නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මාවතාර-පුරාණටීකා

1. පඨමො පරිච්ඡෙදො

චිත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

8. **තත්ථ** තෙසු චතුබ්බිධෙසු පරමත්ථෙසු, ජාතිනිද්ධාරණං. **චිත්තන්ති** චිත්තං නාම. විජානාතීති විජානනං, විසයානං විජානනං **විසයවිජානනං**. චිත්තසරූපපරිදීපනමිදං වචනං. **තස්ස පන** චිත්තස්ස **කො වචනත්ථො** කො සද්දත්ථො. **වුච්චතෙ** ආචරියෙන. **සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන** සබ්බෙසං චිත්තානං සඞ්ගාහකනයවසෙන. ආරම්මණං චින්තෙති ජානාතීති චිත්තං, තදා සබ්බං චිත්තං අධිප්පෙතං. ජවනවීථිවසෙන අත්තසන්තානං චිනොතීති චිත්තං, තදා කුසලාකුසලමහාකිරියාචිත්තං අධිප්පෙතං. අඤ්ඤෙසං ජවනානං අග්ගහණං කාමාවචරජවනානි එව යෙභුය්‍යවසෙන සත්තක්ඛත්තුං ජවන්තීති ඤාපනත්ථං.

9. විචිත්තං කරණං යස්ස තං විචිත්තකරණං, තස්ස භාවො **විචිත්තකරණා**. ‘‘ඉමස්ස රූපස්ස උද්ධං ඉදං හොතු, හෙට්ඨා ඉදං හොතු, උභයපස්සෙ ඉද’’න්ති චින්තෙත්වා යථාචින්තිතෙන කමෙන සෙසචිත්තරූපනිප්ඵාදනං හොති, එවං යං කිඤ්චි ලොකෙ විචිත්තං සිප්පජාතං, සබ්බං තං චිත්තෙනෙව කරීයති. එවං **විචිත්තකරණතාය** චිත්තං. තදා කරණතාය චිත්තං කරොතීති චිත්තං. ඉදං තද්ධිතපදං. **වා** අයං අඤ්ඤො නයො . තං අත්තනො චිත්තතාය අඤ්ඤදෙව සරාගං චිත්තං, අඤ්ඤං සදොසං, අඤ්ඤං සමොහං. අඤ්ඤං කාමාවචරං, අඤ්ඤං රූපාවචරාදිභෙදං. අඤ්ඤං රූපාරම්මණං, අඤ්ඤං සද්දාදිආරම්මණං. රූපාරම්මණෙසුපි අඤ්ඤං නීලාරම්මණං, අඤ්ඤං පීතාදිආරම්මණං. සද්දාදිආරම්මණෙසුපි එසෙව නයො. සබ්බෙසුපි තෙසු අඤ්ඤං හීනං, අඤ්ඤං මජ්ඣිමං, අඤ්ඤං පණීතං. හීනාදීසුපි අඤ්ඤං ඡන්දාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං චිත්තාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීරියාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීමංසාධිපතෙය්‍යං, තස්මා යස්ස ඉමෙසං සම්පයුත්තභූමිආරම්මණහීනමජ්ඣිමපණීතාධිපතීනං වසෙන **අත්තනො චිත්තතාය** චිත්තං. චිත්තො එතස්මිං අත්ථීති චිත්තං. තදා සබ්බං චිත්තං. පඤ්ඤත්තියම්පි විඤ්ඤාණෙ විචිත්තෙ චිත්තස්ස කම්මං චිත්තකම්මං, චිත්තකම්මමෙව චිත්තකම්මකං, **චිත්තකම්මකෙ** විචිත්තෙ **ඉධ** ඉමස්මිං අධිකාරෙ **චිත්තසම්මුති** චිත්තසද්දො **විඤ්ඤාණෙ** චිත්තෙ විඤ්ඤූනා දට්ඨබ්බො.

තං පන සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන චින්තෙතීතිආදිනා වුත්තප්පකාරං චිත්තං. **සාරම්මණතො** සාරම්මණභාවෙන එකවිධං. **සවිපාකාවිපාකතො** සවිපාකාවිපාකවසෙන දුවිධං. **තත්ථ** තස්මිං දුවිධෙ චිත්තෙ සවිපාකං නාම චිත්තං කුසලාකුසලං, අවිපාකං අබ්‍යාකතං, කුසලාකුසලභාවෙන අකථිතන්ති අත්ථො. කුසලජාති අකුසලජාති අබ්‍යාකතජාතීති ජාතිභෙදතො තිවිධං.

තත්ථ තස්මිං වචනෙ ‘‘කුසල’’න්ති එතස්ස සද්දස්ස පන කො වචනත්ථො.

10. **කුච්ඡිතානං සලනතො** පාපකානං ධම්මානං කම්පනතො විද්ධංසනතො. කුච්ඡිතෙනාකාරෙන සයන්තීති කුසා, **කුසානං** අකුසලසඞ්ඛාතානං **ලවනෙන** ඡින්දනතො. කුච්ඡිතෙ සාති තනුං කරොතීති කුසං, **කුසෙන** ඤාණෙන **ලාතබ්බත්තා** ගහෙතබ්බත්තා. **වා** අයං අඤ්ඤො නයො.

11. **කුසලසද්දොයං** අයං කුසලසද්දො ඡෙකෙ අත්ථෙ ආරොග්‍යත්ථෙ අනවජ්ජත්ථෙ ඉට්ඨවිපාකෙ අත්ථෙපි දිට්ඨො අම්හෙහි. **ඉධ** ඉමස්මිං අධිකාරෙ අනවජ්ජාදිකෙ අත්ථෙ දිට්ඨො. **ආදි**-සද්දෙන ආරොග්‍යත්ථඉට්ඨවිපාකත්ථා ගහෙතබ්බා. දිට්ඨො යස්මා, තස්මා අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං කුසලං. නත්ථි අවජ්ජං කිලෙසාවජ්ජං කිලෙසදොසො කිලෙසදරථො එතස්සාති අනවජ්ජං, කම්මෙන විපච්චීයතෙති විපාකො, ඉට්ඨානිට්ඨාදිආරම්මණානුභවනවසෙන, අත්තනො සභාවෙන ච ඉට්ඨො විපාකො එතස්සාති ඉට්ඨවිපාකං, අනවජ්ජමෙව ඉට්ඨවිපාකං, තං ලක්ඛීයති අනෙන අවිඤ්ඤාතං ලක්ඛිතබ්බං කුසලන්ති ලක්ඛණං, අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං ලක්ඛණං එතස්සාති **අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං**. අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකමෙව කුසලං. නනු කථං සයමෙව අත්තනො ලක්ඛණං භවෙය්‍යාති චොදනා භවෙය්‍ය විඤ්ඤාතාවිඤ්ඤාතසද්දත්ථභාවෙන ලක්ඛණලක්ඛිතබ්බභාවයුත්තිතො. කුසලසද්දත්ථවසෙන හි අවිඤ්ඤාතං අපාකටං කුසලං ලක්ඛිතබ්බං හොති. අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකසද්දත්ථවසෙන විඤ්ඤාතං පාකටං කුසලං ලක්ඛණං හොති. **අකුසලවිද්ධංසනරසං** අකුසලානං විද්ධංසනං අකුසලවිද්ධංසනං, තං රසො කිච්චමෙතස්සාති අකුසලවිද්ධංසනරසං, අකුසලවිද්ධංසනකිච්චං. වොදානභාවෙන පච්චුපට්ඨාතීති **වොදානපච්චුපට්ඨානං,** වොදානඋපට්ඨානාකාරං වොදානගය්හාකාරං. **වා** අයං අඤ්ඤො නයො. වජ්ජපටිපක්ඛත්තා අනවජ්ජලක්ඛණමෙව කුසලං, වජ්ජපටිපක්ඛලක්ඛණං කුසලන්ති අත්ථො. **වොදානභාවරසං** වොදානභාවසම්පත්තිකං. **ඉට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං** ඉට්ඨවිපාකඵලං. යොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං පදඤ්ච තං ඨානඤ්චාති පදට්ඨානං, උභො

කාරණත්ථාධිවචනං, තස්මා ආසන්නකාරණන්ති අත්ථො, ඉතරථා පුනරුත්තිදොසො සියා, යොනිසොමනසිකාරො පදට්ඨානං ආසන්නකාරණං එතස්සාති **යොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං.**

සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකලක්ඛණං අකුසලං. තදුභයවිපරීතං තෙහි උභයෙහි කුසලාකුසලෙහි විපරීතං අවිපාකලක්ඛණං එතස්සාති **තදුභයවිපරීතලක්ඛණං** අබ්‍යාකතං. **වා** අයං අඤ්ඤො නයො. **අවිපාකාරහං** විපාකස්ස අනනුච්ඡවිකං.

සවත්ථුකාවත්ථුකභෙදතොති සවත්ථුකං හදයවත්ථුකං, අවත්ථුකං හදයවත්ථුවිරහිතං.

12. උද්දානතො සඞ්ඛෙපවසෙන කිලෙසවත්ථුවසෙන දුවෙ කාමා හොන්ති. ඡන්දරාගොව කිලෙසො, තෙභූමකෙ පවත්තං වට්ටසහිතං වත්ථු, වසති කිලෙසො එත්ථාති **වත්ථු.**

13. කිලෙසකාමො වත්ථුං කාමෙති ඉච්ඡති, වත්ථු කිලෙසකාමෙන කාමීයති ඉච්ඡීයතීති කත්තුකාරකකම්මකාරකද්වයෙ සාධනද්වයෙ **එස** එසො දුවිධොපි කාමො සිජ්ඣති.

14-5. සො අයං දුවිධොපි කාමො යස්මිං පදෙසෙ සම්පත්තීනං වසෙන අවචරති, **ඉති** තස්මා කාරණා සො පන පදෙසො චතුපායානං ඡන්නං දෙවානං මනුස්සානං වසෙන එව එකාදසවිධො හොති.

16. කාමොවචරතීති එත්ථ එතස්මිං එකාදසවිධෙ පදෙසෙ කාමො අවචරති, **ඉති** තස්මා කාරණා සො පදෙසො **අස්ස** කාමස්ස අනෙන කාමෙන අභිලක්ඛිතත්තා කාමාවචරසඤ්ඤිතො. අභිලක්ඛිතසද්දප්පයොගෙ තතියත්ථෙ ‘‘අස්සා’’ති ඡට්ඨී හොතීති සද්දසත්ථවිදූ පඨන්ති. සසත්ථාවචරො පදෙසො විය සත්තෙ සසන්ති හිංසන්ති තෙහීති සත්ථා, සහ සත්ථෙහීති සසත්ථා, සසත්ථා පුරිසා අවචරන්ති එත්ථාති **සසත්ථාවචරො.** යථා හි යස්මිං පදෙසෙ සසත්ථා පුරිසා අවචරන්ති, සො පදෙසො විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු ද්විපදචතුප්පදෙසු අවචරන්තෙසු තෙසං උපලක්ඛිතත්තා ‘‘සසත්ථාවචරො’’ත්වෙව වුච්චති, එවං විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු රූපාවචරාදීසු තත්ථ අවචරන්තෙසු තෙසං අභිලක්ඛිතත්තා අයං පදෙසො ‘‘කාමාවචරො’’ත්වෙව වුච්චති.

17. යථා රූපභවො උත්තරපදස්ස ලොපං කත්වා රූපන්ති වුත්තො, එවං තථා **ස්වායං** සො අයං එසො කාමාවචරො උත්තරපදස්ස ලොපං කත්වා **කාමො ඉති සඤ්ඤිතො** කාමො නාම උදීරිතො පණ්ඩිතෙන කථිතො.

18. තස්මිං කාමෙ ඉදං චිත්තං තස්මිං කාමාවචරෙ සදා අවචරති, **ඉති** තස්මා කාරණා කාමාවචරං ඉති එවං **කාමසාතිනා** කාමානං විනාසකෙන බුද්ධෙන කථිතං. කිඤ්චාපි එතං රූපාරූපභවෙසුපි අවචරති, යථා පන සඞ්ගාමෙ යෙභුය්‍යෙන අවචරණතො ‘‘සඞ්ගාමාවචරො’’ති ලද්ධනාමො නාගො නගරෙ චරන්තොපි ‘‘සඞ්ගාමාවචරො’’ත්වෙව වුච්චති, ථලචරජලචරා පාණිනො අථලෙ අජලෙ ඨිතාපි ‘‘ථලචරජලචරා’’ත්වෙව වුච්චන්ති, එවං ඉදං අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තම්පි කාමාවචරමෙවාති දට්ඨබ්බං. ආරම්මණකරණවසෙන වා එත්ථ කාමො අවචරතීතිපි කාමාවචරං. කාමඤ්චෙස රූපාරූපාවචරෙසුපි අවචරති, යථා පන වදතීති වච්ඡො, මහියං සෙතීති මහිංසොති වුත්තෙ න යත්තකා වදන්ති, මහියං වා සෙන්ති, සබ්බෙසං තං නාමං හොති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

19. පටිසන්ධිං භවෙ කාමෙ කාමභවසඞ්ඛාතෙ කාමෙ පටිසන්ධිං අවචාරයති, **ඉති** තස්මා කාමාවචරං . ඉති එවං **වා** අයං අඤ්ඤො නයො. **තත්‍ර** තස්මිං කාමාවචරෙ **පරියාපන්නං** අන්තොගධං, **ඉති** තස්මා කාමාවචරං.

20. අට්ඨවිධං චිත්තං කාමාවචරසඤ්ඤිතං **ඉදං** අට්ඨවිධං චිත්තං. දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනෙව පුඤ්ඤකිරියා එව තෙසං තෙසං ඵලානිසංසානං වත්ථූනි කාරණානීති පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි, තෙසං වසො, තෙන පවත්තති.

21. දානං සීලං භාවනා පත්තිදානං වෙය්‍යාවච්චං ධම්මදෙසනා අනුමොදනා දිට්ඨිජුභාවො **සංසුති** ධම්මස්සවනඤ්ච **අපචායො** අපචායනං, එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පුඤ්ඤානි එව වත්ථූනි පුඤ්ඤවත්ථූනි, තෙසං පභෙදො **පුඤ්ඤවත්ථුප්පභෙදො ඤෙය්‍යො** පණ්ඩිතෙන ජානිතබ්බො.

22-3. ගච්ඡන්ති සඞ්ගහං දානෙ පත්තිදානානුමොදනා දානෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, වෙය්‍යාවච්චාපචායනා සීලමයෙ පුඤ්ඤෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, ධම්මදෙසනා ධම්මස්සවනං දිට්ඨිඋජුකා භාවනාමයෙ පුඤ්ඤෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, දස පුඤ්ඤකිරියාපි ච තීණි එව සම්භොන්ති.

24. සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤඤ්ච පසංසා සරණත්තයං රතනත්තයගුණපසංසා ච එතෙ දිට්ඨිජුකම්මම්හි සඞ්ගය්හන්ති, තස්මිං සඞ්ගහපාපුණෙ **සංසයො** සන්දෙහො නත්ථි.

25. පුරිමා චෙතනා තතො පුබ්බභාගෙ පවත්තා චෙතනා, **මුඤ්චචෙතනා** පච්චුප්පන්නා චෙතනා, **පරචෙතනා** පච්ඡාකාලෙ පවත්තා චෙතනා, තිස්සොපි චෙතනා දානමයෙ පුඤ්ඤෙ හොන්ති. **එවන්ති** යථා තිස්සොපි චෙතනා

දානමයෙ පුඤ්ඤෙ හොන්ති, එවං තථා දානමයපුඤ්ඤතො **සෙසෙසුපි සීලමයභාවනාමයෙසු** තිස්සො චෙතනා පණ්ඩිතො **දීපයෙ** කථෙය්‍ය.

හි සච්චං යදා පන යො පුග්ගලො දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං **ආගම්ම** පටිච්ච. **පටිග්ගාහකාදිසම්පත්තින්**ති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන දෙසකාලකල්‍යාණමිත්තාදයො ගහිතා. **අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුන්**ති **අඤ්ඤ**-ග්ගහණෙන සද්ධාබහුලතාවිසුද්ධිදිට්ඨිතාකුසලකිරියානිසංසදස්සිතාසොමනස්සපටිසන්ධිකතාදීනං සඞ්ගහො. **අත්ථි දින්නං** දානස්ස ඵලං අත්ථි. **ආදි**-සද්දෙන අත්ථිහුතාදයො ගහිතා. **පුරක්ඛත්වා**ති පුරතො කත්වා. **පරෙහි අනුස්සාහිතො** අචොදිතො දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති. **දානාදීනී**ති වචනෙන දෙය්‍යධම්මං නිස්සාය පවත්තදානචෙතනා ගහෙතබ්බා. තදා **අස්ස** පුග්ගලස්ස. සඞ්ඛරණං සඞ්ඛාරො, නත්ථි සඞ්ඛාරො එතස්සාති අසඞ්ඛාරො, තං එව **අසඞ්ඛාරිකං,** අප්පයොගන්ති අත්ථො. **වුත්තනයෙනා**ති වුත්තනයො නාම ''දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්ති''න්ති වචනං. ඉමස්මිං පනත්ථෙ සඞ්ඛරොතීති **සඞ්ඛාරො** නාම අත්තනො වා පවත්තස්ස පුබ්බප්පයොගස්ස අධිවචනං, පරස්ස වා පවත්තපුබ්බප්පයොගස්ස අධිවචනං. අයමස්ස අධිප්පායො – යදා යො ''දානාදීනි කරිස්සාමී''ති චිත්තං සමුප්පාදෙත්වා නාකාසි, පච්ඡා අත්තනො පුබ්බචෙතනාය උස්සාහිතො කරොති, තදා සසඞ්ඛාරිකං හොති, අත්තනො පුබ්බප්පයොගෙන සහ පවත්තතීති අත්ථො. **පටිපත්තිදස්සනෙන** පටිපජ්ජිතබ්බා සීලාදීහි පටිපජ්ජන්ති ජානන්ති ගච්ඡන්ති වා නිබ්බානං එතායාති පටිපත්ති, තාය දස්සනං පටිපත්තිදස්සනං, තෙන. ජාතො පරිචයො එතෙසන්ති **ජාතපරිචයා. සහසා**ති වෙගෙන. **චතූසුපි විකප්පෙසු** දස්සෙය්‍ය.

26. දසපුඤ්ඤක්‍රියාදීනං වසෙන ච බහූනිපි භවන්ති එතානි පන චිත්තානි දසපුඤ්ඤකිරියාදීනං වසෙනපි බහූනිපි භවන්ති **ඉති** එවං **පකාසයෙ** භගවා පකාසෙය්‍ය.

27\. සත්තරස සහස්සානි, ද්වෙ සතානි අසීති ච;
කාමාවචරපුඤ්ඤානි, භවන්තීති විනිද්දිසෙති. –

කාමාවචරපුඤ්ඤානි සත්තරස සහස්සානි ච ද්වෙ සතානි ච අසීති ච භවන්ති, **ඉති** වචනං **විනිද්දිසෙ** ආචරියො කථෙය්‍ය.

දසපුඤ්ඤක්‍රියාවත්ථු, ඡද්වාරාධිපතීහි ච;
කායාදීහි ච තීහෙව, හීනාදීහි ච තීහි තු.

ද්වීසු භවෙසු කාමභවරූපභවෙසු. **පටිපදාදිභෙදතො** දුක්ඛාපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං, දුක්ඛාපටිපදං ඛිප්පාභිඤ්ඤං, සුඛාපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං, සුඛාපටිපදං ඛිප්පාභිඤ්ඤං. **රූපාවචරභාවනාපුඤ්ඤවසප්පවත්තං** රූපාවචරෙ පවත්තස්ස භාවනාපුඤ්ඤස්ස වසෙන පවත්තං **රූපාවචරූපපත්තිනිප්ඵාදකං** රූපාවචරෙ උපපත්තියා පටිසන්ධියා නිප්ඵාදකං හොති.

සවත්ථුකාවත්ථුකභෙදතොති අරූපාවචරං යදා කාමරූපෙ ජායති, තදා හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායති, ඉති තස්මා සවත්ථුකං නාම ජාතං. යදා අරූපෙ ජායති, තදා හදයවත්ථුං අනිස්සාය ජායති, ඉති තස්මා අවත්ථුකං නාම ජාතං.

ආකාසානඤ්චායතනස්ස **කසිණුග්ඝාටිමාකාසං** ආරම්මණං. විඤ්ඤාණඤ්චායතනස්ස **තත්ථ පවත්තවිඤ්ඤාණං,** තස්මිං කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ පවත්තං විඤ්ඤාණං චිත්තං ආරම්මණං හොති. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනස්ස **තස්ස අපගමො** තස්ස ආකාසානඤ්චායතනස්ස අපගමො අභාවො වොහාරො ආරම්මණං හොති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස **ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං** ආරම්මණං හොති.

රූපෙ සඤ්ඤා **රූපසඤ්ඤා.** සඤ්ඤාසීසෙන චිත්තම්පි ගහිතං. **සමතික්කමා** කසිණුග්ඝාටිමාකාසසමතික්කමෙන. පටිඝෙ ද්වාරාරම්මණානං සඞ්ඝට්ටනෙ පවත්තා සඤ්ඤා පටිඝසඤ්ඤා. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං අධිවචනං. තාසං **පටිඝසඤ්ඤානං** ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං **අත්ථඞ්ගමා** අත්ථඞ්ගමෙන. නානා අත්තා සභාවො එතස්සාති නානත්තං, ආරම්මණං, නානත්තෙ නානාසභාවෙ පවත්තා සඤ්ඤා **නානත්තසඤ්ඤා,** නානා අත්තා සභාවො එතිස්සාති වා නානත්තා, සායෙව සඤ්ඤා **නානත්තසඤ්ඤා,** කාමාවචරසඤ්ඤාති අත්ථො. තාසං **නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා** අමනසිකාරෙන.

නියතානියතවත්ථුකභෙදතොති සොතාපත්තිමග්ගො නියතවත්ථුකො. කස්මා? කාමරූපෙසුයෙව හදයවත්ථුං නිස්සාය උප්පජ්ජනතො. ඉතරෙ පන තයො මග්ගා අනියතවත්ථුකා. කස්මා? කාමරූපෙසු හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායන්ති, අරූපෙ හදයවත්ථුං අනිස්සාය ජායන්ති, තස්මා අනියතවත්ථුකා. **තීහි විමොක්ඛමුඛෙහී**ති සුඤ්ඤතඅනිමිත්තඅප්පණිහිතසඞ්ඛාතෙහි තීහි විමොක්ඛමුඛෙහි.

යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං පුග්ගලං වට්ටස්මිං සංයොජෙන්ති බන්ධන්තීති සංයොජනා. සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසායෙව සංයොජනා සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනා, තෙසං පහානං සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනප්පහානං, තං කරොතීති

සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනප්පහානකරං, සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං. මානොපි එකදෙසතො අපායගාමිකොයෙව පහියාතෙ. සොතාපත්තිමග්ගෙන නිස්සෙසතො න පහියාතෙ. සෙසකිලෙසෙසුපි එසෙව නයො. උද්ධච්චං පන එකදෙසතොපි අපායගාමිකම්පි න පහියාති. සකදාගාමිමග්ගචිත්තං රාගදොසමොහානං තනුත්තකරං. සොතාපත්තිමග්ගෙන නාසිතසංයොජනානං පහානං කස්මා න වුත්තන්ති චෙ? පඨමමග්ගතො දුතියමග්ගස්ස මහන්තත්තා පඨමමග්ගෙන නාසිතා සංයොජනා දුතියමග්ගෙන නාසිතාති පඤ්ඤායති, ඉති යස්මා, තස්මා න වුත්තං. තතියචතුත්ථමග්ගෙසුපි එසෙව නයො. **එත්ථ** එතස්මිං ලොකුත්තරචිත්තෙ. **එකෙකන්ති** විච්ඡාවසෙන වුත්තං. **මග්ගානුරූපන්ති** වචනං පඨමමග්ගස්ස පඨමඵලඤ්ච අනුරූපන්ති විඤ්ඤාපනත්ථං.

28. **කාමෙ අට්ඨෙව** කාමාවචරෙ අට්ඨ එව චිත්තානි, **රූපෙ** රූපභවෙ **පඤ්ච** චිත්තානි, අරූපිසු **චත්තාරි** චිත්තානි, **අනුත්තරානි** ලොකුත්තරචිත්තානි චත්තාරි, **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන **කුසලානි** චිත්තානි එකවීසති හොන්ති.

29. **කුසලාකුසලාපගතෙන සතා මුනිනා** කුසලතො, අකුසලතො ච අපගතෙන සතා සතිසම්පන්නෙන කුසලෙ **කුසලෙන** ඡෙකෙන **වසිනා** පඤ්චවසීහි සමන්නාගතෙන **යං** කුසලචිත්තං **චතුභූමිගතං** චතූසු භූමීසු පවත්තං **සකලං** සබ්බං **ලපිතං** කථිතං, තං කුසලචිත්තං **මයාපි** බුද්ධදත්තාචරියෙන **ලපිතං** කථිතං.

නියතානියතවත්ථුවසෙනාති පටිඝසම්පයුත්තද්වයං කාමෙයෙව හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායති, අඤ්ඤභූමීසු න ජායති, තස්මා නියතවත්ථුකං හොති. ඉතරානි පන අකුසලානි කාමරූපෙසු උප්පජ්ජනකාලෙ හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායන්ති, අරූපෙ හදයවත්ථුං අනිස්සාය ජායන්ති, තස්මා අනියතවත්ථුකානි, තෙන. **පටිසන්ධිජනකාජනකවසෙන චාති** උද්ධච්චසහගතං පටිසන්ධිං න ජනෙති. යදි පටිසන්ධිං ජනෙය්‍ය, අපායෙසුයෙව ජනෙය්‍ය. කස්මා? සොතාපත්තිමග්ගෙන එකදෙසතො අපායගාමිකම්පි න ජහිතං, සබ්බං න ජහිතන්ති අත්ථො. සොපි මග්ගො අපායගාමී න හොති. අඤ්ඤෙ පන කිලෙසා එකදෙසවසෙන අපායගාමිකා ජහිතා, තෙන පඨමමග්ගෙනාති තස්මා න ජනෙති. එකාදසවිධං පන පටිසන්ධිං ජනෙති, තෙන.

දිට්ඨමඞ්ගලාදීනීති ආදි-සද්දෙන සුතමඞ්ගලාදීනි ගහිතානි. **සාරතො** උත්තමතො **පච්චෙති** සද්දහති. සභාවතික්ඛෙන සභාවො තික්ඛො එතස්සාති සභාවතික්ඛං, තෙන **සභාවතික්ඛෙන**.

අස්ස පන පටිඝසම්පයුත්තස්ස **පාණාතිපාතාදීසු** අකුසලකම්මෙසු තික්ඛප්පවත්තිකාලෙ අසඞ්ඛාරිකස්ස උප්පත්ති, මන්දප්පවත්තිකාලෙ සසඞ්ඛාරිකස්ස උප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

තස්ස මොමූහස්ස.

දුක්ඛවිසෙසස්ස දුක්ඛනානත්තස්ස.

30. ලොභමූලවසෙන **අට්ඨ** චිත්තානි, දොසමූලවසා **දුවෙ** චිත්තානි, මොහමූලවසෙන **ද්වෙ** චිත්තානි. **එවං ඉමිනා** මයා වුත්තප්පකාරෙන අකුසලානි ද්වාදසප්පකාරානි **සියුං** භවෙය්‍යුං.

31. **යං පාපමානසං** යං අකුසලචිත්තං **පාපාපාපෙසු** පාපඅපාපෙසු කුසලාකුසලෙසු **අපාපෙන** අප්පවත්තෙන පාපාපාපප්පහීනෙන **වුත්තං** ඊරිතං කථිතං, **තං පාපමානසං** තං අකුසලචිත්තං මයා **සමුදාහටං** කථිතං.

යථා පනස්ස යථා පන අස්ස විපාකස්ස කුසලං **දානාදිවසෙන** දානාදීනං දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනං වසෙන ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති, **ඉදං** විපාකචිත්තං තථා **න** පවත්තති. **හි** සච්චං **ඉදං** විපාකං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන **පරිත්තධම්මපරියාපන්නෙසු** කාමාවචරධම්මන්තොගධෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච විසෙසෙ අසතිපි කුසලසම්පයුත්තධම්මතො අස්ස විපාකස්ස, සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච නානත්තෙ අසතිපි ඉදං විපාකං **ආදාසතලාදීසු** ධම්මජාතෙසු මුඛනිමිත්තං විය නිරුස්සාහං. අයමස්සාධිප්පායො – යථා ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං මුඛෙ චලිතෙ චලති, අචලිතෙ න චලති, මුඛස්ස කාරණං විනා මුඛනිමිත්තස්ස විය කාරණං නත්ථි, එවං කුසලකාරණා විපාකස්ස අඤ්ඤං කාරණං නත්ථි, නිරුස්සාහං විපාකං.

32. **කාමාවචරදෙවානං මනුස්සානං ඉමෙ** අට්ඨ මහාවිපාකා **දුහෙතුකතිහෙතුකානං** කාමාවචරදෙවානං, මනුස්සානඤ්ච පටිසන්ධියො භවන්ති.

33-4. **තතො** පරං පවත්තියං යාවතායුකං භවඞ්ගං හුත්වා **බලවාරම්මණෙ** අතිමහන්තවිභූතාරම්මණෙ තදාරම්මණඤ්ච හුත්වා තතො පරං මරණකාලස්මිං චුති හුත්වා පවත්තන්ති , **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන චතූසු ඨානෙසු **විපච්චන්ති** විපාකභාවෙන ජායන්ති.

35. සභූමිකුසලෙහෙව **මහාපාකා** සමා විනා මහාපාකා **කම්මද්වාරං** කම්මකාරණං විනා, කම්මඤ්ච මහාපුඤ්ඤානං කිරියවත්ථුකං **විනා** වජ්ජෙත්වා **සභූමිකුසලෙහෙව** අත්තනො භූමියං පවත්තෙහි කුසලෙහි එව **සමා** සදිසා. කම්මද්වාරං නාම කායවිඤ්ඤත්තිකම්මද්වාරං, වචීවිඤ්ඤත්තිකම්මද්වාරං, භවඞ්ගසඞ්ඛාතං මනොද්වාරං, ඉති තිවිධං කම්මද්වාරං කම්මකාරණං. කම්මං නාම අට්ඨකාමාවචරකුසලචෙතනා ඉධ අධිප්පෙතා.

36. **පාකා** කුසලවිපාකා අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා ච විඤ්ඤත්ති ච විඤ්ඤත්ති ච විඤ්ඤත්තිවිඤ්ඤත්තියොති වත්තබ්බෙ සරූපෙකසෙසං කත්වා ''විඤ්ඤත්තී''ති වුත්තං, තා ජනෙන්තීති විඤ්ඤත්තිජනා, න විඤ්ඤත්තිජනා අවිඤ්ඤත්තිජනා, තෙසං භාවො අවිඤ්ඤත්තිජනත්තං. තස්මා **අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා** කායවිඤ්ඤත්තිවචීවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතානං කම්මද්වාරානං අජනකත්තා මනොද්වාරසඞ්ඛාතස්ස කම්මද්වාරස්ස වසෙන ච අප්පවත්තනතො **අවිපාකසභාවතො** ච අකම්මභාවතො ච **අප්පවත්තනතො චෙව** පුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන අප්පවත්තනතො චෙව පුඤ්ඤෙහි **නො සමා** අසදිසා.

37-9. **පරිත්තාරම්මණත්තා හි තෙසමෙකන්තතො** තෙසං විපාකානං එකන්තතො පරිත්තාරම්මණත්තා කාමාවචරාරම්මණත්තා **තෙසු** විපාකෙසු සත්තපඤ්ඤත්තිකාරම්මණා **කරුණාමුදිතා කදාචි** කිස්මිඤ්චි කාලෙ න ජායන්ති, **තථා** එවං තිස්සො පන විරතියො **එතෙසු** විපාකෙසු න ජායන්ති, **හි** කස්මා කාරණා න ජායන්ති, පඤ්ච සික්ඛාපදා **කුසලාති** කුසලා නාමාති සත්ථුනා වුත්තා යස්මා කාරණා, තස්මා න ජායන්ති. **තථාධිපතිනොපෙත්ථ තථා** එවමෙව චත්තාරො **අධිපතිනොපි** එතෙසු විපාකෙසු න සන්ති. කස්මා ? **ඡන්දාදීනි** ධම්මජාතානි පුරෙතරං කත්වා අනුප්පජ්ජනතො න සන්ති, **ඉති** වචනං **විනිද්දිසෙ** ආචරියො කථෙය්‍ය.

40. **අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරවිධානං පන පුඤ්ඤතො** විපාකෙසු අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරවිධානං පුඤ්ඤතො කුසලතො ආගමනවසෙන ඤෙය්‍යං. තත්ථ එකච්චානං ආචරියානං මතෙන මුඛෙ චලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තචලනං විය අසඞ්ඛාරස්ස කුසලස්ස විපාකො අසඞ්ඛාරො හොති, සසඞ්ඛාරස්ස කුසලස්ස විපාකො සසඞ්ඛාරො හොති, එවං ආගමනවසෙන ඤෙය්‍යං. **පච්චයතො චෙව ඤෙය්‍යං** තත්ථ එකච්චානං ආචරියානං මතෙන බලවන්තෙහි විභූතෙහි පච්චයෙහි කම්මාදීහි උප්පන්නො අසඞ්ඛාරො දුබ්බලෙහි සසඞ්ඛාරොති එවං පච්චයවසෙන විඤ්ඤෙය්‍යං ජානිතබ්බං.

41-2. හීනාදීනං පුඤ්ඤානං විපාකත්තා හීනාදයො විපාකා **පුඤ්ඤවාදිනා** ජිනෙන පරිදීපිතා භවන්ති, **ඉති** එවං ඉමිනා වුත්තප්පකාරෙන පවත්තං ඉදං අට්ඨවිධං චිත්තං එකන්තෙන සවත්ථුකං කාමලොකස්මිං ජායතෙ, **අඤ්ඤත්ථ පන** අඤ්ඤාසු භූමීසු න ජායතෙ.

විඤ්ඤාණපඤ්චකං නියතාරම්මණන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස රූපමෙව ආරම්මණං, න සද්දාදයො. සෙසත්තයං යදා චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන ගහිතං ආරම්මණං කරොති, තදාස්ස රූපං ආරම්මණං හොති. යදා සොතවිඤ්ඤාණෙන ගහිතං, තදාස්ස සද්දො ආරම්මණො හොති. යදා ඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණෙහි ගහිතානි ආරම්මණානි කරොන්ති, තදාස්ස ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බාරම්මණානි හොන්ති. මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං යදා තදාරම්මණං හොති, තදා ඡආරම්මණං හොති, එවං අනියතාරම්මණං හොති.

රූපාරම්මණාය කිරියාමනොධාතුයා අපගමො පදට්ඨානං ආසන්නකාරණං එතස්සාති **අපගමපදට්ඨානං,** තාය ආවජ්ජනං කත්වා යීතාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දස්සනකිච්චං කරියතීති අත්ථො. **තථාභාවපච්චුපට්ඨානං** සම්පටිච්ඡනභාවෙන ගය්හාකාරං. **සන්තීරණාදිරසා** සොමනස්සයුත්තා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසන්තීරණතදාරම්මණරසා, උපෙක්ඛායුත්තා පන සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිරසා, **තථාභාවපච්චුපට්ඨානා** සන්තීරණාදිභාවෙන ගය්හාකාරං.

43. **කාමාවචරපුඤ්ඤස්ස** කාමාවචරකුසලස්ස සොළස විපාකා හොන්ති. ඉති යං වචනං වුත්තං, **තං** වචනං **තිහෙතුකපුඤ්ඤස්ස** උක්කට්ඨස්ස වසෙන ආචරියො **පරිදීපයෙ**. අයමෙත්ථ අත්ථො – ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදීනං වසෙන උක්කට්ඨතිහෙතුකකුසලං කාමසුගතියං තිහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ අට්ඨ අහෙතුකකුසලවිපාකානි, අට්ඨ මහාකුසලවිපාකානීති සොළස පාකානි නිප්ඵාදෙති.

44. කුසලානුගතං කත්වා භාජිතං කිං මහග්ගතං විපාකචිත්තං **කුසලානුගතං** කුසලං අනුගතං කත්වා මහග්ගතකුසලචිත්තෙන සමානං කත්වා භගවතා **භාජිතං** දෙසිතං. **කිං** කෙන කාරණෙන? **කාමාවචරපුඤ්ඤංච** කාමාවචරකුසලං ඉව අසමානඵලං නත්ථි **යතො** යස්මා කාරණා, තස්මා විපාකං කුසලානුගතං කත්වා භගවතා භාජිතං දෙසිතං. **කාමාවචරපුඤ්ඤංවා**ති යථා අට්ඨවිධෙසු කාමාවචරකුසලෙසු උක්කට්ඨතිහෙතුකකුසලං කාමසුගතියං තිහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ සොළස කුසලවිපාකානි නිප්ඵාදෙති, තිහෙතුකඔමකඤ්ච දුහෙතුකඋක්කට්ඨඤ්ච කාමසුගතියං දුහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ තිහෙතුකවිරහිතානි අහෙතුකදුහෙතුකසඞ්ඛාතානි විපාකානි නිප්ඵාදෙති, දුහෙතුකඔමකං පන කාමසුගතියං අහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ අට්ඨ අහෙතුකවිපාකානි නිප්ඵාදෙති, එවං කාමාවචරපුඤ්ඤං අසමානඵලංව හොති.

45. ගජාදීනං ඡායා ගජාදිසදිසා හොති යථා, එවං මහග්ගතවිපාකං **සබ්බථා** සබ්බපකාරෙන අත්තනො කුසලෙනෙව සමානං හොති.

46-7. **කාමාවචරපුඤ්ඤංව නාපරාපරියවෙදනං** ඉදං මහග්ගතකුසලං කාමාවචරපුඤ්ඤංව අපරාපරියවෙදනං අපරස්මිං භවෙ ඵලදායකං **න** හොති, ඣානා අපරිහීනස්ස **භවගාමිනො** පටිසන්ධිගාමිනො සත්තස්ස කුසලානන්තරංයෙව ඵලං උප්පජ්ජති, ඉති ච ඤාපනත්ථං **එතස්ස** මහග්ගතවිපාකස්ස **කුසලානුගතං** කුසලානුගමනං භගවතා **කතං**.

48. **එත්ථ** එතස්මිං මහග්ගතවිපාකෙ පටිපදාක්කමො තෙසඤ්ච හීනාදීනං භෙදතො **ඣානාගමනතො** මහග්ගතකුසලඣානස්ස ආගමනවසෙන **විභාවිනා පණ්ඩිතෙන** වෙදිතබ්බො.

49. එත්ථ විපාකෙ ඡන්දාදිඅ**ධිපතීනං** අභාවො, අයමෙව විසෙසතො කුසලතො අයං එව විසෙසො, සෙසං සබ්බපකාරං අවිසෙසෙන කුසලෙන සමං **මතං** කථිතං භගවතා.

50. **සුඤ්ඤතං අනිමිත්තන්ති, තථාපණිහිතන්තිපි** සුඤ්ඤතං අනත්තා, අනිමිත්තං අනිච්චං, අප්පණිහිතං දුක්ඛං **ඉති** එතානි තීණි නාමානි **මග්ගස්ස අනන්තරෙ** චතුබ්බිධස්ස මග්ගස්ස අනන්තරෙ චතුබ්බිධෙ **ඵලෙ** හොන්ති.

51. **ලබ්භන්ති පරභාගස්මිං** මග්ගානන්තරෙ පවත්තඵලතො අඤ්ඤස්මිං කාලෙ **වළඤ්ජනඵලෙසු** ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනකාලෙසු එතානි තීණි නාමානි න ලබ්භන්තෙ, ඵලෙහි **විපස්සනාවසෙනෙව** අනත්තඅනිච්චදුක්ඛසඞ්ඛාතානං තිණ්ණං විපස්සනානං වසෙන එව තානි තීණි නාමානි ලබ්භරෙ ඵලෙහි ලබ්භන්තෙ.

52. **හොන්ති සාධිපතීනෙව ලොකුත්තරඵලානි තු** එකන්තතො සාධිපතීනි එව හොන්ති, ලොකුත්තරඵලානි ඨපෙත්වා අඤ්ඤස්මිං විපාකෙ අධිපති නත්ථි.

53. මග්ගො අත්තනො මග්ගභාවෙන මග්ගො නාම වුච්චතෙ භගවතා. ඵලං **මග්ගං උපාදාය** අට්ඨඞ්ගිකමග්ගං නිස්සයං කත්වා මග්ගො නාම **ඉති** වචනං වුච්චතෙ භගවතා.

54. **ඉමෙ** සත්ත අකුසලවිපාකා. ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, තස්සදිසත්තා ගොචරො ආරම්මණන්ති අත්ථො, අනිට්ඨො ච අනිට්ඨමජ්ඣත්තො ච අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තා, තෙයෙව ගොචරො අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තගොචරො, තස්මිං **අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තගොචරෙ වත්තරෙ** වත්තන්ති. **සුඛාදිත්තයයුත්තා තෙ** තෙ අට්ඨ අහෙතුකකුසලවිපාකා සුඛාදිත්තයයුත්තා සුඛසොමනස්සඋපෙක්ඛාවෙදනාහි සහගතා. **දුක්ඛුපෙක්ඛායුතා ඉමෙ** ඉමෙ සත්ත අහෙතුකඅකුසලවිපාකා දුක්ඛුපෙක්ඛාවෙදනාහි සහගතා.

55. එවං ඡත්තිංසධා පාකං පාකසාසනපූජිතො සුගතො. කිං විසිට්ඨො? පාකං නාම අසුරං, තං සාසති, පාකෙන අත්තනො පුඤ්ඤඵලෙන දෙවෙ අනුසාසතීති වා පාකසාසනො, කො සො? සක්කො. තෙන පාකසාසනෙන පූජිතො **සවිපාකාවිපාකෙසු** කුසලවිපාකකිරියෙසු **කුසලො** ඡෙකො **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන **පාකං** චිත්තං ඡත්තිංසප්පකාරං **අබ්රවි** අවොච.

අනුළාරෙසූති බුද්ධකෙසු. **තථාභාවපච්චුපට්ඨානා** ජළාරම්මණවිජානනගය්හාකාරා. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස ගති විය ගති එතිස්සාති **සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණගතිකා**.

56. **සොමනස්සයුත්තානට්ඨ , කුසලාකුසලානි ච** සොමනස්සයුත්තානි අට්ඨ කුසලාකුසලානි ච, ක්‍රියතො පන පඤ්ච **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන හාසචිත්තානි තෙරස.

57. **පුථුජ්ජනා හසන්තෙත්ථ** එත්ථ එතෙසු තෙරසචිත්තෙසු පුථුජ්ජනා පන අට්ඨහි චිත්තෙහි හසන්ති . **සෙඛා** සත්ත අරියා ඡහි චිත්තෙහි හසන්ති. **අසෙඛා** ඛීණාසවා **පඤ්චහි** චිත්තෙහි හසන්ති.

කුසලානි පන රූපාරූපකුසලානි සෙඛපුථුජ්ජනානං උප්පජ්ජන්ති. **ඉමානි** රූපාරූපකිරියානි ඛීණාසවානං භාවනායෙව කාරො භාවනාකාරො, තස්ස වසො භාවනාකාරවසො, තෙන පවත්තානි. **තානි** රූපාරූපකුසලානි භාවනාපුඤ්ඤවසප්පවත්තානි භාවනාකුසලවසෙන පවත්තානි. **ඉමෙසං** රූපාරූපකිරියානං **තෙසඤ්ච** රූපාරූපකුසලානං අයමෙව විසෙසො.

58-9. **යා පුථුජ්ජනකාලස්මිං, අභිනිබ්බත්තිතා පන** පුථුජ්ජනකාලස්මිං පුථුජ්ජනභාවට්ඨිතෙන යොගිනා අභිනිබ්බත්තිතා **යා** රූපාරූපසමාපත්ති, **සා** රූපාරූපසමාපත්ති සො යොගී **ඛීණාසවො භික්ඛු** හුත්වා **නං** රූපාරූපසමාපත්තිං **යාව** යත්තකං කාලං න සමාපජ්ජතෙ, **තාව** තත්තකෙන කාලෙන තස්ස ඛීණාසවභික්ඛුනො **කුසලා**

එව රූපාරූපකුසලා එව හොති. ඛීණාසවෙන **සා** රූපාරූපසමාපත්ති **සචෙ** යදි **සමාපන්නා** සමාපජ්ජිතා, **ක්‍රියා** රූපාරූපකිරියා හොති.

60. **එකාදසවිධං කාමෙ** කාමාවචරෙ කිරියචිත්තං එකාදසවිධං, **රූපෙ** රූපාවචරෙ පඤ්ච, අරූපිසු චත්තාරි ඉති සබ්බානි ක්‍රියචිත්තානි වීසති.

61. **ලොකුත්තරක්‍රියචිත්තං, පන කස්මා න විජ්ජති**? මග්ගස්ස එකචිත්තක්ඛණිකත්තා න විජ්ජති. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – චතුමග්ගට්ඨො ඛීණාසවො නාම න හොති, මග්ගානන්තරමෙව ඵලං උප්පජ්ජති, මග්ගොපි එකචිත්තක්ඛණිකො යදි චිත්තං බහුචිත්තක්ඛණිකං, ඵලසමඞ්ගිනො ඛීණාසවස්සපි මග්ගචිත්තං භවෙය්‍ය, එවං සති ලොකුත්තරකිරියචිත්තං භවෙය්‍යාති අධිප්පායො.

62. **ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගදෙසකො** කරණං ක්‍රියං, **ක්‍රියං** නාම විනයපරියායෙන අකත්තබ්බස්ස කරණං, න කරණං අක්‍රියං, **අක්‍රියං** නාම විනයපරියායෙන කත්තබ්බස්ස අකරණං, ආපජ්ජනං ආපත්ති, ක්‍රියාය කරණෙන ආපත්ති ක්‍රියාපත්ති, අක්‍රියාය අකරණෙන ආපත්ති අක්‍රියාපත්ති, ක්‍රියාපත්ති ච අක්‍රියාපත්ති ච ක්‍රියාපත්‍යාක්‍රියාපත්තියො, එකස්ස **ආපත්ති**-සද්දස්ස ලොපං කත්වා ''ක්‍රියාක්‍රියාපත්තියො''ති වුත්තං, තාසං විභාගො ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගො, දෙසෙතීති දෙසකො, තස්ස දෙසකො **ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගදෙසකො**. ණ්වු-තු-පච්චයෙසු පරෙසු කම්මත්ථෙ ඡට්ඨී හොතීති වදන්ති. ජිනො කිං විසිට්ඨො? ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගදෙසකො **හිතාහිතානං සක්‍රියාක්‍රියාරතො** හිතස්ස සක්‍රියාය රතො, අහිතස්ස අක්‍රියාය රතො, යං ක්‍රියාක්‍රියං, **ක්‍රියං** නාම ක්‍රියචිත්තං, **අක්‍රියං** නාම කුසලාකුසලවිපාකචිත්තං ඉච්ඡන්ති එකෙ. තං න. කස්මා? කුසලාධිකාරෙ ''කුසලං මුනිනා ලපිතං'' අකුසලාධිකාරෙ ''පාපමානසං පාපාපාපෙස්වපාපෙන වුත්තං'' විපාකාධිකාරෙ ''පාකං සුගතො අබ්‍රවී''ති වත්වා පුන ක්‍රියාධිකාරෙ ''කුසලාකුසලවිපාකානි අවොචා''ති වචනස්ස වත්තබ්බාභාවතො. තෙන වාස්ස ක්‍රියාක්‍රියං එතස්සාති **ක්‍රියාක්‍රියං,** ක්‍රියාක්‍රියසභාවන්ති අත්ථො. අයමෙව සාරතො පච්චෙතබ්බො. යං ක්‍රියාක්‍රියං චිත්තං ක්‍රියාක්‍රියාසභාවං **අවොච** දෙසෙසි, **තං ක්‍රියාක්‍රියං** ක්‍රියාක්‍රියසභාවං මයා **සමීරිතං,** සම්මා පකාරෙන ඊරිතං කථිතං.

64. **එකූනනවුති සබ්බෙ, චිත්තුප්පාදා මහෙසිනා** ලොකුත්තරෙ අට්ඨ කත්වා එකූනනවුති සබ්බෙ චිත්තුප්පාදා **මහෙසිනා** තථාගතෙන **සමාසතො** සඞ්ඛෙපතො නිද්දිට්ඨා.

65. **පිටකෙ අභිධම්මස්මිං, යෙ භික්ඛූ පාටවත්ථිනො** අභිධම්මපිටකෙ පටුනො භාවො පාටවං, තෙන අත්ථො පාටවත්ථො, සො එතෙසං අත්ථීති **පාටවත්ථිනො,** ඡෙකභාවත්ථිකා යෙ භික්ඛූ, **තෙහි** භික්ඛූහි **අයං** අභිධම්මාවතාරො **උග්ගහෙතබ්බො** සික්ඛිතබ්බො පුනප්පුනං චින්තිතබ්බො.

66. **යෙ** ජනා තස්සඞ්කාසෙන තංසන්නිභෙන අභිධම්මාවතාරෙන **අභිධම්මමහොදධිං** මහාසාගරසන්නිභං අභිධම්මං තරන්ති, තෙ ඉමං ලොකං පරලොකඤ්ච තරන්ති. **ඉතීති** පරිසමාපනෙ.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

චිත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඨමො පරිච්ඡෙදො.

2. දුතියො පරිච්ඡෙදො

චෙතසිකනිද්දෙසවණ්ණනා

67. **චිත්තානන්තරමුද්දිට්ඨා , යෙ ච චෙතසිකා මයා** යෙ ච චෙතසිකා චිත්තානන්තරං මයා උද්දිට්ඨා, ඉතො පරං ඉදානි **තෙසං** චෙතසිකානං විභාජනං කරිස්සාමි අහං.

ඉමෙසු පන කරුණාමුදිතාවසෙන භාවනාකාලෙ කරුණාපුබ්බභාගො වා, අප්පනාපත්තාය කරුණාය පුබ්බභාගො, තස්මිං පුබ්බභාගෙ, කරුණාතො පුබ්බභාගෙ කාමාවචරචිත්තෙති අත්ථො. එකා කරුණා උප්පජ්ජති. මුදිතාපුබ්බභාගෙ වා අප්පනාපත්තාය මුදිතාය පුබ්බභාගෙ එකා මුදිතා උප්පජ්ජති. ඉමිනා කාමාවචරචිත්තෙන යොගී මිච්ඡාකම්මන්තාදීහි ධම්මෙහි විරමති. **රමු**-ධාතු කීළායං, **වි**-සද්දො විරමණත්ථො.

68. **ආදිනා පුඤ්ඤචිත්තෙන, තෙත්තිංස නියතා මතා ආදිනා පුඤ්ඤචිත්තෙන** පඨමමහාකුසලචිත්තෙන සහ නියතා **තෙත්තිංස** චෙතසිකා භගවතා මතාති, අථ වා කරුණාමුදිතා අනියතා **එකෙන** ධම්මෙන සහ **චතුත්තිංස** ධම්මා භවන්ති.

69. **කස්මා පනෙත්ථ මෙත්තා ච, උපෙක්ඛා ච න උද්ධටා එත්ථ** එතෙසු යෙවාපනකධම්මෙසු, නිද්ධාරණං, මෙත්තා ච උපෙක්ඛා ච **ධම්මරාජෙන** සත්ථුනා **න උද්ධටා** න වුත්තා කස්මා කාරණා.

70. **අබ්‍යාපාදෙන මෙත්තාපි** අබ්‍යාපාදෙන මෙත්තා ගහිතා, **උපෙක්ඛා**ති තත්‍රමජ්ඣත්තතාය ච ගහිතා **යස්මා** කාරණා, තස්මා උභොපෙතා භගවතා න ගහිතා.

71. **කස්මා යෙවාපනා ධම්මා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා** සබ්බෙ තෙ **යෙවාපනා ධම්මා** යෙවාපනනාමකා පාළියං සරූපෙන එව. බන්ධති ස්නෙහෙන එතස්මින්ති බන්ධු, ආදිච්චස්ස බන්ධු ආදිච්චබන්ධු, තෙන **ආදිච්චබන්ධුනා** බුද්ධෙන **න ච උද්ධටා** න දෙසිතා.

72. කස්මා කාරණා? **යස්මා අනියතා කෙචි** යෙවාපනකා අනියතා, **යස්මා** කාරණා **රාසිං** දුකවග්ගාදිරාසිං **න භජන්ති** න සෙවන්ති, **යස්මා** කාරණා **කෙචි** යෙවාපනකා දුබ්බලා, තස්මා පාළියං භගවතා න වුත්තා.

73. **ඡන්දාධිමොක්ඛමුදිතා මනසි ච කාරො,**

මජ්ඣත්තතා ච කරුණා විරතිත්තයඤ්ච;
පුඤ්ඤෙසු තෙන නියතානියතා ච සබ්බෙ,
යෙවාපනා මුනිවරෙන න චෙව වුත්තා.

ඡන්දාධිමොක්ඛො මුදිතා මනසිකාරො මජ්ඣත්තතා කරුණා විරතිත්තයඤ්ච **පුඤ්ඤෙසු**කුසලෙසු නියතා චත්තාරො අනියතා පඤ්ච සබ්බෙ යෙවාපනා න ච එව තෙන මුනිවරෙන වුත්තා.

74-80. **කස්මා පනෙත්ථ ඵස්සොව, පඨමං සමුදීරිතො එත්ථ** එතෙසු චෙතසිකෙසු, ජාතිනිද්ධාරණං, ඵස්සොව පඨමං **සමුදීරිතො** කථිතො. කස්මා කාරණා? **කිර** මයා සුතං, ආරම්මණෙ චිත්තස්ස පඨමං අභිනිපාතත්තා ඵස්සො පඨමං සමුදීරිතො, **ඵුසිත්වා පන ඵස්සෙන** ඵස්සෙන ආරම්මණං ඵුසිත්වා යොගිනො වෙදනාය ආරම්මණං **වෙදයෙ,** සඤ්ඤාය **සඤ්ජානාති,** චෙතනාය ආරම්මණං **චෙතයෙ. සහජාතානං** චෙතසිකානං ඵස්සොව **ඉධ** ඉමස්මිං චිත්තෙ මහෙසිනා පඨමං වුත්තො. **හි** කස්මා කාරණා? යස්මා **බලවපච්චයත්තා,** තස්මා වුත්තො. **අකාරණමිදං සබ්බං, චිත්තානං තු සහෙව ච** ''පඨමාභිනිපාතත්තා''ති ච ''බලවපච්චයත්තා''ති ච **ඉදං සබ්බං** වචනං **අකාරණං** අහෙතුකං අයුත්තං, කස්මා කාරණා? **චිත්තජානං** චිත්තෙහි සහප්පවත්තානං චෙතසිකානං **එකුප්පාදාදිභාවෙන** සමානුප්පාදසමානනිරොධසමානාලම්බණසමානවත්ථුකභාවෙන පවත්තිතො අකාරණං අයුත්තං. **අයං තු පඨමුප්පන්නො, අයං පච්ඡාති නත්ථිදං අයං** ධම්මො පඨමුප්පන්නො, **අයං** ධම්මො පච්ඡාකාලෙ උප්පන්නො ඉති **ඉදං** වචනං නත්ථි. බලවපච්චයත්තෙපි කාරණං න ච දිස්සති. දෙසනාක්කමතො චෙව පඨමං සමුදීරිතො **ඉච්චෙවං** ඉති එවං ඉති ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන ඵස්සස්ස පඨමං සමුදීරිතතං **විඤ්ඤුනා** විභාවිනා විඤ්ඤෙය්‍යං, **විසෙසතො** විසෙසෙන අඤ්ඤථා න විඤ්ඤෙය්‍යං. **න ච පරියෙසිතබ්බොයං, තස්මා පුබ්බාපරක්කමො** යස්මා කාරණා අයං පුබ්බාපරක්කමො විඤ්ඤුනා **න ච පරියෙසිතබ්බො** න ගවෙසිතබ්බො, ධම්මා එව වචනත්ථලක්ඛණාදීහි **විජානතා** පණ්ඩිතෙන පරියෙසිතබ්බා.

ඉට්ඨාකාරානුභවනරසා ඉට්ඨාරම්මණානුභවනකිච්චා **සුභොජනරසං** අනුභවන්තො **රාජා විය.** චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානා චෙතසිකපස්සද්ධිපදට්ඨානා.

පච්චාභිඤ්ඤාණකරණරසා පටිජානනකිච්චා **වඩ්ඪකිස්ස අභිඤ්ඤාණකරණමිව** වඩ්ඪකිනො සකිං සඤ්ජානිත්වාපි දාරුභරෙසු සුත්තස්ස පටිපසාරණං වියාති අධිප්පායො. **යථාගහිතනිමිත්තවසෙනාති** යථාපවත්තිතනිමිත්තස්ස වසෙන. මනසි අභිනිවෙසකරණං ගය්හාකාරා.

ආයූහනරසා පවත්තනකිච්චසාධකා. **මහාවඩ්ඪකිආදයො විය** යථා මහාවඩ්ඪකී සයම්පි දාරුං තච්ඡති, පරෙපි දාරුං තච්ඡාපෙති, එවං සයම්පි ආරම්මණෙ සන්දහති, සම්පයුත්තධම්මෙපි අභිසන්දහාපෙති.

ආහනනං භුසො හනනං, පරියාහනනං සමන්තා හනනං, තං රසො එතස්සාති **ආහනනපරියාහනනරසො.**

ආරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො ආරම්මණපරිමද්දනලක්ඛණො.

පිනයතීති පීති, සහජාතධම්මෙ ආරම්මණෙ පිනයතීති අත්ථො. කායචිත්ත**ඵරණරසා.** උදග්ගස්ස චිත්තස්ස භාවො ඔදග්‍යං, තං පච්චුපට්ඨානං එතස්සාති **ඔදග්‍යපච්චුපට්ඨානා.**

සද්දහන්ති වත්ථුත්තයං සද්දහන්ති. **අකාලුසියපච්චුපට්ඨානා** අනාවිලභාවපච්චුපට්ඨානා. **සද්ධෙය්‍යවත්ථුපදට්ඨානා** සද්දහිතබ්බවත්ථුත්තයාසන්නකාරණා.

අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය අරඤ්ඤෙ ගතො මග්ගසුදෙසකො විය.

අත්තනා අවිනිබ්භුත්තානං ධම්මානන්ති අවිගතානං චෙතසිකානං. **තෙසන්ති** තෙසං චෙතසිකානං ධම්මානං. සන්තෙපි ච **තෙසං** චෙතසිකානං අනුපාලනලක්ඛණාදිම්හි විධානෙ අත්ථික්ඛණෙයෙව **තං** තෙසං පාලෙතබ්බානං චෙතසිකානං පවත්තක්ඛණෙයෙව තං ජීවිතං **තෙ ධම්මෙ** පාලෙතබ්බෙ චෙතසිකෙ අනුපාලෙති. **උදකං වියාති** යථා උදකං අත්තනි උප්පලාදීනි අනුපාලෙති, තථා අනුපාලනලක්ඛණාදිම්හි විධානෙ සන්තෙපි තෙසං අත්ථික්ඛණෙයෙව අනුපාලෙති, විජ්ජමානක්ඛණෙව අනුපාලෙතීති අධිප්පායො. පච්චයුප්පන්නෙපි ච ධම්මෙ අනුපාලෙති, **ධාති විය කුමාරං** අඤ්ඤාය ජනිතං කුමාරං රක්ඛන්තී ධාති විය, පරස්ස පුත්තං අඞ්කාදිනා ධාරෙතීති **ධාති.** **සයංපවත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව පවත්තති** අත්තනා පවත්තිතෙහි ධම්මෙහි සම්පවත්තති. **නියාමකො විය** යථා නියාමකො එකනාවාය වුත්ථෙහි ජනෙහි සහ පවත්තති, භඞ්ගතො උද්ධං තං ජීවිතං න පවත්තයති, අත්තනො ච අභාවා ඨපයිතබ්බානං චෙතසිකානඤ්ච අභාවා, භඞ්ගක්ඛණෙ චෙතසිකෙ න ඨපෙති සයං භිජ්ජමානත්තා, වට්ටිස්නෙහො ඛීයමානො පදීපසිඛං න කරොති යථා.

සොම්මභාවපච්චුපට්ඨානොති මුදුභාවපච්චුපට්ඨානො, සීතලභාවපච්චුපට්ඨානො වා.

කායොති චෙත්ථ වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො ඉමෙ ඛන්ධා ගහිතා.

නිම්මද්දනරසාති නිම්මද්දනකිච්චා. **කායචිත්තානං අවූපසමතාඋද්ධච්චාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති** ආදිග්ගහණෙන කුක්කුච්චං ගහෙතබ්බං.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

චෙතසිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

3. තතියො පරිච්ඡෙදො

චෙතසිකවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා

89. **සබ්බෙ චෙතසිකා වුත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා** යෙ සබ්බෙ චෙතසිකා **ආදිච්චබන්ධුනා** බුද්ධෙන වුත්තා, **තෙ** සබ්බෙ චෙතසිකා **නාමසාමඤ්ඤතො** නාමසමානභාවෙන **ද්වෙපඤ්ඤාසභවන්ති තෙ,** අනොත්තප්පපරියොසානා ද්විපඤ්ඤාස භවන්ති.

90-92. **චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ, රූපෙ පඤ්චදසෙරිතා කාමෙ** කාමාවචරෙ චතුපඤ්ඤාස චිත්තානි ඊරිතා. **රූපෙ** රූපාවචරෙ පඤ්චදස චිත්තානි ඊරිතා භවන්ති. **ද්වාදසාරූපෙ** අරූපාවචරෙ ද්වාදස චිත්තානි භවන්ති. **චත්තාලීස මනාසවා** ලොකුත්තරචිත්තානි චත්තාලීස භවන්ති, එකවීසසතං සබ්බෙ චිත්තුප්පාදා **සමාසතො** සඞ්ඛෙපතො එකවීසසතං හොති. **එතෙසු තෙසමුප්පත්තිං** ඉතො පරං **එතෙසු** මයා වුත්තෙසු චිත්තෙසු **තෙසං** ඵස්සාදීනං ධම්මානං උප්පත්තිං එකං එකං උද්ධරිත්වා චිත්තචෙතසිකෙසු භික්ඛූනං පාටවත්ථාය අහං **පවක්ඛාමි** දෙසිස්සාමි.

93. **එකග්ගතා** චිත්තෙකග්ගතා **මනක්කාරො** මනසිකාරො **ජීවිතං** ඵස්සපඤ්චකං **එතෙ අට්ඨ** චෙතසිකා **අවිනිබ්භොගා** අඤ්ඤමඤ්ඤතො අවිගතා **එකුප්පාදා** සමානුප්පාදා **සහක්ඛයා** සහවයා.

94. **ඵස්සො ච වෙදනා සඤ්ඤා, චෙතනා ජීවිතින්ද්‍රියං** එකග්ගතා මනක්කාරො **ඉමෙ** චෙතසිකා **සබ්බසාධාරණා** සබ්බචිත්තෙහි සාධාරණා, සබ්බචිත්තානං සාධාරණා වා.

95. **විතක්කො පඤ්චපඤ්ඤාස-චිත්තෙසු සමුදීරිතො. චාරො ඡසට්ඨිචිත්තෙසු** විතක්කො තාව ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරෙසු චෙව එකාදසසු පඨමජ්ඣානචිත්තෙසු චාති **පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු** භගවතා සමුදීරිතො. විචාරො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරචිත්තෙසු එකාදසසු පඨමජ්ඣානචිත්තෙසු ච එකාදසසු දුතියජ්ඣානචිත්තෙසු චාති **ඡසට්ඨිචිත්තෙසු** ජායති. එත්ථ එතස්මිං වචනෙ සංසයො නත්ථි.

96. **එකපඤ්ඤාසචිත්තෙසු, පීති තෙසට්ඨියා සුඛං** පීතිදොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතකායවිඤ්ඤාණචතුත්ථජ්ඣානවජ්ජිතෙසු **එකපඤ්ඤාසචිත්තෙසු** ජායති. සුඛං දොමනස්සදුක්ඛුපෙක්ඛාසහගතවජ්ජිතෙසු **තෙසට්ඨිචිත්තෙසු** ජායති. **උපෙක්ඛා** සොමනස්සසුඛදුක්ඛසහගතවජ්ජිතෙසු **පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු** ජායති. **දුක්ඛං** අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණපටිඝසහගතෙසු **තීසු** චිත්තෙසු ජායති.

97. **හොති ද්වාසට්ඨිචිත්තෙසු, සොමනස්සින්ද්‍රියං** පන දොමනස්සදුක්ඛසුඛුපෙක්ඛාසහගතවජ්ජිතෙසු **ද්වාසට්ඨිචිත්තෙසු** ජායති. **දුක්ඛින්ද්‍රියං පනෙකස්මිං** අකුසලවිපාකෙ කායවිඤ්ඤාණෙ ජායති. **තථෙකම්හි සුඛින්ද්‍රියං** තථා **එකස්මිං** පුඤ්ඤපාකෙ කායවිඤ්ඤාණෙ හොති.

98. **පඤ්චුත්තරසතෙ චිත්තෙ, වීරියං ආහ නායකො ජිනො** පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවජ්ජිතෙ **පඤ්චුත්තරසතෙ චිත්තෙ** වීරියං ආහ කථෙසි. **චතුත්තරසතෙ චිත්තෙ, සමාධින්ද්‍රියමබ්‍රවි** විචිකිච්ඡාසහගතද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණපඤ්චද්වාරාවජ්ජනවජ්ජිතෙ **චතුත්තරසතෙ චිත්තෙ** සමාධින්ද්‍රියං අවොච.

99. **සබ්බාහෙතුකචිත්තානි, ඨපෙත්වා චෙකහෙතුකෙ** සබ්බානි අට්ඨාරස අහෙතුකචිත්තානි එකහෙතුකචිත්තද්වයඤ්ච ඨපෙත්වා සෙසස්මිං **එකුත්තරසතෙ චිත්තෙ** ඡන්දස්ස උප්පත්තිං **උද්දිසෙ** පණ්ඩිතො කථෙය්‍ය.

100. **ඨපෙත්වා දස විඤ්ඤාණෙ** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිකෙ දස විඤ්ඤාණෙ ච **විචිකිච්ඡායුතම්පි** චිත්තං ඨපෙත්වා සෙසස්මිං **දසුත්තරසතෙ චිත්තෙ** අධිමොක්ඛො භගවතා උදීරිතො.

101-2. සද්ධා සති හිරී ඔත්තප්පං අලොභො අදොසො තත්‍රමජ්ඣත්තං ඡ යුගළා ච **ඉති** ඉමෙ එකූනවීසති ධම්මා නියතා හුත්වා එකනවුතියා චිත්තෙ ජායන්ති. එකූනවීසති ධම්මා **අහෙතුකෙසු** අට්ඨාරසසු **අපුඤ්ඤෙසු** ද්වාදසසු අකුසලෙසු **න ජායරෙ** න ජායන්ති.

103. **එකූනාසීතියා චිත්තෙ, පඤ්ඤා ජායති සබ්බදා** පඤ්ඤා ද්වාදසඅකුසලඅට්ඨාරසඅහෙතුකමහාකුසලඤාණවිප්පයුත්තමහාවිපාකඤාණවිප්පයුත්තමහාකිරියාඤාණවිප්පයුත්තවජ්ජිතෙ **එකූනාසීතියා** චිත්තෙ ජායති. **අට්ඨවීසතියා චිත්තෙ, කරුණාමුදිතා සියුං** කරුණාමුදිතා අට්ඨසු මහාකුසලෙසු, අට්ඨසු මහාකිරියාසු, රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතෙසු ද්වාදසරූපාවචරෙසු චාති **අට්ඨවීසතියා චිත්තෙසු** සියුං භවෙය්‍යුං.

104. **කාමාවචරපුඤ්ඤෙසු, සබ්බලොකුත්තරෙසු ච** කාමාවචරමහාකුසලෙසු චිත්තෙසු සබ්බෙසු ලොකුත්තරෙසු චාති සහ අට්ඨකෙ **චත්තාලීසවිධෙ චිත්තෙ** විරතිත්තයං හොති.

105. සද්ධා සති හිරොත්තප්පං අලොභාදිත්තයම්පි ච යුගලානි ඡ ච මජ්ඣත්තං කරුණාමුදිතාපි ච.

106. තථා තිස්සො විරතියො සබ්බෙ තෙ පඤ්චවීසති ධම්මා මහාකුසලචිත්තසම්පයුත්තඅබ්‍යාකතචිත්තසම්පයුත්තාති **කුසලෙන සබ්බෙසුයෙව ධම්මෙසු ඡෙකෙන** විජිතඞ්ගණෙන පකාසිතා.

107. **අහිරීකං අනොත්තප්පං, මොහො උද්ධච්චමෙව චාති** ඉමෙ චත්තාරො ධම්මා නියතා හුත්වා **ද්වාදසාපුඤ්ඤචිත්තෙසුයෙව** ද්වාදසඅකුසලචිත්තෙසුයෙව **ජායරෙ** ජායන්ති.

108-9. **ලොභො දොසො ච මොහො ච, මානො දිට්ඨී ච සංසයො** විචිකිච්ඡා මිද්ධං උද්ධච්චං කුක්කුච්චං ථීනං මච්ඡරියම්පි ච අහිරිකං අනොත්තප්පං ඉස්සා ච දොමනස්සකං **එතෙ** ධම්මා **අකුසලා** අකුසලචිත්තසම්පයුත්තා **එකන්තෙන මහෙසිනා** විජිතඞ්ගණවිගතමලෙන වුත්තා.

110. ලොභො **අට්ඨසු** ලොභමූලෙසු චිත්තෙසු භගවතා **නිද්දිට්ඨො** දස්සිතො. දිට්ඨි **චතූසු** දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු චිත්තෙසු වුත්තා. මානො දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු චතූසු ගාහුපවාදප්පහින්දනෙන වුත්තො. දොසො **ද්වීසු එව** පටිඝසම්පයුත්තෙසු චිත්තෙසු මුනින්දෙන වුත්තො.

111. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්චා **ද්වීසු** දොසමූලෙසු චිත්තෙසු ජායන්ති, **නො සහ** සහ නො ජායන්ති, එකෙකොව ජායන්තීති අත්ථො. **විචිකිච්ඡා පනෙකස්මිං** විචිකිච්ඡා පන එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙ ජායති. ථීනමිද්ධං **පඤ්චසු** සසඞ්ඛාරිකඅකුසලචිත්තෙසු ජායති.

112-3. **ඵස්සො ච වෙදනා සඤ්ඤා, චෙතනා ජීවිතං මනො** විතක්කො ච විචාරො ච පීති වීරියං සමාධි ච ඡන්දො චෙවාධිමොක්ඛො ච මනසිකාරො ච **චුද්දස** ධම්මා **කුසලා ච** කුසලචෙතසිකා ච හොන්ති. **අකුසලා චෙව** අකුසලචෙතසිකා චෙව **අබ්‍යාකතාපි ච** අබ්‍යාකතචෙතසිකා ච හොන්ති.

114. **එකූනතිංසචිත්තෙසු, ඣානං පඤ්චඞ්ගිකං මතං** චතූසු සොමනස්සසහගතාකුසලෙසු, ද්වාදසසු සොමනස්සසහගතමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියචිත්තෙසු, සුඛසන්තීරණහසිතුප්පාදචිත්තෙසු , තීසු රූපපඨමජ්ඣානචිත්තෙසු, අට්ඨසු ලොකුත්තරපඨමජ්ඣානචිත්තෙසු චාති **එකූනතිංසචිත්තෙසු පඤ්චඞ්ගිකං** පඤ්චාවයවඣානයුත්තං ඣානං සුගතෙන මතං. උපෙක්ඛාසහගතානි චත්තාරි ලොභමූලානි ච ද්වෙ දොසමූලානි ච ද්වෙ මොහමූලානි ච මනොධාතුත්තිකඤ්ච උපෙක්ඛාසහගතා තිස්සො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො ච ද්වාදසුපෙක්ඛාසහගතානි මහාකුසලමහාවිපාකකිරියචිත්තානි තීණි රූපදුතියජ්ඣානචිත්තානි අට්ඨ ලොකුත්තරදුතියජ්ඣානචිත්තානි චාති **සත්තතිංස** චිත්තානි **චතුඣානඞ්ගයුත්තානි** චතුඣානාවයවයුත්තානි **ඉති** එවං නිද්දිසෙ **කථෙය්‍ය**.

115. **එකාදසවිධං චිත්තං, තිවඞ්ගිකමුදීරිතං** තීණි රූපාවචරතතියජ්ඣානචිත්තානි, අට්ඨලොකුත්තරතතියජ්ඣානචිත්තානි චාති **එකාදසවිධං චිත්තං තිවඞ්ගිකං** තිඅවයවඣානයුත්තං, ඡ රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානපඤ්චමජ්ඣානචිත්තානි, ද්වාදසාරූපාවචරචිත්තානි, සොළස ලොකුත්තරචතුත්ථජ්ඣානපඤ්චමජ්ඣානචිත්තානි චාති **චතුතිංසවිධං චිත්තං දුවඞ්ගිකං** ද්විඅවයවඣානයුත්තං **උදීරිතං** ජිනෙන ඊරිතං.

116. **සභාවෙනාවිතක්කෙසු, ඣානඞ්ගානි න උද්ධරෙ සභාවෙන** පකතියා **අවිතක්කෙසු** විතක්කවිරහිතෙසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු **ඣානඞ්ගානි** ඣානාවයවානි ජිනො න උද්ධරෙ. අයමෙත්ථාධිප්පායො – අඤ්ඤත්ථ විතක්කො ඣානචිත්තෙන විප්පහීනො භාසිතො, ඉමෙසු පන නෙව ඣානචිත්තෙන පහීනා, පකතියා විතක්කවිරහිතානි ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි සබ්බාහෙතුකචිත්තෙසු **මග්ගඞ්ගානි** මග්ගාවයවානි ජිනො **න උද්ධරෙ** න දෙසෙය්‍ය.

117. **බුධො** ජිනො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු මනොධාතුත්තිකෙ ච තීසු සන්තීරණෙසු චාති **සොළසචිත්තෙසු** තීණින්ද්‍රියානි **වදෙ** කථෙය්‍ය. **එකස්මිං පන චත්තාරි** එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙ චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානි හොන්ති, එකාදසසු අකුසලචිත්තෙසු විචිකිච්ඡායුත්තචිත්තවජ්ජිතෙසු හසිතුප්පාදෙ චෙව වොට්ඨබ්බනචිත්තෙ චාති **තෙරසසු** චිත්තෙසු **පඤ්ච** ඉන්ද්‍රියානි **බුධො** භගවා **උද්ධරෙ** උද්ධරෙය්‍ය.

118. **සත්ත ද්වාදසචිත්තෙසු, ඉන්ද්‍රියානි ජිනොබ්‍රවි ජිනො** බුද්ධො ඤාණවිප්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඞ්ඛාතෙසු **ද්වාදසචිත්තෙසු** සත්ත ඉන්ද්‍රියානි **අබ්‍රවි** කථෙසි, **එකෙනූනෙසු අට්ඨෙව, චත්තාලීසමනෙසු ච** ජිනො ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඞ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු චිත්තෙසු, පඤ්චදසසු රූපෙසු, ද්වාදසසු අරූපෙසු චාති **එකෙනූනෙසු චත්තාලීසමනෙසු** අට්ඨෙව ඉන්ද්‍රියානි අබ්‍රවි.

119. **චත්තාලීසාය** ලොකුත්තරචිත්තෙසු **නවකං** ඉන්ද්‍රියනවකං නායකො **අබ්‍රවි** කථෙසි. **එවං ඉන්ද්‍රියයොගොපි, වෙදිතබ්බො විභාවිනා එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන චිත්තෙසු ඉන්ද්‍රියයොගො විභාවිනා විසෙසෙන පඤ්ඤං භාවෙතුං පකාසෙතුං සීලමෙතස්සාති විභාවී, තෙන වෙදිතබ්බො.

120. **අමග්ගඞ්ගානි නාමෙත්ථ, අට්ඨාරස අහෙතුකා එත්ථ** එතෙසු චිත්තෙසු අට්ඨාරස අහෙතුකා නත්ථි මග්ගො එතෙසූති අමග්ගඞ්ගානි නාම, **ඣානඞ්ගානි න විජ්ජන්ති, විඤ්ඤාණෙසු ද්විපඤ්චසු** ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඣානඞ්ගානිපි න සංවිජ්ජන්ති.

121. **එකං චිත්තං දුමග්ගඞ්ගං** එකං විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තං **දුමග්ගඞ්ගං** දුමග්ගාවයවං, චතූසු දිට්ඨිවිප්පයුත්තාකුසලචිත්තෙසු ච ද්වීසු පටිඝයුත්තෙසු ච උද්ධච්චයුත්තෙසු චාති **සත්තසු** චිත්තෙසු ච **තිමග්ගඞ්ගානි** තිමග්ගාවයවානි හොන්ති. **චත්තාලීසාය චිත්තෙසු , මග්ගො සො චතුරඞ්ගිකො** චතූසු දිට්ඨිසම්පයුත්තාකුසලෙසු ඤාණවිප්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඞ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු චිත්තෙසු ච රූපාවචරදුතියතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානසඞ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු රූපාවචරෙසු, ද්වාදසසු අරූපාවචරෙසු චාති **චත්තාලීසාය චිත්තෙසු චතුරඞ්ගිකො මග්ගො** චතුරාවයවො මග්ගො හොති.

122. **පඤ්චද්දසසු චිත්තෙසු, මග්ගො පඤ්චඞ්ගිකො මතො** ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඞ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු, තීසු රූපපඨමජ්ඣානචිත්තෙසු චාති **පඤ්චද්දසසු චිත්තෙසු පඤ්චඞ්ගිකො** පඤ්චාවයවො මග්ගො භගවතා මතො. **ද්වත්තිංසචිත්තෙසු මග්ගො සත්තඞ්ගිකොපි ච** ලොකුත්තරදුතියතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානසඞ්ඛාතෙසු **ද්වත්තිංසචිත්තෙසු** මග්ගො **සත්තඞ්ගිකො** සත්තාවයවො හොති.

123. **මග්ගො අට්ඨසු චිත්තෙසු** මග්ගඵලවසෙන **අට්ඨසු** ලොකුත්තරචිත්තෙසු මග්ගො **අට්ඨඞ්ගිකො** අට්ඨාවයවො හොති. **ඉති** පරිසමාපනෙ. **තු** පදපූරණෙ. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන සබ්බචිත්තෙසු **මග්ගඞ්ගානි** මග්ගාවයවානි ධීරො උද්ධරෙය්‍ය, දෙසෙය්‍යාති අත්ථො.

124. **බලානි ද්වෙ ද්විචිත්තෙසු** හසිතුප්පාදවොට්ඨබ්බනසඞ්ඛාතෙසු ද්වීසු චිත්තෙසු ද්වෙ බලානි හොන්ති . **එකස්මිං තීණි දීපයෙ** එකස්මිං විචිකිච්ඡායුත්තෙ තීණි බලානි ධීරො **දීපයෙ** පකාසෙය්‍ය. විචිකිච්ඡායුත්තතො සෙසෙසු **එකාදසසු** අකුසලෙසු **චත්තාරි** බලානි හොන්ති. **ඡ ද්වාදසසු** ඤාණවිප්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඞ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු චිත්තෙසු ඡ බලානි හොන්තීති ධීරො **නිද්දිසෙ** කථෙය්‍ය.

125. **එකූනාසීතියා සත්ත** ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඞ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු කාමාවචරචිත්තෙසු, සත්තවීසතියා මහග්ගතචිත්තෙසු, චත්තාලීසලොකුත්තරචිත්තෙසු චාති **එකූනාසීතියා** චිත්තෙසු සත්ත බලානි හොන්ති. **සොළසෙවාබලානි තු** ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි ච තිස්සො මනොධාතුයො ච තීණි සන්තීරණානි චාති **සොළස** එව චිත්තානි **අබලානි** බලවිරහිතානි හොන්ති, **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන චිත්තං **සබලං** බලෙන සහගතං **අබලම්පි ච** බලවිරහිතඤ්චාපි චිත්තං **විඤ්ඤෙය්‍යං** ධීරෙන විජානිතබ්බං.

126. **ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගබලින්ද්‍රියානි, චිත්තෙසු ජායන්ති හි යෙසු යානි යෙසු** චිත්තෙසු **යානි** ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගබලඉන්ද්‍රියානි ජායන්ති, **මයා සමාසෙන සමුද්ධරිත්වා** අසංසට්ඨං උද්ධරිත්වා **තෙසු** චිත්තෙසු **සබ්බානිපි තානි** ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගබලඉන්ද්‍රියානි **සමාසෙන** සඞ්ඛෙපෙන **මයා** බුද්ධදත්තාචරියෙන **වුත්තානි** කථිතානි.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

චෙතසිකවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියො පරිච්ඡෙදො.

4. චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා

127. **ඉතො පරං පවක්ඛාමි, නයමෙකවිධාදිකං;**
ආභිධම්මිකභික්ඛූනං, බුද්ධියා පන වුද්ධියා.

අහං **ඉතො පරං** ඉතො පරිච්ඡෙදතො පරං එකවිධාදිකං නයං ආභිධම්මිකභික්ඛූනං බුද්ධියා වුද්ධිත්ථාය **පවක්ඛාමි** දෙසෙස්සාමි.

128. **සබ්බමෙකවිධං චිත්තං, විජානනසභාවතො** සබ්බං චිත්තං විජානනසභාවතො එකවිධං, **දුවිධඤ්ච භවෙ චිත්තං** අහෙතුකසහෙතුකතො ඉදං චිත්තං දුවිධං භවෙය්‍ය.

129. **පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවිපාකා හි, කාමෙ දස ච පඤ්ච ච හි** සච්චං **කාමෙ** කාමාවචරෙ කුසලාකුසලවිපාකා දස පඤ්ච ච කිරියා තිස්සො ඉති සබ්බෙ **අට්ඨාරස** චිත්තුප්පාදා අහෙතුකා.

130. අහෙතුකතො චිත්තුප්පාදතො **සෙසා** එකසත්තති චිත්තුප්පාදා **සහෙතුකාති** සහෙතුකා නාමාති මහෙසිනා **තාදිනා** අවිපරීතසභාවෙන **හෙතුවාදිනා** පච්චයවාදිනා නිද්දිට්ඨා.

131. **සවත්ථුකාවත්ථුකතො** සවත්ථුකඅවත්ථුකවසෙන තථා උභයවසෙන සවත්ථුකවසෙන, අවත්ථුකවසෙන ච සබ්බං වුත්තප්පකාරෙන ච මානසං තිවිධං හොති.

132-4. **සබ්බො කාමවිපාකො ච, රූපෙ පඤ්චදසාපි ච** චිත්තුප්පාදා **ආදිමග්ගො** පඨමමග්ගො හසිතුප්පාදො මනොධාතුකිරියාපි ච දොමනස්සද්වයඤ්චාපි තෙචත්තාලීස මානසා **විනා වත්ථුං** වත්ථුං වජ්ජෙත්වා න උප්පජ්ජන්ති, එකන්තෙන සවත්ථුකා නාම. අරූපාවචරවිපාකා ච එකන්තෙන අවත්ථුකා, මයා වුත්තතො චිත්තුප්පාදතො **සෙසානි** ද්වෙචත්තාලීස චිත්තානි **උභයථා** සවත්ථුකාවත්ථුකවසෙන සියුං.

135. **එකෙකාරම්මණං චිත්තං, පඤ්චාරම්මණමෙව ච** චිත්තං ඡළාරම්මණකඤ්චෙති **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙනාපි තිවිධං චිත්තං සියා.

136-8. **විඤ්ඤාණානි ච ද්වෙ පඤ්ච, අට්ඨ ලොකුත්තරානි ච** අභිඤ්ඤාමානසං ඨපෙත්වා සබ්බං මහග්ගතඤ්චෙවාති **තෙචත්තාලීස** චිත්තුප්පාදා පන එකෙකාරම්මණා විඤ්ඤෙය්‍යා ධීරෙන. **තත්ථ** චිත්තෙ මනොධාතුත්තයං පඤ්චාරම්මණං ඊරිතං භගවතා. මයා වුත්තචිත්තතො **සෙසානි තෙචත්තාලීස** චිත්තානි ඡළාරම්මණිකානි මතානි සත්ථුනා, තථා එවං චිත්තං කුසලාකුසලාදිතො තිවිධං. **ආදි-**සද්දෙන අබ්‍යාකතං ගහෙතබ්බං.

139. අහෙතුකං චිත්තං එකහෙතුකඤ්ච චිත්තං ද්විහෙතුකඤ්ච චිත්තං තිහෙතුකඤ්ච චිත්තන්ති **එවං** ඉමිනා පකාරෙන චිත්තං චතුබ්බිධං විභාවිනා විඤ්ඤාතබ්බං.

140-2. හෙට්ඨා මයාපි නිද්දිට්ඨා **අට්ඨාරස** චිත්තුප්පාදා අහෙතුකා, **විචිකිච්ඡුද්ධච්චසංයුත්තං** චිත්තං එකහෙතුකං එවං උදීරිතං භගවතා. **කාමෙ** කාමාවචරෙ **පුඤ්ඤවිපාකක්‍රියතො** කුසලවසෙන ච විපාකවසෙන ච කිරියාවසෙන ච **ද්වාදසධා** චිත්තුප්පාදා අකුසලා ච දසධා චාති බාවීසති චිත්තුප්පාදා දුහෙතුකා. **කාමෙ** කාමාවචරෙ **පුඤ්ඤවිපාකක්‍රියතො** පුඤ්ඤවසෙන ච විපාකවසෙන ච කිරියාවසෙන ච **ද්වාදසධා** චිත්තුප්පාදා. සබ්බං මහග්ගතඤ්චෙව **අප්පමාණං** ලොකුත්තරචිත්තඤ්ච තිහෙතුකං.

143-50. **රූපිරියාපථවිඤ්ඤත්ති-ජනකාජනකාදිතොති** රූපඉරියාපථවිඤ්ඤත්තිජනකවසෙන රූපඉරියාපථජනකවසෙන ච රූපජනකවසෙන ච තිකිච්චාජනකවසෙන චාතිආදීහි පකාරෙහි සබ්බං චිත්තං චතුබ්බිධං හොති. **තත්ථ** තස්මිං චිත්තෙ ද්වාදසාකුසලා, කාමධාතුයා කුසලා, තථා කාමෙ දස කිරියා, අභිඤ්ඤාමානසං ද්වයං, ඉමෙ බාත්තිංස මානසා රූපානි සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉරියාපථං කප්පෙන්ති, විඤ්ඤත්තිං ජනයන්ති. කුසලා මහග්ගතමානසා කිරියා ච මහග්ගතමානසා, **අට්ඨ** අනාසවචිත්තානි, ඡබ්බීසති ච මානසා රූපානි සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉරියාපථං කප්පෙන්ති. **චොපනං න පාපෙන්ති** විඤ්ඤත්තිං න ජනයන්තීති අත්ථො. ඉමෙ චිත්තුප්පාදා දුකිච්චනියතා , දස විඤ්ඤාණෙ ඨපෙත්වා ද්වීසු භූමීසු **විපාකා** මනොධාතුද්වයසන්තීරණත්තයමහාවිපාකරූපවිපාකානං වසෙන අට්ඨාරස පාකා මනොධාතු කිරියා චෙවාති **ඉමානි එකූනවීසති** චිත්තානි රූපානි සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉතරද්වයං න කරොන්ති, **පුන ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා** පඨමං ‘‘දස විඤ්ඤාණෙ’’ති වුත්තත්තා ‘‘පුනා’’ති වුත්තා. අරූපීසු විපාකා ච **සබ්බෙසං** සත්තානං පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච අරහතො චුතිචිත්තඤ්ච ඉමෙ සොළස මානසා තිකිච්චානි න කරොන්ති.

151. **එකද්විතිචතුට්ඨාන-පඤ්චට්ඨානප්පභෙදතො** එකකිච්චද්විකිච්චතිකිච්චචතුකිච්චපඤ්චකිච්චභෙදෙන **පඤ්චධා චිත්තං** පඤ්චපකාරං චිත්තං **පඤ්චනිම්මලලොචනො** බුද්ධො **අක්ඛාසි** කථෙසි.

152. **කුසලාකුසලා සබ්බෙ, චිත්තුප්පාදා මහාක්‍රියා;**
මහග්ගතා ක්‍රියා චෙව, චත්තාරො ඵලමානසා.

153. **සබ්බෙව පඤ්චපඤ්ඤාස** චිත්තුප්පාදා **ජවනට්ඨානතොයෙව** ජවනකිච්චවසෙනෙව **එකට්ඨානෙ** එකකිච්චෙ **නිප්පපඤ්චෙන සත්ථුනා** තණ්හාමානදිට්ඨිවිරහිතෙන සත්ථුනා **නියාමිතා** කථිතා.

154. **පුන ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා** චිත්තුප්පාදා දස්සනෙ සවනෙ තථා සායනෙ සායනට්ඨානෙ ඵුසනෙ පටිපාටියා සත්ථුනා නියාමිතා.

155. මනොධාතුත්තිකං ආවජ්ජනෙ පටිච්ඡනෙ, **එතෙ අට්ඨසට්ඨි** චිත්තුප්පාදා **එකට්ඨානිකතං** එකකිච්චභාවං **ගතා** පත්තා භවන්ති.

156-8. චිත්තද්වයං ද්විට්ඨානිකං නාම උදීරිතං භගවතා, සොමනස්සයුතං චිත්තං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණං සියා. ඡද්වාරෙ තදාලම්බණඤ්ච **බලවාරම්මණෙ** අතිමහන්තාරම්මණෙ සති සියා , තථා වොට්ඨබ්බනං පඤ්චද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බනං හොති. මනොද්වාරෙසු පන **සබ්බෙසං** ආරම්මණානං ආවජ්ජනං හොති, ඉදං චිත්තද්වයං ද්විට්ඨානිකං නාම හොති.

159. පටිසන්ධියා ඨානතො පටිසන්ධියා කිච්චවසෙන භවඞ්ගස්ස ඨානතො භවඞ්ගස්ස කිච්චවසෙන චුතියා ඨානතො චුතියා කිච්චවසෙන තෙ මහග්ගතවිපාකා නව **තිට්ඨානිකා** තිකිච්චාති මුනිනා මතා.

160-3. **අට්ඨ කාමා මහාපාකා, පටිසන්ධිභවඞ්ගතො** පටිසන්ධිභවඞ්ගවසෙන **තදාරම්මණතො චෙව** තදාරම්මණවසෙන ච එව චුතිට්ඨානවසෙන ච **අට්ඨ** චිත්තානි චතුට්ඨානිකචිත්තානි හොන්ති, **ඉති** වචනං ධීරො නිද්දිසෙ, කුසලාකුසලපාකොපෙක්ඛාසහගතද්වයං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණං භවෙ, ඡද්වාරිකෙසුපි බලවාරම්මණෙ සති තදාරම්මණතා සියා. පටිසන්ධිභවඞ්ගානං ඨානවසෙන ච චුතිට්ඨානවසෙන ච ඉදං චිත්තද්වයං පඤ්චට්ඨානිකචිත්තං නාමාති උදීරිතං මුනිනා.

164. **පඤ්චකිච්චං ද්වයං චිත්තං,** අට්ඨකං පන චතුකිච්චං, නවකං තිකිච්චං, ද්වෙ චිත්තුප්පාදා ද්විකිච්චා, ඉමෙසං ඉමෙහි චිත්තුප්පාදෙහි **සෙසං** එකකං කිච්චං.

165. **භවඞ්ගාවජ්ජනඤ්චෙව, දස්සනං සම්පටිච්ඡනං;**
සන්තීරණං වොට්ඨබ්බනං, ජවනං භවති සත්තමං.

166. **ඡබ්බිධං හොති තං ඡන්නං** තං චිත්තං ඡන්නං චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනො**විඤ්ඤාණානං** පභෙදතො ඡබ්බිධං හොති, චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං සත්තන්නං වසෙන චිත්තං සත්තධා හොති.

167. **එකෙකාරම්මණං ඡක්කං, පඤ්චාරම්මණභෙදතො ඡළාරම්මණතො චෙව** ඡළාරම්මණචිත්තවසෙන **මනො** චිත්තං අට්ඨවිධං හොති.

168. **තත්ථ** තස්මිං චිත්තෙ ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා එකෙකගොචරා හොන්ති, **ද්වෙ** චිත්තුප්පාදා රූපාරම්මණිකා, **ද්වෙ ද්වෙ** චිත්තුප්පාදා සද්දාදිගොචරා.

169. පඤ්චාභිඤ්ඤාවිවජ්ජිතං සබ්බං මහග්ගතං, සබ්බං ලොකුත්තරඤ්ච **ඉති** ඉදං චිත්තං එකෙකාරම්මණං භවෙ.

170. ඉදං ඡක්කං එකෙකාරම්මණං විභාවිනා ඤෙය්‍යං, මනොධාතුත්තයං පඤ්චාරම්මණිකං නාම භවෙ.

171. කාමාවචරචිත්තානි චත්තාලීසං තථා එකෙකං සබ්බානි අභිඤ්ඤානි ච **ඡළාරම්මණිකානීති** ඡළාරම්මණිකානි නාම පණ්ඩිතෙන විඤ්ඤෙය්‍යානි.

172. සත්තවිඤ්ඤාණධාතූසු **පච්ඡිමං** මනොවිඤ්ඤාණධාතුඤ්ච කුසලාකුසලාබ්‍යාකතවසෙන **තිධා කත්වා** නවවිධං චිත්තං හොති.

173. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා භෙදො පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවසෙනෙව විපාකකිරියභෙදතො ඡසත්තතිවිධො හොති.

174. මනොධාතුං විපාකකිරියභෙදතො **ද්විධා කත්වා පුබ්බෙ** වුත්තෙහි නවධා චිත්තෙහි මානසං දසධා හොති.

175. **පච්ඡිමං ධාතුද්වයං** මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං, මනොධාතුං කුසලවිපාකඅකුසලවිපාකකිරියාවසෙන **තිධා කත්වා,** මනොවිඤ්ඤාණධාතුඤ්ච කුසලාකුසලාබ්‍යාකතවසෙන **තිවිධා කත්වා** චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණෙහි සහ චිත්තං එකාදසවිධං හොති, **ඉති** ඉදං වචනං පණ්ඩිතො පරිදීපයෙ.

176. මනොවිඤ්ඤාණධාතුම්පි **කුසලාකුසලාදිතො** කුසලාකුසලවිපාකකිරියාවසෙන චතුධා විභජිත්වාන තං චිත්තං චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණෙහි සහ තිප්පකාරාය මනොධාතුයා ච සහ ද්වාදසධාපි ධීරො වදෙ.

177-9. චිත්තං චුද්දසට්ඨානභෙදෙන චුද්දසධා භවෙ, පටිසන්ධියා වසෙන ච භවඞ්ගවසෙන ච චුතියා වසෙන ච ආවජ්ජනස්ස වසෙන ච පඤ්චන්නං **දස්සනාදීනං** කිච්චානං වසෙන ච සම්පටිච්ඡනචෙතසො වසෙන ච සන්තීරණස්ස වසෙන ච වොට්ඨබ්බනජවනානං වසෙන ච, යථා එවං තදාරම්මණචිත්තස්ස වසෙන චාති **එවං ඉමිනා** පකාරෙන **ඨානභෙදතො** කිච්චභෙදෙන චුද්දසධා චිත්තං හොති, **ඉති** ඉදං වචනං ධීරො **පරිදීපයෙ** පරිදීපෙය්‍ය.

180. **භූමිපුග්ගලනානත්තවසෙන** භූමිනානත්තවසෙන, පුග්ගලනානත්තවසෙන ච චිත්තානං පවත්තිතො ඉදං චිත්තං බහුධා හොති, **ඉති** වචනඤ්ච ධීරො **විභාවයෙ** පකාසෙය්‍ය.

181. **ඉධ** ඉමස්මිං සාසනෙ යො භික්ඛු මතිමා ඉමස්මිං එකවිධාදිනයෙ **කුසලො** ඡෙකො හොති, අභිධම්මෙ පවත්තා අත්ථා තස්ස භික්ඛුනො **හත්ථගතා** හත්ථපවිට්ඨා **ආමලකා විය** සුද්ධමණිකා විය හොන්ති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො

භූමිපුග්ගලචිත්තුප්පත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

182. **ඉතො පරං පවක්ඛාමි, බුද්ධිවුද්ධිකරං නයං;**
චිත්තානං භූමිසුප්පත්තිං, පුග්ගලානං වසෙන ච.

අහං ඉතො පරං **බුද්ධිවුද්ධිකරං නයං** මතිවද්ධිකරං නයං **පවක්ඛාමි** දෙසෙස්සාමි. **චිත්තානං භූමිසුප්පත්තිං පුග්ගලානං වසෙන ච** භූමීසු චිත්තානං උප්පත්තිං, පුග්ගලානං වසෙන භූමීසු චිත්තානං උප්පත්තිඤ්ච පවක්ඛාමි.

183. **දෙවා චෙව මනුස්සා ච,** තිස්සො ච අපායභූමියො හොන්ති, **ගතියො පඤ්ච** තෙසං දෙවමනුස්සතිරච්ඡානපෙතනිරයගතීනං වසෙන පඤ්ච ගතියො **නිද්දිට්ඨා සත්ථුනා** දස්සිතා භගවතා. **තයො භවා** පන කාමරූපාරූපභවවසෙන තයො සත්ථුනා **නිද්දිට්ඨා** දස්සිතා.

184-5. **භූමියො තත්ථ තිංසෙව, තාසු තිංසෙව පුග්ගලා තත්ථ** තෙසු තීසු භවෙසු තිංස එව භූමියො හොන්ති, **තාසු** භූමීසු උප්පන්නා පුග්ගලා තිංස එව හොන්ති, එතාසු භූමීසු උප්පන්නා සබ්බෙ ච පන පුග්ගලා පටිසන්ධිකචිත්තානං වසෙන එකූනවීසති හොන්ති. **පටිසන්ධි ච නාමෙසා** එසා පටිසන්ධි ච නාම **දුවිධා** ද්විප්පකාරා **සමුදීරිතා** සත්ථුනා කථිතා.

186. අචිත්තකා පටිසන්ධි, සචිත්තකා පටිසන්ධි ච ඉති දුවිධා පටිසන්ධි හොති, අසඤ්ඤිබ්‍රහ්මානං පටිසන්ධි **අචිත්තකා** රූපපටිසන්ධි හොති. **සෙසා** රූපපටිසන්ධිතො සෙසා **සචිත්තකා** සචිත්තකපටිසන්ධි **ඤෙය්‍යා** පණ්ඩිතෙන ජානිතබ්බා. **සා පන** සචිත්තකා පටිසන්ධි එකූනවීසති හොති.

187. **පටිසන්ධිවසෙනෙව** සචිත්තකපටිසන්ධිවසෙන එව වීසති පුග්ගලා හොන්ති. **ඉධ** ඉමස්මිං චිත්තාධිකාරෙ චිත්තාධිකාරත්තා අචිත්තකපටිසන්ධි රූපපටිසන්ධි **න ච උද්ධටා** න ච කථිතා මයා.

188. **අහෙතුද්විතිහෙතූති, පුග්ගලා තිවිධා සියුං** අහෙතුකද්විහෙතුකතිහෙතුකා ඉති **තිවිධා** තිප්පකාරා පුග්ගලා **සියුං** භවෙය්‍යුං. අරියා පන පුග්ගලා අට්ඨ **ඉති** එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන **සබ්බෙ** පුග්ගලා එකාදස **ඊරිතා** කථිතා භගවතා.

189. **භූමීසු** තිංසභූමීසු චිත්තානං උප්පත්තිං එතෙසං පන සබ්බෙසං පුග්ගලානං පභෙදතො භූමීසු චිත්තානං උප්පත්තිඤ්ච **ගණ්හතො** ගණ්හන්තස්ස මම වචනං **නිබොධථ,** තුම්හෙ ජානාථ සුණාථ.

190. තීසු භූමීසු කති චිත්තානි ජායන්ති? **මෙ** මය්හං **වද** තානි චිත්තානි ත්වං කථෙහි, සබ්බාසු භූමීසු චුද්දස එව චිත්තානි. තං යථා –

වොට්ඨබ්බං කාමපුඤ්ඤඤ්ච, වියුත්තානි ච දිට්ඨියා;
උද්ධච්චසහිතඤ්චෙව, හොන්ති සබ්බත්ථ චුද්දස.

191. **සදා වීසති චිත්තානි, කාමෙයෙව භවෙ සියුං** වීසති චිත්තානි කාමෙයෙව භවෙ **සදා** සබ්බස්මිං කාලෙ **සියුං** භවෙය්‍යුන්ති. තං යථා –

කාමෙ අට්ඨ මහාපාකා, දොමනස්සද්වයම්පි ච;
තථා ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං පාකා අපුඤ්ඤජා.

ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයන්ති කුසලවිපාකඝානාදිත්තයං. **පාකා අපුඤ්ඤජා** අකුසලතො ජාතා අහෙතුකා සත්ත විපාකා. **පඤ්ච රූපභවෙයෙව** පඤ්ච චිත්තානි රූපභවෙයෙව භවන්ති. **චත්තාරෙව අරූපිසු** චත්තාරි චිත්තානි අරූපීසුයෙව හොන්ති. තං යථා –

රූපෙව රූපපාකා චාරූප්පපාකා අරූපිසු;
නව මහග්ගතා පාකා, රූපාරූපෙව ජායරෙ.

192. කාමරූපභවෙස්වෙව **අට්ඨාරස** චිත්තානි භවන්ති.

තං යථා –

පුඤ්ඤරූපානි පඤ්චෙව, පුඤ්ඤජං සම්පටිච්ඡනං;
චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං.

පුඤ්ඤපාකං හසිතුප්පාදමනොධාතුක්‍රියාපි ච;
අට්ඨාරසාදිමග්ගෙන, පඤ්ච රූපක්‍රියාපි ච;
කාමරූපභවෙස්වෙව, එතානෙව සදා සියුං.

ද්වෙචත්තාලීස චිත්තානි, හොන්ති තීසු භවෙසුපි ද්වෙචත්තාලීස චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

පටිසද්වයවජ්ජිතානි , අපුඤ්ඤානි දසෙව ච;
මහාපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, වොට්ඨබ්බනක්‍රියානි ච.

පුඤ්ඤාරුප්පානි චත්තාරි, ආරුප්පකිරියානි ච;
කනිට්ඨමග්ගවජ්ජානි, සත්ත ලොකුත්තරානි ච;
ද්වෙචත්තාලීස චිත්තානි, හොන්ති තීසු භවෙසුපි.

193. **ඨපෙත්වා පන සබ්බෙසං, චතස්සොපායභූමියො** චතස්සො අපායභූමියො ඨපෙත්වා වජ්ජෙත්වා අපායතො සෙසානං සබ්බෙසං පුග්ගලානං ඡබ්බීසභූමීසු තෙරස එව චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

චතුත්ථාරූපාවචරං, අනාගාමිඵලාදයො;
මහාක්‍රියා ච ජායන්ති, තෙරසාපායවජ්ජිතා.

අනාගාමිඵලාදයොති ආදි-සද්දෙන හි අරහත්තඵලානි ගහිතානි.

194. **අපරානි චතස්සොපි, ඨපෙත්වාරුප්පභූමියො** චතස්සො අරූපභූමියො ඨපෙත්වා සෙසාසු **ඡබ්බීසභූමීසු** අපරානි ඡ චිත්තානි ජායන්ති. තං යථා –

මනොධාතුක්‍රියඤ්චෙව , පුඤ්ඤජං සම්පටිච්ඡනං;
චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං;
ඡෙව චිත්තානි ජායන්ති, තථා උපරිවජ්ජිතෙ.

195. **සුද්ධාවාසිකදෙවානං, ඨපෙත්වා පඤ්ච භූමියො** පඤ්ච භූමියො ඨපෙත්වා පඤ්චවීසතිභූමීසු පඤ්ච චිත්තානි ජායන්ති. තං යථා –

දිට්ඨියා සම්පයුත්තානං, විචිකිච්ඡායුතං තථා;
පඤ්ච සබ්බත්ථ ජායන්ති, සුද්ධාවාසවිවජ්ජිතෙ.

196. **අපරානි දුවෙ හොන්ති, පඤ්චවීසතිභූමිසු;**
ඨපෙත්වා නෙවසඤ්ඤඤ්ච, චතස්සොපායභූමියො.

චතස්සොපායභූමියො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤඤ්ච ඨපෙත්වායෙව පඤ්චවීසතිභූමීසු අපරානි **දුවෙ** චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

ඨපෙත්වා නෙවසඤ්ඤඤ්ච, චතස්සොපායභූමියො;
සෙසාසු තතියාරුප්පජවනං ජායති ද්වයං.

197. **ද්වෙපි චිත්තානි ජායන්ති, චතුවීසතිභූමිසු** චතස්සොපායභූමියො ආකිඤ්චඤ්ඤඤ්ච නෙවසඤ්ඤඤ්ච ඨපෙත්වා සෙසාසු චතුවීසතිභූමීසු ද්වෙපි චිත්තානි ජායන්ති. තං යථා –

චතුත්ථතතියාරුප්පං, ඨපෙත්වාපායභූමියො;
සෙසාසු දුතියාරුප්ප-ජවනං ජායති ද්වයං.

198. **අපායභූමියො හිත්වා** චතස්සො අපායභූමියො තිස්සො උපරි අරූපභූමියො **හිත්වා** ඡඩ්ඩෙත්වා සෙසාසු තෙවීසතිභූමීසු ද්වෙයෙව පන චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

අපායභූමියො හිත්වා, තිස්සොවාරුප්පභූමියො;
සෙසාසු පඨමාරුප්පං, ජවනද්වයං ජායති.

199. **අරූපෙ ච අපායෙ ච** අට්ඨ භූමියො ඨපෙත්වා සෙසාසු බාවීසතිභූමීසු එකාදසවිධං චිත්තං හොති. තං යථා –

සබ්බං රූපඤ්ච විපාකං, ඨපෙත්වා සිතමානසං;
එකාදසෙව ජායති, අපායාරූපවජ්ජිතෙ.

200. **සුද්ධාවාසෙ අපායෙ ච** නව භූමියො ඨපෙත්වා සෙසාසු එකවීසාසු භූමීසු නිච්චම්පි **චත්තාරො** එව මානසා හොන්ති. තං යථා –

සොතාපත්තිඵලඤ්චෙව, සකදාගාමිඵලම්පි ච;
සකදාගාමිමග්ගො ච, ඨපෙත්වාපායසුද්ධකෙ;
අනාගාමිමග්ගො චෙව, එකවීසාසු හොන්ති හි.

201. **එකං සත්තරසස්වෙව, චිත්තං ජායති භූමිසු** සුද්ධාවාසඅපායාරුප්පභූමියො ඨපෙත්වා අවසෙසාසු සත්තරසසු භූමීසු එකං චිත්තං ජායති. තං යථා –

සුද්ධාවාසෙ අපායෙ ච, ඨපෙත්වාරුප්පභූමියො;
ආදිමග්ගො එකො හොති, සත්තරසසු භූමිසු.

202. **ද්වාදසෙව තු ජායන්තෙ, එකාදසසු භූමිසු;**
ඨපෙත්වා පන සබ්බාපි, භූමියො හි මහග්ගතා. –

එකූනවීසතිභූමියො ඨපෙත්වා සෙසාසු එකාදසසු භූමීසු ද්වාදස චිත්තානි ජායන්ති. තං යථා –

දොමනස්සද්වයාපුඤ්ඤපාකා සත්ත ච පුඤ්ඤජං;
ඝානාදිත්තයං සෙසාසු, හිත්වා සබ්බා මහග්ගතා.

203. **කාමාවචරදෙවානං** වසෙන ච මනුස්සානං වසෙන ච සත්තසු කාමාවචර**භූමීසු** අට්ඨ චිත්තානි සබ්බදා ජායන්ති. තං යථා –

කාමෙ දෙවමනුස්සානං, මහාපාකානි ජායරෙ;
සදා සත්තසු එතානි, හිත්වා තෙවීස භූමියො.

204. **පඤ්චමජ්ඣානපාකෙකො , ජායතෙ ඡසු භූමිසු** එකො පඤ්චමජ්ඣානවිපාකො වෙහප්ඵලාදීසු **ඡසු භූමීසු** ජායති. චත්තාරි පන රූපවිපාක**චිත්තානි** තීසු තීසු භූමීසු ජායන්ති. අයමෙත්ථාධිප්පායො – එකො පඨමරූපවිපාකො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානං තීසු භූමීසු ජායති, එකො දුතියරූපවිපාකො, එකො තතියරූපවිපාකො ච පරිත්තාභාඅප්පමාණාභාආභස්සරානං තීසු භූමීසු ජායති, එකො චතුත්ථරූපවිපාකො පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්හානං තීසු භූමීසු ජායති.

205. **චත්තාරි පන චිත්තානි, හොන්ති එකෙකභූමිසු** අරූපාවචරවිපාකානං වසෙන චත්තාරි පන චිත්තානි **එකෙකභූමීසු** එකෙකාසු භූමීසු හොන්ති, ඉති එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන සබ්බාසු භූමීසු චිත්තුප්පාදං **පරිදීපයෙ** පණ්ඩිතො කථෙය්‍යා.

206-7. **කුසලාකුසලා කාමෙ** කාමෙ වීසති කුසලාකුසලා, **තෙසං පාකා අහෙතුකා** තෙසං කුසලාකුසලානං අහෙතුකා පඤ්චදස විපාකා ආවජ්ජනද්වයඤ්ච **ඉති** එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන සත්තතිංස මානසා නරකාදීසු චතූසු අපායෙසුපි ජායරෙ. අවසෙසානි ද්විපඤ්ඤාස චිත්තානි **කදාචිපි** කිස්මිඤ්චි කාලෙපි නුප්පජ්ජන්ති. තං යථා –

පඤ්චදසානි රූපෙ තු, අරූපෙ ද්වාදසීරිතා;
අට්ඨ ලොකුත්තරානෙව, කාමපාකා සහෙතුකා.

අට්ඨ මහාක්‍රියා චෙව, හසිතුප්පාදමානසං;
ද්විපඤ්ඤාසානි චිත්තානි, අපායෙසු න ජායරෙ.

208. **කාමෙ දෙවමනුස්සානං** කාමාවචරෙ දෙවමනුස්සානං මහග්ගතා නව පාකා නෙව ජායන්ති, අසීති හදයා මානසා සදා ජායන්ති. තං යථා –

ද්වාදසාකුසලානෙව, කුසලානෙකවීසති;
සත්තවීසති පාකා ච, මහග්ගතවිවජ්ජිතා.

කාමෙ දෙවමනුස්සානං, ක්‍රියචිත්තානි වීසති;
හොන්ති අසීති චිත්තානි, විඤ්ඤෙය්‍යානි විභාවිනා.

209-12. **කාමෙ** කාමාවචරෙ අට්ඨ මහාවිපාකා දොමනස්සද්වයම්පි ච තථා **ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං** කුසලවිපාකං අපුඤ්ඤජා සත්ත පාකා. **නත්ථි ආරුප්පපාකා ච, රූපාවචරභූමියං** අරූපපාකා ච චත්තාරො රූපාවචරභූමියං නත්ථි. අයමෙත්ථාධිප්පායො – රූපාවචරභූමියං අට්ඨ මහාවිපාකා කාමසුගතිසත්තානං ද්වින්නං විපාකචිත්තත්තා න හොන්ති, ඣානෙන වික්ඛම්භිතත්තා දොමනස්සද්වයම්පි නත්ථි, ඝානජිව්හාකායපසාදවිරහිතත්තා කුසලවිපාකං ඝානාදිත්තයං නත්ථි, අනිට්ඨාරම්මණානං අභාවතො සත්ත අකුසලවිපාකා ච නත්ථි, අරූපපාකා ච නත්ථි. කස්මා? අරූපානං විපාකචිත්තත්තා. **ඉමෙහි සහ චිත්තෙහි** ඉමෙහි චතුවීසතිචිත්තෙහි සහ **තයො මග්ගා ඵලද්වයං** සොතාපත්තිමග්ගො සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො ච සොතාපත්තිඵලසකදාගාමිඵලානි ච චත්තාරො දිට්ඨිසංයුත්තා විචිකිච්ඡාසංයුත්තම්පි ච චත්තාරො හෙට්ඨිමා පාකා ච සුද්ධාවාසෙ **න ලබ්භරෙ** න ලබ්භන්ති. අයමෙත්ථාධිප්පායො – පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමිපුග්ගලානං අසාධාරණත්තා සුද්ධො ච ආවාසො, අථ වා සොරාතික්කමට්ඨිතත්තා අනාගාමිපුග්ගලා සුද්ධා නාම, චතුරොඝතිණ්ණත්තා ඛීණාසවා සුද්ධා නාම, තෙසං සුද්ධානං ද්වින්නං උත්තමසත්තානං ආවාසොතිපි **සුද්ධාවාසො,** තස්මිං.

අයමෙත්ථාධිප්පායො – සුද්ධාවාසෙ පන සොතාපත්තිමග්ගසොතාපත්තිඵලසකදාගාමිමග්ගසකදාගාමිඵලඅනාගාමිමග්ගා න විජ්ජන්ති. කස්මාති චෙ? අනාගාමිඵලට්ඨානංයෙව තස්මිං උප්පජ්ජනතො චත්තාරො දිට්ඨිසංයුත්තා ච විචිකිච්ඡායුත්තඤ්ච පඤ්ච අකුසලචිත්තානං සොතාපන්නෙන විනාසිතත්තා, ඉති තස්මා කාරණා න ජායන්ති. චත්තාරො හෙට්ඨිමවිපාකා හෙට්ඨිමානං රූපබ්‍රහ්මානං විපාකචිත්තත්තා නත්ථි. සෙසානි එකපඤ්ඤාස චිත්තානි සුද්ධාවාසෙ පන ලබ්භන්ති. තං යථා –

දිට්ඨියා විප්පයුත්තානි, උද්ධච්චසහගතං තථා;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨ ච, රූපපුඤ්ඤානි පඤ්ච වා.

අරූපකුසලානෙව, මග්ගො ඛීණාසවස්ස ච;
චක්ඛුසොතමනොධාතු, පුඤ්ඤජා තීරණා දුවෙ.

පඤ්චමජ්ඣානපාකො ච, අනාගාමිඵලාදයො;
සුද්ධාවාසෙසු ලබ්භන්ති, ක්‍රියචිත්තානි වීසති.

රූපාවචරිකා සබ්බෙ සබ්බානි රූපාවචරානි පඤ්චදස චිත්තානි, කාමධාතුයා **සබ්බෙ** තෙවීසති **විපාකා.**

213. **දොමනස්සාදිමග්ගො ච** දොමනස්සද්වයඤ්ච ආදිමග්ගො ච සොතාපත්තිමග්ගො ච, **ක්‍රියා ච ද්වෙ අහෙතුකා** පඤ්චද්වාරාවජ්ජනහසිතුප්පාදානි කිරියානි චාති තෙචත්තාලීස චිත්තානි අරූපභූමියං නත්ථි. පඤ්ච රූපාවචරවිපාකා රූපීනං විපාකචිත්තත්තා නත්ථි. රූපජවනානි හෙට්ඨිමඣානානං විරත්තත්තා නත්ථි. චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානි පුඤ්ඤජානි පසාදරහිතත්තා නත්ථි. ඝානාදිවිඤ්ඤාණානි පකතියායෙව නත්ථි. කුසලවිපාකා මනොධාතු චක්ඛාදිග්ගහිතපඤ්චාරම්මණත්තා අරූපානං ධම්මාරම්මණත්තා නත්ථි, අසති චක්ඛාදිවිඤ්ඤාණෙ සා ච පුඤ්ඤජා මනොධාතු තාය ච අසතියා චක්ඛාදිවිඤ්ඤාණම්පි නත්ථියෙව. කිරියාමනොධාතුපි පඤ්චාරම්මණත්තායෙව නත්ථි, හසිතුප්පාදොපි රූපකායාභාවා සිතස්සාභාවා නත්ථි, පුබ්බෙව දිට්ඨසච්චා අරියා රූපභූමිකා, තස්මා ආදිමග්ගොපි නත්ථි.

214. **එවං භූමිවසෙනෙව, චිත්තුප්පත්තිං විභාවයෙ එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන භූමිවසෙන චිත්තුප්පත්තිං **විභාවයෙ** ධීරො කථෙය්‍යා. **තථා** එවං එකාදසන්නං පුග්ගලානං වසෙන චිත්තුප්පත්තිං ධීරො **විභාවයෙ** කථෙය්‍යා.

215. **කුසලාකුසලා කාමෙ,**
තෙසං පාකා අහෙතුකා;
ආවජ්ජනද්වයඤ්චාති,
සත්තතිංසෙව මානසාති. –

අයං වුත්තත්ථා.

216. එවං චතුස්වපායභූමීසු මනුස්සභූමියඤ්චාති **පඤ්චභූමීසු** අහෙතුකස්ස සත්තස්ස **ජායන්තෙ** උප්පජ්ජන්ති. **ද්වෙපඤ්ඤාසාවසෙසානි, න ජායන්ති කදාචිපි** අවසෙසානි ද්වෙපඤ්ඤාස චිත්තානි කදාචිපි න ජායන්ති න උප්පජ්ජන්ති, තානි සරූපතො වුත්තානෙව.

217. **අහෙතුකස්ස** සත්තස්ස උප්පජ්ජන්තෙහි සත්තතිංසචිත්තෙහි සහ දුහෙතුකා, චතුමහාවිපාකා චාති චත්තාලීස චිත්තානි තථා එකකං දුහෙතුකස්ස සත්තස්ස ජායන්ති.

218-23. **සබ්බෙ මහග්ගතා චෙව** සබ්බෙ සත්තවීසතිවිධා මහග්ගතා චෙව **සබ්බෙපි ච අනාසවා** සබ්බෙ අට්ඨ ලොකුත්තරා චෙව චත්තාරො තිහෙතුකවිපාකා ච කාමෙ හසිතුප්පාදො සහෙතුකමහාකිරියා චාති නව ක්‍රියාපි චෙති චත්තාලීසං තථා අට්ඨ ච **දුහෙතුනො** සත්තස්ස න ජායන්ති.

අයමෙත්ථාධිප්පායො – දුහෙතුනො රූපාරූපසමාපත්තියා අසමත්ථතාය සත්තවීස මහග්ගතා න ජායන්ති, මග්ගඵලං අධිගන්තුං අසමත්ථතාය අට්ඨ ලොකුත්තරා න ජායන්ති, තිහෙතුකවිපාකා තිහෙතුකානං සත්තානං විපාකචිත්තත්තා න ජායන්ති, නව කිරියානි ඛීණාසවානංයෙව උප්පජ්ජමානත්තා න ජායන්තීති. **කාමාවචරසත්තස්ස, තිහෙතුපටිසන්ධිනො** පුථුජ්ජනස්ස චතුපඤ්ඤාස මානසා ජායන්ති. කතමානි තානි? දුහෙතුකස්ස වුත්තානි චත්තාලීස චිත්තානි තථා එකඤ්ච කාමධාතුයං චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තවිපාකා රූපාරූපෙසු නව පුඤ්ඤානි චාති චතුපඤ්ඤාස මානසා ජායන්ති. **පුථුජ්ජනස්ස** තිහෙතුනො කාමසත්තස්ස පඤ්චතිංස චිත්තානි **න ජායරෙ** න ජායන්ති. තං යථා –

ආවජ්ජනද්වයං හිත්වා, අට්ඨාරස ක්‍රියාපි ච;
නව මහග්ගතා පාකා, අට්ඨ ලොකුත්තරානි ච.

කාමපුථුජ්ජනස්සෙව, තිහෙතුපටිසන්ධිනො;
පඤ්චතිංසෙව චිත්තානි, න ජායන්ති කදාචිපි.

ඡදෙවෙසු මනුස්සෙසු චාති සත්තසු භූමීසු ජාතස්ස සොතාපන්නස්ස **දෙහිනො** සත්තස්ස පඤ්ඤාස චිත්තානි ජායන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො **නිද්දිසෙ** කථෙය්‍ය. තං යථා –

දිට්ඨියා විප්පයුත්තානි, දොමනස්සද්වයම්පි ච;
උද්ධච්චසහිතඤ්චෙව, කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨ ච.

නව මහග්ගතපුඤ්ඤානි, ආවජ්ජනද්වයම්පි ච;
සබ්බෙ කාමවිපාකා ච, සොතාපත්තිඵලම්පි ච.

අස්ස සොතාපන්නස්ස නවතිංසෙව චිත්තානි න උප්පජ්ජන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො **දීපයෙ** දෙසෙය්‍ය. තං යථා –

ආවජ්ජනද්වයං හිත්වා, අට්ඨාරස ක්‍රියාපි ච;
නව මහග්ගතා පාකා, සත්ත ලොකුත්තරානි ච.

දිට්ඨියා සම්පයුත්තානි, විචිකිච්ඡායුතං තථා;
නවතිංස න ජායන්ති, සොතාපන්නස්ස දෙහිනො.

224. පඨමං ඵලං ඨපෙත්වා **සොතාපන්නස්ස** පුග්ගලස්ස **වුත්තානි** චිත්තානි අත්තනො සකදාගාමිනො **ඵලෙන** සකදාගාමිඵලෙන සහ සකදාගාමිපුග්ගලස්ස සියුං.

225. **සොතාපන්නස්ස වුත්තානි, ඨපෙත්වා පටිසද්වයං දුතියඤ්ච ඵලං** සකදාගාමිඵලඤ්ච හිත්වා අත්තනො අනාගාමිඵලෙන සහ සොතාපන්නස්ස සත්තස්ස වුත්තානි යානි අට්ඨචත්තාලීස චිත්තානි අත්ථි, තානි අනාගාමිස්ස සත්තස්ස ජායන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ.

226. **කති චිත්තානි ජායන්ති, කාමෙ අරහතො පන** කාමෙ සත්තසු කාමභූමීසු ජාතස්ස අරහතො ඛීණාසවස්ස කති චිත්තානි ජායන්ති? චත්තාරි ච චත්තාරීසඤ්ච චිත්තානි **කාමෙ** සත්තසු කාමභූමීසු ජාතස්ස අරහතො **සියුං** භවෙය්‍යුං. තං යථා –

තෙවීස කාමපාකානි, ක්‍රියචිත්තානි වීසති;
අරහත්තඵලෙනෙව, කාමෙ අරහතො සියුං.

227. **මග්ගට්ඨානං චතුන්නම්පි** තෙසං පුග්ගලානං සකං සකං මග්ගචිත්තං **සියා** භවෙය්‍ය. **එකචිත්තක්ඛණා හි තෙ** හි සච්චං තං මයා වුත්තං වචනං. **තෙ** මග්ගා එකචිත්තක්ඛණා.

228. **පුථුජ්ජනස්ස තීස්වෙව, පඨමජ්ඣානභූමිසු** තීසු එව පඨමජ්ඣානභූමීසු ජාතස්ස පුථුජ්ජනස්ස බ්‍රහ්මුනො පඤ්චතිංස එව චිත්තානි ජායන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො **විනිද්දිසෙ** උච්චාරෙය්‍ය. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ච;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, නව පුඤ්ඤා මහග්ගතා.

චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං;
ආවජ්ජනද්වයඤ්චෙව, පුඤ්ඤජං සම්පටිච්ඡනං;
පඨමජ්ඣානපාකො ච, පඤ්චතිංසෙව ජායරෙ.

229-234. **සානාදීසු** පසාදෙසු පවත්තං කුසලවිපාකං **විඤ්ඤාණත්තයං** සත්ත අපුඤ්ඤජා පාකා අට්ඨ මහාපාකා තථා උපරිඣානභූමීසු ජාතා පාකා ආරුප්පා චත්තාරො විපාකාපි ච දොමනස්සද්වයම්පි ච ආවජ්ජනද්වයවජ්ජා **අට්ඨාරස ක්‍රියා චෙව** අට්ඨ ලොකුත්තරානි ච එතානි චතුපඤ්ඤාස චිත්තානි පඨමජ්ඣානභූමීසු තීසු නිබ්බත්තස්ස පුථුජ්ජනස්ස දෙහිනො සත්තස්ස **න ච ලබ්භරෙ** න ලබ්භන්ති. තාසු තීසු භූමීසු නිබ්බත්තස්ස **පුථුජ්ජනස්ස** බ්‍රහ්මුනො **චුත්තෙසු** චිත්තෙසු අපුඤ්ඤපඤ්චකං හිත්වා තත්ථ තීසු පඨමජ්ඣානභූමීසු නිබ්බත්තස්ස **සොතාපන්නස්ස** බ්‍රහ්මුනො පඨමඵලෙන සහ එකතිංස චිත්තානි **ජායරෙ** ජායන්ති. **සකදාගාමිනො තත්ථ** තීසු පඨමජ්ඣානභූමීසු ජාතස්ස සකදාගාමිනො බ්‍රහ්මුනො තෙසු චිත්තෙසු පඨමං ඵලං ඨපෙත්වා සකදාගාමිඵලං පක්ඛිපිත්වා එකතිංසෙව චිත්තානි ජායරෙ. **අනාගාමිස්ස තත්ථෙව** තීසු පඨමජ්ඣානභූමීසු එව ජාතස්ස අනාගාමිස්ස දුතියං ඵලං ඨපෙත්වා අත්තනො ඵලචිත්තෙන සහ එකතිංසෙව චිත්තානි ජායන්ති.

235. **විඤ්ඤාණං චක්ඛුසොතානං, පුඤ්ඤජං සම්පටිච්ඡනං;**
සන්තීරණද්වයඤ්චෙව, ක්‍රියචිත්තානි වීසති.

236-7. අරහත්තඵලං පඨමජ්ඣානතො සම්භවො පාකො සත්තවීසති චිත්තානි **අරහන්තස්ස** ඛීණාසවස්ස ජායරෙ. **පුථුජ්ජනස්ස තීස්වෙව** තීසු එව දුතියජ්ඣානභූමීසු ජාතස්ස පුථුජ්ජනස්ස බ්‍රහ්මුනො දුතියජ්ඣානතතියජ්ඣානපාකෙන සහ ඡත්තිංස චිත්තානි ජායන්ති. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ච;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, නව පුඤ්ඤමහග්ගතා.

චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං;
ආවජ්ජනද්වයඤ්චෙව, පුඤ්ඤජං සම්පටිච්ඡනං.

දුතියජ්ඣානපාකෙන, තතියජ්ඣානපාකතො;
ඡත්තිංසෙව ච චිත්තානි, දුතියජ්ඣානදෙහිනො.

238-241. **පුථුජ්ජනස්ස චුත්තෙසු, හිත්වා වාපුඤ්ඤපඤ්චකං** අත්තනො ඵලෙන සහ බාත්තිංස චිත්තානි සොතාපන්නස්ස ජායන්ති. **සොතාපන්නස්ස චුත්තෙසු, ඨපෙත්වා පඨමං ඵලං** සොතාපන්නස්ස චුත්තෙසු පඨමං ඵලං ඨපෙත්වා අත්තනො ඵලචිත්තෙන සහ බාත්තිංස චිත්තානි, සකදාගාමිස්ස චුත්තෙසු දුතියං ඵලං ඨපෙත්වා අනාගාමිඵලෙන සහ බාත්තිංසෙව චිත්තානි **අස්ස** අනාගාමිනො භවන්ති. **අරහන්තස්ස තීස්වෙව, අට්ඨවීසති අත්තනො** තීසු එව දුතියජ්ඣානභූමීසු ජාතස්ස අරහතො අත්තනො ඵලෙන දුතියජ්ඣානතතියජ්ඣානපාකතො පාකෙහි සහ අට්ඨවීසති චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

විඤ්ඤාණං චක්ඛුසොතානං, පුඤ්ඤජං සම්පටිච්ඡනං;
සන්තීරණද්වයඤ්චෙව, ක්‍රියචිත්තානි වීසති.

අරහත්තඵලං පාකො, දුතියජ්ඣානසම්භවො;
තතියජ්ඣානපාකො ච, අට්ඨවීසති මානසා.

242-6. **පරිත්තකසුභාදීනං, දෙවානං තීසු භූමීසු** චතුත්ථජ්ඣානවිපාකෙන සහ පඤ්චතිංසෙව චිත්තානි ජායන්ති. **සොතාපන්නස්ස තත්ථෙක-තිංස චිත්තානි ජායරෙ**තත්ථ තාසු තීසු පරිත්තකසුභාදීනං භූමීසු සොතාපන්නස්ස ච එකතිංස චිත්තානි ජායරෙ. යථා **එවං** සකදාගාමිනො එකතිංස චිත්තානි ජායරෙ. තථා අනාගාමිනො එකතිංස ජායරෙ. **තත්ථෙව** තාසු තීසු භූමීසු එව ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස සත්තවීසති මානසා හොන්ති, **තථා** එවං **වෙහප්ඵලෙ** වෙහප්ඵලභූමියං ජාතානං පුථුජ්ජනසෙක්ඛානං පඤ්චන්නං **සබ්බෙසං** පුග්ගලානං මානසා හොන්ති. පඤ්චසු **සුද්ධාවාසිකභූමීසු** ජාතස්ස අනාගාමිනො සත්තස්ස එකතිංසෙව චිත්තානි හොන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො **පරිදීපයෙ** දෙසෙයා. **තත්ථෙව** තාසු සුද්ධාවාසභූමීසු එව ජාතස්ස අරහතො සත්තවීසති මානසා හොන්ති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන **රූපීසු** පඤ්චදසසු රූපිභූමීසු ජාතානං සබ්බෙසං පුග්ගලානං චිත්තානි **විභාවිනා** ධීරෙන **විඤ්ඤෙයයානි** ජානිතබ්බානි.

247. **චතුවීසති චිත්තානි, පඨමාරුප්පභූමියං** පඨමආරුප්පභූමියං ජාතස්ස පුථුජ්ජනස්ස චතුවීසති චිත්තානි ජායන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ච;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, ආරුප්පකුසලානි ච;
පඨමාරුප්පපාකො ච, ක්‍රියාවොට්ඨබ්බනම්පි ච.

248-251. **සොතාපන්නස්ස තත්ථෙව, ඨපෙත්වාපුඤ්ඤපඤ්චකං**තත්ථ තිස්සං පඨමාරුප්පභූමියං එව සොතාපන්නස්ස පුග්ගලස්ස අපුඤ්ඤපඤ්චකං හිත්වා අත්තනො ඵලෙන සහ වීසති චිත්තානි හොන්ති. තථා **තත්ථ** තිස්සං පඨමාරුප්පභූමියං සකදාගාමිනො, අනාගාමිනොපි ච පුග්ගලස්ස පුබ්බං පුබ්බං ඵලං **විනා** වජ්ජෙත්වා අත්තනො ඵලෙන සහ වීසති චිත්තානි ජායන්ති. **ඛීණාසවස්ස තත්ථෙව** තත්ථ තිස්සං පඨමාරුප්පභූමියං එව ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස දස පඤ්ච මානසා ච ජායන්ති. තං යථා –

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, චත්වාරුප්පක්‍රියානි ච;
අරහත්තඵලං පාකො, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං.

දුතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස පුථුජ්ජනස්ස සත්තස්ස තෙවීසති චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ච;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුප්පරී තයො;
දුතියාරුප්පපාකො ච, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං.

ඉති එවං ඉමිනා පකාරෙන **වත්වා** කථෙත්වා ධීරො පණ්ඩිතො **විභාවයෙ** දෙසෙය්‍ය. **එත්ථ** එතිස්සං දුතියාරුප්පභූමියං ජාතානං තිණ්ණන්නං සෙක්ඛානම්පි එකූනවීසති චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

දිට්ඨියා විප්පයුත්තානි, උද්ධච්චසහිතං තථා;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුප්පරී තයො.

දුතියාරුප්පපාකො ච, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං;
සකසකඵලෙනෙව, චිත්තානෙකූනවීසති.

252. **චුද්දසෙව තු චිත්තානි** දුතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස කිරියචිත්තානි ද්වාදස එකො පාකො අරහත්තඵලඤ්චාති චුද්දසෙව චිත්තානි හොන්ති. තං යථා –

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, ක්‍රියාරුප්පරී තයො;
වොට්ඨබ්බඤ්ච සකො පාකො, අරහත්තඵලම්පි ච.

253. **පුථුජ්ජනස්ස සත්තස්ස, තතියාරුප්පභූමියං** තතියඅරූපභූමියං ජාතස්ස පුථුජ්ජනස්ස සත්තස්ස බාවීසති චිත්තානි භවන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො පකාසයෙ. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ච;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුප්පරී දුවෙ;
තතියාරුප්පපාකො ච, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං.

254-5. **අට්ඨාරසෙව චිත්තානි, සොතාපන්නස්ස** පුග්ගලස්ස අට්ඨාරස එව චිත්තානි ජායරෙ. තං යථා –

දිට්ඨියා විප්පයුත්තානි, උද්ධච්චසහිතං තථා;
මහාපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුප්පරී දුවෙ.

අට්ඨාරසෙව පාකෙන, සොතාපත්තිඵලෙන ච;
වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං, සොතාපන්නස්ස ජායරෙ.

සකදාගාමිනො පඨමං ඵලං ඨපෙත්වා අත්තනො ඵලෙන **තානි** අට්ඨාරස චිත්තානි හොන්ති. සකදාගාමිනො වුත්තෙසු චිත්තෙසු දුතියං ඵලං ඨපෙත්වා අත්තනො ඵලෙන සහ අට්ඨාරස චිත්තානි එව අනාගාමිස්ස ජායරෙ.

256. **තෙරසෙව ච චිත්තානි, තතියාරුප්පභූමියං** තතියඅරූපභූමියං ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස තෙරසෙව චිත්තානි ජායන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ. තං යථා –

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, ක්‍රියාරුප්පරී දුවෙ;

අරහත්තඵලං පාකො, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං.

257. **එකවීසති චිත්තානි, චතුත්ථාරුප්පභූමියං** චතුත්ථඅරූපභූමියං ජාතස්ස පුථුජ්ජනස්ස සත්තස්ස එකවීසති චිත්තානි ජායන්ති. **ඉති** ඉදං වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ච;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං;
චතුත්ථාරුප්පපුඤ්ඤඤ්ච, සපාකෙනෙකවීසති.

258-260. **සොතාපන්නස්ස සත්තස්ස, සත්තරස** චිත්තානි ධීරො පකාසයෙ. තං යථා –

දිට්ඨියා විප්පයුත්තානි, උද්ධච්චසහිතං තථා;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, සොතාපත්තිඵලම්පි ච;
චතුත්ථාරුප්පපුඤ්ඤඤ්ච, සපාකො වොට්ඨබ්බම්පි ච.

සකදාගාමිනො පඨමං ඵලං ඨපෙත්වා **තානි** එව චිත්තානි සඵලෙන හොන්ති. සකදාගාමිනො වුත්තෙසු චිත්තෙසු දුතියං ඵලං ඨපෙත්වා අත්තනො ඵලෙන සත්තරස මානසා අනාගාමිස්ස හොන්ති. **ද්වාදසෙව තු චිත්තානි, චතුත්ථාරුප්පභූමියං** ජාතස්ස අරහන්තස්ස ද්වාදස එව චිත්තානි ජායන්ති. තං යථා –

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං;
චතුත්ථඤ්ච ක්‍රියාරූපං, පාකො අරහතො ඵලං.

ඉති එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පුග්ගලානං වසෙන භූමීසු චිත්තප්පවත්තිං විඤ්ඤූ ධීරො විභාවයෙ.

261-2. **හෙට්ඨිමානං අරූපීනං, බ්‍රහ්මානං උපරූපරි** ජාතා අරූපකුසලා චෙව කිරියාපි ච උප්පජ්ජන්ති. උද්ධං උද්ධං භාගෙ ජාතානං **අරූපීනං** බ්‍රහ්මානං **හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා ආරුප්පා** හෙට්ඨාභාගෙ ජාතා අරූපාවචරා පන නෙව ජායන්ති. කස්මා කාරණාති? **කිර** මයා සුතං, හෙට්ඨිමඣානෙසු **දිට්ඨාදීනවතො** දිට්ඨදොසභාවතො නෙව ජායන්ති.

263-5. **ඨපෙත්වා පඨමං මග්ගං** සොතාපත්තිමග්ගං ඨපෙත්වා **කුසලානුත්තරා තයො** තයො අනුත්තරා කුසලා තයො මග්ගා, කාමාවචරපුඤ්ඤානි අට්ඨ, තථා දස අපුඤ්ඤානි චිත්තානි, අරූපපුඤ්ඤානි චත්තාරි. **සබ්බෙ පාකා අනුත්තරා** සබ්බානි ලොකුත්තරඵලානි, පඨමාරුප්පපාකො ච නව කාමකිරියාපි ච, අරූපාපි සබ්බා කිරියා, එතානි පන තෙචත්තාලීස මානසා පඨමාරුප්පභූමියං උප්පජ්ජන්ති.

266-7. සබ්බො තෙවීසති**කාමවිපාකො,** සබ්බො පන්නරසවිධො මහග්ගතො රූපො චිත්තුප්පාදො, **මනොධාතු** කිරියාමනොධාතු, දොමනස්සද්වයම්පි ච ආදිමග්ගො ච **තථා උපරි** ජාතා තයො අරූප**පාකා** චාති ඡචත්තාලීස චිත්තානි **එත්ථ** එතිස්සං පඨමාරුප්පභූමියං නත්ථි.

268-9. **වුත්තෙසු පන චිත්තෙසු, පඨමාරුප්පභූමියං** වුත්තෙසු චිත්තෙසු කුසලපාකකිරියාවසෙන **පඨමාරුප්පත්තයං** ඨපෙත්වා අත්තනො පාකො චාති චත්තාලීස චිත්තානි දුතියාරුප්පභූමියං ජායන්ති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන **සෙසද්වයෙ** පඨමදුතියාරුප්පතො සෙසආකිඤ්චඤ්ඤායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමිද්වයෙ **හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමං** කුසලවිපාකකිරියාවසෙන හෙට්ඨාභාගෙ ජාතං අරූපත්තයං හිත්වා අත්තනො අත්තනො පාකා **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පණ්ඩිතෙන **ඤෙය්‍යා** ජානිතබ්බා.

270-3. **චත්තාරො ච අනාසවා, විපාකා** චත්තාරි ලොකුත්තරඵලචිත්තානි, **සබ්බෙ** සබ්බානි ච චතූසු ආරුප්පභූමීසු හොන්ති. වොට්ඨබ්බනෙන චිත්තෙන සහ කාමෙ අට්ඨ මහාකිරියා, චතස්සො අරූපකිරියාපි චාති තෙරස එව කිරියා පඨමාරුප්පභූමියං ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස ජායන්ති. දුතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස පඨමාරුප්පකිරියං හිත්වා ද්වාදස එව කිරියා හොන්ති. තතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස පඨමදුතියාරුප්පකිරියානි හිත්වා එකාදස කිරියා හොන්ති. චතුත්ථාරුප්පභූමියං ජාතස්ස ඛීණාසවස්ස පඨමදුතියතතියාරුප්පකිරියානි හිත්වා දසෙව කිරියා **ඤෙය්‍යා** ජානිතබ්බා.

274. **අරහතො පන චිත්තානි, හොන්ති එකූනවීසති;**
අරහත්තං ක්‍රියා සබ්බා, ඨපෙත්වාවජ්ජනද්වයං.

ආවජ්ජනද්වයං ඨපෙත්වා සබ්බා කිරියා, අරහත්තඵලඤ්චාති එකූනවීසති චිත්තානි අරහතො පන හොන්ති. ආවජ්ජනද්වයං කිඤ්චාපි ඛීණාසවස්ස හොන්ති, එවම්පි අඤ්ඤෙසං පුථුජ්ජනසෙක්ඛානම්පි හොන්තියෙව. එකූනවීසති චිත්තානි ඛීණාසවස්ස එව හොන්ති, න අඤ්ඤෙසන්ති ඤාපනත්ථං ''ආවජ්ජනද්වයං ඨපෙත්වා''ති වුත්තං.

275-6. **චතුන්නං ඵලට්ඨානං** පුග්ගලානඤ්ච තිහෙතුකපුථුජ්ජනෙ ච තෙරසෙව චිත්තානි භවන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො පකාසයෙ. තං යථා – චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා මහාවිපාකානි, නව රූපාරූපපාකා ච ඉමෙ තෙරසෙව චිත්තානි භවන්ති.

277-9. **චතුන්නං ඵලට්ඨානං** පුග්ගලානඤ්ච දුහෙතුකපුථුජ්ජනෙ ච ඤාණපරිහීනානි චත්තාරි විපාකානි එව ජායරෙ. **පුථුජ්ජනානං තිණ්ණම්පි, චතුන්නං අරියදෙහිනං** අරියගතානං **සත්තන්නං** පුග්ගලානං සත්තරසෙව චිත්තානි භවන්ති. තං යථා – ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි, මනොධාතුත්තයසන්තීරණානි, වොට්ඨබ්බනඤ්ච ඉමෙ සත්තරස එව හොන්ති.

280-5. **හෙට්ඨා තිණ්ණං ඵලට්ඨානං, තිහෙතුකපුථුජ්ජනෙ චතුන්නං** පුග්ගලානං මහග්ගතානි එව කුසලානි හොන්ති. **තිණ්ණං පුථුජ්ජනානඤ්ච, ආදිතො තිණ්ණං අරියානං** හෙට්ඨා අරියානං තෙරසෙව චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො නිද්දිසෙ. අට්ඨෙව කාමපුඤ්ඤානි, **අපුඤ්ඤතො** අකුසලවසෙන දිට්ඨිහීනා චත්තාරො චිත්තුප්පාදාපි, උද්ධච්චසම්පයුත්තඤ්චාති තෙරස චිත්තානි හොන්ති. **හෙට්ඨා ද්වින්නං ඵලට්ඨානං** සොතාපන්නසකදාගාමිපුග්ගලානං **සබ්බපුථුජ්ජනෙ** අහෙතුකදුහෙතුකතිහෙතුකපුථුජ්ජනෙ දොමනස්සයුත්තං ද්වයමෙව චිත්තං ජායතෙ. **තිණ්ණං පුථුජ්ජනානඤ්ච** පඤ්ච එව ජායරෙ. තං යථා –

> චත්තාරි දිට්ඨියුත්තානි, විචිකිච්ඡායුතම්පි ච;
> මග්ගට්ඨානං චතුන්නම්පි, මග්ගචිත්තං සකං සකං.

තෙසං චතුන්නං මග්ගට්ඨානං පුග්ගලානං සකං සකං එකමෙව මග්ගචිත්තං **භවෙ** භවෙය්‍ය. **ඉති** එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන ධීරො පණ්ඩිතො **විභාවයෙ** චිත්තප්පවත්තිං පකාසයෙ.

286-9. **මයා භවෙසු චිත්තානං, පුග්ගලානං වසෙන ච. භවෙසු** සබ්බභවෙසු චිත්තානං, පුග්ගලානං වසෙන ච චිත්තප්පවත්ති **භික්ඛූනං** ආභිධම්මිකභික්ඛූනං **පාටවත්ථාය** ඡෙකභාවාය මයා පකාසිතා. **එවං සබ්බමිදං චිත්තං, භූමිපුග්ගලභෙදතො එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන භූමිපුග්ගලභෙදතො ඉදං සබ්බං චිත්තං **බහුධාපි ච** බහුප්පකාරම්පි ච හොති. **ඉති** ගහණං විභාවිනා විඤ්ඤාතබ්බං. **සක්කා වුත්තානුසාරෙන** මයා වුත්තස්ස අනුසාරෙන **භෙදො** චිත්තභෙදො විභාවිනා **ඤාතුං** විජානිතුං සක්කා. ගන්ථවිත්ථාරභීතෙන මයා **ඉදං** චිත්තප්පවත්තිදීපකවචනං සංඛිත්තං, පුබ්බාපරං විලොකෙත්වා, චින්තෙත්වා ච පුනප්පුනං අත්ථං උපපරික්ඛිත්වා විභාවිනා ගහෙතබ්බං.

290. **ඉමඤ්චාභිධම්මාවතාරං සුසාරං, වරං සත්තමොහන්ධකාරප්පදීපං** ඉමඤ්ච අභිධම්මාවතාරප්පකරණං **සුසාරං** සුන්දරසාරභූතං වරං සත්තඅන්ධකාරසදිසෙ මොහෙ පදීපං පජ්ජොතප්පදීපං **යො** නරො සාධුකං චින්තෙති වාචෙතිපි, තං නරං රාගදොසා **චිරං** චිරකාලං **නොපයන්ති** න උපගච්ඡන්ති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

භූමිපුග්ගලචිත්තුප්පත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

6. ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො

ආරම්මණවිභාගවණ්ණනා

291. **එතෙසං පන චිත්තානං, ආරම්මණමිතො පරං;**
දස්සයිස්සාමහං තෙන, විනා නත්ථි හි සම්භවො.

ඉතො පරං ඉතො පරිච්ඡෙදතො පරං අහං එතෙසං පන චිත්තානං ආරම්මණං දස්සයිස්සාමි. **හි** කස්මා? **තෙන විනා** තං ආරම්මණං වජ්ජෙත්වා චිත්තානං සම්භවො නත්ථි යස්මා කාරණා, තස්මා කාරණා දස්සයිස්සාමි.

292. **රූපං සද්දං ගන්ධං රසං, ඵොට්ඨබ්බං ධම්මමෙව ච;**
ඡධා ආරම්මණං ආහු, ඡළාරම්මණකොවිදා.

ඡළාරම්මණෙසු ඡෙකා පණ්ඩිතා ආරම්මණං **ඡධා** ඡප්පකාරං **ආහු** කථෙසුං.

293. **තත්ථ භූතෙ උපාදාය. තත්ථ** තෙසු ආරම්මණෙසු **භූතෙ උපාදාය** භූතෙ පටිච්ච වණ්ණො **චතුසමුට්ඨිතො** කම්මචිත්තඋතුආහාරසඞ්ඛාතෙහි චතූහි පච්චයෙහි **සමුට්ඨිතො** නිබ්බත්තො නිදස්සනෙන සහ පවත්තො පටිඝෙන සහ පවත්තො රූපාරම්මණසඤ්ඤිතො.

294. **දුවිධොපි සමුද්දිට්ඨො, සද්දො චිත්තොතුසම්භවො** සද්දො දුවිධොපි මුනිනා සමුද්දිට්ඨො චිත්තොතුසම්භවො, සවිඤ්ඤාණකසද්දොව චිත්තසමුට්ඨිතො හොති. කථං? වචීභෙදකචිත්තෙන භූතාය ජාතාය භූමියා පථවීධාතුයා විකාරතා පථවීලක්ඛණභාවතො අතිථද්ධලක්ඛණතා විකාරතා නාම. සා වචීවිඤ්ඤත්ති විඤ්ඤායතීති විඤ්ඤත්තියා උපාදිණ්ණඝට්ටනස්ස කම්මජපථවීධාතුයා ඝට්ටනස්ස කාරණං චිත්තජපථවීධාතුයා කම්මජපථවීධාතුයා ඝට්ටනඤ්ච සද්දො ච අපුබ්බං අචරිමං හොති.

295. **අවිඤ්ඤාණකසද්දො යො සො** අවිඤ්ඤාණකසද්දො උතුසමුට්ඨිතො හොති. අයං දුවිධොපි සද්දො **සද්දාරම්මණතං ගතො** සද්දාරම්මණභාවං පත්තො.

296. **ධරීයතීති ගච්ඡන්තො** ගච්ඡන්තො ජනෙහි ධරීයතෙති ගන්ධො. **ගමු සප්ප** ගතිම්හි, ධර ධාරණෙ. **සූචනතො** අත්තනො සාධාරණස්ස පුප්ඵාදිනො වත්ථුස්ස පකාසනතොපි වා ගන්ධො නාම. **ගන්ධ** සූචනෙ. **අයං** ගන්ධො චතූහි සමුට්ඨානං එතස්සාති **චතුසමුට්ඨානො**. ගන්ධාරම්මණසම්මතො.

297. **රසමානා රසන්තීති, රසොති පරිකිත්තිතො** ජනා රසමානා යං ධම්මජාතං **රසන්ති** අනුභවන්ති, **ඉති** යස්මා කාරණා, තස්මා කාරණා **රසො ඉති** රසො නාම පණ්ඩිතෙහි පරිකිත්තිතො, **සො** රසො චතුසම්භූතො රසාරම්මණනාමකො.

298. **ඵුසීයතීති ඵොට්ඨබ්බං** යං ධම්මජාතං ජනෙහි ඵුසීයතීති තස්මා ඵොට්ඨබ්බං, පථවීතෙජවායවො. තං ඵොට්ඨබ්බං චතුසම්භූතං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං මතං.

299. **සබ්බං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, හිත්වා රූපාදිපඤ්චකං** රූපාදිපඤ්චකං හිත්වා සබ්බං **නාමඤ්ච** චිත්තචෙතසිකනිබ්බානනාමඤ්ච **රූපඤ්ච** පඤ්චපසාදසුඛුමරූපඤ්ච **ලක්ඛණානි ච** අනිච්චදුක්ඛඅනත්තලක්ඛණානි ච පඤ්ඤත්ති ච ධම්මාරම්මණසඤ්ඤිතං.

300. **ඡාරම්මණානි ලබ්භන්ති, කාමාවචරභූමියං** කාමාවචරභූමියං ඡාරම්මණානි ලබ්භන්ති. **තීණි** රූපාවචරෙ රූපසද්දධම්මාරම්මණවසෙන ලබ්භන්ති. අරූපෙ පන එකෙකං ධම්මාරම්මණං ලබ්භති.

301-3. **ඛණවත්ථුපරිත්තත්තා, ආපාථං න වජන්ති යෙ** යෙ රූපාදයො පඤ්ච විසයා ඛණවත්ථුපරිත්තත්තා පඤ්චාරම්මණානං ඛණස්ස පරිත්තත්තා මන්දත්තා තෙසං අප්පායුකත්තා වත්ථුපරිත්තත්තා පඤ්චාරම්මණානං අතිඛුද්දකවත්ථුකත්තා ආපාථං පඤ්චද්වාරෙසු පාකටභාවං න වජන්ති, පඤ්චපසාදෙසු ඝට්ටනකිච්චං න සාධෙන්ති, **තෙ** රූපාදයො පඤ්ච විසයා ධම්මාරම්මණං හොන්ති. ඉති **යෙසං** එකච්චානං ආචරියානං මතං හොති. **කිරාති** අනුස්සවනත්ථෙ නිපාතො. **තෙ පටික්ඛිපිතබ්බාව** තෙ එවං වාදිනො එකච්චෙ ආචරියා පටික්ඛිපිතබ්බා, මයා පටිසෙධිතබ්බා. කස්මා? චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණස්ස ගොචරභූතං **සද්දං** න පටිඅනුභොති, සොතවිඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ගොචරභූතං රූපං න පටිඅනුභොති. ඉති **අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරං** නෙව පච්චනුභොන්තානං **තෙසං** පඤ්චන්නං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං විඤ්ඤාණානං තඤ්ච ගොචරං මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුසඞ්ඛාතං ජවනං පන පච්චනුභොති. **ඉති** වචනස්ස භගවතා වුත්තත්තා පටික්ඛිපිතබ්බා. **රූපාදයො පන විසයා** රූපාදිපඤ්චාරම්මණානි එව හොන්ති.

304-6. **දිබ්බචක්ඛාදිඤාණානං, රූපාදීනෙව ගොචරා** තානි රූපාදීනි එව ගොචරා දිබ්බචක්ඛාදිඤාණානං අනාපාථගතානං එව පාකටභාවං අප්පත්තානෙව. **ඉතිපි** වචනං වුත්තං න යුජ්ජති. **යං** ධම්මජාතං රූපාරම්මණං භවන්තං, **තං** ධම්මජාතං **කථං** කෙන පකාරෙන ධම්මාරම්මණං භවෙය්‍ය? **එවං සති** රූපාරම්මණස්ස ධම්මාරම්මණත්තෙ සති **එතෙසං** රූපාරම්මණධම්මාරම්මණානං නියමොපි **කථං භවෙ** කෙන පකාරෙන භවෙය්‍ය? **සබ්බං ආරම්මණං එතං** එතං සබ්බං ආරම්මණං **ඡබ්බිධං** ඡප්පකාරං භගවතා සමුදීරිතං. තං පරිත්තත්තිකාදීනං වසෙන බහුප්පකාරෙහි මතං.

307. **සබ්බො කාමවිපාකො ච** සබ්බො තෙවීසතිකාමවිපාකො ච **ක්‍රියාහෙතුද්වයම්පි ච** මනොධාතුහසිතුප්පාදවසෙන කිරියාහෙතුද්වයම්පි චාති පඤ්චවීසති චිත්තුප්පාදා **එකන්තපරිත්තාරම්මණා** එකන්තකාමාවචරාරම්මණා **සියුං** භවෙය්‍යුං.

308-10. **ඉට්ඨාදිභෙදා පඤ්චෙව, රූපසද්දාදයො පන** ද්විපඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං **පටිපාටියා** අනුක්කමෙන ගොචරා හොන්ති. **රූපාදිපඤ්චකං සබ්බං, මනොධාතුත්තයස්ස තු** මනොධාතුත්තයස්ස පන සබ්බං රූපාදිපඤ්චකං ආරම්මණං හොති, එතෙසං තෙරසන්නං පන චිත්තානං රූපක්ඛන්ධොව **ගොචරො** ආරම්මණං හොති. **නාරූපං** නාමං ආරම්මණං න කරොන්ති. **න ච පඤ්ඤත්තිං** පඤ්ඤත්තිං ආරම්මණං න කරොන්ති. **නාතීතං** අතීතං ආරම්මණං න කරොන්ති . **න චනාගතං** අනාගතං ආරම්මණං න කරොන්ති එව. **හි** සච්චං වත්තමානො ගොචරො එතෙසං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං, මනොධාතුත්තයස්ස චාති තෙරසන්නං චිත්තානං තං ආරම්මණං වත්තමානං එව පච්චුප්පන්නං එව.

311. **තෙරසෙතානි චිත්තානි, ජායන්තෙ කාමධාතුයං එතානි** තෙරස චිත්තානි කාමධාතුයං ජායන්ති, රූපාවචරෙ පුඤ්ඤජානි චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනානි, කිරියාමනොධාතු චාති **චත්තාරි** චිත්තානි ජායන්ති. **අරූපිසු** අරූපභූමීසු **නෙව කිඤ්චිපි** එකම්පි චිත්තං නෙව ජායති.

312-3. **මහාපාකානමට්ඨන්නං** අට්ඨන්නං මහාවිපාකානං පවත්තියං ඡසු ද්වාරෙසු තදාරම්මණකිච්චානං රූපාදිඡපරිත්තානි ගොචරා. **සන්තීරණත්තයස්සපි** පවත්තියං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණත්තයකිච්චස්ස, ඡද්වාරෙසු තදාලම්බණකිච්චස්ස ච රූපාදිඡපරිත්තානි ගොචරා. **රූපාදයො පරිත්තා ඡ, හසිතුප්පාදගොචරා** හසිතුප්පාදස්ස රූපාදයො ඡ පරිත්තා ගොචරා හොන්ති. **පඤ්චද්වාරෙ පටුප්පන්නා** පඤ්චසු ද්වාරෙසු යෙ ගොචරා පච්චුප්පන්නා, මනොද්වාරෙ **තිකාලිකා** යෙ ගොචරා තිකාලිකා තීසු කාලෙසු නියුත්තා.

314-5. **දුතියාරුප්පචිත්තඤ්ච, චතුත්ථාරුප්පමානසං** කුසලවිපාකකිරියාවසෙන **ඡබ්බිධං** චිත්තං මහග්ගතගොචරං **නියතං** නියතාරම්මණං හොති, තං ඡබ්බිධං චිත්තං මහග්ගතගොචරං පුබ්බෙ අත්තනා අධිගතආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලාරම්මණං, තෙසු ද්වෙ දුතියචතුත්ථාරුප්පපාකා ''යස්ස යස්ස කුසලඣානස්ස යං යං ආරම්මණං ගහෙත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ පටිසන්ධි හොතී''ති වචනතො සකසකකුසලස්ස ආරම්මණං එව තෙසං විපාකානං ආරම්මණං හොති. **නිබ්බානාරම්මණත්තා හි, එකන්තෙන අනඤ්ඤතො** අට්ඨානාසවචිත්තානං **අප්පමාණොව** නිබ්බානං එව ගොචරං ආරම්මණං හොති . **හි** කස්මා කාරණා? **නිබ්බානාරම්මණත්තා, න අඤ්ඤතො** ආරම්මණතො.

316-320. **චත්තාරො ඤාණහීනා ච, කාමාවචරපුඤ්ඤතො** කාමාවචරකුසලවසෙන චත්තාරො ඤාණහීනා ච **ක්‍රියතො** කිරියවසෙන චත්තාරො ඤාණහීනා ච ද්වාදසාකුසලානි ච තෙ පරිත්තාරම්මණා චෙව මහග්ගතගොචරා ච, තෙ න වත්තබ්බා ච හොන්ති. කස්මා? පඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා . **චත්තාරො ඤාණසංයුත්තා, පුඤ්ඤතො** කුසලවසෙන චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා, **ක්‍රියතො** කිරියවසෙන චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා ච තථා අභිඤ්ඤාද්වයඤ්ච කිරියාවොට්ඨබ්බනම්පි ච එකාදසන්නං එතෙසං චිත්තානං ගොචරො පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණවසෙන **තිවිධො** හොති. **ඉමෙ** එකාදස න වත්තබ්බාපි හොන්ති. කස්මා? පඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා. **යානි වුත්තාවසෙසානි** වුත්තතො චිත්තතො සෙසානි යානි චිත්තානි, තානි න වත්තබ්බාරම්මණානීති විභාවිනා විඤ්ඤෙය්‍යානි.

පරිත්තාරම්මණත්තිකං සමත්තං.

321. **දුතියාරුප්පචිත්තඤ්ච, චතුත්ථාරුප්පමානසං;**
ඡබ්බිධං පන එකන්තඅතීතාරම්මණං සියා.

322-6. **විඤ්ඤාණානං ද්විපඤ්චන්නං** ද්වින්නං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං, මනොධාතුත්තයස්ස ච තෙරසන්නං චිත්තානං ගොචරා රූපාදයො පඤ්ච ධම්මා පච්චුප්පන්නාව, අට්ඨ කාමමහාවිපාකා තදාරම්මණකිච්චවසෙන අතීතානාගතපච්චුප්පන්නගොචරා, චුතිකිච්චවසෙන අතීතාරම්මණා, පටිසන්ධිභවඞ්ගකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණා. සොමනස්සසන්තීරණං සන්තීරණකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණං. තදාරම්මණකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නානාගතාතීතාරම්මණං. සෙසසන්තීරණද්වයං සන්තීරණකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණං , තදාරම්මණකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නානාගතාතීතාරම්මණං, චුතිකිච්චවසෙන අතීතාරම්මණං,

පටිසන්ධිභවඞ්ගකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණං. හසිතුප්පාදචිත්තං ජවනකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නාතීතානාගතගොචරං. **ඉති** එතෙ ද්වාදස මානසා පන **සියාතීතාරම්මණා** අතීතාරම්මණා සියුං. **පච්චුප්පන්නානාගතගොචරා** පච්චුප්පන්නාරම්මණා අනාගතාරම්මණා සියුං. කාමෙ වීසති කුසලාකුසලා **ක්‍රියතො** කිරියවසෙන කාමෙ නව මානසා, වොට්ඨබ්බං වොට්ඨබ්බනකිච්චවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණං, ආවජ්ජනකිච්චවසෙන තිකාලාරම්මණං. මහාකිරියමානසා ජවනකිච්චවසෙන තිකාලාරම්මණා, සන්තෙ පඤ්ඤත්තිකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණා. ද්වෙ අභිඤ්ඤාමානසාපි අභිඤ්ඤාකිච්චවසෙන අතීතාදිගොචරා සියුං. **ඉමෙ** මානසා පඤ්ඤත්තිකාලෙපි සන්තෙ නවත්තබ්බා භවන්ති. රූපාරූපභවෙසු මයා වුත්තතො **සෙසානි සබ්බානි** චිත්තානි **අතීතාරම්මණාදිනා** අතීතාරම්මණාදිවසෙන පණ්ඩිතෙන **න වත්තබ්බානි** න කථිතබ්බානි හොන්ති එව, පඤ්ඤත්තාරම්මණානි එව හොන්තීති අත්ථො.

327. **කාමතො ච ක්‍රියා පඤ්ච** කාමාවචරවසෙන පඤ්ච කිරියා, **රූපතො** රූපාවචරවසෙන **පඤ්චමී ක්‍රියා** අභිඤ්ඤාචිත්තං, එතෙසං ඡන්නං චිත්තානං නත්ථි **කිඤ්චි** එකම්පි **අගොචරං** අනාරම්මණං, සබ්බාරම්මණන්ති අත්ථො. ‘‘පඤ්චමී ක්‍රියා’’ති වචනං අභිඤ්ඤාචිත්තවසෙන වුත්තං. සුද්ධඣානස්ස පඤ්චමරූපකිරියස්ස පඤ්ඤත්තාරම්මණං එවාති වෙදිතබ්බං.

328. නිබ්බානඤ්ච චතුබ්බිධං ඵලං, මග්ගං රූපඤ්ච **අරූපං** චිත්තචෙතසිකසඞ්ඛාතං නාමඤ්ච ගොචරං කාතුං යානි චිත්තානි සක්කොන්ති, තානි චිත්තානි මෙ වද, ආචරිය, තානි මය්හං කථෙහි.

329-30. **චත්තාරො ඤාණසංයුත්තා, පුඤ්ඤතො** පුඤ්ඤවසෙන චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා, **ක්‍රියතො තථා** කිරියවසෙන චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා, ද්වෙ අභිඤ්ඤාමානසා, කිරියාවොට්ඨබ්බනම්පි චාති එකාදස චිත්තානි නිබ්බානඤ්ච ඵලඤ්ච මග්ගඤ්ච රූපඤ්ච **අරූපං** නාමඤ්ච ගොචරං කාතුං සක්කොන්ති.

331-4. **චිත්තෙසු පන සබ්බෙසු** යානි චිත්තානි අරහත්තඵලං අරහත්තමග්ගං ගොචරං කාතුං සක්කොන්ති, **තානි කති චිත්තානි** මෙ වද තානි මය්හං ත්වං කථෙහි. **සබ්බෙසු පන චිත්තෙසු, ඡ ච චිත්තානි මෙ සුණ**, භො භද්දමුඛ, ත්වං මය්හං වචනං සුණොහි, සබ්බෙසු පන චිත්තෙසු ඡ චිත්තානි අරහත්තඵලං අරහත්තමග්ගං ගොචරං කාතුං සක්කොන්ති. චත්තාරො ඤාණසංයුත්තා, කිරියා ච වොට්ඨබ්බනම්පි ච කිරියාභිඤ්ඤාමනො චාති ඡ ච චිත්තානි ගොචරං කාතුං සක්කොන්ති. **පුඤ්ඤතො** පුඤ්ඤවසෙන චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා, **පුඤ්ඤතො** පුඤ්ඤවසෙන අභිඤ්ඤාචිත්තඤ්ච අරහත්තඵලං මග්ගං ගොචරං කාතුං න සක්කොන්ති.

335-8. **අරහතො** ඛීණාසවස්ස මග්ගචිත්තං ඵලමානසං වා පුථුජ්ජනා වා සෙක්ඛා වා විජානිතුං න සක්කොන්ති. කස්මා කාරණා? පුථුජ්ජනො සොතාපන්නස්ස මානසං න ජානාති, සොතාපන්නො සකදාගාමිස්ස මානසං න ජානාති, සකදාගාමී අනාගාමිස්ස මානසං න ජානාති, අනාගාමී අරහන්තස්ස මානසං න ජානාති. **හෙට්ඨිමො හෙට්ඨිමො** පුග්ගලො **උපරූපරි** ඨිතස්ස පුග්ගලස්ස මානසං නෙව ජානාති, **උපරූපරි** ඨිතො පුග්ගලොපි හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්ස පුග්ගලස්ස මානසං ජානාති.

339-342. **යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස** ආරම්මණං හොති, **තං** ආරම්මණං එකං එකං උද්ධරිත්වා ඉතො පරං පවක්ඛාමි. **කුසලාරම්මණං කාමෙ** කාමෙ අට්ඨවිධං කුසලං අට්ඨවිධස්ස කාමාවචර**කුසලස්ස** ආරම්මණං හොති. කථං ? පුබ්බෙව කතං අට්ඨවිධං මහාකුසලං පච්ඡා සොමනස්සසහගතඤාණසම්පයුත්තචිත්තද්වයෙන වා සොමනස්සසහගතඤාණවිප්පයුත්තචිත්තද්වයෙන වා උපෙක්ඛාසහගතඤාණසම්පයුත්තද්වයෙන වා උපෙක්ඛාසහගතඤාණවිප්පයුත්තද්වයෙන වා අනුස්සරණකාලාදීසු තස්ස අට්ඨවිධස්ස කුසලස්ස ජවනකිච්චවසෙන ආරම්මණං හොති, විප්පටිසාරකාලාදීසු ද්වාදසවිධස්ස **අකුසලස්ස** ආරම්මණං හොති, කුසලස්ස අභිඤ්ඤාමානසස්ස ච කිරියස්ස අභිඤ්ඤාමානසස්ස ච ආරම්මණං හොති, එකාදසවිධස්ස කාමාවචරවිපාකස්ස තදාරම්මණවසෙන ආරම්මණං හොති. **තථා කාමක්‍රියස්සා**ති ජවනකිච්චවසෙන හසනස්ස ආවජ්ජනකිච්චවසෙන වොට්ඨබ්බනස්ස ජවනකිච්චවසෙන මහාකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, එතෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණං **සියා** භවෙය්‍ය. රූපාවචරපුඤ්ඤානි පඤ්ච **තතො** ඡරාසිතො කාමවිපාකං වජ්ජෙත්වා පඤ්චන්නං රාසීනං ආරම්මණානි හොන්ති. තදා ලොභමූලමොහමූලවසෙන අත්තනා පටිලද්ධඣානානං අනුස්සරණකාලෙ තස්ස දසවිධස්ස අකුසලස්ස ආරම්මණං හොති, තිහෙතුකපටිසන්ධිනො සත්තස්ස ඣානතො පරිහීනස්ස ඣානං පච්චවෙක්ඛතො ඣානාරම්මණං දොමනස්සයුත්තං හොති, තදා තස්ස පටිඝද්වයස්ස ආරම්මණං හොති. **කාමක්‍රියස්සා**ති එකන්තපරිත්තාරම්මණානි කිරියාමනොධාතුහසනානි වජ්ජෙත්වා ආවජ්ජනකිච්චවසෙන වොට්ඨබ්බනස්ස, ජවනකිච්චවසෙන මහාකිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති.

343. **ආරුප්පකුසලඤ්චාපි, තෙභූමකුසලස්ස ච** මහාකුසලස්ස ච අභිඤ්ඤාකිච්චවසෙන පඤ්චමරූපකුසලස්ස ච දුතියචතුත්ථඅරූපකුසලස්ස ච **තෙභූමකක්‍රියස්සාපි** වොට්ඨබ්බනස්ස මහාකිරියස්ස ච අභිඤ්ඤාකිච්චවසෙන පඤ්චමරූපකිරියස්ස ච දුතියචතුත්ථාරුප්පකිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති, දුතියාරුප්පකිරියස්ස ච පඨමාරුප්පකිරියාය ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, චතුත්ථාරුප්පකිරියස්ස ච තතියාරුප්පකිරියාය ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, එවඤ්ච සති කථං පඨමාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, තතියාරුප්පකුසලඤ්ච චතුත්ථාරුප්පකිරියස්ස ආරම්මණං හොතීති චෙ වත්තබ්බං, යදා පුථුජ්ජනයොගී වා සෙක්ඛො වා යොගී රූපසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨහිත්වා

ආකාසානඤ්චායතනසඞ්ඛාතං පඨමාරුප්පසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වීතරාගො හුත්වා අත්තනා අධිගතා සමාපත්තියො ගහෙත්වා පුථුජ්ජනසෙක්ඛකාලෙ අත්තනා අනධිගතං දුතියං අරූපසමාපත්තිං සමාපජ්ජි, තදා ඛීණාසවකාලෙ සමාපජ්ජිතං දුතියං අරූපකිරියං පඨමාරුප්පකුසලං ආරම්මණං කරොති, එවං පඨමාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පකිරියස්ස ආරම්මණං හොති.

යදා යොගී රූපසමාපත්තියො සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨහිත්වා පඨමාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පකුසලං තතියාරුප්පකුසලඤ්ච සමාපජ්ජිත්වා ඛීණාසවො හුත්වා අත්තනා අධිගතා සමාපත්තියො ගහෙත්වා අත්තනා අනධිගතං චතුත්ථං අරූපසමාපත්තිං සමාපජ්ජි, තදා චතුත්ථාරුප්පකිරියා තතියාරුප්පකුසලං ආරම්මණං කරොති, එවං චතුත්ථාරුප්පකිරියස්ස තතියාරුප්පකුසලං ආරම්මණං හොති, පච්ඡා ඛීණාසවකාලෙ සමාපජ්ජිතා රූපාරූපසමාපත්තියො හොන්ති. යථා හොති, **තථා එව** අකුසලස්සපි ආරම්මණං හොති.

344-7. **අරූපාවචරපාකානන්ති** ජාතිනිද්ධාරණං, චතුත්ථදුතියානං අරූපපාකානම්පි ආරම්මණං හොති, ''චතුත්ථදුතියාන''න්ති වත්තබ්බෙ තියානං-සද්දස්ස ලොපං කත්වා **''චතුත්ථදූ''**ති වුත්තං, තදා ද්වින්නං අරූපපාකානං පඨමාරුප්පතතියාරුප්පජවනානි ආරම්මණානි හොන්ති, ''යස්ස කුසලස්ස ඣානස්ස යං ආරම්මණං ගහෙත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ පටිසන්ධි හොති''ති වචනතො සකසකකුසලානං ආරම්මණභූතානි ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනානි තෙසං දුතියචතුත්ථාරුප්පපාකානං ආරම්මණානි හොන්ති, එවං අරූපකුසලං ඉමෙසං අට්ඨරාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. **අපරියාපන්නපුඤ්ඤම්පි** චතුබ්බිධලොකුත්තරකුසලම්පි **කාමාවචරතො** කාමාවචරවසෙන **කුසලස්ස** ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස ච **ක්‍රියස්ස** වොට්ඨබ්බනස්ස, ඤාණසම්පයුත්තතො කිරියස්ස ච **රූපතො** රූපාවචරවසෙන පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස ච පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස චාති චතුන්නං රාසීනං ආරම්මණං සදා හොති, අයමෙත්ථ අධිප්පායො – සෙක්ඛානං ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස, වොට්ඨබ්බනස්ස, පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස ච තිවිධං ලොකුත්තරපුඤ්ඤං ආරම්මණං හොති. ඛීණාසවස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස, ඤාණසම්පයුත්තමහාකිරියස්ස, පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස ච අරහත්තපුඤ්ඤං ආරම්මණං හොති. යථා **තථා එව** සබ්බං අකුසලං **කාමාවචරතො** කාමාවචරවසෙන **කුසලස්ස** මහාකුසලස්ස, **ක්‍රියස්ස** හසනවොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච **රූපාවචරතො** පන රූපාවචරවසෙන පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස, පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති, යථා **තථා එව** සබ්බස්ස අකුසලස්ස ච කාමාවචරවිපාකානං තදාරම්මණකිච්චවසෙන එකාදසන්නඤ්චාති ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණං භගවතා ඊරිතං.

348-352. **විපාකාරම්මණං කාමෙ** සබ්බං විපාකාරම්මණං **කාමාවචරතොපි** කාමාවචරවසෙනපි **කුසලස්ස** මහාකුසලස්ස, **ක්‍රියස්ස** හසනවොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච **රූපාවචරතො චෙව** රූපාවචරවසෙන ච එව පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස, පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස ච **කාමාවචරපාකානං** කාමාවචරවිපාකානං එකාදසන්නඤ්ච තථෙව අකුසලස්ස ච ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණං හොති. රූපෙ විපාකාරම්මණං **කාමාවචරතොපි ච** කාමාවචරවසෙනපි ච **කුසලස්ස** මහාකුසලස්ස , **ක්‍රියස්ස ච** වොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච **රූපාවචරතො චෙව** රූපාවචරවසෙන ච එව කුසලස්ස ච අපුඤ්ඤස්ස චාති පඤ්චන්නං රාසීනං ගොචරො හොති, අරූපාවචරපාකෙසු අයං නයො භගවතා මතො. වට්ටෙ න පරියාපන්නා නප්පවිට්ඨාති **අපරියාපන්නා,** තෙසං පුග්ගලානං පාකාපි **කාමතො** කාමාවචරවසෙන **කුසලස්ස** ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස, **ක්‍රියස්ස ච** වොට්ඨබ්බනඤාණසම්පයුත්තමහාකිරියස්ස ච **රූපතොපි** රූපාවචරවසෙනපි **කුසලස්ස** පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස, **ක්‍රියස්ස ච** පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස ච එවං ආරම්මණං හොතීති. එත්ථායමධිප්පායො අපරියාපන්නපුඤ්ඤෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

353-6. කාමෙ ඉදං සබ්බකිරියචිත්තං **කාමාවචරතොපි ච** කාමාවචරවසෙනපි ච **කුසලස්ස** මහාකුසලස්ස, **ක්‍රියස්ස ච** හසනවොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච **රූපාවචරතො චෙව** රූපාවචරවසෙන ච එව **කුසලස්ස** පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස, **ක්‍රියස්ස ච** පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස ච එකාදසකාමාවචරපාකස්ස ච තථෙව අකුසලස්ස ච එතෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණං හොති. **යං ක්‍රියාමානසං රූපෙ** රූපාවචරෙ යං කිරියාමානසං, **කාමපාකං තතො විනා** තතො රාසිතො කාමපාකං **විනා** වජ්ජෙත්වා පඤ්චන්නං පන රාසීනං ආරම්මණං හොති. කාමාවචරතො කාමාවචරවසෙන කිරියස්ස වොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, හසනං එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා රූපකිරියං ආරම්මණං න කරොති. **ක්‍රියාචිත්තං පනාරුප්පෙ** අරූපකිරියාචිත්තං පන තෙසං පඤ්චන්නං එව ච රාසීනං **ආරුප්පක්‍රියස්සාපි** පඨමාරුප්පකිරියං දුතියාරුප්පකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, තතියාරුප්පකිරියං චතුත්ථාරුප්පකිරියස්ස ආරම්මණං හොති. ඉති ඡන්නං රාසීනං ගොචරො හොතියෙව.

357-8. **රූපං චතුසමුට්ඨානං, රූපාරම්මණසඤ්ඤිතං;**
කාමාවචරපුඤ්ඤස්ස, තථෙව කුසලස්ස ච;
අභිඤ්ඤාද්වයචිත්තස්ස, කාමපාකක්‍රියස්ස ච.

ද්විචක්ඛුවිඤ්ඤාණමනොධාතුද්වයසන්තීරණත්තයමහාපාකස්ස ච කාමකිරියස්ස චාති එකාදසවිධස්ස කාමකිරියස්ස ච ඡන්නං එතෙසං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.

359-360. **නිබ්බානාරම්මණං කාමරූපාවචරතො** කාමරූපාවචරවසෙන සෙක්ඛානං ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස, රූපාවචරවසෙන පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස ච කාමරූපකිරියස්ස ච ඛීණාසවානං වොට්ඨබ්බනඤාණසම්පයුත්තමහාකිරියස්ස ච පඤ්චමරූපකිරියස්ස ච **උභයස්සාපි** චිත්තස්ස ආරම්මණං හොති. **අපරියාපන්නතො චෙව** ලොකුත්තරවසෙන ච එව ඵලස්ස, කුසලස්ස ච එතෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.

361-2. **නානප්පකාරකං සබ්බං, පඤ්ඤත්තාරම්මණං පන තෙභූමකස්ස පුඤ්ඤස්ස** මහාකුසලස්ස, සුද්ධඣානස්ස පඤ්චවිධස්ස රූපකුසලස්ස, පඨමාරුප්පතතියාරුප්පකුසලස්ස ච තථෙව අකුසලස්ස ච **රූපාරූපවිපාකස්ස** සබ්බස්ස රූපවිපාකස්ස, පඨමාරුප්පතතියාරුප්පවිපාකස්ස ච **තෙභූමකක්‍රියස්ස ච** හසනවොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස සබ්බස්ස රූපකිරියස්ස, පඨමාරුප්පතතියාරුප්පකිරියස්ස චාති නවන්නං පන රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.

363-4. **රූපාරම්මණිකා ද්වෙ තු** ද්වෙ චිත්තුප්පාදා රූපාරම්මණිකා, **ද්වෙ ද්වෙ සද්දාදිගොචරා** ද්වෙ ද්වෙ චිත්තුප්පාදා සද්දාරම්මණාදිගොචරා, **තයො** මනොධාතුසඞ්ඛාතා **චිත්තුප්පාදා** පඤ්චාරම්මණිකා නාම මතා භගවතා. **ඉධ** ඉමස්මිං කාමාවචරාධිකාරෙ **එකචත්තාලීසෙව** චිත්තුප්පාදා ඡළාරම්මණිකා මතා. අයං කාමාවචරචිත්තානං ආරම්මණක්කමො.

365-9. **පඤ්චාභිඤ්ඤා විවජ්ජෙත්වා, රූපාරූපා අනාසවා** ඉමෙ සබ්බෙ චිත්තුප්පාදා ධම්මාරම්මණගොචරා හොන්ති. පඨමාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පචෙතසො කුසලස්ස ආරම්මණං හොති, දුතියාරුප්පචෙතසො විපාකස්ස ච ආරම්මණං හොති, දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති. දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස පඨමාරුප්පකුසලාරම්මණභාවෙ කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. **පඨමාරුප්පපාකොයං, දුතියාරුප්පචෙතසො** කුසලස්ස ච දුතියාරුප්පචෙතසො විපාකස්ස ච දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස ච ආරම්මණං න හොති. **හි** කස්මා? තෙසං දුතියාරුප්පකුසලවිපාකකිරියානං පඨමාරුප්පකුසලාරම්මණත්තා. **පඨමං තු ක්‍රියාචිත්තං** පඨමං කිරියාචිත්තං පන දුතියාරුප්පචෙතසො පුඤ්ඤස්ස ආරම්මණං න හොති. දුතියාරුප්පචෙතසො විපාකස්ස ආරම්මණං න හොති. රූපාරූපභවෙසු හි ඛීණාසවා විපාකචිත්තානි චුතිවසෙන සකසකකුසලානං ආරම්මණං කරොන්ති. **පඨමං තු ක්‍රියාචිත්තං** පන දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස ආරම්මණං හොති. **ඉති** එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන චිත්තානං ආරම්මණුප්පත්ති **විභාවිනා** ධීරෙන ඤෙය්‍යා.

370-3. **පුථුජ්ජනස්ස සෙක්ඛස්ස, අරූපාරම්මණං ද්විධා** ද්විප්පකාරං කුසලං **කුසලස්ස** දුතියාරුප්පකුසලස්ස ආරම්මණං හොති, **තං** පඨමාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පවිපාකස්ස ආරම්මණං **සියා** භවෙය්‍ය. **ඛීණාසවස්ස භික්ඛුස්ස, පඨමාරුප්පමානසං** ආරම්මණං **තිධා** තිප්පකාරං හොති. **ඉති** වචනං මහෙසිනා වුත්තං. **ක්‍රියස්සාපි** දුතියාරුප්පකිරියස්සාපි පඨමාරුප්පකිරියා ආරම්මණං හොති. **කුසලම්පි** පඨමාරුප්පකුසලම්පි දුතියාරුප්පකිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති. **කුසලං** පඨමාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පවිපාකස්ස ආරම්මණං හොති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පඨමාරුප්පමානසං ආරම්මණං තිධා හොති. තතියාරුප්පචිත්තම්පි චතුත්ථාරුප්පචෙතසො කුසලස්ස ආරම්මණං හොති, චතුත්ථාරුප්පචෙතසො විපාකස්ස ච තං ආරම්මණං හොති. **එවමෙව** යථා පඨමාරුප්පමානසං ආරම්මණං ද්විධා හොති, එවමෙව තථා තතියාරුප්පචිත්තං ආරම්මණං ද්විධා හොති. යථා පඨමාරුප්පමානසං ආරම්මණං තිධා හොති, **එවමෙව** තථා තතියාරුප්පචිත්තං ආරම්මණං තිධා සියා.

374. **යං යං පන ඉධාරබ්භ ඉධ** ඉමස්මිං අධිකාරෙ යං යං ගොචරං ආරබ්භ පටිච්ච **යෙ යෙ** චිත්තුප්පාදා ජායන්ති, **සො සො** ගොචරො **තෙසඤ්ච තෙසඤ්ච** චිත්තුප්පාදානං ආරම්මණපච්චයො හොති.

375. යො පන නරො **ඉමස්ස** අභිධම්මාවතාරස්ස කිර පාරං දුත්තරං **ඉධ** ඉමස්මිං ලොකෙ උත්තරති, සො නරො අභිධම්මමහණ්ණවෙ පාරං දුත්තරං උත්තරං උත්තරති එව.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

ආරම්මණවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

7. සත්තමො පරිච්ඡෙදො

විපාකචිත්තප්පවත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

376. **අනන්තඤාණෙන නිරඞ්ගණෙන,**
ගුණෙසිනා කාරුණිකෙන තෙන;
වුත්තෙ විපාකෙ මතිපාටවත්ථං,
විපාකචිත්තප්පභවං සුණාථ.

යෙන ජිනෙන අනන්තඤාණෙන නික්කිලෙසෙන ගුණෙසිනා කාරුණිකෙන **තෙන** ජිනෙන වුත්තෙ විපාකස්මිං **මතිපාටවත්ථං** මතිඡෙකභාවත්ථාය **විපාකචිත්තප්පභවං** මයා භණමානං විපාකචිත්තප්පවත්තිං තුම්හෙ සුණාථ.

377. **එකූනතිංස කම්මානි,** පාකා ද්වත්තිංස භගවතා දස්සිතා, කම්මානි තීසු ද්වාරෙසු දිස්සරෙ, විපාකා **ඡසු** ද්වාරෙසු දිස්සන්ති.

378-9. **කුසලං කාමලොකස්මිං** කාමලොකම්හි කුසලං පවත්තෙ, පටිසන්ධියඤ්ච **තංතංපච්චයමාගම්ම** තංතංපච්චයං පටිච්ච. සො සො පච්චයො තංතංපච්චයො, ''තතපච්චයො''ති වත්තබ්බෙ නිග්ගහීතාගමවසෙන ''තංතංපච්චයො''ති වුත්තං. විච්ඡාකම්මධාරයසමාසොයං. විවිධං ඵලං දදාති. එකාය චෙතනාය එකා පටිසන්ධි භගවතා පකාසිතා. නානාකම්මෙහි නානා පටිසන්ධියො ච භවන්ති.

380-1. **තිහෙතුකං තු යං කම්මං** තිහෙතුකං යං කම්මං පන කාමාවචරසඤ්ඤිතං තිහෙතුකං විපාකං දුහෙතුකඤ්ච විපාකං අහෙතුකඤ්ච විපාකං දෙති. **දුහෙතුකං තු යං කම්මං** දුහෙතුකං යං කම්මං පන, තං කම්මං තිහෙතුකං විපාකං න දෙති, අත්තනො විපාකං දුහෙතුකඤ්ච අහෙතුකඤ්ච දෙති.

382-3. **තිහෙතුකෙන කම්මෙන, පටිසන්ධි තිහෙතුකා** හොති, දුහෙතුකාපි පටිසන්ධි හොතෙව, අහෙතුකා පටිසන්ධි නෙව හොති, උක්කට්ඨතිහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකා පටිසන්ධි, ඔමකතිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි හොතීති අධිප්පායො. දුහෙතුකෙන කම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි, අහෙතුකාපි පටිසන්ධි හොතෙව, තිහෙතුකා පටිසන්ධි නෙව හොති. උක්කට්ඨදුහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි, ඔමකදුහෙතුකකම්මෙන අහෙතුකා පටිසන්ධි හොතීති අධිප්පායො.

384. අසඞ්ඛාරකම්මං අසඞ්ඛාරවිපාකං දෙති, සසඞ්ඛාරවිපාකම්පි දෙති, සසඞ්ඛාරකම්මං සසඞ්ඛාරඵලං, තථා අසඞ්ඛාරඵලං දෙති.

385. **එකාය චෙතනායෙත්ථ එත්ථ** එතාසු චෙතනාසු එකාය කුසලාය **චෙතනාය** සොළසවිධා විපාකචිත්තානි භවන්ති. **ඉති** වචනං ජිනො පකාසයෙ.

386-92. වෙදනාපරිවත්තනං ආරම්මණෙන හොතෙව, තදාරම්මණචිත්තම්පි ජවනෙන නියාමිතං, සොමනස්සයුත්තෙ කුසලෙ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණම්පි සොමනස්සයුත්තමෙව හොතීති අත්ථො. උපෙක්ඛායුත්තකුසලෙපි එසෙව නයො. කාමාවචරචිත්තෙන **කුසලෙනාදිනා** පඨමෙන කුසලෙන තුල්‍යෙන විපාකචිත්තෙන. තතියාවිසෙසනං. යෙන සත්තෙන **ගහිතා පටිසන්ධි** චෙ යදි, **ඉට්ඨෙ බලවාරම්මණෙ** මනාපෙ අතිමහන්තාරම්මණෙ තස්ස සත්තස්ස **චක්ඛුස්ස** චක්ඛුපසාදස්ස **ආපාථං** පාකටභාවං **ආගතෙ** සති මනොධාතුයා තාය භවඞ්ගස්මිං **ආවට්ටිතෙ** භවඞ්ගසොතෙ ඡින්දිතෙ සති චක්ඛුවිඤ්ඤාණකාදීසු වීථිචිත්තෙසු ජාතෙසු පඨමං කුසලං කාමමානසං ජවනං හුත්වා ජායතෙ. සත්තක්ඛත්තුවාරානි ජවිත්වාන පඨමෙ මහාකුසලෙ ගතෙ **තදෙව** තං එව ඉට්ඨං ආරම්මණං කත්වා තෙනෙව පඨමමහාකුසලෙන සදිසං තදාරම්මණවිපාකචිත්තං. **සන්ධියා තුල්‍යතො** පටිසන්ධියා තුල්‍යභාවෙන **මූලභවඞ්ගන්ති** මූලභවඞ්ගං නාම භගවතා පවුච්චතෙ. **තඤ්ච** තදාරම්මණචිත්තං **සන්තීරණං** සොමනස්සයුත්තං සන්තීරණං දස්සනං සම්පටිච්ඡනං **එත්ථ** එතස්මිං වීථිචිත්තෙ **ගණනූපගචිත්තානි** ගණනං උපගතානි චිත්තානි චත්තාරි එව භවන්ති.

393-4. **යදා හි දුතියං චිත්තං, කුසලං ජවනං යදා** යස්මිං කාලෙ තස්සෙව සොමනස්සතිහෙතුනො පුග්ගලස්ස දුතියං කුසලං චිත්තං ජවනං හොති, **තදා** තස්මිං කාලෙ **තෙන** ජවනෙන තුල්‍යවිපාකං තදාරම්මණං. තස්ස **සන්ධියා අසමානත්තා** තස්ස තදාරම්මණචිත්තස්ස සන්ධියා අසමානත්තා ද්වෙ නාමානි **අස්ස** විපාකචිත්තස්ස අනෙන විපාකචිත්තෙන **ලබ්භරෙ** ලබ්භන්ති, ''ආගන්තුකභවඞ්ග''න්ති නාමං ''තදාරම්මණක''න්ති ච නාමං ඉති ද්වෙ නාමානි ලබ්භන්ති.

395-6. යදා තස්සෙව පුග්ගලස්ස තතියං පුඤ්ඤං ජවනං හොති, තදා **තෙන** ජවනෙන සදිසං තතියං පාකං තදාරම්මණිකං සියා. **ඉදං** විපාකචිත්තං **ආගන්තුකභවඞ්ගන්ති** ආගන්තුභවඞ්ගං නාම භගවතා වුච්චතෙ, පුරිමානි ච **පඤ්ච** විපාකචිත්තානි **ඉමිනා පන** තතියවිපාකෙන පන සද්ධිං **ඡ** චිත්තානි හොන්ති.

397-8. **යදා චතුත්ථං කුසලං** ජවනං හොති, තදා **තෙන** ජවනෙන තුල්‍යං චතුත්ථවිපාකං තදාරම්මණභාවං **වජෙ** ගච්ඡෙය්‍ය. චතුත්ථවිපාකං ආගන්තුකභවඞ්ගං තදාරම්මණනාමකං හොති, **පුරිමානි ඡ** පාකානි **ඉමිනා** සහ චතුත්ථපාකෙන **සත්ත** චිත්තානි හොන්ති.

399-403. **යදා** යස්මිං කාලෙ තස්මිං චක්ඛුද්වාරෙ ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණං පන තථා ආපාථං ආගච්ඡති ච, තදා වුත්තනයෙන ආවජ්ජනදස්සනසම්පටිච්ඡනචිත්තෙසු ජාතෙසු **ඉධ ඉමස්මිං** මජ්ඣත්තාරම්මණෙ ආරම්මණවසෙන වෙදනා පරිවත්තති, තස්මා උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණං මනො හොති. උපෙක්ඛාසහගතෙසු එව චතූසුපි ජවනෙසු ජවිතෙසු **තෙහි** ජවනෙහි තුල්‍යානි චත්තාරි විපාකචිත්තානි ජායරෙ. **අච්චන්තං** එකන්තෙන **වෙදනාය** උපෙක්ඛාවෙදනාය **පුරිමෙහි** සොමනස්සසහගතෙහි චිත්තෙහි අසමානත්තා චත්තාරි චිත්තානි නාමතො පිට්ඨිභවඞ්ගානි නාම හොන්ති, **පිට්ඨිභවඞ්ගානි** සොමනස්සවිපාකානං පච්ඡාභාගෙ භවඞ්ගානීති අත්ථො. ඉමානි උපෙක්ඛාසහගතානි පඤ්ච විපාකානි පුරිමෙහි **සත්තහි** විපාකෙහි සද්ධිං ද්වාදස විපාකානි භවන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ.

404-6. යථා චක්ඛුද්වාරෙ ද්වාදස විපාකානි හොන්ති, තථා එවං සොතාදීසු ද්වාරෙසුපි ද්වාදස පාකානි හොන්ති. **ඉති** වචනං ධීරො නිද්දිසෙ, ඉමෙ මයා වුත්තා විපාකා සමසට්ඨි භවන්ති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන එකාය චෙතනාය කම්මෙ **ආයූහිතෙ** පවත්තිතෙ සමසට්ඨි විපාකානි උප්පජ්ජන්ති, ඉමස්මිං වචනෙ සංසයො නත්ථි. **ගහිතාග්ගහණෙනෙත්ථ එත්ථ** එතෙසු විපාකෙසු ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන චක්ඛුද්වාරෙ ද්වාදස පාකා, සොතවිඤ්ඤාණකාදීනි චත්තාරි චාති සොළස පාකානි හොන්ති.

407-11. එකෙන තිහෙතුකකුසලෙන අසඞ්ඛාරිකෙන කම්මෙන ආයූහිතෙ යථා, **එවමෙව** සසඞ්ඛාරතිහෙතුකකුසලෙනාපි අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරඋපෙක්ඛාසහගතෙහිපි කුසලෙහි කම්මෙ **ආයූහිතෙ** පවත්තිතෙ **තෙසං තිණ්ණං** කුසලානං විපාකෙහි තීහිපි දින්නාය පටිසන්ධියා එසෙව නයො පණ්ඩිතෙන ජානිතබ්බො. **ඉධ** ඉමස්මිං උපෙක්ඛාසහගතද්වයෙ ඉට්ඨමජ්ඣත්තගොචරස්ස වසෙන විපාකචිත්තප්පවත්තිං පඨමං දස්සෙත්වා **දස්සෙතබ්බාථ පච්ඡා තු, ඉට්ඨස්මිං ගොචරෙ ඉධ අථ පච්ඡා** මයා වුත්තචිත්තප්පවත්තිතො පච්ඡාකාලෙ පන **ඉධ** ඉමස්මිං ඉට්ඨගොචරෙ එකෙකස්මිං පන ද්වාදස ද්වාදස පාකා පණ්ඩිතෙන දස්සෙතබ්බා. **ගහිතාග්ගහණෙනෙත්ථ එත්ථ** එතෙසු විපාකෙසු ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන සොළස පාකචිත්තානි හොන්ති. **පුබ්බෙ** කාලෙ මයා වුත්තනයෙනෙව **සබ්බං** වචනං **අසෙසතො** අසෙසභාවෙන පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යං.

412-4. **තිහෙතුකෙන කම්මෙන, පටිසන්ධි තිහෙතුකා** භවති, ඉති අයං වාරො **එත්තාවතා** එත්තකෙන වචනෙන මයා වුත්තො. එකං කම්මං එකස්මිං භවෙ එකං පටිසන්ධිං ජනෙති, **තතො** පටිසන්ධිතො **අපරං** අඤ්ඤං දුතියං පටිසන්ධිං න ජනෙති, පවත්තියං අනෙකානි විපාකානි සඤ්ජනෙති. **හි** සච්චං ''එකං කම්ම''න්තිආදිකං වචනං. **එකස්මා බීජා** එකතො බීජතො එකං අඞ්කුරං ජායති, **අස්ස** බීජස්ස බහූනි ඵලානි **හෙතුප්පවත්තිතො** සලිලාදිහෙතුප්පත්තියා හොන්ති.

415-21. **දුහෙතුකෙන කම්මෙන, පටිසන්ධි දුහෙතුකා** හොති, **ඉති** වචනං අයං වාරො **අනුපුබ්බෙන** අනුපටිපාටියා ආගතො. **ඉධ** ඉමස්මිං අධිකාරෙ දුහෙතුකෙන පුඤ්ඤෙන සොමනස්සයුත්තෙන අසඞ්ඛාරිකෙන චිත්තෙන කම්මෙ ආයූහිතෙ පන දුහෙතුකෙන සොමනස්සයුත්තකුසලෙන තුල්‍යෙන පාකෙන යෙන සත්තෙන ගහිතා පටිසන්ධි චෙ, ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ තස්ස සත්තස්ස චක්ඛුද්වාරෙ ආපාථං ආගතෙ සොමනස්සයුත්තෙ ඤාණහීනෙ කුසලමානසෙ තස්මිං දුහෙතුකෙ සත්තක්ඛත්තුං ජවිත්වාන ගතෙ තං එව ආරම්මණං කත්වා **තදනන්තරං** තස්ස ජවනස්ස අනන්තරං **තංසරික්ඛකං** තෙන ජවනෙන සදිසං එකන්තං අසඞ්ඛාරිකමානසං ජායති. **තන්ති** තං චිත්තං **මූලභවඞ්ගන්ති** මූලභවඞ්ගං නාම **තදාරම්මණම්ච්චපි** තදාරම්මණං නාම උභයම්පි නාමං **තස්සෙව නාමං** තස්ස චිත්තස්ස එව නාමං. **ඉති** එවං ඉමිනා පකාරෙන භගවතා පරිදීපිතං. දුහෙතුකෙ සසඞ්ඛාරෙ කුසලෙ ජවනෙ ජවිතෙපි ච **තංසමං** තෙන චිත්තෙන සදිසං ආගන්තුකසඞ්ඛාතං තදාරම්මණමානසං හොති.

422-9. **තථෙව** ච තථා එව ච ඉට්ඨමජ්ඣත්තගොචරෙ **දුහෙතූනං** ද්වින්නං උපෙක්ඛායුත්තානං ජවනානං අනන්තරං **තාදිසානි** තෙහි ජවනෙහි සදිසානි ද්වෙ තදාරම්මණමානසානි ජායන්තෙ, **තෙසං** තදාරම්මණමානසානං ''පිට්ඨිභවඞ්ග''න්ති නාමං, ''ආගන්තුකභවඞ්ග''න්ති ච නාමං හොති. සන්තීරණද්වයඤ්චෙව දස්සනං සම්පටිච්ඡනං ඉමානි ද්වෙ භවඞ්ගානි චාති **අට්ඨ** විපාකා චක්ඛුද්වාරෙ හොන්ති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පඤ්චසු ද්වාරෙසුපි ච **අට්ඨ අට්ඨ** විපාකෙ කත්වා පවත්තියං චත්තාලීස විපාකානි භවන්ති. **ගහිතාග්ගහණෙනෙත්ථ, චක්ඛුද්වාරෙ පනට්ඨ ච එත්ථ** එතෙසු විපාකෙසු ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන චක්ඛුද්වාරෙ අට්ඨ ච විපාකා **සොතඝානාදිනා** විපාකෙන සද්ධිං **ද්වාදස එව** විපාකානි භවන්ති. **එකාය චෙතනායෙවං එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන එකාය චෙතනාය කම්මෙ **ආයූහිතෙ** පවත්තිතෙ පන සති ද්වාදසෙව විපාකානි භවන්ති. **ඉති** වචනං

විජිතකුසලයුද්ධසඞ්ගාමෙන **පකාසිතං** දෙසිතං. **දුහෙතුකත්තයෙනාපි, සෙසෙන සදිසෙන තු** මයා වුත්තතො දුහෙතුතො සෙසෙන දුහෙතුකත්තයෙනාපි සදිසෙන පාකෙන **ආදින්නසන්ධිනො** ගහිතපටිසන්ධිකස්ස සත්තස්ස එවං නයො **මතො** කථිතො නිරඞ්ගණෙන. දුහෙතුකෙන කම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි හොති. ඉති අයං වාරො ච **එත්තාවතා** එත්තකෙන වචනෙන මයා වුත්තො.

430-8. **දුහෙතුකෙන කම්මෙන** අහෙතුකා පටිසන්ධි හොති, ඉති අයං වාරො **අනුපුබ්බෙන** පටිපාටියා ආගතො. තෙසු චතූසුපි දුහෙතුකෙසු කුසලෙසු චිත්තෙසු **අඤ්ඤතරෙනෙව** හෙතුකෙන කම්මෙ **ආයූහිතෙ** පවත්තිතෙ සති **තස්සෙව** දුහෙතුකස්ස කුසලජවනස්ස පාකභූතාය උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා **ආදින්නපටිසන්ධිනො** සත්තස්ස **සා** පටිසන්ධි කම්මසදිසා නාම න වත්තබ්බා පණ්ඩිතෙහි. **හි** සච්චං ''පටිසන්ධි න වත්තබ්බා''තිආදිකං වචනං. කම්මං දුහෙතුකං හොති, පටිසන්ධි අහෙතුකා හොති. **තස්ස** දෙහිනො සත්තස්ස **වුඩ්ඪිමුපෙතස්ස** වුඩ්ඪිං උපගතස්ස චක්ඛුද්වාරෙ පන ඉට්ඨමජ්ඣත්තගොචරෙ ආපාථමාගතෙ සති දුහෙතුකානං චතුන්නං පුඤ්ඤානං යස්ස කස්සචි ජවනස්ස අවසානම්හි ඉදං අහෙතුකං මනො තදාරම්මණභාවෙන ජායති. එත්ථ එතස්මිං වචනෙ **සංසයො** සන්දෙහො නත්ථි, **තං** අහෙතුකචිත්තං මූලභවඞ්ගඤ්ච තදාරම්මණමෙව ච හොති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණකාදීසුපි වීථිචිත්තෙසු ජාතෙසු උපෙක්ඛාසහගතංයෙව සන්තීරණම්පි ච හොති. **තෙසු එකං ඨපෙත්වාන, ගහිතාග්ගහණෙනිධ තෙසු** ද්වීසු සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චෙසු විපාකෙසු **එකං** සන්තීරණකිච්චං තදාරම්මණකිච්චං තං චිත්තං ඨපෙත්වා ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන ඉධ ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ ගණනූපගචිත්තානි තීණියෙව භවන්ති.

439-41. **ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ චක්ඛු-ද්වාරෙ ආපාථමාගතෙ** තදා සන්තීරණඤ්චෙව සොමනස්සයුත්තංයෙව හොති, තදාරම්මණමානසඤ්ච සොමනස්සයුත්තංයෙව හොති, **තෙසු** සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චෙසු විපාකෙසු **එකෙකං** සන්තීරණකිච්චං, තදාරම්මණකිච්චං වා චිත්තං ගහෙත්වා පුරිමානි ච තීණි චත්තාරි එව විපාකානි භවන්ති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පඤ්චසු ද්වාරෙසුපි චත්තාරි චත්තාරි විපාකචිත්තානීති පවත්තියං විපාකානි වීසති චිත්තානි හොන්ති.

442-8. **චක්ඛුද්වාරෙ තු චත්තාරි, ගහිතාග්ගහණෙනිධ** ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන චක්ඛුද්වාරෙ පන චත්තාරි විපාකානි **ඉධ** ඉමස්මිං ඉට්ඨාරම්මණෙ **සොතඝානාදිනා** විපාකෙන සද්ධිං අහෙතුකං අට්ඨකං හොති එව. අහෙතුකපටිසන්ධිස්ස සත්තස්ස දුහෙතුකං, තිහෙතුකං වා තදාරම්මණං **න භවෙ** න භවෙය්‍ය, **දුහෙතුපටිසන්ධිනො** සත්තස්ස තිහෙතුකං තදාරම්මණං න භවෙ. **ජාතා සුගතියං යෙන, පාකෙන පටිසන්ධි** **තු** සුගතියං යෙන පාකෙන පටිසන්ධි ජාතා, **තෙන** විපාකෙන තුල්‍යාම්පි, හීනං වා තෙසං තදාරම්මණං භවෙය්‍ය. **මනුස්සලොකං සන්ධාය, වුත්තඤ්චාහෙතුකට්ඨකං** සුගතියං අහෙතුකට්ඨකඤ්ච මනුස්සලොකඤ්ච සන්ධාය පටිච්ච කාරණං කත්වා මයා වුත්තං. චතූසුපි **අපායෙසු** පන අපෙතො අයො පතිට්ඨා එතෙහීති අපායො, තෙසු. පවත්තෙ අහෙතුකං අට්ඨකං ආපායිකෙහි ලබ්භති. **ථෙරො නෙරයිකානං තු, ධම්මං දෙසෙති වස්සති** ථිරො ථිරකාරධම්මො යස්මිං අත්ථීති ථෙරො, දුතියඅග්ගසාවකභූතො ඉද්ධිමා මොග්ගල්ලානත්ථෙරො **නෙරයිකානං** නිරයෙ ජාතානං සත්තානං ධම්මං දෙසෙති වස්සති, ''උච්ඡඞ්ගෙ මං නිසීදිත්වා''තිආදීසු විය දෙවං වස්සාපෙතීති අත්ථො. ගන්ධං වායුඤ්ච මාපෙති යදා, තදා පන තෙසං නෙරයිකානං සත්තානං තෙහි නෙරයිකසත්තෙහි ථෙරං දිස්වා, ධම්මඤ්ච සුත්වා, ගන්ධඤ්ච සායිත්වා **ජලං** උදකඤ්ච **පිවතං** පිවන්තානං මුදුං වායුඤ්ච තෙහි **ඵුසතං** ඵුසන්තානං තෙසං නෙරයිකසත්තානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණකාදීනි පඤ්චපි **පුඤ්ඤජානි එව** කුසලවිපාකානි එව සන්තීරණද්වයං **පුඤ්ඤජං එව** කුසලවිපාකං එව පුඤ්ඤජා එව එකා මනොධාතු ඉති අට්ඨකං හොති.

449-50. **අයං තාව කථා** ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණකාදීනි පුඤ්ඤජානෙවා''තිආදිකා අයං කථා ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තගොචරෙ කාමාවචරෙ පුඤ්ඤානං ජවනානං වසෙන මයා වුත්තා. **තදාරම්මණචෙතසො** තදාරම්මණචිත්තස්ස යං නියමත්තං ''තදාරම්මණමානසං ජවනෙන නියාමිත''න්තිආදිවචනෙන මයා වුත්තං, **තං** නියමත්තං කුසලං සන්ධාය වුත්තං. සොමනස්සයුත්තෙ කාමාවචරකුසලෙ ජවිතෙ තදාරම්මණම්පි සොමනස්සයුත්තමෙව හොති, උපෙක්ඛායුත්තෙ කාමාවචරකුසලෙ ජවිතෙ තදාරම්මණම්පි උපෙක්ඛායුත්තමෙව හොති, නෙතං අකුසලෙ උපෙක්ඛායුත්තෙ විචිකිච්ඡාදිකෙ අකුසලෙ ජවනෙ පන ජවිතෙ සොමනස්සයුත්තම්පි තදාරම්මණං හොතීති අධිප්පායො. **ඉතිපි** වචනං ආචරියෙන දීපිතං.

451-7. **ඉධ** ඉමස්මිං අධිප්පායෙ අකුසලචිත්තෙසු සොමනස්සයුත්තෙසු චතූසුපි ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ **තෙසු** චිත්තෙසු ජවිතෙසු සොමනස්සයුත්තා අහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු **තදනන්තරං** තෙසං අකුසලජවනානං අනන්තරං තදාරම්මණභාවෙන ජායති. උපෙක්ඛායුත්තෙසු ඡසු අකුසලචිත්තෙසු ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ ගොචරෙ ජවිතෙසු පුඤ්ඤජා උපෙක්ඛාසහගතා අහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු එව **තදනන්තරං** වා තෙසං උපෙක්ඛාසහගතානං ඡන්නං අකුසලජවනානං අනන්තරං තදාරම්මණභාවෙන ජායති. **ඉට්ඨාරම්මණයොගස්මිං** බුද්ධරූපාදිඉට්ඨාරම්මණයොගස්මිං **කඞ්ඛතො** ''බුද්ධො නු ඛො, නො බුද්ධො''ති කඞ්ඛන්තස්ස සත්තස්ස **උද්ධතස්ස** වා සත්තස්ස තදාරම්මණමානසං සොමනස්සයුත්තං අහෙතුකං විපාකං හොති පිට්ඨිභවඞ්ගං. **සොමනස්සයුතෙ චිත්තෙ, ජවනෙ ජවිතෙ පන**

සොමනස්සයුත්තා එව පඤ්ච තදාරම්මණමානසා පණ්ඩිතෙන ගවෙසිතබ්බා. උපෙක්ඛාසහගතෙ චිත්තෙ ජවනෙ පන ජවිතෙ සති උපෙක්ඛාසහගතා ඡ ච තදාරම්මණමානසා පණ්ඩිතෙන ගවෙසිතබ්බා.

458-63. **තිහෙතුසොමනස්සෙන, ආදින්නපටිසන්ධිනො** සත්තස්ස ඣානතො පරිහීනස්ස විප්පටිසාරිනො තං ඣානං **පච්චවෙක්ඛතො** පච්චවෙක්ඛන්තස්ස දොමනස්සයුත්තං චිත්තං හොති. **තස්ස** දොමනස්සස්ස අනන්තරං කිං මානසං ජායතෙ, ත්වං දොමනස්සයුත්තජවනස්ස අනන්තරමානසං **බ්‍රූහි** කථෙහි. **පට්ඨානෙ පටිසිද්ධා හි** දොමනස්සස්සානන්තරං සොමනස්සස්ස උප්පත්ති **පට්ඨානෙ පටිසිද්ධා** පට්ඨානප්පකරණෙ භගවතා නිවාරිතා, **අස්ස** සොමනස්සස්ස වා අනන්තරං දොමනස්සස්ස උප්පත්ති පට්ඨානෙ පට්ඨානප්පකරණෙ පටිසිද්ධා භගවතා නිවාරිතා. **මහග්ගතං පනාරබ්භ** මහග්ගතං පටිච්ච ජවනෙ ජවිතෙපි ච තදාරම්මණමානසං **තත්ථෙව** තස්මිං පට්ඨානෙ එව **පටිසිද්ධං** භගවතා නිවාරිතං. **තස්මා** කාරණා භවඞ්ගපාතො වා තදාරම්මණමෙව වා න හොති. **කිං නු කාතබ්බං** තෙසං භවඞ්ගතදාරම්මණානං අභාවෙ කාරණං යං කාතබ්බං, අම්හෙහි තං කාරණං කිං නු පුච්ඡාම, තං තදත්ථං ආභිධම්මිකභාවෙන ආභිධම්මික තං කාරණං **වද** වදාහි. උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවිපාකා තදාරම්මණිකා **සියා** භවෙය්‍ය.

464-7. **ඉමස්ස** තදාරම්මණස්ස ආවජ්ජනං කිං නත්ථි? **තං** තදාරම්මණමානසං **කථං** කෙන පකාරෙන ජායතෙ? **භවඞ්ගආවජ්ජනානං** චිත්තානං කිං ආවජ්ජනමත්තං? මග්ගස්ස අනන්තරස්ස ච ඵලස්සාපි කිං ආවජ්ජනං නත්ථි? **නිරොධා ච** නිරොධතො වුට්ඨහන්තස්ස භික්ඛුනො ඵලචිත්තස්ස චාති මයා සුතං, **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන ආවජ්ජනං නත්ථි. **විනා ආවජ්ජනෙනාපි, හොතු ජායතු මානසං** චිත්තං ආවජ්ජනෙන විනා ආවජ්ජනං වජ්ජෙත්වා හොතු ජායතු, **කිමස්සාරම්මණං** අස්ස තදාරම්මණමානසස්ස කිං ආරම්මණං, පණ්ඩිත, ත්වං ආරම්මණං යදි ජානාසි, තං ආරම්මණං **බ්‍රූහි** මය්හං කථෙහි. **විනා ආරම්මණෙනෙතං එතං** මානසං **ආරම්මණෙන විනා** ආරම්මණං වජ්ජෙත්වා න ජායති. **හි** සච්චං ''විනා ආරම්මණෙනෙත''න්තිආදිකං වචනං, තදාරම්මණමානසං යදා දොමනස්සයුත්තං ජවනං මහග්ගතාරම්මණං ජවති, තදා තස්මිංයෙව ජවනචිත්තක්ඛණෙ **පරිත්තෙසු** කාමාවචරාරම්මණෙසු **යං කිඤ්චි** පරිත්තාරම්මණං **ආරබ්භ** පටිච්ච ජායති.

468-73. උතු**බීජනියාමො** ච උතුනියාමො බීජනියාමො ච **කම්මධම්මනියාමතා ච** කම්මනියාමතා ච සීලාදිපාරමීධම්මනියාමතා ච චිත්තස්ස නියාමො චාති පඤ්ච නියාමතා පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා. **තත්ථ** තෙසු පඤ්චසු නියාමෙසු සබ්බෙසං පන රුක්ඛානං එකප්පහාරෙන ඵලපුප්ඵාදිධාරණං උතු, අයං උතුනියාමතා. **තෙසං තෙසං තු බීජානං, තංතංතුල්‍යඵලුබ්භවො** තෙසං තෙසං බීජානං පන තෙහි තෙහි බීජෙහි තුල්‍යානම්පි සස්සානං ඵලානං උප්පත්ති, අයං බීජනියාමතා . **මත්ථකෙ නාළිකෙරස්ස** නාළිකෙරඵලස්ස මත්ථකෙ **ඡිද්දත්තං** ඡිද්දභාවො, අයං **බීජජො** බීජතො ජාතො නියාමො. තිහෙතුකකම්මං තිහෙතුකඤ්ච විපාකං දුහෙතුකඤ්ච විපාකං අහෙතුකඤ්ච විපාකං යතො යං කම්මං දෙති, අයං කම්මනියාමතා. **බොධිසත්තස්ස ජාතියං** ජිනඞ්කුරස්ස ජාතික්ඛණෙ මෙදනීකම්පනාදිකං අනෙකවිසෙසත්තං, අයං සීලාදිපාරමීධම්මනියාමතා. තෙන ගොචරෙන පසාදස්මිං ඝට්ටිතෙ සති **ඉධ** ඉමස්මිං චිත්තවීථියං **ආවජ්ජනාදීනං** චිත්තානං උප්පත්ති, අයං චිත්තනියාමතා.

474. යො පුග්ගලො **ධීරො** ධීරසම්පන්නො ගුණසම්පන්නො වික්ඛිත්තපාපො **මොහන්ධකාරාපගමං** අන්ධකාරමනිස්සාය අවිජ්ජානිස්සරණං **යදිච්ඡෙ** සචෙ ඉච්ඡෙය්‍ය, සො ධීරො **ඉමං** අභිධම්මාවතාරප්පකරණං **අන්ධජනානං** අන්ධසදිසබාලජනානං **හදයන්ධකාරං විද්ධංසනං** අන්ධකාරසන්නිස්සිතස්ස යස්ස හදයස්ස විද්ධංසනකරං **ජලන්තං දීපං** ජලමානං දීපං. **පයත්තොති** පකාරෙන යතති වීරියං කරොතීති පයත්තො, **සතතං** සබ්බදා **සික්ඛෙථ** සජ්ඣායනධාරණචින්තනවසෙන සික්ඛෙය්‍ය.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

විපාකචිත්තප්පවත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

8. අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා

475. **ඉදානි පන සබ්බෙසං, එතෙසං මානසං මයා;**
පාටවත්ථාය භික්ඛූනං, කථීයති පකිණ්ණකං.

ඉදානි පන කාලෙ **එතෙසං** තිහෙතුකද්විහෙතුකඅහෙතුකානං **සබ්බෙසං** පුග්ගලානං පකිණ්ණකං මානසං **භික්ඛූනං පාටවත්ථාය** භික්ඛූනං ඡෙකභාවත්ථාය මයා කථීයතෙ උච්චතෙ.

476-85. **පන්ථමක්කටකො** උණ්ණනාභි පන්ථමක්කටකො නාම පඤ්චසු දිසාසු තස්ස සුත්තං පසාරෙත්වා ජාලමජ්ඣෙ නිපජ්ජති. **පඨමාය දිසායෙත්ථ එත්ථ** එතාසු දිසාසු පඨමාය දිසාය පසාරිතෙ සුත්තෙ පාණකෙන පටඞ්ගෙන වා මක්ඛිකාය වා ඝට්ටිතෙ සති සා උණ්ණනාභි කිඤ්චි **චලිත්වා** එන්දනං කත්වා නිපන්නට්ඨානතො **සුත්තානුසාරෙන** සුත්තං අනුසාරෙත්වා තස්ස පාණකස්ස **යූසං** යූසසඞ්ඛාතං සොණිතං පිවති. පුනාගන්ත්වා **තත්ථෙව** තස්මිං ජාලමජ්ඣෙයෙව යථාසුඛං නිපජ්ජති, යථා පඨමාය දිසාය චලනාදිකං කිරියං කරොති, එවමෙව දුතියාදීසු චතූසු දිසාසු චලනාදිකං කිරියං කරොති, එවං පඤ්චසු දිසාසු සුත්තං විය පඤ්ච පසාදා පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බා, මජ්ඣෙ මක්කටකො විය ච චිත්තං පන පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං. **පාණකාදීහි** බුද්දකතිරච්ඡානෙහි තස්ස ඝඩ්ඝට්ටනා විය ආරම්මණෙ පන පසාදානං ඝඩ්ඝට්ටනා පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බා. ජාලමජ්ඣෙ නිපන්නාය උණ්ණනාභියා තං චලනං විය පසාදෙ ඝට්ටෙතීති **පසාදඝට්ටනං,** කිං තං? ආරම්මණං. **තත්ථ** තිස්සං වීථියං පසාදඝට්ටනං ආරම්මණං ගහෙත්වා මනොධාතුකිරියාචිත්තං භවඞ්ගං ආවට්ටෙතීති **භවඞ්ගාවට්ටනං** මතං භගවතා. **තස්ස** පන්ථමක්කටකස්ස **සුත්තානුසාරංච** සුත්තං අනුගමනං විය වීථිචිත්තප්පවත්තනං පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං. සීසෙ පන විජ්ඣිත්වා **අස්ස** මක්කටස්ස යූසපානං විය ජවනස්ස චිත්තස්ස ආරම්මණෙසු පවත්තනං පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං. පුන ආගන්ත්වා සුත්තජාලමජ්ඣෙ නිපජ්ජනං යථා **වත්ථුංයෙව** හදයවත්ථුං එව නිස්සාය චිත්තස්ස පරිවත්තනං පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං.

486-93. **ඉදං තු පන ඔපම්මං, අත්ථං දීපෙති කිං තු හි** ඉදං ඔපම්මං කං අත්ථං **දීපෙති** පකාසෙති? පඨමං පසාදෙ ආරම්මණෙන ඝට්ටිතෙ සති **පසාදවත්ථුතො** පසාදො වත්ථු නිස්සයො එතස්සාති පසාදවත්ථු, චිත්තං, තතො පසාදවත්ථුතො, පඨමං එව වත්ථුසන්නිස්සිතං භවඞ්ගසඞ්ඛාතං **මනො** ජායති, ඉතිපි අත්ථො තෙන ඔපම්මෙන දීපිතො. එකෙකාරම්මණං ද්වීසු ද්වීසු ද්වාරෙසු **සබ්බසො** සබ්බප්පකාරෙන පන ආපාථං ආගච්ඡති, අයමත්ථොපි **තෙන** ඔපම්මෙන දීපිතො ''ද්වීසු ද්වීසු ද්වාරෙසු''ති, එකං රූපාරම්මණං එකස්මිංයෙව ඛණෙ චක්ඛුද්වාරෙ, මනොද්වාරෙ චාති ද්වීසු ද්වාරෙසු ආපාථං ආගච්ඡතීති අත්ථො. සොතද්වාරාදීසුපි එසෙව නයො ඤෙයොා. රූපං චක්ඛුපසාදම්හි ඝට්ටෙත්වා **තඞ්ඛණෙ පන** තස්ස ඛණෙ පන තථා මනොද්වාරෙ පන ආපාථං ආගච්ඡති, භවඞ්ගචලනස්ස පච්චයො හොතීති අත්ථො. **න සංසයො** එතස්මිං වචනෙ සංසයො නත්ථි. **යථා ඛගො** යථා සකුණො. **හි** සච්චං මයා වුත්තං වචනං. **රුක්ඛග්ගෙ** රුක්ඛකොටියං නිලීයන්තොව සාඛිනො සාඛං ඝට්ටෙති, තස්ස ඡායා **භූමියං** පථවියං **ඵරති** පටිහඤ්ඤති. **ඉධාති** නිපාතො. සාඛාය සකුණෙන ඝට්ටනං භූමියං ඡායාඵරණාපි ච අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණස්මිංයෙව **ජායරෙ** ජායන්ති. එවමෙව පන රූපස්ස, පසාදස්ස ච ඝට්ටනං, තථෙව **අත්ථතො** අත්ථවසෙන භවඞ්ගචලනස්සාපි **පච්චයත්තෙන** පච්චයභාවෙන මනොද්වාරෙ ආපාථං ආගමනං අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙයෙව හොති.

494-7. තතො පරං භවඞ්ගසොතං ඡින්දිත්වා **චක්ඛුද්වාරෙ** චක්ඛුපසාදෙ යථාක්කමං ආවජ්ජනෙ සමුප්පන්නෙ, දස්සනෙ සමුප්පන්නෙ, සම්පටිච්ඡනෙ සමුප්පන්නෙ, සන්තීරණෙ සමුප්පන්නෙ, තථා වොට්ඨබ්බනෙ ච සමුප්පන්නෙ කුසලං ජවනචිත්තං ජවති, තථා අකුසලමෙව චිත්තං ජවති. සොතද්වාරාදීසුපි සද්දාදීනං ආරම්මණානං ඝට්ටනෙ එසෙව නයො අවිසෙසෙන විඤ්ඤුනා විඤ්ඤෙයොා. එතස්ස අත්ථස්ස දීපනෙ **දොවාරිකොපමාදීනි** වචනානි **උද්ධරිත්වා** තතො පකරණතො නීහරිත්වා **එත්ථ** එතස්මිං වීථියාධිකාරෙ විඤ්ඤුනා දස්සෙතබ්බානි.

498-9. **අසම්භෙදෙන චක්ඛුස්සාති** තස්සාපි චක්ඛු අසම්භින්නං හොති. ජීවිතා නිරුද්ධම්පි පිත්තෙන වා සෙම්හෙන වා රුහිරෙන වා පලිබුද්ධං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො භවිතුං අසක්කොන්තං සම්භින්නං නාම, සක්කොන්තං අසම්භින්නං නාම හොති. තෙන චක්ඛුපසාදස්ස අසම්භින්නෙන රූපාපාථගමනෙන ආලොකසන්නිස්සයෙනාපි. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන **සමනක්කාරහෙතුනා** පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තනෙන. එතෙහි පන චතූහි පච්චයෙහි සං එකතො ඉන්ති පවත්තන්තීති සමෙතා, **සමෙතෙහි** සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි, තං **චක්ඛුවිඤ්ඤාණං** චක්ඛුපසාදනිස්සිතං විඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි චෙතසිකෙහි සහ ජායතෙ.

500-1. **අසම්භෙදෙන සොතස්ස** සොතපසාදස්ස අසම්භින්නෙන **සද්දාපාථගමෙන ච** සද්දස්ස ආපාථගමනෙන ච. ආකාසනිස්සයෙනාපි පිහිතකණ්ණච්ඡිද්දස්ස සොතවිඤ්ඤාණං නුප්පජ්ජති. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන. **සමනක්කාරහෙතුනා** පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතූහි පච්චයෙහි **සමෙතෙහි** සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං සොතවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

502-3. **අසම්භෙදෙන** ඝානස්ස ඝානපසාදස්ස අසම්භින්නෙන **ගන්ධාපාථගමෙන ච** ගන්ධස්ස ආපාථගමනෙන ච. **වායොසන්නිස්සයෙනාපීති** ඝානබිලම්හි පවිසන්තෙන වායුනාති අත්ථො. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන. **සමනක්කාරහෙතුනා** පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතූහි පච්චයෙහි **සමෙතෙහි** සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං ඝානවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

504-5. **අසම්භෙදෙන ජිව්හාය** ජිව්හාය අසම්භින්නෙන **රසාපාථගමෙන ච** රසස්ස ආපාථගමනෙන ච. **ආපොසන්නිස්සයෙනාපීති** ජිව්හාතෙමනං ආපං ලද්ධා ච උප්පජ්ජති, තෙන විනා සුක්ඛඛාදනීයෙ ජිව්හාය ඨපිතෙපි ජිව්හාවිඤ්ඤාණං නුප්පජ්ජතීති අත්ථො. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන. **සමනක්කාරහෙතුනා** පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතූහි පච්චයෙහි **සමෙතෙහි** සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං ජිව්හාවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

506-7. කායපසාදස්ස අසම්භෙදෙන ඵොට්ඨබ්බස්ස ආපාථගමනෙන ච. **පථවීනිස්සයෙනාපීති** තෙන විනා කායද්වාරම්පීති බහිද්ධා මහාභූතාරම්මණං අජ්ඣත්තිකං කායපසාදං ඝට්ටෙත්වා පසාදපච්චයෙසු මහාභූතෙසු පටිහඤ්ඤති. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන. **සමනක්කාරහෙතුනා** පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතූහි පච්චයෙහි **සමෙතෙහි** සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං කායවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

508-9. **අසම්භෙදා මනස්සාපීති මනන්ති** භවඞ්ගචිත්තං. තං නිරුද්ධම්පි ආවජ්ජනචිත්තස්ස පච්චයො භවිතුං අසමත්ථං මන්දතමගතමෙව වත්තමානම්පි සම්භින්නං නාම හොති. ආවජ්ජනස්ස පච්චයො භවිතුං සමත්ථං අසම්භින්නං නාම. මනස්ස අසම්භෙදෙන ධම්මස්ස ආපාථගමනෙන ච **වත්ථුසන්නිස්සයෙන** හදයවත්ථුසන්නිස්සයෙන. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන. **සමනක්කාරහෙතුනා** මනොද්වාරාවජ්ජනෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතූහි පච්චයෙහි **සමෙතෙහි** සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි **තං මනොවිඤ්ඤාණං** තං මනොවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතං ජවනචිත්තං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායතෙ.

510-11. මනො භවඞ්ගචිත්තං නාම විභාවිනා වෙදිතබ්බං. **ආවජ්ජනක්‍රියාචිත්තං** ආවජ්ජනකිරියාචිත්තද්වයං සමනක්කාරො නාම විභාවිනා සඤ්ඤිතං. වත්ථුසන්නිස්සයෙන ඉති **අයං** පාඨො **සබ්බත්ථ** සබ්බෙසු භවෙසු න ගච්ඡති. පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වොකාරො වොකිණ්ණොති **පඤ්චවොකාරො,** පඤ්චවොකාරභවං **සන්ධාය** කාරණං කත්වා ''වත්ථුසන්නිස්සයෙනා''ති අයං පාඨො පන කථිතො මයා, පඤ්චවොකාරභවො නාම කාමරූපභවො, අරූපභවො චතුවොකාරභවො නාම, අසඤ්ඤීභවො එකවොකාරභවො නාම. අයං පාඨො චතුවොකාරඅරූපභවං සන්ධාය න කථිතොති අත්ථො. වත්ථුස්ස රූපත්තා අරූපභවෙ කථං වත්ථුසන්නිස්සයො භවෙය්‍යාති අත්ථො.

512-4. **පටිසන්ධාදිචිත්තානි, සබ්බානෙකූනවීසති** හොන්ති, කාමාවචරෙසු දස, රූපෙසු පඤ්ච, අරූපීසු චත්තාරි, සබ්බානි පටිසන්ධිචිත්තානි එකූනවීසති හොන්ති. **කම්මං** නාම කුසලාකුසලචෙතනා. **කම්මනිමිත්තං** නාම රූපානි පඤ්චාරම්මණානි පඤ්ඤත්ති ච මහග්ගතචිත්තඤ්ච. තථා **ගතිනිමිත්තකං** නාම කප්පරුක්ඛාදයො, අකුසලපක්ඛෙ රූපාදිආරම්මණභූතා ලොහකුම්භාදයො ච. ඉති එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන **තෙසං** පටිසන්ධාදිචිත්තානං ආරම්මණං තිවිධං භගවතා උදීරිතං. **කාමාවචරසන්ධීනං පරිත්තාරම්මණං** කාමාවචරාරම්මණං භගවතා මතං. **පච්චුප්පන්නං** රූපාදිපඤ්චාරම්මණං, ගතිනිමිත්තං පඤ්චාරම්මණඤ්ච පච්චුප්පන්නඤ්ච හොති. **අතීතං වා** කම්මං කුසලාකුසලචෙතනා අතීතායෙව, න පච්චුප්පන්නා. **අනාගතං** ආරම්මණං නත්ථි.

515-26. අට්ඨෙව ච මහාවිපාකා, තීණි සන්තීරණානි චාති එකාදසවිධං චිත්තං තදාරම්මණසඤ්ඤිතං. එකාදසවිධෙ චිත්තෙ තදාරම්මණසඤ්ඤිතෙ **පුඤ්ඤවිපාකානි** කුසලවිපාකා දස හොන්ති, **අපුඤ්ඤජං** අකුසලවිපාකං පන එකං හොති. මහාවිපාකා රූපාරූපභවද්වයෙ න ජායන්ති, කාමරූපභවෙ සන්තීරණත්තයං හොති. යානි තදාරම්මණචිත්තානි **සත්ථුනා** ජිනෙන වුත්තානි, **තෙසු** තදාරම්මණචිත්තෙසු **එකම්පි** තදාරම්මණචිත්තං රූපාරූපභවද්වයෙ තදාරම්මණං හුත්වා කදාචිපි නප්පවත්තති. **කස්මා** කාරණා? **තත්ථ** තස්මිං රූපාරූපභවද්වයෙ ''තදාරම්මණං න හොතී''ති වචනං චොදකො භවෙය්‍ය, බීජස්සාභාවතො පන න හොතීති පරිහාරො. අකාමාවචරාරම්මණෙ **අකාමාවචරධම්මෙ** ඉදං තදාරම්මණමානසං නෙව අනුබන්ධති. **හි** කස්මා කාරණා? **පරිත්තාරම්මණත්තා ච එකන්තෙන** අවස්සං තදාරම්මණමානසස්ස කාමාවචරාරම්මණත්තා ච තථා අපරිචිතත්තා ච සබ්බදා නානුබන්ධති. තඤ්හි යථා පිතරං වා පිතුසදිසං වා ඤාතිං අනුබන්ධන්තොපි තරුණදාරකො ඝරද්වාරන්තරවීථිචතුක්කාදිම්හි පරිචිතෙයෙව දෙසෙ අනුබන්ධති, න අරඤ්ඤං වා යුද්ධභූමිං වා ගච්ඡති, එවං කාමාවචරෙ ධම්මෙ අනුබන්ධන්තම්පි මහග්ගතලොකුත්තරධම්මමාරබ්භ පවත්තමානෙ ධම්මෙ නානුබන්ධති. යස්මා චස්ස සබ්බො කාමාවචරපාකො ච කිරියාමනොධාතු කිරියාඅහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු සොමනස්සසහගතා ඉමෙ ධම්මා පරිත්තාරම්මණාති එවං අච්චන්තං පරිත්තමෙව ආරම්මණං වුත්තං, තස්මා චෙතං මහග්ගතලොකුත්තරාරම්මණෙ කාමාවචරධම්මෙපි නානුබන්ධතීති වෙදිතබ්බං.

527-32. **කිං තෙන යුත්තිවාදෙන, වුත්තං අට්ඨකථාසු හි** ''ජනකං තෙන තුල්‍යා''න්තිආදිකෙන තෙන, යුත්තියා වාදො යුත්තිවාදො, ''ජනකං තෙන තුල්‍යා''න්තිආදිකාය යුත්තිකථාය කිං පයොජනං වුත්තං? අට්ඨකථාසු හි සච්චං ''කිං

තෙන යුත්තිවාදෙනා''ති වචනං, ''අත්ථකථාසු''ති වත්තබ්බෙ සමාසෙ හි ත්ථ-ස්ස ට්ඨ-කාරං කත්වා ''අට්ඨකථාසු''ති වුත්තං . කාමාවචරෙ ධම්මෙ පටිච්ච තදාරම්මණභාවදීපකං වචනං ආචරියෙන වුත්තං. **තදාරම්මණචිත්තානි, එකාදසපි සබ්බසො** සබ්බප්පකාරෙනපි තදාරම්මණචිත්තානි **නාමගොත්තං පනාරබ්භ** තිස්සාදිකං නාමපඤ්ඤත්තිං පටිච්ච කච්චායනගොත්තකස්සපගොත්තාදිකං ගොත්තපඤ්ඤත්තිං පටිච්ච ජවනෙ ජවිතෙපි ච තදාරම්මණං න ගණ්හන්ති, රූපාරූපභවෙසු වා තදාරම්මණං න ගණ්හන්ති. **යදා පඤ්ඤත්තිමාරබ්භ, ජවනෙ ජවිතෙපි වා** යදා මයා වුත්තාය පඤ්ඤත්තියා සෙසපඤ්ඤත්තිං පටිච්ච ජවනෙ ජවිතෙපි වා තදාරම්මණං න ලබ්භතෙ ආචරියෙන, තථා දුක්ඛඅනිච්චඅනත්තලක්ඛණාරම්මණිකාය විපස්සනාය තදාරම්මණං න ලබ්භතෙ ආචරියෙන. **තදාරම්මණා න ලබ්භන්ති, මිච්ඡත්තනියතෙසුපි** මිච්ඡත්තෙ මිච්ඡාසභාවෙ ''නත්ථි දින්න''න්ත්‍යාදිවසෙන නියතානි චත්තාරි දිට්ඨියුත්තජවනානි මිච්ඡත්තනියතානි, මිච්ඡත්තනියතෙසුපි තදාරම්මණං න ලබ්භතෙ ආචරියෙන, ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ ජවනෙ ගතෙපි තදාරම්මණං න ලබ්භතෙ ආචරියෙන. තථා මහග්ගතෙ ධම්මෙ ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙපි තදාරම්මණං න ලබ්භතෙ ආචරියෙන, පටිසම්භිදාඤාණං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙපි තදාරම්මණං න ලබ්භතෙ ආචරියෙන. මනොද්වාරෙපි සබ්බෙසං ජවනානං අනන්තරං අනුපුබ්බතො තදාරම්මණචිත්තානි භවන්ති.

533-4. මනොද්වාරෙ ආරම්මණඝට්ටනා න විජ්ජති. භවඞ්ගතො **චෙතසො** වීථිචිත්තස්ස වුට්ඨානං **කථං** කෙන පකාරෙන හොති? මනොද්වාරෙපි **ඝට්ටනාය විනා** ඝට්ටනං වජ්ජෙත්වා ආපාථං ආගච්ඡන්තෙව යස්මා කාරණා, **තස්මා** වීථිචිත්තානං සම්භවො හොති.

535-6. **ද්වාදසාපුඤ්ඤචිත්තානං** ද්වාදසඅකුසලචිත්තානං විපාකා සත්තසත්තති **පාපපාකා** ද්වාදසපාපචිත්තානං විපාකා චතුරාසීති පවත්තියං හොන්ති. එකස්ස සොමනස්සයුත්තදිට්ඨිසම්පයුත්තාකුසලස්ස චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි, සම්පටිච්ඡනං, උපෙක්ඛායුත්තසන්තීරණානි චාති සත්ත අකුසලපාකා හොන්ති. තථා සෙසානං එකාදසන්නං අකුසලානම්පි සත්ත විපාකා හොන්ති. **එකාදසවිධානං තු, හිත්වා උද්ධච්චමානසං** උද්ධච්චමානසං හිත්වා එකාදසවිධානං පටිසන්ධියො එකාදසවිධා චෙව භවන්ති.

537-8. **ක්‍රියචිත්තෙසු සබ්බෙසු යං** ආවජ්ජනද්වයං ජවනං න ච හොති, **තං** ආවජ්ජනද්වයං **කරණමත්තත්තා** කිරියාමත්තත්තා **වාතපුප්ඵසමං** වාතපුප්ඵෙන සදිසං මතං භගවතා. අයමෙත්ථාධිප්පායො – ඛීණාසවෙ උප්පන්නකාලෙ වා තං ආවජ්ජනද්වයං කිරියචිත්තං භවිතුං යුත්තං. සබ්බෙසු පුථුජ්ජනෙසු උප්පන්නකාලෙ කථං කිරියා හොතීති චෙ? කරණමත්තත්තා අඵලදායකං වාතපුප්ඵං විය අඵලදායකං කිරියචිත්තං භවිතුං යුත්තිභාරො කිරියා පන හොති. යං සබ්බං කිරියචිත්තං **කිච්චසාධනතො** ජවනකිච්චසාධනවසෙන **ජවනත්තං** ජවනභාවං පත්තං ඡින්නමූලස්ස රුක්ඛස්ස පුප්ඵං අඵලං හොති යථා, එවං ඡින්නාවිජ්ජාතණ්හාමූලස්ස වීතරාගස්ස තං සබ්බං කිරියචිත්තං **අඵලං** විපාකවිරහිතං **සියා** භවෙය්‍ය.

539-40. **පටිච්ච පන එතස්මා, ඵලමෙතීති පච්චයො** එකං ධම්මං පටිච්ච **එතස්මා** ධම්මතො ඵලං **එති** පවත්තති තස්මා පච්චයො, යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ඨිතියා උප්පත්තියාපි උපකාරො නාම හොති, **සො** ධම්මො **තස්ස** ධම්මස්ස **පච්චයොති** පච්චයො නාම පණ්ඩිතෙන පවුච්චතෙ. සම්භවො පභවො හෙතු කාරණං පච්චයො මතො භගවතා. ඉදං වචනං අඤ්ඤත්ථ දීපනවචනං.

541. **ලොභාදි පන යො ධම්මො, මූලට්ඨෙනුපකාරකො** යො ලොභාදි පන ධම්මො මූලභාවෙන ඵලධම්මස්ස උපකාරකො, සො ලොභාදිධම්මො ඵලධම්මස්ස **හෙතූති** හෙතු නාම විභාවිනා විඤ්ඤාතබ්බො.

542. **ලොභො දොසො ච මොහො ච** තථා අලොභාදයො තයො හෙතූ, තෙ ඡ එව හෙතුයො හොන්ති, **ජාතිතො** ජාතිවසෙන කුසලජාතිඅකුසලජාතිඅබ්‍යාකතජාතිවසෙන **නවධා** නවහි කොට්ඨාසෙහි සියුං.

543-4. **ධම්මානං කුසලාදීනං, කුසලාදිත්තසාධකො** යො ධම්මො කුසලාදීනං ධම්මානං කුසලාදිත්තසාධකො කුසලාදිභාවසාධකො, සො ධම්මො මූලට්ඨො නාම. **එවං** වචනං **එකෙ** එකච්චෙ ආචරියා වදන්ති. **එවං සන්තෙ** කුසලාකුසලාදීනං ධම්මානං කුසලාදිත්තසාධකවසෙන මූලට්ඨෙ සන්තෙ **තංසමුට්ඨානරූපෙසු** තෙහි චිත්තෙහි සමුට්ඨානරූපෙසු තෙහි චිත්තෙහි සමුට්ඨිතෙසු චිත්තජරූපෙසු **හෙතූනං** ලොභාදිහෙතූනං හෙතුපච්චයතා කදාචිපි නෙව සම්පජ්ජති. අයමෙත්ථාධිප්පායො – යදි චිත්තෙසු රූපානි සමුට්ඨාපෙන්තෙසු තෙ ලොභාදයොපි චිත්තානං සම්පයුත්තචිත්තානං එකුප්පාදත්තා ච රූපානි සමුට්ඨාපෙන්තියෙව. තදා තෙසං මතෙ තෙසං චිත්තජරූපානං කුසලාදිත්තං සියා. න ච කදාචි රූපානි කුසලාදිනාමකානි දිස්සන්ති යස්මා, තස්මා චිත්තජරූපානං කුසලාදිභාවඤාපනත්ථං තෙසං චිත්තජරූපානං තෙ ලොභාදයො හෙතුපච්චයා න හොන්ති, ඉති වචනං වත්තබ්බං සියා. එවඤ්ච සති චිත්තජරූපානි නාම කදාචිපි වියුත්තානි චරන්ති, තස්මා කුසලාදිත්තසාධකො මූලට්ඨො න හොති.

545-6. හි සච්චං ''එවං සන්තෙ තු හෙතූන''න්තිආදිකං වචනං. **තෙ** ලොභාදයො හෙතූ තෙසං රූපානං **කුසලාදිතං** කුසලාදිභාවං **න සාධෙන්ති** න නිප්ඵාදෙන්ති. **තෙ** හෙතූ තෙසං පන රූපානං පච්චයා **න ච** න හොන්තියෙව, **තස්මා** කාරණා කුසලාදීනං ධම්මානං කුසලාදිත්තසාධකො යො ධම්මො, සො ධම්මො **මූලට්ඨොති** මූලසභාවො නාම **සමයඤ්ඤුනා** සමයවිජානනසීලෙන විඤ්ඤුනා **ගන්තබ්බො** ජානිතබ්බො.

547. **සුප්පතිට්ඨිතභාවස්ස , සාධනෙනූපකාරකො** සුප්පතිට්ඨිතභාවං සාධනෙන උපකාරකො යො අත්ථො, සො අත්ථො **හෙතූනං** ලොභාදීනං **මූලට්ඨො** මූලසභාවො **ඉති ච** ගහණං විභාවිනා විඤ්ඤාතබ්බං.

548-9. **කුසලාකුසලා හෙතූ** කුසලා හෙතූ, අකුසලා හෙතූ, **ක්‍රියාහෙතූ සබ්බසො** සබ්බප්පකාරෙන සබ්බෙ කිරියාහෙතුයො ච සම්පයුත්තානං පඤ්චවොකාරභූමියං සම්පයුත්තානං ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවෙන හෙතුපච්චයතං **යාතා** ගතා. තංසමුට්ඨානානං චිත්තජරූපානඤ්ච හෙතුපච්චයතං **යාතා** ගතා, එතෙ හෙතූ චතුවොකාරභූමියං සම්පයුත්තානං එව ධම්මානං හෙතුපච්චයතං **යාතා** ගතා.

550-1. කාමෙ විපාකහෙතූපි අත්තනා සම්පයුත්තානං හෙතුපච්චයතං යාතා, පටිසන්ධික්ඛණෙපි **කටත්තාරූපජාතානං** කම්මජරූපානං හෙතුපච්චයතං යාතා, තස්මා පටිසන්ධිචිත්තුප්පාදක්ඛණෙයෙව කම්මජරූපානං උප්පාදො හොති, යස්මා කාරණා පවත්තියං චිත්තජානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයතං ගතා.

552-5. රූපෙ විපාකහෙතූ කාමාවචරභූමියං හෙතුයො විය හෙතුපච්චයා හොන්ති, පඤ්චවොකාරෙ ලොකුත්තරවිපාකහෙතවො චිත්තජානං රූපානඤ්ච සම්පයුත්තානඤ්ච පඤ්චවොකාරභූමියං හෙතුපච්චයා හොන්ති. චතුවොකාරෙ ලොකුත්තරවිපාකජා හෙතවො සම්පයුත්තානං එව චතුවොකාරභූමියං හෙතුපච්චයා භවන්ති. **ඉතරෙ** චතුවොකාරෙ අරූපභවෙ විපාකජා හෙතවො සම්පයුත්තානං එව **සභූමියං** අත්තනො භූමියං අරූපභූමියං හෙතුපච්චයා හොන්ති. **හෙතුත්ථො** හෙතූනං අත්ථො **හෙතුයො චෙව** හෙතුපච්චයො චෙව **හෙතුපච්චයසම්භවො** හෙතුපච්චයුප්පත්ති, **එවමෙව** එවං ඉමිනා පකාරෙන. සඤ්ජාතො සුඛහෙතු යස්සාති **සඤ්ජාතසුඛහෙතු,** තෙන විඤ්ඤෙය්‍යො.

556-8. **ඡන්දො චිත්තඤ්ච වීරියං** වීමංසා චාති චතුධාධිපතී ලොකාධිපතිනා සත්ථුනා වුත්තා. ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තස්ස උප්පත්තිකාලස්මිං යො ඡන්දො, **සො** ඡන්දාධිපති නාම, ඡන්දං ධුරං කත්වා සමාධිකරණචිත්තස්ස එසෙව නයො **සෙසෙසුපි ච තීසු** මයා වුත්තතො ඡන්දාධිපතිතො සෙසෙසුපි ච අධිපතීසු. යො ධම්මො ජෙට්ඨට්ඨෙන උපකාරකො, සො ධම්මො **අධිපතීති** අධිපති නාම භගවතා නිද්දිට්ඨො.

559. **සුමතිමතිවිබොධනං විචිත්තං,**
කුමතිමතින්ධනපාවකං පධානං;
ඉමමතිමධුරං අවෙදි යො යො,
ජිනවචනං සකලං අවෙදි සො සො.

යො යො ජනො **ඉමං** අභිධම්මාවතාරං **සුමතිමතිවිබොධනං** සුමතීනං සුන්දරමතීනං පණ්ඩිතානං මතියා විබොධනකරං විචිත්තං කුමතීනං කුච්ඡිතමතීනං බාලානං මතිඉන්ධනෙ පධානං පාවකං අතිමධුරකරං **අවෙදි** ජානි, **සො සො** ජනො සකලං ජිනවචනං **අවෙදි** ජානි.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9. නවමො පරිච්ඡෙදො

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

560-2. **බාත්තිංසපාකචිත්තානි , ලොකිකානෙව යානි හි;**
එතෙසං පාකචිත්තානං, පටිසන්ධිපවත්තිසු.

යානි ලොකිකානි එව බාත්තිංස පාකචිත්තානි හොන්ති, එතෙසං පාකචිත්තානං පුඤ්ඤාපුඤ්ඤාදිසඞ්ඛාරා **භවාදීසු** යොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිපවත්තීසු **යථා** යෙන පකාරෙන පච්චයා හොන්ති එව, ඉමෙසං විපාකචිත්තානං **තෙපි** සඞ්ඛාරා **භවාදීසු** යොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිපවත්තීසු **තථා** තෙන පකාරෙන **විභාවිනා** පණ්ඩිතෙන විඤ්ඤාතබ්බා. **තයො භවා චතස්සො ච යොනියො** කාමභවරූපභවඅරූපභවවසෙන තයො භවා, අණ්ඩජජලාබුජසංසෙදජඔපපාතිකයොනිවසෙන චතස්සො ච යොනියො, නිරයගතිතිරච්ඡානගතිපෙතගතිමනුස්සගතිදෙවගතිවසෙන **ගතිපඤ්චකං,** සන්ධිසඤ්ඤාය පටිසන්ධිසඤ්ඤාය නානත්තා නානාභාවතො, කායස්සාපි ච රූපකායස්සාපි ච නානත්තා නානාභාවතො කාමසුගතියො, නානා අත්තා සභාවො එතස්සාති නානත්තා, නානත්තො රූපකායො එතෙසන්ති නානත්තකායා, නානා සභාවො එතස්සාති නානත්තා, නානත්තායෙව සඤ්ඤා නානත්තසඤ්ඤා, සා එතෙසං අත්ථීති **නානත්තසඤ්ඤී** නාම, පඨමජ්ඣානභූමි ච චතුරාපායභූමියො ච **නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤී** නාම, දුතියජ්ඣානභූමි **එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤී** නාම, තතියජ්ඣානභූමිවෙහප්ඵලභූමිසුද්ධාවාසභූමියො **එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤී** නාම, හෙට්ඨා ඨිතා රූපෙහි සද්ධිං සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතියො, තිට්ඨන්ති විඤ්ඤාණානි එත්ථාති ඨිතියො, විඤ්ඤාණානං ඨිතියො **විඤ්ඤාණට්ඨිතියො,** විඤ්ඤාණස්ස අභාවතො අසඤ්ඤීභූමි න ගය්හතෙ, චතුත්ථාරුප්පභූමි ච පටුවිඤ්ඤාණාභාවතො න ගය්හතෙ. සත්තාවාසවසෙන අසඤ්ඤීභූමිං, චතුත්ථාරුප්පභූමිඤ්ච පන ගහෙත්වා තෙ සත්තාවාසා නව එව හොන්ති.

563-8. **කාමෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරසඤ්ඤිතා අට්ඨ චෙතනා** පූරෙන්ති අත්තනො කාරකං පූරෙන්ති ච, අජ්ඣාසයං පුප්ඵඤ්ච භවං නිබ්බත්තෙන්තීති පුඤ්ඤානි, අභිසඞ්ඛරොන්ති විපාකං, කම්මජරූපඤ්චාති අභිසඞ්ඛාරා, පුඤ්ඤානි එව අභිසඞ්ඛාරා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරා, තෙයෙව සඤ්ඤිතා **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරසඤ්ඤිතා,** කාමෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරසඤ්ඤිතා අට්ඨ චෙතනා. **නවන්නං පාකචිත්තානං** උපෙක්ඛායුත්තාහෙතුකමහාවිපාකවසෙන නවන්නං පාකචිත්තානං කාමසුගතියං පන නානා වත්තමානචෙතනාඛණතො පරං ඛණං එතස්සාති නානාඛණං, තං එව නානක්ඛණිකං, තමෙව කම්මං **නානක්ඛණිකකම්මං,** වත්තමානචෙතනාතො පරා අතීතචෙතනාති අත්ථො. බලවා නිස්සයපච්චයො **උපනිස්සයපච්චයො,** බලවත්ථො චෙත්ථ **උප**-සද්දො, බලවපච්චයොති අත්ථො, නානක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙන බලවපච්චයවසෙන චාති අත්ථො. **ද්වෙධා** ද්වීහි පකාරෙහි තෙසං පටිසන්ධියං පච්චයා භවන්ති, තා අට්ඨ කාමාවචරමහාකුසලචෙතනා **උපෙක්ඛාසහිතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා විනා** උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුං වජ්ජෙත්වා **පරිත්තපාකානං** චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායසම්පටිච්ඡනසොමනස්සයුත්තාහෙතුකකුසලවිපාකානං **ද්වෙධා** නානක්ඛණිකකම්මූපනිස්සයපච්චයෙහි පවත්තියං පච්චයා හොන්ති. **තායෙව චෙතනා** තා එව අට්ඨ කාමාවචරමහාකුසලචෙතනා රූපභවෙ **පඤ්චන්නං පාකචිත්තානං** කුසලවිපාකචිත්තානං චක්ඛුසොතසම්පටිච්ඡනසොමනස්සයුත්තඋපෙක්ඛායුත්තසන්තීරණානං **ද්වෙධා** නානක්ඛණිකකම්මූපනිස්සයපච්චයෙහි පවත්තියං පච්චයා හොන්ති. **අට්ඨන්නං තු පරිත්තානං, කාමෙ දුග්ගතියං තථා** අට්ඨන්නං පරිත්තානං කුසලවිපාකානං චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායසම්පටිච්ඡනානං, ද්වින්නං සන්තීරණානඤ්ච **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ පච්චයා හොන්ති, **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ පන පච්චයා න හොන්ති. **වුත්තප්පකාරාව කාමෙ සුගතියං** යථාවුත්තප්පකාරාව අට්ඨ කාමාවචරමහාකුසලචෙතනා කාමසුගතියං තථා සොළසන්නං කුසලවිපාකානං **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ **ද්වෙධා** නානක්ඛණිකකම්මූපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා හොන්ති, **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ සත්තන්නං කුසලවිපාකානං පච්චයා හොන්ති. **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ නවන්නං කුසලවිපාකචිත්තානං පච්චයා හොන්ති.

569-74. රූපෙ **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරා,** රූපාවචරභූමියං පඤ්චන්නං පාකචිත්තානං **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා **හොන්තිමාපුඤ්ඤසඞ්ඛාරා, කාමෙ දුග්ගතියං ද්විධා** ඉමෙ අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරා, **ඉමා** කුසලපටිපක්ඛා උද්ධච්චවජ්ජා එකාදස චෙතනා කාමදුග්ගතියං එකස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ **ද්විධා** නානක්ඛණිකකම්මූපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා හොන්ති. ද්වාදස අකුසලචෙතනා **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ එව **ඡන්නං** චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායසම්පටිච්ඡනානං අකුසලවිපාකානං පච්චයා හොන්ති, **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා නො හොන්ති. **සත්තන්නම්පි භවන්තෙව පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ අකුසලවිපාකානි සත්තන්නං චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායසම්පටිච්ඡනසන්තීරණානං පච්චයා භවන්ති. **කාමෙ සුගතියං තෙසං, සත්තන්නම්පි තථෙව ච** ද්වාදසාකුසලචෙතනා කාමෙ සුගතියං තථෙව ච තෙසං සත්තන්නං අකුසලවිපාකානං **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ පච්චයා හොන්ති, **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා න හොන්ති. **විඤ්ඤාණානං චතුන්නම්පි, තෙසං රූපභවෙ තථා** තායෙව ද්වාදසාකුසලචෙතනා රූපභවෙ **තෙසං** චතුන්නං අකුසලවිපාකානං චක්ඛුසොතසම්පටිච්ඡනසන්තීරණසඞ්ඛාතානං විඤ්ඤාණානං තථා **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ පච්චයා හොන්ති,

පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා න හොන්ති. **සො ච කාමභවෙනිට්ඨරූපාදිඋපලද්ධියං** සො ච අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො කාමභවෙ අනිට්ඨරූපාදිඋපලද්ධියං අමනාපරූපාදීනි ආරම්මණානි උපලද්ධියං තෙසං චතුන්නං අපුඤ්ඤජානං විඤ්ඤාණානං පච්චයො හොති. **හි** සච්චං ''සො ච කාමභවෙනිට්ඨ-රූපාදිඋපලද්ධිය''න්තිආදිකං වචනං. **අනිට්ඨරූපාදයො** නාම විසයා බ්‍රහ්මලොකෙ **න විජ්ජරෙ** න විජ්ජන්ති.

575-6. **තථෙවානෙඤ්ජසඞ්ඛාරො** න ඉඤ්ජති න එන්දති න චලතීති ආනෙඤ්ජං, ආනෙඤ්ජඤ්ච තං සඞ්ඛාරො චාති ආනෙඤ්ජසඞ්ඛාරො, තථා එව **ආනෙඤ්ජසඞ්ඛාරො** අරූපාවචරභූමියං චතුන්නං පාකචිත්තානං **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයො හොති. **භවෙස්වෙතෙ** භවෙසු එතෙ වුත්තප්පකාරා පච්චයා වුත්තප්පකාරෙන පටිසන්ධිපවත්තීසු **යථා ච** යෙන යෙන ච පකාරෙන නානක්ඛණිකකම්මූපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා හොන්ති, තෙන පච්චයා **තථා** තෙන තෙන පකාරෙන **විභාවිනා** විජානන්තෙන පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා.

577. **එසෙව ච නයො ඤෙය්‍යො, යොනිආදීසු** යොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු එසෙව ච නයො භවෙසු මයා වුත්තො එව නයො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යො. **තත්‍රිදං** තත්‍ර භවෙසු ආදිතො පට්ඨාය වුත්තං **ඉදං** වචනං **මුඛමත්තනිදස්සනං** උපායමත්තදීපනං හොති.

578-81. **අවිසෙසෙන පුඤ්ඤාභි-සඞ්ඛාරො ද්විභවෙසුපි** කාමපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරවසෙන, රූපපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරවසෙන ච පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අවිසෙසෙන සමානභාවෙන ද්වීසු භවෙසු කාමරූපභවෙසු පටිසන්ධිං දත්වා **සො** සඞ්ඛාරො සබ්බපාකං **ජනෙති** නිබ්බත්තෙති. **තථා චතූසු විඤ්ඤෙය්‍යො, අණ්ඩජාදීසු යොනිසු** ද්විභවෙසු පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො විය තථා චතූසු අණ්ඩජාදීසු සො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යො. ''අණ්ඩජාදීසූ''ති වචනං පදුමපච්චෙකබුද්ධානං මනුස්සත්තං සන්ධාය වුත්තං. බහුදෙවමනුස්සානං වසෙන ද්වීසු ගතීසු එව ච තථා සො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යො. **තථා නානත්තකායාදි-විඤ්ඤාණානං ඨිතීසුපි** නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීනානත්තකආයඑකත්තසඤ්ඤී එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤී එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීනං වසෙන චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු සො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යො. නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීනානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීඑකත්තකායනානත්තසඤ්ඤීඑකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීනං වසෙන **වුත්තප්පකාරස්මිං** චතුබ්බිධෙ සත්තාවාසෙ තථා සො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යො. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො **භවාදීසු** භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු යථාරහං සොළසන්නං කාමකුසලපාකානං, පඤ්චන්නං රූපපාකානඤ්චාති **එකවීසතිපාකානං ද්විධා** නානක්ඛණිකකම්මූපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති.

582-3. **කාමෙ අපුඤ්ඤසඞ්ඛාරො** කාමභවෙ අණ්ඩජජලාබුජසංසෙදජඔපපාතිකයොනිවසෙන අණ්ඩජාදීසු **යොනිසු** නිරයගතිපෙතගතිතිරච්ඡානගතිවසෙන **තීසු ගතීසු** නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීවසෙන **එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා** නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීවසෙන ච **එකස්මිං පන සත්තාවාසෙ ද්විධා** නානක්ඛණිකකම්මූපනිස්සයපච්චයෙහි **පවත්තෙ** පවත්තික්ඛණෙ **පටිසන්ධියං** පටිසන්ධික්ඛණෙ **සො** අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පච්චයො හොති.

584-6. **තථෙවානෙඤ්ජසඞ්ඛාරො** තථා එව ආනෙඤ්ජසඞ්ඛාරො, **එකාරූපභවෙ** එකස්මිං අරූපභවෙ එකිස්සා ඔපපාතිකයොනියා චෙව එකිස්සා දෙවගතියාපි ච ආකාසානඤ්චායතනභූමි විඤ්ඤාණඤ්චායතනභූමි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනභූමිවසෙන **තීසු එව චිත්තට්ඨිතීසු** චතුන්නං අරූපභූමීනං වසෙන **චතුබ්බිධෙ** සත්තාවාසෙ චතුන්නං අරූපපාකචිත්තානං **ද්වෙධා** නානක්ඛණිකකම්මොපනිස්සයපච්චයෙහි **සො** ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො පච්චයො හොති. **පටිසන්ධිපවත්තීනං, වසෙනෙවං භවාදීසු** එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පටිසන්ධිපවත්තීනං වසෙන භවාදීසු යථා **යෙ** සඞ්ඛාරා **එසං** පාකචිත්තානං පච්චයා හොන්ති, තථා තෙ සඞ්ඛාරා එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පණ්ඩිතෙන විජානිතබ්බා.

587-90. **න රූපාරූපධම්මානං, සඞ්කන්ති පන විජ්ජති** රූපධම්මානං, චිත්තචෙතසිකසඞ්ඛාතානං නාමධම්මානඤ්ච **සඞ්කන්ති පන** සඞ්කමනං පන න විජ්ජති. **සඞ්කන්තිභාවෙ අසති** අතීතභවතො **ඉධ** ඉමස්මිං භවෙ රූපධම්මානං සඞ්කමනභාවෙ අසති පටිසන්ධිචිත්තං **කථං** කෙන පකාරෙන **සියා** භවෙය්‍ය? **නත්ථි චිත්තස්ස සඞ්කන්ති, අතීතභවතො ඉධ** ඉමස්මිං භවෙ චිත්තස්ස සඞ්කන්ති සඞ්කමනං නත්ථි, තතො අතීතභවතො අතීතං හෙතුං **විනා** වජ්ජෙත්වා ඉධ ඉමස්මිං භවෙ චිත්තස්ස පාතුභාවො න විජ්ජති. **සුලද්ධපච්චයං රූපාරූපමත්තං** සුට්ඨු ලද්ධපච්චයං රූපනාමමත්තං ජායති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පච්චයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානං **රූපාරූපමත්තං** රූපනාමමත්තං ජායති. එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පච්චයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානං රූපාරූපමත්තං **භවන්තරං** අඤ්ඤභවං පටිසන්ධිං **උපෙති** උපගච්ඡති. **ඉති** වචනං **සමඤ්ඤාය** ලොකියවොහාරෙන පවුච්චතෙ, සත්තො වා නත්ථි, සත්තො ජීවොති වෙවචනං, අත්තා වාපි න විජ්ජති.

591-9. **තස්සිදං පාකටං කත්වා, පටිසන්ධික්කමං පන තස්ස** සත්තස්ස **ඉදං** පටිසන්ධික්කමං **සුදුබ්බුධං** අතිදුබ්බිජානං පාකටං කත්වා අහං දස්සයිස්සාමි, තමෙතං පටිසන්ධික්කමං සාධු සාධුකං නිබොධථ, **සාධු** සාධුකං මනසි

කරොථ, විවිධෙසු ආරම්මණෙසු ලොභවසෙන චිත්තං අනාමෙත්වා වජිරමඤ්ජූසාය අනග්ඝමණිරතනං පක්ඛිපන්තො විය චිත්තෙ ඨපෙත්වාති අත්ථො. **අතීතස්මිං භවෙ තස්ස, ආසන්නමරණස්ස හි**ඉතො භවතො අතීතස්මිං භවෙ ආසන්නමරණස්ස තස්ස සරීරස්මිං ආතපෙ පක්ඛිත්තං හරිතං තාලපණ්ණං විය සුස්සමානෙ සති චක්ඛුන්ද්‍රියාදිකෙ ඉන්ද්‍රියෙ නට්ඨෙ හදයවත්ථුමත්තස්මිං ඨිතෙ කායප්පසාදිකෙ විඤ්ඤාණෙ තස්මිං ඛණෙ **වත්ථුසන්නිස්සිතං** හදයවත්ථුනිස්සිතං. **"චිත්ත"**න්ති වචනං භවඞ්ගමනොද්වාරාවජ්ජනජවනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **පුබ්බානුසෙවිතන්**ති ඉතො කාලා පුබ්බකාලෙ තෙන පන අනුසෙවිතං අනුචිණ්ණං පුඤ්ඤං කම්මං වා අපුඤ්ඤං එව වා කම්මං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තං වා කම්මඵලෙන ද්වාරෙසු පච්චුපට්ඨිතං ආලම්බිත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනජවනවසෙන සෙවිතචිත්තං පවත්තති. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පවත්තමානං **තං විඤ්ඤාණං** තං ජවනචිත්තං **ලද්ධපච්චයං** ලද්ධාරම්මණපච්චයං. **අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්නාදීනවෙ විසයෙ**ති අකුසලජවනෙ ජවිතෙ තස්ස ජවනස්ස අවිජ්ජාය අප්පටිච්ඡන්නදොසෙ තස්මිං කම්මාදිකෙ ආරම්මණෙ කුසලජවනෙ ජවිතෙ තතො චිත්තවීථිතො පුබ්බභාගෙ පවත්තාය අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්නදොසෙ තස්මිං කම්මාදිකෙ ආරම්මණෙ. **තණ්හා**ති අකුසලජවනෙන සහජො ලොභො, අකුසලජවනෙ වා ජවිතෙ තතො වීථිචිත්තතො පුබ්බභාගෙ පවත්තො ලොභො තණ්හා. **නමෙතී**ති අඤ්ඤං ආරම්මණං අග්ගාහාපෙත්වා දළ්හග්ගාහවසෙන තං එව කම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසඞ්ඛාතං ආරම්මණං ගණ්හාපෙතීති අත්ථො. **සහජා සඞ්ඛාරා පන** තස්ස චිත්තස්ස **සහජා** එකතො ජාතා චෙතනා පන තස්මිං යෙවාරම්මණෙ **ඛිපන්ති** පවත්තන්ති. ඉමස්මිං පච්චුප්පන්නභවෙ එකසන්තතිවසා පවත්තාය තණ්හාය නමියමානං **තං** විඤ්ඤාණං ඔරිමා තීරම්භා රජ්ජුකං ආලම්බිත්වා **මාතිකාතික්කමො** පුරිසො විය එතං පුරිමං නිස්සයභූතං හදයවත්ථුං **ජහති** ඡඩ්ඩෙති, චුතිචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣතීති අත්ථො. **අපරං කම්මසම්භූතං නිස්සයං** අපරං අඤ්ඤකම්මතො සම්භූතං නිස්සයභූතං හදයවත්ථුං ලභිත්වා වා අලභිත්වාපි වා ආරම්මණාදීහි පච්චයෙහි **තං** පටිසන්ධිසඞ්ඛාතං මානසං පවත්තති. "ලභිත්වා"ති වචනං කාමරූපභවං සන්ධාය වුත්තං. "අලභිත්වා"ති වචනං අරූපභවං සන්ධාය වුත්තං. **එත්ථ** එතෙසු චිත්තෙසු පුරිමං "ජහති"ති වචනෙන වුත්තඤ්චෙව චිත්තං, චුතිචිත්තං පච්ඡිමං "ආරම්මණාදීහි පච්චයෙහි පවත්තති"ති වචනෙන වුත්තඤ්චෙව චිත්තං පටිසන්ධිචිත්තං පණ්ඩිතෙන වෙදිතබ්බං.

600-6. **තදෙතං** තං එතං පටිසන්ධිචිත්තං පුරිමා භවතො **ඉධ** ඉමස්මිං පච්ඡිමභවෙ නාපි ආගතං, කම්මාදිඤ්ච හෙතුං **විනා** වජ්ජෙත්වා පටිසන්ධිචිත්තං පාතුභූතං න චෙව තං **එත්ථ** එතස්මිං වචනෙ එතස්ස පටිසන්ධිචිත්තස්ස පුරිමා භවතො **ඉධ** ඉමස්මිං පච්චුප්පන්නභවෙ අනාගමනෙ **අතීතභවහෙතූහි** අතීතභවෙ කම්මාදිපච්චයෙහි එතස්ස පටිසන්ධිචිත්තස්ස සම්භවෙ. **පටිඝොසදීපමුද්දාදී, භවන්තෙත්ථ නිදස්සනා එත්ථ** එතස්මිං තස්ස පටිසන්ධිචිත්තස්ස අතීතභවතො අනාගමනෙ අතීතභවෙ හෙතූහි සම්භවෙ පටිඝොසදීපමුද්දාදිඅත්ථනිදස්සනා උපමා භවන්ති. **අඤ්ඤත්‍ර** අඤ්ඤස්මිං පටිඝොසාදීනං අත්ථානං පවත්තිට්ඨානෙ ආගන්ත්වා **සද්දාදිහෙතුකා** සද්දාදයො පච්චයා හොන්ති යථා. ඉදං වුත්තං හොති – ඉමස්මිං ඨානෙ ජනෙහි පවත්තාපිතා සද්දදීපමුද්දාදයො අත්ථා පබ්බතන්තරාදීසු අඤ්ඤෙසු ඨානෙසු පවත්තානං පටිඝොසදීපමුද්දාදීනං අත්ථානං හෙතුකා හොන්ති. තෙසු සද්දාදීසු පච්චයෙසු සන්තෙසු යෙ තෙ පටිඝොසාදයො හොන්ති, අසන්තෙසු න හොන්ති යථා, **එවමෙව ච විඤ්ඤාණං** අතීතභවතො පච්චුප්පන්නභවවිඤ්ඤාණවසෙන පවත්තං විඤ්ඤාණං විභාවිනා වෙදිතබ්බං. **සන්තානබන්ධතො** සන්තානබන්ධවසෙන **එකතා** අතීතභවපච්චුප්පන්නභවවිඤ්ඤාණවසෙන පවත්තස්ස විඤ්ඤාණස්ස එකීභාවො නත්ථි, **නානතාපි** තස්ස විඤ්ඤාණස්ස නානාභාවොපි පච්චෙකභාවො අපි. **සති සන්තානබන්ධෙ තු, එකන්තෙනෙකතා සියා** සන්තානබන්ධෙ සති එකන්තෙන තස්ස විඤ්ඤාණස්ස **එකතා** එකීභාවො **සියා** භවෙය්‍ය, ඛීරසභාවතො පග්ඝරණසභාවතො **ඛීරතො** සම්භූතං ඝනසභාවං **කදාචිපි** කිස්මිඤ්චිපි කාලෙ න භවෙය්‍ය, සබ්බදා පග්ඝරණසභාවඛීරමෙව භවෙය්‍යාති අත්ථො. **අථාපි** අපරො නයොපි සා **එකන්තනානතා** තස්ස විඤ්ඤාණස්ස සො එකන්තනානාභාවො යදි භවෙය්‍ය, ඛීරසාමිකො **සො** පුග්ගලො දධිසාමි න භවෙය්‍ය. ඛීරකාලෙ ඛීරස්ස ඉස්සරභූතො සාමිකො පග්ඝරණසභාවං ජහිත්වා දධිස්ස උප්පජ්ජමානකාලෙ තස්ස දධිස්ස ඉස්සරො න භවෙය්‍ය, තතො ඛීරසාමිකො අඤ්ඤො පුග්ගලො තස්ස දධිස්ස අනිස්සරො අසාමිකො භවෙය්‍යාති අත්ථො. යස්මා කාරණා **එත්ථ** එතස්මිං පටිසන්ධික්කමවිනිච්ඡයෙ එකන්තඑකතාපි වා එකන්තනානතාපි වා සමයඤ්ඤුනා විඤ්ඤුනා න චෙව උපගන්තබ්බා.

607-10. **එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන **අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ** සඞ්කන්තිපාතුභාවරහිතෙ භවෙ සති ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ ඛන්ධාදිසමතා අභිසම්භූතා යෙ ඛන්ධා හොන්ති, එතෙසං **ඉධ** ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ නිරුද්ධත්තා **ඉධ** ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ ජනෙහි කතස්ස **තස්ස කම්මස්ස ඵලහෙතුනො** ඵලස්ස පච්චයභූතස්ස **පරත්ථ** පරස්මිං ලොකෙ ආගමතො චෙව එවං **අඤ්ඤස්ස** සත්තස්ස **අඤ්ඤතො කම්මතො** හි තතො සත්තතො අඤ්ඤෙන සත්තෙන කතතො අඤ්ඤතො චෙව කම්මතො තං ඵලං **සියා** භවෙය්‍ය, "අඤ්ඤස්ස සත්තස්සා"ති වචනෙන තිත්ථියසත්තස්සපි කම්මං අඤ්ඤස්ස ච ඵලං දදෙය්‍යාති අත්ථො, **තස්මා** කාරණා එතං සබ්බං එව ච තුම්හෙහි වුත්තවිධානං න සුන්දරං. **එත්ථාහා**ති එතස්මිං ඨානෙ ඨත්වා චොදකො ආහ – නනු එවං "අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ භවෙ සතී"තිආදිකං වචනං නියතීති? වුච්චතෙ – **සන්තානෙ යං ඵලං එතං** එකස්මිං සන්තානෙ පවත්තමානං යං එතං ඵලං **අඤ්ඤස්ස** සත්තස්ස න හොති, **අඤ්ඤතො** කම්මතො න ච හොති, බීජානං අභිසඞ්ඛාරො **එතස්සත්ථස්ස** "එකස්මිං සන්තානෙ"තිආදිකස්ස එතස්ස අත්ථස්ස **සාධකො** නිප්ඵාදකො හොති.

611-5. **එකස්මිං පන සන්තානෙ, වත්තමානං ඵලං පන අඤ්ඤස්ස** සත්තස්සාපි වා න හොති, තං ඵලං **අඤ්ඤතො** කම්මතො න හොති. බීජානං අභිසඞ්ඛාරො **එතස්සත්ථස්ස** "එකස්මිං පන සන්තානෙ"තිආදිකස්ස එතස්ස අත්ථස්ස

සාධකො නිප්ඵාදකො හොති, බීජානං අභිසඞ්ඛාරෙ **මධුආදිනා** වත්ථුනා ජනෙහි කතෙ තස්ස බීජස්ස සන්තානෙ **පඨමං ලද්ධපච්චයො** පඨමං ලද්ධමධුආදිපච්චයො තස්ස බීජස්ස ඵලං **කාලන්තරෙ** මධුආදිනා බීජාභිසඞ්ඛරණතො අඤ්ඤස්මිං කාලෙ මධුරො හොති. **හි** සච්චං ''බීජානං අභිසඞ්ඛාරෙ''තිආදිකං වචනං. **තානි හි** තානි එව පඨමං මධුආදිනා ජනෙහි රොපිතානි **බීජානි** අභිසඞ්ඛරණතො කාලන්තරෙ මධුරභාවං ඵලම්පි වා ඵලට්ඨං වා න පාපුණන්ති. **එවං ඉමිනා** පකාරෙන **ඉදං** මයා වුත්තං ''එකස්මිං පන සන්තානෙ''තිආදිකං වචනං පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යං. **අපි ච** අපරො නයො. **බාලකාලෙ** තරුණකාලෙ තෙන තරුණෙන **පයුත්තෙන විජ්ජාසිප්පොසධාදිනා** කම්මෙනාපි තස්ස වුද්ධකාලස්මිං ඵලදානසීලෙන **අයං** ''එකස්මිං පන සන්තානෙ''තිආදිකො අත්ථො පණ්ඩිතෙන දීපෙතබ්බො.

616-20. චොදකො පුනාහ – **එවං සන්තෙපි තං කම්මං එවං** ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන කම්මෙ **සන්තෙපි** සංවිජ්ජමානෙපි තං කම්මං එතස්මිංයෙව ඛණෙ විජ්ජමානම්පි වා ඵලස්ස පච්චයො හොති. **අථ වාවිජ්ජමානකං** පච්චයො න භවෙය්‍ය. එතස්මිංයෙව ඛණෙ අවිජ්ජමානකං කම්මං වා ඵලස්ස පච්චයො හොති. **සචෙ** යදි විජ්ජමානං ඵලස්ස පච්චයො හොති, **තප්පවත්තික්ඛණෙ පන** තස්ස කම්මස්ස පවත්තික්ඛණෙ තස්ස කම්මස්ස විජ්ජමානකාලෙ පන **හෙතුනා** කම්මෙනෙව සද්ධිං පාකෙන භවිතබ්බං. **අථ වා** අපරො නයො. විජ්ජමානං **නිරුද්ධං** කම්මං විපාකස්ස පච්චයො යදි භවෙය්‍ය, **පවත්තික්ඛණතො** තස්ස කම්මස්ස පවත්තික්ඛණතො **පුබ්බෙ** වා කාලෙ, තස්ස කම්මස්ස පවත්තික්ඛණතො පච්ඡා වා අවිජ්ජමානකාලෙති අත්ථො. **නිච්චඵලං සියාති** සබ්බදා කම්මපච්චයවිරහිතං ඵලං සියාති අත්ථො. ආචරියෙන වුච්චතෙ – ''ලොභං, භික්ඛවෙ, පජහථ, සොතාපත්තිපටිලාභාය අහමෙව පාටිභොගො''තිආදීසු පාඨෙසු පාටිභොගො විය කම්මං දට්ඨබ්බං. සොතාපත්තිඵලං විය කම්මතො සම්භූතං ඵලං දට්ඨබ්බං. **කටත්තායෙව** ජනෙහි කටත්තායෙව තං කම්මං ඵලස්ස පච්චයො හොති, අස්ස විජ්ජමානත්තං න ච හොති, **තස්ස** අවිජ්ජමානස්ස කම්මස්ස විජ්ජමානතා වා **න ච** නෙව හොති.

621. **අභිධම්මාවතාරොයං** අභිධම්මාවතාරො අයං **පරමත්ථප්පකාසනො** භූතත්ථදීපනො **සොතූනං** පුග්ගලානං **පීතිබුද්ධිවිවඩ්ඪනො** පණ්ඩිතෙහි විවිධෙසු ආරම්මණෙසු චිත්තං අනාමෙත්වා සක්කච්චෙන මනසිකාරෙන සොතබ්බො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නවමො පරිච්ඡෙදො.

10. දසමො පරිච්ඡෙදො

රූපවිභාගවණ්ණනා

622. **වුත්තමාදිම්හි යං රූපං, චිත්තජානමනන්තරං** යං රූපං චිත්තචෙතසිකානං අනන්තරං ආදිම්හි පකරණාදිම්හි ‘‘චිත්තං චෙතසිකං රූප’’න්තිආදිනා වචනෙන ආචරියෙන වුත්තං, ඉතො පරං ඉදානි තස්ස රූපස්ස විභාවනං **සමාසෙන** සඞ්ඛෙපෙන කරිස්සං.

623. **යං රුප්පතීති රූපන්ති** යං ධම්මජාතං රුප්පති සීතාදිනා විරුද්ධපච්චයෙන විකාරමාපජ්ජති. **තථා රූපයතීති රූපං** යං ධම්මජාතං වණ්ණවිකාරමාපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං අජ්ඣාසයං පකාසෙති, ඉති තස්මා රූපං, කිං තං? වණ්ණායතනං. **රූපාරූපභවාතීතො, සුරූපො රූපමබ්‍රවි** භගවා රූපාරූපභවඅතීතො සුරූපො රූපං **අබ්‍රවි** කථෙසි.

625-6. **මහාභූතෙනාති** මහන්තො භූතො උප්පත්ති එතස්සාති මහාභූතො, තෙන. වඤ්චකත්තා මහාභූතසමාති වා.

630. **නිරුපාදානමානසොති** උපාදානවිරහිතචිත්තො.

633. **තස්ස සම්පත්තීති** තස්ස කිච්චස්ස සම්පත්ති.

634. **උපබ්‍රූහනරසාති** වඩ්ඪනකිච්චා.

637. **ආසයානුසයෙ ඤාණන්ති** එත්ථ ආසයො නාම

> සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨී ච, ඛන්තී සච්චානුලොමිකං;
> යථාභූතඤ්ච යං ඤාණං, එතං ආසයසද්දිතං.

අත්ථීති ඛො, කච්චාන, අයමෙකො අන්තො, අන්තො ඛො, කච්චාන, අත්ථි ඉති අයං එකො අන්තො කොට්ඨාසො, අයං **සස්සතදිට්ඨී**. නත්ථීති ඛො, කච්චාන, අයං දුතියො අන්තො, අයං **උච්ඡෙදදිට්ඨී. ඛන්තී සච්චානුලොමිකන්ති** චතුන්නං සච්චානං අනුලොමිකඤාණං, සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණන්ති අත්ථො. **යථාභූතඤ්ච යං ඤාණන්ති** සප්පච්චයනාමරූපදස්සනං ඤාණං. **එතං ආසයසද්දිතන්ති** එතං ආසයං ඉති කථිතං. එවං වුත්තප්පකාරෙන ආසයෙ ඤාණං නාම. **අනුසයො** නාම දිට්ඨානුසයාදයො අනුසයා සත්ත. **ඉන්ද්‍රියානං පරොපරෙති** පරෙ අධිකභාවෙන ඔපරෙ ච තික්ඛානුභාවෙන අයං සත්තො තික්ඛසද්ධින්ද්‍රියො මුදුසද්ධින්ද්‍රියො හීනසද්ධින්ද්‍රියොති අත්ථො. සමාධින්ද්‍රියාදීසුපි එසෙව නයො. ඉති සත්තානං ඉන්ද්‍රියානං පරඔපරෙ ඤාණං.

638. **සබ්බඤ්ඤුතා ඤාණන්ති** තිහෙතුකකාමාවචරක්‍රියාචතුක්කං ගහෙතබ්බං.

641. අක්ඛිකූටෙහි මත්ථලුඞ්ගෙන පරිච්ඡින්නො අන්තතො.

645. **භාවසම්භවසණ්ඨානාති** ඉත්ථිපුමසම්භවභූතවණ්ණායතනං.

647. එතෙ දස චතුසමුට්ඨානා සම්භාරා චතූහි පච්චයෙහි චත්තාලීස භවන්ති.

652. **නිවිට්ඨෙති** පතිට්ඨිතෙ.

658. **උබ්බිඅධිකානං** පථවීඅධිකානං.

660-2. **විසෙසෙ සතීති** නිස්සයභූතානං චතුන්නං විසෙසෙ සති, **සබ්බසො** සබ්බෙසං විසෙසපරිකප්පනං පහාය එව කම්මවිසෙසෙන පසාදානං විසෙසතා ඤෙය්‍යා.

663. **සද්දීයතීති** උච්චාරීයතෙ. **රසන්තීති** අස්සාදෙන්ති.

668. **පරතොති** පඨමකප්පතො අපරභාගෙ පටිසන්ධියං භාවද්වයං සමුට්ඨාතීති විඤ්ඤෙය්‍යං. **‘‘පවත්තෙපි සමුට්ඨායා’’**තිආදිකං සොණකුමාරාදයො සන්ධාය වුත්තං.

672. **න තං බ්‍යඤ්ජනකාරණන්ති** තං ඉන්ද්‍රියද්වයං බ්‍යඤ්ජනස්ස කාරණං න සියා. **තස්සාති** බ්‍යඤ්ජනස්ස.

674. උබ්බාහනන්ති නීහරණං.

676-7. අන්නපානාදිකං වත්ථු යං කම්මජං අග්ගිං හරති, **කෙවලං** එකං හුත්වා තං අන්නපානාදිකං වත්ථු ජීවිතං පන පාලෙතුං න ච සක්කොති. එකතො ජීවිතං පාලෙතුඤ්ච සක්කොන්ති.

කායෙන රූපකායෙන අත්තනො භාවං විඤ්ඤාපෙන්තානං භාවො **කායග්ගහණානුසාරෙන** කායග්ගහණස්ස අනුචින්තනෙන **ගහිතාය** වායොධාතුවිකාරසඞ්ඛාතාය **එතාය** ධම්මජාතියා පණ්ඩිතෙහි විඤ්ඤායතෙ. **ඉතිපි** තස්මා කායවිඤ්ඤත්ති.

681. එකාවජ්ජනවීථියං හෙට්ඨා ඡහි චිත්තෙහි වායොධාතුසමුට්ඨිතං උපත්ථම්භං ලභිත්වා.

684. **සහ සද්දෙන** වාති සද්දෙන සහෙව.

690-1. **එතාසං** පන ලහුතාදීනං තිස්සන්නං පවත්තියං නිදස්සනං කමතො ආරොග්‍යං ලහුතා , මද්දිතං ධම්මං මුදුතා, ධන්තහෙමං කම්මඤ්ඤතා හොති. ලහුතාදිත්තයං පන කම්මං කාතුං න සක්කොති, ආහාරාදිත්තයංයෙව ලහුතාදිත්තයං කරොති යස්මා, තතො තං තිජං නාම.

693. **වුත්තමාකාරනානත්තාති** එත්ථ ආකාරනානත්තා නාම ආචයාකාරඅනුබන්ධතාකාරවසෙන වුත්තං. **වෙනෙය්‍යානං වසෙන වාති** එකෙ වෙනෙය්‍යා ආචයවසෙන ජාතිරූපං ජානන්ති, එකෙ අනුබන්ධතාවසෙන ජානන්ති. ඉති වෙනෙය්‍යානං ජානනවසෙන ජාතිරූපං ද්විධා වුත්තං.

694. **සභාවානපගමෙ** අත්තනො සභාවස්ස අනපගමෙ සති.

තෙ මිද්ධරූපවාදාචරියා පටික්ඛිපිතබ්බා. කථං? **අද්ධා මුනිසි සම්බුද්ධො, නත්ථි නීවරණා තවාති** යො ත්වං **අද්ධා** එකන්තෙන **මුනි අසි** සම්බුද්ධො අසි නීවරණා ධම්මා **තව** තුය්හං නත්ථි, **ඉති** වචනෙ සචෙ මිද්ධං නීවරණං රූපෙ පවිට්ඨං සියා. භගවතා රූපකායස්ස විජ්ජමානත්තා ''නත්ථි නීවරණා තවා''ති වචනං වත්තබ්බං සියා. ථිනමිද්ධනීවරණං අවිජ්ජානීවරණෙන සහ නීවරණඤ්චෙව හොති, නීවරණසම්පයුත්තඤ්ච හොති. ඉති සම්පයුත්තවචනතො සම්පයුත්තස්ස රූපස්ස අභාවතො තම්පි න වත්තබ්බං සියා. න පුරෙජාතපච්චයාති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාති අත්ථො. සචෙ ථිනමිද්ධං රූපං සියා, කථං අරූපෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤං සියා, න සියාති අත්ථො. අරූපෙපි කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථිනමිද්ධනීවරණං උප්පජ්ජති. **ඉති** වචනෙන ච න මිද්ධරූපං සියා, අරූපෙ කථං සියාති අත්ථො. අරූපමෙව මිද්ධං ඉති පටික්ඛිපිතබ්බා. අරූපෙපි එතස්ස මිද්ධස්ස උප්පත්තියා සාධකවචනතො නිට්ඨං එත්ථ ච අවගන්තබ්බං ''අරූප''න්ති විඤ්ඤුනා.

705-6. **කම්මෙන වීසති** රූපාති අට්ඨින්ද්‍රියවත්ථුඅට්ඨාවිනිබ්භොගසන්තතූපචයාකාසා කම්මජා. **චෙතසා** විඤ්ඤත්තිද්වයසද්දලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගසන්තතූපචයාකාසා චිත්තජා. **උතුනා** සද්දලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගසන්තතූපචයාකාසා උතුජා. **ආහාරතො** ලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගසන්තතූපචයාකාසා ආහාරජා.

707-17. **ජායෙය්‍යුං යදි තානිපීති** තානි ජරතාඅනිච්චතාරූපා යදි ජායෙය්‍යුං, එවං සන්තෙ තු තෙසං ජරතාඅනිච්චතා භෙදා සියුං. **හි** සච්චං වචනං පාකො න පච්චති, භෙදො වා න ච භිජ්ජති යස්මා, තස්මා තෙසං පාකභෙදා සියුන්ති, **තං** වචනං නත්ථි. **එතං** ජරතාඅනිච්චතාද්වයං **ජාතස්ස** නිප්ඵන්නරූපස්ස පාකභෙදත්තා න ජායති. **සියා කස්සචි බුද්ධෙත්ථාති එත්ථ** ජරතාඅනිච්චතාවිනිච්ඡයාධිකාරෙ **කස්සචි** ජනස්ස **බුද්ධි** ඤාණං යදි සියා, ''රූපස්සූපචයො''ති වචනෙන ''ජාති ජායතී''ති වචනං දීපිතං යථා, **එවං** තථා පාකොපි පච්චතු, භෙදොපි පරිභිජ්ජතු, එවං බුද්ධි සියා. ජාති න චෙව ජායතෙ. **ඉති** ඉමිනා පකාරෙන විභාවිනා ඤෙය්‍යා. ජාති ජායමානස්ස නිප්ඵන්නරූපස්ස නිබ්බත්ති නාම පකාසිතා. **තත්ථ යස්ස සියා තත්ථ** වචනෙ **යස්ස** ජනස්ස බුද්ධි සියා. යෙසං නිප්ඵන්නරූපධම්මානං ජාති අත්ථි, **සා** ජාති අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිං **තප්පච්චයත්තවොහාරං** තෙසං නිප්ඵන්නරූපධම්මානං පච්චයට්ඨෙන ලද්ධවොහාරං කම්මජාදිකං වොහාරං ලභතෙව යථා, තථා **තෙසං** නිප්ඵන්නරූපධම්මානං තෙ පාකභෙදා අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිං නාම තප්පච්චයත්තවොහාරං ලභන්ති, ඉති බුද්ධි සියා. තස්ස ජනස්ස එවං වත්තබ්බං – ඉදං සන්තතූපචයද්වයං කම්මාදිසම්භවං හොති යථා, එවං පාකභෙදා තං කම්මාදිසම්භවවොහාරං කදාචිපි න ලභන්ති. **හි** සච්චං වචනං **කස්මා** කාරණා ජනකානං කම්මාදිපච්චයානං ආනුභාවසඞ්ඛාතෙ ඛණුප්පාදෙ තෙසං පාකභෙදානං අභාවතො න ලභන්ති. වුත්තප්පකාරෙන ඛණුප්පාදෙ ජාතිපරම්පරාභාවතො සා ජාති ලබ්භතෙ, තස්මා කාරණා ජාති එව අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිං පච්චයත්තවොහාරං ලභති, ඉතරං ජරතාඅනිච්චතාද්වයං පන න ලභති. තං ජරතාඅනිච්චතාද්වයං ජීය්‍යති ඉති භිජ්ජති ඉති වා න වත්තබ්බං හොති. කස්මා? කම්මාදිපච්චයානං ආනුභාවක්ඛණෙ **තස්ස** ජරතාඅනිච්චතාද්වයස්ස පච්චයානං අභාවතො.

718-23. **අනිච්චං සඞ්ඛතඤ්චෙතං ජරාමරණං** අනිච්චසඞ්ඛාතං **ඉතිපි** වචනස්ස භගවතා වුත්තත්තා ජරතාඅනිච්චතාද්වයං ජායති, එවං ඉති ත්වං චෙ මඤ්ඤසි, **එවං** ‘‘ජායති එවා’’ති වචනං භගවතා න වත්තබ්බං. **හි** කස්මා කාරණා? ‘‘අනිච්චං සඞ්ඛතඤ්චෙතං, ජරාමරණමිච්චපී’’තිවුත්තභාවාදිනා ආකාරදෙසනාපරියායෙන ලෙසෙන භගවතා අනිච්චානං නිප්ඵන්නරූපධම්මානං ජරාමරණසඞ්ඛාතං සභාවතො ජරාමරණං අනිච්චං සඞ්ඛතඤ්චාපි චිත්තජානං විකාරත්තා විඤ්ඤත්තියො ‘‘චිත්තජා’’ති වුත්තා විය, **තථා** එවං භගවතා වුත්තං. **යදි එවං** අත්ථෙ සති **එතං** රූප්පනලක්ඛණත්තයං අජාතත්තා ච **සබ්බථා** සබ්බාකාරෙන ඛංපුප්ඵංව නත්ථි, අසඞ්ඛතං නිබ්බානං විය නිච්චංවාති ච චොදකො වදෙය්‍ය, නත්ථි නිච්චන්ති ඉදං උභයවචනං නො භගවතා වත්තබ්බං. කස්මා? නිස්සයධම්මානං ආයත්තභාවෙන පවත්තිතො පථවියාදීනං නිස්සයානං **භාවෙ** සති තස්ස ලක්ඛණත්තයස්ස භාවතො, තස්මා ඛංපුප්ඵංව තං ලක්ඛණත්තයං න නත්ථි, අත්ථීති අත්ථො. පථවීආදීනං අභාවෙ තං ලක්ඛණත්තයං න ච ලබ්භති යස්මා, තස්මා නිබ්බානං විය, තථා නිච්චං න.

724-5. පරිච්ඡෙදාදයො **අනිප්ඵන්නා. තෙසමෙව ච රූපානං** තෙසමෙව නිප්ඵන්නරූපධම්මානං විකාරත්තා **නිප්ඵන්නා චෙව සඞ්ඛතා** සෙසවසෙන වුත්තානං පභෙදකතොති දස්සනතො. සෙසං උත්තානත්ථමෙව.

767. **ගන්තුං පනිච්ඡෙ පිටකෙභිධම්මෙ,**
යො ධම්මසෙනාපතිනා සමත්තං;
හිතත්ථිනා තෙන ච භික්ඛුනායං,
සක්කච්ච සම්මා පන සික්ඛිතබ්බො.

යො භික්ඛු අභිධම්මෙ පිටකෙ ධම්මසෙනාපතිනා සමත්තං සභාවං ගන්තුං පාපුණිතුං ඉච්ඡෙය්‍ය, තෙන ච භික්ඛුනා හිතත්ථිනා සක්කච්චං ආදරෙන සම්මා තීරණචින්තනසජ්ඣායනෙහි අයං අභිධම්මාවතාරො සික්ඛිතබ්බො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

රූපවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමො පරිච්ඡෙදො.

11. එකාදසමො පරිච්ඡෙදො

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා

769. **භවාභවං විනනතොති** ඛුද්දකං, මහන්තං භවං සිබ්බනතො. **සබ්බූපධිපටිනිස්සග්ගොති** සබ්බෙහි සඞ්ඛාරූපධිකිලෙසූපධිඛන්ධූපධීහි පටිනිස්සජ්ජනං. **අච්චුතිරසං** අචුතිසම්පත්තිකං. **නිබ්බානං පුට්ඨෙනාති** සුගතෙන නිබ්බානං පුට්ඨෙන සාරිපුත්තත්ථෙරෙන. **උභින්නං සුත්තානන්ති** ධම්මසෙනාපතිවුත්තානං ද්වින්නං සුත්තානන්ති අත්ථො. **ඛයස්ස උපනිස්සයත්තාති** ඛයස්ස බලවකාරණත්තා. පුථූනං ධම්මානං අප්පමත්තකක්ඛණෙ රාගාදික්ඛයමත්තං නිබ්බානං භවෙය්‍ය. සබ්බෙ බාලපුථුජ්ජනා සමධිගතනිබ්බානා සච්ඡිකතනිරොධා භවෙය්‍යුං. **කිඤ්ච භියො** කිං උත්තරි කාරණඤ්ච අත්ථීති අත්ථො. රාගාදීනං සඞ්ඛතත්තා තෙසං සඞ්ඛතානං නිබ්බානං සඞ්ඛතලක්ඛණං භවෙය්‍ය. **කිං පනෙත්ථාති** එතෙසු ඛණෙසු කිං පන ඛණෙ ත්වං වදෙසි. **ඛීණෙස්වෙවාති** භවාදීසු ඛීණෙසු එව. **නිරුත්තරොති** නිප්ඵන්නහාරො.

771. **අස්සද්ධොති** බාහිරසද්ධාය විරහිතො. **වන්තාසොති** වන්තා වමිතා ආසා තණ්හා යෙනාති වන්තාසො.

නිස්සරණියාති නිස්සරණෙ නියුත්තා. **යදිදං නෙක්ඛම්මං** යං ඉදං කාමානං එතං නිස්සරණං නිරොධො, **තස්ස** කිඤ්චිභූතස්ස සඞ්ඛතස්ස පටිච්චසමුප්පන්නධම්මජාතස්ස නිරොධො නිස්සරණන්ති, **එවං** ඉමිනා පකාරෙන වුත්තස්ස **තස්ස** නිස්සරණනාමකස්ස අභාවප්පත්තිදොසතො නිස්සරණනාමකානං පඨමජ්ඣානආකාසානඤ්චායතනානම්පි අභාවො භවෙය්‍ය. **අත්ථි නිස්සරණන්ති** අත්ථි නිබ්බානං. **උප්පාදාදීනන්ති** උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගානං. **පපඤ්චාභාවතොති** තණ්හාමානදිට්ඨීනං අභාවතො.

772. **අපලොකිතන්ති** අදස්සනධම්මං.

774. **අබ්‍යාපජ්ඣන්ති** නිදුක්ඛං. **අක්ඛරන්ති** අඛරං.

777. සද්ධාබුද්ධිකරං **තථාගතමතෙ** ජිනවචනෙ සම්මොහවිද්ධංසනං **පඤ්ඤාසම්භවං** පඤ්ඤාකාරණං සම්පසාදනකරං. **අත්ථබ්‍යඤ්ජනසාලිනන්ති** අත්ථබ්‍යඤ්ජනසාරවන්තං සුමධුරං **සාරඤ්ඤූ** ජිනසාසනසාරඤ්ඤූ **විම්හාපනං** අච්ඡෙරකරං **ඉමං** එවං වුත්තප්පකාරං අභිධම්මාවතාරං යො ජානාති, සො ජනො ගම්භීරෙ **නිපුණෙ** නිපුණඤාණගොචරෙ අභිධම්මපිටකෙ පදං **නිට්ඨං** උත්තමසන්නිට්ඨානං **යාති** පාපුණාති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකාදසමො පරිච්ඡෙදො.

12. ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො

පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

සඞ්ඛායතීති **සඞ්ඛා,** කථීයතීති අත්ථො. **කින්ති** කිං ඉති කථීයති. ‘‘අහ’’න්ති ‘‘මම’’න්ති කථීයති.

තජ්ජාපඤ්ඤත්තීති තස්ස චක්ඛුසොතාදිකස්ස අනුරූපවසෙන ජාතා පඤ්ඤත්තීති අත්ථො.

එකස්සවාති එකස්ස නාමධම්මස්ස ‘‘අච්ඡො’’ති **නාමං** ගහෙත්වා **බහූනං** නාමධම්මානං ‘‘අච්ඡො’’ති **නාමං** ගහෙත්වා. **සමූහමෙවා**ති නාමධම්මානං සමූහං එව.

ගහිතො පුබ්බෙ සඞ්කෙතො එතෙනාති **ගහිතපුබ්බසඞ්කෙතං**. කිං තං? **මනොද්වාරාවජ්ජනජවනවිඤ්ඤාණං**. තෙන ගහිතාය පඤ්ඤත්තියා **විඤ්ඤායති** ‘‘සත්තා’’ති ‘‘කම්මජා’’ති කථීයති.

ඉත්ථී ච පුරිසො ච ඉත්ථිපුරිසා, තෙ ආදයො යෙසං තෙ **ඉත්ථිපුරිසාදයො,** තෙසං.

778. **තතියා කොටී**ති තතියො කොට්ඨාසො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො.

13. තෙරසමො පරිච්ඡෙදො

කාරකපටිවෙධවණ්ණනා

වෙදකස්සාති සුඛදුක්ඛවෙදකස්ස. **තදායත්තවුත්තීනන්ති** තෙසං ආයත්තා පටිබද්ධා යෙසං විපාකානං තෙ තදායත්තවුත්තිනො, තෙසං. **අත්‍ර** ඉමස්මිං ඨානෙ ආචරියෙන පරිහාරො වුච්චතෙ. **කුතොයං තව තත්ථානුරොධොති** තත්ථ තස්මිං අඤ්ඤස්ස අත්තකාරකස්ස අභාවෙපි සත්තුසඞ්ඛාතස්ස අත්තනො භාවෙපි අයං තව අනුරොධො අනුනයො කුතො කෙන කාරණෙන **ඉධ** ඉමස්මිං අසති කත්තරි කුසලාදීනං අත්ථිභාවෙ කම්මවිරොධො කුතො කෙන කාරණෙන. **අථාපීති** අපරො නයොපි. **කිඤ්චෙත්ථාති එත්ථ** එතිස්සං චොදනායං **කිඤ්චි** වත්තබ්බං අත්ථි, අවසිට්ඨං තාව බ්‍රූහි, අපරිසමත්තා තෙ චොදනා. **තස්සාති** අත්තනො. **කාරකවෙදකත්තාභාවොති** කාරකවෙදකත්තස්ස අභාවො සියා.

අථ න භවතීති අත්තනො අනාසෙ චෙතනාපි අනාසො යදි න භවති. **පටිඤ්ඤා හීනාති** ''චෙතනාය අනඤ්ඤො අත්තා''ති පටිඤ්ඤා හීනා. **වුත්තප්පකාරතොති** ''අත්තනො අනාසෙ චෙතනාය නාසො න භවති''ඉති වුත්තප්පකාරතො . **විපරීතන්ති** ''අත්තනො අනාසෙ චෙතනාය අනාසො''ඉති විපරීතග්ගහණං සියා. **අත්තා නස්සතු, චෙතනා තිට්ඨතු, අථ පන එවං න භවතීති** අත්තා නස්සතු, චෙතනා තිට්ඨතු, එවං ගහණං පන න භවති. අනඤ්ඤත්තපක්ඛං **පරිච්චජ** පරිච්චජාහි ''චෙතනාය අනඤ්ඤො අත්තා''ති. පටිඤ්ඤා හීනා යස්ස සො **පටිඤ්ඤාහීනො.**

උභින්නං චෙතනත්තානං **එකදෙසතා** එකදෙසභාවො නත්ථි. **එවඤ්ච සතීති** එවං උභින්නං එකදෙසස්ස අභාවෙ සති කො දොසො ඉති ත්වං වෙ වදෙය්‍යාසි. **යං පන තයා වුත්තං යථා රූපරසගන්ධාදීනං එකදෙසෙ වත්තමානානම්පි ලක්ඛණතො අඤ්ඤත්තන්ති** යං වචනං පන තයා වුත්තං, **තං** වචනං **අයුත්තං,** නානුරූපන්ති අත්ථො. **තව පටිඤ්ඤා හීනාති** ''එකදෙසෙ වත්තමානානං චෙතනත්තානං ලක්ඛණතො අඤ්ඤත්ත''න්ති පටිඤ්ඤා හීනා.

එවඤ්ච සතීති එතං චෙතනාය අඤ්ඤභාවෙ සති කො දොසො ඉති වෙ භවං වදෙය්‍යා. **''අචෙතනො අත්තා''**ති වචනං, **පුබ්බෙ වුත්තදොසතොති** ''පාකාරතරුපාසාණතිණසදිසො සියා''ති පුබ්බෙ වුත්තදොසතො.

780. **අත්ථි සත්තොපපාතිකොති** ඔපපාතිකා සත්තා අත්ථි.

781. **භාරාදානන්ති** භාරග්ගහණං. **භාරනික්ඛෙපනන්ති** භාරොරොපනං.

783. එකස්ස පුග්ගලස්ස **අට්ඨිසඤ්චයො** අට්ඨිසමූහො එකෙන කප්පෙන පබ්බතසමො රාසි සියා.

785. හො **මාර,** ත්වං සත්තො ඉති පච්චෙසි, කං සද්දහසි, ''සත්තො''ති ගහණං **තෙ** තව දිට්ඨිගතං, සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජො අයං, **ඉධ** ලොකෙ සත්තො න උපලබ්භති.

787. **යො** භික්ඛු ඉමං ගන්ථං අච්චන්තං සතතම්පි චින්තෙති, **තස්ස** භික්ඛුනො පරමා පඤ්ඤා **වෙපුලං** විපුලභාවං ගච්ඡති.

788. යො භික්ඛු **ඉමං** අභිධම්මාවතාරං **අතිමතිකරං** උත්තමං අභිඤ්ඤාණකරං **විමතිවිනාසකරං** කඞ්ඛච්ඡෙදකරං **පියක්කරං** පෙමකරං සදා පඨති, සුණාති, තස්ස භික්ඛුනො මති **ඉධ** සාසනෙ ඨිතෙ **විකසති** පටිඵුල්ලති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

කාරකපටිවෙධවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙරසමො පරිච්ඡෙදො.

14. චුද්දසමො පරිච්ඡෙදො

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

789-93. **හිතානයන්ති** හිතාවහං. **මානසඤ්ච සුගතන්ති** සුට්ඨු පවත්තමානසඤ්ච. මධුරා අත්ථවණ්ණනා එතස්සාති **මධුරත්ථවණ්ණනං. උත්තරං තු මනුස්සානං, ධම්මතො ඤාණදස්සනන්ති** මනුස්සානං ලොකියධම්මතො උත්තරිභූතඤාණදස්සනලොකුත්තරං. **සඞ්කස්සරසමාචාරෙති** සඞ්කාය කඞ්ඛාය සරිතබ්බසමාචාරෙ. අච්ඡිද්දං අක්ඛණ්ඩං අකම්මාසං. **අත්ථකාමෙනාති** අත්තනො හිතකාමෙන.

797. **දුවිධලක්ඛණං** චාරිත්තවාරිත්තලක්ඛණං.

805. **තෙසං** චරිතානං වොමිස්සකනයා.

807. **සවණ්ණකසිණාති** නීලපීතඔදාතලොහිතවණ්ණකසිණා.

808. තං එකකං **ආනාපානං** අස්සාසපස්සාසො.

809-10. **මරණූපසමායුත්තා සතීති** මරණානුස්සති උපසමානුස්සති. **ආහාරනිස්සිතසඤ්ඤාති** ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤා. **ධාතුවවත්ථානන්ති** චතුධාතුවවත්ථානං.

811-2. **අනුකූලා ඉමෙ සබ්බ-චරිතානන්ති වණ්ණිතාති** යං කම්මට්ඨානං සද්ධාචරිතස්ස අනුකූලං, තමෙව පඤ්ඤාචරිතස්ස අනුකූලන්ති අධිප්පායො. **ඉදං සබ්බං පන** වචනං **එකන්තවිපච්චනීකභාවතො** එකන්තපටිපක්ඛභාවතො අතිසප්පායතො වුත්තං, ඉති විභාවිනා ඤෙය්‍යං.

835. **විපස්සනාභවසම්පත්ති-සුඛානං පච්චයා සියුං** විපස්සනාසම්පත්තිසුඛානං භවසම්පත්තිසුඛානං පච්චයා සියුං.

838. **සම්මට්ඨානං මනොභූනොති** මනොභූහදයො තස්ස හදයස්ස සම්මට්ඨානං.

844. පත්තුකාමෙන ධීමතා කසිණං කත්තබ්බං.

845. **සංහාරිමන්ති** ඉතො චිතො ච හරිතබ්බකසිණං. **තත්‍රට්ඨකන්ති** තස්මිං ඨානෙ ඨිතං ඉතො චිතො ච අනාහරිතබ්බං කසිණං.

849. **විවට්ටං පන මිච්ඡතාති** නිබ්බානං ඉච්ඡන්තෙන විදත්ථිචතුරඞ්ගුලං වට්ටං කාතුං **තං කසිණං** වට්ටති.

851-2. **හත්ථපාසප්පමාණස්මිං, තම්හා කසිණමණ්ඩලාති** තතො කසිණමණ්ඩලතො හත්ථපාසප්පමාණස්මිං පදෙසෙ විදත්ථිචතුරඞ්ගුලෙ උච්චෙ. **පරිමුඛං සතින්ති** කම්මට්ඨානාභිමුඛං සතිං.

853-4. **නෙක්ඛම්මන්ති** ඣානං. ධෙමතො දට්ඨුං දිස්වා අහං ඉමාය පටිපත්තියා **අද්ධා** එකන්තෙන **පවිවෙකසුඛස්ස** නිබ්බානසුඛස්ස භාගී **අස්සං** භවෙය්‍යං.

856. සො කසිණස්ස වණ්ණො තෙන යොගිනා න පෙක්ඛිතබ්බො, කසිණස්ස ලක්ඛණං න පෙක්ඛිතබ්බං උස්සදස්ස වසෙන වණ්ණං අමුඤ්චිත්වා.

860. එවං ඉමිනා වුත්තප්පකාරෙන **එකග්ගචෙතසො** එකග්ගචිත්තස්ස යොගිනො නිමීලෙත්වා ආවජ්ජන්තස්ස **යථා** යෙන පකාරෙන කම්මට්ඨානං හොති උම්මීලිතෙ කාලෙපි, **තථා** තෙන පකාරෙන තං කම්මට්ඨානං ආපාථං **යාති චෙ** යදි ආගච්ඡති, උග්ගහමෙව උග්ගහනිමිත්තං.

864. පාදානං ධොවනෙ පපඤ්චපරිහාරත්ථං. **එකතලිකාති** එකතලමත්තා.

865. **තං** සංහාරිමං කසිණමාදාය.

866. **සමන්නාහරිතබ්බන්ති** කම්මට්ඨානං සුමනෙන ආහරිතබ්බං, මනසිකාතබ්බන්ති අත්ථො. **තක්කාහටන්ති** විතක්කෙන ආහටං වුසිතං **කරෙ** කරෙය්‍ය.

868. තන්ති තං නිමිත්තං.

871-4. **ඉමස්සාති** පටිභාගනිමිත්තස්ස. **පුරිමස්සාති** උග්ගහනිමිත්තස්ස. කො පන අයං විසෙසො? ථවිකා නීහරිතං ආදාසමණ්ඩලං මජ්ජිතං විය. තොයදෙ කාළමෙසෙ සෙතබලාකා විය. තදා තං උග්ගහනිමිත්තං පදාලෙත්වාව **නිග්ගතං** පටිභාගනිමිත්තං. **තතො** උග්ගහනිමිත්තතො. **තන්ති** තං පටිභාගනිමිත්තං. සණ්ඨානවන්තඤ්ච වණ්ණවන්තඤ්ච න ච උපට්ඨාකාරමත්තං. **පඤ්ඤජන්ති** පඤ්ඤාය ජාතං.

877-8. **උපචාරක්ඛණෙ තස්සාති** තස්ස සමාධිනො උපචාරක්ඛණෙ. නීවරණප්පහානෙන සමාධිනො පටිලාභක්ඛණෙ පන **අඞ්ගානං** විතක්කාදීනං පාතුභාවෙන ඉති ද්වීහි ආකාරෙහි.

879. **ද්වින්නං සමාධීනන්ති** උපචාරප්පනාසමාධීනං.

882. චක්කවත්තියගබ්භොව රතනං විය අස්ස අනෙන සුදුල්ලභං.

884. අයන්ති පටිසන්ධිසන්ථාරො.

891-2. **සමතං වීරියස්සෙවාති** වීරියසමභාවං. **ලයං** ලීනභාවං ඊසකම්පි යන්තං ගච්ඡන්තං මානසං ආවජ්ජනචිත්තං.

895-9. භවඞ්ගං පන පච්ඡිජ්ජ උච්ඡින්දිත්වා තදෙව පථවීකසිණං ආරම්මණං කත්වා යොගිනො මනොද්වාරම්හි ජායති. **තතොති** ආවජ්ජනතො **තත්‍රෙවාරම්මණෙ** තස්මිං පථවීකසිණසඞ්ඛාතෙ ආරම්මණෙ **තස්ස** යොගිනො ජවනානි චත්තාරි වා පඤ්ච වා ජායන්තෙ. අවසානෙ **එකං** ජවනමානසං රූපාවචරිකං හොති, තස්මිං රූපාවචරිකෙ විතක්කාදයො අඞ්ගා. **අඤ්ඤෙහි** අඤ්ඤෙසං චිත්තානං අඤ්ඤෙහි විතක්කාදීහි බලවතරා හොන්ති. **තානි** අප්පනාභාවං අප්පත්තානි අප්පනාචෙතසො **පරිකම්මොපචාරතො** පරිකම්මභාවතො පරිකම්මානීති වුච්චන්තෙ, උපචාරභාවතො උපචාරානීති ච වුච්චන්තෙ. තානි ජවනානි අප්පනායානුලොමත්තා අනුලොමානි එව ච වුච්චන්ති. **එත්ථ** අනුලොමකෙසු යං සබ්බන්තිමං ජවනං, තං ගොත්‍රභූති පවුච්චති.

901. **ගොත්‍රභූ දිට්ඨන්ති** ගොත්‍රභූ නාම උද්දිට්ඨං.

904-5. **පුරිමෙහි** ජවනෙහි යං ආසෙවනං, තං බලවපච්චයං **ලද්ධා** ලභිත්වා ඡට්ඨං ජවනං, සත්තමං වා ජවනං අප්පෙති. **ඉති** වචනං පවුච්චති, **එත්ථ** වාදෙ **ගොදත්තො** නාම **ආභිධම්මිකො** ආචරියො ආහ. ඡින්නතටෙ මුඛං යස්ස **ඡින්නතටමුඛො**.

908. පච්චවෙක්ඛණා හෙතු යස්ස ආවජ්ජනස්සාති **පච්චවෙක්ඛණහෙතුකං**.

911-2. කාමච්ඡන්දස්ස නානාවිසයෙ පලුද්ධස්ස. චෙතසො එකස්මිං විසයෙ සමාධානෙන සමාධි.

915. සයඤ්ච අතිසන්තතො සුඛං අවූපසන්තසභාවස්ස උද්ධච්චකුක්කුච්චද්වයස්ස පටිපක්ඛතො වුත්තං.

917. **පඤ්චඞ්ගවිප්පයුත්තන්ති** පඤ්චනීවරණවිප්පයුත්තං. **පඤ්චඞ්ගසංයුතන්ති** විතක්කාදීහි යුත්තං.

920-1. **වෙපුල්ලන්ති** කම්මට්ඨානස්ස විපුලභාවං. තඤ්ච පටිභාගනිමිත්තං උපචාරං විචාරෙත්වා වඩ්ඪෙතුං වට්ටති.

928-31. **පමාදයොගිනොති** පමාදවසෙන යොගිසම්පන්නස්ස කාමසහගතා සඤ්ඤාමනක්කාරා මනසිකාරා චෙ චරන්ති, තස්ස යොගිනො තං ඣානං හානභාගියං හොති. **සති සන්තිට්ඨතෙ තස්මිං, සන්තා තදනුධම්මතා** තස්මිං පඨමජ්ඣානෙ තදනුධම්මතා තස්ස පඨමජ්ඣානස්ස අනුරූපා සති නිකන්ති සන්තා සංවිජ්ජමානා සන්තිට්ඨතෙ සන්තිට්ඨති, තං ඣානං මන්දස්ස යොගිනො ඨිතිභාගියං හොති, ඨිතිං භජති. විසෙසභාගියං හොති, විසෙසං දුතියාදිභාවනං පාපුණාතීති අත්ථො. **නිබ්බිදාසංයුතා සඤ්ඤා, මනක්කාරාති** නිබ්බිදාවිපස්සනාසංයුත්තා සඤ්ඤාමනක්කාරා. **නිබ්බෙධභාගියන්ති** ලොකුත්තරභාගියං, ලොකුත්තරමග්ගභාගියන්ති අත්ථො.

933. අයං සමාපත්ති **ආසන්නාකුසලාරයො** ආසන්නාකුසලාරිකා යස්මා තක්කචාරානං ථූලත්තා ච, තස්මා කාරණා අයං සමාපත්ති අඞ්ගදුබ්බලා.

935. **නිකන්තින්ති** තණ්හං. **පරියාදායාති** සොසාපෙත්වා.

936. **විධිනාති** පුබ්බෙ වුත්තවිධිනා. **සතස්සාති** සතිසම්පන්නස්ස.

938. **නිමිත්තං තු තදෙව චාති** තමෙව පඨමනිමිත්තං ''පඨවී පඨවී''ඉති එවං මනසා කරොන්තස්ස.

943. **සම්පසාදනන්ති** සද්ධා. **මජ්ඣත්තන්ති** තත්‍රමජ්ඣත්තතා.

944. **දුවඞ්ගහීනන්ති** විතක්කවිචාරහීනං.

948. පීති නාම **චෙතසො** චිත්තස්ස **උප්පිලාපනං** උප්පිලාපිතත්තං **යතො** යස්මා කාරණා.

961-2. **ආසන්නපීතිදොසාති** පීතියෙව දොසා. **එත්ථ** එතස්මිං තතියජ්ඣානෙ **යදෙව** යං එව **සුඛං ඉති** එවං සුඛං චෙතසො **ආභොගො** මනසිකාරො. **එවං** ඉමිනා පකාරෙන සුඛස්ස ථූලත්තා **අයං** සමාපත්ති අඞ්ගදුබ්බලා හොති.

974-5. සුඛං උපෙක්ඛාය ආසෙවනං පන න හොති යස්මා උපෙක්ඛාය ආසෙවනං පන න හොති, යස්මා උපෙක්ඛාසහගතානි ජවනානි ජවන්ති, තස්මා චතුත්ථජ්ඣානං උපෙක්ඛාසහගතං සමුදීරිතං.

976. දුතියජ්ඣානං **ද්විධා** ද්වීහි කොට්ඨාසෙහි ඊතං.

979. **අයං** අභිධම්මාවතාරො සුමධුරවරතරවචනො කං නු ජනං නෙව රඤ්ජයති, අතිනිසිතවිසදො බුද්ධිප්පචාරො යස්ස සො **අතිනිසිතවිසදබුද්ධිප්පචාරො,** සො තෙන ජනෙන වෙදනීයො ජානිතබ්බො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුද්දසමො පරිච්ඡෙදො.

15. පන්නරසමො පරිච්ඡෙදො

අරූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

982-3. **රූපෙ ඛො විජ්ජමානස්මින්**ති රූපකායෙ විජ්ජමානෙ **දණ්ඩාදානාදයො** දණ්ඩග්ගහණාදයො. ඉති **රූපෙ** රූපකායෙ ආදීනවං දිස්වා.

984. **සූකරාභිහතොව සා**ති සූකරං අනුබන්ධිතො සා සුනඛො විය.

985. **වසී**ති යොගී.

988-990. **ඵුට්ඨොකාසඤ්ච තෙන ත**න්ති තෙන චිත්තෙන ඵුට්ඨං තමොකාසං ‘‘අනන්තො ආකාසො’’ඉති ච මනසා කරොන්තො එව උග්ඝාටෙති. **ඉති** වචනං වුච්චතෙ, අයමඤ්ඤො නයො, ‘‘ආකාසො’’ ඉති මනසා කරොන්තො තං කසිණං න සංවෙල්ලෙති.

998. රූපාවචරජ්ඣානමෙව පච්චත්ථිකං **රූපාවචරජ්ඣානපච්චත්ථිකං**.

1004. **ආකාසඵුටවිඤ්ඤාණෙ**ති ඵුටමෙව විඤ්ඤාණං ඵුටවිඤ්ඤාණං, තස්මිං ආකාසාරම්මණෙ ඵුටවිඤ්ඤාණෙ.

1005-6. අයං ආකාසො අනන්තො ඉති එවං තං ආකාසමෙව ඵරිත්වා පවත්තං විඤ්ඤාණං **විඤ්ඤාණඤ්ච ඉති** වචනං වුච්චතෙ. විඤ්ඤාණං අනන්තං නාම න හොති, අනන්තාරම්මණත්තා ‘‘විඤ්ඤාණං අනන්ත’’න්ති වුච්චතෙ, තං විඤ්ඤාණං මනක්කාරවසෙන අපි අනන්තං පරිදීපිතං.

1010. පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස අභාවො **තස්ස එව** පඨමාරුප්පස්ස **සුඤ්ඤතො** සුඤ්ඤභාවතො.

1013. **සති තිට්ඨති භියොයා** බලවා සති තිට්ඨති.

1015. අභාවකෙ නත්ථිභාවෙ.

1017-8. **දුතියාරුප්පචක්ඛුනා**ති චක්ඛුනා දුතියාරුප්පං **‘‘නත්ථි නත්ථී’’**ති**ආදිනා** ආකාරෙන පරිකම්මවසෙන මනක්කාරෙ. **තස්සාපගමමත්තඤ්ච** තස්ස පඨමාරුප්පස්ස අපගමමත්තඤ්ච.

1029. යා නාම අයං සමාපත්ති අභාවමත්තම්පි ගොචරං කත්වා ඨස්සති, අයං සමාපත්ති **වත** එකන්තෙන අහො සන්තාති පදිස්සති.

1033. යාය සඤ්ඤාය නෙවසඤ්ඤී, නාසඤ්ඤී ච හොති, **කෙවලං** එකන්තෙන අථ ඛො සා සඤ්ඤා එදිසී න හොති.

1035-7. පටුසඤ්ඤාය කිච්චස්ස නෙව කරණතො **අයං** සමාපත්ති ‘‘නෙවසඤ්ඤා’’ති නිද්දිට්ඨාති චතුත්ථආරුප්පතො සම්භවා පවත්තා තෙජොධාතු සුඛොදකෙ දහනකිච්චං කාතුං න සක්කොති යථා, සා සඞ්ඛාරධම්මානං අවසෙසත්තා.

1040. පාසාදතලඤ්ච සාටිකා ච.

1041. යො පන භික්ඛු **ඉමං** රූපාරූපජ්ඣානසමාපත්තිවිධානං සාරතරං ජානාති, සො රූපාරූපජ්ඣානසමාපත්තිපුරෙක්ඛො සෙක්ඛො **භවං** කාමභවං **අභිභුය්‍ය** අභිභවිත්වා රූපාරූපං **යාති** පාපුණාති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

අරූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පන්නරසමො පරිච්ඡෙදො.

16. සොළසමො පරිච්ඡෙදො

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

1045. **සතාති** සතිසම්පන්නෙන. **අනුයොගන්ති** වීරියං.

1047. යොගාවචරභික්ඛුනා නිබ්බත්තිතාසු අභිඤ්ඤාසු **අස්ස** යොගාවචරස්ස භික්ඛුනො සමාධිභාවනා **නිට්ඨං** පරියොසානං ගතා සියා.

1050. **දන්තෙති** දන්තෙ යීතෙ. **අචලෙති** අචලෙ යීතෙ.

1052-4. අභිඤ්ඤාය පාදකං කාරණං **අභිඤ්ඤාපාදකං** යොගී සතං වාපි සහස්සං වාපි **යදි** සචෙ ඉච්ඡති, අභිඤ්ඤාපාදකං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා **තතො** අභිඤ්ඤාපාදකඣානතො **වුට්ඨාය** වුට්ඨහිත්වා ''සතං හොමි, සතං හොමි'' ඉති එවං කාමාවචරපරිකම්මමානසං කත්වා අභිඤ්ඤාය පාදකං කාරණභූතං ඣානං **පුනාධිට්ඨාති** පුන ආපජ්ජිත්වා තතො ඣානතො වුට්ඨාය පුන අධිට්ඨාති , සහාධිට්ඨානෙන චෙතසා අධිට්ඨානසඞ්ඛාතෙන චතුත්ථජ්ඣානචිත්තෙන සහ සො යොගී සතං හොති. ඉද්ධිවිධඤාණං.

1067-8. **එසො අධිගතාභිඤ්ඤො** යොගී **පාදකාරම්මණෙන** චතුත්ථජ්ඣානස්ස පටිභාගනිමිත්තසඞ්ඛාතෙන ආරම්මණෙන ඵුට්ඨෙ ඔකාසෙ ගතෙ පවත්තෙ පන සද්දෙ සුණාති. දිබ්බසොතඤාණං.

1069. පරස්ස චිත්තං පරියති පරිච්ඡිජ්ජතීති චෙතොපරියං, තමෙව මානසං **චෙතොපරියමානසං**.

1070. **හදයං පන නිස්සායාති** හදයවත්ථුං නිස්සාය පවත්තමානලොහිතං, හදයකොසෙ පවත්තං රුහිරන්ති අත්ථො.

1075. **කාමාවචරචිත්තඤ්චාති** කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරචිත්තඤ්ච. **රූපාරූපෙසු** රූපභවාරූපභවෙසු සත්තානං මානසඤ්ච. කිං භූතං? සරාගාදිප්පභෙදකං මානසං සබ්බං චෙතොපරියඤාණං ජානාති. චෙතොපරියඤාණං.

1077-82. **නිසජ්ජා සබ්බපච්ඡිමාති** සබ්බෙසං ඉරියාපථානං පච්ඡා ජාතා නිසජ්ජා භික්ඛුනා ආවජ්ජිතබ්බා. **තතො පභුති** තතො සබ්බපච්ඡිමතො නිසජ්ජාතො පභුති තං සබ්බං පච්ඡිමනිසජ්ජං ආදිං කත්වා **පටිලොමක්කමා** පටිලොමක්කමෙන **සබ්බං** අත්තනා කතං ආවජ්ජිතබ්බං. අස්මිං භවෙ **යාව** යත්තකං කාලං **සන්ධි** පටිසන්ධි හොති, **තාව** තත්තකං කාලං **කතං** කිරියං තෙන භික්ඛුනා ආවජ්ජිතබ්බං. පුරිමස්මිං භවෙපි චුතික්ඛණෙපි නිබ්බත්තං නාමරූපඤ්ච සාධුකං ආවජ්ජිතබ්බං. චුතික්ඛණෙ නිබ්බත්තෙ තස්මිං නාමරූපෙ එවං භික්ඛුනා ආවජ්ජිතබ්බෙ යදා **තදෙව** තමෙව නාමරූපං ආරම්මණං කත්වා චුතික්ඛණෙ මනොද්වාරෙ **මනක්කාරො** මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තං උප්පජ්ජති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං.

1086-96. අභිඤ්ඤාපාදකං කසිණාරම්මණං ඣානං අභිනීහාරක්ඛමං කත්වා ඉමෙසු තීසු කසිණෙසු කතපුඤ්ඤෙහි. **තස්මා තමිතරං වාපීති** ආලොකකසිණං වා ඉතරං වාපි කසිණද්වයං යථාක්කමං උප්පාදෙත්වා උපචාරභූමියංයෙව ඨත්වා **තං** ආලොකකසිණං ඨපෙතබ්බං. අප්පනං පණ්ඩිතො න උප්පාදෙය්‍ය, සචෙ උප්පාදෙති, **තං** ආලොකකසිණං **පාදකජ්ඣානනිස්සිතං** පාදකජ්ඣානස්ස ආරම්මණං හොති. වඩ්ඪිතස්ස ඣානස්ස අන්තොගධං රූපං තෙන යොගිනා පස්සිතබ්බං **භවෙ** භවෙය්‍ය. තං රූපං **පස්සතො** පස්සන්තස්ස **තස්ස** යොගිනො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, **තාවදෙ** තස්මිංයෙව ඛණෙ ආලොකොපි **තස්ස** යොගිනො ආලොකොපි ඛිප්පං අන්තරධායති. **තස්මිං** ආලොකෙ අන්තරහිතෙ **රූපගතං** රූපං න දිස්සති. දිවසම්පි නිසීදිත්වා පස්සතො රූපදස්සනං හොති.

1100-1. **තංචිත්තසංයුතන්ති** තෙන චතුත්ථජ්ඣානෙන යුත්තං චිත්තං. අනාගතංසඤාණස්ස පරිකම්මං, යථාකම්මූපගස්ස ඤාණස්ස ච පරිකම්මං. දිබ්බචක්ඛුඤාණං.

1103. යො භික්ඛු ඉධ ඉමස්මිං සාසනෙ ඉමං පන ගන්ථං සුණාති, චින්තෙ කරොති ච, සො භික්ඛු **අනෙන තරෙන** ඉමිනා ගන්ථෙන තරිත්වා අභිධම්මමහණ්ණවපාරං **යාති** පාපුණාති, ජානාතීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොළසමො පරිච්ඡෙදො.

17. සත්තරසමො පරිච්ඡෙදො

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා

1104. **අනාගතංසඤාණඤ්චාති** න ආගතො අනාගතො, න තාව සම්පත්තොති අත්ථො, අනාගතෙ අංසා කොට්ඨාසා තෙසං ඤාණං අනාගතංසඤාණං. යං යං කම්මං යථාකම්මං, තං උපගච්ඡති ජානාතීති **යථාකම්මුපගං,** විපාකචෙතනාජානනකඤාණං.

1107-9. **තත්ථ** තෙසු ආරම්මණත්තිකෙසු. **චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වාති** තං කායං චිත්තං සන්නිස්සිතං කරිත්වා තමෙව කායචිත්තචෙතසිකවසෙන මහග්ගතෙ චිත්තස්මිං සමාරොපෙති ඤාණං ඉද්ධිවිධඤාණං, තතො කායාරම්මණතො කායස්ස පරිත්තත්තා කාමාවචරත්තා පරිත්තාරම්මණං ඤාණං සියා.

1110-3. **දිස්සමානෙන කායෙන, ගන්තුකාමො යදා භවෙ** යො යොගී දිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමො යදා භවෙය්‍ය, සො යොගී තදා චිත්තං **කායසන්නිස්සිතං කත්වා** රූපකායෙ සන්නිස්සිතං කත්වා තං පාදකජ්ඣානචිත්තං කායවසෙන කායෙ ආරොපෙති, තදා ඣානාරම්මණතො තං ඤාණං මහග්ගතගොචරං හොති, යං ඤාණං යදා **අනාගතඤ්ච** ධම්මජාතං, **අතීතඤ්ච** ධම්මජාතං **විසයං** ආරම්මණං කරොති, තදා තං ඤාණං අතීතාරම්මණං හොති, තදා අනාගතාරම්මණං ආරම්මණකරණකාලෙ අනාගතගොචරං හොති. දිස්සමානෙන කායෙන තස්ස භික්ඛුනො ගමනෙ පන සති **තස්ස** යොගිනො ඤාණස්ස ගොචරො පච්චුප්පන්නො නාම හොති, ඉති විනිද්දිසෙ.

1114. කායං චිත්තස්ස වසෙන චිත්තෙ ආරොපෙති, චිත්තං කායස්ස වසෙන කායෙ ආරොපෙති, ඉති පරිණාමනකාලස්මිං තස්ස යොගිනො ඤාණං අජ්ඣත්තාරම්මණං සියා. **සම්පවත්තති සත්තසූති** පරිත්තමහග්ගතඅතීතඅනාගතපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණසඞ්ඛාතෙසු **සත්තසු** ආරම්මණෙසු සම්පවත්තති.

1120. **ජානනෙ මජ්ඣිමානන්ති** මහග්ගතානං ජානනෙ.

1122. **එතස්ස** චෙතොපරියඤාණස්ස මග්ගාරම්මණතා පරියායෙන එව **මතා** ඤාතා.

1126-7. **තත්ථ තික්ඛණසම්පත්තං, පච්චුප්පන්නං ඛණාදිකං.**

තත්ථ තෙසු පච්චුප්පන්නෙසු යං පච්චුප්පන්නං ඛණාදිකං **තික්ඛණසම්පත්තං** උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගක්ඛණසම්පත්තං **ඛණාදිකං** ඛණායෙව තං ඛණාවයවං පච්චුප්පන්නං නාම. **එකද්වෙසන්තතිවාරපරියාපන්නන්ති** එකචිත්තද්විචිත්තවීථිවාරපරියාපන්නං සන්තතිපච්චුප්පන්නං නාම. **පච්චුප්පන්නන්ති පච්ඡිමන්ති** අද්ධාපච්චුප්පන්නන්ති අත්ථො.

1131-2. යෙන ආවජ්ජනචිත්තෙන ධම්මෙ ආවජ්ජති, යෙන චෙතසා ජානාති, **තෙසං** ද්වින්නං ආවජ්ජනජවනචිත්තානං සහට්ඨානස්ස අභාවා **තං** ''ඛණාදිකත්තයං පච්චුප්පන්න''න්තිආදිකං ''එකස්ස චිත්තමෙකෙන, අවස්සං පන විජ්ඣති''ඉති පරියොසානං වචනං න යුජ්ජති. ආවජ්ජනජවනානං නානාරම්මණභාවං පත්තිතො ආපජ්ජනතො ච න යුජ්ජති. **අනිට්ඨෙ පන ඨානෙ** තෙසං ආවජ්ජනජවනානං එකාරම්මණභාවෙ අනිච්ඡිතෙ තස්මිං ඨානෙ න යුජ්ජති, අඤ්ඤස්මිං පන ඨානෙ මග්ගවීථියං ආවජ්ජනපරිකම්මජවනානං කසිණාදිකං ආරම්මණං හොති, ගොත්‍රභුලොකුත්තරචිත්තානඤ්ච නිබ්බානං ආරම්මණං හොති, එත්ථ ආරම්මණජවනානං එකාරම්මණතා අනිච්ඡතා.

1134-41. ''එකබ්භවපරිච්ඡින්නං, පච්චුප්පන්නන්ති පච්ඡිම''න්ති වත්වා පුන අඤ්ඤෙන පරියායෙන තං පච්චුප්පන්නං දස්සෙතුං ඉදං **අද්ධාඛ්‍යං** අද්ධානාම පච්චුප්පන්නං ජවනවාරතො දීපෙතබ්බං. **ඉති** වචනං නිද්දිට්ඨං. යදා **ඉද්ධිමා** යොගී පරස්ස චිත්තං ඤාතුං ආවජ්ජති, තස්ස ආවජ්ජනමනො **පච්චුප්පන්නඛණච්ඡයං** පච්චුප්පන්නං මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තං ආරම්මණං කත්වා **තෙන** චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති, තෙසු නිරුද්ධෙසු තස්ස යොගිනො චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි ජායන්ති. **එතෙසං** චතුන්නං, පඤ්චන්නං ජවනානං යං පච්ඡිමං චිත්තං ඉද්ධිචිත්තමුදීරිතං. ඉද්ධිචිත්තතො **සෙසානි** කාමාවචරචිත්තානි. **එතෙසං** කාමාවචරෙ ඉද්ධිජවනානං තදෙව ච පරචිත්තං ආරම්මණං හොති යස්මා, **තස්මා සබ්බානි තානි** ජවනානි එකාරම්මණතං යන්ති, තෙසං ජවනානං නානාරම්මණතා අද්ධාවසා න භවෙය්‍ය, පච්චුප්පන්නාරම්මණතො තෙසං ජවනානං එකාරම්මණභාවෙපි ඉද්ධිමානසමෙව ච පරස්ස චිත්තං ජානාති. **ඉතරානි** කාමාවචරානි පන චිත්තානි පරස්ස චිත්තං න ජානන්ති. **යථා චක්ඛුද්වාරෙ තු විඤ්ඤාණන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපං පස්සති, තථා ඉතරං චිත්තං න පස්සති.

1161. **අනාගතංසඤාණස්සාති** අනාගතංසඤාණස්ස අනාගතං ධම්මං අගොචරං, ගොචරං න හොතියෙවාති අත්ථො.

1169. විවිධත්ථානි වණ්ණපදානි යස්මිං සො **විවිධත්ථවණ්ණපදො,** තං මධුරත්ථමතිනීහරං උත්තමං සොතුජනස්ස හදයං පීතිකරං සචෙතනො කො නාම මනුජො න සුණෙය්‍යා.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තරසමො පරිච්ඡෙදො.

18. අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1175. **යා සඤ්ජානනමත්තංව, සඤ්ඤා නීලාදිතො පනාති** සා සඤ්ඤා නීලාදිවසෙන සඤ්ජානනමත්තංව කරොති. **ලක්ඛණප්පටිවෙධන්ති** අනිච්චාදිලක්ඛණපටිබුජ්ඣනං.

1177. **තං විඤ්ඤාණං උස්සක්කිත්වා** උද්ධං සක්කං කත්වා සත්තෙ මග්ගං පාපෙතුං න සක්කොති.

1178-9. සබ්බෙසං පන ධම්මානං **සභාවපටිවෙධනං** අවිපරීතවසෙන පටිබුජ්ඣනං පඤ්ඤාය ලක්ඛණං.

1180. සමාධි ආසන්නකාරණං එතායාති **සමාධාසන්නකාරණා.**

1181. **ලක්ඛණෙනෙකධාති** සබ්බධම්මං පටිබුජ්ඣනලක්ඛණෙන පඤ්ඤාව එකධා වුත්තා.

1183. **භූරිපඤ්ඤෙනාති** භූතෙ අත්ථෙ අවිපරීතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරි, භූරි පඤ්ඤා එතස්සාති භූරිපඤ්ඤො, තෙන.

1186-91. තීසු අත්ථධම්මනිරුත්තීසු ච ඤාණෙසු අත්ථධම්මනිරුත්තීසු ජාතෙසු ඤාණෙසු ච ඤාණං. යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්නං ඵලං ධම්මජාතං. **භාසිතත්ථොති** පාළියා අත්ථො. **එතෙ පඤ්ච** ධම්මා **අත්ථසඤ්ඤිතා** අත්ථනාමකා. **ඵලනිබ්බත්තකො හෙතූති** ජනනකො පච්චයො. **භාසිතන්ති** පාළි. **ධම්මසඤ්ඤිතාති** ධම්මනාමකා. **සභාවනිරුත්තීති** අවිපරීතවොහාරො. **පරියත්තීති** සික්ඛනං. සවනාධිගමෙහි **පුබ්බයොගෙන** පුබ්බෙ පවත්තනාය.

1192. **භූමිභූතෙසූති** විපස්සනාය භූමිභූතෙසු.

1194. **ජනනාදිතොති** ජාතිආදිතො හීතෙන පඤ්ඤා භාවෙතබ්බා.

1203. **එකාසීතියා චිත්තෙනාති** ලොකුත්තරචිත්තවජ්ජිතෙන විපස්සනාභූමිභූතෙන එකාසීතියා චිත්තෙන.

1208. **සත්තසම්මොහඝාතත්ථන්ති** සත්තොති සම්මොහස්ස විනාසිතත්ථං.

1211. **නිරීහකන්ති** ඊහවිරහිතං බ්‍යාපාරවිරහිතං, දාරුරජ්ජුසමායොගෙ.

1215. **උභො භිජ්ජන්ති පච්චයාති** අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකාරණා.

1225. **අන්තද්වයන්ති** කාමසුඛල්ලිකානුයොගඅත්තකිලමථානුයොගද්වයං. **භාවයෙති** දිට්ඨිවිසුද්ධිං වඩ්ඪෙය්‍ය.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො.

19. එකූනවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1231. ඉච්චෙවමාදිබාත්තිංසකොට්ඨාසානං පච්චයස්ස හෙතුපච්චයෙ තාව යොගී මනසා පරිග්ගණ්හාති.

1233. **හෙත්වඞ්කුරස්ස බීජං තු** බීජං අඞ්කුරස්ස හෙතුජනකං, පථවාදයො අඞ්කුරස්ස පච්චයා.

1234. **පඤ්ච ධම්මාති** අවිජ්ජාතණ්හුපාදානකම්මාහාරා හෙතුපච්චයා ධම්මා.

1235. කම්මං පුත්තස්ස ජනකො පිතා විය නාමරූපස්ස ජනකං.

1238. **පච්චයාති** පච්චයෙන.

1240. **යා සාති** යා සා කඞ්ඛා. **පුබ්බන්තෙ** පුබ්බකොට්ඨාසෙ.

1241. **සබ්බථා** සබ්බකොට්ඨාසතො අනවසෙසාව තස්ස යොගිනො **සා** කඞ්ඛා **පහියාති** නාසීයතෙ.

1243. **අත්ථසාධිකාති** කුසලපක්ඛෙ දානාදිඅත්ථසාධිකා, අකුසලපක්ඛෙ පාණාතිපාතාදිඅත්ථසාධිකා.

තං විපාකන්ති උපඝාතකකම්මස්ස තං විපාකං උප්පන්නං නාම හොති. එවං එකො යොගී කම්මවිපාකවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති.

1246. **හෙතුඵලස්ස සම්බන්ධවසෙනාති** හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන ඉදං නාමරූපං **කෙවලං** එකන්තෙන පවත්තති, **ඉති සම්මා** අවිපරීතාකාරෙන සං අනුපස්සති.

1247. පාකප්පවත්තිතො උද්ධං පාකපටිවෙදකං **න පස්සති** න ජානියතෙ.

1250-1. **අප්පවත්ති** නාම **න දිස්සති,** උපපන්නං දිස්සති. තිත්ථියා එතමත්ථං **අනඤ්ඤාය** අජානිත්වා **අසයංවසී සත්තසඤ්ඤන්ති** ''සත්තො''ති සඤ්ඤං ගහෙත්වාන සස්සතඋච්ඡෙදදස්සිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං විරොධිනො හුත්වා ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිං ගණ්හන්ති.

1254. **උභොති** උභො කම්මවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤතො සුඤ්ඤා. **න ච කම්මං විනා ඵලන්ති** කම්මං විනා ඵලං න ච හොති.

1255. **සම්භාරෙහීති** සූරියාදිසම්භාරෙහි.

1257. සුඤ්ඤං **තං** නාමරූපධම්මං.

1258. **හෙතුසම්භාරපච්චයාති** හෙතුනා ච සම්භාරපච්චයෙහි ච.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකූනවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

20. වීසතිමො පරිච්ඡෙදො

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1264. **පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්සාති** පච්චුප්පන්නස්ස නාමරූපධම්මස්ස.

1266-8. **උප්පජ්ජතො** උප්පජ්ජන්තස්ස නාමරූපධම්මස්ස **රාසිතො** නිචයතො ආගමනඤ්ච නත්ථි. **දිසාගමනන්ති** දිසාය ගමනං . **නිරුද්ධස්සාපි** නාමරූපධම්මස්ස එකස්මිං ඨානෙ නිචයොති ච නත්ථි.

1270-1. අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො, අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො. තණ්හාසමුදයා රූපසමුදයො, තණ්හානිරොධා රූපනිරොධො. කම්මසමුදයා රූපසමුදයො, කම්මනිරොධා රූපනිරොධො. ආහාරනිරොධා රූපනිරොධො. **ධම්මෙති** සඞ්ඛාරධම්මෙ.

1280. **සම්පත්තපටිවෙධස්සාති** සම්පත්තලොකුත්තරසඞ්ඛාතමග්ගඵලස්ස සොතාපන්නාදිපුග්ගලස්ස. **විප්පටිපන්නස්සාති** පටිපත්තියං අප්පටිපන්නස්ස, විරුද්ධවසෙන පටිපන්නස්ස වා.

1286. **කායචිත්තානීති කායාති** වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරා. **චිත්තන්ති** විඤ්ඤාණං.

1290. **යතො යතො** පච්චයාදිතො. යං **අමතං** නිබ්බානං **විජානතං** විජානන්තානං පීතිපාමොජ්ජං, තෙහි ලභිතබ්බං අමතං, අමතං විය පීතිපාමොජ්ජං වා.

1293. **අප්පත්තෙති** අත්තනි මග්ගඵලස්මිං අප්පත්තෙ. **පත්තසඤ්ඤීති** මග්ගඵලෙ අහං පත්තො අස්මි ඉති සඤ්ඤිතො හොති.

1297. **සාරවෙදිනොති** සාරජානනසීලා. **තන්ති** තං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනං. **ඉදං ඤාණං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනන්ති** මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනං නාම.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

21. එකවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1299. **උපල්ලෙසවිමුත්තං සුවිසදං ඤාණන්**ති අට්ඨවිධඤාණං සන්ධායාහ.

1302. සච්චානුලොමඤාණන්ති අයමෙව පවුච්චති.

1306. අයං සිඛාපත්තා විපස්සනා එව සච්චානුලොමඤාණං නාම පවුච්චති.

1309. **භවඞ්ගානන්තරං සඞ්ඛාරු-පෙක්ඛාගතනයෙනා**ති භවඞ්ගානන්තරං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසඞ්ඛාතෙන ඤාණෙන කතනයෙන.

1314-6. **බොධිපක්ඛියධම්මානං , උද්ධඤ්ච අනුලොමතො**ති උද්ධං වත්තමානානං බොධිපක්ඛියධම්මානං අනුලොමතො, **ඉදං** අනුලොමඤාණං වුට්ඨානගාමිනියා පරියොසානං නාම **භාසිතං** මහෙසිනා කථිතං. සච්චානුලොමඤාණං ආහච්ච උප්පන්නා, සබ්බප්පකාරෙන ගොත්‍රභුපරියොසානං.

1318. **තත්ථා**ති විපස්සනාය.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

22. ද්වාවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1319-22. ආවජ්ජනස්ස හිතං ආවජ්ජනියං, තං ඨානං එතස්සාති ආවජ්ජනියඨානං, ගොත්‍රභූති අත්ථො. තං ගොත්‍රභුචිත්තං මග්ගචිත්තස්ස **ආවජ්ජනියඨානත්තා**. පටිපදාඤාණදස්සනං කුදාචනං න ච භජති, තථෙව ඤාණදස්සනවිසුද්ධිං කුදාචනං න භජතෙව. **උභින්නං** ඤාණානං අන්තරා එකං **අබ්බොහාරිකං** වොහාරෙ නියුත්තන්ති වොහාරිකං, න වොහාරිකං අබ්බොහාරිකං. විපස්සනාය සොතස්මිං විපස්සනාය සොතෙ පතිතත්තා විපස්සනා නාම වොහරිතබ්බා. **තතො** නිබ්බානතො.

1325. **සූරං තික්ඛං විපස්සනන්**ති ගොත්‍රභුචිත්තං සන්ධායාහ.

1326-9. **විසඞ්ඛාරන්**ති සඞ්ඛාරෙහි විගතං. **පඨමාවජ්ජනඤ්චෙවා**ති පඨමාවජ්ජනං විය. **පඨමාභොගතාපි චා**ති පඨමමනසිකාරා විය. මග්ගස්ස අනන්තරාදීහි පච්චයෙහි. **තස්සා**ති මග්ගස්ස. සිඛාපත්තාය තාය විපස්සනාය **මුද්ධම්හි** මත්ථකෙ. **අනාවත්තන්**ති අනිවත්තං.

1330-3. එකෙන ආවජ්ජනෙන එකිස්සායෙව වීථියා. **අනුලොමගොත්‍රභුචෙතසන්**ති අනුලොමගොත්‍රභුචිත්තානං නානාරම්මණතා වුත්තා. **තං** ගොත්‍රභුචිත්තං අනාවජ්ජනම්පි මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානෙ ඨත්වා. **සඤ්ඤං දත්වා වියා**ති ‘‘අහං නිබ්බානං ආරම්මණං කරොමි, ත්වම්පි තමෙවාරම්මණං කරොහි’’ ඉති සඤ්ඤං දත්වා වියාති අධිප්පායො. **සඤ්ඤිතන්**ති සඤ්ඤං. **කදාචිපි අනිබ්බිද්ධපුබ්බං මග්ගො එස** එසො මග්ගො පුබ්බෙ අනිබ්බිද්ධපුබ්බො.

1336. **උජ්ඣතී**ති ජින්දති.

1338. අනෙකෙසං ආනිසංසානං දායකෙන ආදිමග්ගෙන සංයුත්තං. පඨමමග්ගඤාණං.

1341. **එකස්සාසෙවනං නත්ථී** එකස්ස චිත්තුප්පාදස්ස ආසෙවනපච්චයො නත්ථි, **තස්මා** කාරණා **ද්වෙ** චිත්තුප්පාදා අනුලොමකා. **තෙහී**ති චිත්තුප්පාදෙහි ආසෙවනපච්චයං **ලද්ධා** ලභිත්වා **තතියං** චිත්තං ගොත්‍රභූ හොති.

1345-7. මග්ගපෙක්ඛනහෙතු යස්ස ආවජ්ජනමනසො, තං **මග්ගපෙක්ඛනහෙතුකං**. **තස්මිං නිරුද්ධෙ**ති තස්මිං ආවජ්ජනචිත්තෙ නිරුද්ධෙ මග්ගස්ස පච්චවෙක්ඛණසඤ්ඤිතානි සත්ත ජවනානි පටිපාටියා ජායන්තෙ. පච්චවෙක්ඛණඤාණානි එකූනවීසති හොන්ති.

1351. **තතො** තදා විපස්සනාවීථිං ඔතරති. දුතියමග්ගඤාණං.

1361. **මූලඝාතන්**ති මූලඝාතනං. තතියමග්ගඤාණං.

1363. **අනාවත්තිසභාවතො**ති අනිවත්තතො. චතුත්ථමග්ගඤාණං.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

23. තෙවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

කිලෙසපහානනිද්දෙසවණ්ණනා

1375. **ඉධ පන** ඉමස්මිං පනාධිකාරෙ **කාරණූපචාරෙන** ලාභාදිකාරණස්ස වොහාරෙන, ලාභො ආදි වත්ථු යස්ස අනුනයස්සාති **ලාභාදිවත්ථුකො,** තස්ස.

සුඛුමාති කාමරාගපටිඝා සුඛුමා.

1376. **යෙන යෙන** පඨමමග්ගාදිඤාණෙන **යො යො** සංයොජනාදිකො පහාතබ්බො **ධම්මො සාතං** විනාසං යාති, **සො සො** ධම්මො **තෙන තෙන අසෙසෙන** ඤාණෙන එවං සාධු මයා සන්දස්සිතො.

1383. **පරිඤ්ඤාභිසමයෙනාති** පරිච්ඡින්දිත්වා ජානනෙන. **දුක්ඛං අභිසමෙතීති** දුක්ඛං පටිවිජ්ඣති.

1394. **යො** යොගී **ඉමං විදිත්වා හිතභාවනං වනං** වනෙතබ්බං **විදිත්වා** ජානිත්වා **වෙ** එකන්තෙන සුඛසංහිතං හිතං උපෙති, චිත්තස්ස තමං **අනුත්තමං** හීනං **විධූය** විනාසෙත්වා **අවිග්ගහකම්පදං පදං** අවිග්ගහකං සරීරරහිතං පදං පටිපජ්ජිතබ්බං ඤාතබ්බං **පදං** නිබ්බානං **උපෙති** පාපුණාති ච.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

කිලෙසපහානනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

24. චතුවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1395. **රූපං රූපස්සාති** රූපං රූපස්ස. **අරූපස්ස** නාමස්ස.

1396. **මිස්සකස්සාති** නාමරූපමිස්සකස්සාති අත්ථො.

1397. **තිපඤ්ච චාති** පන්නරස ච.

1399. **එකොති** කම්මපච්චයො. **ද්වෙකාලිකොති** අතීතපච්චුප්පන්නකාලවසෙන ද්වීසු කාලෙසු නියුත්තො. **දස්සිතොති** භගවතා දෙසිතො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

නිගමනකථාවණ්ණනා

1401. **සුමතිමතිවිචාරබොධනොති** සුමතීනං සුන්දරපඤ්ඤානං කවීනං මතියා විචාරස්ස බොධනො. **විමතිවිමොහවිනාසනොති** විමතීනං බාලානං විමොහස්ස විනාසනො. **කුමතිමතිමහාතමොනාසොති** කුමතීනං බාලානං මහාතමසන්නිභාය මතියා නාසකො. **පටුමතිභාසකරොති** පටූනං පණ්ඩිතානං තික්ඛපඤ්ඤාය ඔභාසකරො.

1402. **සුමතිනාමකො** භික්ඛු **අසමානතො** අසදිසාය පූජාය මම ආයාචිතො **යතො** යස්මා කාරණා, **තතො** තස්මා කාරණා අයං අභිධම්මාවතාරො. **පදාතො පදාති** කොට්ඨාසතො කොට්ඨාසතො. **හිතවිභාවනා භාවනාති** හිතප්පකාසනාය භාවනාය මයා රචිතො. අථ වා අහං සුමතිනා භික්ඛුනා අසමානතො මානතො ආයාචිතො **යතො** යස්මා, **තතො** තස්මා.

1405. **තිවිධා බ්‍යප්පථානඤ්හි ගතියොති** බ්‍යප්පථානං වචනානං අත්ථගන්ථයුත්තිවසෙන තිවිධා ගතියො.

1406. **නිකායන්තරලද්ධීහීති** අඤ්ඤස්මිං නිකායෙ ලද්ධීහි. **වාචනාමග්ගනිස්සිතොති** වචනප්පබන්ධනිස්සිතො.

1410. **අසංකිණ්ණකුලාකුලෙති** අසම්මිස්සකුලෙහි ආකිණ්ණෙ. **සුපසන්නසිතොදකෙති** මධුරසීතොදකෙ.

1411. **සඞ්කටෙති** සම්බාධෙ.

1412. **කෙලාසසිඛරාකාරපාසාදපටිමණ්ඩිතෙති** රජතපබ්බතමත්ථකනිභෙහි පාසාදෙහි අලඞ්කතෙ.

1413. **විවිධාකාරචාරුපාකාරගොපුරෙති** විවිධසණ්ඨානමනුඤ්ඤපාකාරද්වාරකොට්ඨකෙ.

1414. **සල්ලෙඛාති** සල්ලෙඛවුත්ති. **සාඛල්‍යොති** සඛිලභාවෙ. **සතාති** සතිසම්පන්නෙන.

1415. **වස්සවලාහකා දෙවාති** වස්සවලාහකභූතා දෙවා අමරා.

නිගමනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මාවතාරපුරාණටීකා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මාවතාර-අභිනවටීකා

(පඨමො භාගො)

ගන්ථාරම්භකථා

(ක) විසුද්ධකරුණාඤාණං , බුද්ධං සම්බුද්ධපූජිතං;
ධම්මං සද්ධම්මසම්භූතං, වන්දෙ සංඝං නිරඞ්ගණං.

(ඛ) **සාරිපුත්තං** මහාථෙරං, පරියත්තිවිසාරදං;
නමාමි සන්තවුත්තිං මෙ, ගුරුං ගාරවභාජනං.

(ග) වන්දන්තෙන මයා එවං,
යා ලද්ධා පුඤ්ඤසම්පදා;
හිත්වා තස්සානුභාවෙන,
අන්තරායෙ අසෙසතො.

(ඝ) මහාවිහාරවාසීනං , ථෙරානං ථිරසීලිනං;
වංසාලඞ්කාරභූතෙන, භූතානුග්ගහකාරිනා.

(ඞ) ථෙරෙන **බුද්ධදත්තෙන,** රචිතං යං මනොරමං;
පිටකෙ අභිධම්මස්මිං, ඔතාරුපායභාවතො.

(ච) **අභිධම්මාවතාරොති**, ලද්ධනාමෙන විස්සුතං;
නානානිපුණගම්භීරනයං පකරණුත්තමං.

(ඡ) අත්ථසංවණ්ණනං තස්ස, ආරභිස්සං යථාබලං;
පාමොජ්ජජනනත්ථාය, ආභිධම්මිකභික්ඛුනන්ති.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

1. පරමනිපුණවිචිත්තනයසමන්නාගතං සකසමයසමයන්තරගහනවිග්ගාහණසමත්ථං සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනං පකරණමිදමාරභන්තොයමාචරියො පඨමං තාව රතනත්තයප්පණාමකරණෙන අන්තරායනිවාරණඤ්චෙව පඤ්ඤාපාටවඤ්ච පත්ථෙති. රතනත්තයප්පණාමො හි අත්ථතො පණාමකිරියාභිනිප්ඵාදිකා කුසලචෙතනා. සා ච වන්දනෙය්‍යවන්දකානං ඛෙත්තජ්ඣාසයසම්පදාහි දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා යථාලද්ධසම්පත්තිනිමිත්තකස්ස කම්මස්ස අනුබලප්පදානවසෙන තන්නිබ්බත්තිතවිපාකසන්තතියා අන්තරායකරානි උපපීළකඋපච්ඡෙදකකම්මානි පටිබාහිත්වා තන්නිදානානං යථාධිප්පෙතසිද්ධිවිබන්ධකානං රොගාදිඅන්තරායානමප්පවත්තිං සාධෙති, රාගාදිමලවික්ඛාලනෙන ච චිත්තසන්තානං පරිසොධෙත්වා තන්නිස්සිතාය පඤ්ඤාය යථාධිප්පෙතසිද්ධිසම්පාදකං තික්ඛවිසදභාවමාවහති. කිඤ්චි ආචිණ්ණමෙතං පණ්ඩිතානං, යදිදං ගන්ථසමාරම්භෙ රතනත්තයප්පණාමකරණං, තස්මා සප්පුරිසාචාරානුරක්ඛණත්ථඤ්ච ආදිම්හි රතනත්තයවන්දනා ආරද්ධාති එවමාදිනා අඤ්ඤානිපි බහූනි පයොජනානි නිද්ධාරෙතබ්බානි. තානි පන තත්ථ තත්ථ බහුධා විත්ථාරිතානීති තං පපඤ්චපරිස්සමං ඨපෙත්වා යථානුප්පත්තමෙව තාව වණ්ණයිස්සාම.

එත්ථ ච රතනත්තයප්පණාමං කත්තුකාමො තථාගතමූලකත්තා සෙසරතනානං පඨමං තාව තථාගතස්ස ථොමනාපුබ්බඞ්ගමං පණාමමාරභන්තො ආහ **“අනන්තකරුණාපඤ්ඤ”**න්තිආදි. ථොමනාපුබ්බඞ්ගමෙන හි පණාමෙන සත්ථු ගුණාතිසයයොගො, තතො චස්ස අනුත්තරවන්දනීයභාවො, තෙන ච අත්තනො වන්දනාය ඛෙත්තඞ්ගතභාවො, ඛෙත්තඞ්ගතාය ච වන්දනාය යථාධිප්පෙතනිප්ඵත්තියා හෙතුභාවො ච දස්සිතො හොති.

තත්ථ **වන්දිත්වා**ති පුබ්බකාලකිරියානිද්දෙසො. තස්ස පන ඔසානගාථායං ‘‘පවක්ඛාමී’’ති ඉමිනා අපරකාලකිරියාවචනෙන සහ සම්බන්ධො. **බුද්ධ**න්ති වන්දනකිරියාය කම්මනිද්දෙසො. **“අනන්තකරුණාපඤ්ඤ”**න්තිආදිකං පන තබ්බිසෙසනං. තත්ථ කිරතීති කරුණා, පරදුක්ඛං වික්ඛිපති අපනෙතීති අත්ථො. කිරීයති දුක්ඛිතෙසු පසාරියතීති වා කරුණා. අථ වා කරොතීති කරුණා, පරදුක්ඛෙ සති සාධූනං කම්පනං හදයඛෙදං ජනයතීති අත්ථො. කිණාතීති වා කරුණා, පරස්ස දුක්ඛං පච්චයවෙකල්ලකරණතො හිංසතීති අත්ථො. පජානාතීති පඤ්ඤා, යථාසභාවං පකාරෙහි පටිවිජ්ඣතීති අත්ථො. කරුණා ච පඤ්ඤා ච කරුණාපඤ්ඤා, නත්ථි එතාසං අන්තොති අනන්තා, අනන්තා කරුණාපඤ්ඤා එතස්සාති අනන්තකරුණාපඤ්ඤො, තං **අනන්තකරුණාපඤ්ඤං**.

එත්ථ ච උප්පාදවයන්තතාවසෙන චෙව සන්තතිපරියොසානවසෙන ච සතිපි භගවතො කරුණාපඤ්ඤානං සපරියන්තභාවෙ අනන්තාරම්මණෙසු පවත්තනතො අනන්තතා වෙදිතබ්බා. සම්මාසම්බුද්ධස්ස හි සබ්බසත්තානං දුක්ඛාපනයනාකාරප්පවත්තා අනඤ්ඤසාධාරණා මහාකරුණා කඤ්චි සත්තං අවජ්ජෙත්වා සබ්බෙසු සත්තෙසු නිරවසෙසෙන පවත්තති, තථා සබ්බධම්මසභාවබොධනසමත්ථා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසඞ්ඛාතා පඤ්ඤාපි සකලඤෙය්‍යධම්මෙසු අනවසෙසතො පවත්තති, තස්මා අනන්තාරම්මණප්පවත්තකරුණාඤාණවන්තතාය අනන්තකරුණාපඤ්ඤො භගවා. කරුණාපඤ්ඤාග්ගහණෙන චෙත්ථ භගවතො සබ්බලොකියලොකුත්තරගුණසම්පත්ති දස්සිතා හොති. තථා හි කරුණාග්ගහණෙන ලොකියෙසු මහග්ගතභාවප්පත්තාසාධාරණගුණදීපනතො සකලලොකියගුණසම්පත්ති දස්සිතා, පඤ්ඤාග්ගහණෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපදට්ඨානමග්ගඤාණදීපනතො සබ්බලොකුත්තරගුණසම්පත්ති දස්සිතාති.

අපිච සබ්බබුද්ධගුණානං කරුණා ආදි, පඤ්ඤා පරියොසානං. මහාකරුණාසඤ්චොදිතමානසො හි භගවා සංසාරපඞ්කතො සත්තානං සමුද්ධරණත්ථාය කතාභිනීහාරො අනුපුබ්බෙන පාරමියො පූරෙත්වා අනුත්තරසම්මාසම්බොධියා අධිගමෙන සකලබුද්ධගුණෙ පටිලභි. ඉති සකලබුද්ධගුණානං තන්නිදානභාවතො කරුණා සබ්බබුද්ධගුණානමාදි, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපදට්ඨානස්ස පන මග්ගඤාණස්ස පටිලභනතො උත්තරිකරණීයාභාවතො පඤ්ඤා පරියොසානං. ආදිපරියොසානදස්සනෙන ච සකලබුද්ධගුණා නයතො දස්සිතා හොන්ති. නයග්ගාහො එව හි සබ්බබුද්ධගුණානං දස්සනුපායො, ඉතරථා තාදිසස්ස සබ්බඤ්ඤුබුද්ධස්සපි වචනපථාතීතං තථාගතගුණං අනුපදං වණ්ණෙන්තො කො නාම පරියොසානමාහරිතුං සක්කුණෙය්‍යාති.

එවං කරුණාපඤ්ඤාමුඛෙන සඞ්ඛෙපතො සකලබුද්ධගුණෙහි භගවන්තං ථොමෙත්වාපි පුන අත්තනො බුද්ධගුණසංකිත්තනෙ අතිත්තාභාවෙන චෙව පරෙසඤ්ච පසාදබාහුල්ලජනනත්ථං තදන්තොගධෙපි විසිට්ඨගුණෙ පධානභාවෙන නීහරිත්වා දස්සෙන්තො ආහ “**තථාගත**”න්තිආදි. තත්ථ **“තථාගත”**න්ති තථා ආගතතාදීහි අට්ඨහි කාරණෙහි තථාගතං. වුත්තඤ්හෙතං (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි. අට්ඨ. 1.12; බු. වං. අට්ඨ. 1.2 නිදානකථා; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170) –

‘‘අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා තථාගතො, තථා ආගතොති තථාගතො, තථා ගතොති තථාගතො, තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො, තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො, තථදස්සිතාය තථාගතො, තථවාදිතාය තථාගතො, තථාකාරිතාය තථාගතො, අභිභවනට්ඨෙන තථාගතො’’ති.

‘‘කථං භගවා **තථා ආගතොති තථාගතො**? යථා සබ්බලොකහිතාය උස්සුක්කමාපන්නා පුරිමකා සම්මාසම්බුද්ධා ආගතා, කිං වුත්තං හොති? මනුස්සත්තාදිඅට්ඨඞ්ගසමන්නාගතෙන යෙන අභිනීහාරෙන තෙ භගවන්තො ආගතා, තෙනෙව ච අභිනීහාරෙන අයම්පි භගවා ආගතො, යථා ච තෙ භගවන්තො සමතිංස පාරමියො පූරෙත්වා පඤ්චමහාපරිච්චාගාදීනි සම්පාදෙත්වා ආගතා, යථා ච තෙ සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මෙ භාවෙත්වා බ්‍රූහෙත්වා ආගතා, තථා අයම්පි භගවා ආගතොති එවං තාව තථා ආගතො’’ති තථාගතො. (1)

‘‘කථං **තථා ගතොති තථාගතො**? යථා සම්පතිජාතා තෙ භගවන්තො සත්තපදවීතිහාරෙන ගතා, යථා වා තෙ සමථවිපස්සනාමග්ගෙහි තං තං අකුසලපක්ඛං විධමිත්වා ගතා, තථා අයම්පි භගවා ගතො, එවං තථා ගතොති තථාගතො. (2)

‘‘කථං **තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො**? යස්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං යං සභාවසරසලක්ඛණං තථං අවිතථං, තඤ්චෙස තථලක්ඛණං ආගතො යාථාවතො අධිගතො, තස්මා තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො ගමනත්ථානං බුජ්ඣනත්ථසම්භවතො. තථා හි වදන්ති ‘යෙ ගතිඅත්ථා, තෙ බුජ්ඣනත්ථා. යෙ බුජ්ඣනත්ථා, තෙ ගතිඅත්ථා’ති. (3)

‘‘කථං **තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො**? යස්මා ‘ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙත’න්තිආදිවචනතො (සං. නි. 5.1090) ‘අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයට්ඨො සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො තථො අවිතථො අනඤ්ඤථො’තිආදිවචනතො ච තථධම්මසඞ්ඛාතෙ සච්චපටිච්චසමුප්පාදෙ යාථාවතො ආගතො අභිසම්බුද්ධො, තස්මා තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො. (4)

‘‘කථං **තථදස්සිතාය තථාගතො**? යස්මා අපරිමාණාසු ලොකධාතූසු අපරිමාණානං සත්තානං ඡද්වාරග්ගහිතෙ ආරම්මණෙ අවිපරීතමෙව පස්සති ජානාති, ඤත්වා ච පනෙවං ‘කතමං තං රූපායතනං, යං චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායා’තිආදිනා (ධ. ස. 616 ආදයො) තථමෙස අවිපරීතං විභජති දස්සෙති, තස්මා තථං ආගච්ඡති පස්සති ජානාති, තං වා ආගමයති දස්සෙතීති තථාගතොති එවං තථදස්සිතාය තථාගතො. (5)

‘‘කථං **තථවාදිතාය තථාගතො**? යස්මා එස අභිසම්බොධිතො යාව පරිනිබ්බානා රාගමදාදිනිම්මථනවසෙන එකසදිසමෙව ධම්මං තථං අවිතථං භාසති, තස්මා තථං ගදති, තථො අවිපරීතො ආගදොවචනමෙතස්සාති වා ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා තථාගතොති වුත්තොති එවං තථවාදිතාය තථාගතො. (6)

‘‘කථං **තථාකාරිතාය තථාගතො**? භගවා හි ‘යථා වාදී තථා කාරී’ති (අ. නි. 4.23; චූළනි. පොසාලමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 83) වචනතො අත්තනො වාචාය අනුරූපමෙව කරොති, තස්මා යථා වාචා, තථා කායොපි ගතො පවත්තො ඉමස්සාති තථාගතොති එවං තථාකාරිතාය තථාගතො. (7)

‘‘කථං **අභිභවනට්ඨෙන තථාගතො**? යස්මා පනෙස අනුපමාය සකලලොකියලොකුත්තරගුණසම්පදාය සමන්නාගතත්තා සදෙවකං ලොකං අභිභුය්‍ය පවත්තති, තස්මා අභිභවනට්ඨෙන තථාගතොති වුච්චතී’’ති.

තත්‍රෙවං පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා – අගදො වියාති අගදො, දෙසනාවිලාසො චෙව පුඤ්ඤුස්සයො ච. තෙන හෙස මහානුභාවො භිසක්කො විය දිබ්බාගදෙන සප්පෙ සබ්බපරප්පවාදිනො, සදෙවකඤ්ච ලොකං අභිභවති. ඉති සබ්බලොකාභිභවනෙ තථො අවිපරීතො යථාවුත්තො අගදො එතස්සාති ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා තථාගතොති වුච්චතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. විත්ථාරො පන දීඝාගමසංවණ්ණනාදීසු ගහෙතබ්බො. ආහ චෙත්ථ –

‘‘යථෙව ලොකම්හි විපස්සිආදයො,
සබ්බඤ්ඤුභාවං මුනයො ඉධාගතා;
තථා අයං සක්‍යමුනීපි ආගතො,
තථාගතො වුච්චති තෙන චක්ඛුමා. (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි. අට්ඨ. 1.12; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170; බු. වං. අට්ඨ. 1.2 නිදානකථා);

‘‘පහාය කාමාදිමලෙ යථා ගතා,
සමාධිඤාණෙහි විපස්සිආදයො;
මහෙසිනො සක්‍යමුනී ජුතින්ධරො,
තථා ගතො තෙන **තථාගතො** මතො.

‘‘තථඤ්ච ධාත්වායතනාදිලක්ඛණං,
සභාවසාමඤ්ඤවිභාගභෙදතො;
සයම්භුඤාණෙන ජිනොයමාගතො,

තථාගතො වුච්චති සක්‍යපුඞ්ගවො.

‘‘තථානි සච්චානි සමන්තචක්ඛුනා,
තථා ඉදප්පච්චයතා ච සබ්බසො;
අනඤ්ඤනෙය්‍යෙන යතො විභාවිතා,
යාථාවතො තෙන ජිනො **තථාගතො**.

‘‘අනන්තභෙදාසුපි ලොකධාතුසු,
ජිනස්ස රූපායතනාදිගොචරෙ;
විචිත්තභෙදෙ තථමෙව දස්සනං,
තථාගතො තෙන සමන්තලොචනො.

‘‘යතො ච ධම්මං තථමෙව භාසති,
කරොති වාචායනුලොමමත්තනො;
ගුණෙහි ලොකං අභිභුය්‍යිරීයති,
තථාගතො තෙනපි ලොකනායකො’’ති. (ඉතිවු. අට්ඨ. 38; දී. නි. ටී. 1.7);

කෙනචි ගුණෙන අත්තනො විසිට්ඨස්ස කස්සචි අභාවතො නත්ථි එතස්ස උත්තරොති අනුත්තරො. භගවතො හි අවීචිතො පට්ඨාය යාව භවග්ගං තිරියං අපරිමාණාසු ලොකධාතූසු න කොචි කෙනචි ගුණෙන සමසමොපි අත්ථි, කුතො පන උත්තරිතරො. යථාහ –

‘‘රූපෙ සීලෙ සමාධිම්හි, පඤ්ඤාය ච අසාදිසො;
විමුත්තියා සමසමො, ධම්මචක්කප්පවත්තනෙ’’ති.

වන්දිත්වාති තීහි වන්දනාහි තන්නින්නතාදිවසෙන නමස්සිත්වා. කායවචීමනොද්වාරවසෙන හි තිස්සො වන්දනා. යථාහ ‘‘තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ, වන්දනා කායෙන වන්දති, වචසා වන්දති, මනසා වන්දතී’’ති. තත්ථ බුද්ධාදිගුණාරම්මණා කාමාවචරකුසලකිරියානමඤ්ඤතරා චෙතනා කායවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා කායද්වාරප්පවත්තිවසෙන උප්පන්නා **කායවන්දනාති** වුච්චති, සායෙව වචීවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා වචීද්වාරප්පවත්තිවසෙන උප්පන්නා **වචීවන්දනාති**, උභයවිඤ්ඤත්තියො පන අසමුට්ඨාපෙත්වා කෙවලං මනොද්වාරප්පවත්තිවසෙන උප්පන්නා **මනොවන්දනාති**. **සිරසාති** උත්තමඞ්ගෙන කරණභූතෙන. අබුජ්ඣි, බොධෙතීති වා **බුද්ධො**. අයඤ්හි චතුසච්චධම්මෙ සයම්පි අබුජ්ඣි, පරෙපි බොධෙති , තස්මා බුජ්ඣනබොධනට්ඨෙන ‘‘බුද්ධො’’ති වුච්චති. යථාහ ‘‘බුජ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො, බොධෙතා පජායාති බුද්ධො’’ති (මහානි. 192; චූළනි. පාරායනත්ථුතිගාථානිද්දෙස 97; පටි. ම. 1.162). අථ වා බුධ-සද්දස්ස ජාගරණවිකසනත්ථෙසුපි පවත්තනතො අබුජ්ඣි සවාසනසම්මොහනිද්දාය අච්චන්තං විගතො, බුද්ධියා විකසිතවාති වා **බුද්ධො**. භගවා හි වත්ථුසභාවදස්සනවිබන්ධිකාය අවිජ්ජාසඞ්ඛාතාය නිද්දාය අරියමග්ගඤාණෙන සහ වාසනාය සමුච්ඡින්නත්තා තතො අච්චන්තං විගතො. පරමරුචිරසිරිසොභග්ගසමාගමෙන විකසිතමිව පදුමං අපරිමිතගුණගණාලඞ්කතසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසමාගමෙන විකසිතො විකාසමනුප්පත්තො, තස්මා ජාගරණවිකසනත්ථවසෙනපි ‘‘බුද්ධො’’ති වුච්චති.

එත්තාවතා ච ද්වීහි ආකාරෙහි භගවතො ථොමනා කතා හොති අත්තහිතසම්පත්තිතො, පරහිතපටිපත්තිතො ච. තාසු අත්තහිතසම්පත්ති අනාවරණඤාණාධිගමො සවාසනසකලසංකිලෙසානමච්චන්තප්පහානං අනුපාදිසෙසනිබ්බානාධිගමො ච, පරහිතපටිපත්ති පන ආසයප්පයොගවසෙන දුවිධං පරහිතසමීහනං. තත්ථ ධම්මදෙසනාය අභාජනෙසු දෙවදත්තාදීසු විරොධිසත්තෙසුපි නිච්චං හිතජ්ඣාසයතා අපරිපාකගතින්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකකාලාගමනඤ්ච **ආසයො** නාම. තදඤ්ඤසත්තානං පන ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛචිත්තස්ස යානත්තයමුඛෙන සබ්බදුක්ඛනිය්‍යානිකධම්මදෙසනා **පයොගො** නාම. දුවිධාසු පනෙතාසු පරහිතපටිපත්තීසු, තිවිධාසු ච අත්තහිතසම්පත්තීසු අනන්තකරුණා-වචනෙන, තථා ආගතට්ඨෙන ච තථාගත-සද්දෙන ආසයවසෙන පරහිතපටිපත්ති දස්සිතා, බොධනට්ඨෙන බුද්ධ-සද්දෙන, තථදස්සනට්ඨෙන ච තථාගතට්ඨෙන ච තථාගතසද්දෙන පයොගවසෙන, අනන්තපඤ්ඤා-වචනෙන, ඤාණගතිදීපකෙන තථාගත-සද්දෙන, බුජ්ඣනජාගරණවිකසනට්ඨෙන ච බුද්ධ-සද්දෙන තිවිධාපි අත්තහිතසම්පත්ති, අනුත්තරවචනෙන ච අත්තහිතපරහිතසම්පත්ති පකාසිතාති වෙදිතබ්බා.

අපිච හෙතුඵලසත්තූපකාරසම්පදාවසෙන තීහාකාරෙහිපි භගවතො ථොමනා පවත්තතීති තංවසෙනපෙත්ථ ථොමනා දට්ඨබ්බා. තත්ථ **හෙතුසම්පදා** නාම මහාකරුණාසමායොගො, බොධිසම්භාරසම්භරණඤ්ච තම්මූලකත්තා සකලබුද්ධගුණානං. **ඵලසම්පදා** පන චතුබ්බිධා ඤාණසම්පදා, පහානසම්පදා, ආනුභාවසම්පදා, රූපකායසම්පදා චාති. තාසු සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපදට්ඨානං මග්ගඤාණං, මග්ගඤාණපදට්ඨානං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං, තම්මූලකානි ච දසබලාදිඤාණානි **ඤාණසම්පදා** නාම. අග්ගමග්ගභාවනාය සබ්බකිලෙසානං සහ වාසනාහි අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනං **පහානසම්පදා**. අචින්තෙය්‍යාපරිමිතානං සබ්බලොකහිතානං නිප්ඵාදනෙ, සදෙවකලොකාභිභවනෙ ච ආධිපච්චං **ආනුභාවසම්පදා**. සකලලොකනයනාභිසෙකභූතා පන ලක්ඛණානුබ්‍යඤ්ජනපටිමණ්ඩිතා අත්තභාවසම්පත්ති

රූපකායසම්පදා නාම. **සත්තූපකාරො** හෙට්ඨා වුත්තපරහිතපටිපත්තිවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඉමාසු පන අනන්තකරුණා-වචනෙන, තථා ආගතට්ඨෙන ච තථාගත-සද්දෙන හෙතුසම්පදා දස්සිතා. ඵලසම්පදාසු ඤාණසම්පදා චෙව පහානසම්පදා ච අනන්තපඤ්ඤා-වචනෙන, අභිසමයපරිදීපකෙන තථාගතසද්දෙන, බුජ්ඣනජාගරණවිකසනට්ඨෙන, ච බුද්ධ-සද්දෙන දස්සිතා, ආනුභාවසම්පදාපි අභිභවනට්ඨෙන තථාගත-සද්දෙන, අනුත්තර-වචනෙන ච විභාවිතා, රූපකායසම්පදා පන රූපග්ගප්පත්තිදීපකෙන අනුත්තර-සද්දෙන දස්සිතාති දට්ඨබ්බං.

එවං බුද්ධරතනස්ස ථොමනාපුබ්බඞ්ගමං පණාමං කත්වා ඉදානි සෙසරතනානම්පි පණාමමාරභන්තො ආහ **''ධම්මං සාධුගණම්පි චා''**ති. භගවතො ථොමනෙන ච ස්වාක්ඛාතතාදයො ධම්මගුණා, සුප්පටිපන්නතාදයො සඞ්ඝගුණා ච දස්සිතා හොන්ති තප්පභවස්ස අනඤ්ඤථාභාවතොති න තෙසං විසුං ථොමනා කතා. අධිගතමග්ගෙ සච්ඡිකතනිරොධෙ පුග්ගලෙ යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ ච අපායදුක්ඛෙසු චෙව වට්ටදුක්ඛෙසු ච අපතමානෙ කත්වා ධාරෙතීති **ධම්මො,** සො චතුන්නං අරියමග්ගානං, චතුන්නඤ්ච සාමඤ්ඤඵලානං, නිබ්බානස්ස, පරියත්තිධම්මස්ස ච වසෙන දසවිධො. වුත්තඤ්හෙතං **ඡත්තවිමානෙ** –

> ''රාගවිරාගමනෙජමසොකං,
> ධම්මමසඞ්ඛතමප්පටිකූලං;
> මධුරමිමං පගුණං සුවිභත්තං,
> ධම්මමිමං සරණත්ථමුපෙහී''ති. (වි. ව. 887);

එත්ථ හි කාමරාගාදිභෙදො සබ්බොපි රාගො විරජ්ජති එතෙනාති ''රාගවිරාගො''ති මග්ගො කථිතො. එජාසඞ්ඛාතාය තණ්හාය, අන්තොනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස ච සොකස්ස තදුප්පත්තියං සබ්බසො පරික්ඛීණත්තා ''අනෙජමසොක''න්ති ඵලං කථිතං. කෙනචි පච්චයෙන අසඞ්ඛතත්තා ''ධම්මමසඞ්ඛත''න්ති නිබ්බානං වුත්තං. අවිරොධදීපනතො පන අත්ථබ්‍යඤ්ජනස්ස සම්පන්නතාය, පකට්ඨගුණවිභාවනතො සුට්ඨු විභජිතත්තා ච ''අප්පටිකූල''න්තිආදිනා සබ්බොපි පරියත්තිධම්මො කථිතො. තත්ථ අරියමග්ගනිබ්බානානි නිප්පරියායෙනෙව අපායාදිතො ධාරණතො ධම්මො, ඵලපරියත්තියො පන පරියායෙන. තථා හෙත්ථ ධාරණං නාම අපායාදිනිබ්බත්තකකිලෙසවිද්ධංසනං. ඉති අරියමග්ගස්ස කිලෙසසමුච්ඡෙදකතාය, නිබ්බානස්ස ච ආලම්බණභාවෙන තස්ස තදත්ථසිද්ධිහෙතුතායපි උභින්නම්පි නිප්පරියායතො ලබ්භති. ඉතරෙසු පන අරියඵලස්ස මග්ගෙන සමුච්ඡින්නකිලෙසානං පටිපස්සද්ධකිච්චතාය, මග්ගානුකූලප්පවත්තිතො පරියත්තිධම්මස්ස ච තදධිගමහෙතුතායාති උභින්නම්පි පරියායතොව ලබ්භතීති.

අත්තහිතපරහිතං සාධෙන්තීති සාධූ, තෙසං ගණො සමුදායොති සාධුගණො, සාධු වායං ගණො චාති වා සාධුගණො, සාධුනො වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස ආයත්තො ගණො තස්ස ඔරසපුත්තභාවතොති සාධුගණො. සො පන චතුන්නං අරියමග්ගසමඞ්ගීනං, චතුන්නඤ්ච ඵලසමඞ්ගීනං වසෙන අට්ඨවිධො අරියසඞ්ඝො, තං **සාධුගණං. පිචාති** නිපාතසමුදායො, එකො වා නිපාතො, තිණ්ණං රතනානං වන්දනකිරියාය සම්පිණ්ඩනත්ථො. කෙචි ''ගණො''ති ඉධ පකරණතොව අරියගණපුග්ගලොව ලබ්භතීති සාධූති භාවනපුංසකවසෙන ''වන්දිත්වා''ති ඉමිනා සහ යොජෙන්ති, තදා පන **සාධූති** භයලාභාදිවිරහෙන සක්කච්චං ආදරන්ති අත්ථො.

2. එවං පකරණාරම්භෙ යථාධිප්පෙතං රතනත්තයප්පණාමං කත්වා ඉදානි යත්ථ පාටවත්ථාය ඉදං පකරණං පට්ඨපීයති, තං සද්ධිං දෙසකදෙසපටිග්ගාහකසම්පත්තීහි විභාවෙත්වා දස්සෙන්තො ආහ **''පණ්ඩුකම්බලනාමායා''**තිආදි. තත්ථ දෙවරාජස්ස පණ්ඩුකම්බලනාමාය සිලාය විමලෙ සීතලෙ තලෙ නිසින්නො අතුලවික්කමො දෙවදෙවෙහි පූජිතො දෙවදෙවො දෙවපුරක්ඛතො දෙවානං දෙවලොකස්මිං යං ධම්මං දෙසෙසීති සම්බන්ධො.

අයං පනෙත්ථ අත්ථො – පණ්ඩුකම්බලසරික්ඛවණ්ණතාය ''පණ්ඩුකම්බල''න්ති නාමං සමඤ්ඤා එතිස්සාති **පණ්ඩුකම්බලනාමා.** සා හි සක්කස්ස තාදිසපුඤ්ඤානුභාවෙන නිබ්බත්තා පණ්ඩුකම්බලජයසුමනපුප්ඵසමානෙන වණ්ණෙන සබ්බකාලං විරොචති , පමාණතො පන සට්ඨියොජනායාමා, පඤ්ඤාසයොජනවිත්ථාරා, පන්නරසයොජනුබ්බෙධා ච හොති. **සිලායාති** අවයවසම්බන්ධෙ සාමිවචනං. තුලාය සම්මිතො තුලො, න තුලො අතුලො, අතුලො වික්කමො බලං එතස්සාති අතුලාවික්කමො. සම්මාසම්බුද්ධස්ස හි පරමපාරමිතානුභාවසංසිද්ධෙන හත්ථිගණනාය කොටිසහස්සහත්ථීනං, පුරිසගණනාය දසකොටිසහස්සපුරිසානං බලෙහි සමප්පමාණෙන කායබලෙන, අප්පමාණෙන ච ඤාණබලෙන න කස්සචි දෙවබ්‍රහ්මාදීසු අඤ්ඤතරස්ස බලතුලනාය උපනෙතබ්බං අත්ථි . අථ වා අනඤ්ඤසාධාරණත්තා අතුලො පරක්කමසඞ්ඛාතො අපරිමාණගුණවිසෙසාවහෙන අනඤ්ඤසාධාරණෙන සම්මප්පධානෙන සමන්නාගතත්තා වා අතුලො සම්මප්පධානසඞ්ඛාතො වික්කමො ඉමස්සාති අතුලාවික්කමො. ''අතුලාවික්කමො''ති ච වත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධවසෙන ය-කාරලොපං කත්වා **''අතුලවික්කමො''**ති වුත්තං. අථ වා සම්මිතත්ථෙ අ-කාරපච්චයස්සාපි සම්භවතො අතුලො වික්කමො අස්සාති **''අතුලවික්කමො''**ති වුත්තං.

දිබ්බන්තීති දෙවා, පඤ්චකාමගුණාදීහි කීළන්ති, තෙසු වා විහරන්ති, විජයසමත්ථතායොගෙන බාහිරබ්භන්තරිකෙ පච්චත්ථිකෙ විජෙතුං ඉච්ඡන්ති, ඉස්සරියධනාදිසක්කාරදානග්ගහණං, තංතංඅත්ථානුසාසනඤ්ච කරොන්තා

වොහරන්ති, පුඤ්ඤඤාණානුභාවප්පත්තාය ජුතියා ජොතෙන්ති, යථාධිප්පෙතඤ්ච විසයං අප්පටිඝාතෙන ගච්ඡන්ති, යථිච්ඡිතනිප්ඵාදනෙ ච සක්කොන්තීති අත්ථො. අථ වා දෙවනීයා තංතංබ්‍යසනනිත්ථරණත්ථිකෙහි ''සරණං පරායණ''න්ති ගමනීයා, අභිත්ථවනීයා සොභාවිසෙසයොගෙන කමනීයාති වා දෙවා, තෙ තිවිධා – සම්මුතිදෙවා උපපත්තිදෙවා විසුද්ධිදෙවාති. තත්ථ **සම්මුතිදෙවා** නාම මහාසම්මතාදයො ඛත්තියා. **උපපත්තිදෙවා** නාම චාතුමහාරාජිකෙ උපාදාය තදුත්තරිදෙවා. **විසුද්ධිදෙවා** නාම ඛීණාසවා. ඉධ පන උපපත්තිදෙවා දට්ඨබ්බා. නො ච ඛො තෙපි අවිසෙසෙන, ඨපෙත්වා පන යාමාදිකෙ චාතුමහාරාජිකතාවතිංසවාසිනොව අධිප්පෙතා. තෙසං චතූහි සඞ්ගහවත්ථූහි රඤ්ජනතො රාජා, දෙවානං රාජා ඉස්සරො දෙවරාජා, තස්ස **දෙවරාජස්ස,** ''සක්කස්ස දෙවරඤ්ඤො''ති අධිප්පායො. **න** හි අඤ්ඤෙසං දෙවලොකෙසු නිසින්නො භගවා අභිධම්මපිටකං දෙසෙසීති.

3. **යන්ති** අනියමනිද්දෙසො, තස්ස පන ''තත්ථා''ති ඉමිනා නියමනං වෙදිතබ්බං. යථාවුත්තානං තිණ්ණම්පි දෙවානං උත්තමො දෙවො තෙහි සබ්බෙහි අධිකතරං කීළනාදියොගතොති **දෙවදෙවො,** භගවා. සො හි නිරතිසයාය අභිඤ්ඤාකීළාය උත්තමෙහි දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරෙහි සපරසන්තානසිද්ධාය පඤ්චවිධමාරවිජයිච්ඡානිබ්බත්තියා චිත්තිස්සරියසත්තධනාදිසම්මාපටිපත්තිඅවෙච්චප්පසාදසක්කාරදානග්ගහණසඞ්ඛාතෙන, යථාපරාධයථානුලොමයථාධම්මානුසාසනසඞ්ඛාතෙන ච වොහාරාතිසයෙන පරමාය පඤ්ඤාය ච සරීරප්පභාසඞ්ඛාතාය ජුතියා අනුපමාය ඤාණසරීරගතියා මාරවිජයසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපරහිතනිප්ඵාදනෙසු අප්පටිහතාය සත්තියා ච සමන්නාගතත්තා සදෙවකෙන වා ලොකෙන ''සරණ''න්ති ගමනීයතො, අභිත්ථවනීයතො, භත්තිවසෙන කමනීයතො ච සබ්බෙ තෙ දෙවෙ තෙහි තෙහි ගුණෙහි අභිභුය්‍ය ඨිතොති සබ්බදෙවෙහි පූජනීයතරො දෙවො , විසුද්ධිදෙවභාවසඞ්ඛාතස්ස වා සබ්බඤ්ඤුගුණාලඞ්කාරස්ස අධිගතත්තා අඤ්ඤෙසඤ්ච දෙවානං අතිසයෙන දෙවොති **දෙවදෙවො. දෙවානන්ති** තදා ධම්මපටිග්ගාහකානං දසසහස්සචක්කවාළාධිවාසීනං මාතුදෙවපුත්තප්පමුඛානං උපපත්තිදෙවානං. විසුද්ධිදෙවානම්පෙත්ථ ගහණන්ති වදන්ති. තෙ පන උපපත්තිදෙවෙස්වෙව සඞ්ගහිතා මනුස්සඅරහන්තානං තත්ථ අභාවතො . **දෙවදෙවෙහීති** විසුද්ධිදෙවෙහි. විසුද්ධිදෙවා හි වුත්තනයෙන ඉතරදෙවෙහි සාතිසයං කීළනාදියොගතො ඉධ ''දෙවදෙවා''ති අධිප්පෙතා, තෙහි. **පූජිතොති** පූජිතබ්බො, පූජිතුං අරහොති අත්ථො. එතෙන විසුද්ධිදෙවෙසුපි භගවතො අග්ගපුග්ගලතං දීපෙති. **දෙසෙසීති** මධුරකරවීකසද්දසදිසං බ්‍රහ්මස්සරං නිච්ඡාරෙන්තො පකාසෙසි. **දෙවලොකස්මින්ති** තාවතිංසදෙවලොකෙ. සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණං ධාරෙතීති ධම්මො, කුසලාදිභෙදො අභිධම්මො, ඉධ පන තප්පකාසකං අභිධම්මපිටකං **''ධම්ම''**න්ති වුත්තං. තථා හි වක්ඛති ''පිටකුත්තමෙ''ති. **දෙවපුරක්ඛතොති** දසසහස්සචක්කවාළවාසිදිබ්බබ්‍රහ්මෙහි පුරක්ඛතො, පරිවාරිතොති අත්ථො.

නනු ච ''දෙවාන''න්ති වචනෙනෙව දෙවපුරක්ඛතභාවො සිද්ධොති කිං ''දෙවපුරක්ඛතො''ති වචනෙන? නායං දොසො. භගවා හි කදාචි චූළපන්ථකත්ථෙරාදීනං විය පරම්මුඛෙපි නිසීදිත්වා ඔභාසං විස්සජ්ජෙත්වා සත්තානං සම්මුඛෙ නිසින්නං විය දස්සෙන්තො ධම්මං දෙසෙති, කදාචිපි පාරායනිකබ්‍රාහ්මණාදීනං විය සම්මුඛෙපි නිසීදිත්වා අඤ්ඤෙහි ච පරිවුතො අඤ්ඤෙසම්පි ධම්මං දෙසෙති, ඉධ පන න තථා, දෙවෙහියෙව පරිවුතො දෙවානං දෙසෙතීති දස්සනත්ථං ''දෙවපුරක්ඛතො''තිපි වත්තබ්බමෙවාති.

4. එවමෙතස්මිං පකරණෙ ගාරවජනනත්ථං තෙන සම්පාදෙතබ්බපාටවවිසයං අභිධම්මපිටකං දෙසකාදිසම්පත්තීහි සහ විභාවෙත්වා ඉදානි යථාධිප්පෙතපකරණාරම්භපයොජනාභිධානාභිධෙය්‍යසොතුජනසමුස්සාහනකරණප්පකාරානි ච විභාවෙතුං **''තත්ථාහ''**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ ''පාටවත්ථායා''ති ඉමිනා පකරණාරම්භපයොජනං වුත්තං. ''අභිධම්මාවතාර''න්ති ඉමිනා අභිධානාභිධෙය්‍යානි. ''මධුර''න්තිආදීහි පකරණං විසෙසෙති. ''සමාසෙනා''ති ච ඉමිනා සොතුජනසමුස්සාහනකරණප්පකාරානීති දට්ඨබ්බං. ''අහ''න්ති කත්තුභූතං අත්තානං නිද්දිසති. තථා හි යො පරො න හොති, සො නියකජ්ඣත්තසඞ්ඛාතො අත්තා ''අහ''න්ති වුච්චති.

පටුනො භාවො පාටවං, තංයෙව අත්ථො පයොජනට්ඨෙනාති **පාටවත්ථො,** තදත්ථාය. තං සන්ධාය විවිධනයග්ගහණසමත්ථස්ස සුතමයඤාණස්ස උප්පාදනත්ථන්ති වුත්තං හොති. සංසාරෙ භයං ඉක්ඛන්ති, භින්දන්ති වා පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙති **භික්ඛූ,** තෙසං. පිටකඤ්ච තං උත්තමඤ්චාති පිටකුත්තමං, තස්මිං **පිටකුත්තමෙ,** අභිධම්මපිටකෙති අධිප්පායො. තඤ්හි පරියත්තිභාජනත්ථතො පිටකං, තීසු පිටකෙසු විසිට්ඨභාවතො උත්තමඤ්චාති පිටකුත්තමං. තත්ථ **පරියත්තිභාජනත්ථතොති** පරියත්තිඅත්ථෙන චෙව භාජනත්ථෙන ච. තථා හි ''මා පිටකසම්පදානෙනා''තිආදීසු (අ. නි. 3.66) පරියත්ති පිටකන්ති වුච්චති. ''අථ පුරිසො ආගච්ඡෙය්‍ය කුදාලපිටක''න්තිආදීසු (ම. නි. 1.228; අ. නි. 3.70) යං කිඤ්චි භාජනම්පි. තස්මා ඉදම්පි පරියාපුණිතබ්බට්ඨෙන පරියත්ති, අභිධම්මත්ථානමාධාරණත්ථෙන භාජනඤ්චාති පරියත්තිභාජනත්ථතො පිටකන්ති වුච්චති. තෙනෙවාහු –

''පිටකං පිටකත්ථවිදූ,
පරියත්තිබ්භාජනත්ථතො ආහු;
තෙන සමොධානෙත්වා,
තයොපි විනයාදයො ඤෙය්‍යා''ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා; පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා);

විසිට්ඨභාවො පනස්ස ලොකවොහාරමතික්කම්ම යථාසභාවවසෙන දෙසනතො, විසිට්ඨධම්මක්ඛන්ධවිභාවනතො ච වෙදිතබ්බො. එත්ථ හි ‘‘සත්තො පුග්ගලො භික්ඛූ’’තිආදිකං ලොකවොහාරමතික්කම්ම ‘‘ඛන්ධධාතුආයතන’’න්තිආදිනා යථාධම්මවසෙනෙව බාහුල්ලදෙසනා පවත්තා, න ඉතරෙසු විය යථාවුත්තවොහාරවසෙන, යතො ඉදං යථාධම්මසාසනන්ති වුච්චති. සබ්බසඞ්ඛතධම්මවිසිට්ඨො චෙත්ථ පඤ්ඤාක්ඛන්ධො විසෙසතො විභාවිතො, තස්මා තිණ්ණම්පි පිටකානං බුද්ධවචනභාවෙපි යථාසභාවානතික්කමදෙසනාදිතො ඉදමෙව තීසු පිටකෙසු විසිට්ඨන්ති යුත්තං. අපිච ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසභාවතො චස්ස විසිට්ඨභාවො වෙදිතබ්බො. අභිධම්මෙ හි නිප්පදෙසතො ඛන්ධායතනාදිධම්මානං විභත්තත්තා ඉතරද්වයතො අතිරෙකතරා, විසිට්ඨා ච පාළි හොති, තස්මා අතිරෙකස්ස, විසිට්ඨස්ස ච පාළිධම්මස්ස වසෙන ඉදමෙව තීසු පිටකෙසු උත්තමන්ති වත්තුං වට්ටති. යථාවුත්තවිසිට්ඨභාවයොගතොයෙව චෙතං ‘‘අභිධම්මපිටක’’න්ති වුච්චති අභි-සද්දස්ස විසිට්ඨභාවජොතනතො . අපිච වුඩ්ඪිමන්තාදිධම්මානං එත්ථ වුත්තත්තා චෙතං අභිධම්මපිටකං. යථාහු පොරාණා –

> ‘‘යං එත්ථ වුඩ්ඪිමන්තො, සලක්ඛණා පූජිතා පරිච්ඡින්නා;
> වුත්තාධිකා ච ධම්මා, අභිධම්මො තෙන අක්ඛාතො’’ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා; පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා);

තථා හෙත්ථ ‘‘රූපූපපත්තියා මග්ගං භාවෙති, මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරතී’’තිආදිනා (ධ. ස. 160 ආදයො) වුඩ්ඪිමන්තොපි ධම්මා වුත්තා, ‘‘රූපාරම්මණං වා සද්දාරම්මණං වා’’තිආදිනා (ධ. ස. 1) නයෙන ආරම්මණාදීහි ලක්ඛිතබ්බත්තා සලක්ඛණාපි ‘‘සෙක්ඛා ධම්මා අසෙක්ඛා ධම්මා, ලොකුත්තරා ධම්මා’’තිආදිනා නයෙන පූජිතා පූජාරහාපි ‘‘ඵස්සො හොති, වෙදනා හොතී’’තිආදිනා (ධ. ස. 1) නයෙන සභාවපරිච්ඡින්නත්තා පරිච්ඡින්නාපි ‘‘මහග්ගතා ධම්මා අප්පමාණා ධම්මා (ධ. ස. තිකමාතිකා 12, දුකමාතිකා 99), අනුත්තරා ධම්මා’’තිආදිනා නයෙන අධිකා විසිට්ඨාපි ධම්මා වුත්තා, තස්මා අභි-සද්දස්ස වුඩ්ඪිආදිඅත්ථෙසුපි පවත්තනතො ‘‘වුඩ්ඪිමන්තො ධම්මා එත්ථා’’තිආදිනා නිබ්බචනෙන ඉදං පිටකං ‘‘අභිධම්ම’’න්ති වුච්චති. අභිධම්මං ඔතරන්ති අනෙනාති **අභිධම්මාවතාරං** නාම පකරණං. ඉමිනා පනස්ස අත්ථානුගතමභිධානං දස්සෙති. **තු**-සද්දො පදපූරණෙ. ආචරියෙන හි ගාථාපදපූරණත්ථං යෙභුය්‍යෙන තත්ථ තත්ථ නිපාතා වුච්චන්ති. යත්ථ පන නෙසං පයොජනවිසෙසො දිස්සති, තත්ථෙව තමත්ථං වක්ඛාම. **මධුරන්ති** නිප්පරියායතො මධුර-සද්දොයං ජිව්හාවිඤ්ඤෙය්‍යො රසවිසෙසෙ වත්තති, ඉධ පන ඉට්ඨභාවසාමඤ්ඤෙන අත්ථබ්‍යඤ්ජනසම්පත්ති මධුරසද්දෙන වුත්තා. භවති හි තංසදිසස්ස තං-සද්දෙනාභිධානං යථා ‘‘අග්ගිමාණවො’’ති. තෙන පන මධුරෙන යොගතො ඉදම්පි මධුරං යථා නීලගුණයොගතො නීලුප්පලන්ති. නිපුණගම්භීරාය බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා චෙව අත්ථසම්පත්තියා ච අභිධම්මවිසයං මතිං වඩ්ඪෙතීති **මතිවඩ්ඪනං**. අථ වා බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා **‘‘මධුර’’**න්ති වුත්තං, අත්ථසම්පත්තියා **‘‘මතිවඩ්ඪන’’**න්ති.

5. **තාළන්ති** කුඤ්චිකං, කුඤ්චිකාසදිසන්ති අත්ථො. මුය්හන්ති තෙනාති මොහො, අවිජ්ජායෙතං අධිවචනං, මොහොයෙව අභිධම්මමහාපුරං පවිසන්තානං පවෙසනනිවාරණත්තා කවාටභූතොති **මොහකවාටං,** තස්ස. විඝාටෙති, විඝාටීයති අනෙනාති වා **විඝාටනං**. නනු ච අවිජ්ජාකවාටං පඤ්ඤාය උග්ඝාටීයති. සා හි තස්සා උජුවිපච්චනීකභූතාති? සච්චං, ඉදම්පි තස්සා කාරණභාවෙන ‘‘මොහකවාටවිඝාටනකර’’න්ති වුත්තං. කාරණකාරණම්පි හි කාරණවසෙන වුච්චති යථා ‘‘චොරෙහි ගාමො දඩ්ඪො, තිණෙහි භත්තං සිද්ධ’’න්ති.

6. **සුදුත්තරන්ති** ධම්මත්ථදෙසනාපටිවෙධසඞ්ඛාතචතුගම්භීරභාවපටිසංයුත්තතාය මන්දබුද්ධීහි තරිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා අතිදුත්තරං, තෙනෙව චෙදං මහොදධිසමානත්තා **‘‘මහොදධී’’**ති වුත්තං. මහණ්ණවොපි හි චතුරාසීතියොජනසහස්සගම්භීරො න සක්කා අඤ්ඤත්‍ර සිනෙරුපබ්බතරාජතො කෙනචි පතිට්ඨං ලද්ධුං, එවමිදම්පි චතුගම්භීරතාපටිසංයුත්තං අඤ්ඤත්‍ර තථාගතා න කෙනචි පතිට්ඨං ලද්ධුං සක්කාති. **තරන්තානන්ති** අත්ථග්ගහණවසෙන උත්තරිතුකාමානං. එත්ථ ච ‘‘තරංවා’’ති අධිකාරවසෙන වත්තබ්බං, වක්ඛමානං වා ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. **තරන්තානන්ති** පරතීරසම්පාපුණනත්ථං උත්තරන්තානං. **තරංවාති** උළුම්පං විය, තංසමානන්ති අත්ථො. මකරා නාම මච්ඡජාතිකා, තෙසං ආකරො නිවාසභූමීති **මකරාකරො,** තං.

7. අභිධම්මෙ නියුත්තා **ආභිධම්මිකා,** තෙසං. හත්ථසාරං වියාති **හත්ථසාරං**. යථා හි මනුස්සානං බහූසු රතනාදීසු විජ්ජමානෙසුපි ආපදාසු ච සුඛපරිභොගත්ථං හත්ථෙ කයිරමානං සාරරතනාදිකං ‘‘හත්ථසාර’’න්ති වුච්චති, එවමිදම්පි සතිපි මහන්තෙ අභිධම්මපිටකෙ තස්ස සබ්බසො විත්ථිණ්ණතාය පරිහරිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා තදත්ථසාරසම්පිණ්ඩනවසෙන කයිරමානං ආභිධම්මිකභික්ඛූනං සුඛපරිහරණත්ථාය සම්පජ්ජතීති හත්ථසාරසදිසත්තා ‘‘හත්ථසාර’’න්ති වුත්තං. **පවක්ඛාමීති** පකාරෙන කථෙස්සාමි, අනාගතවචනඤ්චෙතං, වත්තමානසමීපත්තා වා අනාගතෙ වත්තමානූපචාරතො වත්තමානවචනං, පටිඤ්ඤානන්තරමෙව වක්ඛතීති. අත්ථවසෙන පකාරෙන කථෙන්තොපි සද්දවසෙන සඞ්ඛිපිත්වා කථෙස්සාමීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සමාසෙනා’’**ති. සමසනං සංඛිපනං සමාසො, තෙන **සමාසෙන,** න බ්‍යාසවසෙනාති වුත්තං හොති. එත්තාවතා ච පයොජනාභිධානාභිධෙය්‍යාසොතුජනසමුස්සාහනකරණප්පකාරානි දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා සොතුජනසමුස්සාහනං නාම තෙසං සක්කච්චසවනෙ නියුඤ්ජනං, තස්මා තෙ තත්ථ නියොජෙන්තො ආහ **‘‘තං සුණාථ සමාහිතා’’**ති. සක්කච්චසවනපටිබද්ධා හි සම්මාපටිපත්තීති. තත්ථ **තන්ති** තං මයා වක්ඛමානං අභිධම්මාවතාරං **සුණාථ** නිසාමයථ. **සමාහිතා** සම්මා ආහිතා, අවික්ඛිත්තචිත්තාති අත්ථො.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. පඨමො පරිච්ඡෙදො

චිත්තනිද්දෙසො

කාමාවචරකුසලවණ්ණනා

8. එවං තාව රතනත්තයප්පණාමාදිකං දස්සෙත්වා ඉදානි යථාරද්ධප්පකරණස්ස අත්ථසරීරභූතමභිධම්මං සඞ්ඛෙපතො උද්දිසන්තො ආහ **''චිත්තං චෙතසික''**න්තිආදි. තත්ථ චිත්තසද්දස්ස තාව වචනත්ථං සයමෙව අනන්තරං විපඤ්චෙති. **''චෙතසික''**න්තිආදීසු පන අවිප්පයොගීභාවෙන චෙතසි චිත්තෙ නියුත්තං, තත්ථ වා භවං තදායත්තවුත්තිතායාති **චෙතසිකං,** වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙතං අධිවචනං. රුප්පති, රුපීයතීති වා **රූපං, සීතුණ්හාදීහි** විකාරමාපජ්ජති, ආපාදීයතීති අත්ථො, චතුන්නං මහාභූතානං, චතුවීසතිඋපාදාරූපානඤ්ච වසෙන අට්ඨවීසතිවිධස්ස රූපක්ඛන්ධස්සෙතං අධිවචනං. භවාභවං විනනතො සංසිබ්බනතො වානං වුච්චති තණ්හා, න විජ්ජති සා එත්ථ, තතො වා නික්ඛන්තං එතන්ති **නිබ්බානං,** අමතං අසඞ්ඛතං වත්ථු. **ඉති**-සද්දො නිදස්සනෙ. නත්ථි එතස්ස උත්තරිතරොති **නිරුත්තරො**. අථ වා චතුවෙසාරජ්ජවිහාරත්තා නත්ථි එතස්ස උත්තරං පච්චනීකවචනන්ති **නිරුත්තරො.** ඤාණප්පහානඅන්තරායනියානිකෙසු හි සදෙවකෙ ලොකෙ න කොචි සත්ථු සහධම්මිකං උත්තරං වචනං කථෙතුං සමත්ථො අත්ථීති. තත්‍ර භගවා උත්‍රාසාභාවතො විසාරදොව හොති. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

> '''සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධාති තත්‍ර වත මං සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා දෙවො වා මාරො වා බ්‍රහ්මා වා කොචි වා ලොකස්මිං සහධම්මෙන පටිචොදෙස්සතීති නිමිත්තමෙතං, සාරිපුත්ත, න සමනුපස්සාමි, එතමහං, සාරිපුත්ත, නිමිත්තං අසමනුපස්සන්තො ඛෙමප්පත්තො අභයප්පත්තො වෙසාරජ්ජප්පත්තො විහරාමි.
>
> ''ඛීණාසවස්ස තෙ පටිජානතො ඉමෙ ආසවා අපරික්ඛීණාති තත්‍ර වත මං…පෙ.… විහරාමි.
>
> ''යෙ ච ඛො පන තෙ අන්තරායිකා ධම්මා වුත්තා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායායාති තත්‍ර වත මං…පෙ.… විහරාමි.
>
> ''යස්ස ඛො පන තෙ අත්ථාය ධම්මො දෙසිතො, සො න නිය්‍යාති තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයායාති තත්‍ර වත මං…පෙ.… විහරාමී''ති (ම. නි. 1.150).

චත්තාරි අරියසච්චානි පකාසෙතීති **චතුසච්චප්පකාසනො.** දුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගවසෙන හි චත්තාරි අරියසච්චානි. යථාහ, ''චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, අරියසච්චානි. කතමානි චත්තාරි? දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්ච''න්ති (සං. නි. 5.1083). තත්ථ තෙභූමකා ධම්මා අනෙකුපද්දවාධිට්ඨානතාය ධුවසුභාදිවිරහෙන, කුච්ඡිතතුච්ඡට්ඨෙන ච **දුක්ඛං** නාම. කම්මාදිවිසෙසපච්චයසමවායෙ දුක්ඛුප්පත්තිකාරණභාවෙන තණ්හා **සමුදයො** නාම ''සමෙච්ච උදෙති දුක්ඛං ඉමස්මා''ති කත්වා. දුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධපච්චයත්තා **දුක්ඛනිරොධො** නිබ්බානං. තං පන දුක්ඛනිරොධං ආලම්බණකරණවසෙන ගමනතො පාපුණනතො, තදධිගමාය පටිපදාභාවතො චාති **''දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා''**ති ලොකුත්තරමග්ගො වුච්චති. සච්චට්ඨො පන තෙසං තච්ඡාවිපරීතභූතභාවතො වෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්හි '''ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙත''න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. එත්ථ පන චතුන්නං අරියඵලානං, අරියමග්ගසම්පයුත්තානඤ්ච සච්චවිනිස්සටභාවෙපි ඉධ මග්ගනිබ්බානප්පකාසනතාවචනෙනෙව තප්පකාසනත්ථම්පි වුත්තං හොති, අනාසවභාවෙන එකලක්ඛණත්තා තංතංහෙතුකවිසයභාවතො චාති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ ච ''නිරුත්තරො චතුසච්චප්පකාසනො''ති ඉමෙහි භගවතො චිත්තාදිචතුබ්බිධධම්මදෙසනානුකූලගුණවිසෙසං දස්සෙති අතථාවිධස්ස තංදෙසනාසාමත්ථියායොගතො. අථ වා ''නිරුත්තරො''ති වචනෙන චතුබ්බිධධම්මස්ස අනඤ්ඤථත්තං දීපෙති. ''චතුසච්චප්පකාසනො''ති පන ඉමිනා යෙ තෙ ධම්මා භගවතා විනෙය්‍යපරිපාචනත්ථං දෙසිතා, න තෙ ඉධ අධිප්පෙතා. යෙ පන පරිපාචිතෙහි තෙහි අභිසමෙතබ්බවසෙන දුක්ඛාදයො චතුබ්බිධා වුත්තා, තෙයෙව උද්දිසිතබ්බත්ථෙන අධිප්පෙතාති දස්සෙති.

එවං සඞ්ඛෙපතො චත්තාරො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි උද්දෙසො නාම නිද්දෙසත්ථාය හොතීති යථාඋද්දිට්ඨධම්මෙ නිද්දිසිතුං **''තත්ථ චිත්ත''**න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **තත්ථාති** තෙසු චිත්තාදීසු ධම්මෙසු. **විසයවිජානනං චිත්තන්ති** යං විසයසඞ්ඛාතස්ස ආරම්මණස්ස විජානනං උපලද්ධි, තං චිත්තන්ති අත්ථො. ඉමිනා පන චිත්තස්ස ආරම්මණපටිබද්ධවුත්තිතං, අනිච්චතං, අකාරකතඤ්ච දීපෙති. ''විසයවිජානන''න්ති හි ආරම්මණෙන චිත්තං උපලක්ඛෙන්තො තස්ස තදායත්තවුත්තිතං, තංදීපනෙන ච තදභිමුඛකාලෙයෙව උප්පත්තිදීපනතො අනිච්චභාවඤ්ච දීපෙති. භාවනිද්දෙසෙන පන විජානනමත්තදීපනතො අකාරකභාවං. යථාපච්චයඤ්හි පවත්තිමත්තමෙවෙතං, යදිදං සභාවධම්මො නාමාති. එවඤ්ච කත්වා සබ්බෙසම්පි චිත්තචෙතසිකධම්මානං භාවසාධනමෙව නිප්පරියායතො ලබ්භති.

යං පන ''චින්තෙතීති චිත්තං, තෙන චිත්තං විචරතීති විචාරො''තිආදිනා කත්තුකරණවසෙන නිබ්බචනං වුච්චති, තං පරියායකථනන්ති වෙදිතබ්බං. සකසකකිච්චෙසු හි ධම්මානං අත්තප්පධානතාසමාරොපනෙන කත්තුභාවො, තදනුකූලභාවෙන තංසම්පයුත්තධම්මසමූහෙ කත්තුභාවසමාරොපනෙන කරණත්තඤ්ච පරියායතොව ලබ්භතීති. තථා නිදස්සනං පන ධම්මසභාවතො අඤ්ඤස්ස කත්තාදිනො අභාවපරිදීපනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං.

''විසයවිජානන''න්ති ච එතෙන චිත්තස්ස ආරම්මණූපලද්ධිලක්ඛණතා වුත්තාති ඉදානිස්ස රසාදීනි වුච්චන්ති. පුබ්බඞ්ගමරසඤ්හි චිත්තං සන්ධානපච්චුපට්ඨානං නාමරූපපදට්ඨානං. ද්වාරං පත්වා තදාරම්මණඤ්හි විභාවනට්ඨෙන චිත්තං පුබ්බඞ්ගමං පුරෙචාරිකං. තථා හි චක්ඛුද්වාරෙන දට්ඨබ්බං රූපාරම්මණං චිත්තෙනෙව ජානාති…පෙ…. මනොද්වාරෙන විඤ්ඤාතබ්බං ධම්මාරම්මණං චිත්තෙනෙව ජානාති. යථා හි නගරගුත්තිකො නගරමජ්ඣෙ සිඞ්ඝාටකෙ නිසීදිත්වා ''අයං නෙවාසිකො, අයං ආගන්තුකො''ති ආගතාගතං ජනං උපධාරෙති, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං, තස්මා ද්වාරං පත්වා තදාරම්මණං විභාවනට්ඨෙන පුරෙචාරිකන්ති **පුබ්බඞ්ගමරසං**. පච්ඡිමං පච්ඡිමං උප්පජ්ජමානං පුරිමං පුරිමං නිරන්තරං කත්වා සන්දහමානමිව උපට්ඨාති, ගහණභාවං ගච්ඡතීති **සන්ධානපච්චුපට්ඨානං**. පඤ්චවොකාරෙ පනස්ස නියමතො නාමරූපං, චතුවොකාරභවෙ නාමමෙව පදට්ඨානන්ති **නාමරූපපදට්ඨානඤ්ච** හොති. නානත්තං පන ලක්ඛණාදීනං උපරි වක්ඛමානනයෙන වෙදිතබ්බං. වක්ඛති හි **රූපපරිච්ඡෙදෙ** –

> ''සාමඤ්ඤං වා සභාවො වා, ධම්මානං ලක්ඛණං මතං;
> කිච්චං වා තස්ස සම්පත්ති, රසොති පරිදීපිතො.
>
> ''ඵලං වා පච්චුපට්ඨානං, උපට්ඨානනයොපි වා;
> ආසන්නකාරණං යං තු, තං පදට්ඨානසඤ්ඤිත''න්ති. (අභිධ. 633-634);

යත්ථ යත්ථ පන ලක්ඛණාදීනි වුච්චන්ති, තත්ථ තත්ථ ඉමිනාව නයෙන තෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

වචනත්ථවිජානනෙන විදිතචිත්තසාමඤ්ඤස්ස උත්තරි චිත්තවිභාගො වුච්චමානො සොභෙය්‍යාති වචනත්ථවිජානනමෙව තාව ආදිම්හි යුත්තතරන්ති තං තාව කථෙතුකම්‍යතාය පුච්ඡති **''තස්ස පන කො වචනත්ථො''**ති. පඤ්චවිධා හි පුච්ඡා – (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි. අට්ඨ. 1.449; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.1; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170) අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා විමතිච්ඡෙදනාපුච්ඡා අනුමතිපුච්ඡා කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාති. තත්ථ යං අඤ්ඤාතං අදිට්ඨං, තස්ස ඤාණාය දස්සනාය පඤ්හාකරණං **අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා** නාම. යං පන ඤාතං දිට්ඨං, තස්ස අඤ්ඤෙහි පණ්ඩිතෙහි සංසන්දනත්ථාය පඤ්හාකරණං **දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා** නාම. පකතියා පන සංසයපක්ඛන්දනස්ස අත්තනො සංසයසමුග්ඝාටනත්ථං පඤ්හාකරණං **විමතිච්ඡෙදනාපුච්ඡා** නාම. ''තං කිං මඤ්ඤථ, භික්ඛවෙ, රූපං නිච්චං වා අනිච්චං වාති? අනිච්චං, භන්තෙ. යං පනානිච්චං, දුක්ඛං වා තං සුඛං වා''තිආදිනා (සං. නි. 3.79; මහාව. 21) අනුමතිග්ගහණත්ථං පඤ්හාකරණං **අනුමතිපුච්ඡා** නාම. ''චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානා. කතමෙ චත්තාරො''තිආදිනා (දී. නි. 2.373; සං. නි. 5.402-404) පන තංතංධම්මානං දෙසනාධිප්පායෙන පඤ්හාකරණං **කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා** නාම.

තාසු පුරිමා තිස්සො ආචරියානං න සම්භවන්ති. න හි තෙ ගන්ථකරණත්ථාය ආරභිත්වා ඉදානි අදිට්ඨං ජොතෙන්ති, දිට්ඨං සංසන්දෙන්ති, සංසයං වා පක්ඛන්දන්ති තබ්බිසොධනපුබ්බකමෙව ගන්ථකරණෙ අභිනිවෙසනතො. ඉතරා පන ද්වෙ සම්භවන්ති. තාසු අයං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. අපිච චොදනං සමුට්ඨාපෙන්තා ආචරියා අඤ්ඤං චොදකං පරිකප්පෙත්වා තස්ස වචනවසෙන සමුට්ඨාපෙන්තීති තංවසෙනෙත්ථ අදිට්ඨජොතනාවිමතිච්ඡෙදනාපුච්ඡාපි ලබ්භන්තෙවාති දට්ඨබ්බං. **තස්සාති** තස්ස චිත්ත-සද්දස්ස. චිත්තෙ හි අධිගතෙ තස්ස වාචකො සද්දොපි සහචරියතො අධිගතොව හොතීති තස්ස ඉධ ත-සද්දෙන පරිග්ගහො. කෙචි පන ''තස්ස චිත්තස්සා''ති අත්ථං වදන්ති, තං ''තස්ස කො වචනත්ථො''ති ඉමිනා න සමෙති. න හි චිත්තස්ස ''කො වචනත්ථො''ති පුච්ඡා සම්භවතීති.

ඉදානි යථාපුච්ඡිතමත්ථං විස්සජ්ජෙතුං **''වුච්චතෙ''**ති තාව පටිඤ්ඤං කත්වා **''සබ්බසඞ්ගාහකවසෙනා''**තිආදිනා විස්සජ්ජනමාරද්ධං. තත්ථ **සබ්බසඞ්ගාහකවසෙනාති** හෙට්ඨිමන්තතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො උපාදාය සබ්බෙසං ආරම්මණවිජානනසභාවත්තා තෙසං සබ්බෙසමෙව සඞ්ගාහකවසෙන, න පන වක්ඛමානනිබ්බචනෙසු විය යථාලාභවසෙනාති අත්ථො. **චින්තෙතීති** විජානාති. චින්තෙන්ති තෙන ගොචරන්ති වා **චිත්තං**. සම්පයුත්තධම්මානං කත්තුතාසමාරොපනෙන හිස්ස කරණභාවො ලබ්භති. සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන තාව අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි යථාලාභවසෙනපි දස්සෙතුං **''අත්තසන්තානං වා චිනොතීතිපී''**තිආදි වුත්තං. සබ්බචිත්තසාධාරණත්තා හි චිත්ත-සද්දස්ස යත්ථ යත්ථ යථා යථා අත්ථො ලබ්භති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා ගහෙතබ්බො. යස්ස පන චිත්තස්ස යථාවුත්තඅත්ථවිසෙසො න ලබ්භති, තං රුළ්හීවසෙන චිත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යථා කිලඤ්ජාදීහි කතම්පි තාලපණ්ණෙහි කතසරික්ඛකතාය රුළ්හීසද්දෙන ''තාලවණ්ට''න්තෙව වුච්චතීති. **අත්තසන්තානන්ති** සකසන්තානං, ජවනසන්තානන්ති අත්ථො. අත්ත-සද්දස්ස හි පරපච්චනීකවචනත්තා අත්තනො සන්තානොති සදිසවසෙන උප්පජ්ජමානො ජවනසන්තානො වුච්චති. තං **චිනොති** රාසිං කරොතීති අයමත්ථො සාසෙවනකානං ජවනචිත්තානං වසෙන දට්ඨබ්බො. තානි හි පුරෙජාතානි පච්ඡාජාතානං ආසෙවනපච්චයා හුත්වා අත්තනො ජවනසන්තානස්ස

පගුණබලවභාවකරණෙන තං චිනන්ති නාම. **වා**-සද්දො අසබ්බසඞ්ගාහකත්ථවිකප්පනෙ. **පි**-සද්දො කිරියාසම්පිණ්ඩනත්ථෙ. අථ වා ''සබ්බසඞ්ගාහකවසෙනා''ති ඉමස්ස ඉධාපි සම්බන්ධො හොතීති ඉදම්පි සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන වුත්තන්ති ගය්හමානෙ අත්තසන්තානන්ති විඤ්ඤාණවචනස්ස අත්ත-සද්දස්ස සකත්ථවුත්තිත්තායෙව තංවසෙන චිත්තසන්තානන්ති අත්ථො. අනන්තරාදිපච්චයවසෙන හි චිත්තසන්තානස්ස අබ්බොච්ඡින්නප්පවත්තිකරණතො සබ්බමෙව චිත්තජාතං චිත්තසන්තානං චිනොති නාම. ඉමස්මිං පනත්ථෙ **වා**-සද්දො කිරියාවිකප්පනත්ථො. **පි**-සද්දො ''චිත්ත''න්ති ඉමස්ස ආකඩ්ඪනත්ථොති දට්ඨබ්බං. පුරිමපක්ඛෙ පන චිත්තන්ති අධිකාරතොව ගහෙතබ්බං.

9. විචිත්තං කරොති, විචිත්තස්ස වා කරණන්ති විචිත්තකරණං, තතො **විචිත්තකරණා,** විචිත්තචිත්තකම්මාදීනං කරණතොති අත්ථො. ලොකස්මිඤ්හි යං කිඤ්චි චිත්තකම්මාදිභෙදං විචිත්තං සිප්පජාතං, සබ්බං තං චිත්තෙනෙව චින්තෙත්වා කරීයතීති. තෙනාහ භගවා – ''දිට්ඨං වො, භික්ඛවෙ , චරණං නාම චිත්තන්ති? එවං, භන්තෙ. තම්පි ඛො, භික්ඛවෙ, චරණං නාම චිත්තං චිත්තෙනෙව චින්තිත''න්ති (සං. නි. 3.100). ස්වායමත්ථො සවිඤ්ඤත්තිකානං ඛාත්තිංසචිත්තානමුපලබ්භති. සාසවකුසලාකුසලං වා විචිත්තගතිආදිකරණතො වා විචිත්තකරණට්ඨෙන චිත්තං. නනු ච විචිත්තගතිආදයො කම්මවසෙන නිප්ඵජ්ජන්ති. යථාහ –

> ''කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං ගතියා නානාකරණං පඤ්ඤායති අපදා ද්විපදා චතුප්පදා බහුප්පදා රූපිනො අරූපිනො සඤ්ඤිනො අසඤ්ඤිනො නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤිනො, කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං උපපත්තියා නානාකරණං පඤ්ඤායති උච්චනීචතා හීනපණීතතා සුගතදුග්ගතතා, කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං අත්තභාවෙ නානාකරණං පඤ්ඤායති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණතා සුජාතදුජ්ජාතතා සුසණ්ඨිතදුස්සණ්ඨිතතා, කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං ලොකධම්මෙ නානාකරණං පඤ්ඤායති ලාභාලාභෙ යසායසෙ නින්දාපසංසාසු සුඛදුක්ඛෙ''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1).

තස්මා කම්මභෙදනිබ්බත්තත්තා ගතිආදීනං චිත්තතා. කම්මන්ති ච චෙතසිකධම්මභූතා චෙතනා, අභිජ්ඣාදයො ච වුච්චන්ති, න චිත්තන්ති. කථං චිත්තස්ස විචිත්තගතිආදිකරණන්ති? වුච්චතෙ – කම්මස්ස චිත්තසන්නිස්සිතත්තා තන්නිප්ඵාදිතම්පි චිත්තෙනෙව කතං හොති, යථා රාජයොධෙන පරාජිතො සත්තුරඤ්ඤා ජිතොති වුච්චති. විචිත්තං කරණමස්සාති වා **විචිත්තකරණං**. තතො එකට්ඨානිකවජ්ජිතඤ්හි චිත්තං පච්චෙකං පටිසන්ධාදිවිචිත්තකිරියවන්තතාය, සබ්බමෙව වා චිත්තං ආවජ්ජනාදිඅඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසකිරියවන්තතාය විචිත්තකරණං යුත්තන්ති. සබ්බවිකප්පෙසුපි ''රූපභවො රූප''න්තිආදීසු විය උත්තරපදලොපො චිත්තපරියායෙන ච විචිත්ත-සද්දෙන වා විග්ගහො වි-සද්දලොපො වා දට්ඨබ්බො. අථ වා **''විචිත්තකරණා''**ති ඉදං චිත්තවිචිත්තභාවස්ස ඤාපකහෙතුනිදස්සනං. තෙන යස්මා ඉදං විචිත්තකරණං, තස්මා තස්ස විචිත්තස්ස නිප්ඵාදකං සයම්පි තථෙව විචිත්තන්ති විඤ්ඤාතබ්බන්ති එවං කරණවිචිත්තතාය විචිත්තත්තා චිත්තන්ති අත්ථො. ඨපෙත්වා තං කරණවිචිත්තතාය විචිත්තභාවං අත්තනො එව ජාතිභූමිසම්පයොගාදිවසෙන විචිත්තතාය චිත්තන්ති දස්සෙන්තො ආහ **''අත්තනො චිත්තතාය වා''**ති. තත්ථ යස්මා අඤ්ඤදෙව කුසලං, අඤ්ඤං අකුසලං, අඤ්ඤං අබ්‍යාකතං, අඤ්ඤං කාමාවචරං, අඤ්ඤං රූපාවචරාදිභෙදං, අඤ්ඤං සරාගං, අඤ්ඤං වීතරාගං, අඤ්ඤං සදොසං, අඤ්ඤං වීතදොසං, අඤ්ඤං සමොහං, අඤ්ඤං වීතමොහං, අඤ්ඤං රූපාරම්මණං, අඤ්ඤං සද්දාදිආරම්මණං, රූපාරම්මණෙසු ච අඤ්ඤං නීලාරම්මණං, අඤ්ඤං පීතාදිආරම්මණං. එවං සද්දාරම්මණාදීසුපි යථාසම්භවං. සබ්බෙසු චෙව තෙසු අඤ්ඤං හීනං, අඤ්ඤං මජ්ඣිමං, අඤ්ඤං පණීතං, හීනාදීසු ච අඤ්ඤං ඡන්දාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං චිත්තාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීරියාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීමංසාධිපතෙය්‍යන්ති එවමාදිනා ජාතිභූමිසම්පයුත්තආරම්මණහීනමජ්ඣිමපණීතඅධිපතිආදීනං වසෙන විචිත්තමනෙකප්පකාරං, තස්මා ඉමාය අත්තවිචිත්තතාය වා චිත්තන්ති වුච්චතීති.

කාමඤ්චෙත්ථ එකමෙව චිත්තං එවං විචිත්තං නාම න හොති, විචිත්තානං පන අන්තොගධත්තා එතෙසු යං කිඤ්චි එකම්පි විචිත්තතාය චිත්තන්ති වත්තුං වට්ටති සමුදායවොහාරෙන අවයවස්සාපි වොහරියමානත්තා යථා පබ්බතනදීසමුද්දාදීනමෙකදෙසා දිට්ඨා පබ්බතාදයො දිට්ඨාති, යථා ච එකෙකචිත්තසම්පයුත්තාපි වෙදනාදයො රාසට්ඨෙන ඛන්ධවොහාරෙන ''වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො''තිආදිනා වුච්චන්ති. අපිචෙත්ථ විපාකවිඤ්ඤාණං කම්මකිලෙසෙහි චිතන්ති චිත්තං, තං කිලෙසසහායෙන කම්මුනා ඵලභාවෙන නිබ්බත්තිතං තෙහි චිතං නාම හොති. හොතු තාවිදං ලොකියවිපාකං සන්ධාය, ලොකුත්තරං පන පත්වා කථන්ති? වුච්චතෙ – ''කතමෙ ධම්මා කුසලා, යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති…පෙ…. තස්මිං සමයෙ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''තිආදිනා අරියමග්ගචෙතනායපි අවිජ්ජූපනිස්සයභාවස්ස පකාසිතත්තා ලොකුත්තරකුසලස්සාපි අනුසයා උපනිස්සයා හොන්තීති තන්නිබ්බත්තිතස්ස විපාකස්ස කම්මකිලෙසසඤ්චිතතාපරියායො ලබ්භතීති. චිතං තායතීති වා **චිත්තං**. කම්මාදිසඤ්චිතොපි හි අත්තභාවො විඤ්ඤාණූපරමෙ මතොති වුච්චති. යථාහ –

> ''ආයු උස්මා ච විඤ්ඤාණං, යදා කායං ජහන්තිමං;
> අපවිද්ධො තදා සෙති, නිරත්ථංව කලිඞ්ගර''න්ති. (සං. නි. 3.95);

සො පනායං චිත්ත-සද්දො කිඤ්චාපි අනෙකත්ථෙසු දිස්සති. තථා හෙස ''චිත්තො ච ගහපතී''තිආදීසු (අ. නි. 2.133; 4.176) පඤ්ඤත්තියං ආගතො. ''සබ්බො ලොකො පරචිත්තෙන අචිත්තො''තිආදීසු විඤ්ඤාණෙ. ''නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකනිකායම්පි සමනුපස්සාමි, එවං චිත්ත''න්තිආදීසු (සං. නි. 3.100) විචිත්තෙ, නානප්පකාරෙති

අත්ථො. ‘‘චරණං නාම චිත්ත’’න්තිආදීසු චිත්තකම්මකෙ. ඉධ පන චතුබ්බිධධම්මෙ නිද්දෙසතො පකරණවසෙන යථාවුත්තවචනත්ථයුත්තො විඤ්ඤාණවචනොව දට්ඨබ්බොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ ‘‘**පඤ්ඤත්තියම්පී**’’තිආදි . පඤ්ඤාපීයති එතායාති **පඤ්ඤත්ති,** තස්සං නාමපඤ්ඤත්තියන්ති අත්ථො. චිත්තොති හි එකස්ස ගහපතිනො නාමං. **පි-**සද්දො වක්ඛමානසම්පිණ්ඩනත්ථො. **විඤ්ඤාණෙ**ති සවිපාකාවිපාකභෙදෙ චිත්තෙ. තඤ්හි විජානනට්ඨෙන ‘‘විඤ්ඤාණ’’න්ති වුච්චති. යථාහ – ‘‘විජානාතීති ඛො, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං, තස්මා විඤ්ඤාණන්ති වුච්චතී’’ති. **චිත්තසම්මුතී**ති චිත්තවොහාරො. **දට්ඨබ්බා**ති විඤ්ඤාතබ්බා. **ඉධා**ති ඉමස්මිං චතුබ්බිධධම්මනිද්දෙසට්ඨානෙ. **විඤ්ඤූනා**ති විජානතා, ආභිධම්මිකෙනාති අත්ථො.

විභාගවන්තානං ධම්මානං සභාවවිභාවනං විභාගෙන විනා න හොතීති චිත්තස්ස විභාගං දස්සෙතුං ‘‘**සාරම්මණතො**’’තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ආලම්බන්ති තං නිස්සාය පවත්තන්තීති ආරම්මණං, පච්චයො, ගොචරො ච. තථා හි ‘‘ලභති මාරො ආරම්මණං, ලභති මාරො ඔතාර’’න්තිආදීසු (දී. නි. 3.80) පච්චයො ‘‘ආරම්මණ’’න්ති වුච්චති. ‘‘නිමිත්තං අස්සාසපස්සාසා, අනාරම්මණමෙකචිත්තස්සා’’තිආදීසු (පටි. ම. 1.159) ගොචරො. ඉධ පන උභයම්පි වට්ටති සබ්බස්සෙව චිත්තස්ස සප්පච්චයසගොචරත්තා. සහ ආරම්මණෙන වත්තති තදවිනාභාවතොති **සාරම්මණං.** භාවප්පධානනිද්දෙසවසෙන චෙත්ථ සාරම්මණභාවො සාරම්මණ-සද්දෙන වුත්තො යථා ‘‘ඉදම්පි බුද්ධෙ රතනං පණීතං (ඛු. පා. 6.3). චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා’’තිආදීසු (සං. නි. 4.85) රතනඅත්තත්තනියාදිභාවො රතනාදීහි සද්දෙහීති, තතො සාරම්මණභාවතොති අත්ථො. එවමඤ්ඤත්ථාපි යථානුරූපං දට්ඨබ්බං. **එකවිධන්ති** එකප්පකාරං, එකකොට්ඨාසන්ති අත්ථො.

සවිපාකාවිපාකතොති විපාකුප්පාදනසභාවස්ස විජ්ජමානාවිජ්ජමානභාවතො. විපාක-සද්දො හි ද්වීසු අත්ථෙසු පවත්තති. කත්ථචි විපක්කභාවමාපන්නෙසු අරූපධම්මෙසු, කත්ථචි විපාකුප්පාදනසභාවෙ . තථා හෙස ‘‘විපාකා ධම්මා’’තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) විපක්කභාවමාපන්නෙසු අරූපධම්මෙසු පවත්තති. ‘‘විපාකධම්මධම්මා’’තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) විපාකුප්පාදනසභාවෙ. ඉධ පන විපාකුප්පාදනසභාවො දට්ඨබ්බො. ඉතරථා හි අභිඤ්ඤාකුසලාදීනං සවිපාක-පදෙ අසඞ්ගහිතභාවාපත්ති සියා. තථා හි යදි විපක්කභාවමාපන්නා එව ධම්මා ඉධ ගහිතා සියුං, තෙ යස්ස සන්ති, තං සවිපාකමිතරමවිපාකන්ති අභිඤ්ඤාකුසලස්ස චෙව කදාචි අවිපාකස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදිකම්මස්ස භාවනායපහාතබ්බාකුසලස්ස ච විපාකුප්පත්තියා අභාවතො අවිපාක-පදසඞ්ගහො සියා, එවඤ්ච සති ‘‘අවිපාකං අබ්‍යාකත’’න්ති වක්ඛමානත්තා නෙසං අබ්‍යාකතභාවො ආපජ්ජති, න චෙතමිට්ඨං කුසලාකුසලනිද්දෙසෙයෙව තෙසං නිද්දෙසතො. විපාකුප්පාදනසභාවෙ පන ගහිතෙ තංසභාවො නාම අනුපච්ඡින්නාවිජ්ජමානතණ්හානුසයස්මිං සන්තානෙ සබ්‍යාපාරප්පවත්ති එවාති තස්සා තෙසුපි අත්ථීතාය අසතිපි විපාකුප්පාදනෙ සවිපාක-පදසඞ්ගහො සිද්ධොති න කොචි ඉට්ඨවිඝාතො ආපජ්ජති. යෙන පන කාරණෙන අභිඤ්ඤාකුසලාදිකමවිපාකං, යො චෙත්ථ වත්තබ්බො විනිච්ඡයො, තං සබ්බං තස්ස තස්ස ආගතට්ඨානෙයෙව දස්සයිස්සාම.

කතමං පනෙත්ථ සවිපාකං, කතමමවිපාකන්ති චොදනං සන්ධායාහ ‘‘**තත්ථ සවිපාක**’’න්තිආදි. **අබ්‍යාකතන්ති** විපාකකිරියාවසෙන දුවිධමබ්‍යාකතං. තෙසු විපාකචිත්තං තාව ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං විය නිරුස්සාහත්තා විපාකුප්පාදනෙ අසමත්ථං. කිරියචිත්තෙසු ච යදෙතං ඛීණාසවසන්තානෙයෙව නියතමට්ඨාරසවිධං විඤ්ඤාණං, තං උපච්ඡින්නභවමූලාය සන්තතියං පවත්තතීති සමුච්ඡින්නමූලාය ලතාය පුප්ඵං විය ඵලදායී න හොති. ආවජ්ජනද්වයං පන අනුපච්ඡින්නභවමූලෙපි සන්තානෙ පවත්තමානං අනාසෙවනභාවෙන දුබ්බලත්තා මොඝපුප්ඵමිව බීජභාවෙ අසමත්ථං අඵලමෙව. ඉති සබ්බමෙතං අබ්‍යාකතං විපාකාරහතාභාවතො අවිපාකන්ති වුත්තං ‘‘අවිපාකං අබ්‍යාකත’’න්ති. ජායන්ති එත්ථ අසදිසාපි සදිසාකාරාති ජාති, සමානාකාරො, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතානං ජාති කුසලාකුසලාබ්‍යාකතජාති, තස්සා භෙදතො **තිවිධං** කුසලං අකුසලං අබ්‍යාකතන්ති. වචනත්ථපුච්ඡාය පයොජනං වුත්තමෙව.

10. ‘‘**කුච්ඡිතාන**’’න්තිආදි විස්සජ්ජනං. තත්ථ **කුච්ඡිතානන්ති** නින්දිතානං, අසුචි විය නාගරිකෙහි විඤ්ඤූහි ගරහිතබ්බානං පාපධම්මානන්ති අත්ථො. **සලනතොති** හිංසනතො, අපනයනතො වා. කුසලඤ්හි යථානුරූපං තදඞ්ගාදිවසෙන අකුසලධම්මෙ පජහන්තං තෙ හිංසති, අපනයතීති වා වුච්චති. අථ වා **සලනතො** සංවරණතො, පිදහනතොති අත්ථො. කුසලධම්මවසෙන හි අකුසලප්පවත්තිනිවාරණෙන, අප්පවත්තිධම්මතාපාදනෙන ච මනච්ඡට්ඨෙසු ද්වාරෙසු අප්පවත්තියා සංවුතා පිහිතා හොන්ති. **කුසානන්ති** රාගාදිඅසුචිසම්පයොගෙන නානාවිධදුක්ඛහෙතුතාය ච කුච්ඡිතෙනාකාරෙන අප්පහීනභාවෙන සන්තානෙ සයන්ති පවත්තන්තීති කුසා, පාපධම්මා. අථ වා කුච්ඡිතානං පාණාතිපාතාදීනං සාවජ්ජධම්මානං සානතො නිසානතො තෙජනතො කුසා, දොසලොභාදයො. දොසාදීනඤ්හි වසෙන චෙතනාය තික්ඛභාවප්පත්තියා පාණාතිපාතාදීනං මහාසාවජ්ජතාති. තෙසං **ලවනෙන** ඡින්දනෙන යථානුරූපං පජහනෙනාති අත්ථො. **කුසෙනාති** කුච්ඡිතානං සානතො තනුකරණතො, ඔසානකරණතො වා ‘‘කුසා’’ති ලද්ධනාමෙන ඤාණෙන. **ලාතබ්බත්තා**ති ආදාතබ්බත්තා, සහජාතඋපනිස්සයභාවෙන සන්තානෙ පවත්තෙතබ්බත්තා. ඤාණඤ්හි තිහෙතුකකුසලං සහජාතභාවෙන චෙව උපනිස්සයභාවෙන ච, දුහෙතුකකුසලං උපනිස්සයභාවෙනෙව සන්තානෙ පවත්තෙති. එවඤ්ච කත්වා කොසල්ලසම්භූතට්ඨො කුසලට්ඨොති සබ්බකුසලානං සාධාරණවසෙන අත්ථො වුච්චති. අථ වා **කුසෙනාති** ජාතිසද්දතාය එකවචනනිද්දෙසො, කුසෙහීති පන අත්ථො. පුඤ්ඤකිරියාවසෙන හි

පවත්තානි සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි යථාවුත්තනයෙන ''කුසානී''ති වුච්චන්ති, තෙහි **ලාතබ්බත්තා** වුත්තනයෙන පවත්තෙතබ්බත්තා. අපිචෙත්ථ –

> ''කුසො විය ලුනාතීති, කුසා විය ලුනාති වා;
> කුසලං කුං සලෙතීති, ලුනාති කුසමිච්චපී''ති.

තත්ථ යථා කුසො ගහිතො උභයභාගගතං හත්ථපදෙසං ලුනාති, එවමිදම්පි උප්පන්නානුප්පන්නවසෙන උභයභාගගතං කිලෙසපක්ඛං ලුනාති ඡින්දති, සෙය්‍යථාපි – ''අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදාය ඡන්දං ජනෙති, වායමති, උප්පන්නානං…පෙ…. පහානායා''ති ආගතං සම්මප්පධානං. තස්මා **කුසො විය ලුනාතීති කුසලං. කුසා විය ලුනාතීති** එත්ථ ''කු''ඉති භූමි වුච්චති, ධම්මානං අධිට්ඨානභාවෙන තංසදිසතාය ඉධ රූපාරූපක්ඛන්ධො වුත්තො. අත්තනො නිස්සයභූතස්ස තස්ස එතරහි, ආයතිඤ්ච අනුදහනතො විනාසනතො කුං සායන්තීති කුසා, රාගාදයො, තෙ විය අත්තනො නිස්සයං ලුනාති ඡින්දතීති **කුසලං**. පයොගසම්පාදිතා හි කුසලධම්මා අච්චන්තමෙව රූපාරූපධම්මෙ අප්පවත්තිකරණෙන සමුච්ඡින්දන්ති අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුපාපනතොති. වුත්තනයෙන පන ''කු''න්ති ලද්ධනාමස්ස රූපාරූපක්ඛන්ධස්ස සලනතො අපනයනතො **කුං සලෙතීති කුසලං. කුසං ලුනාතීති** පන කුච්ඡිතා එත්ථ සයන්තීති කුසො, කායො, තං ලුනාති යථාවුත්තවසෙනෙවාති **කුසලං**.

11. ඉදානි කුසල-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරදස්සනත්ථමාහ **''ඡෙකෙ කුසල-සද්දොය''**න්තිආදි. තත්ථ ''කුසලො ත්වං රථස්ස අඞ්ගපච්චඞ්ගානං (ම. නි. 2.87), කුසලානච්චගීතස්ස, සික්ඛිතා චාතුරිත්ථියො''තිආදීසු (ජා. 2.22.94) **ඡෙකෙ** දිට්ඨො, ඡෙකපරියායො පවීණත්ථොති අත්ථො. ''කච්චි නු භොතො කුසලං, කච්චි භොතො අනාමය''න්තිආදීසු (ජා. 1.15.146; 2.20.129) **ආරොග්‍යෙ**. ''කතමො පන, භන්තෙ, කායසමාචාරො කුසලො? යො ඛො, මහාරාජ, කායසමාචාරො අනවජ්ජො''ති (ම. නි. 2.361) ච ''අපරං පන, භන්තෙ, එතදානුත්තරියං, යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති කුසලෙසු ධම්මෙසූ''ති (දී. නි. 3.145) ච එවමාදීසු **අනවජ්ජෙ**. ''කුසලානං ධම්මානං සමාදානහෙතු එවමිදං පුඤ්ඤං වඩ්ඪති (දී. නි. 3.80), කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා''ති (ධ. ස. 431) ච ආදීසු **ඉට්ඨවිපාකෙ. අනවජ්ජාදිකෙති** අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකෙ, ''අනවජ්ජාදිකෙ''ති ච අත්තනා වක්ඛමානලක්ඛණස්ස අනුරූපත්තා වුත්තං, න පන ආරොග්‍යත්ථස්ස අසම්භවතො. කිලෙසරොගස්ස හි අභාවතො කුසලං ආරොග්‍යං හොති.

වජ්ජා රාගාදයො, තෙ යස්ස න සන්ති, තං අනවජ්ජං, ඉට්ඨො විපාකො චතුක්ඛන්ධසඞ්ඛාතො යස්ස, තං ඉට්ඨවිපාකං, ඉට්ඨවිපාකතා චස්ස තංසභාවවන්තතාය දට්ඨබ්බා, න තස්ස අවස්සං ඉට්ඨවිපාකසම්භවතොයෙව, ලක්ඛීයති අනෙනාති ලක්ඛණං, අනවජ්ජඤ්ච තං ඉට්ඨවිපාකඤ්චාති අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං. තං ලක්ඛණමස්සාති **අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං**.

නනු ච කුසලමෙව අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං, වුත්තනියාමෙන පන අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකතො අඤ්ඤං කුසලං සියා. න හි සයමෙව අත්තනො ලක්ඛණන්ති සක්කා වත්තුන්ති? නායං දොසො පරිඤ්ඤාතාපරිඤ්ඤාතවචනත්ථභාවභෙදෙ එකස්සාපි ලක්ඛිතබ්බලක්ඛණභාවපරිකප්පනතො. ''අනවජ්ජඉට්ඨවිපාක''න්ති හි පරිඤ්ඤාතවචනත්ථං. ''කුසල''න්ති අපරිඤ්ඤාතවචනත්ථං. එවඤ්ච යෙන සභාවෙන පරිඤ්ඤාතවචනත්ථස්ස සද්දස්ස අත්ථො හොති, යෙන ච අපරිඤ්ඤාතවචනත්ථස්ස, තෙසං පරිඤ්ඤාතාපරිඤ්ඤාතවචනත්ථසභාවානං භෙදෙන තංසමඞ්ගිස්ස කුසලස්ස එකස්සාපි භෙදො පරිකප්පීයති යථා ''පුරෙ භවං පටු ආසි, පටුතරො එතරහී''ති ගුණභෙදෙන, වත්ථුභෙදෙන ච පරිකප්පීයති, තස්මා පරිඤ්ඤාතවචනත්ථභාවෙන ලක්ඛණං, අපරිඤ්ඤාතවචනත්ථභාවෙන ලක්ඛිතබ්බන්ති එවං පරිකප්පිතභෙදෙ පරිග්ගය්හමානෙ න කොචි දොසො ආපජ්ජති.

අථ වා ලක්ඛීයතීති ලක්ඛණං, අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකඤ්ච තං ලක්ඛණඤ්චාති **අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං,** යං අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං හුත්වා ලක්ඛීයති, තං කුසලන්ති අත්ථො. අථ වා අනවජ්ජ-සද්දෙන අනවජ්ජභාවො වුත්තො, ඉට්ඨවිපාකසද්දෙන ඉට්ඨවිපාකභාවො, තස්මා අනවජ්ජො ච ඉට්ඨවිපාකො ච අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං, තං ලක්ඛණමෙතස්සාති කරණත්ථෙ, කම්මත්ථෙ වා ලක්ඛණ-සද්දෙන අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණන්ති අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකසභාවවන්තං, අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකභාවෙන ලක්ඛිතබ්බං වාති අත්ථො. කිං පනෙත්ථ කාරණං පදද්වයපරිග්ගහෙන, නනු එකෙනෙව පදෙන අධිප්පෙතත්ථසිද්ධි සියා. කිඤ්චාපි හි ''අනවජ්ජලක්ඛණ''න්ති වුත්තෙ ''අපරං පන, භන්තෙ, එතදානුත්තරියං, යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති කුසලෙසු ධම්මෙසූ''තිආදීසු (දී. නි. 3.145) විය වජ්ජරහිතත්තා අබ්‍යාකතස්සාපි පසඞ්ගො සියාති ඉට්ඨවිපාක-පදං වත්තබ්බමෙව, ''ඉට්ඨවිපාකලක්ඛණ''න්ති පන වුත්තෙ ඉතරං න වත්තබ්බං අබ්‍යාකතස්ස විපාකාරහභාවෙන ඉට්ඨවිපාකතාපසඞ්ගාභාවතො? සච්චමෙතං, අනවජ්ජ-පදෙන කුසලස්ස පවත්තිසුඛතං, ඉට්ඨවිපාක-පදෙන ච විපාකසුඛතං දස්සෙතුං පදද්වයං වුත්තං. අනවජ්ජපදඤ්හි අත්තනො පවත්තිසභාවවසෙන ලක්ඛණවචනං, ඉතරං කාලන්තරෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතාවසෙනාති. අථ වා කුසලස්ස අත්ථවිසුද්ධිං දස්සෙතුං පුරිමපදං වුත්තං, පරිසුද්ධවිපාකතං දස්සෙතුං පච්ඡිමං. පුරිමං වා කුසලස්ස අකුසලසභාවතො නිවත්තනං, පච්ඡිමං අබ්‍යාකතසභාවතොති අලමතිපපඤ්චෙන. එත්ථ ච ''අනවජ්ජ…පෙ…. ලක්ඛණ''න්ති වචනෙන කුසලස්ස සාමඤ්ඤලක්ඛණං වුත්තං අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකසභාවස්ස කුසලජාතියා සාධාරණත්තා. අකුසලාදීනමසාධාරණභාවෙන සභාවලක්ඛණං වාති දට්ඨබ්බං.

අකුසලවිද්ධංසනරසන්ති යථානුරූපං අකුසලප්පජහනකිච්චං. කුසලඤ්හි පරිත්තමහග්ගතලොකුත්තරභෙදභින්නං යථාක්කමං තදඞ්ගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදප්පහානවසෙන අකුසලපක්ඛං පජහති. අථ තදඞ්ගාදිප්පහානානං කිං නානාකරණන්ති? වුච්චතෙ – දානාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථුගතෙන තෙන තෙන කුසලඞ්ගෙන තස්ස තස්ස මච්ඡෙරාදිඅකුසලඞ්ගස්ස පහානං **තදඞ්ගප්පහානං,** තං දීපාලොකෙන අන්ධකාරවිද්ධංසනං විය දට්ඨබ්බං, කාමාවචරකුසලානං පරිත්තානුභාවතාය තෙහි අත්තනො ඨිතික්ඛණෙ විද්ධංසිතානමකුසලානං තදපගමෙ සති පුන ආගමෙන වොත්ථරණතො. තෙසං තෙසං නීවරණධම්මානං වික්ඛම්භනසඞ්ඛාතං පවත්තිනිවාරණවසෙන පහානං **වික්ඛම්භනප්පහානං,** තං ඝටප්පහාරෙන ජලතලෙ සෙවාලවියූහනං විය දට්ඨබ්බං. යථා හි බලවතා ඝටප්පහාරෙන දූරීකතං සෙවාලං තස්මිං අපනීතෙපි තංපහාරවෙගෙන සහසා න ඔත්ථරති, එවමෙව උපචාරප්පනාභෙදෙන ඣානෙන වික්ඛම්භිතා කාමච්ඡන්දාදයො තදප්පවත්තිකාලෙපි තස්ස බලෙන සහසා න ඔත්ථරන්තීති. අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනසඞ්ඛාතං සම්මා උච්ඡෙදවසෙන පහානං **සමුච්ඡෙදප්පහානං,** තං පන අසනිසම්පාතෙන රුක්ඛාදීනං සමූලවිද්ධංසනං විය දට්ඨබ්බං. න හි අරියමග්ගෙන සමුච්ඡින්නකිලෙසා අනුසයමත්තකෙනාපි සන්තානෙ පවත්තන්ති. යථා පන එකවාරප්පවත්තෙනපි ඉන්දග්ගිනා සහ මූලෙහි විද්ධංසිතා රුක්ඛාදයො න පුන විරූහන්ති, එවමෙවං එකචිත්තක්ඛණිකෙනපි තෙන අත්තනො උප්පාදමත්තෙනෙව අනුසයමත්තට්ඨායිනොපි කිලෙසා සබ්බෙන සබ්බං විද්ධංසිතායෙව හොන්ති.

වොදානං විසුද්ධි, සංකිලෙසමලවිමුත්තීති අත්ථො, තථා හුත්වා පච්චුපට්ඨානමස්සාති **වොදානපච්චුපට්ඨානං,** පරිසුද්ධාකාරෙන යොගිනො ඤාණස්ස උපට්ඨාතීති වුත්තං හොති.

එවං කුසලස්ස වජ්ජරහිතඉට්ඨවිපාකසභාවෙහි ලක්ඛණං, කිච්චඋපට්ඨානාකාරවසෙන ච රසපච්චුපට්ඨානානි වත්වා පුන වජ්ජපටිපක්ඛභාවවසෙන ච ලක්ඛණං, සම්පත්තිඵලවසෙන ච රසාදිකං දස්සෙතුං **''වජ්ජපටිපක්ඛත්තා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ වජ්ජානං පටිපක්ඛභාවො **වජ්ජපටිපක්ඛත්තං,** තතො. එතෙන ''අනවජ්ජලක්ඛණ''න්ති එත්ථ අ-කාරො පටිපක්ඛත්ථොති දස්සෙති, තෙන පනස්ස අබ්‍යාකතතො නිවත්තනං කතං. ඉතරථා හි නාස්ස වජ්ජං, වජ්ජතො අඤ්ඤං වා අනවජ්ජන්ති අබ්‍යාකතස්සාපි තංලක්ඛණතාපසඞ්ගො සියා. ''වජ්ජපටිපක්ඛත්තා''ති පන වුත්තෙ යස්මා කුසලාකුසලානමෙව පහායකප්පහාතබ්බභාවෙන ආලොකන්ධකාරානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤං උජුවිපච්චනීකභාවො, තස්මා කුසලමෙව වජ්ජපටිපක්ඛත්තා අනවජ්ජලක්ඛණං, න අඤ්ඤන්ති අයමත්ථො සිද්ධො හොති. **වොදානභාවරසන්ති** වොදානභාවසම්පත්තිකං, කිලෙසමලෙහි අසංකිලිට්ඨභාවෙන සම්පජ්ජනකන්ති අත්ථො. පච්චුපට්ඨාපීයති උපනීයති කාරණෙන, අත්තනො වා කාරණං පටිච්ච, තප්පටිබද්ධභාවෙන පටිමුඛං වා උපට්ඨාතීති පච්චුපට්ඨානං, ඉට්ඨො විපාකො පච්චුපට්ඨානමස්සාති **ඉට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං.**

අසති යොනිසොමනසිකාරෙ කුසලස්ස අනුප්පජ්ජනතො, සති ච තස්මිං උප්පජ්ජනතො තස්ස සො ආසන්නකාරණන්ති ආහ **''යොනිසොමනසිකාරපදට්ඨාන''**න්ති. තත්ථ යොනිසො පථෙන උපායෙන මනසිකාරො **යොනිසොමනසිකාරො,** අත්ථතො පන සානුසයසන්තානවතො ජන්නං ද්වාරානමාපාථගතෙස්වාරම්මණෙසු පතිරූපදෙසවාසාදිසම්පත්තියා කුසලධම්මානං පච්චයභාවෙන භවඞ්ගං ආවට්ටෙත්වා උප්පන්නමාවජ්ජනං යොනිසොමනසිකාරො නාම. වුත්තපටිපක්ඛවසෙන අයොනිසොමනසිකාරොපි දට්ඨබ්බො. යං පන නිරනුසයසන්තානසමඞ්ගිස්ස කිරියචිත්තානං පච්චයභාවෙන උප්පන්නං, තං ඨපෙත්වා නිරවජ්ජධම්මං සාවජ්ජධම්මස්ස කස්සචි පච්චයභාවානුපගමනතො යොනිසොමනසිකාරපක්ඛං වා භජෙය්‍ය. ඛීණාසවසන්තානගතත්තා යොනිසොඅයොනිසොභාවමනපෙක්ඛිත්වා ආපාථගතාරම්මණෙසු උප්පත්තිමත්තං විනා න කස්සචි කුසලාකුසලභාවස්ස පච්චයො හොතීති තදුභයවසෙන නවත්තබ්බත්තා අබ්‍යාකතමනසිකාරොති වා සඞ්ඛං ගච්ඡෙය්‍යාති.

සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකලක්ඛණමකුසලන්ති එත්ථාපි ''වජ්ජා රාගාදයො, තෙ යස්ස සන්ති, තං සාවජ්ජං, අනිට්ඨො විපාකො යස්ස, තං අනිට්ඨවිපාක''න්තිආදිනා වුත්තනයානුසාරෙන පටිපක්ඛයොජනා දට්ඨබ්බා. රසාදිතො පනෙතං අනත්ථජනනරසං, සංකිලෙසපච්චුපට්ඨානං. අථ වා ගාරය්හභාවතො සාවජ්ජලක්ඛණමෙව, සංකිලෙසභාවරසං, අනිට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං. වචනත්ථතො පන න කුසලන්ති **අකුසලං,** කුසලපටිපක්ඛන්ති අත්ථො. පටිපක්ඛත්ථෙ හි අයං අකාරො, න පන අඤ්ඤත්ථෙ, නාපි අභාවෙ. ඉතරථා හි තිකං න සියා, දුකං, චතුක්කං වා ආපජ්ජෙය්‍ය. තථා හි යදි කුසලතො අඤ්ඤමකුසලං සියා , තදා අබ්‍යාකතස්සාපි තතො අඤ්ඤභාවෙන අකුසල-සද්දසඞ්ගහොති කුසලාකුසලජාතිභෙදතො දුවිධන්ති දුකං වත්තබ්බං. යදි ච කුසලාභාවො අකුසලං, තෙන න කාචි ජාති ගය්හතීති කුසලාබ්‍යාකතජාතිභෙදතො දුකමෙව වත්තබ්බං. අථ සියා ''අභාවොපි විසුං ගහෙතබ්බො''ති, එවං සති තස්ස ජාතියා අභාවතො ජාති-සද්දෙන සහ සම්බන්ධො න සියා. විජ්ජමානස්ස හි ජාති නාම හොති. යථෙව වා කුසලස්ස අභාවො, එවං අබ්‍යාකතස්සාපි අභාවො අත්ථීති අනබ්‍යාකතජාතිපි වත්තබ්බාති චතුක්කං ආපජ්ජෙය්‍ය. න චෙතමිට්ඨං කුසලාදිවසෙන තිවිධජාතියා එව ඉච්ඡිතත්තා, **පාළියඤ්ච** ''කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මා අබ්‍යාකතා ධම්මා''ති තිකවසෙනෙව වුත්තත්තා ''කුසලපටිපක්ඛ''න්ති පන වුච්චමානෙ මිත්තපටිපක්ඛො අමිත්තො විය, ලොභපටිපක්ඛො අලොභො විය ච යං ධම්මජාතං කුසලස්ස උජුවිපච්චනීකභූතං, තං අකුසලන්ති තස්ස වසෙන තිකං උපපන්නං හොති, උජුවිපච්චනීකතා චස්ස සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකත්තා, තෙන පහාතබ්බභාවතො ච වෙදිතබ්බා, න පන කුසලවිනාසනතො. න හි අකුසලෙන කුසලං පහීයති, මහාබලත්තා පන කුසලමෙව තං පජහති. කුසලඤ්හි මහාබලං, අකුසලං දුබ්බලං. තෙනෙවාහ ''අබලා නං බලීයන්ති, මද්දන්තෙනං පරිස්සයා''ති (සු. නි. 776), තස්මා කුසලමෙව යථාවුත්තනයෙන අකුසලස්ස පහායකං, නාකුසලං ඉතරස්සාති වෙදිතබ්බං.

තදුභය...පෙ.... අබ්‍යාකතන්ති යං ධම්මජාතං කුසලං විය න අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං, නාපි අකුසලං විය සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකලක්ඛණං, අථ ඛො අවිපාකත්තා තදුභයවිපරීතලක්ඛණං, තං අබ්‍යාකතන්ති අත්ථො. නනු ච ''තදුභයවිපරීතලක්ඛණ''න්ති වුත්තෙ සුඛදුක්ඛවෙදනානං විපරීතා උපෙක්ඛාවෙදනා විය ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකානං විපරීතො අඤ්ඤො කොචි විපාකො යස්ස අත්ථි, තං අබ්‍යාකතන්ති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති තථා අසම්භවතො. යථා හි ආලොකන්ධකාරානං විපරීතො අඤ්ඤො කොචි නත්ථි, එවමිට්ඨානිට්ඨවිපාකානං විපරීතො න කොචි විපාකො අත්ථීති. අථ වා තං-සද්දො ඉධ ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකනිරපෙක්ඛං කුසලාකුසලමත්තමෙව පච්චාමසතීති කුසලාකුසලානං සවිපාකත්තා තදුභයවිපරීතලක්ඛණං, තං අවිපාකලක්ඛණන්ති අත්ථොති අලමෙත්ථ අනුයොගෙන. කුසලාකුසලභාවෙන න බ්‍යාකතන්ති **අබ්‍යාකතං**. කුසලාකුසලඤ්හි වත්වා අබ්‍යාකතස්ස වුත්තත්තා කුසලාකුසලභාවෙනෙව අවුත්තත්තාති විඤ්ඤායති, න පකාරන්තරෙන. තථා අවචනඤ්ච තස්ස තදුභයවිපරීතලක්ඛණත්තායෙව, න පන අවත්තබ්බත්තාමත්තෙනාති දට්ඨබ්බං. අථ වා වි-සද්දො විරොධිවචනො. ආ-සද්දො අභිමුඛභාවප්පකාසනො, තස්මා අත්තනො පච්චයෙහි අඤ්ඤමඤ්ඤං විරොධාභිමුඛතං කතං ලක්ඛණවිරොධතො පහායකප්පහාතබ්බභාවතො වාති බ්‍යාකතං, කුසලාකුසලං. තතො අඤ්ඤං **අබ්‍යාකතං**. තඤ්හි ලක්ඛණතො අඤ්ඤමඤ්ඤං කුසලාකුසලං විය න තස්ස විරුද්ධං. න හි අවිපාකතං අනිට්ඨවිපාකතා විය, ඉට්ඨවිපාකතාය ඉට්ඨවිපාකතා විය ච අනිට්ඨවිපාකතාය ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකතාහි විරුජ්ඣති, න චාපි අබ්‍යාකතං කුසලාකුසලෙසු කිඤ්චි පජහති, න ච කෙනචි පහාතබ්බන්ති. ''තදුභයවිපරීතලක්ඛණමබ්‍යාකත''න්ති විඤ්ඤායමානෙ අහොසි කම්මං, නාහොසි කම්මවිපාකො, නත්ථි කම්මවිපාකො, න භවිස්සති කම්මවිපාකොති ඉමිනා තිකෙන සඞ්ගහිතස්ස ගතිඋපධිකාලප්පයොගවිපත්තීහි අවිපාකස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදිකම්මස්ස භාවනායපහාතබ්බස්ස අකුසලස්ස ච අභිඤ්ඤාකුසලස්ස ච විපාකුප්පාදනාභාවතො ''සියා නු ඛො අබ්‍යාකතභාවො වා''ති කදාචි කොචි චින්තෙය්‍යාති තන්නිවාරණත්ථමාහ **''අවිපාකාරහං වා''**ති, විපාකං දාතුං නාරහති තත්ථ සාමත්ථියාභාවතොති **අවිපාකාරහං**. ඉදං වුත්තං හොති – දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදයො තාව පච්චයවෙකල්ලාදීහි කාරණෙහි අවිපාකා, සචෙ පනෙතෙ තබ්බිදූරා අස්සු, තදා විපාකදානෙ සමත්ථතාය විපාකාරහායෙව, තං පන න තථා, අථ ඛො යෙන කෙනචි ආකාරෙන විපාකදානෙ අසමත්ථතායෙව විපාකාරහං න හොති, තං අබ්‍යාකතං නාමාති.

ඉදානි එවං තිකවසෙන නිද්දිට්ඨෙසු කුසලාදීසු පඨමං තාව කුසලචිත්තං විභජන්තො **''තත්ථ කුසලචිත්ත''**න්තිආදිනා තස්ස ගණනපරිච්ඡෙදං දස්සෙති. **එකවීසතිවිධන්ති** අට්ඨ කාමාවචරානි , පඤ්ච රූපාවචරානි, චත්තාරි අරූපාවචරානි, චත්තාරි ලොකුත්තරානීති එවං සඞ්ඛෙපතො එකවීසතිවිධං. **භූමිතො චතුබ්බිධන්ති** කාමරූපාරූපලොකුත්තරභූමිසඞ්ඛාතානං චතුන්නං භූමීනං වසෙන තත්ථ පවත්තමානං චිත්තම්පි චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ භවන්ති එත්ථාති **භූමි,** ඨානං, අවත්ථා ච. අවත්ථාපි හි අවත්ථවන්තානං පවත්තිට්ඨානං විය ගය්හති. එවඤ්හි නෙසං සුඛග්ගහණං හොති. **අවත්ථාති** චෙත්ථ ධම්මානං කාමතණ්හාදීහි පරිච්ඡින්නාපරිච්ඡින්නභාවො. තත්ථ පුරිමා තිස්සො භූමියො උභයවසෙන වෙදිතබ්බා, ඉතරා අවත්ථාවසෙනෙව. න හි ලොකුත්තරධම්මානං කාමභවාදිතො අඤ්ඤං ඨානමුපලබ්භතීති.

අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානස්සාපි වක්ඛමානනයෙන කාමභූමිපරියාපන්නත්තා **භූමිතො එකවිධන්ති**. **සවත්ථුකාවත්ථුකභෙදතොති** චක්ඛාදීනි පඤ්ච, හදයඤ්චාති ඡ වත්ථූනි. කුසලස්ස පන චක්ඛාදිනිස්සිතත්තාභාවතො හදයවත්ථු ඉධ වත්ථූති අධිප්පෙතං. තෙන සහිතං එකන්තෙන තන්නිස්සිතප්පවත්තිතොති **සවත්ථුකං,** කාමරූපධාතුයං පවත්තමානවිඤ්ඤාණං. තත්ථ හි අරූපස්ස රූපපටිබන්ධප්පවත්ති, අරූපධාතුයං පන රූපාභාවතො වත්ථුවිරහිතමෙව පවත්තතීති තත්ථ පවත්තමානං **අවත්ථුකං. හීන...පෙ.... තිවිධන්ති** එත්ථ පච්චයතො, ඵලතො ච මජ්ඣිමපණීතෙහි නිහීනං, තෙසං වා ගුණෙහි පරිහීනන්ති **හීනං,** අත්තනො පච්චයෙහි පධානභාවං නීතන්ති **පණීතං,** උභින්නං වෙමජ්ඣෙ භවං **මජ්ඣිමං**. තත්ථ හීනෙන ඡන්දෙන චිත්තෙන වීරියෙන වීමංසාය වා පවත්තිතං **හීනං,** මජ්ඣිමෙහි ඡන්දාදීහි පවත්තිතං **මජ්ඣිමං,** පණීතෙහි **පණීතං**. ඡන්දාදීනං පන හීනාදිභාවො අධිමුත්තිවසෙන දට්ඨබ්බො. හීනාධිමුත්තිවසෙන හි නෙසං හීනතා, පණීතාධිමුත්තිවසෙන පණීතතා, තදුභයවෙමජ්ඣවසෙන මජ්ඣිමතා. යසකාමතාය වා කතං කුසලං **හීනං,** පුඤ්ඤඵලකාමතාය **මජ්ඣිමං,** ''පුඤ්ඤං නාමෙතං සාධූහි කත්තබ්බමෙවා''ති එවං අරියභාවං නිස්සාය කතං **පණීතං**. ''අහමස්මි දානපති, ඉමෙ පනඤ්ඤෙ දානදාසාදයො''තිආදිනා අත්තුක්කංසනපරවම්භනාහි උපක්කිලිට්ඨං පවත්තිතං වා **හීනං,** තථා අනුපක්කිලිට්ඨං **මජ්ඣිමං,** මග්ගඵලපදට්ඨානං **පණීතං**. භවභොගසම්පත්තිනිමිත්තං වා කතං **හීනං,** සාවකපච්චෙකබොධිපාරමිතාවසෙන අත්තනො විමොක්ඛත්ථාය කතං **මජ්ඣිමං,** සම්මාසම්බොධිපාරමිතාවසෙන සබ්බෙසං විමොක්ඛත්ථාය කතං **පණීතන්ති**.

සොමනස්සු...පෙ.... භෙදතොති භෙද-සද්දො පච්චෙකං සම්බන්ධිතබ්බො ''සොමනස්සුපෙක්ඛාභෙදතො ඤාණභෙදතො පයොගභෙදතො''ති. තත්ථ **පයොගභෙදතොති** සඞ්ඛාරභෙදතොති අත්ථො. නනු ච සොමනස්සුපෙක්ඛාභෙදො තාව යුත්තො තෙසං භින්නසභාවත්තා. ඤාණප්පයොගභෙදො පන කථන්ති? වුච්චතෙ – ඤාණප්පයොගකතො භෙදො ඤාණප්පයොගභෙදො තෙසං භාවාභාවමුපාදාය පවත්තත්තා. ඉදානි තමෙව සොමනස්සුපෙක්ඛාදිභෙදං විභාගෙන දස්සෙතුං **''සෙය්‍යථිද''**න්ති පුච්ඡිත්වා **''සොමනස්සසහගත''**න්තිආදිනා විස්සජ්ජෙති. තත්ථ **සෙය්‍යථීදන්ති** තං කතමං, තං කථන්ති වා අත්ථො.

සොභනං මනො, සොභනං වා මනො එතස්සාති සුමනො, තස්ස භාවො සොමනස්සං, මානසිකසුඛවෙදනායෙතං අධිවචනං, සොමනස්සෙන උප්පාදතො යාව නිරොධා සහගතං පවත්තං සංසට්ඨං සම්පයුත්තන්ති අත්ථො. අථ වා

සොමනස්සෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතන්ති **සොමනස්සසහගතං**. ජානාති යථාසභාවං පටිවිජ්ඣතීති ඤාණං, තෙන සමං එකුප්පාදාදීහි පකාරෙහි යුත්තන්ති **ඤාණසම්පයුත්තං**. නාස්ස සඞ්ඛාරො අත්ථීති අසඞ්ඛාරං, අසඞ්ඛාරමෙව **අසඞ්ඛාරිකං**. සහ සඞ්ඛාරෙන පවත්තමානං සසඞ්ඛාරං, තදෙව **සසඞ්ඛාරිකං. සඞ්ඛාරොති** චෙත්ථ අත්තනො, පරස්ස වා පුබ්බප්පයොගො ''සඞ්ඛරොති තික්ඛභාවසඞ්ඛාතෙන මණ්ඩනවිසෙසෙන සජ්ජෙති, සඞ්ඛරීයති වා සජ්ජීයති චිත්තං එතෙනා''ති කත්වා. තත්ථ දානාදිපුඤ්ඤකරණකාලෙ මච්ඡෙරමලථිනමිද්ධාදීහි උපක්කිලෙසෙහි සංසීදමානෙ චිත්තෙ උපක්කිලෙසවූපසමවසෙන, චිත්තස්ස ච උස්සාහජනනවසෙන තීසු ද්වාරෙසු පවත්තො සම්මාවායාමො **අත්තනො පයොගො** නාම. කුසලකරණෙ නිරුස්සාහස්ස පන ''අම්භො, සප්පුරිස, කුසලකරණං නාම පණ්ඩිතෙහි ආසෙවිතමග්ගො, තත්ථ තයාපි පටිපජ්ජිතුං වට්ටති, තස්මා දානං දෙහි, සීලං රක්ඛ, තඤ්හි තෙ අත්ථාය හිතාය සුඛාය භවිස්සතී''තිආදිනා කුසලකරණත්ථාය උස්සාහජනනවසෙන පරෙසං කායවචීද්වාරෙසු පවත්තා ආණත්ති **පරප්පයොගො** නාම. තෙසු පන පුරිමො පුබ්බභාගප්පවත්තචිත්තසන්තානෙ, පච්ඡිමො පරෙසං චිත්තසන්තානෙයෙව සම්භවතීති තන්නිබ්බත්තිතො චිත්තස්ස තික්ඛභාවසඞ්ඛාතො විසෙසො ඉධ උපචාරතො සඞ්ඛාරොති වෙදිතබ්බො. තෙනාහු ආචරියා –

''පුබ්බප්පයොගසම්භූතො, විසෙසො චිත්තසම්භවී;
සඞ්ඛාරො ඉති සඞ්ඛාර-සභාවඤ්ඤූහි කිත්තිතො''ති.

අථ වා **''සසඞ්ඛාරිකමසඞ්ඛාරික''**න්ති ච එතං කෙවලං සඞ්ඛාරස්ස භාවාභාවමත්තාපෙක්ඛාය වුත්තං, න තස්ස සහප්පවත්තිසබ්භාවාභාවතොති භින්නසන්තානප්පවත්තිනොපි සඞ්ඛාරස්ස ඉදමත්ථිතාය තංවසෙන නිබ්බත්තං චිත්තං සඞ්ඛාරො අස්ස අත්ථීති **සසඞ්ඛාරිකං** සහ-සද්දස්ස විජ්ජමානත්ථපරිදීපනතො ''සලොමකො සපක්ඛකො''තිආදීසු විය. තබ්බිපරීතං පන තදභාවතො යථාවුත්තවසෙනෙව **අසඞ්ඛාරිකං**. අථ වා සඞ්ඛරණං, සඞ්ඛරීයති වා එතෙන ආගන්තුකසම්භූතෙන චිත්තසංසීදනසභාවාපනයනවසෙනෙව සජ්ජීයති, සඞ්ඛරොති වා තං යථාවුත්තවසෙනෙවාති සඞ්ඛාරොති උජුකමෙව පුබ්බප්පයොගජනිතො තික්ඛභාවො වුච්චති, තදභාවතො **අසඞ්ඛාරිකං,** සභාවතික්ඛන්ති අත්ථො. තංසහගතාය **සසඞ්ඛාරිකං,** අථ වා මච්ඡෙරමලාදීහි සඞ්ඛරීයතීති සඞ්ඛාරො, චිත්තස්ස සංසීදනසභාවො, සො යස්ස නත්ථීති **අසඞ්ඛාරිකං,** ඉතරං **සසඞ්ඛාරිකං**. පණීතඋතුභොජනාදිකො වා බලවපච්චයො සඞ්ඛාරො ''සඞ්ඛරොති චිත්තං තික්ඛභාවෙන, සඞ්ඛරීයති වා තං එතෙනා''ති කත්වා. අ-කාරස්ස වුඩ්ඪත්ථවුත්තිතාය වුඩ්ඪිප්පත්තො සඞ්ඛාරො අස්සාති **අසඞ්ඛාරිකං,** බලවපච්චයවන්තන්ති අත්ථො. වුඩ්ඪිපරිදීපකෙන පන අ-කාරෙන අවිසෙසිතත්තා **සසඞ්ඛාරිකං** සප්පච්චයං දුබ්බලපච්චයන්ති අධිප්පායො. ඤාණෙන විප්පයුත්තං විරහිතන්ති **ඤාණවිප්පයුත්තං**.

උපෙක්ඛතීති උපෙක්ඛා, වෙදියමානාපි ආරම්මණං අජ්ඣුපෙක්ඛති, මජ්ඣත්තාකාරසණ්ඨිතියාති අත්ථො. අථ වා ඉට්ඨෙ, අනිට්ඨෙ ච ආරම්මණෙ පක්ඛපාතාභාවෙන උපපත්තිතො යුත්තිතො ඉක්ඛති අනුභවතීති උපෙක්ඛා. අථ වා උපෙතා සුඛදුක්ඛානං අවිරුද්ධා ඉක්ඛා අනුභවනන්ති උපෙක්ඛා. අවිරුද්ධත්තායෙව හෙසා තෙසං අනන්තරම්පි පවත්තති. සුඛදුක්ඛවෙදනා පන විසුං විසුං විරුද්ධසභාවත්තා නාඤ්ඤමඤ්ඤං අනන්තරං පවත්තන්ති . තෙනෙව හි **පට්ඨානෙ** සොමනස්සස්ස අනන්තරං දොමනස්සස්ස, දොමනස්සස්ස අනන්තරං සොමනස්සස්ස ච උප්පත්ති පටිසිද්ධා. අයඤ්ච අත්ථො ලොභසහගතචිත්තසම්පයුත්තවෙදනායපි ලබ්භති, පුරිමා පන ද්වෙ න තථා. න හි ලොභසහගතාදීනං මජ්ඣත්තාකාරෙන අජ්ඣුපෙක්ඛනං, උපපත්තිතො ඉක්ඛනං වා අත්ථීති. **උපෙක්ඛාසහගත**න්ති සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව.

නනු ච අඤ්ඤෙපි ඵස්සාදයො සම්පයුත්තධම්මා අත්ථීති සොමනස්සාදීනං වසෙනෙව පන අට්ඨවිධතා කස්මා ගහිතාති? භෙදකරභාවතො. ඵස්සාදීනඤ්හි සබ්බචිත්තසාධාරණත්තා, සද්ධාදීනඤ්ච සබ්බකුසලසාධාරණත්තා න තෙහි චිත්තස්ස විභාගො, සොමනස්සාදයො පන කත්ථචි චිත්තෙ හොන්ති, කත්ථචි න හොන්තීති පාකටොව තෙහි චිත්තස්ස විභාගොති. කස්මා පනෙතෙ කත්ථචි චිත්තෙ හොන්ති, කත්ථචි න හොන්තීති? කාරණස්ස සන්නිහිතාසන්නිහිතභාවතො. කිං පන නෙසං කාරණන්ති? වුච්චතෙ – තත්ථ සොමනස්සසහගතභාවො තාව ආරම්මණවසෙන හොති. ඉට්ඨාරම්මණස්මිඤ්හි සොමනස්සසහගතචිත්තමුප්පජ්ජති. නනු ච ඉට්ඨාරම්මණං ලොභස්ස වත්ථු රජ්ජනීයත්තාති කථං තත්ථ කුසලං උප්පජ්ජතීති? නයිදමෙකන්තිකං ඉට්ඨෙපි ආරම්මණෙ නියමිතාදිවසෙන කුසලස්ස උප්පජ්ජනතො. යස්ස හි ''කුසලමෙව මයා කත්තබ්බ''න්ති කුසලකරණෙයෙව චිත්තං නියමිතං හොති, අකුසලප්පවත්තිතොව නිවත්තෙත්වා කුසලකරණෙයෙව පරිණාමිතං, අභිණ්හකරණෙන ච කුසලං සමුදාචිණ්ණං, පටිරූපදෙසවාසසද්ධම්මස්සවනසප්පුරිසූපනිස්සයපුබ්බෙකතපුඤ්ඤතාසඞ්ඛාතචතුචක්කූපනිස්සයවසෙන, යොනිසො ච ආභොගො පවත්තති, තස්ස ඉට්ඨෙපි ආරම්මණෙ අලොභසම්පයුත්තමෙව චිත්තමුප්පජ්ජති, න ලොභසම්පයුත්තං. හොති චෙත්ථ –

''නියාමපරිණාමෙහි , සමුදාචිණ්ණතාය ච;
ඤාණපුබ්බඞ්ගමාභොගා, ඉට්ඨෙපි කුසලං සියා''ති.

අපිච සද්ධාබහුලතාදීහි ච කාරණෙහි චිත්තස්ස සොමනස්සසහගතතා වෙදිතබ්බා. අස්සද්ධානං, හි මිච්ඡාදිට්ඨිකානඤ්ච එකන්තමිට්ඨාරම්මණභූතං තථාගතරූපම්පි දිස්වා සොමනස්සං න උප්පජ්ජති. යෙ ච කුසලප්පවත්තියං ආනිසංසං න පස්සන්ති, තෙසං පරෙහි උස්සාහිතානං කුසලං කරොන්තානම්පි සොමනස්සං න

උප්පජ්ජති, තස්මා සද්ධාබහුලතා විසුද්ධිදිට්ඨිතා ආනිසංසදස්සාවිතාති ඉමෙහිපි කාරණෙහි චිත්තස්ස සොමනස්සසහගතතා හොති.

අපිච යෙ තෙ එකාදස ධම්මා පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති. සෙය්‍යථිදං – බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සංඝානුස්සති සීලානුස්සති චාගානුස්සති දෙවතානුස්සති උපසමානුස්සති ලූඛපුග්ගලපරිවජ්ජනං සිනිද්ධපුග්ගලසෙවනා පසාදනීයසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණා තදධිමුත්තතාති ඉමෙහිපි කාරණෙහි චිත්තස්ස සොමනස්සසහගතභාවො වෙදිතබ්බො. බුද්ධාදිගුණෙ අනුස්සරන්තස්ස හි යාව උපචාරුප්පාදා සකලසරීරං ඵරමානා පීති උප්පජ්ජති. තථා දීඝරත්තං අක්ඛණ්ඩතාදිවසෙන අත්තනා රක්ඛිතං චතුපාරිසුද්ධිසීලං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, ගිහිනො දසසීලං පඤ්චසීලං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, දුබ්භික්ඛභයාදීසු පණීතං භොජනං සබ්‍රහ්මචාරීනං දත්වා ‘‘එවංනාම දානං අදාසි’’න්ති අත්තනොචාගං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, ගිහිනොපි තථාරූපෙ කාලෙ සීලවන්තානං දින්නදානං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, යෙහි ගුණෙහි සමන්නාගතා දෙවා දෙවත්තං ගතා, තථාරූපානං ගුණානං අත්තනි අත්ථිතං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, සමථවිපස්සනාහි වික්ඛම්භිතකිලෙසෙ සට්ඨිපි සත්තතිපි වස්සානි අසමුදාචරන්තෙ දිස්වා ‘‘අහො මය්හං කිලෙසා න සමුදාචරන්තී’’ති චින්තෙන්තස්ස, චෙතියදස්සනථෙරදස්සනෙසු අසක්කච්චකිරියාය සංසූචිතලූඛභාවෙන බුද්ධාදීසු පසාදසිනෙහාභාවෙන ගද්‍රභපිට්ඨෙ රජසදිසෙ ලූඛපුග්ගලෙ පරිවජ්ජන්තස්ස, බුද්ධාදීසු පසාදබහුලෙ මුදුචිත්තෙ සිනිද්ධපුග්ගලෙ පටිසෙවන්තස්ස, රතනත්තයගුණපරිදීපකෙ පසාදනීයසුත්තන්තෙ පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, ඨානනිසජ්ජාදීසුපි පීතිඋප්පාදනත්ථං තන්නින්නතාදිවසෙන පවත්තෙන්තස්ස යෙභුය්‍යෙන පීති උප්පජ්ජති. පීතියා ච සොමනස්සෙන සහ අවිනාභාවතො තදුප්පත්තියා තස්සාපි උප්පත්ති නියතාති එවං පීතිකාරණානිපි සොමනස්සකාරණානීති දට්ඨබ්බානි. කිඤ්ච – අගම්භීරපකතිතා, සොමනස්සපටිසන්ධිකතාති ඉමෙහි ද්වීහි කාරණෙහි සොමනස්සසහගතතා හොති. යො හි අගම්භීරපකතිකො හොති, අප්පමත්තකෙපි හිතොපකරණෙ තුස්සති, යො ච සොමනස්සපටිසන්ධිකො අප්පසන්නෙසු ආරම්මණෙසුපි අප්පටික්කූලදස්සාවී, තස්ස යෙභුය්‍යෙන සොමනස්සසහගතචිත්තං උප්පජ්ජති. යථාවුත්තානං පන සොමනස්සකාරණානමභාවෙන මජ්ඣත්තාරම්මණතාය ච උපෙක්ඛාසහගතතා වෙදිතබ්බා.

ඤාණසම්පයුත්තස්ස පන කම්මතො උපපත්තිතො ඉන්ද්‍රියපරිපාකතො කිලෙසදූරීභාවතොති ඉමෙහි කාරණෙහි හොති. යො හි පරෙසං හිතජ්ඣාසයෙන ධම්මං දෙසෙති හීනුක්කට්ඨාදීනි ච නළකාරමුද්දාගණනාදීනි සිප්පායතනානි, වඩ්ඪකීකසිවාණිජ්ජාදීනි ච කම්මායතනානි, විසහරණාදීනි ච විජ්ජායතනානීති එවං නිරවජ්ජසිප්පායතනාදීනි සික්ඛාපෙති, සයං වා සික්ඛති, ධම්මකථිකස්ස සක්කාරං කත්වා ධම්මං කථාපෙති, ‘‘ආයතිං පඤ්ඤවා භවිස්සාමී’’ති පත්ථනං පට්ඨපෙත්වා නානප්පකාරං පුඤ්ඤකම්මං කරොති, තස්සෙවං නානප්පකාරං පඤ්ඤාසංවත්තනිකකම්මං සම්පාදෙන්තස්ස තං කම්මං උපනිස්සාය උප්පජ්ජමානං කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං උප්පජ්ජති. තථා අබ්‍යාපජ්ජෙ ලොකෙ උප්පන්නස්ස උප්පජ්ජමානං කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. වුත්තඤ්හෙතං –

> ‘‘තස්ස තත්ථ සුඛිනො ධම්මපදානි පිලවන්ති, දන්ධො, භික්ඛවෙ, සතුප්පාදො, අථ සො සත්තො ඛිප්පමෙව විසෙසභාගී හොතී’’ති (අ. නි. 4.191).

තථා පඤ්ඤාදසකං සම්පත්තස්ස ඉන්ද්‍රියපරිපාකං නිස්සාය උප්පජ්ජමානං කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. යෙන පන සමථවිපස්සනාභාවනාහි කිලෙසා වික්ඛම්භිතා, තස්ස කිලෙසදූරීභාවං නිස්සාය උප්පජ්ජමානං චිත්තං ඤාණසම්පයුත්තං උප්පජ්ජති. යථාහ –

‘‘යොගා වෙ ජායතෙ භූරි, අයොගා භූරිසඞ්ඛයො’’ති. (ධ. ප. 282).

අපිච යෙ තෙ ධම්මා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති. සෙය්‍යථිදං – පරිපුච්ඡකතා වත්ථුවිසදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා දුප්පඤ්ඤපුග්ගලපරිවජ්ජනා පඤ්ඤවන්තපුග්ගලසෙවනා ගම්භීරඤාණචරියපච්චවෙක්ඛණා තදධිමුත්තතාති ඉමෙහි කාරණෙහි ඤාණසම්පයුත්තභාවො හොති. තථා හි යො පඤ්ඤවන්තෙ උපසඞ්කම්ම ඛන්ධධාතුආයතනඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගසමථවිපස්සනාදීනං පරිපුච්ඡාබහුලො හොති, තස්ස තංවසෙන උප්පන්නං සුතමයඤාණං ආදිං කත්වා උප්පජ්ජමානං චිත්තං ඤාණසහගතං හොති. යෙන පන නඛකෙසචීවරසෙනාසනාදීනි අජ්ඣත්තිකබාහිරවත්ථූනි පුබ්බෙ අවිසදානි ඡෙදනමලහරණාදිනා විසදානි කතානි, තස්සෙවං විසදවත්ථුකස්ස උප්පන්නෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු විසදං ඤාණං හොති පරිසුද්ධානි දීපකපල්ලකාදීනි නිස්සාය උප්පන්නදීපසිඛාය ඔභාසො විය. යස්ස ච සද්ධින්ද්‍රියාදීසු අඤ්ඤතරං බලවං හොති, ඉතරානි මන්දානි, තතො තානි සකසකකිච්චං කාතුං න සක්කොන්ති, තස්මා සො තස්ස බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගෙ ආගතනයෙන තෙන තෙන ආකාරෙන සමත්තං පටිපාදෙති, තස්සෙවං ඉන්ද්‍රියානං සමත්තං පටිපාදෙන්තස්ස විපස්සනාඤාණාදීනං වසෙන චිත්තං ඤාණසහගතං හොති. යො පන දුප්පඤ්ඤපුග්ගලෙ පරිවජ්ජෙති, පඤ්ඤවන්තපුග්ගලෙ වා පයිරුපාසති, ඛන්ධාදීසු ඔගාළ්හං භගවතො ගම්භීරඤාණචරියං වා පච්චවෙක්ඛති, ඨානනිසජ්ජාදීසු තදධිමුත්තචිත්තො වා විහරති, ඉමෙසම්පි උප්පජ්ජමානං කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. අපිච බුද්ධාදිගුණානුස්සරණෙනපි චිත්තං ඤාණසහගතං හොති. යථාහ –

> ‘‘යස්මිං, මහානාම, සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොස…පෙ…. න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං

හොති තථාගතං ආරබ්භ. උජුගතචිත්තො ඛො පන, මහානාම, අරියසාවකො ලභති අත්ථවෙදං, ලභති ධම්මවෙදං, ලභති ධම්මූපසංහිතං පාමොජ්ජං, පමුදිතස්ස පීති ජායති, පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියති, සමාහිතො යථාභූතං පජානාතී''තිආදි (අ. නි. 6.10; 11.11).

එවං බුද්ධානුස්සතිආදයොපි රාගාදිමලවිසොධනෙන ඤාණුප්පත්තිහෙතුකායෙවාති දට්ඨබ්බං. කිඤ්ච – තිහෙතුකපටිසන්ධිකතා ඤාණුප්පත්තිකාරණං. පටිසන්ධිපඤ්ඤා හි ආදිතො පට්ඨාය භවඞ්ගසන්තතිවසෙන බහුලං පවත්තමානා සන්තානපරිභාවනෙන ඤාණුප්පත්තියා සවිසෙසඋපනිස්සයො හොති. අසඞ්ඛාරිකත්තං පන සප්පායඋතුභොජනආවාසාදිපච්චයෙහි හොතීති. හොන්ති චෙත්ථ –

''ඉට්ඨාරම්මණතා සද්ධාබාහුල්‍යං දිට්ඨිසුද්ධි ච;
ඵලදස්සාවිතා චෙව, පීතිබොජ්ඣඞ්ගහෙතුයො.

''එකාදස තථා ධම්මා, අගම්භීරසභාවතා;
සොමනස්සයුත්තා සන්ධි, ඉච්චෙතෙ සුඛහෙතුයො.

''අභාවො සුඛහෙතූනං, මජ්ඣත්තාරම්මණන්ති ච;
උපෙක්ඛුප්පත්තිහෙතු ච, එවං ඤෙය්‍යා විභාවිනා.

''කම්මූපපත්තිතො චෙව, තථා ඉන්ද්‍රියපාකතො;
කිලෙසූපසමා ධම්ම-විචයස්ස ච හෙතුහි.

''සත්තධම්මෙහි බුද්ධාදි-ගුණානුස්සරණෙන ච;
සප්පඤ්ඤසන්ධිතො චෙව, චිත්තං ඤාණයුතං සියා.

''උතුභොජනආවාස-සප්පායාදීහි හෙතුහි;
අසඞ්ඛාරිකභාවොපි, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනා''ති.

එවං වෙදනාඤාණප්පයොගභෙදතො අට්ඨවිධං කාමාවචරචිත්තං නිද්දිසිත්වා ඉදානි තං නිගමෙන්තො ආහ **''ඉදං…පෙ…. නාමා''**ති.

12. යෙන පනත්ථෙන ඉදං ''කාමාවචර''න්ති වුච්චති, තං දානි දස්සෙතුං **''උද්දානතො''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **උද්දානතොති** උද්දෙසතො, සඞ්ඛෙපතොති අත්ථො. කිඤ්චාපි අවසිට්ඨකිලෙසාදයො විය කිලෙසකාමොපි අස්සාදෙතබ්බතාය වත්ථුකාමෙ සඞ්ගහිතො ඤාණං විය ඤෙය්‍යොති සඞ්ඛෙපතො එකොයෙව කාමො සියා, තථාපි කිලෙසකාමො වත්ථුකාමභාවං ගච්ඡන්තො කාමනීයට්ඨෙන ගච්ඡති, න කාමනවසෙන. කාමනවසෙන ච පන කිලෙසකාමොව හොති, න පන වත්ථුකාමොති ආහ **''ක්ලෙසවත්ථුවසා''**තිආදි. කො පනෙත්ථ වත්ථුකාමො, කො කිලෙසකාමොති චොදනං මනසි නිධාය ''ඡන්දො කාමො, රාගො කාමො, ඡන්දරාගො කාමො, සඞ්කප්පො කාමො, රාගො කාමො, සඞ්කප්පරාගො කාමො''ති (මහානි. 1) එවං **නිද්දෙසපාළියං** ආගතා නිද්දිට්ඨා කාමතණ්හාව ඉධ කිලෙසකාමො. වත්ථුකාමොති ච ''මනාපිකා රූපා…පෙ…. මනාපිකා ඵොට්ඨබ්බා…පෙ…. සබ්බෙපි කාමාවචරා ධම්මා…පෙ…. සබ්බෙපි රූපාවචරා…පෙ…. සබ්බෙපි අරූපාවචරා…පෙ…. කාමා''ති (මහානි. 1) තත්ථෙව නිද්දිට්ඨා සවිඤ්ඤාණාවිඤ්ඤාණප්පභෙදා තෙභූමකධම්මාති දස්සෙන්තො ආහ **''කිලෙසො…පෙ…. වට්ටක''**න්ති. **''ඡන්දරාගොවා''**ති අවධාරණෙන කිලෙසභාවෙන නිරුළ්හෙසු ලොභදොසමොහාදීසු දසසු දොසමොහාදයො නව කිලෙසෙ පටික්ඛිපති. කාමරූපාරූපතණ්හාය වත්ථු පතිට්ඨානං, කාරණභූතන්ති වා **වත්ථු**.

13. කථං පන කිලෙසකාමො නාම, කථඤ්ච වත්ථුකාමොති ආහ **''කිලෙසකාමො''**තිආදි. **කාමෙතීති** වත්ථුකාමං පත්ථෙති. **කාමීයතීති** කිලෙසකාමෙන පත්ථීයති. **ඉති**-සද්දො ''තස්මා''ති ඉමස්ස අත්ථෙ. **ච**-සද්දො එව-කාරත්ථෙ, තෙන යස්මා කිලෙසකාමො කාමෙතීති කාමො, වත්ථුකාමො ච කාමීයතීති, තස්මා එව කිලෙසකාමො, වත්ථුකාමො චාති **දුවිධොපි එස** කාමො **කාරකද්වයෙ** කත්තරි, කම්මනි ච සිජ්ඣති, කත්තුභාවං, කම්මභාවඤ්ච පච්චනුභොතීති අත්ථො. අථ වා **දුවිධොති** ද්වින්නං කාමානං වාචකතො දුවිධො. ''කාමො''ති අයං සද්දො **කාරකද්වයෙ සිජ්ඣති** යථාවුත්තකාරකයුගළෙ නිප්ඵජ්ජති, කත්තරි, කම්මනි ච ''කාමො''ති පදසම්භවො හොතීති අත්ථො. **වො**-කාරො පන නිපාතමත්තං ''එවං වො කාලාමා''තිආදීසු (අ. නි. 3.66) විය. අථ වා **වොකාරකද්වයෙති** ඛන්ධද්වයෙති අත්ථො. කිලෙසකාමො හි සඞ්ඛාරසභාවත්තා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ, වත්ථුකාමො ච වක්ඛමානනයෙන පඤ්චකාමගුණභූතො රූපසභාවත්තා රූපක්ඛන්ධෙති එවං දුවිධොපෙස කාමො ඛන්ධද්වයෙ **සිජ්ඣති** නිප්ඵජ්ජති, අන්තොභාවං ගච්ඡතීති.

14. සම්පජ්ජනානි **සම්පත්තියො,** තාසං වසෙන විසයවිසයීභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං සමොසරණවසෙන, සම්පාපුණනවසෙනාති අත්ථො. ඉමිනා පන ඉදං දීපෙති – යත්ථ දුවිධොපි කාමො විසයවිසයීභාවෙන සහිතො

පවත්තති, සොයෙව එකාදසවිධො පදෙසො කාමාවචරසඤ්ඤිතො . යත්ථ පන රූපාරූපධාතුයං කෙවලං වත්ථුකාමොව පවත්තති, න සො පදෙසො කාමාවචරො නාමාති. නනු ච දුවිධොපි සහිතො රූපාරූපධාතූසු පවත්තති, රූපාරූපාවචරධම්මානං වත්ථුකාමත්තා, තදාරම්මණභූතානඤ්ච රූපාරූපතණ්හානං තංයොගෙන කිලෙසකාමභාවසිද්ධිතොති? නයිදමෙවං ඔරම්භාගියභූතස්ස බහලකිලෙසස්සෙව කාමරාගස්ස ඉධ කිලෙසකාමභාවෙන අධිප්පෙතත්තා. ''උද්දානතො දුවෙ කාමා''ති සබ්බෙ කාමෙ උද්දිසිත්වාපි හි ''පදෙසො චතුපායාන''න්තිආදිනා විසයනියමනෙන ''දුවිධොපි අය''න්ති එත්ථ කාමෙකදෙසභූතො නීවරණාවත්ථාය කථිතො කාමරාගො කිලෙසකාමභාවෙන, තබ්බත්ථුකායෙව ධම්මා වත්ථුකාමභාවෙන ගහිතා, න රූපාරූපතණ්හා, තබ්බත්ථුකධම්මා වාති ඤාපීයති. එවඤ්ච කත්වා උපරි වක්ඛමානා සසත්ථාවචරූපමා උපපන්නා හොති, යථාවුත්තානමෙව කාමානං ඉධ අධිප්පෙතත්තා රූපාරූපධාතූසු විමානකප්පරුක්ඛවත්ථාලඞ්කාරපරිත්තකුසලාදිභෙදෙසු කාමාවචරධම්මෙසු පවත්තො ඡන්දරාගො කිලෙසකාමො නාම න හොති, න ච තබ්බත්ථුභූතං විමානකප්පරුක්ඛාදිපරිත්තධම්මජාතං වත්ථුකාමො නාමාති සිද්ධං. තෙනෙවාහ ''කාමො වා කාමසඤ්ඤා වා බ්‍රහ්මලොකෙ න විජ්ජතී''ති. කාමාවචරසත්තසන්තානගතතණ්හාය විසයභාවෙ සති පන තංයොගෙන රූපාරූපධාතූසුපි පවත්තමානො පරිත්තධම්මො වත්ථුකාමොයෙවාති වෙදිතබ්බං. අථ වා නිද්දෙසෙ ආගතනයෙන නිරවසෙසො කිලෙසකාමො කාමතණ්හාභවතණ්හාවිභවතණ්හානිරොධතණ්හාපභෙදො ඉධ පවත්තති. වත්ථුකාමෙසුපි අප්පකං රූපාරූපවිපාකමත්තං ඨපෙත්වා සබ්බොයෙව ඉධ පවත්තතීති අනවසෙසප්පවත්තිං සන්ධාය **''කාමොයං දුවිධොපි චා''**ති වුත්තං. කිඤ්චාපි එවං වුත්තං, තෙසු පන බහලකිලෙසකාමභූතො බහලකාමරාගො ච තබ්බත්ථුකා පඤ්ච කාමගුණා ච ඉධ ගහිතාති දස්සනත්ථං **''සම්පත්තීනං වසෙනා''**ති වුත්තං. සම්පජ්ජනවසෙන, සම්ජ්ඣනවසෙනාති අත්ථො. **අවචරතීති** පවත්තති. **ඉති**-සද්දො හෙතුම්හි, යස්මා දුවිධොපි අයං කාමො අවචරති, තස්මා කාමො එත්ථ අවචරතීති කාමාවචරසඤ්ඤිතොති අත්ථො.

15. සග්ගමොක්ඛහෙතුභූතා පුඤ්ඤසම්මතා අයා යෙභුය්‍යෙන අපෙතාති අපායා. නිරයාදිවසෙන චත්තාරො අපායා **චතුපායා. ඡන්නන්ති** චාතුමහාරාජිකතාවතිංසයාමාතුසිතානිම්මානරතිපරනිම්මිතවසවත්තිසඞ්ඛාතානං ඡන්නං දෙවලොකානං. මෙරුපාදවාසිනො පන අසුරා තාවතිංසෙසුයෙව සඞ්ගය්හන්තීති න තෙහි සද්ධිං සත්තන්නන්ති වුත්තං. මනසො උස්සන්නතාය **මනුස්සා,** සතිසූරභාවබ්‍රහ්මචරියයොග්‍යතාදිගුණවසෙන උපචිතමානසතාය උක්කට්ඨගුණචිත්තතායාති අත්ථො, තෙ පන නිප්පරියායතො ජම්බුදීපවාසිනො වෙදිතබ්බා. යථාහ –

> ''තීහි , භික්ඛවෙ, ඨානෙහි ජම්බුදීපකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ ච මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ච තාවතිංසෙ. කතමෙහි තීහි? සූරා සතිමන්තො ඉධ බ්‍රහ්මචරියවාසො''ති (අ. නි. 9.21).

තෙහි පන සමානරූපාදිතාය සද්ධිං පරිත්තදීපවාසීහි ඉතරමහාදීපවාසිනොපි ''මනුස්සා''ඉච්චෙව පඤ්ඤායිංසු. ලොකියා පන මනුනො අපච්චභාවෙනෙව ''මනුස්සා''ති වදන්ති . **එකාදසවිධොති** චතුරාපායෙසු තිරච්ඡානපෙත්තිවිසයානං විසුං පරිච්ඡින්නස්ස ඔකාසස්ස අභාවෙපි යත්ථ තෙ අරඤ්ඤසමුද්දපබ්බතපාදාදිකෙ නිබද්ධවාසං වසන්ති, තාදිසස්ස ඨානස්ස ගහිතත්තා එකාදසවිධො.

16. නනු චෙත්ථ අඤ්ඤෙසම්පි ධම්මානං පවත්තිසම්භවතො කාමස්සෙව අවචරණවසෙන කථං නාමලාභොති ආහ **''අස්සාභිලක්ඛිතත්තා''**තිආදි. තත්ථ **අස්සාති** ඉමස්ස දුවිධස්ස කාමස්ස. **අභිලක්ඛිතත්තාති** එකාදසවිධෙ පදෙසෙ පාකටත්තා. අථ වා **අස්සාති** කරණත්ථෙ සාමිවචනං, තස්මා අනෙන දුවිධෙන කාමෙන එකාදසවිධස්ස පදෙසස්ස **අභිලක්ඛිතත්තා,** පඤ්ඤාපිතත්තාති අත්ථො. අථ වා උපයොගත්ථෙ සාමිවචනවසෙන **අස්ස** එකාදසවිධස්ස පදෙසස්ස තෙන දුවිධෙන අභිලක්ඛිතත්තාති අත්ථො. සහ සත්ථෙහීති සසත්ථා, යත්ථ තෙ අවචරන්ති, සො **සසත්ථාවචරො,** පදෙසො. සො විය. යථා හි යස්මිං පදෙසෙ සසත්ථා පුරිසා අවචරන්ති, සො විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු ද්විපදචතුප්පදාදීසු අවචරන්තෙසු තෙසං තත්ථ පාකටත්තා, තෙහි වා අභිලක්ඛිතත්තා ''සසත්ථාවචරො''ත්වෙව පඤ්ඤායති, එවං විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු රූපාවචරාදීසු අවචරන්තෙසු අභිලක්ඛණවසෙන අයං පදෙසො ''කාමාවචරො''ත්වෙව සඤ්ඤිතොති. එස නයො රූපාරූපාවචරෙසු.

17-8. නනු ච චිත්තං කාමාවචරන්ති වුත්තං, යථාවුත්තනයෙන පන පදෙසස්ස ගහිතත්තා කථං තත්ථ අවචරන්තං කාමාවචරං නාමාති ආහ **''ස්වාය''**න්තිආදි. සො අයං කාමාවචරො ''කාමො''ති සඤ්ඤිතොති සම්බන්ධො. **රූපභවො රූපන්ති** යථා රූපභවො රූපං. අවුත්තොපි හි යථාසද්දො එවං-සද්දසන්නිට්ඨානතො ලබ්භති. යථා ''රූපූපපත්තියා මග්ගං භාවෙතී''ති එත්ථ ''රූපභවූපපත්තියා''ති වත්තබ්බෙ රූපභවො ''රූප''න්ති සඤ්ඤිතොති අයමෙත්ථ අත්ථො. කථං පනෙස එවං සඤ්ඤිතොති ආහ **''උත්තරස්සා''**තිආදි. අථ වා යථා උත්තරස්ස පදස්ස ලොපං කත්වා උදීරිතො එස රූපභවො ''රූප''න්ති සඤ්ඤිතො, එවං ස්වායං කාමාවචරො කාමොති සම්බන්ධො. **තස්මිං කාමෙති** තස්මිං උත්තරපදලොපවසෙන කාමසඤ්ඤිතෙ පදෙසෙ. **ඉදන්ති** ඉදං අට්ඨවිධං චිත්තං. අධිකාරවසෙන පන තස්ස ගහණෙපි සබ්බෙසමෙව පරිත්තචිත්තානමයමත්ථො ලබ්භති සබ්බෙසම්පි කාමෙ අවචරණතො. **සදාති** සබ්බකාලං, බාහුල්‍යෙනාති අධිප්පායො. ඉමිනා පන ඉදං දීපෙති – යථා සඞ්ගාමෙ යෙභුය්‍යෙන අවචරන්තො ''සඞ්ගාමාවචරො''ති ලද්ධනාමො හත්ථී අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තොපි බාහුල්ලප්පවත්තිවසෙන ''සඞ්ගාමාවචරො''ත්වෙව පඤ්ඤායති, එවමිදං අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තම්පි කාමලොකෙ බාහුල්ලවුත්තිතො ''කාමාවචර''මිච්චෙව වුත්තන්ති. තෙන පන නනු චෙතං රූපාරූපභවෙසුපි අවචරණතො රූපාවචරාදිනාමම්පි ලභෙය්‍යාති ඉදං චොදනං පරිහරති. හොති චෙත්ථ –

‘‘කාමෙවචරතීතොයතං, කාමාවචරසඤ්ඤිතං;
සෙසෙ අවචරන්තම්පි, සඞ්ගාමාවචරො යථා’’ති.

ඉති-සද්දො හෙතුම්හි. **ච**-සද්දො වත්තබ්බන්තරසමුච්චයෙ. තෙන යස්මා උත්තරපදලොපෙන කාමාවචරො ‘‘කාමො’’ති සඤ්ඤිතො, යස්මා ච තස්මිං කාමෙ ඉදං චිත්තං සදා අවචරති, තස්මා ‘‘කාමාවචර’’මිච්චෙව කථීතං, න පන කාමාවචරාවචරං, නාපි රූපාරූපාවචරන්ති වාති අධිප්පායො. **කාමඝාතිනාති** දෙසනාඤාණෙන විනෙයාසන්තානගතස්ස කිලෙසකාමස්ස හනනසීලෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන.

19. **පටිසන්ධිං …පෙ…. අවචාරයතීති** වාති අථ වා යස්මා යත්ථ කත්ථචි උප්පන්නම්පි කාමෙ භවෙයෙව පටිසන්ධිං අවචාරයති, තස්මා ඉදං කාමෙ අවචාරයතීති ‘‘කාමාවචර’’න්ති කථීතං වා-සද්දස්ස රස්සත්තං කත්වාති අත්ථො. එවං උත්තරපදලොපවසෙන පදසම්භවං දස්සෙත්වා ඉදානි විනාපි උත්තරපදලොපං කාමාවචර-සද්දස්ස සම්භවං දස්සෙතුං **‘‘පරියාපන්නනන්ති තත්‍ර වා’’**ති වුත්තං. **තත්‍රාති** තස්මිං කාමභවෙ. **පරියාපන්නනන්ති** අන්තොගධං. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො –

‘‘කතමෙ ධම්මා කාමාවචරා? හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්තී දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා ඛන්ධධාතුආයතනා රූපං වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං. ඉමෙ ධම්මා කාමාවචරා’’ති (ධ. ස. 1287) –

වුත්තත්තා යථා මනුස්සිත්ථියා කුච්ඡිස්මිං නිබ්බත්තොපි තිරච්ඡානගතිකො තිරච්ඡානයොනියමෙව පරියාපන්නත්තා ‘‘තිරච්ඡානො’’ත්වෙව වුච්චති, එවමිදං රූපාරූපභවෙසු උප්පන්නම්පි කාමභවපරියාපන්නත්තා ‘‘කාමාවචර’’මිච්චෙව කථීතන්ති. තප්පරියාපන්නතා චස්ස අවීචිපරනිම්මිතපරිච්ඡින්නොකාසනින්නාය කාමතණ්හාය විසයභාවතොති වෙදිතබ්බා. තථා හි වුත්තං ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන **නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි** ‘‘‘එත්ථාවචරා’ති වචනං අවීචිපරනිම්මිතපරිච්ඡින්නොකාසාය කාමතණ්හාය විසයභාවං සන්ධාය වුත්ත’’න්ති. පදසම්භවො පනෙත්ථ එවං වෙදිතබ්බො – කාමතණ්හා කාමො, සො එත්ථ ආරම්මණකරණවසෙන අවචරතීති කාමාවචරන්ති. නනු චෙත්ථ කතමා කාමතණ්හා, යා කාමාවචරධම්මාරම්මණා තණ්හා. කතමෙ කාමාවචරධම්මා, යෙ කාමතණ්හාවිසයාති එවං ඉතරීතරනිස්සයතාදොසො ආපජ්ජතීති ? නාපජ්ජති, අවීචිආදිඑකාදසොකාසනින්නතාය යංකිඤ්චි තණ්හං කාමතණ්හාභාවෙන ගහෙත්වා තංසභාවාය තණ්හාය විසයභාවෙන කාමාවචරධම්මානං උපලක්ඛෙතබ්බභාවතො. අථ වා කිලෙසවත්ථුවසෙන දුවිධොපි කාමො යථාරහං සහජාතවසෙන එත්ථ අවචරතීති කාමාවචරං, ආරම්මණකරණවසෙන වා දුවිධෙපි කාමෙ එතං අවචරතීති කාමාවචරං. අථ වා මඤ්චනිස්සිතකෙසු උක්කුට්ඨිං කරොන්තෙසු නිස්සයනිස්සිතානං අභෙදස්ස බුද්ධියා ගහිතත්තා නිස්සිතකෙසු නිස්සයූපචාරවසෙන ‘‘මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්තී’’ති වුච්චති, එවමෙතම්පි කාමාවචරභවෙ පවත්තනවසෙන තන්නිස්සිතත්තා නිස්සයවොහාරෙන ‘‘කාමාවචර’’න්ති වුච්චති. හොති චෙත්ථ –

‘‘කාමොවචරතීතොයත්ථ, කාමෙවචරතීති වා;
ඨානූපචාරතො වාපි, තං කාමාවචරං භවෙ’’ති.

20. පුජ්ජඵලනිබ්බත්තනතො, අත්තසන්තානං පුනනතො ච පුඤ්ඤානි, කත්තබ්බතාය කිරියා, තෙසං තෙසං ආනිසංසානං වත්ථුතාය වත්ථූනි චාති පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි. ගණනතො දසපරිමාණත්තා දස ච තානි පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි චාති දස පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි, තෙසං වසෙනාති **දසපුඤ්ඤක්‍රියවත්ථුවසෙන,** දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුභාවෙන තංමයං හුත්වාති අත්ථො. **එව**-කාරෙන පන රූපාරූපලොකුත්තරං විය න කෙවලං භාවනාවසෙනෙවාති දස්සෙති. අථ වා දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනෙව පවත්තති, න පන පරෙහි පරිකප්පිතපරපසංසාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනාති **එව**-සද්දෙන අවධාරණං. යතො වක්ඛති ‘‘සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤඤ්චා’’තිආදි.

21. කානි පන තානි දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි, යෙසං වසෙන ඉදං අට්ඨවිධං චිත්තං පවත්තතීති වුත්තන්ති ඉමං අනුයොගං සන්ධාය තානි සරූපතො දස්සෙතුං **‘‘දානං සීල’’**න්තිආදි වුත්තං . තත්ථ දියාති එතෙනාති **දානං,** පරිච්චාගචෙතනා. ඉධ පන චිත්තාධිකාරවසෙන තංසම්පයුත්තං ගහෙතබ්බං. තථා **‘‘සීලා’’**දීසුපි. සීලතීති **සීලං,** කායවචීකම්මානි සමාදහතීති අත්ථො. සුසිල්‍යවසෙන හි කායකම්මාදීනි අවිප්පකිණ්ණානි සම්පති, ආයතිඤ්ච හිතසුඛාවහානි සම්මා ඨපිතානි සමාහිතානි හොන්ති, සීලයති උපධාරෙතීති වා **සීලං. උපධාරණං** පනෙත්ථ කුසලානං අධිට්ඨානභාවො. භාවෙති කුසලධම්මෙ ආසෙවති වඩ්ඪෙති එතායාති **භාවනා**. අත්තනො සන්තානෙ නිප්ඵන්නා පත්ති දියාති එතෙනාති **පත්තිදානං**. තංතංකිච්චකරණෙ බ්‍යාවටස්ස භාවො **වෙයාවච්චං**. දෙසෙති එතායාති **දෙසනා**. පත්තිං අනුමොදති එතෙනාති පත්තානුමොදො. පුබ්බපදලොපෙන පන **‘‘අනුමොදො’’**ති වුත්තං. දිට්ඨියා උජුභාවො **දිට්ඨිජුත්තං,** සම්මාදිට්ඨියා උජුකරණන්ති අත්ථො. අත්තනො, පරස්ස වා හිතජ්ඣාසයවසෙන සම්මා සුණන්ති එතායාති **සංසුති**. පූජාවසෙන අපචායති සාමීචිං කරොති එතෙනාති **අපචායො**. පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනං පභෙදො පුඤ්ඤකිරියවත්ථුප්පභෙදො. මජ්ඣපදලොපවසෙන පන **‘‘පුඤ්ඤවත්ථුප්පභෙදො’’**ති වුත්තං යථා ආජඤ්ඤයුත්තො රථො ‘‘ආජඤ්ඤරථො’’ති. අයං තාවෙත්ථ පදවිචාරො.

අයං පන විනිච්ඡයො – තත්ථ සෙඛපුථුජ්ජනානං පරං උද්දිස්ස පූජානුග්ගහකාමතාය අත්තනො විජ්ජමානවත්ථුපරිච්චජනවසෙන පවත්තා චෙතනා දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. ඛීණාසවානම්පි තථා පවත්තා දානමෙව, සා පන පුඤ්ඤකිරියා නාම න හොතීති න ඉධ අධිප්පෙතා. පුජ්ජඵලනිබ්බත්තනතො, හි අත්තසන්තානං පුනනතො ච පුඤ්ඤං, න ච ඛීණාසවසන්තානෙ පවත්තා ඵලනිබ්බත්තිකා හොති, න ච තං පුනාති විසුද්ධසන්තානප්පවත්තත්තාති. එවං සෙසෙසුපි.

යා පන නිච්චසීලඋපොසථසීලාදිවසෙන පඤ්චසීලං අට්ඨසීලං දසසීලං සමාදියන්තස්ස, අසමාදියන්තස්සපි කුලචාරිත්තවසෙන සම්පත්තකායදුච්චරිතාදීහි විරමන්තස්ස, උපසම්පදමාළකෙ සංවරං සමාදියන්තස්ස, පාතිමොක්ඛං පරිපූරෙන්තස්ස, ආපාථගතවිසයෙසු චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි ථකෙන්තස්ස , චීවරාදිකෙ ච පච්චයෙ පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, කුහනාදිවත්ථුතො ආජීවං පරිසොධෙන්තස්ස පවත්තා චෙතනා, අයං සීලමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනාම. එත්ථාහ – ‘‘දානං නාමෙතං මය්හං කුලවංසො කුලචාරිත්ත’’න්ති එවං චාරිත්තසීලෙ ඨත්වා දෙන්තස්ස පවත්තා දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු කිං, උදාහු සීලමයන්ති? සීලමයමෙව චාරිත්තසීලභාවතො. දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගවසෙන පවත්තාපි හෙසා පුබ්බාභිසඞ්ඛාරස්ස අපරභාගෙ චෙතනාය ච තථා පවත්තත්තා සීලමයමෙව පුඤ්ඤකිරියවත්ථු, න දානමයං. පූජානුග්ගහකාමතාය හි දින්නං දානමයන්ති.

‘‘චක්ඛු අනිච්ච’’න්තිආදිනා පන චක්ඛාදිකෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සම්මසන්තස්ස පවත්තා ගොත්‍රභුවොදානපරියොසානා විපස්සනාචෙතනා, කසිණාදීසු ආරම්මණෙසු අප්පනං අප්පත්තා ගොත්‍රභුපරියොසානා පරිකම්මචෙතනා චාති අයං භාවනාමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. අප්පනාප්පත්තාපි භාවනායෙව, සා පන න කාමාවචරාති ඉධ න ගහිතා. නිරවජ්ජවිජ්ජායතනකම්මායතනසිප්පායතනානං සික්ඛනචෙතනාපි භාවනාමයෙයෙව සමොධානං ගච්ඡතීති ආචරියා. යා චෙත්ථ දෙය්‍යධම්මං ඛයතො වයතො සම්මසිත්වා දදතො පවත්තා, සාපි පුබ්බෙ විය උභයභාගෙ චෙතනානං තථා පවත්තත්තා භාවනාමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුයෙවාති වෙදිතබ්බං.

දානාදිකං යං කිඤ්චි සුචරිතකම්මං කත්වා ‘‘අසුකස්ස ච නාම පත්ති හොතු, සබ්බසත්තානං වා හොතූ’’ති එවං අත්තනා කතස්ස පරෙහි සාධාරණභාවං පච්චාසීසනවසෙන පවත්තා පත්තිදානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. කිං පනෙවං පත්තිං දදතො පුඤ්ඤක්ඛයො හොතීති? න හොති, යථා පන එකං දීපං ජාලෙත්වා තතො දීපසහස්සං ජාලෙන්තස්ස පඨමදීපො ඛීණොති න වත්තබ්බො, පුරිමාලොකෙන පන සද්ධිං පච්ඡිමාලොකස්ස එකීභාවෙ අතිමහාව හොති, එවමෙව පත්තිං දදතො පරිහානි නාම න හොති, වුඩ්ඪියෙව පන හොතීති දට්ඨබ්බා. කථං පනෙසා දින්නා නාම හොතීති? ‘‘ඉදං මෙ පුඤ්ඤකම්මං සබ්බසත්තානං, අසුකස්ස වා පරිණමතූ’’ති එවං පුබ්බභාගෙ, පච්ඡාපි වා වචීභෙදං කරොන්තෙන මනසා එව වා චින්තෙන්තෙන දින්නා නාම හොති. කෙචි පන ‘‘යං මයා කතං සුචරිතං, තස්ස ඵලං ‘දම්මී’ති වුත්තෙපි පත්ති දින්නාව හොතී’’ති වදන්ති. කුසලකම්මාධිකාරත්තා පන පරෙහි ච කම්මස්සෙව අනුමොදිතබ්බත්තා කම්මමෙව දාතබ්බං, අනුමොදෙන්තෙනපි කම්මමෙව අනුමොදිතබ්බන්ති ඉදමෙත්ථ ආචරියානං සන්නිට්ඨානං.

චීවරාදීසු පච්චාසාරහිතස්ස අසංකිලිට්ඨෙන අජ්ඣාසයෙන සමණබ්‍රාහ්මණානං වත්තපටිවත්තකරණවසෙන, ගිලානුපට්ඨානවසෙන ච පවත්තා වෙය්‍යාවච්චමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම.

ආමිසකිඤ්චක්ඛාදිනිරපෙක්ඛචිත්තස්ස අත්තනො පගුණං ධම්මං විමුත්තායතනසීසෙ ඨත්වා දෙසෙන්තස්ස, තථෙව නිරවජ්ජවිජ්ජායතනාදිකං උපදිසන්තස්ස ච පවත්තා දෙසනාමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. පරෙහි කතං යං කිඤ්චි සුචරිතකම්මං දින්නමදින්නම්පි වා ඉස්සාමච්ඡෙරමලං පහාය ‘‘සාධු සුට්ඨූ’’ති අනුමොදන්තස්ස පවත්තා අනුමොදනපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම, ‘‘අත්ථි දින්න’’න්තිආදිනා කම්මස්සකතාඤාණවසෙන දිට්ඨිං උජුං කරොන්තස්ස පවත්තා දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. යදි එවං ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තස්ස දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියතා න ලබ්භතීති? නො න ලබ්භති පුරිමපච්ඡිමචෙතනානම්පි තංතංපුඤ්ඤකිරියාස්වෙව සඞ්ගණ්හනතො. තථා හි වක්ඛති –

‘‘පුරිමා මුඤ්චනා චෙව, පරා තිස්සොපි චෙතනා;
හොති දානමයං පුඤ්ඤං, එවං සෙසෙසු දීපයෙ’’ති.

තස්මා කිඤ්චාපි උජුකරණවෙලායං ඤාණසම්පයුත්තමෙව චිත්තං හොති, පුරිමපච්ඡාභාගෙ පන ඤාණවිප්පයුත්තම්පි හොතීති තස්සාපි දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියභාවො උප්පජ්ජති.

අපරෙ පනාහු – විඤ්ඤාණපඤ්ඤාණවසෙන දස්සනං දිට්ඨි, චිත්තං පඤ්ඤා ච. දිට්ඨියා උජුභාවො දිට්ඨිජුත්තං. කිං තං? කුසලඤ්ච විඤ්ඤාණං කම්මස්සකතාඤාණාදි ච සම්මාදස්සනං. තත්ථ කුසලවිඤ්ඤාණෙන ඤාණුප්පාදෙපි අත්තනො සුචරිතානුස්සරණපරගුණපසංසාසරණගමනානං සඞ්ගහො, කම්මස්සකතාඤාණෙන කම්මපථසම්මාදිට්ඨියාති. දානාදිසම්පයුත්තං පන ඤාණං දානාදීස්වෙව අන්තොගධන්ති වෙදිතබ්බං. ‘‘එවමිමං ධම්මං සුත්වා තත්ථ වුත්තනයෙන පටිපජ්ජන්තො ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසං අධිගමිස්සාමි, බහුස්සුතො වා හුත්වා පරෙ ධම්මදෙසනාය අනුග්ගණ්හිස්සාමී’’ති එවං අත්තනො, පරෙසං වා විමුත්තායතනසීසෙන සද්ධම්මං සුණන්තස්ස පවත්තා සවනමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. නිරවජ්ජවිජ්ජායතනාදිසවනචෙතනාපි එත්ථෙව සඞ්ගය්හති. පූජාරහෙ, ගරුට්ඨානියෙ, මහල්ලකෙ ච දිස්වා ආසනා වුට්ඨහන්තස්ස

පත්තචීවරපටිග්ගහණමග්ගදානඅභිවාදනඅඤ්ජලිකම්මකරණආසනපුප්ඵගන්ධාදිඅභිහාරං කරොන්තස්ස ච පවත්තා බහුමානචෙතනා අපචිතිසහගතපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. වෙය්‍යාවච්චාපචායනානඤ්හි අයං විසෙසො – වයසා, ගුණෙන ච ජෙට්ඨානං, ගිලානානඤ්ච තංතංකිච්චකරණං වෙය්‍යාවච්චං, සාමීචිකිරියා අපචායනන්ති.

22-3. එවං අට්ඨකථාය ආගතනයෙන දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි දස්සෙත්වා ඉදානි සුත්තෙ ආගතනයෙන දානං සීලං භාවනාති තීණියෙව දස්සෙතුං තෙසු ඉතරෙසම්පි සඞ්ගහං දීපෙන්තො ආහ **"ගච්ඡන්ති සඞ්ගහ"**න්තිආදි. තත්ථ **පත්තිදානානුමොදනා දානෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති** තංසභාවත්තා. දානම්පි හි ඉස්සාමච්ඡෙරානං පටිපක්ඛං, එතෙපි, තස්මා සමානපටිපක්ඛතාය දානෙන සහ එකලක්ඛණත්තා එතෙ දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුම්හි සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. **වෙය්‍යාවච්චාපචායනා සීලමයෙ පුඤ්ඤෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති** චාරිත්තසීලසභාවත්තා. **දෙසනාසවනදිට්ඨිඋජුකා** පන කුසලධම්මාසෙවනතො භාවනතො **භාවනාමයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති**. කෙචි පන ''දෙසෙන්තො, සුණන්තො ච දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා ලක්ඛණං පටිවිජ්ඣ දෙසෙති, සුණාති ච, තානි ච දෙසනාසවනානි පටිවෙධමෙව ආහරන්තීති දෙසනාසවනං භාවනාමයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති''ති වදන්ති. ධම්මදානභාවතො ''දෙසනා දානමයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡතී''තිපි සක්කා වත්තුං. තථා දිට්ඨිජුකම්මං සබ්බත්ථාපි සබ්බෙසං නියමනලක්ඛණත්තාති. දානාදීසු හි යං කිඤ්චි ''අත්ථි දින්න''න්තිආදිනයප්පවත්තාය සම්මාදිට්ඨියාව විසොධිතං මහප්ඵලං හොති මහානිසංසන්ති. එවඤ්ච කත්වා **දීඝනිකායට්ඨකථායං** ''දිට්ඨිජුකම්මං පන සබ්බෙසං නියමනලක්ඛණ''න්ති (දී. නි. අට්ඨ. 3.305) වුත්තං. මහාසංඝියා පන අභයගිරිවාසිනො ච දිට්ඨිජුකම්මං විසුං පුඤ්ඤකිරියභාවෙන න ගණ්හන්ති. තථා හි තෙ දානං සීලං භාවනා සංසුති දෙසනානුස්සතිමොදනං වෙය්‍යාවච්චපූජාසරණප්පත්තිපසංසා චාති අත්තනා කතපුඤ්ඤානුස්සරණං බුද්ධාදීසු සරණගමනං පරගුණපසංසාති ඉමානි තීණි පක්ඛිපිත්වා දිට්ඨිජුකම්මං අග්ගහෙත්වා ද්වාදස පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි පඤ්ඤාපෙන්ති. **පුන තීණෙවාති** පඨමං දසාපි සමානා පුන සඞ්ඛෙපතො තීණෙව සම්භොන්ති.

24. ඉදානි පරෙහි නිද්දිසියමානානං පුඤ්ඤානුස්සරණාදීනං අත්තනා නිද්දිට්ඨෙස්වෙව සමොධානං දස්සෙතුං **"සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤඤ්චා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ සබ්බස්සෙව අත්තනා කතසුචරිතස්ස අනුස්සරණං **සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤං** නාම. **පසංසාති** පරෙහි කතාය පුඤ්ඤකිරියාය, සම්මාපටිපත්තියා ච විප්පසන්නචිත්තෙන පසංසනං, සන්තුස්සනන්ති අත්ථො. **සරණත්තයන්ති** එත්ථ සරන්ති හිංසන්තීති සරණානි, බුද්ධාදීනි තීණි රතනානි. තානි හි සරණගතානං තෙනෙව සරණගමනෙන භයං සන්තාසං දුග්ගතිපරික්කිලෙසං හිංසන්ති විනාසෙන්ති. තයො අවයවා අස්සාති තයං, තීහි අවයවෙහි යුත්තසමුදායස්සෙතං අධිවචනං, සරණානං තයං සරණත්තයං, තීණි සරණානීති වුත්තං හොති. න හි අවයවවිනිමුත්තො සමුදායො නාම කොචි අත්ථීති. ඉධ පන සරණත්තයග්ගහණෙන උපචාරතො, උත්තරපදලොපතො වා සරණගමනං අධිප්පෙතං. න හි සරණත්තයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම හොති. අත්ථතො පනෙතං ''සම්මාසම්බුද්ධො වත සො භගවා, ස්වාක්ඛාතො ධම්මො, සුප්පටිපන්නො සංඝො''තිආදිනා බුද්ධාදීසු පසාදපටිලාභවසෙන පවත්තා චෙතනා **දිට්ඨිජුකම්මස්මිං සඞ්ගහං යන්ති** තංවසෙනෙව තෙසං ඉජ්ඣනතො. න හි විපරීතදිට්ඨිකස්ස ඉමානි තීණි සම්භවන්ති, තස්මා තෙ එකන්තෙන දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියවත්ථුස්මිං සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, න විසුං පුඤ්ඤකිරියභාවෙන ගහෙතබ්බාති අධිප්පායො. තෙනාහ **"නත්ථි සංසයො"**ති. දිට්ඨිජුකම්මස්ස භාවනාමයසඞ්ගහෙපි සඞ්ඛෙපනයෙන භාවනාමයෙ සඞ්ගය්හන්ති, විත්ථාරනයෙන පන ''කත්ථ නු ඛො''ති සංසයො සියාති ඉමෙසං භාවනාමයසඞ්ගහො න වුත්තො. දිට්ඨිජුකම්මස්ස වා සබ්බෙසං මහප්ඵලභාවනියාමකත්තෙන මූලභූතත්තා තස්ස පධානභාවං දස්සෙතුං විසුං තත්ථ සඞ්ගය්හන්තීති වුත්තං. අපරෙ පන ''සඞ්ගණ්හන්තො සඞ්ගණ්හාති, ගණ්හන්තො 'මුඤ්චතී'ති වචනතො සරණගමනස්ස සීලසමාදානෙ විය ගහණං සම්භවතීති සීලමයෙ සඞ්ගය්හතී''ති වදන්ති. ''සරණගමනං පණිපාතභාවතො අපචිතිසහගතෙ සඞ්ගය්හතී''ති කෙචි.

25. ඉදානි යථාවුත්තපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනං පුරිමපච්ඡිමභාගවසෙන පවත්තමානාපි චෙතනා තත්ථ තත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති දස්සෙතුං **"පුරිමා මුඤ්චනා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **පුරිමාති** දානත්ථාය දෙය්‍යධම්මං ධම්මෙන සමෙන උප්පාදෙන්තස්ස, උප්පන්නං ''පරිච්චජිස්සාමී''ති චින්තෙන්තස්ස, දක්ඛිණෙය්‍යං පරියෙසන්තස්ස ච යාව වත්ථුනො පටිග්ගාහකස්ස හත්ථෙ විස්සජ්ජනං, පරිණාමනං වා, තාව පවත්තා පුබ්බභාගචෙතනා. පටිග්ගාහකස්ස පන හත්ථෙ විස්සජ්ජනචෙතනා, පරිණාමනචෙතනා වා මුඤ්චනචෙතනා නාම. සායෙව නිග්ගහීතලොපෙන **"මුචනා"**ති වුත්තා. **"මුඤ්චනා"**ඉතියෙව වා පාඨො. **පරාති** අත්තනා විස්සට්ඨවත්ථුම්හි ආලයං අකත්වා ''සාධු සුට්ඨු අග්ගං දානං මෙ දින්න''න්ති සොමනස්සචිත්තෙන පච්චවෙක්ඛන්තස්ස උප්පන්නා අපරභාගචෙතනා. **තිස්සොපි චෙතනාති** ඉති අයඤ්ච පුරිමා චෙතනා, අයඤ්ච මුඤ්චනචෙතනා, අයඤ්ච අපරචෙතනාති තිස්සොපි චෙතනා එකතො හුත්වා **දානමයං පුඤ්ඤං හොති,** දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම හොතීති අත්ථො. ''පුඤ්ඤ''න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා ''හොතී''ති එකවචනනිද්දෙසො. ඉදානි යථාවුත්තමත්ථං සෙසෙසුපි අතිදිසන්තො ආහ **"එවං සෙසෙසු දීපයෙ"**ති. **සෙසෙසූති** සීලාදීසු පුඤ්ඤකිරියවත්ථූසු **එවං** යථාවුත්තනයෙන ''සීලං 'රක්ඛිස්සාමී'ති චින්තෙන්තස්ස, 'පබ්බජිස්සාමී'ති විහාරං ගච්ඡන්තස්ස පවත්තා පුරිමචෙතනා, සීලං සමාදියන්තස්ස, පබ්බජන්තස්ස, සීලං පරිපූරෙන්තස්ස උප්පන්නා මජ්ඣිමචෙතනා, 'පූරිතං මෙ'ති පච්චවෙක්ඛන්තස්ස උප්පන්නා අපරචෙතනාති එවං තිස්සොපි චෙතනා එකතො හුත්වා සීලමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාමා''තිආදිනා **දීපයෙ,** පකාසෙය්‍යාති අත්ථො. නනු ච අත්තනා කතපුඤ්ඤානුස්සරණචෙතනා දිට්ඨිජුකම්මසඞ්ගහිතා, අයඤ්ච අපරචෙතනා සායෙවාති කථමස්සා තත්ථ සඞ්ගහොති? නායං දොසො, විසයභෙදෙන උභින්නම්පි විසෙසසබ්භාවතො. පුඤ්ඤානුස්සරණඤ්හි අත්තනා කතපුඤ්ඤවිසයමෙව. අයං පන තබ්බත්ථුවිසයාති පාකටොයෙව ද්වින්නං විසෙසොති.

එත්තාවතා ච යං වුත්තං ‘‘දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනෙව පවත්තතී’’ති, තත්ථ දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි සරූපතො, සඞ්ගහතො ච නිද්දිසිත්වා ඉදානි තථාපවත්තමානස්ස චස්ස පාටෙක්කං පවත්තාකාරවිසයං දස්සෙතුං **‘‘ඉදානී’’**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **අයන්ති** වක්ඛමානනිදස්සනං. දාතබ්බො ධම්මො දෙය්‍යධම්මො, අන්නාදිදසවිධං වත්ථු. වුත්තඤ්හි –

> ‘‘අන්නං පානං වත්ථං යානං, මාලාගන්ධවිලෙපනං;
> සෙය්‍යාවසථපදීපෙය්‍යං, දානවත්ථූ දසාවිමෙ’’ති.

පටිග්ගාහකො ආදි යෙසං දෙසකාලමිත්තාදීනං තෙ පටිග්ගාහකාදයො, දෙය්‍යධම්මස්ස, පටිග්ගාහකාදීනඤ්ච සම්පත්ති සම්පන්නතා **දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්ති**. තත්ථ දෙය්‍යධම්මස්ස පණීතමනාපභාවො ධම්මෙන සමෙන උප්පන්නභාවො **දෙය්‍යධම්මසම්පත්ති**. පටිග්ගාහකානං අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යභාවො **පටිග්ගාහකසම්පත්ති**. දුල්ලභඅන්නපානාදිකො දෙසො **දෙසසම්පත්ති**. තාදිසොව කාලො **කාලසම්පත්ති**. දුල්ලභඅන්නපානාදිකෙ හි දෙසෙ, කාලෙ වා දින්නං අජ්ඣාසයස්ස බලවතාය මහප්ඵලං, සොමනස්සහෙතුකඤ්ච හොති, තස්මා තෙ දානස්ස සම්පත්තිවසෙන වුත්තා. **මිත්තසම්පත්ති** පන කල්‍යාණමිත්තභාවො. කල්‍යාණමිත්තඤ්හි නිස්සාය දානාදීසු චිත්තං ඔදග්‍යප්පත්තං හොති. **පරිවාරිකසම්පත්ති** පන අනාණත්තියාපි තංතංකිච්චසම්පාදනෙ අප්පමත්තස්ස පරිවාරිකජනස්ස පටිලාභො. **අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුන්ති** සද්ධාබහුලතාවිසුද්ධිදිට්ඨිතාදිභෙදං අඤ්ඤං සොමනස්සකාරණං වා. **ආගම්මාති** උපාගම්ම, පටිච්චාති අත්ථො. **හට්ඨපහට්ඨොති** සොමනස්සවසෙන හට්ඨො චෙව පහට්ඨො ච. උභයෙනපි අධිකසොමනස්සං වුත්තං. **අත්ථි…පෙ…. පවත්තන්ති** ‘‘අත්ථි දින්නං, අත්ථි යිට්ඨං, අත්ථි හුතං, අත්ථි සුකතදුක්කටානං කම්මානං ඵලං විපාකො, අත්ථි අයං ලොකො, අත්ථි පරො ලොකො, අත්ථි මාතා, අත්ථි පිතා, අත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා, අත්ථි ලොකෙ සමණබ්‍රාහ්මණා සම්මග්ගතා සම්මාපටිපන්නා, යෙ ඉමඤ්ච ලොකං පරඤ්ච ලොකං සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා උපසම්පජ්ජ විහරන්තී’’ති (ම. නි. 1.441) එවං පවත්තං දසවිධං සම්මාදිට්ඨිවත්ථුවසෙන චෙව ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානියාදීනං වසෙන ච පවත්තං. ආදි-සද්දෙන හි න කෙවලං නවන්නංයෙව සම්මාදිට්ඨිවත්ථූනං ගහණං, අථ ඛො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානියානම්පි සඞ්ගහො. සම්මා ඤායෙන පවත්තා දිට්ඨි, පසත්ථා වා දිට්ඨීති **සම්මාදිට්ඨි,** තං. **පුරක්ඛත්වාති** පුබ්බඞ්ගමං කත්වා. තඤ්ච ඛො සහජාතපුබ්බඞ්ගමවසෙන ‘‘මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා’’තිආදීසු (ධ. ප. 1-2) විය සම්පයොගස්ස අධිප්පෙතත්තා.

අනුස්සාහිතොති ලොභමච්ඡරියාදිවසෙන පුඤ්ඤකිරියාය සඞ්කොචං අනාපජ්ජනතො අත්තනා, පරෙන වා කෙනචි අනුස්සාහිතො හුත්වා. සභාවතො හි පුඤ්ඤප්පවත්තිදස්සනමිදං. **පරෙහීති** පන පරපාකටුස්සාහදස්සනවසෙන වුත්තං. **පඨමන්ති** දෙසනාක්කමෙන, ඉධ නිද්දිට්ඨක්කමෙන වා පඨමං. **මහාකුසලචිත්තන්ති** සොමනස්සසහගතතාදිඅඞ්ගපාරිපූරියා මහන්තං කුසලචිත්තං. අථ වා පච්ඡිමභවිකබොධිසත්තානං පටිසන්ධිආකඩ්ඪනතො මහන්තං පූජිතං කුසලචිත්තන්ති **මහාකුසලචිත්තං**. සබ්බෙසම්පි හි සබ්බඤ්ඤුබොධිසත්තානං පටිසන්ධි මෙත්තාපුබ්බඞ්ගමස්ස තිහෙතුකසොමනස්සමයස්ස අසඞ්ඛාරිකචිත්තස්ස විපාකොති වුත්තං. එත්ථ ‘‘දෙය්‍යධම්ම…පෙ…. හට්ඨපහට්ඨො’’ති එත්තාවතා ඉමස්ස සොමනස්සසහගතභාවමාහ, ‘‘සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා’’ති ඤාණසම්පයුත්තභාවං, ‘‘අනුස්සාහිතො’’ති පන ඉමිනා අසඞ්ඛාරිකභාවන්ති දට්ඨබ්බං.

වුත්තනයෙනෙවාති ‘‘දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං, අඤ්ඤං වා සොමනස්සකාරණං ආගම්මා’’ති එවං වුත්තනයෙන. **උස්සාහිතොති** දෙය්‍යධම්මෙ සාපෙක්ඛාදිතාය, සීලසම්පදාදීසු අනධිමුත්තතාදීහි ච පුඤ්ඤකිරියාය සඞ්කොචාපජ්ජනතො අත්තනා, පරෙන වා කෙනචි උස්සාහිතො. **පරෙහීති** පන වුත්තනයමෙව. කරොති දානාදීනි පුඤ්ඤානීති සම්බන්ධො. **තමෙවාති** සොමනස්සසහගතාදිනා තංසදිසතාය වුත්තං. හොති හි තංසදිසෙපි තංවොහාරො යථා ච ‘‘සායෙව තිත්තිරී, තානියෙව ඔසධානී’’ති. එත්ථ පන ‘‘උස්සාහිතො’’ති ඉමිනා සසඞ්ඛාරිකතං දස්සෙති. සෙසං වුත්තනයමෙව. **ඉමස්මිං පනත්ථෙති** ඉමස්මිං සසඞ්ඛාරිකසද්දාභිධෙය්‍යෙ, උස්සාහිතබ්බචිත්තසඞ්ඛාතෙ අත්ථෙ තංවිසයෙති අත්ථො. **පුබ්බප්පයොගස්සාති** පුඤ්ඤකිරියාය සඞ්කොචෙ ජායමානෙ තතො විවෙචෙත්වා සමුස්සාහනවසෙන පවත්තස්ස චිත්තප්පයොගස්ස. **පුබ්බ**-ග්ගහණං පනෙත්ථ තථාපවත්තපුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙන සො පයොගො හොතීති කත්වා වුත්තං, න තස්ස පුබ්බකාලිකතායාති වුත්තොවායමත්ථො.

පටිපත්තිදස්සනෙනාති භික්ඛූ දිස්වා දෙය්‍යධම්මපරිච්චජනවන්දනාදිපටිපත්තිදස්සනෙන. බලන්ති අනන්තීති බාලා, අස්සාසිතපස්සාසිතමත්තෙනෙව ජීවන්ති, න පඤ්ඤාජීවිතෙනාති අධිප්පායො. බාලායෙව **බාලකා**. තෙ පන ඉධ ‘‘අත්ථි දින්න’’න්තිආදිනයප්පවත්තාය සම්මාදිට්ඨියා අභාවෙන අසඤ්ජාතබුද්ධිනො දාරකා. පාකටවසෙන චෙත්ථ **බාලක**-ග්ගහණං. සහසා කරණාදිකාලෙ පන ඉතරෙසම්පි ඤාණවිප්පයුත්තං හොතීති. සොමනස්සං ජාතං එතෙසන්ති **සොමනස්සජාතා,** ජාතසොමනස්සාති අත්ථො. **සහසාති** සීඝං සීඝං දාතුකාමතාය උප්පත්තිසමකාලමෙව.

එත්ථ ච ‘‘පටිපත්තිදස්සනෙනා’’ති ඉමිනා පරෙසං පයොගාභාවමාහ, ‘‘ජාතපරිචයා’’ති අත්තනො පයොගාභාවං. උභයෙනාපි ඉමස්ස අසඞ්ඛාරිකභාවං දීපෙති. ‘‘බාලකා, සහසා’’ති ච ඉමෙහි ඤාණවිප්පයුත්තභාවමාහ, ‘‘භික්ඛූ…පෙ. … ජාතා’’ති සොමනස්සසහගතභාවං. අථ වා ‘‘පටිපත්ති…පෙ…. පරිචයා’’ති ඉමිනා අසඞ්ඛාරිකභාවස්ස ‘‘බාලකා භික්ඛූ…පෙ…. ජාතා’’ති ච ඉමෙහි ඤාණවිප්පයුත්තසොමනස්සසහගතභාවස්ස ච දීපිතත්තා ‘‘සහසා’’ති වචනෙන යථාවුත්තමෙව ඤාණවිප්පයුත්තඅසඞ්ඛාරිකභාවං පකාසෙති. එවං සති පටිලොමතො සොමනස්සසහගතාදිභාවො දස්සිතො හොති. අනුලොමතො පන ‘‘සොමනස්සජාතා’’ති ඉමිනා සොමනස්සසහගතභාවං, සහසා-ග්ගහණෙන

ඤාණවිප්පයුත්තාසඞ්ඛාරිකභාවං දීපෙති. ''පටිපත්ති…පෙ…. දිස්වා''ති එත්තාවතා පන සොමනස්සසහගතාදිභාවස්ස කාරණං වුත්තන්ති. **තෙති** තෙ ඤාතකා, තෙ බාලකාති වා අත්ථො. **''සොමනස්සහෙතූනං අභාවං ආගම්මා''**ති ඉදං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. මජ්ඣත්තාරම්මණං තථාරූපෙ චෙතොභිසඞ්ඛාරාදයොපි හි උපෙක්ඛාසහගතතාය කාරණමෙවාති. චිත්තස්ස සොමනස්සාභාවෙ පුග්ගලස්සපි සොමනස්සරහිතතා හොතීති **''චතූසුපි…පෙ…. හොන්තී''**ති පුග්ගලාධිට්ඨානං කත්වා වුත්තං, සොමනස්සරහිතා හොන්ති පුඤ්ඤං කරොන්තාති අධිප්පායො. **''එව''**න්තිආදි නිගමනං.

ඉමෙසු පන අට්ඨසු විඤ්ඤාණෙසු සොමනස්සසහගතතො උපෙක්ඛාසහගතං බලවතරං, ඤාණවිප්පයුත්තතො ඤාණසම්පයුත්තං, සසඞ්ඛාරිකතො අසඞ්ඛාරිකං සදිසං බලවතරං. විසදිසං පන වෙදනාඤාණප්පයොගවසෙන බලවං, දුබ්බලඤ්ච හොති. සොමනස්සසහගතතිහෙතුකඅසඞ්ඛාරිකතො හි උපෙක්ඛාසහගතතිහෙතුකසසඞ්ඛාරිකං බලවතරං, උපෙක්ඛාසහගතදුහෙතුකඅසඞ්ඛාරිකතො සොමනස්සසහගතතිහෙතුකඅසඞ්ඛාරිකං බලවතරං. ඉති චතුත්ථචිත්තතො තතියචිත්තං බලවතරං, තතො අට්ඨමචිත්තං, තතො සත්තමචිත්තං, තතො දුතියචිත්තං, තතො පඨමචිත්තං, තතො ඡට්ඨචිත්තං, තතො පඤ්චමචිත්තන්ති එවමිමෙසං බලවබලවතරභාවො වෙදිතබ්බො.

26. එවං පාළියං ආගතනයෙන වෙදනාඤාණප්පයොගභෙදතො අට්ඨවිධතං නිද්දිසිත්වා ඉදානි අට්ඨකථායං ආගතපුඤ්ඤකිරියාදීනං වසෙනපි පභෙදං දස්සෙතුං **''දස පුඤ්ඤක්‍රියාදීන''**න්තිආදි වුත්තං. **ආදි**-සද්දෙන ඡන්නං ආරම්මණානං, චතුන්නං අධිපතීනං, තිණ්ණං කම්මානං, හීනාදිභෙදස්ස ච සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. තෙනෙවාහු –

''කමෙන පුඤ්ඤවත්ථූහි, ගොචරාධිපතීහි ච;
කම්මහීනාදිතො චාපි, ගණෙය්‍යා නයකොවිදො''ති.

27. ඉදානි තථාපවත්තමානස්ස තස්ස යො යො තෙසං තෙසං වසෙන ලබ්භමානො ගණනපරිච්ඡෙදො, තං සම්පිණ්ඩිත්වා දස්සෙතුං **''සත්තරස සහස්සානී''**තිආදි වුත්තං. තත්ථෙවං ගණනා වෙදිතබ්බා – ඉමානි තාව අට්ඨ විඤ්ඤාණානි දසන්නං පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනං වසෙන පවත්තනතො පච්චෙකං දස දසාති කත්වා අසීති චිත්තානි හොන්ති, තානි ච ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තනතො ඡග්ගුණිතානි සාසීතිකානි චත්තාරි සතානි හොන්ති, තානි චතුන්නං අධිපතීනං සහයොගවසෙන චතුග්ගුණිතානි සහස්සං, වීසාධිකානි ච නව සතානි හොන්ති, තානි ච කායවචීමනොසඞ්ඛාතානං තිණ්ණං කම්මානං වසෙන තිගුණිතානි සසට්ඨිසත්තසතාධිකානි පඤ්ච සහස්සානි හොන්ති, තානි ච හීනමජ්ඣිමපණීතභෙදතො තිගුණිතානි සාසීතිකද්විසතාධිකානි සත්තරස සහස්සානි හොන්තීති. නනු ච ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තානං වීමංසාධිපතිසහයොගාභාවතො අධිපතිවසෙන සහස්සං, සාසීතිකානි ච ඡ සතානි හොන්තීති තානි කම්මාදීනං වසෙන සම්පිණ්ඩිතානි වීසසතාධිකානි පන්නරස සහස්සානි භවන්තීති? සච්චමෙතං, සොතපතිතවසෙන පන තං අනාදියිත්වා අධිපතිගණනා ගහිතාති න තස්ස වසෙන ගණනහානි කතාති දට්ඨබ්බං.

නනු ච ''සවිපාකං කුසල''න්ති වුත්තං, තං පන කථං, කුහිං, කිං ඵලතීති චොදනං සන්ධායාහ **''තං පනා''**තිආදි. යස්මා තිහෙතුකං කුසලං තිහෙතුකං වා දුහෙතුකං වා පටිසන්ධිං දෙති , නාහෙතුකං පටිසන්ධිං දෙති. යදා ච තිහෙතුකං පටිසන්ධිං ජනෙති, තදා පවත්තෙ සොළස විපාකානි අභිනිප්ඵාදෙති. යදා ද්විහෙතුකං, තදා ද්වාදස. දුහෙතුකං පන දුහෙතුකමහෙතුකඤ්ච පටිසන්ධිං ජනෙති, න තිහෙතුකං. යදා ච දුහෙතුකං ජනෙති, තදා පවත්තියං ද්වාදස. යදා අහෙතුකං, තදා අට්ඨ. යෙ පන ආගමනතො විපාකස්ස සඞ්ඛාරභෙදමිච්ඡන්ති, තෙසං මතෙන තිහෙතුකං ද්වාදස, දස වා විපච්චති, දුහෙතුකං දස, අට්ඨ වා, තස්මා වුත්තං **''යථානුරූප''**න්ති. නානාවිධසම්පත්තිට්ඨානභාවතො සොභනා, ගන්තබ්බතො ගති චාති සුගති, කාමාවචරභවොව සුගති කාමාවචරසුගති. තස්සං **කාමාවචරසුගතියං. භවභොගසම්පත්තින්**ති එත්ථ ච භවතීති භවො, උපපත්තිභවසඞ්ඛාතානං විපාකක්ඛන්ධකටත්තාරූපානමෙතං ගහණං, භුඤ්ජිතබ්බතො භොගො, පවත්තියං පටිලභිතබ්බසම්පත්ති, භවොති වා පටිසන්ධි, භොගො සෙසවිපාකකටත්තාරූපෙහි සහ පවත්තියං පටිලභිතබ්බා සම්පත්ති, භවො ච භොගො ච භවභොගො, තෙයෙව සම්පන්නභාවතො සම්පත්ති, තෙසං වා සම්පත්ති භවභොගසම්පත්ති, තං **අභිනිප්ඵාදෙති,** ජනකවසෙන ච උපනිස්සයවසෙන ච සාධෙතීති අත්ථො. එත්ථ ච භවභොගසම්පත්තීනං නිරවසෙසතො ලබ්භමානට්ඨානං සන්ධාය ''කාමාවචරසුගතිය''න්ති වුත්තං. සහෙතුකවිපාකවජ්ජං පන පවත්තිවිපාකකටත්තාරූපසභාවං භවසම්පත්තිං, එකච්චභොගසම්පත්තිඤ්ච, භොගසම්පදමෙව වා අවිසෙසෙන සුගතියං දුග්ගතියම්පි අභිනිප්ඵාදෙතියෙව. නාගසුපණ්ණාදීනම්පි හිස්ස දෙවසම්පත්තිසදිසං මනුඤ්ඤං භොගජාතං, තබ්බිසයානි ච විපාකචිත්තානි, සුවණ්ණතාසුස්සරතාදි ච තං සබ්බං කාමාවචරකුසලස්සෙව ඵලං. න හි අකුසලස්ස ඉට්ඨඵලං අත්ථි. වුත්තඤ්හෙතං – ''අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං අකුසලස්ස ඉට්ඨො කන්තො විපාකො සංවිජ්ජතී''ති.

කාමාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරකුසලවණ්ණනා

ඉදානි යස්මා කාමාවචරකුසලානන්තරං උද්දිට්ඨස්ස රූපාවචරකුසලස්ස නිද්දෙසාවකාසො අනුප්පත්තො, තස්මා තං දස්සනත්ථං **''ඉතරෙසූ''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **ඉතරෙසූති** යථාවුත්තකාමාවචරකුසලතො ඉතරෙසු, රූපාවචරාදීසූති

අත්ථො. **සවත්ථුකතො එකවිධං** එකන්තෙන වත්ථුසන්නිස්සිතත්තා . න හි අරූපධාතුයං රූපාවචරධම්මා ලබ්භන්ති රූපවිරාගභාවනාය නිබ්බත්තත්තා පුන රූපාවචරජ්ඣානසමාපත්තියා අභාවතො.

හීනමජ්ඣිමපණීතභෙදතොති එත්ථ පුබ්බෙ විය අධිපතීනං හීනාදිභාවෙහි ඣානස්ස හීනාදිභාවො යොජෙතබ්බො. අථ වා පටිලද්ධමත්තමනාසෙවිතං **හීනං** පරිදුබ්බලභාවතො, නාතිසුභාවිතං අපරිපුණ්ණවසිභාවං **මජ්ඣිමං,** අතිවිය සුභාවිතං පන සබ්බසො පරිපුණ්ණවසිභාවං **පණීතං**. තථා උළාරපුඤ්ඤඵලකාමතාවසෙන පවත්තිතං **හීනං,** ලොකියාභිඤ්ඤත්ථාය පවත්තිතං **මජ්ඣිමං,** විවෙකකාමතාය අරියභාවෙ ඨිතෙන පවත්තිතං **පණීතං**. අත්තහිතාය වා පවත්තිතං **හීනං,** කෙවලං අලොභජ්ඣාසයෙන පවත්තිතං **මජ්ඣිමං,** පරහිතාය පවත්තිතං **පණීතං**. වට්ටජ්ඣාසයෙන වා පවත්තිතං **හීනං,** විවෙකජ්ඣාසයෙන පවත්තිතං **මජ්ඣිමං,** විවට්ටජ්ඣාසයෙන ලොකුත්තරපාදකත්ථං පවත්තිතං **පණීතං.**

පටිපදාදිභෙදතොති දුක්ඛපටිපදාදන්ධාභිඤ්ඤාදීනං පටිපදාභිඤ්ඤානං භෙදෙන. පටිපදාවචනෙනෙව වා තදවිනාභාවතො අභිඤ්ඤාපි ලබ්භති. තථා හෙත්ථ පටිපදාචතුක්කන්ති වොහරන්තීති **ආදි-**සද්දෙන අධිපතිආදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො, තස්මා **පටිපදාදිභෙදතොති** පටිපදාභෙදතො, අධිපතිභෙදතො, ආරම්මණභෙදතො, හානභාගියාදිභෙදතොති අත්ථො. තත්ථ පටිපදාභෙදතො තාව දුක්ඛපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං, දුක්ඛපටිපදං ඛිප්පාභිඤ්ඤං, සුඛපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං, සුඛපටිපදං ඛිප්පාභිඤ්ඤන්ති එවං චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ දුක්ඛා පටිපදා අස්සාති **දුක්ඛපටිපදං**. දන්ධා අභිඤ්ඤා අස්සාති **දන්ධාභිඤ්ඤං**. එස නයො **''දුක්ඛපටිපදං ඛිප්පාභිඤ්ඤ''**න්තිආදීසුපි.

තත්ථ අප්පහීනනීවරණස්ස, අවික්ඛම්භිතඣානනිකන්තිකස්ස ච ඤාණකිච්චස්ස අපරිබ්‍යත්තතාය පරිනිට්ඨිතසකලපුබ්බකිච්චස්ස ''පථවී පථවී''ති වා ''ආපො ආපො''ති වා එවං පවත්තපඨමසමන්නාහාරතො පට්ඨාය යාව තස්ස තස්ස ඣානස්ස උපචාරුප්පත්තියා නීවරණප්පහානං, නිකන්තිවික්ඛම්භනඤ්ච හොති, තාව පවත්තා පුබ්බභාගභාවනා **පටිපදා** නාම ''පටිපජ්ජති ඣානං එතායා''ති කත්වා. පහීනනීවරණස්ස, පන වික්ඛම්භිතඣානනිකන්තිකස්ස ච ඤාණකිච්චස්ස පරිබ්‍යත්තභාවතො උපචාරජ්ඣානං ආදිං කත්වා යාව අප්පනාය උප්පත්ති, තාව පවත්තා පඤ්ඤා පුබ්බභාගපඤ්ඤාය විසිට්ඨභාවතො **අභිඤ්ඤා** නාම, තස්මා යො ආදිතො කිලෙසෙ ඣානනිකන්තිඤ්ච වික්ඛම්භෙන්තො දුක්ඛෙන සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කිලමන්තො වික්ඛම්භෙති, වික්ඛම්භිතකිලෙසඣානනිකන්ති ච අප්පනාපරිවාසං වසන්තො චිරෙන අඞ්ගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස දුක්ඛපටිපදං, දන්ධාභිඤ්ඤඤ්ච ඣානං හොති. යො පන සසඞ්ඛාරෙන කිලෙසාදිකෙ වික්ඛම්භෙත්වා න චිරෙන අඞ්ගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස දුක්ඛපටිපදං, ඛිප්පාභිඤ්ඤඤ්ච. යො කිලෙසාදිකෙ වික්ඛම්භෙන්තො සුඛෙන අකිලමන්තො වික්ඛම්භෙති, අප්පනාපරිවාසං පන චිරායති, තස්ස සුඛපටිපදං, දන්ධාභිඤ්ඤං. යො පන සුඛෙනෙව කිලෙසාදිකෙ වික්ඛම්භෙත්වා සීඝමෙව අප්පනං පාපුණාති, තස්ස සුඛපටිපදං, ඛිප්පාභිඤ්ඤන්ති වෙදිතබ්බං.

සො පනායං පටිපදාභිඤ්ඤානං භෙදො කිලෙසින්ද්‍රියාධිකාරවසෙන වෙදිතබ්බො. යස්ස හි රාගාදයො කිලෙසා තිබ්බා හොන්ති, සද්ධාපඤ්චමකානි ච ඉන්ද්‍රියානි මුදූනි. යො ච සමථවිපස්සනාසු අකතාධිකාරො, තස්ස පවත්තඣානං දුක්ඛපටිපදං, දන්ධාභිඤ්ඤඤ්ච හොති. තස්ස හි කිලෙසසමුදාචාරතිබ්බතාය නීවරණවික්ඛම්භනස්ස කිච්ඡෙන කසිරෙන සම්ජ්ඣනතො පටිපදා දුක්ඛා අසුඛා, තස්සෙව සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං මුදුතාය අභිඤ්ඤාපි දන්ධා මන්දා අසීඝප්පවත්තිනී හොති. භවන්තරෙ වා සමථෙ අකතාධිකාරත්තා පටිපදා දුක්ඛා, විපස්සනාය අකතාධිකාරත්තා අභිඤ්ඤාපි දන්ධා. යො පන වුත්තවිපරීතො හොති, තස්ස කිලෙසානං අතිබ්බසමුදාචාරතාය, ඉන්ද්‍රියානඤ්ච තික්ඛතාය සමථවිපස්සනාසු කතාධිකාරතාය යථාක්කමං සුඛපටිපදා, ඛිප්පාභිඤ්ඤා ච හොති. භවන්තරෙ කතපරිචයස්ස හි යථා පගුණං කත්වා විස්සට්ඨගන්ථො අප්පමත්තකෙන පයොගෙන සුප්පවත්ති වාචුග්ගතො ච හොති, එවං භාවනා අප්පකසිරෙනෙව ඉජ්ඣතීති. ස්වායං අකතො, කතො ච අධිකාරො සමථනිස්සිතො පටිපදායං වුත්තො සමාධිප්පධානත්තා පටිපදාය. විපස්සනානිස්සිතො අභිඤ්ඤාය ඤාණප්පධානත්තා අප්පනායාති දට්ඨබ්බං.

යො පන තිබ්බකිලෙසො තික්ඛින්ද්‍රියො විපස්සනායමෙව වා කතාධිකාරො හොති, තස්ස වුත්තනයෙන දුක්ඛා පටිපදා, ඛිප්පා පන අභිඤ්ඤා හොති, තබ්බිපරීතස්ස සුඛපටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤාති. තස්මා කිලෙසානං තිබ්බමන්දභාවතො, ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවතො, පුබ්බපරිචයස්ස ච සම්භවාසම්භවවසෙනාති එවං කිලෙසින්ද්‍රියාධිකාරවසෙන ඉමාසං භෙදො වෙදිතබ්බො.

අපිච යානි පරතො සප්පායාසප්පායානි, පලිබොධුපච්ඡෙදාදීනි පුබ්බකිච්චානි, අප්පනාකොසල්ලානි ච ආගමිස්සන්ති, තෙසු යො උපචාරාධිගමතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ච අසප්පායසෙවී හොති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා, දන්ධා ච අභිඤ්ඤා හොති. උභයත්ථ සප්පායසෙවිනො සුඛා පටිපදා, ඛිප්පා ච අභිඤ්ඤා. යො පන තතො පුබ්බභාගෙ අසප්පායං සෙවිත්වා අපරභාගෙ සප්පායසෙවී හොති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා, ඛිප්පා අභිඤ්ඤා. තබ්බිපරීතස්ස සුඛා පටිපදා, දන්ධා අභිඤ්ඤා ච වෙදිතබ්බා.

තථා පලිබොධුපච්ඡෙදාදිපුබ්බකිච්චං අසම්පාදෙත්වා භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස සපරිපන්ථතාය දුක්ඛා පටිපදා, විපරියායෙන අපරිපන්ථතාය සුඛා. අප්පනාකොසල්ලානි අසම්පාදෙන්තස්ස ඤාණස්ස අවිසදතාය දන්ධා අභිඤ්ඤා හොති, සම්පාදෙන්තස්ස විපරියායතො ඛිප්පා අභිඤ්ඤාති. කිඤ්ච – තණ්හාවිජ්ජාතිභවනවසෙන එතාසං භෙදො

වෙදිතබ්බො. තණ්හාභිභූතස්ස හි දුක්ඛා පටිපදා හොති තස්සා සමාධිස්ස උජුපටිපක්ඛත්තා සමථපටිපදාය පරිපන්ථකභාවතො, අනභිභූතස්ස තදභාවතො සුඛා. අවිජ්ජාභිභූතස්ස ච තස්සා පඤ්ඤාය උජුපටිපක්ඛභාවතො දන්ධා අභිඤ්ඤා, ඉතරස්ස ඛිප්පා අභිඤ්ඤාති. සො පනායං පටිපදාභෙදො කෙවලං සමථභාවනාවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානස්ස, මග්ගාධිගමවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානස්ස පන නත්ථි දුක්ඛපටිපදාදිභෙදො. කෙචි පන මග්ගවසෙනෙව තස්ස පටිපදාදිභෙදං වණ්ණෙන්ති ''මග්ගස්ස හි දුක්ඛපටිපදාදිභාවෙ තස්මිං දුක්ඛපටිපදාදික''න්ති.

අධිපතිභෙදාදීසු පන ඡන්දාධිපතෙය්‍යං චිත්තාධිපතෙය්‍යං වීරියාධිපතෙය්‍යං වීමංසාධිපතෙය්‍යන්ති එවං අධිපතිභෙදතො, පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අප්පමාණාරම්මණං, අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං , අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණන්ති එවං ආරම්මණභෙදතො, හානභාගියං ඨිතිභාගියං විසෙසභාගියං නිබ්බෙධභාගියන්ති එවං හානභාගියාදිභෙදතො ච චතුබ්බිධතා වෙදිතබ්බා. තත්ථ ''ඡන්දවතො වෙ ඣානං නිබ්බත්තිස්සති, මය්හම්පි නිබ්බත්තිස්සතී''ති එවං ඡන්දං ධුරං කත්වා උප්පන්නං **ඡන්දාධිපතෙය්‍යං**. එස නයො **''චිත්තාධිපතෙය්‍යා''**දීසුපි. අප්පගුණං පන උපරිඣානස්ස පච්චයො භවිතුං අසක්කොන්තං **පරිත්තං,** සුප්පසරාවමත්තෙසු අවඩ්ඪිතාරම්මණෙසු නිබ්බත්තං **පරිත්තාරම්මණං**. වුත්තපටිපක්ඛතො පන යථාක්කමං **අප්පමාණාරම්මණාදීනි** වෙදිතබ්බානි. හානභාගියාදිවිසෙසං සයමෙව වක්ඛති.

ඣානඞ්ගයොගභෙදතොති කත්ථචි පඤ්ච ඣානඞ්ගානි, කත්ථචි චත්තාරි, කත්ථචි තීණි, කත්ථචි ද්වෙ , කත්ථචි අපරානි ද්වෙති එවං ඣානඞ්ගානං සම්පයොගභෙදතො. නනු චෙත්ථ කාමාවචරකුසලෙ විය සඞ්ඛාරභෙදො කස්මා න ගහිතො. ඉදම්පි හි කෙවලං සමථානුයොගවසෙන පටිලද්ධං සසඞ්ඛාරං, මග්ගාධිගමවසෙන පටිලද්ධමසඞ්ඛාරං, තස්මා ''ඣානඞ්ගසඞ්ඛාරයොගභෙදතො දසවිධ''න්ති වත්තබ්බන්ති? නයිදමෙවං, මග්ගාධිගමවසෙන සත්තිතො පටිලද්ධස්සාපි අපරභාගෙ පරිකම්මවසෙනෙව උප්පජ්ජනතො, තස්මා සබ්බස්සපි ඣානස්ස පරිකම්මසඞ්ඛාතපුබ්බාභිසඞ්ඛාරෙන විනා කෙවලං අධිකාරවසෙන අනුප්පජ්ජනතො ''අසඞ්ඛාර''න්තිපි වත්තුං න සක්කා, අධිකාරෙන ච විනා කෙවලං පරිකම්මාභිසඞ්ඛාරෙනෙව අනුප්පජ්ජනතො ''සසඞ්ඛාර''න්තිපි වත්තුං න සක්කාති ඣානඞ්ගයොගභෙදතො පඤ්චවිධතා ච වුත්තාති.

කාමච්ඡන්දො බ්‍යාපාදො ථිනමිද්ධං උද්ධච්චකුක්කුච්චං විචිකිච්ඡාති ඉමානි පඤ්ච නීවරණානි විප්පහීනානි එතස්සාති **කාමච්ඡන්ද...පෙ.... විප්පහීනං**. ''අග්‍යාහිතො''ති එත්ථ ආහිත-සද්දස්ස විය විප්පහීන-සද්දස්සෙත්ථ පරවචනං දට්ඨබ්බං. කාමච්ඡන්දාදීහි වා විප්පහීනං විසංයුත්තං තෙසං පහායකභාවෙනාති **කාමච්ඡන්ද...පෙ.... විප්පහීනං**. තත්ථ කාමෙතීති කාමො, ඡන්දනට්ඨෙන ඡන්දො චාති කාමච්ඡන්දො, බහලකාමරාගස්සෙතං අධිවචනං. බ්‍යාපාදාදීනමත්ථං වක්ඛති. යස්මා කාමච්ඡන්දාදීසු අප්පහීනෙසු ඣානං නුප්පජ්ජති, තස්මා තානිස්ස පහානඞ්ගානීති වෙදිතබ්බානි. නනු අඤ්ඤෙපි අකුසලා ධම්මා ඉමිනා ඣානෙන පහීයන්ති, අථ කස්මා පඤ්චෙව පහානඞ්ගවසෙන වුත්තානීති? විසෙසෙන ඣානන්තරායකරත්තා. කාමච්ඡන්දවසෙන හි නානාවිසයපලොභිතං චිත්තං න එකත්තාරම්මණෙ සමාධියති. කාමච්ඡන්දාභිභූතං වා නානාවිසයසමුපබ්‍රූළ්හාය කාමධාතුයා පහානපටිපදං න පටිපජ්ජති, බ්‍යාපාදෙන ච ආරම්මණෙ පටිහඤ්ඤමානං න සමාහිතං පවත්තති, ථිනමිද්ධාභිභූතං අකම්මඤ්ඤං හොති, උද්ධච්චකුක්කුච්චපරෙතං අවූපසන්තමෙව හුත්වා පරිබ්භමති, විචිකිච්ඡාඋපහතං ඣානාධිගමපටිපදං නාරොහති ''සම්මාසම්බුද්ධො නු ඛො, න නු ඛො, පථවී පථවී''තිආදිනා පවත්තමනසිකාරෙන ''ඣානං සියා නු ඛො, න නු ඛො''තිආදිනා විචිකිච්ඡන්තස්ස ඣානාධිගමපටිපදාය අසංසිජ්ඣනතො. යතො වක්ඛති –

> ''භාගී අස්සමහං අද්ධා, ඉමාය පටිපත්තියා;
> පවිවෙකසුඛස්සාති, කත්වා උස්සාහමුත්තම''න්ති.

තස්මා සමාධිආදීනං උජුවිපච්චනීකභාවෙන විසෙසෙන ඣානාධිගමස්ස අන්තරායකරණතො එතානෙව පහානඞ්ගානීති වුත්තානි. හොති චෙත්ථ –

> ''පච්චනීකා යතො පඤ්ච, සමාධාදීනමෙත්ථ හි;
> ඣානන්තරායිකා තස්මා, පහානඞ්ගෙ නියාමිතා''ති.

එවමිදං පහානඞ්ගවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි සම්පයොගඞ්ගවසෙන දස්සෙතුං **''විතක්ක...පෙ.... සම්පයුත්ත''**න්ති වුත්තං. තත්ථ විතක්කාදයො වචනත්ථලක්ඛණාදිවසෙන උපරි ආගමිස්සන්ති. යස්මා පන ඉමෙසු උප්පන්නෙසු ඣානං උප්පන්නං නාම හොති, තෙනස්ස ඉමානි සම්පයොගඞ්ගානීති වෙදිතබ්බානි, තස්මා න එතෙහි සමන්නාගතං අඤ්ඤදෙව ඣානං නාම අත්ථීති ගහෙතබ්බං. යථා පන නෙමිආදිඅඞ්ගසමුදායෙ රථාදිවොහාරො හොති, එවං ඣානඞ්ගසමුදායෙ ඣානවොහාරො. වුත්තම්පි හෙතං **විභඞ්ගෙ** ''ඣානන්ති විතක්කො විචාරො පීති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා''ති (විභ. 569). කස්මා පන අඤ්ඤෙසුපි ඵස්සාදීසු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු ඉමානියෙව පඤ්ච ඣානඞ්ගවසෙන වුත්තානීති? වුච්චතෙ – උපනිජ්ඣානකිච්චවන්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවතො ච. විතක්කො හි ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපෙති, විචාරො අනුබන්ධති. එවං ඣානාධිගමස්ස විසෙසපච්චයභූතෙහි තෙහි අවික්ඛෙපාය සමාදහිතපයොගස්ස චෙතසො පයොගසම්පත්තිසමුට්ඨානා පීති පීණනං, සුඛඤ්ච උපබ්‍රූහනං කරොති. අථ නං සසම්පයුත්තධම්මං එතෙහි අභිනිරොපනානුබන්ධනපීණනඋපබ්‍රූහනෙහි අනුග්ගහිතා එකග්ගතා සමාධානකිච්චෙන අත්තානං අනුවත්තාපෙන්තී එකත්තාරම්මණෙ සමං, සම්මා ච ආධියති, ඉන්ද්‍රියසමතාවසෙන සමං,

පටිපක්ඛධම්මානං දූරීභාවෙන ලීනුද්ධච්චාභාවෙන සම්මා ච ඨපෙතීති එවමෙතෙසමෙව උපනිජ්ඣානකිච්චං ආවෙණිකං. කාමච්ඡන්දාදිපටිපක්ඛභාවෙන පන සයමෙව වක්ඛති. එවං උපනිජ්ඣානකිච්චවන්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවතො ච ඉමෙයෙව පඤ්ච ඣානඞ්ගභාවෙන වවත්ථිතාති. යථාහු –

> ‘‘උපනිජ්ඣානකිච්චත්තා, කාමාදිපටිපක්ඛතො;
> සන්තෙසුපි ච අඤ්ඤෙසු, පඤ්චෙව ඣානසඤ්ඤිතා’’ති.

දෙසනාක්කමතො, මහග්ගතධම්මෙසු පඨමං අධිගන්තබ්බතො ච **පඨමං,** පඨමං සමාපජ්ජිතබ්බන්තිපි **පඨම**න්ති වදන්ති. තං පන න එකන්තලක්ඛණං ඣානපටිලොමාදිවසෙන සමාපජ්ජනෙ අසම්භවතො.

පුරිමපච්ඡිමචිත්තෙසු උප්පජ්ජමානස්සාපි අප්පනාක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජනතො විතක්කො විප්පහීනො එතස්ස, තතො වා එතං විප්පහීනන්ති **විතක්කවිප්පහීනං**. භාවනාය හි පහීනත්තා විතක්කො ඣානක්ඛණෙ නුප්පජ්ජති. අසංකිලිට්ඨසභාවත්තා පන උපචාරභාවනාය ච තං පහාතුං අසමත්ථභාවතො පුරිමභාගෙ, පච්ඡාභාගෙ ච අපච්චනීකචිත්තප්පවත්තිතො උප්පජ්ජතියෙවාති.

නනු ච ‘‘අසංකිලිට්ඨසභාවත්තා’’ති වුත්තං, අථ කථං ඣානෙන එස පහීයති? න හි කුසලෙහි අසංකිලිට්ඨධම්මස්ස පහානං අත්ථි රාගාදිසංකිලිට්ඨානං පාපධම්මානමෙතස්ස උජුපටිපක්ඛභාවතොති? වුච්චතෙ – අසංකිලිට්ඨසභාවස්සාපි එතස්ස ඔළාරිකතාය දුබ්බලභාවතො ඣානක්ඛණෙ අනුප්පත්තිසභාවාපාදනත්ථං තත්ථ නිකන්තිවික්ඛම්භනවසෙන දුතියජ්ඣානභාවනා හොතීති තස්සා බලෙන තං ඣානක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජන්තං නිකන්තිවික්ඛම්භනවසෙන වා වික්ඛම්භිතං පහීනං නාම හොති. යදි එවං උපචාරෙනපි නිකන්ති වික්ඛම්භීයතීති තත්ථපිස්ස පහානං සියා, යථා පඨමජ්ඣානස්ස උපචාරෙ නීවරණානීති? නයිදමෙවං, නීවරණප්පහානස්ස විය විතක්කාරම්මණිකනිකන්ති වික්ඛම්භනස්ස උපචාරෙන සාතිසයං අනිප්ඵජ්ජනතො. සාතිසයඤ්හි තත්ථ නිකන්තිප්පහානං අප්පනාය එව හොති, තස්මා යදවොචුම්හා ‘‘උපචාරභාවනාය ච තං පහාතුං අසමත්ථභාවතො’’ති, තං සුට්ඨු උපපරික්ඛිත්වා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **‘‘විචාරවිප්පහීන’’**න්තිආදීසුපි වුත්තනයානුසාරෙන අත්ථො දට්ඨබ්බො. දුතියජ්ඣානෙයෙව පහීනස්ස විතක්කස්ස ඉධ අප්පවත්තිමත්තදස්සනත්ථං **‘‘විතක්කවිචාරවිප්පහීන’’**න්ති විතක්ක-ග්ගහණං කතං. එවං **‘‘විතක්කවිචාරපීතිවිප්පහීන’’**න්තිආදීසුපි.

යථාසම්භවන්ති පථවීකසිණාදීසු යං යං ආරම්මණං යස්ස යස්ස සම්භවති, තදනතික්කමතො. කසිණානාපානෙසු හි පඤ්චෙව ඣානානි පවත්තන්ති, අසුභකායගතාසතීසු පඨමජ්ඣානං, අනුපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරෙසු පඤ්චමජ්ඣානවජ්ජානි, උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරෙ පඤ්චමජ්ඣානන්ති.

පථවීකසිණාදීසූති එත්ථ **ආදි**-ග්ගහණෙන කෙවලං ආපොකසිණාදීනමෙව, අථ ඛො අසුභාදීනම්පි අප්පනාවහකම්මට්ඨානානං සඞ්ගහොති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච අභිභායතනවිමොක්ඛඣානානි පවත්තාකාරමත්තතො භින්නානි, ආරම්මණතො පන කසිණායතනානෙව හොන්තීති කසිණායතනඣානෙහෙව තානි සඞ්ගහිතානි. **‘‘යථාසම්භවං…පෙ…. අනෙකවිධ’’**න්ති වා වචනෙන රූපාවචරජ්ඣානෙ සබ්බොපි ලබ්භමානකභෙදො සඞ්ගහිතොති අභිභායතනවිමොක්ඛඣානානි විසුං න වුත්තානි, තානි පන සරූපතො එවං වෙදිතබ්බානි.

තත්ථ ඤාණුත්තරස්ස යොගාවචරස්ස පථවීකසිණාදිආරම්මණං අභිභවිත්වා ‘‘න මෙත්ථ අප්පනානිබ්බත්තනෙ භාරො’’ති පටිපන්නස්ස නිමිත්තුප්පත්තිතො උද්ධං දුතියතතියවීථියං, චතුත්ථපඤ්චමවීථියං වා පටිලද්ධං ඣානං **අභිභායතනං** නාම. තඤ්හි ආරම්මණං අභිභවතීති අභිභු, යොගිනො සුඛවිසෙසානං අධිට්ඨානතාය, මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නතාය වා ආයතනන්ති අභිභායතනං, අභිභවිතබ්බං වා අභිභු, ආලම්බණං, තං ආයතනමස්සාති අභිභායතනං. අථ වා ආලම්බණාභිභවනතොයෙව අභිභූ, පරිකම්මං, ඤාණං වා, තං ආයතනං කාරණමස්සාති අභිභායතනං. පරිකම්මං, ඤාණං වා ආලම්බණං අභිභවිත්වා පවත්තමානං උපචාරුප්පත්තිතො පඤ්චමවීථිමනතික්කමිත්වා අප්පනං නිබ්බත්තෙති. පඤ්චමවීථිතො පරං නිබ්බත්තං පන අභිභවිතුකාමතාය නිබ්බත්තිතම්පි අභිභායතනං නාම න හොති. සාමඤ්ඤගතියා පන කසිණායතනමෙව හොති. ඉමමෙව හි සීඝතරප්පවත්තිං සන්ධාය **අට්ඨකථායං** ‘‘තානි අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති, සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවෙත්ථ අප්පනං නිබ්බත්තෙතී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 204) වුත්තං. නනු ච අට්ඨකථායං යථාරුතවසෙනෙව අත්ථො කස්මා න ගය්හති. ‘‘සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවා’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 204) හි වුත්තත්තා නිමිත්තුප්පත්තියා සහුප්පන්නං ඣානමභිභායතනන්ති විඤ්ඤායතීති? නයිදමෙවං, නිමිත්තුප්පාදෙන සහ අප්පනාය අසම්භවතො. නිමිත්තුප්පාදොති හි ඉධ පටිභාගනිමිත්තස්ස උප්පත්ති තදාරම්මණස්ස වා උපචාරජ්ඣානස්ස, කිං තාව පටිභාගනිමිත්තුප්පත්තියා සහ අප්පනාය නිබ්බත්ති උපචාරජ්ඣානෙ අසති තස්සා අසම්භවතො, නාපි උපචාරජ්ඣානෙන සහ එකවීථියං නිබ්බත්ති තස්සා උපචාරභාවනාපබන්ධසෙවිතබ්බභාවෙන තදා අසම්භවතො, තස්මා නාතිචිරායනප්පවත්තිදස්සනත්ථං සමීපිම්හි සමීපකාරියූපචාරෙන අට්ඨකථායං තථා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යදි නිමිත්තුප්පත්තිතො නාතිචිරප්පවත්තමභිභායතනං, කථං තස්ස දන්ධාභිඤ්ඤාඛිප්පාභිඤ්ඤාභෙදො පාළියං වුත්තොති? වුච්චතෙ – චතුත්ථපඤ්චමජවනවීථියං උප්පන්නං චිරකාලනිබ්බත්තිතාය දන්ධාභිඤ්ඤං, දුතියතතියවීථියං උප්පන්නං තබ්බිපරීතලක්ඛණතාය ඛිප්පාභිඤ්ඤන්ති. කෙචි පන ‘‘අභිභායතනං නාම වසිභාවප්පත්තමෙව, නෙතර’’න්ති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං, වසිභාවප්පත්තියා

නිමිත්තුප්පත්තිතො දූරතරභාවෙන ‘‘සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවෙත්ථ අප්පනං නිබ්බත්තෙතී’’ති අට්ඨකථාවචනෙන සහ විරුජ්ඣනතො.

අපිච වසිභාවප්පත්තං ඣානං අභිභවනකාරණනිරපෙක්ඛං වසිභාවබලෙනෙව සක්කච්චං සමාපජ්ජිතුං න සක්කාති න තං අභිභායතනං නාම හොති, තස්මා අප්පත්තවසිභාවා පඨමුප්පන්නායෙව අභිභායතනන්ති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. යදි එවං කථං ‘‘අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණ’’න්ති (ධ. ස. 212-213) අභිභායතනදෙසනායං වුත්තං. වසිභාවප්පත්තඤ්හි ඣානං අප්පමාණන්ති වුච්චති. ඉදඤ්ච උප්පන්නමත්තත්තා පරිත්තමෙවාති? නායං දොසො. පඨමං අභිභායතනවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානං පච්ඡා වසිභාවප්පත්තම්පි අභිභායතනනාමමෙව ලභතීති වසිභාවප්පත්තමභිභායතනං අප්පමාණං, ඉතරං පරිත්තං.

අථ වා වසිභාවප්පත්තං අප්පමාණන්ති උක්කංසගතිපරිග්ගහවසෙන වුච්චති. තං පන යං බලවතරං, තං අප්පමාණන්ති ඉමස්ස අත්ථස්ස උපලක්ඛණං කත්වා වදන්ති. බලවභාවනිබන්ධනං අප්පමාණත්තං. බලවභාවො ච පඨමඅප්පනාවාරතො පච්ඡිමපච්ඡිමඅප්පනාවාරානං බලවතාය අවසිතාපත්තෙපි ඣානෙ සම්භවතීති බලවන්තං අප්පමාණං, ඉතරං පරිත්තන්ති එවං අවසිතාපත්තෙපි ඣානෙ අප්පමාණාදිභාවො වෙදිතබ්බො. අථ වා අප්පනාය බලවභාවො නාම උපචාරස්ස බලවතාය සති හොති. උපචාරඤ්ච තං බලවං, යං සහසා අප්පනං උප්පාදෙතුං සක්කුණෙය්‍ය, තස්මා ඛිප්පාභිඤ්ඤානං ද්වින්නං අභිභායතනඣානානං උපචාරවීථියා අනන්තරං දුතියවීථියං උප්පන්නං උපචාරජ්ඣානස්ස බලවතාය සයම්පි බලවතරන්ති අප්පමාණං නාම හොති. දුතියවීථිමතික්කමිත්වා තතියවීථියං උප්පන්නං තදිතරසභාවතාය පරිත්තං. තථා දන්ධාභිඤ්ඤානං චතුත්ථවීථියං උප්පන්නං අප්පමාණං. පඤ්චමවීථියං උප්පන්නං පරිත්තන්ති. අථ වා යත්ථ කත්ථචි අප්පනාවීථියං පඤ්චමං උප්පජ්ජනකඅප්පනාතො චතුත්ථං උප්පජ්ජමානාය බලවභාවොති තංවසෙනාපෙත්ථ පරිත්තඅප්පමාණතා වෙදිතබ්බා.

තං පනෙතං ගණනතො අට්ඨවිධං හොති. යථාහ –

> ‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමි. නීලානි නීලවණ්ණානි නීලනිදස්සනානි නීලනිභාසානි, තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමි. පීතානි පීතවණ්ණානි පීතනිදස්සනානි පීතනිභාසානි. ලොහිතානි ලොහිතවණ්ණානි ලොහිතනිදස්සනානි ලොහිතනිභාසානි. ඔදාතානි ඔදාතවණ්ණානි ඔදාතනිදස්සනානි ඔදාතනිභාසානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොතී’’ති (දී. නි. 2.173; 3.338; ම. නි. 2.249; අ. නි. 1.427-434; 8.65).

තත්ථ **අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී**ති අලාභිතාය වා අනත්ථිකතාය වා අජ්ඣත්තෙසු කෙසාදීසු පරිකම්මඅප්පනාසඤ්ඤාවිරහිතො. **බහිද්ධා රූපානි පස්සතී**ති බහිද්ධා අට්ඨසු කසිණෙසු, චතූසු භූතකසිණෙසු එව වා කතපරිකම්මකතාය පරිකම්මවසෙන චෙව අප්පනාවසෙන ච තානි බහිද්ධා අට්ඨ, චත්තාරි වා කසිණරූපානි පස්සති. **පරිත්තානී**ති අමහන්තානි. **අභිභුය්‍යා**ති යථා මහග්ඝසො සම්පන්නගහණිකො පුරිසො කටච්ඡුමත්තං භත්තං ලභිත්වා ‘‘කිං එත්ථ භුඤ්ජිතබ්බං භත්තං අත්ථී’’ති සඞ්කඩ්ඪිත්වා සබ්බං එකකබළමෙව කරොති, එවමෙව ඤාණුත්තරිකො පුග්ගලො විසදඤාණො ‘‘කිං එත්ථ පරිත්තකෙ ආරම්මණෙ සමාපජ්ජිතබ්බං අත්ථි, නායං මම භාරො’’ති තානි රූපානි පරිකම්මෙන, ඤාණෙන වා අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති. හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සීඝං අප්පනං නිබ්බත්තෙති. **‘‘ජානාමි පස්සාමී’’**ති ඉමිනා පනස්ස පුබ්බාභොගො කථිතො, තදාගමනතො ච අන්තොසමාපත්තියං චිත්තාභිසඞ්ඛාරො. ඉතරථා අනෙන ආභොගමත්තෙ කථිතෙ තෙන සාධිතබ්බං ඣානං න වුත්තං හොති, අභිභායතනදෙසනාවායං ඣානවිසයාති. **ආගමට්ඨකථාසු** පන සමාපත්තිතො වුට්ඨිතස්ස පුබ්බභාගභාවනාවසෙන ඣානක්ඛණෙ පවත්තමභිභවනාකාරං ගහෙත්වා පවත්තමාභොගං සන්ධාය –

> ‘‘ඉමිනා පනස්ස ආභොගො කථිතො. සො ච ඛො සමාපත්තිතො වුට්ඨිතස්ස, න අන්තොසමාපත්තිය’’න්ති (දී. නි. අට්ඨ. 2.173; ම. නි. අට්ඨ. 2.249; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.65) වුත්තං.

දුතියෙ **සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී**ති පරිසුද්ධාපරිසුද්ධවණ්ණානි. පරිසුද්ධානි හි නීලාදීනි සුවණ්ණානි, අපරිසුද්ධානි දුබ්බණ්ණානීති ඉධ අධිප්පෙතානි.

තතියෙ **අප්පමාණානී**ති වුඩ්ඪිප්පමාණානි විපුලානි බලමණ්ඩලාදීනි. වඩ්ඪනවසෙන පනෙත්ථ අප්පමාණතා න ගහිතා කසිණවඩ්ඪනස්ස ඉධ අසම්භවතො. කසිණස්ස හි ද්වෙ වඩ්ඪනභූමියො උපචාරභූමි, අප්පනාභූමි වා. තත්ථ න තාව ඉධ උපචාරභූමියං වඩ්ඪනං සම්භවති. නිමිත්තුප්පත්තියා සමකාලං විය උප්පජ්ජමානෙ ඣානෙ කුතො තස්ස ඔකාසොති, නාපි අප්පනාභූමියං. වඩ්ඪිතස්ස පඨමුප්පන්නඣානාරම්මණතා න යුජ්ජති, තස්මා සභාවමහන්තානෙව ආලම්බණානි ඉධ අප්පමාණානීති අධිප්පෙතානි. කෙචි පන ‘‘වඩ්ඪිතවසෙනෙව අප්පමාණානීති ගහෙත්වා පඨමං අභිභවනිච්ඡය අභාවෙන වඩ්ඪෙත්වා පච්ඡා අභිභවනිච්ඡය සති අභිභවනාකාරෙන පවත්තො තස්මිං අප්පනං නිබ්බත්තෙතීති අප්පනං පටිලභිත්වා වඩ්ඪිතනිමිත්තෙසු ඉදං අභිභායතනං වුත්ත’’න්ති වදන්ති.

චතුත්ථෙ **අභිභුය්‍යා**ති අභිභවිත්වා. යථා නාම සම්පන්නගහණිකො මහග්ඝසො පුරිසො එකං භත්තවඩ්ඪිතකං ලභිත්වා '''අඤ්ඤොපි හොතු, අඤ්ඤොපි හොතූ'ති කිං එස මය්හං කරිස්සතී''ති න තං මහන්තතො පස්සති, එවමෙව ඤාණුත්තරො විසදඤාණො පුග්ගලො '''කිං එත්ථ සමාපජ්ජිතබ්බං, නයිදං අප්පමාණං'න්ති මය්හං චිත්තෙකග්ගතාකරණෙ භාරො''ති අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති. වුත්තනයෙනෙව අප්පනං නිබ්බත්තෙති.

පඤ්චමෙ **නීලානි...පෙ.... නීලනිභාසානී**ති එතානි පරියායනාමානීති තත්ථ **"නීලානී"**ති සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන වුත්තං. එත්තකෙයෙව පන වුත්තෙ තංයොගතො තබ්බොහාරෙන ගුණයුත්තෙපි පසඞ්ගො සියාති තන්නිවාරණත්ථං **"නීලවණ්ණානී"**ති වණ්ණවසෙන වුත්තං. එවම්පි හි බහුබ්බීහිවසෙන ගුණොපි පසඞ්ගො හොතීති **"නීලනිදස්සනානී"**ති නිදස්සනවසෙන වුත්තං . නිදස්සිතබ්බඤ්හි නිදස්සනං, චක්ඛුනා දට්ඨබ්බං රූපං. තතො සෙතාදිනිවාරණත්ථං නීල-සද්දෙන සහ සමාසො කතොති අපඤ්ඤායමානවිවරානි අසම්භින්නවණ්ණානි එකනීලානෙව හුත්වා දිස්සමානානීති වුත්තං හොති. **"නීලනිභාසානී"**ති ඉදං පන ඔභාසවසෙන වුත්තං, නීලොභාසානි නීලප්පභායුත්තානීති අත්ථො. එතෙන තෙසං සුවිසුද්ධත්තං දස්සෙති. **'පීතානී"**තිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අට්ඨසු චෙතෙසු පුරිමං අභිභවනාකාරෙන වණ්ණාභොගරහිතානි අට්ඨපි කසිණානි පරිත්තානි ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නං සන්ධාය වුත්තං. තතියං තථා අප්පමාණානි. දුතියචතුත්ථානියෙව ද්වෙ වණ්ණාභොගසහිතානි ආරබ්භ උප්පන්නං, න පන වණ්ණකසිණවසෙන උප්පන්නං තස්ස විසුං වක්ඛමානත්තා.

පඤ්චමාදීනි පන තෙසු කතාධිකාරෙ සන්ධාය සුවිසුද්ධවණ්ණවසෙනෙව දෙසිතානි. න හි තෙසං අභිභවනස්ස පරිත්තතා, අප්පමාණතා වා කාරණං, අථ ඛො සුවිසුද්ධනීලාදිභාවො. තත්ථ හි තෙ කතාධිකාරාති. නනු ච **ආගමට්ඨකථාසු** ''සුවණ්ණානි වා හොන්තු දුබ්බණ්ණානි වා, පරිත්තඅප්පමාණවසෙනෙව ඉමානි අභිභායතනානි දෙසිතානී''ති (දී. නි. අට්ඨ. 2.173; ම. නි. අට්ඨ. 2.249; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.65) වුත්තන්ති? සච්චං, තං පන ආගමෙ අභිභායතනානං අඤ්ඤථා ආගතත්තා වුත්තං. තත්ථ හි –

> ''අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී''ති (දී. නි. 2.173; 3.338; ම. නි. 2.249; අ. නි. 1.427-434; 8.65) –

එවං චත්තාරියෙව අභිභායතනානි ආගතානි, තස්මා **තදට්ඨකථාසු** වණ්ණාභොගෙ විජ්ජමානෙ අවිජ්ජමානෙපි පරිත්තඅප්පමාණතාවසෙනෙව ඉමෙසං දෙසිතභාවො වුත්තො. පරිත්තඅප්පමාණතා හි ඉමෙසු චතූසු අභිභවනස්ස කාරණං වණ්ණාභොගෙ විජ්ජමානෙ අවිජ්ජමානෙපීති. නනු ච සබ්බත්ථ ''සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී''ති වචනතො වණ්ණාභොගසහිතානියෙව තත්ථ ගහිතානීති? තං න, වණ්ණාභොගරහිතානි, සහිතානි ච සබ්බානි පරිත්තානි එකතො කත්වා ''පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී''ති වුත්තානි, තථා ''අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී''ති. යදි එවං කථං විසිට්ඨානං වණ්ණාභොගරහිතානං, සහිතානඤ්ච එකජ්ඣං මනසිකාරො, න එකජ්ඣං, විසුංයෙව තෙසං මනසිකාරො. යදි එවං විසුං කථමෙකත්තන්ති? පරිත්තභාවසාමඤ්ඤතො. යදි එවං සුවණ්ණදුබ්බණ්ණ-ග්ගහණමතිරිච්චති අවසිට්ඨයොති? නාතිරිච්චති පරියායදෙසනාභාවතො. අත්ථි හි එස පරියායො, යදිදං වණ්ණාභොගජනිතාජනිතං විසෙසං අග්ගහෙත්වා පරිත්තභාවසාමඤ්ඤෙන එකත්තං නෙත්වා ''පරිත්තානි අභිභුය්‍යා''ති වත්වා පුන තදන්තොගධමෙව පභෙදං විනෙය්‍යවසෙන දස්සෙතුං තානි ච කදාචි වණ්ණවසෙන ආවජ්ජිතානි හොන්ති, ''සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි අභිභුය්‍යා''ති වත්තබ්බතාය වණ්ණාභොගරහිතානි, සහිතානි ච විසුං මනසි කත්වා උභයත්ථාපි වණ්ණාභොගරහිතපරිත්තාභිභවනෙ, තංසහිතපරිත්තාභිභවනෙ ච පරිත්තාභිභවනසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා එකත්තං කතන්ති. **අභිධම්මෙ** පන නිප්පරියායදෙසනත්තා වණ්ණාභොගරහිතානි, සහිතානි ච විසුං වුත්තානි. අත්ථි හි උභයත්ථාභිභවනවිසෙසොති. හොතු තාව, එවං සුත්තාභිධම්මපාඨවිසෙසතො අට්ඨකථාය පාඨභෙදෙ පන කො අධිප්පායොති? වුච්චතෙ – සුත්තන්තෙ හි පඨමවිමොක්ඛං ද්වෙධා භින්දිත්වා පඨමදුතියඅභිභායතනානි වුත්තානි, පරියායදෙසනත්තා විමොක්ඛානම්පි අභිභවනපරියායො විජ්ජතීති ''අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී''ති අභිභායතනද්වයං වුත්තං.

තතියචතුත්ථඅභිභායතනෙසු දුතියවිමොක්ඛො, වණ්ණාභිභායතනෙසු තතියවිමොක්ඛො ච අභිභවනප්පවත්තිතො සඞ්ගහිතො, ඉධ පන නිප්පරියායදෙසනත්තා විමොක්ඛාභිභායතනානි අසඞ්කරතො දස්සෙතුං විමොක්ඛෙ වජ්ජෙත්වා අභිභායතනානි කථිතානි. සබ්බානි ච විමොක්ඛකිච්චානි විමොක්ඛදෙසනාය වුත්තානි, තදෙතං ''අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී''ති සුත්තෙ ආගතස්ස අභිභායතනද්වයස්ස අභිධම්මෙ අවචනතො ''රූපී රූපානි පස්සතී''තිආදීනඤ්ච සබ්බවිමොක්ඛකිච්චසාධාරණවචනභාවතො වවත්ථානං කතන්ති විඤ්ඤායති. අවස්සඤ්චෙතං එව සම්පටිච්ඡිතබ්බං, න සම්පටිච්ඡන්තෙහි සුත්තාභිධම්මපාඨභෙදෙ අඤ්ඤං කාරණං වත්තබ්බං. අථ කිමෙත්ථ වත්තබ්බං, නනු අට්ඨකථායමෙව ''කස්මා පන යථා සුත්තන්තෙ 'අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානී'තිආදි වුත්තං, එවං අවත්වා ඉධ චතූසුපි අභිභායතනෙසු අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤිතාව වුත්තා''ති වත්වා ''අජ්ඣත්තරූපානං අනභිභවනීයතො''ති කාරණං වුත්තන්ති? න තං තස්ස කාරණවචනං, අථ ඛො කත්ථචි ''අජ්ඣත්තං රූපානි පස්සතී''ති අවත්වා සබ්බත්ථ යං වුත්තං ''බහිද්ධා රූපානි පස්සතී''ති, තස්ස ච කාරණවචනං. තෙනෙව හි තත්ථ වා ඉධ වා ''බහිද්ධා රූපානියෙව අභිභවිතබ්බානී''ති තත්ථෙව වුත්තං, අනභිභවනීයතා ච අජ්ඣත්තරූපානං බහිද්ධා රූපානි විය අවිභූතත්තා. න හි සුට්ඨු විභූතභාවමන්තරෙන ඤාණුත්තරානං

ආරම්මණාභිභවනං සම්භවතීති. නනු ච අට්ඨකථායං පාඨද්වයවිසෙසස්ස දෙසනාවිලාසො කාරණභාවෙන වුත්තොති? සච්චං වුත්තො, සො ච යථාවුත්තවවත්ථානවසෙනෙව වෙදිතබ්බො . දෙසනාවිලාසො හි නාම විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරූපං විජ්ජමානස්සෙව පරියායස්ස විභාවනං, න යස්ස කස්සචීති. එවං තාව අභිභායතනං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ **විමොක්ඛොති** පටිලද්ධජ්ඣානස්ස ඣානං සමාපජ්ජිතුකාමතාවසප්පවත්තජවනවීථිසමනන්තරමෙව පිතුඅඞ්කෙ විස්සට්ඨඅඞ්ගපච්චඞ්ගස්ස විය දාරකස්ස ආරම්මණෙ නිරාසඞ්කමෙව හුත්වා පඨමකප්පනා විය ච ලහුං අවුට්ඨහිත්වා අන්තමසො චතුපඤ්චචිත්තක්ඛණතො අනොසක්කිත්වා ආරම්මණෙ අභිරතිවසෙන පවත්තස්ස වසිභාවප්පත්තස්ස ඣානස්සෙතං අධිවචනං. තඤ්හි කසිණායතනවසෙන වා අභිභායතනවසෙන වා උප්පන්නං පච්චනීකධම්මෙහි සුට්ඨු විමුත්තත්තා, ආරම්මණෙ අධිමුත්තතාය ච ‘‘විමොක්ඛො’’ති වුච්චති. වුත්තම්පි චෙතං **අට්ඨකථායං** –

> ‘‘කෙනට්ඨෙන පන විමොක්ඛො වෙදිතබ්බොති? අධිමුච්චනට්ඨෙන. කො අයං අධිමුච්චනට්ඨො නාම? පච්චනීකධම්මෙහි ච සුට්ඨු විමුච්චනට්ඨො, ආරම්මණෙ ච අභිරතිවසෙන සුට්ඨු අධිමුච්චනට්ඨො’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 248).

යදි වසිභාවප්පත්තමෙව විමොක්ඛො, කථමස්ස ආරම්මණචතුක්කෙ පරිත්තතා **පාළියං** වුත්තා. අවසිතාපත්තඤ්හි ඣානං පරිත්තන්ති වුච්චතීති? නායං දොසො, පරිපුණ්ණවසිභාවප්පත්තං සන්ධාය අපරිපුණ්ණවසිභාවප්පත්තස්ස පරිත්තභාවෙන තත්ථ අධිප්පෙතත්තා, තස්මා වසිභාවප්පත්තමෙව ඣානං විමොක්ඛො නාම, න ඉතරං. ඉතරං පන යදි කසිණායතනවසෙන උප්පන්නං, කසිණායතනං. අථ අභිභායතනවසෙන, අභිභායතනමෙවාති. කෙචි පන ‘‘පඨමඅප්පනාතො පච්ඡිමපච්ඡිමාය පටිපක්ඛතො සුට්ඨු විමුත්තත්තා කසිණායතනවසෙන, අභිභායතනවසෙන ච උප්පන්නං පඨමකප්පනං ඨපෙත්වා සෙසං විමොක්ඛොයෙවා’’ති වදන්ති.

තං පනෙතං ගණනතො තිවිධං. යථාහ –

> ‘‘රූපී රූපානි පස්සති, අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති, සුභන්තෙව අධිමුත්තො හොතී’’ති (දී. නි. 2.174; 3.339; පටි. ම. 1.209).

තත්ථ **රූපීති** අජ්ඣත්තං කෙසාදීසු උප්පාදිතං රූපජ්ඣානං රූපං, තදස්ස අත්ථීති රූපී. **රූපානි පස්සතීති** බහිද්ධාපි නීලකසිණාදිරූපානි ඣානචක්ඛුනා පස්සති. ඉමිනා අජ්ඣත්තබහිද්ධවත්ථුකෙසු කසිණෙසු ඣානපටිලාභො දස්සිතො. **අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤීති** අජ්ඣත්තං නරූපසඤ්ඤී, අත්තනො කෙසාදීසු අනුප්පාදිතරූපාවචරජ්ඣානොති අත්ථො. ඉමිනා බහිද්ධා පරිකම්මං කත්වා බහිද්ධාව පටිලද්ධජ්ඣානතා දස්සිතා. **‘‘සුභ’’න්ති** ඉමිනා සුවිසුද්ධෙසු නීලාදීසු වණ්ණකසිණෙසු ඣානානි දස්සිතානි. තත්ථ කිඤ්චාපි අන්තොඅප්පනායං ‘‘සුභ’’න්ති ආභොගො නත්ථි, යො පන සුවිසුද්ධං සුභකසිණං ආරම්මණං කත්වා විහරති, සො යස්මා ‘‘සුභ’’න්ති අධිමුච්චනවසෙන පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජිත්වා විහරති, තථා දුතියාදීනි, තස්මා එවං දෙසනා කතාති. **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** පන ‘‘ඉධ භික්ඛු මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරතී’’තිආදිනා (පටි. ම. 1.212) බ්‍රහ්මවිහාරවසෙන සුභවිමොක්ඛො වුත්තො. **ධම්මසඞ්ගණියං** පන බ්‍රහ්මවිහාරානං විසුංයෙව ආගතත්තා තං නයං පටික්ඛිපිත්වා සුනීලකාදිවසෙනෙව සුභවිමොක්ඛො අට්ඨකථායං අනුඤ්ඤාතොති ඉධාපි තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වවත්ථානං කතන්ති එවං තාව විමොක්ඛඣානං වෙදිතබ්බං.

යථානුරූපන්ති හීනාදිඅනුරූපං. පඨමජ්ඣානඤ්හි හීනං කප්පස්ස තතියභාගායුකෙ බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙ උපපත්තිං නිප්ඵාදෙති, මජ්ඣිමං උපඩ්ඪකප්පායුකෙ බ්‍රහ්මපුරොහිතෙ, පණීතං එකකප්පායුකෙ මහාබ්‍රහ්මෙ. තථා දුතියජ්ඣානං, තතියජ්ඣානඤ්ච හීනං ද්විකප්පායුකෙ පරිත්තාභෙ, මජ්ඣිමං චතුකප්පායුකෙ අප්පමාණාභෙ, පණීතං අට්ඨකප්පායුකෙ ආභස්සරෙ. චතුත්ථජ්ඣානං හීනං සොළසකප්පායුකෙ පරිත්තසුභෙ, මජ්ඣිමං ද්වත්තිංසකප්පායුකෙ අප්පමාණසුභෙ, පණීතං චතුසට්ඨිකප්පායුකෙ සුභකිණ්හෙ. පඤ්චමජ්ඣානං පන තිවිධම්පි පඤ්චකප්පසතායුකෙ වෙහප්ඵලෙ උපපත්තිං නිප්ඵාදෙති, තදෙව තිත්ථියෙහි සඤ්ඤාවිරාගවසෙන භාවිතං පඤ්චකප්පසතායුකෙයෙව අසඤ්ඤසත්තෙ. අනාගාමීහි පන පුථුජ්ජනාදිකාලෙ පච්ඡාපි භාවිතං සද්ධාදිඉන්ද්‍රියාධිමුත්තතානුක්කමෙන යථාක්කමං සහස්සද්විසහස්සචතුසහස්සඅට්ඨසහස්සසොළසසහස්සකප්පායුකෙසු අවිහාඅතප්පාසුදස්සාසුදස්සීඅකනිට්ඨනාමකෙසු පඤ්චසුද්ධාවාසෙසු උපපත්තිං නිප්ඵාදෙතීති එවමෙතං යථානුරූපං සොළසරූපාවචරබ්‍රහ්මලොකූපපත්තිනිප්ඵාදකන්ති ආහ **‘‘යථානුරූපං...පෙ.... හොතී’’**ති.

යස්මා පන රූපභවෙපි පවත්තියං ලභිතබ්බා උපභොගසම්පත්ති කාමාවචරස්සෙව ඵලං, තස්මා ඉධ ‘‘භවභොගසම්පත්තිං නිප්ඵාදෙතී’’ති අවත්වා උපපත්තිනිප්ඵාදනමෙව වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච දුතියජ්ඣානභූමිං උපාදාය සබ්බත්ථ පරිපුණ්ණස්ස මහාකප්පස්ස වසෙන පරිච්ඡෙදො දට්ඨබ්බො, පඨමජ්ඣානභූමියං පන අසඞ්ඛෙය්‍යකප්පවසෙන. න හි තත්ථ ඉතරවසෙන පරිච්ඡෙදො සම්භවති එකකප්පෙපි අවිනාසාභාවෙන මහාකප්පස්ස චතුත්ථභාගෙයෙව තස්ස සණ්ඨහනතො.

රූපාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරකුසලවණ්ණනා

ඉදානි අරූපාවචරකුසලස්ස නිද්දෙසාවකාසො අනුප්පත්තොති තන්නිද්දෙසත්ථමාහ **“සෙසෙසු පනා”**තිආදි. ආකාසකසිණවජ්ජිතස්ස යස්ස කස්සචි කසිණස්ස උග්ඝාටනතො ලද්ධමාකාසං **කසිණුග්ඝාටිමාකාසං. තත්ථ පවත්තං විඤ්ඤාණ**න්ති ආකාසානඤ්චායතනමාහ. තඤ්හි දුතියාරුප්පස්ස ආරම්මණං හොති. **සබ්බසොති** සබ්බාකාරෙන, රූපනිමිත්තදණ්ඩාදානසම්භවදස්සනාදිනා සබ්බෙන රූපධම්මෙසු, පථවීකසිණාදිරූපනිමිත්තෙසු තදාරම්මණජ්ඣානෙසු ච දොසදස්සනාකාරෙන, තෙසු එව වා රූපනිමිත්තෙසු නිකන්තිප්පහානඅසමාපජ්ජිතුකාමතාදිනා ආකාරෙනාති අත්ථො. අථ වා **සබ්බසොති** සබ්බාසං, කුසලාදිභෙදෙන අනවසෙසානන්ති අත්ථො. **රූපසඤ්ඤාන**න්ති සඤ්ඤාසීසෙන වුත්තරූපාවචරජ්ඣානානඤ්චෙව තදාරම්මණානඤ්ච. රූපාවචරජ්ඣානම්පි හි ‘‘රූප’’න්ති වුච්චති උත්තරපදලොපෙන ‘‘රූපී රූපානි පස්සතී’’තිආදීසු විය. තදාරම්මණම්පි කසිණරූපං පුරිමපදලොපෙන ‘‘දෙවෙන දත්තොති, බහිද්ධා රූපානි පස්සතී’’තිආදීසු විය, තස්මා ඉධ රූපෙ රූපජ්ඣානෙ තංසහගතසඤ්ඤා රූපසඤ්ඤාති ගහිතා, සඤ්ඤාසීසෙන වුත්තරූපාවචරජ්ඣානානමෙතං අධිවචනං. ‘‘රූප’’න්ති සඤ්ඤා අස්සාති රූපසඤ්ඤං, රූපනාමවන්තන්ති අත්ථො. තංගහිතෙන පථවීකසිණාදිභෙදස්ස තදාරම්මණස්ස චෙතං නාමන්ති දට්ඨබ්බං. ‘‘රූපසඤ්ඤාන’’න්ති හි සරූපෙකසෙසවසෙන නිද්දෙසො කතො. **සමතික්කමා**ති විරාගා, නිරොධා ච. කිං වුත්තං හොති? එතාසං කුසලවිපාකකිරියාවසෙන පඤ්චදසන්නං ඣානසඞ්ඛාතානං රූපසඤ්ඤානං, එතෙසඤ්ච පථවීකසිණාදිවසෙන නවන්නං ආරම්මණසඞ්ඛාතානං රූපසඤ්ඤානං අනවසෙසානං සබ්බාකාරෙන ච, තෙසු එව වා නිකන්තිප්පහානඅසමාපජ්ජිතුකාමතාදිනා ආකාරෙන විරාගා, නිරොධා ච ජිගුච්ඡනතො චෙව තප්පටිබන්ධඡන්දරාගවික්ඛම්භනතො ච නිබ්බත්තං ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාය සහගතං අරූපාවචරකුසලචිත්තං. න හි සක්කා සබ්බසො අනතික්කන්තරූපසඤ්ඤෙන තං නිබ්බත්තෙතුන්ති.

න කෙවලං එතාසංයෙව සමතික්කමනතො ඉදං නිබ්බත්තං, අථ ඛො පටිඝසඤ්ඤාදීනමත්ථඞ්ගමාදිතොපීති ආහ **“පටිඝසඤ්ඤාන”**න්තිආදි. තත්ථ චක්ඛාදීනං වත්ථූනං, රූපාදීනඤ්ච ආරම්මණානං පටිඝාතෙන අඤ්ඤමඤ්ඤසමොධානසඞ්ඛාතෙන පටිහනනෙන උප්පන්නා සඤ්ඤා **පටිඝසඤ්ඤා,** රූපසඤ්ඤාදිද්විපඤ්චසඤ්ඤානමෙතං අධිවචනං. යථාහ –

> ‘‘තත්ථ කතමා පටිඝසඤ්ඤා? රූපසඤ්ඤා සද්දසඤ්ඤා ගන්ධසඤ්ඤා රසසඤ්ඤා ඵොට්ඨබ්බසඤ්ඤා, ඉමා වුච්චන්ති පටිඝසඤ්ඤායො’’ති (විභ. 603).

තාසං කුසලාකුසලවිපාකභූතානං **අත්ථඞ්ගමා** පහානා අසමුප්පාදා අප්පවත්තිකරණෙනාති වුත්තං හොති. නනු ච එතා රූපාවචරජ්ඣානසමාපන්නස්සාපි න සන්ති. න හි පඨමජ්ඣානාදිසමාපන්නකාලෙ පඤ්චද්වාරවසෙන චිත්තං පවත්තතීති? සච්චමෙතං, යථා පන ‘‘සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානා අදුක්ඛමසුඛං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී’’ති එත්ථ පසංසාවසෙන අඤ්ඤත්ථ පහීනානම්පි සුඛදුක්ඛානං චතුත්ථජ්ඣානෙ, ‘‘සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං පහානා රාගදොසමොහානං තනුත්තා සකදාගාමිමග්ගං උපසම්පජ්ජ විහරතී’’ති එත්ථ පඨමමග්ගෙයෙව පහීනානං සක්කායදිට්ඨාදීනං දුතියමග්ගෙ ච වචනං, එවමෙව ඉමස්මිං ඣානෙ පටිපජ්ජනකානං උස්සාහජනනත්ථං ඉමස්ස ඣානස්ස පසංසාවසෙන එතාසං එත්ථ වචනන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා කිඤ්චාපි තා රූපාවචරසමාපන්නස්සාපි න සන්ති, න පන පහීනත්තා න සන්ති. කිඤ්චරහි පච්චයාභාවෙන. න හි රූපාවචරභාවනා රූපවිරාගාය සංවත්තති, රූපායත්තා එව තාසං පවත්තීති. අරූපභාවනා පන රූපවිරාගාය සංවත්තති, තස්මා ‘‘තා එත්ථ පහීනා’’ති වත්තුං වට්ටති. තථා හි එතාසං ඉතො පුබ්බෙ අප්පහීනත්තායෙව ‘‘පඨමජ්ඣානං සමාපන්නස්ස සද්දො කණ්ටකො’’ති වුත්තො භගවතා. ඉධ ච පහීනත්තා එව අරූපසමාපත්තීනං ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරවචනාදීහි, ‘‘යෙ තෙ සන්තා විමොක්ඛා අතික්කම්ම රූපෙ අරූපා’’තිආදිනා ච ආනෙඤ්ජතා, සන්තවිමොක්ඛතා ච වුත්තා.

නානත්තසඤ්ඤානන්ති නානත්තෙ ගොචරෙ පවත්තානං, නානත්තානං වා සඤ්ඤානං, වුත්තාවසෙසානං චතුචත්තාලීසකාමාවචරසඤ්ඤානන්ති අත්ථො. එතා එව හි –

> ‘‘තත්ථ කතමා නානත්තසඤ්ඤා? අසමාපන්නස්ස මනොධාතුසමඞ්ගිස්ස වා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසමඞ්ගිස්ස වා සඤ්ඤා සඤ්ජානනා සඤ්ජානිතත්තං, ඉමා වුච්චන්ති නානත්තසඤ්ඤායො’’ති (විභ. 604) –

එවං **විභඞ්ගෙ** විභජිත්වා වුත්තා. තා පන යස්මා රූපසද්දාදිභෙදෙ නානත්තෙ නානාසභාවෙ ආරම්මණෙ පවත්තන්ති, යස්මා ච අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා, ද්වාදස අකුසලසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකුසලවිපාකසඤ්ඤා, ද්වෙ අකුසලවිපාකසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකිරියසඤ්ඤාති එවං චතුචත්තාලීසප්පභෙදා නානාසභාවා, අඤ්ඤමඤ්ඤං අසදිසා, තස්මා ‘‘නානත්තසඤ්ඤා’’ති වුච්චන්ති. **අමනසිකාරා**ති සබ්බසො අනාවජ්ජනා අසමන්නාහාරා අපච්චවෙක්ඛණහෙතු ජවනපටිපාදකෙන වා භවඞ්ගචිත්තස්ස අන්තො අකරණා ඨපෙත්වා කසිණුග්ඝාටිමාකාසං නානාරම්මණෙ චිත්තස්ස අසඞ්ඛරණතොති වුත්තං හොති. ඉමිනා හි නානත්තසඤ්ඤාමනසිකාරහෙතූනං රූපධම්මානං

සමතික්කමොපි වුත්තො, රූපජ්ඣානෙ පන තදභාවතො ‘‘නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා’’ති න වුත්තං. අථ සමතික්කමාදීනං කිං නානාකරණන්ති? වුච්චතෙ – යස්මා රූපසඤ්ඤා, පටිඝසඤ්ඤා ච ඉමිනා ඣානෙන නිබ්බත්තිතභවෙපි න විජ්ජන්ති, අරූපසඤ්ඤාය භාවනාය අභාවෙ චුතිතො උද්ධං උප්පත්තිරහානං රූපසඤ්ඤාපටිඝසඤ්ඤානං යාව අත්තනො විපාකුප්පත්ති, තාව අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදියමානත්තා, පගෙව පන ඉමං ඣානං සමාපන්නකාලෙ, තස්මා ‘‘සමතික්කමා, අත්ථඞ්ගමා’’ති උභයථාපි තාසං අභාවොයෙව දස්සිතො. නානත්තසඤ්ඤාසු පන යා තස්මිං භවෙ න උප්පජ්ජන්ති එකන්තරූපනිස්සිතත්තා, තා අනොකාසතාය න උප්පජ්ජන්ති, න අරූපභාවනාය නිවාරිතත්තා, අනිවාරිතත්තා ච කාචි උප්පජ්ජන්ති, තස්මා තාසං අමනසිකාරො අනාවජ්ජනං අපච්චවෙක්ඛණං ජවනපටිපාදකෙන වා භවඞ්ගමනස්ස අන්තො අකරණං අප්පවෙසනං වුත්තං. තත්‍ර පවත්තමානානම්පි හි ඣානං සමාපන්නස්ස තාසං අමනසිකාරොයෙව ඉතරථා ඣානසමාපත්තියා අභාවතො. ඉති සඞ්ඛෙපතො ‘‘රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා’’ති ඉමිනා සබ්බරූපාවචරධම්මානං පහානං වුත්තං, ‘‘පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා’’ති සබ්බෙසං කාමාවචරචිත්තචෙතසිකානං පහානං, අමනසිකාරො ච වුත්තො, තීහි පනෙතෙහි සමාධිස්ස ථිරභාවො කථිතොති.

ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතන්ති එත්ථ පන නාස්ස අන්තොති අනන්තං, අනන්තං ආකාසං ආකාසානන්තං, කසිණුග්ඝාටිමාකාසං, අනන්තතා පන උප්පාදවයන්තාභාවතො අනන්තමනසිකාරවසෙන වා වෙදිතබ්බා. න හි එතස්ස උප්පාදන්තො, වයන්තො වා පඤ්ඤායති අසභාවධම්මත්තා. සභාවධම්මො හි අහුත්වා සම්භවනතො, හුත්වා ච විනස්සනතො උප්පාදවයන්තපරිච්ඡින්නො, නෙතරො. න ච පනෙතං මනසි කරොන්තො යොගාවචරො තස්ස පරිච්ඡෙදසඞ්ඛාතමන්තං ගණ්හාති, අථ ඛො රූපවිවෙකමත්තස්සෙව ගහණෙන අනන්තඵරණාකාරෙනෙව මනසිකාරං පවත්තෙති, තස්මා උප්පාදවයන්තවිරහතො මනසිකාරවසෙන වා එතමනන්තන්ති වෙදිතබ්බං. ‘‘අනන්තාකාස’’න්ති ච වත්තබ්බෙ අනන්ත-සද්දස්ස පරනිපාතවසෙන ‘‘ආකාසානන්ත’’න්ති වුච්චති. ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං සංයොගපරස්ස ත-කාරස්ස ච-කාරං කත්වා, තදෙව ආයතනං සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස ආරම්මණභාවතො අධිට්ඨානට්ඨෙන දෙවායතනං වියාති ආකාසානඤ්චායතනං, තස්මිං අප්පනාපත්තා සඤ්ඤා ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤා, තාය සහගතං විඤ්ඤාණං **ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං**. අථ වා ආකාසානඤ්චං ආයතනමස්සා සසම්පයුත්තධම්මාය සඤ්ඤායාති ආකාසානඤ්චායතනා, සායෙව සඤ්ඤා, තාය ඣානං සහගතන්ති ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං.

විඤ්ඤාණ…පෙ.… සහගතන්ති යදෙතං පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං, තංසභාවධම්මත්තා උප්පාදාදිඅන්තවන්තම්පි ආරම්මණකරණවසෙන අනන්තාකාසෙ ඵරණතො අත්තානං ආරබ්භ අන්තස්ස අග්ගහණවසෙන පවත්තමනසිකාරතො වා අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤාණානන්තං, ‘‘විඤ්ඤාණානඤ්ච’’න්ති වත්තබ්බෙ විඤ්ඤාණඤ්ච-සද්දො තදත්ථෙ නිරූළ්හො ආ-කාර න-කාරලොපොති වා කත්වා ‘‘විඤ්ඤාණඤ්ච’’මිච්චෙව වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛති –

‘‘විඤ්ඤාණානන්තමිච්චෙවං, වත්තබ්බං පනිදං සියා’’ති.

අථ වා දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන අඤ්චිතබ්බං ආරම්මණවසෙන පාපුණිතබ්බන්ති විඤ්ඤාණඤ්චං. සෙසං පුරිමසදිසමෙව.

ආකිඤ්චඤ්ඤා…පෙ.… සහගතන්ති නාස්ස පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො භඞ්ගමත්තම්පි අවසිට්ඨං නත්ථීති වුත්තං හොති. සති හි භඞ්ගමත්තෙපි තස්ස සකිඤ්චනතා සියා. අකිඤ්චනස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං, ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණාභාවස්සෙතං අධිවචනං. සෙසං වුත්තනයමෙව.

නෙවසඤ්ඤා…පෙ.… සහගතන්ති හෙට්ඨිමඣානෙසු විය ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො නෙවස්ස සඤ්ඤා අත්ථීති නෙවසඤ්ඤං, සුඛුමාය ච සඤ්ඤාය අත්ථිතාය නාස්ස සඤ්ඤා නත්ථීති නාසඤ්ඤං, නෙවසඤ්ඤඤ්ච තං නාසඤ්ඤඤ්චෙති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, චතුත්ථාරුප්පජ්ඣානං. යදි එවං ‘‘නෙවසඤ්ඤනාසඤ්ඤ’’න්ති වත්තබ්බං? සච්චමෙතං. වචනසොභනත්ථං පන දීඝං කත්වා වුත්තං. අථ වා නෙවස්ස සඤ්ඤා නාසඤ්ඤාති එවං එකජ්ඣං බහුබ්බීහිසමාසවසෙන ‘‘නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤ’’න්ති වුත්තං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤඤ්ච තං ආයතනඤ්ච මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නත්තාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, තෙන සම්පයුත්තං සඤ්ඤාසහගතං **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසඤ්ඤාසහගතං**. අථ වා සඤ්ඤායෙව පටුසඤ්ඤාකිච්චකරණෙ අසමත්ථතාය නෙවසඤ්ඤා, උණ්හොදකෙ තෙජොධාතු විය සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවප්පත්තියා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, සා එව සෙසධම්මානං නිස්සයපච්චයතාය, අධිට්ඨානට්ඨෙන ධම්මායතනපරියාපන්නතාය එව වා ආයතනන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූතාය සඤ්ඤාය සහගතන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසඤ්ඤාසහගතං.

යථානුරූපං…පෙ.… නිප්ඵාදකන්ති ‘‘පඨමාරුප්පභූමියා පඨමං, දුතියාරුප්පභූමියා දුතිය’’න්තිආදිනා අත්තනො අනුරූපවසෙන චතූසු අරූපභූමීසු උපපත්තිසාධකං. තාසු පන පඨමා වීසතිසහස්සකප්පායුකා හොති, දුතියා චත්තාලීසසහස්සකප්පායුකා, තතියා සට්ඨිසහස්සකප්පායුකා, චතුත්ථා පන චතුරාසීතිසහස්සකප්පායුකාති වෙදිතබ්බං.

අරූපාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරකුසලවණ්ණනා

එවං තිවිධම්පි ලොකියකුසලං නිද්දිසිත්වා ඉදානි ලොකුත්තරකුසලං නිද්දිසන්තො ආහ **''ඉතරං පනා''**තිආදි. ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකො, සො තිවිධො – සඞ්ඛාරලොකො සත්තලොකො භාජනලොකොති. තතො ඉදං උත්තරතීති ලොකුත්තරං. චත්තාරොපි හි මග්ගා උපාදානක්ඛන්ධසඞ්ඛාතසඞ්ඛාරලොකතො උත්තරන්ති අනාසවභාවෙන. සත්තලොකෙසු ච සොතාපත්තිමග්ගො අනරියලොකතො උත්තරති, සකදාගාමිමග්ගො සොතාපන්නලොකතො, අනාගාමිමග්ගො සකදාගාමිලොකතො, අරහත්තමග්ගො අනාගාමිලොකතො උත්තරති. භාජනලොකෙසු පන පඨමමග්ගො අපායලොකතො උත්තරති, සකදාගාමිමග්ගො කාමලොකෙකදෙසතො, අනාගාමිමග්ගො සකලකාමලොකතො, අරහත්තමග්ගො රූපාරූපලොකතො උත්තරති. ඉති චතුබ්බිධම්පි මග්ගචිත්තං තිවිධලොකතො උත්තරතීති ලොකුත්තරං, කුච්ඡිතසලනාදිතො පන කුසලං, චින්තනාදිතො චිත්තඤ්චාති **ලොකුත්තරකුසලචිත්තං**. ඵලං පන ලොකතො උත්තිණ්ණත්තා ලොකුත්තරං, උභයම්පි වා සහ නිබ්බානෙන උපාදානක්ඛන්ධසඞ්ඛාතලොකතො උත්තරං විසිට්ඨතරන්ති ලොකුත්තරං. යථාහ ''යාවතා, භික්ඛවෙ, ධම්මා සඞ්ඛතා වා අසඞ්ඛතා වා, විරාගො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායතී''ති (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90).

නියතානියතවත්ථුකභෙදතොති සොතාපත්තිමග්ගස්ස පරතොඝොසපච්චයෙන විනා අනුප්පජ්ජනතො අරූපභවෙ සම්භවො නත්ථීති තං නියතවත්ථුකං, ඉතරං පන සත්තවිධම්පි පරතොඝොසං විනාපි විපස්සනාබලෙනෙව නිප්ඵජ්ජනතො තත්ථාපි සම්භවතීති අනියතවත්ථුකං.

තීහි…පෙ…. තිවිධන්ති ලොකුත්තරවිමොක්ඛානං ද්වාරභාවතො විමොක්ඛමුඛසඞ්ඛාතාහි සුඤ්ඤතානුපස්සනාදීහි තීහි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාහි පත්තබ්බතො ඉදං ලොකුත්තරකුසලං **තිවිධං** සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණිහිතන්ති. කතමෙ පන තෙ ලොකුත්තරවිමොක්ඛාති? නව ලොකුත්තරධම්මා. යථාහ ''චත්තාරො ච අරියමග්ගා චත්තාරි ච සාමඤ්ඤඵලානි නිබ්බානඤ්ච, අයං අනාසවො විමොක්ඛො''ති (පටි. ම. 1.213). ඉමානි හි සංකිලෙසධම්මෙහි සුට්ඨු විමුත්තත්තා **විමොක්ඛා** නාම. තානි පන පච්චෙකං සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණිහිතො විමොක්ඛොති තිවිධානි. යථාහ ''තයොමෙ, භික්ඛවෙ, විමොක්ඛා – සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණිහිතො විමොක්ඛො''ති (පටි. ම. 1.209). ඉධ පන කුසලාධිකාරත්තා චතුමග්ගසඞ්ඛාතායෙව ලොකුත්තරධම්මා අධිප්පෙතා.

සුඤ්ඤතාදිනාමලාභො ච නෙසං ආගමනතො, සගුණතො, ආරම්මණතො ච වෙදිතබ්බො. තථා හි ආගච්ඡති මග්ගො, ඵලඤ්ච එතෙනාති **ආගමනං**. තඤ්හි දුවිධං මග්ගාගමනං, ඵලාගමනඤ්ච. තෙසු වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා **මග්ගාගමනං,** අරියමග්ගො **ඵලාගමනං**. තත්ථ මග්ගස්ස ආගතට්ඨානෙ මග්ගාගමනං ගහෙතබ්බං, ඵලස්ස ආගතට්ඨානෙ ඵලාගමනං. ඉධ පන මග්ගස්ස ආගතත්තා මග්ගාගමනං ගහිතන්ති. තතො **ආගමනතො. සගුණතොති** සභාවතො. **ආරම්මණතොති** ආරම්මණධම්මතො.

යො හි සබ්බසඞ්ඛාරානං අනත්තලක්ඛණපටිවෙධවසප්පවත්තාය අනත්තානුපස්සනාය වසෙන මග්ගං පටිලභති, තස්ස සා අනුපස්සනා අසුඤ්ඤත්තකරානං අත්තාභිනිවෙසපච්චයානං දිට්ඨෙකට්ඨකිලෙසානං වික්ඛම්භිතභාවෙන තෙභූමකධම්මානං අත්තසුඤ්ඤතාය යාථාවතො ගහණතො **සුඤ්ඤතානුපස්සනා** නාම හොති. තාය පන පටිලද්ධමග්ගො සුඤ්ඤතාය ආගතත්තා **සුඤ්ඤතො** නාම. තෙනාහ ''අනත්තතො මනසිකරොන්තො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චතී''ති (පටි. ම. 1.227).

යො පන සබ්බසඞ්ඛාරානං අනිච්චලක්ඛණපටිවෙධවසප්පවත්තාය අනිච්චානුපස්සනාය මග්ගං පටිලභති, තස්ස සා අනුපස්සනා නිච්චනිමිත්තාදිගාහකරානං කිලෙසානං වික්ඛම්භිතත්තා ධුවභාවූපට්ඨානසඞ්ඛාතනිච්චනිමිත්තාදිනො අග්ගහණතො **අනිමිත්තානුපස්සනා** නාම. තාය පන ලද්ධමග්ගො අනිමිත්තාය ආගතත්තා **අනිමිත්තො** නාම. තෙනාහ ''අනිච්චතො මනසිකරොන්තො අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චතී''ති (පටි. ම. 1.227).

යො පන සබ්බසඞ්ඛාරානං දුක්ඛලක්ඛණපටිවෙධවසප්පවත්තාය දුක්ඛානුපස්සනාය වසෙන මග්ගං පටිලභති, තස්ස සා අනුපස්සනා තණ්හාපණිධානස්ස වික්ඛම්භනෙන පණිධිවිරහිතත්තා **අප්පණිහිතානුපස්සනා** නාම. තාය පන ලද්ධමග්ගො අප්පණිහිතාය ආගතත්තා **අප්පණිහිතො** නාම. තෙනාහ ''දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො අප්පණිහිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චතී''ති. අයං තාවස්ස ආගමනවසෙන නාමලාභො.

අත්තනො පන රාගාදීහි සුඤ්ඤතත්තා, නිච්චනිමිත්තාදිවිරහිතත්තා, තණ්හාපණිධිඅභාවතො ච **සගුණතො,** රාගාදිසුඤ්ඤස්සෙව, නිච්චනිමිත්තාදිවිරහිතස්ස, පණිධිවිප්පමුත්තස්ස ච නිබ්බානස්ස ආරම්මණකරණතො **ආරම්මණතො** ච සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛො නාම හොතීති එවමස්ස සගුණාරම්මණෙහි නාමලාභො දට්ඨබ්බො. සො ච ඛො සුත්තන්තපරියායෙනෙව, නො අභිධම්මපරියායෙන. සුත්තන්තකථා හි පරියායදෙසනා, ඉතරා නිප්පරියායදෙසනා, තස්මා සගුණාරම්මණතො නාමස්ස සබ්බසාධාරණභාවෙන අවවත්ථානකරත්තා පරියායභාවතො

සුත්තන්තපරියායෙනෙව ලාභො, ආගමනතො පන අභිධම්මපරියායෙනපි වවත්ථානකරභාවෙන නිප්පරියායත්තා. තෙනෙව හි ආචරියෙන ‘‘තීහි විමොක්ඛමුඛෙහි පත්තබ්බතො තිවිධ’’න්ති විමොක්ඛමුඛමෙව ධුරං කත්වා වුත්තං, න ‘‘සුඤ්ඤතාදිනාමතො තිවිධ’’න්ති. අනිමිත්තනාමං පනෙත්ථ ආගමනතොපි සුත්තන්තපරියායෙනෙව ලබ්භති අභිධම්මෙ මග්ගං පති අනිමිත්තනාමස්ස අනුද්ධටත්තා. අනුද්ධටත්තං පන න අනුද්ධරිතබ්බතාමත්තෙන, අථ ඛො නිප්පරියායතො තස්ස මග්ගෙ අලබ්භනතො. කිඤ්චාපි හි අයං විපස්සනා නිච්චනිමිත්තං උග්ඝාටෙන්තී පවත්තති, සඞ්ඛාරනිමිත්තස්ස පන අනිස්සජ්ජනතො න නිප්පරියායතො අනිමිත්තනාමං ලභති. යං පනෙතං සුත්තෙ –

‘‘අනිමිත්තඤ්ච භාවෙහි, මානානුසයමුජ්ජහ;
තතො මානාභිසමයා, උපසන්තො චරිස්සසී’’ති. (සු. නි. 344) –

මග්ගස්ස අනිමිත්තභාවවචනං, තං යථාවුත්තපරියායවසෙන ලබ්භමානං ගහෙත්වා වුත්තං. අභිධම්මෙ පන යා සයම්පි නිප්පරියායතො අනිමිත්තනාමං න ලභති, සා කථං මග්ගස්ස තං දදෙය්‍යාති මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං න උද්ධටං. යදි එවං සුඤ්ඤතනාමෙනපි ඉදං සමානං. අනත්තානුපස්සනාපි හි කිඤ්චාපි පුග්ගලසුඤ්ඤතං ගණ්හාති, ධම්මසුඤ්ඤතං පන න ගණ්හාතීති සයං නිප්පරියායෙන සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම න හොතීති සුඤ්ඤතනාමම්පි මග්ගස්ස න දදෙය්‍ය. අථ පුග්ගලසුඤ්ඤතාග්ගහණමත්තෙන සයං සුඤ්ඤතානුපස්සනා හුත්වා මග්ගස්ස තං දදෙය්‍ය, අනිච්චානුපස්සනාපි සඞ්ඛාරනිමිත්තස්ස ගහණෙපි නිච්චනිමිත්තාදිඋග්ඝාටනතො සයං අනිමිත්තානුපස්සනා හුත්වා මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං දදෙය්‍යාති? න ඉදමෙවං, නිච්චාදිනිමිත්තුග්ඝාටනෙන අනිමිත්තභාවස්ස නිප්පරියායෙන මග්ගෙ අලබ්භනතො නිච්චාදිනිමිත්තුග්ඝාටනස්සපි පරියායභාවතො. නනු ඉදම්පි සබ්බත්ථ සමානං. සුඤ්ඤතඅප්පණිහිතභාවොපි හි නිප්පරියායෙන අමග්ගෙ න ලබ්භති පුග්ගලසුඤ්ඤතග්ගහණස්ස, පණිධිසොසනස්ස ච උජුකං මග්ගෙනෙව නිප්ඵජ්ජනතො, තස්මා සුඤ්ඤතානුපස්සනාපි අප්පණිහිතානුපස්සනාපි පරියායෙනෙව තං තං නාමං ලභන්තීති මග්ගස්ස නිප්පරියායතො නාමං න දෙන්තීති? න, තතො ලද්ධඅරියමග්ගස්ස නිප්පරියායතො සම්පයුත්තධම්මවසෙනෙව සුඤ්ඤතඅප්පණිහිතනාමසම්භවතො. කථං? ඨපෙත්වා බුද්ධුප්පාදං සරභඞ්ගසත්ථාරාදිකාලෙපි දුබ්බිජානීයභාවෙන සුඛුමස්ස අනත්තලක්ඛණස්ස පඤ්ඤාය එව ගොචරභාවතො අනත්තානුපස්සනාය අනුපස්සනතො මග්ගක්ඛණෙ පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. යථාහ – ‘‘අනත්තතො මනසිකරොතො පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොතී’’ති (පටි. ම. 1.221).

තඤ්ච පන සයං අත්තාභිනිවෙසසමුග්ඝාටනතො, අරියමග්ගපරියාපන්නත්තා ච නිප්පරියායතොව සුඤ්ඤතනාමං ලභති. දුක්ඛානුපස්සනාය සමාධිවිපච්චනීකස්ස පණිධිසඞ්ඛාතරාගස්ස සොසනතො තස්සා වසෙන අනුපස්සන්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ සමාධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. යථාහ – ‘‘දුක්ඛතො මනසිකරොතො සමාධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොතී’’ති. තඤ්ච පන සයං පණිධිසොසනතො, අරියමග්ගපරියාපන්නත්තා ච නිප්පරියායතොව අප්පණිහිතනාමං ලභති. සබ්බසඞ්ඛාරානං පන අනිච්චභාවං ආගමනතො සුත්වා පච්ඡා සයං පච්චක්ඛතො පස්සතො ‘‘අනිච්චමෙව වත සො භගවා ‘අනිච්ච’න්ති ආහා’’ති භගවති සද්ධාබාහුල්ලපටිලාභතො අනිච්චානුපස්සනාය මනසිකරොතො මග්ගක්ඛණෙ සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. යථාහ – ‘‘අනිච්චතො මනසිකරොතො සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොතී’’ති. තං පන සයං සඞ්ඛාරනිමිත්තතො වුට්ඨහන්තම්පි අරියමග්ගපරියාපන්නං න හොතීති නිප්පරියායතො අනිමිත්තනාමං න ලභති, තස්මා යථා කායකම්මාදිකං චිත්තං ‘‘කායකම්ම’’න්ති වුච්චති, එවං සුඤ්ඤතසඞ්ඛාතපඤ්ඤින්ද්‍රියාධිමත්තො මග්ගො සුඤ්ඤතනාමං ලභති, අප්පණිහිතසඞ්ඛාතසමාධින්ද්‍රියාධිමත්තො අප්පණිහිතනාමං, සද්ධින්ද්‍රියාධිමත්තො පන සද්ධාය අනිමිත්තනාමාලාභතො සයම්පි තං න ලභති. යදි සම්පයුත්තධම්මවසෙන සුඤ්ඤතාදිනාමාලාභො, අථ කථං ‘‘ආගමනතො’’ති වුත්තං? සච්චං, ආගමනතො අධිමත්තස්ස පන ඉන්ද්‍රියස්ස වසෙන ලද්ධනාමම්පි ආගමනතොව ලද්ධං හොති.

අථ වා අභිධම්මපරියායෙනපි සුඤ්ඤතභාවො නාම පුග්ගලසුඤ්ඤතායෙවාති පුග්ගලසුඤ්ඤතග්ගාහිතාය අනත්තානුපස්සනාය සුඤ්ඤතනාමං නිප්පරියායතොව ලබ්භති. පණිධි නාම රාගාදිකා එවාති රාගාදිසොසිතාය දුක්ඛානුපස්සනාය අප්පණිහිතනාමම්පි නිප්පරියායතොව ලබ්භති.

නිමිත්තන්ති පන ඨපෙත්වා සුත්තන්තපරියායං අභිධම්මපරියායෙන සඞ්ඛාරනිමිත්තං හොතීති සඞ්ඛාරනිමිත්තග්ගාහිතාය අනිච්චානුපස්සනාය අනිමිත්තනාමං නිප්පරියායතො න ලබ්භති, තස්මා නිප්පරියායතො සුඤ්ඤතඅප්පණිහිතනාමිකානං අනත්තදුක්ඛානුපස්සනානං වසෙන පටිලද්ධමග්ගො ආගමනතො සුඤ්ඤතඅප්පණිහිතනාමං ලභති, අනිමිත්තනාමං පන පරියායතොව ලභති. තෙන වුත්තං – ‘‘අනිමිත්තනාමං පනෙත්ථ ආගමනතොපි සුත්තන්තපරියායෙනෙව ලබ්භති අභිධම්මෙ මග්ගං පති අනිමිත්තනාමස්ස අනුද්ධටත්තා’’ති. ඉති ඉමෙසං තිණ්ණං විමොක්ඛානං පවෙසනද්වාරභාවතො සුඤ්ඤතානුපස්සනාදිනාමිකා අනත්තානුපස්සනාදිකා තිස්සො අනුක්කමෙන බලවභාවං පත්වා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාභූතා තීණි විමොක්ඛමුඛානීති වෙදිතබ්බානි. වුත්තඤ්හෙතං –

‘‘තීණි ඛො පනිමානි විමොක්ඛමුඛානි ලොකනිය්‍යානාය සංවත්තන්ති, සබ්බසඞ්ඛාරෙ පරිච්ඡෙදපරිවටුමතො සමනුපස්සනතාය අනිමිත්තාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, සබ්බසඞ්ඛාරෙසු මනොසමුත්තෙජනතාය අප්පණිහිතාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, සබ්බධම්මෙ පරතො සමනුපස්සනතාය සුඤ්ඤතාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, ඉමානි තීණි විමොක්ඛමුඛානි ලොකනිය්‍යානාය සංවත්තන්තී’’ති (පටි. ම. 1.219).

එත්ථ හි **පරිච්ඡෙදපරිවටුමතොති** උදයබ්බයවසෙන පරිච්ඡෙදතො චෙව පරිවටුමතො ච. අනිච්චානුපස්සනා හි ‘‘උදයතො පුබ්බෙ සඞ්ඛාරා නත්ථී’’ති පරිච්ඡින්දිත්වා තෙසං ගතිං සමන්නෙසමානා වයතො පරං න ගච්ඡන්ති, එත්ථෙව අන්තරධායන්තීති පරිවටුමතො පරියන්තතො සමනුපස්සති. **සමනුපස්සනතායාති** සම්මදෙව අනුපස්සනතාය සංවත්තන්තීති සම්බන්ධො. **මනොසමුත්තෙජනතායාති** චිත්තසංවෙජනතාය. දුක්ඛානුපස්සනෙන හි සඞ්ඛාරෙසු චිත්තං සංවිජ්ජති. **පරතො සමනුපස්සනතායාති** ‘‘නාහං, න මම’’න්ති එවං අනත්තතො සමනුපස්සනතාය. ඉති ඉමානි තීණි පදානි අනිච්චානුපස්සනාදීනං තිණ්ණං වසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙව ච තදනන්තරෙ පඤ්හාවිස්සජ්ජනෙ –

> ‘‘අනිච්චතො මනසිකරොතො ඛයතො සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති, දුක්ඛතො මනසිකරොතො භයතො සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති, අනත්තතො මනසිකරොතො සුඤ්ඤතො සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්තී’’ති (පටි. ම. 1.219) –

වුත්තං. නනු චෙත්ථ අභිධම්මාවතාරස්ස භාසමානත්තා අභිධම්මපරියායෙනෙව විමොක්ඛමුඛානි ච වත්තබ්බානි ච වවත්ථපෙතුං යුත්තන්ති? සච්චං, අනිච්චානුපස්සනායපි පන මග්ගවුට්ඨානං හොතීති පකාසනත්ථං සුත්තන්තපරියායෙනපි එකං වවත්ථානං කතං, තථා වුට්ඨිතො පන මග්ගො අභිධම්මපරියායෙන සුද්ධිකපටිපදායමෙව සඞ්ගය්හතීති දට්ඨබ්බං.

චතුමග්ගයොගභෙදතොති සොතාපත්තිආදීහි චතූහි අරියමග්ගෙහි සම්පයොගප්පභෙදතො. අරියමග්ගානං පන සම්මාදිට්ඨාදිඅට්ඨඞ්ගසභාවත්තා, තෙසඤ්ච සබ්බලොකුත්තරෙ අත්ථිතාය භඞ්ගවසෙන අභෙදෙපි ඉන්ද්‍රියානං අපාටවපාටවතරතමභාවෙන සච්ඡිකිරියාවිසෙසතො කිලෙසානං පහානභෙදො හොතීති තංවසෙන චතුබ්බිධතා දට්ඨබ්බා. තෙනෙවාහ **‘‘සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡා’’**තිආදි. සති විජ්ජමානෙ පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතෙ කායෙ දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි, සයං වා තත්ථ සති දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි, පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අත්තත්තනියාභිනිවෙසවසෙන පවත්තාය මිච්ඡාදිට්ඨියා එතං අධිවචනං. සා පන එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ චතුධා අභිනිවෙසනවසෙන වීසතිවිධා හොති. තථා හි කොචි රූපං අත්තතො සමනුපස්සති ‘‘යං රූපං, සො අත්තා, යො අත්තා, තං රූපං, යථා දීපස්ස වණ්ණොයෙව අච්චි, අච්චියෙව වණ්ණො’’ති. රූපවන්තං වා අත්තානං සමනුපස්සති, ඡායාවන්තං විය රුක්ඛං. අත්තනි වා රූපං, පුප්ඵෙ විය ගන්ධං. රූපස්මිං වා අත්තානං, සමුග්ගෙ විය මණිං. එවං වෙදනාදීසුපි ‘‘වෙදනං අත්තතො සමනුපස්සතී’’තිආදිනා යොජෙතබ්බං. තත්ථ යො පඤ්චවිධො අබ්‍යතිරිත්තඅත්තාභිනිවෙසො, සා උච්ඡෙදදිට්ඨි. යො පන පන්නරසවිධො බ්‍යතිරිත්තඅත්තාභිනිවෙසො, සා සස්සතදිට්ඨීති වෙදිතබ්බං.

සභාවං විචිනන්තො තාය කිච්ඡති කිලමතීති විචිකිච්ඡා, තිකිච්ඡිතුං දුක්කරතාය වා විගතා චිකිච්ඡා ඤාණපතිකාරො ඉමිස්සාති විචිකිච්ඡා. සා පන –

> ‘‘සත්ථරි කඞ්ඛති විචිකිච්ඡති, ධම්මෙ, සඞ්ඝෙ, සික්ඛාය, පුබ්බන්තෙ, අපරන්තෙ, පුබ්බන්තාපරන්තෙ, ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු කඞ්ඛති විචිකිච්ඡතී’’ති (ධ. ස. 1008 ථොකං. විසදිසං) –

එවං බුද්ධාදීසු කඞ්ඛාවසෙන අට්ඨවත්ථුකා,

‘‘අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධානං, න නු ඛො අහොසිං, කිං නු ඛො අහොසිං, කථං නු ඛො අහොසිං , කිං හුත්වා කිං අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධානං, භවිස්සාමි නු ඛො අහමනාගතමද්ධානං , න නු ඛො භවිස්සාමි, කිං නු ඛො භවිස්සාමි, කථං නු ඛො භවිස්සාමි, කිං හුත්වා කිං භවිස්සාමි නු ඛො අහමනාගතමද්ධානං, එතරහි වා පන පච්චුප්පන්නමද්ධානං අජ්ඣත්තං කථංකථී හොති, අහං නු ඛොස්මි, නො නු ඛොස්මි, කිං නු ඛොස්මි, කථං නු ඛොස්මි, අයං නු ඛො සත්තො කුතො ආගතො, සො කුහිං ගාමී භවිස්සතී’’ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) –

එවං පුබ්බන්තාදයො ආරබ්භ පවත්තිවසෙන සොළසවත්ථුකා ච නිද්දිට්ඨා.

තත්ථ සත්ථරි කඞ්ඛන්තො තස්ස රූපකායධම්මකායානං විජ්ජමානතං, අවිජ්ජමානතඤ්ච කඞ්ඛති, ධම්මෙ කඞ්ඛන්තො තස්ස ස්වාක්ඛාතදුරක්ඛාතභාවෙ කඞ්ඛති, සඞ්ඝෙ කඞ්ඛන්තො තස්ස සුප්පටිපන්නවිප්පටිපන්නතාදිභාවෙ කඞ්ඛති, සික්ඛාය කඞ්ඛන්තො තස්සා සුපඤ්ඤත්තදුප්පඤ්ඤත්තභාවං කඞ්ඛති, පුබ්බන්තෙ කඞ්ඛන්තො සස්සතාකාරං, අධිච්චසමුප්පත්තිආකාරඤ්ච නිස්සාය අතීතෙ අත්තනො විජ්ජමානතං, අවිජ්ජමානතඤ්ච කඞ්ඛති, අපරන්තෙ කඞ්ඛන්තො සස්සතාකාරං, උච්ඡෙදාකාරඤ්ච නිස්සාය අනාගතෙ අත්තනො උප්පත්තිං, අනුප්පත්තිඤ්ච කඞ්ඛති, පුබ්බන්තාපරන්තෙ කඞ්ඛන්තො පච්චුප්පන්නෙ අත්තනො අත්ථිභාවං, නත්ථිභාවඤ්ච කඞ්ඛති. පච්චුප්පන්නො හි අද්ධා පුබ්බභාගාපරභාගකොට්ඨාසවන්තතාය ‘‘පුබ්බන්තාපරන්තො’’ති වුච්චති, යුත්තං පන තං ආරබ්භ කඞ්ඛාජනනන්ති? යුත්තං, අයුත්තන්ති කා එත්ථ චින්තා. උම්මත්තකො විය හි බාලපුථුජ්ජනො. තස්මා සො යං කිඤ්චි කඞ්ඛතියෙව. තෙනෙව ච **සොළසවත්ථුකවිචිකිච්ඡානිද්දෙසෙ** ‘‘එතරහි වා පනා’’තිආදි වුත්තං. ආචරියා පන ‘‘පුබ්බන්තාපරන්තොති අතීතානාගතෙ එකජ්ඣං ගහෙත්වා තදුභයමාරබ්භ කඞ්ඛන්තො පුබ්බන්තාපරන්තෙ කඞ්ඛතී’’තිපි වදන්ති. ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු කඞ්ඛන්තො පන අවිජ්ජාදීනං පච්චයානං, සඞ්ඛාරාදීනඤ්ච පච්චයුප්පන්නානං හෙතුහෙතුසමුප්පන්නභාවස්ස සබ්භාවාසබ්භාවං කඞ්ඛතීති එවං තාව අට්ඨවත්ථුකකඞ්ඛාය පවත්ති වෙදිතබ්බා.

සොළසවත්ථුකා පන ''අහොසිං නු ඛො…පෙ…. න නු ඛො අහොසි''න්ති කඞ්ඛන්තො වුත්තනයෙනෙව අතීතෙ අත්තනො විජ්ජමානාවිජ්ජමානතං කඞ්ඛති. **කිං නු ඛො අහොසින්ති** ජාතිලිඞ්ගුපපත්තියො නිස්සාය ''ඛත්තියො නු ඛො අහොසිං, බ්‍රාහ්මණාදීසු ගහට්ඨාදීසු දෙවාදීසු අඤ්ඤතරො නු ඛො''ති කඞ්ඛති. **කථං නු ඛොති** සණ්ඨානාකාරං නිස්සාය ''දීඝො නු ඛො අහොසිං, රස්සඔදාතකාළාදීනඤ්ච අඤ්ඤතරො''ති කඞ්ඛති. ඉස්සරනිම්මානාදීනි නිස්සාය ''කෙන නු ඛො පකාරෙන අහොසි''න්ති නිබ්බත්තනාකාරතො කඞ්ඛතීති වදන්ති. **කිං හුත්වා කිං අහොසින්ති** ජාතිආදීනි නිස්සාය ''ඛත්තියො හුත්වා නු ඛො බ්‍රාහ්මණො අහොසිං…පෙ…. දෙවො හුත්වා නු ඛො මනුස්සො අහොසි''න්ති අත්තනො අපරාපරං පවත්තිං කඞ්ඛති. **භවිස්සාමි නු ඛො, න නු ඛොති** හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අනාගතෙ අත්තනො විජ්ජමානාවිජ්ජමානතං කඞ්ඛති. **''කිං නු ඛො භවිස්සාමී''**තිආදි වුත්තනයමෙව. **අහං නු ඛොස්මි, න නු ඛොස්මීති** ඉදානි අත්තනො අත්ථිභාවං, නත්ථිභාවඤ්ච කඞ්ඛති. තත්ථ කාරණං වුත්තමෙව. **කිං නු ඛොස්මීති** ඛත්තියාදිකොව සමානො අත්තනො ඛත්තියාදිභාවං කඞ්ඛති. එසෙව නයො සෙසෙසුපි. **කථං නු ඛොස්මීති** ''අබ්භන්තරෙ ජීවො නාම අත්ථී''ති ගහෙත්වා තස්ස දීඝාදිභාවං කඞ්ඛති. පච්චුප්පන්නං පන අත්තනො සරීරසණ්ඨානං අජානන්තො නාම නත්ථි. **කුතො ආගතො, කුහිං ගාමී භවිස්සතීති** අත්තභාවස්ස ආගතගතට්ඨානානි කඞ්ඛතීති වෙදිතබ්බං.

සීලඤ්ච වතඤ්ච සීලබ්බතං, තත්ථ ගොසීලාදිඅසුද්ධිමග්ගො සමාදානවසෙන සීලං, අවීතික්කමවසෙන වතං. උභයථාපි වා සීලං, තපොකම්මභාවෙන ගහිතත්තා වතං. ගවාදිපකතිභාවතො අත්තනො වා ගවාදිභාවාධිට්ඨානං සීලං, ''ගච්ඡන්තො භක්ඛෙති, තිට්ඨන්තො මුත්තෙතී''තිආදිනා ගවාදිකිරියාය කරණං වතං. තංතංඅකිච්චසම්මසතො වා නිවත්ති සීලං, තංසමාදානවතො වෙසභොජනකිච්චචරණාදිවිසෙසපටිපත්ති වතං. සභාවං අතික්කම්ම පරතො ආමසනං ගණ්හන්ති පරාමාසො, සීලබ්බතස්ස පරාමාසො සීලබ්බතපරාමාසො. ඉතො බහිද්ධා සමණබ්‍රාහ්මණානං සීලෙන සුද්ධි, වතෙන සුද්ධි, සීලබ්බතෙන සුද්ධීති එවං අසුද්ධිමග්ගෙ ''සුද්ධිමග්ගො''ති පවත්තස්ස මිච්ඡාභිනිවෙසස්සෙතං අධිවචනං. සක්කායදිට්ඨි ච විචිකිච්ඡා ච සීලබ්බතපරාමාසො චාති සක්කාය…පෙ…. පරාමාසො, තෙයෙව කම්මවිපාකෙසු, වට්ටස්මිං වා සත්තෙ සංයොජෙන්ති බන්ධන්තීති සංයොජනානි, තෙසං දිට්ඨිවිසුද්ධිආදීහි තදඞ්ගවසෙන පහීනානං අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනෙන අච්චන්තසමුච්ඡෙදප්පහානං කරොතීති **සක්කා…පෙ…. ප්පහානකරං**.

නිබ්බානං පති සවනතො සන්දනතො සොතො වුච්චති අරියො අට්ඨඞ්ගිකමග්ගො, තස්ස ආදිතො පජ්ජනං සොතාපත්ති, නිබ්බානං මග්ගති, නිබ්බානත්ථිකෙහි මග්ගීයති, කිලෙසෙ මාරෙන්තො ගච්ඡතීති වා මග්ගො, සොතාපත්ති එව මග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො. අථ වා සොතං ආදිතො පජ්ජති අධිගච්ඡතීති සොතාපත්ති, පඨමො අරියපුග්ගලො, තස්ස මග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො, සම්මාදිට්ඨිආදීනි අට්ඨඞ්ගානි, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං **සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං**.

රජ්ජති අභිසජ්ජතීති රාගො, සො ඉධ පඤ්චකාමවිසයා, කාමභවවිසයා ච තණ්හා. දුස්සතීති දොසො, දසවිධආඝාතවත්ථුපදට්ඨානො බ්‍යාපාදො. මුය්හතීති මොහො, දුක්ඛාදීසු අට්ඨසු අඤ්ඤාණං. එතෙසං කිලෙසානං තනුත්තං තනුභාවං කරොතීති **රාග…පෙ…. තනුත්තකරං**. තත්ථ ද්වීහි කාරණෙහි තනුත්තං අභිණ්හානුප්පත්තිතො, පරියුට්ඨානමන්දතාය චාති. සකදාගාමිස්ස හි වට්ටානුසාරිමහාජනස්ස විය කිලෙසා අභිණ්හං න උප්පජ්ජන්ති, කදාචි විරළාකාරා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති, තථා උප්පජ්ජන්තාපි මද්දන්තා ඵාදෙන්තා අන්ධකාරං කරොන්තා නුප්පජ්ජන්ති. ද්වීහි පන මග්ගෙහි පහීනත්තා මන්දමන්දා තනුකතනුකා උප්පජ්ජන්ති. කෙචි පන සකදාගාමිස්ස කිලෙසා චිරෙන උප්පජ්ජන්තාපි බහලාව උප්පජ්ජන්ති. තථා හිස්ස පුත්තධීතරො දිස්සන්තීති වදන්ති. තං අකාරණං, වත්ථුපටිසෙවනෙන විනාපි ගබ්භග්ගහණසබ්භාවතො, තස්මා වුත්තනයෙනෙව ද්වීහි කාරණෙහි නෙසං තනුභාවො වෙදිතබ්බො. කස්මා පනෙත්ථ මොහස්ස තනුභාවො වුත්තො, නනු තතියමග්ගවජ්ඣානමෙව ඉමිනා තනුත්තකරණං වත්තබ්බං, ඉතරථා හෙට්ඨා තීහිපි මග්ගෙහි උපරිමග්ගවජ්ඣකිලෙසානං බහලාබහලාවත්ථාය පහීයමානත්තා ඉධ සබ්බෙසමෙව උද්ධම්භාගියසංයොජනානං තනුභාවො වත්තබ්බො, තෙනෙව ච **පාළියම්පි** ''කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවාය දුතියාය භූමියා පත්තියා''ති වුත්තන්ති. සච්චමෙතං, සුත්තෙ පන උපරිමග්ගවජ්ඣානං තනුභාවපරියායං ගහෙත්වා ''රාගදොසමොහානං තනුත්තා සකදාගාමී හොතී''ති හෙතුත්තයතනුභාවස්ස ආගතත්තා ඉධාපි තදනුලොමෙන වුත්තං. ''කාමරාගබ්‍යාපාදාන''මිච්චෙව වා පාඨො. තථා හි එත්ථෙව උපරි **දුතියමග්ගඤාණනිද්දෙසෙ** ''බ්‍යාපාදකාමරාගානං, තනුභාවං තු සාධය''න්ති (අභිධ. 1353) වුත්තං. පටිසන්ධිවසෙන සකිංදෙව ඉමං මනුස්සලොකං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී, තස්ස මග්ගො සකදාගාමිමග්ගො. කිඤ්චාපි හි මග්ගට්ඨස්ස පටිසන්ධිවසෙන ආගමනාසම්භවතො ඵලට්ඨොයෙව සකදාගාමී නාම හොති, තස්ස පන ආගමනභූතො මග්ගො මග්ගන්තරාවච්ඡෙදනත්ථං තදායත්තභාවූපනයනෙන සකදාගාමිමග්ගොති වුච්චති, තංසම්පයුත්තං චිත්තං **සකදාගාමිමග්ගචිත්තං**.

පඤ්චසු කාමගුණෙසු, කාමභවෙ ච රාගො **කාමරාගො**. බ්‍යාපජ්ජති තෙන චිත්තන්ති **බ්‍යාපාදො**. පටිසන්ධිවසෙන ඉමං කාමධාතුං න ආගච්ඡතීති **අනාගාමී**. රූපභවෙ ඡන්දරාගො **රූපරාගො**. අරූපභවෙ ඡන්දරාගො **අරූපරාගො. මානො** ඉධ අරහත්තාධිගමං පටිච්ච උණ්ණතිමත්තං. **උද්ධච්චම්පි** ''කො මෙ භාරො කිලෙසසමුච්ඡෙදනෙ''ති එවමාකාරප්පවත්තං චිත්තස්ස අවූපසමමත්තං. **අවිජ්ජාපි** අසුභෙ සුභසඤ්ඤාවිපල්ලාසො. ආරකත්තා කිලෙසෙහි, මිච්ඡාපටිපන්නෙහි වා, රාගාදිඅරීනං, සංසාරචක්කස්ස අරානඤ්ච හතත්තා, පච්චයාදීනං අරහත්තා, රහොපි පාපාකරණෙන පාපකරණෙ රහස්ස අභාවා, රහිතබ්බතො ජහිතබ්බතො ''රහා''ති ලද්ධනාමානං වා පාපධම්මානං අභාවතො, සාධූහි අරහිතබ්බතො අපරිච්චජිතබ්බතො, රහසඞ්ඛාතස්ස වා ගමනස්ස සංසාරෙ අභාවතො **අරහා,**

අට්ඨමො අරියපුග්ගලො, තස්ස භාවො අරහත්තං, අග්ගඵලස්සෙතං අධිවචනං. තඤ්හි ''අරහා''ති අභිධානස්ස, බුද්ධියා ච පවත්තිනිබන්ධනත්තා අරහතො භාවොති කත්වා ''අරහත්ත''න්ති වුච්චති, තස්ස ආගමනභූතො මග්ගො අරහත්තමග්ගො, තංසම්පයුත්තං චිත්තං **අරහත්තමග්ගචිත්තං**.

ඣානඞ්ගයොගභෙදතොති රූපාවචරං විය පඤ්චහි ඣානඞ්ගෙහි සම්පයොගභෙදතො. කථං පනස්ස භෙදොති? එත්ථ තාව අට්ඨකථාවාදො, තයො ච ථෙරවාදාති චත්තාරො වාදා හොන්ති. තථා හි **අට්ඨකථායං** තාව ''සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාභාවං පත්වා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාමග්ගස්ස ඣානඞ්ගං නියමෙතී''ති වුත්තං. **තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො** පන ''මග්ගාසන්නවිපස්සනාය පදට්ඨානභූතං පාදකජ්ඣානං නියමෙතී''ති ආහ. **මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරො** ''විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙන්ති. යඤ්හි ඣානං සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, තංසදිසොව හොතී''ති ආහ. **තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො** පන ''පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙති, 'අහො වත පඤ්චඞ්ගිකං, චතුරඞ්ගිකං වා මග්ගං පාපුණෙය්‍යා'න්තිආදිනා යථා යථාස්ස අජ්ඣාසයො හොති, තථා තථා මග්ගො හොතී''ති ආහ.

යස්මා පන අට්ඨකථාවාදො පමාණං, තයො ච ථෙරා පණ්ඩිතා බ්‍යත්තා, තස්මා චත්තාරොපි වාදා අඤ්ඤමඤ්ඤං අප්පටිබාහනවසෙන එවං වෙදිතබ්බා. කථං? කාමාවචරධම්මෙ තාව සම්මසිත්වා සුක්ඛවිපස්සකස්ස උප්පන්නමග්ගොපි සමාපත්තිලාභිනො ඣානං පාදකං අකත්වා උප්පාදිතමග්ගොපි විපස්සනානියාමෙන පඨමජ්ඣානිකාව හොන්ති. සචෙ පන කිඤ්චි ඣානං පාදකං කත්වා උප්පාදිතො හොති, තස්ස වසෙන අඞ්ගපරිණාමො හොතීති තංතංඣානසදිසො හොති. යස්මා පනෙත්ථ කාමාවචරක්ඛන්ධෙ ආරබ්භ පවත්තා විපස්සනා කාමාවචරධම්මෙසු ච මහග්ගතධම්මෙසු විය භාවනාවිසෙසතො ඣානඞ්ගවිසෙසො නත්ථි, තස්මා ''විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙන්තී''ති එවං පවත්තො දුතියත්ථෙරවාදො ඉමං වාදං න පවිසති. ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගො සචෙ පාදකජ්ඣානං නත්ථි, සම්මසිතජ්ඣානනියාමෙන තංතංඣානිකො හොති. සචෙ පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨාය දුතියාදිඣානෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතො, පුග්ගලජ්ඣාසයනියාමෙන ද්වීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානසදිසො හොති. සචෙ පන පුග්ගලස්ස තථාවිධො අජ්ඣාසයො නත්ථි, තදා කථන්ති? එත්ථ තාව කෙචි ''නානාවජ්ජනවීථියමෙව නිවත්තමානපාදකජ්ඣානතො එකාවජ්ජනවීථියං ගොත්‍රභුභාවං පත්වා නිවත්තමානාය විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධායෙව බලවන්තො, තස්මා සම්මසිතක්ඛන්ධනියාමෙන තංසදිසො මග්ගො හොතී''ති වදන්ති. එවඤ්ච සති ''පාදකජ්ඣානනියාමෙන හොතී''ති එවං පවත්තො පඨමත්ථෙරවාදො පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය කාමාවචරක්ඛන්ධෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගමෙව සන්ධාය තිට්ඨතීති.

අපරෙ පන ''පාදකජ්ඣානං මග්ගස්ස මූලකාරණවසෙන පච්චයො හොති ආසන්නකාරණවසෙනපි, සම්මසිතක්ඛන්ධා පන මූලකාරණවසෙනෙව පච්චයා හොන්ති, තස්මා සම්මසිතක්ඛන්ධතො පාදකජ්ඣානමෙව බලවතරන්ති පාදකජ්ඣානසදිසො මග්ගො හොතී''ති වදන්ති. එවං සන්තෙ පන ''සම්මසිතක්ඛන්ධනියාමෙනා''ති එවං පවත්තො දුතියත්ථෙරවාදො සමාපත්තිං පාදකං අකත්වා කෙවලං ඣානධම්මෙයෙව සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගමෙව සන්ධාය තිට්ඨති. යස්මා පන හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො උපරූපරිඣානං බලප්පත්තං හොති, තස්මා හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො වුට්ඨාය උපරූපරිඣානධම්මෙ විපස්සතො උප්පන්නමග්ගො පාදකජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා සම්මසිතජ්ඣානවසෙන තංතංඣානිකො හොති. උපරූපරිඣානතො පන වුට්ඨාය හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගො සම්මසිතජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා පාදකජ්ඣානසදිසො හොතීති ඉදමෙත්ථ සාරතරං. එවඤ්හි සති ද්වින්නම්පි ථෙරානං වාදා නිප්පදෙසවිසයා සඵලා හොන්ති.

තතියත්ථෙරවාදො චෙත්ථ පාදකජ්ඣානං, සම්මසිතජ්ඣානං වා විනා අජ්ඣාසයමත්තෙනෙව න ඉජ්ඣති. තීසුපි වාදෙසු ඨපෙත්වා සෙසඣානඞ්ගපරිණාමං වෙදනාපරිණාමො විපස්සනානියාමෙනෙව හොති. තයොපි ථෙරවාදා විපස්සනානියාමෙන විනා න හොන්තීති දට්ඨබ්බං. නනු ච වෙදනාපි ඣානඞ්ගමෙව, තස්මා තායපි පාදකජ්ඣානනියාමෙනෙව භවිතබ්බන්ති? තං න, වෙදනායපි පාදකජ්ඣානනියාමෙන පරිණාමෙ සති විපස්සනානියාමං අනපෙක්ඛිත්වා පාදකජ්ඣානනියාමෙනෙව මග්ගක්ඛණෙ සෙසඣානඞ්ගානි පරිණාමට්ඨානෙයෙව වෙදනායපි පරිණාමො භවෙය්‍ය, තථා පන අහුත්වා එකාවජ්ජනවීථියා ආදිතොව පරිණාමනතො මග්ගවුට්ඨානවීථියා ආසන්නතරප්පවත්තාය විපස්සනාය වසෙන වෙදනානියාමො හොති.

අථ වා පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානානං සම්භවෙ තෙසු අනුප්පන්නා වෙදනා විපස්සනාය න හොතීති පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානනියාමෙන පරිණමතීතිපි න සක්කා වත්තුං. එත්ථ සියා – යත්ථ තාව පාදකජ්ඣානං අත්ථි, තත්ථ තං නියමෙති. යත්ථ පන තිකචතුක්කපාදකජ්ඣානං නත්ථි, තස්මිං අරූපභවෙ කිං නියමෙතීති? තත්ථාපි පාදකජ්ඣානමෙව නියමෙති. යො හි භික්ඛු අට්ඨසමාපත්තිලාභී පඨමජ්ඣානං පාදකං කත්වා සොතාපත්තිමග්ගඵලානි නිබ්බත්තෙත්වා අපරිහීනජ්ඣානො කාලං කත්වා අරූපභවෙ නිබ්බත්තො පඨමජ්ඣානිකාය සොතාපත්තිඵලසමාපත්තියා වුට්ඨාය විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා උපරි තීණි මග්ගඵලානි නිබ්බත්තෙති, තස්ස තානි පඨමජ්ඣානිකානෙව හොන්ති. දුතියජ්ඣානිකාදීසුපි එසෙව නයො. අරූපෙපි හි ලොකුත්තරං තිකචතුක්කජ්ඣානං උප්පජ්ජතීති එවමෙත්ථ එකෙකස්ස ලොකුත්තරකුසලස්ස ඣානඞ්ගයොගභෙදො වෙදිතබ්බොති.

මග්ගා...පෙ.... නිප්ඵාදෙතීති තෙභූමකකුසලං විය පටිසන්ධිප්පවත්තීසු අවිපච්චවන්තම්පි අත්තනො අත්තනො අනුරූපස්ස ඵලස්ස නිප්ඵාදනෙන තංතංඵලප්පත්තෙ සොතාපන්නො සකදාගාමී අනාගාමී අරහාති සාමඤ්ඤතො

චත්තාරො අරියපුග්ගලෙ අභිනිප්ඵාදෙතීති. විසෙසතො පන සත්තක්ඛත්තුපරමතාදිකෙ අනෙකෙපි සොතාපන්නාදයො නිප්ඵාදෙති.

ලොකුත්තරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුභූමකකුසලවණ්ණනා

28. එවං චතුභූමකකුසලචිත්තං සරූපතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි තං නිගමෙන්තො ආහ **''කාමෙ අට්ඨෙවා''**තිආදි. තත්ථ **කාමෙති** කාමභවෙ. තථා **''රූපෙ''**තිආදීසු.

29. **කුසලාකුසලාපගතෙනාති** කුසලාකුසලකම්මතො අපගතෙන. අග්ගමග්ගස්ස හි උප්පන්නකාලතො පට්ඨාය අරහතො සබ්බානි කුසලාකුසලකම්මානි පහීනානි නාම හොන්ති පච්චයවෙකල්ලෙන පටිසන්ධිදානෙ අසමත්ථභාවතො. යතො ච අරියමග්ගඤාණං ''කම්මක්ඛයකර''න්ති වුච්චති. අථ වා අහෙතුඅපච්චයවිසුජ්ඣනස්ස අභාවතො කිලෙසසමුච්ඡෙදකෙන මග්ගකුසලෙන අකුසලෙහි අපගතෙන. **කුසලෙ කුසලෙනාති** කුච්ඡිතානං සලනාදීහි කුසලසඞ්ඛාතාය පටිපත්තියං දෙසනුප්පාදනාදීසු ඡෙකෙන. **මුනිනාති** උභයලොකමුනනකෙන අග්ගඵලඤාණෙන, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන වා සමන්නාගතත්තා මුනිනා. තෙනාහ –

''යො මුනාති උභො ලොකෙ, මුනි තෙන පවුච්චතී''ති.

වසිනාති ඡළභිඤ්ඤතාය පරමෙන චිත්තවසිභාවෙන සමන්නාගතත්තා, ඣානාදීසු පඤ්චවිධවසිසබ්භාවතො ච වසිභූතෙන වසිභාවූපගතින්ද්‍රියෙන.

චතුභූමකකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවණ්ණනා

එත්තාවතා ච යං ''කුසලාකුසලාබ්‍යාකතජාතිභෙදතො තිවිධ''න්ති එත්ථ වුත්තං කුසලං, තං සරූපතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි තදනන්තරුද්දිට්ඨං අකුසලං නිද්දිසන්තො ආහ **''අකුසලං පනා''**තිආදි. ''භූමිතො එකවිධ''න්ති වුත්තමත්ථං නියමෙත්වා දස්සෙන්තො ආහ **''කාමාවචරමෙවා''**ති. නිකායන්තරිකා පන රූපාරූපාවචරම්පි අකුසලං ඉච්ඡන්තීති තෙසං මතිනිසෙධනත්ථං අවධාරණං කතං. මහග්ගතභූමියං උප්පජ්ජන්තම්පි හෙතං තත්ථ රූපධාතුයං පවත්තිවිපාකං දෙන්තම්පි එකන්තෙන කාමාවචරමෙවාති. කුතො පනෙස නියමොති? කාමතණ්හාවිසයභාවතො. කාමතණ්හාවිසයතා හි කාමාවචරභාවස්ස කාරණං යථා රූපාරූපතණ්හාවිසයතා රූපාරූපභාවස්ස. එකංසෙන චෙතං එවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. ඉතරථා බ්‍යාපිතලක්ඛණං න සියා. යදි හි ආලම්බිතබ්බධම්මවසෙන භූමිවවත්ථානං කරෙය්‍ය, එවං සති අනාරම්මණානං සඞ්ගහො න සියා. අථ විපාකදානවසෙන, එවම්පි අවිපාකානං සඞ්ගහො න සියා, තස්මා ආලම්බණධම්මවසෙනෙව පරියාපන්නානං සා කාතබ්බා. අපරියාපන්නානං පන ලොකතො උත්තිණ්ණතාය ලොකුත්තරතා, උත්තරිතරාභාවතො අනුත්තරතා ච වෙදිතබ්බාති.

දොමනස්සස්ස අනිවරණාවත්ථාය අභාවෙන තංසහගතචිත්තුප්පාදො කාමභූමියංයෙව පවත්තතීති සො නියතවත්ථුකො, ඉතරෙ අරූපභූමියම්පි පවත්තනතො අනියතවත්ථුකාති ආහ **''නියතා…පෙ…. දුවිධ''**න්ති. විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතානං මොහෙකහෙතුකත්තා, ඉතරෙසම්පි ලොභමොහදොසමොහවසෙන ද්විහෙතුකත්තා ආහ **''එකහෙතුකදුහෙතුකතො''**ති. ආදිතො එකාදසන්නං අකුසලචිත්තානං පටිසන්ධිජනනතො, උද්ධච්චසහගතස්ස තදභාවතො ආහ **''පටිසන්ධිජනකාජනකතො''**ති. උද්ධච්චසහගතඤ්හි පවත්තිවිපාකං දෙන්තම්පි පටිසන්ධිං නාකඞ්ඛති. යතො වක්ඛති –

> ''එකාදසවිධානං තු, හිත්වා උද්ධච්චමානසං;
> එකාදසවිධා චෙව, භවන්ති පටිසන්ධියො''ති. (අභිධ. 536);

යෙන පන කාරණෙන තං පටිසන්ධිං නාකඞ්ඛති, තං පටිසන්ධිවිනිච්ඡයකථාහි ඉමිස්සා ගාථාය වණ්ණනාපදෙසෙයෙව වක්ඛාම . **තීහි වෙදනාහීති** සුඛදුක්ඛොපෙක්ඛාසඞ්ඛාතාහි තීහි වෙදනාහි. යථාහ – ''තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා. කතමා තිස්සො? සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා''ති (සං. නි. 4.249). යං පන කත්ථචි සුත්තෙ ''ද්වෙමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා''ති (සං. නි. 4.267) වචනං, තං කුසලපක්ඛිකං උපෙක්ඛං සුඛෙ, අකුසලපක්ඛිකඤ්ච දුක්ඛෙ පක්ඛිපිත්වා පරියායෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. සුප්පතිට්ඨිතභාවකාරණත්තා මූලමිවාති මූලං, ලොභො මූලං එතස්සාති **ලොභමූලං**. කිඤ්චාපි හි මොහොපි ලොභමූලෙසු අත්ථි, සො පන සබ්බාකුසලසාධාරණත්තා වවත්ථානකරො න හොතීති අසාධාරණධම්මවසෙන ''ලොභමූල''න්ත්වෙව වුත්තං යථා ''භෙරිසද්දො යවඞ්කුරො''ති. තථා **''දොසමූල''**න්ති එත්ථාපි. මූලන්තරවිරහතො මොහො එව මූලං ඉමස්ස, නාඤ්ඤන්ති **මොහමූලං**.

මිච්ඡාවසෙන දස්සනං දිට්ඨි, දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං යථා ''ආකාසගතං ථාමගත''න්ති. අථ වා විපරියෙසග්ගාහිකාය දිට්ඨියා ගතමෙව, න එත්ථ ගන්තබ්බවත්ථු තථාසභාවන්ති දිට්ඨිගතං, ද්වාසට්ඨියා වා දිට්ඨීසු අන්තොගධන්ති දිට්ඨිගතං, තෙන සමං පකාරෙහි යුත්තන්ති **දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං**.

''යදා හී''තිආදි ලොභමූලචිත්තානං පවත්තිආකාරදස්සනං. **මිච්ඡාදිට්ඨින්**ති උච්ඡෙදදිට්ඨිආදිං මිච්ඡාදිට්ඨිං. තාය හි විපල්ලත්තචිත්තා තාව කොධවිසයො, යාව ඉන්ද්‍රියගොචරොති පරලොකං පටික්ඛිපිත්වා ''නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො''ති ගණ්හන්ති. **ආදි-**සද්දෙන –

''එස පන්ථො විතථො දෙවයානෙ,
යෙන යන්ති පුත්තවන්තො විසොකා;
තං පස්සන්ති පසවො පක්ඛිනො ච,
තෙන තෙ මාතරිපි මිථුනං චරන්තී''ති. –

ආදිනා නයෙන පුත්තමුඛදස්සනං සග්ගමොක්ඛමග්ගොති එවමාදිකං මිච්ඡාදිට්ඨිං සඞ්ගණ්හාති. **කාමෙ වාති** එත්ථ **වා-**සද්දො අනියමත්ථො. තෙන ''බ්‍රාහ්මණානං සුවණ්ණහරණමෙව අදින්නාදානෙ සාවජ්ජං, ඉතරං අනවජ්ජං, ගුරූනං, ගුන්නං, අත්තනො ජීවිතස්ස, විවාහස්ස ච අත්ථාය මුසාවාදො අනවජ්ජො, ඉතරො සාවජ්ජො, ගුරුආදීනං අත්ථාය පෙසුඤ්ඤකරණං අනවජ්ජං, ඉතරං සාවජ්ජං, භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිකථා පාපවූපසමාය හොතී''ති එවමාදිකෙ මිච්ඡාගාහෙ සඞ්ගණ්හාති. **දිට්ඨමඞ්ගලාදීනීති** දිට්ඨසුතමුතමඞ්ගලානි. **සාරතො පච්චෙතීති** වුඩ්ඪියා පුබ්බනිමිත්තභාවෙන අග්ගහෙත්වා ''ඉදමෙව වුඩ්ඪිකාරණ''න්ති එවං සාරවසෙන ගණ්හාති. **සභාවතික්ඛෙනෙවාති** ලොභස්ස, මිච්ඡාභිනිවෙසස්ස වා වසෙන සරසෙනෙව තිඛිණෙන කුරූරෙන. **මන්දෙනාති** දන්ධෙන අතිඛිණෙන. තාදිසං පන අත්තනො, පරස්ස වා සමුස්සාහනෙන පවත්තතීති ආහ **''සමුස්සාහිතෙනා''**ති. **පරස්ස භණ්ඩං වා හරතීති වා-**සද්දෙන තථාපවත්තනකමුසාවාදාදීනම්පි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **කාමානං වාති** අනුභූයමානානං කාමගුණානං. **වා-**සද්දෙන පරසන්තකස්ස අයථාධිප්පෙතතාය යං ලද්ධං, තං ගහෙතබ්බන්ති ගහණාදිකං සඞ්ගණ්හාති.

සම්පයුත්තධම්මවසෙන භෙදාභාවතො දොසමූලං අසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකභෙදතො දුවිධං. යදි එවං කස්මා ''දොමනස්සසහගතං පටිඝසම්පයුත්ත''න්ති වුත්තං? අසාධාරණධම්මෙහි තස්ස චිත්තස්ස උපලක්ඛණත්ථං. පාණස්ස අතිව, අතික්කමිත්වා වා පාතනං **පාණාතිපාතො. ආදි-**සද්දෙන අදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසසම්ඵප්පලාපබ්‍යාපාදෙ සඞ්ගණ්හාති. දසඅකුසලකම්මපථෙසු හි කාමෙසුමිච්ඡාචාරඅභිජ්ඣාමිච්ඡාදිට්ඨිසඞ්ඛාතා තයොව කම්මපථා ඉමිනා න සිජ්ඣන්ති. සභාවතික්ඛං හුත්වා පවත්තමානං චිත්තං අසඞ්ඛාරමෙව හොති, ඉතරං සසඞ්ඛාරන්ති අධිප්පායෙනාහ **''තික්ඛමන්දප්පවත්තිකාලෙ''**ති. මන්දං පන හුත්වා පවත්තමානං එකංසෙන සසඞ්ඛාරමෙවාති න සක්කාව විඤ්ඤාතුං. යං සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන පවත්තති, තං මන්දමෙව හොතීති කත්වා තථා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

මොහමූලං චිත්තං මූලන්තරවිරහතො අතිමූළ්හං විචිකිච්ඡුද්ධච්චයොගතො චඤ්චලඤ්චාති උපෙක්ඛාසහගතමෙව හොති, න තස්ස කදාචිපි සභාවතික්ඛතා අත්ථි. ආරම්මණෙ හි සංසප්පනවසෙන, වික්ඛිපනවසෙන ච පවත්තමානස්ස චිත්තද්වයස්ස කිං තාදිසෙ කිච්චෙ සභාවතික්ඛතාය, උස්සාහෙතබ්බතාය වා භවිතබ්බං, තස්මා න තත්ථ සඞ්ඛාරභෙදො අත්ථි. නනු ච උද්ධච්චං සබ්බාකුසලසාධාරණං, කස්මා පන එතමෙව තෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං ''උද්ධච්චසහගත''න්ති. විසෙසතො බලවභාවතො. ඉදඤ්හි එතස්මිං චිත්තෙ බලවං, තස්මා සම්පයුත්තධම්මෙසු පධානං හුත්වා පවත්තතීති ඉදමෙව තෙන විසෙසිතබ්බං. තෙනෙව හි **පාළියං** සෙසාකුසලෙසු උද්ධච්චං යෙවාපනකවසෙන ආගතං, ඉධ පන සරූපතොයෙව නිද්දිට්ඨං. එවං අසාධාරණප්පධානධම්මවසෙන මොහමූලං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං උද්ධච්චසම්පයුත්තන්ති දුවිධං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **අසන්නිට්ඨානං** සංසයො, **වික්ඛෙපො** අවූපසමො, භන්තතාති අත්ථො. තත්ථ විචිකිච්ඡාසහගතස්ස අසන්නිට්ඨානකාලෙ, උද්ධච්චසහගතස්ස වික්ඛෙපකාලෙ ච පවත්ති වෙදිතබ්බා.

යථානුරූපන්ති පටිසන්ධිජනකාජනකස්ස, කම්මපථභාවප්පත්තාපත්තස්ස ච අනුරූපතො. අථ වා **යථානුරූපන්ති** යො යස්ස හෙතු, තදනුරූපතො. යෙභුයොන හි ලොභමූලකෙන ඛුප්පිපාසාදිනිරන්තරපෙතවිසයෙ උප්පජ්ජන්ති, දොසමූලකෙන දොසො විය චණ්ඩජාතතාය තංසරික්ඛකෙ නිරයෙ, මොහමූලකෙන නිච්චසම්මූළ්හාය තිරච්ඡානයොනියං, තස්මා ලොභාදිහෙතුඅනුරූපතො තත්ථ තත්ථ අපායෙ උපපත්තිං නිප්ඵාදෙතීති ආහ **''යථානුරූපං…පෙ…. උපපත්තියා''**ති . අකුසලවිපාකානං දුක්ඛප්පධානතාය **''දුක්ඛවිසෙසස්සා''**ති වුත්තං.

31. අපායෙන අලාමකෙන පාපාපාපප්පහීනෙන **පාපාපාපෙසු** මානසෙසු යං පාපමානසං වුත්තං, පාපාපාපෙසු පුග්ගලෙසු අපායෙන පාපාපාපප්පහීනෙන යං පාපමානසං වුත්තන්ති වා සම්බන්ධො. අථ වා පාපාපාපෙසු මානසෙසු පාපෙන පාපමානසෙන පාපවසෙන පාපාපාපප්පහීනෙන යං පාපමානසං වුත්තන්ති යොජනා. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – අසම්මාසම්බුද්ධෙන තාව ධම්මසභාවස්ස දුබ්බිජානීයත්තා කුසලම්පි අකුසලතො, අකුසලම්පි කුසලතො වුච්චෙය්‍ය, භගවතො පන සහ වාසනාහි විද්ධංසිතාකුසලස්ස කම්මක්ඛයකරඤාණෙන පච්චයවෙකල්ලතො විද්ධංසිතකුසලකම්මස්ස ච සම්මාසම්බුද්ධභාවතො එකන්තෙනෙව අකුසලදෙසනා අකුසලධම්මවසෙනෙවාති.

අකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතවණ්ණනා

අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨානං කුසලාකුසලානං පාකන්ති විපාකං, විපක්කභාවමාපන්නානමරූපධම්මානමෙතමධිවචනං. යථා හි ලොකෙ සාලිබීජාදීනං ඵලානි තංසදිසානි නිබ්බත්තානි විපක්කානි නාම හොන්ති, විපාකනිරුත්තිඤ්ච ලභන්ති, න මූලඞ්කුරපත්තදණ්ඩනළාදීනි, එවං කුසලාකුසලානං ඵලානි අරූපධම්මභාවෙන, සාරම්මණභාවෙන ච තංසදිසානි විපක්කභාවමාපන්නානීති විපාකනිරුත්තිං ලභන්ති, න පන කම්මාභිනිබ්බත්තාපි රූපධම්මා කම්මවිසදිසත්තා. විපාකමෙව චිත්තං **විපාකචිත්තං**. කරණමත්තං කිරියා ඵලදානාසම්භවතො. යෙන පන කාරණෙන තස්ස ඵලදානං න සම්භවති, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. කිරියා එව චිත්තං **කිරියචිත්තං**. විපාකස්ස කාමාවචරාදිභාවො කුසලෙ වුත්තනයෙන යථාසම්භවං වෙදිතබ්බො. අලොභාදිසම්පයුත්තහෙතූහි සහ වත්තනතො **සහෙතුකං**. තදභාවතො **අහෙතුකං**. නිබ්බත්තකහෙතුවසෙන සිජ්ඣමානම්පි හෙතං සම්පයුත්තහෙතුවසෙනෙව ''සහෙතුකමහෙතුක''න්ති වුච්චති, ඉතරථා වවත්ථානාභාවතො.

සකකුසලං වියාති අත්තනො ජනකං කාමාවචරකුසලං විය. ජනකජනිතබ්බසම්බන්ධවසෙන හි තං තං කුසලං තස්ස තස්ස විපාකස්ස සකං නාමං හොති.

''සකකුසලං වියා''ති වුත්තත්තා පවත්තාකාරආරම්මණාදිතො චස්ස තංසදිසතා ආපජ්ජෙය්‍යාති තංනිවාරණත්ථමාහ **''යථා පනා''**තිආදි. **ඡසු ආරම්මණෙසූ**ති පරිත්තාදිඅතීතාදිඅජ්ඣත්තාදිභෙදෙසු ඡසු රූපාදිආරම්මණෙසු. භවන්තරපටිසන්ධානතො **පටිසන්ධි**. අවිච්ඡෙදප්පවත්තිහෙතුභාවෙන භවස්ස අඞ්ගන්ති **භවඞ්ගං**. නිබ්බත්තිතභවතො පරිගඤ්ඤතාය චුතිහෙතුතාය **චුති. පරිත්තධම්මපරියාපන්නෙසූ**ති කාමාවචරධම්මපරියාපන්නෙසු. කාමාවචරධම්මා හි කිලෙසවික්ඛම්භනාදීසු අසමත්ථභාවෙන පරිත්තානුභාවතාය, ඔළාරිකාහි වා කාමතණ්හාදීහි පරිතො ගහිතත්තා ''පරිත්තා''ති වුච්චන්ති. විපාකස්ස සඞ්කප්පෙත්වා ආරම්මණග්ගහණාභාවතො කම්මානුරූපමෙව පවත්තතීති පරිත්තකම්මවිපාකො පරිත්තාරම්මණෙයෙව පවත්තිතුමරහති, න මහග්ගතඅප්පමාණාරම්මණෙති වුත්තං ''පරිත්තධම්මපරියාපන්නෙසූ''ති. යදි එවං මහග්ගතවිපාකොපි මහග්ගතාරම්මණෙයෙව ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, සඤ්ඤායතනාරම්මණස්ස සමාධිප්පධානස්ස කම්මස්ස අප්පනාපත්තස්ස තාදිසෙනෙව විපාකෙන භවිතබ්බත්තා. වණ්ණලක්ඛණාදිකඤ්හි අග්ගහෙත්වා ලොකසඤ්ඤානුරොධෙනෙව ගහිතෙ පථවාදිකෙ පරිකම්මසඤ්ඤාය සමුප්පාදිතං පටිභාගනිමිත්තසඞ්ඛාතමාරම්මණං සඤ්ඤාවසං සඤ්ඤායතනං හොති, තස්මා තදාරම්මණස්ස සමාධිප්පධානස්ස අප්පනාපත්තස්ස කම්මස්ස විපාකෙන සමාධිප්පධානඅප්පනාපත්තෙහි විය සඤ්ඤායතනාරම්මණතාය නිබ්බිසෙසෙනෙව භවිතබ්බං. පරිත්තවිපාකො පන මහග්ගතඅප්පමාණපඤ්ඤත්තාරම්මණකම්මනිබ්බත්තොපි හොති, සො පරතො ආගමිස්සති.

මුඛනිමිත්තං වියාති මුඛං පටිච්ච උප්පන්ननිමිත්තං විය. යථා හි තං නිරීහං අපරං මුඛනිමිත්තං උප්පාදෙතුං, අඤ්ඤං වා කිඤ්චි අත්තනො බලෙන කාතුං න සක්කොති, එවමෙතම්පි විපාකුප්පාදනාදීසු න උස්සහති. තෙනාහ **''නිරුස්සාහ''**න්ති. **උස්සාහො**ති චෙත්ථ අනුපච්ඡින්නාවිජ්ජාතණ්හාමානානුසයස්මිං සන්තානෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතාසඞ්ඛාතො, ආසෙවනපච්චයභාවසඞ්ඛාතො, විඤ්ඤත්තිජනකතාසඞ්ඛාතො ච බ්‍යාපාරො. සො විපාකෙ නත්ථි කම්මවෙගුක්ඛිත්තත්තා පතිතං විය හුත්වා පවත්තමානස්ස තස්ස එකන්තෙන දුබ්බලභාවතොති තං නිරුස්සාහං.

විපච්චනට්ඨානන්ති විපච්චනවසෙන පවත්තනට්ඨානං, පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන චතුකිච්චානමෙතෙසං පවත්තිඔකාසොති අත්ථො. තත්ථ චුතිභවඞ්ගානං අන්තරාළං පටිසන්ධිකිච්චානං ඨානං, පටිසන්ධිආවජ්ජනානං, තදාරම්මණාවජ්ජනානං, ජවනාවජ්ජනානං, වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානඤ්ච අන්තරාළං භවඞ්ගකිච්චානං ඨානං, තදාරම්මණපටිසන්ධීනං, ජවනපටිසන්ධීනං, භවඞ්ගපටිසන්ධීනං වා අන්තරාළං චුතිකිච්චානං ඨානං, ජවනභවඞ්ගානං අන්තරාළං තදාරම්මණකිච්චානං ඨානන්ති දට්ඨබ්බං. යස්මා පනෙතං ඨානං ධම්මානං තංතංකිච්චවසෙන පාකටං හොති, තස්මා ඨානං වෙදිතබ්බන්ති ඨානං උද්ධරිත්වා පාකටකිච්චවසෙනෙව තං පකාසෙතුං **''ඉමානි හී''**තිආදි වුත්තං. අථ වා කිච්චම්පි කිච්චවන්තානං පවත්තිට්ඨානභාවෙන ගය්හතීති ඨානන්තිපි කිච්චමෙව උද්ධටන්ති තං සරූපතො දස්සෙතුං **''ඉමානි හී''**තිආදි වුත්තං.

32. අණ්ඩජජලාබුජයොනිසම්භවානං මනුස්සානං, විනිපාතිකාසුරානඤ්ච අහෙතුකපටිසන්ධියාපි සබ්භාවතො ආහ **''දුහෙතුකතිහෙතුන''**න්ති. පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා ද්වෙ අලොභාදයො හෙතූ යෙසං තෙ **දුහෙතුකා**. එස නයො තිහෙතුකෙසුපි. තත්ථ දුහෙතුකානං ඤාණවිප්පයුත්තානි චත්තාරි, තිහෙතුකානං ඤාණසම්පයුත්තානි චත්තාරි පටිසන්ධියො හොන්ති, තථා භවඞ්ගචුතියොපි. යෙන යෙන හි චිත්තෙන පටිසන්ධි හොති, තං තදෙව භවඞ්ගචුතිවසෙනපි පවත්තති. තදාරම්මණං පන අවිසෙසෙන දට්ඨබ්බං දුහෙතුකානම්පි තිහෙතුකතදාරම්මණස්ස ඉච්ඡිතත්තා. නනු චෙතං අසමපෙක්ඛිතාභිධානං ආචරියෙනෙව ඉමස්ස පටිසිද්ධත්තා. තථා හි වක්ඛති –

''අහෙතුපටිසන්ධිස්ස, න තදාරම්මණං භවෙ;

දුහෙතුකං තිහෙතුං වා, දුහෙතුපටිසන්ධිනො''ති. (අභිධ. 443);

නයිදමසමපෙක්ඛිතාභිධානං පටිසන්ධිජනකකම්මං සන්ධාය තත්ථ පටිසිද්ධත්තා. යෙන හි කම්මෙන යා පටිසන්ධි ආදින්නා, න තං තතො අධිකතරං තදාරම්මණං පවත්තෙ අභිනිප්ඵාදෙති. යං පන අඤ්ඤම්පි කිඤ්චි කම්මං තදාලද්ධාවකාසං සියා, න තං තත්ථ තතො අධිකතරම්පි විපාකං න නිබ්බත්තෙතීති අත්ථි. ''සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 3.1.102) හි **පට්ඨානවචනෙන** අහෙතුකස්සාපි නානාකම්මෙන සුගතියං සහෙතුකතදාරම්මණමනුඤ්ඤාතං. තෙනාහු ආචරියා –

''හොති අඤ්ඤෙන කම්මෙන, සහෙතුකං අහෙතුන''න්ති.

යථා ච අහෙතුකස්ස සහෙතුකං, එවං දුහෙතුකස්ස තිහෙතුකම්පි ඉච්ඡන්ති. **ආචරියජොතිපාලත්ථෙරො** පන ''සහෙතුක''න්ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා අහෙතුකානම්පි තිහෙතුකතදාරම්මණං ඉච්ඡති. වුත්තඤ්හි තෙන ''සහෙතුක''න්ති අවිසෙසොපදෙසෙන දුහෙතුකං, තිහෙතුකඤ්ච ගහෙතබ්බං. තථා හි අට්ඨකථායං ''අහෙතුකස්සාපි තිහෙතුකතදාරම්මණමභිහිතං, යඤ්චරහි අත්ථසමාසෙ අහෙතුකානං තිහෙතුකඵලානි දෙති''ති වුත්තං, තං කථං? සො එව පුච්ඡිතබ්බො, යො තස්ස කත්තාති. අපරෙ පන ''මූලසන්ධියා ජළත්තා තස්ස තිහෙතුකතදාලම්බණං න ලබ්භතියෙවා''ති වදන්ති.

33-4. **තතොති** පටිසන්ධිතො පරං, දුතියචිත්තතො පට්ඨාය. සතිපි අන්තරන්තරා වීථිචිත්තුප්පාදෙ තදවසානෙ උප්පජ්ජමානස්ස යාවතායුකං අනිවත්තනතො වුත්තං **''යාවතායුක''**න්ති. **බලවාරම්මණෙති** අතිමහන්තවිභූතාරම්මණෙ. පඤ්චද්වාරෙ හි අතිමහන්තාරම්මණෙ මනොද්වාරෙ විභූතාරම්මණෙ තදාරම්මණමුප්පජ්ජති, න අඤ්ඤෙසු. එකාරම්මණප්පවත්තියා පටිසන්ධාදීනං තිණ්ණම්පි එකට්ඨානෙ දස්සනත්ථං උද්දෙසෙ තදාරම්මණස්ස අවසානකරණං, ඉධ පන පවත්තික්කමවසෙන චුතියා අවසානකරණන්ති දට්ඨබ්බං.

35-6. **කම්මද්වාරන්ති** කායවචීකම්මද්වාරස්ස ජනකවසෙන න පවත්තන්තීති වුත්තං හොති. තත්ථ **කායොති** කායවිඤ්ඤත්ති. **කම්මන්ති** තංසමුට්ඨාපිකා චෙතනා, කායෙන කතං කම්මං කායකම්මං. කිඤ්චාපි හි කායො කම්මස්ස චතුවීසතියා පච්චයෙසු න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොති, තථාපි තංසමුට්ඨානස්ස තස්ස සබ්භාවෙයෙව කායකම්මාදිවොහාරොති තං තෙන කතන්ති වුච්චති. කායකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානභූතං ද්වාරං **කායකම්මද්වාරං**. යදි එවං කම්මද්වාරවවත්ථානං න සියා . කායද්වාරෙන හි සිද්ධං කම්මං ''කායකම්ම''න්ති වුච්චති. තං පන ''ද්වාරෙ චරන්ති කම්මානී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1 කායකම්මද්වාර) වචනතො වචීද්වාරෙපි සිජ්ඣතීති ද්වාරෙන කම්මවවත්ථානං න සියා, තථා වචීකම්මං කායද්වාරෙපි සිජ්ඣතීති කම්මෙන ද්වාරවවත්ථානම්පි න සියාති? තං න, තබ්බහුලවුත්තියා චෙව යෙභුය්‍යෙන වුත්තියා ච වවත්ථිතත්තා. කායකම්මඤ්හි කායද්වාරෙයෙව බහුලං පවත්තති, අප්පං වචීද්වාරෙ, තස්මා කායද්වාරෙ බහුලප්පවත්තනතො එතස්ස කායකම්මභාවො සිද්ධො වනචරකාදීනං වනචරකාදිභාවො විය. තථා කායකම්මමෙව යෙභුය්‍යෙන කායද්වාරෙ පවත්තති, න ඉතරං, තස්මා කායකම්මස්ස යෙභුය්‍යෙන එත්ථෙව පවත්තිතො අස්ස කායකම්මද්වාරභාවො සිද්ධො බ්‍රාහ්මණගාමාදීනං බ්‍රාහ්මණගාමාදිභාවො වියාති නෙත්ථ කම්මද්වාරවවත්ථානෙ කොචි විබන්ධොති. **වචීකම්මද්වාරෙපි** එස පබන්ධො යථාසම්භවං දට්ඨබ්බො.

මනොකම්මද්වාරං පන සයං මනොයෙව සමානං අත්තනා සහගතචෙතනාඅනභිජ්ඣාදිකම්මානං පවත්තිද්වාරභාවෙන මනොද්වාරසඞ්ඛං ලභතීති න තං චිත්තස්ස උප්පත්තිද්වාරවසෙන ගණ්හාති. න හි සයං අත්තතොව පවත්තති. යදි පන චිත්තසම්පයුත්තා කම්මද්වාරභාවෙන අධිප්පෙතා, තදා තෙසං කම්මද්වාරභාවො මනස්මිං න උපචාරීයතීති සම්පයුත්තධම්මානං චිත්තාධිපතිභාවො චිත්තෙ වියාති චිත්තං **''මනොකම්මද්වාර''**න්ති වුච්චති. සභාවතො පන කම්මද්වාරං නාම සම්පයුත්තධම්මායෙවාති චිත්තං තතො පවත්තනතො මනොකම්මද්වාරවසෙන පවත්තති. අනන්තරපච්චයභූතස්ස පන මනොකම්මද්වාරභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. ඉධ පන ''අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා''ති වචනෙන කායවචීකම්මද්වාරවසෙනෙව අප්පවත්තියා සාධිතත්තා මනොකම්මද්වාරං න ගහිතමෙව. න හි ''අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා''ති කාරණං මනොකම්මද්වාරවසෙනපි අප්පවත්තිං සාධෙති. අථ වා ''අවිපාකසභාවතො''ති වචනෙන මනොකම්මද්වාරවසෙනපි අප්පවත්ති සාධිතා හොති. ''කම්මද්වාර''න්ති එත්ථ කම්මග්ගහනෙන නානක්ඛණිකකම්මස්ස අධිප්පෙතත්තා තස්සාපි ගහණං දට්ඨබ්බං. ඉති ඉමෙසු කායවචීකම්මද්වාරසඞ්ඛාතෙසු ද්වීසු ද්වාරෙසු, මනොකම්මද්වාරෙන සහ තීසු එව වා යථා කුසලං පවත්තති, න එවං විපාකො, යථා ච කුසලං කායවචීමනොකම්මස්ස ආයූහනවසෙන දානාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන පවත්තති, න එවමයං. අයං පන නෙව කායවචීකම්මද්වාරෙසු පවත්තති විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තාභාවතො, න කම්මවසෙන, මනොකම්මද්වාරවසෙනාපි ච පවත්තති විපාකුප්පාදනභාවාභාවතො, න පුඤ්ඤකිරියවසෙන පවත්තති දානාදිවසෙන අප්පවත්තනතොති දස්සෙතුං **''කම්මද්වාරඤ්ච…පෙ…. නො සමා''**ති වුත්තං. **එවන්ති** දානාදිවසෙන.

37. **''පරිත්තාරම්මණත්තා''**තිආදි සම්පයුත්තධම්මවසෙන විසෙසදස්සනං. යස්මා එතෙ පරිත්තාරම්මණා, කරුණාමුදිතා ච පඤ්ඤත්තාරම්මණා සත්තපඤ්ඤත්තියං පවත්තනතො, තස්මා ද්වින්නමාලම්බණානං එකචිත්තස්ස විසයභාවානනුගමනතො න තෙසු කරුණාමුදිතා කදාචිපි ජායන්තීති අයමෙත්ථ පඨමගාථාය අධිප්පායො.

38. දුතියගාථාය පන **හි**-සද්දො යස්මාති ඉමස්ස අත්ථෙ. යස්මා ''පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලා''ති (විභ. 715) වුත්තා, තස්මාති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – භගවතා හි **සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ** ''පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලා''ති (විභ. 715) එවං ''පාණාතිපාතා වෙරමණී''තිආදීනං පඤ්චන්නං සික්ඛාපදානං කුසලභාවො වුත්තො, තෙ ච විරතිසභාවා එව ආදිතො තිණ්ණං සික්ඛාපදානං, පච්ඡිමස්ස ච සම්මාකම්මන්තෙ, ඉතරස්ස සම්මාවාචායං, පඤ්චන්නම්පි මිච්ඡාජීවහෙතුකපඤ්චදුච්චරිතතො විරමණවසෙන පවත්තානං සම්මාආජීවෙ ච අන්තොභාවතො, තස්මා තා එකන්තකුසලභූතානං කදාචි අබ්‍යාකතෙ ලභන්ති, ඉතරථා සද්ධාසතිආදයො විය ''සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා''ති වුච්චෙය්‍යුන්ති. යදි එවං ලොකුත්තරඵලෙසු අට්ඨ, සත්ත වා මග්ගඞ්ගා න ලබ්භන්තීති? නො න ලබ්භන්ති ලොකියවිරතීනමෙව තත්ථ එකන්තකුසලභාවස්ස වුත්තත්තා, ලොකුත්තරවිරතියො පන ඵලස්ස මග්ගපටිබිම්බභූතත්තා මග්ගසදිසතො අට්ඨඞ්ගිකතාය, සත්තඞ්ගිකතාය ච භවිතබ්බන්ති න ච එකන්තකුසලභාවෙන වවත්ථාපෙතුං යුත්තා. එවඤ්ච කත්වා උපරි ලොකුත්තරඵලෙසුපි අට්ඨඞ්ගිකතාදිභෙදො මග්ගො උද්ධටොති.

39. **''තථාධිපතිනො''**තිආදි අධිපතිවසෙන විසෙසදස්සනං. සබ්බෙසම්පි හි තෙභූමකකුසලානං අඤ්ඤො ආයූහනකාලො, අඤ්ඤො විපච්චනකාලො, තස්මා න තානි අත්තනො විපාකෙහි අධිපතිං ගාහාපෙතුං සක්කොන්තීති න තෙ ඡන්දාදීනි ධුරං කත්වා පවත්තන්ති. ලොකුත්තරකුසලානි ච පන ආයූහනකාලස්ස, විපච්චනකාලස්ස ච අන්තරාභාවතො අත්තනො ඡන්දාදීනං බලස්ස අවූපසන්තකාලෙයෙව විපාකං නිබ්බත්තෙන්තීති අනන්තරපච්චයා හුත්වා විපාකෙහි අධිපතිං ගාහාපෙතුං සක්කොන්තීති. එවඤ්ච කත්වා උපරි ලොකුත්තරවිපාකානං අධිපතියොගං වක්ඛති.

40. යස්මා **මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරෙන** විපාකානං ආගමනතො අසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකභාවො ඉච්ඡිතො, **තිපිටකචූළනාගත්ථෙරෙන** පච්චයතො, තස්මා උභින්නම්පි මතිදස්සනත්ථමාහ **''අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරවිධාන''**න්තිආදි. පුරිමත්ථෙරො හි යථා මුඛෙ චලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං චලති , එවං අසඞ්ඛාරිකස්ස කුසලස්ස විපාකො අසඞ්ඛාරිකො, සසඞ්ඛාරිකස්ස විපාකො සසඞ්ඛාරිකොති ආහ, තස්මා තස්ස මතිදස්සනත්ථං **''අසඞ්ඛාර…පෙ…. පුඤ්ඤතො''**ති වුත්තං. දුතියත්ථෙරො පන අසඞ්ඛාරිකාදීසු යෙන කෙනචිපි චිත්තෙන කම්මෙ ආයූහිතෙ ආසන්නමරණස්ස අත්තනො, පරෙසං වා පයොගෙන විනා අසඞ්ඛාරෙන අප්පයොගෙන කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තපච්චුපට්ඨානෙ පටිසන්ධි උප්පජ්ජමානා අසඞ්ඛාරිකා. යස්ස කස්සචි සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කම්මාදිපච්චුපට්ඨානෙ සසඞ්ඛාරිකා. තථා භවඞ්ගචුතියොපි. තදාරම්මණඤ්ච පණීතාපණීතඋතුභොජනාදිපච්චයවසෙන, අනන්තරනිරුද්ධකුසලාකුසලස්ස වසෙන වා අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරන්ති එවං පච්චයතො අසඞ්ඛාරිකාදිවිධානතමාහ, තස්මා තස්ස මතිදස්සනත්ථං **''ඤෙය්‍යං පච්චයතො චෙවා''**ති වුත්තං. ඉදමෙව ච පන ආචරියා පසංසන්ති.

41-2. **හීනාදීනං විපාකත්තා**ති අධිපතියොගාභාවෙපි හීනමජ්ඣිමපණීතානං කුසලානං විපාකත්තා. එතෙන ආගමනතො හීනාදිභාවං විභාවෙති. විනෙය්‍යසන්තානගතකිලෙසමලවිධමනෙන තස්ස පුනනතො පුඤ්ඤො වාදො වචීඝොසො එතස්ස, වුත්තනයෙනෙව පුඤ්ඤං වදතීති වා පුඤ්ඤවාදී, තෙන **පුඤ්ඤවාදිනා**. ''එකන්තෙන සවත්ථුක''න්ති වුත්තෙපි රූපලොකෙ පවත්ති අනිවාරිතාති ආහ **''කාමලොකස්මි''**න්ති . **''න පනඤ්ඤත්ථ ජායතෙ''**ති ඉමිනා පන බ්‍යතිරෙකතො ලද්ධමත්ථං දස්සෙතීති.

එවං තාව සහෙතුකවිපාකෙ නිද්දිසිත්වා ඉදානි අහෙතුකෙ නිද්දිසිතුං **''අහෙතුකවිපාකචිත්තං පනා''**තිආදි වුත්තං. කස්මා පන සහෙතුකස්ස කම්මස්ස අහෙතුකවිපාකො හොතීති? වුච්චතෙ – චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං තාව පඤ්චන්නං ආරම්මණාභිනිපාතමත්තත්තා අලොභාදිසම්පයොගො න සම්භවති, තථා මන්දතරකිච්චෙසු සම්පටිච්ඡනසන්තීරණෙසූති එවං හෙතූනං උප්පත්තියා අසම්භවතො ච නෙසං අහෙතුකතා දට්ඨබ්බා. උපෙක්ඛාදියොගෙ පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං තාව චතුන්නං ඉට්ඨාරම්මණෙපි පවත්තමානානං වත්ථාරම්මණසඞ්ඝට්ටනාය දුබ්බලභාවතො උපෙක්ඛාසහගතතා, කායවිඤ්ඤාණස්ස ච තාය බලවභාවතො සුඛසහගතතා හොති. සම්පටිච්ඡනං පන ආරම්මණසට්ටනයොග්‍යාභාවෙන ඔළාරිකත්තා, චතුචිත්තක්ඛණාතීතවසෙන චිරජාතත්තා ච දුබ්බලමත්තනො නිස්සයෙන සහ අසමානජාතිකඤ්ච චක්ඛාදිවත්ථුං නිස්සාය උප්පන්නෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි ලද්ධානන්තරපච්චයතාය, අපුබ්බනිස්සයතාය ච ආරම්මණරසස්සාදෙ දුබ්බලන්ති ඉට්ඨාදීසු ආරම්මණෙසු උපෙක්ඛාසහගතමෙව. සන්තීරණං පන වුත්තවිපරීතතො ඉට්ඨාරම්මණෙ සුඛසහගතං, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච උපෙක්ඛාසහගතන්ති දට්ඨබ්බං. මනොවිඤ්ඤාණධාතු විය විසිට්ඨමනනකිච්චාභාවතො මනොමත්තා නිස්සත්තනිජ්ජීවාදිඅත්ථෙහි ධාතු චාති **මනොධාතු**. සා හි සතිපි විඤ්ඤාණභාවෙ මනොවිඤ්ඤාණතො සම්භවස්ස විසිට්ඨමනනකිච්චස්ස අකරණතො මනනමත්තායෙව හොති. වුත්තලක්ඛණවිපරීතතො පන මනො ච තං විඤ්ඤාණඤ්චාති මනොවිඤ්ඤාණං, තදෙව යථාවුත්තට්ඨෙන ධාතූති **මනොවිඤ්ඤාණධාතු**.

විඤ්ඤාණපඤ්චකං නියතාරම්මණං යථාක්කමං රූපාදිඑකෙකස්සෙව ආරම්මණකරණතො. **සෙසත්තයමනියතාරම්මණං** පඤ්චාරම්මණිකඡළාරම්මණිකභාවතො.

දට්ඨබ්බතාය **දිට්ඨං,** රූපායතනං. සොතබ්බතාය **සුතං,** සද්දායතනං. මුනිතබ්බතාය **මුතං,** සම්පත්තස්සෙව ගහෙතබ්බතායාති අත්ථො, ගන්ධාදිත්තයස්සෙතං නාමං. චක්ඛාදීහි විනා කෙවලං මනසා එව විජානිතබ්බතාය

විඤ්ඤාතං, ධම්මායතනං. අනාමට්ඨකාලවිසෙසවචනත්තා ච නෙසං අතීතානාගතාපි රූපාදයො දිට්ඨාදිසද්දෙහි වුච්චන්ති. තෙනෙව හි ''දට්ඨබ්බතායා''තිආදිනා කාලසාමඤ්ඤෙන නෙසං නිබ්බචනං වුත්තං. දිට්ඨං ආරම්මණං යස්ස තං **දිට්ඨාරම්මණං.** එවං **සුතාරම්මණාදීසු.**

චක්ඛුතො පවත්තන්ති චක්ඛුද්වාරතොව පවත්තං සබ්බවාක්‍යානං අවධාරණඵලත්තා. තෙන මනොධාතුආදීනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණභාවො නිවාරිතො හොති තෙසං ද්වාරන්තරතොපි පවත්තිසම්භවතො. අථ වා **''චක්ඛුතො පවත්ත''**න්ති ඉදං සඤ්ජාතිප්පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං, න සඤ්චරණප්පවත්තිං, තස්මා යථා කුණ්ඩමුඛතො උදකං සඤ්චරණවසෙන පවත්තති, න එවං පවත්තමිධ ගහිතං. යථා පන චන්දකන්තපාසාණතො උදකං සඤ්ජාතිවසෙන පවත්තති, එවං පවත්තමෙව චක්ඛුතො පවත්තන්ති ගහිතං. යථා ච කිං? යථා කුච්ඡිතො සමුට්ඨිතං පිත්තසෙම්හරුහිරාදි මුඛතො සන්දන්තම්පි ''මුඛස්සවො''ති න වුච්චති, මුඛතොයෙව පන සමුට්ඨහිත්වා තතො සවන්තං ඛෙළං ''මුඛස්සවො''ති වුච්චති, එවං හදයවත්ථුසන්නිස්සයතො සමුට්ඨහිත්වා චක්ඛුතො පවත්තමානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නාම න හොති. චක්ඛුතොයෙව පන සමුට්ඨහිත්වා තතො පවත්තමානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නාමාති. යො පන ඉමමත්ථං අසල්ලක්ඛෙත්වා බ්‍යඤ්ජනමත්තස්සෙව අභිනිවිසිත්වා තංද්වාරප්පවත්තානං සෙසානම්පි චක්ඛුවිඤ්ඤාණභාවං මඤ්ඤෙය්‍ය, තං නිවාරෙතුං පකාරන්තරෙනපි විග්ගහං දස්සෙන්තො ආහ **''චක්ඛුම්හි සන්නිස්සිත''**න්ති. යථා චක්ඛුතො පවත්තං, චක්ඛුසන්නිස්සිතං වා විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, එවං සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි ''සොතතො පවත්තං, සොතස්මිං සන්නිස්සිතං වා විඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණ''න්තිආදිනා යොජනං අතිදිසන්තො ආහ **''තථා සොතවිඤ්ඤාණාදීනී''**ති.

චක්ඛුසන්නිස්සිතං හුත්වා රූපස්ස විජානනලක්ඛණමෙතස්සාති **චක්ඛුසන්නිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං.** තත්ථ චක්ඛුසන්නිස්සිතවචනෙන දිබ්බචක්ඛාදිකං අඤ්ඤං රූපාරම්මණං විඤ්ඤාණං නිවත්තෙති . විජානන-ග්ගහණෙන චක්ඛුසන්නිස්සිතෙ ඵස්සාදිධම්මෙ නිවත්තෙති. චක්ඛුරූප-ග්ගහණෙන නිස්සයතො, ආරම්මණතො ච චිත්තං විභාවෙති උභයාධීනවුත්තිකත්තා. යදි හි චක්ඛු නාම න සියා, අන්ධාපි රූපං පස්සෙය්‍යුං, න ච පස්සන්ති. යදි ච නීලාදිරූපං නාම න සියා, දෙසාදිනියමෙන න භවිතබ්බං, අත්ථෙව ච නියමො. එකන්තසාරම්මණතා ච චිත්තස්ස වුත්තාති ආරම්මණෙන විනා නීලාදිආභාසං චිත්තං පවත්තතීති එවං පවත්තො වාදො මිච්ඡාවාදොති ගහෙතබ්බො. තෙනාහ භගවා ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්තිආදි (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං. නි. 4.60; කථා. 465). එත්ථ සියා – කිං පනෙතං චක්ඛු, රූපඤ්ච විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොන්තං එකමෙව පච්චයො හොති, උදාහු අනෙකන්ති? චක්ඛු තාව එකම්පි, රූපං පන අනෙකමෙව සඞ්ගතං. කිං කාරණං? පච්චයභාවවිසෙසතො. චක්ඛු හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයෙහි පච්චයො හොන්තං අත්ථිභාවෙනෙව හොති තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො. යතො තං අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහිස්ස පච්චයොති වුත්තං, ස්වායං පච්චයභාවො න එකස්මිං න සම්භවතීති එකම්පි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති. රූපං පන යදිපි චක්ඛු විය පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති පුරෙතරං උප්පන්නං හුත්වා විජ්ජමානක්ඛණෙයෙව උපකාරකත්තා, තථාපි අනෙකමෙව සඞ්ගතං හුත්වා පච්චයො හොති ආරම්මණභාවතො. යඤ්හි තං ආරම්මණං තස්ස යථා තථා උපලබ්භනීයවසෙනෙව ආරම්මණපච්චයභාවො, විඤ්ඤාණස්ස ච ඉන්ද්‍රියාධීනවුත්තිකස්ස ආරම්මණසභාවූපලද්ධි න එකද්විකලාපගතවණ්ණවසෙන හොති, නාපි කතිපයකලාපගතවණ්ණවසෙන, අථ ඛො ආභොගානුරූපං ආපාථගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං සංහච්චකාරිතාය විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති. අමුමෙව හි විසෙසං විභාවෙතුං ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ චා''ති (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං. නි. 4.60; කථා. 465) **පාළියං** වචනභෙදො කතොති. එවං සොතවිඤ්ඤාණෙපි යථාරහං වත්තබ්බං. ඝානවිඤ්ඤාණාදීනං පන සම්පත්තගගාහතාය අත්තනො නිස්සයෙන සහ අල්ලීනස්සෙව ගහණතො එකකලාපගතම්පි ගන්ධාදිකං තෙසං උප්පත්තියා පච්චයො හොති.

රූපමත්තාරම්මණරසන්ති රූපායතනමත්තස්සෙව ආරම්මණකරණරසං. **මත්ත**-සද්දෙන යථා ආරම්මණන්තරං නිවත්තෙති, එවං රූපායතනෙපි ලබ්භමානෙ එකච්චෙ විසෙසෙ නිවත්තෙති. න හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං වණ්ණමත්තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි නීලාදිවිසෙසං තත්ථ ගහෙතුං සක්කොති. තෙනාහ භගවා – ''පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කිඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා''ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජමානං රූපාරම්මණෙ එව උප්පජ්ජනතො තදභිමුඛභාවෙන ගණ්හාතීති වුත්තං **''රූපාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨාන''**න්ති. අත්තනො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං සමනන්තරවිගතා අරූපධම්මා පවත්තිඔකාසදානෙන අනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතපච්චයෙහි උපකාරකා, නිස්සයාරම්මණා ධම්මා විය ආසන්නකාරණාති දස්සෙන්තො ආහ **''රූපාරම්මණාය කිරියාමනොධාතුයා අපගමපදට්ඨාන''**න්ති. **සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි** වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. කිරියාමනොධාතුයා ආරම්මණභෙදතො භින්නසභාවත්තා ආහ **''කිරියාමනොධාතුන''**න්ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි ගහිතං රූපාදිආරම්මණං තදනන්තරමෙව අපරිපතන්තං කත්වා සම්පටිච්ඡන්තං ගණ්හන්තං විය හොතීති වුත්තං **''රූපාදිසම්පටිච්ඡනරස''**න්ති. තථාභාවෙන සම්පටිච්ඡනභාවෙන පච්චුපට්ඨාතීති **තථාභාවපච්චුපට්ඨානං.**

ඡසු ආරම්මණෙසු කදාචි පඤ්චන්නං ජච්චන්ධාදිවසෙන තතොපි ඌනානං, බ්‍රහ්මලොකෙ ච ද්වින්නමෙව විජානනසභාවාපි **ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා** වුත්තා තංසභාවානතිවත්තනතො, ඡස්වෙව වා ඉතරෙසං ආරම්මණානං අන්තොගධත්තා. **සන්තීරණාදිරසාති** යථාසම්භවං සන්තීරණතදාරම්මණාදිකිච්චා, සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චාති අධිප්පායො. **''හදයවත්ථුපදට්ඨානා''**ති ඉදං ඉමාසං ද්වින්නං

මනොවිඤ්ඤාණධාතූනං අනිබද්ධට්ඨානතාය නිබද්ධකාරණං දස්සෙතුං වුත්තං. වුත්තනයෙන පන ''තංතංඅනන්තරාතීතවිඤ්ඤාණාපගමපදට්ඨාන''න්තිපි වත්තුං වට්ටතියෙව. අහෙතුකචිත්තානං විසුං විසුං ලක්ඛණාදිකස්ස දස්සිතත්තා පරිසෙසතො සහෙතුකචිත්තානං එකසදිසමෙව ලක්ඛණාදිකන්ති විඤ්ඤායති. තං පන හෙට්ඨා විභාවිතමෙව.

ඉදානි ඉමාසං ආරම්මණාදිතො භෙදං දස්සෙතුං **''තත්ථ පඨමා''**තිආදි වුත්තං. **එකන්තමිට්ඨාරම්මණෙති** එකන්තෙනෙව ඉට්ඨාරම්මණෙ, අතිඉට්ඨාරම්මණෙති අත්ථො. **පඤ්චසු ඨානෙසූති** සහෙතුකවිපාකානං වුත්තෙසු චතූසු, සම්පටිච්ඡනවොට්ඨබ්බනානං අන්තරාළසඞ්ඛාතසන්තීරණට්ඨානෙ චාති පඤ්චසු ඨානෙසු, පඤ්චසු කිච්චෙසූති වා අත්ථො. කිඤ්චාපි සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස දොමනස්සජවනාවසානෙ තදාරම්මණසම්භවෙ අසති යං කිඤ්චි පරිචිතපුබ්බං පරිත්තාරම්මණමාරබ්භ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණමුප්පජ්ජතීති ඉච්ඡිතං, තථා පන උප්පජ්ජමානස්ස කදාචියෙව සම්භවතො යෙභුය්‍යප්පවත්තිං ගහෙත්වා ඡ ඨානානි අවත්වා පඤ්චෙව වුත්තානි. අථ වා තං උප්පජ්ජමානං තදාරම්මණට්ඨානෙයෙව නිබ්බත්තතීති තංවසෙනෙව තස්සාපි ඨානං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.
අචක්ඛුසංවත්තනිකකම්මනිබ්බත්තතාය ජාතියා අන්ධො **ජච්චන්ධො**. කිඤ්චාපි හි ජාතික්ඛණෙ අණ්ඩජජලාබුජානං සබ්බෙසම්පි චක්ඛු නත්ථි, යස්ස භාවාභාවතො අන්ධානන්ධවිචාරණා භවෙය්‍ය, තථාපි චක්ඛුස්ස උප්පජ්ජමානාරහකාලෙපි චක්ඛුවිපත්තිවිබන්ධකෙන කම්මුනා පටිහතසාමත්ථියෙන පටිසන්ධිදායකෙන ඉතරෙනාපි වා කම්මෙන තස්ස අනුපාදියමානත්තා සත්තො ''ජච්චන්ධො''ති වුච්චති. අථ වා **ජච්චන්ධොති** පසූතියංයෙව අන්ධො, මාතුකුච්ඡියංයෙව අන්ධො හුත්වා නික්ඛන්තොති අත්ථො. තෙන දුහෙතුකතිහෙතුකානං මාතුකුච්ඡිගතකාලෙපි චක්ඛුස්ස අවිපජ්ජනං සිද්ධං හොති, එවං **ජාතිබධිරාදීසුපි** යථාරහං වත්තබ්බං. **ජච්චජළොති** ජාතියා අඤ්ඤාණකො . කිඤ්චාපි දුහෙතුකපටිසන්ධිකොපි ජාතියං අඤ්ඤාණකො, තස්ස පන පවත්තියං පඤ්ඤා සම්භවතීති වුත්තනයෙන යෙභුය්‍යතො පවත්තියම්පි පඤ්ඤායාසම්භවතො ජච්චජළො වෙදිතබ්බො. **ජච්චුම්මත්තකො** සුරාමෙරයපානාදිඋම්මත්තකභාවසංවත්තනිකකම්මපරිභාවිතෙන කම්මෙන ගහිතපටිසන්ධිකො. **පණ්ඩකොති** පරදාරගමනාදිකම්මපරිභාවිතෙන කම්මුනා ගහිතපටිසන්ධිකො. සො පඤ්චවිධො ආසිත්තපණ්ඩකො උසූයපණ්ඩකො පක්ඛපණ්ඩකො ඔපක්කමිකපණ්ඩකො නපුංසකපණ්ඩකොති. ඉධ පන ඔපක්කමිකපණ්ඩකස්ස සහෙතුකස්සාපි භාවතො, නපුංසකස්ස ච විසුං ගහණතො තයො පණ්ඩකා අධිප්පෙතා. **ආදි-**සද්දෙන ජාතිමූගජාතිපඞ්ගුලමම්මනාදීනං සඞ්ගහො. කෙචි පන ''එකච්චෙ අහෙතුකපටිසන්ධිකා අවිකලින්ද්‍රියා හුත්වා ථොකං විචාරණපකතිකාපි හොන්ති, තස්මා තාදිසානම්පි ඉධ ආදි-සද්දෙන සඞ්ගහො''ති වදන්ති. එත්ථ ච ජච්චන්ධාදීනමෙව අයං පටිසන්ධීති න ගහෙතබ්බා. ජච්චන්ධාදයො පන ඉමිනා පටිසන්ධිං ගණ්හන්තීති ගහෙතබ්බං.

43. **තිහෙතුකපුඤ්ඤස්සාති** තිහෙතුකස්සපි උක්කට්ඨපුඤ්ඤස්ස. දුහෙතුකම්මස්ස පන සබ්බථාපි සොළසන්නං විපාකානං අසම්භවතො තප්පටික්ඛෙපපරත්තා චෙතනාය ''තිහෙතුකපුඤ්ඤස්සා''ති අවිසෙසතො වුත්තං.

කාමාවචරවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකවණ්ණනා

මහග්ගතවිපාකානං තංතංකුසලාගමනවසෙනෙව ඣානඞ්ගභානි, න පන භාවනාවිසෙසෙනාති තෙසං පහානඞ්ගානි අනුද්ධටානි. **උපපත්තියන්ති** උපපත්තිභවෙ.

අරූපාවචරවිපාකචිත්තානි වුච්චන්තීති සම්බන්ධො.

44. **කුසලානුගතං කත්වාති** කුසලානුරූපං කුසලසදිසං කත්වා. යථා කාමාවචරවිපාකං කුසලතො විසදිසම්පි කත්වා විභත්තං, එවමකත්වා කුසලසදිසමෙව කත්වාති අත්ථං වදන්ති. අට්ඨකථායං පන කුසලානන්තරං කත්වා මහග්ගතවිපාකානං භාජිතපාළිං සන්ධාය ''කුසලානුගතං කත්වා භාජිත''න්ති වුත්තං. පාළියඤ්හි –

> ''කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොතී''තිආදිනා (ධ. ස. 431) –

කාමාවචරවිපාකං විභජිත්වා මහග්ගතවිපාකං විභජන්තෙන –

> ''කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා? යස්මිං සමයෙ රූපුපපත්තියා මග්ගං භාවෙති, විවිච්චෙව කාමෙහි…පෙ…. පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති පථවීකසිණං, තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති…පෙ…. අවික්ඛෙපො හොති, ඉමෙ ධම්මා කුසලා, තස්සෙව රූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං විවිච්චෙව කාමෙහි…පෙ…. පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති පථවීකසිණං…පෙ…. ඉමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා''ති (ධ. ස. 498).

එවං කුසලං උද්දිසිත්වා තදනන්තරං කත්වා මහග්ගතං විපාකං විභත්තං, තස්මා යථා කාමාවචරවිපාකං, එවං අවිභජිත්වා ඉදං කුසලානන්තරං කත්වා විභත්තන්ති ඉමමත්ථං ජොතෙතුං අට්ඨකථායං ''කුසලානුගතං කත්වා''ති වුත්තං. ඉමිනාපි ච ආචරියෙන පරිහාරමුඛෙන වක්ඛමානඅත්ථවිසෙසවචනිච්ඡය තත්ථ වුත්තනයෙනෙව චොදනා කතා. එවඤ්හි සති කුසලානන්තරංයෙව ඵලං උප්පජ්ජතීති ඤාපනං සුට්ඨුපපන්නං හොතීති අයමෙත්ථ අම්හාකං ආචරියස්ස මග්ගො.

මහග්ගතන්ති මහග්ගතවිපාකං. තඤ්හි ඉධ අධිගතං. **කාමා...පෙ.... යතොති** යස්මා කාමාවචරකුසලං අසමානඵලං හොති තිහෙතුකස්ස දුහෙතුකාහෙතුකවිපාකානං, දුහෙතුකස්ස ච අහෙතුකවිපාකානම්පි ජනනතො, න එවමිදං, ඉදං පන එකන්තෙනෙව සදිසවිපාකජනනතො සමානඵලමෙව, තස්මාති අත්ථො. එත්ථ ච ''කුසල''න්ති අවුත්තෙපි කාමාවචරපුඤ්ඤංවාති උපමිතත්තා උපමෙය්‍යස්සපි කුසලභාවො විඤ්ඤායති. කස්මා පනෙතං සදිසවිපාකං, න කාමාවචරං විය විසදිසවිපාකම්පීති? වුච්චතෙ – කාමාවචරපුඤ්ඤඤ්හි ආචිනන්තො රූපතණ්හාදිනානාවත්ථුකකාමතණ්හූපනිස්සයතො ආචිනාති, තස්මා තදුපනිස්සයකුසලං තදනුරූපතො නානාවත්ථුකං විපාකං ජනෙති. මහග්ගතං පන ආචිනන්තො එකවත්ථුකායෙව භවතණ්හාය වසෙන ආචිනාතීති තදනුරූපතො තං නානාවත්ථුං අජනෙත්වා එකවත්ථුමෙව ජනෙතීති.

45-6. **සබ්බථාති** ධම්මතො ආරම්මණතො පටිපදාදිතො ච. තථා හි යෙ ඵස්සාදයො කුසලෙ ච ලබ්භන්ති, තෙ විපාකෙපි ලබ්භන්ති, යස්මිඤ්ච ආරම්මණෙ කුසලං පවත්තති, තත්ථෙව ඉදං විපාකම්පි. යාව පටිපදාදයො කුසලස්ස ලබ්භන්ති, තාව ඉමස්ස විපාකස්සපීති. කාමං යස්ස කස්සචි ඡායා තංතංවත්ථුසදිසාව, මහන්තස්ස පන කුසලවිපාකස්ස මහන්තාභියෙව උපමාහි භවිතබ්බන්ති **''ගජාදීන''**න්තිආදි වුත්තං. අපරෙ අපරෙ අත්තභාවෙ භවං වෙදනමස්සාති **අපරාපරියවෙදනං**. යදි අපරාපරියවෙදනං න හොති, කථඤ්චරහි ඉමස්ස ඵලුප්පත්තීති ආහ **''ඣානා අපරිහීනස්සා''**තිආදි.

47. **කුසලානන්තරන්ති** කුසලභවානන්තරං. යස්මිඤ්හි භවෙ තං කුසලං කතං, සො ඉධ කුසල-සද්දෙන උපචාරතො ගහිතො කම්මානන්තරංයෙව ඵලස්ස අසම්භවතො. න හි තං ලොකුත්තරකුසලං විය අනන්තරඵලනිප්ඵාදකං, අථ ඛො එකච්චකාමාවචරකුසලං විය අපරාපරියවෙදනං අහුත්වා සතිපි අනෙකෙයෙව කාමාවචරකම්මෙ මහොඝො විය පරිත්තං උදකං තමජ්ඣොත්ථරිත්වා අත්තනොයෙව විපාකදානෙන එකන්තෙන අනන්තරභවෙයෙව ඵලං නිබ්බත්තෙති. නනු ච අපරිහීනජ්ඣානස්සෙව කස්සචි නිකන්තිවසෙන කාමභවෙ පටිසන්ධි හොති. තථා හි තිස්සමහාබ්‍රහ්මා උපරිබ්‍රහ්මලොකූපපත්තියා භාවිතමග්ගො භික්ඛූහි යාචිතො තතො චවිත්වා මොග්ගලිබ්‍රාහ්මණස්ස ගෙහෙ පටිසන්ධිං අග්ගහෙසීති වුත්තන්ති තං කථන්ති? නිකන්තිබලෙනෙව ඣානං පරිහායතීති තතො පරිහීනජ්ඣානො නිබ්බත්තතීති වදන්ති. අපරෙ පන ආචරියා ''අනීවරණාවත්ථාය නිකන්තියා ඣානස්ස පරිහානි වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බා''ති වත්වා ''සතිපි මහග්ගතකම්මුනො විපාකං පටිබාහනසමත්ථස්සෙව පරිත්තකම්මස්ස අභාවෙ 'ඉජ්ඣති, භික්ඛවෙ, සීලවතො චෙතොපණිධි විසුද්ධත්තා'ති (අ. නි. 8.35) වචනතො කාමභවෙ චෙතොපණිධි මහග්ගතකම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා පරිත්තකම්මුනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොතී''ති වදන්ති, තං යුත්තං. **එතස්සාති** ඉමස්සත්ථස්ස ඤාපනත්ථන්ති සම්බන්ධො.

48-9. එවං අවිසෙසෙන කුසලසදිසතං අතිදිසිත්වා ඉදානි විසෙසං දස්සෙතුං **''පටිපදාක්කමො චෙවා''**තිආදි වුත්තං. යථා හි දුක්ඛපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං ඣානං උප්පාදෙත්වා පුනප්පුනං සමාපජ්ජන්තස්ස තං ඣානං තංපටිපදමෙව හොති, එවං තස්මිං තස්මිං අපරිහීනෙ තස්ස තස්ස විපාකො නිබ්බත්තමානො තංතංපටිපදොව භවිතුං අරහති. ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදිභාවො පන තස්මිං ඛණෙ විජ්ජමානානං ඡන්දාදීනං අධිපතිපච්චයභාවෙන හොති, න ආගමනවසෙන. තථා හි එකමෙව ඣානං නානක්ඛණෙසු නානාධිපතෙය්‍යං හොති, තස්මා විපාකස්ස ආගමනවසෙන ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදිතා න ගහිතා. තෙනාහ **''අභාවොධිපතීන''**න්ති. තදභාවතොව සරසතො තස්ස හීනාදිතා න සම්භවතීති සාපි ඣානාගමනතොව වුත්තා.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරවිපාකවණ්ණනා

මග්ගචිත්තස්ස විය ඵලචිත්තස්ස මග්ගයොගතො භෙදාභාවෙන ''චතුමග්ගයොගතො''ති අවත්වා **''චතුමග්ගසම්පයුත්තචිත්තඵලත්තා''**ති වුත්තං, චතූහි අරියමග්ගෙහි සම්පයුත්තකුසලචිත්තස්ස ඵලත්තා චතුබ්බිධසාමඤ්ඤඵලසම්පයුත්තචිත්තභාවතොති අත්ථො. සොතාපත්තිමග්ගස්ස ඵලං චිත්තං **සොතාපත්තිමග්ගඵලචිත්තං**. එවං සෙසෙසු. මග්ගවීථියං ද්වික්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුං වා ඵලසමාපත්තියා අපරිච්ඡින්නපරිමාණං පවත්තමානම්පි ද්වීස්වෙව ඨානෙසු පවත්තියා දුවිධමෙව හොතීති ආහ **''මග්ගවීථිඵලසමාපත්තිවසෙන පවත්තිතො දුවිධ''**න්ති.

50-1. **මග්ගස්සානන්තරෙ ඵලෙ ලබ්භන්ති** මග්ගාගමනතොති අධිප්පායො. මග්ගො හි ආගමනතො ''සුඤ්ඤතො''ති ලද්ධනාමො සගුණාලම්බණවසෙන අනිමිත්තඅප්පණිහිතනාමම්පි ලභතීති ඵලස්ස නාමත්තයම්පි

දෙති, තථා ආගමනතො අප්පණිහිතො මග්ගො සගුණාරම්මණවසෙන අනිමිත්තසුඤ්ඤතඅප්පණිහිතනාමකොති ඵලස්ස නාමත්තයම්පි දෙති. එවඤ්ච කත්වා අභිධම්මෙ එකෙකස්ස ඵලස්ස තීණි තීණි නාමානි වුත්තානි. නනු ච අභිධම්මෙ ''සගුණාරම්මණතො නාමං අනධිප්පෙත''න්ති වුත්තං? සච්චං වුත්තං, තං පන නාමලාභං සන්ධාය, න නාමදානං. තත්ථ හි වවත්ථානකරත්තාභාවතො තථා අනධිප්පෙතං, න අලබ්භනතො. ඉධ පන එකෙකස්ස ඵලං නාමත්තයම්පි ලභතීති වවත්ථානප්පයොජනාභාවතො සගුණාරම්මණෙහි ලද්ධනාමදානස්ස අධිප්පෙතත්තා තිවිධම්පි නාමං දෙති. එකන්තෙන චෙතං එවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, ඉතරථා විපස්සනාපි විපස්සතො ලද්ධනාමමග්ගස්ස තං න දදෙය්‍යාති. **පරභාගස්මි**න්ති අපරභාගෙ. **වළඤ්ජනඵලෙසූ**ති සමාපජ්ජනවසෙන අනුභවිතබ්බඵලෙසු. ''වළඤ්ජනඵලෙසු නා''ති මග්ගාගමනං සන්ධාය පටික්ඛිත්තන්ති ආහ **''විපස්සනාවසෙනෙවා''**තිආදි. වළඤ්ජනඵලඤ්හි විසුං විපස්සනාවසෙනෙව නිබ්බත්තතීති තස්ස තංවසෙන නාමලාභො. යදි එවං මග්ගස්ස විය අනිමිත්තනාමලාභො න සියා? තං න, යථා මග්ගානන්තරස්ස ඵලස්ස විය වළඤ්ජනකඵලසමාපත්තියාපි මග්ගාගමනතො ච ඣානපටිපදාභෙදො හොති, එවං අනිමිත්තනාමම්පි ලබ්භතීති.

52-3. **හොන්ති සාධිපතීනෙවාති** එත්ථ කාරණං වුත්තමෙව. **මග්ගභාවෙනාති** සොළසහි ආකාරෙහි චතුසච්චපටිවෙධකමග්ගභාවෙන, කිලෙසමාරණවසෙන ගමනසඞ්ඛාතෙන, නිබ්බානත්ථිකෙහි මග්ගිතබ්බභාවසඞ්ඛාතෙන වා මග්ගභාවෙන. **ඵලං…පෙ…. වුච්චතීති** සයං ඵලභාවම්පි මග්ගස්ස ඵලත්තා, තංසදිසතාය වා තමුපාදාය මග්ගොති වුච්චති ''මග්ගඞ්ගං මග්ගපරියාපන්න''න්තිආදීසූති අධිප්පායො.

ලොකුත්තරවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවිපාකවණ්ණනා

යථා අතිඉට්ඨෙ ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච ආරම්මණෙ වෙදනාභෙදසම්භවතො කුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු දුවිධා හොති සොමනස්සසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතාති, එවං අතිඅනිට්ඨෙ අනිට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච ආරම්මණෙ වෙදනාභෙදො නත්ථීති අකුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු එකවිධාවාති **''සත්තාකුසලවිපාකානී''**ති වුත්තං. සති හි තත්ථ වෙදනාභෙදෙ අතිඅනිට්ඨෙ දොමනස්සෙන භවිතබ්බං, න ච පටිඝෙන විනා දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති. කායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛසහගතා කුසලවිපාකෙ වුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච අකුසලවිපාකෙසු ලබ්භමානදුක්ඛං විය නාතිකටුකාපි උපෙක්ඛා එකන්තනිහීනස්ස අකුසලස්ස විපාකභාවතො දුක්ඛසභාවත්තා හීනා එව. න හි අකුසලස්ස විපාකො අදුක්ඛො හොති, උපෙක්ඛාභාවො පනස්ස බලවතා බාධියමානස්ස පටිපහරිතුං අසක්කොන්තස්ස දුබ්බලපුරිසස්ස තෙන කරියමානබාධස්ස උපෙක්ඛනා වියාති දට්ඨබ්බං. **ඉමානි…පෙ…. චිත්තානීති** ඉමානි සත්ත එකෙකස්ස අකුසලස්ස විපාකචිත්තානි, න පන කුසලවිපාකෙ විය තිහෙතුකාදිපුඤ්ඤවිසෙසෙන. උද්ධච්චසහගතස්සපි හි පවත්තියං සත්තෙව විපාකා ලබ්භන්ති. කස්මා පනෙත්ථ යථා කුසලවිපාකං සහෙතුකම්පි උද්ධටං, න එවං අකුසලවිපාකන්ති? හෙතූනං අසම්භවතො. ලොභාදීනඤ්හි එකන්තසාවජ්ජතාය අයොනිසොමනසිකාරහෙතුකානං නත්ථි විපාකභාවො, අලොභාදීනම්පි එකන්තමනවජ්ජසභාවානං වා කාරණස්ස තබ්බිදූරතාය නත්ථෙව අකුසලවිපාකභාවො. න හි අලොභාදීනං පටිපක්ඛලොභාදයො තෙ අභිනිප්ඵාදෙන්ති, තස්මා ඉදං සබ්බථා සහෙතුප්පවත්තියා අසම්භවතො අහෙතුකමෙවාති.

කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තෙසූති එත්ථ අතීතභවෙ ආයූහිතං අපරාපරියවෙදනීයං, උපපජ්ජවෙදනීයං වා කම්මං **කම්මං** නාම . කම්මකරණකාලෙ චෙතනාය ගහිතමාරම්මණං **කම්මනිමිත්තං** නාම. උපපජ්ජිතබ්බභවපරියාපන්නො නරකාදීසු අග්ගිජාලාදිවණ්ණො **ගතිනිමිත්තං** නාම.

54. **ඉමෙ**ති අකුසලවිපාකා. තෙසං අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තවිසයෙසු පවත්තිවචනෙන තබ්බිපරියායෙන කුසලවිපාකානං ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තවිසයෙසු පවත්ති අත්ථතො ආපන්නාති සා විසුං න වුත්තා. **සුඛාදිත්තයයුත්තාති** සුඛසොමනස්සුපෙක්ඛායුත්තා.

''එව''න්තිආදි යථාවුත්තවිපාකානං නිගමනං.

අකුසලවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපාකචිත්තවණ්ණනා

55. පාකස්ස අසුරකඤ්ඤානං ගබ්භපරිපාකස්ස සාසනතො විනාසනතො, පාකසඞ්ඛාතස්ස වා අසුරස්ස විනාසනතො පාකසාසනො වුච්චති සක්කො දෙවරාජා, තෙන පූජිතො **පාකසාසනපූජිතො**. පාකං වා පරිපක්කං සාසනමෙතෙසූති පාකසාසනා, ඛීණාසවා, තෙහි පූජිතොති **පාකසාසනපූජිතො**.

විපාකචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දානාදිවසෙනාති පවත්තාකාරමත්තතො දානාදිවසෙන, න පන පුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන ඛීණාසවසන්තානගතස්ස පුඤ්ඤකිරියභාවාභාවතොති වුත්තොවායමත්ථො.

ආවජ්ජතීති **ආවජ්ජනං,** ආභුඤ්ජති ඔණොජෙති පරිණාමෙති වාරෙතීති වා අත්ථො. තඤ්හි ආපාථගතං ආරම්මණං පඨමමාභුඤ්ජති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි වීථිචිත්තානි ආපාථගතාරම්මණාභිමුඛං ඔණොජෙති, චිත්තසන්තානං වා පුරිමාකාරතො අඤ්ඤථා පරිණාමෙති, අනුප්පබන්ධතො පවත්තනකං භවඞ්ගචිත්තසන්තානං පරතො පවත්තිතුං අදත්වා ආපාථගතං වා ආරම්මණං අඤ්ඤත්ථ ගන්තුං අදත්වා වාරෙති. හසිතං උප්පජ්ජති, උප්පාදීයති වා එතෙනාති හසිතුප්පාදං, තදෙව චිත්තන්ති **හසිතුප්පාදචිත්තං.** වොට්ඨපෙතීති **වොට්ඨබ්බනං.** කස්මා පනෙත්ථ ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානි උපෙක්ඛාසහගතානි, හසිතුප්පාදඤ්ච සොමනස්සසහගතන්ති? වුච්චතෙ – ආවජ්ජනං තාව අපුබ්බාරම්මණෙ සකිදෙව ච පවත්තමානසන්තතිවිච්ඡෙදවසෙන පවත්තනතො, දුබ්බලභවඞ්ගපච්චයං වා සබ්බථා විසයරසමනුභවිතුං න සක්කොතීති ඉට්ඨාදීසු සබ්බත්ථ උපෙක්ඛායුත්තමෙව හොති. වොට්ඨබ්බනඤ්ච වුත්තවිපරියායෙන වෙදනාභෙදාරහම්පි සමානං විපාකප්පබන්ධං විච්ඡින්දිත්වා විසදිසචිත්තප්පබන්ධස්ස නිබ්බත්තනතො සන්තතිපරිණාමනෙයෙව කිච්චන්තරෙ බ්‍යාවටත්තා විපාකං විය ආරම්මණරසස්සාදෙ අසමත්ථමෙවාති සබ්බත්ථ උපෙක්ඛාසහගතමෙව. හසිතුප්පාදං පන වුත්තවිපරීතතො පරිහීනවිපල්ලාසානං ඛීණාසවානං සන්තානෙ ඉට්ඨාරම්මණෙයෙව උප්පජ්ජනතො සබ්බථා සොමනස්සසහගතමෙවාති.

ලක්ඛණාදිතො පනෙතාසු පුරිමං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පුරෙචරං රූපාදිවිජානනලක්ඛණං, ආවජ්ජනරසං , තථාභාවපච්චුපට්ඨානං, භවඞ්ගවිච්ඡෙදපදට්ඨානං. දුතියං ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණං, අරහතං අනොළාරිකෙසු වත්ථූසු හසිතුප්පාදරසං, තථාභාවපච්චුපට්ඨානං, එකන්තතො හදයවත්ථුපදට්ඨානං. තතියම්පි ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණං, පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනරසං, තථාභාවපච්චුපට්ඨානං, අහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුභවඞ්ගානං අඤ්ඤතරාපගමපදට්ඨානන්ති.

භවඞ්ගං ආවට්ටයමානාති භවඞ්ගසන්තානං ආවට්ටයන්තී විය. **සාධාරණාති** සෙක්ඛාසෙක්ඛපුථුජ්ජනානං සාධාරණා. **අසාධාරණාති** අසෙක්ඛානංයෙව ආවෙණිකා. තෙනාහ **''ඛීණාසවස්සා''**ති. **ඡසු ද්වාරෙසු…පෙ…. ආරම්මණෙසූති** චක්ඛාදීසු ඡසු ද්වාරෙසු, පධානසාරුප්පට්ඨානාදිගතෙසු ඡසු රූපාදිආරම්මණෙසු. පධානසාරුප්පඤ්හි ඨානං දිස්වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථාය ''සාරුප්පමිදං ඨානං මයා ලද්ධ''න්ති තුසන්තස්ස චක්ඛුද්වාරෙ රූපාරම්මණෙ, භණ්ඩභාජනට්ඨානෙ මහාසද්දං සුත්වා ''එවරූපා ලොලුප්පතණ්හා මෙ පහීනා''ති තුසන්තස්ස සොතද්වාරෙ සද්දාරම්මණෙ, ගන්ධෙහි වා පුප්ඵෙහි වා චෙතියපූජනකාලෙ ''එවරූපෙන වත සුගන්ධෙන භගවන්තං පූජෙමී''ති තුසන්තස්ස ඝානද්වාරෙ ගන්ධාරම්මණෙ, රසසම්පන්නං පිණ්ඩපාතං සබ්‍රහ්මචාරීහි සහ භාජෙත්වා පරිභුඤ්ජනකාලෙ ''සාරණීයධම්මො වත මෙ පූරිතො''ති තුසන්තස්ස ජිව්හාද්වාරෙ රසාරම්මණෙ, ආභිසමාචාරිකවත්තපූරණකාලෙ ''කායෙන වත්තපටිවත්තං පූරෙමී''ති තුසන්තස්ස කායද්වාරෙ ඵොට්ඨබ්බාරම්මණෙති එවං පඤ්චද්වාරෙසු පඤ්චාරම්මණෙසු පවත්තති.

මනොද්වාරෙ පන යථාවුත්තෙස්වෙව පඤ්චසු පච්චුප්පන්නාරම්මණෙසු **ඝටිකාරසුත්තාදීසු** (ම. නි. 2.282 ආදයො) විය භගවතො පුබ්බෙනිවාසඤාණෙන පරිඤ්ඤාතෙ අතීතාරම්මණෙ, ''අට්ඨිස්සරො නාම පච්චෙකබුද්ධො භවිස්සතී''ති (ධ. ප. අට්ඨ. 1.16 දෙවදත්තවත්ථු) ආගතට්ඨානාදීසු විය අනාගතංසඤාණෙන පරිච්ඡින්නෙ අනාගතාරම්මණෙ චාති එවං ඡස්වෙවාරම්මණෙසු හසිතං උප්පාදෙතීති වෙදිතබ්බං. නනු ච අතීතංසාදීසු අප්පටිහතාදීසු අප්පටිහතඤාණං වත්වා ''ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බඞ්ගමං ඤාණානුපරිවත්ත''න්ති වචනතො විචාරණපඤ්ඤාරහිතාය එතාය කථං භගවතො උප්පත්ති යුජ්ජෙය්‍යාති? හසිතුප්පාදචිත්තෙන පවත්තියමානම්පි භගවතො සිතකරණං පුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණානං අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙව, එවං පන ඤාණානුපරිවත්තිභාවෙ සති න කොචි පාළිවිරොධො. එවඤ්ච කත්වා **අට්ඨකථායං** ''තෙසං ඤාණානං චිණ්ණපරියන්තෙ ඉදං චිත්තං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං. අවස්සඤ්චෙතං එවං ඉච්ඡිතබ්බං, ඉතරථා අඤ්ඤස්සාපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස අහෙතුකචිත්තස්ස භගවතො උප්පත්ති න යුජ්ජෙය්‍ය. න හි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස තංසමුට්ඨිතාය විඤ්ඤත්තියා කායකම්මාදිභාවං ආපජ්ජනභාවො විබන්ධතීති. එවඤ්ච කත්වා පඤ්චද්වාරෙ ඉමිනා චිත්තෙන සොමනස්සුප්පාදනමත්තං දට්ඨබ්බං, න හාසුප්පාදනං පඤ්චද්වාරිකචිත්තානං අවිඤ්ඤත්තිජනකත්තා. මනොද්වාරෙ පන හාසුප්පාදනං. තෙනෙව හි **අට්ඨකථායං** පඤ්චද්වාරෙ ''සොමනස්සිතො හොතී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 568) එත්තකමෙව වුත්තං, මනොද්වාරෙ ච ''හාසයමාන''න්ති. ඉධ පන ''හසිතුප්පාදකිච්චා''ති අවිසෙසවචනං පඤ්චද්වාරෙ සොමනස්සකරණවසෙන පවත්තස්සපි මනොද්වාරෙ හාසජනනස්ස පච්චයභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **හසිතුප්පාදකිච්චාති** හසිතස්සෙව උප්පාදනකිච්චා. තෙනෙව හි තං ''හසිතුප්පාද''න්ති වුච්චති, න පන අඤ්ඤෙසං හසිතුප්පාදචිත්තානං අභාවතො. තථා හි වක්ඛති ''කුසලතො චතූහී''තිආදි.

ඡ අසාධාරණඤාණානීති ආසයානුසයඤාණං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියඤාණං, යමකපාටිහාරියඤාණං, මහාකරුණාසමාපත්තිඤාණං, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං, අනාවරණඤාණන්ති ඉමානි ඡ පච්චෙකබුද්ධාදීහි අසාධාරණානි ඤාණානි. නනු ච සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණමෙව අනාවරණඤාණං, ඉතරථා සබ්බඤ්ඤුතානාවරණඤාණානං අසබ්බඤ්ඤුතසාවරණඤාණතා ච ආපජ්ජෙය්‍ය, තථා හි යදි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණතො අඤ්ඤමනාවරණඤාණං සියා, තස්ස සාවරණත්තා සාවරණෙ ච විසයෙ සභාවපටිවෙධාභාවතො සබ්බඤ්ඤුභාවං න සිජ්ඣෙය්‍ය, අනාවරණඤාණස්ස ච අසබ්බධම්මාරම්මණභාවෙන යත්ථ තං න පවත්තති, තත්ථාවරණසම්භවතො අනාවරණභාවොපි න සියාති?

සච්චමෙතං, එකමෙව තං ඤාණං අනවසෙසසඞ්ඛතාසඞ්ඛතසම්මුතිධම්මවිසයත්තා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං, තත්ථ ච ආවරණාභාවතො නිස්සඞ්ගචාරමුපාදාය අනාවරණඤාණන්ති එවං විසයපවත්තිභෙදෙන අඤ්ඤෙහි අසාධාරණභාවදස්සනත්ථං ද්වෙධා වුත්තන්ති. යථාහ –

> “සබ්බං සඞ්ඛතමසඞ්ඛතං අනවසෙසං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං, තත්ථ ආවරණං නත්ථීති අනාවරණඤාණ”න්තිආදි (පටි. ම. 1.119).

ඉධ ඨත්වාති හසිතස්ස උප්පාදනතො හසිතස්ස උප්පාදනන්ති වුත්තචිත්තස්ස ආගතට්ඨානෙ ඨත්වා. **පරිග්ගණ්හිතබ්බානී**ති පරිච්ඡින්දිත්වා ගණ්හිතබ්බානි. කිඤ්චාපි රූපාවචරකිරියානං ඣානඞ්ගප්පහානං විපාකෙ විය ආගමනතො අහුත්වා කුසලෙ විය භාවනාවිසෙසෙන පවත්තාකාරමත්තංව හොති, පඨමජ්ඣානස්ස පන පහානඞ්ගසම්භවාභාවතො එකස්ස වසෙනෙව නිද්දිසිතුං සෙසානම්පි පහානඞ්ගං අවත්වා සම්පයොගඞ්ගමෙව තෙසු දස්සිතන්ති.

57. යස්මා පන භාවනාවසෙන පවත්තාකාරමත්තං විනා භාවනාය කාතබ්බස්ස නීවරණප්පහානාදිකිච්චස්ස අභාවතො උජුකං භාවනා නාම න හොති, තස්මා **“භාවනාකාරවසප්පවත්තානී”**ති ආකාර-ග්ගහණං කතන්ති.

58-9. නන්ති තං යථාවුත්තරූපාරූපසමාපත්තිං. **සමාපන්නා සචෙ ක්‍රියා**ති එත්ථ කිඤ්චාපි සා එව සමාපත්ති සමාපජ්ජිතුං න සක්කා, නිරුද්ධානං අනුප්පන්නතො, පටිලද්ධසමාපත්තිකස්සෙව සමාපජ්ජිතුකාමතාය සද්ධිංයෙව සමාපජ්ජනතො, පඨමජ්ඣානාදිකමෙව පටිලභිත්වා දුතියජ්ඣානාදිකං සමාපජ්ජිතුං අසක්කුණෙය්‍යභාවතො ච, පුබ්බෙ පටිලද්ධසමාපත්තිසදිසං පුන සමාපජ්ජනතො පුථුජ්ජනකාලස්මිං අභිනිබ්බත්තිතසමාපත්තිසදිසා එත්ථ සා එව තථා වුත්තා.

61. **එකචිත්තක්ඛණත්තා**ති එකචිත්තක්ඛණෙයෙව පවත්තනතො. යදි හි සො පුනප්පුනං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තදාස්ස අරහතො උප්පත්තියා කිරියභාවො ඉච්ඡිතබ්බො සියා. සකිංයෙව පන පවත්තති චතුසච්චපටිවෙධකිච්චස්ස එකවාරෙනෙව පරිනිට්ඨානතො, තක්කිච්චෙන ච විනා තස්ස අනුපලබ්භනීයත්තා. තෙනාහ – “න පාරං දිගුණං යන්තී”ති (සු. නි. 719), තස්මා නත්ථි ලොකුත්තරං කිරියචිත්තන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායො.

62. **ක්‍රියා…පෙ…. දෙසකො**ති යා ආපත්තියො කායවාචාහි අකාතබ්බං කත්වා ආපජ්ජති, තා කිරියා, යා පන ආපත්තියො කායවාචාහි කාතබ්බං අකරොන්තො ආපජ්ජති, තා අකිරියා, කිරියා ච අකිරියා චාති කිරියාකිරියා, කිරියාකිරියා ච තා ආපජ්ජිතබ්බතො ආපත්තියො චාති කිරියාකිරියාපත්තියො, තාසං විභාගං දෙසෙතීති කිරියා…පෙ…. දෙසකො. අථ වා කිරියාඣානභූතා සමාපත්තියො කිරියාපත්තියො, කුසලභූතා පන සමාපත්තියො අකිරියාපත්තියො, තාසං විභාගං දෙසෙතීති **ක්‍රියා…පෙ…. දෙසකො**. යං කිරියාකිරියං චිත්තන්ති සම්බන්ධො. පඤ්චන්නං මාරානං ජිතත්තා **ජිනො. හිතාහිතාන**න්ති අත්ථානත්ථානං. **සා**ති සො ජිනො. **ක්‍රියාක්‍රියාරතො**ති සබ්බසත්තානං හිතස්ස කරණෙ, අහිතස්ස ච අකරණෙ නිරතො. අථ වා එකන්තමිට්ඨවිපාකත්තා **හිතා**ති කුසලානමෙතං අධිවචනං . තප්පටිපක්ඛත්තා **අහිතා**ති අකුසලානමෙතං අධිවචනං. යථාක්කමං තෙසං කිරියායං, අකිරියායඤ්ච රතොති **හිතාහිතානං…පෙ…. රතො**. අථ වා **හිතාහිතා**ති කුසලාකුසලා එව, තෙසං කිරියාකිරියාමත්තමවිපාකභාවං කාතුං ඉච්ඡතීති **හිතාහිතානං…පෙ…. රතො**. අථ වා හිතාහිතානං පුග්ගලානං සකිරියාකිරියාය අත්තනො අත්තනො කිච්චස්ස ඉධලොකපරලොකනිප්ඵාදනස්ස කරණෙ රතො අභිරතොති **හිතාහිතානං…පෙ…. රතො**.

64-6. සබ්බෙ ලොකුත්තරෙ අට්ඨ කත්වා යෙ එකූනනවුති චිත්තුප්පාදා වුත්තා, තානි චිත්තානි මයා නිද්දිට්ඨානීති සම්බන්ධො. පාඨවං අත්ථෙන්ති පත්ථෙන්ති, පාඨවසඞ්ඛාතො වා අත්ථො එතෙසන්ති **පාඨවත්ථිනො**. **උග්ගහෙතබ්බො**ති සවනපටිපුච්ඡාවසෙන උග්ගහිතබ්බො, උග්ගණ්හිත්වා පන න කෙවලං උග්ගහණමත්තෙයෙව ඨාතබ්බන්ති දස්සෙන්තො ආහ **“චින්තෙතබ්බො පුනප්පුන”**න්ති, න හි සක්කා උග්ගහණමත්තෙනෙවෙත්ථ සබ්බථා සන්නිට්ඨානං ගන්තුන්ති අධිප්පායො. **අභිධම්මමහොදධි**න්ති ධම්මසඞ්ගණීආදිසත්තප්පකරණවසෙන ඨිතමභිධම්මපිටකමහණ්ණවං, ඛන්ධායතනාදිවසෙන ඨිතං පරමත්ථමහණ්ණවං වා. **තරන්තී**ති අත්ථග්ගහණවසෙන උත්තරන්ති, සුතමයඤාණමූලකෙන වා භාවනාඤාණෙන ඔතරන්තීති අත්ථො. **ඉමං ලොක**න්ති පච්චුප්පන්නභවං. **පරං ලොක**න්ති අනාගතභවං. **තරන්තී**ති අතික්කමන්ති. ඉධ ලොකස්මිඤ්හි ඡන්දරාගප්පහානවසෙන ඉමං ලොකං තරන්ති, ආයතිං භවූපපාදකස්ස කම්මස්ස කම්මක්ඛයකරඤාණෙන විනාසනතො පරලොකං තරන්ති, අනුපාදාපරිනිබ්බානවසෙන පරිනිබ්බායන්තීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

චිත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියො පරිච්ඡෙදො

චෙතසිකනිද්දෙසවණ්ණනා

67. එත්තාවතා ච චිත්තං චෙතසිකං රූපං නිබ්බානන්ති එවං උද්දිට්ඨෙසු චතූසු ධම්මෙසු චිත්තං තාව ජාතිභූමිසම්පයොගප්පවත්තාකාරාදිවසෙන විභාගෙන නිද්දිසිත්වා ඉදානි තදනන්තරං උද්දිට්ඨෙ චෙතසිකධම්මෙ නිද්දිසිතුං **‘‘චිත්තානන්තරමුද්දිට්ඨා’’**තිආදි ආරද්ධං. **විභාජනන්ති** ජාතිභූමිආදිවසෙන විභාගං, තෙසු තෙසු චිත්තෙසු යථාරහං සම්පයොගවසෙන විසුං විසුං භාජනඤ්ච.

කතමෙ පන චෙතසිකා, යෙසං විභාජනං වුච්චතීති තෙ සහ නිබ්බචනෙන සරූපතො දස්සෙතුං **‘‘තත්ථ චිත්තසම්පයුත්තා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **‘‘චිත්තසම්පයුත්තා’’**ති ඉදං චෙතසිකලක්ඛණදස්සනං. තෙන යෙ චිත්තෙන සහ සම්පයොගලක්ඛණෙන යුත්තා, තෙයෙව චෙතසිකාති දස්සෙති. කිං පන තං සම්පයොගලක්ඛණන්ති? එකුප්පාදඑකනිරොධඑකවත්ථුකඑකාරම්මණසඞ්ඛාතා පකාරා. සමං පකාරෙහි යුත්තාති හි සම්පයුත්තා. තත්ථ යදි එකුප්පාදතාමත්තෙනෙව ච සම්පයුත්තතා අධිප්පෙතා, සහුප්පත්තිකානං රූපාරූපධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **එකනිරොධ**-ග්ගහණං. එවම්පි අවිනිබ්භොගරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **එකවත්ථුක**-ග්ගහණං. එවම්පි ‘‘අවිනිබ්භොගරූපෙසු එකං මහාභූතං සෙසමහාභූතොපාදාරූපානං නිස්සයපච්චයො හොතීති තස්මා තානි එකවත්ථුකානීති, චක්ඛාදීනං නිස්සයභූතානි වා භූතානි එකං වත්ථු එතෙසු නිස්සිතන්ති එකවත්ථුකානී’’ති කප්පෙන්තස්ස තෙසං සම්පයුත්තතාපත්ති සියාති තන්නිවාරණත්ථං **එකාරම්මණ**-ග්ගහණං.

පටිලොමතො වා ‘‘එකාරම්මණා’’ති වුත්තෙ එකවීථියං පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනාදීනං, නානාවීථියං පරසන්තානෙ ච එකස්මිං ආරම්මණෙ උප්පජ්ජමානානං භින්නවත්ථුකානං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **එකවත්ථුක**-ග්ගහණං. එවම්පි මරණාසන්නවීථියං සම්පටිච්ඡනසන්තීරණාදීනං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **එකනිරොධ**-ග්ගහණං. කිං පන නානුප්පාදාපි එවං තිවිධලක්ඛණා හොන්ති , අථ එකුප්පාදා එවාති විචාරණාය එකුප්පාදා එව එවං තිවිධලක්ඛණා හොන්තීති දස්සනත්ථං **‘‘එකුප්පාදා’’**ති වුත්තං. ඉති ඉමෙහි චතූහි සම්පයොගලක්ඛණෙහි යෙ චිත්තසම්පයුත්තා, තෙ චෙතසිකා නාමාති එවං චෙතසිකලක්ඛණං ඨපිතං හොති. කථං පනෙතෙ චෙතසිකා නාමාති ආහ **‘‘චිත්තෙ භවා’’**ති. ‘‘චෙතසි භවා චෙතසිකා’’ති වත්තබ්බෙ චිත්ත-සද්දස්සපි චෙතො-සද්දෙන සහ සමානත්ථතාය අත්ථමත්තං දස්සෙතුං **‘‘චිත්තෙ භවා චෙතසිකා’’**ති වුත්තං.

නියතාති නියතුප්පත්තිකා, කරුණාමුදිතාදයො විය කදාචි අනුප්පජ්ජිත්වා යදා යදා තං චිත්තං උප්පජ්ජති, තදා තදාව තෙන අවිනිභුත්තා හුත්වා ජායමානාති අත්ථො. **සරූපෙන ආගතාති** ඡන්දාදයො විය ‘‘යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි පටිච්චසමුප්පන්නා අරූපිනො ධම්මා’’ති එවං යෙවාපනකවසෙන අනාගන්ත්වා ‘‘ඵස්සො හොති, වෙදනා හොතී’’තිආදිනා (ධ. ස. 1) සරූපෙනෙව **පාළියං** ආගතා. යෙවාපනාති එවං දෙසනා එතෙසන්ති **යෙවාපනකා. එකූනතිංස ධම්මාති** කිච්චභෙදං අනාමසිත්වා කෙවලං අසම්භින්නධම්මවසෙනෙව එකෙනූනා තිංස ධම්මා. පාළියං පන චිත්තෙන සහ තිංස ධම්මෙ ගහෙත්වා තෙසං කිච්චභෙදතො ගහණෙන ඡප්පඤ්ඤාස ධම්මා වුත්තා. **සෙය්‍යථීදන්ති** සරූපපුච්ඡා. **ඵස්සො…පෙ…. චිත්තුජුකතාති** යථාපුච්ඡිතානං සරූපදස්සනං. **ඉති**-සද්දො පරිසමාපනෙ, නිදස්සනෙ වා. පුන තෙත්තිංස හොන්තීති සම්බන්ධො. **තෙත්තිංස හොන්තීති** තෙයෙව එකූනතිංස ධම්මාති අධිප්පායො.

‘‘කදාචි උප්පජ්ජන්තී’’ති වුත්තං, තං කථං දට්ඨබ්බන්ති ආහ **‘‘ඉමෙසූ’’**තිආදි. **කරුණාමුදිතාවසෙනාති** පඨමසමන්නාහාරතො පට්ඨාය ගොත්‍රභුපරියොසානප්පවත්තිතකරුණාමුදිතාපරිකම්මවසෙන. **කරුණාපුබ්බභාගොති** කරුණාය පුබ්බභාගො, පරිකම්මප්පනාවසෙන පවත්තකරුණාභාවනාය අප්පනාකොට්ඨාසතො පුරිමකොට්ඨාසො, පඨමසමන්නාහාරතො පට්ඨාය ගොත්‍රභුපරියොසානප්පවත්තපරිකම්මකොට්ඨාසො හුත්වාති අත්ථො. එවං **‘‘මුදිතාපුබ්බභාගො’’**ති එත්ථාපි. භාග-සද්දස්ස ද්‍රබ්‍යවුත්තිතාය තප්පුරිසස්ස ච උත්තරපදත්ථප්පධානතාය ‘‘කරුණාපුබ්බභාගො’’තිආදිනා පුල්ලිඞ්ගෙන වුත්තං. එත-සද්දස්ස පන ගුණවුත්තිතාය ගුණවිසෙසවති වත්තමානො තස්ස ලිඞ්ගවසෙන පරිණමතීති කරුණාමුදිතාපෙක්ඛාය **‘‘එතා’’**ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වුත්තන්ති. **න පනෙකතො උප්පජ්ජන්ති,** කිඤ්චරහි විසුං විසුංයෙවාති අත්ථො. තෙනෙව හි ‘‘කරුණාපුබ්බභාගො වා මුදිතාපුබ්බභාගො වා’’ති විකප්පො වුත්තොති. කස්මා පනෙතා ද්වෙ එකතො නුප්පජ්ජන්තීති? භින්නාරම්මණත්තා. කරුණා හි දුක්ඛිතසත්තෙ ආරබ්භ තෙසං දුක්ඛාපනයනකාමතාවසෙන පවත්තති, මුදිතා සුඛිතසත්තෙ ආරබ්භ තෙසං සුඛානුමොදනවසෙන, තස්මා උභින්නම්පි භින්නවිසයත්තා න එකස්මිං චිත්තෙ උප්පත්ති සම්භවතීති. **මිච්ඡාකම්මන්තාදීහීති ආදි**-සද්දෙන මිච්ඡාවාචාමිච්ඡාජීවානං ගහණං. **සම්මාකම්මන්තාදීනි පරිපූරෙන්තීති** සම්මාකම්මන්තසම්මාවාචාසම්මාආජීවානි පරිපූරෙන්ති. **කො විරතීති** තීසු එකා විරති උප්පජ්ජති, සම්මාකම්මන්තං පූරෙන්තී පඨමා, සම්මාවාචං පූරෙන්තී දුතියා, සම්මාආජීවං පූරෙන්තී තතියා විරති උප්පජ්ජතීති අත්ථො. **කරුණාමුදිතාහි සහ න උප්පජ්ජන්ති** තාසං පඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා, විරතියා ච එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා. **අඤ්ඤමඤ්ඤෙන ච න උප්පජ්ජන්ති** අඤ්ඤමඤ්ඤස්සපි භින්නවිසයත්තා. මිච්ඡාකම්මන්තාදීනඤ්හි ආරම්මණානෙව යථාක්කමං සම්මාකම්මන්තාදීනං ආරම්මණානි තතො විරතිභාවතො. **එතෙසූති** ඉමෙසු පඤ්චසු.

68. විරතීනම්පි සඞ්ගහණත්ථං ‘‘කරුණාමුදිතාදීසූ’’ති වත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධසුඛත්ථං ආදි-සද්දලොපවසෙන **‘‘කරුණාමුදිතාසූ’’**ති වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **‘‘එකෙනා’’**ති, ඉතරථා ‘‘එකායා’’ති වත්තබ්බන්ති.

69-71. කිං පනෙත්ථ කාරණං, චතූසු බ්‍රහ්මවිහාරෙසු ද්වෙ ඉධ නිද්දිට්ඨා, න ඉතරාති චොදෙන්තො ආහ **‘‘කස්මා පනා’’**තිආදි. උපෙක්ඛා ච න උද්ධටාති සම්බන්ධො. නවහි ලොකුත්තරධම්මෙහි ජනං රඤ්ජෙතීති **ධම්මරාජා.** දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙහි සදෙවකං ලොකං අනුසාසතීති **සත්ථා. අබ්‍යාපාදෙන මෙත්තා ගහිතා** තස්සෙව හිතාකාරප්පවත්තිකාලෙ මෙත්තාභාවූපගමනතො. තෙනෙව හෙස ‘‘මෙත්තා මෙත්තායනා’’තිආදිනා නිද්දිට්ඨො. **තත්‍රමජ්ඣත්තතාය උපෙක්ඛා ගහිතා** තායෙව සත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්තාය උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරභාවතො. ආදිච්චෙන සහ සමානගොත්තතාය, අරියසාවකභාවෙන වා තස්ස භගවතො පුත්තතාය ආදිච්චො බන්ධු ඉමස්ස, ආදිච්චස්ස වා බන්ධූති **ආදිච්චබන්ධූ**.

72. **රාසින්ති** ඵස්සපඤ්චකාදිසත්තරසරාසිං. පඨමමහාචිත්තුප්පාදවසෙන හි –

> ‘‘ඵස්සො හොති, වෙදනා හොති, සඤ්ඤා හොති, චෙතනා හොති, චිත්තං හොති, විතක්කො හොති, විචාරො හොති, පීති හොති, සුඛං හොති, චිත්තස්සෙකග්ගතා හොති, සද්ධින්ද්‍රියං හොති, වීරියින්ද්‍රියං හොති, සතින්ද්‍රියං හොති, සමාධින්ද්‍රියං හොති, පඤ්ඤින්ද්‍රියං හොති, මනින්ද්‍රියං හොති, සොමනස්සින්ද්‍රියං හොති, ජීවිතින්ද්‍රියං හොති, සම්මාදිට්ඨි හොති, සම්මාසඞ්කප්පො හොති, සම්මාවායාමො හොති, සම්මාසති හොති, සම්මාසමාධි හොති, සද්ධාබලං හොති, වීරියබලං හොති, සතිබලං හොති , සමාධිබලං හොති, පඤ්ඤාබලං හොති, හිරිබලං හොති, ඔත්තප්පබලං හොති, අලොභො හොති, අදොසො හොති, අමොහො හොති, අනභිජ්ඣා හොති, අබ්‍යාපාදො හොති, සම්මාදිට්ඨි හොති, හිරී හොති, ඔත්තප්පං හොති, කායපස්සද්ධි හොති, චිත්තපස්සද්ධි හොති, කායලහුතා හොති, චිත්තලහුතා හොති, කායමුදුතා හොති, චිත්තමුදුතා හොති, කායකම්මඤ්ඤතා හොති, චිත්තකම්මඤ්ඤතා හොති, කායපාගුඤ්ඤතා හොති, චිත්තපාගුඤ්ඤතා හොති, කායුජුකතා හොති, චිත්තුජුකතා හොති, සති හොති, සම්පජඤ්ඤං හොති, සමථො හොති, විපස්සනා හොති, පග්ගාහො හොති, අවික්ඛෙපො හොතී’’ති (ධ. ස. 1) –

එවං ධම්මුද්ධාරං කරොන්තෙන භගවතා ඵස්සාදයො තිංස ධම්මෙ ඡප්පඤ්ඤාස කත්වා ඵස්සපඤ්චකරාසි ඣානපඤ්චකරාසි ඉන්ද්‍රියට්ඨකරාසි මග්ගපඤ්චකරාසි බලසත්තකරාසි හෙතුත්තිකරාසි කම්මපථතිකරාසි ලොකපාලදුකරාසි ඡයුගළදුකරාසි උපකාරදුකරාසි යුගනන්ධදුකරාසි වීරියසමථදුකරාසීති සත්තරසන්නං රාසීනං වසෙන විභාගො කතො.

කථං? එතෙසුපි චිත්තං තාව ඵස්සපඤ්චකං පත්වා ‘‘චිත්තං හොතී’’ති වුත්තං, ඉන්ද්‍රියානි පත්වා ‘‘මනින්ද්‍රිය’’න්ති. විතක්කො ඣානඞ්ගානි පත්වා ‘‘විතක්කො හොතී’’ති වුත්තො, මග්ගඞ්ගානි පත්වා ‘‘සම්මාසඞ්කප්පො’’ති. සද්ධා ඉන්ද්‍රියානි පත්වා ‘‘සද්ධින්ද්‍රියං හොතී’’ති වුත්තා, බලානි පත්වා ‘‘සද්ධාබල’’න්ති. හිරී බලානි පත්වා ‘‘හිරිබලං හොතී’’ති වුත්තා, ලොකපාලදුකං පත්වා ‘‘හිරී’’ති. ඔත්තප්පෙපි එසෙව නයො. අලොභො මූලං පත්වා ‘‘අලොභො හොතී’’ති වුත්තො, කම්මපථං පත්වා ‘‘අනභිජ්ඣා’’ති. අදොසො මූලං පත්වා ‘‘අදොසො හොතී’’ති වුත්තො, කම්මපථං පත්වා ‘‘අබ්‍යාපාදො’’ති. ඉමෙ සත්ත ද්වීසු ඨානෙසු විභත්තා. වෙදනා පන ඵස්සපඤ්චකං පත්වා ‘‘වෙදනා හොතී’’ති වුත්තා, ඣානඞ්ගානි පත්වා ‘‘සුඛ’’න්ති, ඉන්ද්‍රියානි පත්වා ‘‘සොමනස්සින්ද්‍රිය’’න්ති. එවමයං එකො ධම්මො තීසු ඨානෙසු විභත්තො. වීරියං පන ඉන්ද්‍රියානි පත්වා ‘‘වීරියින්ද්‍රියං හොතී’’ති වුත්තං, මග්ගඞ්ගානි පත්වා ‘‘සම්මාවායාමො’’ති, බලානි පත්වා ‘‘වීරියබල’’න්ති, වීරියසමථං පත්වා ‘‘පග්ගාහො’’ති. සතිපි ඉන්ද්‍රියානි පත්වා ‘‘සතින්ද්‍රියං හොතී’’ති වුත්තා, මග්ගඞ්ගානි පත්වා ‘‘සම්මාසතී’’ති, බලානි පත්වා ‘‘සතිබල’’න්ති, උපකාරදුකං පත්වා ‘‘සති හොතී’’ති . එවං ඉමෙ ද්වෙ ධම්මා චතූසු ඨානෙසු විභත්තා. සමාධි පන ඣානඞ්ගානි පත්වා ‘‘චිත්තස්සෙකග්ගතා හොතී’’ති වුත්තො, ඉන්ද්‍රියානි පත්වා ‘‘සමාධින්ද්‍රිය’’න්ති, මග්ගඞ්ගානි පත්වා ‘‘සම්මාසමාධී’’ති, බලානි පත්වා ‘‘සමාධිබල’’න්ති, යුගනන්ධදුකං පත්වා ‘‘සමථො’’ති, වීරියසමථං පත්වා ‘‘අවික්ඛෙපො හොතී’’ති. එවමයං එකො ධම්මො ඡසු ඨානෙසු විභත්තො. පඤ්ඤා පන ඉන්ද්‍රියානි පත්වා ‘‘පඤ්ඤින්ද්‍රියං හොතී’’ති වුත්තා, මග්ගඞ්ගානි පත්වා ‘‘සම්මාදිට්ඨී’’ති, බලානි පත්වා ‘‘පඤ්ඤාබල’’න්ති, මූලානි පත්වා ‘‘අමොහො’’ති, කම්මපථං පත්වා ‘‘සම්මාදිට්ඨී’’ති, උපකාරදුකං පත්වා ‘‘සම්පජඤ්ඤ’’න්ති, යුගනන්ධදුකං පත්වා ‘‘විපස්සනා’’ති. එවමයං එකො ධම්මො සත්තසු ඨානෙසු විභත්තොති එවමෙතෙ ද්වාදස ධම්මා ඉන්ද්‍රියාදිතංතංකිච්චවන්තතාය ද්විට්ඨානිකාදිභෙදෙන සත්තරසසු රාසීසු විභත්තා. ඉතරෙ අට්ඨාරස කිච්චවසෙන භෙදාභාවතො එකට්ඨානිකායෙවාති ඉමෙසු සත්තරසසු රාසීසු යෙවාපනකධම්මා එකරාසිම්පි න භජන්ති තංතංකිච්චභාවතොති කත්වා වුත්තං **‘‘රාසිං භජන්ති නා’’**ති.

නනු චෙතෙ කිඤ්චාපි සෙසරාසයො න භජන්ති තෙසං සදිසකිච්චසඞ්ගහවසෙන ඨිතත්තා. ඵස්සපඤ්චකරාසි පන ඛන්ධසඞ්ගහවසෙනෙව ඨපිතොති චෙතනාය විය නෙසං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසඞ්ගහතො තත්ථ සමවරොධො යුත්තොති? තං න, ඛන්ධසඞ්ගහවසෙන ඨපිතොපි හි ඵස්සපඤ්චකරාසි සබ්බචිත්තසාධාරණධම්මෙ සඞ්ගහෙත්වා ඨපිතොති ඡන්දාදීනං තිණ්ණං පකිණ්ණකවසෙන උප්පජ්ජමානානං සබ්බචිත්තසාධාරණතාය අභාවතො, මනසිකාරස්ස ච සතිපි සබ්බචිත්තසාධාරණත්තෙ නිප්පරියායතො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසඞ්ගහාභාවතො න එතෙසං ඵස්සපඤ්චකරාසිභජනම්පි යුත්තන්ති. කස්මා පන මනසිකාරස්ස නිප්පරියායතො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසඞ්ගහාභාවොති? වුච්චතෙ – ඨපෙත්වා චෙතනං සෙසධම්මානං සකසකකිච්චෙසුපි පරාධීනභාවෙන පවත්තනතො අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං නිප්පරියායතො න ලබ්භති.

යදි ලභෙය්‍ය, චිත්තෙකග්ගතාජීවිතින්ද්‍රියානං සබ්බචිත්තසාධාරණත්තා වෙදනාවිඤ්ඤාණානි විය තානි ඵස්සපඤ්චකෙ වත්තබ්බානි සියුං, න පනෙවං වුත්තා, තස්මා ඨපෙත්වා චෙතනං සෙසධම්මානං අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං නිප්පරියායතො න ලබ්භතීති න තෙසං නිප්පරියායතො ඛන්ධසඞ්ගහො ලබ්භති. චෙතනායයෙව පන සකිච්චපරකිච්චසාධනවසෙන පවත්තනතො නිප්පරියායතො අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණස්ස අත්ථිතාය ඛන්ධසඞ්ගහො ලබ්භතීති. යදි එවං කථං ඵස්සො ඵස්සපඤ්චකෙ වුත්තොති? ''ඵස්සපච්චයා වෙදනා (විභ. 225), ඵුට්ඨො වෙදෙති, ඵුට්ඨො සඤ්ජානාති''තිආදිවචනතො (සං. නි. 4.93) වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා විඤ්ඤාණන්ති ඉමෙසං අරූපක්ඛන්ධානං උද්දෙසට්ඨානෙ ඨත්වා තෙසං පච්චයස්සපි උද්දිසිතුකාමතාය ඵස්සො තත්ථ වුත්තො . **දුබ්බලා**ති සකවිසයෙපි පරායත්තභාවෙනෙව පවත්තනතො දුබ්බලා. අධිමොක්ඛො හි සමාධිස්ස පරිබ්‍යත්තභාවෙ පරිබ්‍යත්තභාවතො සමාධායත්තවුත්ති, මනසිකාරොපි චෙතනාය පරිබ්‍යත්තභාවතො චෙතනායත්තවුත්තීති පරායත්තාව තෙ හොන්ති.

73. **මනසී ච කාරො**ති මනසිකාරො ච. මනසිකාරසද්දස්ස හි අත්ථමත්තසන්දස්සනවසෙන ගාථාබන්ධසුඛත්ථං අසමාසනිද්දෙසො, දීඝකරණං, මජ්ඣෙ ච ච-සද්දවචනන්ති. තෙන මුනිවරෙනාති සම්බන්ධො.

74-80. **පඨමාභිනිපාතත්තා**ති ආරම්මණෙ ඵුසනවසෙන පඨමමෙව අභිනිපතනතො. සබ්බෙපි චෙතසිකා චිත්තායත්තා චිත්තකිරියභාවෙන වුච්චන්තීති **''චිත්තස්සා''**ති වුත්තං. **කිරා**ති අරුචිසූචනං. එවං මහාසංඝිකමතං දස්සෙත්වා ඉදානි තමෙව විත්ථාරෙතුං **''ඵුසිත්වා පනා''**තිආදි වුත්තං. මහාසංඝිකා හි ''පඨමං ඵස්සො ආරම්මණං ඵුසති, අථ තෙන ඵුට්ඨං දුතියං වෙදනා වෙදියති, එවං එතෙහි ඵුට්ඨවෙදිතං තතියං සඤ්ඤා සඤ්ජානාති, තෙහි පන ඵුට්ඨවෙදිතසඤ්ඤාතෙ චතුත්ථං චෙතනාය සම්පයුත්තධම්මෙ අභිසන්දහතී''තිආදිනා වදන්ති. **බලවපච්චයත්තා**ති යථා පාසාදං පත්වා ථම්භා සෙසදබ්බසම්භාරානං බලවපච්චයා, එවමෙස යස්මා සෙසසම්පයුත්තානං බලවපච්චයො, තස්මාති අත්ථො. **තස්මා**ති හෙතුනිගමනං.

සහෙව වාති ච-සද්දො අට්ඨානප්පයුත්තො, සො ''චිත්තජාන''න්ති ඉමස්ස අනන්තරං දට්ඨබ්බො. කස්මා? චිත්තානං, චිත්තජානඤ්ච එකුප්පාදාදිභාවෙන සහෙව පවත්තිතොති එවමෙත්ථ පදසම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. **ඉදන්ති** ඉදං යථාවුත්තවිධානං, එවං ''පඨමාභිනිපාතත්තා''ති කාරණං පරිහරිත්වා ඉදානි ''බලවපච්චයත්තා''ති ඉදං පරිහරන්තො ආහ **''බලව…පෙ…. දිස්සති''**ති. ච-සද්දො අවධාරණෙ, නෙව දිස්සතීති අත්ථො. සෙසධම්මානම්පි හි සහජාතපච්චයභාවස්ස සාධාරණත්තා තස්සෙව බලවපච්චයභාවෙ න කිඤ්චි කාරණං දිස්සතීති. යදි සබ්බමිදමකාරණං, කථඤ්චරහි ඵස්සො පඨමං වුත්තොති ආහ **''දෙසනාක්කමතො''**තිආදි. ''වෙදනා හොති, ඵස්සො හොති, සඤ්ඤා හොති, ඵස්සො හොති, චෙතනා හොති, ඵස්සො හොති, චිත්තං හොති, ඵස්සො හොති, වෙදනා හොති, සඤ්ඤා හොති, චෙතනා හොති, විතක්කො හොතී''තිආදීහි ආහරිතුම්පි වට්ටෙය්‍ය, දෙසනාවාරෙන පන ඵස්සොව පඨමං වුත්තොති වෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ, එවං සෙසධම්මෙසුපි පුබ්බාපරක්කමො නාම න පරියෙසිතබ්බො. **වචනත්ථලක්ඛණාදීහී**ති වචනත්ථතො ච ලක්ඛණාදිතො ච.

ඵුසතීති කත්තුනිද්දෙසො. තත්ථ කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව, ඵුසන්ති එතෙන වාති ඵස්සො. සම්පයුත්තධම්මා හි ආරම්මණෙ පවත්තමානා තං ඵුසනලක්ඛණෙන ඵස්සෙන ඵුසන්තා විය හොන්ති, ආරම්මණඵුසනමත්තං වා ඵස්සොතිපි සාධනත්තයම්පි යුජ්ජතෙව. ඵුසනං ලක්ඛණමෙතස්සාති **ඵුසනලක්ඛණො,** වෙදනාය පච්චයභාවට්ඨෙන ආරම්මණඵුසනලක්ඛණොති අත්ථො. **සංඝට්ටනරසො**ති මනොද්වාරෙ චිත්තාරම්මණානං සංඝට්ටනතො සංඝට්ටනකිච්චො. අයඤ්හි ආරම්මණෙ අනල්ලීයමානොපි රූපං විය චක්ඛුං, සද්දො විය ච සොතං චිත්තමාරම්මණඤ්ච සට්ටෙති. පඤ්චද්වාරෙසු වා වත්ථාරම්මණසංඝට්ටනෙන සම්පජ්ජතීති සංඝට්ටනසම්පත්තිකො ඵස්සො **''සංඝට්ටනරසො''**ති වුත්තො. යථා ''ද්වෙ පාණී වජ්ජෙය්‍යු''න්තිආදීසු පාණිම්හි සට්ටනං තබ්බිසෙසභූතා රූපධම්මා, එවං චිත්තස්ස ආරම්මණෙ සංඝට්ටනං තබ්බිසෙසභූතො එකො චෙතසිකධම්මො දට්ඨබ්බො. තිණ්ණං සන්නිපාතසඞ්ඛාතස්ස අත්තනො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා **සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො**. ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො''ති (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං. නි 2.4.60; කථා. 465) හි වචනතො චක්ඛුරූපවිඤ්ඤාණාදීනං තිණ්ණං සන්නිපාතවසෙන ගහෙතබ්බතාය උපට්ඨානතො සන්නිපාතසඞ්ඛාතස්ස කාරණස්ස වසෙන උපට්ඨානමස්සාති උපට්ඨානට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානතා වුත්තා. ''ඵස්සපච්චයා වෙදනා''ති (විභ. 225) වචනතො වෙදනා ඵලමස්සාති **වෙදනාපච්චුපට්ඨානො**. තජ්ජසමන්නාහාරෙන චෙව ඉන්ද්‍රියෙන ච පරික්ඛතෙ විසයෙ අනන්තරායෙනෙව උප්පජ්ජනතො **ආපාථගතවිසයපදට්ඨානො**. අයඤ්හි තස්ස ඵස්සස්ස කාරණභූතො තදනුරූපභූතො සමන්නාහාරොති තජ්ජසමන්නාහාරසඞ්ඛාතෙන ආවජ්ජනෙන චෙව චක්ඛාදිඉන්ද්‍රියෙන ච යථාක්කමං ආරම්මණකරණතදභිමුඛභාවවසෙන පරික්ඛතෙ අභිසඞ්ඛාතෙ ආපාථගතෙයෙව විසයෙ එකන්තෙන උප්පජ්ජනතො ආපාථගතො විසයො පදට්ඨානං ආසන්නකාරණං ඉමස්සාති ආපාථගතවිසයපදට්ඨානො.

නනු චායං ධම්මො චෙතසිකො, ස්වායං අරූපධම්මො සමානො කථං ඵුසනලක්ඛණො හොතීති අන්තොලීනචොදනං මනසි කත්වා තස්සා සොධනත්ථං **''අරූපධම්මොපි සමානො''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **''ඵුසනාකාරෙනෙව පවත්තතී''**ති ඉමිනා අරූපස්සාපි සතො තස්ස ධම්මස්ස අයං සභාවොති දස්සෙති. සා ච තස්ස ඵුසනාකාරප්පවත්ති අම්බිලං අම්බපක්කාදිං ඛාදන්තං පස්සන්තස්ස පරස්ස ඛෙළුප්පත්තිපරං බාධියමානං දිස්වා

දයාලුකස්ස සරීරකම්පනං, රුක්ඛසාඛග්ගෙ දුට්ඨිතං පුරිසං දිස්වා භූමියං ඨිතස්ස පුරිසස්ස ජඞ්ඝචලනං, පිසාචාදිභායිතබ්බං දිස්වා ඌරුපත්ථම්භොති එවමාදි විය දට්ඨබ්බා. **සොති** සො යථාවුත්තලක්ඛණාදිකො ඵස්සො.

සුන්දරන්ති සුඛවෙදනාසම්පයුත්තත්තා පසත්ථං. **මනොති** විඤ්ඤාණං. **සුමනස්ස භාවොති** සුමනසඞ්ඛාතස්ස විඤ්ඤාණස්ස භාවො. ය්වායං සද්දප්පවත්තිනිබන්ධනො අත්ථො, සො සොමනස්සං. සොමනස්සවෙදනාසම්පයුත්තත්තා හි සුමන-සද්දො තස්මිං විඤ්ඤාණෙ පවත්තති. වෙදෙන අනුභවනාකාරෙන අයිතං පවත්තං වෙදයිතං, තං ලක්ඛණමස්සාති **වෙදයිතලක්ඛණා.** ඉට්ඨස්ස ඉට්ඨාකාරතොව අනුභවනං කිච්චමස්සාති **ඉට්ඨාකාරානුභවනරසා.** සා හි සභාවතො ඉට්ඨමාරම්මණං ඉට්ඨවසෙන, ඉතරඤ්ච ඉට්ඨාකාරෙනෙව අනුභවති, තත්ථ ඉට්ඨාකාරානුභවනං කුසලාකුසලචිත්තසම්පයුත්තවෙදනාය ලබ්භති තස්සා අනිට්ඨස්සපි කප්පනාවසෙන ඉට්ඨාකාරෙන ගහණතො, සභාවතො පන ඉට්ඨානුභවනං අබ්‍යාකතචිත්තසම්පයුත්තායපි ලබ්භති තස්සා විපල්ලාසග්ගාහාභාවතො. **''රාජා විය සුභොජනරස''**න්ති ඉමිනා ඉමං දීපෙති – ඵස්සස්ස ඵුසනමත්තමෙව හොති, සඤ්ඤාය සඤ්ජානනමත්තමෙව, චෙතනාය සඤ්චෙතනාමත්තමෙව, විඤ්ඤාණස්ස විජානනමත්තමෙව, එකංසතො පන ඉස්සරවතාය සාමිභාවෙන වෙදනාව ආරම්මණරසං අනුභවති, රාජා විය සූදකාරෙන සම්පාදිතසුභොජනරසන්ති. අස්සාදීයතීති අස්සාදො, සුඛවෙදනා. තෙනාහ භගවා – ''යං, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්සාදො''ති. චෙතොසන්නිස්සිතත්තා චෙතසි භවො අස්සාදොති චෙතසිකඅස්සාදො, තථා පච්චුපට්ඨාතීති **චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානා.** පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදියතීති ආහ **''පස්සද්ධිපදට්ඨානා''**ති. ඉදං පන නිරාමිසසොමනස්සවසෙන වෙදිතබ්බං.

නීලාදිභෙදස්ස ආරම්මණස්ස සඤ්ජානනං තමෙව සඤ්ඤං කත්වා ජානනං ලක්ඛණං එතස්සාති **සඤ්ජානනලක්ඛණා. පච්චාභිඤ්ඤාණකරණරසාති** පති අභිඤ්ඤායති එතෙනාති පච්චාභිඤ්ඤාණං, තදෙවෙතන්ති පුන පච්චාභිඤ්ඤාණනිමිත්තං සණ්ඨානාදිකො ආකාරො, තස්ස කරණරසො කිච්චමස්සාති පච්චාභිඤ්ඤාණකරණරසා. සා හි උප්පජ්ජමානා පච්ඡා සඤ්ජානනස්ස කාරණභූතං සණ්ඨානාදිකං ආකාරං ගහෙත්වා උප්පජ්ජතීති. ඉදඤ්ච නිමිත්තකාරිකාය නිමිත්තෙන සඤ්ජානන්තියා ච සබ්බාය සමානසඤ්ඤාය යොජෙතබ්බං. නිමිත්තෙන සඤ්ජානන්තීපි හි පුන අපරාය සඤ්ඤාය ච සඤ්ජානනස්ස නිමිත්තං කරොතීති. තඤ්ච කුසලාකුසලකිරියාජවනසඤ්ඤං ධුරං කත්වා වෙදිතබ්බං. තං පනෙතං අභිඤ්ඤාණකරණං කථං දට්ඨබ්බන්ති ආහ **''වඩ්ඪකිස්ස අභිඤ්ඤාණකරණමිවා''**ති. යථා වඩ්ඪකිස්ස දාරුසු ''ඉදං උද්ධං, ඉදං අධො''ති එවං පච්ඡා සඤ්ජානනපච්චයභූතස්ස සඤ්ඤාණස්ස කරණං, එවමස්සා පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණන්ති වුත්තං හොති. හත්ථිදස්සකඅන්ධා විය ''ඉදමෙව සච්ච''න්ති සඤ්ඤාය යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අභිනිවෙසකරණතො **යථා…පෙ…. පච්චුපට්ඨානා.** එතෙන සඤ්ඤාය ආකාරග්ගහණං කත්වා ඨිතස්ස දිට්ඨිආදීනං උප්පජ්ජනතො අකුසලසඤ්ඤාය අනුරූපවසෙන ඵලපච්චුපට්ඨානං දස්සිතං හොති. අථ වා **අභිනිවෙසකරණන්ති** ''ඉදමෙව සච්ච''න්ති සඤ්ඤාභිනිවෙසමත්තමෙව, තස්මා උපපරික්ඛාභාවෙන යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අභිනිවෙසාකාරෙන උපට්ඨානතො ආකාරපච්චුපට්ඨානං වුත්තං. තිණපුරිසකෙසු මිගපොතකානං ''පුරිසා''ති උප්පන්නසඤ්ඤා විය අවිකප්පසභාවත්තා **යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා.** එත්ථ ච ඤාණවිප්පයුත්තසඤ්ඤාය ආකාරග්ගහණවසෙන උප්පජ්ජනකාලෙ චිත්තං අබ්බොහාරිකං සඤ්ඤානුගතිකං හොති. ඤාණසම්පයුත්තෙ චිත්තෙ පන සසම්භාරපථවියා අනුගතා සෙසධාතුයො විය සඤ්ඤාචිත්තඤ්ච අබ්බොහාරිකං ඤාණානුගතිකං හොති.

අභිසන්දහතීති පබන්ධති පවත්තෙති, ''ගණ්හථ ගණ්හථා''ති වදන්තී විය සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ පයොජෙති, සකසකකිච්චෙ ච පට්ඨපෙතීති අත්ථො. **චෙතයිතලක්ඛණාති** නිද්දොක්කන්තස්ස පබුද්ධක්ඛණෙ සම්භමප්පවත්ති විය චෙතසො උස්සාහතාව ලක්ඛණා. අථ වා **''අභිසන්දහතී''**ති වුත්තත්තා පයොජනලක්ඛණාත්වෙව අත්ථො. **ආයූහනරසාති** චෙතසිකඉරියනරසා, පයොගරසාති වුත්තං හොති. කුසලාකුසලකිරියාජවනසම්පයුත්තායයෙව පනෙතං ලබ්භති. **සංවිදහනපච්චුපට්ඨානාති** ''ත්වං ඉදං කරොහී''ති විචාරෙන්තී විය හොතීති විචාරණපච්චුපට්ඨානා. එතාය හි පවත්තමානාය සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා යථා සකිච්චපසුතා හොන්ති, තෙනෙව හෙසා **සකිච්චපරකිච්චසාධිකා** වුත්තා. ජෙට්ඨසිස්සො පරෙ සජ්ඣායනෙ උයොයොජෙන්තො සයම්පි සජ්ඣායති. තස්මිඤ්හි සජ්ඣායිතුං ආරද්ධෙ සෙසසිස්සාපි සජ්ඣායන්ති. මහාවඩ්ඪකිස්මිම්පි වඩ්ඪකිකම්මං කාතුං ආරද්ධෙ ඉතරෙපි කරොන්ති යෙවාති ආහ **''ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකිආදයො වියා''**ති. **ආදි-**සද්දෙන ජෙට්ඨන්තෙවාසිකාදීනං ගහණං.

යථාපච්චයං පවත්තමානානං ධම්මානං නත්ථි කාචි වසවත්තිතාති වසවත්තිභාවනිවාරණත්ථං **''විතක්කනං විතක්කො''**ති වුත්තං. ඌහනං ආරම්මණස්ස පරිකප්පනං, තස්මිං අභිනිරොපනන්ති වා වුත්තං හොති. යස්මා චිත්තං විතක්කබලෙන ආරම්මණං අභිරුළ්හං විය හොති, තස්මා වුත්තං **''ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණො''**ති. යථා හි කොචි ගාමවාසී පුරිසො රාජවල්ලභං, තංසම්බන්ධිනං මිත්තං වා නිස්සාය රාජගෙහං ආරොහති අනුපවිසති, එවං විතක්කං නිස්සාය චිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. යදි එවං කථං අවිතක්කචිත්තං ආරම්මණං ආරොහති, න හි ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණදුතියජ්ඣානාදිකෙ විතක්කො උපලබ්භති, යස්ස බලෙන තං ආරම්මණං ආරොහති, තස්මා සභාවතො භාවනාබලෙන තත්ථ අනුප්පජ්ජනකො? සච්චං, තම්පි විතක්කබලෙන ආරොහති. යථා හි සො පුරිසො පරිචයෙන තෙන විනාපි නිරාසඞ්කො රාජගෙහං පවිසති, එවං පරිචයෙන විතක්කෙන විනාපි අවිතක්කචිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. **පරිචයොති** චෙත්ථ සන්තානෙ අභිණ්හං පවත්තවිත්තභාවනාසඞ්ඛාතො පරිචයො. විතක්කස්ස හි සන්තානෙ අභිණ්හං පවත්තස්ස වසෙන චිත්තස්ස ආරම්මණාභිරොහනං චිරපරිචිතං, තෙන තං චිත්තං කදාචි

විතක්කෙන විනාපි තත්ථ වත්තතෙව. යථා තං ඤාණසහිතං හුත්වා සම්මසනවසෙන චිරපරිචිතං කදාචි ඤාණරහිතම්පි සම්මසනවසෙන පවත්තති, යථා වා කිලෙසසහිතං හුත්වා පවත්තං සබ්බසො කිලෙසරහිතම්පි පරිචයෙන කිලෙසවාසනාවසෙන පවත්තති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

අථ වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණං අවිතක්කම්පි වත්ථාරම්මණසඞ්ඝට්ටනස්ස බලවතාය, දුතියජ්ඣානාදීනි ච හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමභාවනාය බලවතාය ආරම්මණං ආරොහතීති. ආදිතො, අභිමුඛං වා හනනං පහරණමත්තං ආහනනං, පරිතො, පරිවත්තෙත්වා වා හනනං විසෙසෙන පහරණං පරියාහනනං, තං කිච්චමස්සාති **ආහනනපරියාහනනරසො.** තථා හි තෙන යොගාවචරො ආරම්මණං විතක්කාහතං විතක්කපරියාහතං කරොතීති වුච්චති. ආනයනං චිත්තස්ස ආරම්මණෙ උපනයනං, ආකඩ්ඪනං වා, තථා හුත්වා පච්චුපට්ඨානමස්සාති **ආනයනපච්චුපට්ඨානො.**

තෙනාති තෙන විචාරෙන කරණභූතෙන, හෙතුභූතෙන වා චිත්තං ආරම්මණෙ විචරති අනුවිචරති, අවිචාරචිත්තස්ස පන අවිතක්කචිත්තෙ වුත්තානුසාරෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. **විචරණං** අනුසඤ්චරණං අනුපරිගමනං. ස්වායං විසෙසො සන්තානම්හි ලබ්භමානො ජවනසන්තානෙ පාකටො හොතීති දට්ඨබ්බො. එස නයො සෙසෙසුපි. ආරම්මණස්ස අනුමජ්ජනං අනුමසනං පරිමජ්ජනමස්ස ලක්ඛණන්ති **ආරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො**. තථා හි විචාරො පරිමජ්ජනහත්ථො විය, සංසරණහත්ථො වියාති වුච්චති. **තත්ථාති** ආරම්මණෙ. සහජාතානං අනුයොජනං ආරම්මණෙ අනුවිචරණසඞ්ඛාතඅනුමජ්ජනවසෙන වෙදිතබ්බං. ධම්මානඤ්හි සභාවවිනිමුත්තා කාචි කිරියා නාම නත්ථි. තථාගහෙතබ්බාකාරො බොධනෙය්‍යජනානුරොධෙන පරමත්ථතො එකසභාවොපි සභාවධම්මො පරියායවචනෙහි විසයසමාරොපිතරූපෙහි බහූහි පකාරෙහි පකාසීයති. එවඤ්හි සො සුට්ඨු පකාසිතො හොතීති. **අනුපබන්ධපච්චුපට්ඨානොති** ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අවිච්ඡින්නස්ස විය පවත්තිපච්චුපට්ඨානො. තථා හි සො අනුසන්ධානතාති නිද්දිට්ඨො.

එත්ථ ච විචාරතො ඔළාරිකට්ඨෙන තස්සෙව පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන පඨමඝණ්ටාභිරවො විය චෙතසො පඨමාභිනිපාතො විතක්කො, අනුරවො විය අනුසඤ්චරණං විචාරො. යථා හි ඝණ්ටාභිඝාතජො පඨමාභිරවො අනුරවතො ඔළාරිකො, පුබ්බඞ්ගමො ච හොති, එවං ආරම්මණාභිරොපනට්ඨෙන විතක්කො ඔළාරිකො, පුබ්බඞ්ගමො විය ච හොති. තතො සුඛුමට්ඨෙන අනුමජ්ජනසභාවෙන ච ඝණ්ටානුරවො විය අනුපබන්ධො විචාරො. විප්ඵාරවා චෙත්ථ විතක්කො චිත්තස්ස පඨමුප්පත්තිකාලෙ චිත්තස්ස පරිප්ඵන්දනභූතො ආකාසෙ උප්පතිතුකාමස්ස සකුණස්ස පක්ඛවික්ඛෙපො විය, පදුමාභිමුඛපාතො විය ච ගන්ධානුබන්ධචෙතසො භමරස්ස. සන්තවුත්ති විචාරො චිත්තස්ස නාතිපරිප්ඵන්දනභාවො, ආකාසෙ උප්පතිතස්ස සකුණස්ස පක්ඛප්පසාරණං විය, පදුමස්ස උපරිභාගෙ පරිබ්භමනං විය ච පදුමාභිමුඛපතිතස්ස භමරස්ස. ආගමට්ඨකථායං පන විපරියායෙන ආගතං. තථා ච වුත්තං **දුකනිපාතට්ඨකථායං** –

> “ආකාසෙ ගච්ඡතො මහාසකුණස්ස උභොහි පක්ඛෙහි වාතං ගහෙත්වා පක්ඛෙ සන්නිසීදාපෙත්වා ගමනං විය ආරම්මණෙ චෙතසො අභිනිරොපනභාවෙන පවත්තො විතක්කො, වාතග්ගහණත්ථං පක්ඛෙ ඵන්දාපයමානස්ස ගමනං විය අනුමජ්ජනභාවෙන පවත්තො විචාරො”ති.

තම්පි අනුපබන්ධෙන පවත්තියං යුජ්ජති. තථා හි උපචාරෙ, අප්පනායං වා සන්තානෙන පවත්තියං විතක්කො නිච්චලො හුත්වා ආරම්මණං අනුපවිසිත්වා විය පවත්තති, න පඨමාභිනිපාතෙ විය පාකටො හොතීති.

පිනයතීති කායචිත්තං අප්පෙති, වඩ්ඪෙති වා. **සම්පියායනලක්ඛණාති** ආරම්මණං කල්ලතො ගහණලක්ඛණා. **පීණනරසාති** කායචිත්තානං පරිබ්රූහනකිච්චා. **ඵරණරසාති** පණීතරූපෙහි කායස්ස බ්‍යාපනරසා, අත්තනා සම්පයුත්තචිත්තසමුට්ඨානෙහි රූපෙහි සකලරූපකායබ්‍යාපනං කරොතීති වුත්තං හොති. න හි අඤ්ඤථා ඉමිස්සා ඵරණං හොති, ධම්මානං අබ්‍යාපාරතාය කෙසග්ගමත්තම්පි සඞ්කමනාභාවතො. උදග්ගභාවො **ඔදග්‍යං**.

එකං ආරම්මණං අග්ගමෙතස්සාති එකග්ගං, චිත්තං, යෙන පන ධම්මෙන යොගතො තං එකග්ගං නාම හොති, සො **එකග්ගභාවො**. සො පන චිත්තස්සෙව හොති, න යස්ස කස්සචීති ආහ **“චිත්තස්ස එකග්ගභාවො”**ති, නිවාතෙ දීපසිඛාය ඨිති විය චිත්තස්ස ඨිතීති වුත්තං හොති. විසාරස්ස බ්‍යග්ගභාවස්ස පටිපක්ඛො සභාවො අවිසාරො, න විසාරාභාවමත්තං, තං ඉමස්ස ලක්ඛණන්ති ආහ **“අවිසාරලක්ඛණො”**ති. **අවික්ඛෙපො** සම්පයුත්තධම්මානං අවික්ඛිත්තතා, අවිසාරාවික්ඛෙපානං සමාධානභාවතො අත්ථතො විසෙසාභාවෙපි සමුඛෙන, සම්පයුත්තමුඛෙන ච උභයං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අවූපසමලක්ඛණස්ස වික්ඛෙපස්ස පටිපක්ඛතාය චිත්තස්ස උපසමනාකාරෙන පච්චුපට්ඨාතීති **උපසමපච්චුපට්ඨානො. විසෙසතොති** යෙභුය්‍යෙන. සුඛවිරහිතොපි හි අත්ථි සමාධීති සො යෙභුය්‍යෙන සුඛපදට්ඨානො හොති. අථ වා **විසෙසතොති** අතිසයෙන. “සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී”ති (අ. නි. 11.11) වචනතො හි සුඛං සමාධිස්ස විසෙසකාරණං සුඛවිරහිතස්සපි තදුපනිස්සයෙනෙව සමිජ්ඣනතො.

සද්දහන්ති එතායාති කම්මඵලාදිසද්දහනකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපච්චභාවෙන සද්ධාය පච්චයතං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථා පච්චයභාවෙ සති තංසමඞ්ගිපුග්ගලො “සද්දහතී”ති වොහරීයති. සද්දහනං සද්ධෙය්‍යවත්ථුනො පත්තියායනං, තං ලක්ඛණමෙතිස්සාති **සද්දහනලක්ඛණා**. කාලුසියමලං විධමෙත්වා සම්පයුත්තානං, පුග්ගලස්සෙව වා පසාදං අනාවිලභාවකාරණං කිච්චමෙතිස්සාති **පසාදනරසා**. යථා කථං වියාති ආහ

‘‘උදකප්පසාදකමණි විය’’ති. **අකාලුසියපච්චුපට්ඨානා**ති අනාවිලභාවපච්චුපට්ඨානා. රතනත්තයං කම්මං කම්මඵලඤ්ච සද්ධෙය්‍යවත්ථු, තං ඉමිස්සා ආසන්නකාරණන්ති **සද්ධෙය්‍යවත්ථුපදට්ඨානා.** න හි සද්ධාය අවත්ථුභූතෙසු තිත්ථියාදීසු සා උප්පජ්ජති. සා පනායං කුසලධම්මානං ආදානෙ හත්ථො විය, සබ්බසම්පත්තිසම්පදානෙ වින්තං විය, අමතකසිඵලඵලනෙ බීජං විය ච දට්ඨබ්බා. ‘‘සද්ධාහත්ථො, මහානාම, අරියසාවකො, සද්ධීධ වින්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨං (සං. නි. 1.246; සු. නි. 184), සද්ධා බීජං තපො වුට්ඨී’’තිආදිවචනඤ්හෙත්ථ (සං. නි. 1.197; සු. නි. 77) සාධකං.

සරන්ති 237 **එතායා**ති සරණකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපච්චභාවෙන සතියා පච්චයතං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථා පච්චයභාවෙ සති තංසමඞ්ගිපුග්ගලො ‘‘සරතී’’ති වොහරීයති. උදකෙ අලාබු විය පිලවිත්වා ගන්තුං අදත්වා පාසාණස්ස විය නිච්චලස්ස ආරම්මණස්ස ඨපනං අසම්මුට්ඨතාකරණං අපිලාපනං, තං ලක්ඛණමස්සාති **අපිලාපනලක්ඛණා.** සා හි ආරම්මණෙ දළ්හං පතිට්ඨිතත්තා එසිකා විය වුච්චති. සම්මොසපච්චනීකකිච්චං අසම්මොසරසො, න සම්මොසාභාවමත්තං. ‘‘සතාරක්ඛෙන චෙතසා විහරතී’’ති (අ. නි. 10.20) වුත්තත්තා චෙතොගුණරතනභාරකානං කිලෙසචොරානං නිවාරණතො ආහ **‘‘ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා’’**ති. තථා හෙසා චක්ඛුද්වාරාදිරක්ඛනතො දොවාරිකො වියාති වුච්චති. පඨමං සඤ්ඤාය ථිරුප්පන්නභාවෙ පච්ඡා සතියා පතිට්ඨානභාවතො ආහ **‘‘ථිරසඤ්ඤාපදට්ඨානා’’**ති. අථ සතිසඤ්ඤානං කිං නානාකරණන්ති? සඤ්ඤා තාව පඨමං අග්ගහිතනිමිත්තං සඤ්ජානාති, ගහිතනිමිත්තෙ පුන පච්චාභිඤ්ඤාණපච්චයනිමිත්තං කරොති, පඨමං අග්ගහිතෙ පන සඤ්ඤාකිච්චං අප්පධානං හොති, සති පන පඨමං අග්ගහිතනිමිත්තම්පි සරති ගහිතනිමිත්තම්පි, ගහිතනිමිත්තෙ පන සතිකිච්චං ගුණභූතං හොතීති ඉදමෙව තාසං නානත්තං.

වීරභාවොති යෙන වීරියෙන වීරො නාම හොති, සො ධම්මො. **වීරානං වා කම්ම**න්ති යෙන කම්මෙන වීරො නාම හොති, තං වීරානං කම්මං නාම. වීරියං පනස්ස සාධකභාවතො තථා වුත්තං. ධම්මවිනිමුත්තං වා කිඤ්චි කම්මං නත්ථීති වීරියමෙව කම්මභාවෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. විධිනා ඊරෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති වා **වීරියං. උස්සාහො** තං තං කිච්චං සමාරම්භො, පරක්කමො වා. **උපත්ථම්භනං** පන සම්පයුත්තධම්මානං කොසජ්ජපක්ඛෙ පතිතුං අදත්වා ධාරණං අනුබලප්පදානං. සම්පයුත්තධම්මානං සංසීදනභාවනිවාරකො ධම්මො, න සංසීදනාභාවමත්තං, අසංසීදනභාවෙන පච්චුපට්ඨාතීති **අසංසීදනභාවපච්චුපට්ඨානං.** ‘‘සංවිග්ගො යොනිසො පදහතී’’ති (අ. නි. 4.113) වචනතො **සංවෙගපදට්ඨානං. සංවෙගො**ති චෙත්ථ සංවෙගමයං ඤාණං. අසංවෙගපුබ්බිකාය පන කුසලකිරියාය වීරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං. තත්ථ **වීරියාරම්භවත්ථූනි** නාම –

> ‘‘මග්ගො ගන්තබ්බො හොති, මග්ගො ගතො. කම්මං කාතබ්බං හොති, කම්මං කතං. අප්පමත්තකො ආබාධො උප්පන්නො හොති, ගිලානා වුට්ඨිතො හොති, අචිරවුට්ඨිතො ගෙලඤ්ඤා. ගාමං වා නිගමං වා පිණ්ඩාය චරන්තො න ලභති, ලූඛස්ස වා පණීතස්ස වා භොජනස්ස යාවදත්ථං පාරිපූරිං ලභති…පෙ…. පාරිපූරි’’න්ති –

එවං වුත්තානි එතානි අනුරූපපච්චවෙක්ඛණසහිතානි අට්ඨ වීරියාරම්භවත්ථූනි, තම්මූලකානි වා පච්චවෙක්ඛණානි. එත්ථ ච විතක්කො සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණං ආරොපෙති. චෙතනා තෙ තංතංකිච්චෙසු නියොජෙති. වීරියං පන තෙ සංසීදිතුං අදත්වා උස්සාහෙතීති අයං විතක්කචෙතනාවීරියානං විසෙසො.

විජානනලක්ඛණාති විසෙසෙන ජානනලක්ඛණා, යථාසභාවපටිවෙධලක්ඛණාති අත්ථො. විසයස්ස ආරම්මණස්ස ඔභාසනං පකාසනං තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහන්ධකාරස්ස විධමනතොති විසයොභාසනං, තං කිච්චමස්සාති **විසයොභාසනරසා.** කත්ථචි විසයෙ අසම්මුය්හනාකාරෙන සම්මොහපටිපක්ඛතාය වා පච්චුපට්ඨානතො සම්මොහාභාවස්ස පච්චුපට්ඨානතො වා **අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා.**

අත්තනා අනුපාලෙතබ්බානං සහජාතධම්මානං අනුපාලනං ජීවිතස්ස බ්‍යාපාරො, තඤ්ච තෙසං ජීවනන්ති තං තස්ස කාරණභාවං පුරක්ඛත්වා වුත්තං **‘‘ජීවන්ති තෙනා’’**ති. රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස අනුරූපතො ලක්ඛණාදිකං දස්සෙතුං **‘‘අත්තනා අවිනිභුත්තාන’’**න්ති වුත්තං. ‘‘සම්පයුත්තාන’’න්ති හි වුච්චමානෙ රූපධම්මානං සම්පයොගාභාවතො රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස සඞ්ගහො න සියා. ‘‘අවිනිභුත්තාන’’න්ති පන වුත්තත්තා යානි අවිනිබ්භොගරූපානි රූපජීවිතින්ද්‍රියෙන සද්ධිං අවිනිභුත්තානි අවිසංසට්ඨානි. යෙ ච අරූපධම්මා අරූපජීවිතින්ද්‍රියෙන සම්පයුත්තා, තෙසං සබ්බෙසං සඞ්ගහො හොතීති. **පවත්තනරසන්ති** උප්පාදතො යාව භඞ්ගා අනුපාලනතො අන්තරා අනිවත්තනසභාවසාධනෙන තෙසං පවත්තනකිච්චං. කෙචි පන ‘‘රූපජීවිතින්ද්‍රියං තෙසං ඨිතික්ඛණතො පට්ඨාය, අරූපජීවිතින්ද්‍රියං උප්පාදතො පට්ඨාය පවත්තියා පච්චයො’’ති වදන්ති, තං න යුත්තං. **පට්ඨානෙ** හි ‘‘අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පටිච්ච ඉන්ද්‍රියපච්චයං කම්මපච්චයසදිස’’න්ති අසඤ්ඤසත්තානං ඉන්ද්‍රියපච්චයො කම්මපච්චයසදිසං කත්වා වුත්තො, තස්මා රූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි උප්පාදතො පට්ඨාය පච්චයො හොතීති දට්ඨබ්බං. උප්පාදතො යාව භඞ්ගා ඨපනතො **ඨපනපච්චුපට්ඨානං.** අනුපාලනවසෙන යාපයිතබ්බා පවත්තෙතබ්බා ධම්මා පදට්ඨානමස්සාති **යාපයිතබ්බධම්මපදට්ඨානං.** යදි එවං තෙසං අනුපාලනාදිසාධකං, කථං තෙසං නිරොධො හොති. එවඤ්හි සබ්බකාලං ඨාතබ්බන්ති ආහ **‘‘සන්තෙපි වා’’**තිආදි. **අනුපාලනලක්ඛණාදිම්හීති ආදි-**සද්දෙන පවත්තනරසාදිමෙව සඞ්ගණ්හාති. **අත්ථික්ඛණෙයෙවා**ති අත්තනා අනුපාලෙතබ්බානං, අත්තනො වා අත්ථික්ඛණෙයෙව. **උදකන්ති** තළාකගතජලං, දණ්ඩගතජලං වා . තත්ථ තළාකගතඋදකස්ස ගහණෙ අත්තනා

අනුපාලෙතබ්බධම්මානං අත්ථික්ඛණෙ අනුපාලනං සාධිතං හොති, දණ්ඩගතජලස්ස පන ගහණෙ අත්තනො අත්ථික්ඛණෙ අනුපාලනං. අත්තනා අනුප්පාදිතධම්මෙ කථං පාලෙතීති ආහ **"ධාති විය කුමාර"**න්ති. යදි සෙසධම්මානං පවත්තිකාරණෙන කෙනචි භවිතබ්බං, ජීවිතස්ස පන කිං පවත්තිකාරණන්ති ආහ **"සයං...පෙ.... පවත්තතී"**ති. යථා කථං වියාති ආහ **"නියාමකො විය"**ති. සොපි අත්තනා පවත්තිතනාවාසම්බන්ධෙන පවත්තති. යදි ධම්මානං පවත්ති ජීවිතින්ද්‍රියපටිබද්ධං, භඞ්ගතො උද්ධම්පි කිං පන පවත්තෙතීති ආහ **"න භඞ්ගතො උද්ධ"**න්ති. කස්මාති ආහ **"අත්තනො ච පවත්තෙතබ්බානඤ්ච අභාවා"**ති. භඞ්ගක්ඛණෙ පන කථන්ති ආහ **"න භඞ්ගක්ඛණෙ ඨපෙතී"**ති.

යස්මා පන ලොභපටිපක්ඛො අලොභො හොති, යෙ ධම්මා තෙන සම්පයුත්තා, තංසමඞ්ගිනො වා සත්තා, තෙ න ලුබ්භන්ති, සයම්පි කදාචි න ලුබ්භතෙව, අත්ථතො වා අලුබ්භනාකාරො එව ච සො හොති, තස්මා වුත්තං **"න ලුබ්භන්ති තෙනා"**තිආදි. එස නයො **"න දුස්සන්ති තෙනා"**තිආදීසුපි. **අලග්ගභාවො** ආරම්මණං නිස්සාය පවත්තන්තස්සපි තත්ථ අනාසත්තතා. තෙනාහ **"කමලදලෙ ජලබින්දු විය"**ති. **අපරිග්ගහො** කස්සචි වත්ථුනො මමත්තවසෙන අසඞ්ගහො. **මුත්තභික්ඛු වියා**ති ඛීණාසවභික්ඛු විය. සො හි මුත්තරාගත්තා කත්ථචි මමායනරහිතො හොති. අනල්ලීනො භාවො අධිප්පායො එතස්සාති **අනල්ලීනභාවො.** එවඤ්හි ''අසුචිම්හි පතිතපුරිසො විය''ති උපමාය සමෙති. යථා හි තස්ස පුරිසස්ස සතිපි කායෙන අල්ලීයනෙ භාවො අනල්ලීනො, එවං අලොභොපි ආරම්මණකරණවසෙන ගහිතෙපි ආරම්මණෙ අලග්ගභාවෙන අනල්ලීනභාවො අනල්ලීනාකාරොයෙව පවත්තති. එවංසභාවො හි සො ධම්මොති.

චණ්ඩිකස්ස භාවො චණ්ඩික්කං, ථිරුසභාවො, අත්ථතො පන කොපොයෙව, තප්පටිපක්ඛො අථිරුසභාවො **අචණ්ඩික්කං. අවිරොධො** අවිග්ගහො අප්පටිපක්ඛො සභාවො. **ආඝාතවිනයනරසොති** එත්ථ **ආඝාතො** නාම පරස්ස අත්තානං, අත්තනො පරං උද්දිස්ස, පරස්සෙව ච පරං උද්දිස්ස පවත්තො උපනාහො බලවකොපො. තස්ස විනයනරසො අපනයනරසො. **සොම්මභාවො** මජ්ජනවසෙන හිලාදනියතා සීතලභාවො. තෙනාහ **"පුණ්ණචන්දො විය"**ති.

කායදුච්චරිතාදීහීති හෙතුම්හි කරණවචනං. **හිරීයති** ලජ්ජනාකාරෙන ජිගුච්ඡියති. **තෙහියෙවාති** කායදුච්චරිතාදීහියෙව. **ඔත්තප්පතීති** උබ්බිජ්ජති. හිරි පාපෙ ගූථෙ විය පස්සන්තී ජිගුච්ඡතීති ආහ **"පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා හිරී"**ති. ඔත්තප්පං තෙ උණ්හං විය පස්සන්තං තතො උත්තසතීති වුත්තං **"උත්තාසලක්ඛණං ඔත්තප්ප"**න්ති. **උභොපි පාපානං අකරණරසාති** ලජ්ජනාකාරෙන පාපානං අකරණරසා හිරී, උත්තාසාකාරෙන ඔත්තප්පං. **පාපතො සඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානාති** වුත්තප්පකාරෙනෙව පාපතො සඞ්කොචනාකාරෙන පච්චුපට්ඨානා. **අත්තගාරවපරගාරවපදට්ඨානාති** අත්තගාරවපදට්ඨානා හිරී අජ්ඣත්තසමුට්ඨානතාය, අත්තාධිපතිතාය ච. පරගාරවපදට්ඨානං ඔත්තප්පං බහිද්ධාසමුට්ඨානතාය, ලොකාධිපතිතාය ච. අත්තානඤ්හි ගරුං කත්වා හිරියා පාපං පජහති කුලවධූ විය. පරං ගරුං කත්වා ඔත්තප්පෙන පාපං පජහති වෙසියා විය. අජ්ඣත්තසමුට්ඨානාදිතා ච නෙසං තත්ථ තත්ථ පාකටභාවෙන වෙදිතබ්බා, න පන තෙසං කදාචි අඤ්ඤමඤ්ඤවියොගතො. න හි ලජ්ජනං නිබ්භයං වා පාපභයං වා අලජ්ජනං අත්ථීති. හිරියා බලවභාවෙ පන ඔත්තප්පං අබ්බොහාරිකං හොති, ඔත්තප්පස්ස බලවභාවෙ හිරී අබ්බොහාරිකා. ඉමෙ ච ද්වෙ ධම්මා ''ලොකපාලා''ති වුච්චන්ති. යථාහ –

> ''ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, සුක්කා ධම්මා ලොකං පාලෙන්ති. කතමෙ ද්වෙ? හිරී ච ඔත්තප්පඤ්ච, ඉමෙ ඛො, භික්ඛවෙ, ද්වෙ සුක්කා ධම්මා ලොකං න පාලෙය්‍යුං, නයිධ පඤ්ඤායෙථ 'මාතා'ති වා 'මාතුච්ඡා'ති වා 'මාතුලානී'ති වා''තිආදි (අ. නි. 2.9).

පස්සම්භනං දරථවූපසමො, **කාය**-සද්දො සමූහවචනො. සො චෙත්ථ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං. චත්තිච්ඡාවසෙන හි සද්දො විසිට්ඨවුත්ති හොතීති ආහ **"කායොති චෙත්ථා"**තිආදි. **වෙදනාදයොති** වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති තයො ඛන්ධා. තථා ච වුත්තං තත්ථ ''කතමා තස්මිං සමයෙ කායපස්සද්ධි හොති, යා තස්මිං සමයෙ වෙදනාක්ඛන්ධස්සා''තිආදි (ධ. ස. 40). දරථො සාරම්භො දොමනස්සපච්චයානං උද්ධච්චාදීනං කිලෙසානං, තථා පවත්තානං වා චතුන්නං ඛන්ධානමෙතං අධිවචනං. තස්ස වූපසමං ලක්ඛණමස්සාති **කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා. කායචිත්ත...පෙ.... රසාති** යථාවුත්තානමෙව පටිපක්ඛධම්මානං අභිභවනරසා. දරථනිම්මද්දනෙන පරිළාහපරිප්ඵන්දනවිරහිතො සීතිභාවො **අපරිප්ඵන්දනසීතිභාවො. අවූපසමො** පරිප්ඵන්දනං අසන්තවුත්තිතා. **උද්ධච්චාදිකිලෙසාති** උද්ධච්චප්පධානා උද්ධච්චාදිකචිත්තුප්පාදසම්පයුත්තා කිලෙසා. තෙපි හි උද්ධච්චවසෙන අවූපසමකරා. උද්ධච්චං වා ආදිං කත්වා සබ්බෙයෙව කිලෙසා **උද්ධච්චාදිකිලෙසා.** එවං සෙසෙසුපි.

ගරුභාවො දන්ධතා, ථිනමිද්ධාදිකානං තථා පවත්තානං වා චතුන්නං ඛන්ධානමෙතං අධිවචනං. දන්ධතාය පටිපක්ඛො **අදන්ධතා** අගරුභාවො.

ථද්ධභාවො ථම්භො. දිට්ඨිමානාදිකානං, තප්පධානානං වා චතුන්නං ඛන්ධානං එතං නාමං. ථද්ධභාවනිම්මද්දනතොයෙව කත්ථචි ආරම්මණෙ අප්පටිහතාකාරෙන පච්චුපට්ඨන්ති, සම්පයුත්තානං වා තත්ථ අප්පටිඝාතං පච්චුපට්ඨාපෙන්තීති **අප්පටිඝාතපච්චුපට්ඨානා.**

කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, න කම්මඤ්ඤං අකම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො **අකම්මඤ්ඤභාවො,** දානසීලාදිපුඤ්ඤකිරියාය අසමත්ථතා. අත්ථතො කාමච්ඡන්දාදිසංකිලෙසධම්මා, තප්පධානා වා චත්තාරො අකුසලක්ඛන්ධා. අකම්මඤ්ඤභාවනිම්මද්දනෙනෙව සම්පන්නාකාරෙන ආරම්මණස්ස ගහණං **ආරම්මණකරණසම්පත්ති**. වුත්තාවසෙසා කාමච්ඡන්දාදයො, තදෙකට්ඨා ච සංකිලෙසධම්මා සෙසනීවරණාදයො. ඉමා පන ද්වෙ විනිබන්ධනිම්මද්දනෙන පසාදනීයවත්ථූසු පසාදාවහා, හිතකිරියාසු විනියොගක්ඛමභාවාවහා සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති දට්ඨබ්බා.

ගෙලඤ්ඤං අස්සද්ධියාදයො, තදෙකට්ඨා ච පාපධම්මා, තප්පටිපක්ඛො අගෙලඤ්ඤභාවො ලක්ඛණං එතාසන්ති **අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා**. ගෙලඤ්ඤනිම්මද්දනෙනෙව නත්ථි එතාසං ආදීනවො දොසො උපද්දවො වා, න වා එතා ආදීනං කපණං වන්ති පවත්තන්තීති නිරාදීනවා, තෙනාකාරෙන පච්චුපට්ඨන්ති, තං වා සම්පයුත්තෙසු පච්චුපට්ඨාපෙන්තීති **නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා.**

කායසම්බන්ධී, චිත්තසම්බන්ධී ච උජුභාවොති ලක්ඛිතබ්බතාය **කායචිත්තානං අජ්ජවලක්ඛණා**. කායචිත්තානං නඞ්ගලසීසචන්දකොටිගොමුත්තවඞ්කතාසඞ්ඛාතානං කුටිලභාවානං අත්ථතො මායාසාඨෙය්‍යාදිභූතානං නිම්මද්දනතො **කායචිත්තානං කුටිලභාවනිම්මද්දනරසා**. තතොයෙව සබ්බථාපි අජිම්හභාවෙන පච්චුපට්ඨන්ති, සම්පයුත්තානං වා අජිම්හතං පච්චුපට්ඨාපෙන්තීති **අජිම්හතාපච්චුපට්ඨානා.**

නනු ච කායපස්සද්ධිආදීනං ද්වින්නං ද්වින්නං ධම්මානං එකෙකපටිපක්ඛත්තා දරථනිම්මද්දනාදිකිච්චං එකෙකමෙව කරොති. කස්මා පන ද්වෙ ද්වෙ ධම්මා වුත්තාති? න ඛො පනෙවං චින්තිතබ්බං. භගවතාපි තථෙව දෙසිතත්තා. කස්මා පන භගවතා තථා දෙසිතා? සභාවධම්මභාවතො. න හි භගවතා පුබ්බෙ අවිජ්ජමානා එතෙ ධම්මා දෙසනාවසෙන උප්පාදිතා, අථ ඛො සභාවතො විජ්ජමානායෙව සයම්භුඤාණෙන සම්මා සච්ඡිකත්වා යථාසභාවා දෙසිතා, තස්මා කථමෙත්ථ භගවතා සභාවතො විජ්ජමානස්ස හාපනං කාතුං සක්කා. සභාවතො විජ්ජමානතාය චෙත්ථ භගවතො වචනමෙව පමාණං. න හි භගවා යථාධම්මසාසනාධිකාරෙ අයථාධම්මං කථෙය්‍යාති, යස්ස පන විජ්ජමානස්සාපි අකථනං, තං අඤ්ඤහෙතුකං. න චෙත්ථ තාදිසො හෙතු උපලබ්භති, යෙන ඉමෙසු එකෙකධම්මස්ස අකථනන්ති. යථා පන ද්වින්නං පුරිසානං එකොයෙව වෙරිකො හොති, තස්ස තෙ පුරිසා ඔතාරං දිස්වා එකතො හුත්වාව හනන්ති, එවමෙව ද්වෙ ද්වෙ ධම්මා එකතො හුත්වා එකං පටිපක්ඛධම්මං හනන්ති, යථා ච පනෙතෙ විසුං දිස්වාපි තං වෙරිං හනන්ති, න එවමෙතෙ තං විසුං හනන්ති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනාභාවතොති, තස්මා එතෙ පටිපක්ඛධම්මානං එකෙකභාවෙපි ද්වෙ ද්වෙයෙව වුත්තාති, අපිච චිත්තපස්සද්ධිආදීහි චිත්තමෙව පස්සද්ධි ලහු මුදු කම්මඤ්ඤං පගුණං උජුඤ්ච හොති. කායපස්සද්ධිආදීහි පන රූපකායොපීති තදත්ථදස්සනත්ථං භගවතා එත්ථෙව දුවිධතා වුත්තා, න සමාධිආදීසු.

ඡන්දනං **ඡන්දො,** ආරම්මණෙන අත්ථිකතා. ''ඡන්දො කාමො''තිආදීසු (මහානි. 1) පන තණ්හාපි ඡන්දොති වුච්චති. ''ඡන්දං ජනෙති වායමතී''තිආදීසු වීරියම්පීති තතො නිවත්තනත්ථං වුත්තං **''කත්තුකම්‍යතායෙතං අධිවචන''**න්ති. කත්තුකම්‍යතා වුච්චති කරණිච්ඡා. චෙතසිකස්ස ධම්මස්ස සාරම්මණත්තා කරණිච්ඡා නාම ආරම්මණස්ස ආලම්බිතුකාමතාමුඛෙනෙව හොතීති ආරම්මණකරණිච්ඡාලක්ඛණො ඡන්දො **''කත්තුකම්‍යතාලක්ඛණො''**ති වුත්තො. තෙනෙවාහ ''ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපච්චුපට්ඨානො''ති ච. යදග්ගෙන පනායං අත්තනො ආරම්මණපරියෙසනරසො, තදග්ගෙන සම්පයුත්තධම්මානම්පි හොතියෙව එකාරම්මණතාය. තෙන තෙසං ආරම්මණග්ගහණෙ චෙතසො හත්ථප්පසාරණං වියාති වුච්චති. කථං පන දානවත්ථුවිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තමානචෙතනාසම්පයුත්තො ඡන්දො ආරම්මණෙන අත්ථිකො හොතීති? නනු අවොචුම්හා ''ආරම්මණකරණිච්ඡාලක්ඛණො''ති, තස්මා සඞ්ගාමගතඉස්සාසස්ස ඛිපිතබ්බඋසූනං ගහණෙ අත්ථිකතා විය දානවත්ථුවිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තච්ඡන්දොපි විස්සජ්ජිතබ්බෙන තෙන අත්ථිකොයෙවාති. ස්වායං කුසලෙසු උප්පන්නො කුසලච්ඡන්දො නාම හොති යොනිසොමනසිකාරසමුට්ඨානත්තා. තබ්බිපරීතතො පන අකුසලෙසු උප්පන්නො අකුසලච්ඡන්දො.

අධිමුච්චනං ආරම්මණෙ සන්නිට්ඨානවසෙන වෙදිතබ්බං, න පසාදනවසෙන. තෙනාහ **''සන්නිට්ඨානලක්ඛණො''**ති. යථා තථා හි ආරම්මණෙ නිච්ඡයනං අධිමුච්චනං අනධිමුච්චන්තස්ස පාණාතිපාතාදීසු , දානාදීසු වා පවත්තියා අභාවතො, සද්ධා පන පසාදනීයෙසු පසාදාධිමොක්ඛොති අයමෙතෙසං විසෙසො. වොට්ඨබ්බනං පන යථා සන්තීරිතෙ අත්ථෙ නිච්ඡයනාකාරෙන පවත්තිත්වා පරතො පවත්තමානානං තථා පවත්තියා පච්චයො හොති. යදි එවං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙසු ධම්මෙසු කථන්ති? තෙසම්පි එකංසෙනෙව සංසප්පනාකාරස්ස පච්චයතාය දට්ඨබ්බං, දාරකස්ස විය ඉතො චිතො ච සංසප්පනස්ස ''කරිස්සාමි, න කරිස්සාමී''ති අනිච්ඡයස්ස පටිපක්ඛකිරියා අසංසප්පනං. යෙසු චිත්තුප්පාදෙසු අයං සන්නිට්ඨානලක්ඛණො අධිමොක්ඛො, තෙසං ආරම්මණධම්මොයෙව සන්නිට්ඨාතබ්බත්තා සන්නිට්ඨෙය්‍යධම්මො. සො පදට්ඨානමස්සාති **සන්නිට්ඨෙය්‍යධම්මපදට්ඨානො. ඉන්දඛීලොති** එසිකාථම්භො වුච්චති.

තෙසු තෙසු ධම්මෙසූති යෙසු ධම්මෙසු සයං උප්පන්නා, තෙසු අත්තනා සම්පයුත්තෙසු චිත්තචෙතසිකධම්මෙසු. අනාරම්මණත්තෙපි හි තෙසු සමප්පවත්තෙසු උදාසීනභාවො **''තත්‍රමජ්ඣත්තතා''**ති වුච්චති. සමං අවිසමං වාහිතං අත්තනා පවත්තිතසම්පයුත්තානං වා යථාසකකිච්චෙසු පවත්තනං ලක්ඛණමෙතිස්සාති **සමවාහිතලක්ඛණා**. තත්ථ සමං

හුත්වා පවත්තනලක්ඛණාති අත්ථෙ අපක්ඛපතිතභාවො වුත්තො හොති, අවිසමං කත්වා පවත්තනලක්ඛණාති අත්ථෙ ඌනාධිකතානිවාරණං . උදාසීනභාවෙන පවත්තමානාපි හි එසා සම්පයුත්තධම්මෙ සමං කත්වා යථාසකකිච්චෙසු පවත්තෙති, යථා රාජා තුණ්හී නිසින්නොපි අධිකරණධම්මට්ඨෙ යථාසකකිච්චෙසු සමං අප්පමත්තෙ පවත්තෙති. අලීනානුද්ධතප්පවත්තිපච්චයානං ධම්මානං ඌනාධිකතාය ලීනුද්ධතභාවස්ස නිවාරණකිච්චාති වුත්තං **"ඌනාධිකතානිවාරණරසා"**ති. යදි එවං කථං සහජාතාධිපතීනං අධිපතිභාවො. ආධිපච්චඤ්හි තෙසං කිච්චතො අධිකභාවොති? නායං දොසො. තම්පි තස්ස කිච්චමෙව, යං සහජාතධම්මානං අධිපතිභාවෙ පවත්තාපනං. යථා හි රඞ්ගමණ්ඩලං ගතො නටකාචරියො තෙ තෙ නටකෙ යථාසකං අනුරූපං භූමියං යොජෙති, එවමෙසාපි අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙසු අධිපතිභාවෙ ඨිතෙ අධිපතිභාවෙ යොජෙති, ඉන්ද්‍රියත්තෙ ඨිතෙ ඉන්ද්‍රියත්තෙ, න පන සකසකකිච්චතො ඌනතං, අධිකතං වා පත්තුං දෙතීති. "ඉදං නිහීනකිච්චං හොතු, ඉදං අතිරෙකකිච්ච"න්ති එවං පක්ඛපාතවසෙන විය පවත්ති පක්ඛපාතො. තං උපච්ඡින්දන්තී විය හොතීති **පක්ඛපාතුපච්ඡෙදනරසා**. සා චිත්තචෙතසිකානං අජ්ඣුපෙක්ඛනෙන සමප්පවත්තෙසු ආජානීයෙසු සාරථී විය දට්ඨබ්බා.

කිරියා කාරොති කාර-සද්දස්ස භාවසාධනතං ආහ. තෙන කාරොති නාඤ්ඤං, කිරියායෙවාති දීපිතං හොති. **මනස්මිං කාරො**ති මනසි ආරම්මණස්ස කරණං. යෙන හි මනො ආරම්මණෙ කරීයති ආරම්මණෙනස්ස සංයොජනතො, තතො එව තෙන ආරම්මණම්පි මනසි කරීයතීති. **මනසිකාරො**ති චෙත්ථ අලුත්තසමාසො දට්ඨබ්බො. **පුරිමමනතො**ති භවඞ්ගමනතො. **විසදිසං මනන්ති** වීථිජවනමනං, තං කරොතීති මනසිකාරො, මනසිකාරසාමඤ්ඤෙන වීථිජවනපටිපාදකෙ දස්සෙති. එත්ථ පන උපයොගත්ථභුම්මවචනෙ සමාසො දට්ඨබ්බො. සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණාභිමුඛං සාරෙන්තො පයොජෙන්තො විය හොතීති මනසිකාරො **සාරණලක්ඛණො**ති වුත්තො. **සංයොජනරසො**ති පයොජනරසො. **විතක්කො** සම්පයුත්තානං ආරම්මණෙ අභිනිරොපනසභාවත්තා ආරම්මණෙ චිත්තං පක්ඛිපන්තො විය හොති. **චෙතනා** අත්තනො ආරම්මණං ගණ්හන්තී සම්පයුත්තෙපි සකසකකිච්චං කාරෙතීති අත්තනා කරණෙන බලං නියොජෙන්තො බලනායකො විය හොති. **මනසිකාරො** සම්පයුත්තෙ ආරම්මණෙ පයොජෙතීති ආජානීයප්පයොජනකසාරථී වියාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

ආරම්මණාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානොති ආරම්මණෙ සංයොජනවසෙන තදභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානො. එත්ථ **සතියා** අප්පමුස්සනච්ඡන්දතා විසයාභිමුඛපච්චුපට්ඨානතා, **මනසිකාරස්ස** පන සංයොජනවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො. ආරම්මණපටිපාදකස්ස සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නතාවචනං ඉතරමනසිකාරානං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධපරියාපන්නතං දස්සෙති. මහිසාසකා පන "ආවජ්ජනස්ස විඤ්ඤාණභාවෙ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස සබ්බවිසයතා පරිහායෙය්‍ය, තස්මා තං ජවනසම්පයුත්තසඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නමෙවා"ති වදන්ති. තෙසඤ්හි අයමධිප්පායො – යදි තං විසුං චිත්තසභාවං සියා, පච්චුප්පන්නචිත්තං ආරම්මණං කත්වා පවත්තස්ස තස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජමානජවනානං පච්චුප්පන්නාරම්මණතා න භවෙය්‍ය, අඤ්ඤදත්ථු අතීතාරම්මණතාව සියා, එවඤ්ච සති සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්සාපි පච්චුප්පන්නචිත්තාරම්මණතාය අභාවතො අසබ්බවිසයතා ආපජ්ජෙය්‍ය, යදග්ගෙන ච තං අසබ්බවිසයං, තදග්ගෙන සාවරණම්පි හොති යත්ථ න පවත්තති, තත්ථ ආවරණසම්භවතො, තස්මාස්ස සකලලොකසිද්ධො සබ්බඤ්ඤුභාවො, අනාවරණභාවො ච පරිහායෙථ, ජවනසම්පයුත්තභාවෙ පන සති ආවජ්ජනස්ස නායං ඉට්ඨවිඝාතො ආපජ්ජතීති. තයිදං තෙසමභිනිවෙසමත්තං "ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං, අකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා. 1.1.417) වචනෙන තස්සානන්තරං කුසලාකුසලුප්පත්තියා දීපිතත්තා. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස පන පච්චුප්පන්නචිත්තාරම්මණභාවො එවං වෙදිතබ්බො – අතීතාදිවසෙන හි විභාගමකත්වා "ඉමස්ස චිත්තං ජානාමී"ති පවත්තස්ස ආවජ්ජනං සාමඤ්ඤෙන යං කිඤ්චි අභිමුඛීභූතං චිත්තමාවජ්ජති, තතො ජවනානිපි අත්තනො අත්තනො අභිමුඛීභූතං චිත්තමාරම්මණං කත්වා පවත්තන්ති, න චෙත්ථ ජවනානං භින්නාරම්මණතා ආසඞ්කිතබ්බා චිත්තසාමඤ්ඤෙන ආරම්මණස්ස අභින්නත්තා, තස්මා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස පච්චුප්පන්නචිත්තාරම්මණතං පටිච්ච න කාචි විහෙසා අනුභවිතබ්බාති. කිං වා එතෙන යුත්තිවාදෙන, නනු වුත්තං භගවතා – "අචින්තෙය්‍යො බුද්ධවිසයො"ති (අ. නි. 4.77), තස්මා අපරිමිතපුඤ්ඤසම්භාරෙකඵලස්ස අචින්තෙය්‍යසභාවත්තා ආවජ්ජනෙන විනාපි විසයග්ගහණෙ විබන්ධනාභාවතො යත්ථ කත්ථචි පවත්ති අප්පටිහතායෙවාති. කෙචි පනෙත්ථ "ආවජ්ජනං අනාගතචිත්තමාරම්මණං කත්වා නිරුජ්ඣති, ජවනමෙව පන පච්චුප්පන්නමාරම්මණං ගණ්හාතී"ති වදන්ති. යස්මා පන "අනාගතාරම්මණා ආවජ්ජනා පච්චුප්පන්නාරම්මණානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති පාළි නත්ථි, තස්මා තං අප්පමාණං.

කරොතීති **කරුණා**. කිං කරොති, කෙසං කිං නිමිත්තන්ති ආහ **"පරදුක්ඛෙ සති සාධූනං හදයකම්පන"**න්ති. **කම්පනන්ති** ච පරෙසං දුක්ඛං දිස්වා තස්ස අසහනාකාරෙන චිත්තස්ස අඤ්ඤථත්තං, තදිදං සප්පුරිසානංයෙව හොතීති ආහ **"සාධූන"**න්ති. සප්පුරිසා හි අත්තහිතපරහිතසාධනෙන "සාධූ"ති වුච්චන්ති. "කිණාතී"ති ඉමස්ස අත්ථමාහ **"විනාසෙතී"**ති, අදස්සනං ගමෙති අපනෙතීති අත්ථො. තෙනාහ **"පරදුක්ඛාපනයනාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා"**ති. පරෙසං දුක්ඛස්ස අපනයනං හොතු වා, මා වා, සො පරදුක්ඛාපනයනාකාරො, තථාපවත්තිලක්ඛණාති **පර...පෙ.... ලක්ඛණා**. අපනෙතුකාමතාය පරෙසං දුක්ඛස්ස අසහනං අනධිවාසනං **පරදුක්ඛාසහනං**. න විහිංසා අවිහිංසා, සත්තානං අවිහෙඨනං, තං පච්චුපට්ඨාපෙති, විහිංසාය වා පටිපක්ඛභාවෙන පච්චුපට්ඨාතීති **අවිහිංසාපච්චුපට්ඨානා**.

පමොදනලක්ඛණාති පරසම්පත්තියා පමොදනලක්ඛණා. **අනිස්සායනරසා**ති ඉස්සායනස්ස උසූයනස්ස පටිපක්ඛභාවකිච්චා. පන්තසෙනාසනෙසු, අධිකුසලධම්මෙසු ච අරමණං අරති. සා අත්ථතො ඉස්සාධිකං

දොමනස්සසහගතං, ථිනමිද්ධාධිකඤ්ච උද්ධච්චං. තත්ථ පුරිමං පරසම්පත්තිවිසයං, දුතියං පන්තසෙනාසනාදිවිසයන්ති දට්ඨබ්බං. අරතියා විහනනාකාරෙන පච්චුපට්ඨාති, තස්සා විඝාතං වා වූපසමං පච්චුපට්ඨාපෙතීති **අරතිවිඝාතපච්චුපට්ඨානා. "අනියතෙ ඉච්ඡන්ති"**ති ඉමිනා චෙතසිකන්තරභාවෙන ඉච්ඡන්තීති දස්සෙති.

කායදුච්චරිතතොති වත්ථුවීතික්කමසඞ්ඛාතදුච්චරිතතො. **කායදුච්චරිතාදිවත්ථූනන්ති** පරපාණපරධනපරඉත්ථිආදීනං කායදුච්චරිතාදීනමාලම්බණභූතානමෙව වත්ථූනං. **අවීතික්කමලක්ඛණාති** අමද්දනලක්ඛණා. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුතො සඞ්කොචනකිරියාපදෙසෙන කායදුච්චරිතාදිතොයෙව සඞ්කොචනකිරියා වුත්තාති දට්ඨබ්බං. න හි විරතියො දුච්චරිතවත්ථූනො අකිරියපච්චුපට්ඨානා යුජ්ජන්ති, අථ ඛො දුච්චරිතස්සෙව, විරතීනඤ්ච සොරච්චවසෙන සඞ්කොචනං, අකිරියා ච හිරොත්තප්පානං ජිගුච්ඡාදිවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො. **සද්ධා...පෙ.... පදට්ඨානාති** එත්ථ සද්ධාදයො සබ්බෙව ධම්මා කායසුචරිතාදීනං පදට්ඨානාති එකෙ. අපරෙ පන ''කම්මං කම්මඵලං සද්දහන්තස්ස කායදුච්චරිතාදිඅකරණතො, හිරොත්තප්පසම්පන්නස්ස මුසාවාදාදිඅකථනතො, අප්පිච්ඡසන්තුට්ඨිසල්ලෙඛගුණසමන්නාගතස්ස මිච්ඡාජීවවිවජ්ජනතො ච සද්ධාදයො තිණ්ණං ධම්මානං යථාක්කමෙන පදට්ඨානා''ති වදන්ති. **කෙචීති** අභයගිරිවාසිනො. **ඉමාසූති** ඉමාසු තීසු විරතීසු. **එකෙකං නියතං විරතිමිච්ඡන්තීති** අඤ්ඤං එකං චතුත්ථනියතවිරතිමිච්ඡන්ති. අථ වා නිද්ධාරණත්ථෙ භුම්මවසෙන ඉමාසං අන්තරෙ එකං නියතං විරතිමිච්ඡන්තීති අත්ථො. උභයථාපි පන තෙසං ඉච්ඡා න යුජ්ජති අපරාය විරතියා ධම්මසෙනාපතිනාපි අදෙසිතත්තා, විසයස්ස ච සදා සන්නිහිතත්තාභාවෙන නියතාය එව එකිස්සා අභාවතො. තෙනෙව හි අභයගිරිවාසිනොයෙව ච කෙචි ඉමාසං තිවිධත්තං අනියතත්තමෙව ච ඉච්ඡන්ති. වුත්තඤ්හි තෙහි –

> ''කරුණාමුදිතා සම්මාවාචාකම්මන්තආජීවා;
> යෙභුය්‍යතො අනියතා, හොන්ති ගොචරභෙදතො''ති. –

එත්ථ පන ''යෙභුය්‍යතො''ති වචනං ලොකුත්තරචිත්තෙසු සබ්බදා එකතොයෙව ච ලබ්භමානතං සන්ධාය වුත්තං.

දුතියචිත්තෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති සම්බන්ධො. යථා චිත්තං, එවං තංසම්පයුත්තධම්මාපීති දුතියෙ සසඞ්ඛාරා එවාති ආහ **"සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො"**ති. **තථාති** යථා තතියෙ, තථා චතුත්ථෙපි පීතියා සුඛපදට්ඨානත්තා. සුඛස්ස චෙත්ථ අභාවතො ආහ **"ඨපෙත්වා පීති"**න්ති. නනු ච ''කරුණාමුදිතා උපෙක්ඛාසහගතෙ න සම්භවන්ති''ති වදන්ති, තස්මා යථා පීතියා, එවං තාසම්පි පටික්ඛෙපො කාතබ්බොති? න කාතබ්බො, අප්පනාපත්තිතො පුබ්බෙ කරුණාමුදිතානං උපෙක්ඛාසහගතානම්පි සම්භවතො. කරුණාමුදිතාභාවනාකාලෙ හි අප්පනාවීථිතො පුබ්බෙ උපෙක්ඛාසහගතචිත්තෙනාපි පරිකම්මං හොති, අප්පනාවීථියං පන සොමනස්සසහගතචිත්තෙනෙව එකාවජ්ජනවීථියා වෙදනාපරිවත්තනාභාවතො, තස්මා පුබ්බභාගවසෙනෙව කරුණාමුදිතානම්පි උපෙක්ඛාසහගතෙසු සම්භවො හොතීති ආචරියා. අපරෙ පන සබ්බදාපි තාසං උපෙක්ඛාසහගතෙසු සම්භවං න ඉච්ඡන්ති. ''අවසෙසා පඤ්චමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්ති''ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා ඉදානි විසෙසදස්සනත්ථමාහ **"සොමනස්සට්ඨානෙ වා"**තිආදි.

81. කරුණාමුදිතාදයොති කරුණාමුදිතා චෙව විරතිත්තයඤ්ච. තෙනාහ **"පඤ්චා"**ති.

එවං කාමාවචරකුසලචිත්තසම්පයුත්තෙ දස්සෙත්වා ඉදානි රූපාවචරකුසලචිත්තසම්පයුත්තධම්මෙ දස්සෙතුං **"අවසෙසෙසු පනා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඨපෙත්වා විරතිත්තයන්ති** විරතිත්තයං වජ්ජෙත්වා. කස්මා පනෙත්ථ විරතිත්තයං පරිච්චත්තන්ති? වුච්චතෙ – සුවිසුද්ධකායකම්මාදිකස්ස චිත්තසමාධානවසෙන රූපාරූපාවචරකුසලප්පවත්ති, න කායකම්මාදීනං සොධනවසෙන, නාපි දුච්චරිතදුරාජීවානං සමුච්ඡින්දනවසෙන. තථා හි නීවරණාදිධම්මානං අවත්ථත්තයං හොති වීතික්කමාවත්ථා පරියුට්ඨානාවත්ථා අනුසයාවත්ථාති. තත්ථ වීතික්කමාවත්ථාය පටිපක්ඛං කාමාවචරකුසලං පරියුට්ඨානාවත්ථාය රූපාරූපාවචරං, අනුසයාවත්ථාය ලොකුත්තරකුසලං. දුච්චරිතදුරාජීවානං පන ඨපෙත්වා වීතික්කමාවත්ථං, අනුසයාවත්ථඤ්ච වීතික්කමාවත්ථාය විසුං පරියුට්ඨානාවත්ථා න උපලබ්භති. යස්සා විපච්චනීකං රූපාරූපාවචරකුසලං සියා, තස්මා තං නෙව කාමාවචරකුසලං විය තෙසං වීතික්කමාවත්ථං සොධෙති, න ච ලොකුත්තරං විය අනුසයාවත්ථං සමුච්ඡින්දති, පටිපස්සම්භෙති වා. සීලවිසුද්ධියං සීලසොධනවසෙන කාමාවචරකුසලෙනෙව විගතවීතික්කමස්ස පරිසුද්ධකායකම්මාදිකස්ස යොගිනො චිත්තසමාධානවසෙන පවත්තතීති මහග්ගතචිත්තුප්පාදෙ විරතීනං අසම්භවොයෙව. ඉමමෙව හි අත්ථං සාධෙතුං **"විරතියො පනා"**තිආදි ආරද්ධං. **තෙත්තිංස වා** කරුණාදිඣානවසෙන පවත්තනකාලෙ . **තතොති** තතො තතියෙ වුත්තචෙතසිකතො. කරුණාමුදිතානං අප්පනාපත්තානමෙකන්තසොමනස්සසහගතත්තා ආහ **"පඤ්චමෙන...පෙ.... කරුණාමුදිතාවජ්ජා"**ති.

රූපාවචරපඤ්චමෙ වුත්තනයෙනාති තිංසෙවාති අධිප්පායො. යදි එවං රූපාවචරතො කො විසෙසොති ආහ **"අරූපාවචරභාවොවෙත්ථ විසෙසො"**ති, පඤ්චමෙ රූපසඤ්ඤාභාවතො රූපාවචරභාවො, ඉධ පන රූපසඤ්ඤාසමතික්කමෙන පත්තබ්බත්තා අරූපාවචරභාවොති අයමෙවස්ස තතො විසෙසොති අත්ථො.

පඨමජ්ඣානිකෙති පඨමජ්ඣානවති. **මග්ගචිත්තෙති** චතුබ්බිධෙපි මග්ගඤාණෙ. **දුතියජ්ඣානිකාදිභෙදෙති** දුතියතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකෙ. **වුත්තනයෙනාති** ''දුතියෙන විතක්කවජ්ජා''තිආදිනා වුත්තනයෙන. කිං අවිසෙසෙනාති චෙ, නොති ආහ **"කරුණාමුදිතාන"**න්තිආදි. මග්ගධම්මෙසු පාදකජ්ඣානාදිවසෙන කදාචි

සම්මාසඞ්කප්පවිරහො සියා, න පන විරතිවිරහො, කායදුච්චරිතාදීනං සමුච්ඡින්නවසෙනෙව අරියමග්ගස්ස පවත්තනතොති ආහ **"නියතවිරතිභාවො"**ති. **ලොකුත්තරභාවොති** ඡබ්බිසුද්ධිපරම්පරාය පත්තබ්බත්තා ලොකතො උත්තරණභාවො.

එවං කුසලචෙතසිකානං සම්පයොගවචනත්ථලක්ඛණාදීනි දස්සෙත්වා ඉදානි අකුසලචෙතසිකානි දස්සෙතුං **"අකුසලා පනා"**තිආදි ආරද්ධං. **ඡ යෙවාපනකාති** කිඤ්චාපි පඨමෙ අනියතයෙවාපනකා න ලබ්භන්ති, අකුසලෙසු පන ලබ්භමානකයෙවාපනධම්මෙ එකත්ථ දස්සෙතුං තෙසම්පි ඉධෙව වචනං දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච කත්වා උපරි ධම්මානං උද්දෙසානන්තරං ''එවං යෙවාපනා''තිආදි වුත්තං. විචිකිච්ඡාසහගතෙ ඡන්දාධිමොක්ඛානං, උද්ධච්චසහගතෙ ඡන්දස්ස ච අභාවතො වුත්තං **"පටිපාටියා දසසු චිත්තෙසූ"**ති.

82. **නිද්දිට්ඨාති** නිස්සෙසෙන දස්සිතා. හතා විහතා විද්ධස්තා පාපා අපායාදිදුක්ඛපාපනතො ''පාපා''ති සඞ්ඛාතා අකුසලධම්මා යෙන සො භගවා **හතපාපො,** තෙන. ලාභො අලාභො, යසො අයසො, නින්දා පසංසා, සුඛං දුක්ඛන්ති ඉමෙසු අට්ඨසු ලොකධම්මෙසු අකම්පනට්ඨෙන **තාදිනා** සම්මාසම්බුද්ධෙන. සො හි ලාභාදීසු යාදිසො, අලාභාදීසුපි තාදිසොයෙවාති ''තාදී''ති වුච්චති.

න හිරීයතීති න ලජ්ජති. **අහිරිකොති** පුග්ගලො ධම්මසමූහො වා. ''අහිරික්ක''න්ති වත්තබ්බෙ එකස්ස ක-කාරස්ස ලොපං කත්වා **"අහිරික"**න්ති වුත්තං. **න ඔත්තප්පන්ති** ඔත්තප්පස්ස පටිපක්ඛභූතං ධම්මමාහ. **අජිගුච්ඡනං** අහීළනං. **අලජ්ජනං** අවිලා. **අජිගුච්ඡනලක්ඛණන්ති** සභාවවසෙන වුත්තං, **අලජ්ජනලක්ඛණන්ති** කුසලාබ්‍යාකතස්ස සාධාරණාය හිරියා පටිපක්ඛවසෙන. **තෙනෙවාති** කායදුච්චරිතාදීහි එව. **අසාරජ්ජනං** නිබ්භයතා. **අනුත්තාසො** අසම්භමො. රසාදීනි හිරිඔත්තප්පෙසු වුත්තපටිපක්ඛවසෙන ගහෙතබ්බානීති න තානි ඉධ වුත්තානි. තෙසු හි අලජ්ජනාකාරෙන පාපානං කරණරසං අහිරිකං. අනුත්තාසාකාරෙන අනොත්තප්පං . වුත්තප්පකාරෙනෙව පාපතො අසඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානානි. අත්තනි, පරෙසු ච අගාරවපදට්ඨානානි. ගාමසූකරස්ස විය අසුචිතො කිලෙසාසුචිතො අජිගුච්ඡනං අහිරිකෙන හොති. සලභස්ස විය අග්ගිතො පාපතො අනුත්තාසො අනොත්තප්පෙන හොති. යථාහු පොරාණා –

> ''ජිගුච්ඡති නාහිරිකො, පාපා ගූථාව සූකරො;
> න භායති අනොත්තප්පො, සලභො විය පාවකා''ති.

එත්ථ ච යථා හිරියා බලවභාවෙ ඔත්තප්පං අබ්බොහාරිකං හොති, ඔත්තප්පස්ස බලවභාවෙ හිරී අබ්බොහාරිකා, එවං අහිරිකස්ස බලවභාවෙ අනොත්තප්පං අබ්බොහාරිකං, අනොත්තප්පස්ස බලවභාවෙ අහිරිකං අබ්බොහාරිකං හොතීති කෙචි, තං න යුජ්ජති. යථා හි අසුචිනා අත්තානං මක්ඛෙන්තො, සප්පමුඛෙ හත්ථං පවෙසෙන්තො බාලදාරකො තත්ථ පටික්කූලභාවස්ස, ආදීනවස්ස ච අනුපපරික්ඛනතො නෙව ජිගුච්ඡති, න ච උත්තසති, එවමෙවං ධම්මසභාවස්ස අඤ්ඤාණතො මොහො පාපතො නෙව ජිගුච්ඡති, න උත්තසති, තස්මා තංසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදෙ උභයම්පි බලවතරං හොතීති.

ලුබ්භන්තීති අභිගිජ්ඣන්ති, අල්ලීයන්තීති වුත්තං හොති. **ආරම්මණග්ගහණලක්ඛණොති** එත්ථ **ආරම්මණග්ගහණං** නාම ''මම ඉදං''න්ති තණ්හාභිනිවෙසවසෙන අභිනිවිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අවිස්සජ්ජනං, න ආරම්මණකරණමත්තං. **අභිසඞ්ගො** අතිසයවතාය ආසත්තියා දුම්මොචනීයභාවො. **අපරිච්චාගො** අවිජහනං. **තෙලඤ්ජනරාගො වියාති** ධොවිත්වාපි පරිච්චජිතුං අසක්කුණෙය්‍යො තෙලමක්ඛිතඅඤ්ජනරාගො විය. ''අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතී''ති වචනතො වුත්තං **"අස්සාදදස්සනපදට්ඨානො"**ති. තත්ථ අස්සාදවසෙන දස්සනං අස්සාදදස්සනං. නනු ච අස්සාදදස්සනම්පි අත්ථතො ලොභොයෙවාති කථං සයං අත්තනො පදට්ඨානං හොතීති? සච්චං, පඨමං නාතිබලවලොභවසෙන අස්සාදදස්සනො පච්ඡා බලවලොභො හොතීති තස්ස තංපදට්ඨානතා වුත්තා. තෙනෙව ච ''තණ්හා පවඩ්ඪතී''ති වුත්තං. අපරෙ පන ''අස්සාදො නාම සුඛවෙදනා, අස්සාදදස්සනන්ති අස්සාදදිට්ඨී''ති වදන්ති. සුඛවෙදනාය වා කාරණභූතං සුභනිමිත්තං අස්සාදො නාම, අසුභෙ ''සුභ''න්ති පවත්තා තයො විපල්ලාසා අස්සාදදස්සනං නාමාති කෙචි.

මුය්හන්තීති න බුජ්ඣන්ති. ධම්මසභාවස්ස යාථාවතො අදස්සනං **චිත්තස්ස අන්ධභාවො. අඤ්ඤාණං** ඤාණපටිපක්ඛො ධම්මො. තත්ථ පුරිමලක්ඛණං සභාවවසෙන වුත්තං, ඉතරං පටිපක්ඛවසෙන. අථ වා **අඤ්ඤාණලක්ඛණොති** කිච්චවසෙන වුත්තං. සො හි අසම්පටිවෙධරසොති වුත්තො. ධම්මසභාවං පටිවිජ්ඣිතුං අසමත්ථතා **අසම්පටිවෙධො. ආරම්මණසභාවච්ඡාදනරසොති** යථා අඤ්ඤාණං, මොහසමඞ්ගිපුග්ගලො වා ආරම්මණසභාවං පටිවිජ්ඣිතුං න ලභති, මොහස්ස තථා පවත්ති ආරම්මණසභාවච්ඡාදනං. එත්ථ ච ඤාණං ආරම්මණං යථාසභාවතො ජානාති, දිට්ඨි යථාසභාවං විජහිත්වා අයාථාවතො ගණ්හාති, මොහො පන න කථඤ්චි විජානාති. යදි එවං ආරම්මණග්ගහණකාලො කථං තදා සො ආරම්මණං ජානාතෙවාති? තදාපි න ජානාති. යථා පන ඵස්සාදයො ඵුසනාකාරාදිමත්තවසෙනෙව ආරම්මණං ගණ්හන්ති, න ජානනවසෙන, එවමයං ආරම්මණං ගහෙත්වා උප්පජ්ජමානො පටිච්ඡාදනාකාරෙනෙව ගණ්හාති, න පන ජානනාකාරෙනාති. යස්ස උප්පජ්ජති, තස්ස අන්ධකරණං අන්ධකාරො, තථා පච්චුපට්ඨාති, තං වා පච්චුපට්ඨාපෙතීති **අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො.**

මිච්ඡා පස්සන්තීති ධම්මසභාවස්ස විපරීතවසෙන අනිච්චාදිං නිච්චාදිවසෙන පස්සන්ති. **අයොනිසො අභිනිවෙසො** උප්පථාභිනිවෙසො. ධම්මසභාවං අතික්කමිත්වා පරතො නිච්චාදිතො වා පරප්පච්චයතො වා ආමසනං **පරාමාසො,** විපරීතග්ගාහවසෙන ‘‘ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ’’න්ති අභිනිවෙසනං **මිච්ඡාභිනිවෙසො. අරියානං අදස්සනකාමතාදීති ආදි-**සද්දෙන සද්ධම්මඅසොතුකාමතාදිං සඞ්ගණ්හාති.

යස්ස ධම්මස්ස වසෙන උද්ධතං හොති චිත්තං, තංසම්පයුත්තධම්මා වා, සො ධම්මො උද්ධච්චං. තෙනාහ **‘‘උද්ධතභාවො’’**ති. **අවූපසමොති** අසන්නිසින්නභාවො. **වාතා…පෙ…. පටාකා වියාති** යථා පටාකා යොත්තබලෙන ධජයට්ඨිං අමුඤ්චන්තීපි වාතාභිඝාතෙන එත්ථ අවට්ඨාතුං න සක්කොති, එවමිදම්පි අධිමොක්ඛබලෙන ආරම්මණං අමුඤ්චන්තම්පි අයොනිසොමනසිකාරබලෙන ආරම්මණෙ අචලං අවට්ඨාතුං න සක්කොතීති වාතප්පහාරෙනෙව චලධජපටාකා විය අනවට්ඨානකිච්චං. **භන්තත්තං** පරිබ්භමනාකාරො. උද්ධච්චස්ස සබ්බාකුසලසාධාරණත්තා, අඤ්ඤෙසඤ්ච අකුසලසාධාරණානං විසුං පදට්ඨානස්ස ලබ්භමානත්තා වුත්තං **‘‘අයොනිසො…පෙ…. පදට්ඨාන’’**න්ති. යෙනාකාරෙන වා මනසිකරොතො උද්ධච්චං උප්පජ්ජති, තෙනාකාරෙන මනසිකරණං ඉධ **අයොනිසොමනසිකාරො.** අථ වා උද්ධච්චනිමිත්තස්ස ආරම්මණස්ස මනසිකරණං ඉධ **අයොනිසොමනසිකාරො.**

මඤ්ඤතීති අභිමඤ්ඤති, අහංකාරං කරොතීති අත්ථො. සෙය්‍යාදිවසෙන උච්චතො නමනං **උණ්ණති. සම්පග්ගහරසොති** උණ්ණතිවසෙනෙව අත්තනො, සම්පයුත්තධම්මානං වා සම්පග්ගණ්හනකිච්චො, න වීරියං විය තංතංකිච්චසාධනෙන. අභිභුස්සහනවසෙන හීනස්ස අත්තානං නීචං කත්වා ගහණම්පි පග්ගණ්හනවසෙනෙවාති වෙදිතබ්බං. **කෙතු…පෙ…. පච්චුපට්ඨානොති** එත්ථ කෙතු වුච්චති අච්චුග්ගතධජො, ඉධ පන කෙතු වියාති කෙතු, උළාරතමාදිභාවො, තං කෙතුභාවසඞ්ඛාතං කෙතුං කම්‍යතීති කෙතුකම්‍යං, යස්ස ධම්මස්ස වසෙන තං කෙතුකම්‍යං, සො **කෙතුකම්‍යතා.** ‘‘අහ’’න්ති පවත්තනතො මානස්ස දිට්ඨිසදිසී පවත්තතීති දිට්ඨිමානා එකචිත්තුප්පාදෙ න පවත්තන්ති, ද්වෙ කෙසරසීහා විය එකගුහායං, තස්මා මානො දිට්ඨිවිප්පයුත්තචිත්තෙ සබ්බදා අනුප්පජ්ජමානොපි දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙ නියමෙන අනුප්පජ්ජනතො **දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභපදට්ඨානො.** මානො ධම්මසමූහග්ගහණෙ බලවං හුත්වා අත්තුක්කංසනභාවෙන පවත්තති, දිට්ඨි එකෙකධම්මම්පි නිච්චාදිආකාරෙන ගණ්හන්තී පවත්තති. අත්තසිනෙහසන්නිස්සයො වා මානො, අත්තකිලමථානුයොගසන්නිස්සයා දිට්ඨීති අයමෙතෙසං විසෙසො.

ඉස්සතීති උසූයති. **තත්ථෙවාති** පරසම්පත්තීසුයෙව. ඉස්සාවසෙන පරසම්පත්තීසු අතුස්සනතො වුත්තං **‘‘අනභිරතිරසා’’**ති. තෙනෙවෙතං වුච්චති –

> ‘‘ඉස්සානලසිඛා යෙසං, හදයෙ ජලතීධ තෙ;
> නෙව වින්දන්ති පාමොජ්ජං, සම්බුද්ධාදීහි සෙවිත’’න්ති.

මච්ඡරයොගෙන මච්ඡරිනි පවත්තං මච්ඡර-සද්දං ගහෙත්වා ආහ **‘‘මච්ඡරභාවො මච්ඡරිය’’**න්ති. නිරුත්තිනයෙන පන ‘‘මා ඉදං අච්ඡරියං අඤ්ඤෙසං හොතු, මය්හංව හොතූ’’ති මච්ඡරියන්ති පොරාණා. **නිගුහණං** අත්තනො සම්පත්තියා පරෙසං අදස්සනං. **සඞ්කොචනං** අත්තසම්පත්තීනං පරෙහි සාධාරණභාවකරණස්ස අරුච්චනාකාරෙන පටිකුටනං. ‘‘මා ඉදං පරස්ස හොතූ’’ති පරෙසු පටිහනනවසෙන අත්තසන්තකස්ස ආරම්මණකරණතො මච්ඡෙරං පටිසචිත්තෙස්වෙව ලබ්භතීති වදන්ති, තං න යුත්තං එකස්සෙව ධම්මස්ස අඤ්ඤත්ථ පටිහඤ්ඤිත්වා අඤ්ඤාරම්මණභාවප්පසඞ්ගතො. පරෙහි සාධාරණභාවෙ පටිහනනවසෙන පන තං ආරබ්භ පවත්තනතො මච්ඡෙරං පටිසචිත්තෙසු උප්පජ්ජතීති යුත්තං. **අත්තසම්පත්තීති** ආවාසාදිසම්පත්ති.

කුච්ඡිතං කතන්ති එත්ථ කතම්පි අකතම්පි ගරහිතබ්බත්තා කුච්ඡිතං කතං නාම හොති. එවඤ්හි වත්තාරො හොන්ති ‘‘යං මයා න කතං, තං කුකත’’න්ති. තථා හි වක්ඛති ‘‘කතාකතානුසොචනරසා’’ති. එවං කතාකතං දුච්චරිතං සුචරිතම්පි කුච්ඡිතං කතං නාම. සුචරිතම්පි හි ගරහන්තස්ස කුච්ඡිතං කතන්ති හොති . යථා පන පථවීකසිණාරම්මණං ඣානං පථවීකසිණං, එවං කුකතං ආරබ්භ විප්පටිසාරවසෙන පවත්තං චිත්තං තංසහචරිතතාය ඉධ කුකතන්ති ගහෙතබ්බං. අථ වා කතාකතං ආරබ්භ උප්පජ්ජනකවිප්පටිසාරචිත්තංයෙව ගරහිතබ්බතො ‘‘කුච්ඡිතං කතං කුකත’’න්ති වුච්චති. යස්ස ධම්මස්ස වසෙන තං චිත්තං කුකතං නාම හොති, සො ධම්මො කුක්කුච්චං. තෙනාහ **‘‘කුකතං, තස්ස භාවො’’**ති. පච්ඡා අනුතප්පනං විහෙඨනං **පච්ඡානුතාපො. කතාකතානුසොචනං** කතාකතස්ස සුචරිතදුච්චරිතස්ස අනුසොචනං, ‘‘අකතං වත මෙ කල්‍යාණ’’න්තිආදිනා අනුතප්පනං, ‘‘අකතං මයා පුබ්බෙ කල්‍යාණකම්මං, ඉතො දානි පට්ඨාය කරොමී’’ති පවත්තං පන කුසලපක්ඛිකං වීරියමෙව, න කතාකතානුසොචනං, කතාකතාකාරවිසිට්ඨස්ස සුචරිතදුච්චරිතස්ස අනුසොචනවසෙන විරූපං පටිසරණං **විප්පටිසාරො.** කතාකතානුසොචනඤ්හි අවඩ්ඪිසම්පාදනතො විරූපං පටිසරණං, තං පරායත්තතාහෙතුතාය දාසබ්‍යං විය දට්ඨබ්බං. යථා හි දාසබ්‍යෙ සති දාසො පරායත්තො හොති, එවං කුක්කුච්චෙ සති තංසමඞ්ගීපුග්ගලො. න හි සො අත්තනො ධම්මතාය කුසලෙ පවත්තිතුං සක්කොති. අථ වා කතාකතකුසලාකුසලානුසොචනවසෙන ආයත්තතාය තදුභයවසෙන කුක්කුච්චෙන තංසමඞ්ගී හොතීති තං දාසබ්‍යං විය හොති.

අනුස්සාහනාවසීදනවසෙන සංහතභාවො ථීනං, තෙන යොගතො චිත්තං ථීනං, තස්ස භාවො **ථීනතා.** තෙනාහ ‘‘අනුස්සාහසංහනනතා’’ති. අසමත්ථතාවිඝාතවසෙන අකම්මඤ්ඤතා **මිද්ධං.** තෙනාහ ‘‘අසත්තිවිඝාතො’’ති. යස්මා

මිද්ධවසෙනෙව තෙන සම්පයුත්තධම්මා මෙධිතා විහතසාමත්ථියා හොන්ති, තස්මා **"මිද්ධතා මිද්ධ"**න්ති වුත්තං. න විජ්ජති උස්සාහො අස්සාති අනුස්සාහං, තබ්භාවොපි අනුස්සාහං. අනුස්සාහසඞ්ඛාතො සංහනනභාවො **අනුස්සාහසංසීදනතා,** කුසීතභාවොති වුත්තං හොති. **අසත්තිවිඝාතොති** යස්මා තං මිද්ධං උප්පජ්ජමානමෙව සත්තිවිනාසවසෙන උප්පජ්ජති, තස්මා නත්ථි එතස්ස සත්තීති තං සම්පයුත්තචිත්තං අසත්ති, තස්ස භාවොපි, අසත්තියෙව විඝාතොති අසත්තිවිඝාතො.

අනුස්සාහනලක්ඛණන්ති උස්සාහපටිපක්ඛලක්ඛණං. වීරියස්ස විනොදනං ඛෙපනං **වීරියවිනොදනං.** සම්පයුත්තධම්මානං සංසීදනාකාරෙන පච්චුපට්ඨාති, තෙසං වා සංසීදනං පච්චුපට්ඨාපෙතීති **සංසීදනපච්චුපට්ඨානං. අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණන්ති** එත්ථ කාමං ථිනම්පි අකම්මඤ්ඤතාසභාවමෙව, තං පන චිත්තස්ස අකම්මඤ්ඤං, මිද්ධං වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සාති අයමෙත්ථ විසෙසො. තථා හි පාළියං "තත්ථ කතමං ථිනං? යා චිත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා. කතමං මිද්ධං? යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා"ති (ධ. ස. 1162) ච ආදිනා ඉමෙසං නිද්දෙසො පවත්තො. **ඔනහනං** විඤ්ඤාණද්වාරානං පිදහනං, සම්පයුත්තානං බන්ධනං වා. **ලීනතා** ලීනාකාරො, ආරම්මණග්ගහණෙ සඞ්කොචො. යස්මා ථිනෙන චිත්තස්සෙව සංහනනං හොති, මිද්ධෙන පන වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්ස විය රූපකායස්සපි, තස්මා තං පචලායිකානිද්දං පච්චුපට්ඨාපෙතීති පචලායිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානන්තිපි වට්ටති. පොත්ථරූපපටිච්ඡාදකපටො විය ආරම්මණසභාවාවච්ඡාදකො මොහො. මුඛෙ බන්ධපටො විය සම්පයුත්තධම්මෙ පත්ථරිතුං අදෙන්තං මිද්ධන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො.

සෙසාති ඉධ ලක්ඛණාදිවසෙන වුත්තාවසෙසා ඵස්සාදයො. **කුසලෙසු වුත්තනයෙනාති** ලක්ඛණාදිතො වුත්තනයෙන. න කොචි එත්ථ විසෙසො අත්ථීති චෙ, නො නත්ථීති ආහ **"එත්ථ පනා"**තිආදි, විතක්කාදීනං තිණ්ණං යථාක්කමං මිච්ඡාසඞ්කප්පාදිනාමමත්තමෙව විසෙසොති අත්ථො. **එකූනවීසතීති** ඨපෙත්වා මානාදයො ඡ අනියතයෙවාපනකෙ සෙසා සරූපෙනාගතා පන්නරස ඡන්දාදයො ච චත්තාරො නියතයෙවාපනකාති ඉමෙ එකෙන ඌනා වීසති චෙතසිකා. අනියතයෙවාපනකානං පන ඉධ අලභන්තානම්පි එත්ථ වචනෙ කාරණං වුත්තමෙව.

ථිනමිද්ධස්ස අනියතභාවොති ථිනමිද්ධස්ස අනියතස්ස ඉධ උප්පජ්ජනකභාවමාහ, න පන පඨමෙ නියතභාවං තත්ථ සබ්බසොව අනුප්පජ්ජනතො. න හි සභාවතික්ඛිණං චිත්තං ථිනමිද්ධයොගී හොතීති. තතියෙ මානස්ස අනියතස්ස සම්භවෙපි නියතධම්මෙ සන්ධාය **"අට්ඨාරසා"**ති වුත්තං. තෙනාහ **"මානො පනෙත්ථ අනියතො"**ති. **දිට්ඨියා සහ න උප්පජ්ජතීති** එත්ථ කාරණං වුත්තමෙව. චතුත්ථෙ **අවසෙසාති** අට්ඨාරසෙව, පඤ්චමෙ ඨපෙත්වා පීතිං දිට්ඨියා සහ අට්ඨාරසෙව, තථා ඡට්ඨෙපි. සත්තමෙ පීතියා, දිට්ඨියා ච අභාවතො සත්තරස, තථා අට්ඨමෙපි.

එතෙපි තයොති න කෙවලං කරුණාමුදිතා එව, එතෙපි තයො එකතො න උප්පජ්ජන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං විසයභෙදතොයෙව. තථා හි ඉස්සා පරසම්පත්තිවිසයා, මච්ඡරියං අත්තසම්පත්තියා පරෙහි සාධාරණභාවවිසයං, කුක්කුච්චං කතාකතවිසයන්ති, තස්මා යං අභයගිරිවාසිනො වදන්ති "ඉස්සාමච්ඡෙරං යදිච්ඡාවසෙන එකතොපි උප්පජ්ජතී"ති, න තං ගහෙතබ්බං.

සභාවතො, පරිකප්පනතො වා අනිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අනිට්ඨාකාරං වා ආරම්මණස්ස අනුභවනං සම්භුඤ්ජනං අනිට්ඨාරම්මණානුභවනං, තං ලක්ඛණමස්සාති **අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං.** තෙනාහ **"අනිට්ඨාකාරසම්භොගරස"**න්ති, යථාභූතෙන වා අයථාභූතෙන වා අනිට්ඨාකාරෙන ආරම්මණස්ස සම්භුඤ්ජනරසං, පච්චානුභවනකිච්චන්ති අත්ථො. තිත්ථියාදීනඤ්හි සභාවතො ඉට්ඨෙ බුද්ධාදිආරම්මණෙපි අනිට්ඨාකාරතො ගහණවසෙන දොමනස්සං උප්පජ්ජති. දොමනස්සස්ස එකන්තෙන කාමධාතුයංයෙව පවත්තනතො ආහ **"හදයවත්ථුපදට්ඨාන"**න්ති. තස්ස හි අනීවරණාවත්ථාය අභාවතො රූපාරූපධාතුයං අසම්භවො.

අත්තනො පවත්තිආකාරවසෙන අනිට්ඨරූපසමුට්ඨාපනවසෙන වා විරූපං සප්පනං විසප්පනං, අනිට්ඨරූපසමුට්ඨාපනවසෙනෙව වා විසප්පනං සරීරකම්පනං, තං රසො කිච්චං, සම්පත්ති වා අස්සාති **විසප්පනරසො,** නිස්සයස්ස හදයවත්ථුනො, සකලස්සෙව වා කායස්ස විජ්ඣත්තභාවාපාදනතො ආහ **"අත්තනො නිස්සයදහනරසො වා"**ති, **විජ්ඣත්තභාවාපාදනතොති** ච මිලාතභාවාපාදනතොති අත්ථො. යථා කථං වියාති ආහ **"දාවග්ගි වියා"**ති. සො හි වනසණ්ඩංයෙව උප්පන්නො තමෙව දහති. **දූසනපච්චුපට්ඨානොති** අත්තනො, පරස්ස ච දූසනාකාරෙන පච්චුපට්ඨානො. සො හි යස්ස සන්තානෙ උප්පන්නො, තං එකන්තෙන අන්තමසො විරූපභාවාපාදනෙනපි දූසෙති, පරං පන දූසෙතු වා, මා වා හත්ථෙන ගහිතඅසුචි විය. "අනත්ථං මෙ අචරී"තිආදීනි නව ආඝාතවත්ථූනි පදට්ඨානමස්සාති **ආඝාතවත්ථුපදට්ඨානො.** සො උපයොගඵලකාලෙසු අනිට්ඨත්තා විසසංසට්ඨපූතිමුත්තං විය දට්ඨබ්බො. **අට්ඨාරස වාති** ඉස්සාදීසු අනියතෙසු එකෙන සද්ධිං අට්ඨාරස වා.

පවත්තිට්ඨිතිමත්තාති චෙතසො පවත්තිසඞ්ඛාතා ඨිතිමත්තා, මග්ගඞ්ගාදිභාවං න ගච්ඡති අධිමොක්ඛවිරහතොති අත්ථො. අථ වා **පවත්තිට්ඨිතිමත්තාති** ඛණට්ඨිතිමත්තා. "නිවාතෙ දීපච්චීනං ඨිති වියා"ති හි වුත්තං. චිත්තට්ඨිති විය සන්තානට්ඨිතියා පච්චයො භවිතුං අසමත්ථත්තා නිච්ඡයාභාවෙන අසණ්ඨහනතො චෙතසො පවත්තිපච්චයමත්තතාය පවත්තිට්ඨිතිමත්තා ඛණට්ඨිතිමත්තා පවත්තිපච්චයමත්තා ඨිති පවත්තිට්ඨිතීති කත්වා. **විගතා චිකිච්ඡාති** නිස්සක්කෙ පච්චත්තවචනං "පිසුණා වාචා පටිවිරතො"තිආදීසු විය, විගතා තිකිච්ඡායාති අත්ථො. අයමෙව වා පාඨො. "විගතා

විකිච්ඡා''ති විකිච්ඡිතුං දුක්කරතාය චෙතං වුත්තං, න සබ්බථා විකිච්ඡාය අභාවතො. ''එවං නු ඛො, න නු ඛො''තිආදිනා සංසප්පනවසෙන සෙති, සමන්තතො වා සෙතීති **සංසයො. කම්පනරසාති** චිත්තස්ස කම්පනකිච්චා. උද්ධච්චඤ්හි අත්තනා ගහිතාකාරෙයෙව ඨත්වා භමතීති එකාරම්මණස්මිං එව විප්ඵන්දනවසෙන පවත්තති, විචිකිච්ඡා පන යදිපි එකස්මිං ආරම්මණෙ උප්පජ්ජති, තථාපි ''එවං නු ඛො, න නු ඛො''ති අඤ්ඤං ගහෙතබ්බාකාරං අපෙක්ඛතීති නානාරම්මණෙ කම්පනං හොති. අනිච්ඡයාකාරෙන ද්වෙළ්හකාකාරෙන පච්චුපට්ඨාති, අනිච්ඡයං වා පච්චුපට්ඨාපෙතීති **අනිච්ඡයපච්චුපට්ඨානා.**

අධිමොක්ඛවිචිකිච්ඡානං අඤ්ඤමඤ්ඤං විපරීතකිච්චතාය ආහ **''විචිකිච්ඡාය අභාවෙනා''**ති. **සමාධීති** චිත්තෙකග්ගතා. සා හි ආරම්මණෙ චිත්තස්ස සම්මා ආධානතො ''සමාධී''ති වුච්චති. **බලවා හොතීති** බලවමිත්තෙන දින්නපිට්ඨිබලො පුරිසො විය බලවා හොති, බලාදිභාවං ගච්ඡතීති අධිප්පායො.

සත්තාරම්මණත්තාති සත්තපඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා. නනු පඤ්ඤත්තාරම්මණාපි විපාකා හොන්තීති චොදනං සන්ධායාහ **''කාමාවචරවිපාකානං එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා''**ති. කුතො පන විරතීනං කුසලත්තමෙවාති චාරිතන්ති ආහ **''පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලාති** (විභ. 715) **හි වුත්ත''**න්ති. යදි එවං ලොකුත්තරවිපාකෙසු විරතියො න ලබ්භන්තීති? නො න ලබ්භන්ති සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ ලොකියවිරතියොයෙව සන්ධාය වුත්තත්තා. තෙන ලොකියවිපාකෙසුයෙව විරතියො න සම්භවන්තීති ගහෙතබ්බං.

කායපසාදසන්නිස්සිතත්තා කායෙ භවො සාතභාවො ලක්ඛණමස්සාති **කායිකසාතලක්ඛණා**. චෙතසිකසුඛෙ වුත්තනයෙන පච්චුපට්ඨානාදයො නෙතබ්බාති ආහ **''සෙසා වුත්තනයා එවා''**ති.

84-6. නනු ච ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ සුඛවෙදනා උප්පජ්ජති, අනිට්ඨෙ දුක්ඛවෙදනා, ඉට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාවෙදනා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො ච කුසලවිපාකා ඉට්ඨෙ, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ වා ආරම්මණෙ උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ යුත්තො තාව ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාවෙදනායොගො, න පන ඉට්ඨාරම්මණෙ, න චාපි එතං සක්කා වත්තුං පරිකප්පනාවසෙන ඉට්ඨාරම්මණම්පි ඉට්ඨමජ්ඣත්තතො ගණ්හන්ති යථා ''කම්මවිඤ්ඤාණ''න්ති විපාකානං අවඤ්චනීයභාවතො, තස්මා කථං ඉට්ඨෙ, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච උප්පජ්ජමානෙසු චක්ඛුසොතඝානජිව්හාවිඤ්ඤාණෙසු උපෙක්ඛාවෙදනායෙව සම්භවති, න සුඛවෙදනා, යතො තෙසු උපෙක්ඛාවෙදනා වුත්තාති ඉමං චොදනං සඞ්ඛෙපතො දස්සෙතුං **''ඉට්ඨාරම්මණයොගස්මි''**න්තිආදිං වත්වා පුන තස්සා සොධනත්ථං **''උපාදාය ච රූපෙනා''**තිආදි වුත්තං. භූතරූපං උපාදාය නිස්සාය පවත්තං රූපං උපාදායරූපං. **''උපාදාය ච රූපෙනා''**ති පන ''මනසී ච කාරො''ති එත්ථ වුත්තනයමෙව. **''උපාදායකරූපෙනා''**ති වා පාඨො, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථුභූතෙන චක්ඛුපසාදෙන, තථා සොතවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථුභූතෙන සොතපසාදාදිනා ච උපාදායරූපෙනාති අත්ථො. **උපාදාරූපකෙ පනාති** ය-කාරලොපං කත්වා නිද්දෙසො ''පටිසඞ්ඛා යොනිසො''තිආදීසු විය, යථාක්කමං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණභූතෙ රූපසද්දාදිකෙ උපාදායරූපෙති අත්ථො. **සංඝට්ටනානිඝංසස්සාති** සංඝට්ටනාසඞ්ඛාතස්ස නිඝංසස්ස. සංඝට්ටනායෙව අඤ්ඤමඤ්ඤවිසයවිසයීභාවස්ස අනුරූපදෙසුප්පත්තිසඞ්ඛාතනිඝංසො වියාති නිඝංසොති වුච්චති. අථ වා සම්පත්තාසම්පත්තග්ගහණවසෙන සංඝට්ටනාය නිඝංසස්ස චාති අත්ථො. චක්ඛුරූපසොතසද්දා හි අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්පත්තායෙව අනුරූපදෙසුප්පත්තියා අඤ්ඤමඤ්ඤං ඝට්ටෙන්ති නාම. තතො තෙසං වසෙන ඝට්ටනාකාරභූතො අඤ්ඤමඤ්ඤාභිමුඛභාවො ''සංඝට්ටනා''ති වුත්තො. ඝානගන්ධා, පන ජිව්හාරසා ච අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පත්තායෙව ආසන්නතරදෙසෙ උප්පන්නා අඤ්ඤමඤ්ඤං නිඝංසෙන්ති ආහච්ච තිට්ඨන්ති. තතො තෙසං වසෙන නිඝංසො වුත්තොති. **දුබ්බලත්තාති** අධිකරණීමත්ථකෙ පිචුපිණ්ඩකං ඨපෙත්වා පිචුපිණ්ඩෙනෙව පහතකාලෙ විය ඵුට්ඨමත්තභාවෙන දුබ්බලත්තා. **දීපයෙති** එවං සංඝට්ටනානිඝංසස්ස දුබ්බලත්තා වෙදනා මජ්ඣත්තට්ඨානෙ තිට්ඨතීති උපෙක්ඛායොගං පකාසෙයය. යදි එවං කායවිඤ්ඤාණෙපි ඉදං සමානන්ති, නොති ආහ **''පසාදං පනා''**තිආදි. යථා හි අධිකරණීමත්ථකෙ කප්පාසපිචුපිණ්ඩං ඨපෙත්වා කූටෙන පහරන්තස්ස කූටං පිචුපිණ්ඩමතික්කම්ම අධිකරණිං ගණ්හාති, එවමෙවං කායද්වාරෙ බහිද්ධා මහාභූතාරම්මණං අජ්ඣත්තිකකායපසාදං ඝට්ටෙත්වා තං අතික්කම්ම පසාදපච්චයෙසු මහාභූතෙසු පටිහඤ්ඤති, නිඝංසො බලවා හොති, තස්මා ඉට්ඨාරම්මණෙ කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා සුඛවෙදනා හොති, අනිට්ඨාරම්මණෙ පන වුත්තනයෙන දුක්ඛවෙදනාති වුත්තං හොති.

මනොධාතුනාති එත්ථ කිඤ්චාපි ධාතු-සද්දො ඉධ ඉත්ථිලිඞ්ගෙයෙව දිස්සති, ඉමිනායෙව පන ආචරියස්ස වචනෙන පුල්ලිඞ්ගො අත්ථීති සිද්ධං. කෙචි පන ''සක්කටවොහාරෙන වුත්ත''න්ති වදන්ති. සම්පයුත්තා දස ධම්මාති සම්බන්ධො. **තස්මාචෙත්ථාති** එත්ථ ච-කාරො පදසන්ධිමත්තකරො.

කායවිඤ්ඤාණෙ දුක්ඛවෙදනාති කිඤ්චාපි සුඛාදිකන්ති ආදි-සද්දෙන අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛවෙදනාසම්පයොගො වුත්තො, ඉධ පනස්සා ලක්ඛණාදිදස්සනත්ථං පුන ''කායවිඤ්ඤාණෙ දුක්ඛවෙදනා''ති උපඤ්ඤාසො කතො, රසාදයො පනස්ස කුසලවිපාකෙ සුඛවෙදනාය වුත්තවිපරියායෙන යොජෙතබ්බාති ඉධ න වුත්තා. **සෙසාති** සෙසචෙතසිකා.

බලප්පත්තොති සෙසාහෙතුකචිත්තසම්පයුත්තසමාධිතො අයං වීරියින්ද්‍රියයොගෙන බලවභාවප්පත්තො, න පන බලරාසිප්පත්තොති අත්ථො. යදි එවං කස්මා චෙතසිකවිභාගනිද්දෙසෙ ''බලානි ද්වෙ ද්විචිත්තෙසූ''ති වුත්තං? තත්ථ හි

කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණයුගළං සන්ධාය තථා වුත්තං. සබ්බං සෙසාහෙතුකචිත්තෙසු චිත්තෙකග්ගතාය විභඞ්ගෙ –

“කතමා තස්මිං සමයෙ චිත්තස්ස එකග්ගතා හොති? යා තස්මිං සමයෙ චිත්තස්ස ඨිතී”ති (ධ. ස. 11) –

එත්තකමෙව වත්වා කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තාය එකග්ගතාය විභඞ්ගෙ –

“කතමා තස්මිං සමයෙ චිත්තස්ස එකග්ගතා හොති? යා තස්මිං සමයෙ චිත්තස්ස ඨිති සණ්ඨිති අවට්ඨිති අවිසාහාරො අවික්ඛෙපො අවිසාහටමානසතා සමථො සමාධින්ද්‍රියං සමාධිබල”න්ති (ධ. ස. 11) –

බලපරියොසානං කත්වා විභජිතත්තා වීරියවිභඞ්ගෙ ච –

“කතමං තස්මිං සමයෙ වීරියින්ද්‍රියං හොති? යො තස්මිං සමයෙ චෙතසිකො වීරියාරම්භො නික්කමො පරක්කමො උය්‍යාමො වායාමො උස්සාහො උස්සොළ්හී ථාමො ධිති අසිථිලපරක්කමතා අනික්ඛිත්තඡන්දතා අනික්ඛිත්තධුරතා ධුරසම්පග්ගාහො වීරියං වීරියින්ද්‍රියං වීරියබල”න්ති (ධ. ස. 13) –

බලපරියොසානං කත්වා විභජිතත්තා විභඞ්ගවාරෙ ආගතං සමාධිබලං, වීරියබලඤ්ච සන්ධාය “බලානි ද්වෙ ද්විචිත්තෙසූ”ති වුත්තං, න පන ධම්මුද්දෙසවාරෙ බලරාසියං ආගතබලං සන්ධාය සබ්බාහෙතුකචිත්තෙසු ධම්මුද්දෙසස්ස මග්ගරාසිතො පට්ඨාය පරිහීනත්තා.

87. **විපාකකිරියාහදයෙහී**ති විපාකකිරියචිත්තෙහි. හදයං මනො මානසං චිත්තන්ති හි පරියායවචනං. සොභනං ගතං ගමනමස්සාති සුගතො. භගවතො හි විනෙය්‍යජනූපසඞ්කමනං එකන්තෙන තෙසං හිතසුඛනිප්ඵාදනතො සොභනං, තථා ලක්ඛණානුබ්‍යඤ්ජනපටිමණ්ඩිතරූපකායතාය දුතවිලම්බිතාදිදොසරහිතං අවහසිතරාජහංසවසභවාරණමිගරාජගමනං කායගමනං, ඤාණගමනඤ්ච නිම්මලවිපුලකරුණාසතිවීරියාදිගුණවිසෙසසමඞ්ගීභූතමභිනීහාරතො යාව මහාබොධිං අනවජ්ජතාය සොභනමෙවාති. අථ වා සකලම්පි ලොකං පරිඤ්ඤාභිසමයවසෙන සයම්භුඤාණෙන පරිජානන්තො සම්මා ගතො අවගතොති සුගතො, තථා ලොකසමුදයං පහානාභිසමයවසෙන පජහන්තො අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තො සම්මා ගතො අතීතොති සුගතො, ලොකනිරොධසඞ්ඛාතං නිබ්බානං සච්ඡිකිරියාභිසමයවසෙන සම්මා ගතො අධිගතොති සුගතො, ලොකනිරොධගාමිනිපටිපදාසඞ්ඛාතං මග්ගං භාවනාභිසමයවසෙන සම්මා ගතො පත්තොති සුගතො. අථ වා සම්මා ගදතීති සුගතො. භගවා හි භූතං තච්ඡං අත්ථසංහිතං විනෙය්‍යානං යථාරහං කාලයුත්තමෙව ධම්මං භාසති, තස්මා සම්මා ගදතීති ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා “සුගතො”ති වුත්තො. අථ වා සුන්දරං ඨානං සම්මාසම්බොධිං, නිබ්බානමෙව වා ගතොති සුගතො, තෙන **සුගතෙන**.

88. **“අවගච්ඡතී”**තිආදීසු **යො** භික්ඛු **අනූනං** අත්ථතො වා බ්‍යඤ්ජනතො වා අනූනං සුපරිපුණ්ණං තතොයෙව **පරමං** විසිට්ඨං **ඉමං** අභිධම්මාවතාරං නාම පකරණං **අවගච්ඡති** අවබුජ්ඣති, සම්මාඋග්ගහණධාරණාදිසම්පාදනවසෙන ඔගාහිත්වා ජානාති. අථ වා පරමනයදීපනතො **පරමං ඉමං** පකරණං යො අනූනං කත්වා **අවගච්ඡති** ජානාති, **තස්සෙවං** අවගච්ඡතො යථාසභාවං මනනතො **මති**සඞ්ඛාතා පඤ්ඤා දූරාසදෙ මංසචක්ඛුනා පරමාණු විය ලොකියඤාණෙන **දූරාසදෙ** දූරාධිගන්තබ්බෙ අධිගන්තුං දුක්කරතරෙ, අතිගම්භීරට්ඨානෙ ඨපෙත්වා සිනෙරුපබ්බතරාජානං රාහුආදීහි මහාකායෙහිපි සබ්බෙන සබ්බං අජ්ඣොගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය මහාසමුද්දෙ විය ඨපෙත්වා සම්මාසම්බුද්ධං සාරිපුත්තාදීහිපි මහාඤාණෙහි සාවකෙහි සබ්බෙන සබ්බං අජ්ඣොගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යරූපෙ අභිධම්මනයෙ **විජම්භතෙ** හෙමන්තසාලපන්ති විය පත්ථරති, අභිමුඛාභිමුඛෙයෙව ධම්මෙ පවත්තතීති වා අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

චෙතසිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියො පරිච්ඡෙදො

චෙතසිකවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා

89. **නාමසාමඤ්ඤතොයෙව ද්වෙපඤ්ඤාසාති** ඵස්සාදිනාමසාමඤ්ඤෙන ද්වීහි අධිකා පණ්ණාස හොන්ති, සම්පයුත්තධම්මභෙදතො පන එකූනනවුතිචිත්තසම්පයුත්තො ඵස්සො එකූනනවුතිවිධොති එවමාදිනා බහුවිධාපි හොන්තීති අත්ථො.

නනු ච ඵස්සාදයො හෙට්ඨා පාළික්කමෙන දස්සිතා, ඉධ පන කස්මා න තථා වුත්තාති? එකෙකසභාවවන්තානං තංතංසාමඤ්ඤාපෙක්ඛාය එකස්මිං ඨානෙ නිද්දිසිතුකාමත්තා. ඵස්සාදයො හි මනක්කාරාවසානා තෙරස කුසලාකුසලාබ්‍යාකතසාමඤ්ඤතො එකතො වුත්තා, මජ්ඣත්තාදයො මුදිතාවසානා පඤ්චවීසති කුසලාබ්‍යාකතසාමඤ්ඤතො, ලොභාදයො පන අනොත්තප්පාවසානා අකුසලභාවසාමඤ්ඤතොති එවං තංතංසාමඤ්ඤාපෙක්ඛාය සමානසභාවා ධම්මා එකතො වුත්තාති.

90. එවං ඵස්සාදයො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි ''එත්තකෙසු අයං ධම්මො සමුපලබ්භතී''ති චිත්තුප්පාදෙසු තෙසං පයොගං දස්සෙතුං පඨමං තාව චිත්තගණනං දස්සෙන්තො ආහ **''චතුපඤ්ඤාසධා''**තිආදි. **කාමෙති** කාමාවචරෙති වුත්තං හොති. එවං **''රූපෙ අරූපෙ''**ති එත්ථාපි. ආසවවිසයත්තාභාවතො න විජ්ජන්ති එතෙසු ආසවාති **අනාසවා.**

91-2. **සමාසතොති** විත්ථාරාපෙක්ඛාය වුත්තං, න ඉතොපි සමාසස්ස අභාවතො. අතිසඞ්ඛෙපතො පන එකූනනවුති චිත්තුප්පාදා හොන්ති. **එතෙසූති** ඉමෙසු චිත්තුප්පාදෙසු. තෙසං ඵස්සාදීනං ධම්මානං උප්පත්තිං එකෙකං උද්ධරිත්වා චිත්තචෙතසිකෙසු භික්ඛූනං පාටවත්ථාය පවක්ඛාමීති සම්බන්ධො. **එකකන්ති** එකෙකං, ගාථාබන්ධවසෙන **එ-**කාරලොපො.

93. චෙතසිකවිභාගං වත්තුකාමොපි අවිනිබ්භොගධම්මෙ දස්සෙතුං චිත්තෙන සහ එකතො කත්වා ආහ **''ඵස්සපඤ්චක''**න්ති. එකතො උප්පාදො එතෙසන්ති **එකුප්පාදා,** සහ ඛියන්තීති **සහක්ඛයා,** එකතො උප්පජ්ජිත්වා එකතො නිරුජ්ඣනකාති අත්ථො.

94. සබ්බෙස්වෙව එකවීසසතෙසු චිත්තෙසු සමුපලබ්භනතො **සබ්බසාධාරණා**. කිඤ්චාපි අනන්තරගාථාය චිත්තෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවකථනෙනෙව ඉමෙසං සබ්බසාධාරණතා වුත්තා, තත්ථ පන එකුප්පාදාදිමත්තකථනමෙව ඉච්ඡිතං, න සබ්බසාධාරණතා. වුත්තොපි චායමත්ථො තත්ථ අපාකටත්තා පුන පාකටං කත්වා ඉධ වුත්තොති.

95-100. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතචතුචත්තාලීසකාමාවචරචිත්තෙසු, ලොකියලොකුත්තරවසෙන එකාදසසු පඨමජ්ඣානිකචිත්තෙසු චාති පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු විතක්කස්ස දෙසිතත්තා ආහ **''විතක්කො…පෙ…. සමුදීරිතො''**ති. විචාරො පඤ්චපඤ්ඤාසසවිතක්කචිත්තෙසු චෙව එකාදසසු දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු චාති ඡසට්ඨිචිත්තෙසු උප්පජ්ජතීති ආහ **''චාරො…පෙ…. ජායතෙ''**ති.

එකපඤ්ඤාසචිත්තෙසු පීතීති කායවිඤ්ඤාණවජ්ජිතෙසු අට්ඨාරසසු සොමනස්සසහගතකාමාවචරචිත්තෙසු චෙව චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතතෙත්තිංසරූපජ්ඣානිකචිත්තෙසු චාති එකපඤ්ඤාසචිත්තෙසු පීති ජායති. **තෙසට්ඨියා සුඛ**න්ති එකපණ්ණාසසප්පීතිකචිත්තෙසු චෙව එකාදසසු චතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙසු, කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණෙ චාති තෙසට්ඨියා චිත්තෙසු සුඛං ජායති. තෙසට්ඨිසුඛසහගතචිත්තානි චෙව තීණි ච දුක්ඛසහගතානීති ඡසට්ඨිචිත්තෙ වජ්ජෙත්වා අවසෙසපඤ්චපණ්ණාසචිත්තෙසු උපෙක්ඛා උප්පජ්ජතීති ආහ **''උපෙක්ඛා පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසූ''**ති. **දුක්ඛං තීසූති** ද්වීසු පටිඝචිත්තෙසු චෙව අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණෙ චාති තීසු චිත්තෙසු දුක්ඛං ජායති. **හොති…පෙ. … සොමනස්සින්ද්‍රියන්ති** තෙසට්ඨියා සුඛසහගතචිත්තෙසු එකමෙව කායවිඤ්ඤාණං අපනෙත්වා අවසෙසෙසු සොමනස්සින්ද්‍රියං හොති. අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණවසෙන එකමෙව දුක්ඛින්ද්‍රියසහගතං, තථා කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණමෙව සුඛින්ද්‍රියසම්පයුත්තන්ති ආහ **''දුක්ඛින්ද්‍රියං…පෙ…. සුඛින්ද්‍රිය''**න්ති.

අහෙතුකවිපාකකිරියාමනොධාතුවජ්ජිතෙසු මජ්ඣිමගණනාය පඤ්චාධිකසතපරිමිතෙසු කුසලාකුසලවිපාකකිරියාචිත්තෙසු වීරියං දෙසිතන්ති ආහ **''පඤ්චුත්තර…පෙ…. ආහා''**ති. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙසු සත්තෙ විනෙති, විගතො වා නායකො ඉමස්ස, විසිට්ඨො වා සබ්බලොකස්ස නායකො සාමී, විසෙසෙන වා විනෙය්‍යසත්තෙ නිබ්බානපුරං නෙතීති **විනායකො**. සමාධින්ද්‍රියං විචිකිච්ඡාවජ්ජිතවීරියසහගතචිත්තෙසු වුත්තන්ති ආහ **''චතුත්තරසතෙ''**තිආදි.

අට්ඨාරස අහෙතුකචිත්තානි, ද්වෙ එකහෙතුකචිත්තානි ච වජ්ජෙත්වා අවසෙසඑකුත්තරසතෙ චිත්තෙ ඡන්දො උප්පජ්ජතීති දස්සෙතුං **''සබ්බාහෙතුකචිත්තානී''**තිආදි වුත්තං. **දස විඤ්ඤාණෙති** කුසලාකුසලවිපාකවසෙන ද්විගුණිතෙ චක්ඛාදිකෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණෙ.

102-6. **නියතා** න යෙවාපනකා විය කදාචීති අත්ථො. කථං පනෙතෙ එකනවුතියා චිත්තෙස්වෙව ජායන්තීති ආහ **''අහෙතුකෙසු''**තිආදි. **එකූනාසීතියාති** ද්වාදස ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරානි, පඤ්චදස රූපාවචරානි, ද්වාදස අරූපාවචරානි, සමචත්තාලීස ලොකුත්තරචිත්තානීති එවං එකූනාසීතියා තිහෙතුකචිත්තෙසු. **අට්ඨවීසතියා චිත්තෙති** සොළසසු කාමාවචරකුසලමහාකිරියාසු, ද්වාදසසු ච ලොකියචතුත්ථජ්ඣානචිත්තෙසු චාති අට්ඨවීසතිචිත්තෙසු. **සාට්ඨකෙ චත්තාලීසවිධෙති** අට්ඨසහිතෙ චත්තාලීසවිධෙ, අට්ඨචත්තාලීසවිධෙති වුත්තං හොති. **ඡ යුගළානීති** කායපස්සද්ධිචිත්තපස්සද්ධාදීනි ඡ යුගළානි. **කුසලාබ්‍යාකතා චාති** කුසලචිත්තසම්පයොගතො කුසලා, අබ්‍යාකතචිත්තසම්පයොගතො අබ්‍යාකතාති **කුසලෙන**පකාසනවිධානෙසු ඡෙකෙන සත්ථුනා **පකාසිතා** දෙසිතාති අත්ථො.

108-111. **සංසයොති** විචිකිච්ඡා. සා හි සංසෙති සමන්තතො සෙති, ''එවං නු ඛො, නො නු ඛො''ති පරිසප්පතීති සංසයො. මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදිකෙ එසති ගවෙසතීති මහෙසී. තෙන **මහෙසිනා** සම්මාසම්බුද්ධෙන. **අට්ඨසූති** අට්ඨලොභසහගතචිත්තෙසු. **චතූසූති** තෙස්වෙව දිට්ඨිසහගතචිත්තෙසු. දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු චතූසූති සම්බන්ධො. **ද්වීස්වෙවාති** ද්වීසු දොසමූලකචිත්තෙසු. **ද්වීසු ජායන්ති නො සහාති** දොසමූලෙස්වෙව ද්වීසු ජායන්ති, සහ පන න උප්පජ්ජන්ති, උසූයනකාලෙ ඉස්සා, මච්ඡරණකාලෙ මච්ඡෙරන්තිආදිනා නානා හුත්වාව උප්පජ්ජන්ති. **පඤ්චසූති** පඤ්චසු සසඞ්ඛාරිකචිත්තෙසු.

112. චිත්තස්ස චෙතසිකත්තාභාවෙපි කුසලාකුසලාබ්‍යාකතධම්මානං ගණනට්ඨානතො **''මනො''**ති චිත්තම්පි වුත්තං.

114-5. එත්තාවතා චෙතසිකවිභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි එකෙකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ ලබ්භමානරාසීසු අඞ්ගවිභාගදස්සනත්ථං **''එකූනතිංසචිත්තෙසූ''**තිආදි වුත්තං. නනු ච ඵස්සපඤ්චමකරාසි සබ්බපඨමං ආගතා, සා කස්මා න වුත්තාති? සබ්බසාධාරණභාවතො. න හි සො චිත්තුප්පාදො අත්ථි, යො ඵස්සපඤ්චමකවිනිමුත්තොති. එකාදස පඨමජ්ඣානිකානි සොමනස්සසහගතානි, ද්වාදස සහෙතුකකාමාවචරානි, තථා චත්තාරි අකුසලානි, සුඛසන්තීරණහසිතුප්පාදානි ද්වෙති එකූනතිංසචිත්තෙසු පඤ්චඞ්ගිකං ඣානං පඤ්චකරාසිසඞ්ඛාතං මතං. **චතු…පෙ…. නිද්දිසෙති** එකාදස දුතියජ්ඣානිකානි, කුසලවිපාකකිරියාවසෙන ද්වාදස උපෙක්ඛාසහගතසහෙතුකකාමාවචරානි, උපෙක්ඛාදොමනස්සසහගතානි අට්ඨ අකුසලානි, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතඋපෙක්ඛාසහගතානි ඡ අහෙතුකචිත්තානි චාති ඉමානි සත්තතිංස චිත්තානි යථායොගං චතුහි ඣානඞ්ගෙහි යුත්තානි. එත්ථ හි එකාදස දුතියජ්ඣානිකානි විචාරපීතිසුඛසමාධීහි සහගතානි, ඉතරානි යථායොගං උපෙක්ඛාදොමනස්සෙසු එකෙකෙන විතක්කවිචාරසමාධීහීති චතුහි සම්පයුත්තානි.

එකාදසවිධන්ති එකාදසවිධං තතියජ්ඣානිකචිත්තං පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතායොගතො **තිවඞ්ගිකමුදීරිතං. චතුත්තිංස…පෙ…. මුදීරිතන්ති** ද්වාදස අරූපාවචරචිත්තානි, ද්වාවීසති චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකානි සාසවානාසවානීති චතුත්තිංස චිත්තානි යථායොගං උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගතො, සුඛෙකග්ගතායොගතො ච දුවඞ්ගිකමුදීරිතං. චතුත්ථජ්ඣානිකානි හි එකාදස සුඛෙකග්ගතාසහිතානි, සෙසානි තෙවීසති උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතානි.

116. **සභාවෙනාවිතක්කෙසූති** දුතියජ්ඣානාදයො විය භාවනාබලෙන විනා සභාවෙනෙව අවිතක්කෙසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු. තෙසු හි විජ්ජමානානිපි සෙසඣානඞ්ගානි විතක්කවිරහෙන උපනිජ්ඣානකිච්චෙසු අසමත්ථානි. තෙනෙව හි **අට්ඨකථායම්පි** ''විතක්කපච්ඡිමකඤ්හි ඣානඞ්ගං නාමා''ති වුත්තං. භාවනාය අවිතක්කභාවප්පත්තානි පන භාවනාබලෙනෙව උපනිජ්ඣානකිච්චෙසු පටුතරා, තස්මා සභාවෙනාවිතක්කෙසු ඣානඞ්ගානි න උද්ධරෙය්‍ය. **''න උද්ධටා''**ති වා පාඨො, න උද්ධටානීති අත්ථො.

යදි එවං කස්මා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු සරූපෙනෙව චිත්තෙකග්ගතා වුත්තා, නනු තස්සා විතක්කවිරහෙන ඣානඞ්ගකිච්චෙ අසමත්ථතාය රාසිභජනාභාවතො යෙවාපනකවසෙන වචනං යුත්තන්ති ? වුච්චතෙ – කුසලාකුසලෙසු අවිජ්ජමානධම්මස්ස විපාකෙසුපි අනුපලබ්භනතො ඣානඞ්ගකිච්චස්ස අකරණෙපි කුසලාකුසලෙසු දෙසිතනියාමෙනෙව සරූපෙන ඉධාපි වුත්තා. හොතු තාව එතං, ඣානරාසියං වෙදනා කස්මා වුත්තා. සා හි සබ්බචිත්තසාධාරණභාවතො ඵස්සපඤ්චකරාසිම්හි චෙව, උපෙක්ඛාදිඉන්ද්‍රියභාවතො ඉන්ද්‍රියරාසිම්හියෙව වත්තබ්බා, න ඉතරත්ථ තදභාවතොති? සච්චං, වෙදනා පන සබ්බවෙදනානං සාමඤ්ඤසභාවෙන ඵස්සපඤ්චකෙ ආගතවෙදනා ච අපරෙන විසෙසවචනෙන තත්ථ නිද්දිට්ඨා, න තත්ථ අන්තොකරණත්ථං. තෙනෙව හි **ධම්මසඞ්ගණියං** ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු සඞ්ගහවාරෙ ඣානඞ්ගරාසි න උද්ධටාති රූපධාතුයං තිණ්ණං මහාභූතානං අප්පටිසභාවෙපි කාමධාතුයං සප්පටිසමහාභූතෙහි සමානභාවතො තත්ථාපි සප්පටිසභාවො විය ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු වෙදනාචිත්තෙකග්ගතානං විතක්කවියොගෙන ඣානකිච්චාකරණෙපි සවිතක්කචිත්තෙසු ඣානචිත්තසමඞ්ගීවෙදනාදීහි සමානත්තා ඣානඞ්ගභාවෙන වචනං නාම යුත්තං. තෙනෙව ච **නාමරූපසමාසෙ** ''ඵස්සපඤ්චකරාසිඣානදුකරාසිඉන්ද්‍රියත්තිකරාසී''ති වුත්තන්ති. අථ වා කිං එතාය යුත්තිචින්තාය, ධම්මසභාවවෙදිනා තථාගතෙන ධම්මසභාවං අවිරජ්ඣිත්වා දෙසිතන්ති න එත්ථ අනුයොගො කාතබ්බොති. අහෙතුකචිත්තානං ආරම්මණෙ සුප්පතිට්ඨිතතාභාවෙන අනිය්‍යානිකත්තා වුත්තං **''සබ්බා…පෙ…. න උද්ධරෙ''**ති. වුත්තඤ්හෙතං **අට්ඨකථායම්පි** ''හෙතුපච්ඡිමකො මග්ගො''ති.

117. **තීණි සොළසචිත්තෙසූති** පන්නරසසු අහෙතුකවිපාකචිත්තෙසු චෙව කිරියාමනොධාතුම්හි චාති සොළසසු චිත්තෙසු. මනින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං වෙදනින්ද්‍රියෙසු ලබ්භමානමෙකන්ති **තීණින්ද්‍රියානි හොන්ති**. ඉමෙසුපි කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණධාතුයං මනින්ද්‍රියසුඛින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියවසෙන තීණින්ද්‍රියානි, අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණධාතුයං දුක්ඛින්ද්‍රියෙන සහ තීණි, සුඛසන්තීරණෙ සොමනස්සින්ද්‍රියෙන සහ තීණි, අවසෙසතෙරසචිත්තෙසු උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සහ තීණීති. එත්ථ චිත්තන්ති සසම්පයුත්තධම්මස්ස චිත්තුප්පාදස්ස අධිප්පෙතත්තා මනින්ද්‍රියස්සාපි ආධාරභාවො යුජ්ජෙය්‍ය. ඉතරථා හි මනින්ද්‍රියන්ති චිත්තස්සෙව ගහණෙ තස්ස අත්තනො ච ආධාරභාවො න යුජ්ජතීති. **එකස්මිං පන චත්තාරීති** එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතෙ වීරියින්ද්‍රියමනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියවසෙන චත්තාරි. **පඤ්ච තෙරසසූති** ඨපෙත්වා විචිකිච්ඡාසහගතං අවසෙසානි එකාදස අකුසලචිත්තානි, කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයන්ති තෙරසසු චිත්තෙසු වීරියින්ද්‍රියාදීනි තීණි, සමාධින්ද්‍රියං, වෙදනින්ද්‍රියෙසු ලබ්භමානං එකන්ති පඤ්චින්ද්‍රියානි. එත්ථ හි ද්වීසු දොසමූලෙසු වීරියින්ද්‍රියසමාධින්ද්‍රියමනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියදොමනස්සින්ද්‍රියවසෙන පඤ්ච, පඤ්චසු සොමනස්සසහගතෙසු පුරිමානි චත්තාරි සොමනස්සින්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්ච, සෙසෙසු උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්ච හොන්ති.

118. **සත්ත ද්වාදසචිත්තෙසූති** ද්වාදසසු ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙසු සද්ධාසතිසමාධිවීරියජීවිතමනින්ද්‍රියානි ච වෙදනින්ද්‍රියෙසු ලබ්භමානමෙකන්ති සත්ත ඉන්ද්‍රියානි. තත්ථ හි ඡසු සොමනස්සසහගතෙසු සද්ධින්ද්‍රියාදීනි ඡ සොමනස්සින්ද්‍රියෙන සද්ධිං සත්ත, ඉතරෙසු ඡසු උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සද්ධිං සත්ත හොන්ති. **එකෙනූනෙසු...පෙ.... මනෙසු චාති** ද්වාදස ඤාණසම්පයුත්තානි කාමාවචරානි, සත්තවීසති ලොකියජ්ඣානචිත්තානි චාති එකූනචත්තාලීසවිධෙසු ලොකියචිත්තෙසු පුරිමානි සත්ත, පඤ්ඤින්ද්‍රියඤ්චාති අට්ඨෙව ඉන්ද්‍රියානි. එත්ථ හි සොමනස්සසහගතෙසු ඡසු කාමාවචරෙසු, ද්වාදසසු රූපාවචරචතුක්කජ්ඣානෙසු චාති අට්ඨාරසචිත්තෙසු සොමනස්සින්ද්‍රියෙන, සෙසෙසු ච උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සද්ධිං යොජෙත්වා අට්ඨින්ද්‍රියානි වෙදිතබ්බානි.

119. **චත්තාලීසාය චිත්තෙසු නවකන්ති** සමචත්තාලීසවිධෙසු ලොකුත්තරචිත්තෙසු පුරිමානි අට්ඨඉන්ද්‍රියානි, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියන්ති ඉමෙසු ලබ්භමානමෙකන්ති ඉන්ද්‍රියානං නවකං. සොතාපත්තිමග්ගෙසු හි අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං ලබ්භති. සොතාපත්තිඵලතො පට්ඨාය අරහත්තමග්ගපරියොසානෙසු තං න ලබ්භති. තස්ස ඨානෙ අඤ්ඤින්ද්‍රියං. අරහත්තඵලෙ තම්පි න ලබ්භති. තස්ස ඨානෙ අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං තිට්ඨතීති. **එවන්ති** ඡහි ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තස්ස අභාවතො කත්ථචි තීණි, කත්ථචි චත්තාරි, කත්ථචි පඤ්ච, කත්ථචි සත්ත, කත්ථචි අට්ඨ, කත්ථචි නවින්ද්‍රියානීති එවං ඡහි ආකාරෙහි **ඉන්ද්‍රියයොගොපි,** න කෙවලං ඣානඞ්ගයොගොව, අථ ඛො ඉන්ද්‍රියෙහි සහ චිත්තුප්පාදානං සම්පයොගොපි වෙදිතබ්බොති.

120-3. ඉදානි මග්ගඞ්ගසම්පයොගං දස්සෙන්තො පඨමං තාව යෙසු චිත්තෙසු මග්ගඞ්ගානි න ලබ්භන්ති, තානි දස්සෙත්වා පච්ඡා මග්ගඞ්ගයොගචිත්තුප්පාදෙ දස්සෙතුං **"අමග්ගඞ්ගානී"**තිආදිමාහ. **එත්ථාති** එතස්මිං එකවීසසතප්පභෙදෙ චිත්තස්මිං, ඉමස්මිං මග්ගඞ්ගාධිකාරෙ වා. **විඤ්ඤාණෙසු ද්විපඤ්චසූති** සභාවාවිතක්කෙසු චක්ඛාදීසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු. කිඤ්චාපි හෙට්ඨා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඣානඞ්ගාභාවො, අහෙතුකෙසු ච මග්ගඞ්ගාභාවො වුත්තොව, අඣානඞ්ගානි පන තත්ථ අධිකාරවසෙන වුත්තානි, ඉධ පසඞ්ගාගතවසෙන. අමග්ගඞ්ගානි තත්ථ පසඞ්ගාගතවසෙන, ඉධ අධිකාරවසෙනාති න කොචි පුනරුත්තිදොසො.

එකන්ති විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං චිත්තං. තඤ්හි මිච්ඡාසඞ්කප්පමිච්ඡාවායාමයොගතො ද්වෙ මග්ගඞ්ගානි එත්ථාති **දුමග්ගඞ්ගං. තිමග්ගඞ්ගානි සත්තසූති** චත්තාරි දිට්ඨිවිප්පයුත්තානි, ද්වෙ දොසමූලානි, උද්ධච්චසහගතචිත්තන්ති සත්තසු මිච්ඡාසඞ්කප්පමිච්ඡාවායාමමිච්ඡාසමාධියොගතො තිමග්ගඞ්ගානි. **චත්තාලීස...පෙ.... චතුරඞ්ගිකොති** ද්වාදස ඤාණවිප්පයුත්තානි, චත්තාරි දිට්ඨිසම්පයුත්තානි, පඨමජ්ඣානිකවජ්ජානි චතුවීසති මහග්ගතචිත්තානීති චත්තාලීසචිත්තෙසු යො මග්ගො ලබ්භති, සො යථායොගං සම්මාසඞ්කප්පසම්මාවායාමසම්මාසතිසම්මාසමාධියොගතො, මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඞ්කප්පමිච්ඡාවායාමමිච්ඡාසමාධියොගතො, සම්මාදිට්ඨිසම්මාවායාමසම්මාසතිසම්මාසමාධියොගතො ච චතුරඞ්ගිකො මතො. තත්ථ ඤාණවිප්පයුත්තෙසු ද්වාදසසු පඨමානි චත්තාරි, දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු මජ්ඣිමානි, සෙසෙසු පච්ඡිමානි ලබ්භන්ති.

පඤ්චද්දසසු...පෙ.... පඤ්චඞ්ගිකොති ද්වාදසසු ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරෙසු චෙව තීසු ලොකියපඨමජ්ඣානිකෙසු චාති පන්නරසසු චිත්තෙසු සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඞ්කප්පසම්මාවායාමසම්මාසතිසම්මාසමාධිවසෙන පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො. නනු ච සම්මාවාචාදයො කාමාවචරෙසු ලබ්භන්තීති? සච්චං ලබ්භන්ති, පාඨෙ පන අනාගතත්තා ඉධ පරිච්චත්තාති. **ද්වත්තිංසචිත්තෙසූති** පඨමජ්ඣානිකවජ්ජෙසු ද්වත්තිංසලොකුත්තරචිත්තෙසු. **සත්තඞ්ගිකොති** අවිතක්කත්තා සම්මාසඞ්කප්පො න ලබ්භතීති තං පරිච්චජිත්වා අවසෙසසත්තමග්ගඞ්ගවසෙන සත්තඞ්ගිකො වුත්තො.

යත්ථ පන සම්මාසඞ්කප්පො ලබ්භති, තත්ථ තෙන සහ අට්ඨඞ්ගිකොති ආහ **"මග්ගො අට්ඨසු"**තිආදි. තත්ථ **අට්ඨසු චිත්තෙසූති** පඨමජ්ඣානිකෙසු අට්ඨසු ලොකුත්තරචිත්තෙසු. **එවන්ති** ඡහි මග්ගඞ්ගෙහි සම්පයුත්තස්ස

අභාවතො කත්ථචි ද්වෙ මග්ගඞ්ගානි, කත්ථචි තීණි, කත්ථචි චත්තාරි, කත්ථචි පඤ්ච, කත්ථචි සත්ත, කත්ථචි අට්ඨාති එවං ඡහි පකාරෙහි.

124-6. ඉදානි බලසම්පයොගං දස්සෙන්තො ආහ **"බලානි ද්වෙ"**තිආදි. තත්ථ වීරියබලසමාධිබලවසෙන ද්වෙ බලානි කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙ විභඞ්ගවාරෙ ආගතානි වීරියබලසමාධිබලානි පච්චෙකං ලබ්භන්තීති **"ද්වෙ ද්විචිත්තෙසූ"**ති වුත්තං. **එකස්මිං තීණී**ති එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතෙ වීරියබලඅහිරිකබලඅනොත්තප්පබලවසෙන තීණි බලානි. **එකාදසසු චත්තාරී**ති විචිකිච්ඡාසහගතවජ්ජෙසු එකාදසසු අකුසලචිත්තෙසු සමාධිබලඤ්චෙව පුබ්බෙ වුත්තානි තීණීති චත්තාරිබලානි. **ඡ ද්වාදසසූ**ති ද්වාදසසු ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙසු සද්ධාවීරියසතිසමාධිහිරිඔත්තප්පවසෙන ඡ බලානි.

එකූනාසීතියා සත්තාති ද්වාදසසු ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරචිත්තෙසු චෙව සත්තවීසතිමහග්ගතචිත්තෙසු ච චත්තාලීසාය ලොකුත්තරචිත්තෙසු චාති එකූනාසීතිවිධෙසු චිත්තෙසු සද්ධාවීරියසතිසමාධිපඤ්ඤාහිරිඔත්තප්පවසෙන සත්ත බලානි. **සොළසෙවාබලානී**ති පඤ්චදස අහෙතුකවිපාකානි, කිරියාමනොධාතුආවජ්ජනඤ්චාති සොළස බලවිප්පයොගතො අබලචිත්තානි. **එව**න්ති පඤ්චහි බලෙහි සම්පයුත්තස්ස අභාවතො කත්ථචි ද්වෙ, කත්ථචි තීණි, කත්ථචි චත්තාරි, කත්ථචි ඡ, කත්ථචි සත්තාති පඤ්චහි ආකාරෙහි **සබලං,** ඉමෙසු එකස්සාපි අභාවතො අබලම්පි ච **විඤ්ඤෙය්‍යං,** විජානිතබ්බන්ති අත්ථො. හෙතුරාසිආදයො විනිච්ඡයභාවතො න වුත්තාති වෙදිතබ්බං. යෙසු චිත්තෙසු යානි ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගබලින්ද්‍රියානි ජායන්තීති සම්බන්ධො. ගාථාබන්ධසුඛත්ථං ඉන්ද්‍රියානං ඔසානකරණං.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

චෙතසිකවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා

128-30. **විජානනසභාවතොති** ආරම්මණවිජානනසභාවත්තා. නනු ච හෙට්ඨා සාරම්මණතො එකවිධභාවො වුත්තොති? සච්චං වුත්තො, සො පන චෙතසිකානඤ්ච සාධාරණොති ඉධ තබ්බිවජ්ජනත්ථං විජානනලක්ඛණතාව වුත්තා. සඞ්ඛෙපගණනවසෙන ච සහෙතුකානං එකසත්තතිවිධතා වුත්තා. **හෙතුවාදිනාති** කුසලාකුසලාබ්‍යාකතහෙතූනං බ්‍යාකරණකුසලෙන . අථ වා ''යෙ ධම්මා හෙතුප්පභවා , තෙසං හෙතුං තථාගතො ආහා''ති (අප. ථෙර 1.1.286; මහාව. 60) වචනතො තංතංපච්චයුප්පන්නධම්මානං තංතංපච්චයවාදිනා.

131-4. **සවත්ථුකාවත්ථුකතොති** එකන්තෙන සබ්බවත්ථුනිස්සිතභාවතො චෙව තදභාවතො ච. කෙචි පන හදයවත්ථුවසෙන සවත්ථුකාවත්ථුකතං වණ්ණෙන්ති, තං න යුජ්ජති සවත්ථුකනිද්දෙසෙ ''සබ්බො කාමවිපාකො''ති පසාදනිස්සිතානම්පි සඞ්ගහිතත්තා. **උභයවසෙනාති** සවත්ථුකාවත්ථුකවසෙන. කානිචි හි චිත්තානි එකන්තෙන සවත්ථුකානි, කානිචි අවත්ථුකානෙව, කානිචි උභයසභාවානි. තථා චෙව නිද්දිසති **''සබ්බො කාමවිපාකො චා''**තිආදි.

සබ්බො කාමවිපාකො චාති සහෙතුකාහෙතුකභින්නො සබ්බො තෙවීසතිවිධො කාමාවචරවිපාකො ච. **ආදිමග්ගොති** සොතාපත්තිමග්ගො. සො හි සබ්බලොකුත්තරෙසු ආදිතො උප්පජ්ජනතො, අට්ඨසු අරියපුග්ගලෙසු ආදිපුග්ගලස්ස සම්බන්ධීති වා ''ආදිමග්ගො''ති වුච්චති. **විනා වත්ථුන්ති** සකසකවත්ථුං විනා නුප්පජ්ජන්ති. තෙනෙව හෙතානි අරූපභවෙ නුප්පජ්ජන්ති තත්ථ වත්ථූනං අභාවතො. ''නුප්පජ්ජන්ති විනා වත්ථු''න්ති ච ඉදං අන්තොභාවිතකාරණත්ථං කත්වා වුත්තං. තෙන යස්මා වත්ථුං විනා නුප්පජ්ජන්ති, තස්මා එකන්තෙන සවත්ථුකාති වුත්තං හොති.

එකන්තෙන අවත්ථුකා අරූපභවෙයෙව පටිසන්ධාදිවසෙන පවත්තනතො. කථං පන රූපසන්නිස්සයෙන විනා තත්ථ අරූපං පවත්තති, කස්මා න පවත්තති පඤ්චවොකාරෙති? තථා අදස්සනතො. යදි එවං කබළීකාරාහාරෙනපි විනා රූපධාතුයං රූපෙන පවත්තිතබ්බං, කිං කාරණා? කාමධාතුයං තථා අදස්සනතො. අපි තු යස්ස චිත්තසන්තානස්ස පවත්තිකාරණං රූපෙ අවිගතතණ්හං, තස්ස සහ රූපෙන පවත්ති. යස්ස පන නිබ්බත්තිකාරණං රූපෙ විගතතණ්හං, තස්ස විනා රූපෙන පවත්ති කාරණස්ස තංවිමුඛතායාති රූපසන්නිස්සයෙන විනා තත්ථ අරූපං පවත්තති. **ද්වෙචත්තාලීස සෙසානීති** මනොද්වාරාවජ්ජනං කුසලකිරියාවසෙන සොළස කාමාවචරානි, තථෙව අට්ඨ අරූපාවචරානි, පඨමමග්ගවජ්ජානි සත්ත ලොකුත්තරානි, පටිඝද්වයවජ්ජිතදසඅකුසලානි චෙති ද්වෙචත්තාලීස වුත්තාවසෙසචිත්තානි.

135-7. රූපාදීසු එකෙකමෙව ආරම්මණං ඉමස්සාති **එකෙකාරම්මණං**. තස්ස තස්ස ආරම්මණස්ස ආපාථගතකාලෙ තංතංවිජානනවසෙන පඤ්චපි ආරම්මණානි ඉමස්සාති **පඤ්චාරම්මණං. එවම්පීති** න කෙවලං සවත්ථුකාදිවසෙනෙව, අථ ඛො එකෙකාරම්මණාදිතොපි. අභිඤ්ඤාවජ්ජිතානං සබ්බමහග්ගතානම්පි ධම්මාරම්මණභාවෙන එකාරම්මණත්තා ආහ **''සබ්බං මහග්ගත''**න්ති. පණ්ණත්තාරම්මණතො එකාරම්මණන්ති කෙචි. තං අරූපාවචරදුතියචතුත්ථජ්ඣානානි පත්වා න යුජ්ජති තෙසං මහග්ගතාරම්මණත්තා. අභිඤ්ඤාද්වයස්ස ඡළාරම්මණිකභාවෙන, තස්ස ච රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානතො අභින්නත්තා තං පහාය **''තෙචත්තාලීසා''**ති වුත්තං.

141. පුඤ්ඤවිපාකකිරියතො කාමෙ ද්වාදසාති සම්බන්ධො. ධාති නිපාතමත්තං. **පුඤ්ඤවිපාකක්‍රියතොති** ඤාණවිප්පයුත්තකුසලවිපාකකිරියතො.

143-9. ඉරියාය කායිකාය කිරියාය පවත්තිපථභාවතො **ඉරියාපථො,** ගමනාදි. අත්ථතො තදවත්ථා රූපප්පවත්ති. කාමඤ්චෙත්ථ රූපවිනිමුත්තො ඉරියාපථො, විඤ්ඤත්ති වා නත්ථි, තථාපි සබ්බං රූපසමුට්ඨාපකචිත්තං ඉරියාපථුපත්ථම්භකං, විඤ්ඤත්තිවිකාරුප්පාදනඤ්ච හොති. යං පන චිත්තං විඤ්ඤත්තිජනකං , තං එකංසතො ඉතරද්වයස්ස ජනකං අවිනාභාවතො, තථා ඉරියාපථුපත්ථම්භකං රූපස්සාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං **''රූපිරියාපථවිඤ්ඤත්ති-ජනකාජනකාදිතො''**ති ඉරියාපථවිඤ්ඤත්තීනං විසුං ගහණං. **ජනකාජනකාදිතොති** තිණ්ණම්පි ජනකතො, කස්සචිපි අජනකතො, ද්වින්නං එකස්ස ච ජනකතො. කානිචි හි චිත්තානි රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉරියාපථං කප්පෙන්ති, විඤ්ඤත්තිං ජනයන්ති. කානිචි රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉරියාපථං කප්පෙන්ති, විඤ්ඤත්තිං න ජනයන්ති. කානිචි රූපමෙව සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉතරද්වයං න කරොන්ති. කානිචි තීණි න කරොන්තෙව. තථා චෙව දස්සෙති **''ද්වාදසාකුසලා''**තිආදි. **එවඤ්චාපි හි තං චිත්තන්ති** න කෙවලං අහෙතුකාදිතොව, එවං රූපාදිජනකාදිතොපි තං චතුබ්බිධං. ''එවඤ්චාදිම්හි ත''න්තිපි ලිඛන්ති. තස්ස පන ආදිම්හි නික්ඛිත්තං චිත්තං එවඤ්ච චතුබ්බිධන්ති අත්ථං වදන්ති. **තත්ථාති** තෙසු රූපජනකාදීසු. **දස කිරියාති** මනොධාතුවජ්ජා දස කිරියා.

සමුට්ඨාපෙන්ති රූපානීති අත්තනො උප්පාදක්ඛණෙයෙව අත්තනා ජනෙතබ්බරූපානි සමුට්ඨාපෙන්ති. **කප්පෙන්තීති** සන්නාමෙන්ති. යථාපවත්තං ඉරියාපථං උපත්ථම්භෙන්ති. යථා හි අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙහි

වීථිචිත්තෙහි අබ්බොකිණ්ණෙ භවඞ්ගෙ පවත්තමානෙ අඞ්ගානි ඔසීදන්ති, පවෙධන්තා විය හොන්ති, න එවං ද්වත්තිංසවිධෙසු වක්ඛමානෙසු ච ඡබ්බීසතිවිධෙසු ජාගරණචිත්තෙසු පවත්තමානෙසු. තදා පන අඞ්ගානි උපත්ථද්ධානි යථාපවත්තඉරියාපථභාවෙනෙව පවත්තන්ති. **ජනයන්ති ච විඤ්ඤත්තින්**ති මනොද්වාරෙ පවත්තා එව විඤ්ඤත්තිං ජනයන්ති, න පන පඤ්චද්වාරෙ පවත්තාති දට්ඨබ්බං.

ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං ඣානඞ්ගයොගාභාවෙන රූපාජනකත්තා ආහ **"ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා"**ති. ඣානඞ්ගානි හි චිත්තෙන සහ රූපසමුට්ඨාපකානි, තෙසං අනුබලප්පදායකානි මග්ගඞ්ගාදීනි තෙසු විජ්ජමානෙසු සවිසෙසං රූපප්පවත්තිදස්සනතො. අරූපවිපාකා පන රූපවිරාගභාවනාය නිබ්බත්තත්තා හෙතුනො තංවිමුඛතාය රූපං න සමුට්ඨාපෙන්තීති ආහ **"විපාකා ච අරූපිසූ"**ති.

150. **සබ්බෙසං සන්ධිචිත්තන්**ති සබ්බෙසං සත්තානං පටිසන්ධිචිත්තං. තඤ්හි වත්ථුදුබ්බලතාය, අප්පතිට්ඨිතතාය, පච්චයවෙකල්ලතො, ආගන්තුකතාය ච රූපං න සමුට්ඨාපෙති. තථා හි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහජාතං වත්ථු පච්ඡාජාතපච්චයරහිතං, ආහාරාදීහි ච අනුපත්ථද්ධං දුබ්බලං, තස්ස ච දුබ්බලත්තා තන්නිස්සිතවිඤ්ඤාණම්පි දුබ්බලන්ති. යථා ච පපාතෙ පතිතො අඤ්ඤස්ස නිස්සයො භවිතුං න සක්කොති, එවං තම්පි භින්නසන්තතියං කම්මක්ඛිත්තතාය පපාතෙ පතිතං විය අප්පතිට්ඨිතං න රූපසමුට්ඨාපනෙ උස්සහති ච වත්ථුනො ච අත්තනා සහ අපච්ඡා අපුරෙ උප්පජ්ජමානත්තා පුරෙජාතපච්චයස්ස අලාභතො. යථා පන ආගන්තුකො පුරිසො අගතපුබ්බං දෙසං ගතො අඤ්ඤෙසං "එථ භො අන්තොගාමෙ වො අන්නපානගන්ධමාලාදීනි දස්සාමී"ති වත්තුං න සක්කොති අත්තනො අවිසයතාය, අප්පහුතාය ච, එවමෙවං පටිසන්ධිචිත්තම්පි ආගන්තුකන්ති. එවං වත්ථුදුබ්බලතාදීහි කාරණෙහි රූපං න සමුට්ඨාපෙති. අපිච ආහාරින්ද්‍රියාදිවසෙන යෙහාකාරෙහි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං චිත්තචෙතසිකා පච්චයා හොන්ති, තෙහි සබ්බෙහි පටිසන්ධියං චිත්තචෙතසිකා සමතිංසකම්මජරූපානං යථායොගං පච්චයා හොන්ති. වුත්තඤ්හෙතං **පට්ඨානෙ** –

> "පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො"තිආදි (පට්ඨා. 1.1.429).

තස්මා සමතිංසකම්මජරූපානි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං ඨානං ගහෙත්වා ඨිතානීති පටිසන්ධිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති වෙදිතබ්බං.

චුතිචිත්තඤ්චාරහතොති එත්ථ ඛීණාසවස්ස චුතිචිත්තං උපසන්තවට්ටමූලස්මිං සන්තානෙ සාතිසයං සන්තවුත්තිතාය රූපං න සමුට්ඨාපෙති, අනාගාමිආදීනං තදභාවතොති වදන්ති. ටීකාකාරො පන **ආනන්දාචරියො** භණති –

> "කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, රූපාවචරෙ, අරූපාවචරෙ පච්ඡිමභවිකානං, යෙ ච රූපාවචරං, අරූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං චවන්තානං, තෙසං වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සති, නො ච තෙසං කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සතීති වචනතො අඤ්ඤෙසම්පි චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතී"ති.

ආචරියස්ස හි අයමධිප්පායො – **"කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තස්සා"**ති එතෙන අවිසෙසෙන කාමාවචරසත්තානං චුතිචිත්තස්ස, **"යෙ ච රූපාවචරං...පෙ.... නිරුජ්ඣිස්සතී"**ති ඉමිනා කාමභවතො චවිත්වා රූපාරූපභවූපපජ්ජනකානං කාමාවචරචුතිචිත්තස්සාපි උප්පාදක්ඛණතො උද්ධං වචීසඞ්ඛාරස්ස නිරොධං වත්වා කායසඞ්ඛාරස්ස තදභාවවචනතො චුතිචිත්තස්ස කායසඞ්ඛාරාසමුට්ඨාපනං සිද්ධං. යදග්ගෙන ච තං කායසඞ්ඛාරං න සමුට්ඨාපෙති, තදග්ගෙන තං සෙසරූපම්පි න ජනෙති. න හි රූපසමුට්ඨාපකස්ස ගබ්භගතතාදිවිබන්ධාභාවෙ කායසඞ්ඛාරාසමුට්ඨාපනෙ කාරණං අත්ථි. න ච යුත්තං චුතිතො උද්ධං චිත්තසමුට්ඨානඤ්චස්ස රූපං පවත්තතීති, නාපි "චුතිචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙතී"ති පාළි අත්ථි, න චාපි වට්ටමූලානුපසමො චුතිචිත්තස්ස රූපුප්පාදනෙ කාරණං චුතිචිත්තෙන න උප්පන්නානම්පි තතො පුරිමතරෙහි උප්පන්නානං විය භවන්තරෙ අනුප්පජ්ජනතො, තස්මා සබ්බෙසම්පි චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති. යදි කායසඞ්ඛාරසමුට්ඨාපනමෙව රූපජනනාරහභාවං සාධෙති, තදා චතුත්ථජ්ඣානෙ කථන්ති? නායං දොසො, තස්ස භාවනාබලෙන සාතිසයං සන්තවුත්තිතාය කායසඞ්ඛාරාසමුට්ඨාපනෙපි මරණාසන්නචිත්තානං විය පරිදුබ්බලත්තාභාවතො රූපසමුට්ඨාපනෙ විබන්ධො නත්ථීති. කුතො පන පට්ඨාය චිත්තජරූපං නුප්පජ්ජතීති? යතො පට්ඨාය කායසඞ්ඛාරෙ නුප්පජ්ජති. කදා ච කායසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජතීති? චුතිතො පුබ්බෙ ද්වත්තිංසමචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය නුප්පජ්ජති, තෙත්තිංසමචිත්තක්ඛණෙ උප්පන්නං පච්ඡිමසොළසකතො පුරෙතරමෙව නිරුජ්ඣතීති වදන්ති. "යස්ස කායසඞ්ඛාරො න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො න නිරුජ්ඣිස්සතී"ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.113) පඤ්හෙ "පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං කායසඞ්ඛාරො ච න නිරුජ්ඣති, චිත්තසඞ්ඛාරො ච න නිරුජ්ඣිස්සතී"ති පච්ඡිමචිත්තස්සෙව වජ්ජිතත්තා චුතිතො දුතියතතියචිත්තෙනාපි සහ නිරුජ්ඣතීති අපරෙ. **යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජතීති** එත්ථ **"යස්සා"**ති කාමාවචරචුතිචිත්තස්ස අනන්තරපච්චයභූතං චිත්තං සන්ධාය වුත්තන්ති තස්ස උප්පාදතොපි උද්ධං කායසඞ්ඛාරාභාවවචනෙන හෙට්ඨිමකොටියා චුතිතො තතියචිත්තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති. දුතියචිත්තං න පාපුණාතීති එකෙ.

151-7. එකං ද්වෙ තීණි චත්තාරි ඨානානි ඉමස්සාති **එකද්විතිචතුට්ඨානං,** එකද්විතිචතුට්ඨානත්තාති අත්ථො. ඨානන්ති ච ඉධ කිච්චමධිප්පෙතං. තඤ්හි තිට්ඨන්ති එත්ථ ධම්මා අවට්ඨිතා විය හොන්තීති ''ඨාන''න්ති වුච්චති. මංසචක්ඛුදිබ්බචක්ඛුඤාණචක්ඛුබුද්ධචක්ඛුසමන්තචක්ඛුවසෙන පඤ්ච නිම්මලානි ලොචනානි ඉමස්සාති **පඤ්චනිම්මලලොචනො.**

නිප්පපඤ්චෙනාති රාගාදිපපඤ්චරහිතෙන. රාගාදයො හි සංසාරෙ පපඤ්චනතො ''පපඤ්චා''ති වුච්චන්ති.

ආවජ්ජනෙ පටිච්ඡනෙ ඨානෙ මනොධාතුත්තිකන්ති සම්බන්ධො, කිරියාමනොධාතු ආවජ්ජනට්ඨානෙ, විපාකද්වයං සම්පටිච්ඡනට්ඨානෙති අත්ථො.

''සොමනස්සයුත්තසන්තීරණං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණං සියා''ති වත්තබ්බෙ ''සන්තීරණ''න්ති අධිකාරතොව ලබ්භතීති ගාථාබන්ධසුඛත්ථං **''සොමනස්සයුත''**න්ති එත්තකමෙව වුත්තං.

බලවාරම්මණෙ සතීති තදාරම්මණකිච්චස්ස බලවාරම්මණෙයෙව ලබ්භනතො වුත්තං, න ඉමස්සෙව ආවෙණිකභාවෙන සබ්බෙසම්පි තදාරම්මණානං බලවාරම්මණෙයෙව උප්පජ්ජනතො. **වොට්ඨබ්බනන්ති** කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුසඞ්ඛාතං වොට්ඨබ්බනකිච්චං චිත්තං.

158-9. **සබ්බෙසන්ති** සබ්බෙසං කාමරූපාරූපභවිකසත්තානං. ඉමිනා ඉදං දස්සෙති – පඤ්චද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බනකිච්චං කෙසඤ්චිදෙව සත්තානං අරූපභවෙ සබ්බසො පඤ්චද්වාරිකචිත්තප්පවත්තියා, රූපභවෙ ච ද්වාරත්තයප්පවත්තියා අභාවතො. මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනකිච්චං පන සබ්බෙසමෙව සචිත්තකසත්තානං කරොතීති. **ද්විට්ඨානිකං නාම හොතීති** යථාවුත්තට්ඨානද්වයවන්තතාය ද්විට්ඨානිකචිත්තං නාම හොති. කෙචි පන ''සොමනස්සසහගතසන්තීරණං කාමසුගතියං පටිසන්ධිං ආකඞ්ඛති , තස්මා තං පඤ්චට්ඨානික''න්ති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං **පට්ඨානෙ** තථා අදීපිතත්තා. තත්ථ හි –

> ''උපෙක්ඛාසහගතං ධම්මං පටිච්ච උපෙක්ඛාසහගතො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා''ති එත්ථ (පට්ඨා. 2.7.8) ''අහෙතුකං උපෙක්ඛාසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා, තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා , අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ උපෙක්ඛාසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා, තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා''ති (පට්ඨා. 2.7.8) –

එවං උපෙක්ඛාසහගත-පදස්ස පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන පටිච්චනයො උද්ධටො. පීතිසහගතසුඛසහගත-පදානං පන –

> ''පීතිසහගතං ධම්මං පටිච්ච පීතිසහගතො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා. අහෙතුකං පීතිසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා, තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා. සුඛසහගතං ධම්මං පටිච්ච සුඛසහගතො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා. අහෙතුකං සුඛසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා, තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා''ති (පට්ඨා. 2.7.6) –

එවං පවත්තිවසෙනෙව උද්ධටො, න ''අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ''තිආදිනා පටිසන්ධිවසෙන, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙතීති න තස්ස පටිසන්ධිදානං අත්ථීති ද්විට්ඨානිකතාව වුත්තාති. තෙ මහග්ගතවිපාකා නවාති සම්බන්ධො.

162. ඡද්වාරා එව **ඡද්වාරිකා**. අථ වා **ඡද්වාරිකෙසූති** ඡද්වාරිකචිත්තෙසූති අත්ථො.

164-6. **''පඤ්චකිච්ච''**න්තිආදි යථාවුත්තානමෙව නිගමනං. **සෙසන්ති** අට්ඨසට්ඨිවිධං චිත්තං. එකකිච්චයොගතො, එකං කිච්චමස්සාති වා එකං, එකමෙව **එකකං**. සබ්බචිත්තානං කිච්චවසෙන නිද්දෙසට්ඨානෙයෙව කිච්චානං පටිපාටිම්පි දස්සෙතුං **''භවඞ්ගාවජ්ජන''**න්තිආදි වුත්තං. යදි එවං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය චුතිපරියොසානං වත්තබ්බන්ති? සච්චං, චුතිපටිසන්ධීනං පන පාකටත්තා තථා න වුත්තං. භවස්ස හි පටිසන්ධි ආදි, චුති පරියොසානන්ති පාකටමෙව, තස්මා පාකටට්ඨානං පහාය අපාකටට්ඨානතො පට්ඨාය දස්සෙතුං භවඞ්ගමෙව ආදිතො වුත්තං. තදාරම්මණං පන කිඤ්චාපි අපාකටං, අථ ඛො අනෙකන්තිකං කිස්මිඤ්චි භවෙ කත්ථචි ජවනවීථියං අලබ්භනතොති එකන්තලබ්භමානපරිදීපනත්ථං තං න වුත්තං. අථ වා තදාරම්මණචිත්තම්පි යෙභුය්‍යෙන භවඞ්ගනාමං ලබ්භතීති පුරිමජවනවීථියං තදාරම්මණං පච්ඡිමජවනවීථියා ආවජ්ජනස්ස පුරෙචරභූතං භවඞ්ග-ග්ගහණෙනෙව සඞ්ගහිතන්ති විසුං න වුත්තං. කෙචි පන ''පඤ්චද්වාරෙසු පවත්තිවසෙන පඤ්චවිධතාය දස්සනත්ථං 'භවඞ්ගාවජ්ජන'න්තිආදි වුත්ත''න්ති වදන්ති, තත්ථ පන අප්පවත්තමානානං කෙසඤ්චි සබ්භාවතො තං න යුජ්ජති, ඡද්වාරප්පවත්තිවසෙන ඡබ්බිධත්තනයදස්සනත්ථන්ති වත්තුං වට්ටති. යථා චෙත්ථ ''භවඞ්ගාවජ්ජන''න්තිආදිනා චක්ඛුද්වාරෙ වුත්තං, එවං සොතද්වාරාදීසුපි දස්සනාදිං අපනෙත්වා සවනාදිං පක්ඛිපිත්වා කිච්චප්පවත්ති යොජෙතබ්බා. මනොද්වාරෙ පන –

‘‘භවඞ්ගං පඨමං හොති, තතො ආවජ්ජනං මතං;
දුතියං තමතික්කම්ම, ජවනං තතියං සියා’’ති. –

යොජනා දට්ඨබ්බා. **ඡන්නං විඤ්ඤාණානන්**ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පඤ්චන්නං, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච. **සත්තවිඤ්ඤාණධාතූනන්**ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදීනං පඤ්චන්නං, මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයස්සාති සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං.

169-71. **පඤ්චාභිඤ්ඤාවිවජ්ජිතන්**ති –

‘‘ඉද්ධිවිධං දිබ්බසොතො, පරචිත්තවිජානනා;
පුබ්බෙනිවාසානුස්සති, දිබ්බචක්ඛූති පඤ්චධා’’ති. –

එවමාගතාහි පඤ්චහි අභිඤ්ඤාහි යුත්තෙන රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානචිත්තෙන වජ්ජිතං. දිබ්බසොතාදීනං එකෙකාරම්මණත්තෙපි පඤ්චන්නම්පි අභිඤ්ඤානං එකස්සෙව චිත්තස්ස අවත්ථාභෙදභාවතො වුත්තං ‘‘පඤ්චාභිඤ්ඤාවිවජ්ජිත’’න්ති . කෙචි පන ‘‘ඉධ එකන්තෙන ධම්මාරම්මණිකචිත්තානමෙව වචනතො පරචිත්තවිජානනං වජ්ජෙත්වා අනාගතංසඤාණෙන සහ පඤ්චාභිඤ්ඤානං පටික්ඛෙපො’’ති වදන්ති.

ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං, මනොධාතුත්තයස්ස ච පරිච්චාගෙන එකචත්තාලීස හොන්තීති ආහ **‘‘චත්තාලීසං තථෙකක’’**න්ති. **අභිඤ්ඤානි චා**ති ච-සද්දො අට්ඨානප්පයුත්තො, සො ‘‘චත්තාලීසං තථෙකක’’න්ති ඉමස්සානන්තරං දට්ඨබ්බො, තෙන පන අභිඤ්ඤාචිත්තද්වයං සඞ්ගණ්හාති. අථ වා අභිඤ්ඤා නාම හෙට්ඨා එකෙකාරම්මණිකෙසු වුත්තස්ස පඤ්චමජ්ඣානස්සෙව අවත්ථාවිසෙසොති අභිඤ්ඤාචිත්තානං ඡළාරම්මණිකෙසු අග්ගහණන්ති දට්ඨබ්බං.

172-3. **තිධා කත්වා**ති තිධා කරණහෙතු. හෙත්වත්ථො හි අයං ත්වා-සද්දො යථා ‘‘සීහං දිස්වා භයං ඡම්භිතත්තං උප්පජ්ජති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්තී’’ති. **‘‘පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවසෙනා’’**තිආදිනා ජාතිභූමිහෙතුවෙදනාදිවසෙන යාව ඡසත්තතිවිධො භෙදො, තාව මනොවිඤ්ඤාණධාතුං භින්දිත්වා තංවසෙන චිත්තවිභාගදස්සනත්ථං නයදානං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

175. **තිධා කත්වා**ති පඨමං විපාකද්වයකිරියාභෙදතො, දුතියං කුසලාකුසලාදිතොති එවං ධාතුද්වයං පච්චෙකං තිධා කත්වා.

180. **භූමි…පෙ…. විභාවයෙ**ති තිංසභූමීනං නානත්තවසෙන පවත්තිතො තිංසවිධං, තත්ථෙව තිංසපුග්ගලානං නානත්තවසෙන පවත්තිතො ච තිංසවිධන්තිආදිනා ඉදං යථානිද්දිට්ඨචිත්තං බහුධා හොතීති ච විභාවෙය්‍යාති අත්ථො.

181. **ඉධා**ති ඉමස්මිං සාසනෙ. **හත්ථගතාමලකා විය හොන්තී**ති යථා හත්ථගතං ආමලකං චක්ඛුමතො සුපාකටං හොති, එවමිමස්ස මතිමතො භික්ඛුනො අභිධම්මපිටකගතා අත්ථා සුපාකටා හොන්ති, ආවජ්ජිතාවජ්ජිතක්ඛණෙ සුවිසදාව පඤ්ඤායන්තීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො

භූමිපුග්ගලචිත්තුප්පත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

182-8. බුද්ධියා වුද්ධිං විරුළ්හිං කරොතීති **බුද්ධිවුද්ධිකරං**. යස්ස යස්ස නයස්ස කථනං පටිඤ්ඤාතං, තං තං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘චිත්තානං භූමිසුප්පත්ති’’**න්ති. තං වත්වා භූමීනං ආධාරවසෙන පසඞ්ගාගතං ගතිභෙදං, භවභෙදඤ්ච දස්සෙතුං **‘‘දෙවා චෙවා’’**තිආදි වුත්තං. ‘‘චතස්සොපායභූමියො’’ති වත්වා අසුරගතියා පෙතගතියංයෙව සඞ්ගහිතත්තා **‘‘ගතියො පඤ්චා’’**ති වුත්තන්ති වදන්ති. මයං පන ‘‘තිස්සොවාපායභූමියො’’ති පාඨෙන භවිතබ්බන්ති මඤ්ඤාම. න හි එස අනාකුලවචනො ආචරියො ඊදිසං පුබ්බාපරවිරුද්ධං විය සම්මොහජනකං වචනං භාසති. **පාළියම්පි** හි –

> ‘‘පඤ්ච ඛො ඉමා, සාරිපුත්ත, ගතියො. කතමා පඤ්ච? නිරයො තිරච්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො මනුස්සා දෙවා’’ති (අ. නි. 9.68) –

එවං තිණ්ණමෙව අපායානං වසෙන වුත්තං. කාමරූපාරූපවසෙන **තයො භවා. තත්ථා**ති තෙසු තීසු භවෙසු. **තිංසෙවා**ති චතස්සො අපායභූමියො, සත්තවිධා කාමසුගතිභූමි, සොළස රූපීබ්‍රහ්මලොකා, චතස්සො අරූපභූමියොති එකතිංසභූමීනමන්තරෙ චිත්තප්පවත්තිඅධිකාරත්තා අසඤ්ඤභූමිං අපනෙත්වා අවසෙසා තිංසෙව භූමියොති අත්ථො. **තාසු තිංසෙව පුග්ගලා**ති තාසු භූමීසු උප්පන්නා පුග්ගලා භූමිගණනවසෙන තිංසෙව හොන්ති. භූමිවසෙන තිංසවිධාපි පන පටිසන්ධිචිත්තගණනාය එකූනවීසති හොන්තීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘භූමිස්වෙතාසු’’**තිආදි.

පටිසන්ධිකචිත්තානන්ති දස කාමාවචරපටිසන්ධිචිත්තානි, පඤ්ච රූපාවචරපටිසන්ධිචිත්තානි, චත්තාරි අරූපාවචරපටිසන්ධිචිත්තානීති ඉමෙසං එකූනවීසතිපටිසන්ධිචිත්තානං වසෙන. **අසඤ්ඤීනමචිත්තකා**ති අසඤ්ඤසත්තානං අචිත්තකා පටිසන්ධි. වුත්තඤ්හෙතං –

> ‘‘අසඤ්ඤසත්තා දෙවා අහෙතුකා අනාහාරකා අඵස්සකා අවෙදනකා අසඤ්ඤකා අචෙතනකා අචිත්තකා පාතුභවන්තී’’ති.

යදි පටිසන්ධිවසෙන වීසති පුග්ගලා, කථං භූමිවසෙන තිංසාති වුත්තා. එකතිංසාති හි වත්තබ්බන්ති ආහ **‘‘ඉධා’’**තිආදි.

න විජ්ජති හෙතු ඉමෙසන්ති **අහෙතූ,** දුවෙ, තීණි ච හෙතූ ඉමෙසන්ති **ද්විතිහෙතූ,** පටිසන්ධිවසෙන අහෙතුකා, දුහෙතුකා, තිහෙතුකා චාති අත්ථො. තත්ථ **අහෙතුකා** ආපායිකා ච, එකච්චෙ භූමදෙවා, මනුස්සෙසු ජච්චන්ධජච්චබධිරජච්චුම්මත්තකනපුංසකඋභතොබ්‍යඤ්ජනකාදයො ච. වුත්තාවසෙසා කාමසුගතිවාසිනොව **දුහෙතුකා. තිහෙතුකා** පන කාමසුගතිවාසිනොව. **අරියා පන අට්ඨා**ති චතුන්නං අරියමග්ගසමඞ්ගීනං, චතුන්නඤ්ච අරියඵලසමඞ්ගීනං වසෙන අට්ඨ අරියපුග්ගලා . නනු ච අරියාපි තිහෙතුකායෙවාති? සච්චං, චිත්තුප්පාදං පන පත්වා තෙසං විසෙසසබ්භාවතො විසුංයෙව උද්ධටාති දට්ඨබ්බං.

189-92. **‘‘භූමිසුප්පත්තිං භණතො මෙ නිබොධථා’’**ති සුත්වා චොදකො **‘‘තිංසභූමීසූ’’**තිආදිනා සබ්බෙසං භූමීනං සාධාරණචිත්තානි පුච්ඡති, ඉතරො **‘‘චුද්දසෙවා’’**ති විස්සජ්ජෙති. තත්ථ අට්ඨ පරිත්තකුසලානි, චත්තාරි දිට්ඨිවිප්පයුත්තානි, උද්ධච්චසහගතං, මනොද්වාරාවජ්ජනඤ්චාති චුද්දසෙව, න ඌනානි නාධිකානි, සබ්බාසු තිංසභූමීසු හොන්ති, සබ්බභූමීනං සාධාරණානීති අත්ථො.

සදා…පෙ…. සියුන්ති ද්වෙ දොසමූලානි, කුසලවිපාකචක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණද්වයවජ්ජිතානි අට්ඨාරස කාමාවචරවිපාකචිත්තානීති වීසති චිත්තානි සදා කාමෙයෙව භවෙ සියුං, න කදාචි අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. නනු ච බ්‍රහ්මුනම්පි අකුසලවිපාකානි උප්පජ්ජන්තීති? සච්චං උප්පජ්ජන්ති, තානි කාමභවෙ අනිට්ඨරූපාදයො ආරබ්භ උප්පජ්ජන්ති බ්‍රහ්මලොකෙ තෙසං අභාවතොති කාමභවෙයෙව නියමිතානි. රූපාවචරවිපාකචිත්තානි පඤ්ච රූපාවචරභවෙයෙව සියුං, චත්තාරො ච අරූපාවචරවිපාකා අරූපීසූති ආහ **‘‘පඤ්ච රූපභවෙ’’**තිආදි.

කාම …පෙ…. භවන්තීති රූපාවචරකුසලකිරියචිත්තානි චෙව කුසලවිපාකානි ච චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණානි වොට්ඨබ්බනවජ්ජානි ච ද්වෙ අහෙතුකකිරියචිත්තානි පඨමමග්ගවිඤ්ඤාණන්ති අට්ඨාරස චිත්තානි කාමරූපභවෙයෙව භවන්ති, න අරූපභවෙ. තත්ථ හි සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කන්තත්තා රූපාවචරකුසලකිරියා නුප්පජ්ජන්ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි වත්ථුද්වාරවිරහතො, හසිතුප්පාදො එකන්තවත්ථුනිස්සයත්තා, සොතාපත්තිමග්ගො පරතොඝොසපච්චයායෙව නිබ්බත්තනතො න උප්පජ්ජති. **ද්වෙචත්තාලීසා**ති අට්ඨ පරිත්තකුසලානි, චත්තාරි අරූපකුසලානි, පඨමමග්ගවජ්ජානි සත්ත ලොකුත්තරචිත්තානි, පටිඝද්වයවජ්ජිතානි ච දස අකුසලචිත්තානි, පුබ්බෙ වුත්තඅහෙතුකකිරියාද්වයවජ්ජිතානි නව කාමාවචරකිරියචිත්තානි, චත්තාරි අරූපාවචරකිරියචිත්තානීති එවං ද්වෙචත්තාළීස චිත්තානි තීසු භවෙසු හොන්ති.

193-204. එවං භවවසෙන චිත්තුප්පත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි කාලවසෙන දස්සෙන්තො ආහ **"ඨපෙත්වා පනා"**තිආදි. **සබ්බාසන්ති** නිද්ධාරණත්ථෙ සාමිවචනං. අට්ඨ මහාකිරියා, අරහත්තමග්ගඵලචිත්තානි, අනාගාමිඵලං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලකිරියාති **තෙරසෙව චිත්තානි** අපායරහිතාසු **ඡබ්බීසභූමීසු හොන්ති** අපායෙසු විපාකාවරණසබ්භාවෙ එතෙසං අනුප්පජ්ජනතො. අපරානි ඡ චිත්තානීති සම්බන්ධො. තානි පන රූපභවසාධාරණානං පඤ්චපරිත්තවිපාකානං, කිරියමනොධාතුයා ච වසෙන වෙදිතබ්බානි.

පඤ්ච චිත්තානීති දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාවසෙන පඤ්ච චිත්තානි. තානි හි පඤ්චසු සුද්ධාවාසභූමීසු න ලබ්භන්ති. තත්ථ අනාගාමිඛීණාසවානමෙව අධිවුත්ථත්තා, තෙසඤ්ච පඨමමග්ගෙනෙව ඉමෙසං පඤ්චන්නං චිඤ්ඤාණානං අනුප්පාදධම්මතං ආපාදිතත්තා.

අපරානි ද්වෙති තතියාරුප්පකුසලකිරියචිත්තානි. තානි හි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙසු අතික්කන්තාරම්මණත්තා, අපායෙසු ච අහෙතුකපටිසන්ධිකත්තා නුප්පජ්ජන්ති. **චතුවීසතිභූමීසු ද්වෙ චාති** විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලකිරියාවසෙන ද්වෙ චිත්තානි. **තෙවීසභූමීසු ද්වෙයෙවාති** ආකාසානඤ්චායතනකුසලකිරියචිත්තානි.

එකාදසවිධන්ති රූපාවචරකුසලකිරියා හසිතුප්පාදොති එකාදස. සොතාපත්තිඵලං යාව අනාගාමිමග්ගො චත්තාරි ච චිත්තානි සුද්ධාවාසඅපායවජ්ජාසු එකවීසතිභූමීසු භවන්ති. එකං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං සුද්ධාවාසඅපායඅරූපභූමිවජ්ජෙසු සත්තරසසු භූමීසු ජායති. ද්වෙ දොසමූලානි, කුසලවිපාකඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි, සත්ත අකුසලවිපාකාති ද්වාදස චිත්තානි මහග්ගතභූමිවජ්ජාසු එකාදසසු කාමභූමීසු ජායන්ති. අට්ඨ මහාවිපාකචිත්තානි කාමාවචරදෙවමනුස්සවසෙන සත්තභූමීසු ජායන්ති. **ඡසු භූමීසූති** වෙහප්ඵලසුද්ධාවාසසඞ්ඛාතාසු ඡසු පඤ්චමජ්ඣානභූමීසු.

චත්තාරි…පෙ…. භූමීසූති චතුත්ථජ්ඣානවිපාකො පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්හවසෙන තීසු භූමීසු ජායති, දුතියජ්ඣානවිපාකො, තතියජ්ඣානවිපාකො ච පරිත්තාභාඅප්පමාණාභාආභස්සරවසෙන තීසු භූමීසු, පඨමජ්ඣානවිපාකො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මාවසෙන තීසු භූමීසු හොතීති එවං චත්තාරි චිත්තානි එකෙකවසෙන තීසු තීසු භූමීසු ජායන්ති.

206-9. එවං එත්තකානෙව චිත්තානි එත්තකාසු භූමීසු උප්පජ්ජන්තීති චිත්තනියමවසෙන උප්පත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි එත්තකාසු එව භූමීසු එත්තකානෙව චිත්තානි උප්පජ්ජන්තීති භූමිනියමවසෙන දස්සෙතුං **"කුසලාකුසලා කාමෙ"**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කාමෙ කුසලාකුසලා වීසති, තෙසං පන්නරස අහෙතුකා පාකා, ආවජ්ජනද්වයඤ්චාති සත්තතිංසෙව මානසා නරකාදීසු චතූසුපි අපායෙසු ජායරෙ. අවසෙසානි පන සත්තරස කාමාවචරවිපාකකිරියචිත්තානි, පඤ්චතිංස මහග්ගතලොකුත්තරානීති ද්වෙපඤ්ඤාස මානසා කදාචිපි තෙසු නුප්පජ්ජන්ති අභූමිභාවතොති අත්ථො.

අසීති හදයාති වුත්තාවසෙසානි අසීති චිත්තානි. **ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයන්ති** කුසලවිපාකඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං. **"අපුඤ්ඤජා පාකා"**ති අකුසලවිපාකානං සබ්බෙසමෙව ගහිතත්තා ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං අග්ගහිතවිසෙසම්පි පාරිසෙසඤ්ඤායෙන කුසලවිපාකමෙව විඤ්ඤායති.

213. **දොමනස්සන්ති** දොමනස්සසහගතං. **ක්‍රියා ච ද්වෙති** වොට්ඨබ්බනවජ්ජිතා ද්වෙ අහෙතුකකිරියා.

214. **භූමිවසෙනෙවාති** පුග්ගලෙ අනාමසිත්වා කෙවලං භූමිවසෙන. පුග්ගලානං වසෙන ච භූමිවසෙන ච චිත්තුප්පත්තිං විභාවයෙති සම්බන්ධො.

216-8. **පඤ්චභූමීසූති** චතුරාපායමනුස්සවසෙන පඤ්චභූමීසු. අහෙතුකානං පටිසන්ධිසදිසතදාරම්මණවසෙන "සත්තතිංසෙවා"ති වුත්තං, අඤ්ඤකම්මෙන පන ද්විහෙතුකතදාරම්මණස්සාපි සම්භවතො එකචත්තාලීස හොන්ති. **ආචරියජොතිපාලත්ථෙරස්ස** අධිප්පායෙන තිහෙතුකවිපාකෙහිපි සද්ධිං පඤ්චචත්තාලීසෙවාති දට්ඨබ්බං. **අහෙතුකස්ස වුත්තෙහීති** අහෙතුකසත්තස්ස වුත්තෙහි සත්තතිංසමානසෙහි සහ. **නව ක්‍රියාති** අට්ඨ මහාකිරියා, හසිතුප්පාදො චාති ඉමානි අසාධාරණකිරියචිත්තානි නව.

220-1. "චතුපඤ්ඤාස මානසා"ති වත්වා තෙසං සරූපතො දස්සනත්ථං ආහ **"ද්විහෙතුකස්සා"**තිආදි. පුන **"චතුපඤ්ඤාසා"**තිආදි පන නිගමනං.

223-4. **පඤ්ඤාසෙවස්ස චිත්තානීති** තිහෙතුකස්ස පුථුජ්ජනස්ස වුත්තචතුපඤ්ඤාසචිත්තෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසහගතවජ්ජානි එකූනපඤ්ඤාස, සොතාපත්තිඵලන්ති ඉමානි පඤ්ඤාසෙව චිත්තානි **අස්ස** කාමාවචරස්ස සොතාපන්නදෙහිනො ජායන්තෙ. **නවතිංසෙවාති** එකූනචත්තාලීසචිත්තානි. **පඨමං ඵලන්ති** සොතාපත්තිඵලං.

225-8. **දුතියඤ්ච ඵලං හිත්වාති** සකදාගාමිඵලං හිත්වා. ච-සද්දෙන සොතාපත්තිඵලඤ්ච හිත්වාති අත්ථො. අත්තනො ඵලෙන සහ **යානි** අට්ඨචත්තාලීස **චිත්තානි,** තානි අනාගාමිස්ස සත්තස්ස ජායන්ති. **චත්තාලීසඤ්ච චත්තාරීති** තෙවීසති කාමාවචරවිපාකචිත්තානි, වීසති කිරියචිත්තානි, අරහත්තඵලඤ්චාති චතුචත්තාලීස චිත්තානි. **සකං සකන්ති** ''සොතාපන්නස්ස සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සකදාගාමිනො සකදාගාමිමග්ගචිත්ත''න්තිආදිනා අත්තනො අත්තනො මග්ගචිත්තං. කස්මා පන තෙසං එකෙකමෙව චිත්තං හොතීති ආහ **''එකචිත්තක්ඛණාහි තෙ''**ති. **පඤ්චතිංසෙවාති** සත්තරස කාමරූපාරූපකුසලචිත්තානි, පටිසඳ්වයවජ්ජානි දස අකුසලානි, රූපභවෙ ලබ්භමානකානි පඤ්ච අහෙතුකවිපාකානි, ආවජ්ජනද්වයං, පඨමජ්ඣානවිපාකො චාති පඤ්චතිංස චිත්තානි තීසු පඨමජ්ඣානභූමීසු පුථුජ්ජනස්ස ජායන්ති.

232-5. **හිත්වා චාති** එත්ථ ච-සද්දෙන පඨමඵලස්ස ගහණං දස්සෙති. තෙන අපුඤ්ඤපඤ්චකං හිත්වා පඨමං ඵලං ගහෙත්වා චාති අත්ථො. **අපුඤ්ඤපඤ්චකන්ති** දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාසහගතවසෙන පඤ්ච අකුසලචිත්තානි. **තත්ථාති** තෙසු සොතාපන්නස්ස වුත්තෙසු. **තත්ථෙවාති** සකදාගාමිස්ස වුත්තෙසු. පුඤ්ඤජං සම්පටිච්ඡනං සන්තීරණද්වයඤ්චෙවාති සම්බන්ධො.

237. එවං පඨමජ්ඣානභූමියං පුථුජ්ජනසොතාපන්නාදිවසෙන චිත්තසම්භවං දස්සෙත්වා ඉදානි තෙසමෙව වසෙන දුතියජ්ඣානභූමියං දස්සෙතුං **''පුථුජ්ජනස්සා''**තිආදි ආරද්ධං. දුතියජ්ඣානතතියජ්ඣානවිපාකානං එකසත්තස්සෙව අසම්භවෙපි දුතියජ්ඣානතලෙ නිබ්බත්තෙ පුථුජ්ජනාදයො පුථුජ්ජනාදිභාවසාමඤ්ඤෙන එකතො ගහෙත්වා **''දුතියජ්ඣානතතියජ්ඣානපාකතො''**ති වුත්තං.

242. පරිත්තසුභාදිතො පට්ඨාය යාව අකනිට්ඨා තතියචතුත්ථජ්ඣානභූමීසු පඨමජ්ඣානභූමියං වුත්තගණනාය චිත්තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. තෙනාහ **''පරිත්තකසුභාදීන''**න්තිආදි.

247. **චතුවීසති චිත්තානීති** අට්ඨපරිත්තකුසලානි, චත්තාරි අරූපකුසලානි, පටිසඳ්වයවජ්ජිතානි දස අකුසලචිත්තානි, පඨමාරුප්පවිපාකො, මනොද්වාරාවජ්ජනඤ්චාති චතුවීසති චිත්තානි පඨමාරුප්පභූමියං පුථුජ්ජනස්ස ජායන්ති.

250-3. **දස පඤ්චාති** අට්ඨ මහාකිරියා, චතස්සො අරූපකිරියා, මනොද්වාරාවජ්ජනං, පඨමාරුප්පවිපාකො, අරහත්තඵලඤ්චාති පන්නරස චිත්තානි පඨමාරුප්පභූමියං අරහතො හොන්ති.

තෙවීසාති පඨමාරුප්පභූමියං පුථුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු චතුවීසතිචිත්තෙසු ආකාසානඤ්චායතනකුසලවිපාකවජ්ජා බාවීසති ච දුතියාරුප්පවිපාකො චාති තෙවීසති දුතියාරුප්පභූමියං පුථුජ්ජනස්ස හොන්ති. තත්ථෙව තිණ්ණං ඵලට්ඨසෙඛානං පුථුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු අකුසලපඤ්චකවජ්ජානි අට්ඨාරස, තංතංඵලඤ්චාති එකූනවීසති චිත්තානි හොන්ති.

ක්‍රියා ද්වාදසාති අට්ඨ මහාකිරියා, ආකාසානඤ්චායතනවජ්ජිතා තිස්සො අරූපකිරියා, මනොද්වාරාවජ්ජනන්ති ද්වාදස කිරියචිත්තානි. **පාකෙකොති** එකො අරූපවිපාකො.

දුතියාරුප්පභූමියං පුථුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලවිපාකවජ්ජානි එකවීසති , ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකො චාති **බාවීසති චිත්තානි** තතියාරුප්පභූමියං පුථුජ්ජනස්ස උප්පජ්ජන්ති.

254-60. පුථුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු අපුඤ්ඤපඤ්චකවජ්ජානි සත්තරස, පඨමඵලඤ්චාති **අට්ඨාරස** තතියාරුප්පභූමියං සොතාපන්නස්ස උප්පජ්ජන්ති. **තානීති** තානෙව අට්ඨාරස චිත්තානි. ''ඨපෙත්වා පඨමං ඵල''න්ති හි වචනතො දුතියඵලං පක්ඛිපිත්වාති අයමත්ථො අවුත්තසිද්ධො. න හි සකදාගාමිනො සකදාගාමිඵලඤ්ච නුප්පජ්ජති . එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **''ඨපෙත්වා දුතියං ඵල''**න්ති. එත්ථාපි අනාගාමිඵලං පකරණසිද්ධමෙවාති දට්ඨබ්බං. අට්ඨ මහාකිරියා, ද්වෙ තතියචතුත්ථාරුප්පකිරියා, මනොද්වාරාවජ්ජනං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකො, අරහත්තඵලන්ති **තෙරස චිත්තානි** තතියාරුප්පභූමියං ඛීණාසවස්ස ජායන්ති. තතියාරුප්පභූමියං පුථුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු ද්වාවීසතිචිත්තෙසු ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලවිපාකවජ්ජාති වීසති, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකොති **එකවීසති චිත්තානි** චතුත්ථාරුප්පභූමියං පුථුජ්ජනස්ස ජායන්ති. පුථුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු අපුඤ්ඤපඤ්චකවජ්ජානි සොළස, සොතාපත්තිඵලඤ්චාති **සත්තරස** තත්ථෙව සොතාපන්නස්ස හොන්ති. අට්ඨ මහාකිරියා, ද්වෙ ච නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකකිරියා, මනොද්වාරාවජ්ජනං, අරහත්තඵලඤ්චාති **ද්වාදස චිත්තානි** තත්ථෙව අරහතො උප්පජ්ජන්ති.

261-3. අරූපකුසලා චෙව කිරියාපි ච උප්පජ්ජන්ති, න පන විපාකාති අධිප්පායො. **උද්ධමුද්ධමරූපීනන්ති** විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීසු අරූපීනං. **හෙට්ඨිමාති** විඤ්ඤාණඤ්චායතනිකානං ආකාසානඤ්චායතනකුසලවිපාකා නුප්පජ්ජන්ති, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනිකානං ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලවිපාකාති එවමාදිනා

හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා අරූපා නුප්පජ්ජන්ති. කස්මාති ආහ **“දිට්ඨාදීනවතො කිරා”**ති. **කිරා**ති අනුස්සුතියං. **දිට්ඨාදීනවතොති** ආරම්මණෙ, ඣානෙ ච දිට්ඨදොසත්තා. **කුසලානුත්තරා**ති ලොකුත්තරකුසලා.

266. **සබ්බො රූපො මහග්ගතොති** සබ්බො රූපාවචරමහග්ගතචිත්තුප්පාදො. **මනොධාතූති** කිරියාමනොධාතුවිපාකමනොධාතූනං කාමවිපාක-ග්ගහණෙන ගහිතත්තා.

269-73. **එවං…පෙ…. හෙට්ඨිමන්ති** දුතියාරුප්පභූමියං වුත්තෙසු දුතියාරුප්පත්තයං ඨපෙත්වා අත්තනො පාකෙන සහ තතියාරුප්පභූමියං එකූනචත්තාලීස චිත්තානි තත්ථවුත්තෙසු තතියාරුප්පත්තයං ඨපෙත්වා අත්තනො පාකෙන සහ සත්තතිංසාති එවං සෙසද්වයෙපි හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමං හිත්වා චිත්තගණනා ඤෙය්‍යා. **අත්තනො අත්තනොති** පඨමාරුප්පභූමියං පඨමාරුප්පවිපාකො, දුතියාරුප්පභූමියං දුතියාරුප්පවිපාකොති එවං අත්තනො අත්තනො විපාකා චත්තාරො ච අනාසවා ලොකුත්තරවිපාකාති එවං චතූසු අරූපභූමීසු එකෙකාය භූමියා පඤ්ච පඤ්ච විපාකා ජායන්ති. යා කිරියා තෙරසෙව සියුං, තා සබ්බපඨමාරුප්පභූමියං ඛීණාසවස්ස ජායන්තෙති සම්බන්ධො. දුතියාරුප්පභූමියං ඛීණාසවස්ස පඨමාරුප්පකිරියචිත්තං වජ්ජෙත්වා **ද්වාදසෙව ක්‍රියා** හොන්ති. තතියාරුප්පභූමියං දුතියාරුප්පකිරියචිත්තං වජ්ජෙත්වා **එකාදස**. චතුත්ථාරුප්පභූමියං තතියාරුප්පකිරියචිත්තං වජ්ජෙත්වා **දසෙව** විඤ්ඤෙය්‍යා.

274-5. ඉදානි කෙවලං පුග්ගලවසෙන තෙසමෙව පුග්ගලානං ආවෙණිකචිත්තං දස්සෙතුං **“අරහතො පනා”**තිආදිනා අරහතොයෙව උප්පජ්ජනකචිත්තං දස්සෙත්වා අනාගාමිආදීනං පාටිපුග්ගලිකං සකසකඵලචිත්තං පාකටමෙවාති සංඛිත්තං. **අරහතොති** ඛීණාසවස්ස. අරහතො භාවො අරහත්තං, අරහත්තඵලන්ති අත්ථො. තඤ්හි ‘‘අරීනං හතත්තා අරහා’’තිආදිනා අරහන්ත-සද්දස්ස පවත්තිනිමිත්තභාවෙන ‘‘අරහත්ත’’න්ති වුච්චති. ඉදානි තෙසං තෙසං පුග්ගලානං සාධාරණචිත්තානි දස්සෙතුං **“චතුන්නඤ්ච ඵලට්ඨාන”**න්තිආදි වුත්තං.

290. **සුසාරන්ති** අත්ථබ්‍යඤ්ජනවසෙන පරිච්චජිතබ්බස්ස ඵෙග්ගුස්ස අභාවතො සුට්ඨු සාරං, සබ්බසො සාරන්ති අත්ථො. **පරන්ති** සුසාරත්තා එව පරං. සත්තානං ඉධලොකපරලොකහිතපටිච්ඡාදකස්ස අවිජ්ජන්ධකාරස්ස විධමනතො **මොහන්ධකාරප්පදීපං. චින්තෙතීති** අත්ථවසෙන චින්තෙති. **වාචෙතීති** බ්‍යඤ්ජනවසෙන සජ්ඣායති. රාගදොසානං මොහෙන සහ අවිනාභාවතො තස්ස අනුපගමනං අත්ථසිද්ධමෙවාති ‘‘මොහන්ධකාරප්පදීප’’න්ති වත්වාපි **“නරං…පෙ. … නොපයන්තී”**ති රාගදොසානුපගමනමෙව වුත්තං. ‘‘මොහන්ධකාරප්පදීප’’න්ති වා වචනෙනෙව මොහස්ස අනුපගමො වුත්තො හොතීති රාගදොසානමෙව අනුපගමනං වුත්තං. මූලභූතානං පන තිණ්ණං අනුපගමනවචනෙන සෙසකිලෙසානම්පි අනුපගමනං වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

භූමිපුග්ගලචිත්තුප්පත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඨමො භාගො නිට්ඨිතො.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මාවතාර-අභිනවටීකා

(දුතියො භාගො)

6. ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො

ආරම්මණවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා

291-3. **එතෙසන්ති** යථාවුත්තප්පභෙදානං. නනු ච ‘‘චිත්තං චෙතසික’’න්තිආදිනා චිත්තාදීනියෙව උද්දිට්ඨානීති තානෙව නිද්දිසිතබ්බානි, ආරම්මණං පන අප්පකතං, තං කස්මා ඉධ වුච්චතීති චොදනං මනසි කරිත්වා ආහ **‘‘තෙන විනා නත්ථි හි සම්භවො’’**ති. යස්මා ආරම්මණෙන විනා චිත්තසම්භවො නත්ථි, න හි අනාරම්මණං චිත්තං නාම අත්ථි, තස්මා ‘‘තයිදං චිත්තං කං ආරබ්භ උප්පජ්ජතී’’ති ආසඞ්කානිවාරණත්ථං ඉතො පරං ආරම්මණං දස්සයිස්සාමීති අත්ථො . කතිවිධං පන තං ආරම්මණං, කිං සරූපඤ්චාති ආහ **‘‘රූපං සද්ද’’**න්තිආදි. වචනත්ථං පන නෙසං සයමෙව වක්ඛති. **ඡළාරම්මණකොවිදාති** ඡන්නං ආරම්මණානං බ්‍යාකරණකුසලා බුද්ධාදයො.

භූතෙති චත්තාරො මහාභූතෙ. **උපාදායාති** නිස්සාය. **චතුසමුට්ඨිතොති** කම්මාදීහි චතූහි පච්චයෙහි සමුට්ඨිතො. නිදස්සිතබ්බං නිදස්සනං. කිං තං? දට්ඨබ්බභාවො චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ගොචරභාවො , සහ නිදස්සනෙනාති සනිදස්සනො. පටිහඤ්ඤති, පටිහනනන්ති වා පටිඝො, යෙන බ්‍යාපාරාදිවිකාරපච්චයන්තරසහිතෙසු චක්ඛාදීනං නිස්සයෙසු විකාරුප්පත්ති, සො සයං නිස්සයවසෙන ච සම්පත්තානං, අසම්පත්තානඤ්ච පටිමුඛභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපතනං පටිඝොති අත්ථො. තත්ථ සයං සම්පත්තිං ඵොට්ඨබ්බස්ස නිස්සයවසෙන සම්පත්ති ගන්ධරසසානජිව්හාකායානං. ඉතරෙසං උභයථාපි අසම්පත්ති, තස්මා ඉධ අසම්පත්තානං පටිමුඛභාවො ‘‘පටිඝො’’ති වුච්චති. සහ පටිඝෙනාති සප්පටිඝො, සනිදස්සනො ච සො සප්පටිඝො චාති **සනිදස්සනසප්පටිඝො**. එත්ථාහ – යස්ස දට්ඨබ්බභාවො අත්ථි, සො සනිදස්සනො, චක්ඛුවිඤ්ඤාණගොචරභාවොව දට්ඨබ්බභාවො. තස්ස ච රූපායතනතො අනඤ්ඤත්තා කථං සහ නිදස්සනෙන සනිදස්සනොති යුජ්ජතීති? වුච්චතෙ – අනඤ්ඤත්තෙපි තස්ස අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි රූපායතනං විසෙසෙතුං අඤ්ඤං විය කත්වා වුත්තං ‘‘සහ නිදස්සනෙන සනිදස්සන’’න්ති. ධම්මසභාවසාමඤ්ඤෙන හි එකීභූතෙසු ධම්මෙසු යො නානත්තකරො විසෙසො, සො අඤ්ඤං විය කත්වා උපචාරිතුං යුත්තො. එවඤ්හි අත්ථවිසෙසාවබොධො හොති. **රූපාරම්මණසඤ්ඤිතොති** අයං එවරූපො වණ්ණො රූපාරම්මණන්ති සඤ්ඤිතො. ඉදං වුත්තං හොති – චත්තාරො මහාභූතෙ උපාදාය තෙ අමුඤ්චිත්වා පවත්තමානො කම්මසමුට්ඨානො චිත්තසමුට්ඨානො උතුසමුට්ඨානො ආහාරසමුට්ඨානො ච නීලාදිවසෙන දිස්සමානො ඉන්ද්‍රියෙහි ඝට්ටෙන්තො ච වණ්ණො රූපාරම්මණං නාමාති.

294-7. චිත්තඤ්ච උතු ච චිත්තොතූ, තෙහි සම්භවති, තෙ වා සම්භවා පච්චයා ඉමස්සාති **චිත්තොතුසම්භවො**. සහ විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකවිඤ්ඤාණෙන පවත්තො සද්දො **සවිඤ්ඤාණකසද්දො,** සවිඤ්ඤාණකසද්දො පන න කෙවලං සවිඤ්ඤාණකසන්තානප්පවත්තොව කුච්ඡිසද්දාදිවසෙන තස්ස උතුසමුට්ඨිතස්සාපි සම්භවතො.

ධරියතීති කලාපපරම්පරාය සන්ධාරියති. **සූචනතොති** අත්තනො වත්ථුස්ස සුපාකටකරණතො. ගන්ධො හි ‘‘ඉදං සුගන්ධං, ඉදං දුග්ගන්ධ’’න්ති පකාසෙති, පටිච්ඡන්නපුප්ඵඵලාදීනි ‘‘ඉදමෙත්ථ අත්ථී’’ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති.

රසමානාති අස්සාදවසෙන තුස්සමානා. **රසන්තීති** අසන්ති, අනුභවන්තීති අත්ථො. එත්ථ ර-කාරො පදසන්ධිකරො. එවඤ්හි ‘‘රසමානා නං අසන්තීති රසො’’ති නිරුත්තිනයො සුන්දරො හොති. ඉතරථා ‘‘රසන්ති අස්සාදෙන්තී’’ති වුච්චමානෙ ‘‘රසමානා’’ති ඉදං නිරත්ථකමෙව සියා. අථ වා ‘‘රසමානා’’ති ඉතො ර-කාරං, ‘‘රසන්ති’’ති ඉතො ස-කාරඤ්ච ගහෙත්වා ‘‘රසො’’ති නිරුත්තිනයො දට්ඨබ්බො.

298. **ඵුසීයතීති** ඝට්ටීයති. කිං තං ඵොට්ඨබ්බං නාමාති ආහ **‘‘පථවීතෙජවායවො’’**ති. ඉමිනා ධාතුත්තයමෙව කායවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යභාවසඞ්ඛාතඵොට්ඨබ්බං නාම, න අඤ්ඤන්ති දස්සෙති. කස්මා පනෙත්ථ ආපොධාතු න ගහිතා, නනු සීතතා ඵුසිත්වා ගය්හති, සා ච ආපොධාතු එවාති? සච්චං ගය්හති, න පන ආපොධාතු, කිඤ්චරහි තෙජොධාතු එව. මන්දෙ හි උණ්හභාවෙ සීතවුද්ධි, න සීතතා නාම කොචි ගුණො අත්ථි. කෙවලං පන උණ්හභාවස්ස මන්දතාය සීතතාභිමානො. කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බන්ති චෙ? සීතවුද්ධියා අනවට්ඨිතභාවතො පාරාපාරෙ විය. තථා හි සම්මකාලෙ ආතපෙ ඨත්වා ඡායං පවිට්ඨානං සීතවුද්ධි හොති, තත්ථෙව පථවීගබ්භතො උට්ඨිතානං උණ්හවුද්ධි ච. කිඤ්චරහි හිමපාතසමයාදීසු සීතස්ස පරිපාචකත්තදස්සනතො ච තෙජොධාතු එව සීතතාති දට්ඨබ්බං. යදි ච සීතතා ආපොධාතු සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්හභාවෙන සද්ධිං උපලබ්භෙය්‍ය ද්වින්නං ධාතූනං අවිනිබ්භොගප්පවත්තිතො, න ච පනෙවං උපලබ්භති, තස්මා ඤායති ‘‘න ආපොධාතු සීතතා’’ති . ඉදං චතුමහාභූතානං අවිනිබ්භොගවුත්තිතං ඉච්ඡන්තානං උත්තරං, අනිච්ඡන්තානම්පි පන චතුන්නං මහාභූතානං එකස්මිං කලාපෙ කිච්චදස්සනෙන සභාගවුත්තිතාය සාධිතාය ඉදමෙව උත්තරං. කෙචි පන ‘‘වායොධාතු සීතතා’’ති වදන්ති, තෙසම්පි ඉදමෙව උත්තරං. යදි වායොධාතු සීතතා සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්හභාවෙන සද්ධිං උපලබ්භෙය්‍ය, න ච පනෙවං උපලබ්භති, තස්මා විඤ්ඤායති ‘‘න වායොධාතු සීතතා’’ති. යෙ පන වදන්ති ‘‘ද්‍රවතා ආපොධාතු, සා ච ඵුසිත්වා ගය්හතී’’ති, තෙ වත්තබ්බා ‘‘ද්‍රවභාවොපි නාම ඵුසීයතීති ඉදං ආයස්මන්තානං අධිමානමත්තං සණ්ඨානෙ විය’’ති. වුත්තඤ්හෙතං පොරාණෙහි –

‘‘ද්‍රවභාසභවුත්තීනි , තීණි භූතානි සම්ඵුසං;
ද්‍රවතං සම්ඵුසාමීති, ලොකොයමභිමඤ්ඤති.

‘‘භූතෙ ඵුසිත්වා සණ්ඨානං, මනසා ගය්හතෙ යථා;
පච්චක්ඛතො ඵුසාමීති, ඤාතබ්බා ද්‍රවතා තථා’’ති.

299. **සබ්බං නාමන්ති** සබ්බං චිත්තචෙතසිකනිබ්බානසම්මතං නාමං. චිත්තචෙතසිකඤ්හි ආරම්මණං පති නමනතො නාමං. නිබ්බානං පන චිත්තචෙතසිකස්ස අත්තානං පති නාමනතො නාමං. **රූපන්ති** නිප්ඵන්නරූපං. කිං අවිසෙසෙනාති චෙ, නොති ආහ **‘‘හිත්වා රූපාදිපඤ්චක’’**න්ති. **ලක්ඛණානීති** අනිච්චාදිලක්ඛණානි. **පඤ්ඤත්තීති** නාමුපාදායවසෙන දුවිධා පඤ්ඤත්ති.

300. ඉමානි පන ඡබ්බිධානි ආරම්මණානි සබ්බානි සබ්බත්ථ ලබ්භන්ති, උදාහු කත්ථචි කානිචීති ආහ **‘‘ඡළාරම්මණානී’’**තිආදි. **තීණි රූපෙති** රූපාවචරභූමියං රූපසද්දධම්මවසෙන තීණි ආරම්මණානි ලබ්භන්ති. ඝානාදිත්තයස්ස පන තත්ථ අභාවතො ගන්ධාරම්මණාදීනි ධම්මාරම්මණතො විසුං න ලබ්භන්ති. අරූපභවෙ පන සබ්බසො රූපානං අභාවතො එකං ධම්මාරම්මණමෙව ලබ්භති, න අඤ්ඤන්ති ආහ **‘‘අරූපෙ ධම්මාරම්මණමෙකක’’**න්ති . නනු ච අරූපභවතො චවිත්වා කාමභවෙ නිබ්බත්තන්තානං අරූපභවෙයෙව ගතිනිමිත්තවසෙන රූපාරම්මණං උපට්ඨාතීති? සච්චං උපට්ඨාති, තං පන කාමභවෙයෙව ආරම්මණං. උපපජ්ජිතබ්බභවස්මිඤ්හි වණ්ණො ගතිනිමිත්තවසෙන උපට්ඨාති.

301-2. එවං ඡ ආරම්මණානි සරූපතො, පවත්තිප්පභෙදතො ච දස්සෙත්වා ඉදානි තෙසු අභයගිරිවාසීනං කිඤ්චි විප්පටිපත්තිං දස්සෙත්වා තං පටික්ඛිපිතුං **‘‘ඛණවත්ථුපරිත්තත්තා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ඛණවත්ථුපරිත්තත්තාති** ඛණස්ස චෙව වත්ථුනො ච පරිත්තත්තා. යෙ රූපාදයොති සම්බන්ධො. **යෙසන්ති** යෙසං ආචරියානං ලද්ධි. **යෙසන්ති** වා ධම්මාරම්මණෙන සහ සම්බන්ධීභාවතො, වුත්තං වවත්ථාපකත්තා ච. තෙ හි ධම්මාරම්මණං වවත්ථාපෙන්තො අත්තනා සහ තං සම්බන්ධෙන්ති, තස්මා ධම්මාරම්මණෙන සහ සම්බන්ධීභාවාපෙක්ඛාය ‘‘යෙස’’න්ති සාමිවචනන්ති. ඉමිනා පන ඉදං වුත්තං හොති – යෙ රූපාදයො පඤ්ච ආරම්මණා සන්තත්තඅයොගුළෙ පතිතජලබින්දූ විය පරිත්තක්ඛණිකා, දිබ්බචක්ඛුනා අසක්කුණෙය්‍යාග්ගහණා පරමාණූ විය පරිත්තවත්ථුකා, තතො ච සකසකවිඤ්ඤාණානං ආපාථං න ගච්ඡන්ති, කෙවලං පන මනොවිඤ්ඤාණස්සෙව ගොචරා, තෙ ධම්මාරම්මණං නාමාති යෙසං ලද්ධි, තෙ යෙසං වා ධම්මාරම්මණං නාමාති. එතෙනෙව ච අතීතානාගතභාවෙන අතිදූරඅච්චාසන්නභාවෙන, කුට්ටාදිඅන්තරිතාභාවෙන ච ආපාථං අනාගච්ඡන්තානම්පි රූපාදීනං සඞ්ගහො කතො හොතීති. එවංලද්ධිකා පන තෙ –

> ‘‘ඉමෙසං ඛො, ආවුසො, පඤ්චන්නං ඉන්ද්‍රියානං නානාවිසයානං නානාගොචරානං න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුභොන්තානං මනො පටිස්සරණං, මනො ච නෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුභොතී’’ති (ම. නි. 1.455) –

ඉදං සුත්තං ආහරිත්වා පටික්ඛිපිතබ්බාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘තෙ පටික්ඛිපිතබ්බාවා’’**තිආදි. තත්ථ **පටික්ඛිපිතබ්බාවාති** න අනුවත්තිතබ්බා. **අඤ්ඤමඤ්ඤ…පෙ…. භොන්තානන්ති** චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියස්ස ගොචරං න පච්චනුභොති, තථා ‘‘සොතින්ද්‍රියං චක්ඛුන්ද්‍රියස්සා’’තිආදිනා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ආරම්මණං නෙව පච්චනුභොන්තානං නානුභවන්තානං න ගණ්හන්තානං. **තෙසන්ති** තෙසං පඤ්චන්නං ඉන්ද්‍රියානං.

303. තඤ්ච ගොචරං මනො පච්චනුභොතීති සම්බන්ධො. **තං** රූපාදිපඤ්චවිධං ආරම්මණං **ච**-සද්දෙන ධම්මාරම්මණඤ්ච මනො පච්චනුභොති, චිත්තං ආරම්මණං කරොතීති අත්ථො. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – යදි චක්ඛාදීනමාපාථගතානි විනා අවසෙසා ධම්මාරම්මණා හොන්ති, තදා තංවිසයං චිත්තං පඤ්චින්ද්‍රියානං විසයං පච්චනුභොන්තං නාම න හොති, අත්තනොයෙව පන විසයං පච්චනුභොන්තං නාම හොති. එවඤ්ච සති මනොව තෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුභොතීති දුප්පරිහාරියං භවෙය්‍ය, න ච තං සුත්තවචනං සක්කා අතික්කමෙතුං, තස්මා වුත්තනයෙන චක්ඛාදීනං අනාපාථගතාපි මනොගොචරා රූපාදයො රූපාදිආරම්මණානෙව හොන්ති, න ධම්මාරම්මණාති. යදි රූපාරම්මණං චිත්තං අත්තනො විසයං නානුභොති, පරවිසයමෙව අනුභොති, කථං දස්සනාදිකිච්චං න කරොති? තංතංකිච්චානං නිස්සයභූතස්ස වත්ථුනො අනිස්සිතත්තා. කථඤ්චරහි පඤ්චින්ද්‍රියානං විසයං පච්චනුභොති නාම? දස්සනාදිකිච්චස්ස අකරණෙපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි දිට්ඨාදිආකාරස්සෙව ගහණතො පඤ්චින්ද්‍රියානං විසයං පච්චනුභොති නාම. යදි හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි දිට්ඨාදිආකාරං න ගණ්හාති, රූපාදීනං නීලත්තාදිවසෙන ජානනං මනොවිඤ්ඤාණමෙව කරොති, න පඤ්චවිඤ්ඤාණානීති තථා ජානනමෙව න හොති. තස්ස පන අත්ථිතායෙවෙතං විඤ්ඤාතබ්බං – අනාපාථගතරූපාදාරම්මණං චිත්තං අත්තනො විසයං න පච්චනුභොති නාම. අථ ඛො පඤ්චින්ද්‍රියානං විසයමෙව පච්චනුභොතීති. අථ සියා, න මයං චිත්තස්ස පඤ්චින්ද්‍රියවිසයානුභවනං පටික්ඛිපාම, තස්ස පන අනුභවනං දස්සනාදිකිච්චවිරහෙන ධම්මාරම්මණවසෙනෙවාති චෙ? තම්පි න, සුත්තෙ තථා ආගතට්ඨානස්ස අභාවතො. යදි හි චිත්තං දස්සනාදිකිච්චවිරහෙන පඤ්චින්ද්‍රියවිසයං ධම්මාරම්මණවසෙනෙව පච්චනුභොති, පඤ්චින්ද්‍රියානං විසයං පච්චනුභවමානා මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුපි ධම්මාරම්මණායෙව සියා, එවඤ්ච සති ‘‘ධම්මායතනං

මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති **පට්ඨානෙ** වත්තබ්බං සියා, තථා පන අවත්වා –

> ''රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.2),

> ''රූපායතනං…පෙ…. ධම්මායතනං මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති ච (පට්ඨා. 1.1.2) –

වුත්තත්තා පඤ්චින්ද්‍රියානං විසයං පච්චනුභොන්තී මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූ තංපඤ්චින්ද්‍රියානං විසයවසෙන පච්චනුභොති, න ධම්මායතනවසෙනාති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

304-5. එවං එකෙනාකාරෙන පටික්ඛෙපවිධිං දස්සෙත්වා පුන අපරෙනපි කාරණෙන දස්සෙන්තො ආහ **''දිබ්බචක්ඛාදී''**තිආදි. **ආදි**-ග්ගහණෙන දිබ්බසොතඤාණග්ගහණං. **ඉතිපි න යුජ්ජතීති** න කෙවලං පුබ්බෙ වුත්තෙනෙව කාරණෙන, අථ ඛො ඉමිනාපි කාරණෙන න යුජ්ජතීති වුත්තං හොති. යදිපි චක්ඛාදීනං අනාපාථගතරූපාදීනි ධම්මාරම්මණා නාම හොන්ති, තදා දිබ්බචක්ඛාදීනි රූපාදිආරම්මණානි න සියුං තෙසං පසාදවිසයානං රූපසද්දානං පරිග්ගණ්හනතො, එවඤ්ච සති සුත්තෙසු දිබ්බචක්ඛුදිබ්බසොතානං ධම්මාරම්මණතාව වත්තබ්බා, න රූපාදිආරම්මණතා, වුත්තා ච සා, තස්මා චක්ඛාදීනං අවිසයා රූපාදයො රූපාදාරම්මණානෙව, න ධම්මාරම්මණාති. තෙනෙව ච **ධම්මසඞ්ගහෙපි** –

> ''යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා සද්දාරම්මණං වා ගන්ධාරම්මණං වා රසාරම්මණං වා ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං වා ධම්මාරම්මණං වා, යං යං වා පනාරබ්භ, තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති…පෙ…. අවික්ඛෙපො හොතී''ති (ධ. ස. 1) –

වුත්තං. කිඤ්ච අනාපාථගතානං ධම්මාරම්මණත්තෙ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං රූපාදිආරම්මණං න හොතීති ආපජ්ජතීති. **එවං සතීති** යදි කදාචි රූපාදිආරම්මණං හුත්වා කදාචි ධම්මාරම්මණං හොති, කදාචි ධම්මාරම්මණං හුත්වා කදාචි රූපාදිආරම්මණං හොති, තදා තෙසං රූපාදිආරම්මණානං නියමොපි කථං භවෙ ''ඉදං රූපාදිආරම්මණං, ඉදං ධම්මාරම්මණ''න්ති නියමො න භවෙය්‍ය, ආරම්මණසඞ්කරො භවෙය්‍යාති අත්ථො.

306. එවං ඡබ්බිධං ආරම්මණං දස්සෙත්වා ඉදානිස්ස අනන්තරභෙදං පරිත්තාරම්මණාදිත්තිකවසෙන දස්සෙන්තො ආහ **''සබ්බං ආරම්මණ''**න්තිආදි. ඡබ්බිධං පරිත්තත්තිකාදිකං තං එතං සබ්බං ආරම්මණන්ති සම්බන්ධො. **පරිත්තත්තිකාදිනන්ති** පරිත්තාරම්මණත්තිකාදීනං. පරිත්තාරම්මණත්තිකො හි ඉධ ''පරිත්තත්තිකො''ති වුත්තො මජ්ඣපදලොපවසෙන. **ආදි**-ග්ගහණෙන මග්ගාරම්මණත්තිකො අතීතාරම්මණත්තිකො අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති ඉමෙසං තිණ්ණං තිකානං සඞ්ගහො. තත්ථ ''පරිත්තාරම්මණා ධම්මා, මහග්ගතාරම්මණා ධම්මා, අප්පමාණාරම්මණා ධම්මා''ති එවමාගතො පරිත්තාරම්මණත්තිකො. ආදිපදවසෙන ''මග්ගාරම්මණා ධම්මා, මග්ගහෙතුකා ධම්මා, මග්ගාධිපතිනො ධම්මා''ති එවමාගතො මග්ගාරම්මණත්තිකො. ''අතීතාරම්මණා ධම්මා, අනාගතාරම්මණා ධම්මා, පච්චුප්පන්නාරම්මණා ධම්මා''ති එවමාගතො අතීතාරම්මණත්තිකො. ''අජ්ඣත්තාරම්මණා ධම්මා, බහිද්ධාරම්මණා ධම්මා, අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා ධම්මා''ති එවමාගතො අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති වෙදිතබ්බං.

307-9. **ක්‍රියාහෙතුද්වයන්ති** අහෙතුකකිරියද්වයං හසිතුප්පාදමනොධාතු ඉතරස්ස මහග්ගතාදිආරම්මණතාවසෙනාපි වක්ඛමානත්තා. **''ඉට්ඨාදිභෙදා''**තිආදි පරිත්තාරම්මණභාවවිභාවනං. **ඉට්ඨාදිභෙදාති** ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තභෙදා. **පටිපාටියාති** ''රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස, සද්දො සොතවිඤ්ඤාණස්සා''තිආදිනා අනුක්කමතො. **රූපාදි…පෙ…. ත්තයස්ස තූති** කිරියාමනොධාතුයා චෙව කුසලාකුසලවිපාකවිභාගවසෙන ද්වින්නං මනොධාතූනඤ්ච සබ්බං රූපාදිපඤ්චකගොචරං . තා හි හදයවත්ථුං නිස්සාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පුරිමපච්ඡිමා හුත්වා නියතා රූපාදීනෙව ආරබ්භ පවත්තන්ති.

311. **කාමධාතුයන්ති** කාමභවෙ. තත්ථ හි නෙසං සබ්බෙසං වත්ථාරම්මණානි උපලබ්භන්ති. **චත්තාරීති** තෙස්වෙව කිරියාමනොධාතු, කුසලවිපාකචක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානි, තථා සම්පටිච්ඡනන්ති ඉමානි චත්තාරි චිත්තානි. සෙසානි පන වත්ථාරම්මණාභාවෙන තත්ථ නුප්පජ්ජන්ති. **නෙව කිඤ්චීති** වත්ථාරම්මණානං සබ්බසො අභාවතො එතෙසු කිඤ්චි න ජායති.

312-3. **''මහාපාකාන''**න්තිආදි පඨමපරිච්ඡෙදෙ වුත්තත්ථමෙව. **පටුප්පන්නාති** පච්චුප්පන්නා.

314. එවං පරිත්තාරම්මණෙ දස්සෙත්වා ඉදානි මහග්ගතාරම්මණෙ අප්පමාණාරම්මණෙ ච දස්සෙතුං **''දුතියාරුප්පචිත්තඤ්චා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ දුතියාරුප්පචිත්තං පඨමාරුප්පාරම්මණතො, චතුත්ථාරුප්පං තතියාරුප්පාරම්මණතො මහග්ගතාරම්මණං. **ඡබ්බිධන්ති** කුසලවිපාකකිරියාවසෙන පච්චෙකං තිවිධතාය ඡප්පකාරං.

316-20. ඤාණං පරිහීනං එතෙසං, ඤාණතො පරිහීනාති වා **ඤාණහීනා. පරිත්තාරම්මණා…පෙ…. හොන්ති** තෙති අට්ඨ ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තුප්පාදා සෙඛපුථුජ්ජනඛීණාසවානං කදාචි නිරුස්සුක්කභාවෙන ආදරාකරණවසෙන අකම්මඤ්ඤසරීරතාඅඤ්ඤවිහිතතාහි වා අසක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනාදීසු අතිපගුණවිපස්සනාය ච කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ පරිත්තාරම්මණා. අතිපගුණානං පඨමජ්ඣානාදීනං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණා. කසිණනිමිත්තාදිපඤ්ඤත්තිපච්චවෙක්ඛණකාලෙ පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන නවත්තබ්බා. අකුසලෙසු චත්තාරො දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා චතුපඤ්ඤාසකාමාවචරධම්මානං, රූපස්ස ච ‘‘අත්තා සත්තො’’ති පරාමසනඅස්සාදනාභිනන්දනකාලෙ පරිත්තාරම්මණා. තෙනෙවාකාරෙන සත්තවීසතිමහග්ගතධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තකාලෙ මහග්ගතාරම්මණා. පණ්ණත්තිධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තනකාලෙ සියා නවත්තබ්බා පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන. දිට්ඨිවිප්පයුත්තානි තෙයෙව ධම්මෙ ආරබ්භ විනා පරාමාසෙන අස්සාදනාභිනන්දනවසෙන පවත්තියං, පටිඝසම්පයුත්තානි දොමනස්සවසෙන පවත්තියං, විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං ද්වෙළ්හකභාවෙන, උද්ධච්චසහගතං වික්ඛිපනවසෙන, අවූපසමවසෙන ච පවත්තියං පරිත්තමහග්ගතනවත්තබ්බාරම්මණාති වෙදිතබ්බා. **ක්‍රියතොපි ච තථා**ති කිරියචිත්තතොපි ඤාණසම්පයුත්තා චත්තාරොති අත්ථො. **ක්‍රියාවොට්ඨබ්බනන්ති** සරූපකථනමෙතං, න පන කුසලාකුසලවිපාකවොට්ඨබ්බනස්ස විජ්ජමානත්තා.

තිවිධො හොති ගොචරොති පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණවසෙන තිවිධොපි ගොචරො හොති. කථං? කුසලකිරියාවසෙන අට්ඨ ඤාණසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා සෙඛපුථුජ්ජනඛීණාසවානං සක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනවිපස්සනාදීසු කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තකාලෙ කාමාවචරාරම්මණිකඅභිඤ්ඤාය පරිකම්මානුලොමකාලෙ ච පරිත්තාරම්මණා. පඨමජ්ඣානාදිපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණඣානාදීනං පරිකම්මකාලෙ මහග්ගතධම්මෙ ආරබ්භ සම්මසනකාලෙ ච මහග්ගතාරම්මණා හොන්ති. යථාලාභං ගොත්‍රභුවොදානකාලෙ පන ලොකුත්තරං ධම්මං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ ච නිබ්බානාරම්මණාභිඤ්ඤාය පරිකම්මකාලෙ ච අප්පමාණාරම්මණා. පණ්ණත්තිපච්චවෙක්ඛණකාලෙ පණ්ණත්තාරම්මණිකඣානාභිඤ්ඤානං පරිකම්මකාලෙ ච නවත්තබ්බා. අභිඤ්ඤාද්වයස්ස පරිත්තාදිආරම්මණතං සත්තරසමපරිච්ඡෙදෙ වක්ඛති. කිරියාවොට්ඨබ්බනම්පි යථාවුත්තධම්මානං තංතංආරම්මණෙ පවත්තමානානං පුරෙචරං හුත්වා තං තදෙව ආවජ්ජන්තං පවත්තතීති පරිත්තාදිආරම්මණං. පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනවසෙන පවත්තියං පරිත්තාරම්මණමෙව.

වුත්තාවසෙසානීති යථාවුත්තෙහි අවසිට්ඨානි පන්නරස රූපාවචරානි පඨමතතියානි, ඡ අරූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානීති එකවීසති චිත්තානි. **නවත්තබ්බාරම්මණානී**ති පරිත්තාදිවසෙන නවත්තබ්බස්ස කසිණාදිනිමිත්තසත්තපඤ්ඤත්තිආකාසවිඤ්ඤාණාභාවස්ස ආරම්මණකරණතො නවත්තබ්බාරම්මණානි.

පරිත්තාරම්මණත්තිකං සමත්තං.

321-2. එවං පරිත්තාරම්මණත්තිකවසෙන විසයවිභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා අප්පමාණාරම්මණනිද්දෙසෙනෙව මග්ගාරම්මණත්තිකසඞ්ගහිතොපි විසයවිභාගො නිද්දිට්ඨො හොති, තස්මා තං පහාය අතීතාරම්මණත්තිකවසෙන දස්සෙතුං **‘‘දුතියාරුප්පචිත්තඤ්චා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ දුතියාරුප්පචිත්තං අතීතස්ස පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණකරණතො, චතුත්ථාරුප්පං තතියාරුප්පස්ස ආරම්මණකරණතො **එකන්තඅතීතාරම්මණං**. **පච්චුප්පන්නාව ගොචරා**ති රූපාදිම්හි ධරමානෙයෙව පඤ්චද්වාරිකචිත්තානං උප්පජ්ජනතො. අනාගතාරම්මණං පන නියතං කිඤ්චි නත්ථි අනාගතංසඤාණස්සපි පඤ්චමජ්ඣානතො අභින්නත්තා.

324-6. **සියා…පෙ…. නාගතගොචරා**ති අට්ඨ තාව මහාවිපාකා දෙවමනුස්සානං පටිසන්ධිග්ගහණකාලෙ කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ පවත්තියං අතීතාරම්මණා. භවඞ්ගචුතිකාලෙපි එසෙව නයො. ගතිනිමිත්තං පන කදාචි කම්මනිමිත්තඤ්ච ආරබ්භ පටිසන්ධිග්ගහණකාලෙ, තදනන්තරං භවඞ්ගකාලෙ ච පච්චුප්පන්නාරම්මණා, තථා පඤ්චද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙන පවත්තියං. මනොද්වාරෙ පන අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණානං ජවනානං ආරම්මණං ගහෙත්වා පවත්තියං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණා. කුසලාකුසලවිපාකාහෙතුකඋපෙක්ඛාසහගතමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙපි එසෙව නයො. කෙවලඤ්හි තා යථාක්කමං මනුස්සෙසු ජච්චන්ධාදීනං, අපායෙසු ච සබ්බෙසං පටිසන්ධි හොන්ති. පඤ්චද්වාරෙ ච සන්තීරණකාලෙ පච්චුප්පන්නාරම්මණාව හොන්තීති අයමෙතෙසං විසෙසො. සොමනස්සසහගතා පන පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණවසෙන, තදාරම්මණවසෙන ච පවත්තිකාලෙ පච්චුප්පන්නාරම්මණා, මනොද්වාරෙ ච තදාරම්මණකාලෙ අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණාති වෙදිතබ්බා. හසිතුප්පාදචිත්තං පන ඛීණාසවානං පඤ්චද්වාරෙ හට්ඨපහට්ඨාකාරං කුරුමානානං පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති, මනොද්වාරෙ අතීතාදිභෙදෙ ධම්මෙ ආරබ්භ හසිතුප්පාදවසෙන පවත්තියං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණං. **‘‘කුසලාකුසලා’’**තිආදීසු කුසලෙසු තාව චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා සෙඛපුථුජ්ජනානං, අතීතාදිභෙදානි ඛන්ධධාතුආයතනානි සම්මසනකාලෙ, පච්චවෙක්ඛණකාලෙ, අතීතාදිආරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං පරිකම්මකාලෙ ච අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණා. පඤ්ඤත්තිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණකාලෙ, ගොත්‍රභුවොදානකාලෙ, පඤ්ඤත්තිනිබ්බානාරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං පරිකම්මාදිකාලෙ ච නවත්තබ්බාරම්මණා. පඤ්ඤත්තිනිබ්බානානි හි ඉධ අතීතාදිකාලවසෙන නවත්තබ්බානීති තදාරම්මණානි අතීතාරම්මණාදිවසෙන නවත්තබ්බානි. තෙනාහ **‘‘සන්තපඤ්ඤත්තිකාලෙපී’’**ති, යථාසම්භවං සන්තස්ස නිබ්බානස්ස, පඤ්ඤත්තියා ච ආරම්මණකරණකාලෙති අත්ථො. පොත්ථකෙසු පන ‘‘සන්තෙ පඤ්ඤත්තිකාලෙසූ’’ති ලිඛන්ති, සො අපාඨො. තස්ස පන අපාඨභාවං අජානන්තා අත්ථහානිම්පි අසල්ලක්ඛෙත්වා වචනවිපල්ලාසවසෙන

පඤ්ඤත්තිකාලස්මිං සතීති අත්ථං ලිඛන්ති. ඤාණවිප්පයුත්තානිපි වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. කෙවලඤ්හි තෙසං මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණානි නත්ථි. ඤාණවිරහෙන ලොකුත්තරධම්මාරම්මණෙ අසමත්ථභාවතොති අයමෙව විසෙසො.

අකුසලෙසු චත්තාරො දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා අතීතාදිභෙදානං තෙභූමකධම්මානං අස්සාදනාභිනන්දනපරාමසනකාලෙ අතීතාදිආරම්මණා. තථෙව පඤ්ඤත්තිං ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණා. දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසුපි එසෙව නයො. කෙවලඤ්හි තත්ථ පරාමාසග්ගහණං නත්ථි. ද්වෙ පටිඝසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා අතීතාදිභෙදෙ ධම්මෙ ආරබ්භ දුස්සනකාලෙ අතීතාදිආරම්මණා, පණ්ණත්තිං ආරබ්භ දුස්සනකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණා. විචිකිච්ඡුද්ධච්චසම්පයුත්තා තෙසු ධම්මෙසු අනිට්ඨඞ්ගතභාවෙන ච අවූපසමවික්ඛෙපවසෙන ච පවත්තියං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නනවත්තබ්බාරම්මණා. කිරියාසු අට්ඨ සහෙතුකචිත්තුප්පාදා කුසලචිත්තුප්පාදගතිකා එව. තත්ථ හි ඤාණසම්පයුත්තා කුසලෙසු ඤාණසම්පයුත්තෙහි, ඤාණවිප්පයුත්තා ඤාණවිප්පයුත්තෙහි සමානා. කෙවලං පන තෙ සෙඛපුථුජ්ජනානං උප්පජ්ජන්ති, ඉමෙ ඛීණාසවානන්ති අයමෙවෙත්ථ විසෙසො. කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනවසෙන පවත්තියං පච්චුප්පන්නාරම්මණා, මනොද්වාරෙ අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණානඤ්චෙව පඤ්ඤත්තිනිබ්බානාරම්මණානඤ්ච ජවනානං පුරෙචාරිකකාලෙ අතීතානාගතපච්චුප්පන්නනවත්තබ්බාරම්මණා. අභිඤ්ඤාද්වයස්ස අතීතාදිආරම්මණතං වක්ඛති. **නවත්තබ්බා…පෙ…. ආදිනාති** කසිණනිමිත්තාදිපඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා අතීතාරම්මණාදිනා නවත්තබ්බා.

327. **ක්‍රියා පඤ්චාති** ඤාණසම්පයුත්තා චතස්සො, අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උපෙක්ඛාසහගතාති ඉමා පඤ්ච කිරියා. **රූපතො පඤ්චමී ක්‍රියාති** රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානසඞ්ඛාතා කිරියාභිඤ්ඤා ච. **නත්ථි කිඤ්චි අගොචරන්ති** අතීතාදිභෙදෙසු, කාලවිමුත්තෙසු ච අගොචරං නාම කිඤ්චි නත්ථි, සබ්බමෙව නෙසං ගොචරං හොතීති අත්ථො.

අතීතාරම්මණත්තිකං.

වුත්තනයානුසාරෙනෙව අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකසඞ්ගහිතොපි විසයවිභාගො සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති සො විසුං න උද්ධටො. සරූපතො පනෙස එවං වෙදිතබ්බො – විඤ්ඤාණඤ්චායතනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති ඉමෙ තාව කුසලවිපාකකිරියාවසෙන ඡ චිත්තුප්පාදා අත්තනො සන්තානසම්බන්ධං හෙට්ඨිමං සමාපත්තිං ආරබ්භ පවත්තනතො අජ්ඣත්තාරම්මණා. රූපාවචරචතුක්කජ්ඣානානි, පඨමතතියාරුප්පානි, ලොකුත්තරකුසලවිපාකානි ච නියකජ්ඣත්තතො බහිභාවෙන බහිද්ධාභූතානි පථවීකසිණාදීනි ආරබ්භ පවත්තිතො බහිද්ධාරම්මණානි. සබ්බෙව කාමාවචරකුසලාකුසලාබ්‍යාකතා ධම්මා රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානඤ්ච අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණානි. තත්ථ කාමාවචරකුසලතො චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා අත්තනො ඛන්ධාදීනි පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරෙසං ඛන්ධාදිපච්චවෙක්ඛණෙ, පණ්ණත්තිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණෙ ච බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. ඤාණවිප්පයුත්තෙසුපි එසෙව නයො. කෙවලඤ්හි තෙසං නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණා නත්ථි. අකුසලාපි අත්තනො ඛන්ධාදීනං අස්සාදනාභිනන්දනපරාමාසාදිකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරස්ස ඛන්ධාදීසු චෙව අනින්ද්‍රියබද්ධරූපකසිණාදීසු ච තථෙව පවත්තිකාලෙ බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණානි, තිස්සො ච මනොධාතුයොති ඉමෙ තෙරස චිත්තුප්පාදා අත්තනො රූපාදීනි ආරබ්භ පවත්තියං අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරස්ස රූපාදීසු පවත්තා බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා, සොමනස්සසහගතං සන්තීරණං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන අත්තනො පඤ්චරූපාදිධම්මෙ මනොද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙන අඤ්ඤෙපි අජ්ඣත්තිකෙ කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තියං අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරෙසං ධම්මෙසු පවත්තමානා බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණද්වයෙපි එසෙව නයො.

කෙවලං පන තං සුගතිදුග්ගතීසු පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙනාපි අජ්ඣත්තාදිභෙදෙසු කම්මාදීසු පවත්තති. අට්ඨ මහාවිපාකානි පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන අජ්ඣත්තාදිභෙදෙසු ධම්මෙසු පවත්තනතො අජ්ඣත්තාදිආලම්බණානි. හසිතුප්පාදම්පි අත්තනො රූපාදීනි ආරබ්භ පහට්ඨාකාරකරණවසෙන පවත්තියං අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස රූපාදීසු පවත්තං බහිද්ධාරම්මණං. මනොද්වාරෙපි අත්තනො කතකිරියපච්චවෙක්ඛණෙන හසිතුප්පාදනෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරෙසං කතකිරියපච්චවෙක්ඛණෙන බහිද්ධාරම්මණං, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණං. මනොද්වාරාවජ්ජනං පන මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනවසෙන, පඤ්චද්වාරෙ ච වොට්ඨබ්බනවසෙන පවත්තියං අජ්ඣත්තාදිආරම්මණං. අට්ඨ මහාකිරියා කුසලගතිකායෙව. කෙවලඤ්හි තා ඛීණාසවානං උප්පජ්ජන්ති, කුසලානි සෙඛපුථුජ්ජනානන්ති එත්තකමෙව නානත්තං. රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානස්ස අජ්ඣත්තාදිආරම්මණතං වක්ඛති.

329. ''ඵලං, මග්ග''න්ති ච සාමඤ්ඤෙන පුච්ඡිතත්තා ආහ **''චත්තාරො…පෙ…. පුඤ්ඤතො''**ති.

332-4. අරහත්තමග්ගඵලානි පන තෙ ජානිතුං න සක්කොන්ති, තථා කුසලාභිඤ්ඤා ච . තෙනාහ **''සබ්බෙසු පනා''**තිආදි. වොට්ඨබ්බනස්ස ආවජ්ජනකිච්චසමයං සන්ධාය ගාථාබන්ධසුඛත්ථං **''වොට්ඨබ්බනම්පි වා''**ති වුත්තං. **''චත්තාරො…පෙ…. පුඤ්ඤතො''**ති ඉදං ඤාණසම්පයුත්තස්සාපි සෙඛපුථුජ්ජනසන්තානප්පවත්තස්ස

අග්ගමග්ගඵලජානනෙ අසමත්ථතාය නිදස්සනමත්තං. කුසලාභිඤ්ඤාචිත්තම්පි පන තං ගොචරං කාතුමසමත්ථමෙව. එවඤ්ච කත්වා හෙට්ඨා ‘‘ක්‍රියාභිඤ්ඤා මනොධාතූ’’ති වුත්තං.

335-8. **කස්මාති** කාරණපුච්ඡා. **‘‘අරහතො’’**තිආදි විස්සජ්ජනං. **හි**-සද්දො ‘‘යස්මා’’ති ඉමස්ස අත්ථෙ. යස්මා පුථුජ්ජනා වා සෙඛා වා අරහතො මග්ගචිත්තං, ඵලමානසඤ්ච ජානිතුං න සක්කොන්ති, තස්මාති අත්ථො. අයඤ්ච නෙසං අසමත්ථතා අනධිගතත්තා අනධිගතෙ ච විසයෙ සබ්බෙසම්පි මොහො අත්ථෙවාති දස්සෙතුං **‘‘පුථුජ්ජනො න ජානාතී’’**තිආදි වුත්තං. **සොතාපන්නස්ස මානසන්ති** සොතාපන්නස්ස පාටිපුග්ගලිකං මග්ගඵලසඞ්ඛාතලොකුත්තරමානසං. එවං **‘‘සකදාගාමිස්ස මානස’’**න්තිආදීසුපි. ලොකියමානසං පන අරහන්තස්සාපි ජානාති. තථා හි වුත්තං ‘‘අථ ඛො මාරො පාපිමා භගවතො චෙතසා චෙතොපරිවිතක්කමඤ්ඤායා’’ති. වුත්තමෙවත්ථං සඞ්ඛිපිත්වා දස්සෙන්තො ආහ **‘‘හෙට්ඨිමො හෙට්ඨිමො’’**තිආදි. යථෙව හෙට්ඨිමො හෙට්ඨිමො පුග්ගලො උපරූපරි චිත්තං න ජානාති, එවං උපරිමො උපරිමොපි හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්ස චිත්තං න ජානාතීති චෙ? නො න ජානාති, සො පන අත්තනා අධිගතවිසයත්තා ජානාතියෙවාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘උපරූපරී’’**තිආදි. යථා ‘‘උපරූපරී’’ති වුත්තං, එවං ‘‘හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්සා’’ති වත්තබ්බෙ එකං හෙට්ඨිම-සද්දං ච-සද්දෙන සඞ්ගහෙත්වා **‘‘හෙට්ඨිමස්ස ච මානස’’**න්ති වුත්තං.

339-41. එවම්පි විසයිපධානවසෙන විභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි විසයප්පධානවසෙන දස්සෙතුං **‘‘යො ධම්මො’’**තිආදි වුත්තං. කුසලමෙව ආරම්මණන්ති **කුසලාරම්මණං. කාමෙති** පදං උභයත්ථ සම්බන්ධිතබ්බං ‘‘කාමෙ කුසලාරම්මණං කාමෙ කුසලාකුසලස්සා’’ති. කිඤ්චාපි හි අකුසලස්ස එකන්තකාමාවචරත්තා න එතස්ස විසෙසිතබ්බතා අත්ථි, කුසලං පන විසෙසිතබ්බමෙවාති තං අපෙක්ඛාය **‘‘කාමෙ’’**ති උපරිපදෙන සම්බන්ධිතබ්බමෙව. අථ වා අකුසලසහචරියතො කුසලම්පි කාමාවචරමෙව ගය්හතීති ‘‘කාමෙ’’ති ඉදං පුරිමපදස්සෙව විසෙසනං දට්ඨබ්බං.

කාමාවචරපාකස්සාති පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනානං එකන්තෙන රූපක්ඛන්ධාරම්මණත්තා තදවසෙසස්ස එකාදසවිධස්ස කාමාවචරවිපාකස්ස. **කාමක්‍රියස්සාති** වුත්තනයෙනෙව මනොධාතුවජ්ජිතස්ස දසවිධකාමාවචරකිරියචිත්තස්ස. **එතෙසං…පෙ…. ආරම්මණං සියාති** එත්ථ කුසලස්ස තාව අත්තනා කතස්ස දානාදිකාමාවචරකුසලස්ස පසන්නචිත්තෙන අනුස්සරණකාලෙ, තථෙව පරෙහි කතස්ස අනුමොදනකාලෙ, තස්සෙව දුවිධස්සාපි අනිච්චතාදිවසෙන පච්චවෙක්ඛණකාලෙ , චෙතොපරියඤාණාදීනං පරිත්තකුසලාරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං පරිකම්මාදිකාලෙ ච ආරම්මණං හොති. අකුසලෙසු ච චතුන්නං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තානං කාමාවචරකුසලං ආරබ්භ අස්සාදනාභිනන්දනපරාමසනකාලෙ, දිට්ඨිවිප්පයුත්තානං කෙවලං අස්සාදනාදිකාලෙ ච ද්වින්නං පටිඝසම්පයුත්තානං අත්තනා, පරෙහි ච කතකුසලමාරබ්භ විප්පටිසාරදුස්සනකාලෙ, විචිකිච්ඡාචිත්තස්ස අසන්නිට්ඨානකාලෙ, උද්ධච්චසහගතස්ස අවූපසමවික්ඛෙපකාලෙ ච ආරම්මණං හොති. අභිඤ්ඤාචිත්තද්වයෙ කුසලස්ස සෙඛපුථුජ්ජනානං අත්තනා, පරෙහි වා කතකුසලස්ස අනුස්සරණකාලෙ, පරචිත්තවිජානනකාලෙ, ‘‘ඉමිනා පුඤ්ඤකම්මෙන මනුස්සෙසු, කාමාවචරදෙවෙසු ච නිබ්බත්තතී’’ති ජානනකාලෙ, ‘‘අනාගතෙ දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොම්, කරිස්සතී’’ති ජානනකාලෙ ච කිරියචිත්තස්සාපි ඛීණාසවානං අත්තනා, පරෙහි වා කතකම්මානුස්සරණකාලාදීසු ආරම්මණං හොති. කාමාවචරවිපාකෙසු නවන්නං සුගතිපටිසන්ධීනං කම්මකම්මනිමිත්තාරම්මණිකපටිසන්ධිකාලෙ, සබ්බෙසම්පි තදාරම්මණානං කාමාවචරකුසලාරම්මණිකජවනානන්තරං තදාරම්මණකාලෙ ච ආරම්මණං හොතීති. දසවිධකාමාවචරකිරියාසු ච අට්ඨන්නං මහාකිරියචිත්තානං ඛීණාසවානං කාමාවචරකුසලපච්චවෙක්ඛණසම්මසනකාලෙ, පරිත්තාරම්මණිකකිරියාභිඤ්ඤානං පරිකම්මාදිකාලෙ, හසිතුප්පාදස්ස දානාදිං පච්චවෙක්ඛිත්වා තුස්සනකාලෙ, මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස පන කාමාවචරකුසලාරම්මණිකජවනානං පුරෙචාරිකකාලෙ ච ආරම්මණං හොතීති එවං කාමාවචරකුසලං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණං හොති.

342. **තතොති** යථාවුත්තරාසිතො. තෙනාහ **‘‘පඤ්චන්නං පන රාසීන’’**න්ති. එත්ථ ච කිරියචිත්තෙසු හසිතුප්පාදො න සම්භවති එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා. තත්ථ කාමාවචරකුසලස්ස තාව සෙඛපුථුජ්ජනානං ඣානපච්චවෙක්ඛණසම්මසනකාලෙ, රූපාවචරකුසලාරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං පරිකම්මාදිකාලෙ, අකුසලස්ස වුත්තනයෙන පරාමසනාදිකාලෙ, අභිඤ්ඤාසු කුසලාභිඤ්ඤාය සෙඛපුථුජ්ජනානං අත්තනා, පරෙහි වා අතීතභවෙ උප්පාදිතඣානානුස්සරණකාලෙ, පරෙසං රූපාවචරචිත්තපරිච්ඡින්දනකාලෙ, ‘‘ඉමිනා කම්මෙන ඉමස්මිං බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තිස්සතී’’ති ජානනකාලෙ ච ‘‘අනාගතෙ ඣානං භාවෙස්සතී’’ති වා ජානනකාලෙ, කිරියාභිඤ්ඤාය ච ඛීණාසවානං යථාවුත්තවසෙන පවත්තිකාලෙ ච නවවිධස්ස පන කිරියචිත්තස්ස ඛීණාසවානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන රූපාවචරකුසලපච්චවෙක්ඛණකාලෙති එවං රූපාවචරකුසලං පඤ්චන්නං රාසීනං ආරම්මණං හොති.

343-7. ආරුප්පකුසලඤ්චාපි ආරම්මණපච්චයො හොතීති සම්බන්ධො. **තෙභූමකකුසලස්සාති** සබ්බස්ස කාමාවචරකුසලස්ස, රූපාවචරකුසලෙසු කුසලාභිඤ්ඤාය, අරූපාවචරකුසලෙසු දුතියචතුත්ථකුසලස්ස චාති ඉමස්ස තෙභූමකකුසලස්ස. එස නයො **‘‘තෙභූමකක්‍රියස්සා’’**ති එත්ථාපි. ‘‘චතුත්ථදුන’’න්ති වා ‘‘චතුත්ථදුතියාන’’න්ති වා වත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධවසෙන විභත්තියා, සවිභත්තිස්ස වා තිය-සද්දස්ස ලොපං කත්වා **‘‘චතුත්ථදූ’’**ති වුත්තං. **ඉමෙසං…පෙ…. පච්චයොති** කාමාවචරකුසලස්ස, තාව අභිඤ්ඤාකුසලස්ස ච රූපාවචරාරම්මණෙසු වුත්තනයෙන දුතියචතුත්ථාරුප්පස්ස පඨමතතියවසෙනාති එවං තෙභූමකකුසලස්ස තථා සෙඛපුථුජ්ජනකාලෙ අත්තනො සන්තානගතස්ස, පරසන්තානගතස්ස වා ආරුප්පකුසලස්ස පජානනකාලෙ කාමාවචරරූපාවචරකිරියචිත්තස්ස

සෙඛපුථුජ්ජනකාලෙයෙව අත්තනා නිබ්බත්තිතං පඨමතතියාරුප්පං ආරබ්භ ඛීණාසවකාලෙ දුතියචතුත්ථාරුප්පනිබ්බත්තනෙ අරූපකිරියචිත්තස්සාති එවං තෙභූමකකිරියස්ස හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අකුසලස්ස, චතුත්ථදුතියානඤ්ච අරූපාවචරවිපාකානන්ති එවමෙතෙසං අට්ඨන්නං රාසීනං අරූපකුසලමාරම්මණං හොති.

පරිච්ඡිජ්ජ ගාහිකාය තණ්හාය ආපන්නන්ති පරියාපන්නං, තෙභූමකධම්මජාතං, න පරියාපන්නන්ති අපරියාපන්නං, තදෙව පුඤ්ඤඤ්චාති **අපරියාපන්නපුඤ්ඤං**. කාමාවචරතොපි කුසලස්ස කිරියස්සාති සම්බන්ධො. **රූපතොති** රූපාවචරතො. **චතුන්නං...පෙ.... සදාති** සෙඛානං මග්ගපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණිකකුසලාභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිකාලෙ ඤාණසම්පයුත්තකුසලස්ස, ඛීණාසවානං මග්ගපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණිකකිරියාභිඤ්ඤාය ච පරිකම්මකාලෙ ඤාණසම්පයුත්තකිරියචිත්තස්ස, තෙසං තෙසං ජවනානං පුරෙචරවසෙන පවත්තිකාලෙ මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස, සෙඛානං අත්තනො, පරෙසං වා මග්ගජානනකාලෙ අභිඤ්ඤාද්වයස්සාති එවමෙතෙසං චතුන්නං රාසීනං අපරියාපන්නකුසලමාරම්මණං හොති.

තථෙවාකුසලං...පෙ.... ඊරිතන්ති සෙඛානං පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණකාලෙ, සෙඛපුථුජ්ජනානං අත්තනො, පරෙසං වා සන්තානප්පවත්තාකුසලසම්මසනකාලෙ, අකුසලාරම්මණිකකුසලාභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිකාලෙ කාමාවචරකුසලස්ස, අත්තනො, පරෙසං වා පවත්තඅකුසලානුස්සරණාදීසු රූපාවචරකුසලස්ස, ඛීණාසවානං පහීනකිලෙසපච්චවෙක්ඛණඅඤ්ඤසන්තානගතඅකුසලසම්මසනාදිකාලෙ, පහීනකිලෙසපච්චවෙක්ඛණෙන තුස්සනකාලෙ, සබ්බෙසම්පි තංතංජවනානං පුරෙචරකාලෙ ච කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස, කුසලාභිඤ්ඤාය වුත්තනයෙන රූපාවචරකිරියචිත්තස්ස, පරාමාසඅස්සාදනාභිනන්දනාදිවසෙන පවත්තියං අකුසලස්ස, උද්ධච්චරහිතකම්මාරම්මණවසෙන අකුසලවිපාකසන්තීරණස්ස, කාමාවචරජවනානං අනුස්සරණකාලෙ සබ්බම්පි එකාදසතදාරම්මණවිපාකස්සාති එවං කාමාවචරවිපාකානන්ති එවමෙතෙසං ඡන්නං රාසීනං අකුසලමාරම්මණං හොති.

348-56. **විපාකාරම්මණං...පෙ.... පච්චයොති** සෙඛපුථුජ්ජනානං විපාකසම්මසනාදිකාලෙ කාමාවචරකුසලස්ස, විපාකක්ඛන්ධානුස්සරණාදීසු රූපාවචරකුසලස්ස, වුත්තනයෙනෙව ඛීණාසවානං විපාකසම්මසනාදිකාලෙ, පුථුජ්ජනකාලෙ අනිට්ඨවිපාකාභාවං ආරබ්භ තුස්සනකාලෙ, යථාවුත්තජවනානං පුරෙචරකාලෙ කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස, කුසලෙසු වුත්තනයෙනෙව රූපාවචරකිරියචිත්තස්ස, විපාකං ආරබ්භ තදාරම්මණප්පවත්තියං විපාකාරම්මණිකකම්මුනා පටිසන්ධිං ගණ්හන්තස්ස කම්මනිමිත්තවසෙන පවත්තියඤ්ච කාමාවචරවිපාකස්ස, අස්සාදනාභිනන්දනපරාමාසාදිවසෙන පවත්තියං අකුසලස්සාති එවමෙතෙසං ඡන්නං රාසීනං කාමාවචරවිපාකමාරම්මණපච්චයො හොතීති. රූපාවචරවිපාකාරම්මණෙපි ඉමිනාව නයෙන යොජනා කාතබ්බා. කෙවලඤ්හි තං කාමාවචරවිපාකානං කිරියචිත්තෙසු ච හසිතුප්පාදස්සාරම්මණං න හොතීති අයමෙත්ථ විසෙසො. ලොකුත්තරවිපාකස්ස කාමාවචරකුසලකිරියානමාරම්මණක්කමො අප්පමාණාරම්මණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස කාමාවචරකුසලාදීනං ඡන්නං රාසීනමාරම්මණක්කමො කුසලාරම්මණෙ වුත්තසදිසොව. කෙවලඤ්හි එත්ථ යදෙතං ඛීණාසවසන්තානස්සෙව නියතං නවවිධං කිරියචිත්තං, තං පරසන්තානප්පවත්තකුසලාකුසලස්ස, සසන්තානෙව සෙඛපුථුජ්ජනකාලෙ අනාගතාරම්මණිකඅභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිවසප්පවත්තකුසලස්ස ආරම්මණං හොති. විපාකෙසු ච පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිසඞ්ඛාතානං විපාකානං කම්මාරම්මණවසෙන ආරම්මණං න හොතීති අයමෙව විසෙසො.

රූපාවචරකිරියචිත්තස්ස පඤ්චන්නං රාසීනං ආරම්මණක්කමො කුසලාරම්මණෙ වුත්තසදිසොව. විසෙසොපි කාමාවචරකිරියාරම්මණෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ආරුප්පකිරියචිත්තස්සාපි තෙසං පඤ්චන්නං රාසීනං ගොචරභාවො වුත්තසදිසොව. ආරුප්පකිරියස්ස පන පඨමතතියං දුතියචතුත්ථස්සෙව ගොචරො හොති.

357-8. එවං රූපනිබ්බානවජ්ජිතමාරම්මණං දස්සෙත්වා ඉදානි රූපාරම්මණං, නිබ්බානාරම්මණඤ්ච දස්සෙතුං **"රූපං චතුසමුට්ඨාන"**න්තිආදි ආරද්ධං. **රූපන්ති** අට්ඨවීසතිවිධො භූතොපාදායභෙදභින්නො රූපක්ඛන්ධො. කිඤ්චාපි න සබ්බමෙව රූපං පච්චෙකං චතුසමුට්ඨානං, සමුදිතො පන රූපක්ඛන්ධො චතූහි එව සමුට්ඨානෙහි සමුට්ඨාතීති කත්වා වුත්තං **"චතුසමුට්ඨාන"**න්ති. **කාමපාකකිරියස්සාති** කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස ච, තත්ථ ච කාමාවචරකුසලස්ස තාව වණ්ණදානාදිපුඤ්ඤකිරියකාලෙ, වණ්ණාදීනං අනිච්චාදිවසෙන සම්මසනකාලෙ, අභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිකාලෙ, අකුසලස්ස අස්සාදනාභිනන්දනපරාමාසාදිකාලෙ, අභිඤ්ඤාද්වයස්ස ඉද්ධිවිධභූතස්ස සුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිරූපනිම්මානකාලෙ, පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිභූතස්ස "පුරිමභවෙ එවංවණ්ණො අහොසි"න්තිආදිනා අනුස්සරණකාලෙ, දිබ්බචක්ඛුභූතස්ස චවමානඋපපජ්ජමානසත්තානං වණ්ණදස්සනකාලෙ, දිබ්බසොතභූතස්ස සද්දසවනකාලෙ, අනාගතංසඤාණභූතස්ස "අනාගතෙ එවංවණ්ණො භවිස්සාමී"තිආදිනා ජානනකාලෙ, කාමාවචරවිපාකෙසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනද්වයස්ස යථායොගං රූපාදිවිජානනකාලෙ, සුඛසන්තීරණස්ස සන්තීරණතදාරම්මණකාලෙ, උපෙක්ඛාසන්තීරණද්වයස්ස සන්තීරණතදාරම්මණකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තාරම්මණකාලෙ , සහෙතුකවිපාකස්ස කම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තාරම්මණකාලෙ, තදාරම්මණකාලෙ ච, කාමාවචරකිරියාසු පන කුසලෙ වුත්තනයානුසාරෙන අට්ඨමහාකිරියචිත්තස්ස, "එවරූපං වණ්ණාදිමදාසි"න්ති තුස්සනකාලෙ හසිතුප්පාදස්ස, පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු

වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනකාලෙ මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස, පඤ්චද්වාරෙ ආවජ්ජනකාලෙ පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්ස ච ආරම්මණං හොතීති එවං චතුසමුට්ඨානිකං රූපං ඡන්නං රාසීනමාරම්මණං හොති.

359-60. නිබ්බානං පන ගොත්‍රභුවොදානකාලෙ, නිබ්බානාරම්මණිකඅභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිකාලෙ ච කාමාවචරතිහෙතුකකුසලස්ස, අතීතභවෙ සච්ඡිකතනිරොධානුස්සරණකආලාදීසු රූපාවචරකුසලස්ස, වුත්තනයෙනෙව කාමරූපාවචරකිරියචිත්තස්ස, මග්ගට්ඨානං තදනන්තරඵලවළඤ්ජනඵලකාලෙසු අපරියාපන්නකුසලවිපාකස්ස චාති එවං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණං හොතීති දස්සෙතුං **"නිබ්බානාරම්මණ"**න්තිආදි වුත්තං. **උභයස්සාති** කාමාවචරරූපාවචරවසෙන දුවිධස්ස.

361-2. **නානප්පකාරකන්ති** ද්වාදසමපරිච්ඡෙදෙ වක්ඛමානනයෙන නානාවිධප්පකාරං. **නවන්නං...පෙ.... පච්චයොති** කාමාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, හසිතුප්පාදමනොධාතුවජ්ජිතකාමාවචරකිරියචිත්තානඤ්චෙව ද්වින්නං අභිඤ්ඤාචිත්තානඤ්ච සබ්බාපි පඤ්ඤත්ති, රූපාවචරකුසලවිපාකකිරියානං කසිණනිමිත්තාදිකා, පඨමාරුප්පකුසලවිපාකකිරියානං ආකාසපඤ්ඤත්ති, තතියාරුප්පකුසලාදීනං තිණ්ණං අභාවපඤ්ඤත්තීති එවං පඤ්ඤත්ති නවන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොතීති.

363-5. එවං යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණං හොති, තං එකෙකුද්ධාරවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි සබ්බෙ චතුභූමකචිත්තුප්පාදෙ ඡහි ආරම්මණෙහි යොජෙත්වා දස්සෙතුං **"රූපාරම්මණිකා ද්වෙ"**තිආදි ගාථාත්තයං වුත්තං. තං හෙට්ඨා වුත්තත්ථමෙව.

366-9. **"පඨමාරුප්පකුසල"**න්තිආදි පන හෙට්ඨා වුත්තනයම්පි අරූපාවචරාරම්මණෙසු අරූපාවචරධම්මානං සෙඛාසෙඛවසෙන නානප්පකාරතො පවත්තිආකාරං පකාසෙතුං වුත්තං. **කුසලස්සාති** සෙඛපුථුජ්ජනානං දුතියාරුප්පකුසලස්ස. විපාකස්ස පන ඛීණාසවානං පවත්තමානස්සාපි ආරම්මණං හොති තස්ස පුරිමභවෙ කම්මනිමිත්තාරම්මණත්තා. අරූපභවෙ අතිසන්තභාවෙන පවත්තමානං භවඞ්ගචිත්තං න භාවනාය පරිසුද්ධං උපට්ඨාතීති ආහ **"පඨමාරුප්පපාකො"**තිආදි. පඨමං තු කිරියචිත්තං පුඤ්ඤස්ස දුතියාරුප්පචෙතසො ආරම්මණං න හොති, විපාකස්ස දුතියාරුප්පචෙතසො ආරම්මණං න හොතීති සම්බන්ධො. තත්ථ ඛීණාසවකාලෙ කස්සචි කුසලස්ස අභාවතො **"න පුඤ්ඤස්සා"**ති වුත්තං. ආකාසානඤ්චායතනකිරියාසමඞ්ගිස්ස විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකචිත්තං න පවත්තතීති **"න පාකස්සා"**ති වුත්තං. ඛීණාසවස්ස දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං, නිරොධසමාපජ්ජනත්ථඤ්ච සමාපත්තියො සමාපජ්ජන්තස්ස පඨමාරුප්පකිරියචිත්තං දුතියස්ස ආරම්මණං හොතීති ආහ **"පඨමං තු ක්‍රියාචිත්ත"**න්තිආදි.

370-3. ''ද්විධා''ති ච වත්වා තමෙව දුවිධතං, තිවිධතඤ්ච දස්සෙතුං **"කුසලං කුසලස්සා"**ති, **"ක්‍රියස්සාපි ක්‍රියා හොතී"**ති ච ආදි වුත්තං. තං වුත්තනයමෙව. **එවමෙව ...පෙ.... සියාති** පඨමාරුප්පචිත්තෙ වුත්තනයෙන සෙඛපුථුජ්ජනානං ද්විධා, ඛීණාසවානඤ්ච තිධා ආරම්මණං භවතීති අත්ථො.

374-5. **යං යං ගොචරං ආරබ්භාති** රූපාරූපනිබ්බානපඤ්ඤත්තීසු යං යං ගොචරං ආරබ්භ. **යෙ යෙති** අරූපධම්මා. **යො නරොති** යො ගහට්ඨො, පබ්බජිතො වා මාණවො. **කිරාති** අනුමතියං. තස්ස ''උත්තරතෙවා''ති ඉමිනා සම්බන්ධො. **පාරන්ති** අවසානං. තං ඉමස්ස පරමනිපුණගම්භීරනයසමඞ්ගිතාය යාථාවතො ඔතරන්තෙහි අකසිරෙන තරිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා දුප්පාපුණෙය්‍යන්ති කත්වා ආහ **"දුත්තර"**න්ති. **උත්තරන්ති** උත්තමං. අභිධම්මාවතාරස්ස හි උත්තමතාය තදෙකදෙසභූතපාරම්පි උත්තමමෙව හොති. **සොති** සො සමුත්තිණ්ණාභිධම්මාවතාරපාරො නරො. **උත්තරතෙව,** න පන න සක්කොති තං උත්තරිතුන්ති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

ආරම්මණවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමො පරිච්ඡෙදො

විපාකචිත්තප්පවත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

376. **අනන්තඤාණෙනාති** අනන්තාරම්මණෙ පවත්තඤාණෙන. **නිරඞ්ගණෙනාති** එත්ථ රාගාදයො අකුසලා අඞ්ගන්ති එතෙහි තංසමඞ්ගිනො පුග්ගලා නිහීනභාවං ගච්ඡන්තීති **අඞ්ගණාති** වුච්චන්ති. යථාහ –

‘‘රාගො අඞ්ගණං, දොසො අඞ්ගණං, මොහො අඞ්ගණං, පාපකානං ඛො, ආවුසො, අකුසලානං ඉච්ඡාවචරානං අධිවචනං යදිදං අඞ්ගණ’’න්ති ච ආදි (විභ. 924).

අත්තනො සන්තානෙ සීලාදිගුණෙ එසී ගවෙසීති ගුණෙසී, තෙන **ගුණෙසිනා**. කරුණායං නියුත්තො, සා අස්ස අත්ථීති වා කාරුණිකො, තෙන **කාරුණිකෙන**. එත්ථ ච ‘‘අනන්තඤාණෙනා’’ති ඉමිනා භගවතො සබ්බඤ්ඤුභාවමාහ, ‘‘නිරඞ්ගණෙනා’’ති ඛීණාසවභාවං, ‘‘ගුණෙසිනා’’ති පුබ්බචරියං, ‘‘කාරුණිකෙනා’’ති මහාකරුණාසමඞ්ගිභාවං. එත්තකෙන පන ථොමනෙන භගවතො විපාකදෙසනාය නිය්‍යානිකාදිභාවං දීපෙති. අසබ්බඤ්ඤුනා හි දෙසිතං අනිය්‍යානිකං හොති, අඛීණාසවෙන දෙසිතං න පාකටං, අපුඤ්ඤවතා දෙසිතං නප්පතිට්ඨාති, අකාරුණිකෙන වුත්තං සුඛදායකං න හොති. භගවතො පන සබ්බඤ්ඤුභාවතො තෙන දෙසිතං නිය්‍යානිකං, ඛීණාසවත්තා පාකටං, පුඤ්ඤවන්තතාය පතිට්ඨාති, මහාකරුණාසමඞ්ගිතාය සුඛදායකන්ති. **චිත්තප්පභවන්ති** විපාකචිත්තානං උප්පත්තිං.

377-86. ඉදානි විපාකකථාය මාතිකාවසෙන අට්ඨකථාය ඨපිතෙ දසප්පකාරෙ දස්සෙතුං **‘‘එකූනතිංස කම්මානී’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ යථාරද්ධාය විපාකකථාය මූලකාරණභාවතො **‘‘එකූනතිංස කම්මානී’’**ති පඨමං කම්මවවත්ථානං කතං. කම්මෙ පන කථිතෙ විපාකකථාය අධිට්ඨානභූතා විපාකාපි කථෙතබ්බාති **‘‘පාකා ද්වත්තිංස දස්සිතා’’**ති දුතියං විපාකවවත්ථානං කතං. කම්මවිපාකානඤ්ච අද්වාරෙසු අදිස්සනතො **‘‘තීසු...පෙ.... දිස්සරෙ’’**ති තතියං කම්මද්වාරවිපාකද්වාරා වුත්තා. කම්මවිපාකානං වචනප්පසඞ්ගෙයෙව එකස්සෙව කම්මස්ස තං තං පච්චයමාගම්ම අනෙකඵලනිප්ඵාදනං දස්සෙතුං **‘‘කුසලං...පෙ.... විවිධං ඵල’’**න්ති චතුත්ථං කාමාවචරකුසලස්ස පවත්තිපටිසන්ධීසු නානාඵලනිප්ඵාදනං වුත්තං. එවං වුත්තෙ පන පවත්තිපටිසන්ධීනං ලබ්භමානවිපාකවසෙන වුත්තභාවං අජානන්තා –

‘‘තස්සෙව කම්මස්ස විපාකාවසෙසෙනා’’ති;
‘‘එකං පුප්ඵං චජිත්වාන, අසීතිකප්පකොටියො;
දුග්ගතිං නාභිජානාමී’’ති. ච –

එවමාදිවචනස්ස බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය අත්ථං ගහෙත්වා දින්නපටිසන්ධිකායපි චෙතනාය පුන පටිසන්ධිදානං මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති **‘‘එකාය...පෙ.... පකාසිතා’’**ති පඤ්චමං එකෙන කම්මෙන එකිස්සායෙව පටිසන්ධියා නිබ්බත්තනං වුත්තං. එකස්මිං භවෙ නානාකම්මස්ස විපාකප්පවත්තිං සුණන්තා ‘‘දිස්වා කුමාරං සතපුඤ්ඤලක්ඛණ’’න්තිආදිවචනස්ස අත්ථං අජානන්තා ‘‘නානාකම්මෙන එකාව පටිසන්ධි හොතී’’ති චින්තෙය්‍යුන්ති **‘‘නානා...පෙ.... පටිසන්ධියො’’**ති ඡට්ඨං නානාකම්මස්ස නානාපටිසන්ධිදානං වුත්තං. තථා විපච්චන්තස්ස ච එකස්ස කම්මස්ස සොළස විපාකානි ද්වාදසමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පීති අයං විපාකවිභාගො හෙතුභෙදවසෙන හොතීති දස්සනත්ථං **‘‘තිහෙතුකං...පෙ.... න ච හොති තිහෙතුකා’’**ති සත්තමං අට්ඨකථාය ආගතහෙතුකිත්තනං දස්සිතං. තං පන හෙතුකිත්තනං එකෙකස්ස කම්මස්ස විපාකවිභාගදස්සනත්ථන්ති. ඉදානි **තිපිටකචූළනාග**ත්ථෙරස්ස, **මොරවාපිවාසිමහාදත්ත**ත්ථෙරස්ස, **තිපිටකමහාධම්මරක්ඛිත**ත්ථෙරස්සාති තිණ්ණං ථෙරානං වාදෙසු ‘‘එකාය චෙතනාය ද්වාදස විපාකානි එත්ථෙව දසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පී’’ති ආගතස්ස දුතියත්ථෙරවාදස්ස, ‘‘එකාය චෙතනාය දස විපාකානි එත්ථෙව අහෙතුකට්ඨකම්පී’’ති ආගතස්ස තතියත්ථෙරස්ස වාදස්ස ච න සම්මාපතිට්ඨිතත්තා සුප්පතිට්ඨිතස්ස පඨමත්ථෙරවාදස්ස වසෙන දස්සෙතුං විපාකෙසු අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරවිධානං පච්චයබලෙන හොති, නො කම්මබලෙනාති දීපනත්ථං අට්ඨමං, **‘‘අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාර’’**න්තිආදිනා කම්මෙන සහ අසමානම්පි කත්වා සඞ්ඛාරභෙදො වුත්තො. කම්මස්ස සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතභාවෙපි ආරම්මණවසෙනෙව විපාකවෙදනාය පරිවත්තනං දස්සෙතුං **‘‘ආරම්මණෙන...පෙ.... පරිවත්තන’’**න්ති නවමං ආරම්මණෙන වෙදනාපරිවත්තනං වුත්තං. කම්මවසෙන චෙව ආරම්මණවසෙන ච අනියතස්ස තදාරම්මණස්ස ජවනවසෙන නියමදස්සනත්ථං **‘‘තදාරම්මණ...පෙ.... නියාමිත’’**න්ති දසමං ජවනෙන තදාරම්මණනියමො වුත්තොති.

එකූනතිංස කම්මානීති කුසලාකුසලවසෙන වීසති පරිත්තානි, නව මහග්ගතානීති එකූනතිංස කම්මානි. යස්මා පනෙසා වට්ටවසෙන විපාකකථා, තස්මා ලොකුත්තරකුසලං වජ්ජෙත්වා එකූනතිංසෙව කම්මානි වුත්තානි. එවං **‘‘පාකා ද්වත්තිංසා’’**ති එත්ථාපි තෙවීසති පරිත්තා, නව මහග්ගතාති පාකා ද්වත්තිංස. **තීසු ද්වාරෙසූති** කායවචීමනොද්වාරවසෙන තීසු කම්මද්වාරෙසු. කම්මද්වාරවවත්ථානං හෙට්ඨා සඞ්ඛෙපතො දස්සිතමෙව. විත්ථාරතො පනෙතං **අට්ඨසාලිනියා** ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථාය (ධ. ස. අට්ඨ. 1 කායකම්මද්වාර), තංසංවණ්ණනාදිතො ච ගහෙතබ්බං. කාමං කම්මානිපි ඡසු ද්වාරෙසු පවත්තන්ති, පඤ්චද්වාරප්පවත්තානි පන අවිපාකානි, මනොද්වාරද්වාරත්තයවසෙන

භින්නානං විපාකදායකානමෙව සඞ්ගණ්හනත්ථං ''තීසු ද්වාරෙසූ''ති වුත්තං. **ඡසූ**ති චක්ඛුද්වාරාදීනි පඤ්ච, මනොද්වාරඤ්චාති ඡසු විපාකද්වාරෙසු.

තං තං පච්චයමාගම්මාති කාලසම්පදාදිකං තං තං පච්චයමාගම්ම. තෙනාහු පොරාණා –

''කාලොපධිප්පයොගානං , ගතියා ච යථාරහං;
සම්පත්තිඤ්ච විපත්තිඤ්ච, කම්මමාගම්ම පච්චතී''ති.

අථ වා **තං තං පච්චය**න්ති සොමනස්සාදිහෙතුභූතං තං තං සහකාරිපච්චයං. **විවිධං ඵල**න්ති සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතසහෙතුකාහෙතුකඅසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරවසෙන නානප්පකාරඵලං. **එකාය චෙතනායා**ති උපපජ්ජවෙදනීයභූතාය, අපරාපරියවෙදනීයභූතාය වා එකාය චෙතනාය. දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා පන පවත්තිවිපාකමෙව නිබ්බත්තෙති, නො පටිසන්ධිං.

කිඤ්චාපි **''තිහෙතුක''**න්ති අවිසෙසෙන වුත්තං, උක්කට්ඨමෙව පන තිහෙතුකකම්මං තිහෙතුකවිපාකං දෙති, තථා දුහෙතුකම්පි උක්කට්ඨමෙව දුහෙතුකවිපාකං දෙති. ඔමකං පන තිහෙතුකකම්මං දුහෙතුකුක්කට්ඨසදිසං, දුහෙතුකාහෙතුකමෙව විපාකං දෙති. තථා දුහෙතුකම්පි අහෙතුකමෙව විපාකං දෙතීති. උක්කට්ඨොමකවිභාගො ච පනෙස කුසලාකුසලපරිවාරලාභතො, ආසෙවනවිප්පටිසාරප්පවත්තියා වා දට්ඨබ්බො. යඤ්හි කම්මං අත්තනො පවත්තිකාලෙ පුරිමපච්ඡාභාගප්පවත්තෙහි කුසලධම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා ආසෙවනලාභෙන සමුදාචිණ්ණං, තං උක්කට්ඨං. යං පන කරණකාලෙ අකුසලධම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා ''දුක්කටං මයා''ති විප්පටිසාරුප්පාදනෙන පරිභාවිතං, තං ඔමකං නාම හොති.

අයෙත්ථ යථාවුත්තවිධානං කිං පටිසන්ධිපවත්තීනං අවිසෙසෙන, උදාහු පවත්තිවසෙනෙවාති චෙ? පවත්තිවසෙනෙව, පටිසන්ධියං පන අයං විසෙසොති දස්සෙන්තො ආහ **''තිහෙතුකෙනා''**තිආදි. එත්ථාපි තිහෙතුකුක්කට්ඨකම්මෙනෙව තිහෙතුකපටිසන්ධි හොති, ඔමකෙන පන දුහෙතුකුක්කට්ඨෙන ච දුහෙතුකා පටිසන්ධි, දුහෙතුකොමකෙන පන අහෙතුකාවාති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. යස්මා පනෙත්ථ ඤාණං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිනිමිත්තස්ස මොහස්ස, සබ්බාකුසලස්ස වා පටිපක්ඛං, තස්මා තංසම්පයුත්තං කම්මං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිපච්චයං න හොතීති තිහෙතුකං අතිදුබ්බලම්පි සමානං දුහෙතුකපටිසන්ධිමෙව ආකඩ්ඪති, නාහෙතුකන්ති ආහ **''න ච හොති අහෙතුකා''**ති. යස්මා **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** සුගතියං ජච්චන්ධබධිරාදිවිපත්තියා අහෙතුකුපපත්තිං වජ්ජෙත්වා ගතිසම්පත්තියා අහෙතුකුපපත්තිං දස්සෙන්තෙන ධම්මසෙනාපතිනා –

''ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති, ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තයො හෙතූ කුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුච්චති කුසලමූලපච්චයාපි සඞ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අකුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුච්චති අකුසලමූලපච්චයාපි සඞ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො හෙතූ අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුච්චති නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයාපි නාමරූප''න්ති (පටි. ම. 1.231-232) –

එවං ජවනක්ඛණෙ තිණ්ණං හෙතූනං පච්චයා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකුප්පත්ති වුත්තා, න පන ''ජවනක්ඛණෙ ද්වින්නං හෙතූනං පච්චයා''ති, තස්මා තිහෙතුකකම්මෙනෙව තිහෙතුකපටිසන්ධි හොති, න දුහෙතුකෙනාති ආහ **''දුහෙතුකෙන…පෙ…. න ච හොති තිහෙතුකා''**ති. යදි හි දුහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකපටිසන්ධි සියා, යථා ''අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොතී''ති වත්වා තස්ස විභඞ්ගො කතො, එවං ''ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති. ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ කුසලා තස්මිං ඛණෙ… පෙ…. සඞ්ඛාරා, නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අකුසලා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. සඞ්ඛාරා, පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො හෙතූ අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. නාමරූප''න්ති සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා ඤාණසම්පයුත්තුපපත්තිං වත්වා තස්ස විභඞ්ගො කාතබ්බො සියා, න ච පනෙවං අත්ථි, තස්මා විඤ්ඤායති ''දුහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකපටිසන්ධි න හොතී''ති.

යදි එවං –

''ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිප්පයුත්තෙ ඡන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති. ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිප්පයුත්තෙ කතමෙසං…පෙ…. හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ කුසලා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. සඞ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අකුසලා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. සඞ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. නාමරූප''න්ති –

එවං දුහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකූපපත්තිං උද්ධරිත්වා ‘‘ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිප්පයුත්තෙ සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති. ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිප්පයුත්තෙ කතමෙසං සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තයො හෙතූ කුසලා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. සඞ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අකුසලා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. සඞ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ…පෙ…. නාමරූප’’න්ති එවං තිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකපටිසන්ධියාපි අනුද්ධටත්තා සාපි න හොතීති චෙ? නො න හොති, දුහෙතුකොමකකම්මෙන අහෙතුකපටිසන්ධියා විය තිහෙතුකොමකෙන දුහෙතුකපටිසන්ධියාව දාතබ්බත්තා, කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සනත්ථං පන මහාථෙරෙන පායො සාවසෙසො කතො.

යදි එවං පුරිමවුත්තෙහි ඉදං සමානං කම්මසරික්ඛකතාභාවතොති දුහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකපටිසන්ධි න උද්ධටා, න පන අලබ්භනතොති? තං න, අකුසලකම්මස්ස අලොභසම්පයොගාභාවතො, අලොභඋප්පාදනෙ විය ඤාණවිප්පයුත්තස්ස ඤාණුප්පාදනෙ අසමත්ථභාවතො. පඤ්ඤාබලසම්පයොගතො හි තංඤාණුප්පාදනෙ සමත්ථං හොති.

එත්ථාහ – කිං පනෙතං කම්මමෙව පටිසන්ධිං දෙන්තං අත්තනා සදිසවෙදනමෙව දෙති, උදාහු විසදිසවෙදනම්පීති? දුහෙතුකොමකමෙව විසදිසවෙදනං දෙති, ඉතරං පන සදිසවෙදනමෙව . තථා හි **පපඤ්චසූදනියා** මජ්ඣිමට්ඨකථාය මහාකම්මවිභඞ්ගසුත්තෙ සුඛවෙදනීයාදිකම්මවණ්ණනාය –

> ‘‘කාමාවචරකුසලතො සොමනස්සසහගතචිත්තසම්පයුත්තා චතස්සො චෙතනා, රූපාවචරකුසලතො චතුක්කජ්ඣානචෙතනාති එවං පටිසන්ධිපවත්තෙසු සුඛවෙදනාය ජනනතො සුඛවෙදනීයං කම්මං නාම. කාමාවචරඤ්චෙත්ථ පටිසන්ධියංයෙව එකන්තෙන සුඛං ජනෙති, පවත්තෙ පන ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ අදුක්ඛමසුඛම්පි.
>
> ‘‘අකුසලචෙතනා පවත්තෙ කායද්වාරප්පවත්තදුක්ඛස්ස ජනනතො දුක්ඛවෙදනීයං කම්මං නාම.
>
> ‘‘කාමාවචරකුසලතො පන උපෙක්ඛාසහගතචිත්තසම්පයුත්තා චතස්සො චෙතනා, රූපාවචරකුසලතො චතුත්ථජ්ඣානචෙතනාති එවං පටිසන්ධිපවත්තෙසු තතියවෙදනාය ජනනතො අදුක්ඛමසුඛවෙදනීයං කම්මං නාම. එත්ථ ච ‘‘කාමාවචරං පටිසන්ධියංයෙව එකන්තෙන අදුක්ඛමසුඛං ජනෙති, පවත්තෙ ඉට්ඨාරම්මණෙ සුඛම්පී’’ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.300) –

වුත්තං. නනු ච ‘‘ආරම්මණෙන හොතෙව, වෙදනාපරිවත්තන’’න්ති වචනතො ආරම්මණවසෙන වෙදනානියමො හොති, න ච සොමනස්සසහගතකම්මෙන පටිසන්ධිං ගණ්හන්තස්ස ඉට්ඨාරම්මණමෙව කම්මනිමිත්තාදිකමාපාථමාගච්ඡතීති නියමො අත්ථි, උපෙක්ඛාසහගතකම්මෙන වා ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණන්ති න සක්කා වත්තුං, තස්මා කථං කම්මවසෙනෙව වෙදනානියමොති? වුච්චතෙ – ඉට්ඨාදිආරම්මණම්පි ආපාථමාගච්ඡන්තං කම්මබලෙනෙව ආගච්ඡතීති සොමනස්සසහගතකම්මෙන පටිසන්ධිග්ගහණකාලෙ තස්ස බලෙන ඉට්ඨාරම්මණමාපාථමාගච්ඡති, උපෙක්ඛාසහගතකම්මෙන ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණන්ති න න සක්කා වත්තුං, තස්මා කම්මවසෙන පටිසන්ධියා ආරම්මණනියමො, ආරම්මණවසෙන වෙදනානියමොති. අපිච ‘‘ආරම්මණෙන හොතෙව, වෙදනාපරිවත්තන’’න්ති ඉදං තදාරම්මණං සන්ධාය වුත්තන්ති න තෙන පටිසන්ධියා කම්මසරික්ඛකවෙදනාභාවො පටික්ඛිපිතුං සක්කා, දුහෙතුකොමකං පන සොමනස්සසහගතම්පි අත්තනො නිහීනතාය දුහෙතුකඋප්පාදනෙ අසමත්ථත්තා, අහෙතුකාය ච අත්තනා සදිසවෙදනාය පටිසන්ධියා අසම්භවතො උපෙක්ඛාසහගතපටිසන්ධියා අනුරූපතො ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණමුපට්ඨපෙත්වා තදාරම්මණං උපෙක්ඛාසහගතමෙව පටිසන්ධිං දෙති.

නනු ච ‘‘පච්ඡිමභවිකමහාබොධිසත්තානං මෙත්තාපුබ්බභාගං සොමනස්සකම්මං පටිසන්ධිං දෙතී’’ති **අට්ඨකථාසු** වුත්තං, මහාසිවත්ථෙරො ච උපෙක්ඛාසහගතඤාණසම්පයුත්තඅසඞ්ඛාරිකවිපාකචිත්තෙන පටිසන්ධිං ඉච්ඡති. වුත්තඤ්හි තෙන ‘‘සොමනස්සසහගතතො උපෙක්ඛාසහගතං බලවතරං, තෙන පටිසන්ධිං ගණ්හන්ති, තෙන ගහිතපටිසන්ධිකා හි මහජ්ඣාසයා හොන්ති තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො වියා’’ති, තස්මා සොමනස්සසහගතකුසලතො උපෙක්ඛාසහගතපටිසන්ධිපි ලබ්භති යථා ච, එවං තථා උපෙක්ඛාසහගතතො සොමනස්සසහගතාපීති කථං කම්මසදිසවෙදනා පටිසන්ධීති? එත්ථාපි ච කම්මම්පි උපෙක්ඛාසහගතමෙවාති ථෙරස්ස අධිප්පායො සියාති සක්කා වත්තුං. අපිචායං වාදො මහාඅට්ඨකථායං පටික්ඛිත්තොව. තථා හි වුත්තං සඞ්ගහකාරෙහි ‘‘අට්ඨකථායං පන අයං ථෙරස්ස මනොරථො, නත්ථි එත’’න්ති පටික්ඛිපිත්වා සබ්බඤ්ඤුබොධිසත්තානං හිතූපචාරො බලවා හොති, තස්මා මෙත්තාපුබ්බභාගකාමාවචරකුසලවිපාකසොමනස්සසහගතතිහෙතුකඅසඞ්ඛාරිකචිත්තෙන පටිසන්ධිං ගණ්හන්තීති වුත්තන්ති, තස්මා පටික්ඛිත්තවාදං ගහෙත්වා න සක්කා අට්ඨකථාවචනං චාලෙතුන්ති සම්පටිච්ඡිතබ්බමෙවෙතං කම්මසදිසවෙදනා පටිසන්ධීති. අසම්පටිච්ඡන්තෙහි වා අට්ඨකථාය අධිප්පායො සාධුකං කථෙතබ්බොති.

අසඞ්ඛාරන්ති අසඞ්ඛාරිකකම්මං. අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරම්පි ඵලං දෙතීති සම්බන්ධො.

ආරම්මණෙනාති ඉට්ඨාදිආරම්මණෙන. **වෙදනාපරිවත්තනන්ති** තස්ස තස්ස ආරම්මණස්ස අනුරූපතො සොමනස්සාදිවෙදනාය පරිවත්තනං, කුසලවිපාකසන්තීරණතදාරම්මණානි සන්ධාය චෙතං වුත්තං. තානි හි

ඉට්ඨාරම්මණෙ සොමනස්සසහගතානි, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතානි. අකුසලවිපාකං පන සන්තීරණතදාරම්මණං අනිට්ඨෙ, අනිට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච ආරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතමෙව. න හි තස්ස ආරම්මණවසෙන වෙදනාභෙදො අත්ථි, හෙට්ඨා වුත්තනයෙන ද්වීසුපි උපෙක්ඛාසහගතමෙව. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනෙසු ච ඨපෙත්වා කායවිඤ්ඤාණද්වයං සෙසානි ඉට්ඨාදීසු සබ්බත්ථ හෙට්ඨා වුත්තකාරණවසෙනෙව උපෙක්ඛාසහගතානි, තථා කායවිඤ්ඤාණං ඉට්ඨාදීසු සුඛසහගතං, අනිට්ඨාදීසු දුක්ඛසහගතන්ති. ජවනෙන නියමිතං අට්ඨකථායන්ති අධිප්පායො. හෙතුනියමනමෙව චෙත්ථ ජවනවසෙන හොති වෙදනාභෙදස්ස ආරම්මණෙනෙව, සඞ්ඛාරභෙදස්ස ච පච්චයවසෙනෙව නියමිතත්තා. එත්ථ ච අකුසලවිපාකානං විභාගාභාවතො කුසලවිපාකතදාරම්මණානමෙව ආරම්මණජවනපච්චයවසෙන නියමනං හොති. තං පන සරූපතො එවං වෙදිතබ්බං – තිහෙතුකුක්කට්ඨකම්මෙන හි තදාරම්මණං පවත්තමානං කම්මවසෙන නියමාභාවතො සබ්බෙසුපි කුසලවිපාකතදාරම්මණෙසු සම්පත්තෙසු ආරම්මණජවනපච්චයවසෙන, ආරම්මණජවනවසෙනෙව වා නියතං එකමෙව උප්පජ්ජති. කථං? තදාරම්මණෙසු හි ආරම්මණවසෙන වෙදනානියමො හොති, ජවනවසෙන හෙතුනියමො , පච්චයවසෙන සඞ්ඛාරනියමො. අහෙතුකෙසු පන සඞ්ඛාරභෙදාභාවතො පච්චයවසෙන නියමනං නත්ථි. තත්ථ ආරම්මණෙන වෙදනානියමනං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. ජවනවසෙන හෙතුනියමනෙ පන කම්මසරික්ඛකහෙතුවසෙන තිහෙතුකානි දුහෙතුකානි අහෙතුකානීති තීණි ජවනානි වෙදිතබ්බානි. තත්ථ කම්මසරික්ඛකහෙතුවසෙන තිහෙතුකජවනානි නාම කාමාවචරකුසලකිරියාසු ඤාණසම්පයුත්තජවනානි, දුහෙතුකජවනානි නාම ඤාණවිප්පයුත්තජවනානි, අහෙතුකානි නාම අකුසලජවනානි චෙව කිරියාහෙතුකජවනඤ්ච. අකුසලජවනානිපි හි කුසලකම්මසරික්ඛකහෙතුවසෙන අහෙතුකානි කුසලහෙතූනං තෙසු අභාවතො.

තත්ථ කම්මස්ස ජවනසදිසතදාරම්මණාභිනිප්ඵාදනසාමත්ථියෙ සති තිහෙතුකජවනෙ ජවිතෙ තිහෙතුකතදාරම්මණං හොති, දුහෙතුකජවනෙ ජවිතෙ දුහෙතුකතදාරම්මණං, අහෙතුකජවනෙ ජවිතෙ අහෙතුකතදාරම්මණං හොතීති. එවං ජවනවසෙන හෙතුනියමනං දට්ඨබ්බං. කථං පච්චයවසෙන සඞ්ඛාරනියමොති? කාලසම්පදාදීනං, උතුසම්පදාදීනඤ්ච පච්චයානං බලවභාවෙ සති අසඞ්ඛාරිකතදාරම්මණං හොති, දුබ්බලභාවෙ සසඞ්ඛාරිකං. අහෙතුකතදාරම්මණස්ස පන පච්චයවසෙන නියමො නත්ථි, තස්මා යදි ඉට්ඨාරම්මණං හොති, තදා උපෙක්ඛාසහගතං තදාරම්මණං පටිබාහිත්වා සොමනස්සසහගතතදාරම්මණමෙව හොති. සොමනස්සසහගතතදාරම්මණෙසුපි අනියමෙන ආරම්මණවසෙන සබ්බෙසු සම්පත්තෙසු ජවනස්ස තිහෙතුකභාවෙ දුහෙතුකාහෙතුකෙ පටිබාහිත්වා තිහෙතුකමෙව තදාරම්මණං හොති. තිහෙතුකතදාරම්මණෙසුපි අනියමෙන ජවනවසෙන සබ්බෙසු සම්පත්තෙසු පච්චයස්ස බලවභාවෙ සති සසඞ්ඛාරිකතදාරම්මණං පටිබාහිත්වා අසඞ්ඛාරිකමෙව තදාරම්මණං හොති. එතෙනෙව නයෙන සෙසං තදාරම්මණම්පි තංතංජවනානුරූපතො නියමනං දට්ඨබ්බං.

අහෙතුකතදාරම්මණං පන පච්චයං අනපෙක්ඛිත්වා ආරම්මණවසෙන චෙව ජවනවසෙන ච නියමනං හොති. ඉදමෙත්ථ යෙභුය්‍යප්පවත්තිවසෙන නියමනං. කදාචි පන ආරම්මණවසෙන, පච්චයවසෙන, පරිචිතවසෙන ච තදාරම්මණනියමො හොති. තත්ථ ආරම්මණවසෙන චෙව පච්චයවසෙන ච නියමනං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. පරිචිතවසෙන පන නියමනෙ යෙභුය්‍යෙන තිහෙතුකකුසලප්පවත්තියා තෙසු පරිචිතස්ස කදාචි දුහෙතුකෙ, අහෙතුකෙ වා ජවනෙ ජවිතෙ පරිචයවසෙන තිහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. යෙභුය්‍යෙන ච දුහෙතුකජවනප්පවත්තියා තත්ථ පරිචිතස්ස කදාචි තිහෙතුකෙ, අහෙතුකෙ වා ජවනෙ ජවිතෙ පරිචයවසෙන දුහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. තථෙව අකුසලෙසු පරිචිතස්ස කදාචි තිහෙතුකදුහෙතුකෙසුපි ජවනෙසු ජවිතෙසු පරිචයවසෙන අහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොතීති. එවඤ්ච කත්වා **පට්ඨානෙ** –

> ‘‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ සහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති, සහෙතුකෙ ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ අහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී’’ති –

අවිසෙසෙන අකුසලජවනානන්තරම්පි සහෙතුකතදාරම්මණං, තිහෙතුකජවනානන්තරඤ්ච අහෙතුකතදාරම්මණං වුත්තං. තිහෙතුකොමකෙන, පන දුහෙතුකුක්කට්ඨෙන ච කම්මෙන තදාරම්මණප්පවත්තියං කම්මස්ස තිහෙතුකවිපාකදානෙ අසමත්ථතාය තිහෙතුකජවනෙපි ජවිතෙ දුහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. සෙසං වුත්තනයමෙව. දුහෙතුකොමකෙන පන කම්මෙන තදාරම්මණප්පවත්තියං කම්මස්ස සහෙතුකතදාරම්මණනිබ්බත්තනෙ අසමත්ථතාය සහෙතුකජවනෙපි ජවිතෙ අහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. සෙසං වුත්තනයමෙව.

387-91. **තුලේ‍යන පාකචිත්තෙනාති** සොමනස්සසහගතඤාණසම්පයුත්තඅසඞ්ඛාරිකෙන මහාවිපාකචිත්තෙන. **බලවාරම්මණෙති** අතිමහන්තාරම්මණෙ. චතුබ්බිධඤ්හි ආරම්මණං අතිමහන්තං මහන්තං පරිත්තං අතිපරිත්තන්ති. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘තථා හි විසයං ආහු, චතුධා එත්ථ පණ්ඩිතා;
> මහන්තාතිමහන්තතො, පරිත්තාතිපරිත්තතො’’ති.

අතිමහන්තාදිභාවො චස්ස ආපාථගතකාලෙ උප්පජ්ජනකචිත්තක්ඛණවසෙන වෙදිතබ්බො. තථා හි ආපාථගතක්ඛණතො පට්ඨාය යාව සොළසචිත්තක්ඛණා, තාව විජ්ජමානායුකආරම්මණං **අතිමහන්තං** නාම.

පන්නරසචුද්දසචිත්තක්ඛණායුකං **මහන්තං** නාම. තෙරසචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය අට්ඨචිත්තක්ඛණායුකං **පරිත්තං** නාම. තතො පරං **අතිපරිත්තං** නාම. තත්ථ අතිමහන්තාරම්මණෙ තදාරම්මණපරියොසානානි වීථිචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. මහන්තෙ ජවනපරියොසානානි, නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදො. පරිත්තෙ ජවනම්පි න උප්පජ්ජති, සන්තීරණානන්තරං වොට්ඨබ්බනමෙව ද්වත්තික්ඛත්තුං පවත්තති. අතිපරිත්තෙ භවඞ්ගචලනමත්තමෙව. කථං? අතිමහන්තෙ හි ආරම්මණෙ පඤ්චද්වාරෙසු යථානුරූපං අඤ්ඤතරස්මිං ද්වාරෙ ආපාථගතෙ පසාදඝට්ටනානුභාවෙන හදයවත්ථුසන්නිස්සිතා භවඞ්ගසන්තති වොච්ඡිජ්ජති, වොච්ඡිජ්ජමානා ච සහසා න ඔච්ඡිජ්ජති. යථා පන වෙගෙන ධාවන්තො පුරිසො අන්තරා ඨාතුකාමොපි එකද්වෙපදවාරෙ අතික්කමිත්වාව ඨාතුං සක්කොති, න පන ඨාතුකාමතාය සද්ධිංයෙව, එවමෙව දීපසිඛා විය, ගඞ්ගාසොතො විය, වෙගෙන ජවමානා භවඞ්ගසන්තති අන්තරා ඔච්ඡිජ්ජමානාපි පසාදඝට්ටනතො පරං ද්වත්තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වාව ඔච්ඡිජ්ජති. තත්ථ පඨමචිත්තං භවඞ්ගසන්තතියා චලනාකාරෙන උප්පජ්ජනතො **භවඞ්ගචලනං** නාම, දුතියං උපච්ඡිජ්ජනවසෙන උප්පජ්ජනතො **භවඞ්ගුපච්ඡෙදො** නාම. **චලනඤ්චෙත්ථ** විසදිසචිත්තස්ස උපනිස්සයභාවගමනං. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘ආරම්මණන්තරාපාථෙ , ද්වික්ඛත්තුං චලිතෙ මනො;
> චිත්තන්තරස්ස හෙතුත්තං, ඨානං චලනමීරිත’’න්ති.

යදි එවං දුතියස්සපි තං අත්ථීති තම්පි භවඞ්ගචලනමිච්චෙව වත්තබ්බන්ති? සච්චං, භවඞ්ගස්ස පන උපච්ඡිජ්ජනවසෙන පවත්තිවිසෙසං ගහෙත්වා පුරිමස්ස නාමතො විසදිසනාමං කාතුං ‘‘භවඞ්ගුපච්ඡෙදො’’ති වුච්චතීති. නනු ච රූපාදීහි පසාදෙ ඝට්ටිතෙ පසාදනිස්සිතස්සෙව චලනං යුත්තං, කථං පන හදයවත්ථුසන්නිස්සිතාය භවඞ්ගසන්තතියා චලනන්ති? සන්තතිවසෙන එකාබද්ධත්තා. යථා හි භෙරියා එකස්මිං තලෙ ඨිතසක්ඛරාය මක්ඛිකාය නිපන්නාය අපරස්මිං තලෙ දණ්ඩාදිනා පහටෙ අනුක්කමෙන භෙරිචම්මවරත්තාදීනං චලනෙන සක්ඛරාය චලිතාය මක්ඛිකාය පලායනං හොති, එවමෙව රූපාදිම්හි පසාදෙ ඝට්ටිතෙ තන්නිස්සයෙසු මහාභූතෙසු චලිතෙසු අනුක්කමෙන තංසම්බන්ධානං සෙසරූපානම්පි චලනෙන හදයවත්ථුම්හි චලිතෙ තන්නිස්සිතස්ස භවඞ්ගස්ස චලනාකාරෙන පවත්ති හොති. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘ඝට්ටිතෙ අඤ්ඤවත්ථුම්හි, අඤ්ඤනිස්සිතකම්පනං;
> එකාබද්ධෙන හොතීති, සක්ඛරොපමයා වදෙ’’ති. (ස. ස. 176);

එවං භවඞ්ගචලනභවඞ්ගුපච්ඡෙදෙසු උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙසු ‘‘කිං නාමෙත’’න්ති වදන්තී විය වීථිචිත්තානි ආරම්මණාභිමුඛං පටිපාදෙන්ති කිරියාමනොධාතු උප්පජ්ජති, තස්සානන්තරං යථාරහං දස්සනාදිකිච්චං සාධයමානා පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූසු අඤ්ඤතරා උප්පජ්ජති, තදනන්තරං තාය ගහිතමෙවාරම්මණං සම්පටිච්ඡමානා විපාකාහෙතුකමනොධාතු උප්පජ්ජති, තදනන්තරං තදෙවාරම්මණං සන්තීරයමානා විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පජ්ජති, තදනන්තරං තමෙවාරම්මණං වවත්ථාපයමානා කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පජ්ජති, තදනන්තරං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියජවනෙසු යං කිඤ්චි ලද්ධපච්චයං තදෙවාරම්මණං ආරබ්භ ජවනං හුත්වා යෙභුය්‍යෙන සත්තක්ඛත්තුං ජවති, තදනන්තරං එකාදසතදාරම්මණචිත්තෙසු අඤ්ඤතරං කම්මං ආරම්මණං ජවනං පච්චයො පරිචිතතාති ඉමෙසං අනුරූපවසෙන ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජති, තදනන්තරං භවඞ්ගපාතො හොති.

ඉධ ඨත්වා ඉමිස්සා චිත්තපරම්පරාය සුඛග්ගහණත්ථං **අම්බොපමා** වෙදිතබ්බා. කථං? එකො කිර පුරිසො ඵලිතම්බරුක්ඛස්ස හෙට්ඨා සසීසං පාරුපිත්වා නිපන්නො නිද්දායති, අථෙකං අම්බපක්කං වණ්ටතො මුච්චිත්වා තස්ස කණ්ණසක්ඛලිං පුඤ්ජමානං විය ‘‘ධ’’න්ති භූමියං පතති, සො තස්ස සද්දෙන පබුජ්ඣිත්වා සීසතො වත්ථං අපනෙත්වා චක්ඛුං උම්මීලෙත්වා ඔලොකෙසි, තතො හත්ථං පසාරෙත්වා ඵලං ගහෙත්වා මද්දිත්වා උපසිඞ්ඝිත්වා පක්කභාවං ඤත්වා පරිභුඤ්ජිත්වා මුඛගතං සහ සෙම්හෙන අස්සාදෙත්වා පුන තත්ථෙව නිද්දායති. තත්ථ තස්ස පුරිසස්ස අම්බරුක්ඛමූලෙ නිද්දායනකාලො විය භවඞ්ගසමඞ්ගිකාලො, අම්බපක්කස්ස පතිතකාලො විය ආරම්මණස්ස පසාදඝට්ටනකාලො, පතනසද්දෙන පබුද්ධකාලො විය මනොධාතුයා භවඞ්ගස්ස ආවට්ටිතකාලො, උම්මීලෙත්වා ඔලොකිතකාලො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස දස්සනකිච්චං සාධනකාලො, හත්ථං පසාරෙත්වා ගහිතකාලො විය විපාකමනොධාතුයා ආරම්මණසම්පටිච්ඡනකාලො, ගහෙත්වා මද්දිතකාලො විය විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස සන්තීරිතකාලො, උපසිඞ්ඝිතකාලො විය කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා වවත්ථාපිතකාලො, පරිභුත්තකාලො විය ජවනස්ස ආරම්මණරසඅනුභවිතකාලො, මුඛගතං සහ සෙම්හෙන අස්සාදිතකාලො විය තදාරම්මණස්ස ජවනෙන අනුභූතාරම්මණඅනුභවනකාලො, පුන නිද්දායනං විය පුන භවඞ්ගකාලොති එවමෙත්ථ උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

අයං පන උපමා කිං දීපෙති? ආරම්මණස්ස පසාදඝට්ටනමෙව කිච්චං, කිරියාමනොධාතුයා භවඞ්ගාවට්ටනමෙව කිච්චං, පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූනං දස්සනාදිකමෙව කිච්චං, විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පටිච්ඡනමෙව කිච්චං, විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සන්තීරණමෙව කිච්චං, කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා වවත්ථාපනමෙව කිච්චං, ජවනස්සෙව පන ආරම්මණරසානුභවනං තදාරම්මණස්ස එතෙන අනුභූතස්සෙව අනුභවනන්ති එවං කිච්චවසෙන ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤාසංකිණ්ණතං දීපෙති, එවං පවත්තමානං පන චිත්තං ‘‘ත්වං ආවජ්ජනං නාම හොහි, ත්වං දස්සනාදීසු අඤ්ඤතරං, ත්වං සම්පටිච්ඡනං නාමා’’තිආදිනා නියුඤ්ජකෙ කාරකෙ අසතිපි චිත්තනියාමවසෙනෙව

පවත්තතීති වෙදිතබ්බං. තං පන චිත්තනියාමං සද්ධිං උතුනියාමාදීහි පරිච්ඡෙදාවසානෙ වක්ඛති. අයං තාව අතිමහන්තාරම්මණෙ චිත්තප්පවත්තිවිභාවනා.

මහන්තාරම්මණෙ පන තදාරම්මණුප්පාදස්ස අභාවතො තස්මිං ආපාථගතෙ වුත්තනයෙන ජවනපරියොසානෙසු වීථිචිත්තෙසු උප්පන්නෙසු භවඞ්ගපාතොව හොති, ආරම්මණස්ස පන පරික්ඛීණායුකත්තා එකචිත්තක්ඛණිකප්පමාණෙපි වා ආයුම්හි සති සමාසන්නමරණො විය පුරිසො දුබ්බලභාවතො තදාරම්මණං නුප්පජ්ජති. අපිච තදාරම්මණමුප්පජ්ජන්තං නියමතො ද්වික්ඛත්තුමෙව උප්පජ්ජති, න එකවාරං. එකචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨෙ ච ආරම්මණෙ එකස්මිං තදාරම්මණෙ උප්පන්නෙසු දුතියස්ස උප්පජ්ජනකාලෙ තස්ස නිරුද්ධත්තා නුප්පජ්ජති. න හි ද්වීසු තදාරම්මණෙසු එකං පච්චුප්පන්නාරම්මණං, එකං අතීතාරම්මණං හොති, තස්මා දුතියස්ස අනුප්පත්තියා පඨමම්පි නුප්පජ්ජතීති. **මජ්ඣිමට්ඨකථායං** පන සකිම්පි තදාරම්මණස්ස පවත්ති වුත්තා. **පරමත්ථවිනිච්ඡයෙපි** ච තමෙව වාදං සම්පටිච්ඡිත්වා ''සකිං ද්වෙ වා තදාලම්බ''න්ති (පරම. වි. 116) වුත්තං. **අභිධම්මට්ඨකථායං** පන ''චිත්තප්පවත්තිගණනායං සබ්බවාරෙසු ද්වෙ එව චිත්තවාරානි ආගතානී''ති වත්වා තං න සම්පටිච්ඡිතං, තස්මා මහන්තාරම්මණෙ ජවනාවසානෙ භවඞ්ගපාතොව හොති, නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදො, අයඤ්ච තදාරම්මණෙහි තුච්ඡතාය **''මොඝවාරො''**ති වුච්චති.

පරිත්තාරම්මණෙ ජවනුප්පාදස්සපි අභාවතො සන්තීරණාවසානෙසු වීථිචිත්තෙසු උප්පන්නෙසු තදනන්තරං වොට්ඨබ්බනමෙව ආසෙවනං ලභිත්වා ජවනට්ඨානෙ ඨත්වා ද්වික්ඛත්තුං පවත්තති, තතො භවඞ්ගපාතො හොති. වොට්ඨබ්බනං පන අප්පත්වා අන්තරා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිකං පත්වා නිවත්තිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති. ජවනං පන ආරම්මණස්ස අප්පායුකභාවෙන පරිදුබ්බලත්තා නුප්පජ්ජති. තඤ්හි උප්පජ්ජමානං සත්තචිත්තක්ඛණායුකෙයෙව උප්පජ්ජති, කතිපයචිත්තක්ඛණායුකෙ පන පඨමජවනමෙව නුප්පජ්ජති. තදනුප්පත්තියඤ්හි ඉතරානිපි නුප්පජ්ජන්ති, තස්මා පරිත්තාරම්මණෙ නත්ථි ජවනුප්පාදොති අයං දුතියො මොඝවාරො අට්ඨකථාය වුත්තො. ටීකාකාරො පන තථා අසම්පටිච්ඡිත්වා අඤ්ඤථා දුතියමොඝවාරං පකප්පෙති. වුත්තඤ්හි තෙන තීසු මොඝවාරෙසු දුතියමොඝවාරො උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බො.

යදි හි අනුලොමෙ වෙදනාත්තිකෙ පටිච්චවාරාදීසු ''ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ ද්වෙ, නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ''ති ච වුත්තං සියා, සොපි මොඝවාරො ලබ්භෙය්‍ය. යදි ච වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා, කුසලාකුසලානම්පි සියා. න හි ආසෙවනපච්චයං ලද්ධුං යුත්තස්ස ආසෙවනපච්චයභාවී ධම්මො ආසෙවනපච්චයො හොතීති අවුත්තො අත්ථි. වොට්ඨබ්බනස්ස පන කුසලාකුසලානං ආසෙවනපච්චයභාවො න වුත්තො. ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නාසෙවනපච්චයා. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නාසෙවනපච්චයා''ති වචනතො පටික්ඛිත්තොව. අථාපි සියා ''අසමානවෙදනානං වසෙනෙවං වුත්ත''න්ති, එවම්පි යථා ''ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං, අකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.417) වුත්තං, එවං ''ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''තිපි වත්තබ්බං සියා. ජාතිභෙදා න වුත්තන්ති චෙ, ''භූමිභින්නස්ස කාමාවචරස්ස රූපාවචරාදීනං ආසෙවනපච්චයභාවො විය ජාතිභින්නස්සපි භවෙය්‍යා''ති වත්තබ්බො එව සියා, අභින්නජාතිකස්ස ච වසෙන යථා ''ආවජ්ජනා සහෙතුකානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තං, එවං ''ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''තිපි වත්තබ්බං සියා, න තු වුත්තං, තස්මා වෙදනාත්තිකෙපි සංඛිත්තාය ගණනාය ''ආසෙවනපච්චයා නමග්ගෙ එකං, නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක''න්ති එවං ගණනාය නිද්ධාරියමානාය වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයත්තාභාවා යථාවුත්තප්පකාරො දුතියො මොඝවාරො වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බො. වොට්ඨබ්බනං පන වීථිවිපාකසන්තතියා ආවට්ටනතො ''ආවජ්ජනා''ඉච්චෙව වුත්තං. තතො විසදිසස්ස ජවනස්ස කරණතො මනසිකාරො ච. එවඤ්ච කත්වා පට්ඨානෙ ''වොට්ඨබ්බනං කුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි න වුත්තං, ''ආවජ්ජනා''ඉච්චෙව වුත්තං, තස්මා වොට්ඨබ්බනතො චතුන්නං වා පඤ්චන්නං වා ජවනානං ආරම්මණපුරෙජාතං භවිතුං අසක්කොන්තං රූපාදිආවජ්ජනාදීනං පච්චයො භවිතුං න සක්කොති, අයමෙතස්ස සභාවොති ජවනාපාරිපූරියා දුතියො මොඝවාරො දස්සෙතුං යුත්තො සියාති.

අයඤ්හි ආචරියස්ස අධිප්පායො – යදි වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා, යථා ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති ආසෙවනපච්චයා නමග්ගපච්චයා''ති අනුලොමපච්චනියෙ, පච්චනියානුලොමෙ ච ''සුඛා…පෙ…. නමග්ගපච්චයා ආසෙවනපච්චයා''ති ච වුත්තං හසිතුප්පාදචිත්තවසෙන, එවම්පි වොට්ඨබ්බනවසෙන ''අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්චා''තිආදිනා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන පාඨො සියා. තථා ච සති වාරද්වයවසෙන ගණනාය ''ආසෙවනපච්චයා නමග්ගෙ ද්වෙ, නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ''ති ච වත්තබ්බං සියා, න පන වුත්තං, ''ආසෙවනපච්චයා නමග්ගෙ එකං, නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක''න්තිච්චෙව වුත්තං. අපිච යදි හි වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා, දුතියමොඝවාරො විය පුරිමවාරෙසුපි සියා. තථා ච සති අත්තනො විය කුසලාකුසලානම්පි සියා. න හි ආසෙවනපච්චයං ලද්ධුං යුත්තස්ස ආසෙවනපච්චයභාවී ධම්මො ආසෙවනපච්චයො හොතීති අවුත්තො අත්ථි ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා''තිආදිනා අනවසෙසතො වුත්තත්තා, වොට්ඨබ්බනස්ස පන අවුත්තො ''අබ්‍යාකතො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිවචනස්ස අභාවතො. න කෙවලං අවුත්තොව, අථ ඛො ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති, අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතී''ති ඵස්සාදිකුසලාකුසලධම්මෙ පටිච්ච සහජාතාදිපච්චයවසෙන කුසලාකුසලස්ස උප්පත්තිං වත්වා පඨමජවනස්ස වොට්ඨබ්බනතො ආසෙවනපච්චයාලාභං සන්ධාය ''නාසෙවනපච්චයා''ති පටික්ඛිත්තොව.

අථාපෙත්ථ සමොධානං සියා, සමානවෙදනානං එව ආසෙවනපච්චයභාවස්ස දස්සනතො වොට්ඨබ්බනෙන අසමානවෙදනානං කුසලාකුසලානං වසෙනායං පටික්ඛෙපො කතොති. එවම්පි සති යථා ‘‘ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං අකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති වුත්තං, එවං සමානවෙදනාවසෙන ‘‘ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො’’තිපි වත්තබ්බං සියා. අථ වොට්ඨබ්බනස්ස කුසලාකුසලෙහි භින්නජාතිකත්තා තස්ස තෙසං ආසෙවනපච්චයභාවො න වුත්තොති චෙ. යථා භූමිවසෙන භින්නස්ස ගොත්‍රභුවොදානවසෙන ඨිතස්ස කාමාවචරස්ස රූපාවචරාදීනං ආසෙවනභාවො දිස්සති, එවං ජාතිවසෙන භින්නස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයභාවෙ න කොචි විබන්ධො, අපිච අභින්නවෙදනස්ස, අභින්නජාතිකස්ස ච උපෙක්ඛාසහගතමහාකිරියචිත්තස්ස වසෙන යථා ‘‘ආවජ්ජනා සහෙතුකානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති වුත්තං, එවං ‘‘ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො’’තිපි වත්තබ්බං සියා, න තු වුත්තං, තස්මා වෙදනාත්තිකෙපි වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයත්තස්ස අභාවා වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනභාවදස්සනවසෙන වුත්තො දුතියො මොඝවාරො වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බො. වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානං පන අනත්ථන්තරභාවතො ආවජ්ජනාය ච කුසලාකුසලානං අනන්තරපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා සති උප්පත්තියං වොට්ඨබ්බනං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියාජවනානං එකන්තතො අනන්තරපච්චයභාවෙනෙව වත්තෙය්‍ය, න පන අඤ්ඤථාති මුඤ්ඡාමරණාසන්නවෙලාදීසු ජවනාපාරිපූරියා මන්දීභූතවෙගතාය අයං දස්සෙතබ්බොති.

ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පනෙත්ථ ඉදං වුත්තං – ‘‘යං ජවනභාවප්පත්තං, තං ඡින්නමූලරුක්ඛපුප්ඵං විය’’ති වක්ඛමානත්තා අනුපච්ඡින්නභවමූලානං පවත්තස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස කිරියභාවො න සියා, වුත්තො ච ‘‘යස්මිං සමයෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා කිරියා නෙවකුසලා, නාකුසලා, න ච කම්මවිපාකා උපෙක්ඛාසහගතා’’ති, තස්මා අට්ඨකථායං ‘‘ජවනට්ඨානෙ ඨත්වා’’ති වචනං ජවනස්ස උප්පජ්ජනට්ඨානෙ ද්වික්ඛත්තුං පවත්තිත්වා න ජවනභාවෙනාති අධිප්පායෙන වුත්තං, ‘‘ආසෙවනං ලභිත්වා’’ති ච ‘‘ආසෙවනං විය ආසෙවන’’න්ති වුත්තෙ න කොචි විරොධොති. විප්ඵාරිකස්ස පන සතො ද්වික්ඛත්තුං පවත්තියෙවෙත්ථ ආසෙවනසදිසතා. විප්ඵාරිකතාය හි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තඤ්චස්ස වුච්චති. විප්ඵාරිකම්පි ජවනං විය අනෙකක්ඛත්තුං අප්පවත්තියා දුබ්බලත්තා න නිප්පරියායතො ආසෙවනපච්චයභාවෙන පවත්තෙය්‍යාති න ඉමස්ස පාඨෙ ආසෙවනත්තං වුත්තං . අට්ඨකථායං පන පරියායතො වුත්තං, යථා ඵලචිත්තෙසු මග්ගඞ්ගං මග්ගපරියාපන්නන්ති. යදිපි ‘‘ජවනාපාරිපූරියා…පෙ…. යුත්තො’’ති වුත්තං, ‘‘ආවජ්ජනාදීනං පච්චයො භවිතුං න සක්කොතී’’ති පන වුත්තත්තා චිත්තප්පවත්තිවසෙන පඨමමොඝවාරතො එතස්ස න කොචි විසෙසොති.

චක්ඛුස්සාපාථමාගතෙති චක්ඛුද්වාරස්ස යොග්‍යදෙසාවට්ඨානවසෙන ආපාථමාගතෙ. **තායාති** මනොධාතුයා භවඞ්ගාවට්ටනෙ පාකටතාය කිරියාමනොධාතුං පච්චාමසති. **ආවට්ටිතෙති** සන්තතිවසෙන පවත්තිතුං අදත්වා නිවත්තිතෙ, පරිණාමිතෙ වා. ජාතෙසු ජායතෙති සම්බන්ධො. **ගතෙති** නිරුද්ධෙ. **තදෙවාති** ජවනානුභූතමෙව ඉට්ඨාරම්මණං. **තෙනෙවාති** ජවනං හුත්වා නිරුද්ධෙන තෙන කාමාවචරකුසලචිත්තෙන. **තදාරම්මණසඤ්ඤිතන්ති** ජවනග්ගහිතෙයෙව ආරම්මණෙ පවත්තනතො ‘‘බ්‍රහ්මස්සරො’’තිආදීසු විය තස්ස ආරම්මණං ආරම්මණමස්සාති මජ්ඣපදලොපවසෙන තදාරම්මණන්ති සඤ්ඤිතං. **තුල්‍යතොති** ආරම්මණතො විසදිසභාවෙපි සොමනස්සසහගතාදිනා සදිසත්තා. මූලසදිසං භවඞ්ගං **මූලභවඞ්ගං**. තදාරම්මණම්පි භවඞ්ගසභාවත්තා ‘‘භවඞ්ග’’න්ති වුච්චති යථා ‘‘සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 3.1.102). එත්ථ හි පටිසන්ධිචිත්තෙ එව පවත්තියං ‘‘භවඞ්ග’’න්ති වුච්චමානෙ න තස්ස හෙතුවසෙන භෙදොති ‘‘සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති න සක්කා වත්තුං. නාපි චෙතං ‘‘සහෙතුකං චුතිං අහෙතුකපටිසන්ධිඤ්ච සන්ධාය වුත්ත’’න්ති සක්කා විඤ්ඤාතුං. භවස්ස අඞ්ගභාවාභාවතො චුතිචිත්තස්ස භවඞ්ගවොහාරාලාභතොති ‘‘සහෙතුකං භවඞ්ග’’න්ති තදාරම්මණං වුත්තන්ති විඤ්ඤායති. ‘‘තදාරම්මණසඤ්ඤිත’’න්ති වත්වා ‘‘මූලභවඞ්ගන්ති වුච්චතී’’ති වුත්තත්තා නාමද්වයම්පි ඉමස්ස ලබ්භතීති දීපිතං හොති.

392. **තඤ්චාති** තදාරම්මණඤ්ච. **එත්ථාති** ඉමෙසු වීථිචිත්තෙසු. **ගණනූපගචිත්තානීති** විපාකගණනූපගචිත්තානි.

394. **අසමානත්තාති** අසඞ්ඛාරිකභාවෙන අසමානත්තා.

396. පුරිමානි පඤ්ච විපාකචිත්තානි ඉමිනා සද්ධිං ඡ හොන්තීති සම්බන්ධො. එත්ථ ච යෙභුය්‍යතො ඉට්ඨාරම්මණෙ සොමනස්සප්පවත්තිවසෙන සොමනස්සසහගතජවනානන්තරමෙව සොමනස්සතදාරම්මණං වුත්තං. ජවනස්ස පන පකප්පෙත්වා ආරම්මණග්ගහණසබ්භාවතො, විපාකස්ස ච තදභාවතො ඉට්ඨාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතජවනෙසුපි ජවිතෙසු සොමනස්සසහගතමෙව තදාරම්මණං හොති.

399-403. **තස්මිං ද්වාරෙති** තස්මිංයෙව චක්ඛුද්වාරෙ. **වෙදනා පරිවත්තතීති** කම්මස්ස සොමනස්සසහගතභාවෙපි ආරම්මණස්ස ඉට්ඨමජ්ඣත්තතාය සොමනස්සවෙදනා පරිවත්තිත්වා උපෙක්ඛාවෙදනා හොති. අථ වා හෙට්ඨා විපාකවෙදනාය සොමනස්සභාවෙපි ඉට්ඨාරම්මණස්ස මජ්ඣත්තභාවෙන තංවසෙන වෙදනා පරිවත්තතීති අත්ථො.

ජවනෙසු ජවිතෙසූති සම්බන්ධො. ‘‘ජවිතෙසු චතුස්වපී’’ති වා පාඨො. **ජායරෙති** තදාරම්මණවසෙන ජායන්ති. **වෙදනායාති** වෙදනාය කරණභූතාය. **අසමානත්තාති** පටිසන්ධියා සහ අසමානත්තා. **පුරිමෙහීති** හෙට්ඨා වුත්තතදාරම්මණචතුක්කතො. අථ වා ‘‘පුරිමෙහි අසමානත්තා’’ ඉච්චෙව යොජනා. පුරිමෙහි සහ අසමානභාවෙ වුත්තෙ

තෙසං සන්ධියා සහ අසමානභාවොපි වුත්තොව හොතීති චත්තාරි නාමතො පිට්ඨිභවඞ්ගානි ච හොන්තීති යොජනා. **ච**-සද්දෙන ආගන්තුකභවඞ්ගානි, තදාරම්මණානි ච හොන්තීති දස්සෙති. එත්ථාපි ච යෙභුය්‍යෙන ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතජවනස්ස උප්පජ්ජනතො උපෙක්ඛාසහගතජවනානන්තරමෙව උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණං වුත්තං, හෙට්ඨා වුත්තනයෙන පන උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණං හොති. ඤාණසම්පයුත්තාදීසු ජවිතෙසු ඤාණවිප්පයුත්තතදාරම්මණානං සම්භවො හෙට්ඨා වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. කිඤ්චාපි අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරවිධානං ජවනවසෙන වුත්තං, තථාපි උතුභොජනාදිපච්චයානං දුබ්බලභාවෙ ජවනස්සෙව අසඞ්ඛාරිකත්තාභාවතො අසඞ්ඛාරජවනාවසානෙ අසඞ්ඛාරමෙව තදාරම්මණං හොති, න සසඞ්ඛාරන්ති නියමො. පච්චයස්ස පන බලවභාවෙ සතිපි පරෙසං උස්සාහබලෙන සසඞ්ඛාරස්ස ජවනස්ස සම්භවතො සසඞ්ඛාරජවනාවසානෙ සසඞ්ඛාරමෙව තදාරම්මණං හොති, සසඞ්ඛාරිකත්තාභාවතො අසඞ්ඛාරජවනාවසානෙ අසඞ්ඛාරමෙවාති නියමො නත්ථීති අසඞ්ඛාරජවනාවසානෙ අසඞ්ඛාරම්පි සසඞ්ඛාරම්පි තදාරම්මණං හොති, සසඞ්ඛාරජවනාවසානෙ සසඞ්ඛාරම්පි අසඞ්ඛාරම්පි තදාරම්මණං හොති.

පඤ්චිමානීති ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ වුත්තානි උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණාදීනි පඤ්ච විපාකානි. **පුරිමෙහි සත්තහීති** ඉට්ඨාරම්මණෙ වුත්තෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි සත්තහි විනිද්දිසෙ චක්ඛුද්වාරස්මින්ති අධිප්පායො.

405-6. **එකාය චෙතනායාති** එකාය තිහෙතුකසොමනස්සසහගතඅසඞ්ඛාරිකචෙතනාය. එවං සමසට්ඨි විපාකානි උප්පජ්ජන්තීති සම්බන්ධො. යස්මා පන චක්ඛුද්වාරාදීසු අනුප්පජ්ජිත්වා සොතද්වාරාදීසුයෙව උප්පජ්ජමානා සොතවිඤ්ඤාණාදයො විය පඤ්චසු ද්වාරෙසු අනුප්පජ්ජිත්වා මනොද්වාරෙයෙව උප්පජ්ජමානො කාමාවචරවිපාකො නත්ථි, තස්මා මනොද්වාරෙ විපාකප්පවත්ති න වුත්තා. අථ වා චක්ඛුද්වාරෙ ගහිතානමෙව මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං සොතද්වාරාදීසුපි ගහණෙන පඤ්චද්වාරෙසු ගහිතාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා මනොද්වාරෙපි ගහණනයදස්සනං කතං හොති, එවං සති ඡසු ද්වාරෙසුපි සමසත්තති විපාකානි හොන්ති. අථ වා මනොද්වාරෙ ලබ්භමානායපි පඤ්චද්වාරප්පවත්තාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා මනොද්වාරෙ අග්ගහණෙන සොතද්වාරාදීසු ලබ්භමානානම්පි චක්ඛුද්වාරෙ ගහිතමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං සොතද්වාරාදීසු අග්ගහණස්ස නයදස්සනං කතං හොති, එවං සති පඤ්චද්වාරෙසු සොළස විපාකානි හොන්ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **“ගහිතාග්ගහණෙනා”**තිආදි.

408-9. **තීහි විපාකෙහීති** තෙහි තීහි කුසලචිත්තෙහි සමානෙහි තීහි විපාකෙහි දින්නාය පටිසන්ධියාති සම්බන්ධො. **උපෙක්ඛාසහිතද්වයෙති** උපෙක්ඛාසහගතපටිසන්ධියුගළෙ. ඉධ යත්වා නාළියන්තූපමා වෙදිතබ්බා. කථං? උච්ඡුපීළනසමයෙ කිර එකස්මා ගාමා එකාදස යන්තවාහා නික්ඛමිත්වා එකං උච්ඡුවාටං දිස්වා තස්ස පරිපක්කභාවං ඤත්වා උච්ඡුසාමිකං උපසඞ්කමිත්වා ‘‘යන්තවාහා මය’’න්ති ආරොචෙසුං. සො ‘‘අහං තුම්හෙයෙව පරියෙසිස්සාමී’’ති උච්ඡුසාලං ගහෙත්වා අගමාසි. තෙ තත්ථ නාළියන්තං යොජෙත්වා ‘‘මයං එකාදස ජනා අපරම්පි එකං ලද්ධුං වට්ටති, වත්තනෙන ගණ්හථා’’ති ආහංසු. උච්ඡුසාමිකො ‘‘අහමෙව සහායො භවිස්සාමී’’ති උච්ඡුසාලං පූරාපෙත්වා තෙසං සහායො අහොසි. තෙ අත්තනො අත්තනො කිච්චානි කත්වා ඵාණිතපාචකෙන උච්ඡුරසෙ පක්කෙ ගුළෙ බද්ධෙ උච්ඡුසාමිකෙන තුලයිත්වා භාගෙසු දින්නෙසු අත්තනො අත්තනො භාගං ආදාය සාලං සාලසාමිකං පටිච්ඡාපෙත්වා එතෙනෙව උපායෙන අපරාසුපි චතූසු සාලාසු කම්මං කත්වා පක්කමිංසු. තත්ථ පඤ්ච යන්තසාලා විය පඤ්ච පසාදා දට්ඨබ්බා, පඤ්ච උච්ඡුවාටා විය පඤ්ච ආරම්මණානි, එකාදස විචරණකයන්තවාහා විය එකාදස විපාකචිත්තානි, පඤ්ච උච්ඡුසාලසාමිනො විය පඤ්ච විඤ්ඤාණානි, පඨමකසාලාය සාලසාමිකෙන සද්ධිං ද්වාදසන්නං ජනානං එකතො හුත්වා කතකම්මානං භාගග්ගහණකාලො විය එකාදසන්නං විපාකචිත්තානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන සද්ධිං එකතො හුත්වා චක්ඛුද්වාරෙ රූපාරම්මණෙ සකසකකිච්චකරණකාලො, සාලසාමිකස්ස සාලාය සම්පටිච්ඡිතකාලො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ද්වාරසඞ්කන්තිඅකරණං, දුතියතතියචතුත්ථපඤ්චමසාලාය ද්වාදසන්නං එකතො හුත්වා කතකම්මානං භාගග්ගහණකාලො විය එකාදසන්නං විපාකචිත්තානං කායවිඤ්ඤාණෙන සද්ධිං එකතො හුත්වා කායද්වාරෙ ඵොට්ඨබ්බාරම්මණෙ සකසකකිච්චකරණකාලො, සාමිකස්ස සම්පටිච්ඡිතකාලො විය කායවිඤ්ඤාණස්ස ද්වාරසඞ්කන්තිඅකරණං වෙදිතබ්බං.

414. **අස්සාති** ඉමස්ස බීජස්ස. **හෙතුපවත්තිතොති** පච්චයප්පවත්තිතො.

415. ඉදානි තිහෙතුකොමකකම්මෙන ගහිතදුහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස විපාකප්පවත්ති දුහෙතුකුක්කට්ඨෙන ගහිතදුහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස විපාකප්පවත්තියා සමානාති තං ඨපෙත්වා දුහෙතුකකම්මෙන ගහිතදුහෙතුකපටිසන්ධිකස්සෙව විපාකප්පවත්තිං දස්සෙතුං **“දුහෙතුකෙන කම්මෙනා”**තිආදි වුත්තං.

418-9. දුහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස කාමාවචරතිහෙතුකජවනානං සම්භවෙපි කම්මසරික්ඛකානෙව ජවනානි දස්සෙතුං **“සොමනස්ස...පෙ.... දුහෙතුකෙ”**ති වුත්තං. තිහෙතුකජවනාවසානෙපි පනස්ස පටිසන්ධිදායකකම්මං තිහෙතුකවිපාකදානෙ අසමත්ථන්ති තිහෙතුකතදාරම්මණාභාවතො, ජවනස්ස ච කම්මසරික්ඛකහෙතුවසෙන දුහෙතුකභාවතො දුහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති.

424. **ඉමානි ච භවඞ්ගානීති** ඉමානි චත්තාරි මූලාගන්තුකපිට්ඨිභවඞ්ගානි. **අට්ඨ හීති** අට්ඨෙව.

426. **සොතඝානාදිනාති** සොතඝානාදිවිඤ්ඤාණෙහි. එත්ථාපි අම්බොපමා පාකටිකාව. යන්තවාහොපමාය පනෙත්ථ සත්ත යන්තවාහා තෙහි හත්ථයන්තෙ නාම සජ්ජිතෙ සාලසාමිකං අට්ඨමං කත්වා වුත්තනයානුසාරෙනෙව යොජනා වෙදිතබ්බා.

434-6. **වුද්ධිමුපෙතස්සාති** මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමිත්වා සංවරාසංවරෙ පට්ඨපෙතුං සමත්ථභාවෙන වුඩ්ඪිප්පත්තස්ස. කිඤ්චාපි අහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස කම්මසරික්ඛකජවනමෙව දස්සෙතුං **"දුහෙතූනං…පෙ…. වසානස්මි"**න්ති වුත්තං. තිහෙතුකජවනම්පි පන තෙසං ජවති, ජවනස්ස දුහෙතුකභාවෙපි කම්මස්ස දුහෙතුකවිපාකදානෙ අසමත්ථතාය **"අහෙතුක…පෙ…. ජායතෙ"**ති වුත්තං.

443-8. **"අහෙතුපටිසන්ධිස්සා"**තිආදීසු අධිප්පායො හෙට්ඨා ආගතොව. අපායෙසු පටිසන්ධිදායකකම්මෙන පටිසන්ධිතො හීනතදාරම්මණස්ස අනිප්ඵන්නතො තස්ස ලබ්භමානට්ඨානමෙව දස්සෙතුං **"සුගතිය"**න්ති වුත්තං, කාමාවචරසුගතියන්ති අත්ථො. **තෙනාති** තෙන ජාතපටිසන්ධිවිපාකෙන. ''චතූසු අපායෙසු ලබ්භති''ති වත්වා තස්ස විසයදස්සනත්ථං **"ථෙරො නෙරයිකාන"**න්තිආදි වුත්තං. **ථෙරොති** නිරයචාරිකාය පාකටත්තා මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරමාහ. නිරයෙ භවා **නෙරයිකා. ධම්මං දෙසෙතීති** නිරයෙ පදුමං මාපෙත්වා පදුමකණ්ණිකාය නිසින්නො ධම්මං දෙසෙති. **වස්සතීති** අන්තොහෙත්වත්ථං කත්වා වුත්තං, වස්සාපෙතීති අත්ථො. **ථෙරං දිස්වාති** ථෙරස්ස දස්සනහෙතු. ඉමිනා ඉන්දනීලපටිමාවණ්ණස්ස ථෙරස්ස ඉට්ඨාරම්මණභාවෙන කුසලවිපාකචක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තියා කාරණං දස්සෙති. එස නයො **"ධම්මං සුත්වා"**තිආදීසුපි. **ගන්ධන්ති** තෙන මාපිතගන්ධං. **අට්ඨකථායං** පන ''චන්දනවනෙ දිවාවිහාරං නිසින්නස්ස චීවරගන්ධ''න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) වුත්තං. **සායතන්ති** සායන්තානං. **සන්තීරණද්වයන්ති** අතිඉට්ඨමජ්ඣත්තස්ස ගන්ධාදිනො වසෙන සන්තීරණද්වයං. කුසලවිපාකානං, ඉට්ඨාරම්මණස්ස ච නිරයෙ සම්භවදීපනෙන සෙසාපායත්තයෙපි සම්භවො දස්සිතොව හොති.

450. නියමොයෙව **නියමත්තං,** තදාරම්මණචිත්තම්පි ජවනෙන නියාමිතන්ති වුත්තනියමොති අත්ථො. **කුසලං පන සන්ධායාති** කුසලජවනං සන්ධාය දීපිතං අට්ඨකථායං, කුසලස්ස විය අකුසලස්ස සදිසවිපාකාභාවතොති අධිප්පායො. එත්ථ ච කුසලජවනානන්තරං සහෙතුකතදාරම්මණස්සෙව වචනං. ජවනස්ස කම්මසරික්ඛකහෙතුවසෙන සහෙතුකත්තා ජවනානුරූපතො වුත්තං. පරිචිතවසෙන පන අඤ්ඤකම්මෙනාපි තං අහෙතුකතදාරම්මණං න හොතීති න වත්තබ්බං. න හි පටිසන්ධිජනකමෙව කම්මං තදාරම්මණං ජනෙති, අථ ඛො අඤ්ඤකම්මම්පි පටිසන්ධිදායකකම්මෙන නිබ්බත්තෙතබ්බතදාරම්මණතො විසදිසම්පි නිබ්බත්තෙතීති. අකුසලජවනානන්තරඤ්ච අහෙතුකතදාරම්මණම්පි ජවනස්ස කම්මසරික්ඛකහෙතුකත්තා තදනුරූපතො වුත්තං. යථාවුත්තනයෙන පන සහෙතුකතදාරම්මණම්පි න හොතීති නත්ථි.

456-7. එත්තාවතා **තිපිටකචූළනාග**ත්ථෙරවාදෙ සොළස විපාකචිත්තානි සද්ධිං ද්වාදසකමග්ගෙන චෙව අහෙතුකට්ඨකෙන ච විභාවෙත්වා **මොරවාපිවාසිමහාදත්ත**ත්ථෙරවාදෙ විසෙසාභාවතො තං අනාමසිත්වා **මහාධම්මරක්ඛිත**ත්ථෙරවාදෙ කුසලාකුසලකිරියවසෙන පිණ්ඩිත්වා දස්සිතානං පිණ්ඩජවනානං වසෙන තදාරම්මණං දස්සෙතුං **"සොමනස්සයුතෙ චිත්තෙ"**තිආදි වුත්තං. **සොමනස්ස…පෙ…. ජවිතෙති** ඉට්ඨාරම්මණෙ කුසලාකුසලකිරියාබ්‍යාකතවසෙන සොමනස්සයුතෙසු තෙරසසු ජවනචිත්තෙසු ජවිතෙසු. **ගවෙසිතබ්බා…පෙ…. මානසාති** හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සොමනස්සසහගතානි පඤ්චෙව තදාරම්මණචිත්තානි ගවෙසිතබ්බානි. **උපෙක්ඛා…පෙ…. ජවිතෙසූති** කුසලාකුසලකිරියවසෙන චුද්දසසු උපෙක්ඛාසහගතජවනචිත්තෙසු ජවිතෙසු. **ඡ ගවෙසිතබ්බානීති** උපෙක්ඛාසහගතානි ඡ එව ගවෙසිතබ්බානි. ඛීණාසවානං පහීනවිපල්ලාසතාය කිරියාජවනං ඉට්ඨාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතං න හොතීති සොමනස්සසහගතකිරියාජවනෙසු ජවිතෙසු සොමනස්සසහගතතදාරම්මණමෙව හොති. ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ, අනිට්ඨාදීසු ච සොමනස්සාභාවතො උපෙක්ඛාසහගතකිරියාජවනෙසු ජවිතෙසු උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණමෙවාති ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං. සෙඛපුථුජ්ජනානං පන අප්පහීනවිපල්ලාසතාය ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ, අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ ච සොමනස්සසහගතජවනං උප්පජ්ජතීති සොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ සොමනස්සසහගතතදාරම්මණමෙව හොති, නත්ථි උපෙක්ඛාසහගතන්ති නායං නියමො. ඉට්ඨාරම්මණෙපි වුත්තනයානුසාරෙන යොජෙතබ්බං. තෙනෙතං වුච්චති –

> ''පරිත්තකුසලාදොස-පාපසාතක්‍රියාජවා;
> පඤ්චස්වෙකං තදාලම්බං, සුඛිතෙසු යථාරහං.
>
> ''පාපා කාමසුභා චෙව, සොපෙක්ඛා ච ක්‍රියාජවා;
> සොපෙක්ඛෙසු තදාලම්බං, ඡස්වෙකමනුරූපතො''ති.

458-62. දුහෙතුකාහෙතුකානං විපාකාවරණෙහි සමන්නාගතත්තා ඣානුප්පාදොයෙව නත්ථීති ආහ **"තිහෙතුසොමනස්සෙනා"**ති. **ඣානතො පරිහීනස්සාති** උප්පාදිතලොකියජ්ඣානතො පරිහීනස්ස. **විප්පටිසාරිනොති** ''මහන්තෙන වායාමෙන උප්පාදිතො මෙ පණීතධම්මො නට්ඨො''ති උප්පන්නවිප්පටිසාරවන්තස්ස. **කිං…පෙ…. මානසන්ති** අයං අනුමතිපුච්ඡා, තදාරම්මණමානසං ජායතෙ කිං, න වාති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. භවඞ්ගපාතො වා හොතු

තදාරම්මණං වා, කො එත්ථ විබන්ධොති ආහ **''පට්ඨානෙ පටිසිද්ධා''**තිආදි. අවචනමෙව පටිසෙධොති කත්වා ආහ **''පටිසිද්ධා''**ති . යදි සොමනස්සානන්තරං දොමනස්සං, දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං වා උප්පජ්ජෙය්‍ය, තදා ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි (පට්ඨා. 1.2.45) විය ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො, දුක්ඛාය වෙදනාය…පෙ…. සුඛාය වෙදනාය…පෙ…. පච්චයො''ති වත්තබ්බං සියා, තථා ගණනවාරෙ එකෙකවෙදනාසම්පයුත්තස්ස අත්තනා සමානවෙදනාසම්පයුත්තස්ස, ඉතරවෙදනාද්වයසමඞ්ගිස්ස ච පච්චයභාවං සන්ධාය ''අනන්තරෙ නවා''ති වත්තබ්බං සියා, න ච පනෙවං පාළි ආගතා. දොමනස්සසොමනස්සවෙදනාය සම්පයුත්තානං පන අඤ්ඤමඤ්ඤඅනන්තරපච්චයවසෙන ගණනද්වයං පරිහාපෙත්වා ''අනන්තරෙ සත්තා''ති වුත්තං, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි පටිසෙධසදිසං අභාවස්සෙව දීපනතොති වුත්තං ''පටිසිද්ධා''ති. අස්ස වා අනන්තරං දොමනස්සස්ස උප්පත්තීති සම්බන්ධො. **අස්සාති** සොමනස්සස්ස.

එවං භවඞ්ගපාතාභාවෙ කාරණං වත්වා පුන තදාරම්මණාභාවං දස්සෙන්තො ආහ **''මහග්ගත''**න්තිආදි. **තත්ථෙව පටිසිද්ධන්ති** ''පරිත්තාරම්මණො ධම්මො මහග්ගතාරම්මණස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති වචනාභාවතො තත්ථෙව පට්ඨානෙ පටිසිද්ධං. **කිං නු කාතබ්බන්ති** කිං කාතබ්බං. න හි සක්කා එත්තකෙන ''අවිත්තකො''ති වත්තුන්ති අධිප්පායො. එත්ථ ච මහග්ගතාරම්මණමෙව දොමනස්සජවනං නිදස්සනවසෙන වුත්තං. ඉට්ඨාරම්මණභූතෙ පන බුද්ධාදිආරම්මණෙපි දොමනස්සජවනෙ ජවිතෙ සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස තදාරම්මණසම්භවො, භවඞ්ගපාතො වා නත්ථි.

464-5. ඉට්ඨාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණස්ස දොමනස්සානන්තරඤ්ච සොමනස්සස්ස අභාවතො ''උපෙක්ඛාසහිතා හෙතු''තිආදිනා ආචරියෙන වුත්තෙ පුන චොදකො අනුබන්ධන්තො ආහ **''ආවජ්ජනං කිමස්සා''**ති. ආචරියො පන කිමෙත්ථ ආවජ්ජනගවෙසනෙන, තෙන විනාව ඉදං චිත්තං උප්පජ්ජතීති දීපෙන්තො ආහ **''නත්ථීත''**න්ති. පුන චොදකො ආවජ්ජනෙන විනා චිත්තප්පවත්තිං අවිසහන්තො ආහ **''තං ජායතෙ කථ''**න්ති. එවං පන වුත්තෙ ආචරියො කිමෙත්ථ ආවජ්ජනෙන, කිඤ්ච ආවජ්ජනෙන විනා චිත්තප්පවත්ති නත්ථීති ඉදං න එකන්තිකන්ති දීපෙතුං නිරාවජ්ජනචිත්තානං සම්භවං දස්සෙන්තො ආහ **''භවඞ්ගාවජ්ජනාන''**න්තිආදි, භවඞ්ගාවජ්ජනානං කිං ආවජ්ජනං, නනු නත්ථෙවාති අධිප්පායො. නනු ච භවඞ්ගාවජ්ජනානි තාව සකසකවිසයෙසු නින්නත්තා ආවජ්ජනෙන විනා උප්පත්තියං බහුලං චිණ්ණත්තාව උප්පජ්ජන්ති, අයං පන කථං උප්පජ්ජතීති ඉදං අනුයොගං සන්ධාය පුන නිරාවජ්ජනචිත්තානි දස්සෙන්තො ආහ **''මග්ගස්සා''**තිආදි. **මග්ගස්ස** ලොකුත්තරමග්ගස්ස චිත්තස්ස. **අනන්තරස්ස ඵලස්ස චාති** මග්ගානන්තරස්ස ඵලස්ස ච අත්ථාය කිං ආවජ්ජනන්ති සම්බන්ධො. **එවං නත්ථීති** යථා එතෙසං, එවමෙතස්සාපි නත්ථි.

ආනන්දාචරියො පනෙත්ථ අරියමග්ගචිත්තං, මග්ගානන්තරානි ඵලානි ච පරිකම්මාවජ්ජනෙන සාවජ්ජනානි සමානානි අසතිපි නිරාවජ්ජනුප්පත්තියං නින්නාදිභාවෙ උප්පත්තියා නිදස්සනමත්තවසෙන වුත්තානීති වණ්ණෙති. අයං හිස්ස අධිප්පායො – යදි හි නිබ්බානාරම්මණාවජ්ජනාභාවං සන්ධාය වුත්තානි සියුං, ගොත්‍රභුවොදානානි දස්සිතබ්බානි සියුං තෙහෙව එතෙසං නිරාවජ්ජනතාසිද්ධිතො, ඵලසමාපත්තිකාලෙ ච ''පරිත්තාරම්මණං මහග්ගතාරම්මණං අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති වචනතො සමානාරම්මණාවජ්ජනරහිතත්තා මග්ගානන්තරානි ඵලචිත්තානීති එවං සමාපත්තිඵලචිත්තානි න වජ්ජෙතබ්බානි සියුං, ගොත්‍රභුවොදානානි පන යදිපි නිබ්බානෙ චිණ්ණානි, සමුදාචිතානි ච න හොන්ති, ආරම්මණන්තරෙ චිණ්ණසමුදාචිතානෙව. ඵලසමාපත්තිචිත්තානි ච මග්ගවීථිතො උද්ධං තදත්ථං පරිකම්මසබ්භාවාති තෙසං ගහණං න කතං. අනුලොමානන්තරඤ්ච ඵලසමාපත්තිචිත්තං චිණ්ණසමුදාචිතං, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤානන්තරං මග්ගානන්තරස්ස විය තදත්ථං පරිකම්මාභාවාති ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්සා''ති තඤ්ච නිදස්සිතන්ති.

467. ''කිමස්සාරම්මණ''න්ති වත්වා නිරාවජ්ජනභාවං විය අනාරම්මණභාවම්පි වදෙය්‍යාති තබ්භාවදස්සනෙන අත්තනො වචනං සාධෙන්තො ආහ **''විනා ආරම්මණෙනා''**තිආදි. **යං කිඤ්චීති** යං කිඤ්චි පරිචිතපුබ්බං ආරම්මණං ආරබ්භ. නනු ච තදාරම්මණිකං සියාති වුත්තං, තදාරම්මණඤ්ච ජවනාරම්මණමෙව ගණ්හාති ඉතරථා තදාරම්මණභාවායොගතොති කථමස්සා පරිත්තාරම්මණන්ති? සච්චං, කාමාවචරවිපාකචිත්තානං එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා නාස්සා මහග්ගතාරම්මණභාවො යුත්තො, ''තදාරම්මණ''න්ති ච තදාරම්මණට්ඨානෙ උප්පත්තිං ගහෙත්වා වුත්තං, න තස්සා තදාරම්මණකිච්චසම්භවතො. කෙන වරහි කිච්චෙනායං උප්පජ්ජතීති? තදාරම්මණකිච්චං තාව යථාවුත්තකාරණතොව නත්ථි, නාපි සන්තීරණකිච්චං තථා අප්පවත්තනතො. පටිසන්ධිචුතීසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. පාරිසෙසතො පන භවස්ස අඞ්ගභාවතො භවඞ්ගකිච්චන්ති යුත්තං සියා, පටිසන්ධිභූතමෙව චිත්තං භවඞ්ගන්ති ඉදං යෙභුය්‍යවසෙන වුච්චතීති. **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙනාපි** හි අයමත්ථො දස්සිතොව.

468-73. අවිජ්ජමානෙ කාරකෙ කථං කස්සචි නිරාවජ්ජනප්පවත්තිකස්ස සාවජ්ජනභාවෙනාති චොදනං සන්ධාය චිත්තනියාමනිබ්බත්තමෙතන්ති දස්සෙතුං **''උතුබීජනියාමො වා''**තිආදි වුත්තං. **උතුබීජනියාමො වාති** උතුනියාමො චෙව බීජනියාමො ච, උතුසභාවනියාමො බීජසභාවනියාමොති වුත්තං හොති. කම්මධම්මානං නියාමො එව **කම්මධම්මනියාමතා. එකප්පහාරෙනාති** තං තං උතුසමයමනතික්කමිත්වා එකස්මිංයෙව කාලෙ. **ඵලපුප්ඵාදීති ආදි-**සද්දෙන පල්ලවාදීනං සඞ්ගහො. **සබ්බෙසන්ති** තස්මිං සමයෙ ඵලාදිනිබ්බත්තනකානං සබ්බෙසං.

තංතංතුල්‍යඵලුබ්භවොති තෙහි තෙහි බීජෙහි සදිසානං ඵලානං නිබ්බත්ති, තෙසං තෙසං බීජානං අනුරූපඵලනිබ්බත්තීති අත්ථො. ‘‘කුලත්ථගච්ඡස්ස උත්තරග්ගභාවො, දක්ඛිණවල්ලියා දක්ඛිණරුක්ඛපරිහරණං, සූරියාවත්තපුප්ඵානං සූරියාභිමුඛභාවො, මාලුවලතාය රුක්ඛාභිමුඛගමන’’න්ති එවමාදීනිපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡන්ති. **ඡිද්දත්තන්ති** ඡිද්දවන්තභාවො, ඡිද්දංයෙව වා. **බීජජොති** බීජසම්භවො නියාමො. **යතො දෙතීති** යතො යතො පච්චයභාවනියාමතො දෙති. **අයන්ති** අයං අත්තනො අනුරූපස්ස, සදිසස්ස, විසදිසස්ස ච ඵලස්ස නිබ්බත්තනෙ නියාමො. අපිච –

‘‘න අන්තලික්ඛෙ න සමුද්දමජ්ඣෙ,
න පබ්බතානං විවරං පවිස්ස;
න විජ්ජතී සො ජගතිප්පදෙසො,
යත්ථට්ඨිතො මුච්චෙය්‍ය පාපකම්මා’’ති. (ධ. ප. 127) –

ඉමිස්සා ගාථාය අට්ඨුප්පත්තියං ආගතං තිණකලාපස්ස ගහිතඅග්ගිනො උට්ඨහිත්වා ආකාසෙ ගච්ඡතො කාකස්ස ගීවාය පටිමුච්චනං, නාවිකස්ස භරියාය වාලුකඝටං කණ්ඨෙ බන්ධිත්වා සමුද්දුදකෙ පක්ඛිපනං, පබ්බතකූටස්ස පතිත්වා ලෙණෙ වසන්තානං භික්ඛූනං ද්වාරපිදහනන්ති තංතංකම්මසරික්ඛකවිපාකනිබ්බත්තනම්පි කම්මනියාමොයෙවාති වෙදිතබ්බං. **ජාතියන්ති** පටිසන්ධිග්ගහණෙ චෙව මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමනෙ ච, නිදස්සනමත්තඤ්චෙතං අභිසම්බොධිධම්මචක්කප්පවත්තනාදීසුපි මෙදනීකම්පනාදිකස්ස සම්භවතො. **බොධිසත්තස්සාති** පච්ඡිමභවිකබොධිසත්තස්ස. **මෙදනීකම්පනාදිකන්ති** පථවීකම්පනාදිකං ද්වත්තිංසපුබ්බනිමිත්තං. **විසෙසත්තමනෙකම්පීති** පුබ්බනිමිත්තතො අඤ්ඤං තදා පාතුභූතං සබ්බං අච්ඡරියං. **උප්පත්තාවජ්ජනාදීනන්ති** ‘‘ත්වං ආවජ්ජනං හොහි, ත්වං දස්සන’’න්තිආදිනා නියුඤ්ජකස්ස අභාවෙපි තංතංකිච්චවසෙන තෙසං තෙසං උප්පත්ති.

474. හදයෙ අන්ධකාරො වියාති හදයන්ධකාරො, සම්මොහොති අත්ථො, තස්ස විද්ධංසනං පහානකරණන්ති **හදයන්ධකාරවිද්ධංසනං. පයුත්තොති** අනුපාදාපරිනිබ්බානං අප්පත්වා අනොසක්කමානෙන වීරියෙන වීරියවා. **මොහන්ධකාරාපගමන්ති** අරහත්තමාහ.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

විපාකචිත්තප්පවත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා

475-6. ඉදානි යථාවුත්තානං සබ්බෙසම්පි චිත්තානං පාකටභාවත්ථං –

‘‘සුත්තං දොවාරිකො චෙව,
ගාමිල්ලො අම්බගොළියො;
ජච්චන්ධො පීඨසප්පී ච,
උපනිස්සයමත්ථසො’’ති. (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) –

අට්ඨකථාය ආගතමාතිකාය වසෙන පකිණ්ණකනයං දස්සෙතුං **‘‘ඉදානි පනා’’**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **මනසන්ති** චිත්තානං. ‘‘මානස’’න්තිපි පඨන්ති, තං න සුන්දරං. **පන්ථමක්කටකොති** පාණකපටඞ්ගාදීනං සඞ්ඛරණට්ඨානෙ ජාලං පසාරෙත්වා තෙසං මග්ගරක්ඛණතො ‘‘පන්ථමක්කටකො’’ති ලද්ධනාමො උණ්ණනාභි. **දිසාසු පන පඤ්චසූති** උපමෙතබ්බානං පඤ්චපසාදානං වසෙන වුත්තං. **තත්ථාති** මග්ගෙ, තත්ථ ජාලමජ්ඣෙති වා සම්බන්ධො. **සුත්තං පසාරෙත්වාති** ජාලබන්ධනමාහ.

478-80. න්ති රුධිරමාහ. දිසාසු දුතියාදීසු සුත්තෙ…පෙ…. ඝට්ටිතෙති සම්බන්ධො. **‘‘පසාදා පඤ්ච දට්ඨබ්බා’’**තිආදි උපමාසංසන්දනං . **චිත්තං…පෙ…. වියාති** හදයවත්ථුං නිස්සාය පවත්තමානචිත්තං ජාලමජ්ඣෙ නිපන්නමක්කටකො විය දට්ඨබ්බං.

482-5. **පසාදඝට්ටනන්ති** පසාදෙ ඝට්ටිතං. **භවඞ්ගාවට්ටනන්ති** භවඞ්ගං ආවට්ටෙන්තං. ධම්මතො අඤ්ඤා කාචි කිරියා නාම නත්ථීති ධම්මමෙව චලනෙන සහ උපමෙති. **සුත්තානුසාරංවාති** සුත්තානුසාරෙන ගමනං විය. ජවනස්ස ආරම්මණරසානුභවනතො තස්ස පවත්ති යූසපානෙන සද්ධිං උපමෙත්වා වුත්තා. **වත්ථුංයෙවාති** යථා පුරිමචිත්තානි හදයවත්ථුනිස්සිතානි පසාදවත්ථුං අනුගතානි අඤ්ඤාරම්මණානි ච හොන්ති, න එවං භවඞ්ගං. තං පන වත්ථාරම්මණන්තරරහිතං කෙවලං හදයවත්ථුමෙව නිස්සාය පවත්තතීති දීපෙති. **පරිවත්තනන්ති** පුන භවඞ්ගභාවෙන පරිවත්තනං. භවඞ්ගාවජ්ජනාදීනං ධම්මතො භෙදෙපි සන්තතිවසෙන එකත්තං ගහෙත්වා එකෙනෙව මක්කටකෙන උපමාසංසන්දනං වුත්තං.

486-90. උපමා එව **ඔපම්මං**. තතො පසාදවත්ථුතො චිත්තාති සම්බන්ධො. **දීපිතං** ඉමිනා ඔපම්මෙන. **එකෙකාරම්මණන්ති** රූපාදීසු පඤ්චසු එකෙකං ආරම්මණං. **සබ්බසොති** සබ්බෙසු චක්ඛාදීසු යත්ථ කත්ථචීති අත්ථො. ඉදානි එකෙකාරම්මණස්ස ද්වීසු ද්වීසු ආපාථගමනං පකාසෙතුං **‘‘රූපං චක්ඛුපසාදම්හී’’**තිආදි වුත්තං. ඛෙ ආකාසෙ ගච්ඡතීති **ඛගො,** පක්ඛී. **සාඛිනොති** රුක්ඛස්ස.

492-3. **රූපස්සාති** සම්බන්ධෙ සාමිවචනං, තස්ස පන ඝට්ටනං, ආපාථගමනම්පි චාති ද්වීහි සහ සම්බන්ධො. **පසාදස්සාති** කම්මත්ථෙ සාමිවචනං, අත්ථතො ආපාථගමනම්පි චාති සම්බන්ධො. ආරම්මණවසෙන, ආපාථං ආගච්ඡන්තස්සපි පසාදඝට්ටනෙන ච භවඞ්ගචලනස්ස පච්චයභාවෙන ආපාථං විය උපගමනන්ති අත්ථො.

494-5. **තතොති** භවඞ්ගචලනතො පරං, **කුසලං ජවනං චිත්තන්ති** කාමාවචරකුසලජවනචිත්තං . **අකුසලමෙව වාති** වා-සද්දෙන කිරියාබ්යාකතචිත්තම්පි සඞ්ගණ්හාති. එත්ථ සියා – කො පනෙතං ජවනං කුසලතාය වා අකුසලතාය වා නියමෙතීති? යොනිසොමනසිකාරො චෙව අයොනිසොමනසිකාරො ච. යස්ස හි චතුචක්කසම්පදාවසෙන යොනිසොමනසිකාරො පවත්තති, ආවජ්ජනං, වොට්ඨබ්බනඤ්ච යොනිසොව ආවට්ටෙති, වවත්ථාපෙති ච, තස්ස අකුසලුප්පත්ති නත්ථි. යස්ස පන වුත්තවිපරියායෙන අයොනිසොමනසිකාරො ච හොති, ආවජ්ජනං, වොට්ඨබ්බනඤ්ච අයොනිසො ච ආවට්ටෙති, වවත්ථාපෙති ච, තස්ස කුසලජවනුප්පත්ති නත්ථි, තස්මා යොනිසොමනසිකාරො කුසලතාය, අයොනිසොමනසිකාරො අකුසලතාය ච නියමෙතීති දට්ඨබ්බං. කිරියාජවනං පන අරහත්තමෙව නියමෙති. කෙචි පන ‘‘කිරියාජවනං පන මනසිකාරො ච නියමෙති. යථා හි ආවජ්ජනං කුසලාකුසලානං විසුං විසුං පච්චයො හොති, එවං කිරියාජවනස්සාපී’’ති වදන්ති.

497. **දොවාරිකොපමාදීනීති** එත්ථ එකො රාජා සයනගතො නිද්දායති, තස්ස පරිචාරකො පාදෙ පරිමජ්ජන්තො නිසීදි, බධිරදොවාරිකො ද්වාරෙ ඨිතො, තයො පටිහාරා සයනස්ස, ද්වාරස්ස ච මජ්ඣෙ පටිපාටියා ඨිතා. අථෙකො පච්චන්තවාසී මනුස්සො පණ්ණාකාරං ආදාය ද්වාරං ආකොටෙසි, බධිරදොවාරිකො සද්දං න සුණාති, පාදපරිමජ්ජකො සඤ්ඤං අකාසි, තාය සඤ්ඤාය ද්වාරං විවරිත්වා පස්සි, පඨමපටිහාරො පණ්ණාකාරං ගහෙත්වා දුතියස්ස අදාසි, දුතියො තතියස්ස, තතියො රඤ්ඤො, රාජා පරිභුඤ්ජි. තත්ථ රාජා විය ජවනං දට්ඨබ්බං, පාදපරිමජ්ජකො විය ආවජ්ජනං, බධිරදොවාරිකො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තයො පටිහාරා විය සම්පටිච්ඡනාදීනි තීණි වීථිචිත්තානි, පච්චන්තවාසිනො පණ්ණාකාරං ආදාය ද්වාරාකොටනං විය ආරම්මණස්ස පසාදඝට්ටනං, පාදපරිමජ්ජකෙන සඤ්ඤාය දින්නකාලො විය

කිරියාමනොධාතුයා භවඞ්ගස්ස ආවට්ටිතකාලො, තෙන දින්නසඤ්ඤාය බධිරදොවාරිකස්ස ද්වාරවිවරකාලො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණෙ දස්සනකිච්චසාධනකාලො, පඨමපටිහාරෙන පණ්ණාකාරස්ස ගහිතකාලො විය විපාකමනොධාතුයා ආරම්මණස්ස සම්පටිච්ඡිතකාලො, පඨමෙන දුතියස්ස දින්නකාලො විය විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස සන්තීරිතකාලො, දුතියෙන තතියස්ස දින්නකාලො විය කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස වවත්ථාපිතකාලො, තතියෙන රඤ්ඤො දින්නකාලො විය වොට්ඨබ්බනෙන ජවනස්ස නියාතිතකාලො, රඤ්ඤො පරිභොගකාලො විය ජවනස්ස ආරම්මණරසානුභවනකාලොති අයං දොවාරිකොපමා.

‘‘ඉදං පන ඔපම්මං කිං දීපෙතී’’තිආදි උච්ඡුයන්තූපමාය වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. සම්බහුලා ගාමදාරකා අන්තරවීථියං පංසුං කීළන්ති, තත්ථෙකස්ස හත්ථෙ කහාපණො පටිහඤ්ඤි. සො ‘‘මය්හං හත්ථෙ පටිහතං, කිං නු ඛො එත’’න්ති ආහ. අථෙකො ‘‘පණ්ඩරං එත’’න්ති ආහ. අපරො සහ පංසුනා ගාළ්හං ගණ්හි. අඤ්ඤො ‘‘පුථුලං චතුරස්සං එත’’න්ති ආහ. අපරො ‘‘කහාපණො එසො’’ති ආහ. අථ ආහරිත්වා මාතු අදංසු, සා කම්මෙ උපනෙසි. තත්ථ සම්බහුලානං දාරකානං අන්තරවීථියං කීළන්තානං සන්නිසින්නකාලො විය චිත්තප්පවත්ති දට්ඨබ්බා, කහාපණස්ස හත්ථෙ පටිහතකාලො විය ආරම්මණෙන පසාදස්ස ඝට්ටිතකාලො, ‘‘කිං නු ඛො එත’’න්ති වුත්තකාලො විය තං ආරම්මණං ගහෙත්වා කිරියාමනොධාතුයා භවඞ්ගස්ස ආවට්ටිතකාලො, ‘‘පණ්ඩරං එත’’න්ති වුත්තකාලො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දස්සනකිච්චස්ස සාධිතකාලො, සහ පංසුනා ගාළ්හං ගහිතකාලො විය විපාකමනොධාතුයා ආරම්මණස්ස සම්පටිච්ඡිතකාලො, ‘‘පුථුලං චතුරස්සං එත’’න්ති වුත්තකාලො විය විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස සන්තීරිතකාලො, ‘‘කහාපණො එසො’’ති වුත්තකාලො විය කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස වවත්ථාපිතකාලො, මාතරා කම්මෙ උපනීතකාලො විය ජවනස්ස ආරම්මණරසානුභවනං වෙදිතබ්බන්ති අයං ගාමදාරකොපමා.

ඉදං ඔපම්මං කිං දීපෙති? කිරියාමනොධාතු අදිස්වාව භවඞ්ගං ආවට්ටෙති, විපාකමනොධාතු අදිස්වාව සම්පටිච්ඡති, විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු අදිස්වාව සන්තීරෙති, කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතු අදිස්වාව වවත්ථාපෙති, ජවනං අදිස්වාව ආරම්මණරසං අනුභවති, එකන්තෙන පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණමෙව දස්සනකිච්චං සාධෙතීති දීපෙති. ජච්චන්ධපීඨසප්පිඋපමා උපරි ආගමිස්සති.

498-509. එත්තකා උපමා සඞ්ගහෙත්වා ‘‘දොවාරිකොපමාදීනී’’ති වත්වා ‘‘උපනිස්සයමත්ථසො’’ති එත්ථ උපනිස්සයභාවං පකාසෙතුං **‘‘අසම්භෙදෙනා’’**තිආදිමාහ. **අසම්භෙදෙනාති** අවිනට්ඨභාවෙන, වාතපිත්තාදීහි අනුපහතභාවෙන ච. වාතපිත්තාදිඋපහතම්පි හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවානුපගමනතො සම්භින්නමෙව නාම හොති, පඤ්චින්ද්‍රියානං අත්ථිභාවෙන සත්තික්ඛණෙයෙව නිස්සයභාවූපගමනතො ඛණවසෙන අසම්භෙදොපි යුජ්ජති. එස නයො සොතපසාදාදීසුපි. **රූපාපාථගමෙනාති** දූරෙ ඨිතස්ස එලිකාදීහි අන්තරිතස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තියා පච්චයො භවිතුං යොග්‍යදෙසෙ අවට්ඨිතවසෙන රූපස්ස ආපාථගමනෙන. එවඤ්ච කත්වා දූරෙ ඨිතං, පරම්මුඛෙ ඨිතම්පි දිබ්බචක්ඛුස්ස ආපාථගතමෙව නාම හොති. **ආලොකනිස්සයෙනාපීති** රූපාවභාසනසමත්ථආලොකසඞ්ඛාතනිස්සයෙන. ආලොකෙ සති සම්භවො චෙත්ථ ආලොකනිස්සයතා, න ආලොකස්ස නිස්සයපච්චයත්තා. මනක්කාරොව හෙතු මනක්කාරහෙතු, තෙන සහ වත්තතීති **සමනක්කාරහෙතු**. තෙන ආලොකනිස්සිතං දස්සෙති. **සමෙතෙහීති** සංයුත්තෙහි එකීභූතෙහි, න එකස්සපි විරහෙනාති අත්ථො.

ආකාසනිස්සයෙනාති කණ්ණච්ඡිද්දසඞ්ඛාතආකාසනිස්සයෙන. තෙනෙව හි **අට්ඨකථායං** ‘‘න හි පිහිතකණ්ණච්ඡිද්දස්ස සොතවිඤ්ඤාණං පවත්තතී’’ති වුත්තං. බාහිරාකාසම්පි පන ඉච්ඡිතමෙව. තථා හි අච්චරෙ ගෙහෙ නිසීදිත්වා වුච්චමානානං බහි ඨිතා න සුණන්ති. **වායොසන්නිස්සයෙනාති** නාසිකච්ඡිද්දං පවිසනවායුසන්නිස්සයෙන. **ආපොසන්නිස්සයෙනාති** ඛෙළසඞ්ඛාතආපොසන්නිස්සයෙන. **පථවීසන්නිස්සයෙනාති** කායපසාදවත්ථුස්ස පථවීධාතුසන්නිස්සයෙන. **මනොවිඤ්ඤාණන්ති** ජවනමනොවිඤ්ඤාණං.

510-11. **මනො…පෙ…. වෙදිතබ්බන්ති** ‘‘අසම්භෙදා මනස්සා’’ති එත්ථ වුත්තං මනො භවඞ්ගචිත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තං පන චුතිවසෙන නිරුද්ධම්පි කිරියාමයචිත්තස්ස පච්චයභාවං අනුපගන්ත්වා කෙවලං භවඞ්ගප්පවත්තිවසෙන මන්දථාමගතං හුත්වා පවත්තනම්පි සම්භින්නමෙවාති දට්ඨබ්බං. **නායං සබ්බත්ථ ගච්ඡතීති** චතුවොකාරෙ අලබ්භනතො. තෙනාහ **‘‘භවං තු පඤ්චවොකාර’’**න්තිආදි. තත්ථ පඤ්චන්නං ඛන්ධානං වොකාරො එත්ථාති **පඤ්චවොකාරො**. හොති හි භින්නාධිකරණම්පි අඤ්ඤපදත්ථසමාසො යථා ‘‘උරසිලොමො’’ති. අථ වා යථාපච්චයං පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වොකරීයතීති **පඤ්චවොකාරො**. ‘‘අත්ථතො’’ති එවමාදිකං පදං චක්ඛාදීනි දස්සනාදිකිච්චානීති එත්තකමෙව සන්ධාය වුත්තං, න අඤ්ඤං කිඤ්චි විසෙසනන්ති න තත්ථ විනිච්ඡයො වුත්තො.

512-4. **සබ්බානීති** කාමාවචරාදිභෙදං අනාමසිත්වා සබ්බානි. **කම්මන්ති** පටිසන්ධිනිබ්බත්තකා උපපජ්ජවෙදනීයභූතා, අපරාපරියවෙදනීයභූතා වා චෙතනා. **කම්මනිමිත්තන්ති** යං වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා ආයූහනකාලෙ කම්මං ආයූහති, තං දානූපකරණාදිකං, පාණඝාතොපකරණාදිකඤ්ච. **ගතිනිමිත්තන්ති** භවන්තරමුපපජ්ජිතබ්බභවපරියාපන්නවණ්ණායතනං, තං පන සුගතියං මනුස්සලොකෙ නිබ්බත්තන්තස්ස රත්තකම්බලසදිසමාතුකුච්ඡිවණ්ණවසෙන, දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්තස්ස උය්‍යානකප්පරුක්ඛවණ්ණවසෙන,

දුග්ගතියං නිබ්බත්තන්තස්ස අග්ගිජාලාදිවණ්ණවසෙන, පෙතතිරච්ඡානයොනීසු පෙතතිරච්ඡානානං නිබද්ධසඤ්චරණට්ඨානපරියාපන්නතාවණ්ණවසෙන ච දට්ඨබ්බං. **"තිවිධ"**න්ති ඉදං යථාසම්භවවසෙන වුත්තං, රූපාරූපසම්බන්ධීනං පන කම්මනිමිත්තමෙව ආරම්මණං හොති. තථා හි මහග්ගතවිපාකානි එකන්තෙන කම්මසදිසාරම්මණානි වුත්තානි.

පච්චුප්පන්නමතීතං වාති ඛණවසෙන පච්චුප්පන්නමතීතං වා. තත්ථ ගතිනිමිත්තං එකන්තෙන පච්චුප්පන්නමෙව, කම්මනිමිත්තං පච්චුප්පන්නමතීතං වා, කම්මං පන අතීතමෙව. අනාගතාරම්මණං පන පච්චුප්පන්නකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තං විය අනාපාථගතත්තා, අතීතකම්මකම්මනිමිත්තං විය අනනුභූතත්තා ච විභූතං හුත්වා නොපතිට්ඨාතීති අතිසන්තභාවෙන පවත්තමානා පටිසන්ධි තං ආරබ්භ පවත්තිතුං න සක්කොතීති වුත්තං **"නත්ථි අනාගත"**න්ති. මහග්ගතපටිසන්ධීනං එකන්තෙන කම්මසදිසාරම්මණභාවෙන කම්මස්ස විය අතීතනවත්තබ්බාරම්මණත්තා න තාසං විසුං ආරම්මණං උද්ධටං. තත්ථ දුතියචතුත්ථාරූපපටිසන්ධීනං අතීතමෙව ආරම්මණං ඉතරාසං නවත්තබ්බන්ති දට්ඨබ්බං.

517-20. මහාවිපාකානං පටිසන්ධාදිචතුකිච්චවසෙනෙව පවත්තනතො රූපාරූපභවෙ පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන තංතංවිපාකස්සෙව පවත්තිතො, තදාරම්මණස්ස ච අභාවෙන තත්ථ න ලබ්භතීති ආහ **"මහාපාකා…පෙ…. ද්වයෙ"**ති. අනිට්ඨරූපානං බ්‍රහ්මලොකෙ අසම්භවෙපි තත්ථ ඨත්වා ඉධ අනිට්ඨාරම්මණං පස්සන්තානං අකුසලවිපාකානි න උප්පජ්ජන්තීති න වත්තබ්බන්ති රූපභවෙපි සන්තීරණත්තයං වුත්තං. අභිධම්මත්ථසඞ්ගහසච්චසඞ්ඛෙපාදීසුපි හි ඉමිනාව අධිප්පායෙන රූපලොකෙ අකුසලවිපාකප්පවත්ති දස්සිතා. අපරෙ පන ''කාමභවෙ සන්තීරණත්තයං, රූපභවෙ සන්තීරණද්වයන්ති යථාලාභවසෙන යොජෙතබ්බ''න්ති වදන්ති.

කදාචිපීති පරිත්තාරම්මණෙසු පරිත්තජවනානං උප්පාදෙපි. ''බීජස්සාභාවතො''ති රූපාරූපභවද්වයෙ තදාරම්මණාභාවස්ස කාරණං වත්වා තමෙව පකාසෙතුං **"පටිසන්ධිබීජ"**න්තිආදි වුත්තං. පටිසන්ධියෙව බීජභූතන්ති **පටිසන්ධිබීජං. තස්සාති** තදාරම්මණස්ස.

521. යදි එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනම්පි කාමාවචරපටිසන්ධිබීජත්තා තත්ථ අභාවො ආපජ්ජතීති චොදෙන්තො ආහ **"චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීන"**න්තිආදි. **ඉන්ද්‍රියානන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථුද්වාරභූතානං චක්ඛාදීනමින්ද්‍රියානං. **පවත්තානුභාවතොති** තෙසං තත්ථ අත්ථිතානුභාවතො . අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානං වත්ථුභූතානි චක්ඛුසොතින්ද්‍රියානි තත්ථ පවත්තන්තීති තෙසං පවත්තිආනුභාවතො චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානි පවත්තන්ති. සති ච තෙසං පවත්තියං වීථිචිත්තුප්පාදො නියතොති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං විය සම්පටිච්ඡනසන්තීරණානම්පි තත්ථ සම්භවො සිද්ධොති.

523-4. **අකාමාවචරධම්මෙති** කාමාවචරධම්මතො අඤ්ඤෙ මහග්ගතලොකුත්තරධම්මෙ. **නානුබන්ධතීති** නානුවත්තති. **ජනකං…පෙ…. අනුබන්ධතීති** යථා නාම ගෙහතො නික්ඛමිත්වා බහි ගන්තුකාමො තරුණදාරකො අත්තනො ජනකං පිතරං වා අඤ්ඤං වා පිතුසදිසං හිතකාමං ඤාතිං අඞ්ගුලියං ගහෙත්වා අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං රාජපුරිසාදිං, තථා එතම්පි භවඞ්ගාරම්මණතො බහි නික්ඛමිතුකාමසභාගතාය අත්තනො ජනකං පඨමකුසලාදිකං සදිසං වා දුතියකුසලාදිකාමාවචරජවනමෙව අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං මහග්ගතං ලොකුත්තරන්ති අයමෙත්ථ අත්ථො. **කුසලාකුසලාදින්ති ආදි**-ග්ගහණෙන කිරියාබ්‍යාකතං සඞ්ගණ්හාති. **ආනන්දාචරියො** පන **පට්ඨානෙ** ''කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී''ති (පට්ඨා. 3.1.98) විපාකධම්මධම්මානමෙවානන්තරං තදාරම්මණං වුත්තං. විප්ඵාරවන්තඤ්හි ජවනං නාවං විය නදීසොතො භවඞ්ගං අනුබන්ධති, න පන ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාවතො සන්තවුත්තිං කිරියාජවනං පණ්ණපුටං විය නදීසොතොති කිරියාජවනානන්තරං තදාරම්මණං න ඉච්ඡති, **ආචරියජොතිපාලත්ථෙරාදයො** පන ''ලබ්භමානස්සපි කෙනචි අධිප්පායෙන කත්ථචි අවචනං දිස්සති, යථා තං ධම්මසඞ්ගහෙ අකුසලනිද්දෙසෙ ලබ්භමානොපි අධිපති න වුත්තො, තස්මා යදි අබ්‍යාකතානන්තරම්පි තදාරම්මණං වුච්චෙය්‍ය, තදා වොට්ඨබ්බනානන්තරම්පි තස්ස පවත්තිං මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති කිරියාජවනානන්තරං තදාරම්මණං න වුත්තං, න පන අලබ්භනතො. යඤ්චෙත්ථ පණ්ණපුටං නිදස්සිතං, තං නිදස්සිතබ්බෙන සමානං න හොති, නාවාපණ්ණපුටානඤ්හි නදීසොතස්ස ආවට්ටනං ගති ච විසදිසීති නාවායං නදීසොතස්ස අනුබන්ධනං, පණ්ණපුටස්ස අනනුබන්ධනඤ්ච යුජ්ජති, ඉධ පන කිරියාජවනෙතරජවනානං භවඞ්ගසොතස්ස ආවට්ටනං ගති ච සදිසීති එතස්ස අනනුබන්ධනං, ඉතරස්ස අනුබන්ධනඤ්ච න යුජ්ජති, තස්මා විචාරෙතබ්බමෙව ත''න්ති වදන්ති.

525-6. යථා චෙතං මහග්ගතලොකුත්තරධම්මෙ නානුවත්තති, තථා යදා එතෙ කාමාවචරධම්මාපි මහග්ගතානුත්තරධම්මාරම්මණා හුත්වා පවත්තන්ති, තදා තෙපි නානුබන්ධතීති ආහ **"කාමාවචරධම්මාපී"**තිආදි. මහග්ගතා-ග්ගහණෙන චෙත්ථ ලොකුත්තරානම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **තෙ චාපීති** ච-සද්දෙන ලොකුත්තරාරම්මණානං ගහණං. කස්මා නානුබන්ධතීති ආහ **"පරිත්තාරම්මණත්තා"**තිආදි. **පරිත්තාරම්මණත්තාති** හෙට්ඨා වුත්තනයෙන කාමාවචරවිපාකානං එකන්තෙන පරිත්තාරම්මණත්තා. **තථාපරිචිතත්තාති** යථා ජවනං, එවං අපරිචිතත්තා. ඉදං වුත්තං හොති – යථා හි සො පිතරං, පිතුසදිසං වා කඤ්චි අනුබන්ධන්තො තරුණදාරකො ඝරද්වාරන්තරවීථිචතුක්කාදිම්හි පරිචිතෙයෙව දෙසෙ අනුගච්ඡති, න අරඤ්ඤං වා රක්ඛසභූමිං වා ගච්ඡන්තං, එවං

කාමාවචරධම්මෙ අනුබන්ධන්තම්පි පරිත්තම්හි පරිචිතෙයෙව දෙසෙ පවත්තමානෙ තෙ ධම්මෙ අනුබන්ධති, න මහග්ගතලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තමානෙපි.

527-32. ඉදානි කිං ඉමාය යුත්තිකථාය, අට්ඨකථාපමාණතො චෙතං ගහෙතබ්බන්ති දස්සෙන්තො ආහ **"කිං තෙනා"**තිආදි. **ජවනෙ**ති කාමාවචරජවනෙ. **තදාරම්මණචිත්තානි** "තදාරම්මණ"න්ති ලද්ධනාමානි චිත්තානි තදාරම්මණභාවං න ගණ්හන්ති, තදාරම්මණභාවෙන න පවත්තන්තීති අත්ථො. අථ වා නාමගොත්තං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ **තදාරම්මණං** තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං **න ගණ්හන්ති** න ලබ්භන්තීති අත්ථො. **රූපාරූපභවෙසු වා**ති වා-සද්දෙන "ජවනෙ ජවිතෙපි තදාරම්මණං න ගණ්හන්තී"ති ආකඩ්ඪති. **පණ්ණත්තිං ආරබ්භා**ති කාමභවෙපි පණ්ණත්තිං ආරබ්භ. **ලක්ඛණාරම්මණායා**ති අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයාරම්මණාය, බලවවිපස්සනායාති අත්ථො. "තීණි ලක්ඛණානි, තිස්සො ච පඤ්ඤත්තියො කුසලත්තිකෙ න ලබ්භන්තී"ති **අට්ඨකථාය** වුත්තත්තා තිණ්ණං ලක්ඛණානං ධම්මතො අභාවෙන තං ආරබ්භ පවත්තාය විපස්සනාය තදාරම්මණානි න ලබ්භන්ති. **පට්ඨානෙ** පන "සෙඛා වා පුථුජ්ජනා වා කුසලං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී"ති (පට්ඨා. 1.1.406) වචනතො ඛන්ධාරම්මණිකවිපස්සනාය තදාරම්මණං ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. **මිච්ඡත්තනියතෙසූ**ති "කතමෙ ධම්මා මිච්ඡත්තනියතා? චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා"ති (ධ. ස. 1426) එවමාගතෙසු මිච්ඡාගාහවසෙන පවත්තෙසු ධම්මෙසු ජවනං හුත්වා ජවිතෙසු. කස්මා පන තෙසු ජවිතෙසු තදාරම්මණං න ලබ්භතීති? කාමාවචරවිපාකානඤ්හි නියතමිච්ඡාදිට්ඨි විය "අත්තා ඔච්ඡිජ්ජතී"තිආදිනා අත්තපරිකප්පනාවසෙන අප්පවත්තනතො නියතමිච්ඡාදිට්ඨිවසප්පවත්තෙසු තෙසු ජවිතෙසු තදනන්තරං තදාරම්මණානි න උප්පජ්ජන්ති, අනියතමිච්ඡාදිට්ඨිවසප්පවත්තෙසු පන ජවිතෙසු තදාරම්මණං නුප්පජ්ජතීති නත්ථි. අථ වා **මිච්ඡත්තනියතෙසූ**ති මිච්ඡාභාවනියතසභාවෙසු තංවිසයෙසූති අත්ථො. මිච්ඡත්තනියතධම්මානං ධම්මසභාවං අග්ගහෙත්වා මිච්ඡත්තනියතසභාවස්සෙව ගහණතො, තස්ස ච විපාකානං අවිභූතත්තා මිච්ඡත්තනියතසභාවෙ ආරබ්භ තදාරම්මණා න ලබ්භන්ති. **පි**-සද්දෙන සම්මත්තනියතෙසුපීති සම්පිණ්ඩෙති, "ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භා"ති වා එතෙන සිද්ධත්තා න තෙසං විසුං උද්ධරණං කතං. අට්ඨකථායං පන මිච්ඡත්තනියතසම්මත්තනියතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛභාවෙන බලවභාවතො තදාරම්මණස්ස අවත්ථුභාවදස්සනත්ථං මිච්ඡත්තනියතානන්තරං සම්මත්තනියතාපි උද්ධටා. මිච්ඡත්තනියතසභාවස්ස විය පටිසම්භිදාසභාවස්සපි කාමාවචරවිපාකානං අවිභූතභාවෙන පටිසම්භිදාඤාණානි ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න ලබ්භතීති ආහ **"පටිසම්භිදාඤාණානී"**තිආදි. **මනොද්වාරෙපී**ති න කෙවලං පඤ්චද්වාරෙසුයෙව, අථ ඛො මනොද්වාරෙපි. **සබ්බෙසන්ති** අහෙතුකදුහෙතුකාදීනං සබ්බෙසං. **අනුපුබ්බතො**ති හෙට්ඨා වුත්තඅනුක්කමතො.

533. **න විජ්ජතී**ති මනොද්වාරස්ස අප්පටිසභාවෙන න විජ්ජති. **භවඞ්ගතො**ති භවඞ්ගසන්තානතො, තස්ස ආරම්මණතො වා. **චුතියානන්ති** භවඞ්ගසන්තානෙ, තස්සාරම්මණෙ වා සති තස්ස චුතියානං.

535-6. **සත්ත සත්තා**ති එකෙකස්ස සත්ත සත්තාති කත්වා. **පාපපාකා**ති අකුසලවිපාකා. "ද්වාදසාපුඤ්ඤචිත්තාන"න්ති වත්වා "පාපපාකා"ති වචනං "තත්‍රිදං සුගතස්ස සුගතචීවරප්පමාණ"න්තිආදීසු විය සඤ්ඤාසද්දවසෙන වුත්තං. එවං පවත්තියං අකුසලවිපාකානං පවත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි පටිසන්ධියං දස්සෙතුං **"එකාදසවිධාන"**න්තිආදි වුත්තං. උද්ධච්චචෙතනාය පවත්තිවිපාකදානමත්තං විනා පටිසන්ධිදානාභාවතො ආහ **"හිත්වා උද්ධච්චමානස"**න්ති. කිං පනෙත්ථ කාරණං, අධිමොක්ඛවිරහෙන සබ්බදුබ්බලම්පි විචිකිච්ඡාසහගතං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති, අධිමොක්ඛසභාවතො තතො බලවතරම්පි උද්ධච්චසහගතං නාකඩ්ඪතීති? පටිසන්ධිදානසභාවාභාවතො. "බලවං ආකඩ්ඪති, දුබ්බලං නාකඩ්ඪතී"ති හි අයං විචාරණා පටිසන්ධිදානසභාවෙසුයෙව. යස්ස පන පටිසන්ධිදානසභාවො එව නත්ථි, න තස්ස බලවභාවො පටිසන්ධිආකඩ්ඪනෙ කාරණන්ති.

කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං "උද්ධච්චසහගතස්ස පටිසන්ධිදානසභාවො නත්ථී"ති? දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු අනාගතත්තා. තිවිධා හි අකුසලා දස්සනෙනපහාතබ්බා, භාවනායපහාතබ්බා, සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා භාවනායපහාතබ්බාති. තත්ථ දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාසහගතචිත්තුප්පාදා **දස්සනෙනපහාතබ්බා** නාම. යථාහ "කතමෙ ධම්මා දස්සනෙනපහාතබ්බා? චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා විචිකිච්ඡාසහගතො චිත්තුප්පාදො"ති (ධ. ස. 1408). තෙ හි පඨමං නිබ්බානදස්සනතො "දස්සන"න්ති ලද්ධනාමෙන සොතාපත්තිමග්ගෙනෙව පහාතබ්බත්තා "දස්සනෙනපහාතබ්බා"ති වුච්චන්ති. උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො **භාවනායපහාතබ්බො** නාම. යථාහ "කතමෙ ධම්මා භාවනායපහාතබ්බා? උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො"ති. සො හි අග්ගමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා "භාවනායපහාතබ්බො"ති වුත්තො. උපරිමග්ගත්තයඤ්හි පඨමමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, න අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි පස්සති, තස්මා "භාවනා"ති වුච්චති. දිට්ඨිවිප්පයුත්තදොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා පන **සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා භාවනායපහාතබ්බා** නාම. යථාහ "චත්තාරො දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තා ලොභසහගතචිත්තුප්පාදා ද්වෙ දොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා. ඉමෙ ධම්මා සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා භාවනායපහාතබ්බා"ති (ධ. ස. 1409). තෙ හි අපායනිබ්බත්තකාවත්ථාය පඨමමග්ගෙන, සෙසාවත්ථාය උපරිමග්ගෙහි පහීයමානත්තා සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා භාවනායපහාතබ්බා නාම. තත්ථ සියා දස්සනෙනපහාතබ්බම්පි දස්සනෙනපහාතබ්බසාමඤ්ඤෙන ඉධ "දස්සනෙනපහාතබ්බා"ත්වෙව වොහරන්ති. යදි ච උද්ධච්චසහගතං පටිසන්ධිං දදෙය්‍ය, තදා අකුසලපටිසන්ධියා සුගතියං අසම්භවතො අපායෙස්වෙව දදෙය්‍ය, අපායගමනීයඤ්ච එකන්තෙන

දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා, ඉතරථා අපායගමනීයස්ස අප්පහීනත්තා සෙඛානං අපායුප්පත්ති ආපජ්ජති, න ච පනෙතං යුත්තං, ''චතූහපායෙහි ච විප්පමුත්තො (ඛු. පා. 6.11; සු. නි. 234), අවිනිපාතධම්මො''තිආදිවචනෙහි සහ විරුජ්ඣනතො, සති ච පනෙතස්ස දස්සනෙනපහාතබ්බභාවෙ ''සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා''ති ඉමස්ස විභඞ්ගෙ වත්තබ්බං සියා, න ච පනෙතං වුත්තන්ති. අථ සියා ''අපායගමනීයො රාගො දොසො මොහො තදෙකට්ඨා ච කිලෙසා''ති එවං දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු වුත්තත්තා උද්ධච්චසහගතස්සාපි තත්ථ සඞ්ගහො සක්කා කාතුන්ති? තං න, තස්ස නියාමතො භාවනායපහාතබ්බභාවෙන වුත්තත්තාති තස්මා දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු අවචනමෙව පටිසන්ධිදානාභාවං සාධෙතීති.

නනු ච **පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ** –

> ''යස්මිං සමයෙ අකුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තං, රූපාරම්මණං වා…පෙ…. ධම්මාරම්මණං වා යං යං වා පනාරබ්භ, තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති…පෙ…. අවික්ඛෙපො හොති, ඉමෙ ධම්මා අකුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති (විභ. 731) –

එවං උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදං උද්ධරිත්වා තස්ස විපාකොපි උද්ධටොති කථමස්ස පටිසන්ධිදානාභාවො සම්පටිච්ඡිතබ්බොති? න ඉදං පටිසන්ධිදානං සන්ධාය උද්ධටං, අථ ඛො පවත්තිවිපාකං සන්ධාය. **පට්ඨානෙ** පන –

> ''සහජාතා දස්සනෙනපහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානක්ඛණිකා දස්සනෙනපහාතබ්බා චෙතනා විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.8.89) –

දස්සනෙනපහාතබ්බචෙතනාය එව සහජාතනානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවං උද්ධරිත්වාව ''සහජාතා භාවනායපහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති භාවනායපහාතබ්බචෙතනාය සහජාතකම්මපච්චයභාවොව උද්ධටො, න පන නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො. තථා **පච්චනීයනයෙපි** –

> ''දස්සනෙනපහාතබ්බො ධම්මො නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාත… උපනිස්සය…පෙ…. පච්ඡාජාත… කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.8.98) –

දස්සනෙනපහාතබ්බස්සෙව කම්මපච්චයභාවං උද්ධරිත්වා –

> ''භාවනායපහාතබ්බො ධම්මො නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාත… උපනිස්සය… පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.8.99) –

භාවනායපහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස සහජාතාදිපච්චයභාවොව වුත්තො, න පන කම්මපච්චයභාවො, න ච නානක්ඛණිකකම්මපච්චයං විනා පටිසන්ධිආකඩ්ඪනං අත්ථි, තස්මා නත්ථි තස්ස සබ්බථාපි පටිසන්ධිදානං. පවත්තිවිපාකං පනස්ස න සක්කා නිවාරෙතුං පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ උද්ධච්චසහගතානම්පි විපාකස්ස උද්ධටත්තා, නානක්ඛණිකකම්මපච්චයස්ස ච පටිසන්ධිවිපාකමෙව සන්ධාය අනුද්ධටත්තා. එවඤ්ච පන කත්වා යදෙකෙ ආචරියා වදන්ති ''උද්ධච්චචෙතනා උභයවිපාකම්පි න දෙති පට්ඨානෙ නානක්ඛණිකකම්මපච්චයස්ස අනුද්ධටත්තා''ති, තං තෙසං අභිනිවෙසමත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

යදි ච තෙ වදෙය්‍යුං – යථා ''විපාකධම්මධම්මා''ති එත්ථ විපාක-සද්දෙන විපාකාරහතා වුච්චති, එවං ඉධාපි උද්ධච්චසහගතානං විපාකාරහතං සන්ධාය ''තෙසං විපාකෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං. යථා සද්ධින්ද්‍රියවිනිමුත්තස්ස අධිමුච්චනට්ඨස්ස අභාවෙපි සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමුච්චනසත්තිවිසෙසං ගහෙත්වා සද්ධින්ද්‍රියධම්මො අධිමුච්චනට්ඨො අත්ථොති වුච්චති, එවම්ධාපි ධම්මවිනිමුත්තස්ස විපාකාරහභාවස්ස අභාවෙපි ධම්මානමෙව විපාකාරහසාමත්ථියං ගහෙත්වා තස්ස අත්ථිභාවො වුත්තො. යදි ච තෙ පවත්තිවිපාකං දදෙය්‍යුං, යථා –

> ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානක්ඛණිකා''ති (පට්ඨා. 1.2.57) –

පවත්තිවිපාකස්සපි වසෙන නානක්ඛණිකකම්මපච්චයො වුත්තො, එවමෙත්ථාපි නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වත්තබ්බො සියා. න හි ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං අත්ථීති තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙති. අපිච යදි උද්ධච්චසහගතස්ස පවත්තිවිපාකදානං අධිප්පෙතං සියා, තදා ''අනුපාදින්නුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස න කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති පටිසෙධො න කාතබ්බො සියා. න හි ඨපෙත්වා උද්ධච්චං අඤ්ඤො කොචි අනුපාදින්නුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස පච්චයො භවිතුං අසමත්ථො අත්ථීති, තයිදමෙතෙසං අභිලාපමත්තං. තථා හි යං තාව වුත්තං ''විපාකාරහභාවං ගහෙත්වා තෙසං

විපාකෙති වුත්ත''න්ති, තදෙව තස්ස විපාකසබ්භාවං දීපෙති. න හි විපාකාරහභාවෙ සති අභිඤ්ඤාදීනං විය තස්ස අවිපාකතාය කාරණං අත්ථීති. යම්පි වුත්තං ''නානක්ඛණිකකම්මපච්චයස්ස අවචනං විපාකභාවං දීපෙතී''ති, තම්පි න සුන්දරං, ලබ්භමානස්සාපි කත්ථචි කෙනචි අධිප්පායෙන අවචනතො. තථා හි ධම්මසඞ්ගණියං ලබ්භමානම්පි හදයවත්ථු න වුත්තං. තස්මා යදි පවත්තිවිපාකං සන්ධාය නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වුච්චෙය්‍ය, තදා පටිසන්ධිවිපාකදානම්පිස්ස මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති ලබ්භමානස්සපි පවත්තිවිපාකස්ස වසෙන නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තොති. යං පන අනුපාදින්නුපාදානියස්ස උපාදින්නුපාදානියං පති කම්මපච්චයපටික්ඛෙපවචනං, තං අභිඤ්ඤාකුසලාදිකෙ සන්ධායාති න එත්තාවතා උද්ධච්චසහගතස්ස පවත්තිවිපාකදානං සබ්බථාපි පටික්ඛිපිතුං සක්කාති. යම්පි **අට්ඨකථායං** ''යථා ච අභිඤ්ඤාචෙතනා, එවමුද්ධච්චචෙතනාපි 'සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ'න්ති එත්ථ අපනෙතබ්බා''ති වුත්තං, තම්පි උද්ධච්චචෙතනාය තත්ථ නිද්දිසියමානාය යථා ඉතරා පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන දුවිධස්සපි විපාකවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො, එවමුද්ධච්චචෙතනාපීති ගණ්හෙය්‍යුන්ති වුත්තං, න තස්ස පවත්තිවිපාකාභාවතොති.

ආචරියබුද්ධමිත්තාදයො පන උද්ධච්චසහගතං ද්විධා විභජිත්වා එකස්ස උභයවිපාකදානං, එකස්ස සබ්බථාපි විපාකාභාවං වණ්ණෙන්ති. තෙසඤ්හි අයං විනිච්ඡයො – අත්ථි උද්ධච්චං භාවනායපහාතබ්බම්පි, අත්ථි නභාවනායපහාතබ්බම්පි. තෙසු භාවනායපහාතබ්බං සෙඛසන්තානප්පවත්තං, ඉතරං පුථුජ්ජනසන්තානප්පවත්තං. ඵලදානඤ්ච පුථුජ්ජනසන්තානෙ පවත්තස්සෙව, නෙතරස්ස. තථා හි දස්සනභාවනානං අභාවෙපි යෙසං පුථුජ්ජනානං, සෙඛානඤ්ච දස්සනභාවනාහි භවිතබ්බං, තෙසං තදුප්පත්තිකාලෙ තාහි පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා අකුසලා ''දස්සනෙනපහාතබ්බා, භාවනායපහාතබ්බා''ති ච වුච්චන්ති. පුථුජ්ජනානං පන භාවනාය අභාවතො භාවනායපහාතබ්බවින්තා නත්ථි, තෙන තෙසං පවත්තමානා තෙ දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යාපි ''භාවනායපහාතබ්බා''ති න වුච්චන්ති. යදි වුච්චෙය්‍යුං, දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙචි කදාචි ආරම්මණාරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා භවෙය්‍යුං. සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනඤ්හි කෙසඤ්චි සක්කායදිට්ඨාදයො කෙචි අතීතාදීසු කිස්මිඤ්චි කාලෙ ආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයෙහි පච්චයා හොන්තීති නත්ථි, න ච පට්ඨානෙ ''දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තා, තස්මා නත්ථි පුථුජ්ජනෙසු පවත්තමානානමකුසලානං භාවනායපහාතබ්බපරියායො. යදි තත්ථ අවචනමෙව පමාණං, එවං සති සෙඛසන්තානපවත්තානම්පි අකුසලානං භාවනායපහාතබ්බපරියායො නත්ථීති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, සෙඛසන්තානප්පවත්තානං භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යත්තා. තෙනෙව ච කිඤ්චි කත්වා සෙඛානං දස්සනෙනපහාතබ්බානං අකුසලානං පහීනභාවෙන අස්සාදනාභිනන්දනානං වත්ථූනි න හොන්ති. පහීනතාය එව සොමනස්සස්ස හෙතුභූතා, අවික්ඛෙපහෙතුභූතා ච න දොමනස්සං, උද්ධච්චඤ්ච උප්පාදෙන්තීති න තෙසං ආරම්මණාරම්මණාධිපතිපකතූපනිස්සයභාවං ගච්ඡන්ති. න හි පහීනකිලෙසෙ උපනිස්සාය අරියා රාගදොසවික්ඛෙපෙ උප්පාදෙන්ති. වුත්තඤ්ච ''සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති, න පච්චෙති, න පච්චාගච්ඡතීති සුගතො, සකදාගාමී…පෙ…. අරහත්තමග්ගෙන…පෙ…. සුගතො''ති. පුථුජ්ජනානං පන දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයා න හොන්තීති න සක්කා වත්තුං, ''දිට්ඨිං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති, විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, උද්ධච්චං උප්පජ්ජති, විචිකිච්ඡං ආරබ්භ විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති, උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී''ති (පට්ඨා. 1.1.407) දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං උද්ධච්චාරම්මණභාවස්ස වුත්තත්තා. එත්ථ හි **උද්ධච්චන්ති** උද්ධච්චසහගතං චිත්තුප්පාදං සන්ධාය වුත්තං, න දස්සනෙනපහාතබ්බෙසුපි ලබ්භමානචෙතසිකං උද්ධච්චං. එවඤ්ච කත්වා **අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ** ''දිට්ඨිං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජතී''ති (පට්ඨා. 1.1.415) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී''ති, තස්මා සෙඛසන්තානප්පවත්තානමකුසලානං දස්සනෙනපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයත්තාභාවතො පුථුජ්ජනානං සන්තානෙව දස්සනෙනපහාතබ්බානමකුසලානං පච්චයා න හොන්තීති න සක්කා වත්තුන්ති පට්ඨානෙ දස්සනෙනපහාතබ්බානං භාවනායපහාතබ්බස්ස ආරම්මණාරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයත්තානුද්ධරණං සෙඛසන්තානප්පවත්තානං භාවනායපහාතබ්බපරියායභාවං සාධෙති, පුථුජ්ජනසන්තානෙයෙව නදස්සනෙනපහාතබ්බානමකුසලානං භාවනායපහාතබ්බපරියායභාවං න සාධෙති, තස්මා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බානං අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බත්තෙපි යාදිසානං තාහි අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙතබ්බා, තෙ පුථුජ්ජනෙසු පවත්තමානා දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා දස්සනමග්ගාපෙක්ඛාය තදප්පවත්තියම්පි දස්සනෙනපහාතබ්බා නාම. සෙඛෙසු පවත්තමානා භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා තදප්පවත්තියම්පි තදපෙක්ඛාය භාවනායපහාතබ්බා නාම. දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යා පන පුථුජ්ජනෙසු පවත්තමානා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන නෙවදස්සනෙනපහාතබ්බා නභාවනායපහාතබ්බා, තෙසු භාවනායපහාතබ්බා සහායවිරහතො විපාකං න ජනෙන්ති. තථා හි තෙසං දස්සනෙනපහාතබ්බසඞ්ඛාතං සහකාරීකාරණං සහායභූතං නත්ථීති භාවනායපහාතබ්බචෙතනාය නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො. අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං පන පුථුජ්ජනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං, උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදස්ස ච සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපච්ඡින්නතාය අපරික්ඛීණසහායානං විපාකුප්පාදනං න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති උද්ධච්චසහගතධම්මානං විපාකො විභඞ්ගෙ වුත්තොති.

යදි එවං, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං අකුසලානං ''නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බා''ති වත්තබ්බතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, අප්පහාතබ්බසභාවානං කුසලාදීනං ''නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බා''ති වුත්තත්තා, අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවත්තා ච අකුසලානං . යදි එවං තෙ ඉමස්මිං තිකෙ නවත්තබ්බාති වත්තබ්බා ආපජ්ජන්තීති? නාපජ්ජන්ති, චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ දස්සිතානං ද්වාදසාකුසලචිත්තුප්පාදානං ද්වීහි පදෙහි සඞ්ගහිතත්තා.

යථා හි උප්පන්නත්තිකෙ ධම්මවසෙන සබ්බෙසං සඞ්ඛතධම්මානං සඞ්ගහිතත්තා කාලවසෙන අසඞ්ගහිතාපි අතීතා ‘‘නවත්තබ්බා’’ති න වුත්තා චිත්තුප්පාදානුරූපෙන සඞ්ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා, එවං ඉධාපි චිත්තුප්පාදභාවෙන සඞ්ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා ‘‘නවත්තබ්බා’’ති න වුත්තා. සබ්බෙන සබ්බඤ්හි ධම්මවසෙන අසඞ්ගහිතස්ස තිකදුකෙසු නවත්තබ්බතාපත්ති. යත්ථ හි චිත්තුප්පාදො කොචි නියොගතො නවත්තබ්බො අත්ථි, තත්ථ තෙසං චතුත්ථො කොට්ඨාසො අත්ථීති යථාවුත්තපදෙසු විය තත්ථාපි භින්දිත්වා භාජෙතබ්බෙ චිත්තුප්පාදෙ භින්දිත්වා භාජෙති ‘‘සියා නවත්තබ්බාපරිත්තාරම්මණා’’තිආදිනා, තදභාවා උප්පන්නත්තිකෙ, ඉධ ච තථා න වුත්තන්ති.

අථ වා යථා සප්පටිඝෙහි සමානසභාවත්තා රූපධාතුයං ‘‘තයො මහාභූතා සප්පටිඝා’’ති වුත්තා, යථාහ ‘‘අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පටිඝං එකං මහාභූත’’න්ති, එවං පුථුජ්ජනානං පවත්තමානා භාවනායපහාතබ්බසමානසභාවා ‘‘භාවනායපහාතබ්බා’’ති වුච්චෙය්‍යුන්ති නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඞ්ගො. එවඤ්ච සති පුථුජ්ජනානං පවත්තමානාපි භාවනායපහාතබ්බා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පරභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උපනිස්සයපච්චයො, රාගො ච රාගදිට්ඨීනං අධිපතිපච්චයොති අයමත්ථො ලද්ධො හොති. තෙනෙව හි –

> ‘‘භාවනායපහාතබ්බො ධම්මො දස්සනෙනපහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, ආරම්මණූපනිස්සයො, පකතූපනිස්සයො’’ති (පට්ඨා. 2.8.84) –

ඉමිස්සා නිද්දෙසෙ දස්සනෙනපහාතබ්බානං උපනිස්සයපච්චයභාවීධම්මෙ නිද්දිසන්තෙන භගවතා –

> ‘‘පකතූපනිස්සයො – පත්ථනං උපනිස්සාය පාණං හනති…පෙ.… සඞ්ඝං භින්දති, භාවනායපහාතබ්බො රාගො දොසො මොහො මානො පත්ථනා දස්සනෙනපහාතබ්බස්ස රාගස්ස දොසස්ස මොහස්ස මානස්ස දිට්ඨියා පත්ථනාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො . සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගො පරභණ්ඩෙ ඡන්දරාගස්ස උප… පෙ.… සකපරිග්ගහෙ ඡන්දරාගො පරපරිග්ගහෙ ඡන්දරාගස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.8.84) –

පුථුජ්ජනසන්තානෙ පත්ථනාදයො නිද්දිට්ඨා.

එවම්පි යථා අඝොට්ටෙය්‍යබ්බත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා න පරමත්ථතො සප්පටිඝා, එවං අපෙක්ඛිතබ්බභාවනාරහිතා පුථුජ්ජනෙසු පවත්තමානා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පන පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බාති භාවනායපහාතබ්බානං නානක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න වුත්තා, න ච ‘‘දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො’’ති වුත්තා. යෙ හි දස්සනෙනපහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්ති. දස්සනෙනපහාතබ්බපච්චයස්සාපි පන උද්ධච්චසහගතස්ස සහායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න තස්ස කොචි භාවො දස්සනෙන අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතොති තස්ස එකන්තභාවනායපහාතබ්බතා වුත්තා, තස්මා උද්ධච්චභාවෙන එකසභාවස්සෙව තස්ස සති සහායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති ච විපාකානුප්පාදනවචනං න විරුජ්ඣති. තයිදං සබ්බමෙතෙසං ආචරියානං අභොපුරිසිකාරමත්තං. කස්මා? උද්ධච්චසහගතස්ස එකන්තභාවනායපහාතබ්බභාවෙන වුත්තත්තා. එවඤ්හි වුත්තං භගවතා ‘‘කතමෙ ධම්මා භාවනායපහාතබ්බා. උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො’’ති (ධ. ස. 1406). යදි ච උද්ධච්චසහගතං නභාවනායපහාතබ්බං අභවිස්ස, යථා **අතීතාරම්මණත්තිකෙ** ‘‘නියොගා අනාගතාරම්මණා නත්ථී’’ති (ධ. ස. 1433) වත්වා විභජ්ජ වුත්තං, එවමිධාපි ‘‘නියොගා භාවනායපහාතබ්බා නත්ථී’’ති වත්වා ‘‘උද්ධච්චසහගතො සියා භාවනායපහාතබ්බො සියා නවත්තබ්බො ‘දස්සනෙනපහාතබ්බො’තිපි ‘භාවනායපහාතබ්බො’තිපී’’තිආදි වත්තබ්බං සියා , න ච තථා වුත්තං. යා ච ‘‘තමත්ථං පටිපාදෙන්තෙහි යදි වුච්චෙය්‍යු’’න්තිආදිනා යුත්ති වුත්තා, සාපි අයුත්ති. කස්මා? දස්සනෙනපහාතබ්බාරම්මණානං රාගදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාඋද්ධච්චානං තෙන තෙන පහාතබ්බභාවවසෙන ඉච්ඡිතත්තා. යඤ්ච ‘‘උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී’’ති උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො වුත්තොති දස්සෙතුං අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ උද්ධච්චස්ස අනුද්ධරණං කාරණවසෙන වුත්තං, තම්පි අකාරණං අඤ්ඤත්ථාපි සාවසෙසපාඨානං දස්සනතො. තථා හි ‘‘අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති එතෙසං විභඞ්ගෙ චෙතොපරියඤාණග්ගහණං කත්වා ‘‘පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්සා’’ති ඉමස්ස විභඞ්ගෙ ලබ්භමානම්පි චෙතොපරියඤාණං න ගහිතං. යම්පි භාවනායපහාතබ්බස්ස විපාකදානම්හි දස්සනෙනපහාතබ්බස්ස සහායභාවූපගමනං වුත්තං, තම්පි විචාරෙතබ්බං – කිං අවිජ්ජාදි විය දානසීලාදීනං උපපත්තියංයෙව විපාකදානසාමත්ථියා ඨානවසෙන දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං සහකාරීකාරණං හොති, උදාහු කිලෙසො විය කම්මස්ස පටිසන්ධිදානම්හීති ? කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව පුරිමො නයො, සෙඛසන්තානෙ භාවනායපහාතබ්බස්ස අකිරියාභාවො ආපජ්ජති, පහීනාවිජ්ජාමානතණ්හානුසයස්මිං සන්තානෙ දානාදි විය සහායවෙකල්ලෙන අවිපාකසභාවතං ආපන්නත්තා. අථ දුතියො, භාවනායපහාතබ්බත්තෙන අභිමතස්සාපි දස්සනෙනපහාතබ්බභාවො ආපජ්ජති, පටිසන්ධිදානෙ සති අපායගමනීයසභාවානතිවත්තනතො, තස්මා අම්හෙහි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව උද්ධච්චසහගතස්ස විපාකදානං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, න යෙසං කෙසඤ්චි වචනං. පට්ඨානානුසාරීහි භවිතබ්බන්ති.

537-8. යන්ති යං ආවජ්ජනද්වයං. **කරණමත්තත්තාති** කරණමත්තමෙව ඨපෙත්වා ඵලදානාභාවතො. **වාතපුප්ඵසමන්ති** මොඝපුප්ඵසමං, යථා තං පඨමසඤ්ජාතං අච්ඡින්නමූලෙපි රුක්ඛෙ නිබ්බත්තං පුරිමෙහි

අදින්නඵලත්තා ඵලනිබ්බත්තකං න හොති, එවමිදං අනුපච්ඡින්නභවමූලෙපි සන්තානෙ නිබ්බත්තං අනාසෙවනභාවෙන ඵලදායකං න හොතීති අධිප්පායො. **ජවනත්තං තු සම්පත්තන්ති** අට්ඨාරසවිධං ඛීණාසවාවෙණිකං විඤ්ඤාණමාහ. **කිච්චසාධනතොති** භවතණ්හාමූලස්ස අවොච්ඡින්නභාවෙ සති කුසලාකුසලකම්මකිච්චස්ස සාධනතො, දානාදිතංතංකිච්චසාධනවසෙන වා. ඉදං වුත්තං හොති – යථා හි ඡින්නමූලස්ස රුක්ඛස්ස පුප්ඵං පුප්ඵනමත්තං ඨපෙත්වා අඵලමෙව හොති, එවමෙතම්පි තංතංකිච්චසාධනමත්තං ඨපෙත්වා සමුච්ඡින්නභවතණ්හාමූලෙ සන්තානෙ පවත්තනතො අඵලමෙවාති.

539-40. **පටිච්චාති** හෙතුධම්මස්ස පටිමුඛං ගන්ත්වා තං අපච්චක්ඛාය. **එතීති** පවත්තති, තිට්ඨති උප්පජ්ජති වාති වුත්තං හොති. ''එති''ති හි ඉදං උප්පත්තිට්ඨිතීනං සාධාරණවසෙන පවත්තිපරිදීපකං. තෙනෙවාහ **''ඨිතියුප්පත්තියාපි වා''**ති. එකච්චො හි පච්චයො ඨිතියා එව උපකාරකො හොති යථා පච්ඡාජාතපච්චයො, එකච්චො උප්පත්තියා එව යථා අනන්තරාදිකො, එකච්චො උභයස්ස යථා හෙතුආදයො. එවං පච්චය-සද්දස්ස වචනත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි පච්චයලක්ඛණං දස්සෙන්තො ආහ **''යො ධම්මො''**තිආදි. **යොති** හෙතුධම්මො. **යස්සාති** යස්ස ඵලධම්මස්ස. **ඨිතියුප්පත්තියාපි වාති** ඨිතිත්ථං, උප්පත්තිත්ථං වා. **ඨිතියාති** වා ඨිතික්ඛණෙ, **උප්පත්තියාති** උප්පාදක්ඛණෙ. යස්ස ධම්මස්ස උපකාරො, යස්ස ධම්මස්ස ඨිතියුප්පත්තියාති වා සම්බන්ධො. **''උපකාරො''**ති ඉමිනා ධම්මෙන ධම්මසත්තිඋපකාරකං දස්සෙති. **''සම්භවො''**තිආදි පච්චයස්සෙව පරියායදස්සනං. සම්භවති එතස්මාති **සම්භවො**. තථා **පභවො**. හිනොති පතිට්ඨාති එත්ථාති **හෙතු**. අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං **හි**-සද්දො මූල-සද්දො විය පතිට්ඨත්ථො වෙදිතබ්බො . හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ඡති, වුද්ධිං විරුළ්හිං ආපජ්ජතීති **හෙතු**. අත්තනො ඵලං කරොතීති **කාරණං. පච්චයො මතොති** පච්චයොව ''සම්භවො''තිආදිතො මතො. අත්ථතො එතෙ සමානා, බ්‍යඤ්ජනමත්තංයෙව නෙසං නානත්තන්ති වුත්තං හොති.

541-5. එවං පට්ඨානෙ ආගතසබ්බපච්චයානං සාධාරණවසෙන අත්ථං වත්වා ඉධාධිප්පෙතස්ස හෙතුපච්චයස්සෙව සරූපං දස්සෙතුං **''ලොභාදි පන යො ධම්මො''**තිආදි වුත්තං. **මූලට්ඨෙනාති** සම්පයුත්තානං සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසඞ්ඛාතමූලට්ඨෙන. **ඡළෙවාති** මූලට්ඨෙනූපකාරකභාවස්ස තෙසමෙව ආවෙණිකභාවෙන එතෙ ඡළෙව. **ජාතිතොති** කුසලාකුසලාබ්‍යාකතජාතිතො. **නවධාති** තයො කුසලහෙතු, තයො අකුසලහෙතු, තයො අබ්‍යාකතහෙතූති නවධා. **ධම්මානං...පෙ.... සාධකොති** යථා සාලිවීහිබීජාදීනි සාලිවීහිආදිභාවස්ස සාධකානි, මණිආදිපභාවත්ථූනඤ්ච නීලාදිවණ්ණානි නීලාදිමණිපභාය සාධකානි, එවං හෙතුපච්චයො යථාරහං අත්තනො සම්පයුත්තානං කුසලාදිත්තසාධකොති කුසලාකුසලාබ්‍යාකතධම්මානං යථාක්කමං කුසලාකුසලාබ්‍යාකතභාවසාධකො මූලට්ඨොති අයමෙත්ථ අත්ථො. **එකෙ ආචරියාති** රෙවතාචරියං, තස්ස සිස්සානුසිස්සෙ ච සන්ධායාහ. අථ වා ගරුම්හි බහුවචනම්පි යුජ්ජතීති රෙවතාචරියමෙව සන්ධාය **''එකෙ ආචරියා''**ති වුත්තං.

එවං සන්තෙති යදි මූලට්ඨො කුසලාදිභාවසාධකො, එවං සති. යථා චිත්තං චිත්තජරූපානං පච්චයො හොති, එවං තංසම්පයුත්තධම්මාපීති ආහ **''තංසමුට්ඨානරූපිසූ''**ති, හෙතුසමුට්ඨානරූපෙසූති අත්ථො. **නෙව සම්පජ්ජතීති** න සිජ්ඣති, ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තො හෙතුපච්චයභාවො න සම්පජ්ජතීති වුත්තං හොති. යථා කුසලාකුසලා හෙතූ තංසමුට්ඨානරූපස්ස කුසලාදිභාවාය න පරියත්තා, එවං අබ්‍යාකතොපි හෙතු තංසමුට්ඨානස්ස රූපස්ස අබ්‍යාකතභාවාය න පරියත්තො. සභාවෙන හි තං අබ්‍යාකතන්ති ආහ **''න හී''**තිආදි. යදි කුසලාදිභාවං න සාධෙන්ති, පච්චයාපි න හොන්තීති වදෙය්‍යාති ආහ **''න තෙස''**න්තිආදි. ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.1) වචනතො තෙ අලොභාදයො තෙසං රූපානං පච්චයා න න හොන්ති, භවන්තෙවාති අත්ථො.

546-7. **න ගන්තබ්බොති** න පච්චෙතබ්බො. ඉදං වුත්තං හොති – යදි කුසලාදිහෙතුයො අත්තනො විය අත්තහෙතුකානං ධම්මානං කුසලාදිභාවං සාධෙන්ති, කුසලාකුසලහෙතුපච්චයසම්භූතා රූපධම්මාපි තෙ විය කුසලාදයො සියුං, හෙතුයො වා රූපානං පච්චයා න සියුං, න ච පනෙතං උභයම්පි අත්ථි, තස්මා කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධකො මූලට්ඨොති න විඤ්ඤාතබ්බන්ති. අපිච යදි හෙතුපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, තදා අබ්‍යාකතභාවොපි තප්පටිබද්ධො සියා, අහෙතුකානං අබ්‍යාකතභාවො න සිජ්ඣති. යදි ච හෙතුපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, හෙතූනම්පි කුසලාදිභාවො අප්පටිබද්ධො සියා. අථ තෙසම්පි සෙසහෙතුපටිබද්ධො, එවම්පි මොමූහචිත්තසම්පයුත්තස්ස හෙතුනො අකුසලභාවො න සිජ්ඣෙය්‍යා. අථ තස්ස සො අඤ්ඤහෙතුකො සියා, එවං සති සෙසහෙතූනම්පි තංහෙතුකොව සියා. යථා ච සෙසහෙතූනං, එවං අවසෙසසම්පයුත්තධම්මානම්පි තංහෙතුකොව සියා. අථ සියා හෙතූනං සභාවතොව කුසලාදිභාවො, සම්පයුත්තානං පන හෙතුපටිබද්ධොති, එවං සති අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වා. යදි හි සො සභාවතො කුසලො, තංසභාවත්තා අබ්‍යාකතො න සියා. අථ අබ්‍යාකතො, තංසභාවත්තා කුසලො න සියා අලොභසභාවස්ස අදොසත්තාභාවො විය. යස්මා පන උභයථාපි හොති, තස්මා යථා උභයථා හොන්තෙසු සද්ධාදීසු සම්පයුත්තෙසු හෙතුපටිබද්ධං කුසලාදිභාවං පරියෙසථ, න සභාවතො, එවං හෙතූසුපි කුසලාදිතා අඤ්ඤපටිබද්ධා පරියෙසිතබ්බා, න සභාවතො. සා පන පරියෙසියමානා යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධා හොතීති හෙතූසු විය හෙතුසම්පයුත්තධම්මෙසුපි යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, න හෙතුපටිබද්ධොති. තෙනෙවාහ –

“යොනිසො, භික්ඛවෙ, මනසි කරොතො අනුප්පන්නා චෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්තී”තිආදි (අ. නි. 1.67).

සමයඤ්ඤුනාති ආභිධම්මිකමතවෙදිනා. **සුප්පතිට්ඨිතභාවස්ස සාධනෙනා**ති අත්තහෙතුකානං ධම්මානං සම්මා පතිට්ඨිතභාවස්ස ථිරභාවස්ස සාධනෙන. ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරූළ්හමූලා විය පාදපා ථිරා හොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා, අහෙතුකා තිලබීජාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතාති.

548. **සබ්බසො**ති කාමාවචරාදිසබ්බභාගෙන.

550-1. පටිසන්ධික්ඛණෙ චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං අභාවතො අත්තනා සම්පයුත්තානං, කටත්තාරූපානමෙව ච පච්චයභාවොති ආහ **“අත්තනා…පෙ…. ජාතාන”**න්ති. කම්මස්ස කතත්තා එව ච උපචිතත්තා ච න ඉස්සරාදිහෙතුනො සම්භූතානි රූපානි කටත්තාරූපානි, කම්මසමුට්ඨානරූපානීති අත්ථො , කටත්තාරූපානෙව ජාතානි භූතානි නිබ්බත්තානීති **කටත්තාරූපජාතානි. තථෙවා**ති යථා පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං, එවන්ති අත්ථො. **චිත්තජානඤ්චා**ති ච-සද්දෙන “අත්තනා සම්පයුත්තාන”න්ති ආකඩ්ඪති.

553. ලොකුත්තරවිපාකානං පටිසන්ධිවසෙන අප්පවත්තනතො නත්ථි කම්මසමුට්ඨානස්ස පච්චයභාවොති ආහ **“චිත්තජාන”**න්තිආදි.

555. **හෙතුපච්චයසම්භවො**ති හෙතුපච්චයසම්භූතධම්මො, හෙතුපච්චයතො පච්චයුප්පන්නධම්මානං සම්භවාකාරො වා. **සඤ්ජාතසුඛහෙතුනා**ති සඤ්ජාතඤාණෙන, සම්පජඤ්ඤෙනාති අත්ථො. ඤාණඤ්හි “සුඛිනො චිත්තං සමාධියති, සමාහිතො යථාභූතං පජානාතී”තිආදිවචනතො සුඛං හෙතු එතස්සාති,

“දිට්ඨෙ ධම්මෙ ච යො අත්ථො,
යො චත්ථො සම්පරායිකො;
අත්ථාභිසමයා ධීරො,
පණ්ඩිතොති පවුච්චතී”ති. (සං. නි. 1.129) –

ආදිවචනතො සුඛස්ස හෙතූති වා “සුඛහෙතූ”ති වුච්චති.

556. ලොකස්ස අධිපති **ලොකාධිපති,** සකලලොකනායකෙනාති අත්ථො. අත්තාධීනානං පතිනොති **අධිපතී. ඡන්දං තු ජෙට්ඨකං කත්වා**ති “ඡන්දවතො කිං නාම න සිජ්ඣතී”තිආදිකං පුරිමාභිසඞ්ඛාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානෙ චිත්තුප්පාදෙ ඡන්දො ජෙට්ඨකභූතො සම්පයුත්තධම්මෙ වසෙ වත්තමානො හුත්වා පවත්තති, සම්පයුත්තධම්මා ච තස්ස වසෙ පවත්තන්ති හීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතොති ආහ “ඡන්දං තු ජෙට්ඨකං කත්වා”තිආදි. **කත්වා ධුරන්ති** සහජාතපුබ්බඞ්ගමවසෙන පුබ්බඞ්ගමං කත්වා. **ඡන්දාධිපති නාම සො** වා චිත්තුප්පාදො ඡන්දාධිපති නාම “ඡන්දො අධිපති ඉමස්සා”ති කත්වා. **එසෙවා**ති “චිත්තං ධුරං කත්වා…පෙ…. කාලස්මිං චිත්තාධිපති නාමා”තිආදිනා යථාවුත්තොව නයො. **සෙසෙසූ**ති චිත්තාදීසු. එත්ථ ච “ඡන්දං…පෙ…. කාලස්මි”න්තිආදිනා කාලස්ස නියමිතත්තා චත්තාරොපෙතෙ එකක්ඛණෙ අධිපතී න හොන්තීති දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච කත්වා **පට්ඨානෙ** “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.3) චතුන්නම්පි අධිපතීනං පච්චයභාවො විසුං විසුංයෙව උද්ධටො. යදි හි තෙ එකක්ඛණෙයෙව අධිපතිපච්චයා සියුං, තදා යථා **හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ** “හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්තිආදිනා අවිසෙසෙන වුත්තං මූලට්ඨෙන උපකාරකභාවස්ස විජ්ජමානෙන ද්වින්නං, තිණ්ණම්පි හෙතූනං එකක්ඛණෙ පච්චයභාවූපගමනතො, එවං එකක්ඛණෙයෙව බහූනං ජෙට්ඨකභාවෙ සති අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙපි “අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන”න්තිආදිනා වත්තබ්බං සියා. යස්මා පන එවං අවත්වා “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන”න්තිආදිනා චත්තාරොව විසෙසෙත්වා වුත්තා, තස්මා එකෙකධම්මොයෙව එකක්ඛණෙ අධිපතිපච්චයො හොතීති දට්ඨබ්බං. **ජෙට්ඨට්ඨෙනා**ති පමුඛභාවෙන.

සොභනා මති, සොභනං වා මතං එතෙසං අත්ථීති සුමතිනො, සම්මාදිට්ඨිකාති අත්ථො, තෙසං මතිං විබොධෙති පබොධෙතීති **සුමතිමතිවිබොධනං**. කුච්ඡිතා මති, කුච්ඡිතං වා මතං එතෙසන්ති කුමතිනො, මිච්ඡාදිට්ඨිකා, තෙසං මතිභූතා මතිභාවෙන පරිකප්පිතත්තාති කුමතිමති, මිච්ඡාදිට්ඨි, සායෙව ඉන්ධනසදිසතාය ඉන්ධනං තස්ස පාවකං අග්ගි වියාති **කුමති…පෙ…. පාවකං. අතිමධුරන්ති** නිපුණගම්භීරෙන අත්ථරසෙන චෙව සුවිමලසබ්ලෙන බ්‍යඤ්ජනරසෙන ච මධුරං. **අවෙදීති** ඔගාහෙත්වා ජානාති. **යො යොති** ථෙරනවමජ්ඣිමෙසු යො කොචි. **ජිනවචනං සකලං අවෙදීති** තෙපිටකස්සපි සකලජිනවචනස්ස ගහණසමත්ථතාපටිලාභෙන තං අවගච්ඡති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමො පරිච්ඡෙදො

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

560-1. වට්ටකථාය ලොකුත්තරවිපාකානං අලබ්භනතො **"ලොකියානෙවා"**ති වුත්තං. **පුඤ්ඤාපුඤ්ඤාදිසඞ්ඛාරා**ති පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති තයො සඞ්ඛාරා. තත්ථ පුනාති අත්තනො සන්තානං අපුඤ්ඤඵලතො, දුක්ඛසංකිලෙසතො ච සොධෙති, පුජ්ජං භවඵලං නිබ්බත්තෙතීති වා පුඤ්ඤං, අත්තනො ඵලස්ස අභිසඞ්ඛරණට්ඨෙන අභිසඞ්ඛාරො චාති **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො,** පුඤ්ඤපටිපක්ඛතො අපුඤ්ඤං, වුත්තනයෙන අභිසඞ්ඛාරො චාති **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො.** සමාධිපච්චනීකානං අතිදූරතාය න ඉඤ්ජති න කම්පතීති ආනෙඤ්ජං, තං අභිසඞ්ඛරොතීති **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො.** තත්ථ දානසීලාදිවසෙන පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා, භාවනාවසෙනෙව පවත්තා රූපාවචරකුසලචෙතනා චාති තෙරස චෙතනා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො නාම. පාණාතිපාතාදිවසෙන පවත්තා ද්වාදස අකුසලචෙතනා අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො නාම. භාවනාවසෙනෙව පවත්තා චතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙතනා ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො නාම. භවාදීසු යථා පච්චයා, තථා යෙසඤ්ච විපාකානං පච්චයා, තෙපි විඤ්ඤාතබ්බාති සම්බන්ධො. කෙචි පන **"තෙපී**ති සඞ්ඛාරානං ගහණ''න්ති වදන්ති, තං න යුත්තං, එවං සති ''යෙස''න්ති අනියමනිද්දෙසස්ස නියමකවචනාභාවතො.

562. කතමෙ පන තෙ භවාදයොති ආහ **"තයො භවා"**තිආදි. තත්ථ කාමරූපාරූපවසෙන **තයො භවා.** සඤ්ඤීභවඅසඤ්ඤීභවනෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීභවවසෙන, පන එකවොකාරභවචතුවොකාරභවපඤ්චවොකාරභවවසෙන ච තයො භවා එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡන්ති. **චතස්සො යොනියො**ති අණ්ඩජජලාබුජසංසෙදජඔපපාතිකවසෙන චත්තාරො සත්තනිකායා. තත්ථ බීජකපාලෙ නිබ්බත්තො සත්තනිකායො **අණ්ඩජයොනි** නාම. මාතුගබ්භෙ ජලාබුජෙ නිබ්බත්තසත්තනිකායො **ජලාබුජයොනි** නාම. පදුමගබ්භමානුසකගබ්භමලාදිසංසෙදූපනිස්සයෙන උප්පජ්ජනකසත්තනිකායො **සංසෙදජයොනි** නාම. කුතොචි අනුප්පජ්ජිත්වා කෙවලං තත්ථ තත්ථ පරිපුණ්ණඞ්ගපච්චඞ්ගො හුත්වා උප්පජ්ජනකසත්තනිකායො **ඔපපාතිකයොනි** නාම. **ගතිපඤ්චකං** හෙට්ඨා විභාවිතමෙව . පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථුභූතා ච විඤ්ඤාණක්ඛන්ධා ඡ විඤ්ඤාණට්ඨිතියො නාම. තා පන නානත්තකායාදිවසෙන සත්තවිධාති ආහ **"විඤ්ඤාණට්ඨිතියො සත්තා"**ති. වුත්තඤ්හෙතං –

> ''සත්තිමා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණට්ඨිතියො. කතමා සත්ත? සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි මනුස්සා එකච්චෙ ච දෙවා එකච්චෙ ච විනිපාතිකා, අයං පඨමා විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා බ්‍රහ්මකායිකා පඨමාභිනිබ්බත්තා, අයං දුතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා ආභස්සරා, අයං තතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා සුභකිණ්හා, අයං චතුත්ථී විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා 'අනන්තො ආකාසො'ති ආකාසානඤ්චායතනූපගා, අයං පඤ්චමී විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්ම 'අනන්තං විඤ්ඤාණ'න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනූපගා, අයං ඡට්ඨී විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම 'නත්ථි කිඤ්චී'ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනූපගා, අයං සත්තමී විඤ්ඤාණට්ඨිති''ති (දී. නි. 3.332; අ. නි. 7.44).

එත්ථ හි අපරිමාණචක්කවාළවාසිනො මනුස්සා කාමාවචරදෙවා පුනබ්බසුමාතුපියඞ්කරමාතාදයො විනිපාතිකාසුරා ච කුසලවිපාකපටිසන්ධිකා වෙමානිකපෙතා චෙති ඉමෙ දීඝරස්සකිසථූලකාළඔදාතාදිවණ්ණසණ්ඨානවසෙන රූපකායස්ස, අහෙතුදුහෙතුතිහෙතුවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච නානාභාවතො **නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤිනො** නාම, අයං පඨමා විඤ්ඤාණට්ඨිති. පඨමජ්ඣානතලවාසිනො පන තයො දෙවා උපරූපරිවාසීනං වණ්ණාදිකමපෙක්ඛිත්වා අත්තනො වණ්ණාදීනං නිහීනතාය රූපකායස්ස නානාභාවතො, පඨමජ්ඣානවිපාකවිඤ්ඤාණවසෙන සමානසඤ්ඤිතාය ච **නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිනො** නාම, අයං දුතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති, චතුරාපායවාසිනොපි වණ්ණසණ්ඨානවසෙන රූපකායස්ස නානාසභාවත්තා, අකුසලවිපාකසඤ්ඤාවසෙන සඤ්ඤාය එකසභාවත්තා ච දුතියවිඤ්ඤාණට්ඨිතියංයෙව සමොධානං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බං. දුතියජ්ඣානතලවාසිනො තයො දෙවා වණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන සමානත්තා රූපකායස්ස විසෙසාභාවතො පඤ්චකනයෙ දුතියතතියජ්ඣානසඤ්ඤාවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය නානාභාවතො **එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤිනො** නාම, අයං තතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති. තතියජ්ඣානතලවාසිනො පන තයො දෙවා රූපකායවසෙන සමානත්තා, පඤ්චකනයෙ චතුත්ථජ්ඣානවිපාකසඤ්ඤාවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච එකත්තා **එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිනො** නාම, අයං චතුත්ථී විඤ්ඤාණට්ඨිති. වෙහප්ඵලවාසිනො චෙව පඤ්ච සුද්ධාවාසවාසිනො ච වණ්ණසණ්ඨානවසෙන රූපකායස්ස, පඤ්චමජ්ඣානවිපාකසඤ්ඤාවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච සමානත්තා චතුත්ථවිඤ්ඤාණට්ඨිතිමෙව භජන්ති. ආකාසානඤ්චායතනාදයො තිස්සො විඤ්ඤාණට්ඨිතියො පාළිවසෙනෙව පාකටා. අසඤ්ඤසත්තා පන විඤ්ඤාණාභාවෙන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවාසිනො ච සඤ්ඤාය

විය විඤ්ඤාණස්ස සුඛුමභාවෙනෙව විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු න ගහිතා, සත්තානං නිවාසතාය පන **“සත්තාවාසා”**ති වුච්චන්ති. එවඤ්ච කත්වා තෙහි සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො සමොධානෙත්වා නව සත්තාවාසා වුත්තා.

563-4. ඉදානි එවං වුත්තෙසු භවාදීසු ද්වත්තිංසවිපාකානං තිණ්ණං අභිසඞ්ඛාරානං පච්චයභාවං දස්සෙතුං **“කාමෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරසඤ්ඤිතා”**තිආදි ආරද්ධං. **නවන්නං පාකචිත්තානන්ති** සහෙතුකාහෙතුකවසෙන නවන්නං සුගතිපටිසන්ධිවිපාකචිත්තානං. **නානක්ඛණික...පෙ.... පච්චයෙහි චාති** කුසලාකුසලකම්මස්ස අතීතස්සෙව අත්තනා ජනෙතබ්බවිපාකානං පච්චයභාවතො නානක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන, තෙසමෙව බලවකාරණභාවතො උපනිස්සයපච්චයෙන ච. වුත්තඤ්හි තස්ස උපනිස්සයත්තං ‘‘කුසලාකුසලං කම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.423). සබ්බත්ථ උපනිස්සයභාවො බලවකම්මවසෙන යොජෙතබ්බො. දුබ්බලඤ්හි කම්මං උපනිස්සයො න හොතීති **පට්ඨානවණ්ණනායං** දස්සිතමෙතං.

566-8. **පඤ්චන්නන්ති** කුසලවිපාකචක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණද්වයවසෙන පඤ්චන්නං. දුග්ගතියං කුසලවිපාකපටිසන්ධියා අභාවතො ආහ **“න හොන්ති පටිසන්ධිය”**න්ති. එවං පටිසන්ධිපවත්තීනං අසඞ්කරවසෙන පච්චයවිධිං දස්සෙත්වා ඉදානි සමොධානෙත්වා දස්සෙතුං **“හොන්ති”**තිආදි වුත්තං. සොළසන්නං පවත්තෙ, පටිසන්ධියං නවන්නන්ති යථාලාභවසෙන යොජෙතබ්බං.

569-74. **රූපෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාති** අභිඤ්ඤාවජ්ජිතා පඤ්ච රූපාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරා. කස්මා පන අභිඤ්ඤාය පරිවජ්ජනන්ති? විපාකදානාභාවතො, තඤ්ච බො පනස්සා විපාකස්ස අසම්භවතො , න පන විපාකුප්පාදනසභාවාභාවතො. යදි හි අභිඤ්ඤාචෙතනා විපාකං උප්පාදෙය්‍ය, අඤ්ඤභූමිකකම්මස්ස අඤ්ඤභූමිකවිපාකුප්පාදනායොගතො සභූමිකමෙව උප්පාදෙය්‍ය. තං පන කිං නවත්තබ්බාරම්මණං වා උප්පාදෙය්‍ය පරිත්තාදිආරම්මණං වා? කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව නවත්තබ්බාරම්මණං උප්පාදෙති, තං න යුත්තං රූපාවචරවිපාකානං එකන්තෙන කම්මසමානාරම්මණතාය දස්සිතත්තා, අභිඤ්ඤාචෙතනාය ච සයං පරිත්තාදිආරම්මණත්තා. අථ පරිත්තාදිආරම්මණං උප්පාදෙති, තම්පි න යුජ්ජති රූපාවචරවිපාකානං එකන්තෙනෙව නවත්තබ්බාරම්මණභාවතො. තථා හි වුත්තං චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ –

> ‘‘රූපාවචරතිකචතුක්කජ්ඣානා කුසලතො ච විපාකතො ච කිරියතො ච චතුත්ථස්ස ඣානස්ස විපාකො ආකාසානඤ්චායතනං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං. ඉමෙ ධම්මා නවත්තබ්බා ‘පරිත්තාරම්මණා’තිපි ‘මහග්ගතාරම්මණා’තිපි ‘අප්පමාණාරම්මණා’තිපී’’ති (ධ. ස. 1422).

අපිච සමාධිවිප්ඵාරසම්භාරභූතා අභිඤ්ඤා සමාධිස්ස ආනිසංසමත්තං සමාධිඵලසදිසා. තස්ස තස්ස හි අධිට්ඨානවිකුබ්බනදිබ්බසද්දසවනාදිකස්ස යථිච්ඡිතස්ස කිච්චස්ස නිප්ඵාදනමත්තඵලා අභිඤ්ඤාචෙතනා. තෙනාහ ‘‘සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ’’තිආදි (පාරා. 12-13) තස්මා සමාධිස්ස ඵලසදිසා අභිඤ්ඤාචෙතනා න ච ඵලං දෙති, දානසීලානිසංසභූතො තස්මිං භවෙ පච්චයලාභො විය නත්ථි තස්ස විපාකුප්පාදනන්ති. කෙචි පන ‘‘සමානභූමිකතො ආසෙවනලාභෙන බලවන්තානි ඣානානි විපාකං උප්පාදෙන්ති සමාපත්තිභාවතො, අභිඤ්ඤා පන සතිපි ඣානභාවෙ තදභාවතො තස්මිං තස්මිං ආරම්මණෙ ආගන්තුකායෙවාති දුබ්බලා, තස්මා විපාකං න දෙතී’’ති වදන්ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං අනුරුද්ධාචරියෙන –

> ‘‘සමානාසෙවනෙ ලද්ධෙ, විජ්ජමානෙ මහබ්බලෙ;
> අලද්ධා තාදිසං හෙතුං, අභිඤ්ඤා න විපච්චතී’’ති. (නාම. පරි. 474);

තයිදමකාරණං, පරිත්තඣානස්ස අවිසෙසෙන බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීසු විපාකදානවචනතො. න හි පරිත්තං ලද්ධාසෙවනමෙව තත්ථ විපාකං දෙතීති අට්ඨකථායං වුත්තං, තස්මා සමානාසෙවනෙ ලද්ධෙයෙව ඣානස්ස විපාකදානං න සක්කා වත්තුං. අපිච පුනප්පුනං පරිකම්මවසෙන අභිඤ්ඤායපි වසිභාවසබ්භාවා තස්සාපි ච බලවභාවො අත්ථෙවාති විපාකං උප්පාදෙය්‍ය.

පඤ්චන්නං පාකචිත්තානන්ති පඤ්චන්නං රූපාවචරවිපාකචිත්තානං. **මාපුඤ්ඤසඞ්ඛාරාති** අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරා. ‘‘ඉමෙ අපුඤ්ඤසඞ්ඛාරා’’ති වා පදච්ඡෙදො. **එකස්සාති** එකස්ස අකුසලවිපාකසන්තීරණස්ස. **ඡන්නන්ති** සන්තීරණවජ්ජානං ඡන්නං අකුසලවිපාකානං. **පවත්තෙ පච්චයා හොන්ති** අනිට්ඨරූපාදිආපාථාගතෙති අධිප්පායො. සුගතියං අකුසලවිපාකපටිසන්ධියා අභාවතො ආහ **“න හොන්ති පටිසන්ධිය”**න්ති. **චතුන්නන්ති** අකුසලවිපාකචක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවසෙන චතුන්නං. තානි පන එකන්තතො අනිට්ඨාරම්මණානි. රූපභවෙ ච කථං අනිට්ඨාරම්මණසමායොගොති ආහ **“සො චා”**තිආදි. **සොති** සො පච්චයභාවො. **“කාමභවෙ”**ති ඉදං අනිට්ඨරූපාදීනං විසෙසනං, න පන ‘‘උපලද්ධිය’’න්ති ඉමස්ස. තෙනාහ **“අනිට්ඨ...පෙ.... න විජ්ජරෙ”**ති. කෙචි පන ‘‘උපලද්ධියන්ති ඉමස්සෙව විසෙසනභාවෙන ගහෙත්වා බ්‍රහ්මූනං කාමභවං ආගතක්ඛණෙ රූපාදිඋපලද්ධිය’’න්ති වදන්ති. **අනිට්ඨ...පෙ.... න විජ්ජරෙ** එකන්තසුඛවත්ථුභූතෙ තත්ථ වොකිණ්ණසුඛදුක්ඛකාරණස්ස අභාවතො.

576. **“එවං තාවා”**තිආදි යථාවුත්තස්සෙවත්ථස්ස අප්පනං. **යථා චාති** ච-සද්දෙන ‘‘යෙසඤ්චා’’ති සඞ්ගණ්හාති. **තථාති** එත්ථාපි ‘‘තෙ’’ති සඞ්ගණ්හිතබ්බං.

577-81. යත්ථ විත්ථාරප්පකාසනං කතං, තතො භවතො පට්ඨාය මුඛමත්තප්පකාසනං කාතුකාමො ආහ **“තත්‍රිද”**න්තිආදි. **තත්‍රාති** තෙසු භවාදීසු. **ඉදන්ති** නිදස්සිතබ්බභාවෙන ආසන්නපච්චක්ඛමාහ. **ආදිතො පන පට්ඨායාති** භවතො පට්ඨාය. **අවිසෙසෙනාති** කාමාවචරරූපාවචරවසෙන විසෙසාභාවෙන තෙරස පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරා. **ද්විභවෙසූති** කාමරූපභවෙසු. කෙසඤ්චි මනුස්සානං, භුම්මදෙවානඤ්ච අණ්ඩජජලාබුජානම්පි සම්භවතො තදපෙක්ඛාය **“චතූසු… පෙ…. යොනිසූ”**ති වුත්තං. **නානත්ත…පෙ…. ඨිතීසුපීති** අලුත්තසමාසවසෙන වුත්තං, නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤාදීසු චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසූති අත්ථො. **වුත්තප්පකාරස්මින්ති** නානත්තකායාදිකෙ, පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරස්ස භවාදීසු එකවීසතිවිපාකානං එකාවත්ථාය පච්චයො අහුත්වා දුග්ගතිපරියාපන්නෙසු භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිං අදත්වා පවත්තෙයෙව අට්ඨන්නං විපාකානං පච්චයභාවතො, කාමාවචරසුගතිපරියාපන්නෙසු පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ සොළසන්නං විපාකානං පච්චයභාවතො, රූපාවචරභූමිපරියාපන්නෙසු පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ දසන්නං විපාකානං පච්චයභාවතො වුත්තං **“යථාරහ”**න්ති.

582-3. කාමෙ භවෙ, රූපෙ භවෙති සම්බන්ධො. **තීසු ගතීසූති** දෙවමනුස්සවජ්ජෙසු තීසු ගතීසු. **එකිස්සාති** නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසඞ්ඛාතාය එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා. **එකස්මින්ති** නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසඞ්ඛාතෙයෙව එකස්මිං සත්තාවාසෙ.

584-6. **එකාරූපභවෙති** එකස්මිං අරූපභවෙ. **එකිස්සා යොනියාති** එකිස්සායෙව ඔපපාතිකයොනියා. **තීසු චිත්තට්ඨිතීසූති** ආකාසානඤ්චායතනාදීසු තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු. **සත්තාවාසෙ චතුබ්බිධෙති** ආකාසානඤ්චායතනාදිකෙයෙව චතුබ්බිධෙ සත්තාවාසෙ. **විජානිතබ්බා…පෙ…. පච්චයාති** සඞ්ඛාරා යථා පච්චයා යෙසඤ්ච පච්චයා, තථා තෙපි විඤ්ඤාතබ්බාති අත්ථො.

587-90. නනු ච සඞ්ඛාරානං පටිසන්ධිපවත්තීසුපි විපාකානං පච්චයභාවො වුත්තො. තත්ථ පටිසන්ධියෙව තාව න සක්කා විඤ්ඤාතුං. යදි හි පුරිමභවතො පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං ඉධාගච්ඡතීති වුච්චෙය්‍ය, තං න යුත්තං, රූපාරූපධම්මානං කෙසග්ගමත්තම්පි දෙසන්තරසඞ්කමනාභාවතො. අථ අතීතභවනිබ්බත්තසඞ්ඛාරතො න නිබ්බත්තති, තම්පි න යුජ්ජති අහෙතුකදොසාපත්තිතොති ඉමිනා අධිප්පායෙන චොදෙන්තො ආහ **“න රූපාරූපධම්මාන”**න්තිආදි. ආචරියො තස්සාධිප්පායං සම්පටිච්ඡිත්වා තං සඤ්ඤාපෙතුකාමො ආහ **“නත්ථි චිත්තස්සා”**තිආදි. **තතො හෙතුං විනාති** තත්ථ හෙතුං විනා, අතීතභවනිබ්බත්තකම්මසඞ්ඛාරනිකන්තිආරම්මණං විනාති අත්ථො . **සුලද්ධපච්චයන්ති** අවිජ්ජාදිසහකාරීකාරණසහිතස්ස සඞ්ඛාරස්ස වසෙන සුට්ඨු අවෙකල්ලතො පටිලද්ධපච්චයං. **රූපාරූපමත්තන්ති** බාහිරකපරිකප්පිතස්ස අධිතිට්ඨනකස්ස සත්තජීවාදිනො අභාවතො රූපාරූපධම්මමත්තං. තෙනාහ **“න ච සත්තො”**තිආදි. **භවන්තර…පෙ…. පවුච්චතීති** වොහාරමත්තෙන භවන්තරමුපෙතීති පවුච්චති. අත්ථතො පන පච්චයසාමග්ගියා භවන්තරභාවෙන උප්පජ්ජනමත්තන්ති අධිප්පායො.

591. ඉදානි තං පටිසන්ධික්කමං පාකටාය මනුස්සපටිසන්ධියා වසෙන පකාසෙතුං සමාරභන්තො ආහ **“තයිද”**න්තිආදි. **සුදුබ්බුධන්ති** අතිදුබ්බිජානියං. තෙනාහු පොරාණා –

> ‘‘සච්චං සත්තො පටිසන්ධි, පච්චයාකාරමෙව ච;
> දුද්දසා චතුරො ධම්මා, දෙසෙතුඤ්ච සුදුක්කරා’’ති.

592-3. **ආසන්නමරණස්සාති** පරූපක්කමෙන වා ආයුක්ඛයාදිවසෙන වා සමාසන්නමරණස්ස. **සුස්සමානෙති** අනුක්කමෙන උපසුස්සමානෙ. ගබ්භසෙය්‍යකස්ස ආයතනානං අනුපුබ්බුප්පත්ති විය නිරොධොපි අනුපුබ්බතො හොතීති වුත්තං **“නට්ඨෙ චක්ඛුන්ද්‍රියාදිකෙ”**ති. කෙචි පන ‘‘නානාකම්මසමුට්ඨිතෙසු චක්ඛුන්ද්‍රියාදීසු නට්ඨෙසූ’’ති වදන්ති. **“හදය…පෙ…. කෙ”**ති ඉමිනා සෙසකායෙ කායින්ද්‍රියස්ස නිරුද්ධභාවො වුත්තොති එකකම්මසමුට්ඨිතම්පි නස්සතෙවාති අපරෙ. **ආනන්දාචරියො** පන **“යමකෙ”** යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස මනායතනං නිරුජ්ඣතීති. ආමන්තා. යස්ස වා පන මනායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣතීති. සචිත්තකානං අචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනං නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනඤ්ච නිරුජ්ඣති, චක්ඛායතනඤ්ච නිරුජ්ඣතී’තිආදිනා (යම. 1.ආයතනයමක.120) චක්ඛායතනාදීනං චුතිචිත්තෙන සහ නිරොධො වුත්තොති චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි චුතිතො පුබ්බෙ න නස්සන්ති. අතිමන්දභාවූපගමනං පන සන්ධාය අට්ඨකථාය ‘නිරුද්ධෙසු ඉන්ද්‍රියෙසූ’ති වුත්තං, න අනවසෙසනිරොධං සන්ධාය. පඤ්චද්වාරිකජවනානන්තරම්පි චුති අට්ඨකථායං දස්සිතා’’ති වදති. **හදයවත්ථුමත්තස්මින්ති** හදයවත්ථුපදෙසමත්තෙ. න හි හදයවත්ථුං නිස්සාය කායින්ද්‍රියං පවත්තති.

594-7. **වත්ථුසන්නිස්සිතන්ති** සෙසින්ද්‍රියානං නිරුද්ධත්තා විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවූපගමනසාමත්ථියායොගෙන මන්දභාවතො වා හදයවත්ථුමත්තසන්නිස්සිතං. **චිත්තන්ති** තදා කම්මකම්මනිමිත්තාදීනි ආරබ්භ

පවත්තජවනවිඤ්ඤාණං. තං පන සුගතියං නිබ්බත්තමානස්ස කුසලං හොති, දුග්ගතියං නිබ්බත්තමානස්ස අකුසලං. තෙනාහ භගවා –

> ‘‘නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති අනුබ්‍යඤ්ජනස්සාදගධිතං වා, තස්මිං චෙ සමයෙ කාලං කරොති, ඨානමෙතං විජ්ජති, යං ද්වින්නං ගතීනං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානයොනිං වා’’තිආදි (සං. නි. 4.235).

යදි එවං –

> ‘‘ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති, කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තයො හෙතූ කුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුච්චති කුසලමූලපච්චයාපි සඞ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අකුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුච්චති අකුසලමූලපච්චයාපි සඞ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො හෙතූ අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුච්චති නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයාපි නාමරූප’’න්ති (පටි. ම. 1.232) –

නිකන්තික්ඛණෙ හෙතුද්වයපච්චයාපි සුගතිපටිසන්ධිකස්ස කථං දස්සිතාති? නයිදං මරණාසන්නජවනසම්පයුත්තහෙතුයො සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො කතකම්මස්ස තං කම්මං ආරබ්භ අස්සාදවසෙන පවත්තජවනසම්පයුත්තහෙතුයො සන්ධාය. කතූපචිතම්පි හි කම්මං තණ්හාය අස්සාදිතං විපාකාභිනිප්ඵාදනෙ සමත්ථන්ති. කෙචි පන ‘‘කම්මකරණකාලෙ අප්පහීනාවත්ථාය සන්තානෙ අනුසයිතහෙතුයො සන්ධාය නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතුයොති වුත්ත’’න්ති වදන්ති, තං න යුජ්ජති, තෙසං සහජාතපච්චයත්තායොගතො. පුබ්බානුසෙවිතං පුඤ්ඤං වා අපුඤ්ඤමෙව වා කම්මං, කම්මනිමිත්තං වා ආලම්බිත්වා චිත්තං පවත්තතීති සම්බන්ධො. **පුබ්බානුසෙවිත**න්ති පුබ්බෙ ආසෙවිතං. ‘‘කතත්තා උපචිතත්තා’’ති හි වුත්තං. තණ්හාය අනුසෙවිතභාවං සන්ධාය වා **‘‘පුබ්බානුසෙවිත’’**න්ති වුත්තං. ‘‘අනුපුබ්බසෙවිත’’න්තිපි පාඨං වදන්ති, පටිසන්ධිවසෙන පුබ්බෙ ආසෙවිතං, පුබ්බෙ දින්නපටිසන්ධිකන්ති අත්ථො. දින්නපටිසන්ධිකම්පි පන අපරජාතීසු පවත්තිවිපාකං න නිබ්බත්තෙතීති නත්ථි. පුඤ්ඤාපුඤ්ඤග්ගහණෙන යථාකම්මං සුගතිදුග්ගතිපටිසන්ධීනං ආරම්මණං දස්සෙති. **කම්මං කම්මනිමිත්තං වාති වා-**සද්දෙන ගතිනිමිත්තං සඞ්ගණ්හාති. තත්ථ කම්මං, ගතිනිමිත්තඤ්ච මනොද්වාරෙයෙව ආපාථමාගච්ඡති, කම්මනිමිත්තං පන පඤ්චද්වාරෙපි. එවඤ්ච කත්වා පඤ්චද්වාරග්ගහිතෙපි ආරම්මණෙ පටිසන්ධි හොති. අපරෙ පන ගතිනිමිත්තම්පි ඡද්වාරෙසු ලබ්භතීති වණ්ණෙන්ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **සච්චසඞ්ඛෙපෙ** –

> ‘‘පඤ්චද්වාරෙ සියා සන්ධි, විනා කම්මං ද්විගොචරෙ’’ති. (ස. ස. 173).

අට්ඨකථායං පන ‘‘ගතිනිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡතී’’ති වුත්තත්තා, තදාරම්මණාය ච පඤ්චද්වාරිකපටිසන්ධියා අදස්සිතත්තා, **මූලටීකාදීසු** ච ‘‘කම්මබලෙන උපට්ඨාපිතං වණ්ණායතනං සුපිනං පස්සන්තස්ස විය, දිබ්බචක්ඛුකස්ස විය ච මනොද්වාරෙ එව ගොචරභාවං ගච්ඡතී’’ති නියමෙත්වා වුත්තත්තා තෙසං වචනං න සම්පටිච්ඡන්ති ආචරියා. කම්මනිමිත්තඤ්ච පනෙත්ථ පච්චුප්පන්නං පඤ්චද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡන්තං චුතිකාලාසන්නෙ කතකම්මස්ස ආරම්මණසන්තානෙ උප්පන්නං තංසදිසන්ති දට්ඨබ්බං, ඉතරථා තදෙව පටිසන්ධියා ආරම්මණූපට්ඨාපකං තදෙව පටිසන්ධිජනකං භවෙය්‍ය, න ච පටිසන්ධියා උපචාරභූතානි විය, ‘‘එතස්මිං තයා පවත්තිතබ්බ’’න්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණං අනුප්පදෙන්තානි විය ච පවත්තානි චුතිආසන්නජවනානි පටිසන්ධිජනකානි භවෙය්‍යුං. ‘‘කතත්තා උපචිතත්තා’’ති හි වුත්තං. තදා ච පටිසන්ධියා එකවීථියං විය පවත්තමානානි කථං කතූපචිතානි සියුං, අස්සාදනභූතාය තණ්හාය අපරාමට්ඨානි කථං පටිසන්ධිනිබ්බත්තකානි, න ච ලොකියානි ලොකුත්තරානි විය සමානවීථිඵලානි හොන්තීති. **තං විඤ්ඤාණ**න්ති තං ජවනවිඤ්ඤාණං. එකත්තනයෙන පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. චුතිපටිසන්ධිතදාසන්නවිඤ්ඤාණානඤ්හි සන්තතිවසෙන විඤ්ඤාණන්ති උපනීතෙකත්තං ඉධ තං විඤ්ඤාණන්ති අධිප්පෙතං.

අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්නාදීනවෙති අනුසයවසෙන පවත්තාය භවතණ්හාය, චිත්තසම්පයුත්තාය වා අවිජ්ජාය ඡාදිතදුක්ඛාදීනවෙ. තථාභූතෙ පන කම්මාදිවිසයෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානභූතෙ. තණ්හාය අප්පහීනත්තා එව පුරිමුප්පන්නාය ච සන්තතියා තථාපරිණතත්තා පටිසන්ධිට්ඨානාභිමුඛං විඤ්ඤාණං නින්නපොණපබ්භාරං හුත්වා පවත්තතීති ආහ **‘‘තණ්හා නාමෙතී’’**ති. **සහජා පන සඞ්ඛාරාති** චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහජාතචෙතනා, සබ්බෙපි වා ඵස්සාදයො. **ඛිපන්තී**ති ඛිපන්තා විය තස්මිං විසයෙ පටිසන්ධිවසෙන විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවෙන පවත්තන්ති. **තන්ති** තං විඤ්ඤාණං. **‘‘සන්තතිවසා’’**ති වදන්තො තදෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති, න අඤ්ඤන්ති ඉමඤ්ච මිච්ඡාවාදං පටික්ඛිපති. සති හි නානත්තනයෙ සන්තතිවසෙන එකත්තනයො හොතීති.

599. **ආරම්මණාදීහි…පෙ…. පවත්තතී**ති ආරම්මණනිස්සයපච්චයාදීහි පවත්තති. කථං ? ආසන්නමරණස්ස හි කම්මබලෙන මනොද්වාරෙ උපට්ඨාපිතං අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්නාදීනවං කම්මාදිවිසයං ආරබ්භ මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තතො මරණාසන්නවීථියා වත්ථුදුබ්බලභාවෙන මන්දප්පවත්තියා චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි පවත්තන්ති,

තදනන්තරං තදාරම්මණෙ සති, අසති වා භවඞ්ගවිසයමාලම්බිත්වා චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති. භවඞ්ගානන්තරම්පි චුති හොතීති වදන්ති. චුතිචිත්තෙ පන නිරුද්ධෙ තදෙව ආපාථගතං කම්මකම්මනිමිත්තාදිං ආරබ්භ අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනිමිත්තං සහජාතසඞ්ඛාරෙහි කම්මාදිආරම්මණෙ ඛිපියමානං ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබන්ධං රජ්ජුං ආලම්බිත්වා මාතිකාතික්කාමකො විය පුරිමඤ්ච නිස්සයං ජහති, අපරඤ්ච කම්මසමුට්ඨිතං නිස්සයං අස්සාදයමානං වා අනස්සාදයමානං වා ආරම්මණාදීහි පච්චයෙහි පවත්තති. එත්ථ ච ඔරිමතීරං විය පුරිමභවො දට්ඨබ්බො, තත්ථ ඨිතරුක්ඛො විය පුරිමභවෙ පවත්තමානක්ඛන්ධා, රජ්ජු විය කම්මාදිආරම්මණං. කෙචි පන ''රජ්ජු විය හදයවත්ථූ''ති වදන්ති, ''රජ්ජු විය තණ්හා''තිපි අපරෙ. පුරිසො විය විඤ්ඤාණං, තස්ස රජ්ජුග්ගහණං විය තණ්හාය ආරම්මණාභිමුඛනමනං, පයොගො විය ඛිපනකසඞ්ඛාරා, මාතිකා විය චුතිචිත්තං, පරතීරං විය පරලොකො.

600. යථා පුරිසො පරතීරෙ පතිට්ඨහමානො පරතීරරුක්ඛවිනිබන්ධං කිඤ්චි අස්සාදයමානො වා අනස්සාදයමානො වා කෙවලං පථවියං සකබලප්පයොගෙනෙව පතිට්ඨාති , එවමිදම්පි භවන්තරත්තභාවවිනිබන්ධහදයවත්ථුසඞ්ඛාතං නිස්සයං පඤ්චවොකාරභවෙ අස්සාදයමානං වා චතුවොකාරභවෙ අනස්සාදයමානං වා කෙවලං ආරම්මණනිස්සයසම්පයුත්තධම්මෙහෙව පවත්තතීති **තං විඤ්ඤාණං නාපි ඉධාගතං** ඉමස්මිංයෙව භවෙ නිබ්බත්තත්තා. **කම්මාදින්ති** අතීතභවනිබ්බත්තකකම්මාදිං. **ආදි**-සද්දෙන ඛිපනකසඞ්ඛාරානං, නමනවසෙන පවත්තතණ්හාය, කම්මාදිවිසයාය ආදීනවපටිච්ඡාදිකාය ච අවිජ්ජාය, දළ්හග්ගාහාදිකරානං උපාදානාදීනඤ්ච ගහණං දට්ඨබ්බං. තත්ථ කම්මං නාම උපපජ්ජවෙදනීයභූතං, අපරාපරියවෙදනීයභූතං වා පටිසන්ධිනිබ්බත්තකකම්මං. ඛිපනකසඞ්ඛාරා නාම චුතිආසන්නජවනසහජාතසඞ්ඛාරා, පටිසන්ධිජනකකම්මසහගතසඞ්ඛාරා වා, තතො පුරිමජවනසහගතසඞ්ඛාරාති වා කෙචි. නමනවසෙන පවත්තතණ්හා නාම අනුසයාවත්ථාය පවත්තතණ්හා. එස නයො ආදීනවපටිච්ඡාදකඅවිජ්ජායපි. කම්මාදිවිසයා පුබ්බෙ වුත්තායෙව. දළ්හග්ගාහකරඋපාදානා නාම මණ්ඩූකං පන්නගො විය උපපත්තිභවස්ස දළ්හග්ගහණවසෙන පවත්තා කාමුපාදානාදයො.

601-5. සද්දපටිඝොසාදීනං සතිපි පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙ සන්තානබන්ධො න පාකටොති තෙසං එකත්තනානත්තභාවං අනාමසිත්වා අනාගතමතීතහෙතුසමුප්පාදමෙව දස්සෙන්තො **''එත්ථ ච''**තිආදිමාහ. **එත්ථාති** ඉමස්මිං චුතිපටිසන්ධාධිකාරෙ. **පටිඝොසදීපමුද්දාදීති ආදි**-සද්දෙන ආදාසතලගතමුඛනිමිත්තාදීනං ගහණං. **අඤ්ඤත්ථ අගන්ත්වාති** සද්දාදිපච්චයදෙසං අනුපගන්ත්වා. ඉදං වුත්තං හොති – යථා සද්දාදීනං උප්පත්තිපදෙසං අනුපගන්ත්වා පටිඝොසො සද්දහෙතුකො, පදීපො පදීපන්තරාදිහෙතුකො, මුද්දා ලඤ්ඡනහෙතුකො, මුඛනිමිත්තාදිකං ආදාසාදිඅභිමුඛාදිහෙතුකං හොති තතො පුබ්බෙ අභාවා, එවමිදම්පි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං න හෙතුදෙසං ගන්ත්වා තංහෙතුකං හොති තතො පුබ්බෙ අභාවා, තස්මා න ඉදං හෙතුදෙසතො පුරිමභවතො ඉධාගතං පටිඝොසාදයො විය සද්දාදිදෙසතො, නාපි තතො හෙතුං විනා උප්පන්නං සද්දාදීහි විනා පටිඝොසාදයො වියාති. අථ වා **අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වාති** පුබ්බෙ පච්චයපදෙසෙ සන්නිහිතා හුත්වා තතො අඤ්ඤත්‍ර ගන්ත්වා තප්පච්චයා න හොන්ති උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා, නාපි සද්දාදිපච්චයා න හොන්ති, එවං ඉදම්පීති වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. **සන්තානබන්ධතො නත්ථීති** සන්තානප්පබන්ධතො නත්ථි එකතා සන්තානෙකත්තෙපි අඤ්ඤස්සෙව විඤ්ඤාණස්ස පාතුභවනතො, නාපි නානතා අපුබ්බානං අපුබ්බානං උප්පාදෙපි පඨමුප්පන්නං ධම්මං විනා පච්ඡිමස්ස අනුප්පජ්ජනතො, පදීපස්ස විය නානතා න සියා. ඛණිකාපි හි පදීපජාලා සන්තානෙකත්තං උපාදාය සා එවාති වුච්චති, අත්තකිච්චඤ්ච සාධෙති. **''සති සන්තානබන්ධෙ''**තිආදිනා සන්තානබන්ධෙ එකන්තං එකත්තාය ච නානත්තාය ච අග්ගහෙතබ්බතං, ගහණෙ ච දොසං දස්සෙති. ඉදං වුත්තං හොති – සන්තානබන්ධෙ සති යදි එකන්තෙන එකතා සියා, ඛීරදධීනම්පි අනඤ්ඤභාවතො, අත්තතොයෙව ච සයං අනුප්පජ්ජනතො ඛීරතො දධිසම්භූතං න භවෙය්‍ය. අථාපි සන්තානබන්ධෙ සති එකන්තං නානතා භවෙය්‍ය, ඛීරදධීනම්පි නානත්තා, අඤ්ඤස්ස ච සාමිභාවමත්තෙන අපරස්ස සාමිභාවායොගතො ඛීරසාමි නරො දධිසාමි න භවෙය්‍ය, න ච පනෙවං ලොකෙ දිස්සතීති.

606. **තස්මාති** යස්මා එවං ලොකවොහාරපරිච්ඡෙදො හොති, තස්මා එකන්තං එකතා, නානතාපි වා න චෙව උපගන්තබ්බා. එකත්තෙ පන අධිප්පෙතෙ ධම්මතො අග්ගහෙත්වා සන්තානතොව ගහෙතබ්බං, නානත්තෙ අධිප්පෙතෙ සන්තානවසෙන අග්ගහෙත්වා ධම්මතොව ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායො. තෙනාහු පොරාණා –

> ''දිට්ඨසන්තානබන්ධස්මිං , එකඤ්ඤත්තවිචාරණෙ;
> සහාගුප්පත්තියෙකත්ත-මඤ්ඤත්තං ඛණභෙදතො''ති.

එත්ථ ච එකන්තං එකතාපටිසෙධෙන ''සයංකතං සුඛදුක්ඛ''න්ති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති, එකන්තං නානතාපටිසෙධෙන ''පරංකතං සුඛදුක්ඛ''න්ති.

607-9. නනු න සුන්දරං, නනු සියාති වා සම්බන්ධො. **අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙති** සඞ්කන්තිපාතුභාවරහිතෙ, අසඞ්කන්තිවසෙන වා පාතුභාවෙ, අසඞ්කමිත්වාව පාතුභාවෙති අත්ථො. **ඛන්ධාභිසම්භවාති** අභිසම්භූතක්ඛන්ධා, අථ වා අභිසම්භවති කම්මං එතෙසූති **අභිසම්භවා,** ඛන්ධා, එවං අභිසම්භවා කම්මාධිට්ඨානභූතා ඛන්ධාති අත්ථො. **ඉධ නිරුද්ධත්තාති** ඵලාධිට්ඨානභූතං පරලොකං අගන්ත්වා ඉධෙව නිරුද්ධත්තා. **පරත්ථාගමතොති** පරලොකං අගමනතො. **තස්සාති** කම්මස්ස. **අඤ්ඤස්සාති** යෙන තං කම්මං කතං, තතො අඤ්ඤස්ස. **අඤ්ඤතොති** යං තං කම්මං නිබ්බත්තං,

තතො අඤ්ඤතො. **එතං විධානන්ති** ඉධලොකතො පරලොකං ගන්ත්වා නත්ථි, තත්ථ ‘‘අඤ්ඤෙව ඛන්ධා නිබ්බත්තන්තී’’ති ඉදං සබ්බං යථාවුත්තවිධානං.

611-4. ‘‘සන්තානෙ…පෙ…. සාධකො’’ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං පකාසෙතුං **‘‘එකස්මිං පනා’’**තිආදි වුත්තං. **එකස්මිං සන්තානෙති** යස්මිං ධම්මපුඤ්ජෙ කම්මං නිබ්බත්තං, තස්සෙව සන්තානෙති අත්ථො. අඤ්ඤස්සාතිපි වා…පෙ. … හොති. තත්ථ එකන්තං එකත්තනානත්තානං පටිසිද්ධත්තාති අධිප්පායො. **එතස්සත්ථස්සාති** හෙතුඵලානං අත්ථතො අඤ්ඤත්තෙපි තෙනෙව හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධත්තා තං ඵලං අඤ්ඤස්ස, අඤ්ඤතොති වා න වත්තබ්බන්ති එතස්ස අත්ථස්ස. **බීජානන්ති** අම්බමාතුලුඞ්ගබීජානං. **අභිසඞ්ඛාරොති** මධුආදිපරිභාවනං. **මධුආදිනාති** මධුචතුමධුරඅලත්තකරසාදිනා. **තස්සාති** තස්ස පරිභාවිතබීජස්ස. **පඨමං ලද්ධපච්චයොති** මධුරභාවූපගමනතො පඨමමෙව ලද්ධපච්චයො. **කාලන්තරෙති** ඵලකාලෙ. **එවං ඤෙය්‍යමිදම්පි වාති** යථා එතං, එවං ඉදම්පි ඤාතබ්බං. ඉදං වුත්තං හොති – යථා හි අම්බබීජාදීසු මධුනා, චතුමධුරෙන වා යොජෙත්වා රොපිතෙසු ඵලරසො මධුරො හොති, මාතුලුඞ්ගබීජෙ ච අලත්තකරසෙන රජිත්වා රොපිතෙ අම්බිලභණ්ඩො රත්තො හොති, න ච තං බීජං අභිසඞ්ඛරණං වා ඵලට්ඨානං පාපුණාති, එවං සන්තෙපි කාලන්තරෙ ඵලවිසෙසො න අඤ්ඤබීජසන්තානෙ හොති, න ච අඤ්ඤස්මිං බීජෙ අභිසඞ්ඛාරපච්චයතො හොති, එවමෙව යෙ ඉධ ලොකෙ නිබ්බත්තක්ඛන්ධා, තෙසු නිප්ඵන්නං කම්මං වා පරලොකං න ගච්ඡන්ති. එවම්පි කාලන්තරෙ විපාකක්ඛන්ධා අඤ්ඤස්මිං සන්තානෙ න නිබ්බත්තන්ති, න ච අඤ්ඤකම්මපච්චයතො හොන්තීති.

එත්ථ හි අභිසඞ්ඛතං බීජං විය කම්මං වා සත්තො, අභිසඞ්ඛාරො විය කම්මං, බීජස්ස අඞ්කුරාදිප්පබන්ධො විය සත්තස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිප්පබන්ධො. තත්ථුප්පන්නස්ස මධුරරසස්ස අම්බිලභණ්ඩෙ රත්තස්ස ච තස්සෙව බීජස්ස තතො එව ච අභිසඞ්ඛාරතො භාවො විය කම්මකාරකස්සෙව සත්තස්ස තතො එව ච අභිසඞ්ඛරණතො භාවො වෙදිතබ්බො.

615. **බාලකාලෙ…පෙ…. ඵලදායිනාති** බාලසරීරෙ කතං විජ්ජාපරියාපුණනං, සිප්පසික්ඛනං, ඔසධූපයොගො ච න වුඩ්ඪසරීරං ගච්ඡති, අථ ච තන්නිමිත්තං විජ්ජාපාටවං, සිප්පජානනං, අනාමයතාදි ච වුඩ්ඪසරීරෙ හොන්ති, න ච තානි අඤ්ඤස්ස හොන්ති තංසන්තතිපරියාපන්නෙ එව සදිසෙ උප්පජ්ජනතො. න ච යථා පයුත්තෙන විජ්ජාපරියාපුණනාදිනා විනා තානි අඤ්ඤතො හොන්ති තදභාවෙ අභාවතො, එවං ඉධාපි සන්තානෙ යං ඵලං, එතං නාඤ්ඤස්ස, න ච අඤ්ඤතොති යොජෙතබ්බං. එතෙන ච සඞ්ඛාරාභාවෙ ඵලාභාවමෙව දස්සෙති, න අඤ්ඤපච්චයනිවාරණං කරොති.

616-8. **එවං සන්තෙපීති** අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ. තත්ථ ච යථාවුත්තදොසපරිහරණෙ සති සිද්ධෙපීති අත්ථො. **විජ්ජමානන්ති** පදීපස්ස වට්ටිකාස්නෙහො විය විජ්ජමානං අනිරුද්ධන්ති අත්ථො. **අවිජ්ජමානන්ති** වට්ටදුක්ඛාභාවස්ස අරහතො චුතිචිත්තං විය අවිජ්ජමානං නිරුද්ධන්ති අත්ථො. **තප්පවත්තික්ඛණෙති** කම්මස්ස පවත්තමානක්ඛණෙයෙව. තෙනාහ **‘‘සද්ධිමෙව ච හෙතුනා’’**ති. **අවිජ්ජමානන්ති** පවත්තික්ඛණතො පුබ්බෙ විජ්ජමානතං අසම්පත්තං. **නිරුද්ධන්ති** ඛණත්තයං පත්වා නිරුද්ධං. තෙනාහ –

> ‘‘පවත්තික්ඛණතො පුබ්බෙ, පච්ඡා නිච්චඵලං සියා’’ති.

පුබ්බෙති කම්මායූහනතො පුබ්බෙ. අවිජ්ජමානතාසාමඤ්ඤෙන හෙතං වුත්තං. **පච්ඡාති** විපාකප්පවත්තිතො පච්ඡා ච.

619-20. **කටත්තාපච්චයොති** කටත්තා එව පච්චයො, න විජ්ජමානතාය අවිජ්ජමානතාය වාති අත්ථො. තෙනාහ ‘‘කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොතී’’තිආදි (ධ. ස. 431). යදි එවං අරහතා කතකම්මම්පි කටත්තාපච්චයො සියාති? නයිදමෙවං. යථා හි අච්ඡින්නමූලස්මිං රුක්ඛෙ පුප්ඵිතං බීජසමත්ථම්පි කුසුමං මූලෙ ඡින්නමත්තෙ ඵලදායකං න හොති, එවං අරහතොපි කිලෙසමූලස්ස අබ්බොච්ඡින්නකාලෙ සන්තානෙ පවත්තම්පි කම්මං කිලෙසමූලච්ඡින්නමත්තෙයෙව ඵලදානෙ අසමත්ථභාවං ආපන්නන්ති. තෙනාහු පොරාණා –

> ‘‘බාලජනජ්ඣාරුළ්හො ,
> ජාතිරථො කම්මකිලෙසචක්කොයං;
> කිලෙසචක්කවිධමනො,
> න යාති කම්මෙකචක්කෙපී’’ති.

කටත්තා වෙ පච්චයො, නිච්චඵලදායකො විඛන්ධොති ආහ **‘‘පාටිභොගාදික’’**න්තිආදි. **පාටිභොගාදිකන්ති** මූලභාවූපගමනාදිකං. **ආදි**-ග්ගහණෙන ‘‘පච්ඡා මූලං දස්සාමී’’ති භණ්ඩග්ගහණං, ඉණග්ගහණඤ්ච සඞ්ගණ්හාති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – පාටිභොගකිරියාදීනං විජ්ජමානතා, අවිජ්ජමානතා වා නියාතනෙ, පටිභණ්ඩදානෙ, ඉණදානෙ ච පච්චයො න හොති, අථ ඛො කරණමත්තං, න ච තං නියාතනාදීනං නිච්චමෙව පච්චයො හොති නියාතනාදිම්හි

කතෙ පච්චයත්තාභාවතො, එවමෙව විපාකුප්පාදනෙපි කම්මස්ස විජ්ජමානතා, අවිජ්ජමානතා වා පච්චයො න හොති, අථ ඛො කරණමත්තමෙව, කරණමත්තෙ ච සති විපක්කවිපාකානං පච්චයො න හොතීති.

621. පරමස්ස උත්තමස්ස අත්ථස්ස පකාසනතො **පරමත්ථප්පකාසනො. පීතිබුද්ධිවිවඩ්ඪනො**ති පීතියා, ඤාණස්ස ච, පීතිසහගතස්ස වා ඤාණස්ස විවඩ්ඪනො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමො පරිච්ඡෙදො

රූපවිභාගවණ්ණනා

622. **ආදිම්හීති** උද්දෙසගාථායං. **ඉදානීති** චිත්තචෙතසිකවිභාවනානන්තරං. **විභාවනන්ති** නිද්දෙසපටිනිද්දෙසවසෙන සරූපතො පකාසනං.

623. **රුප්පතීති** සීතුණ්හාදීහි විකාරමාපජ්ජති, ආපාදීයතීති වා අත්ථො. විකාරාපත්ති ච සීතාදිවිරොධිපච්චයසන්නිධානෙ විසදිසුප්පත්තියෙව. න හි යථාසකං පච්චයෙහි උප්පජ්ජිත්වා ඨිතධම්මානං අඤ්ඤෙන කෙනචි විකාරාපාදනං සක්කා කාතුං, තස්මා පුරිමුප්පන්නරූපසන්තති විය අහුත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං විසභාගපච්චයසමවායෙන විසදිසුප්පත්තියෙව ඉධ ‘‘රුප්පන’’න්ති දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච කත්වා සඞ්ඛියානං විපරිණාමවාදො පච්චක්ඛතො හොති. නනු ච අරූපධම්මානම්පි විරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුප්පත්ති ලබ්භතීති? සච්චං ලබ්භති, න පන විභූතතරා. විභූතතරා හෙත්ථ විසදිසුප්පත්ති අධිප්පෙතා උක්කට්ඨගතිවසෙන යථා ‘‘අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දාතබ්බා’’ති (සං. නි. 3.78).

කුතො එතං විඤ්ඤායතීති චෙ? සීතාදිග්ගහණතො. තථා හි වුත්තං –

> ‘‘කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, රූපං වදෙථ, රුප්පතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා රූපන්ති වුච්චති. කෙන රුප්පති? සීතෙනපි රුප්පති, උණ්හෙනපි රුප්පති, ජිඝච්ඡායපි රුප්පති, පිපාසායපි රුප්පති, ඩංසමකසවාතාතපසරීසපසම්ඵස්සෙනපි රුප්පති, රුප්පතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා රූපන්ති වුච්චතී’’ති (සං. නි. 3.79).

එත්ථ හි සීතාදිග්ගහණං සීතාදිනා වුට්ඨස්ස රුප්පනං විභූතතරං, තස්මා තදෙවෙත්ථ ගහිතන්ති ඤාපනත්ථං. ඉතරථා රුප්පතීති සාමඤ්ඤවචනෙනෙව සිද්ධෙ සීතාදිග්ගහණං නිරත්ථකං සියාති.

යදි එවං, කථං බ්‍රහ්මලොකෙ රූපසමඤ්ඤා? න හි තත්ථ උපඝාතකො සීතාදිඵස්සවිසෙසො ලබ්භතීති? සච්චං, තත්ථාපි තංසභාවානතිවත්තනතො. අරුප්පනස්සාපි හි රුප්පනසභාවානතිවත්තනතො රූපසමඤ්ඤා හොති. යථා අදුද්ධම්පි ඛීරං තංසභාවානතිවත්තනතො ‘‘දුද්ධ’’න්ති වුච්චතීති. අථ වා කිඤ්චාපි තත්ථ උපඝාතකො සීතාදිඵස්සවිසෙසො නත්ථි, අනුග්ගාහකො පන අත්ථි. තථා හි බ්‍රහ්මානං උතුජරූපං අත්ථි, තස්මා අත්ථෙව තත්ථ රුප්පනන්ති න කොචි තත්ථ රූපසමඤ්ඤාය විබන්ධොති.

රූපයතීති වාති සයං විජ්ජමානමෙව අත්තනො සන්තානං විකාරමාපාදයතීති අත්ථො. ඉති පුරිමවිග්ගහෙන විකාරුප්පත්ති ‘‘රුප්පන’’න්ති දීපිතං. ඉමිනා පන විරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ විජ්ජමානස්සෙව යො අත්තනො සන්තානෙ විසදිසුප්පත්තිහෙතුභාවො, තං රුප්පනන්ති දීපිතං හොති. ඉමස්මිං පක්ඛෙ අරූපස්ස රූපසමඤ්ඤාපසඞ්ගො එව නත්ථි. නිරුද්ධමෙව හි තං අනන්තරාදිපච්චයෙහි අරූපං උප්පාදෙති, න විජ්ජමානන්ති. ඝට්ටනෙ විකාරාපත්තියං රූප-සද්දස්ස රුළ්හී, තස්මා අරූපධම්මානං ඝට්ටනාභාවතො න තෙසු රූපසමඤ්ඤාති කෙචි. පටිඝාතො රුප්පනන්ති අපරෙ, තෙසං මතෙන කිඤ්චාපි සප්පටිඝරූපානමෙව රූපසමඤ්ඤාපසඞ්ගො, අථ ඛො අවයවවොහාරෙන සමුදායොපි වොහරීයතීති සබ්බමෙව රූපං රූපසමඤ්ඤං ලභති. කෙචි පනෙත්ථ ‘‘රූපයතීති වණ්ණායතනවසෙන වුත්ත’’න්ති වදන්ති. තඤ්හි වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රූපයති, හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති. තයිදං උපරි වණ්ණායතනනිද්දෙසෙ විසුංයෙව වුච්චතීති න තස්ස ඉධ සංවණ්ණනෙ පයොජනං අත්ථි. **සුරූපොති** ද්වත්තිංසමහාපුරිසලක්ඛණඅසීතිඅනුබ්‍යඤ්ජනබ්‍යාමප්පභාකෙතුමාලාදීහි අලඞ්කතත්තා සොභනරූපකායො, සභාවත්ථො වා රූප-සද්දො ‘‘යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූප’’න්තිආදීසු (පටි. ම. 1.114) විය, තස්මා **සුරූපොති** සොභනසභාවො, තෙන දසබලචතුවෙසාරජ්ජාදිඅසාධාරණගුණවිසෙසසමායොගදීපනතො සත්ථු ධම්මකායසම්පත්තියාපි සොභනතා දස්සිතා හොති.

624. **භූතොපාදායභෙදතොති** එත්ථ තදධීනවුත්තිතාය භවති එත්ථ උපාදාරූපන්ති භූතං. අථ වා මහාභූතායෙව ඉධ පුරිමපදලොපවසෙන භූත-සද්දෙන වුත්තා. තෙනාහ ‘‘චතුබ්බිධා මහාභූතා’’ති. භූතානි උපාදියතෙව, න පන සයං තෙහි අඤ්ඤෙහි වා උපාදියතීති **උපාදායං**. එවඤ්ච කත්වා චතුන්නං මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය පවත්තමානානම්පි උපාදායරූපතාපසඞ්ගො නත්ථි. න හි තෙ කෙවලං අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදියන්තෙව, අථ ඛො සයං උපාදායරූපෙහි උපාදියන්ති, තස්මා උපාදාය-සද්දග්ගහණසාමත්ථියතො න මහාභූතානං උපාදායරූපතාපසඞ්ගොති. අථ වා ‘‘චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායරූප’’න්ති (ධ. ස. 584) වචනතො චතුමහාභූතසන්නිස්සිතතාව උපාදායරූපලක්ඛණං, න භූතත්තයාදිසන්නිස්සිතතාපීති න තෙසං උපාදායරූපතාති. භූතඤ්ච උපාදායඤ්ච **භූතොපාදායං,** තෙසං වසෙන භෙදතොති **භූතොපාදායභෙදතො**. භූතසද්දස්ස උභයලිඞ්ගත්තා ආහ **‘‘මහාභූතා’’**ති. උපාදාති උපාදායරූපානි ‘‘පටිසඞ්ඛා යොනිසො’’තිආදීසු විය එත්ථ ය-කාරලොපො දට්ඨබ්බො.

625. කතමෙ පන චත්තාරො මහාභූතා, කථඤ්ච තෙ මහාභූතසඞ්ඛිතා, කානි ච උපාදායරූපානි, කථඤ්ච තානි ‘‘උපාදායරූපානී’’ති වුච්චන්තීති ඉදං චොදනං හදයෙ කත්වා කමෙන සොධෙන්තො ආහ **‘‘පථවීධාතූ’’**තිආදි. **චත්තාරොමෙ**ති චත්තාරො ඉමෙ. මහා ච සො භූතො චාති මහාභූතො, තෙන **මහාභූතෙන** සදෙවකෙ ලොකෙ මහන්තභාවෙන පාතුභූතෙන සම්මාසම්බුද්ධෙනාති අත්ථො. අථ වා –

‘‘කාලො ඝසති භූතානි,
සබ්බානෙව සහත්තනා;
යො ච කාලඝසො භූතො,
ස භූතපචනිං පචී’’ති. (ජා. 1.2.190) –

ආදීසු විය භූත-සද්දස්ස සත්තෙසු, ඛීණාසවෙසු ච පවත්තනතො **මහාභූතෙනා**ති මහතා සත්තෙන, මහාඛීණාසවෙනාති වා අත්ථො. ඛීණාසවොපි හි පරික්ඛීණපටිසන්ධිකත්තා භූතොයෙව න භවති, න ච භවිස්සතීති භූතොති වුච්චති.

626. **මහන්තා පාතුභූතා**ති උපාදින්නකසන්තානෙපි අනුපාදින්නකසන්තානෙපි සසම්භාරධාතුවසෙන මහන්තා හුත්වා භූතා ජාතා නිබ්බත්තාති අත්ථො. තෙසං අනුපාදින්නකසන්තානෙ –

‘‘ද්වෙ සතසහස්සානි, චත්තාරි නහුතානි ච;
එත්තකං බහලත්තෙන, සඞ්ඛාතායං වසුන්ධරා’’ති. (ධ. ස. අට්ඨ. 584) –

ආදිනා නයෙන මහන්තපාතුභූතතා වුත්තා. උපාදින්නකසන්තානෙපි අනෙකයොජනසතිකමච්ඡකච්ඡපතිගාවුතප්පමාණදෙවදානවාදිසරීරවසෙන දට්ඨබ්බා. වුත්තම්පි හෙතං ‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, මහාසමුද්දෙ යොජනසතිකාපි අත්තභාවා’’තිආදි (අ. නි. 8.20; චූළව. 385; උදා. 45).

මහාභූතසමාති අනෙකබ්භුතවිසෙසදස්සනෙන, අනෙකභූතදස්සනෙන ච මහන්තා භූතා, මහන්තානි අබ්භුතානි වා එතෙසූති මහාභූතා, මායාකාරා, යක්ඛාදයො වා ජාතිවසෙනෙව මහන්තා භූතාති මහාභූතා, තෙහි එතෙ සමාති මහාභූතසමා. එතෙ හි යථා මායාකාරා අමණිං එව උදකං මණිං කත්වා දස්සෙන්ති, අසුවණ්ණංයෙව ලෙඩ්ඩුආදිකං සුවණ්ණං කත්වා දස්සෙන්ති, යථා ච සයං නෙව යක්ඛා න පක්ඛිනො සමානා යක්ඛාදිභාවම්පි දස්සෙන්ති, එවමෙවං සයං අනීලානෙව හුත්වා නීලං උපාදායරූපං දස්සෙන්ති, සයං අපීතායෙව…පෙ.… සයං අනොදාතායෙව හුත්වා ඔදාතං උපාදායරූපං දස්සෙන්තීති මායාකාරමහාභූතසාමඤ්ඤතො මහාභූතා.

යථා ච යක්ඛා මහාභූතා යං ගණ්හන්ති, නෙවස්ස අන්තොසරීරෙ ඨානං උපලබ්භති, න සරීරතො බහි, න ච තස්ස අඞ්ගමඞ්ගං නිස්සාය න තිට්ඨන්ති. යදි හි සරීරස්ස අන්තො ඨිතා, සකලසරීරෙ බ්‍යාපනං න සියා. අථ බහි ඨිතා, යක්ඛග්ගහිතකෙන කතකුසලාකුසලං යක්ඛස්ස න සියා. යදි චස්ස අඞ්ගමඞ්ගං නිස්සාය න ඨිතා, යක්ඛග්ගහිතකෙ පහටෙ යක්ඛස්ස දුක්ඛවෙදනුප්පත්ති න සියා, න ච සරීරෙ රාජිඋට්ඨානං භවෙය්‍ය. යස්මා පනෙතං සබ්බං අත්ථි, තස්මා තෙ අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානා, එවමෙතෙපි න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අන්තො න බහි ඨිතා උපලබ්භන්ති, න ච අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය න තිට්ඨන්ති. යදි හි තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අන්තො ඨිතා, න සකසකකිච්චකරා සියුං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනුපවෙසනතො. අථ අඤ්ඤමඤ්ඤතො බහි ඨිතා, විනිබ්භුත්තා සියුං, තථා ච සති අවිනිබ්භුත්තවාදො පරිහායෙය්‍ය, තස්මා අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානාති. යක්ඛමහාභූතසමානතාය මහාභූතසමා. අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානාපි චෙතෙ පතිට්ඨානාදිනා යථාසකකිච්චවිසෙසෙන සෙසානං තිණ්ණං උපකාරකා හොන්තා සහජාතාදිනා පච්චයෙන පච්චයො හුත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සායෙව තිට්ඨන්ති.

වඤ්චකත්තා අභූතෙනාති යක්ඛිනීආදයො විය අභූතෙන අතච්ඡෙන මනාපවණ්ණසණ්ඨානාදිනා සත්තානං වඤ්චකත්තා මහන්තානි අභූතානි එතෙසූති මහාභූතාති සම්මතා . යථා හි යක්ඛිනීආදයො මනාපෙහි කාළසාමාදිවණ්ණෙහි, පුථුලපීවරකිසාදිසණ්ඨානෙහි, හත්ථභමුආදිවික්ඛෙපෙහි ච අත්තනො භයානකභාවං පටිච්ඡාදෙත්වා සත්තෙ වඤ්චෙන්ති, අත්තනො වසං නෙන්ති, එවමෙතෙපි ඉත්ථිපුරිසාදීසු මනාපෙන ඡවිවණ්ණෙන, මනාපෙන අඞ්ගපච්චඞ්ගසණ්ඨානෙන, මනාපෙන ච හත්ථපාදඅඞ්ගුලිභමුකවික්ඛෙපෙන අත්තනො කක්ඛළත්තාදිසරීරලක්ඛණං පටිච්ඡාදෙත්වා බාලජනං වඤ්චෙන්ති, අත්තනො සභාවං දට්ඨුං න දෙන්තා තං අත්තනො වසං නෙන්ති.

627-30. **චක්ඛුසොතන්ති**ආදීසු රූපමෙව රූපතා. හදයඤ්ච තං වත්ථු ච මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනන්ති හදයවත්ථු, හදයස්ස වා විඤ්ඤාණස්ස වත්ථූති හදයවත්ථු, පුරිමපදලොපෙන පන **‘‘වත්ථූ’’**න්ති වුත්තං. කබළීකාරො ආහාරොයෙව **ආහාරතා**. කිඤ්චාපි **ධම්මසඞ්ගණියං** රූපනිද්දෙසෙ කබළීකාරො ආහාරො ඔසානෙ උද්දිට්ඨො, ඉධ පන නිප්ඵන්නරූපානං එකට්ඨානෙ දස්සනත්ථං හදයවත්ථුඅනන්තරං උද්දිට්ඨොති. ලහුතා ආදි යාසං මුදුතාකම්මඤ්ඤතානන්ති ලහුතාදයො, තාසං තයං **ලහුතාදිත්තයං,** තත්ථ ලහුභාවො ලහුතා, තථා මුදුතාපි. කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො කම්මඤ්ඤතා. ලහුතාදීනං සයං අනිප්ඵන්නත්තා නිප්ඵන්නරූපවිකාරභාවං දස්සෙතුං **‘‘රූපස්සා’’**ති විසෙසනං කතං. **චතුවීසතී**ති ගණනපරිච්ඡෙදො, බලරූපාදීනං නිසෙධනත්ථො. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං

පරතො ආවි භවිස්සති . **නිස්සායාති** නිස්සාය එව, න පන නිස්සයවසෙනපි. චතූහි උපාදානෙහි නිමුත්තතාය නික්ඛන්තං උපාදානතො මානසං එතස්සාති **නිරුපාදානමානසො.**

631-2. **පත්ථටත්තාති** පුථුත්තා, තෙන පුථුභාවතො පුථවී, පුථවී එව පථවීති නිරුත්තිනයෙන සද්දසිද්ධි දීපිතා හොති. අයං පන සම්භාරපථවියා වසෙන යුජ්ජති. සා හි පුථුභූතා පත්ථටාති. ලක්ඛණපථවියා වසෙන පන පථනට්ඨෙන පථවී, සහජරූපානං පතිට්ඨාභාවෙන පක්ඛායති උපට්ඨාතීති අත්ථො. පුරිමොපි වා අත්ථො ලක්ඛණපථවියා වසෙන ලබ්භති. **වායනතොති** සමුදීරණතො, දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන භූතසඞ්ඝාටස්ස පාපනතොති අත්ථො. **තෙජෙති** පරිපාචෙති, නිසෙති වා, තික්ඛභාවෙන සෙසභූතත්තයං උස්මාපෙතීති අත්ථො. ගාථාබන්ධවසෙන චෙත්ථ ඉති-සද්දලොපතො ''තෙජෙති''ච්චෙව වුත්තං. එවං ''ආපෙතී''ති එත්ථාපි. තස්මා තෙජෙතීති **තෙජො,** ආපෙතීති **ආපොති** වුත්තං හොති. **ආපෙති පාලනාති** අනුපාලෙතබ්බරූපපරියොසානං ආපෙති පත්ථරති. තථා හෙතං ''ආබන්ධනකිච්ච''න්ති වුච්චති. ආපීයතීති **ආපො.** සොසීයති පිවීයතීති අත්ථොති කෙචි. අයං පනත්ථො සසම්භාරාපෙ යුජ්ජතීති වදන්ති, ලක්ඛණාපෙපි යුජ්ජතෙව. සොපි හි එරුසපාචනවිසොසනාකාරෙන සෙසභූතත්තයෙන පීයමානො විය පවත්තතීති. ආපායතීති වා **ආපො,** බ්‍රූහෙති වඩ්ඪෙතීති අත්ථො. තථා හෙස පරිබ්‍රූහනරසො. **තෙසන්ති** යථාවුත්තානං භූතොපාදායභෙදානං රූපානං. **වක්ඛාමීති** කථෙස්සාමි. කිං කාරණාති ආහ **''ලක්ඛණාදීසූ''**තිආදි. **හි**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා ලක්ඛණාදීසු ඤාතෙසු ධම්මා ආවි භවිස්සන්ති, තස්මා තෙසං පරතො ආවිභාවහෙතූති අත්ථො.

633-4. කානි පන තානි ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි නාම, යෙසු ඤාතෙසු ධම්මා ආවි භවිස්සන්තීති ඉමං චොදනං සොධෙතුං ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි සරූපතො කථෙන්තො ආහ **''සාමඤ්ඤං වා''**තිආදි. **සාමඤ්ඤං** සාධාරණො අනිච්චාදිකො. **සභාවො** කක්ඛළාදිවුසනාදිකො අසාධාරණභාවො. **කිච්චන්ති** සන්ධාරණාදිකිච්චං. **සම්පත්තීති** සම්පන්නභාවො. ''සුරසො ගන්ධබ්බො''තිආදීසු හි ගන්ධබ්බසම්පත්තියා රස-සද්දෙන වුච්චමානත්තා **සම්පත්ති රසොති. ඵලන්ති** සහජාතනානක්ඛණිකවසෙන යීතං ඵලං. **උපට්ඨානනයොති** ගහෙතබ්බභාවෙන ඤාණස්ස උපට්ඨානාකාරො. **ආසන්නකාරණන්ති** පධානකාරණං.

ලක්ඛීයති එතෙනාති ලක්ඛණං, කක්ඛළත්තං ලක්ඛණමෙතිස්සාති **කක්ඛළත්තලක්ඛණා.** නනු ච කක්ඛළත්තමෙව පථවීධාතූති? සච්චමෙතං. තථා හි විඤ්ඤාතාවිඤ්ඤාතසද්දත්ථතාවසෙන අසම්භින්නෙපි ධම්මෙ කප්පනාසිද්ධෙන භෙදෙන එවං නිද්දෙසො කතො. එවඤ්හි අත්ථවිසෙසාවබොධො හොතීති. අථ වා ලක්ඛීයතීති ලක්ඛණං, කක්ඛළා හුත්වා ලක්ඛියමානා ධාතු **කක්ඛළත්තලක්ඛණාති** එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. සෙසාසුපි එසෙව නයො. **පතිට්ඨානරසාති** සහජාතධම්මානං පතිට්ඨානභාවකිච්චා. අසහජාතානම්පි සන්තතිවසෙන පතිට්ඨානභාවො හොතෙව. තතො එව නෙසං සම්පටිච්ඡනාකාරෙන ඤාණස්ස පච්චුපට්ඨාතීති **සම්පටිච්ඡනපච්චුපට්ඨානා.** ඉමිනා කිච්චවසෙනෙවෙත්ථ ''පච්චුපට්ඨාන''න්ති දස්සෙති. **පදට්ඨානං** පනෙත්ථ චතුන්නම්පි එකතො කත්වා වක්ඛති.

පග්ඝරණලක්ඛණාති ද්‍රවතාභාවතො විස්සන්දනලක්ඛණා. **බ්‍රූහනරසාති** සහජාතධම්මානං මිලාතභාවූපගමනං අදත්වා වඩ්ඪනකිච්චා. තථා හි සා තෙසං පීණිතභාවං දස්සෙතීති වුච්චති. **සඞ්ගහපච්චුපට්ඨානාති** බාහිරකඋදකං විය නහානියචුණ්ණස්ස සහජාතධම්මානං විප්පකිරිතුං අදත්වා සම්පිණ්ඩනවසෙන සඞ්ගණ්හනපච්චුපට්ඨානා. **පරිපාචනරසාති** පරිණතභාවකරණරසා. **මද්දවානුප්පදානපච්චුපට්ඨානාති** බාහිරග්ගි විය ජතුලොහාදීනං සහජාතධම්මානං මුදුභාවානුප්පදානපච්චුපට්ඨානා. **විත්ථම්භනලක්ඛණාති** පූරණලක්ඛණා. **සමුදීරණරසාති** කම්පනරසා. **අභිනීහාරො** භූතත්තයස්ස දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවො, නීහරණං වා බීජතො අඞ්කුරාදිකස්ස විය. **එකෙකා...පෙ.... තබ්බාති** පථවීධාතු ආපාදිභූතත්තයපදට්ඨානා, ආපොධාතු පථවීතෙජාදිභූතත්තයපදට්ඨානාති එවං එකෙකා ධාතු අවසිට්ඨභූතත්තයපදට්ඨානා.

ආරොහපරිණාහවසෙන හි මජ්ඣිමෙ ඉමස්මිං සරීරෙ පරිග්ගය්හමානා පරමාණුභෙදසඤ්චුණ්ණා සුඛුමරජභූතා පථවීධාතු දොණමත්තා සියා. සා ච තතො උපඩ්ඪප්පමාණාය ආපොධාතුයා යථා න විකිරති, එවං ආබන්ධනවසෙන සඞ්ගහිතා. යථා පන පග්ඝරණසභාවාය ආපොධාතුයා වසෙන කිලින්නභාවං පිච්ඡිලභාවං නාපජ්ජති, එවං තෙජොධාතුයා අනුපාලිතා. යථා පන තස්සා වසෙන න විකිරීයති, එවං වායොධාතුයා විත්ථම්භිතා සඞ්ඝාතභාවං පාපිතා. එවං සුඛුමරජභූතාපි ආබන්ධනපරිපාචනසමුදීරණකිච්චාහි ආපොතෙජොවායොධාතූහි ලද්ධපච්චයා සිනෙහෙන තෙමිතා, තෙජසා පරිපක්කා, වායුනා විත්ථම්භිතා පිට්ඨචුණ්ණානි විය න ඉතො චිතො ච විකිරීයති විද්ධංසීයති, අවිකිරියමානා අවිද්ධංසියමානා නානප්පකාරකං ඉත්ථිපුරිසලිඞ්ගාදිභාවවිභාගං උපගච්ඡති, අණුථූලදීඝරස්සථිරකඨිනාදිභාවඤ්ච පකාසෙති.

යූසගතා ආබන්ධනාකාරභූතා පනෙත්ථ ආපොධාතු පථවීපතිට්ඨිතා තෙජානුපාලිතා වායොවිත්ථම්භිතා න ගළති , න පග්ඝරති, න පරිස්සවති. එවං තීහි ධාතූහි අනුපාලිතා අපග්ඝරමානා අපරිස්සවමානා පිණ්ඩිතභාවං දස්සෙති. එසා හි අනුබ්‍රූහනරසා.

අසිතපීතාදිපරිපාචිතා චෙත්ථ උසුමාකාරභූතා උණ්හත්තලක්ඛණා තෙජොධාතු පථවීපතිට්ඨිතා ආපොසඞ්ගහිතා වායොවිත්ථම්භිතා ඉමං කායං පරිපාචෙති, වණ්ණසම්පත්තිඤ්චස්ස ආවහති. සා හි යථානුභුත්තස්ස ආහාරස්ස සම්මා

පරිණාමනෙන රසාදිසම්පත්තියා හෙතුභාවං ගච්ඡන්තී ඉමං කායං පරිපාචෙති, වණ්ණසම්පත්තිඤ්ච ආවහති. කම්මුපනිස්සයාය හි චිත්තපසාදහෙතුකාය ච සරීරෙ වණ්ණසම්පදාය තෙජොධාතු විසෙසපච්චයො, තථෙව උතුආහාරසමුට්ඨානාය රූපසම්පත්තියාති. තාය ච පන පරිපාචිතො අයං කායො න පූතිභාවං ගච්ඡති.

අඞ්ගමඞ්ගානුසටා චෙත්ථ සමුදීරණවිත්ථම්භනලක්ඛණා වායොධාතු පථවීධාතුයා අත්තනි පතිට්ඨාපීයති. යථා සහජාතධම්මෙහි විසුං න හොති, එවං ආපොධාතුයා සඞ්ගය්හති. යථා සහජාතධම්මා න පරිස්සවන්ති, එවං තෙජොධාතුයා අනුපාලීයති. සා එවං තීහි ධාතූහි යථාරහං අනුපාලියමානා ඉමං කායං විත්ථම්භෙති. තාය පන විත්ථම්භිතො අයං කායො න පරිපතති, උජුකං තිට්ඨති, ඉච්චෙවං එකෙකාය ධාතුයා තිස්සන්නං ධාතූනං වසෙනෙව පවත්තනතො වුත්තං ''එකෙකා චෙත්ථ සෙසභූතත්තයපදට්ඨානාති වෙදිතබ්බා''ති.

එවං භූතරූපානං සද්ධිං වචනත්ථෙහි ලක්ඛණාදයො දස්සෙත්වා ඉදානි උපාදායරූපානි දස්සෙන්තො ආහ **''චක්ඛතී''**තිආදි. අනෙකත්ථත්තා ධාතූනං චක්ඛති-සද්දස්ස විභාවනත්ථතාපි සම්භවතීති කත්වා වුත්තං **''විභාවෙතීති අත්ථො''**ති. **චක්ඛතීති** පන විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආචික්ඛන්තං විය, අභිබ්‍යත්තං වදන්තං විය හොතීති අත්ථො. අථ වා **චක්ඛතීති** විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං රූපං අස්සාදෙන්තං විය හොතීති අත්ථො. චක්ඛතීති හි අයං සද්දො ''මධුං චක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛතී''තිආදීසු විය අස්සාදත්ථො. වුත්තඤ්හෙතං – ''චක්ඛුං ඛො, මාගණ්ඩිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත''න්ති (ම. නි. 2.209). චක්ඛති ච ''රූපෙසු ආවිඤ්ජනරස''න්ති. යදි එවං ''සොතං ඛො, මාගණ්ඩිය, සද්දාරාම''න්තිආදිවචනතො (ම. නි. 2.209) සොතාදීනම්පි සද්දාදිඅස්සාදකභාවො අත්ථීති තෙසම්පි චක්ඛුසද්දාභිධෙය්‍යතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති නිරුළ්හත්තා. නිරුළ්හො හි එස චක්ඛු-සද්දො ලොචනෙයෙව පදුමාදීසු පඞ්කජාදිසද්දා වියාති.

635-6. චක්ඛුරූපස්ස නිද්දෙසප්පකරණෙපි චක්ඛු-සද්දසාමඤ්ඤතො ආගතං සබ්බම්පි චක්ඛුං පභෙදතො දස්සෙතුං **''තත්ථ චක්ඛු''**තිආදි වුත්තං. **තත්ථාති** තස්මිං චක්ඛුනිද්දෙසෙ. **පඤ්ඤාමංසප්පභෙදතොති** පඤ්ඤාචක්ඛු මංසචක්ඛූති එවං පඤ්ඤාමංසානං වසෙන පභෙදතො. **තත්ථාති** තස්මිං දුවිධෙ චක්ඛුම්හි. පඤ්ඤායෙව **පඤ්ඤාමයං**. **නාමතොති** නාමෙහි පඤ්චවිධන්ති සම්බන්ධො. කතමෙහි නාමෙහීති ආහ **''බුද්ධධම්මා''**තිආදි. තත්ථ **බුද්ධධම්මසමන්තෙහීති** බුද්ධචක්ඛු ධම්මචක්ඛු සමන්තචක්ඛූති ඉමෙහි නාමෙහි. **ඤාණදිබ්බෙහීති** ඤාණචක්ඛු දිබ්බචක්ඛූති ච නාමෙහි. **යථානුක්කමතොති** යථාවුත්තඅනුක්කමතො. **නානත්තන්ති** භෙදං. **මෙති** මය්හං සන්තිකා, මය්හං වචනතොති වා අත්ථො. **නිබොධථ** ජානාථ.

637. තත්ථ ''අද්දසං ඛො අහං, භික්ඛවෙ, බුද්ධචක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙන්තො සත්තෙ අප්පරජක්ඛෙ මහාරජක්ඛෙ තික්ඛින්ද්‍රියෙ''තිආදිනා (ම. නි. 1.283) ආගතං බුද්ධචක්ඛු නාමාති දස්සෙන්තො ආහ **''ආසයානුසයෙ''**තිආදි. තත්ථ **ආසයානුසයෙති** සත්තානං ආසයෙ චෙව අනුසයෙ ච, තස්මිං පවත්තන්ති අත්ථො . තත්ථ ආගන්ත්වා සෙති චිත්තං එත්ථාති ආසයො. බ්‍යග්ඝාසයො විය. යථා හි බ්‍යග්ඝො ගොචරත්ථාය පක්කන්තොපි පුන ආගන්ත්වා වනගහනෙයෙව සයති, තෙනෙව ච තං තස්ස ආසයොති වුච්චති, එවං අඤ්ඤත්ථාපි පවත්තං චිත්තං ආගන්ත්වා යත්ථ සයති, තං තස්ස ආසයොති වෙදිතබ්බං. සො පන සස්සතදස්සනාදිවසෙන චතුබ්බිධො හොති. වුත්තඤ්හෙතං –

> ''සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨී ච, ඛන්ති චෙවානුලොමිකා;
> යථාභූතඤ්ච යං ඤාණං, එතං ආසයසඤ්ඤිත''න්ති. (විසුද්ධි. මහා. 1.136; දී. නි. ටී. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථාවණ්ණනා; සාරත්ථ. ටී. 1. පඨමමහාසඞ්ගීතිවණ්ණනා; වි. වි. ටී. 1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා)

අනුසයකථා උපරි ආගමිස්සති. **ඉන්ද්‍රියානං පරොපරෙති** සද්ධාපඤ්චමකානං ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවෙ. තික්ඛඤ්හි ඉන්ද්‍රියං උක්කට්ඨගතත්තා පරං, මුදු අපරං අනුක්කට්ඨගතත්තා. ඉදං පන **බුද්ධචක්ඛු** ඡසු අසාධාරණඤාණෙසු පුරිමද්වයන්ති දට්ඨබ්බං.

638. **හෙට්ඨා...පෙ.... සඤ්ඤිතන්ති** ''තස්මිංයෙව ආසනෙ විරජං වීතමලං ධම්මචක්ඛුං උදපාදී''ති එවං වුත්තං හෙට්ඨා තීසු මග්ගෙසු ඤාණං ධම්මචක්ඛුන්ති සඤ්ඤිතං. **ඤාණං සබ්බඤ්ඤුතා පනාති** සබ්බඤ්ඤුභාවසඞ්ඛාතං ඤාණං. තඤ්හි සබ්බඤ්ඤූති අභිධානස්ස, බුද්ධියා ච පවත්තිනිමිත්තතාය සබ්බඤ්ඤුභාවො නාම හොති. **ඤෙය්‍යානං සමන්තචක්ඛුන්ති** ඛන්ධාදිවසෙන සමන්තතො සබ්බසො දස්සනට්ඨෙන සමන්තචක්ඛුන්ති ඤෙය්‍යානං. තෙනෙවාහ –

> ''න තස්ස අද්දිට්ඨමිධත්ථි කිඤ්චි,
> අථො අවිඤ්ඤාතමජානිතබ්බං;
> සබ්බං අභිඤ්ඤාසි යදත්ථි ඤෙය්‍යං,
> තථාගතො තෙන සමන්තචක්ඛූ''ති. (චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85);

639. **යං චක්ඛුං උදපාදීති** ආගතන්ති යං ඤාණං ''ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු චක්ඛුං උදපාදි, ඤාණං උදපාදී''ති (මහාව. 15) එවං තත්ථ තත්ථ සුත්තෙසු ආගතං, චතූසු සච්චෙසු තෙපරිවට්ටවසෙන ''දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍යං පරිඤ්ඤාත''න්ති එවමාදිනා ද්වාදසවිධෙන ආකාරෙන පවත්තං, ඉදං **ඤාණචක්ඛු**. යා පන ''අද්දසං ඛො අහං, භික්ඛවෙ, දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙනා''තිආදිනා (ම. නි. 1.284) ආගතා පඤ්චමජ්ඣානසඞ්ඛාතඅභිඤ්ඤාචිත්තසම්පයුත්තා පඤ්ඤා, අයං **දිබ්බචක්ඛූති** දස්සෙතුං **''අභිඤ්ඤාචිත්තජා''**තිආදි වුත්තං. එත්ථ ච පඨමතතියඤාණානි කාමාවචරානියෙව. චතුත්ථම්පි පන පුරිමද්වයමිව කාමාවචරන්ති **ආනන්දාචරියෙන** වුත්තං. ඤාණචක්ඛුං සහඅරියමග්ගවිපස්සනාඤාණන්තිපි යුජ්ජතීති අපරෙ. අග්ගමග්ගෙන සහ විපස්සනාපච්චවෙක්ඛණඤාණන්ති පන යුත්තං විය දිස්සති.

640-4. එවං පඤ්ඤාචක්ඛුස්ස පභෙදං දස්සෙත්වා පුන මංසචක්ඛුස්සාපි පභෙදං දස්සෙතුං **''මංසචක්ඛුපී''**තිආදි වුත්තං. **සසම්භාරපසාදතොති** සසම්භාරචක්ඛු පසාදචක්ඛූති ඉමෙසං ද්වින්නං වසෙන සම්භරීයති එතෙහීති සම්භාරා, අවයවා. තෙ පන උපත්ථම්භකභූතා චතුසමුට්ඨානිකරූපසන්තතියො දට්ඨබ්බා. සහ සම්භාරෙහීති **සසම්භාරං**. සසම්භාරඤ්ච නාම මංසපිණ්ඩො පවුච්චතීති සම්බන්ධො. **අක්ඛිකූපට්ඨිනා හෙට්ඨාති** හෙට්ඨාගතඅක්ඛිකූපස්ස අට්ඨිනා පරිච්ඡින්නොති සම්බන්ධො. **උද්ධන්ති** අක්ඛිකූපතො උද්ධං. **උභතො අක්ඛිකොටීහීති** අක්ඛිකූපස්ස උභයභාගෙ අක්ඛිකොටීහි. **මත්ථලුඞ්ගෙන අන්තතොති** අක්ඛිකූපස්ස අබ්භන්තරෙ ඨිතෙන මත්ථලුඞ්ගෙන. **න්හාරුසුත්තෙන ආබන්ධොති** නහාරුරජ්ජූහි අන්තො මත්ථලුඞ්ගෙන සහ ආබන්ධො. **සකලොපි ච ලොකොති** සකලොපි බාලපුථුජ්ජනලොකො. **යන්ති** යං මංසපිණ්ඩං. **කමලස්ස දලං වියාති** පුථුලවිපුලනීලතාය නීලුප්පලදලං විය. **ජානාතීති** ගණ්හාති. **චක්ඛු නාම න තං හොතීති** තථා ගය්හමානං තං චක්ඛු නාම න හොති. කිඤ්චරහි තන්ති ආහ **''වත්ථු තස්සාති වුච්චතී''**ති. **තස්සාති** තස්ස යථාධිප්පෙතස්ස පරමත්ථචක්ඛුනො. **ඉදං පනාති** නිගමනං.

645-7. තං පන සසම්භාරචක්ඛු යෙහි සම්භාරෙහි සම්භරීයති, තෙ සරූපතො, ගණනතො ච දස්සෙතුං **''වණ්ණො ගන්ධො''**තිආදි වුත්තං. **භාවොති** ඉත්ථියා ඉත්ථිභාවො, පුරිසස්ස පුම්භාවොති ලබ්භමානකභාවො. **සම්භවොති** ආපොධාතුමෙව සම්භවභූතමාහ. **සණ්ඨානන්ති** ච තෙන තෙනාකාරෙන සන්නිවිට්ඨෙසු මහාභූතෙසු තංතංසණ්ඨානවසෙන විඤ්ඤායමානං වණ්ණායතනමාහ. ආපොධාතුවණ්ණායතනෙහි ච අනත්ථන්තරභූතානම්පි සම්භවසණ්ඨානානං විසුං වචනං තථාභූතානං, අතථාභූතානඤ්ච ආපාදීනං යථාවුත්තමංසපිණ්ඩෙ විජ්ජමානත්තා. ආපොධාතුවණ්ණායතනානඤ්හි සන්තානවසෙන පවත්තමානානං අවත්ථාවිසෙසො සම්භවො සණ්ඨානඤ්චාති. **දසෙතෙති** චතස්සො ධාතුයො, තන්නිස්සිතා වණ්ණාදයො චාති ඉමෙ දස. **චතුසමුට්ඨානාති** අන්තොගතහෙත්වත්ථමිදං විසෙසනං, චතුසමුට්ඨානිකත්තාති වුත්තං හොති.

648. චක්ඛු...පෙ.... ජීවිතමෙව චාති ඉමානි එකන්තකම්මසමුට්ඨානානි, පුරිමානි ච චතුසමුට්ඨානානීති **චත්තාලීසඤ්ච චත්තාරි ච** රූපානි භවන්ති, චතුචත්තාලීස රූපානි හොන්තීති අත්ථො.

649-52. **ඉමෙසං පන රූපානං වසෙනාති** යථාවුත්තානං සඞ්ඛෙපතො වුද්දසන්නං, විත්ථාරතො චතුචත්තාලීසානඤ්ච රූපානං වසෙන. **පරිපිණ්ඩිතන්ති** සමන්තතො පිණ්ඩිතං. යත්ථ සෙතම්පි අත්ථි, කණ්හම්පි ලොහිතම්පි පථවීපි ආපොපි තෙජොපි වායොපි, ඉදං පන සෙම්හුස්සදත්තා සෙතං හොති, පිත්තුස්සදත්තා කණ්හං, රුහිරුස්සදත්තා ලොහිතකං, පථවුස්සදත්තා පත්ථිනං හොති, ආපුස්සදත්තා පග්ඝරති, තෙජුස්සදත්තා පරිඩය්හති, වායුස්සදත්තා සම්භමති. ඉදං සම්භාරවන්තතාය සම්භාරචක්ඛූති **පණ්ඩිතෙහි** බුද්ධාදීහි **පකාසිතං** පරිදීපිතං. **එත්ථ සිතොති** එතං සසම්භාරචක්ඛුං නිස්සිතො තදායත්තභූතො. තෙනාහ ''එත්ථ පටිබද්ධො''ති. **චතුන්නං පන භූතානං පසාදොති** චතුන්නං භූතානං පසන්නතාසභාවො පසාදො, ''සෙතෙන මණ්ඩලෙනස්සා''ති පාඨො යුජ්ජති. පොත්ථකෙසු පන ''සෙතෙ තු මණ්ඩලෙ තස්සා''ති ලිඛන්ති. **කණ්හමණ්ඩලමජ්ඣෙති** ඉධාපි ''කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ''ති වත්තබ්බෙ ''චතුත්ථද්දු''තිආදීසු විය ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං විභත්තිලොපං කත්වා ''කණ්හමණ්ඩලමජ්ඣෙ''ති වුත්තං. එවඤ්හි අත්ථො ච යොජනා ච සුට්ඨු උපපන්නා හොන්ති. **අට්ඨකථායම්පි** හි ''සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 596) වුත්තං. අපරෙ පන යථාඨිතවසෙනෙව පාඨං ගහෙත්වා ''සබ්බසො පරික්ඛිත්තස්ස තස්ස සසම්භාරස්ස චක්ඛුනො මජ්ඣෙ සෙතමණ්ඩලෙ කණ්හමණ්ඩලෙ මජ්ඣෙ''ති යොජෙන්ති. **දිට්ඨමණ්ඩලෙති** අභිමුඛෙ ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසභූතෙ දිට්ඨමණ්ඩලෙ.

653-5. **සන්ධාරණා...පෙ.... හුත්වානාති** සන්ධාරණනහාපනමණ්ඩනබීජනකිච්චාහි චතූහි ධාතීහි ඛත්තියකුමාරො විය සන්ධාරණාබන්ධනපරිපාචනසමුදීරණකිච්චාහි අත්තනිස්සයභූතාහි චතූහි ධාතූහි කතූපකාරං හුත්වා. **උතුචිත්තාදිනාති** තීහි සන්තතිසමුට්ඨාපකෙහි උතුචිත්තාහාරෙහි. එත්ථ ච කලාපන්තරගතා උතුආහාරා අධිප්පෙතාති වදන්ති. **ආයුනා කතපාලනන්ති** චතුධාතුනිස්සිතෙනෙව ජීවිතින්ද්‍රියෙන රක්ඛියමානං. තථා හෙතං කම්මජරූපපරිපාලනලක්ඛණං. **වණ්ණගන්ධරසාදීහීති ආදි**-ග්ගහණෙන ඔජං සඞ්ගණ්හාති, ''වණ්ණගන්ධරසොජාහී''ති වා පාඨො. **වත්ථුද්වාරඤ්ච සාධයන්ති** යථායොගං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස හි නිස්සයභාවතො වත්ථුභාවං, පවත්තිමුඛභාවතො ද්වාරභාවඤ්ච සාධෙති. සම්පටිච්ඡනාදීනං පන තදාරම්මණාවසානානං අඤ්ඤනිස්සිතත්තා ද්වාරභාවමෙව සාධෙති, න වත්ථුභාවං. **ඌකාසිරසමානෙන පමාණෙනාති**

ඌකාසිරසමානෙන පදෙසප්පමාණෙන ලක්ඛිතං හුත්වා ඌකාසිරසමානප්පමාණෙ ඨානෙති වා අත්ථො. **තිට්ඨතීති** සත්ත අක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා සත්තසු පිචුපටලෙසු ආසිත්තතෙලං විය තිට්ඨති. එවඤ්ච කත්වා චක්ඛුස්ස අනෙකකලාපගතතා සිද්ධා හොති. උපද්දවානං පටලනිරාකරණෙපි හි චක්ඛු විජ්ජතෙවාති. යථා ච චක්ඛු, එවම්මස්ස නිස්සයභූතා චතස්සො ධාතුයො, ආයුවණ්ණාදීනි ච සත්ත අක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා ඨිතානෙව අවිනිබ්භොගවුත්තිත්තාති ගහෙතබ්බං.

656. **වුත්තන්ති** ධම්මසෙනාපතිනා වුත්තං. **රූපානි මනුපස්සතීති** ම-කාරො පදසන්ධිකරො ''අඤ්ඤමඤ්ඤං සමණමචලො''තිආදීසු විය. අථ වා **මනූති** මච්චොති අත්ථො. කිඤ්චාපි චක්ඛු රූපං න පස්සති, කිඤ්චරහි තන්නිස්සිතං විඤ්ඤාණමෙව. තථා හි ''මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්තී''තිආදීසු විය නිස්සිතකිරියං නිස්සයෙ විය කත්වා වොහාරසම්භවතො ''චක්ඛුපසාදෙන පස්සතී''ති වුත්තං. **ආචරියජොතිපාල**ත්ථෙරෙනාපි හි ඉමිනාව අධිප්පායෙන ඉදං වුත්තං. ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං, කිං චක්ඛු රූපං පස්සති, උදාහු විඤ්ඤාණන්ති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි චක්ඛු පස්සෙය්‍ය, අඤ්ඤවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිනොපි චක්ඛු පස්සෙය්‍ය. අථ විඤ්ඤාණං, කුට්ටාදිඅන්තරිතම්පි පස්සෙය්‍ය තස්ස අප්පටිඝාතත්තා? නායං දොසො. යස්ස ''චක්ඛු පස්සතී''ති මතං, තස්සාපි න සබ්බං චක්ඛු පස්සති, අථ ඛො විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතමෙව. යස්ස පන විඤ්ඤාණං පස්සතීති මතං, තස්සාපි න සබ්බං විඤ්ඤාණං පස්සති, අථ ඛො චක්ඛුනිස්සිතමෙව, තඤ්ච අන්තරිතෙ නුප්පජ්ජති. යත්ථ ආලොකස්ස කුට්ටාදීහි විනිබන්ධො, යත්ථ පන සො නත්ථි ඵලිකඅබ්භපටලාදිම්හි, තත්ථ අන්තරිතෙපි උප්පජ්ජති එව, තස්මා තං අනුප්පන්නත්තා අන්තරිතං න පස්සති. ඉදමෙව ච සන්නිට්ඨානං, යං ඛො චක්ඛුවිඤ්ඤාණං පස්සතීති. තඤ්හි දස්සනකිච්චං. යදි එවං කථං චක්ඛුනා රූපං දිස්වාති. තෙන ද්වාරෙන කරණභූතෙනාති අයමෙත්ථ අභිසන්ධි. අථ වා නිස්සිතකිරියා නිස්සයස්ස පවුච්චති යථා ''මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්තී''ති. **ඌකාසිරසමූපමන්ති** ඌකාසිරසමානූපමං, ඌකාසිරප්පමාණන්ති වුත්තං හොති. ඉදඤ්චස්ස පතිට්ඨානොකාසවසෙන වුත්තං, න පන අත්තනො පමාණවසෙන. තඤ්හි පරමාණුපරියන්තෙන පමාණෙන අතිසුඛුමමෙවාති. ඌකාසිරප්පමාණෙ පන පදෙසෙ ඉදං පවත්තති. න කෙවලඤ්ච ඉදමෙව, සබ්බානිපි සබ්බට්ඨානිකරූපානි තත්ථ පවත්තන්තෙව. ඉදඤ්ච තත්ථ නිබ්බත්තන්තං තං පදෙසං පූරෙත්වා එව නිබ්බත්තති. එකූනපණ්ණාසකලාපවසෙන ච සහෙව පවත්තති, සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකත්තා රූපානං, එකෙකස්ස ච චිත්තස්ස තීසු තීසු ඛණෙසු කම්මජරූපානං උප්පජ්ජමානත්තා.

657. **සුණාතීති සොතන්ති** එත්ථ කිං සොතං සුණාති, උදාහු විඤ්ඤාණන්තිආදිනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. **තනුතම්බලොමාචිතෙති** සසම්භාරසොතබිලස්ස අන්තො සුඛුමෙහි තම්බවණ්ණලොමෙහි සඤ්චිතෙ. **අඞ්ගුලිවෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙති** අඞ්ගුලිමුද්දිකාසණ්ඨානමංසයුත්තෙ පදෙසෙ. **වුත්තප්පකාරාහීති** සන්ධාරණාදිකිච්චාහි. **ආයුනා පරිපාලියමානන්ති** එත්ථ වණ්ණාදීහි පරිවාරිතන්ති සම්බන්ධිතබ්බං. **තිට්ඨතීති** පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තං පදෙසං පූරෙත්වා තිට්ඨති. සෙසං වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. **සායතීති** ගන්ධොපාදානං කරොති. **සායතීති** රසං වින්දති. **ජීවිතමව්හායතීති** එත්ථ රසග්ගහණමූලකත්තා අජ්ඣොහරණස්ස ජීවිතනිමිත්තං අජ්ඣොහරණරසො ජීවිතං, තං අව්හායති තස්මිං නින්නතාය අව්හායන්තම්ව හොති. **උප්පලදලග්ගසණ්ඨානෙ පදෙසෙති** මජ්ඣෙ ජින්නස්ස උප්පලදලස්ස අග්ගභාගසණ්ඨානෙ පදෙසෙ. **මලානන්ති** කිලෙසාදිමලානඤ්චෙව මලවිසයානඤ්ච සාසවධම්මානං අනුත්තරියභාවං ගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු කාමරාගස්ස ච විසෙසපච්චයෙසු ඝානජිව්හාකායෙසු කායස්ස විසෙසතො සාසවපච්චයත්තා සොයෙව තෙසං ආයොති වුච්චති. තෙන හි ඵොට්ඨබ්බසුඛං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙථුනම්පි සෙවන්ති. අථ වා කායින්ද්‍රියවත්ථුකා චත්තාරො ඛන්ධා බලවකාමරාගාදිහෙතුභාවතො විසෙසතො මලා, තෙසමයං ආයො හෙතූති කායොති වුත්තො. **ඉමස්මිං කායෙති** ඉමස්මිං සසම්භාරකායෙ. සොපි හි කුච්ඡිතානං කෙසාදිමලානං ආයභාවතො කායොති වුච්චති. **යාවතා උපාදින්නකං අත්ථීති** ඉමිනා කෙසග්ගනඛග්ගාදීසු කායපසාදස්ස අභාවමාහ. **කප්පාසපටලෙ ස්නෙහො වියාති** ඉමිනාස්ස නිරන්තරභාවං. ඉමෙ ච පන චක්ඛාදයො රූපාදිගොචරනින්නතාය වම්මිකඋදකආකාසගාමසිවථිකාසඞ්ඛාතගොචරනින්නතාය අහිසුංසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිගාලා විය දට්ඨබ්බා. විසමජ්ඣාසයතාය හි චක්ඛු වම්මිකච්ඡිද්දාභිරතසප්පො විය, බිලජ්ඣාසයතාය සොතං උදකබිලාභිරතසුංසුමාරො විය, ආකාසජ්ඣාසයතාය ඝානං අජටාකාසාභිරතපක්ඛි විය, ගාමජ්ඣාසයතාය ජිව්හා ගාමාභිරතකුක්කුරො විය, උපාදින්නකජ්ඣාසයතාය කායො ආමකසුසානාභිරතසිගාලො වියාති. **විසමජ්ඣාසයතායාති** චක්ඛුස්ස විසමජ්ඣාසයං විය හොතීති කත්වා වුත්තා. චක්ඛුමතො වා පුග්ගලස්ස අජ්ඣාසයවසෙන චක්ඛු විසමජ්ඣාසයං. එස නයො සෙසෙසුපි.

දට්ඨු...පෙ.... ලක්ඛණන්ති එත්ථ දට්ඨුං කාමෙතීති දට්ඨුකාමො තස්ස භාවො දට්ඨුකාමතා, රූපතණ්හායෙතං අධිවචනං. සා පන අනාගතෙ චක්ඛාදීසු ආදීනවපටිච්ඡාදිකාවිජ්ජාමූලපත්ථනාසභාවා පාකටා අපාකටාති දුවිධා. තත්ථ යා අයං ''ඊදිසං ඊදිසඤ්ච සුඛුමතමවිසයග්ගහණසමත්ථං චක්ඛු හොතූ''ති එවං කම්මායූහනතො පුබ්බෙ, පච්ඡා වා උප්පන්නා පාකටා. ඉන්ද්‍රියවිසෙසං පන අනාමසිත්වා අවිසෙසෙන පරිපුණ්ණායතනභවසම්පත්තිං පත්ථෙත්වා, අපත්ථෙත්වා වා තත්ථ අවිගතතණ්හාවසෙන කම්මං කරොන්තස්ස අප්පහීනභාවෙන අනුසයිතා අපි කම්මසාමත්ථියවිචිත්තහෙතුභූතා අපාකටා. සා දුවිධාපි නිදානං උපනිස්සයො යස්ස තං දට්ඨුකාමතානිදානං, තදෙව කම්මං, තං සමුට්ඨානමෙතෙසන්ති දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානානි, එවංවිධානං භූතානං පසාදො දට්ඨුකාමතා... පෙ.... පසාදො, තං ලක්ඛණමස්ස, තථා හුත්වා ලක්ඛීයතීති වා **දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතපසාදලක්ඛණං**.

එත්ථ ච ගබ්භසෙය්‍යකානං දින්නපටිසන්ධිකං, අඤ්ඤං වා කම්මං චක්ඛාදීනි නිබ්බත්තෙති. ඔපපාතිකානං පන පටිසන්ධික්ඛණෙව පරිපුණ්ණායතනානං නිබ්බත්තමානානං පටිසන්ධිජනකමෙව කම්මං පරිපුණ්ණසකලමත්තභාවං නිබ්බත්තෙතීති ගහෙතබ්බං. කථං පන එකකම්මුනා නිබ්බත්තමානානං චක්ඛාදීනං විසෙසොති? කාරණස්ස භින්නත්තා. තංතංභවපත්ථනාභූතා හි තණ්හා තංතංභවපරියාපන්නායතනාභිලාසතාය සයං විචිත්තරූපා උපනිස්සයභාවෙන තංතංභවනිබ්බත්තකකම්මස්සපි විචිත්තභෙදතං විදහති. යතො තදාහිතවිසෙසං තථාවිධසමත්ථතායොගෙන අනෙකරූපාපන්නං විය අනෙකවිසිට්ඨසභාවං ඵලං නිබ්බත්තෙති, න චෙත්ථ සමත්ථතාසමත්ථතාසභාවතො අඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. කාරණවිසෙසෙන ආහිතවිසෙසස්ස විසිට්ඨඵලනිප්ඵාදනසමත්ථතාභාවතො එකස්සෙව කම්මස්ස සොළසාදිවිපාකනිබ්බත්තනහෙතුභාවෙන ච අයමත්ථො සම්පටිච්ඡිතබ්බො. ලොකෙපි එකස්සෙව සාලිබීජස්ස පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණතණ්ඩුලඵලනිබ්බත්තිහෙතුතා දිස්සතෙව. කිං වා එතාය යුත්තිචින්තාය, න චින්තිතබ්බමෙවෙතං. යතො කම්මඵලං චක්ඛාදීනි, කම්මවිපාකො ච සබ්බසො බුද්ධානංයෙව ඤාණස්ස විසයො, න අඤ්ඤෙසං අතක්කාවචරත්තා. තෙනෙව භගවතා ‘‘කම්මවිපාකො අචින්තෙය්‍යො, න චින්තෙතබ්බො, යො චින්තෙය්‍ය, උම්මාදස්ස විඝාතස්ස භාගී අස්සා’’තිආදිනාවං (අ. නි. 4.77) දස්සෙත්වා පටික්ඛිත්තං.

රූපෙසු ආවිඤ්ඡනරසන්ති ආවිඤ්ඡනං පුග්ගලස්ස, ආවජ්ජනාදිවිඤ්ඤාණස්ස වා තන්නින්නභාවප්පත්තියා හෙතුභාවො. **ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානන්**ති නිස්සයපච්චයභාවතො. ආලොකාදිසන්නිස්සයෙන කදාචි උප්පජ්ජමානානම්පි හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජනකාලෙ චක්ඛුං නිස්සාය එව උප්පජ්ජතීති. එත්ථාහ – චක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තිසමයෙ සම්භවන්තෙසු මන්දාමන්දමජ්ඣිමායුකෙසු එකූනපණ්ණාසචක්ඛූසු කතමං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවං පච්චනුභොතීති? වුච්චතෙ –

> ‘‘පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං ඨානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය දුතියභවඞ්ගං උප්පජ්ජති, තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඨානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය තතියභවඞ්ගං උප්පජ්ජති, ඉමිනා නයෙන යාවතායුකං චිත්තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා’’ති (විසුද්ධි. 2.700) –

මග්ගාමග්ගඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන එකචිත්තක්ඛණාතීතං චක්ඛු රූපෙ ඝට්ටිත්වා විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයො හොති, තස්මා ද්වීසු භවඞ්ගචලනෙසු පුරිමස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඞ්ගචිත්තෙන සහ උප්පන්නන්ති අයමත්ථො ඉධ සීහළසංවණ්ණනායං, විසුද්ධිමග්ගස්ස සීහළසංවණ්ණනායඤ්ච වුත්තො.

තළාකගාමමූලවාසිදාඨානාගත්ථෙරෙන පන ‘‘ආවජ්ජනෙන, තස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඞ්ගෙන වා සහ උප්පන්නං චක්ඛු’’න්ති වුත්තං, තං දුවුත්තං. එවඤ්හි සති අඤ්ඤස්මිං ඝට්ටිතෙ අඤ්ඤං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයො හොතීති වුත්තං හොති, එවඤ්ච භවඞ්ගචලනතො හෙට්ඨා තතියචතුත්ථෙහි යාව තෙරසමචිත්තෙන සහ උප්පන්නම්පි නිස්සයො හොතීති ආපජ්ජෙය්‍ය, න චෙතං වත්තබ්බං, තතියචතුත්ථචිත්තතො පට්ඨාය උප්පන්නං කෙසඤ්චි වීථිචිත්තානං ද්වාරභාවං න ගච්ඡති නිරුද්ධත්තා , මනොද්වාරස්ස නිරුද්ධස්සෙව ද්වාරභාවස්ස දස්සනතො. යදි සියා ‘‘පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං වත්ථුං නිස්සාය දුතියභවඞ්ගං උප්පජ්ජතී’’තිආදිවචනතො ‘‘එකචිත්තක්ඛණාතීතමෙව නිස්සයොති අධිප්පෙත’’න්ති ඉදම්පි එකචිත්තක්ඛණාතීතං නිස්සයොති යුජ්ජතීති, එවං සති ‘‘තස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඞ්ගෙන වා’’ති වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, තෙන හි ‘‘චිත්තක්ඛණද්වයාතීතම්පි නිස්සයො’’ති පටිඤ්ඤාතං සියා, තස්මා නායං ථෙරස්ස අධිප්පායොති දිස්සති. ‘‘එකචිත්තක්ඛණාතික්කමො’’ති ච අනතීතෙකචිත්තක්ඛණස්ස දුබ්බලතාය එකචිත්තක්ඛණාතික්කමෙන තස්ස බලවභාවදීපනත්ථං වුච්චති, න පන ද්විතිචතුචිත්තක්ඛණාතීතානං නිස්සයභාවාභාවතො. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන** ‘‘සම්පටිච්ඡනාදීනි චුතිආසන්නානි තදුද්ධං කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො එකස්මිංයෙව හදයවත්ථුස්මිං වත්තන්තී’’ති, තස්මා තං ථෙරස්ස මනොරථමෙවාති න සාරතො පච්චෙතබ්බං.

සහජාතෙසු බහූසු පසාදෙසු කිං එකො නිස්සයො හොති, උදාහු සබ්බෙයෙවාති? නනු වුත්තං ‘‘පුබ්බෙ එකම්පි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතී’’ති, කතමං පන තන්ති? යං තත්ථ විසදං හුත්වා රූපාභිඝට්ටනාරහං. **විසුද්ධිමග්ගසීහළසංවණ්ණනායං** පන ‘‘සබ්බෙයෙව නිස්සයා හොන්ති’’ති වත්වා ‘‘යදි එවං ‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ’න්ති එත්ථ ‘රූපෙ චා’ති වචනං විය ‘චක්ඛූනී’තිපි බහුවචනං කත්තබ්බන්ති අනුයොගං කත්වා තංවිසොධනත්ථං ‘සසම්භාරචක්ඛුද්වයනිස්සිතං පසාදද්වයං නිස්සාය එකමෙව විඤ්ඤාණං උප්පජ්ජතීති ගණ්හෙය්‍යු’න්ති ඉමං විප්පටිපත්තිං නිරාකරොන්තෙන භගවතා බහුවචනමකත්වා ‘රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’තිආදීසු (පට්ඨා. 1.1.2) විය සාමඤ්ඤවසෙන එකවචනං කත’’න්ති වුත්තං. **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන** පන තදෙව සීහළසංවණ්ණනාවචනං අනිච්ඡන්තෙන ‘‘එකම්පි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපං පන අනෙකමෙව පච්චයභාවවිසෙසතො’’ති වුත්තං. තථා චෙව අම්හෙහිපි හෙට්ඨා විභාවිතන්ති. යෙසං භූතානමයං පසාදො, තෙයෙව ඉමස්ස ආසන්නකාරණන්ති වුත්තං ‘‘දට්ඨු…පෙ. … පදට්ඨාන’’න්ති. සොතපසාදාදීනම්පි ලක්ඛණාදිනිද්දෙසෙ වුත්තනයානුසාරෙන අත්ථො යොජෙතබ්බො.

658. **කෙචී**ති මහාසඞ්ඝියෙසු එකච්චෙ. චක්ඛාදීසු තෙජාදිඅධිකතා නාම තන්නිස්සයභූතානං තදධිකතායාති දස්සෙන්තො **‘‘තෙජාධිකානා’’**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **තෙජාධිකානන්**ති පමාණවසෙන චතුන්නං ධාතූනං සමානභාවෙපි

කිච්චවසෙන තෙජොධාතුඅධිකානං. එවං සෙසෙසුපි. **ආකාස …පෙ…. සෙසකාති** ආකාසාධිකානං භූතානං පසාදො සොතං, වායුඅධිකානං ඝානං, තොයාධිකානං ජිව්හා, ඵොට්ඨබ්බසඞ්ඛාතපථවාධිකානං කායොති අත්ථො.

659. එවං පන වදන්තානං කිං උත්තරන්ති ආහ **"තෙ පනා"**තිආදි. **සුත්තං ආහරථාති** න තුම්හාකං වචනමත්තෙනෙව අයමත්ථො සක්කා සද්ධාතුං, තස්ස පන පරිදීපකං සුත්තමාහරථ. සුත්තෙ හි ආභතෙ තස්ස නෙයත්ථත්තං නීතත්ථත්තං විචාරෙත්වා යදි තස්ස වසෙන අයමත්ථො පඤ්ඤායෙථ , ගණ්හෙය්‍යාම නන්ති අධිප්පායො. **සුත්තමෙව…පෙ…. කිඤ්චිපීති** ඉතො චිතො ච සුත්තං ගවෙසමානාපි අද්ධා එකන්තෙන කිඤ්චිපි එකගාථාපදමත්තම්පි තදත්ථපරිදීපකං සුත්තං න දක්ඛිස්සන්තෙව තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ තාදිසස්සෙව සුත්තන්තස්ස අභාවතො.

660. කිඤ්චාපි සුත්තන්තවසෙන අයමත්ථො න දිස්සති, යුත්තිතො පන දිස්සතීති චෙ, තම්පි නත්ථීති දස්සෙන්තො ආහ **"විසෙසෙ සති"**තිආදි. භූතානඤ්හි විසෙසෙ සති පසාදො කථං භවෙ, නෙව භවෙය්‍ය, න ච භවෙය්‍ය, කිං කාරණන්ති ආහ **"සමානානඤ්හි භූතානං, පසාදො පරිදීපිතො"**ති. යස්මා සමානානමෙව භූතානං පසාදො පොරාණෙහි පරිදීපිතො, න විසමානානං. පථවීධාතුඅධිකකලාපස්ස හි කක්ඛළත්තා, ආපොධාතුඅධිකකලාපස්ස විස්සන්දනතො, තෙජොධාතුඅධිකකලාපස්ස පරිග්ගය්හමානත්තා, වායොධාතුඅධිකකලාපස්ස ච විස්සරණතො න තෙසු පසාදො පතිට්ඨාතුං සක්කොති, තස්මා තෙසං කිච්චතො සමානානංයෙව පසාදො උප්පජ්ජෙය්‍ය, න විසමානානන්ති.

661-2. යදි එවං කථං පසාදානං විසෙසතාති ආහ **"තස්මා"**තිආදි. යස්මා වුත්තප්පකාරෙන පසාදවත්ථුකානං භූතානං විසෙසෙන න භවිතබ්බං, තස්මා **එතෙසං** පසාදනිස්සයභූතානං ඉදමූනං, ඉදමධිකන්ති එතං **විසෙසපරිකප්පනං සබ්බසො** සබ්බාකාරෙන **පහාය ඤෙය්‍යා කම්මවිසෙසෙන පසාදානං විසෙසතා.** යථා අවිසෙසෙපි භූතානං රූපානං රසාදයො අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසා හොන්ති, එවං චක්ඛාදයොපි භූතවිසෙසාභාවෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසා හොන්ති. සො පනායං විසිට්ඨභාවො කම්මවිසෙසෙන විඤ්ඤාතබ්බො. එකම්පි හි කම්මං පඤ්චායතනිකත්තභාවපත්ථනානිප්ඵන්නං චක්ඛාදිවිසෙසහෙතුතාය අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අසාධාරණවිසිට්ඨං සාමත්ථියවිසෙසතො. න හි යෙන විසෙසෙන චක්ඛුස්ස පච්චයො, තෙනෙව සොතස්ස හොති ඉන්ද්‍රියන්තරභාවප්පත්තිතො. ''පටිසන්ධික්ඛණෙ මහග්ගතා චෙතනා කටත්තාරූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති වචනතො පටිසන්ධික්ඛණෙ විජ්ජමානානං සබ්බෙසංයෙව කටත්තාරූපානං එකා චෙතනා කම්මපච්චයො හොතීති විඤ්ඤායති. නානාචෙතනාය හි තදා ඉන්ද්‍රියුප්පත්තියං සති පරිත්තෙන ච මහග්ගතෙන ච කම්මෙන කටත්තාරූපං ආපජ්ජෙය්‍ය, න චෙකා පටිසන්ධි අනෙකකම්මනිබ්බත්තා හොතීති සිද්ධමෙකෙන කම්මෙන අනෙකින්ද්‍රියුප්පත්ති හොතීති. **"න හි භූතවිසෙසෙන, හොති තෙසං විසෙසතා"**ති ඉදං නිගමනවසෙන වුත්තං.

663. එවං කම්මවිසෙසතො විසිට්ඨෙසු ච එතෙසු ආරම්මණග්ගහණෙපි අයං විසෙසොති දස්සෙතුං **"එවමෙතෙසු"**තිආදි වුත්තං. **අප්පත්තගාහකන්ති** අසම්පත්තග්ගාහකං අත්තනො නිස්සයෙන සහ අනල්ලීයනනිස්සයෙ එව රූපාදිවිසයෙ විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො. කෙචි පන තම්පි ''සම්පත්තග්ගාහකමෙවා''ති වදන්ති, තං න සුන්දරං සාන්තරෙ අධිකෙ ච විසයෙ විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො. යදි හි චක්ඛුසොතානි සම්පත්තවිසයමෙව ගණ්හන්ති, චක්ඛුපසාදතො විච්ඡින්නදෙසෙ ඨිතෙසු තාරකාදීසු නිස්සයවසෙන ච පමාණතො අධිකෙසු චන්දමණ්ඩලාදීසු රූපායතනෙසු සොතපසාදතො ච විච්ඡින්නදෙසසම්භූතෙසු උදරචම්මසන්ධිචම්මාදිඅන්තරිතෙසු කුච්ඡිසද්දසන්ධිසද්දාදීසු පුථුලෙසු ච සමුද්දසද්දාදීසු සද්දායතනෙසු විඤ්ඤාණුප්පත්ති න සියා සම්පත්තග්ගාහකානං කායින්ද්‍රියාදීනං තථා අදස්සනතො.

එත්ථ ච වදෙය්‍ය – අධිට්ඨානතො බහින්ද්‍රියස්ස පවත්ති හොතීති සම්පත්තවිසයමෙව යත්තකං විසයං, තත්තකං විසයං ගහණාකාරං ඵරිත්වා ගණ්හාති, තස්මා අසිද්ධමෙතං ''සාන්තරෙ අධිකෙ ච විසයෙ විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො''ති? තං න, අධිට්ඨානතො බහි ඉන්ද්‍රියුප්පත්තියා එව අභාවා. අධිට්ඨානදෙසෙ එව හි ඉන්ද්‍රියං පවත්තති තත්ථ කිච්චාදිප්පයොගදස්සනතො. සති ච එතස්ස බහි පවත්තියං අධිට්ඨානෙ පිහිතෙපි විසයග්ගහණං සියා, තස්මා අධිට්ඨානදෙසෙ ඨිතානංයෙව චක්ඛුසොතානං අසම්පත්තවිසයස්සෙව ගහණතො නාසිද්ධමෙතං ''සාන්තරෙ අධිකෙ ච විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො''ති. තෙනාහු පොරාණා –

''සබ්බගොචරයොගෙපි, දිට්ඨං රූපරවෙසු යං;
විච්ඡින්නපුථුවිඤ්ඤාණං, සම්පත්තග්ගාහබාධක''න්ති.

තස්සත්ථො – සබ්බෙසං චක්ඛාදීනං ගොචරෙන රූපාදිනා යොගෙ එකකාරියසාධකත්තා සම්බන්ධෙ සට්ටනෙ වා සමානෙ සති **රූපරවෙසු** රූපසද්දායතනෙසු විසයභූතෙසු චක්ඛාදිතො දූරභාවෙන චෙව කෙනචි අනන්තරිතභාවෙන ච විච්ඡින්නෙසු පමාණතො පුථුලෙසු ච විසයෙසු උප්පජ්ජමානං යං විඤ්ඤාණං, තං චක්ඛුසොතානං සම්පත්තග්ගාහස්ස සම්පත්තග්ගහණස්ස බාධකන්ති.

අපිච යදි චක්ඛු සම්පත්තග්ගාහකං සියා, අත්තනො මණ්ඩලෙ ඨිතං වණ්ණම්පි පස්සෙය්‍ය. තථා අක්ඛිපුටෙ අඤ්ජනං පඛුමමූලෙ අක්ඛිවණ්ණං පඛුමමූලෙ සට්ටියමානං අඤ්ජනසලාකම්පි පස්සෙය්‍ය, න ච පනෙතං දිස්සති, තස්මා තන්නිස්සයෙ දෙසෙ ඨිතමෙව විසයං ගණ්හාති. සොතායතනම්පි යදි සම්පත්තග්ගාහකං අභවිස්ස, චිත්තසමුට්ඨානං සද්දායතනං සොතවිඤ්ඤාණස්ස කදාචිපි ආරම්මණපච්චයො න සියා. න හි බහිද්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං උප්පත්ති

අත්ථි. **පට්ඨානෙ** ච ''සද්දායතනං සොතවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.2) අවිසෙසෙනෙව සද්දස්ස සොතවිඤ්ඤාණාරම්මණභාවො වුත්තො . කිඤ්ච යදි සොතං සම්පත්තග්ගාහකං සියා, අත්තනො විසයපදෙසෙයෙව ගහෙතබ්බතො ගන්ධස්ස විය සද්දස්සාපි දිසාදෙසවවත්ථානං න සියා. එවඤ්ච සද්දානුසාරෙන කණ්ඩං පාතෙන්තස්ස සද්දවෙධිනො අත්තනො කණ්ණබිලෙයෙව සරපාතනං සියා, තස්මා යත්ථ උප්පන්නො සද්දො, තත්ථෙව ඨිතො සොතපථෙ ආපාථමාගච්ඡති.

යදි එවං කථං දූරෙ ඨිතෙහි රජකාදිසද්දා චිරෙන සුය්‍යන්ති. අසම්පත්තග්ගාහකත්තෙ හි දූරාසන්නදෙසවත්තීනං සමකමෙව සවනෙන භවිතබ්බන්ති? නයිදමෙවං දූරාසන්නානං යථාපාකටෙ සද්දෙ ගහණවිසෙසතො. යථා හි දූරාසන්නානං වචනසද්දෙ යථාපාකටෙව ගහණවිසෙසතො අක්ඛරවිසෙසනං ගහණං, අග්ගහණඤ්ච හොති, එවං රජකාදිසද්දෙපි ආසන්නස්ස ආදිතො පභුති යාව අවසානා කමෙන පාකටීභූතෙ, දූරස්ස ච අවසානෙ, මජ්ඣෙ වා පිණ්ඩවසෙන පවත්තිපාකටීභූතෙ යථාපාකටං නිච්ඡයග්ගාහකානං සොතවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො පවත්තානං මනොද්වාරිකජවනානං ගහණවිසෙසතො ලහුකං සුතො, චිරෙන සුතොති අභිමානො හොති. සොතවිඤ්ඤාණප්පවත්ති පන උභයත්ථ සමානා සද්දස්ස උප්පන්නදෙසෙ ඨිතස්ස අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙයෙව සොතාපාථගමනතො. යදි සද්දස්ස භූතපරම්පරාය සමන්තතො පවත්ති නත්ථි, කථං පටිසොසුප්පත්තීති? දූරෙ ඨිතොපි සද්දො අඤ්ඤත්ථ පටිසොසුප්පත්තියා, භාජනාදිචලනස්ස ච පච්චයො හොති අයොකන්තො විය අයොචලනස්සාති දට්ඨබ්බං.

සෙසං…පෙ…. ගාහකන්ති යං පන අවසෙසං ඝානජිව්හාකායසඞ්ඛාතං පසාදත්තයං, තං සම්පත්තග්ගාහකං හොති නිස්සයවසෙන චෙව සයඤ්ච අත්තනො නිස්සයෙ අල්ලීනෙයෙව විසයෙ විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො. ගන්ධරසානං නිස්සයෙසු ඝානජිව්හානිස්සයෙහි සහ අල්ලීනායෙව ගන්ධරසා විඤ්ඤායන්ති . ඵොට්ඨබ්බඤ්ච භූතත්තයරූපං කායනිස්සයෙන අල්ලීනමෙව විඤ්ඤායතීති.

වණ්ණවිකාරමාපජ්ජමානන්ති දොසාදීහි කාරණෙහි අමනාපවණ්ණස්ස උප්පත්තිවසෙන වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං. **හදයඞ්ගතභාව**න්ති චිත්තගතං අජ්ඣාසයං. **පකාසෙතී**ති රූපම්ව පකාසං කරොති, සවිග්ගහම්ව දස්සෙතීති අත්ථො. අනෙකත්ථත්තා හි ධාතූනං පකාසනත්ථො එව රූප-සද්දො දට්ඨබ්බො. තං පන රූපන්ති සම්බන්ධො. චක්ඛුම්හි, චක්ඛුස්ස වා පටිහනනං ලක්ඛණමෙතස්සාති **චක්ඛුපටිහනනලක්ඛණං**. එවං **සොතපටිහනනලක්ඛණ**න්තිආදීසුපි. පටිහනනඤ්චෙත්ථ විසයවිසයීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාභිමුඛභාවො යොග්‍යදෙසාවට්ඨානං පටිඝාතො වියාති කත්වා. යථා පටිඝාතෙ සති දුබ්බලස්ස චලනං හොති, එවං විසයාභිමුඛභාවෙ සති විසයිනො තංසම්බන්ධස්ස ච වත්ථුරූපස්ස, තන්නිස්සිතස්ස ච භවඞ්ගස්ස චලනං හොති. සො රූපස්ස චක්ඛුම්හි, චක්ඛුස්ස වා රූපෙ හොති. තෙනාහ ''යම්හි චක්ඛුම්හි අනිදස්සනම්හි සප්පටිඝම්හි රූපං සනිදස්සනං සප්පටිඝං පටිහඤ්ඤි වා, යං චක්ඛු අනිදස්සනං සප්පටිඝං රූපම්හි සනිදස්සනම්හි සප්පටිඝම්හි පටිහඤ්ඤි වා''ති (ධ. ස. 597) ච ආදි. **විසයභාවො** ආරම්මණපච්චයතා. **ගොචරභාවපච්චුපට්ඨාන**න්ති එත්ථ අනඤ්ඤථාභාවො විසයතා, තබ්බහුලතා ගොචරභාවොති අයං විසයගොචරානං විසෙසො. **සද්දායතී**ති උදාහරීයති, සකෙහි වා පච්චයෙහි සොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවං උපනීයතීති අත්ථො. **අත්තානං ගන්ධයතී**ති සුගන්ධං, දුග්ගන්ධන්ති වා අත්තානං පකාසෙති. තෙනාහ **''සූචයතී''**ති.

664. ඉත්ථියා එව ඉන්ද්‍රියං **ඉත්ථින්ද්‍රියං**. යථා චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි පුරිසස්සපි හොන්ති, නයිදං තථා. ඉදං පන නියමෙන ඉත්ථියා එව හොති, තස්මා ''ඉත්ථින්ද්‍රිය''න්ති වුච්චති. එවං පුරිසින්ද්‍රියෙපි. ඉත්ථියා භාවො, ඉත්ථීති භවති එතෙන චිත්තං , අභිධානං චාති **ඉත්ථිභාවො. පටිසන්ධිසමුට්ඨිතො**ති පටිසන්ධියංයෙව සමුට්ඨිතො, පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ එකක්ඛණෙ සමුට්ඨිතො. එතෙන ඨපෙත්වා ලිඞ්ගපරිවත්තනං චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි විය ඉමස්ස අපාතුභාවමාහ. **යඤ්චෙතං ඉත්ථිලිඞ්ගාදී**ති යං පනෙතං ඉන්ද්‍රියඵලභූතං ඉත්ථිලිඞ්ගාදි. **ආදි**-ග්ගහණෙන ඉත්ථිනිමිත්තඉත්ථිකුත්තඉත්ථාකප්පානං සඞ්ගහො. තත්ථ විසදඅවිසදහත්ථපාදාදිතා සණ්ඨානං **ඉත්ථිලිඞ්ගං**. ඉත්ථීනඤ්හි හත්ථපාදගීවාඋරආදිසණ්ඨානං න පුරිසානං විය හොති. තථා හි තාසං හෙට්ඨිමකායො විසදො, උපරිමකායො අවිසදො, හත්ථපාදා ඛුද්දකා, මුඛං ඛුද්දකං, ථනමංසා අවිසදා, තා නිම්මස්සුදාඨිකා. කෙසබන්ධවත්ථග්ගහණඤ්ච **ඉත්ථිනිමිත්තං**. දහරකාලෙපි සුප්පකමුසලකාදීහි කීළා මකච්චාකෙන සුත්තකන්තනන්ති ච එවමාදි **ඉත්ථිකුත්තං,** ඉත්ථිකිරියාති අත්ථො. අවිසදට්ඨානගමනාදිආකාරො **ඉත්ථාකප්පො**. පුරිසම්පි හි අවිසදං දිස්වා මාතුගාමො විය තිට්ඨති නිපජ්ජති නිසීදති ඛාදති භුඤ්ජතීති වදන්ති. ඉදං පන ඉත්ථිලිඞ්ගාදිපරිදීපනං අකුසලන්ති වත්වා අඤ්ඤථාපි වණ්ණෙන්ති ආචරියා. කථං? යොනිපදෙසො ඉත්ථිලිඞ්ගං, සරාධිප්පායා ඉත්ථිනිමිත්තං, අවිසදට්ඨානගමනාදයො ඉත්ථිකුත්තං, ඉත්ථිසණ්ඨානං ඉත්ථාකප්පොති. එත්ථ ච අධිප්පායො නාම පුරිසස්මිං මෙථුනතණ්හා. සා හි තාසං නිච්චං බලවතරා පවත්තති, අතො සාපි ඉත්ථීති සඤ්ජානනස්ස නිමිත්තතාය ''ඉත්ථිනිමිත්ත''න්ති වුච්චති. කිඤ්චාපි ඉත්ථීති සඤ්ඤාණස්ස නිමිත්තතාය කුත්තාකප්පානම්පි නිමිත්තෙයෙව අන්තොගධතා, තථාපි තෙසං විසුං ගහණතො සරාධිප්පායා එව නිමිත්තභාවෙන අධිප්පෙතා.

665. කිං පනෙතං ඉත්ථිලිඞ්ගාදි ඉත්ථින්ද්‍රියං විය පටිසන්ධිසමුට්ඨිතං හොතීති ආහ **''ඉත්ථින්ද්‍රියං පටිච්චෙවා''**තිආදි. කිඤ්චාපි හි ඉත්ථිලිඞ්ගාදීනි යථාසකං කම්මාදිනා පච්චයෙන සමුට්ඨහන්ති , යෙභුය්‍යෙන පන ඉත්ථින්ද්‍රියසහිතෙයෙව සන්තානෙ තංතදාකාරා හුත්වා සම්භවන්ති, ඉතරත්ථ ච න භවන්තීති තෙසං තබ්භාවභාවිතං උපාදාය ''ඉත්ථින්ද්‍රියං පටිච්චෙව ජායන්තී''ති වුත්තානි. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛති ''ඉත්ථී…පෙ…. කාරණභාවපච්චුපට්ඨාන''න්ති. ඊදිසෙනෙව කාරණභාවසඞ්ඛාතෙන අධිපතිභාවෙන තස්ස ඉන්ද්‍රියතා වුත්තා

ඉන්ද්‍රියසහිතෙ සන්තානෙ ඉත්ථිලිඞ්ගාදිආකාරරූපපච්චයානං අඤ්ඤථා අනුප්පාදනතො, න පන ඉන්ද්‍රියාදිපච්චයසම්භවතො. තථා හෙතං ජීවිතින්ද්‍රියං විය එකකලාපගතානං ආහාරො විය කලාපන්තරරූපානං උපත්ථම්භකමනුපාලකං වා න හොති. එවඤ්ච කත්වා ජීවිතින්ද්‍රියආහාරානං විය ඉමස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයතා, අත්ථිඅවිගතපච්චයතා ච පාළියං න වුත්තා. යස්මා පච්චයන්තරාධීනානි ඉත්ථිලිඞ්ගාදීනි, තස්මා යත්ථස්ස ආධිපච්චං, තංසදිසෙසු මතචිත්තකතරූපෙසුපි තංසණ්ඨානතා දිස්සති. යස්මා පනෙතෙ ඉත්ථින්ද්‍රියං පටිච්ච ජායන්තාපි ගබ්භසෙය්‍යකානං පටිසන්ධියං න සමුට්ඨහන්ති, පවත්තෙයෙව සමුට්ඨහන්ති, තස්මා ආහ **‘‘පවත්තෙ…පෙ…. පටිසන්ධිය’’**න්ති.

666-7. සංසෙදජඔපපාතිකානං පන කිඤ්චි ඉත්ථින්ද්‍රියෙන සහ පටිසන්ධියමෙව නිබ්බත්තති. **න වා**ති ච-කාරො වචනීයන්තරසමුච්චයෙ. ‘‘කිඤ්චා’’ති ඉමස්ස අත්ථෙ දට්ඨබ්බො. යස්මා ලිඞ්ගාදිආකාරෙසු රූපෙසු රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං, තස්මා ආහ **‘‘ඉත්ථිලිඞ්ගාදයො චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොන්ති’’**ති. යස්මා පන තතො අඤ්ඤානි යථායොගං සොතවිඤ්ඤෙය්‍යානි චෙව මනොවිඤ්ඤෙය්‍යානි ච, තස්මා වුත්තං **‘‘න වා’’**ති. යථාවුත්තො පපඤ්චො පුරිසින්ද්‍රියෙපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති අතිදෙසං කරොන්තො ආහ **‘‘එසෙවා’’**තිආදි. **සෙසෙපී**ති එත්තකෙයෙව වුත්තෙ ඉතො සෙසෙසු සබ්බෙසුපීති කදාචි කොචි චින්තෙය්‍යාති ආහ **‘‘පුරිසින්ද්‍රියෙ’’**ති . **පඨමකප්පානන්ති** පඨමකප්පිකනරානං. තෙසඤ්හි ආභස්සරලොකතො චවිත්වා ඉධූපපන්නානං දීඝස්ස කාලස්ස අච්චයෙන ඔළාරිකං ආහාරං ආහරතං මුත්තකරීසෙසු සඤ්ජාතෙසු තෙසං නික්ඛමනත්ථාය වණමුඛානි භිජ්ජන්ති, පුරිසස්ස පුරිසභාවො, ඉත්ථියා ච ඉත්ථිභාවො පාතුරහොසි. තථා හි පුරිමත්තභාවෙසු පවත්තඋපචාරඣානානුභාවෙන යාව සත්තසන්තානෙ කාමරාගවික්ඛම්භනවෙගො න පටිපස්සම්භති, න තාව බලවකාමරාගූපනිස්සයානි ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි පාතුරහෙසුං. යදා පනස්ස විච්ඡින්නතාය බලවකාමරාගො ලද්ධාවසරො අහොසි, තදා තදූපනිස්සයානි තානි සත්තානං සන්තානෙ සඤ්ජායන්ති.

668. **පරතො**ති පඨමකප්පතො අපරභාගෙ. **පවත්තෙ…පෙ…. පරිවත්තතී**ති යථා තං සොරෙය්‍යකසෙට්ඨිපුත්තස්ස වියාති අධිප්පායො. අපි-සද්දෙන පඨමපාරාජිකායං විනීතවත්ථුපාළියං ආගතභික්ඛුස්ස, භික්ඛුනියා විය ච පටිසන්ධියං සමුට්ඨිතස්සපි පවත්තෙ පරිවත්තනං දීපෙති. යථාහ –

> ‘‘තෙන ඛො පන සමයෙන අඤ්ඤතරස්ස භික්ඛුනො ඉත්ථිලිඞ්ගං පාතුභූතං හොති. තෙන ඛො පන සමයෙන අඤ්ඤතරිස්සා භික්ඛුනියා පුරිසලිඞ්ගං පාතුභූතං හොතී’’ති (පාරා. 69).

යස්ස පන පටිසන්ධියං ද්වීසු එකම්පි න සමුට්ඨිතං, සො අභාවකො නාම, තස්ස පවත්තියම්පි ඉන්ද්‍රියුප්පත්ති න හොතීති දට්ඨබ්බං.

669. කිං පනෙතස්ස උභයස්සපි නිබ්බත්තියා, විනාසනස්ස ච කාරණං, යතො ඉදං සමුට්ඨාති, පරිවත්තතීති ච වුච්චතීති ඉමං අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ **‘‘මහතා පාපකම්මෙනා’’**තිආදි. තත්ථ **මහතා**ති පරදාරිකකම්මාදිනා මහාබලෙන. **පාපකම්මෙන** උපනිස්සයභූතෙන . **මහතා කුසලෙනෙවා**ති ඉදං සුගතිං සන්ධාය වුත්තං. දුග්ගතියං පන උභයම්පි අකුසලකම්මෙනෙව ජායති.

670. ඉන්ද්‍රියෙ විනට්ඨෙ එකන්තෙනෙව ලිඞ්ගම්පි විනස්සතෙවාති ආහ **‘‘ඉත්ථිලිඞ්ගං විනස්සතී’’**ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො දට්ඨබ්බො – ඉමෙසු ද්වීසු පුරිසින්ද්‍රියං උත්තමං, ඉත්ථින්ද්‍රියං හීනං, පුරිසින්ද්‍රියස්ස අන්තරධානං මහන්තෙන අකුසලෙන කම්මෙන හොති, සමුට්ඨානං මහන්තෙන කුසලකම්මෙන, ඉත්ථින්ද්‍රියස්ස අන්තරධානං දුබ්බලාකුසලෙන, සමුට්ඨානම්පි දුබ්බලකුසලෙන, දුග්ගතියං පන උභයස්සාපි අන්තරධානං, සමුට්ඨානඤ්ච අකුසලෙනෙව හොතීති. යදි සුගතියං ඉත්ථින්ද්‍රියම්පි කුසලෙනෙව නිබ්බත්තති, කථඤ්චරහි ‘‘පරදාරිකකම්මං කත්වා නිරයෙ පච්චිත්වා තෙනෙව පාපකම්මෙන පඤ්චසතක්ඛත්තුං මනුස්සලොකෙ ඉත්ථී හුත්වා නිබ්බත්තතී’’තිආදිවචනන්ති? නායං විරොධො නිස්සන්දඵලවසෙන වුත්තත්තා. තථා හි පටිසන්ධියං තාව පුරිසින්ද්‍රියනිබ්බත්තනාරහම්පි කම්මං කදාචි පරදාරිකාදිනා බලවපාපකම්මෙන පටිබාහිතසාමත්ථියං අස්ස, තදා අත්තනො පුරිසින්ද්‍රියනිබ්බත්තනෙ අසමත්ථතාය ඉත්ථින්ද්‍රියමෙව නිබ්බත්තෙති. පවත්තියං පන අත්තනො බලවභාවෙන ඉත්ථින්ද්‍රියූපනිස්සයං පරදාරිකමකුසලකම්මං පටිබාහිත්වා පටිසන්ධිතො පට්ඨාය පුරිසින්ද්‍රියං සමුට්ඨාපෙන්තං කදාචි ලද්ධසාමග්ගිතාසඤ්ජාතබලවිසෙසෙන පරදාරිකාදිනා කම්මෙන පටිබාහිතසාමත්ථියං භවෙය්‍ය, තදා අත්තනො දුබ්බලතාය පුරිසින්ද්‍රියං න නිබ්බත්තෙති , ඉත්ථින්ද්‍රියමෙව නිබ්බත්තෙති. එවං පරදාරිකාදිකම්මූපනිස්සයෙන ඉත්ථින්ද්‍රියස්ස නිබ්බත්තනතො තං තෙන නිබ්බත්තිතං කත්වා වුච්චති.

671-2. යදා පන තං කම්මං පුන සාමග්ගිපටිලාභතො, පරික්ඛීණපාපකම්මතාය වා බලවප්පත්තං අභවිස්ස, තදා දින්නවෙධං විය රුක්ඛං තදපගමෙ අත්තනො බලානුරූපං පුරිසින්ද්‍රියං නිබ්බත්තෙති, ඉත්ථින්ද්‍රියං පන අත්තනො කාරණාභාවතො නුප්පජ්ජති. උභයස්ස පන නිබ්බත්තියම්පි විසදිසින්ද්‍රියනිබ්බත්තනතො පුරෙ සත්තරසමචිත්තස්ස ඨිතිකාලමුපාදාය තංතංසමුට්ඨාපකකම්මං තං තං ඉන්ද්‍රියං න ජනෙති. සත්තරසමචිත්තෙන සහ උප්පන්නං විසදිසින්ද්‍රියුප්පත්තිතො පුරිමචිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣති. යදි හි සත්තරසමචිත්තුප්පාදතො පරම්පි උප්පජ්ජෙය්‍ය, ඉතරං නුප්පජ්ජති එකස්මිං සන්තානෙ ද්වින්නං සහුප්පත්තියා අනිච්ඡිතත්තා. තෙනෙව හි ‘‘යස්ස වා පන පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතී’’ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.188) ඉමස්මිං පඤ්හෙ ‘‘නො’’ති (යම.

3.ඉන්ද්‍රියයමක.188) පටික්ඛෙපො කතොති. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛති **''උභතොබ්‍යඤ්ජනස්සාපි''**තිආදි . එකස්මිඤ්ච නිරුද්ධෙ තප්පටිබද්ධානි ලිඞ්ගාදීනි කතිපයදිවසෙහි නිරුජ්ඣන්ති, තෙසු නිරුද්ධෙසු ඉතරානි අනුක්කමෙන ජායන්තීති ආචරියා. ඉත්ථිනිමිත්තුප්පාදකකම්මතො, පුරිසනිමිත්තුප්පාදකකම්මතො වාති උභතො දුවිධං බ්‍යඤ්ජනමස්සාති උභතොබ්‍යඤ්ජනො. **තස්සාපී**ති යස්ස දුවිධං බ්‍යඤ්ජනමත්ථි, තස්සාපි එකමෙව ඉන්ද්‍රියං සියා, කිං පන ඉතරස්සාති දස්සෙති.

නනු ච දුවිධෙ බ්‍යඤ්ජනෙ සති ඉන්ද්‍රියද්වයෙනාපි භවිතබ්බං, බ්‍යඤ්ජනඤ්හි තං තං ඉන්ද්‍රියං පටිච්ච ජායතීති? සච්චං ජායති, එත්ථාපි ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියං පටිච්ච ඉත්ථිනිමිත්තමෙව යාවජීවං පවත්තති, පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස පුරිසින්ද්‍රියං පටිච්ච පුරිසනිමිත්තමෙව, ඉතරං පන න තස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියහෙතුතො ජායති. තං පන යෙන කාරණෙන හොති, තං දස්සෙතුං ''එවං සන්තෙ''ති අනුයොගං කත්වා **''න වාභාවො''**තිආදිනා සොධනං තු වුත්තං. **එවං සන්තෙ**ති එකස්මිංයෙව ඉන්ද්‍රියෙ සති. **අභාවො වා**ති යං පටිච්ච ජායති, තස්ස අභාවතො පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනාභාවො, ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස පුරිසබ්‍යඤ්ජනාභාවොති අත්ථො . **න වාභාවො සියා**ති නෙව දුතියබ්‍යඤ්ජනස්ස අභාවො සියා. **න තං බ්‍යඤ්ජනකාරණ**න්ති තං ඉන්ද්‍රියං දුතියබ්‍යඤ්ජනකාරණං න හොති. කස්මා? සදා අභාවතො. ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස හි යදා ඉත්ථියා රාගචිත්තං උප්පජ්ජති, තදා පුරිසබ්‍යඤ්ජනං පාකටං හොති, ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනං පටිච්ඡන්නං ගුළ්හං හොති, තථා ඉතරස්ස ඉතරං. යදි ච තෙසං ඉන්ද්‍රියං දුතියබ්‍යඤ්ජනකාරණං භවෙය්‍ය, සදාපි බ්‍යඤ්ජනද්වයං තිට්ඨෙය්‍ය, න පන තිට්ඨති, තස්මා වෙදිතබ්බමෙතං ''න තස්ස තං බ්‍යඤ්ජනකාරණ''න්ති. කිඤ්චරහි කාරණන්ති චෙ? ආහ **''තස්සා…පෙ…. කාරණ''**න්ති. තත්ථ **කම්මසහාය**න්ති පුරිමභවසිද්ධස්ස ඉන්ද්‍රියනිබ්බත්තකකම්මස්ස සහායං. **රාගචිත්ත**න්ති ඉත්ථියා පුරිසස්මිං, පුරිසස්ස ඉත්ථියං වා උප්පන්නං මෙථුනරාගචිත්තං. තස්මිඤ්හි උප්පන්නෙ තං පාකටං හොති, තස්මිං පටිප්පස්සද්ධෙ පටිච්ඡන්නං හොති. යස්මා පනිමස්ස එකමෙව ඉන්ද්‍රියං හොති, තස්මා ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනකො සයම්පි පරං උද්දිස්ස ගබ්භං ගණ්හාති, අත්තානං උද්දිස්ස පරම්පි ගණ්හාපෙති. සො හි ඉත්ථින්ද්‍රියවන්තතාය සයං ගණ්හාති, පරෙසු උපක්කමකරණතො පරං ගණ්හාපෙති. පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනකො පරෙසු උපක්කමකරණතො පරං ගබ්භං ගණ්හාපෙති, සයං පන පුරිසින්ද්‍රියවන්තතාය ගබ්භං න ගණ්හාති.

යස්මා ඉත්ථින්ද්‍රියෙ සති ඉත්ථිලිඞ්ගාදයො හොන්ති, තෙසු ච සන්තෙසු ඉත්ථීති පකාසො හොති, තස්මා තං තස්ස පකාසනකාරණන්ති ආහ **''ඉත්ථීති පකාසනරස''**න්ති. දුවිධම්පි පනෙතං ඉන්ද්‍රියං කායපසාදො විය සකලසරීරබ්‍යාපකමෙව, න චස්ස කායපසාදෙන සඞ්කරො ලක්ඛණභෙදතො, නිස්සයභෙදතො ච.

673. **සහජරූපපරිපාලනලක්ඛණ**න්ති යථා අත්තනා සහජාතරූපානි තීසු ඛණෙසු පවත්තන්ති, එවං අනුපාලනලක්ඛණං. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස එකන්තකම්මජත්තා සහජග්ගහණෙනෙව අනුපාලෙතබ්බානම්පි කම්මජභාවොව සිද්ධොති කම්මජග්ගහණං න කතං. යථාසකං ඛණත්තයමත්තට්ඨායීනම්පි කම්මජරූපානං පවත්තිහෙතුභාවෙනෙව තං අනුපාලකං. තෙනාහ **''තෙසං පවත්තනරස''**න්ති. පවත්තනඤ්චෙත්ථ වුත්තනයෙන තෙසං යාපනං ඨපනං ඨිතිහෙතුකතා. න හි කම්මජානං කම්මමෙව ඨිතිහෙතු භවිතුං සක්කොති ආහාරජාදීනං ආහාරාදි විය. කිං කාරණං? තඞ්ඛණාභාවතො. කම්මඤ්හි නිරුද්ධං රූපස්ස පච්චයො හොති, තතො තංසමුට්ඨානරූපානි මතපිතිකා විය පුත්තා චූළපිතුආදිනිස්සයෙන අඤ්ඤනිස්සයෙනෙව පවත්තන්ති, අඤ්ඤඤ්ච තෙසං යාපනසමත්ථං නත්ථි අඤ්ඤත්‍ර ජීවිතින්ද්‍රියෙනාති තදෙව තෙසං පවත්තනරසං. ආහාරජාදයො පන ධරමානකපිතිකා විය පුත්තා අඤ්ඤනිරපෙක්ඛා සකසකපච්චයවසෙනෙව පවත්තන්ති. ආහාරාදයො හි අත්තනො අත්ථික්ඛණෙයෙව රූපානි සමුට්ඨාපෙත්වා තෙසං ඨිතිපවත්තියාව තිට්ඨන්ති, තතො තංසමුට්ඨානානි ජීවිතින්ද්‍රියනිරපෙක්ඛානි. සෙසානිපි තංතංපච්චයවසෙනෙව තිට්ඨන්තීති න අඤ්ඤං ඨපනකාරණං පච්චාසීසන්ති. කම්මසමුට්ඨානම්පි චෙතං උප්පාදතො පට්ඨායෙව අනුපාලකං. යාපෙතබ්බානි පවත්තෙතබ්බානි සහජාතභූතානි පදට්ඨානමෙතස්සාති **යාපෙතබ්බභූතපදට්ඨානං.**

674. **මනොවිඤ්ඤාණධාතූ**ති ඨපෙත්වා අරූපාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුං අවසෙසා මනොවිඤ්ඤාණධාතූ. තෙනාහ **''පඤ්චවොකාරෙ''**ති. පඤ්චවොකාරෙ මනොධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො ච යං රූපං නිස්සාය පවත්තන්ති, තං ''වත්ථු''ති පවුච්චතීති සම්බන්ධො. **පඤ්චවොකාරෙ**ති ච විසෙසනං මනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන කතං, මනොධාතු පන චතුවොකාරභවෙ නත්ථෙව. පාළියං අනාගතස්සාපි හදයවත්ථුනො ආගමතො, යුත්තිතො ච අත්ථිභාවො විඤ්ඤාතබ්බො. තත්ථ ආගමො තාව –

> ''යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච පවත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.8) –

එවමාදි පට්ඨානවචනං. යුත්ති පන එවං වෙදිතබ්බා – නිප්ඵන්නඋපාදායරූපනිස්සයං ධාතුද්වයං පඤ්චවොකාරභවෙ රූපපටිබද්ධවුත්තිත්තා. යං යඤ්හි රූපපටිබද්ධවුත්ති, තං තං නිප්ඵන්නඋපාදායරූපනිස්සයං දිස්සති යථා චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තත්ථ න තාව රූපායතනාදීනං, ඔජාය ච තන්නිස්සයතා යුජ්ජති ඉන්ද්‍රියපටිබද්ධතො බහිපි තෙසං පවත්තිදස්සනතො, නාපි ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියානං තදුභයවිරහිතෙ අභාවකසන්තානෙපි ධාතුද්වයදස්සනතො. ජීවිතින්ද්‍රියස්සාපි සහජපරිපාලනලක්ඛණකිච්චන්තරං විජ්ජතීති න තන්නිස්සයතා යුජ්ජති. තඤ්හි කිච්චන්තරෙ පසුතං න ඉමාසං නිස්සයො භවිතුං සක්කොති, තස්මා පාරිසෙසතො තෙසං නිස්සයො හදයවත්ථු නාම අත්ථීති විඤ්ඤාතබ්බං.

හොතු තාව ධාතුද්වයනිස්සයො වත්ථු, උපාදායරූපඤ්ච, තං පනෙතං කම්මසමුට්ඨානං පටිනියතකිච්චං හදයප්පදෙසෙ ඨිතමෙකන්ති දට්ඨබ්බං. කථමෙතං විඤ්ඤායතීති? වුච්චතෙ – වත්ථුරූපභාවතො කම්මසමුට්ඨානං චක්ඛු විය. යඤ්හි විඤ්ඤාණස්ස වත්ථුභූතං රූපං, තං කම්මසමුට්ඨානං යථා චක්ඛුපසාදො, තතො එව පටිනියතකිච්චං අට්ඨිං කත්වා මනසි කත්වා සබ්බං චෙතසා සමන්නාහරිත්වා කිඤ්චි චින්තෙන්තස්ස හදයප්පදෙසස්ස ඛිජ්ජනතො තත්ථෙදං තිට්ඨතීති විඤ්ඤායති. යථාහු ආචරියා –

> ''කම්මජං වත්ථුභාවා තං, චක්ඛුංච නියතක්‍රියං;
> චින්තාය ච උරොඛෙදා, තත්‍ර තිට්ඨන්ති විජානිය''න්ති.

යදි මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයභූතං හදයවත්ථු නාම අත්ථි, කස්මා පනෙතං රූපකණ්ඩෙ න වුත්තං. න හි ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං අත්ථීති? නො නත්ථි කාරණන්තරසම්භවතො. කිං පන තං කාරණං? දෙසනාභෙදො. යථා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි එකන්තතො චක්ඛාදිනිස්සයානි, න එවං මනොවිඤ්ඤාණං එකන්තෙන හදයවත්ථුනිස්සිතං පඤ්චවොකාරභවෙයෙව තන්නිස්සයත්තා, එකන්තෙන නිස්සිතවසෙනෙව ච වත්ථුදෙසනා පවත්තා. ''අත්ථි රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු, අත්ථි රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස න වත්ථූ''තිආදිනා (ධ. ස. 584) චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි නිස්සිතෙහි විසෙසිතත්තා. යම්පි එකන්තෙන හදයවත්ථුනිස්සයං තස්ස වසෙන ''අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථූ''තිආදිනා දුකාදීසු වුච්චමානෙසු න තදනුගුණා ආරම්මණදුකාදයො සම්භවන්ති. න හි ''අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, අත්ථි රූපං න මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණ''න්ති සක්කා වත්තුන්ති වත්ථාරම්මණදුකා භින්නගතිකා සියුං, න එකරසා දෙසනා භවෙය්‍ය, එකරසඤ්ච දෙසනං දෙසෙතුං තත්ථ භගවතො අජ්ඣාසයො, තස්මා තත්ථ හදයවත්ථු න වුත්තං, න අලබ්භමානත්තා. එසා හි භගවතො පකති, යං එකරසෙනෙව දෙසනං දෙසෙතුං ලබ්භමානස්සාපි කස්සචි අග්ගහණං. තථා හි නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි චිත්තුප්පාදවිභාගෙන අවුච්චමානත්තා අවිතක්කාවිචාරපදවිසජ්ජනෙ විතක්කො විචාරො චාති වත්තුං න සක්කාති අවිතක්කවිචාරමත්තපදවිසජ්ජනෙ ලබ්භමානොපි විතක්කො න උද්ධටො, අඤ්ඤථා ''විතක්කො චා''ති වත්තබ්බං සියාති. නිස්සයභාවතො උපරි ආරොපෙත්වා වහන්තං විය පච්චුපට්ඨාතීති **උබ්බාහනපච්චුපට්ඨානං**.

675. චතූසු ආහාරෙසු ඉධ රූපාධිකාරතො කබළීකාරො ආහාරො ගහෙතබ්බොති ආහ **''ආහාරතාති කබළීකාරො ආහාරො''**ති. තත්ථ කබළං කරීයතීති **කබළීකාරො.** ආහරීයතීති **ආහාරො,** කබළං කත්වා අජ්ඣොහරීයතීති අත්ථො. ඉදඤ්ච සවත්ථුකං කත්වා ආහාරං දස්සෙතුං වුත්තං. කබළීකාරාහාරස්ස පන ඔජා ඉධ ආහාරො නාම. තෙනාහ **''යාය ඔජායා''**තිආදි. සො ච රූපාහරණසභාවො උපත්ථම්භනබලකරො අඞ්ගමඞ්ගානුසාරීරසාහරණභූතො භූතනිස්සිතො එකො විසෙසො. බාහිරාහාරපච්චයං පටිලභිත්වා එව අජ්ඣත්තිකාහාරො රූපං උප්පාදෙතීති අයං අජ්ඣත්තිකාහාරස්ස උපනිස්සයභාවෙනාපි රූපං ආහරතීති ආහ **''ඔජට්ඨමකං රූපං ආහරතී''**ති. ඔජා අට්ඨමී යස්ස තං **ඔජට්ඨමකං. යාය ඔජායාති** අත්තනො උදයානන්තරං රූපජනනතො ඔජාසඞ්ඛාතාය ඔදනකුම්මාසාදිවත්ථුගතාය යාය එරණඔජාය. **යත්ථ යත්ථාති** යම්හි යම්හි ජනපදෙ, නගරාදීසු ච. **''කබළීකාරො ආහාරො''ති පවුච්චති** තබ්බත්ථුකත්තාති අධිප්පායො.

676. කිං පන වත්ථුනො කිච්චං, කිං ඔජායාති චෙ? පරිස්සයහරණං වත්ථුස්ස කිච්චං, පාලනං ඔජායාති දස්සෙන්තො ආහ **''අන්නපානාදික''**න්තිආදි. **අග්ගිං හරති කම්මජ**න්ති කම්මජතෙජං ගණ්හාති. අන්තොකුච්ඡියඤ්හි ඔදනාදිවත්ථුස්මිං අසති කම්මජතෙජො උට්ඨහිත්වා උදරපටලසඞ්ඛාතමුපාදින්නරූපං ගණ්හාති, ''ඡාතොම්හි, ආහාරං මෙ දෙථා''ති වදාපෙති, භුත්තකාලෙ උදරපටලං මුඤ්චිත්වා අනුපාදින්නකවත්ථුං ගණ්හාති, අථ සත්තො එකග්ගො හොති. යථා හි ඡායාරක්ඛසො ඡායාපවිට්ඨං දිස්වා ගහෙත්වා දෙවසඞ්ඛලිකාය බන්ධිත්වා අත්තනො භවනෙ මොදන්තො ඡාතකාලෙ ආගන්ත්වා සීසෙ දංසති, සො දට්ඨත්තා විරවති, තං විරවං සුත්වා සචෙ අඤ්ඤෙපි මනුස්සා ආගච්ඡන්ති, සො ආගතාගතෙ ගහෙත්වා ඛාදිත්වා සකභවනෙ මොදති , එවං යං යං අන්නපානාදිකං වත්ථු, තං තං කම්මජතෙජො ගහෙත්වා ජීරාපෙත්වා පුන උදරපටලං ගණ්හාති, තස්මා අන්නපානාදිකං වත්ථු අත්තනො උදරපටලං පවිට්ඨකාලෙ උපාදින්නකායං ගහෙත්වා ඨිතං තතො මොචෙත්වා අත්තානං ගණ්හාපනවසෙන තං අත්තනො සන්තිකං හරති. **කෙවලන්ති** ඔජාවියුත්තං වත්ථු ජීවිතං කම්මජභූතං තං පාලෙතුං න සක්කොති.

677. **ඔජා...පෙ.... පාවකන්ති** ඔජා ජීවිතං පාලෙතුං සක්කොති, කම්මජං තෙජං හරිතුං න සක්කොති ආමාසයස්ස අපුණ්ණතොති අධිප්පායො. **උපත්ථම්භනපච්චුපට්ඨානොති** ඔජට්ඨමකරූපහරණවසෙනෙව ඉමස්ස කායස්ස උපත්ථම්භනවසෙන පච්චුපට්ඨාති. **කායෙනාති** රූපකායෙන. **අත්තනො භාවන්ති** අත්තනො අධිප්පායං. **විඤ්ඤාපෙන්තානන්ති** පරෙසං සඤ්ඤාපෙන්තානං. **කායග්ගහණානුසාරෙනාති** චන්දමානකායගතවණ්ණස්ස ගහණභූතානං චක්ඛුද්වාරිකජවනානන්තරප්පවත්තානං නිච්ඡයග්ගහණසඞ්ඛාතානං මනොද්වාරිකජවනානං අනුස්සරණෙන තෙසං අනන්තරන්ති අත්ථො. පඤ්චද්වාරෙ හි රූපාදිආරම්මණෙ ආපාථගතෙ යථාපච්චයං කුසලාකුසලජවනෙ උප්පජ්ජිත්වා භවඞ්ගං ඔතිණ්ණෙ මනොද්වාරිකජවනං තදෙවාරම්මණං කත්වා භවඞ්ගං ඔතරති, පුන තස්මිංයෙව ද්වාරෙ විසයං වවත්ථාපෙත්වා ජවනං භවඞ්ගං ඔතරති, තස්මා චක්ඛුද්වාරිකජවනානන්තරප්පවත්තානං ද්වින්නං ජවනවාරානමනන්තරං තතියවාරෙ පවත්තාය මනොද්වාරජවනවීථියා එව **ගහිතාය එතාය** කරණභූතාය චතුත්ථවාරෙ මනොද්වාරෙ ජවනෙනෙව භාවො විඤ්ඤායති. එතෙන විඤ්ඤත්ති-සද්දස්ස කරණසාධනතා වුත්තා. **සයං වාති**ආදිනා පන කම්මසාධනත්තමාහ.

එවං විඤ්ඤත්ති-සද්දස්ස කාරකද්වයෙ සම්භවං දස්සෙත්වා ඉදානි කාය-සද්දෙන සහ කම්මධාරයසමාසං දස්සෙතුං, ‘‘කායො’’ති වොහාරස්ස විඤ්ඤත්තියම්පි ච පවත්තිං දස්සෙන්තො **‘‘කායෙන සංවරො’’**තිආදිසුත්තමාහ. **කායවිප්ඵන්දනෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තාති** විප්ඵන්දමානකායෙන කරණභූතෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුභාවතො කායෙන විඤ්ඤත්තීතිපි කායවිඤ්ඤත්තීති සම්බන්ධො. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – විඤ්ඤත්තියා කායවිප්ඵන්දනස්ස හෙතුභාවතො තංහෙතුකං කායවිප්ඵන්දනසඞ්ඛාතං කායං ගහෙත්වා අධිප්පායජානනතො විඤ්ඤත්ති අධිප්පායවිඤ්ඤාපනස්ස කාරණභාවෙන ගය්හතීති කායෙන අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙතීති. තථා කායවිප්ඵන්දනං ගහෙත්වා තස්ස කාරණමෙත්ථ අත්ථීති විඤ්ඤත්තියා ගය්හමානත්තා සයඤ්ච කායෙන විඤ්ඤායති, තස්මා කායෙන විඤ්ඤත්තීතිපි කායවිඤ්ඤත්තීති.

678. **චිත්තජානිලධාතුයාති** අභික්කමාදිපවත්තකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා. **ආකාරවිකාරතාති** ආකාරභූතො විකාරො. කස්ස පන සා ආකාරවිකාරතාති? සාමත්ථියතො වායොධාතුඅධිකානං චිත්තජමහාභූතානං. කිං තං සාමත්ථියං? චලනහෙතුතා, චිත්තජතා, උපාදායරූපතා ච. අථ වා චිත්තජානිලධාතුයා එකා ආකාරවිකාරතාති සම්බන්ධො. න කෙවලඤ්හි සාමිවචනං චලනසම්බන්ධාපෙක්ඛාය එව, අථ ඛො ආකාරවිකාරසම්බන්ධාපෙක්ඛායපීති.

යදි එවං, කථං විඤ්ඤත්තියා උපාදායරූපත්තං. ‘‘චිත්තජානිලධාතුයා’’ති හි වචනෙන වායොධාතුයාව ආකාරවිකාරතා විඤ්ඤත්ති ආපජ්ජති, න ච එකභූතනිස්සිතං උපාදායරූපං නාම අත්ථි ‘‘චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායරූප’’න්ති (ධ. ස. 584) වචනතොති? නායං දොසො, චතුන්නං විකාරතා චතූසු එකස්සපි හොති චතුසාධාරණධනං විය. අනිලධාතුඅධිකකලාපො වා ඉධ ‘‘අනිලධාතූ’’ති වුච්චති, තදධිකෙ තංවොහාරතො යථා සම්භාරධාතුයා අධිකභාවෙන පථවීවොහාරො, තස්මා වායොධාතුඅධිකානං චිත්තජමහාභූතානං එකා ආකාරවිකාරතා කායවිඤ්ඤත්තීති න කොචි විරොධො. අධිකතා චස්සා සාමත්ථියතො දට්ඨබ්බා, න පමාණතො. ඉතරථා හි තෙසං අවිනිබ්භොගවුත්තිතා න යුජ්ජෙය්‍ය. අධිකතා හි අත්තනො අධිකවසෙන ඉතරෙහි විනිබ්භොගප්පවත්තිතො හොති. සාමත්ථියාධිකඤ්ච කාරණානුකාරිතාය. කාරණඤ්හි අභික්කමාදිපවත්තකං චිත්තං, තං චලනාධිප්පායසභාවං තතො සමුට්ඨිතෙ කලාපෙ අනුකරොන්තෙ වායොධාතුයා එව අධිකත්තං යුත්තන්ති. කෙචි පන ‘‘වායොධාතුයා එව ආකාරවිකාරතා’’ති ගණ්හන්ති, තෙසං මතෙන උපාදාරූපත්තං දුරුපපන්නං. න හි එකස්ස විකාරො චතුන්නං උපාදාරූපන්ති සක්කා වත්තුං.

කිදිසී පනායං විකාරතාති ආහ **‘‘සහජාතස්ස රූපස්ස චලනෙ හෙතූ’’**ති. තත්ථ **සහජාතස්සාති** අත්තනා සහජාතස්ස. යස්මා උතුචිත්තාහාරජානං චලනං චිත්තජරූපසම්බන්ධෙනෙව හොති, නදීසොතචලනෙන තත්ථ පක්ඛිත්තසුක්ඛගොමයපිණ්ඩාදීනං විය. විඤ්ඤත්තිවසෙන පන චිත්තජානමෙව චලනං, තස්මා වුත්තං ‘‘සහජාතස්සා’’ති. **රූපස්සාති** රූපකායස්ස. **චලනෙති** සන්ථම්භනසන්ධාරණචලනසඞ්ඛාතෙ චලිතභාවෙ. සන්ථම්භනාදිකම්පි හි චලනාභිමුඛතාය චලනන්ති යුජ්ජති. **හෙතූති** හෙතුභූතා සහකාරීකාරණභූතා. එත්තාවතා ච කිං වුත්තං හොති? කායවිඤ්ඤත්ති නාම නෙව එන්දමානරූපකායො, න ච එන්දමානා වායොධාතු, අථ ඛො මහන්තං පාසාණං උක්ඛිපන්තස්ස සබ්බථාමෙන ගහණකාලෙ සරීරස්ස උස්සාහනවිකාරො විය රූපකායස්ස පරිප්ඵන්දනපච්චයභාවෙන ලබ්භමානො එකො ආකාරවිකාරො කායවිඤ්ඤත්ති නාමාති වුත්තං හොති.

නනු ච එන්දමානවණ්ණාදිවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි, තස්ස වණ්ණග්ගහණානන්තරං ගහණං හොතීති කථමෙතං විඤ්ඤායතීති? අධිප්පායග්ගහණතො. න හි විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛචලනාදීසු අධිප්පායග්ගහණං දිට්ඨං, හත්ථචලනාදීසු පන දිට්ඨං, තස්මා එන්දමානවණ්ණාදිවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි අධිප්පායස්ස විඤ්ඤාපකොති සම්පටිච්ඡිතබ්බමෙතං එකන්තෙන. ඤාපකො ච හෙතු සයං ගහිතොයෙව අත්තනො ඤාපෙතබ්බමත්ථං ඤාපෙති, න විජ්ජමානමත්තෙනාති. ඤාපෙතබ්බවණ්ණග්ගහණානන්තරං විකාරග්ගහණම්පි අනුමානතො සිද්ධං. තථා හි වදන්ති –

‘‘විසයත්තමනාපන්නා,
සද්දා නෙවත්ථබොධකා;
න සත්තාමත්තතො අත්ථෙ,
තෙ අඤ්ඤාතා පකාසකා’’ති.

යදි විකාරග්ගහණමෙව කාරණමධිප්පායග්ගහණස්ස, කස්මා අග්ගහිතසඞ්කෙතානං අධිප්පායග්ගහණං න හොතීති? න කෙවලං විකාරග්ගහණමෙව අධිප්පායස්ස ගහණස්ස කාරණං, අථ ඛො පුරිමසිද්ධසම්බන්ධග්ගහණඤ්ච ඉමස්ස උපනිස්සයොති දට්ඨබ්බං. යථා හි අරඤ්ඤෙ උදකතිත්ථෙ උස්සාපෙත්වා ඨපිතගොසීසාදීනි උදකනිමිත්තානි දිස්වා තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරජවනවීථියා ගොසීසාදීනං උදකසහචාරිපකාරසඤ්ඤාණාකාරං ගහෙත්වා ‘‘උදකමෙත්ථ අත්ථී’’ති ජානනං, එවං එන්දමානවණ්ණං ගහෙත්වා තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීථියා පුරිමග්ගහිතසම්බන්ධූපනිස්සයසහිතාය සාධිප්පායවිකාරග්ගහණං හොතීති.

681-2. සහජරූපචලනස්ස විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාය වායොධාතුයා හෙතුභාවො යුත්තො, කිං සබ්බා එව වායොධාතු සහජරූපං චාලෙතීති ඉමං චොදනං සොධෙතුං **‘‘ලභිත්වා පනුපත්ථම්භ’’**න්තිආදි වුත්තං. උපත්ථම්භෙතීති

උපත්ථම්භං, උපත්ථම්භකපච්චයන්ති අත්ථො. **එකාවජ්ජනවීථියන්ති** මනොද්වාරිකජවනවීථිං සන්ධායාහ පඤ්චද්වාරිකවීථියා විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තාභාවතො. **හෙට්ඨාහි ඡහි ච චිත්තෙහීති** සත්තසු ජවනෙසු හෙට්ඨිමෙහි ඡහි ජවනෙහි සමුට්ඨිතං වායොධාතුං උපත්ථම්භං ලභිත්වාති සම්බන්ධො. කෙචි පන පොත්ථකෙසු ''වායොධාතුසමුට්ඨිත''න්ති පාඨං දිස්වා උපත්ථම්භන්ති භාවසාධනවසෙන ගහෙත්වා හෙට්ඨා ඡහි චිත්තෙහි උප්පන්නවායොධාතුසමුට්ඨිතං උපත්ථම්භං ලභිත්වාති යොජෙන්ති. **විඤ්ඤත්තිසහිතත්තනාති** සයං විඤ්ඤත්තිසහිතා අත්තනා සහජාතං චිත්තජරූපං දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන චලයති, න ඉතරාති අත්ථො.

අයං පනෙත්ථාධිප්පායො – යථා නාම සත්තහි යුගෙහි ආකඩ්ඪිතබ්බසකටෙ සත්තමයුගයුත්තා එව ගොණා හෙට්ඨා ඡසු යුගෙසු යුත්තගොණෙහි ලද්ධුපත්ථම්භා සකටං චාලෙන්ති, පඨමයුගාදියුත්තා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තමෙව සාධෙන්තා තෙසං උපත්ථම්භකා හොන්ති, එවමෙවං සත්තමජවනසමුට්ඨිතා වායොධාතු හෙට්ඨා ඡහි ජවනෙහි සමුට්ඨිතවායොධාතුතො ලද්ධුපත්ථම්භා චිත්තජරූපං චාලෙති. පඨමජවනාදිසමුට්ඨිතා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තං සාධෙන්තා තස්ස උපත්ථම්භකා හොන්ති, දෙසන්තරුප්පත්තියෙව චෙත්ථ චලනං උප්පන්නදෙසතො කෙසග්ගමත්තම්පි ධම්මානං චලනාභාවතො, ඉතරථා ධම්මානං අබ්‍යාපාරතා, ඛණිකතා ච න සියා. කථං පනස්ස සහජරූපානං දෙසන්තරුප්පත්තියා හෙතුභාවොති? යථා අත්තනා සහජරූපානි හෙට්ඨිමජවනාදිසමුට්ඨිතරූපෙහි පතිට්ඨිතට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජන්ති, එවං තෙහි සහ තත්ථ උප්පත්තියෙවස්ස දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවොති දට්ඨබ්බං.

අථ එන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරං විඤ්ඤත්තිග්ගහණස්ස වුත්තත්තා විඤ්ඤත්තිසහිතාති සත්තමජවනසමුට්ඨිතාය එව ච විසෙසිතත්තා චලනාකාරසහිතායෙව වායොධාතු විකාරසහිතාති? නයිදමෙවං දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන චලයිතුමසක්කොන්තියොපි සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තකරණෙන පඨමජවනාදිසමුට්ඨානවායොධාතුයොපි විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතා එව. යෙන දිසාභාගෙන ගන්ත්වා අභික්කමාදීනි පවත්තෙතුකාමො තදභිමුඛභාවවිකාරසම්භවතො. අධිප්පායසහභාවීනඤ්හි විකාරං විඤ්ඤත්තිමාචික්ඛන්ති. තෙනෙව හි භගවතා ''කතමං තං රූපං කායවිඤ්ඤත්ති? යා කුසලචිත්තස්ස වා…පෙ…. අබ්‍යාකතචිත්තස්ස වා අභික්කමන්තස්ස වා…පෙ…. පසාරෙන්තස්ස වා කායස්ස ථම්භනා සන්ථම්භනා සන්ථම්භිතත්තං විඤ්ඤත්ති විඤ්ඤාපනා විඤ්ඤාපිතත්තං. ඉදං තං රූපං කායවිඤ්ඤත්තී''ති (ධ. ස. 720) සන්ථම්භනසන්ධාරණානම්පි පච්චයභාවාකාරො කායවිඤ්ඤත්තීති වුත්තො. එවඤ්ච කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනස්සාපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකතාවචනං සුට්ඨු උපපන්නං හොති.

683-4. චිත්තජාතාය පථවීධාතුයා උපාදින්නකඝට්ටනෙ පච්චයො යො ආකාරවිකාරො, අයං වචීවිඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යාති සම්බන්ධො. තත්ථ **චිත්තජාතායාති** වචීභෙදප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානාය . **උපාදින්නකඝට්ටනෙති** උපාදින්නකකලාපසඞ්ඛාතස්ස අක්ඛරුප්පත්තිට්ඨානස්ස ඝට්ටනසඞ්ඛාතෙ කිච්චෙ ඝට්ටනස්සාති අත්ථො. **පච්චයොති** තස්ස සහකාරීකාරණභූතො. **එකො ආකාරවිකාරොති** ඝට්ටියමානඋපාදින්නරූපතො, ඝට්ටන්ති යා පථවීධාතුතො ච විනිවට්ටො පථවීධාතුයා උපාදින්නඝට්ටනපච්චයසභාවරූපො එකො ආකාරවිකාරවිසෙසොති අත්ථො. **පථවීධාතුයාති** සාමිවචනං ''උභයසම්බන්ධාපෙක්ඛ''න්තිආදි කායවිඤ්ඤත්තියං වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ එන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරං ගය්හති, එවමිධ සුය්‍යමානසද්දසවනානන්තරන්ති දට්ඨබ්බං. ඉදඤ්ච සන්ථම්භනාදීනං අභාවෙන ඝට්ටනෙන සද්දිංයෙව සද්දස්ස උප්පජ්ජනතො ''ලභිත්වා පනුපත්ථම්භ''න්තිආදිනයො න ලබ්භති. ඝට්ටනඤ්හි පඨමජවනාදීසුපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ **''සද්දවසා''**ති. අථ ඝට්ටනචලනානං කො විසෙසොති? ඝට්ටනං පච්චයවිසෙසෙන භූතකලාපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසන්නතරුප්පාදතා, චලනං එකස්සාපි දෙසන්තරුප්පාදනපරම්පරතාති අයමෙතෙසං විසෙසො. ගොසීසාදිඋපමාපෙත්ථ යථාසම්භවං යොජෙතබ්බා. **සාවාති** සා එව සහසද්දා විඤ්ඤත්ති. **සක්‍යකුලින්දුනාති** සුපරිසුද්ධගගනතලස්ස සක්කරාජකුලස්ස අවභාසකට්ඨෙන තස්ස නිසාකරභූතෙන. අථ වා ඉන්දති පරමිස්සරියං කරොතීති ඉන්දු. ඉන්දු-සද්දස්ස උත්තමවාචකත්තා සක්කකුලුත්තමෙනාති අත්ථො.

685. අථ විඤ්ඤත්ති තාව සහසද්දාව, සද්දො පන චිත්තජො අවිඤ්ඤත්තිකො අත්ථීති චෙ? නත්ථීති දස්සෙන්තො ආහ **''සද්දො න චිත්තජො''**තිආදි. **විඤ්ඤත්තිඝට්ටනන්ති** විඤ්ඤත්තිපච්චයං පථවීධාතුයා ඝට්ටනං. **ධාතුසඞ්ඝට්ටනෙනෙවාතිආදිනා** වුත්තමෙවත්ථං සමත්ථෙති. යස්මා ධාතුසඞ්ඝට්ටනෙනෙව සද්දො ජායති, න තෙන විනා, තස්මාති අත්ථො. අනෙන ච යෙ වදන්ති ''විතක්කවිප්ඵාරසද්දො න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති මහාඅට්ඨකථායං වුත්තත්තා චිත්තසමුට්ඨානො විතක්කවිප්ඵාරසද්දො විඤ්ඤත්තියා විනාපි උප්පජ්ජති. 'යා තාය වාචාය විඤ්ඤත්ති විඤ්ඤාපනා'ති (ධ. ස. 636) හි වචනතො අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යෙන සද්දෙන සහ විඤ්ඤත්ති න උප්පජ්ජති, තතොව චිත්තජොපි සද්දනවකො අත්ථී''ති, තෙසං වාදං පටික්ඛිපති. මහාඅට්ඨකථාවාදොපි හි සද්දොව හොති, න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති විරුද්ධමෙතන්ති මඤ්ඤමානෙහි සඞ්ගහකාරෙහි පටික්ඛිත්තොව. ආනන්දාචරියො පන මහාඅට්ඨකථාවාදං අප්පටික්ඛිපිත්වාව තත්ථ අධිප්පායං වණ්ණෙති. කථං? ''ජිව්හාතාලුචලනාදිකරවිතක්කසමුට්ඨිතං විඤ්ඤත්තිසහජමෙව සුඛුමසද්දං දිබ්බසොතෙන සුත්වා ආදිසතී''ති සුත්තෙ, පට්ඨානෙ ච ඔළාරිකං සද්දං සන්ධාය සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයභාවො වුත්තොති ඉමිනා අධිප්පායෙන විතක්කවිප්ඵාරසද්දස්ස අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යතා වුත්තාති.

686-7. **විඤ්ඤාපනතොති** වචීඝොසෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තා. **සයං විඤ්ඤෙය්‍යතොති** ගහණානුසාරෙන වචීඝොසෙන වා හෙතුනා සයං විඤ්ඤෙය්‍යත්තා. **තස්සාති** විඤ්ඤත්තිසද්දස්ස. **සම්භවො කාරකද්වයෙති** විඤ්ඤාපයතීති විඤ්ඤත්ති, විඤ්ඤායතීති විඤ්ඤත්තීති එවං හෙතුම්හි, කම්මනි වා තස්ස සම්භවො නිබ්බත්ති හොතීති අත්ථො. කිං පනෙතං විඤ්ඤත්තිද්වයං චිත්තසමුට්ඨානං, උදාහු කම්මාදිසමුට්ඨානන්ති ආහ **"න විඤ්ඤත්තිද්වය"**න්තිආදි. **අට්ඨි රූපානි වියාති** සකසකකලාපගතඅට්ඨිරූපානි විය, විඤ්ඤත්තිද්වයස්ස එකතො වුච්චමානත්තා කායවිඤ්ඤත්තිසහජකලාපෙ සද්දො න ලබ්භතීති වචීවිඤ්ඤත්තිකලාපෙ ලබ්භමානම්පි තං හිත්වා "අට්ඨ"ඉච්චෙව වුත්තං.

යථාවුත්තවිකාරග්ගහණමුඛෙන "අයං ඉදං නාම කාතුකාමො"ති තංසමඞ්ගිනො අධිප්පායො විඤ්ඤායතීති ආහ **"අධිප්පායප්පකාසනරසා"**ති. කායවිප්ඵන්දනහෙතුභූතාය වායොධාතුයා විකාරත්තා තස්සා කායවිප්ඵන්දනස්ස හෙතුභාවාකාරෙන පච්චුපට්ඨානන්ති වුත්තං **"කාය...පෙ.... පච්චුපට්ඨානා"**ති. වායොධාතුයා කිච්චාධිකතාය ආහ **"චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානා"**ති. **වචීඝොසස්ස හෙතුභාවපච්චුපට්ඨානාති** වුත්තනයෙනෙව වචීඝොසසඞ්ඛාතස්ස චිත්තජසද්දස්ස හෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා.

කෙචි පනෙත්ථ "ඝට්ටනෙ පච්චයොති වුත්තත්තා ඝට්ටනානන්තරං සද්දස්ස උප්පත්ති හොතීති ගහෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතු උපාදින්නඝට්ටනමත්තං කරොති, ඝට්ටිතක්ඛණෙ උතුසමුට්ඨානොව සද්දො උප්පජ්ජති, සො පන චිත්තපච්චයත්තා පරියායෙන චිත්තසමුට්ඨානොති වුච්චතී"ති වදන්ති. තෙසං මතෙන චිත්තජසද්දොයෙව න ලබ්භති, තස්මා එවං අග්ගහෙත්වා උදකතාපනකාලෙ අන්තොඋදකෙයෙව උප්පජ්ජනකසද්දො විය උපාදින්නෙ ඝට්ටෙත්වා උප්පජ්ජමානචිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුයා උප්පත්තිසමකාලමෙව තස්මිං කලාපෙ නවමං හුත්වා අන්තොයෙව භූතිකසද්දො උප්පජ්ජතීති ගහෙතබ්බං, තස්මා චිත්තසමුට්ඨානසද්දොපි වචීවිඤ්ඤත්තිවසෙනෙව උප්පජ්ජති, අච්ඡරාපහරණාදිසද්දො පන වචීවිඤ්ඤත්තියා අභාවතො චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානොයෙවාති.

688. විග්ගහාභාවතො න කස්සති, කසිතුං ඡින්දිතුං න සක්කොතීති අකාසො, සොයෙව ආකාසොති ආහ **"න කස්සතීති ආකාසො"**ති, කො පනෙසොති ආහ **"රූපානං විවරො"**ති, කණ්ණච්ඡිද්දාදිරූපානං අන්තරන්ති අත්ථො. අනෙන අජටාකාසමාහ. **යො...පෙ.... පරිච්ඡෙදොති** පන ඉමිනා ඉධාධිප්පෙතමාකාසං, සො පන රුළ්හීවසෙන ආකාසොති පවුච්චති.

රූපානි පරිච්ඡින්දති, සයං වා තෙහි පරිච්ඡිජ්ජති, තෙසං වා පරිච්ඡෙදමත්තන්ති රූපපරිච්ඡෙදො, තං ලක්ඛණමෙතස්සාති **රූපපරිච්ඡෙදලක්ඛණො**. අයඤ්හි තං තං රූපකලාපං පරිච්ඡින්දන්තො විය හොති. තෙනාහ **"රූපපරියන්තප්පකාසනරසො"**ති. "අයං රූපානං හෙට්ඨිමො පරියන්තො, අයං උපරිමො"ති එවං විභාවනකිච්චොති අත්ථො. අත්ථතො පන යස්මා රූපානං පරිච්ඡෙදමත්තං හුත්වා ගය්හති, තස්මා වුත්තං **"රූපමරියාදපච්චුපට්ඨානො"**ති. එත්ථාහ – කිං පනෙස රූපෙ පරිච්ඡින්දන්තො චතුසමුට්ඨානකලාපතො පරිච්ඡින්දති, අථ එකසමුට්ඨානබහුකලාපතො, උදාහු එකෙකසමුට්ඨානඑකෙකකලාපතො, එකෙකරූපතො වාති? එකෙකසමුට්ඨානඑකෙකකලාපතොති දට්ඨබ්බං.

යදි හි චතුසමුට්ඨානකලාපතො, එකසමුට්ඨානබහුකලාපතො වා පරිච්ඡින්දති, එවං සති සම්ඵුට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානො වා පරිච්ඡින්දෙය්‍ය, එකකලාපගතරූපානං විය නානාකලාපගතරූපානම්පි අවිනිබ්භොගවුත්තිතා වා ආපජ්ජෙය්‍ය. අථ වා එකෙකරූපතො පරිච්ඡින්දති, එවං සති එකෙකකලාපගතරූපානම්පි නානාකලාපගතරූපානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤවිනිබ්භොගවුත්තිතාපසඞ්ගො සියා, උභයම්පි පනෙතං අනිට්ඨං, තස්මා එකෙකසමුට්ඨානඑකෙකකලාපතො පරිච්ඡින්දතීති දට්ඨබ්බං.

අසම්ඵුට්ඨභාවඡිද්දවිවරභාවපච්චුපට්ඨානො වාති අසම්ඵුට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානො වා ඡිද්දවිවරභාවපච්චුපට්ඨානො වාති වුත්තං හොති. තත්ථ යස්මිං කලාපෙ භූතානං පරිච්ඡෙදො, තෙහෙව අසම්ඵුට්ඨභාවෙන පච්චුපට්ඨානතො අසම්ඵුට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානො. කිඤ්චාපි හි කලාපන්තරභූතා කලාපන්තරභූතෙහි සම්ඵුට්ඨාව එකඝනපිණ්ඩභාවෙන පවත්තත්තා, තථාපි ධම්මතො අඤ්ඤමඤ්ඤං විවිත්තත්තා අසංකිණ්ණා එව. තෙසං යා විවිත්තතා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණතා, අයං පරිච්ඡෙදො. භූතන්තරෙහි විය තෙහි සො අසම්ඵුට්ඨොව, ඉතරථා පරිච්ඡින්නතා න සියා තෙසං භූතානං බ්‍යාපිභාවාපත්තිතො. අබ්‍යාපිභාවො හි අසම්ඵුට්ඨතා. තෙනාහ භගවා ඉමස්ස නිද්දෙසෙ "අසම්ඵුට්ඨං චතූහි මහාභූතෙහී"ති (ධ. ස. 637).

අථ වා කලාපන්තරභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණභාවෙන පච්චුපට්ඨානතො අසම්ඵුට්ඨතාපච්චුපට්ඨානභාවො වුත්තො, කණ්ණච්ඡිද්දමුඛවිවරාදිවසෙන ඡිද්දවිවරභාවස්ස පච්චුපට්ඨානතො ඡිද්දවිවරභාවපච්චුපට්ඨානතා වුත්තා. රූපපරිච්ඡෙදෙ හි සති ඡිද්දවිවරභාවො හොති. යෙසං රූපානං පරිච්ඡෙදො, තත්ථෙව තෙසං පරිච්ඡෙදභාවෙන ලබ්භතීති වුත්තං **"පරිච්ඡින්නරූපපදට්ඨානො"**ති.

689-91. **රූපස්සලහුතාදිත්තයනිද්දෙසෙති** රූපස්සලහුතා රූපස්සමුදුතා රූපස්සකම්මඤ්ඤතාති ඉමස්ස රූපලහුතාදිත්තයස්ස නිද්දෙසෙ සම්පත්තෙ ඉදං වුච්චතීති අධිප්පායො. **හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙවාති** අරූපස්ස ලහුතාදීසු "කායලහුභාවො කායලහුතා"තිආදිනා වුත්තනයානුසාරෙනෙව "රූපස්ස ලහුභාවො ලහුතා"තිආදිනා

රූපසම්බන්ධීභාවෙන රූපවිකාරාපි විඤ්ඤාතබ්බා. රූපස්ස ලහුභාවො ලහුතා, සා රූපස්ස ගරුභාවවූපසමලක්ඛණා, ගරුභාවනිම්මද්දනරසා, අදන්ධතාපච්චුපට්ඨානා, ලහුරූපපදට්ඨානා. රූපස්ස මුදුභාවො මුදුතා, සා රූපස්ස ථද්ධභාවවූපසමලක්ඛණා, ථද්ධභාවනිම්මද්දනරසා, සබ්බකිරියාසු අවිරොධිතාපච්චුපට්ඨානා, මුදුරූපපදට්ඨානා. රූපස්ස කම්මඤ්ඤභාවො කම්මඤ්ඤතා, සා රූපස්ස අකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා, අකම්මඤ්ඤභාවනිම්මද්දනරසා, සරීරකිරියාසු අනුකූලභාවපච්චුපට්ඨානා, කම්මඤ්ඤරූපපදට්ඨානාති. අත්ථො පනෙත්ථ තත්ථ තත්ථ අම්හෙහි වුත්තානුසාරෙන වෙදිතබ්බො. ඉමා පන තිස්සො රූපානං විකාරභාවතො ‘‘රූපවිකාරා’’ති වුච්චන්තීති දස්සෙතුං **‘‘තිස්සො…පෙ…. විභාවිනා’’**ති වුත්තං.

යථාක්කමං පනෙතා රූපස්ස දන්ධත්තකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානා, ථද්ධත්තකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානා, රූපානං සරීරකිරියාසු අනනුකූලභාවකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානාති වෙදිතබ්බං. තත්ථ **ධාතුක්ඛොභොති** වාතපිත්තසෙම්හපකොපො, රසාදිධාතූනං වා විකාරාවත්ථා, ද්විධා වුත්තාපි අත්ථතො පථවීධාතුආදීනංයෙව විකාරොති දට්ඨබ්බං. පටිපක්ඛපච්චයා සප්පායඋතුආහාරාවික්ඛිත්තචිත්තතා, සා ච තංතංවිකාරස්ස විසෙසපච්චයභාවතො වුත්තා, අවිසෙසෙන පන සබ්බෙසං පච්චයා, තථා හි තෙ කදාචිපි අඤ්ඤමඤ්ඤං න විජහන්ති. තථා අවිජහන්තානං පන දුබ්බිජානීයං නානත්තන්ති තංපකාසනත්ථං **‘‘එතාස’’**න්තිආදි වුත්තං. කමතොව නිදස්සනන්ති සම්බන්ධො. ලහුතාය හි **අරොගී නිදස්සනං,** මුදුතාය **මද්දිතචම්මං,** කම්මඤ්ඤතාය **සුධන්තසුවණ්ණං**.

නනු චෙත්ථ අරොගිනො තාව නිදස්සනං යුත්තං තස්ස ඉන්ද්‍රියබද්ධසන්තානත්තා, සුපරිමද්දිතචම්මසුධන්තසුවණ්ණානං පන කථං. න හි අනින්ද්‍රියබද්ධරූපසන්තානෙ ලහුතාදීනි සම්භවන්ති තථා ධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයාභාවතො? සච්චං, මුදුකම්මඤ්ඤසදිසරූපනිදස්සනමත්තමෙතං, න පන තත්ථ ඉධාධිප්පෙතමුදුතාකම්මඤ්ඤතාසභාවතො. යදි එවං, කථං තූලපිචුආදීසු ලහුභාවාදිකන්ති? න තත්ථ පරමත්ථතො ලහුභාවාදිකං අත්ථි, ගරුභාවාදිහෙතූනං පන අභාවතො තත්ථ ලහුභාවාදිවොහාරො.

කම්මං කාතුං න සක්කොති එකන්තෙන තාසං පච්චුප්පන්නපච්චයාපෙක්ඛත්තා, ඉතරථා සබ්බදාභාවිනීහි ලහුතාදීහි භවිතබ්බං සියාති. **අදන්ධතාලක්ඛණාති** අගරුභාවලක්ඛණා. ගරුභාවස්ස විනොදනං ඛිපනං අපනයනං කිච්චමෙතිස්සාති **ගරුභාවවිනොදනරසා.** කිඤ්චාපි හි අයං රූපානං ගරුභාවං විනොදෙතුං න සක්කොති, ගරුරූපපටිපක්ඛානං පන අදන්ධරූපානං විකාරත්තා ‘‘ජාති නං උප්පාදෙති’’තිආදීසු විය පරියායෙන ගරුභාවං විනොදෙති නාම. තස්සඤ්හි විජ්ජමානායං උප්පන්නරූපානං අගරුභාවොයෙවාති. එස නයො **මුදුතාකම්මඤ්ඤතාසු.** චෙතසිකලහුතාදයො පන අත්තනො අත්තනො පච්චනීකානං තංතංඅකුසලධම්මානං විද්ධංසකභාවෙන පවත්තන්තීති විකාරමත්තභාවතො නිප්පරියායෙනෙව තාසං තංකිච්චතා ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. **ලහුපරිවත්තිතපච්චුපට්ඨානාති** අදන්ධස්ස අරොගීපුරිසස්ස අපරාපරං සඞ්කන්ති පරිවත්තනං විය අදන්ධපරිවත්තනං හුත්වා පච්චුපට්ඨානාති අත්ථො. යස්ස රූපස්ස ලහුතා, තත්ථෙව විකාරභාවෙන උපලබ්භනතො **ලහුරූපපදට්ඨානා**. එවමිතරාසුපි. **අථද්ධතාති** අකථිනතා. අත්තනො මුදුභාවෙනෙව සබ්බකිරියාසු අවිරුද්ධා හුත්වා පච්චුපට්ඨාතීති **අවිරොධිතාපච්චුපට්ඨානා.** මුදු හි කත්ථචි න විරුජ්ඣති. තීසුපි ඨානෙසු පටිපක්ඛත්ථෙ අ-කාරො. දන්ධතාදිහෙතූනං පටිපක්ඛසමුට්ඨානත්තා ලහුතාදීනන්ති කෙචි. අපරෙ පන සත්තාපටිසෙධෙති වදන්ති. සරීරෙන කත්තබ්බකිරියානං අනුකූලතාසඞ්ඛාතො කම්මඤ්ඤභාවො ලක්ඛණමෙතිස්සාති **සරීරකිරියානුකූලකම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණා**. අකම්මඤ්ඤං දුබ්බලං නාම හොතීති කම්මඤ්ඤතා **අදුබ්බලභාවපච්චුපට්ඨානා** වුත්තා.

692. **රූපානමාචයො යොති**ආදීසු යො නිප්ඵන්නරූපානං ආදිතො චයො, යථාපච්චයං තතො තතො ආගතස්ස විය චයොති වා ආචයසඞ්ඛාතො රූපානං පඨමුප්පාදො වඩ්ඪී ච, සො **උපචයොති** උද්දෙසෙ වුත්තො ‘‘උපඤ්ඤත්තං උපසිත්ත’’න්තිආදීසු විය උප-සද්දස්ස පඨමූපරිඅත්ථදස්සනතො. යා පන **තෙසංයෙව** රූපානං **අනුප්පබන්ධතා** අනුප්පබන්ධවසෙන පවත්ති, සා **සන්තතීති පවුච්චති**. පටිසන්ධික්ඛණෙ හි රූපුප්පත්තිආදිචයභාවතො ආචයො නාම, තතො පරං යාව සත්තරසමචිත්තුප්පාදා වඩ්ඪීභාවතො උපචයො නාම. තදා හි රූපස්ස කම්මචිත්තඋතූහි චයොයෙව, න හානි. අථ වා යාව ආහාරසමුට්ඨාන රූපුප්පාදො, චක්ඛාදිඋප්පාදො වා, තාව උපචයො නාම, තතො පරං පන චුතිපරියොසානං සන්තති නාම. එවඤ්ච කත්වා –

> ‘‘යො ආයතනානං ආචයො, සො රූපස්ස උපචයො. යො රූපස්ස උපචයො, සා රූපස්ස සන්තතී’’ති (ධ. ස. 641-642) –

එවං උපචයසන්තතීනං අත්ථතො නානත්තාභාවදීපනත්ථං වුත්තාය **පාළියා අට්ඨකථායං** –

> ‘‘ආචයො නාම නිබ්බත්ති, උපචයො නාම වඩ්ඪී, සන්තති නාම පවත්තී’’ති වත්වා ‘‘නදීතීරෙ ඛතකූපස්මිඤ්හි උදකුග්ගමනකාලො විය ආචයො නිබ්බත්ති, පරිපුණ්ණකාලො විය උපචයො වඩ්ඪී, අජ්ඣොත්ථරිත්වා ගමනකාලො විය සන්තති පවත්තී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 641; විසුද්ධි. 2.444) –

උපමා වුත්තා. ‘‘රූපානමාචයො’’ති චෙත්ථ බහුවචනනිද්දෙසෙන උප්පාදො නාම උප්පජ්ජමානානං විකාරො. විකාරත්තෙ ච සති අත්තනො විකාරවන්තධම්මභෙදභින්නත්තා එකක්ඛණෙපි උප්පජ්ජමානානං බහූනම්පි රූපානං විසුං විසුංයෙව උප්පාදවිකාරභාවො, න පිණ්ඩස්සෙවාති දීපිතං හොති. න කෙවලඤ්ච රූපානමෙව උප්පත්ති ඊදිසී, අථ ඛො අරූපධම්මානම්පි උප්පාදො රූපාරූපධම්මානං ජරතා, අනිච්චතා, රූපස්ස ලහුමුදුකම්මඤ්ඤතා චාති දට්ඨබ්බං.

693. **ජාතිරූපන්ති දීපිතං** අට්ඨකථාසු උභයස්සපි රූපුප්පාදසභාවත්තාති අධිප්පායො. යදි එවං, කස්මා විභජ්ජ වුත්තං? භගවතා තථෙව දෙසිතත්තා. භගවතාපි කස්මා තථා දෙසිතන්ති ආහ **‘‘වුත්තමාකාරනානත්තා’’**තිආදි. ආකාරනානත්තං හෙට්ඨා විභාවිතමෙව. අක්ඛරස්ස පඨමුප්පත්ති උපචයො, පුනප්පුනං උප්පත්ති සන්තති. එවං තිසමුට්ඨානරූපානම්පි දට්ඨබ්බන්ති එවං තෙසං ආකාරනානත්තං වණ්ණෙන්ති. **වෙනෙය්‍යානං වසෙන වාති** තදා කිර සොතූනං එවං චිත්තං උප්පන්නං, අයං ජාති සබ්බෙසං ධම්මානං පභවො, සයං පන න කුතොචි ජායති, යථා තං ‘‘පකතිවාදීනං පකතී’’ති. තෙසං මිච්ඡාගාහං විධමෙන්තො ‘‘ජාති නාම න අඤ්ඤා, උපචයසන්තතිවසෙන ඨිතා රූපුප්පත්තියෙව පන තථා වුච්චති, සා ච යස්ස උප්පාදො , තස්ස පච්චයෙහෙව ජාතපරියායං ලබ්භතී’’ති දස්සනත්ථං උපචයො සන්තතීති ද්විධා භින්දිත්වා දෙසෙතීති ආචරියා.

පුබ්බන්තතො පුබ්බකොට්ඨාසතො, අනාගතභාවතොති අත්ථො. උප්පජ්ජමානෙ රූපධම්මෙ උප්පාදො අනාගතක්ඛණතො උම්මුජ්ජාපෙන්තො විය හොතීති වුත්තං **‘‘උම්මුජ්ජාපනරසො’’**ති. ‘‘ඉමෙ රූපධම්මා සම්පටිච්ඡථ නෙ’’ති නිය්‍යාතෙන්තො විය ගය්හතීති වුත්තං **‘‘නිය්‍යාතනපච්චුපට්ඨානො’’**ති. **පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානතා** උපරි චයො උපචයොති ඉමස්ස අත්ථස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා. යථා උප්පාදක්ඛණප්පත්තං උප්පන්නං නාම හොති ආදිකම්මෙ තප්පච්චයවසෙන, එවං උප්පාදක්ඛණගතං උපචිතං නාම හොතීති වුත්තං **‘‘උපචිතරූපපදට්ඨානො’’**ති.

පවත්තිලක්ඛණාති අනුප්පබන්ධතො උප්පත්තිවසෙන පවත්තමානරූපානං පවත්තනන්ති ලක්ඛිතබ්බා. **අනුප්පබන්ධනරසාති** පුබ්බාපරවසෙන අනුප්පබන්ධනකිච්චා. අසති හි උප්පාදෙ පුබ්බාපරවසෙන අනුප්පබන්ධො න සියා. අනුප්පබන්ධරසත්තායෙව අනුපච්ඡෙදවසෙන ගහෙතබ්බතො ආහ **‘‘අනුපච්ඡෙදපච්චුපට්ඨානා’’**ති. පුබ්බාපරවසෙන සට්ඨිතරූපෙසු උපලබ්භනතො වුත්තං **‘‘අනුප්පබන්ධරූපපදට්ඨානා’’**ති.

694. **ජීරණන්ති** ජිණ්ණභාවො, අභිනවභාවහානීති අත්ථො.

පාකටා රූපධම්මෙසු ඛණ්ඩිච්චාදිභාවෙන දන්තාදීසු විකාරදස්සනතො, ඉතරා තදභාවතො **අපාකටා**. කාමං රූපධම්මානම්පි ඛණිකජරා පටිච්ඡන්නා එව, යා ‘‘අවීචිජරා’’ති වා වුච්චති. අරූපධම්මානං පන ජරාය සුට්ඨු පටිච්ඡන්නභාවදස්සනත්ථං ‘‘පාකටා රූපධම්මෙසූ’’ති අවිසෙසෙන වුත්තං. ඛණ්ඩිච්චාදිවිකාරො පන ඛණිකජරාය නත්ථි. රූපපරිපාකො රූපධම්මානං ජිණ්ණතා, ජරං පත්තස්ස භඞ්ගො අවස්සංභාවීති වුත්තං **‘‘උපනයනරසා’’**ති, භඞ්ගුපනයනකිච්චාති අත්ථො. **සභාවානපගමෙපීති**කක්ඛළත්තාදිසභාවානපගමෙපි, ඨිතික්ඛණෙ හි ජරා නාම, න ච තදා ධම්මසභාවං විජහති. නවභාවො උප්පාදාවත්ථා, තස්සා අපගමභාවෙන ගය්හතීති ආහ **‘‘නවභාවාපගමපච්චුපට්ඨානා’’**ති. **වීහිපුරාණභාවො වියාති** වීහිභාවානපගමෙපි අභිනවභාවාපගමනකරො වීහිපුරාණභාවො විය. වීහිපුරාණභාවො සබ්බාවත්ථානි අපනෙති, අයං පන කෙවලං උප්පාදාවත්ථමෙව අපනෙති. පරිතො සබ්බතො භිජ්ජනන්ති ලක්ඛිතබ්බාති **පරිභෙදලක්ඛණා** . නිච්චං නාම ධුවං, රූපං පන ඛණභඞ්ගිතාය න නිච්චන්ති අනිච්චං, තස්ස භාවො **අනිච්චතා**. සා පන ඨිතිප්පත්තරූපං ඨිතියමෙව විනාසනභාවෙන සංසීදෙන්තී විය හොතීති **සංසීදනරසා**. යස්මා ච සා භඞ්ගභාවතො ඛයවයාකාරෙනෙව ගය්හති, තස්මා වුත්තං **‘‘ඛයවයභාවපච්චුපට්ඨානා’’**ති. අනුක්කමෙන විනාසො **ඛයො** නාම, දීපවට්ටිකාය සහ තෙලස්ස විය සහ නිරොධො **වයොති** වදන්ති.

696-7. **සමොධානතොති** රාසිතො. **කෙචීති** අභයගිරිවාසිනො. මිද්ධරූපස්ස වදනසීලා, මිද්ධවාදො වා එතෙසන්ති **මිද්ධවාදිනො. මිද්ධරූපං නාමාති** උතුචිත්තාහාරවසෙන තිසමුට්ඨානං මිද්ධං නාම රූපං. තෙ පටික්ඛිපිතබ්බාති සම්බන්ධො. කථං පටික්ඛිපිතබ්බාති ආහ **‘‘මුනීසී’’**තිආදි. **නත්ථි නීවරණාති** සොතාපත්තිමග්ගෙන විචිකිච්ඡානීවරණස්ස, අනාගාමිමග්ගෙන කාමච්ඡන්දබ්‍යාපාදකුක්කුච්චනීවරණානං, අරහත්තමග්ගෙන ථිනමිද්ධනීවරණානඤ්ච පහීනත්තා. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – යදි මිද්ධං රූපං සියා, අප්පහාතබ්බං භවෙය්‍ය. රූපක්ඛන්ධො අභිඤ්ඤෙය්‍යො පරිඤ්ඤෙය්‍යො න පහාතබ්බො න භාවෙතබ්බො න සච්ඡිකාතබ්බො. ‘‘කතමෙ ධම්මා නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බා. චතූසු භූමීසු කුසලං, චතූසු භූමීසු විපාකො, තීසු භූමීසු කිරියාබ්‍යාකතං, රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච, ඉමෙ ධම්මා නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බා’’ති (ධ. ස. 1407) වචනෙන රූපධම්මානං පහානාභාවතො. එවඤ්ච සති තස්ස නීවරණභාවො විරුජ්ඣෙය්‍ය නීවරණානං පහාතබ්බත්තා. න හි නීවරණානං අප්පහාතබ්බත්තෙ –

> ‘‘යා මෙ කඞ්ඛා පුරෙ ආසි, තං මෙ අක්ඛාසි චක්ඛුමා;
> අද්ධා මුනීසි සම්බුද්ධො, නත්ථි නීවරණා තවා’’ති. (සු. නි. 546) –

නීවරණප්පහානෙන භගවතො ථොමනං යුජ්ජෙය්‍ය. යදි සියා, ‘‘රූපං, භික්ඛවෙ, න තුම්හාකං, තං පජහථා’’තිආදිවචනතො (ම. නි. 1.247; සං. නි. 3.33-34) රූපස්ස පහාතබ්බතාපි පඤ්ඤායතීති? තං න, තබ්බිසයඡන්දරාගප්පහානස්ස තත්ථ අධිප්පෙතත්තා. තෙනාහ භගවා ‘‘යො, භික්ඛවෙ, රූපෙ ඡන්දරාගවිනයො, තං තත්ථ පහාන’’න්ති. න ච පනෙතං න සක්කා වත්තුං එත්ථාපි ‘‘තබ්බිසයඡන්දරාගප්පහානවසෙනෙව වුත්ත’’න්ති සාධකවචනාභාවතො, කාමච්ඡන්දාදීනං තත්ථ පහානස්ස අනධිප්පෙතත්තා ච, තස්මා ‘‘නත්ථි නීවරණා තවා’’තිආදිවචනෙහි විරුජ්ඣනතො න මිද්ධං රූපන්ති.

යදි පන පරො දළ්හමූළ්හග්ගාහිතාය තංවිසයඡන්දරාගප්පහානවසෙනෙව නීවරණප්පහානං අධිප්පෙතන්ති සකවාදං ඔඩ්ඩෙය්‍ය, තස්ස තන්නිසෙධනත්ථං පුන ථිනමිද්ධනීවරණස්ස අවිජ්ජානීවරණෙන සහ සම්පයොගවචනඤ්ච ආහරන්තො ආහ **‘‘ථිනමිද්ධනීවරණ’’**න්තිආදි. ථිනමිද්ධනීවරණඤ්චෙව අවිජ්ජානීවරණඤ්ච නීවරණෙන සම්පයුත්තන්ති සම්බන්ධො. ඉදං වුත්තං හොති – ‘‘චතූහි සම්පයොගො’’ති (ධාතු. 3) වචනතො අරූපධම්මානමෙව අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සම්පයොගො ලබ්භති, න රූපධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අරූපෙන වා, තස්මා යදි මිද්ධං රූපං සියා, න තං සම්පයොගවචනමරහතීති. අථ සියා – යථාලාභවචනමෙත්ථ සක්කා විඤ්ඤාතුං, ‘‘සක්ඛරකථලම්පි මච්ඡගුම්බම්පි චරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පී’’තිආදීසු (දී. නි. 1.249) විය. යථා හි ‘‘සක්ඛරකථලිකං මච්ඡගුම්බම්පි චරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පී’’තිආදීසු සක්ඛරකථලිකස්ස චරණායොගතො මච්ඡගුම්බාපෙක්ඛාය චරණං, උභයාපෙක්ඛාය ඨානන්ති එවං යථාලාභො යොජීයති, එවමිධාපි ථිනාපෙක්ඛාය සම්පයොගවචනං, උභයාපෙක්ඛාය නීවරණවචනන්ති? තම්පි න, රූපභාවස්සෙව අසිද්ධත්තා. සිද්ධෙ හි රූපභාවෙ අසම්භවතො යථාලාභයොජනා යුජ්ජෙය්‍යාති. එත්තකෙනෙව මිද්ධස්ස අරූපභාවෙ සිද්ධෙපි යථා ද්වික්ඛත්තුං බන්ධං සුබන්ධං හොති, එවමනෙකසුත්තසාධිතං අප්පධංසියං හොතීති **පට්ඨානප්පකරණෙ** ‘‘නීවරණං ධම්මං පටිච්ච…පෙ.… පච්චයා’’ති (පට්ඨා. 3.8.8) ඉමස්ස විභඞ්ගෙ ‘‘අරූපෙ…පෙ.… උප්පජ්ජතී’’ති (පට්ඨා. 3.8.8) වුත්තං අරූපභවුප්පත්තිම්පි ආහරන්තො ආහ **‘‘මහාපකරණපට්ඨානෙ’’**තිආදි. ඣානනිකන්තිආදීනම්පි ධම්මතො ලොභාදිභාවතො කාමච්ඡන්දනීවරණාදීහි අභින්නත්තා වුත්තං **‘‘කාමච්ඡන්දනීවරණ’’**න්තිආදි.

එත්ථ සියා – ‘‘පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, ආවරණා නීවරණා’’තිආදීසු (අ. නි. 5.51) ථිනමිද්ධස්ස නීවරණභාවෙන එකතො ආගතත්තා ඉධාපි ‘‘ථිනමිද්ධනීවරණ’’න්ති එකතො වුත්තං, ථිනමෙව ච පන අරූපභවෙ උප්පජ්ජති ථිනමිද්ධන්ති? තයිදමසාරං, කුක්කුච්චස්ස න ගහිතත්තා. යදි හි එකතො ගහිතමත්තෙනෙව ඉධාපි එකතො ගහණං සියා, කුක්කුච්චස්සපි තත්ථ එකතො වුත්තස්ස ඉධ ගහණං සම්භවෙය්‍ය, න ච පනෙවං අත්ථි උද්ධච්චනීවරණන්ත්වෙව වුත්තත්තා, තස්මා න තස්ස අරූපභවුප්පත්තිං සක්කා පටිබාහිතුන්ති. ආදි-සද්දෙන ‘‘කෙවලො හායං, භික්ඛවෙ, අකුසලරාසි, යදිදං පඤ්ච නීවරණා (අ. නි. 5.52), ඉමෙ පඤ්ච නීවරණෙ පහාය, විගතථිනමිද්ධොති තස්ස ථිනමිද්ධස්ස චත්තත්තා වන්තත්තා මුත්තත්තා පහීනත්තා පටිනිස්සට්ඨත්තා, තෙන වුච්චති විගතථිනමිද්ධොති, ඉදං චිත්තං ඉමම්හා ථිනමිද්ධම්හා සොධෙති විසොධෙති පරිසොධෙති මොචෙති විමොචෙති පරිමොචෙති වා’’ති (විභ. 551) එවමාදිං පාළිං සඞ්ගණ්හාති.

යදිපි සියා දුවිධං මිද්ධං රූපං, අරූපඤ්ච. තත්ථ යං අරූපං, තං නීවරණෙසු දෙසිතං, න රූපන්ති? තම්පි න, විසෙසවචනාභාවතො. න හි විසෙසෙත්වා මිද්ධං නීවරණෙසු දෙසිතං ‘‘යදපි, භික්ඛවෙ, ථිනං, තදපි නීවරණං, යදපි මිද්ධං, තදපි නීවරණං, ථිනමිද්ධං නීවරණන්ති ඉති හිදං උද්දෙසං ආගච්ඡතී’’ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා, තස්මා මිද්ධස්ස දුවිධතං පරිකප්පෙත්වාපි න සක්කා නීවරණභාවං නිවත්තෙතුං. සක්කා හි වත්තුං යං තං අරූපතො අඤ්ඤං මිද්ධං පරිකප්පිතං, තම්පි නීවරණං මිද්ධසභාවත්තා ඉතරං නීවරණං වියාති. යදි මිද්ධස්ස රූපභාවං න සම්පටිච්ඡථ, කථං භගවතො නිද්දා හොති, නනු මිද්ධස්ස ‘‘නිද්දා පචලායිකා’’තිආදිනා විභඞ්ගෙ වුත්තත්තා නිද්දාභාවො සිද්ධොති? නයිදමෙවං, ඉත්ථිලිඞ්ගාදීසු විය නිද්දාහෙතුනො මිද්ධස්ස නිද්දාභාවෙන විහිතත්තා. එවම්පි නිද්දාහෙතුනො මිද්ධස්ස අභාවතො කථං භගවතො නිද්දාති චෙ? සා භගවතො නත්ථීති න සක්කා වත්තුං ‘‘අභිජානාමි ඛො පනාහං අග්ගිවෙස්සන…පෙ.… දිවා සුපිතා’’තිආදිවචනතො (ම. නි. 1.387) න නිද්දා භගවතො මිද්ධෙන, අථ ඛො සරීරගෙලඤ්ඤෙන, තඤ්ච භගවතො නත්ථීති න සක්කා වත්තුං ‘‘පිට්ඨි මෙ ආගිලායති, තමහං ආයමිස්සාමී’’ති (ම. නි. 2.22; සං. නි. 4.243) වචනතො. න චෙත්ථ එවමවධාරණං දට්ඨබ්බං ‘‘මිද්ධමෙව නිද්දාහෙතූ’’ති, තස්මා අඤ්ඤොපි අත්ථි නිද්දාහෙතු. කො පන සොති? සරීරගෙලඤ්ඤං, තස්මා න භගවතො නිද්දා මිද්ධහෙතුකාති දට්ඨබ්බං.

698. **විසුං විසුං අභාවං දස්සෙත්වාති** වායොධාතුආදිතො විසුං විසුං නත්ථිභාවං දස්සෙත්වා. කථං පන සො දස්සිතබ්බොති ආහ **‘‘වායොධාතුයා’’**තිආදි. තත්ථ කායබලං නාම අත්ථතො වායොධාතුයා පවත්තිආකාරවිසෙසො තස්සා විප්ඵාරභාවතො. යතො බාලානං බලන්ති වදන්තීති වුත්තං **‘‘වායොධාතුයා ගහිතාය බලරූපං ගහිතමෙවා’’**ති. සම්භවො කාමධාතුයං එකච්චසත්තානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකපච්චයො ආපොධාතුයා පවත්තිආකාරවිසෙසොති ආහ **‘‘ආපොධාතුයා සම්භවරූප’’**න්ති. ගහිතාය ගහිතමෙවාති සම්බන්ධො. උපචයසන්තතිවිනිමුත්තො රූපුප්පාදො නත්ථි, උප්පාදාවත්ථාය ච අඤ්ඤා ජාති නාම නත්ථෙවාති වුත්තං **‘‘උපචයසන්තතීහි ජාතිරූප’’**න්ති. කම්මසමුට්ඨානස්සපි රොගස්ස විසභාගපච්චයසමුප්පන්නො ධාතුක්ඛොභො ආසන්නකාරණං , පගෙව ඉතරස්ස. සො අත්ථතො රූපධම්මානං පාකාවත්ථා ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසු එව සියාති වුත්තං **‘‘ජරතාඅනිච්චතාදීහි රොගරූපං ගහිත’’**න්ති.

699-704. රූපානි සමුට්ඨහන්ති ජායන්ති එතෙහීති **රූපසමුට්ඨානානි**. කානි පන තානීති ආහ **‘‘උතුචිත්තාහාරකම්මානී’’**ති.

ආහාරො රූපහෙතුයොති එත්ථ ඉති-සද්දො පක්ඛිපිතබ්බො, කම්මං, උතු ච චිත්තඤ්ච ආහාරොති ඉමෙ රූපහෙතුයොති. **රූපහෙතුයොති** ච රූපස්ස ජනකපච්චයාති අත්ථො. තෙනාහ **"එතෙහෙවා"**තිආදි. එකමෙකංයෙව සමුට්ඨානං එතෙසන්ති **එකසමුට්ඨානා**. නනු එකතො එව පච්චයතො පච්චයුප්පන්නස්ස උප්පත්ති නත්ථීති? සච්චං නත්ථි, රූපජනකපච්චයෙසු එකතොති අයමෙත්ථ අභිසන්ධි. **අට්ඨින්ද්‍රියානීති** චක්ඛාදීනි පඤ්ච, ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියද්වයං, ජීවිතඤ්චාති අට්ඨින්ද්‍රියානි. කායවචීවිඤ්ඤත්තිවසෙන **විඤ්ඤත්තිද්වයං**.

ද්වීහීති කොචි **චිත්තෙන,** කොචි **උතුනා චාති** එවං ද්වීහි. න හි එකස්සෙව ද්වෙ එකක්ඛණෙ පච්චයා හොන්ති. එවං සෙසෙසුපි. **උතුආහාර…පෙ…. කතන්ති** එකෙකං උතුනා, ආහාරෙන, චිත්තෙන චාති තීහි කතං. **චතස්සො චාපි ධාතුයොති** චත්තාරි මහාභූතානි. තානි හි නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙන ධාතූති වුච්චන්ති. කම්මාදීහි චතූහි භවන්තීති **චතුබ්භවා. ද්වෙති** ජරතා අනිච්චතා.

705-6. ඉදානි මිස්සකසමුට්ඨානානිපි ගහෙත්වා තංතංපච්චයජාතානං ගණනපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං **"කම්මෙනා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ අට්ඨින්ද්‍රියානි වත්ථු සුද්ධට්ඨකං සන්තතූපචයාකාසාති **වීසති** කම්මජා. විඤ්ඤත්තිද්වයං සද්දො ලහුතාදිත්තයං සුද්ධට්ඨකාදයො එකාදසාති **සත්තරස චෙතසා** ජායරෙ, චිත්තජාති අත්ථො. සද්දො ලහුතාදිත්තයං සුද්ධට්ඨකාදයො එකාදසාති **දසපඤ්චෙව** පන්නරස **උතුනා** ජායරෙ. ලහුතාදිත්තයං සුද්ධට්ඨකාදයො එකාදසාති **චුද්දස ආහාරතො**. ජරතාඅනිච්චතාහි තෙ **අට්ඨසට්ඨි ච** හොන්තෙවාති සම්බන්ධො.

707-8. ''ජරතා…පෙ…. සමුට්ඨිතා''ති වත්වා පුන තත්ථ කාරණං දස්සෙතුං **"ජාතස්සා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ජාතස්ස පාකභෙදත්තාති** ජරතාය ජාතධම්මස්ස පාකත්තා, අනිච්චතාය ච භෙදත්තාති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – ජරතාඅනිච්චතා නාම උප්පන්නධම්මස්ස හොන්ති, නො උප්පජ්ජමානස්ස. යදි හි උප්පජ්ජමානස්ස සියුං, තදා තාසම්පි ජායමානත්තපරියායො යුජ්ජෙය්‍ය. උප්පන්නධම්මස්ස පන ජාතිතො පරං ඉමාසං සම්භවතො න ජායන්තීති වත්තුං වට්ටතීති. යදි පන කොචි තෙසම්පි ජාතභාවෙ කො විරොධොති පටිපජ්ජෙය්‍ය, තස්ස තං දුග්ගාහං විධමෙන්තො ආහ **"ජායෙය්‍යු"**න්තිආදි. හොන්තු නාම **තෙසම්පි පාකභෙදා** , තදාපි කො විරොධොති ආහ **"න හී"**තිආදි. පාකො න පරිපච්චතීති සම්බන්ධො, එතෙන න භිජ්ජතීති දීපිතං හොති. පක්කස්ස හි භඞ්ගො නියතො. **භෙදො වා න ච භිජ්ජතීති** එත්ථාපි පාකභාවොපි වුත්තොව. න හි අපක්කං භිජ්ජතීති, අඤ්ඤථා උප්පාදභඞ්ගානං අනඤ්ඤත්තප්පසඞ්ගතො. **නත්ථි තන්ති** පාකභෙදානං පච්චනං භිජ්ජනං නත්ථීති වුත්තමෙවත්ථං සඞ්ඛිපිත්වා ආහ.

එත්තාවතා ච කිං වුත්තං හොති? යදි ජරතාඅනිච්චතා කෙනචි පච්චයෙන ජායෙය්‍යුං, තදා උප්පන්නස්ස නාම ජරාය, භඞ්ගෙන ච භවිතබ්බන්ති තෙසං ජරතාඅනිච්චතාපි සියුං, න ච පනෙතා උපලබ්භන්ති. කස්මා? යස්මා න ජරතා අඤ්ඤජරාය ජීරති, භිජ්ජති වා, න ච භඞ්ගො අඤ්ඤෙන භඞ්ගෙන භිජ්ජති, ජීරති වා, ඉතරථා සාපි ජරා අපරාය ජරාය, භඞ්ගෙන ච ජීරති, භිජ්ජති, සො ච භඞ්ගො අඤ්ඤාය ජරාය, අඤ්ඤෙන භඞ්ගෙන ජීරති, භිජ්ජතීති අනවට්ඨානප්පසඞ්ගතොති වුත්තං හොති.

709-10. **"ජාතස්සා"**තිආදි නිගමනං. අථ වා උත්තරි වත්තබ්බචොදනාය ඵලධපනං. **"සියා කත්ථචී"**තිආදි පරමතාසඞ්කනං. **එත්ථාති** එතස්මිං ''ජරතාඅනිච්චතාද්වයං න පච්චති, න භිජ්ජති වා''ති අධිකාරෙ. **රූපස්සූපචයොතීති ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන ''රූපස්ස උපචයො සන්තතී''ති වචනෙනාති අත්ථො. එවං පාකොපි පච්චතු, භෙදොපි පරිභිජ්ජතූති සම්බන්ධො. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – යථා කම්මාදීහි උප්පජ්ජනකරූපනිද්දෙසෙ ''කතමං තං රූපං උපාදින්නං? චක්ඛායතනං…පෙ…. කායායතනං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං, යං වා පනඤ්ඤම්පි අත්ථි රූපං කම්මස්ස කතත්තා රූපායතනං…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බායතනං ආකාසධාතු රූපස්ස උපචයො රූපස්ස සන්තති කබළීකාරො ආහාරො''තිආදිනා (ධ. ස. 652) උපචයසන්තතීනං නිද්දිට්ඨත්තා ජාති ජායතීති දීපිතං හොති තස්සා අපරජාතියා අභාවෙපි. එවං ජරාභඞ්ගානං අපරජරාභඞ්ගාභාවෙපි ජීරණං, භිජ්ජනඤ්ච සම්පටිච්ඡිතබ්බං, ඉතරථා ජාතියාපි භෙදනා තදවත්ථායෙවාති.

711. **"න චෙවා"**තිආදි යථාසඞ්කිතපරමතස්ස පටික්ඛිපනං. යදි ජායතීති න විඤ්ඤාතබ්බං, එවඤ්ච සති නිද්දෙසෙ කස්මා වුත්තන්ති ආහ **"ජායමානස්සා"**තිආදි. ඉදං වුත්තං හොති – අසතිපි ජාතියා ජායමානත්තෙ ජායමානානං ධම්මානං අභිනිබ්බත්තිභාවතො තස්සා තප්පච්චයභාවවොහාරො අනුමතොති තත්ථ වුත්තා, න පන පරමත්ථතො ජායමානත්තා. ජායමානස්ස හි අභිනිබ්බත්තිමත්තං ජාති, තස්මා අසිද්ධෙන අසිද්ධසාධනමෙතන්ති.

712-7. **"තත්ථා"**තිආදිනා පුනපි පරමතාසඞ්කං කත්වා පටික්ඛිපති. තත්ථ යෙසං ධම්මානං යා ජාති, සා තප්පච්චයත්තවොහාරං, අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිඤ්ච ලභතෙවාති සම්බන්ධො. **තථාති** යථා ලභතෙව, තථා. යංතං-සද්දා හි අබ්‍යභිචාරිතසම්බන්ධා. තෙසං ධම්මානං පච්චයා එතිස්සාති තප්පච්චයා, තස්සා භාවො තප්පච්චයත්තං, තප්පච්චයත්තෙන පවත්තො වොහාරො **තප්පච්චයත්තවොහාරො,** තං කම්මපච්චයභාවාදිවොහාරන්ති අත්ථො. **අභිනිබ්බත්තිසම්මුතින්ති** අභිනිබ්බත්තති ජායතීති එවං අභිනිබ්බත්තිවසෙන පවත්තසම්මුතිං. **කම්මාදිසම්භවන්ති** කම්මාදිචතුපච්චයසමුට්ඨානං. ජනකානං පච්චයානං ආනුභාවක්ඛණුප්පාදෙ අභාවතොති සම්බන්ධො. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – යෙ තෙ රූපානං ජනකපච්චයා, තෙසං තදුප්පාදනං පති අනුපරතබ්‍යාපාරානං යො සො පච්චයුපලක්ඛණියො කිච්චානුභාවක්ඛණො, තදා ජායමානානං ධම්මානං විකාරභාවෙන ලබ්භමානතං සන්ධාය විනෙය්‍යපුග්ගලවසෙන

ජාතියා පච්චයතො ජාතත්තං අනුඤ්ඤාතං තතො පුරෙ , පච්ඡා ච අනුපලබ්භමානත්තා, එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **"ජාතියා පන ලබ්භතී"**ති. ජරාභඞ්ගානං පන පච්චයානුභාවක්ඛණතො උත්තරි ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසු ලබ්භමානත්තා න එවං අනුඤ්ඤාතුං සක්කාති, ජාතියා පන ලබ්භති සො වොහාරොති අධිප්පායො. තප්පච්චයත්තවොහාරන්තිආදිගාථාද්වයං නිගමනවසෙන වුත්තං.

718-9. අථ කිං ඉමාය ගීවාකණ්ඩූයාය, නනු වුත්තං භගවතා සුත්තන්තෙ ''ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න''න්ති (සං. නි. 2.20), තස්මා කථමෙතං වුච්චති, ජරතා අනිච්චතා චෙව න කෙහිචි සමුට්ඨීතාති යො වදෙය්‍යා, තස්ස විතක්කං දස්සෙත්වා පටික්ඛිපිතුං **"අනිච්ච"**න්තිආදි වුත්තං. කස්මා න වත්තබ්බන්ති ආහ **"සා හි පරියායදෙසනා"**ති. පරියායදෙසනත්තමෙව විභාවෙතුං **"අනිච්චාන"**න්තිආදි වුත්තං. **තථා**-සද්දෙන ''සඞ්ඛතාන''න්ති සඞ්ගණ්හාති.

720-3. **අනිච්චං සඞ්ඛතඤ්චාති** ච-සද්දෙන ''පටිච්චසමුප්පන්න''න්ති සඞ්ගණ්හාති. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – අනිච්චසඞ්ඛතධම්මානං ජරාමරණත්තා තෙසු සන්තෙසු හොති, අසන්තෙසු න හොති. න හි අජාතං පරිපච්චති, භිජ්ජති වා, තස්මා තං ජාතිපච්චයතං සන්ධාය ''ජරාමරණං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං, තතොයෙව ච අනිච්ච''න්ති පරියායෙන සුත්තෙ ආගතං. යථා විඤ්ඤත්තිආදීනං නිප්පරියායතො චිත්තසමුට්ඨානතාභාවෙපි චිත්තජානං විකාරත්තා චිත්තසමුට්ඨානභාවොති. **විඤ්ඤත්තියො වියාති** ච නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං ලහුතාදීනම්පි චිත්තජාදිභාවස්ස පරියායෙනෙව ඉච්ඡිතත්තා. නිප්පරියායෙන අට්ඨාරසෙව නිප්ඵන්නරූපානි කම්මාදිසමුට්ඨානානීති. **තයන්ති** ජාතිජරාභඞ්ගසඞ්ඛාතානං ලක්ඛණරූපත්තයං.

ඛංපුප්ඵංවාති ආකාසකුසුමං විය. යථා ආකාසකුසුමං සබ්බසො අජාතත්තා නත්ථි, එවමිදම්පි නත්ථීති අත්ථො. **නිච්චං වාසඞ්ඛතං වියාති** යථා අසඞ්ඛතං නිබ්බානං කෙනචි අසඞ්ඛතත්තා නිච්චං ධුවං, එවමිදම්පි කෙනචි අසඞ්ඛතත්තා නිච්චං සස්සතං වාති අත්ථො. **නොභයං පනිදන්ති** ඉදං පන උභයම්පි ඛංපුප්ඵං විය නො නත්ථි, න ච නිබ්බානං විය අසඞ්ඛතං වාති අත්ථො. **නිස්සයායත්තවුත්තිතොති** ජායමානපරිපච්චමානභිජ්ජමානානං ජාතිආදිමත්තභාවෙන ජායමානාදිනිස්සයපටිබද්ධවුත්තිත්තා. තමෙව නිස්සයායත්තවුත්තිතං සමත්ථෙතුං **"භාවෙ පථවියාදීන"**න්තිආදි වුත්තං. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – පථවීආදීනං නිස්සයානං භාවෙ ජාතිආදිත්තයං පඤ්ඤායති, තස්මා **නො නත්ථි,** යස්මා ච තෙසං අභාවෙ න පඤ්ඤායති, **තස්මා න නිච්චන්ති** ඉමමෙව ච අභිනිවෙසං නිසෙධෙතුං භගවතා ජාතියා චතුජත්තං, ජරාමරණස්ස ච අනිච්චාදිපරියායො වුත්තොති දට්ඨබ්බං.

724-5. **නිප්ඵන්නානි නාමාති** ''රූපස්ස පරිච්ඡෙදො, රූපස්ස විකාරො, රූපස්ස ලක්ඛණ''න්තිආදිනා පරිච්ඡෙදාදිභාවං අතික්කමිත්වා අත්තනො කක්ඛළත්තාදිනා සභාවෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙතබ්බත්තා, අපරියායෙනෙව කම්මාදිපච්චයෙහි නිප්ඵන්නත්තා වා නිප්ඵන්නානි නාම. තබ්බිපරීතතො **අනිප්ඵන්නා**.

සෙසකා අනිප්ඵන්නාති සුත්වා පරො අනිට්ඨං ආපාදෙන්තො ආහ **"යදි හොන්තී"**තිආදි. **"තෙසමෙවා"**තිආදිනා පන තං පටික්ඛිපති. කායවිකාරො කායවිඤ්ඤත්ති නාම, වචීවිකාරො වචීවිඤ්ඤත්ති නාම, ඡිද්දං විවරං ආකාසධාතු නාම, ලහුභාවො ලහුතා නාම, මුදුභාවො මුදුතා නාම , කම්මඤ්ඤභාවො කම්මඤ්ඤතා නාම, නිබ්බත්ති උපචයො නාම, පවත්ති සන්තති නාම, ජීරණාකාරො ජරතා නාම, හුත්වා අභාවාකාරො අනිච්චතා නාමාති එවං තෙසංයෙව අට්ඨාරසන්නං නිප්ඵන්නරූපානං විකාරභූතත්තා නිප්ඵන්නා චෙව සඞ්ඛතා ච, තෙසංයෙව ච රූපානං විකාරත්තා තෙ අසඞ්ඛතා නාම කථං භවෙය්‍යුං, නිප්ඵන්නා චෙව සඞ්ඛතාති සම්බන්ධං කත්වා යදි අනිප්ඵන්නරූපානං නිස්සයභූතා නිප්ඵන්නරූපා සඞ්ඛතා, තෙසං පන විකාරභූතා කථං අසඞ්ඛතා නාම හොන්තීති අත්ථං වණ්ණෙන්ති. තෙසං අධිප්පායෙන නිප්ඵන්නා චෙවාති ච-කාරො ආගමසිද්ධොති දට්ඨබ්බං.

726-7. **ඉත්ථීභාවො...පෙ.... වණ්ණිතාති** එලයපනං. **"එවං සන්තෙ"**තිආදි චොදනා. **"අඤ්ඤං පනා"**තිආදි පරිහාරො. තත්ථ **චක්ඛුකායපසාදානං, එකත්තං උපපජ්ජතීති** චක්ඛුපසාදෙ කායපසාදභාවස්ස, කායපසාදෙ චක්ඛුපසාදභාවස්ස සබ්භාවතො පුරිමස්ස ඵොට්ඨබ්බාවභාසනං, ඉතරස්ස ච රූපාවභාසනං හොතීති චක්ඛුකායපසාදානං එකීභාවො භවෙය්‍යාති අත්ථො. නිදස්සනමත්තඤ්චෙතං. සොතකායපසාදාදීනම්පි හි වුත්තනයෙන එකත්තංයෙවාති.

728-30. **අඤ්ඤං පන අඤ්ඤස්මිං න වත්තීති** ඨපෙත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤාවිනිබ්භොගවසෙන පවත්තිං අඤ්ඤං රූපං අඤ්ඤස්මිං රූපෙ පරමත්ථතො නෙවත්ථි භින්නනිස්සයභාවෙන කලාපන්තරගතත්තා. චක්ඛුපසාදො හි දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨිතභූතනිස්සිතො, කායපසාදො ඵුසිතුකාමතානිදානකම්මජභූතනිස්සිතො. **අසඞ්කරන්ති** අසංකිණ්ණං. යදි එවං, න සබ්බත්ථ කායායතනාදිකන්ති? තම්පි නත්ථි පරමත්ථතො. විනිබ්භුජිත්වා හි නෙසං නානාකරණං පඤ්ඤාපෙතුං න සක්කා, තං දස්සෙතුං **"අඤ්ඤමඤ්ඤාවිනිබ්භොගවසෙනා"**තිආදි වුත්තං. **අඤ්ඤමඤ්ඤා...පෙ.... පවත්තිතොති** අඤ්ඤමඤ්ඤං සන්තානතො අවිනිබ්භුජ්ජනවසෙන අවිසංසට්ඨවසෙන පවත්තනතො. අවිනිබ්භොගරූපවසෙනාති පන අත්ථො න හොති. න හි චක්ඛුකායපසාදානං එකකලාපගතඅවිනිබ්භොගරූපා ඨානන්තරං වත්තුං සක්කාති . යථා රූපරසාදීනං විවෙචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අඤ්ඤමඤ්ඤබ්‍යාපිතා වුච්චති, න ච පරමත්ථතො රූපෙ රසො අත්ථි. යදි සියා, රූපග්ගහණෙනෙව රසග්ගහණං ගච්ඡෙය්‍යා. එවං කායායතනාදීනම්පි පරමත්ථතො න සබ්බත්ථ අත්ථිතා, ''ඉදං එත්ථ, ඉදං එත්ථා''ති ඨානන්තරං පන

සමයඤ්ඤුනා කෙනචි න සක්කා වත්තුන්ති. **අත්ථි කායපසාදොතීති** ඉතිසද්දො ‘‘තස්මා’’ති ඉමස්ස අත්ථෙ. තෙනාහ ‘‘තස්මා’’ති. **එවමුදීරිතන්ති** සබ්බට්ඨානිකන්ති එවමුදීරිතං.

731-2. **ලක්ඛණාදිවසෙනාපීති** යථාවුත්තලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානවසෙනාපි. ධජානං **...පෙ....** ගතාති පඤ්චවණ්ණානං නීලාදිපඤ්චවණ්ණසුත්තමයානං එකමෙකස්ස වා එකෙකවණ්ණවසෙන ධජානං ඡායා තෙසං උපමතං උපමාභාවං ගතා සම්පත්තාති අත්ථො. කෙචි පන ‘‘ඡායා උපමා එතෙසන්ති ඡායාඋපමා, ඡායාඋපමානං භාවො ඡායාඋපමතා, තං ගතා එතෙ ධම්මා’’ති වදන්ති. තං පන තෙහි ‘‘ඡායාඋපමතං ගතා’’ති එත්ථ බහුබ්බීහිවසෙනෙව රස්සත්තන්ති මඤ්ඤමානෙහි වුත්තං භවෙය්‍ය. ගාථාබන්ධත්ථං පන රස්සත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ‘‘චතුත්ථද්ධු’’තිආදීසු හි විභත්තිලොපම්පි කත්වා දස්සෙන්තො ආචරියො න ඊදිසෙසු ඨානෙසු බ්‍යඤ්ජනෙ ආදරං ජනෙති. යං පන ‘‘තෙස’’න්ති හෙට්ඨාපදං, ‘‘ධම්මාන’’න්ති උපරිපදං වා සම්බන්ධිතුං අනිච්ඡන්තෙහි වුච්චති තත්ථ **‘‘නානත්තං සමුපාගත’’**න්ති. තං එත්ථ අකාමාපි සම්බන්ධිතබ්බමෙව. න හි නානත්තං සමුපාගතං තෙසන්ති නාපෙක්ඛතීති. අථාපි තත්ථ ‘‘නානත්තං සමුපාගතා’’ති පාඨං පරිකප්පෙය්‍යුං, හොතු තාව පොත්ථකෙසු අදිස්සමානම්පි පාඨං පරිකප්පෙත්වා තෙසං තුට්ඨී. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – යථා පඤ්චවණ්ණානං ධජානං එකතො කත්වා උස්සාපිතානං කිඤ්චාපි ඡායා එකාබද්ධා විය හොති, අඤ්ඤමඤ්ඤං පන අසම්මිස්සාව, එවමෙව ඉමෙ සබ්බට්ඨානිකරූපා කිඤ්චාපි එකාබද්ධා විය හොන්ති, ලක්ඛණතො පන අඤ්ඤමඤ්ඤං භින්නසභාවා අසම්මිස්සායෙව. එකකලාපට්ඨාපි හි ලක්ඛණතො භින්නසභාවා, කිං පන නානාකලාපට්ඨාති.

733. අත්තනො පච්චයෙහි ලොකෙ නියුත්තං, විදිතන්ති වා ලොකිකං, තස්ස භාවො **ලොකිකත්තං**. හිනොති පතිට්ඨහති සම්පයුත්තධම්මරාසි එතෙනාති හෙතු, මූලට්ඨෙන උපකාරකො ලොභාදිකො ච අලොභාදිකො ච, තාදිසො හෙතු න හොතීති **නහෙතු**. අත්තනො පච්චයෙහි සඞ්ඛතං අභිසඞ්ඛතන්ති **සඞ්ඛතං**. ආභවග්ගා, ආගොත්‍රභු වා සවන්තීති ආසවා, සහ ආසවෙහීති **සාසවං,** ආසවෙහි ආලම්බිතබ්බන්ති අත්ථො. **පච්චයායත්තවුත්තිතොති** අත්තනො අත්තනො පච්චයාධීනප්පවත්තිතාය සප්පච්චයත්තාති වුත්තං හොති. නිදස්සනමත්තමෙතං. කාමාවචරත්තා අහෙතුකත්තා හෙතුවිප්පයුත්තත්තා සංයොජනියත්තා ගන්ථනියත්තා උපාදානියත්තා ඔඝනියත්තා යොගනියත්තා නීවරණියත්තා සංකිලෙසිකත්තා පරාමට්ඨත්තා අචෙතසිකත්තා චිත්තවිප්පයුත්තත්තා න රූපාවචරත්තා න අරූපාවචරත්තා න අපරියාපන්නත්තා අනියානිකත්තා අනිච්චත්තාති එවමාදිනාපි කාරණෙන එකවිධමෙවාති.

734-8. එවං එකවිධනයං දස්සෙත්වා ඉදානි ආදි-සද්දෙන සඞ්ගහිතදුවිධතාදිනයං දස්සෙතුං **‘‘අජ්ඣත්තිකබහිද්ධා’’**තිආදිනා අජ්ඣත්තිකදුකාදයො ආරද්ධා. තත්ථ අජ්ඣත්තිකදුකෙ තාව ආහිතො අහං මානො එත්ථාති අත්තා, අත්තභාවො, තං අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තත්තා අජ්ඣත්තා, ඉන්ද්‍රියබද්ධධම්මා, තෙසු භවානි, අත්තනි වා භවානි **අජ්ඣත්තිකානි**. කාමං අඤ්ඤෙපි අජ්ඣත්තසම්භූතා අත්ථි, රුළ්හීවසෙන පන චක්ඛාදීනෙව ‘‘අජ්ඣත්තිකානී’’ති වුච්චන්ති. අථ වා ‘‘යදි මයං න හොම, ත්වං කට්ඨකලිඞ්ගරූපමො භවිස්සසී’’ති වදන්තා විය අත්තභාවස්ස සාතිසයං උපකාරකානීති තානෙව විසෙසතො අජ්ඣත්තිකනාමං ලභන්ති. **ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියාති** ආධිපච්චට්ඨෙන **ඉන්ද්‍රියානි,** සෙසං තදභාවතො **අනින්ද්‍රියං**. තත්ථ චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු අධිපතෙය්‍යං තෙසං පටුමන්දභාවාදිඅනුවත්තනතො, ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියද්වයස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගාදිහෙතුභාවෙ, ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ච සහජරූපානුපාලනෙති දට්ඨබ්බං. විසයවිසයීභාවතො සට්ටනවසෙන ගහෙතබ්බත්තා **ඔළාරිකං,** තබ්බිපරීතත්තා **සුඛුමං. උපාදින්නන්ති** කම්මුනා ගහිතං. කම්මනිබ්බත්තඤ්හි ‘‘මමෙතං ඵල’’න්ති තෙන කම්මුනා ගහිතං විය හොති.

එකාදස...පෙ.... සප්පටිඝන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා සනිදස්සනත්තාභාවතො අනිදස්සනං, අඤ්ඤමඤ්ඤං පතනවසෙන පන පටිඝසබ්භාවතො සප්පටිඝං, උභයපටික්ඛෙපෙන **අනිදස්සනඅප්පටිඝං. කම්මතො ජාතන්ති** එත්ථ යං එකන්තතො කම්මසමුට්ඨානං අට්ඨින්ද්‍රියානි, වත්ථු චාති නවවිධං රූපං. යඤ්ච එකාදසවිධෙ චතුසමුට්ඨානෙ කම්මසමුට්ඨානං එකාදසවිධමෙව රූපන්ති එවං වීසතිවිධම්පි කම්මතො උප්පජ්ජනතො **කම්මජං**. යඤ්හි ජාතං, යඤ්ච ජායති, යඤ්ච ජායිස්සති, තං සබ්බම්පි ‘‘කම්මජ’’න්ති වුච්චති යථා ‘‘දුද්ධ’’න්ති. කම්මතො අඤ්ඤං අකම්මං, අකම්මතො ජාතං **අකම්මජං**. අඤ්ඤත්ථෙ හි අයං අ-කාරො. තෙනාහ **‘‘තදඤ්ඤපච්චයාජාත’’**න්ති. කම්මතො අඤ්ඤපච්චයතො ජාතං, උතුචිත්තාහාරජන්ති අත්ථො. චිත්තජත්තිකාදීනි වුත්තානුසාරෙන යොජෙතුං සක්කාති න දස්සිතානි.

දිට්ඨචතුක්කෙ දට්ඨබ්බන්ති දිට්ඨං. යං රූපායතනං අදක්ඛි, යඤ්ච දක්ඛිස්සති, යඤ්ච දක්ඛති, යඤ්ච පස්සෙය්‍ය, තං සබ්බං **දිට්ඨං** නාම තංසභාවානතිවත්තනතො යථා ‘‘ඉට්ඨ’’න්ති. එස නයො **සුතාදීසුපි. දිට්ඨං නාම රූපායතනං** චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. **සුතං නාම සද්දායතනං** සොතවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. **මුතං නාම ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනත්තයං** මුත්වා පත්වා ගහෙතබ්බතො , පසාදෙන සහ සම්බන්ධනතො වා. තථා හෙතං සම්පත්තගාහකවිසයං වුත්තං. **විඤ්ඤාතං නාම අවසෙසං** කෙවලං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා.

ද්වාරඤ්චෙව වත්ථු චාති අත්තනිස්සිතානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං, අඤ්ඤනිස්සිතානං සම්පටිච්ඡනාදීනඤ්ච පවත්තිමුඛභාවතො ද්වාරඤ්චෙව අත්තනිස්සිතානං ආධාරභාවතො වත්ථු ච. **ද්වාරමෙව හුත්වා න වත්ථූති** කෙවලං කම්මද්වාරභාවතො ද්වාරමෙව, තන්නිස්සිතස්ස චිත්තුප්පාදස්ස අභාවතො න වත්ථු. **වත්ථුමෙව හුත්වා න ද්වාරන්ති**

මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයභාවතො වත්ථුමෙව, චක්ඛාදයො විය සපරනිස්සිතානං පවත්තිද්වාරාභාවතො න ද්වාරං. සෙසං එකවීසතිවිධං රූපං වුත්තවිපරියායතො **නෙව ද්වාරං න වත්ථු ච. චතුත්ථචතුක්කෙති** වත්ථුචතුක්කෙ. **තතියපදන්ති** ‘‘වත්ථුමෙව හුත්වා නෙවින්ද්‍රිය’’න්ති පදං.

739-40. පුන පඤ්චවිධන්ති සම්බන්ධො. **චතුජන්ති** පකාසිතං චතූහියෙව සමුට්ඨානතො.

චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යායං රූපායතනං තෙන ගහෙතබ්බතො, න පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙනෙව විඤ්ඤෙය්‍යාතො. තථා හෙතං ආවජ්ජනාදීහි චෙව මනොද්වාරිකජවනෙහි ච විඤ්ඤායතීති. එස නයො සොතවිඤ්ඤෙය්‍යාදීසුපි. මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යායං පන කෙවලං මනොවිඤ්ඤාණෙනෙව විඤ්ඤාතබ්බං. න හි රූපාදිතො අඤ්ඤත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පවත්තන්ති.

ඡවත්ථුඅවත්ථුභෙදතොති ඡන්නං වත්ථූනං, අවත්ථුස්ස ච භෙදතො. මනොධාතුවිඤ්ඤෙය්‍යායං රූපාදිපඤ්චකං.

මනායතනස්ස අරූපත්තා, ධම්මායතනස්ස ච එකදෙසතො රූපත්තා ආහ **‘‘ආයතනභෙදතො එකාදසවිධ’’**න්ති.

743-5. අරූපභවෙ රූපුප්පත්තියා අභාවතො, අසඤ්ඤීභවස්ස ච රූපභවපරියාපන්නත්තා වුත්තං **‘‘කාමරූපභවද්වයෙ’’**ති. **භුම්මවජ්ජෙසූති** භුම්මදෙවානං වජ්ජනං යොනිවිභාගං පත්වා තෙසං මනුස්සසදිසත්තා. **පුරිමා තිස්සොති** අණ්ඩජජලාබුජසංසෙදජයොනියො. තා හි යථාවුත්තප්පභෙදෙසු න ලබ්භන්ති, තාසඤ්ච පටික්ඛෙපෙන පච්ඡිමා ඔපපාතිකයොනි අනුඤ්ඤාතාති අත්ථතො ආපන්නමෙව හොතීති. තත්ථ **නිරයෙති** උස්සදානම්පි ගහණතො අවීචිමහානිරයෙ කීටපාණකානම්පි සරීරං පච්ඡා වඩ්ඪනකං හුත්වාව නිබ්බත්තති, නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතානං නිච්චාතුරතාය කාමස්ස අභාවතො ගබ්භග්ගහණං න හොති, තස්මා අණ්ඩජජලාබුජයොනියො තත්ථ න සන්ති, ආදිත්තත්තා කුච්ඡියං ගබ්භං න පතිට්ඨාතීති කෙචි. නිබ්බත්තමානානඤ්ච පාපකම්මානුභාවෙන මහාදුක්ඛස්ස පත්තබ්බතාය මහන්තෙනෙව සරීරෙන භවිතබ්බන්ති සංසෙදජයොනිපි තෙසං න හොති, අග්ගිජාලාය සන්තප්පමානසරීරත්තා තෙසං නිබ්බත්තකාලෙ අල්ලට්ඨානෙ පුප්ඵාදීසු සම්භවාභාවතො සංසෙදජතා නත්ථෙවාතිපි වදන්ති. තෙන තෙසං ඔපපාතිකාව යොනීති ආහ **‘‘නිජ්ඣාමතණ්හිකෙ’’**ති. අථ සංසෙදජඔපපාතිකයොනීනං කො විසෙසොති? සංසෙදජො තාව ඛුද්දකසරීරො හුත්වා පදුමගබ්භාදිං නිස්සාය නිබ්බත්තො කමෙන වඩ්ඪති. ඉතරො පන යත්ථ යත්ථ නිබ්බත්තති, තත්ථ තත්ථ පරිච්ඡින්නප්පමාණසරීරොව සොළසවස්සුද්දෙසිකො විය පරිපුණ්ණඞ්ගපච්චඞ්ගො පාතුරහොසි.

සෙසෙ ගතිත්තයෙති ඨපෙත්වා දෙවගතිං, නිරයගතිඤ්ච අවසෙසමනුස්සපෙතතිරච්ඡානසඞ්ඛාතෙ ගතිත්තයෙ. මනුස්සෙසු හි කෙචි අණ්ඩජාපි හොන්ති කුන්තපුත්තද්වෙභාතිකත්ථෙරා විය, කෙචි සංසෙදජාපි හොන්ති පදුමගබ්භෙ නිබ්බත්තපොක්ඛරසාතිබ්‍රාහ්මණාදයො විය, කෙචි ඔපපාතිකාපි හොන්ති අම්බපාලිගණිකාදයො විය. නිජ්ඣාමතණ්හිකාවසෙසපෙතා පන සබ්බචතුප්පදපක්ඛිජාතිදීඝජාතිආදයො සබ්බෙපි තිරච්ඡානා ච චතුයොනිකාවාති.

746-7. ගබ්භෙ මාතුකුච්ඡියං සෙතීති ගබ්භසෙය්‍යාකො, සොයෙව රූපාදීසු සත්තතාය ගබ්භසෙය්‍යාකසත්තො. තස්ස **ගබ්භසෙය්‍යාකසත්තස්ස. තිංස රූපානීති** කායභාවවත්ථුදසකවසෙන සමතිංස කම්මජරූපානියෙව. තදා හි නෙව චිත්තජරූපමත්ථි පටිසන්ධිචිත්තස්ස රූපසමුට්ඨාපකත්තාභාවතො, නාපි උතුජං පුරිමුප්පන්නඋතුනො අභාවා. උතු හි ඨානප්පත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙති, න ච ආහාරජං තස්මිං කායෙ අජ්ඣොහටස්ස අභාවතො, තස්මා කම්මසමුට්ඨානානියෙව තිංස රූපානි පටිසන්ධික්ඛණෙ නිබ්බත්තන්ති, යානි ‘‘කලලරූප’’න්ති පවුච්චන්ති, පරිපිණ්ඩිතානි ච තානි ජාතිඋණ්ණාය එකස්ස අංසුනො පසන්නතිලතෙලෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධටස්ස පග්ඝරිත්වා අග්ගෙ ඨිතබින්දුමත්තානි අච්ඡානි විප්පසන්නානි පසන්නතෙලබින්දුසමානානි හොන්ති. යථාහු –

‘‘තිලතෙලස්ස යථා බින්දු,
සප්පිමණ්ඩො අනාවිලො;
එවං වණ්ණපටිභාගං,
කලලන්ති පවුච්චතී’’ති. (විභ. අට්ඨ. 26);

සභාවස්සෙවාති අවධාරණෙන අභාවකස්ස භාවදසකාභාවතො තිංසරූපානං අසම්භවං දීපෙති. තෙනාහ **‘‘අභාව… පෙ…. කායවත්ථුවසෙන තූ’’**ති. **අභාවගබ්භසෙය්‍යානන්ති** ඉමිනා අභාවඔපපාතිකානං න එවන්ති දස්සෙතීති කෙචි. පුබ්බෙ සභාවකගබ්භසෙය්‍යාකස්ස පන වත්වා තතො නිවත්තනත්ථං ‘‘අභාවගබ්භසෙය්‍යාකසත්තාන’’න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. පුබ්බෙ ගබ්භසෙය්‍යාක-ග්ගහණෙන අණ්ඩජානම්පි ගහණෙ ඉධ විසුං වචනං ගොබලීබද්දඤායවසෙනාති දට්ඨබ්බං, න පන තෙසං අභාවකභාවනිවත්තනත්ථන්ති. ඉතරථා හි වීසතිරූපානං වචනං විරුජ්ඣති. අභාවකභාවො පනෙත්ථ අණ්ඩජානං පකරණතො දට්ඨබ්බො. න හි ගබ්භසෙය්‍යාක-සද්දෙන සමාසභූතං අභාව-සද්දං ඉධ ආනෙතුං සක්කාති.

748. **ගහිතාගහණෙනෙත්ථ, එකාදස භවන්ති** තෙති එකස්මිං කලාපෙ ගහිතරූපානං අපරකලාපෙ අග්ගහණවසෙන සුද්ධට්ඨකං, ජීවිතං, කායපසාදො, වත්ථුරූපන්ති අභාවකස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ එකාදස රූපානි භවන්ති, සභාවකස්ස පන ද්වීසු භාවෙසු එකෙන සහ ද්වාදස රූපානි හොන්ති. **එසෙව ච නයොති** වුත්තෙසු, වක්ඛමානෙසු ච පටිසන්ධික්ඛණිකකලාපෙසු අග්ගහිතග්ගහණෙන රූපග්ගහණෙ නයො එසෙව ඤෙය්‍යො.

749. නනු ච ‘‘සබ්බෙසු දසකෙසූ’’ති වුත්තං, කථං පන තෙ දසකා ජානිතබ්බාති ආහ **‘‘ජීවිතෙනා’’**තිආදි. **සුද්ධකමට්ඨක**න්ති චත්තාරි මහාභූතානි, තන්නිස්සිතා ච වණ්ණගන්ධරසඔජාති ඉදං ජීවිතාදිනා අසම්මිස්සං සුද්ධට්ඨකං. ඉමානියෙව හි අට්ඨ කත්ථචි අවිනිබ්භොගවසෙනපි පවත්තිතො අවිනිබ්භොගරූපානි අවකංසතො එකො කලාපොති ච වුච්චති. **ආචරියජොතිපාලත්ථෙරෙන** පන ‘‘නිප්ඵන්නානිප්ඵන්නවසෙන දස රූපානි අවිනිබ්භොගවුත්තිකානි එකො කලාපො’’ති වත්වා පුන තංසමත්ථනත්ථං ඉදං වුත්තං –

‘‘අවිනිබ්භොගවුත්තීනි, චතුජානෙකලක්ඛණා;
නිප්ඵන්නානට්ඨ වා තෙසු, හිත්වාන කායලක්ඛණෙ’’ති.

750. **කායදසක**න්ති කායො දසමො එත්ථාති කායදසකං, අසාධාරණෙන වා කායෙන ලක්ඛිතං දසකං කායදසකං. එස නයො චක්ඛුදසකාදීසු. **පරියාපුටං** ඤාතං, කථිතන්ති වා අත්ථො.

752-3. කාමාවචරදෙවෙසු සබ්බකාලං පටිසන්ධිපවත්තීසු සත්තතියා රූපානං ලබ්භනතො වුත්තං **‘‘නිච්චං රූපානි සත්තතී’’**ති. න හි තෙ කදාචිපි විකලින්ද්‍රියා, අභාවකා වා හොන්ති. ‘‘මනුස්සෙසු ඔපපාතිකසත්තාන’’න්ති අවිසෙසෙන වුත්තෙපි ආදිකප්පිකානං භාවදසකස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ අභාවතො තෙසං සට්ඨී රූපානීති වෙදිතබ්බං. ජීවිතනවකම්පි ඔපපාතිකානං, සංසෙදජානඤ්ච කාමාවචරසත්තානං පවත්තෙයෙව හොති තස්ස පාචකග්ගිනා සහවුත්තිත්තා, තස්ස ච අජ්ඣොහටාහාරසන්නිස්සයෙන සම්භවතො. සංසෙදජානම්පි පරිපුණ්ණඞ්ගපච්චඞ්ගානං නිබ්බත්තනතො ඔපපාතිකෙහි විසෙසො නත්ථීති තෙසං විසුං අග්ගහණං. **විභඞ්ගෙපි** හි –

‘‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනානි, කස්සචි අපරානි දසායතනානි, කස්සචි නවායතනානි, කස්සචි සත්තායතනානි පාතුභවන්තී’’ති (විභ. 1009) –

ඉමස්ස නිද්දෙසෙ ‘‘ඔපපාතිකසත්තාන’’න්තිආදිනා ඔපපාතික-ග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජ-ග්ගහණං. තඤ්ච පරිපුණ්ණායතනානං සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඞ්ගණ්හනතො. තථා හි වුත්තං **අට්ඨකථායං** ‘‘සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඞ්ගහං කත්වා වුත්තා’’ති. පධානාය වා යොනියා සබ්බපරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං **‘‘ඔපපාතිකසත්තාන’’**න්ති වුත්තං.

754-5. **චක්ඛුසොතවත්ථුවසාති** චක්ඛුදසකසොතදසකවත්ථුදසකවසා. **ආනන්දාචරියො** පනෙත්ථ ‘‘රූපධාතුයං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහ චක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකානං ජීවිතඡක්කස්සාති චතුන්නං කලාපානං වසෙන සත්තවීසති රූපානි උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා’’ති වත්වා පුන තං සමත්ථෙන්තො **‘‘පාළියඤ්හි** ‘රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ ඨපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්තී’ති (විභ. 1015) වුත්තං. තථා ‘රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි නව ධාතුයො’ති (විභ. 994) සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන තත්ථ විජ්ජමානායතනධාතුයො දස්සෙතුං වුත්තං. **කථාවත්ථුම්හි** ච ඝානායතනාදීනං විය ගන්ධායතනාදීනඤ්ච තත්ථ භාවො පටික්ඛිත්තො ‘අත්ථි තත්ථ ඝානායතනන්ති? ආමන්තා. අත්ථි තත්ථ ගන්ධායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ’තිආදිනා (කථා. 520). න ච අඵොට්ඨබ්බායතනානං පථවීධාතුආදීනං විය අගන්ධරසායතනානං ගන්ධරසානං තත්ථ භාවො සක්කා වත්තුං ඵුසිතුං සක්කුණෙය්‍යතාවිනිමුත්තස්ස පථවීආදිසභාවස්ස විය ගන්ධරසායතනභාවවිනිමුත්තස්ස ගන්ධරසභාවස්ස අභාවා. යදි ච ඝානසම්ඵස්සාදීනං කාරණභාවො නත්ථීති තානි ආයතනානීති න වුච්චෙය්‍යුං, ධාතුසද්දො පන නිස්සත්තනිජ්ජීවවිභාවකොති ගන්ධධාතුරසධාතූති අවචනෙ කාරණං නත්ථි. ධම්මසභාවො ච නෙසං එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බො සභාවධාරණාදිලක්ඛණතො අඤ්ඤස්ස අභාවා. ධම්මානඤ්ච ආයතනභාවො එකන්තතො **යමකෙ** වුත්තො ‘ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා’ති (යම. 1.ආයතනයමක.13), තස්මා තෙසං ගන්ධරසායතනභාවාභාවෙපි කොචි ආයතනභාවො වත්තබ්බො. යදි ච ඵොට්ඨබ්බභාවතො අඤ්ඤො පථවීආදිභාවො විය ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤො තෙසං කොචි සභාවො සියා, තෙසං ධම්මායතනසඞ්ගහො. ගන්ධරසභාවෙ, පන ආයතනභාවෙ ච සති ගන්ධො ච සො ආයතනඤ්ච ගන්ධායතනං, රසො ච සො ආයතනඤ්ච රසායතනන්ති ඉදමාපන්නමෙවාති ගන්ධරසායතනභාවො ච න සක්කා නිවාරෙතුං, ‘තයො ආහාරා’ති (විභ. 1015) වචනතො කබළීකාරාහාරස්ස තත්ථ අභාවො විඤ්ඤායති, තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා ගන්ධරසොජා හිත්වා රූපගණනා කාතබ්බා. එවඤ්හි ධම්මතා න විලොමතා හොතී’’ති වදති.

ආචරියජොතිපාලධම්මපාලත්ථෙරා පන තං පටික්ඛිපන්ති. තථා ච වුත්තං තෙහි ‘‘රූපාවචරසත්තානං ඝානජිව්හායතනාභාවතො විජ්ජමානාපි ගන්ධරසා ආයතනකිච්චං න කරොන්තී’’ති, තෙ අනාමසිත්වා **පාළියං** ‘‘පඤ්චායතනානි පාතුභවන්තී’’ති ‘‘ඡ ආයතනානී’’ති (විභ. 993-994) ච ආදි වුත්තං. ‘‘තයො ආහාරා’’ති ච

අජ්ඣොහරිතබ්බස්ස ආහාරස්ස අභාවෙන ඔජට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනසඞ්ඛාතස්ස ආහාරකිච්චස්ස අකරණතො, න සබ්බෙන සබ්බං ගන්ධරසානං, ඔජාය ච අභාවතො. ඉති විසයිනො කිච්චස්ස අභාවෙන විසයො කිච්චභාවධම්මො න වුත්තො. යස්මිඤ්හි භවෙ විසයී නත්ථි, තස්මිං තංහෙතුකො නිප්පරියායෙන විසයස්ස ආයතනභාවො නත්ථීති විජ්ජමානස්සාපි අවචනං, යථා තත්ථෙව රූපභවෙ පථවීතෙජොවායොධාතූනං ඵොට්ඨබ්බායතනභාවෙන. යස්ස පන යත්ථ වචනං, තස්ස තත්ථ විසයීසබ්භාවහෙතුකො නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො වුත්තො, යථා තත්ථෙව රූපායතනස්ස. යදි විසයීසබ්භාවහෙතුකො විසයස්ස නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො, කථමසඤ්ඤසත්තානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්ති. අසඤ්ඤසත්තානඤ්හි චක්ඛායතනං නත්ථි. අථ තදභාවෙන රූපායතනං අඤ්ඤෙසං අවිසයොති? නායං විරොධො. යෙන අධිප්පායෙන රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධායතනාදීනං අවචනං, තෙන න රූපායතනස්සාපි අවචනන්ති අසඤ්ඤීනං එකං ආයතනං න වත්තබ්බං. යථාසකඤ්හි ඉන්ද්‍රියගොචරභාවාපෙක්ඛාය යෙසං නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො අත්ථි, තෙසු නිද්දිසියමානෙසු තදභාවතො රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධාදිකෙ විසුං ආයතනභාවෙන අවත්වා ධම්මසභාවානතිවත්තනතො, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච විසයභාවූපගමනතො ධම්මායතනන්තොගධෙ කත්වා ''පඤ්චායතනානී''ති **පාළියං** වුත්තං. එතදත්ථඤ්හි ධම්මායතනන්ති සාමඤ්ඤතො නාමකරණං පිට්ඨිවට්ටකානි වා තානි කත්වා ''පඤ්චායතනානී''ති වුත්තං. යෙන ච පන අධිප්පායෙන අසඤ්ඤීනං රූපායතනං වුත්තං, තෙන සඤ්ඤීනං, අසඤ්ඤීනම්පි ගන්ධායතනාදීනං විසුං ගහණං කාතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං ''අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්තී''ති (විභ. 1017) වුත්තං.

අසතිපි හි තත්ථ අත්තනො ඉන්ද්‍රියෙසු රූපස්ස වණ්ණායතනසභාවාතික්කමො නත්ථෙවාති තං රූපායතනන්ත්වෙව වුච්චති. ඉමිනා ච නයදස්සනෙන ගන්ධාදීනි තීණි පක්ඛිපිත්වා සඤ්ඤීනං අට්ඨ ආයතනානි, අසඤ්ඤීනං පඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. එවඤ්චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා රූපලොකෙ ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය පථවීආදීනං බ්‍රහ්මූනං වචීඝොසො එව ච න සියා. න හි පටිඝට්ටනනිඝංසනමන්තරෙන සද්දප්පවත්ති අත්ථි, න ච ඵුසනසභාවානං කත්ථචි අඵුසනසභාවතා සක්කා විඤ්ඤාතුං, ඵොට්ඨබ්බායතනස්ස ච භූතත්තයස්ස අභාවෙ රූපභවෙ රූපායතනාදීනම්පි සම්භවො එව න සියා, තස්මා ඵුසිතුං සක්කුණෙය්‍යතායපි පථවීආදීනං තත්ථ කායින්ද්‍රියාභාවෙන තෙසං ඵොට්ඨබ්බභාවො න වුත්තො. එවඤ්ච කත්වා රූපධාතුයං තෙසං සප්පටිඝතාවචනඤ්ච සමත්ථිතං හොති. වුත්තඤ්හි ''අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පටිඝං එකං මහාභූතං පටිච්ච… පෙ.… ද්වෙ මහාභූතා''තිආදි.

පටිඝො ච නාම භූතත්තයස්ස කායපසාදං පති තන්නිස්සයභූතඝට්ටනං ද්වාරෙන අභිමුඛභාවො, ඉධ පන තංසභාවතා, සො ච ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යභාවො ඝට්ටනාය අභාවතො නත්ථි. යදි තත්ථ අසතිපි විසයිම්හි රූපායතනම්පි ගහෙත්වා ''ද්වෙ ආයතනානී''ති වුත්තං, අථ කස්මා ගන්ධායතනාදීනි ගහෙත්වා ''පඤ්චායතනානී''ති න වුත්තන්ති? නයදස්සනවසෙන දෙසනා පවත්තාති වුත්තොවායමත්ථො. අථ වා තත්ථ රූපායතනස්සෙව වචනං කදාචි අඤ්ඤභූමිකානං පසාදස්ස විසයභාවං සන්ධාය, න පන ඉතරෙසං අභාවතො, නාපි පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං ආයතනභාවාභාවතො.

අසඤ්ඤීනඤ්හි රූපායතනං සමානතලවාසීනං වෙහප්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ච සුද්ධාවාසානං පසාදස්ස විසයභාවං ගච්ඡති, න පන ගන්ධරසාති තෙසංයෙව තත්ථ අවචනං යුත්තං. **කථාවත්ථුම්හි** ච නිප්පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං අත්ථිභාවං පරිජානන්තං සන්ධාය පටිසෙධො කතො. යදිපි චෙතං වචනං තත්ථ ගන්ධායතනාදීනං අභාවවිභාවනං න හොති, අත්ථිභාවදීපනම්පි පන අඤ්ඤවචනං නත්ථෙවාති? නයිදමෙවං අට්ඨකථාසු තත්ථ තෙසං අත්ථිභාවස්ස නිද්ධාරෙත්වා වුත්තත්තා. යඤ්හි අට්ඨකථාවචනං පාළියා න විරුජ්ඣති, තං පාළි විය පමාණභූතං අවිගරහිතාය ආචරියපරම්පරාය යාවජ්ජතනා ආගතත්තා. තත්ථ සියා ''යං පාළියා න විරුජ්ඣති අට්ඨකථාවචනං, තං පමාණං, ඉදං පන විරුජ්ඣතී''ති? නයිදමෙවං, යථා න විරුජ්ඣති, තථා පටිපාදිතත්තා. චක්ඛාදීනං ආයතනානං, තන්නිස්සයානඤ්ච විඤ්ඤාණානං සත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථං භගවතො ධාතුදෙසනාති ආයතනභාවෙන වුත්තානංයෙව ධාතුභාවදීපනතො ධාතුභාවස්සාපි තෙසං අවචනං යුජ්ජති එව, තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා චක්ඛුදසකාදිවසෙන ඉධ රූපගණනා කතාති න එත්ථ ධම්මතාවිලොමනාසඞ්කාය ඔකාසොති වෙදිතබ්බන්ති.

756. **ජච්චන්ධබධිරාති** ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං දීඝකරණං. න හි ජච්චන්ධබධිරඅඝානරහිතෙ නපුංසකෙ **වත්ථුකායජිව්හාදසකවසෙන** ඉධ **තිංසාති** යුජ්ජති, ඉදඤ්ච ''ඔපපාතිකස්ස ජච්චන්ධබධිරඝානරහිතෙ නපුංසකෙ ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්තී''ති අට්ඨකථාවාදං ගහෙත්වා වුත්තං. **ආනන්දාචරියො** පන තං ''පාළියා න සමෙතී''ති වත්වා පටික්ඛිපති. තථා වාහ ''නෙතං පාළියා සමෙතී''ති. න හි පාළියං කාමාවචරානං සංසෙදජොපපාතිකානං අඝානකානං උප්පත්ති වුත්තා.

ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ හි –

> ''කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනානි, කස්සචි අපරානි දසායතනානි, කස්සචි නවායතනානි, කස්සචි සත්තායතනානි පාතුභවන්තී''ති (විභ. 1009) –

වුත්තං, න වුත්තං ''අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී''ති. යදි හි අඝානකස්සාපි උපපත්ති සියා, තික්ඛත්තුං ''දසායතනානි පාතුභවන්තී''ති වත්තබ්බං සියා, තික්ඛත්තුඤ්ච ''නවායතනානි පාතුභවන්තී''ති, න චෙතං වුත්තං. **යමකෙ** ච

ඝානජිව්හානං සහප්පවත්ති වුත්තාති තං උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බන්ති. අයඤ්හෙත්ථ ආචරියස්ස අධිප්පායො – **ධම්මහදයවිභඞ්ගපාළියඤ්හි** ‘‘එකාදසා’’ති පරිපුණ්ණායතනස්ස සද්දායතනවජ්ජානි එකාදසායතනානි වුත්තානි, ‘‘කස්සචි දසායතනානී’’ති අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජානි, ‘‘අපරානි දසායතනානී’’ති බධිරස්ස සොතායතනවජ්ජානි, ‘‘නවායතනානී’’ති අන්ධබධිරස්ස චක්ඛුසොතවජ්ජානි, ‘‘සත්තායතනානී’’ති ගබ්භසෙය්‍යකස්ස රූපගන්ධරසකායඵොට්ඨබ්බමනධම්මායතනවසෙන වුත්තං. යදි චක්ඛුසොතඝානවිකලොපි උප්පජ්ජෙය්‍ය, තස්ස අට්ඨෙවායතනානි වත්තබ්බානි සියුං, න ච වුත්තං ‘‘අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී’’ති, තස්මා නත්ථෙව චක්ඛුසොතඝානවිකලො. සති අඝානකඋපපත්තියං පුනපි ‘‘කස්සචි අපරානි දසායතනානි පාතුභවන්තී’’ති වත්තබ්බං සියා. තථා ච සති යථා අන්ධබධිරස්ස වසෙන ‘‘කස්සචි නවායතනානි පාතුභවන්තී’’ති එකවාරං වුත්තං, එවං අන්ධාඝානකස්ස, බධිරාඝානකස්ස ච වසෙන ‘‘කස්සචි අපරානි නවායතනානි, කස්සචි අපරානි නවායතනානී’’ති වත්තබ්බං සියා. කාමභවෙ අජිව්හස්ස සත්තස්සාභාවතො, ඝානජිව්හායතනානං සහප්පවත්තිවචනතො ච නත්ථෙව කාමධාතුයං අඝානකස්සාසම්භවොති.

ජොතිපාලත්ථෙරාදයො පන ‘‘සංසෙදජස්ස ජච්චන්ධබධිරඅඝානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංසරූපානි උප්පජ්ජන්තීති වුත්තං, න ඔපපාතිකස්ස. **ධම්මහදයවිභඞ්ගපාළියඤ්ච** ‘උපපත්තික්ඛණෙ’ති වුත්තත්තා ඔපපාතිකස්සෙව වසෙන නයො නීතො. **යමකට්ඨකථායඤ්ච** වුත්තං ‘කාමධාතුයං අඝානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තීති වදෙය්‍යා’ති, යම්පි **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ** ‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්තී’තිආදීනං නිද්දෙසෙ ‘ඔපපාතිකානං පෙතාන’න්තිආදිනා ඔපපාතික-ග්ගහණමෙව කතං, න පන සංසෙදජ-ග්ගහණං, තං පරිපුණ්ණායතනානංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඞ්ගහවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වුත්තං **අට්ඨකථායං** ‘සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඞ්ගහං කත්වා වුත්තා’ති, පධානාය වා යොනියා සබ්බං පරිපුණ්ණායතනං යොනිං සඞ්ගහෙත්වා දස්සෙතුං ‘ඔපපාතිකාන’න්ති වුත්තන්ති ච, තස්මා න කොචි පාළිවිරොධො’’ති වදන්ති.

අපරෙ පනාහු – ‘‘කාමධාතුයං අඝානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තීති වදෙය්‍යාති ඉදං මනුස්සෙසු සංසෙදජොපපාතිකානං වසෙන වුත්තං, තෙ පරිපුණ්ණායතනාව . කෙසඤ්චි පන අඝානකකීටානං අත්ථිභාවතො අපායෙසු සංසෙදජොපපාතිකෙ සන්ධායෙතං වුත්ත’’න්ති වදන්ති. තං **ආනන්දාචරියාදීනං** මතෙන පටික්ඛෙපාරහමෙවාති.

757-8. **උක්කංසස්සාවකංසස්ස අන්තරෙති** ‘‘සත්තතී’’ති වුත්තඋක්කංසපරිච්ඡෙදස්ස, ‘‘තිංසා’’ති වුත්තඅවකංසපරිච්ඡෙදස්ස ච මජ්ඣෙ. **අනුරූපතො…පෙ…. විභාවිනාති** ජාතිඅන්ධස්ස සට්ඨී රූපානි චක්ඛුදසකාභාවතො, තථා බධිරස්ස සොතදසකාභාවතො, අන්ධබධිරස්ස පන පණ්ණාස චක්ඛුසොතදසකාභාවතොතිආදිනා නයෙන අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛාය පරිපුණ්ණා **පරිපුණ්ණානං රූපානං පාණීනං වසෙන රූපානං සමුප්පත්ති** විඤ්ඤාතබ්බාති අත්ථො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං වුත්තමෙවාති.

759-60. එවං තීසු භවෙසු පටිසන්ධියං රූපප්පවත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි පවත්තියං දස්සෙතුං **‘‘සත්තවීසති රූපානී’’**තිආදි වුත්තං. කාමාවචරසත්තස්ස හි පරිපුණ්ණායතනස්ස අසති අන්ධබධිරාදිපසාදවිඝාතෙ යාව මරණචිත්තස්ස හෙට්ඨා සත්තරසමචිත්තං, තාව සත්තවීසති රූපානි පවත්තන්ති. අපරිපුණ්ණායතනස්ස පන ජච්චන්ධාදිකස්ස හෙට්ඨා වුත්තනයෙන රූපානං හායනවඩ්ඪනානි වෙදිතබ්බානි. නනු අට්ඨවීසතියෙව රූපානි කාමභවෙ පවත්තන්තීති ආහ **‘‘අප්පවත්තනතො’’**තිආදි.

ඝානං…පෙ…. න විජ්ජරෙති කාමවිරාගභාවනාවසෙන ගන්ධාදිග්ගාහකෙසු පසාදෙසු විරත්තා හොන්තීති ඝානාදිත්තයං නත්ථි. චක්ඛුසොතෙසු පන අනුත්තරදස්සනාදිඅත්ථං විරත්තා න හොන්තීති තානි තෙසං උප්පජ්ජන්ති. **භාවද්වයං** කාමරාගූපනිස්සයත්තා න උප්පජ්ජති. කෙචි පන ‘‘ලහුතාදිත්තයම්පි රූපභවෙ නත්ථි දන්ධත්තකරාදිධාතුක්ඛොභාභාවතො. සති හි තාදිසෙ ධාතුක්ඛොභෙ තප්පටිපක්ඛෙහි ලහුතාදීහි භවිතබ්බ’’න්ති වදන්ති, තං අකාරණං. න හි වූපසමෙතබ්බපච්චනීකාපෙක්ඛො තබ්බිරොධිධම්මුප්පාදො. තථා සති සහෙතුකකිරියචිත්තුප්පාදෙසු කායලහුතාදීනං අභාවො එව සියා, තස්මා පඤ්චෙව රූපානි සඤ්ඤීබ්‍රහ්මානං න උප්පජ්ජන්ති, අවසෙසානි තෙවීසති රූපානි උප්පජ්ජන්ති. අසඤ්ඤීබ්‍රහ්මානං පන පඤ්ච පසාදරූපානි, භාවද්වයං, හදයවත්ථු, විඤ්ඤත්තිද්වයං, ලහුතාදිත්තයන්ති තෙරස රූපානි වජ්ජෙත්වා අවසෙසානි පන්නරස උප්පජ්ජන්ති.

761. **චතුසන්තතීති** චතුන්නං පච්චයානං වසෙන චතුසන්තතිරූපානි. **රූපෙ හොන්ති තිසන්තතීති** බ්‍රහ්මානං අනාහාරභාවෙන ආහාරජරූපානං අභාවතො තිස්සො සන්තතියො. **ද්විසන්තතීති** චිත්තජාහාරජානං අභාවතො ද්වෙ සන්තතියො. **බහිද්ධා එකසන්තතීති** කම්මජාදීනං තිස්සන්නම්පි අභාවතො උතුජසන්තතියෙව.

762-4. එවං පටිසන්ධිපවත්තීසු රූපානං ගණනපරිච්ඡෙදං වත්වා ඉදානි තත්ථ තෙසං උප්පත්තික්කමං දස්සෙතුං **‘‘රූපං නිබ්බත්තමාන’’**න්තිආදි වුත්තං. **සබ්බෙසන්ති** කාමරූපභවිකානං සබ්බසත්තානං. **පටිසන්ධික්ඛණෙ පනාති** එත්ථ දසකත්තයං හොතීති පාඨසෙසො. තෙනාහ **‘‘යථෙවා’’**තිආදි. පටිසන්ධික්ඛණෙ දසකත්තයං හෙට්ඨා වුත්තම්පි

“තඤ්ච ඛො සන්ධිචිත්තස්සා”තිආදිකං විසෙසං දස්සෙතුං පුන වුත්තං. චිත්තස්ස තීසු ඛණෙසු කම්මජරූපානං සමුප්පත්තිතො ආහ **“තථෙවා”**තිආදි. **තිංස තිංසෙවා**ති තිංස තිංසෙව කම්මජරූපානි.

ආනන්දාචරියො පන ‘‘චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණමෙව නත්ථි, භඞ්ගක්ඛණෙ ච රූපුප්පාදො නත්ථීති චතුසමුට්ඨානිකානිපි රූපානි චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව හොන්තී’’ති ආහ. වුත්තඤ්හි තෙන – යො චෙත්ථ චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණො වුත්තො, සො ච අත්ථි නත්ථීති විචාරෙතබ්බො. **චිත්තයමකෙ** හි ‘‘උප්පන්නං උප්පජ්ජමාන’’න්ති (යම. 2.චිත්තයමක.81) එතස්ස විභඞ්ගෙ ‘‘භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං නො ච උප්පජ්ජමාන’’න්ති (යම. 2.චිත්තයමක.81) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ‘‘ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ චා’’ති. තථා’’න උප්පජ්ජමානං න උප්පන්න’’න්ති එත්ථ ‘‘භඞ්ගක්ඛණෙ න උප්පජ්ජමානං නො ච න උප්පන්න’’න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ‘‘ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ චා’’ති. එවං ‘‘න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමාන’’න්ති එතෙසං පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙ ‘‘උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්චා’’ති වත්වා ‘‘ඨිතික්ඛණෙ’’ති අවචනං, අතික්කන්තකාලවාරෙ ච ‘‘භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං වීතික්කන්ත’’න්ති (යම. 2.චිත්තයමක.83) වත්වා ‘‘ඨිතික්ඛණෙ’’ති අවචනං ඨිතික්ඛණාභාවං චිත්තස්ස දීපෙති. **සුත්තෙපි** හි ‘‘ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතී’’ති (අ. නි. 3.47) තස්සෙව එකස්ස අඤ්ඤථත්තාභාවතො යස්සා අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායති, සා සන්තතිට්ඨිතීති න න සක්කා වත්තුං. විජ්ජමානං තංඛණද්වයසමඞ්ගී ඨිතන්ති. යො චෙත්ථ චිත්තස්ස නිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, සො ච විචාරෙතබ්බො. කස්මා? ‘‘යස්ස වා පන සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතීති? නො’’ති (යම. 1.සච්චයමක.136) වුත්තන්ති, න ච චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව සන්ධාය පටික්ඛෙපො කතොති සක්කා විඤ්ඤාතුං චිත්තසමුට්ඨානරූපාධිකාරස්ස අභාවාති.

ආචරියස්ස හි අයමධිප්පායො – උප්පන්නඋප්පජ්ජමානවාරාදීසු ‘‘ඨිතික්ඛණෙ’’ති අවචනං ‘‘චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණං නාම නත්ථී’’ති ඉමමත්ථං දීපෙති. න හි යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං දිස්සති. න කෙවලං අභිධම්මෙ අවචනමෙව චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණාභාවජොතකං, අපිච ඛො ‘‘ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතී’’ති එවමාගතා සුත්තන්තපාළිපි. අඤ්ඤථත්තං නාම පුබ්බාපරවිසෙසො. අපිච යථා භූතො ධම්මො උප්පජ්ජති, කිං තථා භූතොව භිජ්ජති, උදාහු අඤ්ඤථා භූතො. යදි තථා භූතොව භිජ්ජති, න ජරතාය සම්භවො. අඤ්ඤථා භූතො, අඤ්ඤො එව සොති සබ්බථාපි ඨිතික්ඛණස්ස අභාවොයෙව. යදි ච චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තං දුක්ඛසච්චන්ති කත්වා ‘‘නො’’ති වත්තුං න සක්කා, වුත්තඤ්ච, තස්මා විඤ්ඤායති ‘‘චිත්තස්ස නිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො නත්ථී’’ති.

ආචරියජොතිපාලධම්මපාලත්ථෙරානං පනෙතං නක්ඛමති. තෙහි ‘‘එකධම්මාධාරභාවෙපි උප්පාදනිරොධානං අඤ්ඤො උප්පාදක්ඛණො, අඤ්ඤො නිරොධක්ඛණො. උප්පාදාවත්ථඤ්හි උපාදාය උප්පාදක්ඛණො, නිරොධාවත්ථං උපාදාය නිරොධක්ඛණො. උප්පාදාවත්ථාය ච භින්නා නිරොධාවත්ථාති එකස්මිංයෙව ච සභාවධම්මෙ යථා ඉච්ඡිතබ්බා, අඤ්ඤථා අඤ්ඤොයෙව ධම්මො උප්පජ්ජති, අඤ්ඤො නිරුජ්ඣතීති ආපජ්ජෙය්‍ය, එවං නිරොධාවත්ථාය විය නිරොධාභිමුඛාවත්ථායපි භවිතබ්බං, සා ඨිති ජරතා චා’’ති සම්පටිච්ඡිතබ්බමෙතං.

යදි එවං, කස්මා පාළියං ඨිතික්ඛණො න වුත්තොති? විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන නයදස්සනවසෙන පාළිගතීති වෙදිතබ්බාති. අභිධම්මදෙසනාපි හි කදාචි විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන පවත්තති, යථා රූපස්ස උප්පාදො ‘‘උපචයො සන්තතී’’ති භින්දිත්වා දෙසිතො. හෙතුසම්පයුත්තදුකාදිදෙසනා චෙත්ථ නිදස්සිතබ්බා. ‘‘යස්ස වා පනා’’තිආදිපුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ ච අරූපලොකං චිත්තසමුට්ඨානරූපං වා සන්ධාය ‘‘නො’’ති සක්කා වත්තුං. අයඤ්හි යමකදෙසනාය පකති, යදිදං යථාසම්භවයොජනාති. අථ වා පච්චාසත්තිඤායෙන යං සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තෙන යං දුක්ඛසච්චං උප්පාදෙතබ්බං චිත්තචෙතසිකතප්පටිබද්ධරූපසඞ්ඛාතං, තස්ස තදා උප්පත්ති නත්ථීති ‘‘නො’’ති විස්සජ්ජනං, න සබ්බස්ස වචනතො, තස්මා න සක්කා චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ ච රූපුප්පාදනං පටික්ඛිපිතුන්ති වදන්ති.

උතුජරූපානි පන පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණතො පට්ඨාය අට්ඨකනවකවසෙන උප්පජ්ජන්ති. පටිසන්ධික්ඛණෙ හි උප්පන්නානං කම්මජරූපානං අබ්භන්තරෙ සහුප්පාදඑකනිරොධතෙජොධාතු ඨානං පත්වා තස්ස ඨිතික්ඛණෙ අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති, තත්ථ උප්පන්නා තෙජොධාතු පටිසන්ධිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ, තත්ථ උප්පන්නා පඨමභවඞ්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙති එවමාදිනා අට්ඨකං, කදාචි සද්දපාතුභාවකාලෙ තෙන සහ සද්දනවකඤ්ච උප්පජ්ජති. චිත්තජරූපානි ච පටිසන්ධිතො අනන්තරං පඨමභවඞ්ගතො පට්ඨාය රූපජනකචිත්තානං උප්පාදක්ඛණෙ අට්ඨකවසෙන, සද්දපාතුභාවාදිකාලෙ සද්දනවකාදිවසෙන ච පවත්තන්ති. ආහාරජානි පන එකස්ස, ද්වින්නං වා සත්තාහානං අතික්කමෙන නිබ්බත්තන්ති. නනු ච අජ්ඣොහටාහාරපච්චයෙන ආහාරො රූපං සමුට්ඨාපෙති, ගබ්භෙ සයන්තස්ස ච කුතො අජ්ඣොහරණාහාරොති? සමාතිතො. මාතරා හි භුත්තං කුච්ඡිගතස්ස සරීරෙ අබ්භඤ්ජනං විය ආහාරකිච්චං කරොති. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘යඤ්චස්ස භුඤ්ජතී මාතා,
අන්නං පානඤ්ච භොජනං;
තෙන සො තත්ථ යාපෙති,
මාතුකුච්ඡිගතො නරො’’ති. (සං. නි. 1.235);

තස්මා මාතරා අජ්ඣොහටාහාරෙන අනුග්ගහිතෙ සරීරෙ අබ්භන්තරිකා ඔජා ලද්ධප්පච්චයා රූපං සමුට්ඨාපෙති, චක්ඛුසොතඝානජිව්හාදසකා පන පඤ්චපසාදාවත්ථං අතික්කම්ම පච්ඡා සත්තමෙ සත්තාහෙ උප්පජ්ජන්ති, ‘‘එකාදසමෙ

සත්තාහෙ''ති (යම. මූලටී. ආයතනයමක 22-254) **ආනන්දාචරියො** අවොච. අයමෙත්ථ ගබ්භසෙය්‍යකානං රූපප්පවත්තිනයො.

ඔපපාතිකානම්පි පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ කම්මසමුට්ඨානානි සත්තති රූපානි උප්පජ්ජන්ති, තථෙවස්ස ඨිතික්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ ච සත්තති සත්තතීතිආදිනා වුත්තනයෙන උක්කංසාවකංසතො කාමභවිකසත්තානං, රූපීබ්‍රහ්මානඤ්ච යථාවුත්තනයෙනෙව යථානුරූපං කම්මසමුට්ඨානානං, උතුසමුට්ඨානානඤ්ච පවත්ති වෙදිතබ්බා. ආහාරජරූපං පන කාමාවචරානං සබ්බපඨමං අත්තනො මුඛගතඛෙළං අජ්ඣොහරණකාලෙ උප්පජ්ජති. සඤ්ඤීබ්‍රහ්මානං තං සබ්බෙන සබ්බං නත්ථි. අසඤ්ඤීනඤ්ච චිත්තජාහාරජානි නත්ථෙවාති අයං විසෙසො. එවං උප්පජ්ජමානෙසු ච පනෙතෙසු රූපෙසු යං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තං අත්තනා සහුප්පන්නචිත්තං ආදිං කත්වා සත්තරසමචිත්තස්ස නිරොධක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති, ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං අට්ඨාරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං ඉමස්ස ඨිතික්ඛණෙ නිරුජ්ඣතීති එවං උප්පජ්ජන්තං, නිරුජ්ඣන්තඤ්ච යාව මරණචිත්තස්ස හෙට්ඨා සත්තරසමචිත්තං, තාව යථාරහං චතුසන්තතිආදිවසෙන පවත්තතීති. ආසන්නමරණස්ස පන චුතිතො සත්තරසමචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණමාදිං කත්වා කම්මජරූපං න සමුට්ඨාති. යදි සමුට්ඨාති, මරණං න සියා අනුපච්ඡින්නත්තා කම්මජරූපානං. කම්මජරූපසමුච්ඡෙදෙ හි ''මතො''ති වුච්චති. වුත්තඤ්හි –

''ආයු උස්මා ච විඤ්ඤාණං, යදා කායං ජහන්තිමං;
අපවිද්ධො තදා සෙති, නිරත්ථංව කලිඞ්ගර''න්ති. (සං. නි. 3.95);

සත්තරසමෙන සහ උප්පන්නඤ්ච තං චුතිචිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣති, අපරඤ්ච න උප්පජ්ජති. ආයුක්ඛයා, කම්මක්ඛයා, උභයක්ඛයා, උපක්කමෙන වා කස්සචීති එවං කම්මජරූපස්සෙව හි මරණං හොති සතිපි ආහාරජෙ, අට්ඨකථාමතෙන චිත්තජෙ ච. තම්පි අපගතජීවස්ස න උප්පජ්ජති. උතුජරූපං පන පවත්තති එව. තථා සංසෙදජානං, ඔපපාතිකානං පන සරීරනික්ඛෙපාභාවතො තම්පි න පවත්තති.

765-6. උප්පාදවයවන්තතාය නිච්චො ධුවො න හොතීති **අනිච්චො,** නිච්චඛණිකතාය වා න ඉච්චො සස්සතාදිවසෙන අනුපගන්තබ්බොති **අනිච්චො**. අයඤ්හි විනාසො ජනකපච්චයතො අඤ්ඤහෙතුනිරපෙක්ඛතාය නිච්චඛණිකොව හොති. ධුවසාරවිරහිතත්තා **අද්ධුවො**. අවසවත්තනට්ඨෙන **අනත්තා**. උදයවයපටිපීළනෙන, දුක්ඛවත්ථුතාය ච දුක්ඛානං ඛන්ධො සමූහොති **දුක්ඛක්ඛන්ධො**. එවංවිධො පන සුඛෙහි අසම්මිස්සොයෙවාති ආහ **''කෙවලො''**ති. කස්සචිපි වා රූපස්ස සුඛසභාවස්ස අභාවතො සකලොපි දුක්ඛක්ඛන්ධොති වුත්තං ''දුක්ඛක්ඛන්ධො ච කෙවලො''ති. පච්චයයාපනියතාය ච රොගමූලතාය ච **රොගතො**. සො හි යථාරහං පච්චයෙහි යාපෙතබ්බතාය යාප්‍යරොගො වියාති රොගතො දට්ඨබ්බො. යාප්‍යබ්‍යාධි හි රොගො, ඉතරො ආබාධො, මූලබ්‍යාධි විය චෙස අනුබද්ධබ්‍යාධීනං කිලෙසරොගාදීනං මූලභාවතො රොගතො දට්ඨබ්බො. දුක්ඛතාසූලයොගිතාය, කිලෙසාසුචිපග්ඝරණතාය , උප්පාදජරාභඞ්ගෙහි උද්ධුමාතපරිපක්කපභින්නතාය ච **ගණ්ඩතො**. සො හි දුක්ඛදුක්ඛතා සඞ්ඛාරදුක්ඛතා විපරිණාමදුක්ඛතාති තිවිධදුක්ඛතාසඞ්ඛාතෙන රුජ්ජනෙන යුත්තතාය, යථාරහමාරම්මණවසෙන ච සමන්නාගමවසෙන ච රාගාදිකිලෙසාසුචිවිස්සන්දනතො, අහුත්වා සම්භවනතො, උප්පත්තියා උද්ධුමාතත්තා ජරාභඞ්ගෙහි ච යථාක්කමං පරිපක්කපභින්නභාවතො ගණ්ඩසදිසොති ගණ්ඩතො දට්ඨබ්බො. අවසවත්තනතාය, අවිධෙය්‍යතාය ච **පරතො**. යථා හි පරො පතන්තො පරස්ස වසං න ගච්ඡති, එවමෙතං සුභසුඛාදිභාවෙන වසෙ වත්තෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අවසවත්තනතො ''මා ජීරථ, මා මරථා''තිආදිනා විධාතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අවිධෙය්‍යභාවතො පරතො දට්ඨබ්බං. බ්‍යාධිජරාමරණෙහි පලුජ්ජනතො, ආබ්‍යාසනතො ච **පලොකතො**. ඉදං බ්‍යාධිආදීහි පකාරෙහි භිජ්ජනතො, විනස්සනතො, එතෙහි එව වා ආබ්‍යාසනතො බ්‍යසනත්ථස්ස ලොක-සද්දස්ස පච්ඡිට්ඨස්ස ආබ්‍යාසනත්ථතාය පලොකතො දට්ඨබ්බං. **ඡන්දන්ති** රජ්ජනවසෙන පවත්තං ඡන්දං.

767. **ධම්මසෙනාපතිනාති** ධම්මසෙනාය පති නායකොති **ධම්මසෙනාපති,** සාරිපුත්තත්ථෙරො, තෙන. හිතසඞ්ඛාතො අත්ථො එතස්සාති **හිතත්ථී,** තෙන. **සක්කච්චාති** උග්ගහණධාරණාදීසු අතන්දිතො හුත්වා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

රූපවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ඒකාදසමො පරිච්ඡෙදො

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා

768-9. ආදිතො රූපානන්තරමුද්දිට්ඨං යං නිබ්බානන්ති සම්බන්ධො. තස්ස විභාවනං යථාබලං පවක්ඛාමීති සම්බන්ධො.

භවාභවන්ති භවතො භවං, ඛුද්දකං, මහන්තං වා භවං. **විනනතොති** සංසිබ්බනතො. තණ්හා හි සංසාරනායිකභාවෙන භවතො භවං, සුගතිදුග්ගතිවසෙන ඛුද්දකමහන්තං භවං වා අපරාපරභාවාය සංසිබ්බති, තුන්නකරණං විය කරොති. **නික්ඛන්තත්තාති** විසංයොගවසෙන නිස්සටත්තා. මරණපටිපක්ඛතාය, අමතසදිසතාය වා **අමතං**. සබ්බදුක්ඛනිස්සටත්තා **පරමං සුඛං**. සබ්බෙපි සඞ්ඛාරා සමන්ති උපසමන්ති අනුප්පත්තිධම්මතං ආපජ්ජන්ති එතෙනාති **සබ්බසඞ්ඛාරසමථො**. ඛන්ධූපධිආදයො සබ්බෙපි උපධී උපද්දවා පටිනිස්සජ්ජීයන්ති එතෙනාති **සබ්බූපධිපටිනිස්සග්ගො**. යස්මා තං ආගම්ම කාමතණ්හාදිභෙදා තණ්හා සබ්බසො ඛයං ගච්ඡති, විරජ්ජති, නිරුජ්ඣති ච, තස්මා **තණ්හාක්ඛයො විරාගො නිරොධොති** ච වුච්චති. අපිච රුජ්ඣන්ති එත්ථ සත්තා කිලෙසනිගළබන්ධාති රොධො, සංසාරස්සෙතං අධිවචනං, තතො නික්ඛන්තොති **නිරොධො**.

770. **අධිගමාති** තදනුරූපාය පටිපත්තියා අරියමග්ගෙන පටිවිජ්ඣනෙන.

රාගක්ඛයාදිභාවෙන සබ්බදුක්ඛසන්තියා පච්චයතාය, කිලෙසසන්තාපාභාවෙන ච **සන්තිලක්ඛණං. අච්චුතිරසන්ති** සභාවාපරිච්චජනතො අචවනසම්පත්තිකං. **අස්සාසකරණරසන්ති** අස්සාසකරණකිච්චං. තඤ්හි පානභොජනාදිසුඤ්ඤෙ සභයකන්තාරෙ පරිබ්භමනෙන පරිස්සන්තස්ස අද්ධිකපුරිසස්ස අස්සාසජනකභාවෙන උපට්ඨිතං වනන්තොදකං විය සබ්බඤ්ඤුබුද්ධානම්පි වචනපථාතික්කන්තමහාදුක්ඛභෙරවෙ සංසාරකන්තාරෙ පරිබ්භමනෙන පරිස්සන්තස්ස යථානුරූපං පටිපත්තිමග්ගං පටිපන්නස්ස යොගාවචරස්ස අනාදිමති සංසාරෙ සුපිනන්තෙනපි අදිට්ඨපුබ්බතාය දස්සනසමකාලමෙව පරමස්සාසං ජනෙති. ඛන්ධනිමිත්තවිවිත්තතාය අවිග්ගහං හුත්වා ගය්හතීති **අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං**. සබ්බසඞ්ඛතනිස්සරණූපායභාවතො නිස්සරණං පච්චුපට්ඨාපෙතීති **නිස්සරණපච්චුපට්ඨානං**.

එවං නිබ්බානස්ස ලක්ඛණාදිකං දස්සෙත්වා ඉදානි විතණ්ඩවාදිපක්ඛං දස්සෙත්වා පරිහරන්තො ආහ **“එත්ථාහා”**තිආදි, න පරමත්ථතො අත්ථි අඤ්ඤත්‍ර පඤ්ඤත්තිමත්තතොති අධිප්පායො. කුතො පනායමභිනිවෙසොති ආහ **“තිත්ථියානං…පෙ…. නීයතො”**ති. **යථානුරූපාය පටිපත්තියාති** සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතං සම්මාපටිපත්තියා. යථා හි චෙතොඤාණලාභිනො එව අරියා පරෙසං ලොකුත්තරචිත්තං ජානන්ති, තත්ථාපි ච අරහා එව සබ්බෙසං චිත්තං ජානාති, එවං නිබ්බානම්පි සීලාදිසම්මාපටිපත්තිභූතෙන උපායෙනෙව උපලබ්භතීති ‘‘නත්ථී’’ති න වත්තබ්බං අරියෙහි උපලබ්භනීයතො. යථා හි ජච්චන්ධතෙමිරිකාදීනං අදස්සනෙන ‘‘සූරියාදයො නත්ථී’’ති න වත්තබ්බා චක්ඛුමන්තානං ගොචරභාවෙන අත්ථෙවාති සිද්ධත්තා, එවමෙතම්පි බාලපුථුජ්ජනස්ස අදස්සනමත්තෙන ‘‘නත්ථී’’ති න වත්තබ්බං. අරියානං පන පඤ්ඤාචක්ඛුනො පදෙසෙනෙව උපට්ඨානතො එකන්තෙන සම්පටිච්ඡිතබ්බං ‘‘අත්ථි නිබ්බාන’’න්ති. අයමෙත්ථ අධිප්පායො. අථ රාගාදීනං ඛයමත්තමෙව නිබ්බානන්ති චෙති සම්බන්ධො. ආයස්මතා…පෙ…. ථෙරෙන දස්සිතොති සම්බන්ධො. රාගක්ඛයාදිදීපකං සුත්තං නෙයාත්ථන්ති අධිප්පායෙන **“තං න”**ඉති පටික්ඛෙපං කත්වා එකංසෙන චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, ඉතරථා යථාරුතවසෙන පාළියා අත්ථෙ ගය්හමානෙ බහුදොසා ආපජ්ජන්තීති තෙ දස්සෙතුං **“අරහත්තස්සාපී”**තිආදි වුත්තං. අරහත්තං පුට්ඨෙන තෙනෙවායස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙනාති අධිප්පායො. **තව මතෙනාති** සාසනයුත්තිං අවිචාරෙත්වා පාළිදස්සනමත්තෙනෙව විප්පලපතො තවජ්ඣාසයෙන. න ච පනෙතං යුත්තං, තථාපීති අධිප්පායො. ලොකුත්තරඵලචිත්තස්ස රාගාදීනං ඛයමත්තතාපජ්ජනං න යුත්තං තස්ස අග්ගඵලස්ස චතුක්ඛන්ධභාවෙන පාළියං ආගතත්තා. **තස්මාති** යුත්තිං අවිචාරෙත්වා පාළිදස්සනමත්තෙනෙව වොහරන්තස්ස අනිට්ඨප්පසඞ්ගතො. **බ්‍යඤ්ජනච්ඡායායාති** විමද්දාසහභූතාය සද්දත්ථමත්තච්ඡායාය. **උභින්නන්ති** නිබ්බානවසෙන, අරහත්තවසෙන ච ආගතානං උභින්නං **සුත්තානං**. **අත්ථොති** අධිප්පායත්ථො.

කො පන සො අත්ථොති ආහ **“යස්ස පනා”**තිආදි. **රාගාදීනං ඛයොති** රාගාදීනං අනුප්පාදනිරොධො. සො ධම්මො අක්ඛයොපි සමානො රාගාදීනං ඛයස්ස උපනිස්සයත්තා ඛයොපචාරෙන ‘‘රාගාදීනං ඛයො නිබ්බාන’’න්ති වුත්තො ‘‘තිපුසං ජරො, ගුළො සෙම්හො’’තිආදීසු ඵලූපචාරෙන වුත්තං වියාති සම්බන්ධො. කිලෙසානං අනුප්පත්තිනිරොධක්ඛයස්ස මග්ගස්ස ආරම්මණභූතං නිබ්බානං අත්ථතො ‘‘ඛයස්ස උපනිස්සයො’’ති වත්තබ්බතං ලබ්භතීති ආහ **“ඛයස්ස උපනිස්සයත්තා”**ති. **ඛයොපචාරෙනාති** අත්තනො කාරියභූතස්ස ඛයස්ස අත්තනි උපචාරෙන තස්ස නාමවසෙනාති වුත්තං හොති. ජරකාරණං තිපුසං ජරොති වුත්තො, සෙම්හකාරණං ගුළො සෙම්හොති වුත්තො. **ඛයන්තෙති** රාගාදීනං පරික්ඛයාවසානෙ. **ඛයොති** වා මග්ගො වුච්චති ‘‘ඛයෙ ඤාණ’’න්තිආදීසු (ධ. ස. දුකමාතිකා 142) විය, තස්ස අන්තෙ නිරොධාවසානෙ උප්පන්නත්තා **ඛයොති** වුත්තං ඵලූපචාරෙන, සමීපූපචාරෙන වා.

සබ්බෙ බාලපුථුජ්ජනාපීති සොණසිගාලාදයො සබ්බෙපි බාලපුථුජ්ජනා සමධිගත…පෙ…. භවෙය්‍යුං ඛණවසෙන රාගාදීනං ඛයස්ස තෙසම්පි අත්ථිතාය. තථා ච සති පටිපත්තියා නිරත්ථකභාවො ආපජ්ජෙය්‍යාති අධිප්පායො.

රාගාදික්ඛයානං බහුභාවතොති රාගාදීනං විය තෙසං ඛයානම්පි තබ්බිකාරභාවෙන බහුභාවතො. එවඤ්හි සති රාගස්ස ඛයො රාගක්ඛයො, න දොසාදීනං, තථා දොසක්ඛයොපීති අඤ්ඤො රාගක්ඛයො, අඤ්ඤො දොසක්ඛයො, අඤ්ඤො මොහක්ඛයොති තිණ්ණං අකුසලමූලානං ඛයභූතානි තීණි නිබ්බානානි, චතුන්නං උපාදානානං ඛයභූතානි චත්තාරීතිආදිනා බහූනි නිබ්බානානි නාම හොන්ති. ඉදානි ආදි-සද්දසඞ්ගහිතෙ දොසෙ දස්සෙතුං **"සඞ්ඛතලක්ඛණ"**න්තිආදි වුත්තං. "තීණිමානි, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛතස්ස සඞ්ඛතලක්ඛණානි, උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතී"ති (අ. නි. 3.47) වචනතො වයසඞ්ඛාතො ඛයො සඞ්ඛතලක්ඛණං හොතීති වුත්තං **"සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච නිබ්බානං භවෙය්‍යා"**ති. "ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න"න්ති (සං. නි. 2.20) වචනතො ආහ **"සඞ්ඛතපරියාපන්න"**න්ති . යං පන සඞ්ඛතපරියාපන්නං, තං ඉතරසඞ්ඛතධම්මො විය අනිච්චං හොති පච්චයාධීනවුත්තිතොති ආහ **"සඞ්ඛතපරියාපන්නත්තා අනිච්ච"**න්ති. "අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා"ති (දී. නි. 2.221) හි වුත්තං. එත්තාවතා ච කිං වුත්තං හොති? යදි භවතො මනොරථපරිපූරණත්ථං ඛයං නිබ්බානන්ති වදාම, අසඞ්ඛතස්ස සඞ්ඛතලක්ඛණත්තා, සඞ්ඛතපටිපක්ඛස්ස සඞ්ඛතපරියාපන්නත්තා සබ්බකාලිකභාවෙන නිච්චස්ස අනිච්චතා, තතො ච පරමසුඛස්ස දුක්ඛතා ච ආපජ්ජෙය්‍යාති වුත්තං හොති.

එත්තාවතා භඞ්ගක්ඛයස්ස නිබ්බානදොසං දස්සෙත්වා ඉදානි අනුප්පාදක්ඛයස්ස තබ්භාවං නිසෙධෙතුං **"යදි ඛයො නිබ්බානං භවෙය්‍යා"**තිආදි වුත්තං. පඨමමග්ගස්ස අනන්තරපච්චයභූතං ඤාණං **ගොත්‍රභූ** නාම. සෙසමග්ගපුරෙචරං **වොදානං** නාම. ඵලසමාපත්තිපුරෙචරං **අනුලොමං** නාම. තං පන සඞ්ඛාරාරම්මණමෙවාති ඉධ න ගහිතං. **භද්‍රමුඛාති** පරස්ස අනුනයවචනං. **"ඛීයන්තී"**ති වත්තමානනිද්දෙසෙන ඉදානි ඛීයමානතං පුච්ඡති. එස නයො සෙසෙසුපි. **උපධාරෙත්වාති** උපපරික්ඛිත්වා. "ගොත්‍රභූ…පෙ…. මුඛා"ති පුච්ඡාය "රාගාදීනං ඛයමෙව වදාමී"ති තයා දින්නපටිවචනස්ස අවිරුජ්ඣනවසෙන සතිපුරෙක්ඛාරං කථෙහීති අධිප්පායො. **ගොත්‍රභුචිත්තාදීනං** ගොත්‍රභුවොදානමග්ගානං. ගොත්‍රභුක්ඛණෙ කිලෙසානං අනුප්පාදනිරොධස්ස අභාවතො ආහ **"රාගාදයො ඛීයිස්සන්තී"**ති. **ඵලමෙවාති** කිලෙසානං ඛීණකාලෙ උප්පජ්ජමානං ඵලචිත්තමෙව. **ආරම්මණං අපස්සන්තොති** ගොත්‍රභුආදීනං වත්තබ්බාරම්මණං අපස්සන්තො. අථ වා ඉතරෙසං ආරම්මණභාවෙ සති ගහෙතබ්බපච්චයං අපස්සන්තො.

"අපිචා"තිආදි පරියායන්තරෙනපි අනුප්පාදනිරොධස්ස නිබ්බානභාවනිසෙධනං. "උප්පාදීයතීති අත්ථො"ති පන මග්ගස්ස උප්පත්තියා කිලෙසක්ඛයොපි උප්පාදිතො නාම හොතීති කත්වා වුත්තං. න හි ඉතරථා ඛයස්ස උප්පාදො නාම අත්ථි. අථ වා "අද්ධා සො…පෙ…. නිරුත්තරො භවිස්සතී"ති එත්තකෙන ගන්ථෙන ඛණනිරොධස්ස චෙව අනුප්පාදනිරොධස්ස ච නිබ්බානභාවෙ දොසං දස්සෙත්වා ඉදානි "ඛයෙ ඤාණ"න්තිආදීසු (ධ. ස. දුකමාතිකා 142) විය මග්ගස්සාපි ඛයපරියායත්තා "රාගක්ඛයො"තිආදිවචනමත්තෙයෙව සමානභාවෙන ගහිතෙ මග්ගස්සාපි නිබ්බානභාවප්පසඞ්ගං, තථා ච සති අනිට්ඨාපත්තිං සම්භාවෙන්තො ආහ **"අපිචා"**තිආදි. එවඤ්හි සති "උප්පාදීයතී"ති මග්ගමෙව සන්ධාය තිට්ඨති. යදි මග්ගස්ස නිබ්බානභාවප්පසඞ්ගො ඉධ සම්භාවිතො, එවං සති ගොත්‍රභුස්ස මග්ගාරම්මණතාදිදොසා වත්තබ්බාති? සච්චං වත්තබ්බා, එත්තකෙනාපි පන පරස්ස වචනපටිබාහනං සක්කා කාතුන්ති පරිහාරන්තරදස්සනෙ බ්‍යාපාරො කතොති. **යථානුරූපාය පටිපත්තියාති** ඡවිසුද්ධිපරම්පරාසඞ්ඛාතාය යථානුලොමපටිපත්තියා.

771. අස්සද්ධොති පබුද්ධසද්ධො, මග්ගාගතාය අචලසද්ධාය සමන්නාගතො, මග්ගාගතසද්ධාය හි සමන්නාගතො ආකාසෙ බුද්ධවෙසං මාපෙත්වාපි "නිච්චං සුඛං අත්තා"ති වදන්තස්ස න සද්දහති සෙය්‍යථාපි සූරම්බට්ඨොති (අ. නි. 1.255). **අකතඤ්ඤූති** අකතං නිබ්බානං ජානාතීති අකතඤ්ඤූ. **සන්ධිච්ඡෙදොති** භවසන්ධානකරස්ස තණ්හාපාපස්ස ඡින්දනෙන පුන භවපටිසන්ධියාපි ඡින්නතාය පටිසන්ධිං ඡෙපෙත්වා ඨිතො. **හතාවකාසොති** ඛීණපටිසන්ධිකත්තායෙව ආයතිං කත්ථචි ඔකාසලොකෙ අදිස්සමානත්තා විහතාවකාසො. **වන්තාසොති** කත්ථචි අභිසඞ්ගාභාවතො ඡඩ්ඩිතතණ්හොති අත්ථො. **උත්තමපොරිසොති** සදෙවලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යතාය විසිට්ඨො පොරිසො.

දුප්පටිවිද්ධාති පටිවිජ්ඣිතුං, පටිලභිතුඤ්ච දුක්කරා. කාමාදීනං නිස්සරණීයතාය නිස්සරණීයා, යදිදං නෙක්ඛම්මං, එතං කාමානං නිස්සරණන්ති සම්බන්ධො. තත්ථ **කාමානං නිස්සරණ**න්ති කාමෙහි නිග්ගමනං, අථ වා නිස්සරන්ති නිග්ගච්ඡන්ති එත්ථ එතෙනාති වා **නිස්සරණං,** කාමානං නිස්සරණට්ඨානං, නිස්සරණූපායන්ති අත්ථො. **නෙක්ඛම්මන්ති** පඨමජ්ඣානං. තඤ්හි කාමෙහි නික්ඛන්තන්ති "නෙක්ඛම්ම"න්ති ඉධ ගහිතං, අඤ්ඤත්ථ පන පබ්බජ්ජාදයොපි "නෙක්ඛම්ම"න්ති පවුච්චන්ති. වුත්තඤ්හි –

"පබ්බජ්ජා පඨමං ඣානං, නිබ්බානඤ්ච විපස්සනා;
සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා, 'නෙක්ඛම්ම'න්ති පවුච්චරෙ"ති. (ඉතිවු. අට්ඨ. 109; දී. නි. ටී. 2.360; අ. නි. ටී. 2.3.66; විසුද්ධි. මහා. 1.56; නෙත්ති. ටී. 76 මිස්සකහාරසම්පාතවණ්ණනා);

අරූපං ආකාසානඤ්චායතනං. **භූතන්ති** විජ්ජමානං, ඛන්ධපඤ්චකන්ති අත්ථො. "භූතමිදන්ති, සාරිපුත්ත, සමනුපස්සාමී"තිආදීසු ඛන්ධපඤ්චකං "භූත"න්ති වුච්චති. අත්තනො කාරණං පටිච්ච සමං, සම්මා ච උප්පන්නන්ති

පටිච්චසමුප්පන්නං. පඨම...පෙ.... භවෙය්‍යාති සඞ්ඛතනිස්සරණභාවෙන වුත්තස්ස නිබ්බානස්ස අභාවප්පත්තියා ච තදෙකයොගනිද්දිට්ඨානං යථාක්කමං කාමරූපනිස්සරණානං පඨමජ්ඣානාකාසානඤ්චායතනානම්පි අභාවොයෙව ආපජ්ජෙය්‍ය. ඉදානි යථාධිප්පෙතමත්ථං ආගමෙන දස්සෙතුං **''න තු ඛයො''**තිආදි වුත්තං.

''අත්ථි...පෙ.... සුවුසිතන්ති වා''ති නත්ථි නිස්සරණං ලොකෙ, කිං විවෙකෙන කාමාපීති එවං මාරෙන පටිබාහිතෙ. ''අත්ථි...පෙ.... සුවුසිත''න්ති නිබ්බානං පතිට්ඨපෙන්තෙන ආළවකත්ථෙරෙන වුත්තං. **සුවුසිත**න්ති සුට්ඨු වුසිතං, සච්ඡිකතන්ති වුත්තං හොති. **අජාත**න්තිආදීනි චත්තාරි පදානි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානි. අථ වා වෙදනාදයො විය හෙතුපච්චයසමවායසඞ්ඛාතාය කාරණසාමග්ගියා න ජාතං න නිබ්බත්තන්ති **අජාතං** . කාරණෙන විනා සයමෙව ච න භූතං න පාතුභූතං න උප්පන්නන්ති **අභූතං**. එවං අජාතත්තා අභූතත්තා යෙන කෙනචි කාරණෙන න කතන්ති **අකතං**. ජාතභූතකතභාවො ච නාම රූපාදීනං සඞ්ඛතධම්මානං හොති, න අසඞ්ඛතසභාවස්ස නිබ්බානස්සාති දස්සනත්ථං **අසඞ්ඛත**න්ති වුත්තං. පටිලොමතො වා සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතන්ති සඞ්ඛතං, න තථා සඞ්ඛතං, සඞ්ඛතලක්ඛණරහිතන්ති ච **අසඞ්ඛත**න්ති. එවං අනෙකෙහි කාරණෙහි නිබ්බත්තිතභාවෙ පටිසිද්ධෙ පකතිවාදීනං පකති විය සියා නු ඛො, එකෙනෙව කාරණෙන එතං කතන්ති ආසඞ්කාය න කෙනචි කතන්ති දස්සනත්ථං ''අකත''න්ති වුත්තං. එවං අපච්චයම්පි සමානං සයමෙව නු ඛො ඉදං භූතං පාතුභූතන්ති ආසඞ්කාය තන්නිවත්තනත්ථං ''අභූත''න්ති වුත්තං. අයඤ්චෙතස්ස අසඞ්ඛතාකතාභූතභාවො සබ්බෙන සබ්බං අජාතධම්මත්තාති දස්සෙතුං ''අජාත''න්ති වුත්තං.

අසඞ්ඛතන්තීති ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන –

> ''නො චෙතං, භික්ඛවෙ, අභවිස්ස අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛතං. නයිධ ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඞ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායෙථ. යස්මා ච ඛො, භික්ඛවෙ, අත්ථි අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛතං, තස්මා ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඞ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායතී''ති (උදා. 73) –

එවමාදිසුත්තපදං සඞ්ගණ්හාති. තෙනාහ **''අනෙකෙසු සුත්තන්තෙසූ''**ති. ධම්මෙන සදෙවකස්ස ලොකස්ස සාමී, ධම්මස්ස වා යථිච්ඡිතං දෙසනතො සාමී ඉස්සරොති **ධම්මසාමී**. තථාගත-සද්දස්ස අත්ථො හෙට්ඨා කථිතොව. සම්මා සාමං සබ්බධම්මෙ අභිසම්බුද්ධො, සම්මා සයමෙව සම්මොහනිද්දාවිගමෙන පටිබුද්ධො, බුද්ධියා විකසිතවාති වා **සම්මාසම්බුද්ධො.**

පරිත්තත්තිකෙති ''පරිත්තා ධම්මා, මහග්ගතා ධම්මා, අප්පමාණා ධම්මා''ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 12) එවං පරිත්තාදිධම්මවසෙන ආගතෙ පරිත්තත්තිකෙ.

නවත්තබ්බාරම්මණත්තාති නවත්තබ්බාරම්මණත්තප්පසඞ්ගතො. තෙනාහ **''නවත්තබ්බාරම්මණපක්ඛං භජෙය්‍යු''**න්ති. **රූපාවචරත්තිකචතුක්කජ්ඣානාති** චතුක්කනයෙන තිකජ්ඣානා, පඤ්චකනයෙන චතුක්කජ්ඣානා. කුසලකිරියානං අභිඤ්ඤාභාවප්පත්තියා පරිත්තාදිකෙපි ආරබ්භ පවත්තනතො **''චතුත්ථස්ස ඣානස්ස විපාකො''**ති ආහ. **තස්මා**ති යථාවුත්තයුත්තිතො චෙව පාළිතො ච. කිඤ්ච භියො – සඞ්ඛතධම්මාරම්මණං විපස්සනාඤාණං, අපිච අනුලොමභාවප්පත්තං කිලෙසෙ තදඞ්ගවසෙන පජහති, සමුච්ඡෙදවසෙන පජහිතුං න සක්කොති, තථා සම්මුතිසච්චාරම්මණං පඨමජ්ඣානාදිකුසලඤාණං වික්ඛම්භනවසෙනෙව කිලෙසෙ පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන. ඉති සඞ්ඛතධම්මාරම්මණස්ස, සම්මුතිසච්චාරම්මණස්ස ච ඤාණස්ස කිලෙසානං සමුච්ඡෙදප්පහානෙ අසමත්ථභාවතො තෙසං සමුච්ඡෙදප්පහානකරස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස තදුභයවිපරීතභාවෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, තඤ්ච නිබ්බානමෙව. තෙනාහු පොරාණා –

> ''ඤාණං යං සඞ්ඛතාලම්බං, පඤ්ඤත්තාලම්බමෙව වා;
> පාපෙ හන්ති න තං වත්ථුං, තදඤ්ඤං සම්පටිච්ඡිය''න්ති.

රූපසභාවාභාවතොති එතෙන යථා රූපධම්මානං රුප්පනසභාවො, පටිඝාතවන්තතා කලාපතො වුත්තියා පදෙසසම්බන්ධො සභාවො, එවං නිබ්බානස්ස කත්ථචි පටිඝාතො, සප්පදෙසතා ච නත්ථීති දස්සෙති. න හි නිබ්බානං ''අසුකදිසාය, අසුකපදෙසෙ''ති වා නිද්දිසීයති. **පපඤ්චාභාවතොති** තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චෙහි සහ අවට්ඨානවසෙන අභාවතො, තෙසං අභාවපච්චයතාය ච. තණ්හාදිට්ඨිමානා හි සංසාරෙ සත්තෙ පපඤ්චෙන්තීති පපඤ්චා නාම.

772-5. එවං නිබ්බානං යුත්තිතො, සුත්තතො ච සාධෙත්වා ඉදානි තස්ස පරියායසන්දස්සනත්ථං **''අච්චන්තමනන්ත''**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ සංසාරප්පවත්තියා පරියොසානභූතත්තා **අන්තං**. ඉමිනා අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු කථිතාති වදන්ති, සොපාදිසෙසනිබ්බානධාතුපි වට්ටති, අකතන්තිපි පඨන්ති. සො හෙට්ඨා වුත්තත්ථොව. සඋප්පාදවයන්තාභාවෙන **අනන්තං**. කිලෙසපරිළාහාභාවෙන, කිලෙසක්ඛොභාභාවෙන ච **සන්තං**. පලොකිතාභාවෙන **අපලොකිතං**. අතිත්තිකරභාවෙන **පණීතං**. සබ්බදුක්ඛහනනතො **සරණං**. කිලෙසචොරෙහි අනුපද්දුතත්තා නිබ්භයතාය **ඛෙමං**. සබ්බුපද්දවනිවාරණතො **තාණං**. ජාතිආදිදුක්ඛෙහි අනුබන්ධස්ස අල්ලීයිතුං යුත්තට්ඨානතාය **ලෙණං**. යථාපටිපන්නස්ස සන්තිදායකත්තෙන පරං පතිට්ඨාභාවතො **පරායණං**.

සබ්බපීළාවිමුත්තතාය **සිවං**. උපනිස්සයහීනානං සබ්බඤ්ඤුමුඛතො සුත්වාපි ඨපෙත්වා ගුණවසෙන සභාවතො පටිවිජ්ඣිතුං දුක්කරතාය **නිපුණං**. අවිපරීතතාය **සච්චං**. සබ්බදුක්ඛපරික්ඛයකරත්තා **දුක්ඛක්ඛයං**. තෙජුස්සදතාය සන්තත්තඅයොගුළෙ මක්ඛිකාහි විය චතූහි ආසවෙහි ආරම්මණකරණවසෙන පවත්තිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය **අනාසවං**. මහාකාරුණිකස්සාපි ධම්මදෙසනාය අප්පොස්සුක්කභාවාපාදනෙන පටිවිජ්ඣිතුං දුක්කරතාය **සුදුද්දසං**. ලොකුත්තරධම්මෙසුපි අසඞ්ඛතගුණෙන විසිට්ඨතාය **පරං**. සංසාරමහාසමුද්දස්ස තීරභූතත්තා **පාරං**. මංසචක්ඛුනො, දිබ්බචක්ඛුනො වා අගොචරතාය **අනිදස්සනං**. නිදස්සනසඞ්ඛාතාය උපමාය අභාවතො වා **අනිදස්සනං**.

අවිපරිණාමධම්මත්තා **ධුවං**. තතොයෙව පරමපතිට්ඨාභාවතො **දීපං**. රොගාදිපීළාභාවතො **අබ්‍යාපජ්ඣං**. තතොයෙව **අනීතිකං**. තණ්හාලයාභාවතො **අනාලයං**. සඞ්ඛතාසඞ්ඛතෙසු අසඞ්ඛතකොට්ඨාසභූතත්තා, පරමපතිට්ඨාභාවතො වා **පදං**. අවිනාසභාවෙන **අච්චුතං**. අක්ඛරණතො අවිනස්සනතො **අක්ඛරං**.

සඞ්ඛතනිස්සටත්තා **විමුත්ති**. භවබන්ධනවිමුත්තිහෙතුතාය **මොක්ඛං**.

776-7. **එවන්ති** යථාවුත්තනයෙන. **විඤ්ඤායාති** උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ජානිත්වා. **අධිගමූපායොති** පටිවිජ්ඣනූපායභූතා තිස්සො සික්ඛා. **කාතබ්බොති** පටිපජ්ජිතබ්බො.

සද්ධං, බුද්ධිඤ්ච කරොති වඩ්ඪෙතීති **සද්ධාබුද්ධිකරං. තථාගතමතෙති** තිපිටකබුද්ධවචනෙ, චතූසු සච්චෙසු වා. පඤ්ඤාය සම්භූතං, පඤ්ඤාය වා සම්භවො එතස්සාති පඤ්ඤාසම්භවං, තදෙව සම්පසාදනං බුද්ධාදීසු අධිමුච්චනං, තං කරොතීති **පඤ්ඤාසම්භවසම්පසාදනකරං. අත්ථබ්‍යඤ්ජනසාලිනන්ති** අතිමධුරෙහි අත්ථබ්‍යඤ්ජනෙහි සමන්නාගතං, අත්ථබ්‍යඤ්ජනසාරවන්තන්ති වා අත්ථො ර-කාරස්ස ල-කාරං කත්වා. සාරං ජානන්තීති සාරඤ්ඤූ, තෙ විම්භාපෙතීති **සාරඤ්ඤුවිම්භාපනං. නිට්ඨන්ති** පරියොසානං, සුතමයමූලකං අනුපාදාපරිනිබ්බානන්ති අධිප්පායො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො

පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

එත්ථාති යථාඋද්දිට්ඨධම්මානං නිද්දෙසපරියොසානෙ. **එත්තකමෙවාති** චිත්තචෙතසිකරූපනිබ්බානමත්තමෙව. **පඤ්ඤාපෙතබ්බතොති** පරමත්ථධම්මා විය සකසකසභාවවසෙන අපඤ්ඤායමානා හුත්වා ලොකසඞ්කෙතවසෙන පඤ්ඤාපියමානත්තා. **පඤ්ඤාපනතොති** පරමත්ථවසෙන විජ්ජමානාවිජ්ජමානධම්මානං පකාසනවසෙන පඤ්ඤාපනතො. තත්ථ ''පඤ්ඤාපෙතබ්බතො''ති ඉමිනා පඤ්ඤාපීයති පකාරෙන ඤාපීයතීති පඤ්ඤත්තීති එවං කම්මසාධනවසෙන අත්ථපඤ්ඤත්තිභූතා උපාදාපඤ්ඤත්ති වුත්තා. ''පඤ්ඤාපනතො''ති ඉමිනා පඤ්ඤාපෙති පකාරෙන ඤාපෙතීති පඤ්ඤත්තීති එවං කත්තුසාධනවසෙන තස්සා අභිධායකභූතා නාමපඤ්ඤත්තීති වෙදිතබ්බං. පණ්ණත්තිදුකනිද්දෙසෙ ''සඞ්ඛා…පෙ…. වොහාරො''ති (ධ. ස. 1313-1314) චතූහි පදෙහි උපාදාපඤ්ඤත්ති වුත්තා. ''නාමං…පෙ…. අභිලාපො''ති (ධ. ස. 1313-1314) ඡහි පදෙහි නාමපඤ්ඤත්ති කථිතාති ආචරියානං ඉච්ඡිතත්තා වුත්තං **''තෙනෙවාහා''**තිආදි. **තෙසං තෙසං ධම්මානන්ති** හෙට්ඨා අභිධම්මමාතිකාය වුත්තානං කුසලාකුසලාදිධම්මානං. **සඞ්ඛාති** ''අහං මමා''තිආදිනා සඞ්ඛායමානතා. **සමඤ්ඤාති** සඞ්කෙතවසෙන ඤායමානතා. **පඤ්ඤත්තීති** අසඞ්කරවසෙන අනෙකධා විභජිත්වා පඤ්ඤාපියමානතා. **වොහාරොති** පාකටං කත්වා වුච්චමානතා, කථනවසෙන උපයුජ්ජමානතා වා. අත්ථාභිමුඛං නමතීති **නාමං**. තං පන අන්වත්ථරුළ්හීවසෙන දුවිධං, සාමඤ්ඤගුණකිත්තිමඔපපාතිකනාමවසෙන චතුබ්බිධං. **නාමකම්මන්ති** නාමකරණං. **නාමධෙය්‍යන්ති** නාමඨපනං, **නාමධෙය්‍යන්ති** වා සෙට්ඨානං නාමං. අක්ඛරද්වාරෙන අත්ථං නීහරිත්වා උත්ති කථනං **නිරුත්ති. බ්‍යඤ්ජනන්ති** පාකටකරණං. **අභිලාපොති** අභිලාපනං.

අහන්ති රූපාදිවිනිමුත්තං අහංකාරබුද්ධිවිසයභූතං අත්තනො ඛන්ධසමූහසන්තානමුපාදාය පඤ්ඤත්තං තදඤ්ඤානඤ්ඤභාවෙන අනිබ්බචනීයං උපාදාපඤ්ඤත්තිං වදති. තෙනාහ **''අහන්ති හී''**තිආදි. ''අහන්ති…පෙ…. කත්වා''ති උපාදාපඤ්ඤත්තියා උප්පත්තිං දස්සෙත්වා **යථාති**ආදිනා තං පකාසෙති.

යස්මා ''සමඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වොහාරො''ති ''එවං සඞ්ඛා''ති ඉමස්සෙව වෙවචනං, තස්මා වුත්තං **''ඉදානි පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති''**න්තිආදි.

තදනුරූපා ජාතාති **තජ්ජා,** අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති විය කෙවලං ලොකසඞ්කෙතවසෙනෙව අහුත්වා ධම්මසභාවස්ස අනුරූපවසෙන පවත්තා පඤ්ඤත්තීති අත්ථො. නාමපඤ්ඤත්තිපි වචනත්ථසඞ්ඛාතකාරණං උපාදාය පටිච්ච පවත්තනතො උපාදාපඤ්ඤත්තිවොහාරං ලභතීති තස්සාපි උපාදාපඤ්ඤත්තිපරියායො වුත්තො. ගණ්ඨිපදකාරෙනාපි හි ඉමිනාව අධිප්පායෙන **උපාදාපඤ්ඤත්තීති** උපාදානවතී පඤ්ඤත්ති කාරණවතිං කාරණභූතමත්ථමුපාදාය ගහෙත්වා තන්නිස්සයෙන පඤ්ඤාපීයති, සබ්බොපි පඤ්ඤත්තිභෙදො අනෙන ලක්ඛණෙන උපාදාපඤ්ඤත්තිමෙව භජති. අනුපාදාය හි පඤ්ඤත්ති නත්ථීති වුත්තං. **උපනිධාපඤ්ඤත්තීති** පටිපක්ඛභූතං එකපඤ්ඤත්තිං උපනිධාය අපෙක්ඛිත්වා පවත්තා පඤ්ඤත්ති. **චක්ඛුසොත**-ග්ගහණෙන අජ්ඣත්තිකායතනානි දස්සෙති, **රූපසද්ද**-ග්ගහණෙන බාහිරායතනානි. **පථවීතෙජොවායු**-ග්ගහණෙන ඵොට්ඨබ්බායතනං පභෙදතො දස්සෙති. එතෙනෙව ධම්මායතනෙපි ලබ්භමානභෙදො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං.

යස්මා පථවාදිකා පඤ්ඤත්ති සසම්භාරපථවියං එකස්ස නාමං ගහෙත්වා සමූහමෙවොපාදාය පඤ්ඤාපීයති, ඝටාදිකා ච පඤ්ඤත්ති ධම්මසමූහෙසු සබ්බෙසමෙව නාමං ගහෙත්වා සමූහමෙවොපාදාය පඤ්ඤාපීයති, තස්මා වුත්තං ''එකස්ස වා''තිආදි . තත්ථ එකස්ස නාමං ගහෙත්වා සමූහමුපාදාය පඤ්ඤාපියමානාය පථවාදිවසෙන පාකටභාවතො තං ඨපෙත්වා ඉතරං දස්සෙතුං **''කථ''**න්තිආදි වුත්තං. **අයං සමූහපඤ්ඤත්ති නාම** සමූහස්ස පඤ්ඤාපනතො. **දිසාකාසාදීසු දිසා**-ග්ගහණෙන චන්දසූරියාවත්තනමුපාදාය පඤ්ඤාපියමානං පුරත්ථිමාදිදිසාපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති. **ආකාස**-ග්ගහණෙන අසම්ඵුට්ඨධම්මෙ උපාදාය පඤ්ඤාපියමානං කූපගුහාදිආකාසපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති. **කාල**-ග්ගහණෙන චන්දාවත්තනාදිකමුපාදාය පඤ්ඤාපියමානං පුබ්බණ්හාදිකාලපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති. **නිමිත්ත**-ග්ගහණෙන බහිද්ධා පථවීමණ්ඩලාදිකං, අජ්ඣත්තිකඤ්ච භාවනාවිසෙසං උපාදාය පඤ්ඤාපියමානං කසිණනිමිත්තාදිකං දස්සෙති. **අභාව**-ග්ගහණෙන භාවනාබලෙන අප්පවත්තනසභාවං ආකාසානඤ්චායතනජ්ඣානං උපාදාය පවත්තං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනජ්ඣානාරම්මණං අභාවපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති. **නිරොධ**-ග්ගහණෙන භාවනාබලෙන නිරුද්ධං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිස්සාය පඤ්ඤත්තං නිරොධපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති. **ආදි**-ග්ගහණෙන ඛයාදිසභාවං තං තං ධම්මමුපාදාය පඤ්ඤාපියමානං අනිච්චලක්ඛණාදිකං සඞ්ගණ්හාති. සාපි හි දිසාකාසාදිකා විය ධම්මසමූහමුපාදාය අපඤ්ඤත්තභාවතො **අසමූහපඤ්ඤත්ති**යෙවාති.

සාති අයං ද්විධා උපාදාපඤ්ඤත්ති. තජ්ජාපඤ්ඤත්ති වචනත්ථං අමුඤ්චිත්වා පවත්තිතො උපාදාපඤ්ඤත්තියංයෙව සඞ්ගය්හතීති වුත්තං **''විජ්ජමානං පරමත්ථං ජොතයතී''**ති. එවඤ්ච කත්වා උපරි ''ඡ පඤ්ඤත්තියොපි එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්තී''ති වුත්තං. **විජ්ජමානන්ති** සභාවෙන උපලබ්භමානං. **අවිජ්ජමානන්ති**

ඨපෙත්වා ලොකසඞ්කෙතං සභාවවසෙන අනුපලබ්භමානං. **නාමමත්තන්ති** නාමමත්තවන්තං. **සොතද්වාරජවනානන්තරන්ති** පච්චුප්පන්නසද්දාරම්මණාය සොතද්වාරජවනවීථියා, තදනුසාරප්පවත්තාය අතීතසද්දාරම්මණාය මනොද්වාරජවනවීථියා ච අනන්තරප්පවත්තෙන . මනොද්වාරජවනවීථිපි හි සොතද්වාරජවනානන්තරප්පවත්තා තග්ගහණෙනෙව ඉධ ගහිතා. **ගහිතපුබ්බසඞ්කෙතෙනාති** ‘‘අයං ඉමස්ස අත්ථො, ඉදමිමස්ස වාචක’’න්ති එවං වචනවචනත්ථසම්බන්ධග්ගහණවසෙන ගහිතපුබ්බභාවසඞ්කෙතෙන. **යායාති** යාය නාමපඤ්ඤත්තියා කරණභූතාය. **මනොද්වාරජවනවිඤ්ඤාණෙන** කත්තුභූතෙන. **මනොද්වාරජවනවිඤ්ඤාණෙන** වා කරණභූතෙන, යාය නාමපඤ්ඤත්තියා කත්තුභූතායාති අත්ථො. **පඤ්ඤාපීයතීති** සම්මුතිපරමත්ථවසෙන පන දුවිධං අත්ථජාතං පඤ්ඤාපීයති විඤ්ඤාපීයතීති වුත්තං හොති. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘අත්ථා යස්සානුසාරෙන, විඤ්ඤායන්ති තතො පරං;
සායං පඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යා, ලොකසඞ්කෙතනිම්මිතා’’ති.

කතරජවනවීථියං පනායං විඤ්ඤායතීති? ‘‘සටො’’තිආදිසද්දං සුණන්තස්ස එකමෙකං සද්දං ආරබ්භ පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණවසෙන ද්වෙ ද්වෙ ජවනවාරා හොන්ති, තතො සද්දසමුදායමාරබ්භ එකො, තතො නාමපඤ්ඤත්තිමාරබ්භ එකොති එවං සද්දසමුදායාරම්මණාය ජවනවීථියා අනන්තරං නාමපඤ්ඤත්ති පාකටා හොති, තතො පරං අත්ථාවබොධොති ආචරියා.

යං සන්ධාය ඡක්කනයො වුත්තොති සම්බන්ධො. **තථා අවිජ්ජමානානන්ති** පරමත්ථතො අවිජ්ජමානානං. **කෙනචි ආකාරෙනාති** පරමත්ථතො, ලොකසඞ්කෙතතො වා කෙනචි පකාරෙන. **අනුපලබ්භමානානං පඤ්චමසච්චාදීනන්ති** ආකාසාදිපඤ්චමසච්චාදීනං. **ආදි**-ග්ගහණෙන අට්ඨමබොජ්ඣඞ්ගාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. **පකතිපුරිසාදීනන්ති** සත්වරජතමානං සමානාවත්ථා පකතිඅඞ්ගුට්ඨාදිපරිමාණො කාරකො වෙදකො අත්තා පුරිසොතිආදිනා පරිකප්පිතානං පකතිපුරිසාදීනං. **ආදි**-ග්ගහණෙන ආකාසකුසුමාදිං සඞ්ගණ්හාති. **විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** පරමත්ථතො විජ්ජමානාහි විජ්ජාදීහි අවිජ්ජමානස්ස පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්තතත්තා. සෙසෙසුපි ඉමිනාව නයානුසාරෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. **එත්ථෙවාති** උපාදාපඤ්ඤත්තියමෙව.

‘‘කුසග්ගෙනුදකමාදාය, සමුද්දෙ උදකං මිනෙ;
එවං මානුසකා කාමා, දිබ්බකාමාන සන්තිකෙ’’ති. (ජා. 2.21.389) –

වචනතො මනුස්සලොකෙ චක්කවත්තිසම්පත්තිදිබ්බසම්පත්තිං උපනිධාය නිහීනායෙවාති වුත්තං **‘‘කපණං…පෙ…. නිධාය’’**ති. **මානුසකන්ති** මනුස්සලොකෙ භවං. පරමත්ථො ච විජ්ජතීති පාඨසෙසො.

778. **තතියා කොටි න විජ්ජති** අනුපලබ්භමානත්තා. වුත්තඤ්හෙතං **මහාඅට්ඨකථායං** –

‘‘දුවෙ සච්චානි අක්ඛාසි, සම්බුද්ධො වදතං වරො;
සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නොපලබ්භතී’’ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.439-443);

පරවාදෙසු න කම්පතීති පකතිපුරිසන්තරාදිවාදීනං පරෙසං තිත්ථියානං වාදෙසු සම්පත්තෙසු, නිමිත්තභූතෙසු වා න කම්පති න පවෙධති න චලතීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමො පරිච්ඡෙදො

කාරකපටිවෙධවණ්ණනා

නිද්දිට්ඨාති උද්දෙසනිද්දෙසාදිවසෙන දස්සිතා. **කුසලාදයොති** කුසලාකුසලා. එතෙසං පන න නිද්දිට්ඨොති සම්බන්ධො . පුබ්බෙ ‘‘කාරකො’’ති වචනං විය ‘‘වෙදකො’’ති අවුත්තෙපි ‘‘අත්තා කාරකො වෙදකො’’ති අත්තනො ලද්ධිතාය ‘‘තස්ස හි කාරකස්ස වෙදකස්සා’’ති වුත්තං. කුසලාකුසලානමභාවොපි සියා, ඉතරථා අහෙතුකදොසාපත්තිතොති අධිප්පායො. **තෙසං** කුසලාකුසලානං ආයත්තා වුත්ති එතෙසන්ති **තදායත්තවුත්තිනො. තෙසන්ති** කුසලාකුසලාදීනං. **තස්මාති** කාරකාභාවෙ කුසලාකුසලානං, තබ්බිපාකානඤ්ච අභාවතො. **නිරත්ථිකාති** දෙසෙත්වාපි බොධෙතබ්බාභාවතො නිරත්ථිකා. ‘‘නායං නිරත්ථිකා’’ති වත්වාපි ‘‘සාත්ථිකා’’ති වචනං පන පරස්ස දළ්හග්ගාහත්ථං. ලොකෙපි හි එවං වොහාරං වොහරන්ති, එවමෙව භවති, නාඤ්ඤථාතිආදි. **තත්ථාති** කාරකාභාවෙපි අත්තා අත්ථීති ගහණෙ. **අනුරොධොති** අනුකූලපක්ඛපාතොති අත්ථො. **ඉධාති** කාරකාභාවෙපි කුසලාදයො අත්ථීති ගහණෙ. **විරොධොති** පටිසො.

එවං කාරකාභාවෙපි කුසලාදීනං සබ්භාවං යුත්තිතො සාධෙත්වා ඉදානි ලොකසිද්ධෙන නිදස්සනෙන සාධෙතුං **‘‘අථාපී’’**තිආදි වුත්තං. **අථාපීති** කාරකාභාවෙපි. පථවි-ග්ගහණෙන පථවොජං දස්සෙති. තථා ආප-ග්ගහණෙන ආපොජං. **තෙජොති** සීතුණ්හවසෙන දුවිධා තෙජොධාතු. **උතූති** හෙමන්තාදිඋතු. **ආදි**-ග්ගහණෙන බීජාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. ජනකපච්චයො හෙතු, අනුපාලනකපච්චයො පච්චයො නාමාති ආහ **‘‘හෙතුපච්චයසාමග්ගියා’’**ති. ‘‘ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, පච්චයො අනුපාලනකො’’ති හි වුත්තං.

එවං කාරකාභාවෙපි කුසලාකුසලප්පවත්තිං සාධෙත්වා ඉදානි පරපරිකප්පිතං අත්තානමෙව තාව පටික්ඛිපිතුං **‘‘අථාපි චෙත්ථා’’**තිආදි ආරද්ධං. කාමං පඤ්ඤාපරිබාහිරදිට්ඨියා එව අත්තා පරිකප්පියති, පරො පන ‘‘පඤ්ඤාය පරිකප්පෙමී’’ති මඤ්ඤතීති තස්ස ලද්ධිවසෙන **‘‘පඤ්ඤාය පරිකප්පිතො’’**ති වුත්තං. **තං උපපරික්ඛිස්සාම තාවාති** තිට්ඨතු තාව චෙසා කාරකාභාවෙපි කුසලාදීනං භාවාභාවවිචාරණා පඨමං තමෙව අත්තානං උපපරික්ඛිස්සාමාති අත්ථො. දොසමෙත්ථ වත්තුකාමො පුච්ඡතීති අධිප්පායෙන පටිඤ්ඤං අදත්වාව පුච්ඡන්තො ආහ **‘‘කිඤ්චෙත්ථා’’**ති. **සචෙතනො වා උදාහු අචෙතනො වාති** එත්ථ කො දොසොති අත්ථො. ඉතරො උභයථාපි දොසොයෙව. යඤ්හි අචෙතනං අත්තානං, න තං කාරකං, වෙදකඤ්ච, යථා තං පාකාරතරුආදයො. ‘‘අචෙතනොවායං අත්තා’’ති අනුමානෙන කාරකවෙදකත්තාභාවසිද්ධිතොති දස්සෙතුං **‘‘යදි අචෙතනො’’**තිආදි වුත්තං. **අනඤ්ඤොති** අවිනිබ්භොගවසෙන අනඤ්ඤො. ඉතරථා ‘‘සචෙතනො’’ති වචනමෙව න උපපජ්ජෙය්‍ය. සභාවී නාම අඤ්ඤො න හොතීති. **අත්තනොපි නාසො සියාති** අවිනිබ්භොගවුත්තිරූපෙසු එකස්ස නාසෙ ඉතරස්සාපි විනාසො විය. **චෙතනායපි නාසො න භවති** අවිනිබ්භොගරූපෙසු එකස්ස අවිනාසෙ ඉතරස්සාපි අවිනාසො වියාති අධිප්පායො.

‘‘චෙතනාය අනඤ්ඤත්තා’’ති කාරණං වත්වා තමෙව සමත්ථෙතුං **‘‘චෙතනත්තාන’’**න්තිආදි වුත්තං. ‘‘අත්තනො අනාසෙ සති චෙතනායපි විනාසො න භවතී’’ති සුත්වාපි පරස්ස නිරුත්තරභාවො, චෙතනාය නාසෙ විසෙසකාරණාභාවතොති අධිප්පායෙනාහ **‘‘අථ චෙතනායයෙවා’’**තිආදි. අත්තාව නස්සතු, තිට්ඨතු චෙතනා. කො හි විසෙසකාරණාභාවෙ අත්තනි අනුරොධො, චෙතනාය විරොධොති අධිප්පායො. **පටිඤ්ඤා හීනාති** පුබ්බෙ දින්නපටිඤ්ඤා පරිහීනා. අථ න භවති, ‘‘පටිඤ්ඤා හීනා’’ති යදි අත්තනො විනාසෙ චෙතනාය අවිනාසො න භවති. චෙතනත්තානං අනඤ්ඤභාවෙන චෙතනාය නාසෙ අත්තනොපි විනාසප්පසඞ්ගතො අත්තා න නස්සතීති තව පටිඤ්ඤා හීනා. **වුත්තප්පකාරතො විපරීතං වාති** යථාවුත්තප්පකාරතො විපරීතං. චෙතනාය විනාසෙපි අත්තා න නස්සති, අත්තනො පන අවිනාසෙපි චෙතනා නස්සතීති එවං වා තව අධිප්පායො සියාති අත්ථො. **අත්තා නස්සතු, චෙතනා තිට්ඨතු** අඤ්ඤභාවෙ උභින්නං සමානයොගක්ඛමතාය භවිතබ්බතොති අධිප්පායො. **පටිඤ්ඤාහීනො භවසීති** චෙතනායෙව නස්සති, අත්තා න නස්සති පටිඤ්ඤාය හීනො භවසි.

ඉධාති අඤ්ඤත්ථ පක්ඛෙ. **ලක්ඛණකතන්ති** අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසෙහි භින්නලක්ඛණෙහි කතං. **දෙසන්තරකතන්ති** භින්නදෙසකතං. ජාතො වෙදීයති ඤායතීති **ජාතවෙදො,** අග්ගිස්සෙතං අධිවචනං. **ඩය්හමානෙති** උද්ධනෙ පක්ඛිපිත්වා පච්චමානෙ. එකො පවත්තිපදෙසො ඉමෙසන්ති එකදෙසා, තෙසං භාවොති **එකදෙසත්තං.**

අවිනිබ්භොගතොති ලක්ඛණතො භෙදෙපි ඨානවසෙන අවිනිබ්භුජ්ජනතො අවිසංසට්ඨත්තා ‘‘එකදෙසත්තෙ’’තිඉමස්සෙව වෙවචනවසෙන **‘‘අවිනිබ්භොගභාවෙපී’’**ති වුත්තං. **තං අයුත්තන්ති** තං ‘‘උභින්නං එකදෙසතා නත්ථී’’ති ඉමිනා සහ න යුජ්ජති. **පටිඤ්ඤා හීනාති** යදි පුබ්බපටිඤ්ඤා පමාණං, අයං පටිඤ්ඤා හීනා. යදි වා පන අයං පමාණං, ඉතරා හීනාති අත්ථො. අථ වා චෙතනාය අත්තනො පදෙසවසෙන නානත්තෙ අත්තනො අචෙතනත්තභාවප්පත්තිතො ‘‘සචෙතනො අත්තා’’ති හෙට්ඨා තයා දින්නපටිඤ්ඤා පරිහීනාති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

අචෙතනො අත්තාති අත්තා අචෙතනොති කත්වා. **පුබ්බෙ වුත්තදොසතොති** ''යදි අචෙතනො සියා''තිආදිනා ආදිතො වුත්තදොසතො. **තස්මාති** යස්මා එවං උපපරික්ඛියමානෙ විමද්දනසහො හොති, තස්මා.

779. **යදි එවන්ති** යදි පරමත්ථතො කුසලාකුසලානං කාරකො, තබ්බිපාකානඤ්ච වෙදකො නත්ථි, එවං සන්තෙ අථ කස්මා භගවතා වුත්තන්ති සම්බන්ධො.

සන්ධාවතීති සංසරති. අත්තනා කතකුසලාකුසලකම්මපච්චයත්තා විපාකභූතං සුඛදුක්ඛම්පි අත්තනා කතමෙව නාම හොතීති වුත්තං **''සුඛදුක්ඛං සයංකත''**න්ති.

780. **සංසාරමාපන්නොති** –

> ''ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ච;
> අබ්බොච්ඡින්නං වත්තමානා, 'සංසාරො'ති පවුච්චතී''ති. (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; විසුද්ධි. 2.619) –

එවං වුත්තඛන්ධපටිපාටිආදිවසප්පවත්තං සංසාරං පුනප්පුනං පවත්තිවසෙන පටිපන්නො. **දුක්ඛමස්ස මහබ්භයන්ති** අස්ස සංසාරාපන්නස්ස සත්තස්ස ජාතිආදිදුක්ඛං මහබ්භයං මහාභයසංවත්තනකන්ති අත්ථො. **ඔපපාතිකොති** උප්පජ්ජමානො.

781. **භාරා හවෙ පඤ්චක්ඛන්ධාති** රූපාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා භාරභූතා, සීසෙ නික්ඛිත්තභාරසදිසාති වුත්තං හොති. භාරහාරො ච පුග්ගලො තස්ස පඤ්චක්ඛන්ධභාරස්ස හාරකො. **භාරාදානන්ති** පටිසන්ධිවසෙන පඤ්චක්ඛන්ධභාරග්ගහණං. **භාරනික්ඛෙපනන්ති** පුන අග්ගහෙතබ්බතාපාදනෙන අනුපාදාපරිනිබ්බානවසෙන භාරස්ස නික්ඛිපනං.

782. **යන්ති** කුසලාකුසලකම්මං. **සකන්ති** ආයත්තං.

783. එකස්ස පුග්ගලස්සාති සම්බන්ධො. **එකෙන කප්පෙනාති** එකස්මිං කප්පෙ.

784. **අස්සද්ධොතිආදි** හෙට්ඨා වුත්තත්ථං.

''තඤ්ච ඛො සම්මුතිවසෙන, න පරමත්ථතො''ති වත්වා තදෙව පතිට්ඨාපෙතුං **''නනු භගවතා''**තිආදි වුත්තං. ''කිං නු සත්තො''ති ගාථා වජිරාය ථෙරියා වුත්තාපි භගවතො අධිප්පායවසෙනෙව වුත්තත්තා භගවතා වුත්තා නාම හොතීති කත්වා වුත්තං **''භගවතා ඉදම්පි වුත්ත''**න්ති.

785. **කිං නු සත්තොති පච්චෙසීති** රූපවෙදනාදීසු කිං නාම සත්තො පුග්ගලොති ගණ්හාසි.

786. **අඞ්ගසම්භාරාති** චක්කාදිඅවයවසම්භාරෙසු, චක්කාදිඅවයවානං සමොධානෙවාති අත්ථො. **සද්දොති** වොහාරො.

තස්මාති යස්මා එවං පරමත්ථතො සත්තස්ස අභාවො භගවතා වුත්තො, තස්මා. න වචනමත්තමෙව ආලම්බිතබ්බං අධිප්පායං පහායාති අත්ථො. දළ්හමූළ්හොව හුත්වා ගණ්හාතීති **දළ්හමූළ්හග්ගාහී,** කාරණෙ දස්සිතෙපි අපරිච්චජනවසෙන ගහණං දළ්හග්ගහණං. කාරණස්සෙව දට්ඨුමසමත්ථතාවසෙන ගහණං මූළ්හග්ගහණං. තාදිසෙන න භවිතබ්බන්ති ආහ **''න ච…පෙ…. භවිතබ්බ''**න්ති. **සුත්තපදානන්ති** නෙය්‍යත්ථනීතත්ථවසෙන උභයථා ඨිතානං සුත්තන්තානං.

ද්වෙ සච්චානි වුත්තානි තථා තථා විනෙතබ්බානං පුග්ගලානං වසෙනාති අධිප්පායො. යෙසඤ්හි සම්මුතිදෙසනාය විසෙසාධිගමො හොති, තෙසං සම්මුතිසච්චවසෙන දෙසෙති. යෙසඤ්ච පරමත්ථදෙසනාය, තෙසං පරමත්ථවසෙන දෙසෙති. දෙසභාසාකුසලො විය ආචරියො තංතංදෙසවාසිමාණවානං තාය තාය භාසාය. **සම්මුතිසච්චං පරමත්ථසච්චඤ්චාති** එත්ථ ''පුග්ගලො සත්තො ඉත්ථී පුරිසො ඛත්තියො බ්‍රාහ්මණො දෙවො''තිඑවමාදි පරමත්ථතො අවිජ්ජමානම්පි ලොකෙ කතසඞ්කෙතවසෙන තථත්තා සම්මුතිසච්චං . ඛන්ධධාතුආයතනානි සතිපට්ඨානාතිඑවමාදි පරමත්ථවසෙනෙව තථත්ථා පරමත්ථසච්චං. තෙනාහු අට්ඨකථාචරියා –

> ''සඞ්කෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණං;
> පරමත්ථවචනං සච්චං, ධම්මානං භූතකාරණං. (දී. නි. අට්ඨ. 1.439-443);

> ''තස්මා වොහාරකුසලස්ස, ලොකනාථස්ස සත්ථුනො;

සම්මුතිං වොහරන්තස්ස, මුසාවාදො න ජායතී’’ති.

787-8. යො සො ඉමං ගන්ථං අච්චන්තං සතතම්පි චින්තෙති, තස්ස තතො සිද්ධා පරමා පඤ්ඤා වෙපුල්ලභාවං ගච්ඡති. අධිං චිත්තසන්තාපං නීහරති අපනෙතීති **අධිනීහරං**. විමතියා විචිකිච්ඡාය, මොහස්ස වා විනාසං කරොති උපනිස්සයභාවතොති **විමතිවිනාසකරං**. අත්ථබ්‍යඤ්ජනසම්පදාය මනවඩ්ඪනතො **පියකරං. විකසතී**ති දිබ්බති. **ඉධා**ති ඉමස්මිං සාසනෙ, අභිධම්මෙ වා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

කාරකපටිවෙධවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. චුද්දසමො පරිච්ඡෙදො

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

789. එවං පරමත්ථසම්මුතිවසෙන උභයථාපි සබ්බධම්මෙ සඞ්ඛෙපතො දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා තෙසු උග්ගහණපරිච්ඡෙදාදිවසෙන කතපරිචයෙන අත්ථකාමෙන කුලපුත්තෙන එකංසතො භාවනාය අභියොගො කාතබ්බො, තස්මා භාවනානයං සඞ්ඛෙපතො දස්සෙතුමාරභන්තො ආහ **‘‘භාවනානය’’**න්තිආදි. තත්ථ **භාවනානයන්ති** ලොකියලොකුත්තරභාවනානයං, කුසලධම්මානං වඩ්ඪනක්කමන්ති අත්ථො. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකං හිතං ආනයති උපනෙතීති හිතානයො, තං **හිතානයං. මානයන්ති** මානෙන්තො. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙහි අනුසාසනතො සත්තානං සුඛං ආනෙතීති සුඛානයො, තං **සුඛානයං**. පරමං බ්‍යාකරොමි, පරමං භාවනානයන්ති වා යොජනා.

790. මනුස්සානං ධම්මතො උත්තරං ඤාණදස්සනන්ති සම්බන්ධො. තත්ථ මනුස්සානං ධම්මා නාම මනුස්සානං පකතිධම්මභූතා දස කුසලකම්මපථා, තතො **උත්තරං ඤාණදස්සනං** නාම මහග්ගතලොකුත්තරධම්මා. තෙ හි ජානනට්ඨෙන ඤාණං, පච්චක්ඛතො විය දස්සනට්ඨෙන ච දස්සනන්ති අධිප්පෙතා. ‘‘උත්තරිමනුස්සාන’’න්ති වා යථාඨිතවසෙනෙව සම්බන්ධො. බාලමනුස්සාදිතො උත්තරිමනුස්සානං ඣායීනඤ්චෙව අරියානඤ්චාති අත්ථො.

791. **සඞ්කස්සරසමාචාරෙ**තිආදීහි සීලවිසුද්ධියා පයොජනදස්සනං. තත්ථ සඞ්කාය සරිතබ්බො සමාචාරො අස්සාති **සඞ්කස්සරසමාචාරො.** යං කිඤ්චි ලාමකකම්මං දිස්වා ‘‘ඉදං අසුකෙන කතං භවිස්සතී’’ති එවං පවත්තෙතබ්බාය සඞ්කාය අත්තනො වා පරෙ යංකිඤ්චි මන්තෙන්තෙ දිස්වා ‘‘මම ඉදඤ්චිදඤ්ච අසාරුප්පං ජානිත්වා මන්තෙතී’’ති එවං පවත්තසඞ්කාය උපගන්තබ්බසමාචාරොති අත්ථො. **දුස්සීලෙ**ති එතදෙව විභාවෙතුං **‘‘සීලවජ්ජිතෙ’’**ති වුත්තං. **දුස්සීලෙ**ති වා දූසිතසීලෙ ඛණ්ඩාදිභාවං උපගතසීලෙ. **සීලවජ්ජිතෙ**ති සබ්බෙන සබ්බං සීලවිරහිතෙ. **නත්ථි ඣානන්ති** ලොකියජ්ඣානම්පි තාව නත්ථි. **කුතො මග්ගො**ති ලොකුත්තරමග්ගො කුතො, කෙන කාරණෙන ලොකුත්තරධම්මානං හෙතුයෙව විජ්ජතීති අත්ථො.

792. චරන්ති තස්මිං සීලෙ පරිපූරකාරිතාය පවත්තන්තීති **චාරිත්තං**. චාරිතං තායන්ති රක්ඛන්ති තෙන, චාරිතතො වා අත්තානං තායතීති **චාරිත්තං**. යං භගවතා ‘‘ඉදං කාතබ්බ’’න්ති පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදපූරණං, ඉදං චාරිත්තං නාම. යං ‘‘න කාතබ්බ’’න්ති පටික්ඛිත්තං, තස්ස අකරණං වාරිත්තං නාම. **අච්ඡිද්ද**න්තිආදීසු යස්ස සත්තසු ආපත්තික්ඛන්ධෙසු මජ්ඣෙ සික්ඛාපදං භින්නං, තස්ස සීලං ඡිද්දසාටකො විය ඡිද්දං නාම හොති, තබ්බිපරීතං අච්ඡිද්දං. යස්ස ආදිම්හි වා අන්තෙ වා භින්නං, තස්ස පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො විය ඛණ්ඩං නාම හොති, තදඤ්ඤං **අක්ඛණ්ඩං**. කමස්ස ආදරකරණවසෙන අක්ඛණ්ඩන්ති, කමවිලඞ්ඝනවසෙන ‘‘අක්ඛණ්ඩමච්ඡිද්ද’’න්ති වා පාඨො. **අකම්මාස**-ග්ගහණෙන අසබලත්තම්පි වුත්තං, සබලකම්මාසානං භෙදස්ස අප්පමත්තකභාවතො. එත්තකො හි තෙසං විසෙසො. යස්ස පටිපාටියා ද්වෙ තීණි සික්ඛාපදානි භින්නානි, තස්ස පිට්ඨියා, කුච්ඡියා වා උට්ඨිතෙන විසභාගවණ්ණෙන කාළරත්තාදීනං අඤ්ඤතරෙන සබලවණ්ණා ගාවී විය සබලං නාම හොති. යස්ස අන්තරන්තරා භින්නානි, තස්ස අන්තරන්තරා විසභාගවණ්ණබින්දුවිචිත්‍රගාවී විය කම්මාසං නාම හොති. යං පන තථාවිධං න හොති, තං **‘‘අසබලං අකම්මාස’’**න්ති වුච්චති. **අනින්දිතන්ති** ඉමිනා භුජිස්සවිඤ්ඤුප්පසත්ථඅපරාමට්ඨසමාධිසංවත්තනිකභාවෙ සඞ්ගණ්හාති. තත්ථ ‘‘ඉමිනාහං සීලෙන වා වතෙන වා බ්‍රහ්මචරියෙන වා දෙවො වා භවිස්සාමි දෙවඤ්ඤතරො වා’’ති එවං තණ්හාය අපරාමට්ඨං තණ්හාදාසබ්‍යාතො මොචිතත්තා **භුජිස්සං** නාම. අදාසඤ්හි ලොකෙ භුජිස්සොති වදන්ති. යථාවුත්තගුණපාරිපූරියා බුද්ධාදීහි විඤ්ඤූහි පසංසිතබ්බන්ති **විඤ්ඤුප්පසත්ථං**. තණ්හාදිට්ඨීහි අපරාමට්ඨං ඨිතිභාගියං **අපරාමට්ඨං** නාම. ඣානාදීනං පච්චයො භවිතුං සමත්ථං විසෙසභාගියං **සමාධිසංවත්තනිකං** නාම.

793-7. **විවෙකසුඛ**න්ති කායචිත්තූපධිවිවෙකසුඛං. කායවිවෙකසුඛම්පි හි සම්පන්නසීලස්සෙව දුස්සීලස්ස සුඤ්ඤාගාරාදීසු වසතොපි හෙරවාරම්මණාදිආපාථගමනෙන දුක්ඛස්සෙව විසෙසතො සම්පජ්ජනතො. **අලඞ්කාරො අනුත්තරො**ති දෙවබ්‍රහ්මරාජරාජමහාමත්තාදීනං මජ්ඣෙ අනඤ්ඤසාධාරණසොභාපටිලාභහෙතුතාය නිරුත්තරො අලඞ්කාරවිසෙසො. **රතනන්ති** චක්කවත්තීනං චක්කරතනාදිතොපි සවිසෙසං රතිජනනතො අනුත්තරං රතනං. චක්කරතනාදිකඤ්හි වට්ටනිස්සිතමෙව රතිං ජනෙති, ඉදං පන විවට්ටනිස්සිතම්පි ජනෙතීති විසෙසතො රතිජනකං හොති. ඉච්ඡිතිච්ඡිතස්ස සම්පත්තිවිසෙසස්ස නිප්ඵාදනතො චින්තාමණිසමන්ති **චින්තාමණි. යානන්ති** සංසාරකන්තාරතරණෙ යානං. **සීතලන්ති** චිත්තසීතිභාවකරණෙන සීතලං. **කිලෙසමලධොවනන්ති** ගඞ්ගායමුනාදීහිපි දුබ්බිසොධනීයස්ස කිලෙසකාලුසියස්ස ධොවනං. **ගුණානං මූලභූතන්ති** සබ්බෙසම්පි ලොකියලොකුත්තරගුණානං මූලභූතං. ‘‘සීලෙ පතිට්ඨාය (සං. නි. 1.23), කො චාදි කුසලානං ධම්මානං, සීලඤ්ච සුවිසුද්ධ’’න්ති (සං. නි. 5.369) ච ආදිවචනඤ්හෙත්ථ නිදස්සනං. **දොසානං** වීතික්කමවත්ථුභූතස්ස බලස්ස විනාසනතො දොසානං **බලඝාති**.

තස්මාති යස්මා එවංවිධානිසංසසම්පන්නං සීලං, තස්මා. **දුවිධලක්ඛණන්ති** ඔක්ඛිත්තචක්ඛුඅප්පසද්දාදිවසෙන කායකම්මාදීනං අවිප්පකිණ්ණතාසාධනතො සමාධානලක්ඛණං, කුසලධම්මානං මූලභාවතො පතිට්ඨානලක්ඛණන්ති එවං දුවිධලක්ඛණං, චාරිත්තවාරිත්තවසෙන වා දුවිධසභාවන්ති අත්ථො. අත්ථානං කාමෙති තස්ස හිතාසීසනවසෙනාති **අත්ථකාමො**. පියං සීලමස්සාති **පියසීලො**.

798-9. කාතබ්බො පලිබොධස්සුපච්ඡෙදොති සම්බන්ධො. කතිවිධො පනායං පලිබොධො, කිං සරූපො වාති ආහ **"පලිබොධා දසා"**තිආදි, ''ආහ මහාඅට්ඨකථාය''න්ති අධිප්පායො. තත්ථ **ආවාසොති** එකම්පි ඔවරකං ආදිං කත්වා යාව සකලොපි සඞ්ඝාරාමො, සො තත්ථ පටිබද්ධචිත්තස්ස **පලිබොධො,** න ඉතරස්ස. **කුලන්ති** ඤාතිකුලං වා උපට්ඨාකකුලං වා, තං තෙහි සංසට්ඨවිහරතොව පලිබොධො. **ලාභොති** චත්තාරො පච්චයා, තෙපි තත්ථ සාපෙක්ඛස්සෙව පලිබොධා. **ගණොති** සුත්තන්තිකගණො වා ආභිධම්මිකගණො වා. සො උද්දෙසපරිපුච්ඡාදානෙන සමණධම්මස්ස ඔකාසාලාභිනො පලිබොධො. **කම්මන්ති** නවකම්මං, තං කරොන්තෙන වඩ්ඪකිආදීහි ලද්ධාලද්ධං ජානිතබ්බං, කතාකතෙ උස්සුක්කං ආපජ්ජිතබ්බන්ති සබ්බථාපි පලිබොධො. **අද්ධානන්ති** මග්ගගමනචිත්තස්ස දුබ්බිනොදනීයතාය තං සමණධම්මස්ස පලිබොධො. **ඤාතීති** එත්ථ කුල-ග්ගහණෙන ඤාතිකුලස්සපි ගහිතත්තා එකෙකා ඤාති ඉධ ගහිතාති දට්ඨබ්බා. යෙ පන විහාරෙ ආචරියුපජ්ඣායාදයො, ඝරෙ මාතාදයො, තෙ ගිලානා පලිබොධා. **ආබාධොති** යො කොචි රොගො, සො බාධයමානො පලිබොධො. **ගන්ථොති** පරියත්තිපරිහරණං, තං සජ්ඣායාදීහි නිච්චබ්‍යාවටස්සෙව පලිබොධො. **ඉද්ධීති** පොථුජ්ජනිකඉද්ධි. සා හි දුප්පරිහාරා අප්පමත්තකෙනෙව භිජ්ජති, අයං පන විපස්සනාය පලිබොධො, න සමාධිස්ස සමාධිං පත්වා පටිලභිතබ්බත්තා. **තෙති** තෙ පලිබොධා.

800-2. **පලිබොධස්සුපච්ඡෙදං කත්වාති** එත්ථ පඨමො තත්ථ නිරපෙක්ඛචිත්තතාය, දුතියො අසංසග්ගෙන, තතියො ලාභසක්කාරුප්පත්තිට්ඨානං පහාය අඤ්ඤත්ථ ගමනෙන, චතුත්ථො යථාරද්ධගන්ථසමාපනෙන , අඤ්ඤස්ස සඞ්ගාහණෙන වා, පඤ්චමො යථාරද්ධකම්මස්ස නිට්ඨාපනෙන, සඞ්ඝාදීනං නියාතනෙන වා, ඡට්ඨො ගන්ත්වා කිච්චතීරණෙන, සත්තමො උපට්ඨහිත්වා ඤාතීනං පාකතිකකරණෙන, අට්ඨමො භෙසජ්ජකරණෙන, වීරියාධිට්ඨානෙන වා, නවමදසමා තත්ථ අබ්‍යාවටතාය උපච්ඡින්දිතබ්බා. **උපසඞ්කමිතබ්බොති** යත්ථ සො වසති, තත්ථ උපසඞ්කමනවිධිඤ්චෙව උපසඞ්කමන්තෙන පටිපජ්ජිතබ්බවිධානඤ්ච **විසුද්ධිමග්ගෙ** වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. ඉතො පරඤ්හි ගන්ථවිත්ථාරපරිහරණත්ථං විසුද්ධිමග්ගෙ ආගතවිත්ථාරං පහාය පදත්ථවණ්ණනමත්තං කරිස්සාම. **කම්මට්ඨානස්සාති** එත්ථ යොගකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානතාය, උපරූපරිභාවනාකම්මස්ස කාරණභාවතො ච කම්මට්ඨානං. තං පන සබ්බත්ථකපාරිහාරියවසෙන දුවිධං. තත්ථ මෙත්තා, මරණස්සති, අසුභසඤ්ඤා ච සබ්බත්ථ අත්ථයිතබ්බතො ඉච්ඡිතබ්බතො සබ්බත්ථකකම්මට්ඨානං නාම. චරියානුකූලං පන යං කිඤ්චි කම්මට්ඨානං නිච්චං පරිහරිතබ්බත්තා පාරිහාරියකම්මට්ඨානං නාම. ඉමං දුවිධං කම්මට්ඨානං යො දෙති, අයං **කම්මට්ඨානස්ස දායකො,** සොපි ඊදිසො පරියෙසිතබ්බොති දස්සෙතුං **"පියො ගරූ"**තිආදි වුත්තං. **පියොති** සීලසම්පදාදීහි සත්තානං පියායිතබ්බො. **ගරූති** තතොයෙව ගරුකාතබ්බො පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුං කත්වා දට්ඨබ්බො. **භාවනීයොති** සම්භාවනීයො. **වත්තාති** කිඤ්චි ආලසියම්පි දිස්වා චොදෙත්වා ඔවාදවසෙන වදනසීලො. **වචනක්ඛමොති** පටිපුච්ඡක්ඛමො, පටිපුච්ඡිතො අසංහීරො හුත්වා සම්භාසනක්ඛමොති වුත්තං හොති. **ගම්භීරඤ්ච කථං කත්තාති** තිරච්ඡානකථං අකථෙත්වා දසකථාවත්ථුපටිසංයුත්තං ගම්භීරමෙව කථං කත්තා. **නො චට්ඨානෙ නියොජකොති** අප්පවත්තිතබ්බට්ඨානභූතෙ අහිතෙ න නියොජකො. **එවමාදිගුණොපෙතන්ති ආදි**-සද්දෙන සද්ධාසම්පදාදිගුණයොගං දස්සෙති. **කාලෙනාති** අත්තනො, ආචරියස්ස ච සප්පායකාලෙන.

803. **වත්තං කත්වාති** ආචරියස්ස නවකමහල්ලකභාවානුරූපෙන **ඛන්ධකෙ** ආගතං ආචරියවත්තං කත්වා. ඉදානි ආචරියෙන පටිපජ්ජිතබ්බවිධිං දස්සෙතුං **"තෙනාපී"**තිආදි වුත්තං. **තෙනාපීති** කම්මට්ඨානදායකෙනපි. **චරිතං ඤත්වා දාතබ්බන්ති** චෙතොපරියඤාණලාභිනා තස්ස චිත්තාචාරං, හදයලොහිතං වා පස්සිත්වා ඉතරෙන ''ත්වං කිංචරිතොසි, කෙ වා පන තෙ ධම්මා බහුලං සමුදාචරන්තී''තිආදිනා පටිපුච්ඡිත්වා තස්ස චරිතං ජානිත්වා තදනුරූපෙන දාතබ්බං.

804. ඉරියාපථාදිතොපි කෙසඤ්චි චරිතං ජානිතුං සක්කා, තං පන න එකන්තිකං, ''චරිතං ඤත්වා''ති වුත්තං, කතමං පන තං, කතිවිධා වාති ආහ **"චරිතං පනිදං රාගදොසමොහවසෙනා"**තිආදි . උස්සන්නභාවෙන සන්තානෙ චරතීති **චරිතං,** අසති පටිපක්ඛභාවනායං සන්තානෙ පවත්තනාරහා රාගාදයො.

805. **වොමිස්සකනයාති** සම්පයොගවසෙන, එකසන්තතිපරියාපන්නතාවසෙන ච නෙසං සංසග්ගභෙදා. **චතුසට්ඨී භවන්තීති** –

''රාගාදිකෙ තිකෙ සත්ත, සත්ත සද්ධාදිකෙ තිකෙ;
එකද්විතිකමූලම්හි, මිස්සතො සත්තසත්තක''න්ති –

එවං වුත්තෙහි නවහි සත්තකෙහි යථාරහං විභජියමානා තෙසට්ඨී දිට්ඨියා සද්ධිං චතුසට්ඨී භවන්ති. තථා හි වුත්තං **උපනන්දත්ථෙරෙන** –

''රාගො දොසො ච මොහො ච, රාගෙන පටිඝොපි ච;
සද්ධිං රාගෙන මොහො ච, මොහොපි පටිඝෙන ච.

''රාගාදිත්තයමෙකන්ති, සත්ත රාගාදිකෙ තිකෙ;
සද්ධා බුද්ධි ච තක්කො ච, සද්ධිං සද්ධාය බුද්ධි ච.

‘‘සද්ධාය තක්කනඤ්චෙව, බුද්ධියා තක්කනම්පි ච;
සද්ධාදිත්තයමෙකන්ති, සත්ත සද්ධාදිකෙ තිකෙ.

‘‘රාගාදිකං තිකඤ්චෙක-මෙකද්විතිකභෙදතො;
සද්ධාබුද්ධිවිතක්කෙහි, යථායොගං විමිස්සිය.

‘‘එකමූලෙ ද්විමූලෙ ච, පච්චෙකං සත්තකත්තයං;
තිමූලෙ සත්තකඤ්චෙකං, ඤෙය්‍යාං තං සත්තසත්තකං.

‘‘සද්ධිං රාගෙන සද්ධා ච, සද්ධිං තෙනෙව බුද්ධි ච;
තෙනෙව තක්කනං තෙන, සද්ධාබුද්ධි ච තෙන ච.

‘‘සද්ධාසඞ්කප්පනං තෙන, බුද්ධිසඞ්කප්පනම්පි ච;
විමිස්සෙත්වාන තෙනෙව, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

‘‘රාගමූලනයෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
සද්ධිං දොසෙන සද්ධා ච, සද්ධිං තෙනෙව බුද්ධි ච.

‘‘තෙනෙව තක්කනං තෙන, සද්ධාබුද්ධි ච තෙන ච;
සද්ධාසඞ්කප්පනං තෙන, බුද්ධිසඞ්කප්පනම්පි ච.

‘‘විමිස්සෙත්වාන තෙනෙව, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං;
දොසමූලනයෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ.

‘‘සද්ධිං මොහෙන සද්ධා ච, සද්ධිං තෙනෙව බුද්ධි ච;
තෙනෙව තක්කනං තෙන, සද්ධාබුද්ධි ච තෙන ච.

‘‘සද්ධාසඞ්කප්පනං තෙන, බුද්ධිසඞ්කප්පනම්පි ච;
විමිස්සෙත්වාන තෙනෙව, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

‘‘මොහමූලනයෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
එකමූලෙ නයෙ චෙවං, ඤෙය්‍යාං තං සත්තකත්තයං.

‘‘මිස්සෙත්වා රාගදොසෙහි, සද්ධා තෙහෙව බුද්ධි ච;
තෙහි සඞ්කප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ච තෙහි ච.

‘‘සද්ධාසඞ්කප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඞ්කප්පනම්පි ච;
තෙහි ද්වීහෙව මිස්සෙත්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

‘‘රාගදොසනයෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
මිස්සෙත්වා රාගමොහෙහි, සද්ධා තෙහෙව බුද්ධි ච.

‘‘තෙහි සඞ්කප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ච තෙහි ච;
සද්ධාසඞ්කප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඞ්කප්පනම්පි ච.

‘‘තෙහි ද්වීහෙව මිස්සෙත්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං;
රාගමොහනයෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ.

‘‘මිස්සෙත්වා දොසමොහෙහි, සද්ධා තෙහෙව බුද්ධි ච;
තෙහි සඞ්කප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ච තෙහි ච.

‘‘සද්ධාසඞ්කප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඞ්කප්පනම්පි ච;
තෙහි ද්වීහෙව මිස්සෙත්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

‘‘දොසමොහනයෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
ද්විමූලම්හි නයෙ චෙවං, ඤෙය්‍යාං තං සත්තකත්තයං.

‘‘රාගප්පටිසමොහෙහි, සද්ධා තෙහෙව බුද්ධි ච;
තෙහි සඞ්කප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ච තෙහි ච.

‘‘සද්ධාසඞ්කප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඞ්කප්පනම්පි ච;
තෙහි තීහෙව මිස්සෙත්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

‘‘තිමූලම්හි නයෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
එවං තෙසට්ඨි හොතීති, විඤ්ඤෙය්‍යාං නවසත්තකං;
දිට්ඨියාපි ච හොතෙව, චතුසට්ඨීති කෙචනා’’ති.

806-7. නනු ච ‘‘චරිතං ඤත්වා දාතබ්බ’’න්ති වුත්තං, කිංචරිතස්ස පන කිං කම්මට්ඨානං අනුකූලන්ති ඉමං අනුයොගං සන්ධාය තංතංචරිතානුකූලකම්මට්ඨානං දස්සෙත්වා පුන තස්ස ගණනතො අප්පනාවහතො ඣානප්පභෙදතො සමතික්කමතො වඩ්ඪනාවඩ්ඪනතො ආරම්මණතො භූමිතො ගහණතො පච්චයතො භෙදං දස්සෙතුං **‘‘අසුභා ච’’**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **දස අසුභාති** උද්ධුමාතකං විනීලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං ලොහිතකං පුළවකං අට්ඨිකන්ති ඉමෙ දස. **තථා කායගතාසති චාති** ඉමෙ එකාදස රාගවික්ඛම්භනස්ස උපායභාවතො රාගචරිතස්ස අනුකූලා. අසුභ-ග්ගහණෙන චෙත්ථ තදාරම්මණසමාධිපුබ්බඞ්ගමං කම්මට්ඨානං ගහිතං. එවං සෙසෙසුපි යථාරහං දට්ඨබ්බං. අප්පමාණසත්තාරම්මණත්තා **අප්පමඤ්ඤා,** මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛාති චතුන්නං බ්‍රහ්මවිහාරානමෙතං අධිවචනං. තෙ පන **සවණ්ණකසිණා** නීලකසිණං පීතකසිණං ලොහිතකසිණං ඔදාතකසිණන්ති ඉමෙහි චතූහි වණ්ණකසිණෙහි සහිතා **අට්ඨ** දොසවික්ඛම්භනූපායභාවතො, අප්පටිඝාතවිසයත්තා ච **දොසචරිතස්ස අනුකූලා.**

808. **තං…පෙ…. පනෙකකන්ති** එත්ථ **එකකන්ති** ඉදං අනුස්සතිඅපෙක්ඛං, අනුස්සතීසු එකන්ති අත්ථො, න මොහචරිතවිතක්කචරිතාපෙක්ඛං තෙසං අඤ්ඤස්සාපි අනුකූලස්ස ලබ්භනතො. තං පන මොහචරිතස්ස, විතක්කචරිතස්ස ච ගණනබලෙන චිත්තස්ස පතිට්ඨානතො **අනුකූලං**.

809-11. **පුරිමා…පෙ…. දෙහිනොති** ‘‘බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සඞ්ඝානුස්සති සීලානුස්සති චාගානුස්සති දෙවතානුස්සතී’’ති ඉදං පාළික්කමෙන **පුරිමං අනුස්සතිඡක්කං** සද්ධාචරිතස්ස අතිසප්පායවසෙන **අනුකූලං. මරණූපසමායුත්තා සතීති** මරණෙ, උපසමෙ ච යුත්තා සති, මරණානුස්සති, උපසමානුස්සති චාති වුත්තං හොති. **ආහාරනිස්සිතා සඤ්ඤාති** ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤා. **ධාතුවවත්ථානන්ති** චතුධාතුවවත්ථානං. **බුද්ධිප්පකතිජන්තුනොති** බුද්ධිචරිතස්ස සත්තස්ස. **සෙසානි කසිණානීති** දොසචරිතස්ස අනුකූලෙසු වුත්තෙහි චතූහි වණ්ණකසිණෙහි අවසෙසානි පථවීආපොතෙජොවායොආලොකාකාසකසිණානි, එවං පුරිමානි චත්තාරි, ඉමානි ඡාති දස ඉමස්සෙව උජුවිපච්චනීකා, ඉමස්ස අසප්පායන්ති ගහෙතබ්බවිසෙසස්ස අභාවතො රාගාදි**සබ්බචරිතානං** අනුකූලාති වණ්ණිතා.

812. **එකන්තවිපච්චනීකභාවතොති** රාගචරිතාදීනං අසුභාදිකම්මට්ඨානස්ස උජුවිපච්චනීකතාය. **අතිසප්පායතොති** සද්ධාචරිතාදීනං බුද්ධානුස්සතිආදිකම්මට්ඨානස්ස අතිසප්පායතො. එවං උජුවිපච්චනීකවසෙන, අතිසප්පායවසෙන ච ඉදං සබ්බං විසුං විසුං තෙසං අනුකූලන්ති වුත්තං, න පන ඉතරස්ස අනනුකූලභාවතො. න හි රාගාදීනං අවික්ඛම්භිකා, සද්ධාදීනං වා අනුපකාරිකා කුසලභාවනා නාම අත්ථි. තථා හි **මෙඝියසුත්තෙ** –

> ‘‘චත්තාරො ධම්මා උත්තරි භාවෙතබ්බා, අසුභා භාවෙතබ්බා රාගස්ස පහානාය, මෙත්තා භාවෙතබ්බා බ්‍යාපාදස්ස පහානාය, ආනාපානස්සති භාවෙතබ්බා විතක්කුපච්ඡෙදාය, අනිච්චසඤ්ඤා භාවෙතබ්බා අස්මිමානසමුග්ඝාතාය’’ති (අ. නි. 9.3; උදා. 31) –

එකස්සෙව චත්තාරො ධම්මා භාවෙතබ්බාති වුත්තා. තථා **රාහුලොවාදසුත්තෙපි** ‘‘මෙත්තං, රාහුල, භාවනං භාවෙහී’’තිආදිනා (ම. නි. 2.120) සත්ත කම්මට්ඨානානි වුත්තානි, න චායස්මතො මෙඝියස්ස චත්තාරිපි චරිතානි සන්ති, නාපි රාහුලත්ථෙරස්ස සබ්බචරිතානි, තස්මා වචනමත්තෙ අභිනිවෙසං අකත්වා සබ්බත්ථ අධිප්පායො පරියෙසිතබ්බොති වුත්තං හොති.

813-4. කිඤ්චාපි වුත්තනයෙන කම්මට්ඨානානං ගණනපරිච්ඡෙදොපි සක්කා ඤාතුං, සඞ්කරත්තා පන සුඛෙන විඤ්ඤාතුං න සක්කාති තෙසං සාමඤ්ඤතො, විසුං විසුං ජාතිතො ච ගණනපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං **‘‘කම්මට්ඨානානි සබ්බානී’’**තිආදි වුත්තං. **චත්තාලීසාති නිද්දිසෙති** පාළිතො, අට්ඨකථාතො ච සමොධානෙත්වා ‘‘සමචත්තාලීසා’’ති නිද්දිසෙය්‍ය. කථං? කසිණානි දස…පෙ…. සඤ්ඤා චාහාරතා ඉති. **අසුභානුස්සතී දසාති දස**-සද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො ‘‘දස අසුභා , දස අනුස්සතී’’ති. දස අසුභා හෙට්ඨා කථිතාව. ‘‘පුරිමානුස්සතිඡක්ක’’න්ති එත්ථ වුත්තා ඡ, මරණානුස්සති කායගතාසති ආනාපානස්සති උපසමානුස්සතීති ඉමා දස අනුස්සතියො. **චතුධාතුවවත්ථානන්ති** පථවාදීනං චතුන්නං ධාතූනං වවත්ථානං. **සඤ්ඤා චාහාරතාති** ගාථාබන්ධවසෙන ග-කාරස්ස ලොපං කත්වා ආහාරගතා

සඤ්ඤා ''ආහාරතා සඤ්ඤා''ති වුත්තා. ආහාරෙයෙව වා ආහාරතා, තග්ගතා ච සඤ්ඤා උපචාරතො ''ආහාරතා''ති වුත්තා, ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤාති අත්ථො.

815-6. කිං ඉමෙසු සබ්බෙසුයෙව කම්මට්ඨානෙසු ඣානං නිබ්බත්තතීති? ආම, නිබ්බත්තති සබ්බෙස්වෙව උපචාරජ්ඣානං, අප්පනාඣානං පන කෙසුචි න නිබ්බත්තති, තස්මා කානිචි උපචාරමෙව නිබ්බත්තෙන්ති, කානිචි අප්පනම්පි. කථං පනෙතං දට්ඨබ්බන්ති ආහ **''එතෙසූ''**තිආදි. උපචාරමෙව ආවහන්තීති **උපචාරාවහා** ''අපෙක්ඛො''තිආදීසු විය හෙත්ථ අවධාරණං දට්ඨබ්බං. තත්ථ ආනාපානස්සතිං, කායගතාසතිඤ්ච හිත්වා සෙසා බුද්ධානුස්සතිආදයො අට්ඨ **අනුස්සතියො, සඤ්ඤා**, චවත්ථානඤ්චාති එතෙ දස නානප්පකාරකත්තා, ගම්භීරත්තා, සභාවධම්මත්තා ච අසති භාවනාවිසෙසෙ උපචාරාවහා වුත්තා.

817-8. එවං උපචාරප්පනාවහතො දස්සෙත්වා ඉදානි ඣානප්පභෙදතො දස්සෙතුං **''අප්පනායාවහෙසූ''**තිආදි වුත්තං. **චතුක්කජ්ඣානිකාති** චතුක්කනයවසෙන චතුබ්බිධරූපාවචරජ්ඣානවන්තො, තෙසං එකෙකස්සෙව ආරම්මණභූතාති අත්ථො. පඤ්චකනයවසෙන පන ''පඤ්චකජ්ඣානිකා''ති වෙදිතබ්බා. **පඨමජ්ඣානිකාති** පඨමජ්ඣානස්සෙව ආරම්මණභූතා, පටික්කූලභාවතො පන ඉතරෙසං ආරම්මණානි න හොන්ති. පටික්කූලෙපි හි විසයෙ විතක්කබලෙන පඨමජ්ඣානං අප්පෙති චණ්ඩසොතනදියං අරිත්තබලෙන නාවා විය. සෙසානි පන තදභාවතො න තෙසු අප්පෙන්ති.

819. **තිකජ්ඣානවහාති** චතුක්කනයෙන තිකජ්ඣානවහා, පඤ්චකනයෙන පන චතුක්කජ්ඣානවහා, මෙත්තාකරුණාමුදිතා හි මෙත්තාදීනං සොමනස්සසහගතානමෙව ආරම්මණත්තා පඤ්චමජ්ඣානිකා න හොන්ති. අප්පනප්පත්තා හි මෙත්තාදයො සොමනස්සෙන විනා නප්පවත්තන්ති. චතුත්ථොපි බ්‍රහ්මවිහාරොති සම්බන්ධො. බ්‍රහ්මානං උත්තමානං විහාරො, බ්‍රහ්මභූතො වා විහාරොති **බ්‍රහ්මවිහාරො,** සො උපෙක්ඛාභාවනාවසෙන චතුත්ථජ්ඣානිකො. තත්ථාපි මෙත්තාදිවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානචතුක්කස්සෙවෙතං අප්පෙති, නෙතරස්ස. කස්මා? මෙත්තාදීනං නිස්සන්දත්තා. යථා හි කසිණානං නිස්සන්දා ආරුප්පා, යථා ච සමථවිපස්සනානිස්සන්දා නිරොධසමාපත්ති, එවං මෙත්තාදිනිස්සන්දා උපෙක්ඛා. **ආරුප්පා චතුත්ථජ්ඣානිකාති** අඞ්ගසමතාවසෙන ආරුප්පාපි චතුත්ථජ්ඣානස්සෙව පභෙදාති කත්වා වුත්තං.

820. එවං ඣානභෙදතො දස්සෙත්වා පුන සමතික්කමතො දස්සෙතුං **''වසෙනාරම්මණඞ්ගාන''**න්තිආදි වුත්තං. ආරම්මණසමතික්කමො අඞ්ගසමතික්කමොති අතික්කමිතබ්බානං ආරම්මණානං, අඞ්ගානඤ්ච වසෙන සමතික්කමො දුවිධො. කිං සබ්බෙස්වෙව දුවිධො ලබ්භති, නොති ආහ **''ගොචරා…පෙ…. තික්කමො''**ති. චතූසු හි ආරුප්පෙසු ආරම්මණසමතික්කමොව හොති ආකාසකසිණවජ්ජිතෙසු නවසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරං සමතික්කමිත්වා ආකාසානඤ්චායතනස්ස, ආකාසානඤ්චායතනාදීනි ච සමතික්කමිත්වා විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීනං පත්තබ්බත්තා, අඞ්ගාතික්කමො පන අරූපෙ නත්ථි චතුන්නඤ්චාපි අඞ්ගානං වසෙන සමානත්තා. **රූපෙ ඣානඞ්ගතික්කමොති** රූපාවචරිකකම්මට්ඨානෙසු විතක්කාදීනං ඣානඞ්ගානං අතික්කමො, ඉදඤ්ච ලබ්භමානකවසෙන වුත්තං. පඨමජ්ඣානිකෙසු දුවිධොපි සමතික්කමො නත්ථි, නීවරණසමතික්කමො ඉධ අට්ඨන්නම්පි සමාපත්තීනං සාධාරණත්තා න ගහිතො.

821. එවං සමතික්කමවසෙන දස්සෙත්වා පුන වඩ්ඪනාවඩ්ඪනවසෙන දස්සෙතුං **''දසෙව කසිණානී''**තිආදිමාහ. ඉමෙසු චත්තාලීසාය කම්මට්ඨානෙසු දස කසිණානෙව වඩ්ඪෙතබ්බානි. **න ච…පෙ…. අසුභාදයොති** සෙසා අසුභාදයො පන නෙව වඩ්ඪෙතබ්බා. කස්මා? පරිච්ඡින්නාකාරෙනෙව උපට්ඨානතො, ආනිසංසාභාවතො ච. තථා හි දස අසුභානි, කායගතාසති ච අත්තනො යීතොකාසෙන පරිච්ඡින්නත්තා පරිච්ඡින්නාකාරෙනෙව උපට්ඨහන්ති. වඩ්ඪිතෙසුපි කුණපරාසි එව උපට්ඨාතීති න කොචි ආනිසංසො අත්ථි. අවඩ්ඪිතෙසුපි හි තෙසු කාමරාගවික්ඛම්භනා හොතියෙව. යදි එවං, අසුභජ්ඣානානං අප්පමාණාරම්මණතාවචනං විරුජ්ඣතීති? න විරුජ්ඣති. එකච්චො හි උද්ධුමාතකෙ වා අට්ඨිකෙ වා මහන්තෙ නිමිත්තං ගණ්හාති, එකච්චො අප්පකෙති ඉමිනා පරියායෙන එකච්චස්ස පරිත්තාරම්මණජ්ඣානං හොති, එකච්චස්ස අප්පමාණාරම්මණං. යො වා එතං ආනිසංසාභාවං අපස්සන්තො වඩ්ඪෙය්‍ය, තස්ස වසෙන අප්පමාණාරම්මණතා වුත්තා. ආනාපානනිමිත්තම්පි නාසිකග්ගමුඛනිමිත්තාදිපරිච්ඡින්නං උපට්ඨාති, වඩ්ඪයතොපි ච වාතරාසියෙව වඩ්ඪති. පිචුපිණ්ඩාදිවසෙන උපට්ඨහන්තම්පි හි නිමිත්තං වාතසඞ්ඝාටමත්තමෙව, තථා බ්‍රහ්මවිහාරනිමිත්තම්පි වඩ්ඪෙන්තස්ස සත්තරාසියෙව වඩ්ඪෙය්‍ය, න ච තෙන කොචි අත්ථො හොති, තස්මා තදුභයම්පි න වඩ්ඪෙතබ්බං. යං පන වුත්තං ''මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරතී''තිආදි (විභ. 663), තම්පි පරිග්ගහවසෙන වුත්තං, න නිමිත්තවඩ්ඪනවසෙන. කිඤ්චි බ්‍රහ්මවිහාරෙ පටිභාගනිමිත්තමෙව නත්ථි, කිමයං වඩ්ඪෙය්‍ය, අප්පමාණාරම්මණතා පනෙත්ථ පරිග්ගහිතමත්තවසෙන වෙදිතබ්බා. ආරුප්පාරම්මණෙසු ආකාසං කසිණුග්ඝාටමත්තත්තා කසිණාපගමවසෙනෙව මනසි කාතබ්බං, තතො පරං වඩ්ඪයතො න කිඤ්චි හොති, විඤ්ඤාණං සභාවධම්මත්තා න සක්කා වඩ්ඪෙතුං, පරිකම්මමෙව හි වඩ්ඪෙතුං සක්කා, විඤ්ඤාණාපගමො තස්ස අභාවමත්තත්තා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනාරම්මණම්පි සභාවධම්මත්තායෙව න සක්කා වඩ්ඪෙතුං, තස්මා තානිපි න වඩ්ඪෙතබ්බානි. අප්පමාණාරම්මණතා ආරුප්පානං විපුලකසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ පවත්තියා වෙදිතබ්බා. බුද්ධානුස්සතිආදයො ච අනිමිත්තත්තා න වඩ්ඪෙතබ්බා . පටිභාගනිමිත්තඤ්හි අයං වඩ්ඪෙය්‍ය, තඤ්ච නෙසං නත්ථි, තස්මා ඉමෙ අසුභාදයො තිංස කම්මට්ඨානානි පරිච්ඡින්නොකාසත්තා, පයොජනාභාවතො, අවඩ්ඪනතො ච න වඩ්ඪෙතබ්බානි.

822-3. එවං වඩ්ඪනාවඩ්ඪනතො දස්සෙත්වා පුන ආරම්මණතො දස්සෙතුං **“දසෙව කසිණානී”**තිආදි ආරද්ධං. **පටිභාගනිමිත්තානි හොන්ති ආරම්මණානීති** ඉමානි ද්වාවීස පටිභාගනිමිත්තභූතානි ආරම්මණානි හොන්ති. **සෙසාති** අවසෙසා අට්ඨාරස **නෙව පටිභාගනිමිත්තාරම්මණා** සියුං.

824-5. ඉදානි භූමිතො දස්සෙතුං **“අසුභානී”**තිආදි වුත්තං. **දෙවෙසු නප්පවත්තන්ති** තත්ථ අසුභානං, පටික්කූලස්ස ච ආහාරස්ස අභාවතො. තචපඤ්චකම්පි හි තත්ථ පවත්තමානං දිබ්බානුභාවෙන පටික්කූලාකාරෙන නොපට්ඨාති. අස්සාසපස්සාසානං බ්‍රහ්මලොකෙ අභාවතො **“ආනාපානස්සති චා”**තිආදි වුත්තං. ඣානානුභාවනිබ්බත්තානඤ්හි අත්ථස්ස අභාවතො නත්ථි බ්‍රහ්මලොකෙ අස්සාසපස්සාසා.

827. ඉදානි ගහණතො දස්සෙතුං **“චතුත්ථ”**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ **චතුත්ථං…පෙ…. දිට්ඨෙනෙව ගහෙතබ්බාති** වායොකසිණං වජ්ජෙත්වා සෙසා නව **කසිණා,** දස අසුභානීති ඉමානි එකූනවීසති **දිට්ඨෙනෙව** චක්ඛුනා කරණභූතෙන ගහෙතබ්බානි උග්ගහෙතබ්බානි. තථා ච වුත්තං **අට්ඨකථායං** ‘‘දිට්ඨෙන ගහෙතබ්බානි, පුබ්බභාගෙ චක්ඛුනා ඔලොකෙත්වා නිමිත්තං නෙසං ගහෙතබ්බන්ති අත්ථො’’ති (විසුද්ධි. 1.47).

828-31. **සතියම්පි ච කායම්හීති** කායගතාසතියම්පි. **දිට්ඨෙන තචපඤ්චකන්ති** තචපඤ්චකමත්තමෙව දිට්ඨෙන ගහෙතබ්බං. **සෙසමෙත්ථ සුතෙනෙවාති** එත්ථ කායගතාසතියං සෙසං වක්කපඤ්චකාදි සුතෙනෙව ගහෙතබ්බං. ඉති කායගතාසති දිට්ඨසුතෙන ගහෙතබ්බා. උත්තරොට්ඨනාසිකග්ගෙසු ඵුට්ඨස්ස අස්සාසපස්සාසස්ස ගහෙතබ්බතො වුත්තං **“ආනාපානස්සති එත්ථ, ඵුට්ඨෙන පරිදීපිතා”**ති. උච්ඡුසස්සාදීනං පත්තෙසු චලමානවණ්ණග්ගහණමුඛෙන, සරීරසම්ඵස්සවසෙන ච වාතස්ස ගහෙතබ්බත්තා වුත්තං **“වායොකසිණමෙවෙත්ථ, දිට්ඨඵුට්ඨෙන ගය්හතී”**ති. **ආදිතොව ගහෙතබ්බා න හොන්තීති**ආදිකම්මිකෙන භාවනාරම්භවසෙන න පට්ඨපෙතබ්බානි, හෙට්ඨිමෙ තයො බ්‍රහ්මවිහාරෙ, කසිණෙසු රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානඤ්ච අනධිගන්ත්වා සම්පාදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා.

832-5. එවං ගහණවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි පච්චයතො දස්සෙතුං **“කම්මට්ඨානෙසු හෙතෙසූ”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **එතෙසු කම්මට්ඨානෙසූති** එත්ථ යථාරහං ආරම්මණානං, ඣානානඤ්ච ගහණං වෙදිතබ්බං. ආකාසකසිණස්ස උග්ඝාටෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වුත්තං **“ආකාසකසිණං විනා”**ති. මෙත්තාදිඑකෙකස්මිං බ්‍රහ්මවිහාරෙ තීණි තීණි ඣානානි පටිලභිත්වා යිතස්සෙව උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරවසෙන පඤ්චමජ්ඣානං උප්පජ්ජතීති වුත්තං **“තයො බ්‍රහ්මවිහාරා”**තිආදි. ද්වින්නං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනජවනානං සමනන්තරා නිරොධං ඵුසතීති කත්වා වුත්තං **“චතුත්ථමාරුප්ප”**න්තිආදි. **විපස්සනාභවසම්පත්තිසුඛානං පච්චයාති** විපස්සනාය, භවසම්පත්තියා, දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරස්ස ච පච්චයා හොන්තීති අත්ථො.

836-9. එවං පසඞ්ගෙන ආගතං කම්මට්ඨානවිභාගං දස්සෙත්වා පුන ආචරියෙන පටිපජ්ජිතබ්බවිධිං දස්සෙතුං **“කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා”**තිආදි වුත්තං. **සන්තිකෙ වසන්තස්සාති** ආචරියෙන සද්ධිං එකගෙහෙ, එකවිහාරෙ වා වසන්තස්ස. **කථෙතබ්බන්ති** පවත්තිං සුත්වා සුත්වා කථෙතබ්බං. **ආගතස්සාගතක්ඛණෙති** ස-කාරො පදසන්ධිමත්තකරො, ආගතාගතක්ඛණෙති අත්ථො. අථ වා ආගතස්ස ආගතක්ඛණෙ කථෙතබ්බං. ඊදිසෙසු හි ඨානෙසු ආමෙඩිතසාමත්ථියතොව ලබ්භති. න හි එකවාරමෙව ආගතස්ස තස්මිං ඛණෙ කථෙතබ්බං, තතො පරං න කථෙතබ්බන්ති යුජ්ජති.

නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරන්ති අතිසංඛිත්තං, අතිවිත්ථාරඤ්ච අකත්වා තස්ස සුඛෙන උග්ගණ්හනප්පමාණං කථෙතබ්බං. සචෙ පන සො පකතියාව උග්ගහිතකම්මට්ඨානො හොති, සජ්ඣායවසෙන වා මනසිකාරවසෙන වා කතපරිචයො, තස්ස එකං, ද්වෙ වා නිසජ්ජා අත්තනො සම්මුඛාව සජ්ඣායං කාරෙත්වා දාතබ්බං. එවං ආචරියෙන පටිපජ්ජිතබ්බවිධිං දස්සෙත්වා පුන ගහිතකම්මට්ඨානෙන තෙන යොගිනා උත්තරි කාතබ්බවිධානං දස්සෙන්තො ආහ **“තෙනපී”**තිආදි. **සම්මට්ඨානන්ති** යත්ථ පහටො සමති, තං සම්මට්ඨානං, ඉදං සම්මට්ඨානං විය්‍යාති සම්මට්ඨානං. යථා හි සම්මට්ඨානෙ ගහිතෙ පුග්ගලං අත්තනො වෙරී අභිභවිතුං න සක්කොති, එවං කම්මට්ඨානෙ ගහිතෙ මනොභුසඞ්ඛාතො කාමරාගො තංසමඞ්ගිපුග්ගලං අභිභවිත්වා අත්තනො වසෙ කාතුං න සක්කොති . තෙන වුත්තං ‘‘සම්මට්ඨානං විය්‍යාති සම්මට්ඨාන’’න්ති. මනො අභිභවතීති මනොභූ, තස්ස **මනොභුනො. අට්ඨාරසහි…පෙ…. විවජ්ජිතෙති** –

> ‘‘මහාවාසං නවාවාසං, ජරාවාසඤ්ච පන්ථනිං;
> සොණ්ඩිං පණ්ණඤ්ච පුප්ඵඤ්ච, ඵලං පත්ථිතමෙව ච.
>
> ‘‘නගරං දාරුනා ඛෙත්තං, විසභාගෙන පට්ටනං;
> පච්චන්තසීමාසප්පායං, යත්ථ මිත්තො න ලබ්භති.
>
> ‘‘අට්ඨාරසෙතානි ඨානානි, ඉති විඤ්ඤාය පණ්ඩිතො;
> ආරකා පරිවජ්ජෙය්‍ය, මග්ගං සප්පටිභයං යථා’’ති. (විසුද්ධි. 1.52) –

එවං වුත්තෙහි අට්ඨාරසහි විහාරදොසෙහි සබ්බකාලවියුත්තෙ. **අනුරූපෙති** ඉමෙසු අට්ඨාරසසු දොසෙසු අඤ්ඤතරෙනපි සමන්නාගතො අනනුරූපො නාම, තදභාවෙන අත්තනො යොගකම්මස්ස අනුකූලෙ. මහාවිහාරාදයො හි යොගකම්මස්ස අනුකූලා න හොන්ති, තස්මා මහාවිහාරෙ තාව වත්තකරණාදිනා පලිබොධො හොති. යත්ථ පන සබ්බං කතමෙව, අවසෙසාපි සඞ්ඝට්ටනා නත්ථි, එවරූපො **මහාවිහාරොපි** අනුරූපොව. **නවවිහාරෙ** බහුං නවකම්මං කාතබ්බං හොති, තස්මා සො අසති අඤ්ඤස්මිං අනුකූලෙ කාරණෙ අනනුරූපො හොති. තථා **ජිණ්ණවිහාරොපි** බහුපටිජග්ගිතබ්බතාය කම්මට්ඨානන්තරායිකො. **පන්ථනිස්සිතකො** ආගන්තුකෙහි රත්තින්දිවං සමොකිණ්ණතාය. යත්ථ සොණ්ඩී නාම පාසාණපොක්ඛරණී හොති, සො **සොණ්ඩිවිහාරො**. තත්ථ බහූ පානීයත්ථාය සමොසරන්ති, තථා **පණ්ණපුප්ඵඵලවති** විහාරෙ තංතදත්ථාය. **පත්ථනීයෙ** ලොකසම්මතෙ විහාරෙ විහරන්තං ‘‘අරහා’’ති සම්භාවෙන්තා බහූ ආගච්ඡන්ති. **නගරසන්නිස්සිතෙපි** විහාරෙ විසභාගාරම්මණාපාථගමනාදීනි හොන්ති. **දාරුසන්නිස්සිතෙ** කට්ඨහාරිකාදීහි අඵාසු හොති. **ඛෙත්තසන්නිස්සිතෙ** විහාරමජ්ඣෙයෙව ඛලමණ්ඩලකරණාදිනා අඵාසු හොති. **විසභාගපුග්ගලාධිවුත්ථෙපි** කලහනිවාරණාදීසු තෙ උපවදන්ති. **පට්ටනසන්නිස්සිතෙ** අභිණ්හං නාවාසත්ථෙහි ආගතමනුස්සෙහි අඵාසු හොති. **පච්චන්තනිස්සිතෙ** මනුස්සා බුද්ධාදීසු අප්පසන්නා හොන්ති. **රජ්ජසීමසන්නිස්සිතෙ** ද්වින්නං රාජූනං කලහෙ සති ද්වින්නං විජිතෙසු පිණ්ඩාය විචරන්තං භික්ඛුං ‘‘අයං වරපුරිසො’’ති ගහෙත්වා බන්ධනාදිකං පාපෙය්‍යුං, **අසප්පායෙ** අමනුස්සාදිඋපද්දවා හොන්ති. කල්‍යාණමිත්තානධිවුත්ථෙ උප්පන්නකඞ්ඛාය විනොදකෙ අසති මහාදොසොයෙවාති එතෙපි විහාරා අනනුරූපා, තස්මා තාදිසෙ විහාරෙ පරිවජ්ජෙත්වා වුත්තදොසවිරහිතෙ අනුරූපෙ විහාරෙ විහාතබ්බං.

තස්ස පන විහාරස්ස අනුරූපභාවො එවං වෙදිතබ්බොති දස්සෙතුං **‘‘ගාමතො’’**තිආදි වුත්තං. **ගාමතොති** ගොචරගාමතො. **නාතිදූරෙති** ගොචරගාමස්ස අඩ්ඪගාවුතතො ඔරභාගතාය න අතිදූරෙ. **නච්චාසන්නෙති** පච්ඡිමෙන පමාණෙන ගොචරගාමතො පඤ්චධනුසතිකතාය න අතිසන්නෙ. ඉමිනා ගමනාගමනසම්පන්නතං දස්සෙති. ගොචරගාමස්ස පන උත්තරදිසාය වා දක්ඛිණදිසාය වා නාතිදූරං නච්චාසන්නං සෙනාසනං විසෙසෙන ගමනාගමනසම්පන්නං හොති, නාතිදූරනච්චාසන්නතා චෙත්ථ නිදස්සනමත්තං. **පඤ්චඞ්ගසංයුතෙති** පන වුත්තත්තා නාතිදූරනච්චාසන්නතාය සහ දිවා අප්පකිණ්ණතාදීනි චත්තාරි සමොධානෙත්වා පඤ්චඞ්ගසංයුත්තතා වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

> ‘‘කථඤ්ච, භික්ඛවෙ, සෙනාසනං පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, සෙනාසනං නාතිදූරං හොති නච්චාසන්නං ගමනාගමනසම්පන්නං දිවා අප්පකිණ්ණං රත්තිං අප්පසද්දං අප්පනිග්ඝොසං අප්පඩංසමකසවාතාතපසරීසපසම්ඵස්සං, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ විහරන්තස්ස අප්පකසිරෙනෙව උප්පජ්ජන්ති චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරා, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ ථෙරා භික්ඛූ විහරන්ති බහුස්සුතා ආගතාගමා ධම්මධරා විනයධරා මාතිකාධරා, තෙ කාලෙන කාලං උපසඞ්කමිත්වා පරිපුච්ඡති පඤ්හං ‘ඉදං, භන්තෙ, කථං; ඉමස්ස කො අත්ථො’ති. තස්ස තෙ ආයස්මන්තො අවිවටඤ්චෙව විවරන්ති, අනුත්තානීකතඤ්ච උත්තානිං කරොන්ති, අනෙකවිහිතෙසු ච කඞ්ඛාට්ඨානියෙසු ධම්මෙසු කඞ්ඛං පටිවිනොදෙන්ති. එවං ඛො, භික්ඛවෙ, සෙනාසනං පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතං හොතී’’ති (අ. නි. 10.11).

එත්ථ ච නාතිදූරනච්චාසන්නභාවෙන ගමනාගමනසම්පන්නතා පඨමං අඞ්ගං, දිවා මහාජනසංකිණ්ණතාභාවෙන, රත්තියං ජනාලාපසද්දාභාවෙන, සබ්බදාපි ජනසන්නිපාතනිග්ඝොසාභාවෙන අප්පකිණ්ණඅප්පසද්දඅප්පනිග්ඝොසභාවො දුතියං, ඩංසමකසාදිපරිස්සයාභාවො තතියං, අප්පකසිරෙන චීවරපිණ්ඩපාතාදිපච්චයලාභො චතුත්ථං, බහුස්සුතතාදිගුණසමන්නාගතානං ථෙරානං වසනභාවො පඤ්චමන්ති ඉමෙහි පඤ්චහි අඞ්ගෙහි සංයුත්තෙ සමන්නාගතෙ විහාරස්මිං විහාතබ්බං.

840-1. පඨමං වුත්තආවාසාදිමහාපලිබොධෙ උපාදාය බුද්දකපලිබොධො, ඉදානි තං පලිබොධං සරූපතො දස්සෙත්වා තස්ස උපච්ඡින්දනාකාරං ආවි කාතුං **‘‘දීඝා කෙසා’’**තිආදි වුත්තං. සො පත්තො සුට්ඨු පචිතබ්බොති යොජනා.

842-5. **පවිවිත්තෙති** ජනවිවිත්තෙ ඔකාසෙ. **වජ්ජෙත්වා…පෙ…. ලොහිතන්ති** ඉමෙ චත්තාරො කසිණදොසා, තස්මා එවරූපා මත්තිකා වජ්ජෙත්වා. **සණ්හායාති** අපනීතතිණමූලසක්ඛරවාලුකාය සුමද්දිතාය සුඛුමාය. **අරුණවණ්ණායාති** අරුණනිභාය, අරුණවණ්ණප්පභායාති අත්ථො. **බහිද්ධා වාපි තාදිසෙති** බහිද්ධාපි විහාරපච්චන්තෙ පටිච්ඡන්නට්ඨානෙ. **සංහාරිමන්ති** සංහරිතබ්බං ගහෙත්වා චරණයොග්‍යං. **තත්‍රට්ඨකන්ති** යත්ථ කතං, තත්ථෙව තිට්ඨනකං.

847-50. **පමාණතොති** වක්ඛමානප්පමාණතො. **වට්ටං ආකොටෙත්වාති** පරිමණ්ඩලං කත්වා ආකොටෙත්වා. **තන්ති** තං චම්මං වා කටසාරං වා දුස්සපට්ටං වා. **කණ්ණිකන්ති** කණ්ණිකාසදිසං, පරිමණ්ඩලතො පදුමකණ්ණිකාකාරන්ති වුත්තං හොති. තෙනාහ **‘‘සම’’**න්ති. ‘‘කණ්ණිකාසම’’න්ති වා පාඨො. **විදත්ථිචතුරඞ්ගුලන්ති** චතුරඞ්ගුලාධිකවිදත්ථිප්පමාණං. එතදෙව හි පමාණං සන්ධාය **අට්ඨකථායං** ‘‘සුප්පමත්තෙ වා සරාවමත්තෙ වා’’ති (විසුද්ධි. 1.55) වුත්තං. **විවට්ටන්ති** නිබ්බානං. කසිණපරිකම්මං කරොන්තොපි හි එත්තකෙයෙව අට්ඨත්වා නිබ්බානත්ථායෙව වායමති. **භෙරීතලසමං කත්වාති** පාණිකාය සංසෙත්වා නින්නතුන්නතට්ඨානාභාවෙන භෙරීතලං විය

සමං කත්වා. **සම්මජ්ජිත්වාන තං ඨානන්ති** යස්මිං ඨානෙ නිසීදිත්වා තං කසිණං ඔලොකෙති, තං ඨානං සචෙ උක්ලාපං හොති, සම්මජ්ජිත්වා. **න්හත්වාති** සරීරදරථවිනොදනත්ථං න්හත්වා.

851-2. **තම්හා කසිණමණ්ඩලා හත්ථපාසප්පමාණස්මිං පදෙසෙති** තම්හා කසිණමණ්ඩලස්ස, ඨපිතට්ඨානම්හා අඩ්ඪතෙය්‍යහත්ථන්තරෙ පදෙසෙ, කසිණමණ්ඩලස්ස, පීඨස්ස ච මජ්ඣං හත්ථපාසප්පමාණං කත්වා පඤ්ඤත්තෙති වුත්තං හොති. **විදත්ථිචතුරඞ්ගුලෙ උච්චෙති** විදත්ථිචතුරඞ්ගුලං හුත්වා උච්චෙ, විදත්ථිචතුරඞ්ගුලපාදකෙති වුත්තං හොති. දූරෙ නිසින්නස්ස හි කසිණං න උපට්ඨාති, ආසන්නතරෙ නිසින්නස්ස හත්ථපාණිකාපදාදයො කසිණදොසා පඤ්ඤායන්ති. උච්චතරෙ නිසින්නෙන ච ගීවං පණාමෙත්වා ඔලොකෙතබ්බං හොති, නීචතරෙ ජණ්ණුකානි රුජ්ජන්ති, තස්මා හත්ථපාසප්පමාණෙ පදෙසෙ විදත්ථිචතුරඞ්ගුලපාදකෙ පීඨෙ නිසීදිතබ්බං. යස්මා චතූසු ඉරියාපථෙසු සයනං කොසජ්ජපක්ඛියං, ඨානචඞ්කමනානි උද්ධච්චපක්ඛියානි, නිසජ්ජා පන අලීනුද්ධච්චපක්ඛියා, සන්තො ඉරියාපථො, තස්මා වුත්තං **"නිසීදිත්වා"**ති, සමන්තතො ඌරුබද්ධාසනං පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වාති අත්ථො. යෙනාකාරෙන නිසීදන්තස්ස නිසජ්ජා සුඛා හොති, තං දස්සෙතුං වුත්තං **"උජුං කායං පණිධායා"**ති. උපරිමං සරීරං උජුකං ඨපෙත්වා අට්ඨාරසපිට්ඨිකණ්ටකෙ කොටියා කොටිං පටිපාදෙත්වාති අත්ථො. එවඤ්හි නිසින්නස්ස චම්මමංසනහාරූනි න ඔණමන්ති, අථස්ස යා තෙසං ඔණමනපච්චයා ඛණෙ ඛණෙ වෙදනා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තා න උප්පජ්ජන්ති. තාසු අනුප්පන්නාසු චිත්තං එකග්ගං හොති, කම්මට්ඨානං න පරිපතති. තතො ච පුබ්බෙනාපරං විසෙසප්පත්තියා වුද්ධිං ඵාතිං උපගච්ඡති. ඉදානි ආරම්මණපරිග්ගහූපායං දස්සෙන්තො ආහ **"කත්වා පරිමුඛං සති"**න්ති, කම්මට්ඨානාභිමුඛං සතිං ඨපෙත්වාති අත්ථො. අභි-සද්දෙන හි සමානත්ථො ඉධ **පරි**-සද්දො, අථ වා සමීපත්ථෙන **පරි**-සද්දෙන මුඛස්ස සමීපෙ සතිං කත්වාති අත්ථො. යථාහ – "අයං සති උපට්ඨිතා හොති සුපට්ඨිතා නාසිකග්ගෙ වා මුඛනිමිත්තෙ වා. තෙන වුච්චති පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා"ති (විභ. 537). අථ වා **"පරීති** පරිග්ගහට්ඨො, **මුඛන්ති** නිය්‍යානට්ඨො, **සතීති** උපට්ඨානට්ඨො. තෙන වුච්චති 'පරිමුඛං සති"න්ති (පටි. ම. 1.164) වචනතො "පරිණායිකා"තිආදීසු විය පරි-සද්දො පරිග්ගහට්ඨො, "සුඤ්ඤතවිමොක්ඛමුඛ"න්තිආදීසු විය මුඛ-සද්දො නිය්‍යානට්ඨොති කත්වා පරිග්ගහිතනිය්‍යානසතිං කත්වා සබ්බථා ගහිතාසම්මොසං පරිච්චත්තසම්මොසං සතිනෙපක්කං උපට්ඨපෙත්වාති වුත්තං හොති.

853-5. **කාමෙස්වාදීනවං දිස්වාති** "කාමා නාමෙතෙ අට්ඨිකඞ්කලිකූපමා නිරස්සාදට්ඨෙනා"තිආදිනා වත්ථුකාමකිලෙසකාමෙසු ආදීනවං පච්චවෙක්ඛිත්වා. **නෙක්ඛම්මං දට්ඨු ඛෙමතොති** නෙක්ඛම්මං ඛෙමතො දිස්වා කාමනිස්සරණං සබ්බදුක්ඛසමතික්කමස්ස උපායභූතං නෙක්ඛම්මන්ති එවං නෙක්ඛම්මසඞ්ඛාතං සඋපචාරජ්ඣානං, නිබ්බානං, විපස්සනං, සබ්බෙපි වා කුසලධම්මෙ ඛෙමතො නිබ්භයතො දිස්වා, තත්ථ ජාතාභිලාසො හුත්වාති වුත්තං හොති. **පරමං...පෙ.... රතනත්තයෙති** බුද්ධාදිරතනත්තයෙ රතනත්තයගුණානුස්සරණෙන බලවපීතිපාමොජ්ජං ජනයිත්වා. **භාගී...පෙ.... මුත්තමන්ති** "අහං ඉමාය සබ්බබුද්ධපච්චෙකබුද්ධඅරියසාවකෙහි පටිපන්නාය නෙක්ඛම්මපටිපත්තියා චිත්තවිවෙකාදිප්පවිවෙකජස්ස සුඛස්ස අද්ධා එකන්තෙන භාගී අස්සං, ලාභී භවෙය්‍යා"න්ති එවං පටිපත්තියං ආනිසංසදස්සනෙන තබ්බිසයං උත්තමං මහන්තං උස්සාහං කත්වා. **ආකාරෙන සමෙනෙවාති** අතිඋම්මීලිතඅතිමන්දාලොචනානි වජ්ජෙත්වා නාතිඋම්මීලිතනාතිමන්දාලොචනසඞ්ඛාතෙන සමෙන ආලොචනාකාරෙන. අතිඋම්මීලයතො හි අතිසුඛුමං, අවිභූතඤ්ච රූපගතං උපනිජ්ඣායතො විය චක්ඛු කිලමති, අත්තනො සභාවවිභාවනතො ච මණ්ඩලං අතිවිභූතං හොති, තථා වණ්ණතො, ලක්ඛණතො වා උපතිට්ඨෙය්‍ය, තෙනස්ස නිමිත්තං නුප්පජ්ජති. අතිමන්දං උම්මීලයතො ච ගජනිමීලකෙන පෙක්ඛන්තස්ස විය රූපගතං මණ්ඩලං අවිභූතං හොති. දස්සනෙ මන්දබ්‍යාපාරතාය කොසජ්ජපාතතො චිත්තඤ්ච ලීනං හොති, එවම්පි නිමිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්මා යථා නාම ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං ගණ්හන්තො න තත්ථ අතිගාළ්හං උම්මීලති, න අතිමන්දං, අථ ඛො සමෙන ආකාරෙන ගණ්හාති, එවමෙව නාතිඋම්මීලනාදිනා සමෙන ආකාරෙන ගණ්හන්තෙන භාවෙතබ්බන්ති. **නිමිත්තං ගණ්හතාති** පථවීකසිණෙ චක්ඛුනා ගහිතං නිමිත්තං මනසා ගණ්හන්තෙන.

856-7. ඉදානි නිමිත්තග්ගහණොපායං දස්සෙතුං **"න වණ්ණො පෙක්ඛිතබ්බො"**තිආදි වුත්තං. **න වණ්ණො පෙක්ඛිතබ්බො සොති** යො තත්ථ පථවීකසිණෙ අරුණවණ්ණො, සො න චින්තෙතබ්බො වණ්ණවසෙන මනසිකරොතො වණ්ණකසිණභාවූපගමනතො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පන ගහිතග්ගහණං න සක්කා වාරෙතුං, තෙනෙවෙත්ථ "න ඔලොකෙතබ්බො"ති අවත්වා "මනසානුපෙක්ඛිතා හොතී"තිආදීසු විය මනසා චින්තනවසෙන පෙක්ඛනග්ගහණං කතං. **දට්ඨබ්බං න ච ලක්ඛණන්ති** යං තත්ථ පථවීධාතුයා ථද්ධලක්ඛණං න මනසිකාතබ්බං තස්ස මනසිකාරෙ ධාතුකම්මට්ඨානස්ස ගහිතත්තා. **වණ්ණං පන අමුඤ්චිත්වාති** දිස්වා ගහෙතබ්බත්තා පන වණ්ණං අමුඤ්චිත්වා. **උස්සදස්ස වසෙන හි චිත්තං පණ්ණත්තිධම්මස්මින්ති** පථවීධාතුයා සත්තිතො අධිකභාවෙන සසම්භාරපථවියා "පථවී"ති වොහාරො, තස්මිං සසම්භාරපථවිං උපාදාය පඤ්ඤත්තෙ පණ්ණත්තිධම්මෙ ආදාසතලගතමුඛනිමිත්තෙ විය චිත්තං ඨපෙත්වා. **එකග්ගමානසොති** පුන නානාරම්මණෙ චිත්තං අවිසාරෙත්වා එකග්ගමානසො හුත්වා. **පථවී පථවිච්චෙවං වත්වාති** එත්ථ පඨමසමන්නාහාරෙ කස්සචි වචීභෙදොපි සියාති වුත්තන්ති **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරො** ආහ.

858. යදි වොහාරමත්තෙ චිත්තං ඨපෙතබ්බං, නාමන්තරවසෙන පථවී මනසිකාතබ්බා භවෙය්‍යාති හොතු, කො දොසොති දස්සෙන්තො ආහ **"පථවී මෙදනී"**තිආදි. අථ වා කිං පථවීනාමෙයෙව වුත්තෙ භාවනා හොති, උදාහු අඤ්ඤස්මිම්පීති ආහ **"පථවී මෙදනී"**තිආදි. **එකං වත්තුම්පි වට්ටතීති** එතෙසු යං ඉච්ඡති, තං අත්තනො පගුණතාය වා

පචුරතාය වා ආගච්ඡන්තං එකං වත්තුං වට්ටති. කිඤ්චාපි එවං වට්ටති, අපිච ''පථවී''ති එතදෙව නාමං පාකටං, තස්මා පාකටවසෙනෙව ''පථවී පථවී''ති භාවෙතබ්බන්ති ආචරියා.

859-60. **උම්මීලිත්වා…පෙ…. තාව සොති** යාව වක්ඛමානාකාරෙන උග්ගහනිමිත්තං නුප්පජ්ජති, තාව කිඤ්චි කාලං චක්ඛුං උම්මීලිත්වා නිමිත්තග්ගහණවසෙන පථවීමණ්ඩලං ඔලොකෙත්වා පුන කිඤ්චි කාලං චක්ඛූනි නිමීලිත්වාති එවං වාරසතම්පි වාරසහස්සම්පි තතො භියොපි උම්මීලිත්වා සො යොගී ආවජ්ජෙය්‍ය, යෙනාකාරෙන ඔලොකෙත්වා ගහිතං, තෙනාකාරෙන තං සමන්නාහරෙය්‍යාති අත්ථො.

861-3. **ආපාථං තු යාති චෙති** යදි මනොද්වාරිකජවනානං ගොචරභාවං උපගච්ඡති, තං උග්ගහනිමිත්තං තදා උප්පන්නන්ති පවුච්චතීති යොජනා. යදි උග්ගහනිමිත්තෙපි පථවීමණ්ඩලං ඔලොකෙත්වා භාවෙති, පටිභාගනිමිත්තුප්පත්ති න සියා. සම්පට්ඨෙන ච න සක්කා අනොලොකෙතුන්ති වුත්තං **''නිසීදිතබ්බං නො චෙව''**න්තිආදි. **යථාසුඛං** නිසින්නෙන, යථාසුඛං වා භාවෙතබ්බන්ති සම්බන්ධො.

864-5. **පපඤ්ච…පෙ…. ධොවනෙති** පස්සාවාදිනා කෙනචි කරණීයෙන නිසින්නට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා පුන ආගම්ම නිසීදන්තෙන පාදා ධොවිතබ්බා හොන්ති. අධොතපාදෙන හි සෙනාසනං අක්කමතො ආපත්ති හොති, ඛණෙ ඛණෙ පාදධොවනෙ ච පපඤ්චො හොති, තස්මා තස්ස පරිහාරත්ථං ද්වෙ උපාහනායෙව ඉච්ඡිතබ්බා. තාව බහුතලිකා සද්දම්පි ජනෙය්‍යුං, සද්දො ච ඣානකණ්ටකො, තස්මා වුත්තං **''එකතලිකා''**ති. තථා ''පරිස්සයවිනොදනත්ථං කත්තරදණ්ඩො ච ඉච්ඡිතබ්බො''ති (විසුද්ධි. 1.57) **අට්ඨකථායං** වුත්තං. **අසප්පායෙන කෙනචීති** වක්ඛමානෙන ආවාසාදිඅසප්පායෙසු කෙනචිදෙව අසප්පායෙන . **තං ඨානන්ති** කසිණමණ්ඩලස්ස ඨිතට්ඨානං. **ආදාය තං පුනාති** යථාජාතං උග්ගහනිමිත්තං පුන ගහෙත්වා, පුන උප්පාදෙත්වාති වුත්තං හොති.

866-7. **පීඨෙ සුඛනිසින්නෙනාති** පුන වසනට්ඨානං ආගන්ත්වා වුත්තනියාමෙන පීඨෙ සුඛනිසින්නෙන. **භාවෙතබ්බන්ති** තං නිමිත්තං මනසිකාරවසෙන වඩ්ඪෙතබ්බං. **සමන්නාහරිතබ්බන්ති** සම්මා ආවජ්ජිතබ්බං, සම්මා වා අනු ආහරිතබ්බං. **තක්කාහතන්ති** ''තක්කනතො තක්කො''ති එවං ලද්ධනාමෙන භාවනාචිත්තසම්පයුත්තෙන සම්මාසඞ්කප්පෙන ආහනනපරියාහනනකිච්චෙන අපරාපරං පවත්තනෙන කම්මට්ඨානං ආහතං, පරියාහතඤ්ච කාතබ්බං, බලප්පත්තවිතක්කො මනසිකාරො බහුලං පවත්තෙතබ්බොති අත්ථො.

868-70. **තං ඉච්ඡතීති** තං නිමිත්තං මනසිකාතුං ඉච්ඡති. **එවං කරොන්තස්සාති** එවං කම්මට්ඨානං තක්කාහතං කරොන්තස්ස. යථා භාවනා පුබ්බෙනාපරං විසෙසං ආවහති, එවං අනුයුඤ්ජන්තස්ස, එවං කරොතො පන යදා සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි සුවිසදානි තික්ඛානි පවත්තන්ති , තදා අස්සද්ධියාදීනං දූරීභාවෙන සාතිසයං ථාමප්පත්තෙහි සත්තහි බලෙහි ලද්ධුපත්ථම්භානි විතක්කාදීනි කාමාවචරානෙව ඣානඞ්ගානි බහූනි හුත්වා පාතුභවන්ති. තතො ච තෙසං උජුවිපච්චනීකභූතා කාමච්ඡන්දාදයො සද්ධිං තදෙකට්ඨෙහි පාපධම්මෙහි දූරීභවන්ති. තෙන වුත්තං **''වික්ඛම්භන්ති… පෙ…. පඤ්ච නීවරණානිපී''**ති. **සමාධියති…පෙ…. යොගිනොති** තස්ස යොගිනො පටිභාගනිමිත්තං ආරබ්භ උප්පන්නඋපචාරසමාධිනා උපචාරජ්ඣානෙන චිත්තම්පි සමාධියති, පටිභාගනිමිත්තම්පි උප්පජ්ජති උපචාරජ්ඣානස්ස තෙන විනා අභාවතො.

871-4. **ඉමස්සාති** පටිභාගනිමිත්තස්ස. **පුරිමස්සාති** උග්ගහනිමිත්තස්ස. **ථවිකාති** ආදාසථවිකතො. **බලාකා විය තොයදෙති** මෙඝසමීපෙ බලාකා විය. සා හි මෙඝස්ස නීලත්තා සයං අතිපරිසුද්ධා උපට්ඨාති, තදා තං උපට්ඨාතීති සම්බන්ධො. එවං ආදාසමණ්ඩලූපමාදීහි උග්ගහනිමිත්තතො පටිභාගනිමිත්තස්ස සුවිසුද්ධතං, සණ්හසුඛුමතඤ්ච දස්සෙති. තෙනාහ **''තතොධිකතර''**න්ති. උග්ගහනිමිත්තෙ අඞ්ගුලිපදපාණිකාපදාදයො කසිණදොසා පඤ්ඤායන්ති, ඉදං පන වුත්තනයෙන තතොපි සතගුණං සහස්සගුණං සුවිසුද්ධං හුත්වා උපට්ඨාතීති අත්ථො. **තනුසණ්ඨානවන්තන්ති**ආදි අපරමත්ථසභාවත්තා වුත්තං. යදි හි තං එදිසං භවෙය්‍ය, චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං සියා, ඔළාරිකං සම්මසනූපගං තිලක්ඛණාහතං, න පනෙතං තාදිසන්ති. යදි පනෙතං න සණ්ඨානාදිවන්තං, කථං ඣානස්ස ආරම්මණභාවොති ආහ **''උපට්ඨා…පෙ…. මය''**න්ති. තත්ථ **පඤ්ඤජන්ති** භාවනාමයං පඤ්ඤාජනිතං, භාවනාපඤ්ඤාය සඤ්ජානනමත්තන්ති වුත්තං හොති. න හි අසභාවධම්මස්ස කුතොචිසමුට්ඨානං අත්ථි. තෙනාහ **''භාවනාමයං උපට්ඨානාකාරමත්ත''**න්ති, කෙවලං සමාධිලාභිනො භාවනාවිසෙසජනිතං තම්මයං උපට්ඨානාකාරමත්තමෙව භාවනාවිසෙසානුභාවෙන උපට්ඨාතීති අත්ථො.

875-8. වික්ඛම්භිතානෙව සන්නිසින්නානෙව න පුන තදත්ථං උස්සාහො කාතබ්බොති අධිප්පායො. පටිභාගනිමිත්තෙ හි උප්පජ්ජමානෙයෙව තංවිසයං උපචාරජ්ඣානං නීවරණෙ වික්ඛම්භෙන්තමෙව උප්පජ්ජති. **කිලෙසා සන්නිසින්නාවාති** අවසෙසා තදෙකට්ඨකිලෙසා ච සම්මදෙව නිසින්නා, උපසන්තාති අත්ථො. ''උපචාරසමාධිනා''ති වුත්තෙ ඉතරොපි සමාධි අත්ථීති අත්ථතො ආපන්නන්ති තම්පි දස්සෙතුං **''ආකාරෙහි පන ද්වීහී''**තිආදි වුත්තං. **ද්වීහි ආකාරෙහීති** ඣානධම්මානං පටිපක්ඛදූරීභාවො, ථිරභාවප්පත්ති චාති ඉමෙහි ද්වීහි කාරණෙහි. ඉදානි තානි කාරණානි සමාධිඅවත්ථාමුඛෙන දස්සෙතුං **''උපචාරක්ඛණෙ''**තිආදි වුත්තං. **උපචාරක්ඛණෙති** උපචාරභූමියං උපචාරාවත්ථායං . **තස්ස පටිලාභෙති** යදත්ථාය අයං පටිපන්නො, තස්ස අප්පනාසමාධිස්ස පටිලාභෙ අධිගමාවත්ථායං. කථං උපචාරභූමියං සමාධියති, කථඤ්ච අප්පනාභූමියන්ති ආහ **''නීවාරණප්පහානෙනා''**තිආදි.

උපචාරක්ඛණෙ යදිපි ඣානඞ්ගානි පටුතරානි මහග්ගතභාවප්පත්තානි න හොන්ති, තෙසං පටිපක්ඛධම්මානං වික්ඛම්භනෙන චිත්තං සමාධියති, පටිලාභභූමියම්පි අප්පනාපත්තානං ඣානඞ්ගානං පාතුභාවෙන සමාධියතීති අත්ථො.

879-80. **අඞ්ගානි…පෙ…. න චාති** උපචාරක්ඛණෙ අඞ්ගානි න ච ථාමජාතානි නෙව භාවනාබලප්පත්තානි හොන්තීති අත්ථො. **අප්පනායාති** අප්පනක්ඛණෙ. **තස්මාති** යස්මා අඞ්ගානි ථාමජාතානි ජායරෙ, තස්මා. **අප්පනාචිත්තං දිවසම්පි පවත්තතීති** යථා නාම බලවා පුරිසො ආසනා වුට්ඨාය දිවසම්පි තිට්ඨෙය්‍ය, එවමෙවං අප්පනාසමාධිම්හි උප්පන්නෙ ඣානචිත්තං සකිං භවඞ්ගවාරං ඡින්දිත්වා උප්පන්නං කෙවලං රත්තිම්පි දිවසම්පි කුසලජවනපටිපාටිවසෙනෙව පවත්තතීති අත්ථො. ‘‘අප්පනාපත්තං දිවසම්පි පවත්තතී’’ති වදතා උපචාරක්ඛණෙ න තථාති දස්සිතං හොති. තත්ථ හි අඞ්ගානං අථාමජාතත්තා යථා නාම දහරො කුමාරො උක්ඛිපිත්වා ඨපියමානො පුනප්පුනං භූමියං පතති, එවමෙවං චිත්තං කාලෙන නිමිත්තං ආරම්මණං කරොති, කාලෙන භවඞ්ගං ඔතරති.

881-4. **තෙනෙව පල්ලඞ්කෙනාති** යස්මිං නිසින්නො පටිභාගනිමිත්තං අධිගච්ඡි, තෙනෙව පල්ලඞ්කෙන කරණභූතෙන, හෙතුභූතෙන වා තං නිමිත්තං වඩ්ඪෙත්වා. උපචාරභූමියඤ්හි නිමිත්තවඩ්ඪනං යුත්තං. **චක්කවත්තියගබ්භොවාති** චක්කවත්ති භවිතුං පුඤ්ඤවා ගබ්භො විය. **පරිහානි න විජ්ජතීති** ලද්ධූපචාරජ්ඣානස්ස පරිහානි න විජ්ජති. නිමිත්තෙ හි අපරිහීනෙ තදාරම්මණං ඣානං අපරිහීනමෙව හොති, නිමිත්තෙ පන ආරක්ඛාභාවෙන විනට්ඨෙ ලද්ධජ්ඣානම්පි විනස්සති තදායත්තවුත්තිත්තා. තෙනාහ **‘‘ආරක්ඛණෙ’’**තිආදි.

885. **ආවාසොති** යස්මිං ආවාසෙ වසන්තස්ස අනුප්පන්නං නිමිත්තං නුප්පජ්ජති, උප්පන්නං වා විනස්සති, අනුපට්ඨිතා ච සති න උපට්ඨාති, අසමාහිතඤ්ච චිත්තං න සමාධියති, අයං අසප්පායො ආවාසො, තස්මා යස්මිං විහාරෙ බහූ ආවාසා හොන්ති, තත්ථ එකෙකස්මිං තීණි තීණි දිවසානි වසිත්වා යත්ථ චිත්තං එකග්ගං න හොති, තං පහාය තබ්බිපරීතෙ වසිතබ්බං. **ගොචරොති** ගොචරගාමො, සො සෙනාසනතො අතිදූරෙ අච්චාසන්නෙ පුබ්බදිසාය වා පච්ඡිමදිසාය වා අසුලභභික්ඛො අසප්පායො. **භස්සන්ති** ද්වත්තිංසතිරච්ඡානකථාපරියාපන්නා අසප්පායකථා. සා හිස්ස නිමිත්තන්තරධානාය සංවත්තති. **පුග්ගලොති** තිරච්ඡානකථිකො, සීලාදිගුණවිරහිතො පුග්ගලො, යං නිස්සාය අසමාහිතං වා චිත්තං න සමාධියති, සමාහිතං වා ථිරං න හොති, එවරූපො. සො හි තං කද්දමොදකමිව අච්ඡං උදකං මලිනමෙව කරොති. **භොජනං** පන කස්සචි අම්බිලං, කස්සචි මධුරං අසප්පායං හොති. **උතුපි** කස්සචි සීතො, කස්සචි උණ්හො. තස්මා යං භොජනං වා උතුං වා සෙවන්තස්ස ඵාසු න හොති, තං භොජනං සො ච උතු අසප්පායො. **ඉරියාපථොති** ඨානචඞ්කමනාදීසු යො ඉමස්ස අසමාහිතචිත්තස්ස සමාධානාය, සමාහිතචිත්තස්ස ච ථිරභාවාය න හොති, අයං අසප්පායො ඉරියාපථො, තස්මා තම්පි ආවාසං විය තීණි දිවසානි උපපරික්ඛිත්වා වජ්ජෙතබ්බං.

886. **සප්පායෙ සත්ත සෙවෙය්‍යාති** වුත්තවිපරීතවසෙන සප්පායෙ ආවාසාදිකෙ සත්ත සෙවෙය්‍ය. තත්ථ භස්සසප්පායං නාම දසකථාවත්ථුසන්නිස්සිතං, තම්පි මත්තාය භාසිතබ්බං. **එවඤ්හි පටිපජ්ජතොති** එවං වුත්තප්පකාරෙන සත්ත අසප්පායෙ වජ්ජෙත්වා සත්ත සප්පායෙ සෙවනවසෙන පටිපජ්ජන්තස්ස නිමිත්තාසෙවනබහුලස්ස.

888-9. යෙන විනා අප්පනාය කුසලො න හොති, සො දසවිධො විධි, අප්පනාකොසල්ලං, තන්නිබ්බත්තං වා ඤාණං ගන්ථවිත්ථාරභයෙන ඉධ න දස්සිතං, අත්ථිකෙන පන **විසුද්ධිමග්ගතො** (විසුද්ධි. 1.60) ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායො. පටිලද්ධෙ නිමිත්තස්මිං, එවඤ්හි සම්පාදයතො අප්පනාකොසල්ලං අප්පනා සම්පවත්තතීති සම්බන්ධො.

890-2. **සාති** අප්පනා. **එවඤ්හීති** හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො, යස්මා ඨානමෙතං න විජ්ජති, **තස්මා චිත්තප්පවත්තිආකාරං** භාවනාචිත්තස්ස ලීනුද්ධතාදිවසෙන පවත්තිආකාරං **සල්ලක්ඛයං** උපධාරෙන්තො **සමතං වීරියස්සෙව** වීරියස්ස සමාධිනා සමතංයෙව **යොජයෙථ,** කථං පන යොජයෙථාති ආහ **‘‘ඊසකම්පී’’**තිආදි. තත්ථ **ලයන්ති** ලීනභාවං, සඞ්කොචන්ති අත්ථො. **යන්තන්ති** ගච්ඡන්තං, **පග්ගණ්හෙථෙව** සමභාවායාති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘අච්චාරද්ධං නිසෙධෙත්වා සමමෙව පවත්තයෙ’’**ති. තං මානසන්ති සම්බන්ධො.

894-9. **එවන්ති** වුත්තප්පකාරෙන වීරියසමතායොජනවසෙන, පටිපන්නභාවනාමානසං පටිභාගනිමිත්තෙයෙව ඨපනවසෙන නිමිත්තාභිමුඛං පටිපාදයතො **තස්ස** යොගිනො. **සමිජ්ඣිස්සතීති** උප්පජ්ජිස්සති . **පථවීකසිණන්ති** පථවීති භාවනාවසෙන උපට්ඨිතං තදෙව පටිභාගනිමිත්තං. **ජවනානීති** කාමරූපාවචරජවනානි. තෙනාහ **‘‘එකං තු රූපාවචරිකං භවෙ’’**ති. **අඤ්ඤෙහීති** පාකතිකෙහි කාමාවචරචිත්තෙහි. **බලවතරාති** භාවනාබලෙන පටුතරභාවප්පත්තියා අච්චන්තබලවන්තො. **පරිකම්මොපචාරතොති** පරිකම්මත්තා, උපචාරත්තා ච. තත්ථ පරිකම්මත්තාති පටිසඞ්ඛරණත්තා. උපචාරත්තාති යථා ගාමාදීනං ආසන්නදෙසො ‘‘ගාමූපචාරො, නගරූපචාරො’’ති වුච්චති, එවං අප්පනාය ආසන්නත්තා සමීපචාරිත්තා. **උපචාරානි** අප්පනං උපෙච්ච චරන්තීති කත්වා. **අප්පනායානුලොමත්තාති** නානාවජ්ජනවීථියං පරිකම්මතොපි ලහුකං අප්පනානිප්ඵාදකවසෙන, ගුණවසෙන වා අප්පනාය අනුකූලත්තා. **එත්ථාති** එතෙසු පරිකම්මොපචාරානුලොමසඤ්ඤිතෙසු. **සබ්බන්තිමං** තතියං, චතුත්ථං වා **ගොත්‍රභූති** පවුච්චති පරිත්තගොත්තස්ස අභිභවනතො, මහග්ගතගොත්තස්ස භාවනතො ච.

900-3. අවිසෙසෙන සබ්බෙසං සබ්බා සමඤ්ඤාති පඨමෙ නයෙ ගහිතාගහණං හොතීති ආහ **''ගහිතාගහණෙනා''**තිආදි. එකෙකස්ස ගහිතනාමං ඉතරෙසං අග්ගහණතො, එකෙකනාමවසෙන ගහිතස්ස ඉතරනාමවසෙන අග්ගහණතො වා නානාවජ්ජනපරිකම්මමෙව පරිකම්මන්ති අධිප්පායෙන **''පඨමං උපචාරං වා''**තිආදි වුත්තං. **චතුත්ථං පඤ්චමං වාති** වා-සද්දො අනියමො, සො පන ඛිප්පාභිඤ්ඤදන්ධාභිඤ්ඤවසෙන වෙදිතබ්බො. ඛිප්පාභිඤ්ඤස්ස හි චතුත්ථං අප්පෙති, දන්ධාභිඤ්ඤස්ස පඤ්චමං. **තතො පරන්ති** පඤ්චමතො පරං. තෙනාහ **''ඡට්ඨෙ වා''**තිආදි. කස්මා න ජායතීති ආහ **''ආසන්නත්තා භවඞ්ගස්සා''**ති. චිත්තනියාමවසෙන හි උප්පජ්ජිතබ්බෙසු සත්තසු ජවනෙසු ඡට්ඨසත්තමජවනවාරගළනට්ඨානභූතත්තා භවඞ්ගස්ස ආසන්නං ජවනං පතති. **තාවදෙති** තාවදෙව. ඡට්ඨං, සත්තමං වා ජවනං පතන්තං විය හොති පරික්ඛීණජවනත්තාති අධිප්පායො.

904-6. අථ කිමෙතං වුච්චති ''ඡට්ඨෙ සත්තමෙ වාපි අප්පනා න ජායතී''ති? **ආභිධම්මිකගොදත්තත්ථෙරො** හි ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.12) ඉමං සුත්තං වත්වා යථා අලද්ධාසෙවනං පඨමජවනං ගොත්‍රභුං න උප්පාදෙති, ලද්ධාසෙවනං පන බලවභාවතො දුතියං, තතියං වා ගොත්‍රභුං උප්පාදෙති, එවං ලද්ධාසෙවනතාය බලවභාවතො ඡට්ඨං, සත්තමම්පි වා අප්පෙතීති ඡට්ඨං, සත්තමම්පි වා අප්පනා හොතීති වදතී''ති ඉමං චොදනං මනසි නිධාය ථෙරස්ස තං මතං පටික්ඛිපිත්වා යථාවුත්තමතමෙව පතිට්ඨාපෙතුං **''පුරිමෙහී''**තිආදි වුත්තං.

පරියන්තෙ ඨාතුං නෙව සක්කොතීති පපාතෙ එව පතතීති අධිප්පායො. **අප්පෙතුං න සක්කොතීති** පතිට්ඨාතුං අප්පනාවසෙන උප්පජ්ජිතුං න සක්කොති. න චෙත්ථ ''පුරිමා පුරිමා''තිආදිසුත්තපදං සාධකං ආසෙවනපච්චයලාභස්ස බලවභාවෙ අනෙකන්තිකත්තා. තථා හි අලද්ධාසෙවනාපි පඨමචෙතනා දිට්ඨධම්මවෙදනීයා හොති, ලද්ධාසෙවනා දුතියචෙතනා යාව ඡට්ඨචෙතනා අපරාපරියවෙදනීයා, තස්මා ලද්ධාසෙවනෙපි ඡට්ඨසත්තමෙ අප්පනා න හොති ආසන්නභවඞ්ගතාය දුබ්බලත්තාති අධිප්පායො. යදි එවං කථං සත්තමජවනචෙතනා උපපජ්ජවෙදනීයා ආනන්තරියා හොති? නායං විසෙසො, ආසෙවනපච්චයලාභෙන බලවප්පත්තියා, කිඤ්චරහි කිරියාවත්ථාවිසෙසතො. **කිරියාවත්ථා** හි ආරම්භමජ්ඣපරියොසානවසෙන තිවිධා. තත්ථ පරියොසානාවත්ථාය සන්නිට්ඨාපකචෙතනාභාවෙන උපපජ්ජවෙදනීයාදිතා හොති, න බලවභාවෙනාති ආචරියා.

907. **එක…පෙ…. පනාති** අයං අප්පනා එකචිත්තක්ඛණායෙව එකවාරමෙව උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, න සමාපත්තිවීථියං විය යථිච්ඡකං පවත්තති. සත්තසු හි ඨානෙසු කාලපරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි, පඨමප්පනායං, ලොකියාභිඤ්ඤාසු, චතූසු මග්ගෙසු, මග්ගානන්තරෙ ඵලෙ, රූපාරූපභවෙසු භවඞ්ගට්ඨානෙ නිරොධස්ස පච්චයෙ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ඵලසමාපත්තියන්ති. එතෙසු හි කත්ථචි අතිඉත්තරා, කත්ථචි අප්පමාණා චිත්තක්ඛණා හොන්ති, කත්ථචි සම්පුණ්ණජවනවීථි අද්ධා ලබ්භති. තථා හි මග්ගානන්තරං ඵලං තිණ්ණං උපරි න හොති, නිරොධස්ස පච්චයො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ද්වින්නං උපරි න හොති, රූපාරූපභවෙසු භවඞ්ගස්ස පරිමාණං නත්ථි, සෙසෙසු පන චතූසු ඨානෙසු එකමෙව චිත්තන්ති තස්මා එකචිත්තක්ඛණිකායෙව අප්පනා හොතීති වෙදිතබ්බා.

908. **පච්චවෙක්ඛණහෙතුකන්ති** පච්චවෙක්ඛණහෙතුං කත්වා. නනු ච පච්චවෙක්ඛණං ආවජ්ජනාදීහි, න පන තෙන ආවජ්ජනාදි, තස්මා කථං පච්චවෙක්ඛණහෙතුකං හොතීති යුජ්ජති? නායං දොසො භවනකිරියාය පච්චවෙක්ඛණහෙතුකත්තා. න හි අසති පච්චවෙක්ඛණෙ සා හොති නිරොධස්ස පච්චයභූතඣානන්තරම්ව, සති පන පච්චවෙක්ඛණෙ සා හොති, තස්මා අන්වයබ්‍යතිරෙකවසෙන ලබ්භති. තස්සා පච්චවෙක්ඛණහෙතුකතාති න න යුජ්ජති ''පච්චවෙක්ඛණහෙතුක''න්ති වචනං. පච්චවෙක්ඛණහෙතුකං ආවජ්ජනන්ති වා සම්බන්ධො. **ආවජ්ජනඤ්හි** පච්චවෙක්ඛණඤාණානං අනන්තරපච්චයභාවෙන කාරණං හොති.

911-3. නානාවිසයලුද්ධස්ස , ඉතො චිතො ච භමන්තස්ස චෙතසොති සම්බන්ධො. **සමාධානෙචාති** සමාධානා එව, සමාධානකරණතොති අත්ථො. **පාමොජ්ජභාවතොති** පාමොජ්ජෙන සමානයොගක්ඛමතාය තස්සා තබ්භාවවුත්තිත්තා. අථ වා බ්‍යාපාදෙන සට්ඨියමානස්ස චිත්තස්ස පමුදිතභාවකරණතො පීතියෙව ''පාමොජ්ජ''න්ති වුච්චති, තස්ස භාවො, තස්මා පාමොජ්ජසභාවත්තාති අත්ථො. **සීතලත්තසභාවතොති** බ්‍යාපාදග්ගිනා සන්තාපියමානස්ස චිත්තස්ස නිබ්බාපනවසෙන සීතලත්තසභාවත්තා.

914-6. **සවිප්ඵාරිකභාවෙනාති** යොනිසො සඞ්කප්පවසෙන කාමවිතක්කාදිං මද්දිත්වා පවත්තනතො සවිප්ඵාරිකසභාවෙන. **නෙක්ඛම්මාදිපවත්තිතොති** එත්ථ නෙක්ඛම්ම-ග්ගහණෙන බ්‍රහ්මවිහාරවජ්ජං පඨමජ්ඣානං ගහිතං. **ආදි**-සද්දෙන තීසු බ්‍රහ්මවිහාරෙසු පඨමජ්ඣානං ගහිතන්ති වදන්ති. **අවූපසන්තභාවස්සාති** උද්ධච්චස්ස සරූපකථනෙන තංසභාවත්තිනො අනුතාපසභාවස්ස කුක්කුච්චස්සාපි සරූපං කථිතමෙවාති දට්ඨබ්බං. තථා **සයඤ්චෙචාතිසන්තතොති** උද්ධච්චපටිපක්ඛසභාවවචනෙන කුක්කුච්චපටිපක්ඛො පීතිභාවොපි. තෙනාහ **''සුඛං උද්ධච්චකුක්කුච්චද්ධංසස්සා''**ති. **මතියා අනුරූපත්තාති** පඤ්ඤාය අනුරූපත්තා. තථා ච වුත්තං **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන** ''විචාරො විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛො ආරම්මණෙ අනුමජ්ජනවසෙන පඤ්ඤාපතිරූපකසභාවත්තා''ති. පොත්ථකෙසු පන ''පීතියා අනුරූපත්තා''ති පාඨො දිස්සති, තස්ස ච විචාරො

අනුමජ්ජනසභාවවන්තතාය පීති විය ආරම්මණෙ අනිවත්තන්තො ඔගාහෙත්වා පවත්තතීති පීතියා අනුරූපත්තා සන්දෙහසභාවත්තා ආරම්මණං අනජ්ඣොගාහෙත්වා පවත්තමානාය විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛොති අත්ථං වදන්ති.

917. **තිවිධකල්‍යාණන්**ති ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණතාසඞ්ඛාතාහි පටිපදාවිසුද්ධිආදීහි තිවිධකල්‍යාණතාහි යුත්තං. යථාහ ''පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදි, උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා මජ්ඣෙ, සම්පහංසනා පරියොසාන''න්ති (පටි. ම. 1.158). තත්ථ පුබ්බභාගපටිපදාවසෙන ඣානස්ස පරිපන්ථතො විසුජ්ඣනං පටිපදාවිසුද්ධි නාම, සා පන යස්මා ඣානස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ලබ්භති, තස්මා වුත්තං ''පටිපදාවිසුද්ධි ආදී''ති. විසොධෙතබ්බතාදීනං අභාවතො ඣානපරියාපන්නාය තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චනිප්ඵත්තියා අනුබ්‍රූහනා උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා නාම. සා පනායං විසෙසතො ඣානස්ස ඨිතික්ඛණෙ ලබ්භති. තෙන වුත්තං ''උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා මජ්ඣෙ''ති. තත්ථ ධම්මානං අනතිවත්තනාදිසාධකස්ස ඤාණස්ස කිච්චනිප්ඵත්තිවසෙන පරියොදපනා සම්පහංසනා නාම. සා ඣානස්ස ඔසානක්ඛණෙ පාකටා හොතීති වුත්තං ''සම්පහංසනා පරියොසාන''න්ති.

අභයගිරිවාසිනො ''පටිපදාවිසුද්ධි නාම සසම්භාරිකො උපචාරො, උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා නාම අප්පනා, සම්පහංසනා නාම පච්චවෙක්ඛණා''ති (විසුද්ධි. 1.75) එවං පටිපදාවිසුද්ධිආදිකෙ වණ්ණෙන්ති, තං අයුත්තං. එවඤ්හි සති අඣානධම්මෙහි ඣානධම්මස්ස ගුණසංකිත්තනං නාම කතං හොති. න හි භූමන්තරං භූමන්තරපරියාපන්නං හොති, අන්තොඅප්පනායමෙව ආගමනවසෙන පටිපදාවිසුද්ධි, තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චනිප්ඵත්තිආදීහි උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනාදයො ච වෙදිතබ්බා. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං භගවතා ''එකත්තගතං චිත්තං පටිපදාවිසුද්ධිපක්ඛන්තරඤ්චෙව හොති උපෙක්ඛානුබ්‍රූහිතඤ්ච ඤාණෙන සම්පහංසිත''න්ති (පටි. ම. 1.158). එත්ථ හි **එකත්තගතං චිත්තන්**ති ඉන්ද්‍රියානං එකරසභාවෙන, එකග්ගතාය ච සිඛප්පත්තියා තදනුගුණඑකත්තගතං සසම්පයුත්තමප්පනාචිත්තං, තස්සෙව පටිපදාවිසුද්ධිපක්ඛන්දනාදි පක්ඛන්තරං වුච්චති.

දසලක්ඛණසංයුතන්ති ''ආදිම්හි තීණි ලක්ඛණානි, මජ්ඣෙ තීණි, පරියොසානෙ චත්තාරී''ති එවං දසපරිමාණෙහි අප්පනාය ලක්ඛිතබ්බභාවෙන ලක්ඛණසඞ්ඛාතෙහි පරිපන්ථතො විසුද්ධිඣානාදීහි සංයුත්තං. වුත්තඤ්හෙතං –

> ''පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදි. ආදිස්ස කති ලක්ඛණානි? ආදිස්ස තීණි ලක්ඛණානි. යො තස්ස පරිපන්ථො, තතො චිත්තං විසුජ්ඣති, විසුද්ධත්තා චිත්තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති, පටිපන්නත්තා තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දති, යඤ්ච පරිපන්ථතො චිත්තං විසුජ්ඣති, යඤ්ච විසුද්ධත්තා චිත්තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති, යඤ්ච පටිපන්නත්තා තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දති, පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදි, ආදිස්ස ඉමානි තීණි ලක්ඛණානි. තෙන වුච්චති පඨමං ඣානං ආදිකල්‍යාණඤ්චෙව හොති ලක්ඛණසම්පන්නඤ්ච.
>
> ''පඨමස්ස ඣානස්ස උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා මජ්ඣෙ, මජ්ඣස්ස කති ලක්ඛණානි? මජ්ඣස්ස තීණි ලක්ඛණානි. විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති, සමථපටිපන්නං අජ්ඣුපෙක්ඛති , එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති, යඤ්ච විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති, යඤ්ච සමථපටිපන්නං අජ්ඣුපෙක්ඛති, යඤ්ච එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති, පඨමස්ස ඣානස්ස උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා මජ්ඣෙ, මජ්ඣස්ස ඉමානි තීණි ලක්ඛණානි. තෙන වුච්චති පඨමං ඣානං මජ්ඣෙකල්‍යාණඤ්චෙව හොති ලක්ඛණසම්පන්නඤ්ච.
>
> ''පඨමස්ස ඣානස්ස සම්පහංසනා පරියොසානං. පරියොසානස්ස කති ලක්ඛණානි? පරියොසානස්ස චත්තාරි ලක්ඛණානි. තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙන සම්පහංසනා, ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙන සම්පහංසනා, තදුපගවීරියවාහනට්ඨෙන සම්පහංසනා, ආසෙවනට්ඨෙන සම්පහංසනා, පඨමස්ස ඣානස්ස සම්පහංසනා පරියොසානං, පරියොසානස්ස ඉමානි චත්තාරි ලක්ඛණානි. තෙන වුච්චති පඨමං ඣානං පරියොසානකල්‍යාණඤ්චෙව හොති ලක්ඛණසම්පන්නඤ්චා''ති (පටි. ම. 1.158).

එත්ථ ච ගොත්‍රභුචිත්තස්ස නානාවජ්ජනවීථියං උප්පජ්ජනාරහපරිපන්ථතො විසුජ්ඣනතො තදාගමනවසෙන ඣානචිත්තස්ස විසුජ්ඣනාකාරං සන්ධාය ''යො තස්ස පරිපන්ථො, තතො චිත්තං විසුජ්ඣතී''ති වුත්තං. ගොත්‍රභුචිත්තස්සෙව තථා විසුද්ධත්තා ආවරණවිරහිතං හුත්වා එකත්තනයෙන මජ්ඣිමසමථනිමිත්තසඞ්ඛාතං සමප්පවත්තං අප්පනාසමාධිපටිපජ්ජනං සන්ධාය ''විසුද්ධත්තා චිත්තං මජ්ඣිමසමථනිමිත්තං පටිපජ්ජතී''ති වුත්තං. තථා හි ඛීරස්සෙව දධිභාවාභාවෙපි තදෙව ඛීරං දධිසම්පන්නන්තිආදීසු විය ගොත්‍රභුචිත්තස්ස අප්පනාභාවාභාවෙපි එකසන්තතිපරිණාමූපගමනවසෙන තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං ලීනුද්ධච්චසඞ්ඛාතඅන්තද්වයානුපගමනෙන මජ්ඣිමං පච්චනීකවූපසමනතො යථා සමථසඞ්ඛාතං යොගිනො සුඛවිසෙසානං කාරණභාවතො නිමිත්තභූතං අප්පනාසමාධිං පටිපජ්ජති නාම, තථා පටිපන්නත්තා පන සමාහිතභාවූපගමනෙන එකත්තනයවසෙනෙව තත්ථ පක්ඛන්දනං සන්ධාය ''පටිපන්නත්තා තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දතී''ති වුත්තං. එකත්තනයඤ්හි විනා ගොත්‍රභුස්ස අප්පනාපක්ඛන්දනං නත්ථි. එවං තාව පුරිමචිත්තෙ විජ්ජමානාකාරස්ස ඉධ නිබ්බත්තියා ඣානං උප්පාදක්ඛණෙ තිවිධලක්ඛණසම්පන්නං නාම. යථා හි ලොකියවිපස්සනාය කිච්චනිප්ඵත්තියා ලොකුත්තරමග්ගො ''විපස්සනා''ති වුච්චති, එවං විසුද්ධස්ස පන තස්ස පුන විසොධනෙ බ්‍යාපාරාකරණතො තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාකිච්චවසෙන පුග්ගලස්ස අජ්ඣුපෙක්ඛනතො වුත්තං ''විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛතී''ති. අප්පනාසමාධිභාවූපගමනෙන සමථප්පටිපන්නස්ස පුන සමාධානෙ බ්‍යාපාරාකරණතො වුත්තං ''සමථපටිපන්නං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛතී''ති.

එවං සමථපටිපන්නභාවතොයෙව පුබ්බෙ ''කථං නු බො කිලෙසසංසග්ගං පජහෙය්‍යා''න්ති පටිපන්නස්ස ඉදානි සමථපටිපත්තියා තස්ස පහීනත්තා පාපමිත්තසංසග්ගං පහාය එකස්ස විහරතො සප්පුරිසස්ස විය එකත්තෙන උපට්ඨිතස්ස ඣානචිත්තස්ස පුන එකත්තුපට්ඨානෙ බ්‍යාපාරාකරණං සන්ධාය ''එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛතී''ති වුත්තං. එවං තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චවසෙන ඣානං මජ්ඣෙ තිවිධලක්ඛණසම්පන්නං නාම හොති. පුබ්බභාගප්පවත්තපාරිහාරියඤාණෙන චිත්තස්ස සංකිලෙසවොදානකරධම්මෙසු ආදීනවානිසංසං දිස්වා යථා තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තනං හොති, තථා භාවනාය සම්පහංසිතත්තා විසොධිතත්තා තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය වසෙන අනුබ්‍රූහිතෙ චිත්තෙ සමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතයුගනද්ධධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තියා පවත්තනං සන්ධාය වුත්තං ''තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙන සම්පහංසනා''ති. සද්ධාපඤ්චමකානං ඉන්ද්‍රියානං නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිවසෙන එකරසතං සන්ධාය වුත්තං ''ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙන සම්පහංසනා''ති. තෙසං අනතිවත්තනසම්පහංසනානං අනුරූපවසෙන අලීනං අනුද්ධතං හුත්වා වීරියස්ස පවත්තිං සන්ධාය ''තදුපගවීරියවාහනට්ඨෙන සම්පහංසනා''ති වුත්තං. යා පනස්ස තස්මිං ඛණෙ පවත්තා ආසෙවනා, උප්පාදතො පට්ඨාය ඨිතිපරියොසානානං ආසෙවනපච්චයභාවවසෙන පවත්තාකාරො, තං සන්ධාය ''ආසෙවනට්ඨෙන සම්පහංසනා''ති වුත්තං. එවං ධම්මානං අනතිවත්තනාදිභාවසාධනෙන පරියොදාපකස්ස ඤාණස්ස කිච්චවසෙන ඣානපරියොසානෙ චතූහි ලක්ඛණෙහි සම්පන්නං නාමාති වෙදිතබ්බං.

919-20. **විසොධෙත්වාන පාපකෙ**ති පාරිපන්ථිකෙ ධම්මෙ විසෙසෙන සොධෙත්වා සයං පහානමත්තෙ අට්ඨත්වා අතිසයප්පහානවසෙන පුන සොධෙත්වාති වුත්තං හොති. **චිත්තභාවනවෙපුල්ල**න්ති සමාධිභාවනාය විපුලභාවං. යථා හි භාවනාවසෙන නිමිත්තස්ස උප්පත්ති, එවමස්ස භාවනාවසෙන වඩ්ඪනම්පි, තස්මා එකඞ්ගුලාදිවසෙන නිමිත්තං වඩ්ඪයන්තස්ස පුනප්පුනං බහුලීකාරෙන ඣානභාවනාපි වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං, අභිඤ්ඤාවසෙන ච වෙපුල්ලං ආපජ්ජති. තෙන වුත්තං **''චිත්තභාවනවෙපුල්ලං…පෙ…. වඩ්ඪෙතබ්බ''**න්ති.

921-3. **වඩ්ඪනාභූමියො ද්වෙ**වාති වඩ්ඪනට්ඨානානි ද්වෙයෙව. ද්වීසු ඨානෙසු අවස්සං එකත්තං වඩ්ඪෙතබ්බන්ති ආචරියා. **තත්‍රා**ති සාමිඅත්ථෙ භුම්මවචනං, තස්සාති අත්ථො. **තත්‍රා**ති වා ද්වීසු භූමීසු. **කසිතබ්බං…පෙ…. යථිච්ඡක**න්ති යථා නාම කස්සකො කසිතබ්බට්ඨානං නඞ්ගලෙන පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡෙදබ්භන්තරං කසිතුං තං ඨානං පරිච්ඡින්දති, එවමෙවං එකඞ්ගුලද්වඞ්ගුලතිවඞ්ගුලචතුරඞ්ගුලමත්තං මනසා පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡින්දිත්වා යථාපරිච්ඡෙදං වඩ්ඪෙතබ්බං. තතො විදත්ථිරතනප්පමුඛපරිවෙණවිහාරසීමානං, ගාමනිගමජනපදරජ්ජසමුද්දසීමානඤ්ච පරිච්ඡෙදවසෙන වඩ්ඪයන්තෙන චක්කවාළපරිච්ඡෙදං කත්වා වා තතො වාපි උත්තරි පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං. තෙන වුත්තං **''යථිච්ඡකං වඩ්ඪෙතබ්බ''**න්ති. අපරිච්ඡින්දිත්වා පන න වඩ්ඪෙතබ්බං. න හි අපරිච්ඡෙදෙ භාවනා පවත්තති. තථා ච වුත්තං ''සන්තකෙ නො අනන්තකෙ''ති. එවං වඩ්ඪිතඤ්ච තං නිමිත්තං වඩ්ඪිතවඩ්ඪිතට්ඨානෙ පථවියා උක්කූලවිකූලනදීවිදුග්ගපබ්බතවිසමෙසු සඞ්කුසතසමබ්භාහතං උසභචම්මං විය හොති.

924-6. තස්මිං පන නිමිත්තෙ පත්තපඨමජ්ඣානෙන ආදිකම්මිකෙන ඉදානෙව දුතියජ්ඣානාදිඅධිගමාය උස්සාහං අකත්වා තස්මිංයෙව පඨමජ්ඣානෙ පඤ්චහාකාරෙහි සුචිණ්ණවසිනා භවිතබ්බන්ති දස්සෙතුං **''පත්තෙපී''**තිආදි වුත්තං. සුචිණ්ණො වසො වසිභාවො එතෙනාති **සුචිණ්ණවසිනා,** සුට්ඨු ආසෙවිතවසිනාති අත්ථො. කතමා තා වසියො, යාසං වසෙනායං පඤ්චහාකාරෙහි සුචිණ්ණවසීති ආහ **''ආවජ්ජන''**න්තිආදි. තත්ථ **ආවජ්ජන**න්ති න ආවජ්ජනමත්තමෙව අධිප්පෙතං ආවජ්ජනවසිතාය අධිප්පෙතත්තා. ආවජ්ජනාය පන උප්පන්නාය ජවනෙහිපි භවිතබ්බං. තානි ච බො ආවජ්ජනකප්පරතාය චිත්තාභිනීහාරස්ස යථාවජ්ජිතවසෙන හොන්ති. අධිගමෙන සමං, සසම්පයුත්තස්ස ඣානස්ස සම්මා ආපජ්ජනං පටිපජ්ජනං **සමාපත්ති**. අභිභුය්‍ය ඨපනං, අධිට්ඨානං වියාති වා **අධිට්ඨානං. වසිතා**ති එතෙසු ආවජ්ජනාදීසු යථාරුචි පවත්තියො , යත්ථිච්ඡකං, යදිච්ඡකං, යාවතිච්ඡකං පවත්තිතුං සමත්ථභාවො.

තත්ථ පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨාය පඨමං විතක්කං ආවජ්ජයතො භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං විතක්කාරම්මණානෙව චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, තතො ද්වෙ භවඞ්ගානි, තතො පුන විචාරාරම්මණං ආවජ්ජනං වුත්තනයෙනෙව ජවනානීති එවං පඤ්චසු ඣානඞ්ගෙසු පටිපාටියා නිරන්තරං චිත්තං පෙසෙතුං සමත්ථභාවො, තත්ථ අදන්ධායිතත්තං **ආවජ්ජනවසිතා** නාම. සමාපජ්ජිතුකාමතානන්තරං ද්වීසු භවඞ්ගෙසු උප්පන්නෙසු භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං සමාපජ්ජිතුං සමත්ථතා **සමාපජ්ජනවසිතා** නාම. අයඤ්ච මත්ථකප්පත්තා ආවජ්ජනසමාපජ්ජනා සත්ථු යමකපාටිහාරියකාලධම්මදෙසනාදීසු ලබ්භති. ධම්මසෙනාපතිස්ස යක්ඛෙන සීසෙ පහාරදානසමයෙ, මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස නන්දොපනන්දදමනසමයෙ වා ලබ්භති, අඤ්ඤත්ථ පන තතො දන්ධායෙව, සෙතු විය සීඝසොතාය නදියා ඔඝං භවඞ්ගවෙගං උපච්ඡින්දිත්වා යථාපරිච්ඡින්නකාලං ඣානං ඨපෙතුං සමත්ථතා, භවඞ්ගපාතතො රක්ඛණයොග්‍යතා **අධිට්ඨානවසිතා** නාම. යථාපරිච්ඡින්නකාලං අතික්කමිතුං අදත්වා ඣානතො වුට්ඨානසමත්ථතා **වුට්ඨානවසිතා** නාම.

අථ වා යථාපරිච්ඡින්නකාලතො උපරි ගන්තුං අදත්වා ඨපනසමත්ථතා අධිට්ඨානවසිතා නාම. පරිච්ඡින්නකාලතො අන්තො අවුට්ඨහිත්වා යථාකාලවසෙනෙව වුට්ඨානසමත්ථතා වුට්ඨානවසිතා නාම. අථ වා වුත්තනයෙනෙව පරිච්ඡින්නකාලතො අනූනං කත්වා සමාපත්තිං ඨපෙතුං සමත්ථතාව අධිට්ඨානවසිතා නාම. කාලපරිච්ඡෙදං අතික්කමිත්වා වුට්ඨිතස්සපි නිද්දාලුකස්ස පටිබුජ්ඣිත්වා පුනප්පුනං නිද්දොක්කමනං විය වුට්ඨිතසමාපත්තිමෙව පුනප්පුනං අසමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨානසමත්ථතා, තත්ථ ආලයාකරණයොග්‍යතා ච වුට්ඨානවසිතා නාම.

පච්චවෙක්ඛණවසිතා පන ආවජ්ජනවසිතාය එව සඞ්ගහිතා. පච්චවෙක්ඛණජවනානෙව හි තෙසං තෙසං ඣානඞ්ගානං ආවජ්ජනානන්තරං පවත්තානි, තස්මා යදග්ගෙන ආවජ්ජනවසියා සිද්ධි, තදග්ගෙන පච්චවෙක්ඛණවසිතා සිද්ධාති වෙදිතබ්බං. කෙචි පන ඣානඞ්ගානං අපාකටභාවෙපි තෙසු නිරන්තරං ආවජ්ජනාය පවත්තනසමත්ථතා ආවජ්ජනවසිතා නාම, තෙසං යථාසභාවපච්චවෙක්ඛණවසෙන ජවනප්පවත්තනසමත්ථතා පච්චවෙක්ඛණවසිතා නාම. අථ වා සතිපි සත්තන්නං ජවනානං පවත්තියං නිරන්තරං ආවජ්ජනසමත්ථතා ආවජ්ජනවසිතා නාම, වසිතාබලෙන සත්තමජවනං අප්පත්වා චතුපඤ්චජවනෙහෙව පච්චවෙක්ඛණසමත්ථතා පච්චවෙක්ඛණවසිතා නාම. අථ වා ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙහි පච්චවෙක්ඛිතුං අසමත්ථභාවෙපි ''පච්චවෙක්ඛිස්සාමී''ති උප්පන්නආවජ්ජනානන්තරමෙව භවඞ්ගෙසු කාලං අවීතිනාමෙත්වා සීඝමෙව ආවජ්ජිතුං සමත්ථතා ආවජ්ජනවසිතා නාම, වසිතාබලෙන, පච්චවෙක්ඛණබලෙන ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙහිපි පච්චවෙක්ඛිතුං සමත්ථතා පච්චවෙක්ඛණවසිතා නාමාති වදන්ති. යස්මා පනෙතා යථාවුත්තනියාමෙන පුනප්පුනං ආවජ්ජනාදිනා සාධෙතබ්බා, තස්මා වුත්තං ''ආවජ්ජිත්වා''තිආදි.

927. ඉමෙසු පන ආදිකම්මිකෙන සමාපජ්ජනබහුලෙනෙව භවිතබ්බං, න පච්චවෙක්ඛණබහුලෙන. පච්චවෙක්ඛණබහුලස්ස හි ඣානඞ්ගානි ථූලානි දුබ්බලානි හුත්වා උපට්ඨහන්ති, අථස්ස තානි එව උපට්ඨිතත්තා උපරි උස්සුක්කනාය පච්චයතං නාපජ්ජන්ති, සො අප්පගුණෙ ඣානෙ උස්සුක්කමානො පඨමජ්ඣානාව පරිහායති, න ච සක්කොති දුතියං අධිගන්තුං. තෙන වුත්තං **''පඨමෙ අවසිප්පත්තෙ''**තිආදි. **උභතො භට්ඨොති** පුන පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිතුං න සක්කොතීති අධිප්පායො. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

> ''ඉධෙකච්චො භික්ඛු බාලො අබ්‍යත්තො අඛෙත්තඤ්ඤූ අකුසලො විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පීතිසුඛං පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, සො තං නිමිත්තං නාසෙවති, න භාවෙති, න බහුලීං කරොති, න ස්වාධිට්ඨිතං අධිට්ඨාති. තස්ස එවං හොති 'යංනූනාහං විතක්කවිචාරානං වූපසමා…පෙ…. දුතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍යා'න්ති, සො න සක්කොති විතක්කවිචාරානං වූපසමා…පෙ…. දුතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං. තස්ස එවං හොති 'යංනූනාහං විවිච්චෙව කාමෙහි…පෙ…. පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍යා'න්ති, සො න සක්කොති විවිච්චෙව කාමෙහි…පෙ…. පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, භික්ඛු උභතො භට්ඨො උභතො පරිහීනො''ති (අ. නි. 9.35).

928-31. **කාමස්සහගතා…පෙ…. චරන්තීති** ආරම්මණවසෙන කාමසහගතා හුත්වා සඤ්ඤා චෙව මනසිකාරා ච සමුදාචරන්ති. සඤ්ඤාසීසෙන චෙත්ථ තංසහගතො චිත්තුප්පාදො ගහිතො, මනක්කාර-ග්ගහණෙන ආවජ්ජනන්ති දට්ඨබ්බං. කාමානුපක්ඛන්දානං සඤ්ඤාමනසිකාරානං වසෙන හානං පරිහානිං භජතීති **හානභාගියං**. කෙචි පන ''සංකිලෙසන්ති හානභාගියො ධම්මො'ති (විභ. 828) වචනතො හානභාගියා කාමසඤ්ඤාදිකාති තෙහි පරිහාපියමානං ඣානම්පි කාරණූපචාරෙන හානභාගියං නාමා''ති වදන්ති. **තදනුධම්මතා සතීති** තස්සෙව ඣානස්ස අනුධම්මතා ආරම්මණවසෙන තදනුගතා සතිපතිරූපකා නිකන්ති. **අතක්කසහිතාති** අවිතක්කං දුතියජ්ඣානං පත්තුකාමස්ස තං සන්තතො, මනසි කරොතො ආරම්මණවසෙන තංසහගතා. **විසෙසභාගියන්ති** විසෙසභූතස්ස දුතියජ්ඣානස්ස පදට්ඨානතාය තං භජතීති විසෙසභාගියං. **නිබ්බිදාසංයුතාති** විපස්සනාරම්මණා.

932-5. **පගුණතොති** වසිතප්පත්තතො. **ආසන්නාකුසලාරිකාති** නීවරණප්පහානස්ස තංපඨමතාය ආසන්නනීවරණපච්චත්ථිකා. ථූලං නාම විපුලම්පි ඵෙග්ගු විය සුඛභඤ්ජනීයන්ති ආහ **''ථූලත්තා…පෙ…. දුබ්බලා''**ති. **තතොති** දුතියජ්ඣානතො. දුබ්බලානි අඞ්ගානි ඉමිස්සාති **අඞ්ගදුබ්බලා. සන්තතො චින්තයිත්වාති** පඨමජ්ඣානෙ විය ඔළාරිකඞ්ගානං අභාවතො, සන්තධම්මසමඞ්ගිතාය ච සන්තන්ති එවං සන්තවසෙන මනසි කත්වා. කිඤ්චාපි හි යෙ ධම්මා දුතියජ්ඣානෙ පීතිසුඛාදයො, තෙ පඨමජ්ඣානෙපි සන්ති, තෙහි පන තෙ සන්තතරා, පණීතතරා ච හොන්ති. **නිකන්තින්ති** නිකාමනං අපෙක්ඛන්ති අත්ථො. **පරියාදායාති** ඛෙපෙත්වා, වික්ඛම්භෙත්වාති අත්ථො.

943-4. **සම්පසාදනන්ති** සම්පසාදනසඞ්ඛාතාය සද්ධාය යොගතො ඣානම්පි සම්පසාදනං නීලවණ්ණයොගතො නීලවත්ථං විය. නනු චායං සද්ධා පඨමජ්ඣානෙපි අත්ථි, කස්මා ඉදමෙව ''සම්පසාදන''න්ති වුත්තන්ති? වුච්චතෙ – පඨමජ්ඣානං විතක්කවිචාරක්ඛොභෙන වීචිතරඞ්ගසමාකුලමිව ජලං න සුප්පසන්නං හොති, තස්මා සතිපි සද්ධාය තං සම්පසාදනන්ති න වුත්තං. ඉමස්මිං පන විතක්කවිචාරක්ඛොභාභාවෙන ලද්ධොකාසා බලවතී සද්ධා, තස්මා බලවසද්ධාය සමන්නාගතත්තා ඉදමෙව ''සම්පසාදන''න්ති වුත්තං. **අජ්ඣත්තන්ති** නියකජ්ඣත්තං, අත්තනි ජාතං, අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බත්තන්ති අත්ථො. තීණි අඞ්ගානි ඉමස්සාති **තිවඞ්ගිකං. සෙසන්ති** පීතිආදීනං අඤ්ඤෙහි බලවභාවො, තිණ්ණං චතුන්නං වා ජවනානං පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභුභාවො, ඡට්ඨෙ සත්තමෙ වා අප්පනායානුප්පත්ති එකචිත්තක්ඛණතා, තතො භවඞ්ගපාතො, පුන භවඞ්ගං විච්ඡින්දිත්වා පච්චවෙක්ඛණත්ථාය ආවජ්ජනං, තතො ඣානපච්චවෙක්ඛණන්ති ඉදං සබ්බං වුත්තාවසෙසං **හෙට්ඨා** පඨමජ්ඣානෙ වුත්තනයෙනෙව සමුපලක්ඛිතබ්බං.

948-9. **පියතොති** කාමයතො. **උප්පිලාපනන්ති** කාමඤ්චායං පරිග්ගහෙසු අපරිච්චත්තපෙමස්ස අනාදීනවදස්සිනො තණ්හාසහගතාය පීතියා පවත්තිආකාරො, ඉධ ච දුතියජ්ඣානපීති අධිප්පෙතා, තථාපි සබ්බසො

පීතියං අවිරත්තස්සාපි අනුබන්ධෙය්‍යාති උප්පිලාපනං ඉධ ආදීනවවසෙන වුත්තං. අථ වා දුතියජ්ඣානස්සෙව තතියජ්ඣානං විය අභුත්වා උප්පිලාපනාකාරෙන පවත්ති උප්පිලාපනං වියාති උප්පිලාපනන්ති වුත්තං. තතියං සන්තතො දිස්වාති සම්බන්ධො.

957-8. **සතියා සම්පජඤ්ඤෙන සම්පන්නන්ති** සරණලක්ඛණාය සතියා, අසම්මොහලක්ඛණෙන සම්පජඤ්ඤෙන ච සම්පන්නං. කාමං පුරිමජ්ඣානෙසුපි සතිසම්පජඤ්ඤං අත්ථි, න හි මුට්ඨස්සතිස්ස, අසම්පජානතො ච උපචාරමත්තම්පි සම්පජ්ජති, පගෙව අප්පනා, යෙභුය්‍යෙන පන අවිප්පයොගීභාවෙන පවත්තමානෙසු පීතිසුඛෙසු පීතිසඞ්ඛාතස්ස ඔළාරිකඞ්ගස්ස පහානෙ සුඛුමතාය ඉධ සාතිසයො සතිසම්පජඤ්ඤබ්‍යාපාරොති ඉධෙව සතිසම්පජඤ්ඤසම්පන්නතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. **එකඞ්ගහීනන්ති** පීතියා පහීනභාවෙන එකඞ්ගවිප්පහීනං. සා පනෙසා දුතියජ්ඣානස්ස විතක්කවිචාරා විය අප්පනාක්ඛණෙයෙව පහීයති. තෙනස්ස සා ‘‘පහානඞ්ග’’න්ති වුච්චති.

972. සොමනස්සස්ස පහීනත්තා ආහ **‘‘එකඞ්ගවිප්පහීන’’**න්ති. තඤ්ච පන සොමනස්සං එකවීථියං පුරිමජවනෙසුයෙව පහීයති.

974. පුරිමජ්ඣානෙසු පරිකම්මාදිවසෙන පවත්තානං කාමාවචරජවනානං එකසදිසත්තා ඉධ ලබ්භමානං කඤ්චි විසෙසං දස්සෙතුං **‘‘යස්මා’’**තිආදි වුත්තං. **ආසෙවනං න හොතීති** ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො න හොති. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – යස්මා පදන්තරසඞ්ගහිතස්ස අත්තනො සභාවග්ගාහාපනසඞ්ඛාතආසෙවනපච්චයත්තාභාවතො සුඛවෙදනා උපෙක්ඛාවෙදනාය ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො න හොති, චතුත්ථජ්ඣානෙච උපෙක්ඛාවෙදනාය භවිතබ්බං සාතිසයං සුඛවිරාගභාවනත්තා, තස්මා ඉධ අප්පනාවීථියං උපෙක්ඛාසම්පයුත්තජවනෙහෙව භවිතබ්බන්ති.

976. එවං චතුක්කනයවසෙන ඣානප්පභෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි පඤ්චකනයම්පි දස්සෙතුං **‘‘යං චතුක්කනයෙ’’**තිආදි වුත්තං. **ද්විධා පන කත්වානාති** විතක්කවිචාරානං විසුං විසුං පහානඞ්ගවසෙන ගණනතො ද්විධා කත්වා. **දුතියං තතියං කතන්ති** අවිතක්කවිචාරමත්තං අවිතක්කඅවිචාරන්ති එවං දුතියජ්ඣානඤ්චෙව තතියජ්ඣානඤ්ච කතං අභිධම්මෙති අධිප්පායො. සුත්තන්තෙසු හි පඤ්චකනයො සරූපතො න ගහිතො, කස්මා පන අභිධම්මෙ ගහිතොති? පුග්ගලජ්ඣාසයතො, සන්නිසින්නදෙවපරිසාය හි යෙසං පඨමජ්ඣානෙ විතක්කො එව ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, ඉතරෙ සන්තතො, තෙසං චතුරඞ්ගිකං අවිතක්කවිචාරමත්තං දුතියජ්ඣානං කත්වා පඤ්චකනයෙන දෙසෙසි. යෙසං විතක්කවිචාරා ඔළාරිකතො උපට්ඨිතා, තතො තෙසං අවිතක්කඅවිචාරං තිවඞ්ගිකං කත්වා චතුක්කනයෙන දෙසෙසි. යෙසං විතක්කොව ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, තෙහි තං අතික්කමිත්වා චතුරඞ්ගිකං දුතියජ්ඣානං උප්පාදෙතුං සක්කා. යෙසං විතක්කවිචාරා, තෙහි ද්වෙපි එකතො අතික්කමිත්වා තිවඞ්ගිකං දුතියජ්ඣානං උප්පාදෙතුං සක්කා.

979. අත්ථබ්‍යඤ්ජනවසෙන සුට්ඨු මධුරං, තතොයෙව වරතරං වචනං යස්ස සොයං **සුමධුරවරතරවචනො. කං නු ජනං නෙව රඤ්ජයති,** න හි එකම්පි න රඤ්ජයති. **අතිනිසිත …පෙ…. නීයොයන්ති** අතිතික්ඛබුද්ධිප්පසාදෙහි ජනෙහි වෙදනීයො අයං ගන්ථො, පරිච්ඡෙදොති වා අධිප්පායො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පන්නරසමො පරිච්ඡෙදො

අරූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

980. එවං පථවීකසිණවසෙන චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි දස්සෙත්වා යස්මා සෙසකසිණවසෙන නිද්දිසියමානෙ ගන්ථගාරවො හොති, තස්මා තං සබ්බං ඨපෙත්වා අරූපාවචරං විභාවෙතුං **“රූපාරූප”**න්තිආදි ආරද්ධං. **රූපාරූපමතීතෙනාති** රූපාරූපභවං අතික්කන්තෙන, පුනානුපපත්තිවසෙන රූපාරූපභවං අතික්කන්තෙන, පගෙව කාමාවචරභවං. **රූපාරූපාදිවෙදිනාති** රූපාරූපාදිභූමන්තරවෙදිනා.

982-4. යස්මා අයං අරූපාවචරසමාධි නාම රූපවිරාගභාවනා රූපවිරාගවසෙනෙව අභිනිප්ඵාදෙතබ්බාව, තස්මා තං උප්පාදෙතුකාමස්ස රූපෙ විරජ්ජනාකාරං, විරත්තමානසෙන ච තදත්ථාය පටිපජ්ජනවිධිං දස්සෙතුං **“රූපෙ බො”**තිආදි ආරද්ධං. දණ්ඩනට්ඨෙන දණ්ඩො, මුග්ගරාදි, පරපීළනාධිප්පායෙන තස්ස ආදානං **දණ්ඩාදානං**. **ආදි**-සද්දෙන සත්ථාදානකලහවිග්ගහවිවාදතුවංතුවංපෙසුඤ්ඤාදීනං, අදින්නාදානාදීනඤ්ච ගහණං. **චක්ඛුරොගාදයොති ආදි**-සද්දෙන සොතරොගාදීනං. **රූපෙ ආදීනවං දිස්වාති** කරජරූපාදිඔළාරිකරූපෙ තන්නිදානං දොසං දිස්වා. **නිබ්බින්දමානසොති** විරත්තමානසො. **අරූපන්ති** අරූපාවචරභාවනං. **තම්හා කසිණරූපාති** තම්හා පටිභාගනිමිත්තසඞ්ඛාතා කසිණරූපා. නනු චායං රූපෙ ආදීනවං දිස්වා තං සමතික්කමත්ථාය පටිපජ්ජති , පටිභාගනිමිත්තඤ්ච අරූපං පණ්ණත්තිමත්තත්තාති කථං තස්මා නිබ්බිජ්ජතීති අනුයොගං සන්ධාය ඔපම්මවසෙන තමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **“සූකරාභිහතොව සා”**ති. යථා හි වනෙ සූකරෙන පහතමත්තො සුනඛො තතො භීතො රූපදස්සනවෙලායං භත්තපචනඋක්ඛලිං දූරතො දිස්වා සූකරපටිභාගතාය තස්සං සූකරාසඞ්කං උප්පාදෙත්වා උත්‍රස්තො පලායතෙව, එවමෙව රූපෙ නිබ්බින්දමානසො තං අතික්කමිතුකාමො තප්පටිභාගෙ කසිණරූපෙපි නිබ්බිජ්ජති, සමතික්කමිතුකාමොති අධිප්පායො.

985-6. **චතුත්ථෙ පන ඣානස්මින්ති** ඨපෙත්වා පරිච්ඡින්නාකාසකසිණං නවසු පථවීකසිණාදීසු අඤ්ඤතරස්මිං පටිලද්ධචතුත්ථජ්ඣානෙ. කෙචි පන ආලොකකසිණම්පි ඨපෙත්වා අට්ඨසූති වදන්ති. තස්ස පන ඨපනෙ කාරණං න දිස්සති. සුට්ඨු චිණ්ණො චරිතො අතිප්පගුණීකතො ආවජ්ජනාදිලක්ඛණො වසීභාවො එතෙනාති **සුචිණ්ණවසී**. **කරොති…පෙ…. යතොති** යස්මා ඉදං චතුත්ථජ්ඣානචිත්තං මයා නිබ්බින්දකසිණරූපං ආරම්මණං කරොති. **ආසන්නසොමනස්සඤ්චාති** යතො තතියජ්ඣානස්ස ආසන්නතාය ආසන්නසොමනස්සපච්චත්ථිකඤ්ච. **ථූලසන්තවිමොක්ඛතොති** සන්තවිමොක්ඛසඞ්ඛාතඅරූපජ්ඣානතො එතං යතො ථූලං ඔළාරිකං. අරූපජ්ඣානඤ්හි යෙ තෙ සන්තා විමොක්ඛා අතික්කම්ම රූපෙ ආරුප්පන්තිආදීසු ‘‘සන්තවිමොක්ඛ’’න්ති වුච්චති, සන්තතාසිද්ධි චස්ස අනුස්සතිතො දට්ඨබ්බා.

987-91. **චතුත්ථෙති** චතුත්ථජ්ඣානෙ. පඨමාරුප්පඤ්ච සන්තතො දිස්වාති සම්බන්ධො, සන්තවසෙන මනසි කරිත්වාති අත්ථො. සන්තතො මනසිකරණෙනෙව චෙත්ථ පණීතතො, සුඛුමතො ච මනසිකාරො සිද්ධොව හොතීති න තෙ විසුං ගහිතා. **පත්ථරිත්වානාති** පගෙව වඩ්ඪිතං, තදා වඩ්ඪනවසෙන වා පත්ථරිත්වා. පුබ්බකාලවසෙන චෙතං වුත්තං. තෙන නං උග්ඝාටෙත්වා පච්ඡා න වඩ්ඪිතබ්බන්ති දස්සෙති. න හි තං පච්ඡා වඩ්ඪනත්ථාය වායමියමානම්පි වඩ්ඪතීති. **තෙනාති** කසිණරූපෙන.

ඉදානිස්ස උග්ඝාටනාකාරං දස්සෙතුං **“ආකාසො ඉති වා”**තිආදිං වත්වා පුන තං සමත්ථෙතුං **“උග්ඝාටෙන්තො හි”**තිආදි වුත්තං. උදයවසෙන, පරිච්ඡෙදඵරණවසෙන ච අන්තාභාවතො **අනන්තො. න සංවෙල්ලෙතීති** කටසාරකකිලඤ්ජාදයො විය න පටිසංහරති. **නාවජ්ජන්තො න පෙක්ඛන්තොති** අනාවජ්ජන්තො අනපෙක්ඛන්තො. අඤ්ඤදත්ථු තෙන ඵුට්ඨොකාසං වුත්තනයෙන මනසිකරොන්තොයෙවාති අධිප්පායො . ඉදඤ්හි වුත්තං හොති – රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානස්ස ආරම්මණභූතං කසිණරූපං සබ්බෙන සබ්බං අමනසිකරොතො, තෙන ච ඵුට්ඨොකාසං ‘‘ආකාසො ආකාසො’’ති මනසිකරොතො යදා තං භාවනානුභාවෙන ආකාසං හුත්වා උපට්ඨාති, තදා සො කසිණං උග්ඝාටෙති නාමාති.

992-5. එවං කසිණුග්ඝාටනවසෙන පටිලද්ධෙ ආකාසනිමිත්තෙ පුන පටිපජ්ජනවිධිං, යස්සත්ථාය යෙසං පටිපජ්ජති, තදත්ථසිද්ධිඤ්ච දස්සෙතුං **“කසිණුග්ඝාටිමාකාසං නිමිත්ත”**න්තිආදි වුත්තං. ආකාසස්ස අනිමිත්තභාවෙපි නිමිත්තෙන ඵුට්ඨොකාසභාවතො ‘‘නිමිත්ත’’න්ති වුත්තං. **පඤ්ච…පෙ…. වික්ඛම්භන්තීති** නනු රූපාවචරපඨමජ්ඣානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව නීවරණානි වික්ඛම්භිතානි, තතො පට්ඨාය ච න තෙසං පරියුට්ඨානං අත්ථි. යදි සියා, ඣානතො පරිහායෙය්‍යාති? සච්චමෙතං, ඉමස්ස පන ඣානස්ස වණ්ණභණනවසෙනෙතං වුත්තං යථා අඤ්ඤත්ථාපි හෙට්ඨා පහීනානං උපරි පහානවචනන්ති. යෙ පන ‘‘සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සබ්බෙසං අකුසලානං පටිපක්ඛාති කත්වා එවං වුත්ත’’න්ති වදන්ති, තෙහි දුතියජ්ඣානුපචාරාදීසු නීවරණවික්ඛම්භනාවචනස්ස කාරණං වත්තබ්බං හොති. යම්පි චෙකෙ වදන්ති ‘‘සන්තෙව සුඛුමානි රූපාවචරඅවික්ඛම්භනීයානි, තානි සන්ධායෙතං වුත්ත’’න්ති, තං තෙසං මතිමත්තං. න හි මහග්ගතකුසලෙසු ලොකුත්තරකුසලං විය ඔධිසො පහානං නාම අත්ථි. යො පන රූපාවචරෙහි අරූපානං උළාරඵලතාදිවිසෙසො, සො භාවනාවිසෙසෙන සන්තතරප්පණීතතරභාවෙන තෙසුයෙව පුරිමපුරිමෙහි පච්ඡිමපච්ඡිමානං වියාති දට්ඨබ්බං. **ඉධාපීති** න කෙවලං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානෙ, ‘‘සෙසානි

කාමාවචරානී''තිආදීසු පන ඉධ යං වත්තබ්බං අවුත්තං, තං රූපාවචරජ්ඣානනිද්දෙසෙ වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං.

997-1001. ''පුන භාවෙතුකාමෙනා''ති වුත්තෙ පඨමමෙව පඨමාරුප්පස්ස භාවිතත්තා කිං භාවෙතුකාමෙනාති අනුයොගෙ **''දුතියාරුප්පමානස''**න්ති වුත්තං, න පන ''දුතියාරුප්පමානසං භාවෙතුකාමෙනා''ති ඉමිනා අජ්ඣාසයෙන. න හි පඨමං දුතියාරුප්පං භාවිතන්ති. රූපාවචරජ්ඣානං අනතික්කමිත්වා අනධිගන්තබ්බතො තං මනසිකාරසමුදාචාරස්ස හානභාගියභාවාවහනතො රූපාවචරජ්ඣානමෙතස්ස පච්චත්ථිකන්ති කත්වා වුත්තං **''ආසන්න…පෙ…. පච්චත්ථිකන්ති වා''**ති. වීථිපටිපන්නාය භාවනාය උපරූපරිවිසෙසාවහභාවතො, පණීතභාවසිද්ධිතො ච පඨමාරුප්පතො දුතියාරුප්පං සන්තතරසභාවන්ති ආහ **''දුතියාරුප්ප…පෙ…. පනා''**ති. වක්ඛති හි ''සුපණීතතරා හොන්ති, පච්ඡිමා පච්ඡිමා ඉධා''ති (අභිධ. 1040). **විඤ්ඤාණමිච්චෙවං මනසා කාතබ්බන්ති** විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණං ඉච්චෙවං මනසා කාතබ්බං, කෙවලං අනන්තං අනන්තන්ති න මනසි කාතබ්බං. තෙනාහ **''අනන්තන්ති…පෙ…. මනසා නිධා''**ති. අනන්තං විඤ්ඤාණං අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති පන මනසි කාතුං වට්ටති.

1002-6. **තස්මිං පන නිමිත්තස්මින්**ති තස්මිං පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතෙ විඤ්ඤාණනිමිත්තෙ. **විචාරෙන්තස්ස මානසන්**ති භාවනාචිත්තං පවත්තෙන්තස්ස. **ආකාසඵුටවිඤ්ඤාණෙ**ති කසිණුග්ඝාටිමාකාසං ඵරිත්වා පවත්තෙ පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙ ආරම්මණභූතෙ. **අප්පෙතී**ති අප්පනාවසෙන පවත්තති. සභාවධම්මෙපි ආරම්මණසමතික්කමභාවනාවිසෙසභාවතො ඉදං අප්පනාපත්තං හොති චතුත්ථාරුප්පං විය. **අප්පනා…පෙ…. නයොවා**ති දුතියාරුප්පජ්ඣානෙ පුරිමභාගෙ තීණි, චත්තාරි වා ජවනානි කාමාවචරානි උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයුත්තානෙව හොන්ති. චතුත්ථං, පඤ්චමං වා ආරුප්පමානසන්තිආදිනා අප්පනානයො පඨමාරුප්පජ්ඣානෙ වුත්තනයොව. **ඵරිත්වා පවත්තවිඤ්ඤාණන්**ති පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්චන්ති වුච්චතීති රූළ්හීසද්දවසෙන වුත්තභාවමෙව පකාසෙතුං **''විඤ්ඤාණා…පෙ…. සියා''**ති වුත්තං. පුබ්බෙ අනන්තස්ස ආකාසස්ස ආරම්මණකරණවසෙන අනන්තතාය ''විඤ්ඤාණඤ්ච''න්ති වුත්තන්ති. පුන මනසිකාරවසෙන වා අනන්තතාය තථා වුත්තන්ති දස්සෙතුං **''මනක්කාරවසෙනාපි''**තිආදි වුත්තං. දුතියාරුප්පං භාවෙන්තො හි පඨමාරුප්පං අනන්තතො අනවසෙසතො මනසි කරොන්තො අනන්තන්ති මනසි කරොති.

1010. **පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවො**ති කසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසො විය ආකාසානඤ්චායතනං පහාය තස්ස අභාවො මනසි කාතබ්බො. කස්මා පනෙත්ථ දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවං අමනසිකත්වා පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවො මනසි කාතබ්බොති? වුච්චතෙ – තයිදං ආරම්මණාතික්කමනවසෙන පත්තබ්බං, න පන අඞ්ගාතික්කමනවසෙන. තථා ච සති ආරම්මණෙයෙව සාතිසයං දොසදස්සනෙන තං සමතික්කමිතබ්බං, ආරම්මණඤ්ච දුතියාරුප්පස්ස පඨමාරුප්පමෙව, තස්මා කසිණෙ ආදීනවං දිස්වා තං උග්ඝාටෙත්වා තබ්බිවිත්තාකාසස්ස විය පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙ ආදීනවං දිස්වා තං පහාය තදභාවස්සෙව මනසිකරණං යුත්තන්ති. **අභයගිරිවාසිනො** පන ''විඤ්ඤාණඤ්චායතනාභාවොයෙව මනසි කාතබ්බො''ති වදන්ති, තෙ පන ඉමෙසං ආරම්මණාතික්කමනවසෙන පත්තබ්බභාවං අසල්ලක්ඛෙත්වා කථෙන්ති. යදි සල්ලක්ඛෙන්ති, අඤ්ඤත්ථ දොසං දිස්වා අඤ්ඤස්ස සමතික්කමෙ අතිප්පසඞ්ගදොසතො න මුච්චන්ති.

අථාපි වදෙය්‍යුං – ''විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සතො සමාපජ්ජති, සතො සමාපජ්ජිත්වා සතො වුට්ඨාති, සතො වුට්ඨහිත්වා තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණං භාවෙතී'ති වචනතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනාභාවොයෙව මනසි කාතබ්බො''ති, තයිදං පාළිඅත්ථං විරුජ්ඣිත්වා ගහණවසෙන චින්තිතං. න හෙත්ථ තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං අධිප්පෙතං. යදි හි තං අධිප්පෙතං සියා, විඤ්ඤාණඤ්චායතනන්ති තස්ස පධානභාවෙන නිද්දිට්ඨත්තා තඤ්ඤෙවාති වචනෙනෙව පරියත්තං, කිං විඤ්ඤාණන්ති වචනෙන. අථ සරූපනිද්දෙසත්ථං විඤ්ඤාණවචනං, එවං සති තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණඤ්චායතනන්ති වුත්තං සියා, තස්මා විඤ්ඤාණන්ති වචනෙන යං ආරබ්භ විඤ්ඤාණඤ්චායතනං පවත්තං, තස්සෙව ආකාසානඤ්චායතනස්ස ගහණං, න ඉතරස්සාති සුට්ඨු වුත්තං.

1011-2. පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවොමනසිකාතබ්බොති වත්වා මනසිකාරවිධිං දස්සෙතුං **''තං පනා''**තිආදි වුත්තං. **අකත්වා මනසා**ති මනසා ආරම්මණං අකත්වා සබ්බෙන සබ්බං තං අචින්තෙත්වා. ''ආකාසං ආකාස''න්ති මනසි කරොන්තස්ස කසිණවිවිත්තාකාසං විය ''නත්ථි නත්ථී''ති, ''සුඤ්ඤං සුඤ්ඤ''න්ති වා මනසි කරොන්තස්ස විඤ්ඤාණවිවිත්තං අභාවමත්තමෙව උපට්ඨාතීති ආහ **''නත්ථී''**තිආදි. වා-සද්දො අනියමත්ථො, තෙන ද්වීසු පකාරෙසු එකෙනපි අත්ථසිද්ධි හොතීති දස්සෙති. අවුත්තවිකප්පනත්ථො වා වා-සද්දො, තෙන ''විවිත්තං විවිත්ත''න්ති ඉමස්සපි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. අනියමො පනෙත්ථ තිණ්ණම්පි විසුං විසුං පරියායභාවතොව සිද්ධො. පරියායසද්දා හි විසුං විසුංයෙව අත්ථං සාධෙන්තා පරියායාති ලොකෙ නිරූළ්හා. යථාහු –

> ''පරියායෙනෙව තෙ යස්මා, වදන්තත්ථං න සංහතා;
> පරියායත්ථං තතො සබ්බං, පරියායෙසු වත්තතී''න්ති.

1013-6. **තස්මිං නිමිත්තෙ**ති පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස අභාවසඞ්ඛාතෙ ඣානුප්පත්තිකාරණභූතෙ නිමිත්තෙ. **සති සන්තිට්ඨතී**ති අභාවනිමිත්තාරම්මණා සති සම්මා සුප්පතිට්ඨිතා හුත්වා තිට්ඨති. සතිසීසෙන චෙත්ථ

උපචාරජ්ඣානානුගුණානං සද්ධාපඤ්චමානං ඉන්ද්‍රියානං සකිච්චයොගං දස්සෙති. උපචාරජ්ඣානං පන ''හියොපි සමාධියති මානස''න්ති ඉමිනා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **කසිණුග්ඝාටිමා…පෙ…. අභාවකෙති** එවං පවත්තවිඤ්ඤාණස්ස නත්ථිභාවසඞ්ඛාතෙ විනාසාභාවකෙ න පුරෙ අභාවාදිකෙ. අප්පනානයො පනෙත්ථ පථවීකසිණෙ වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බොති ආහ **''අප්පනාය නයො''**තිආදි.

1017-9. එවං යං තත්ථ අවසිට්ඨං, තං අතිදිසිත්වා ඉදානි විසෙසං දස්සෙතුං **''ආකාසගතවිඤ්ඤාණ''**න්තිආදි වුත්තං. **පරිකම්මමනක්කාරෙ තස්මිං අන්තරහිතෙති** ''නත්ථි නත්ථී''ති පවත්තපරිකම්මමනසිකාරෙ අමනසිකරණෙන අස්මිං පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙ අන්තරහිතෙ, න පන ඛණභඞ්ගවසෙන, ඣානපරිහානිවසෙන වා අන්තරහිතෙ. ඛණභඞ්ගවසෙන හි අන්තරධානං ඛණෙ ඛණෙ උපලබ්භති. පරිහානිවසෙන ච අන්තරධානෙ පුන තං අනුප්පාදෙත්වා උත්තරි ඤාණාධිගමොයෙව නත්ථීති. **තස්සාපගමමත්තංව පස්සන්තො වසතීති** තස්ස පඨමාරුප්පස්ස අභාවමත්තං පස්සන්තො සො යොගාවචරො විහරති. යථා කථං වියාති ආහ **''සන්නිපාත''**න්තිආදි. ඉදං වුත්තං හොති – යථා නාම කොචි පුරිසො මණ්ඩලමාළාදීසු කත්ථචි කෙනචිදෙව කරණීයෙන සන්නිපතිතං භික්ඛුසඞ්ඝං දිස්වා කත්ථචි ගන්ත්වා සන්නිපාතකිච්චාවසානෙ උට්ඨාය පක්කන්තෙසු භික්ඛූසු පුන තං ඨානං ගන්ත්වා ඔලොකෙන්තො සුඤ්ඤමෙව පස්සති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බන්ති. තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං – යථා සො පුරිසො සන්නිපතිතං භික්ඛුසඞ්ඝං දිස්වා ගතො, තතො සබ්බෙසු භික්ඛූසු අපගතෙසු තං ඨානං තෙහි සුඤ්ඤමෙව පස්සති, න පන තෙසං කුතොචි අපගතකාරණං, එවමයං යොගාවචරො පුබ්බෙ විඤ්ඤාණඤ්චායතනජ්ඣානචක්ඛුනා පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං දිස්වා නත්ථීති මනසිකාරෙන තස්මිං අපගතෙ තතියාරුප්පචක්ඛුනා තස්ස නත්ථිභාවමෙව පස්සති, න තස්ස අපගතකාරණං වීමංසති ඣානස්ස තාදිසාභොගාභාවතොති.

1020-4. **චතුත්ථා…පෙ…. න ච සන්තන්ති** යථා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචිත්තං සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවප්පත්තියා සවිසෙසං සන්තං, එවමයං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්ති න ච සන්තා තදභාවතොති අධිප්පායො. ච-සද්දො පනෙත්ථ අවුත්තසමුච්චයත්ථො. තෙන ''සඤ්ඤා රොගො, සඤ්ඤා ගණ්ඩො, සඤ්ඤා සල්ලං, එතං සන්තං, එතං පණීතං, යදිදං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන''න්ති ඉමස්සපි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **චතුත්ථං සන්තතොති** සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙනෙව සවිසෙසං සන්තතාය, අසන්තභාවකරරොගාදිසරික්ඛකසඤ්ඤාවිරහතො ච සන්තතො දිස්වා. **''සන්තං සන්තමිදං චිත්ත''**න්ති ඉමිනා භාවනාකාරං දස්සෙති. **විභඞ්ගෙපි** හි තංයෙව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සන්තතො මනසි කරොතීති අයමෙව භාවනාකාරො ගහිතො. අපරෙ පන ''පාළියං ඉමස්ස භාවනාකාරො න ගහිතො''ති වත්වා තත්ථ කාරණං වදන්ති, තත්ථ වත්තබ්බං **විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනාදිතො** ගහෙතබ්බං.

1027. තතියාරුප්පසඞ්ඛාතක්ඛන්ධෙසු ච චතූසුපි ආරම්මණභූතෙසූති අධිප්පායො.

1029-31. **අභාවමත්තම්පීති** සුඤ්ඤතමත්තම්පි එවං සුඛුමම්පීති අධිප්පායො. **සන්තාරම්මණතායාති** සන්තං ආරම්මණං එතස්සාති සන්තාරම්මණා, තබ්භාවො සන්තාරම්මණතා, තාය, න ඣානසන්තතාය. න හි තතියාරුප්පසමාපත්ති චතුත්ථාරුප්පතො සන්තතරා. චොදකො යං සන්තතො මනසි කරොති, න තත්ථ ආදීනවදස්සනං භවෙය්‍ය. අසති ච ආදීනවදස්සනෙ න සමතික්කමො එව සියාති **''සන්තතො චෙ මනක්කාරො කථඤ්ච සමතික්කමො''**ති ආහ. ඉතරො **''අනාපජ්ජිතුකාමත්තා''**තිආදිනා පරිහාරමාහ. තෙන ආදීනවදස්සනම්පි අත්ථෙවාති දස්සෙති. යස්මිඤ්හි ඣානෙ අභිරති, තත්ථ ආවජ්ජනසමාපජ්ජනාදිපටිපත්තියා භවිතබ්බං. සා පනස්ස තතියාරුප්පෙ සබ්බසොව නත්ථි, කෙවලං සුඤ්ඤභාවතො ආරම්මණකරණමත්තමෙව. තථා හෙස කිඤ්චාපි තං සන්තතො මනසි කරොති, අථ ඛ්වස්ස ''අහමෙතං ආවජ්ජිස්සාමි, සමාපජ්ජිස්සාමී''ති **ආභොගො** සමන්නාහාරො න හොති. කස්මා? ආකිඤ්චඤ්ඤායතනතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා පණීතතරතාය. යථා හි රාජා මහතා රාජානුභාවෙන නගරවීථියං චරන්තො දන්තකාරාදයො කම්මකාරෙ ඡෙකෙ අනෙකානි දන්තවිකතිආදීනි සිප්පානි කරොන්තෙ දිස්වා ''අහො වත රෙ ඡෙකා ආචරියා, ඊදිසානි සිප්පානි කරිස්සන්තී''ති එවං තෙසං ඡෙකතාය තුස්සති, න චස්ස එවං හොති ''අහො වතාහම්පි රජ්ජං පහාය එවරූපො සිප්පිකො භවෙය්‍ය''න්ති. තං කිස්ස හෙතු? රජ්ජසිරියා මහානිසංසතාය, සො තෙසං ජීවිතං තිණායපි අමඤ්ඤමානො තෙ සමතික්කමිත්වා ගච්ඡති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

1032. **සුඛුමං පරන්ති** උක්කංසතො සුඛුමං, පඨමජ්ඣානූපචාරතො පට්ඨාය හි තච්ඡෙන්තියා විය පවත්තමානාය භාවනාය අනුක්කමෙන සඞ්ඛාරා තත්ථ අන්තිමකොටිඨාසතං පාපිතාති. යදි එවං කථං භාවනා අත්තනො කිච්චං සාධෙති, නනු චෙසා තදවත්ථං පාපිතා ආරම්මණං න සම්මා උපනිජ්ඣායතීති? නයිදමෙව දට්ඨබ්බං. භාවනාබලෙන සුඛුමභාවං පාපිතාපි චෙසා අත්තනො කිච්චෙ දුබ්බලත්තං න පාපිතා, අථ ඛො විප්ඵාරිකතාභාවං ගමිතා, තෙන තථා සුඛුමාපි අත්තනො කිච්චෙ න දුබ්බලා එවාති න තත්ථ තස්සා අසාමත්ථියං හොති.

1033-4. **යාය සඤ්ඤායාති** යාදිසාය සඤ්ඤාය සද්දප්පවත්තිහෙතුභූතාය. **සො** නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමඞ්ගී පුග්ගලො. **නෙවසඤ්ඤී ච නාසඤ්ඤී හොති** නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාසමඞ්ගී හොති. **න කෙවලං තු සඤ්ඤාව එදිසී** සුඛුමා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා හොති, අථ ඛො පන වෙදනාදයොපි සුඛුමා, වෙදනාපි නෙවවෙදනානාවෙදනා, චිත්තම්පි නෙවචිත්තංනාචිත්තං, ඵස්සොපි නෙවඵස්සොනාඵස්සො . එස නයො සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු. සඤ්ඤාසීසෙන පන ''නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන''න්ති වුත්තං ''නානත්තකායා

නානත්තසඤ්ඤිනො''තිආදීසු (දී. නි. 3.332, 341, 357, 359; අ. නි. 7.44; 9.24) විය. නනු චෙත්ථ යදි සඤ්ඤා අත්ථි, කථං නෙවසඤ්ඤාති වත්තුං වට්ටති. යදි නත්ථි, කථං නාසඤ්ඤාති අනුයොගං සන්ධාය ඉමමත්ථං උපමාහි සාධෙතුං **''පත්තමක්ඛනතෙලෙනා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **පත්තමක්ඛණතෙලෙනා**ති අන්තොවුත්ථතාය යාගුයා සද්ධිං අකප්පියට්ඨෙන තෙලං අත්ථීති, නාළිපූරාදීනං වසෙන නත්ථීති ච වත්තබ්බෙන පත්තෙ මක්ඛිතතෙලෙන. **මග්ගස්මිං උදකෙන චා**ති උපාහනතෙමනමත්තට්ඨෙන උදකං අත්ථීති, නහානවසෙන නත්ථීති ච වත්තබ්බෙන මග්ගස්මිං උදකෙන.

1035-7. **අයං අත්ථො**ති කිඤ්චි විසෙසං උපාදාය සභාවතො අත්ථීති වත්තබ්බස්සෙව ධම්මස්ස කිඤ්චි විසෙසං උපාදාය නත්ථීති වත්තබ්බතාසඞ්ඛාතො අයමත්ථො. පටුසඤ්ඤාකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය හි නෙවසඤ්ඤතා, සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන නාසඤ්ඤතා ච හොති. තෙනාහ **''පටුසඤ්ඤාය කිච්චවසා''**තිආදි. ආරම්මණසඤ්ජානනඤ්චෙව විපස්සනාය විසයභාවං උපගන්ත්වා නිබ්බිදාජනනඤ්ච පටුසඤ්ඤාකිච්චං කථමයං සඤ්ඤාව සමානා සඤ්ඤාකිච්චං කාතුං න සක්කොතීති ආහ **''යථා දහනකිච්ච''**න්තිආදි. න්හාතුකාමස්ස උණ්හසීතභාවං අකත්වා සුඛජනනතාය **සුඛොදකං,** තස්මිං. තෙජොධාතු යථා දහනකිච්චං කාතුං න සක්කොති, එවමෙසා අතිසන්තාරම්මණෙ පවත්තත්තා ආරම්මණසඤ්ජානනං කාතුං න සක්කොති, පරමසුඛුමත්තං ගතාව. තෙනෙව හෙසා අකතාභිනිවෙසස්ස විපස්සනාඤාණෙන සුඛග්ගය්හා න හොතීති සෙසසමාපත්තීසු සඤ්ඤා විය විපස්සනාය විසයභාවං උපගන්ත්වා නිබ්බිදාජනනම්පි කාතුං න සක්කොති, අඤ්ඤෙසු හි ඛන්ධෙසු අකතවිපස්සනාභිනිවෙසො භික්ඛු නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනක්ඛන්ධෙ සම්මසිත්වා නිබ්බිදං පත්තුං සමත්ථො නාම නත්ථි, අපි ආයස්මා සාරිපුත්තො. පකතිවිපස්සකො පන සාරිපුත්තසදිසො භික්ඛු ඛන්ධාදිමුඛෙන විපස්සනං අභිනිවිසිත්වා ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තධම්මානං විපස්සනං ආරභිත්වා යීතො සක්කුණෙය්‍ය තබ්බිසයං උදයබ්බයඤාණං උප්පාදෙතුං, සොපි කලාපසම්මසනවසෙනෙව, නො අනුපදධම්මවිපස්සනාවසෙන. න හි සාරිපුත්තසදිසො භික්ඛු චතුත්ථාරුප්පපරියාපන්නෙසු ඵස්සාදිධම්මෙසු විනිබ්භුජිත්වා විසුං විසුං සරූපතො ගහෙත්වා අනිච්චාදිවසෙන සම්මසිතුං සක්කොති. කෙවලං පන අවිනිබ්භුජ්ජ එකතො ගහෙත්වා කලාපතො සමූහතොයෙව සම්මසිතුං සමත්ථො හොති, එවං සුඛුමත්තෙනෙසා විජ්ජති.

1038-40. **රූප**න්ති කසිණරූපසඞ්ඛාතං පටිභාගනිමිත්තං. **ආකාස**න්ති කසිණුග්ඝාටිමාකාසං. **විඤ්ඤාණ**න්ති ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණං . **තදභාවක**න්ති තස්ස ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණස්ස අභාවකං. **කමතො**ති පඨමාරුප්පං සමතික්කමිත්වා හොතීතිආදිනා අනුක්කමතො. අත්තනා වුත්තමත්ථං අට්ඨකථාවචනං ආහරිත්වා සාධෙන්තො **''ආහ චා''**තිආදිමාහ. **ඉධා**ති ඉමාසු චතූසු අරූපසමාපත්තීසු. **පච්ඡිමා පච්ඡිමා** සමාපත්තියො හි පුරිමාපුරිමාහි සමාපත්තීහි **සුපණීතතරා** සුට්ඨු පණීතතරා, සුන්දරපණීතතරාති වා අත්ථො. **පාසාදතලසාටිකා**ති චතුභූමකපාසාදස්ස හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමතො උපරූපරි සවිසෙසා පඤ්ච කාමගුණා, චත්තාරො පාසාදතලා ච ථූලසණ්හසණ්හතරසණ්හතමසුත්තෙහි විහිතා ආයාමවිත්ථාරතො සමප්පමාණා සාටිකා ච.

1042. රූපාරූපභවං අභිභුය්‍ය නිබ්බානං යාති, අථ වා නීවරණෙ අභිභුය්‍ය රූපාරූපභවං යාතීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

අරූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. සොළසමො පරිච්ඡෙදො

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

1043-7. පරන්ති විසිට්ඨං කත්වා, විසෙසතොති අත්ථො. **චතුත්ථජ්ඣානමත්තෙපීති** රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානමත්තෙපි, නාවස්සං අරූපජ්ඣානෙහීති අධිප්පායො. අරූපාවචරජ්ඣානං අප්පටිලද්ධොපි හි කතාධිකාරො භික්ඛු අභිඤ්ඤා සම්පාදෙතුං සමත්ථො හොති. එත්ථ චතුත්ථජ්ඣානග්ගහණෙනෙව හෙට්ඨා තීණි ඣානානි ගහිතානි. තෙසු හි අචිණ්ණවසී චතුත්ථජ්ඣානං උප්පාදෙතුම්පි න සක්කොති. අභිඤ්ඤාසු අනුයොගං කාතුං වට්ටතීති වත්වා තත්ථ පයොජනං දස්සෙතුං **"අභිඤ්ඤා නාමා"**තිආදි වුත්තං. **නිට්ඨඞ්ගතාති** අධිගතානිසංසතාය චෙව භාවනාසුඛතාය ච නිට්ඨං නිප්ඵත්තිං ගතා. සමාධිභාවනාය හි ලොකියාභිඤ්ඤා උදයඵලභාවෙන පාකටා. සො අභිඤ්ඤාය ච සමාධිනා ච සමන්නාගතො සුඛෙනෙව පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙස්සති.

1048-9. **දිබ්බානී**තිආදි ලොකියාභිඤ්ඤානං සරූපතො උද්දිසනං. **දිබ්බානි චක්ඛුසොතානීති** දිබ්බචක්ඛුඤාණං, දිබ්බසොතඤාණඤ්චාති දස්සෙති. **ඉද්ධීති** ඉද්ධිවිධඤාණං. ඉමා පන **අභිඤ්ඤායො පත්තුකාමෙන** ආදිකම්මිකෙන යොගිනා යස්මා ඔදාතකසිණපරියන්තෙසු අට්ඨසු කසිණෙසු චතුත්ථජ්ඣානං, තබ්බසෙන ච අරූපසමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා වා න වා කසිණානුලොමතාදීහි චුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තං දමෙතබ්බං. න හි එවං අදමෙත්වා පුබ්බෙ අභාවිතභාවනො ආදිකම්මිකො යොගාවචරො පඤ්ච අභිඤ්ඤායො නිප්ඵාදෙස්සතීති තස්මා තං චිත්තපරිදමනං අවස්සං කාතබ්බන්ති දස්සෙතුං **"කසිණානුලොමතාදීහී"**තිආදි වුත්තං. **කසිණානුලොමතාදීහීති** කසිණානුලොමතා කසිණපටිලොමතා කසිණානුලොමපටිලොමතා ඣානානුලොමතා ඣානපටිලොමතා ඣානානුලොමපටිලොමතා ඣානුක්කන්තිකතා කසිණුක්කන්තිකතා ඣානකසිණුක්කන්තිකතා අඞ්ගසඞ්කන්තිකතා ආරම්මණසඞ්කන්තිකතා අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිකතා අඞ්ගවවත්ථාපනතා ආරම්මණවවත්ථාපනතාති ඉමෙහි චුද්දසහි ආකාරෙහි.

තත්ථ අට්ඨසු කසිණෙසු පටිපාටියා සතක්ඛත්තුං සහස්සක්ඛත්තුම්පි සමාපජ්ජනං, තථෙව උප්පටිපාටියා, පටිපාටිඋප්පටිපාටිවසෙන ච සමාපජ්ජනන්ති ඉමෙසං තිණ්ණං ආකාරානං වසෙන **කසිණානුලොමතාදයො** වුත්තා. පඨමජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, අයං **ඣානානුලොමතා** නාම. තෙසං පටිලොමතො **ඣානපටිලොමතා** නාම. අනුලොමපටිලොමතො **ඣානඅනුලොමපටිලොමතා** නාම.

පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථෙව තතියං සමාපජ්ජති, තතො තදෙව උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, තතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති එවං කසිණං අනොක්කමිත්වා ඣානස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං **ඣානුක්කන්තිකතා** නාම. එවං ආපොකසිණාදිමූලිකාපි යොජනා කාතබ්බා. පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා පුන තදෙව තෙජොකසිණෙ, තතො නීලකසිණෙ, තතො ලොහිතකසිණෙති ඣානං අනුක්කමිත්වා කසිණස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං **කසිණුක්කන්තිකතා** නාම. පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා, තෙජොකසිණෙ තතියං , නීලකසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ඉමිනා නයෙන ඣානස්ස චෙව කසිණස්ස ච උක්කමනං **ඣානකසිණුක්කන්තිකතා** නාම.

පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථෙව ඉතරෙසම්පි සමාපජ්ජනං **අඞ්ගසඞ්කන්තිකතා** නාම. සබ්බකසිණෙසු එකෙකස්සෙව සමාපජ්ජනං **ආරම්මණසඞ්කන්තිකතා** නාම. පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා, ආපොකසිණෙ දුතියං, තෙජොකසිණෙ තතියං, වායොකසිණෙ චතුත්ථං, නීලකසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, පීතකසිණතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං, ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, ඔදාතකසිණතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං අඞ්ගානං, ආරම්මණානඤ්ච සමතික්කමනං **අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිකතා** නාම.

පඨමජ්ඣානං නාම පඤ්චඞ්ගිකන්ති වවත්ථපෙත්වා දුතියං චතුරඞ්ගිකං, තතියං තිවඞ්ගිකං, චතුත්ථං දුවඞ්ගිකං, ආකාසානඤ්චායතනං…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං ඣානඞ්ගමත්තස්සෙව වවත්ථාපනං **අඞ්ගවවත්ථාපනං** නාම. තථා ''ඉදං පථවීකසිණං, ඉදං ආපොකසිණ''න්තිආදිනා ආරම්මණමත්තස්සෙව වවත්ථාපනං **ආරම්මණවවත්ථාපනං** නාම. අඞ්ගාරම්මණවවත්ථාපනම්පි එකෙ ඉච්ඡන්තීති. අට්ඨකථාසු පන අනාගතත්තා අද්ධා තං භාවනාසුඛං න හොති. ඉමෙහි පන චුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තපරිදමනං කාතුං අට්ඨසමාපත්තිලාභීනං සතෙසු, සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති.

1050-1. **දන්තෙති** චුද්දසහි ආකාරෙහි දන්තෙ. **සමාහිතෙති** චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතෙ. **සුද්ධෙති** නීවරණදූරීභාවෙන, පච්චනීකසමනෙපි අබ්‍යාවටාය තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය සම්පාදිතසතිපාරිසුද්ධියා සබ්භාවෙන වා සුපරිසුද්ධෙ. **පරියොදාතෙති** සුධන්තසුවණ්ණස්ස නිසංසනෙන විය පරිසුද්ධත්තායෙව පරියොදාතෙ, පභස්සරෙති වුත්තං හොති. අථ වා විතක්කවිචාරක්ඛොභවිරහවසෙන පරියොදාතෙති වුත්තං හොති. **අනඞ්ගණෙති** ''මාදිසස්ස සමාධිසම්පන්නස්ස ඊදිසෙන භවිතබ්බ''න්ති එවං ඣානපටිලාභපච්චයානං ''අහො වත මමෙව සත්ථා පටිපුච්ඡිත්වා

පටිපුච්ඡිත්වා භික්ඛූනං ධම්මං දෙසෙය්‍යා''තිආදිනයප්පවත්තානං පාපකානං ඉච්ඡාවචරානං අභාවෙන අනඞ්ගණෙ. **අනුපක්කිලෙසෙති** උපගන්ත්වා කිලිස්සනට්ඨෙන උපක්කිලෙසසඞ්ඛාතානං රාගාදීනං, ''අභිජ්ඣා චිත්තස්ස උපක්කිලෙසො, බ්‍යාපාදො, කොධො''තිආදිනා ආගතානං චිත්තුපක්කිලෙසානං වා විගතත්තා විගතුපක්කිලෙසෙ. **මුදුභූතෙති** පගුණභාවාපාදනෙන සුභාවිතත්තා මුදුභූතෙ, වසිභාවප්පත්තෙති වුත්තං හොති. වසිභාවප්පත්තඤ්හි චිත්තං සුපරිමද්දිතං විය චම්මං සුපරිකම්මකතා විය ච ලාඛා මුදූති වුච්චති. **කම්මනීයෙති** මුදුත්තායෙව ඉද්ධිපාදභාවූපගමනෙන කම්මක්ඛමෙ, විකුබ්බනාදිඉද්ධිකම්මයොග්‍යෙති වුත්තං හොති. මුදුජාතඤ්හි චිත්තං කම්මක්ඛමං හොති, සුධන්තමිව සුවණ්ණං, උභයම්පි චෙතං සුභාවිතත්තායෙව හොති. යථාහ – ''නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං භාවිතං බහුලීකතං මුදුඤ්ච හොති කම්මනියඤ්ච, යථයිදං, භික්ඛවෙ, චිත්ත''න්ති (අ. නි. 1.47). **ඨිතෙති** එතෙසු පරිසුද්ධභාවාදීසු නිච්චලං අවට්ඨිතෙ, භාවනාපාරිපූරියා වා පණීතභාවං සම්මසිත්වා ඨිතෙ. **අචලෙති** ඨිතත්තායෙව අකම්පෙ, ආනෙඤ්ජප්පත්තෙති වුත්තං හොති. මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙහි වා අත්තනො වසෙ ඨිතත්තා ඨිතෙ, සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා අස්සද්ධියාදීහි අකම්පනතො අචලෙ.

අට්ඨඞ්ගසම්පන්නෙති ඨිතිඅචලතානං විසුං විසුං අග්ගහණෙන සමාහිතෙති විසුං එකඞ්ගං කත්වා. තාසං පන විසුං විසුං ගහණෙ සුවිසුද්ධතාදීනං සමාහිතචිත්තස්ස අඞ්ගභූතත්තා සමාහිතෙති ඉමං අඞ්ගභාවෙන අග්ගහෙත්වා සුවිසුද්ධතාදීහි අට්ඨහි අඞ්ගෙහි සම්පන්නතා වෙදිතබ්බා. **ඉද්ධිවිධායාති** ඉද්ධිකොට්ඨාසත්ථාය, ඉද්ධිප්පභෙදාය වා. අත්ථතො පන **ඉද්ධිවිධා** නාම එකස්ස බහුභාවාදිඅනෙකවිධානපච්චයභූතං අභිඤ්ඤාඤාණං. **අභිනීහරතීති** අභිඤ්ඤාධිගමත්ථාය පරිකම්මචිත්තං කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා අභිඤ්ඤාභිමුඛං පෙසෙති. **ඉද්ධිවිකුබ්බනන්ති** එත්ථ ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, නිප්ඵජ්ජති පටිලබ්භතීති වුත්තං හොති. යඤ්හි නිප්ඵජ්ජති, පටිලබ්භති ච, තං ඉජ්ඣතීති වුච්චති. යථාහ –

''කාමං කාමයමානස්ස, තස්ස චෙතං සමිජ්ඣතී''තිආදි; (සු. නි. 772; මහානි. 1; නෙත්ති. 5,44);

ඉද්ධියෙව විකුබ්බනං පකතිවණ්ණවිජහනකිරියන්ති **ඉද්ධිවිකුබ්බනං,** ඉදං ඉද්ධීසු විකුබ්බනිද්ධියා පධානභාවතො වුත්තං, ඉද්ධි ච විකුබ්බනඤ්චාති වා **ඉද්ධිවිකුබ්බනං**. විසුං ගහණම්පි වුත්තකාරණෙනෙව දට්ඨබ්බං.

1052-4. යථා පන තං නිප්ඵාදෙතබ්බං, තං විධිං දස්සෙතුං **''අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣාන''**න්තිආදි වුත්තං. එත්ථ ච ''අනුපුබ්බෙන චත්තාරි ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා චතුත්ථජ්ඣානතො වුට්ඨායා''ති කෙචි, තං අයුත්තං. යදිච්ඡකං සමාපජ්ජනත්ථඤ්හි චිත්තපරිදමනං, චතුත්ථජ්ඣානමෙව ච අභිඤ්ඤාපාදකං, න ඉතරානි. **සතං…පෙ…. මානසන්ති** සචෙ සතං ඉච්ඡති, ''සතං හොමි, සතං හොමී''ති, සචෙ සහස්සං ඉච්ඡති, ''සහස්සං හොමි, සහස්සං හොමී''ති එවං **පරිකම්මමානසං** කත්වා. ''පරිකම්මමානස''න්ති ච පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය ''සතං හොමී''තිආදිනා පවත්තිතකාමාවචරචිත්තං, පාදකජ්ඣානඤ්ච. **අභි…පෙ…. පුනාති** එත්ථ පුබ්බෙ අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනං පරිකම්මචිත්තස්ස සමාධානත්ථං, පුන සමාපජ්ජනං අධිට්ඨානචිත්තස්ස බලග්ගාහත්ථං. **අධිට්ඨාතීති** සතං ආවජ්ජෙත්වා තතො පරං පවත්තානං තිණ්ණං, චතුන්නං වා පුබ්බභාගචිත්තානං අනන්තරා උප්පන්නෙන සන්නිට්ඨාපනවසෙන අධිට්ඨානන්ති ලද්ධනාමෙන අභිඤ්ඤාඤාණෙන සන්නිට්ඨානං කරොති, සතං නිප්ඵාදෙතීති අත්ථො. ''අධිට්ඨාන''න්ති හි සබ්බත්ථ අභිඤ්ඤාඤාණං වුච්චති.

1055-7. **නිමිත්තාරම්මණන්ති** පටිභාගනිමිත්තාරම්මණං. **පරිකම්මමනානෙත්ථ සතාරම්මණිකානීති** එත්ථ එතෙසු පරිකම්මාධිට්ඨානෙසු පරිකම්මමානසානි ''සතං හොමී''ති පවත්තානි කාමාවචරමානසානි සතාරම්මණිකානි එකෙකස්ස චිත්තස්ස වසෙන සතාරම්මණිකානි හොන්ති පච්චෙකං ''සතං හොමී''ති පවත්තනතො. සහස්සාරම්මණාදීසුපි එසෙව නයො. **තදධිට්ඨානචිත්තම්පීති** තස්ස සතාදිකස්ස අධිට්ඨානචිත්තම්පි. සතාරම්මණිකතා ච පන නෙසං වණ්ණවසෙන, නො සත්තපඤ්ඤත්තිවසෙන. රූපඤ්හි සතං වා සහස්සං වා කත්වා දස්සෙතබ්බං, න පඤ්ඤත්ති. එත්ථ ච යදි නීලවණ්ණමෙව සතං අභිනිප්ඵාදෙති, වණ්ණස්ස තංතංසන්තානවසෙන නානත්තෙපි නීලවසෙන එකත්තා එකමෙකං පරිකම්මචිත්තං සබ්බං නීලජාතං ආලම්බති.

යදි පන නානාවණ්ණනානාකිරියපරිකම්මචිත්තානම්පි බහුභාවො හොති, එකමෙකං එකෙකවණ්ණං, එකෙකවණ්ණෙසු ච නානාකිරියං ආරම්මණං කරොති. අධිට්ඨානචිත්තං පන වණ්ණසාමඤ්ඤං ගහෙත්වාපි පරිකම්මාරම්මණං නානාවණ්ණවන්තං අභිනිප්ඵාදෙති අචින්තෙය්‍යානුභාවත්තා ඉද්ධිවිසයස්ස. **අප්පනාචිත්තං වියාති විය**-ග්ගහණං අභිඤ්ඤාචිත්තස්ස, ඣානචිත්තස්ස ච පඨමුප්පත්තියං සදිසභාවතො වුත්තං, න තස්ස අප්පනාභාවතො. තෙනෙව හි පුබ්බෙ වුත්තගහණෙන විසෙසිතන්ති. **චතුත්ථජ්ඣානිකන්ති** රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානවන්තං, තෙන සම්පයුත්තං. යදි එවං චතුත්ථජ්ඣානස්ස, ඉමස්ස ච කො විසෙසොති ආහ **''පරිකම්මවිසෙසොවා''**ති. න හෙත්ථ පරිකම්මවිසෙසං විනා අඤ්ඤො විසෙසො අත්ථි. අප්පනාය පුබ්බභාගප්පවත්තානිපි තීණි චත්තාරි ජවනානි ගහිතග්ගහණෙන, අග්ගහිතග්ගහණෙන වා පරිකම්මොපචාරානුලොමානි සබ්බපච්ඡිමං ගොත්‍රභුනාමකන්තිආදි සෙසං සමානමෙව. තෙනාහ **''සෙසං පුබ්බසමං ඉධා''**ති. ඉද්ධිවිධඤාණවණ්ණනා.

1058. **දිබ්බසොතන්ති** දෙවතානං පිත්තසෙම්හාදීහි අපලිබුද්ධෙහි දූරෙපි ආරම්මණග්ගහණසමත්ථෙහි දිබ්බසොතපසාදෙහි සමානත්තා, දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා, අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තා දිබ්බං,

සවනට්ඨෙන සොතකිච්චකරණතො, තංසදිසතාය ච සොතං. **ඉදන්ති** යං උද්දෙසෙ ‘‘දිබ්බානි චක්ඛුසොතානී’’ති (අභිධ. 1048) දිබ්බසොතං උද්දිට්ඨං, තං ඉදන්ති අත්ථො.

1059-64. පඨමං ඔළාරිකසද්දං ආවජ්ජෙත්වා පච්ඡා සුඛුමසද්දස්ස ආවජ්ජිතබ්බතො ආහ **‘‘මහන්තො සුඛුමොපි වා’’**ති. පරිචයකරණත්ථඤ්හි පඨමං අරඤ්ඤෙ සීහාදීනං සද්දෙ ආදිං කත්වා සබ්බෙ ඔළාරිකතො පට්ඨාය යථානුක්කමෙන සුඛුමසද්දා ආවජ්ජිතබ්බා, තථා පුරත්ථිමාදීසු දිසාසු ඔළාරිකානම්පි සුඛුමානම්පි සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසි කාතබ්බං. තස්ස තෙ සද්දා පකතිචිත්තස්සපි පාකටා හොන්ති, පරිකම්මචිත්තස්ස පන අතිවිය පාකටා. **තස්සාති** තස්ස යොගිනො. **සද්දස්ස නිමිත්තන්ති** ඔළාරිකස්ස, සුඛුමස්ස වා සද්දස්ස යථාවුත්තං උපාදායුපාදාය ලබ්භමානඔළාරිකසුඛුමාකාරං. **මනසි කුබ්බතොති** ‘‘ඉමිස්සා දිසාය අයං සද්දො ඔළාරිකො, සුඛුමො වා’’ති එවං පරිකම්මචිත්තෙන මනසි කරොන්තස්ස. **සද්දෙසූති** යෙ පරිකම්මචිත්තස්ස විසයභූතා ඔළාරිකා, සුඛුමා වා සද්දා, තෙසු. **අඤ්ඤතරන්ති** යත්ථ පරිකම්මකරණවසෙන අභිණ්හං මනසිකාරො පවත්තො, තං එකං සද්දං. යදි අභිඤ්ඤාචිත්තම්පි පරිකම්මෙන ගහිතමෙව ආරම්මණං කරොති, කො පන තස්ස, ඉමස්ස වා විසෙසොති? වුච්චතෙ – පරිකම්මචිත්තං අසුතස්ස ගහණතො සද්දමත්තං ගණ්හාති, අභිඤ්ඤාචිත්තං පන අසුතම්පි ගණ්හන්තං සවනාකාරෙන ගහණතො අත්ථාවබොධස්ස පච්චයභාවෙනෙව ගණ්හාතීති අයමෙතෙසං විසෙසො. **සුතකොවිදාති** පරියත්තියං ඡෙකා.

1065-6. **ථාමජාතන්ති** ජාතථාමං, දළ්හභාවප්පත්තන්ති අත්ථො. වඩ්ඪෙතබ්බං පාදකජ්ඣානාරම්මණං කිත්තකන්ති ආහ **‘‘එත්ථන්තරගත’’**න්තිආදි. පාදකජ්ඣානස්ස හි ආරම්මණභූතං කසිණනිමිත්තං ‘‘එත්තකං ඨානං ඵරතූ’’ති මනසි කරිත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජන්තස්ස කසිණනිමිත්තං තත්තකං ඨානං ඵරිත්වා තිට්ඨති. සො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය පුන පාදකජ්ඣානං අසමාපජ්ජිත්වාපි අනෙකප්පභෙදෙපි සද්දෙ ආවජ්ජති සුභාවිතභාවනත්තා. තත්ථ අඤ්ඤතරං සද්දං ආරබ්භ උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්ති, තෙසු පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං හොති. එවං යත්තකං සද්දං ඉච්ඡති, තත්තකං තත්ථ ගතං ආවජ්ජිත්වා අභිඤ්ඤාඤාණෙන ජානාති. යෙන පන එවං කසිණනිමිත්තං අවඩ්ඪිතං, තෙන පුනපි පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිතබ්බමෙව. සො හි තං ඨානගතසද්දං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වාව තතො වුට්ඨාය අභිඤ්ඤාචිත්තෙන සුණාති. තතො එව හි ‘‘පාදකාරම්මණෙන…පෙ…. සුණාතීති සාසඞ්කං වදතී’’ති (විසුද්ධි. මහා. 2.400) වුත්තං. ඉද්ධිවිධලාභී පන සෙසාභිඤ්ඤලාභිනො විය විජ්ජමානසද්දාදිආරම්මණමත්තමෙව අකත්වා ආගන්තුකරූපනිම්මාපනතො සබ්බථාපි ද්වික්ඛත්තුං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වාව තං නිප්ඵාදෙති. **එකඞ්ගුලද්වඞ්ගුල**-ග්ගහණඤ්චෙත්ථ සුඛුමසද්දාපෙක්ඛාය කතං.

1068. **සුණන්තොති** එවං පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡින්දිත්වා සවනෙන වසිකතාභිඤ්ඤො හුත්වා යථාවජ්ජිතෙ සුණන්තො. **පාටියෙක්කම්පීති** එකජ්ඣං පවත්තමානෙපි යාව බ්‍රහ්මලොකා එකකොලාහලං කත්වා උට්ඨිතෙ සඞ්ඛභෙරිපණවාදිසද්දෙ පච්චෙකං වත්ථුභෙදෙන වවත්ථාපෙතුකාමතාය සති ‘‘අයං සඞ්ඛසද්දො, අයං භෙරිසද්දො, අයං පණවසද්දො’’තිආදිනා පච්චෙකංයෙව වවත්ථාපෙතුං සක්කොතියෙවාති. දිබ්බසොතඤාණවණ්ණනා.

1069-73. **චෙතොපරියමානසන්ති** පරියාතීති පරියං, සරාගාදිවසෙන පරිච්ඡිජ්ජ ජානාතීති අත්ථො. යෙසඤ්හි ධාතූනං ගති අත්ථො, බුද්ධිපි තෙසං අත්ථො හොතීති. චෙතසො පරියං චෙතොපරියං, මනසි භවන්ති මානසං, ඤාණං, චෙතොපරියඤ්ච තං මානසඤ්චාති **චෙතොපරියමානසං. දිබ්බචක්ඛුවසෙනෙවාති** දිබ්බචක්ඛූපනිස්සයෙනෙව. තඤ්හි එතස්ස උප්පාදනෙ පරිකම්මං. **තස්මාති** යස්මා ඉදං දිබ්බචක්ඛුවසෙනෙව පවත්තති, තස්මා. **දිබ්බෙන චක්ඛුනාති** දිබ්බසදිසතාදීහි ‘‘දිබ්බචක්ඛූ’’ති ලද්ධවොහාරෙන දිබ්බචක්ඛුඤාණෙන දිස්වාති සම්බන්ධො. **හදයන්ති** න හදයවත්ථු, අථ ඛො හදයමංසපෙසි. යං බහි කමලමකුළසණ්ඨානං අන්තො කොසාතකීඵලසදිසන්ති වුච්චති. තඤ්හි නිස්සාය ඉදානි වුච්චමානං ලොහිතං තිට්ඨති. හදයවත්ථු පන ඉමං ලොහිතං නිස්සාය පවත්තති. **ලොහිතං දිස්වාති** ලොහිතස්ස වණ්ණං දිස්වා. දිබ්බචක්ඛුනොපි හි වණ්ණමෙව දිස්සති. තෙනෙව හි තං චක්ඛුසදිසත්තා ‘‘චක්ඛූ’’ති වුච්චති. **පරස්සාති** අඤ්ඤස්ස. යථා හි යො පරො න හොති, සො අත්තා, එවං යො අත්තා න හොති, සො පරො. කථං පන දිබ්බචක්ඛුනා ලොහිතස්ස වණ්ණදස්සනෙන පරචිත්තං විඤ්ඤෙය්‍යන්ති ආහ **‘‘සොමනස්සයුතෙ’’**තිආදි. **ලොහිතන්ති** රත්තං නිග්‍රොධඵලසමානවණ්ණං. **කාළකන්ති** ජම්බුසදිසවණ්ණං. **තිලතෙලූපමන්ති** අනෙන පසන්නභාවමාහ.

කථං පන චිත්තෙ සොමනස්ස සහගතාදිම්හි සති කම්මජස්ස ලොහිතස්ස විවිධවණ්ණභාවාපත්තීති? කිඤ්චාපි හදයවත්ථුසන්නිස්සිතභූතානි කම්මජානෙව, තං පන ලොහිතං කම්මජමෙවාති නත්ථි චතුසන්තතිරූපස්සපි තත්ථ ලබ්භමානත්තා. තෙනෙව හි **අට්ඨකථායං** ‘‘ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං දොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං උපෙක්ඛින්ද්‍රියසමුට්ඨානන්ති පරස්ස හදයලොහිතවණ්ණං පස්සිත්වා’’ති (විසුද්ධි. 2.401) වුත්තං. එවම්පි යං තත්ථ අචිත්තජං, තස්ස යථාවුත්තවණ්ණභෙදෙන න භවිතබ්බන්ති? භවිතබ්බං සෙසසන්තතිරූපානං තදනුවත්තනතො. යථා හි ගමනාදීසු චිත්තජරූපානි උතුජකම්මජාහාරජරූපෙහි අනුවත්තියන්ති, අඤ්ඤථා කායස්ස දෙසන්තරප්පත්තියෙව න සියාති, එවම්ධාපි චිත්තජරූපං සෙසසන්තතිරූපෙහි අනුවත්තීයති, පසාදකොධවෙලාසු ච චක්ඛුස්ස වණ්ණභෙදාපත්තියෙව තස්සත්ථස්ස නිදස්සනං දට්ඨබ්බං, තස්මා සොමනස්සාදියුත්තචිත්තානුරූපං උප්පන්නචිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන සෙසතිසමුට්ඨානරූපානම්පි නානාවණ්ණතා හොතියෙවාති සුට්ඨු වුත්තං **‘‘ලොහිතං ලොහිතං සියා’’**තිආදි. **දිස්වා හදයලොහිතන්ති** පඨමං තාව අනුමානඤාණෙන ලොහිතං දිස්වා. **කාතබ්බං ථාමතං ගතන්ති** උප්පාදෙත්වා ථාමභාවං ගතං කාතබ්බං.

චෙතොපරියඤාණඤ්හි උප්පාදෙතුකාමෙන යොගිනා දිබ්බචක්ඛුලාභිනා එව සතා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං අභිනීහාරක්ඛමං කත්වා ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බෙන චක්ඛුනා පරස්ස හදයමංසපෙසිං නිස්සාය වත්තමානස්ස ලොහිතස්ස වණ්ණදස්සනෙන ඉදානි ඉමස්ස චිත්තං ''සොමනස්සසහගත''න්ති වා ''දොමනස්සසහගත''න්ති වා ''උපෙක්ඛාසහගත''න්ති වා නයග්ගාහවසෙන වවත්ථපෙත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ''ඉමස්ස චිත්තං ජානාමී''ති පරිකම්මං කාතබ්බං. කාලසතම්පි කාලසහස්සම්පි පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තථෙව පටිපජ්ජිතබ්බං. තස්සෙවං දිබ්බෙන චක්ඛුනා හදයලොහිතවණ්ණදස්සනාදිවිධිනා පටිපජ්ජන්තස්ස ''ඉදානි චෙතොපරියඤාණං උප්පජ්ජිස්සතී''ති යං තදා පවත්තතීති වවත්ථපිතං චිත්තං, තං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං තීණි චත්තාරි වා ජවනානි කාමාවචරානි ජවන්ති. චතුත්ථං, පඤ්චමං වා අභිඤ්ඤාචිත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං . තත්ථ යං තෙන අප්පනාචිත්තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං, ඉදං චෙතොපරියඤාණං. තඤ්හි යත්ථ අනෙන පරිකම්මං කතං, තං පරස්ස චිත්තං පච්චක්ඛතො පටිවිජ්ඣන්තං විභාවෙන්තමෙව හුත්වා පවත්තති, රූපං විය ච දිබ්බචක්ඛුඤාණං, සද්දං විය ච දිබ්බසොතඤාණං. තතො පරං පන කාමාවචරචිත්තෙහි සරාගාදිවවත්ථාපනං හොති නීලාදිවවත්ථාපනං විය.

1074-5. එවමධිගතස්ස පන චෙතොපරියඤාණස්ස ඨාමගමනවිධානම්පි අධිගමවිධානසදිසමෙව, තදෙවෙත්ථ ආචරියෙන දස්සිතං. **එවං ඨාමගතෙ**තිආදි ඨාමගමනානිසංසදස්සනං. **සබ්බමෙවා**ති ඉදං ''කාමාවචරචිත්තං, රූපාරූපෙසු මානස''න්ති උභයපදෙනපි සම්බන්ධිතබ්බං, චතුපණ්ණාසවිධං කාමාවචරචිත්තං, පඤ්චදසරූපාවචරචිත්තං, ද්වාදසඅරූපාවචරචිත්තන්ති සබ්බමෙව, පච්චෙකං සරාගාදිප්පභෙදකං විජානාතීති අත්ථො. පුථුජ්ජනස්ස වසෙනායං අභිඤ්ඤාකථාති ලොකුත්තරචිත්තං ඉධ අනුද්ධටං. තම්පි හි උපරිමො, සදිසො වා අරියො හෙට්ඨිමස්ස, සදිසස්ස ච චිත්තං ජානාති, හෙට්ඨිමො පන උපරිමස්ස චිත්තං න ජානාති. යථා චෙතං, එවං අරූපාවචරජ්ඣානෙ අකතාභිනිවෙසො පුථුජ්ජනො, සෙඛොපි වා අරූපාවචරචිත්තං න ජානාති. අට්ඨසමාපත්තිකස්ස පන වසෙන ඉධාරූපාවචරචිත්තස්සාපි ජානනං වුත්තං. අරහා පන ආරුප්පෙ අකතාභිනිවෙසොපි තප්පටිච්ඡාදකඅවිජ්ජාය විහතත්තා තම්පි ජානාතියෙව. චෙතොපරියඤාණවණ්ණනා.

1076-7. පුබ්බෙ අතීතජාතීසු නිවාසා නිවුත්ථා අත්තනො සන්තානෙ පවත්තා, සපරවිඤ්ඤාණෙහි ගොචරාසෙවනාය ආසෙවිතා ච ඛන්ධා පුබ්බෙනිවාසා. පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතාපි හි පුබ්බෙ නිවසිංසු එත්ථාති පුබ්බෙනිවාසාති වුච්චන්ති, තෙ පන ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු බුද්ධානංයෙව විසයා, පුබ්බෙ නිවාසෙසු සරූපවිභාවකං ඤාණං **පුබ්බෙනිවාසඤාණං**. තෙන. **තදනුස්සතී**ති තෙසං පුබ්බෙනිවාසානං අනුස්සති. හෙට්ඨා තීසු ඣානෙසු යථාරහං පීතිසුඛෙහි කායචිත්තානං සම්පීණනාය චත්තාරි ඣානානි සමාපජ්ජිතබ්බානීති ආහ **''ඣානානි පනා''**තිආදි. අඤ්ඤථා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වායෙවාති වුත්තං සියා. යාය නිසජ්ජාය නිසින්නස්ස අනුස්සරණාරම්භො, සා ඉධ **සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා**.

1078-80. **තතො පභුති…පෙ…. ක්කමා**ති තස්මිං භවෙ පුරිමභවාදීසු කතං සබ්බම්පි සඞ්ගහෙත්වා **සබ්බමාවජ්ජිතබ්බ**න්තිආදිනා විසුං විසුං රත්තින්දිවාදිවසෙන දස්සෙති. **දිවසෙ රත්තියං කතන්ති** සබ්බපච්ඡිමනිසජ්ජාතො පට්ඨාය ආසනපඤ්ඤාපනං සෙනාසනප්පවෙසනන්ති පටිලොමෙන සකලං රත්තින්දිවං කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. **කතමාවජ්ජිතබ්බ**න්ති යං එත්ථන්තරෙ කතකිච්චං, සබ්බං තං පටිලොමක්කමෙනෙව ආවජ්ජිතබ්බන්ති අත්ථො. එත්තකං පන පකතිචිත්තස්සපි පාකටං, පරිකම්මචිත්තස්ස පන අතිපාකටමෙව. සචෙ පනෙත්ථ කිඤ්චි න පාකටං හොති, පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ආවජ්ජිතබ්බං, එත්තකෙන දීපෙ ජලිතෙ විය පාකටං හොති. පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනඤ්හි සත්ථකස්ස විය නිසානසිලා සතිපඤ්ඤානං නිසිතභාවාවහං, තස්මා තා තංසමාපජ්ජනෙන පරමනෙපක්කප්පත්තා හොන්ති. **පුරිමස්මිං භවෙ**ති ඉමම්හා භවා අනන්තරෙ පුරිමස්මිං භවෙ.

1081. **නිබ්බත්තං නාමරූපඤ්චා**ති අත්තනො පච්චයෙහි නිබ්බත්තනාමරූපං. **සාධුක**න්ති සුට්ඨු අපරිහාපෙත්වා ආවජ්ජිතබ්බං. පහොති හි ඉමිස්සා අභිඤ්ඤාය කතාධිකාරො භික්ඛු පඨමවාරෙනෙව පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ නාමරූපං ආරම්මණං කාතුං, තථා අසක්කොන්තෙනාපි ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා පාදකජ්ඣානමෙව පුනප්පුනං සමාපජ්ජිතබ්බං, තතො ච වුට්ඨාය පුනප්පුනං ආවජ්ජිතබ්බං. ආවජ්ජන්තෙන ච පන පඨමං රූපං ආවජ්ජිත්වා පච්ඡා නාමං ආවජ්ජිතබ්බන්ති ආචරියා. අපරෙ පන විපරියායෙන වදන්ති.

තත්ථ පච්ඡිමනිසජ්ජාතො පභුති යාව පටිසන්ධිතො ආරම්මණං කත්වා පවත්තඤාණං අතීතජාතීසු නිවුත්ථධම්මාරම්මණාභාවතො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාම න හොති, තං පන පරිකම්මඤාණමෙව. යදා පනස්ස පටිසන්ධිං අතික්කම්ම චුතික්ඛණෙ උප්පන්නං නාමරූපං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ වුත්තනයෙන අප්පනාචිත්තං උප්පජ්ජති, තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාම. තෙනාහ **''යදා පනා''**තිආදි.

එත්ථාහ – කිං එකෙනෙව අභිඤ්ඤාචිත්තෙන චුතික්ඛණෙ පවත්තනාමරූපං සබ්බම්පි ආරම්මණං කරොති, උදාහු අඤ්ඤෙන අඤ්ඤෙනාති. කිඤ්චෙත්ථ යදි එකෙනෙව, දූරතො චිත්තපටං පෙක්ඛන්තස්ස විය අනිරූපිතරූපෙන වවත්ථානං හොති. යදි ච අඤ්ඤෙන අඤ්ඤෙන, විසුං විසුං පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනාදිනා භවිතබ්බන්ති? උභයථාපි න දොසො. ඉද්ධිවිසයස්ස හි අචින්තෙය්‍යත්තා එකෙනපි අභිඤ්ඤාචිත්තෙන නාමරූපෙ පස්සන්තො නිරූපිතරූපෙනෙව පස්සති, න අනිරූපිතරූපෙනෙව පස්සති, අඤ්ඤෙනපි වා පඨමමෙව පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය

සමාහිතචිත්තෙන කතපරිකම්මස්ස පවත්තිතත්තා පුන සමාපජ්ජනං විනා ආවජ්ජිත්වා ආරම්මණං කරොතියෙවාති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණවණ්ණනා.

1086-8. **දිබ්බචක්ඛුනාති** දිබ්බසදිසත්තා, දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලභිතබ්බත්තා, අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තා මහාජුතිකතාදීහි වා **දිබ්බං,** රූපදස්සනට්ඨෙන චක්ඛුමිවාති **චක්ඛු**. යථා හි මංසචක්ඛු විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආවික්ඛන්තං විය පවත්තති, ඉදං පන තතො සාතිසයං චක්ඛුකිච්චකාරීති දිබ්බඤ්ච තං චක්ඛු චාති දිබ්බචක්ඛු, තෙන **දිබ්බචක්ඛුනා. කසිණාරම්මණ**න්ති අට්ඨන්නම්පි කසිණානං වසෙන කසිණාරම්මණං. **අභිනීහාරක්ඛමං කත්වාති** චුද්දසවිධෙන චිත්තපරිදමනෙන අට්ඨඞ්ගසම්පන්නතාකරණෙන අභිනීහාරක්ඛමං දිබ්බචක්ඛුඤාණාභිමුඛං පෙසනාරහං පෙසනයොග්‍යං කත්වා. ‘‘තෙජො…පෙ…. කසිණම්පි වා ආසන්නං කාතබ්බ’’න්ති පාඨසෙසො. **ආසන්නං කාතබ්බ**න්ති දිබ්බචක්ඛුඤාණුප්පත්තියා සමීපභූතං කාරණභූතං කාතබ්බං, තත්ථ උපචාරජ්ඣානං පගුණතරං කත්වා තං වඩ්ඪෙත්වා ඉච්ඡිතක්ඛණෙ උපට්ඨානයොග්‍යං කත්වා ඨපෙතබ්බන්ති වුත්තං හොති. **එත්ථාති** ඉමස්මිං දිබ්බචක්ඛුනා රූපදස්සනවිසයෙ. **සෙට්ඨන්ති පරිදීපිත**න්ති ආලොකකසිණස්සෙව පභාවිස්සජ්ජනසභාවෙන ආලොකකරණෙන ඉතරෙහි විසිට්ඨත්තා විසිට්ඨන්ති පරිදීපිතං.

1089-90. **උප්පාදෙත්වාති** පඨමජ්ඣානනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන උපචාරජ්ඣානුප්පාදනෙන උප්පාදෙත්වා. උපචාරජ්ඣානුප්පත්තියා හි සද්ධිං පටිභාගනිමිත්තුප්පත්ති. යස්මා පාදකජ්ඣානං විජ්ජමානෙයෙව ආලොකෙ අප්පනාවසෙන පවත්තිමත්තං විනා අත්තනො බලෙන ආලොකං ඵරිතුං න සක්කොති, නාපි යථාපත්ථටං ඨාවරං කාතුං, පරිකම්මං පන තදුභයම්පි කාතුං සමත්ථං, තස්මා උපචාරභූමියංයෙව තං වඩ්ඪෙතබ්බන්ති ආහ **‘‘උපචාරභූමිය’’**න්තිආදි. **උපචාරභූමීති** චෙත්ථ ආලොකස්ස ඨාවරකරණවසප්පවත්තං පරිකම්මචිත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං. **අප්පනන්ති** ඣානවසෙන අප්පනං. න හි අකතපරිකම්මස්ස අභිඤ්ඤාවසෙන අප්පනා සිජ්ඣති. තෙනාහ **‘‘පාදකජ්ඣානනිස්සිත’’**න්ති. **පාදකජ්ඣානනිස්සිත**න්ති පාදකජ්ඣානාරම්මණං හොති, න දිබ්බචක්ඛුස්ස පරිකම්මනිස්සිතං පරිකම්මාරම්මණං හොති, තථා ච සති ආලොකවඩ්ඪනාභාවතො රූපදස්සනං න සියාති අධිප්පායො.

1091-3. **අන්තො…පෙ…. භවෙති** අන්තොගතමෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං භවෙ, න බහිද්ධා වික්ඛෙපුප්පත්තිහෙතුභාවතො පස්සිතබ්බං දිබ්බචක්ඛුනාති අධිප්පායො. න හි ආලොකෙ ඵරිතෙපි මංසචක්ඛුස්ස ආපාථං හොති. **පරිකම්මස්ස වාරො හි අතික්කමති තාවදෙති** ඉධ පරිකම්මං නාම යථාවුත්තකසිණාරම්මණං උපචාරජ්ඣානං, තං රූපගතං පස්සතො න පවත්තති, කසිණාලොකවසෙන ච රූපගතදස්සනං කසිණාලොකො ච පරිකම්මවසෙනාති තදුභයම්පි පරිකම්මස්ස අප්පවත්තියා න හොති. තෙනාහ **‘‘ආලොකොපී’’**තිආදි. තස්මිං අන්තරහිතෙ රූපගතම්පි න ච දිස්සති, රූපගතං පස්සතො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, පරිකම්මපසුතස්ස කසිණාරම්මණඤාණං හොතීති රූපගතං දිස්සති, කථං පටිපජ්ජිතබ්බන්ති ආහ **‘‘තෙනා’’**තිආදි.

1094-9. **එවං අනුක්කමෙනාති** පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය අභිණ්හං ආලොකඵරණෙන. **ආලොකො ඨාමවාති** ආලොකගතො චිරට්ඨායී සියා, තථා ච සති තත්ථ සුචිරම්පි රූපගතං පස්සතෙව. තෙන වුත්තං **‘‘ආලොකො එත්ථා’’**තිආදි. ස්වායමත්ථො තිණුක්කූපමාය විභාවෙතබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘තිණුක්කායා’’**තිආදි. එකො කිර රත්තියං තිණුක්කාය මග්ගං පටිපජ්ජි, තස්ස සා තිණුක්කා විජ්ඣායි, අථස්ස සමවිසමානි න පඤ්ඤායිංසු, සො තං තිණුක්කං භූමියං ඝංසිත්වා පුන උජ්ජාලෙසි, සා පජ්ජලිත්වා පුරිමාලොකතො මහන්තරමාලොකං අකාසි, එවං පුනප්පුනං විජ්ඣාතං උජ්ජාලයතො කමෙන සූරියො උට්ඨාසි, සූරියෙ උට්ඨිතෙ ‘‘උක්කාය කම්මං නත්ථී’’ති තං ඡඩ්ඩෙත්වා දිවසම්පි අගමාසි. තත්ථ උක්කාලොකො විය පරිකම්මකාලෙ කසිණාලොකො, උක්කාය විජ්ඣාතාය සමවිසමානං අදස්සනං විය රූපගතං පස්සතො පරිකම්මස්ස වාරාතික්කමෙන ආලොකෙ අන්තරහිතෙ රූපගතානං අදස්සනං, උක්කාය ඝංසනං විය පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනං, උක්කාය පුරිමාලොකතො මහන්තතරාලොකකරණං විය පුන පරිකම්මං කරොතො බලවතරාලොකඵරණං, සූරියුට්ඨානං විය ඨාමගතාලොකස්ස යථාවඩ්ඪිතපරිච්ඡෙදං ඵරිත්වා අවට්ඨානං, තිණුක්කං ඡඩ්ඩෙත්වා දිවසම්පි ගමනං විය පදිත්තාලොකං වඩ්ඪෙත්වා ඨාමගතෙනාලොකෙන දිවසම්පි රූපදස්සනං. එත්තාවතා ච දිබ්බචක්ඛුස්ස නානාවජ්ජනපරිකම්මඤ්චෙව දිබ්බචක්ඛුඤාණඤ්ච දස්සිතං, න තස්ස උප්පත්තික්කමොති තං දස්සෙතුං **‘‘උප්පාදනක්කමොපී’’**තිආදි වුත්තං. තං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. **තානි චත්තාරි පඤ්ච වාති** පොත්ථකෙසු ලිඛන්ති. ‘‘තීණි චත්තාරි වා පනා’’ති පාඨො.

1100. තත්ථ **අත්ථසාධකචිත්ත**න්ති යදත්ථායෙස පටිපන්නො, තස්ස තදත්ථසාධනතො අත්ථසාධකභූතං චිත්තං. තස්මිඤ්හි උප්පන්නෙ මංසචක්ඛුස්ස අනාපාථයොග්‍යං අන්තොකුච්ඡිගතං හදයවත්ථුනිස්සිතං හෙට්ඨාපථවීතලනිස්සිතං තිරොකුට්ටපබ්බතපාකාරගතං පරචක්කවාළගතන්ති ඉදං රූපං ආපාථං ආගච්ඡති, මංසචක්ඛුනා දිස්සමානං විය හොති. තදෙව චෙත්ථ රූපං සරූපතො විභාවනසමත්ථං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං විය. න පන ආවජ්ජනපරිකම්මවසෙන පවත්තානි පුබ්බභාගචිත්තානි. තානි හි ආරම්මණං කරොන්තානිපි න යාථාවතො තං විභාවෙත්වා පවත්තන්ති ආවජ්ජනසම්පටිච්ඡනාදිචිත්තානි වියාති.

1101-2. නනු ච අනාගතංසඤාණං යථාකම්මූපගඤාණන්ති ද්වෙ අභිඤ්ඤාඤාණානි අත්ථි, කස්මා තානි ඉධ න දස්සිතානීති ආහ **‘‘අනාගතංසඤාණස්සා’’**තිආදි. **ඉජ්ඣන්ති දිබ්බචක්ඛුනාති** විසුං පරිකම්මස්ස අභාවතො

දිබ්බචක්ඛුඤාණපටිලාභෙනෙව තස්ස පරිවාරානි හුත්වා පටිලද්ධානි හොන්ති. තතොයෙව හි තානි තස්ස පරිභණ්ඩඤාණානීති වුච්චන්ති. යථා හි සිනෙරුස්ස පරිවාරට්ඨානියානි තංසිද්ධියා සිද්ධානි මෙඛලට්ඨානානි පරිභණ්ඩානීති වුච්චන්ති, එවං ඉමානිපි දිබ්බචක්ඛුසිද්ධියා සිද්ධානි තස්ස පරිභණ්ඩානීති වෙදිතබ්බානි.

හොතු තාව එවමෙතං, චුතූපපාතඤාණං පන කිං න දස්සිතන්ති ආහ **"චුතූපපාතඤාණම්පී"**තිආදි. දිබ්බචක්ඛුඤාණමෙව හි චුතියං, උපපත්තියඤ්ච රූපං විභාවෙන්තං චුතූපපාතෙ පවත්තත්තා "චුතූපපාතඤාණ"න්ති වුච්චති, අවසෙසරූපවිභාවනකාලෙ "දිබ්බචක්ඛූ"ති වුච්චති, තස්මා පරමත්ථතො නාමද්වයෙන ආගතං එකමෙව ඤාණං, දිබ්බචක්ඛුඤාණං චුතූපපාතඤාණන්ති පන බ්‍යඤ්ජනතොයෙව නානන්ති. කත්ථචි මනොමයඤාණන්තිපි විසුං අභිඤ්ඤාඤාණං ආගතං, තං අත්ථතො ඉද්ධිවිධඤාණමෙව. දිබ්බචක්ඛුඤාණවණ්ණනා.

1103. **ඉධාති** ඉමස්මිං සාසනෙ. **අනෙන තරෙනාති** අනෙන අභිධම්මාවතාරනාමකෙන තරෙන.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. සත්තරසමො පරිච්ඡෙදො

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා

1104-5. **පඤ්ච ඉද්ධිවිධාදීනීති** –

> ‘‘ඉද්ධිවිධං දිබ්බසොතං, පරචිත්තවිජානනා;
> පුබ්බෙනිවාසානුස්සති, දිබ්බචක්ඛූති පඤ්චධා’’ති. –

එවමාගතා පඤ්ච. **සත්තාභිඤ්ඤා ඉමා පනාති** අතීතංසඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙ, මනොමයඤාණස්ස ච ඉද්ධිවිධඤාණෙ අන්තොගධත්තා වුත්තං. අතීතංසඤාණං නාම පරෙසං පච්චුප්පන්නභවෙ යාව පටිසන්ධිපරියොසානං පවත්තචිත්තාරම්මණං ඤාණං. මනොමයඤාණම්පි නාම මනොමයකායාභිනිම්මානාදිවසප්පවත්තං ඉද්ධිවිධඤාණං.

1106. ඉදානි ඉමෙසං අභිඤ්ඤාඤාණානං ආරම්මණවිනිච්ඡයෙ අසම්මොහත්ථං තං දස්සෙතුමාරභන්තො ආහ **‘‘සත්තන්න’’**න්තිආදි . **චත්තාරො ආරම්මණත්තිකාති** පරිත්තාරම්මණත්තිකො මග්ගාරම්මණත්තිකො අතීතාරම්මණත්තිකො අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති ඉමෙ චත්තාරො ආරම්මණත්තිකා. **එත්ථාති** ඉදං පච්චාමසනං කිං තිකානං, උදාහු ආරම්මණානන්ති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි තිකානං, තදයුත්තං. න හි තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤාණානි පවත්තන්ති. අථ ආරම්මණානං, තම්පි අයුත්තං. න හි අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං යුත්තන්ති. යථා ඉච්ඡසි, තථා හොතු. භවතු තාව තිකානං, නනු වුත්තං ‘‘තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤාණානි නප්පවත්තන්තී’’ති? නායං විරොධො තිකවොහාරෙන ආරම්මණානංයෙව ගය්හමානත්තා. අථ වා පන හොතු ආරම්මණානං, නනු වුත්තං ‘‘අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං අයුත්ත’’න්ති. අයම්පි න දොසො යථාවුත්තකාරණෙනෙවාති.

1107-10. **පරිත්තාදීසු සත්තසූති** අසතිපි වත්ථුභෙදෙ භූමිකාලසන්තානභෙදවසෙන භින්නෙසු පරිත්තමහග්ගතඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන සත්තසු පරිත්තාදිආරම්මණවිභාගෙසු. ඉද්ධිවිධඤාණස්ස මග්ගාරම්මණතාය අභාවතො ඉධ මග්ගාරම්මණත්තිකො න ලබ්භති. කායං චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමොති සම්බන්ධො. චිත්තසන්නිස්සිතකරණඤ්ච තං විය කායස්ස අදිස්සමානසීඝගතිකතාවසෙන තග්ගතිකතාපාදනං. යථා චිත්තං න දිස්සති සීඝගමනඤ්ච, එවං කායම්පි අදිස්සමානං, සීඝගමනඤ්ච කත්වා යථිච්ඡිතට්ඨානං ගන්තුකාමොති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. **චිත්තවසෙනාති** මහග්ගතචිත්තවසෙන පරිණාමෙතීති පාඨසෙසො. තෙනාහ **‘‘තං මහග්ගතෙ ච චිත්තස්මිං සමාරොපෙතී’’**ති. පාදකජ්ඣානඤ්හි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘අයං කායො ඉදං චිත්තං විය අදිස්සමානො, සීඝගමනො ච හොතූ’’ති පරිකම්මං කරොති, පරිකම්මං පන කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තථෙව පරිකම්මං කරොන්තො කායං ගහෙත්වා මහග්ගතෙ පාදකචිත්තෙ සමාරොපෙති, තග්ගතිකං කරොති විය, අදිස්සමානං, සීඝගමනඤ්ච කරොති. තං පන සීඝගමනත්ථං අභාවිතිද්ධිපාදානං විය දන්ධං අප්පවත්තිත්වා කතිපයචිත්තවාරෙහෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්තිවසෙන දට්ඨබ්බං, න එකචිත්තක්ඛණෙනෙව. ‘‘නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං ලහුපරිවත්තං, යථයිදං, භික්ඛවෙ, චිත්ත’’න්ති (අ. නි. 1.48) හි එත්ථ අඤ්ඤ-ග්ගහණෙනෙව රූපධම්මානං ගහිතත්තා චිත්තක්ඛණවසෙන රූපප්පවත්ති න යුත්තා. යත්ථ යත්ථ ච ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්ති ච, න ච ඉද්ධිබලෙන ධම්මානං කෙනචි ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං සක්කා කාතුන්ති. චිත්තවසෙන රූපකායං පාදකජ්ඣානෙ සමාරොපෙන්තස්ස කායමෙව ආරම්මණන්ති ආහ **‘‘කායාරම්මණතො’’**ති, කායෙ වණ්ණාරම්මණතොති වුත්තං හොති. **කායසන්නිස්සිතං කත්වා චිත්තන්ති** එත්ථ න චිත්තං කායං විය දන්ධං දිස්සමානං කරොති, කින්තු දන්ධදිස්සමානගතිකරණමත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

1112-3. **අනාගතමතීතඤ්ච කරොති විසයං යදාති** මහාධාතුනිධානෙ මහාකස්සපත්ථෙරාදීනං විය අනාගතං අධිට්ඨහන්තානං අනාගතං ආරම්මණං කරොති, කායවසෙන චිත්තපරිණාමනකාලෙ තදෙව විරනිරුද්ධං පාදකජ්ඣානං ආරම්මණං කරොන්තානං අතීතං ආරම්මණං කරොති, තදා අතීතාරම්මණං, අනාගතගොචරඤ්ච හොති, **පච්චුප්පන්නො ගොචරො** පච්චුප්පන්නස්ස රූපකායස්ස ආරම්මණකරණතො. හත්ථිආදයො අභිනිම්මිනන්තස්සාපි හි කිඤ්චාපි පරිකම්මං අනාගතාරම්මණං හොති, අධිට්ඨානචිත්තං පන පච්චුප්පන්නාරම්මණමෙව. උපචාරාරම්මණං විය හි පටිභාගනිමිත්තං තෙන සහ පාතුභූතමෙව තස්සාරම්මණං හොති.

1114-5. **කායං ...පෙ.... සියාති** අත්තනො කායං චිත්තවසෙන පරිණාමනකාලෙ අජ්ඣත්තස්ස කායස්ස ආරම්මණකරණතො, අත්තනො චිත්තං කායවසෙන පරිණාමනකාලෙ චිත්තස්ස ආරම්මණකරණතො. වා-සද්දෙන අවුත්තසමුච්චයත්ථෙන ගහිතෙ අත්තනො කුමාරවණ්ණාදිඅභිනිම්මානකාලෙ කායස්ස ආරම්මණකරණතො ච අජ්ඣත්තාරම්මණං සියා. **බහිද්ධා රූපදස්සනෙති** බහිද්ධා හත්ථිඅස්සාදිරූපදස්සනකාලෙ.

1116-8. **පච්චුප්පන්නෙ පරිත්තෙ චාති** සරූපවිභාවනමෙතං. දිබ්බසොතස්ස හි පච්චුප්පන්නොව සද්දො ආරම්මණං හොති, සො ච සභාවතො පරිත්තොව. **කුච්ඡිසද්දස්සාති** කුච්ඡියං වාතසද්දස්ස. තත්ථ පාණකසද්දස්ස පන සවනෙ බහිද්ධාරම්මණමෙව. වසිතාපත්තස්ස අත්තනො විතක්කවිප්ඵාරසද්දසවනෙපි අජ්ඣත්තාරම්මණන්ති වදන්ති,

තං පන එකාදසභවඞ්ගචිත්තතො උපරි භවඞ්ගං පවත්තිතුමදත්වා භවඞ්ගතො වුට්ඨාය ආවජ්ජනසමත්ථතාවසෙන වසිතාපත්තස්සෙව යුජ්ජති. ''පරස්ස ච සද්දස්සා''ති සම්බන්ධිතබ්බං. න හි පරස්ස කුච්ඡිසද්දසවනෙයෙව බහිද්ධාරම්මණං හොති, අථ ඛො පරස්ස චිත්තසමුට්ඨානසද්දසවනෙපීති.

1119-22. **පරිත්තාදීසූ**ති පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නබහිද්ධාරම්මණෙසු. **පරිත්තානන්**ති කාමාවචරචිත්තානං. **මජ්ඣිමානන්**ති පරිත්තඅප්පමාණානං මජ්ඣෙ භවත්තා මජ්ඣිමසඞ්ඛාතානං රූපාරූපාවචරචිත්තානං. මජ්ඣෙභවතා ච දෙසනාවසෙන, න සභාවවසෙන. චෙතොපරියඤාණං පරස්ස චිත්තමෙව ජානාති, අවසෙසක්ඛන්ධත්තයං පන න ජානාතීති ඉමං මහාඅට්ඨකථාවාදං සන්ධායාහ **''මග්ගචිත්තස්ස ජානනෙ''**තිආදි. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – යස්මා චෙතොපරියඤාණං චිත්තමෙව ජානාති, තස්මා තං මග්ගාරම්මණං න හොති , මග්ගසම්පයුත්තචිත්තජානනතො පන පරියායෙන මග්ගාරම්මණතා **අට්ඨකථායං** අනුඤ්ඤාතාති. **පට්ඨානෙ** පන –

''කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.404) –

වුත්තත්තා චත්තාරොපි ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණස්ස ආරම්මණං හොන්ති, තස්මා නිප්පරියායෙනෙව මග්ගාරම්මණතා ලබ්භතීති ඉදමෙත්ථ සඞ්ගහකාරානං සන්නිට්ඨානං.

1123-5. අතීතසත්තදිවසබ්භන්තරෙ, අනාගතසත්තදිවසබ්භන්තරෙයෙව ච පවත්තං පරචිත්තං චෙතොපරියඤාණං ජානාති, තතො පට්ඨාය පන පටිසන්ධිපරියොසානං, චුතිපරියොසානඤ්ච පවත්තං අතීතංසඤාණස්ස, අනාගතංසඤාණස්ස ච ගොචරන්ති අධිප්පායෙනාහ **''අතීතෙ''**තිආදි. අතීතස්ස, අනාගතස්ස ච පරචිත්තස්ස ජානනං සම්භවති, පච්චුප්පන්නස්ස පන න සම්භවතීති පුච්ඡති **''කථඤ්ච පනා''**තිආදි. ඉතරො යත්ථ සම්භවති, තං දස්සෙතුං පච්චුප්පන්නං තාව විභජිත්වා දස්සෙන්තො **''පච්චුප්පන්නං තිධා වුත්ත''**න්තිආදිමාහ. **ඛණසන්තතිඅද්ධතො**ති ඛණපච්චුප්පන්නං සන්තතිපච්චුප්පන්නං අද්ධාපච්චුප්පන්නන්ති එවං ඛණසන්තතිඅද්ධාවසෙන තිධා වුත්තං.

1126. **තික්ඛණසම්පත්තන්**ති උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගවසෙන ඛණත්තයපරියාපන්නං. **පච්චුප්පන්නඛණාදිකන්**ති ඛණ-සද්දාදිකං පච්චුප්පන්නං ඛණපච්චුප්පන්නන්ති වුත්තං හොති. **එකද්වෙසන්තතිවාරපරියාපන්නන්**ති එත්ථ අන්ධකාරෙ නිසීදිත්වා ආලොකට්ඨානං ගතස්ස න ච තාව ආරම්මණං පාකටං හොති, යාව පන තං පාකටං හොති, එත්ථන්තරෙ පවත්තා රූපසන්තති, අරූපසන්තති වා ''එකද්වෙසන්තතිවාරා''ති වෙදිතබ්බා. ''ආලොකට්ඨානෙ විචරිත්වා ඔවරකං පවිට්ඨස්සාපි න තාව සහසා රූපං පාකටං හොති, යාව තං පාකටං හොති, පුබ්බෙව තත්ථ නිසින්නස්ස විය එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා. දූරෙ ඨත්වා පන රජකාදීනං හත්ථවිකාරං, ඝණ්ටිභෙරීආදිආකොටනහත්ථවිකාරඤ්ච දිස්වා න පන තාව සද්දං සුණාති, යාව පන තං සුණාති, එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා''ති (විසුද්ධි. 2.416) එවං තාව **මජ්ඣිමභාණකත්ථෙරා** වදන්ති.

සංයුත්තභාණකා පන ''රූපසන්තති අරූපසන්තතීති ද්වෙ සන්තතියො වත්වා උදකං අක්කමිත්වා ගතස්ස යාව තීරෙ අක්කන්තඋදකලෙඛා න විප්පසීදති, අද්ධානතො ආගතස්ස යාව කායෙ උසුමභාවො න වූපසම්මති, ආතපා ආගන්ත්වා ගබ්භං පවිට්ඨස්ස යාව අන්ධකාරභාවො න විගච්ඡති, අන්තොගබ්භෙ කම්මට්ඨානං මනසිකත්වා දිවා වාතපානං විවරිත්වා ඔලොකෙන්තස්ස යාව අක්ඛීනං ඵන්දනභාවො න වූපසම්මති, අයං රූපසන්තති නාම. ද්වෙ තයො ජවනවාරා අරූපසන්තති නාමාති වත්වා තදුභයම්පි සන්තතිපච්චුප්පන්නං නාමා''ති (විසුද්ධි. 2.416) එවං එකමෙව සන්තතිවාරං වදන්ති. තත්ථ මජ්ඣිමභාණකවාදෙ එකච්චස්ස සීසම්පි පාකටං හොතීති එකද්වෙසන්තතිවාරාති එක-ග්ගහණම්පි කතං. **ආචරියධම්මපාල**ත්ථෙරො පන ''අතිපරිත්තසභාවඋතුආදිසමුට්ඨානා වා එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා''තිපි (විසුද්ධි. මහා. 2.416) ආහ.

1127-8. **එකබ්භවපරිච්ඡින්නන්**ති එකස්මිං භවෙ පටිසන්ධිචුතිවසෙන පරිච්ඡින්නං එකභවපරියාපන්නං ධම්මජාතං. යං සන්ධාය වුත්තං ''යො චාවුසො මනො, යෙ ච ධම්මා, උභයමෙතං පච්චුප්පන්නං, තස්මිං චෙ පච්චුප්පන්නෙ ඡන්දරාගපටිබද්ධං හොති විඤ්ඤාණ''න්තිආදි, සන්තතිපච්චුප්පන්නඤ්චෙත්ථ අභිධම්මට්ඨකථාසු ආගතං, අද්ධාපච්චුප්පන්නං සුත්තෙ. **කෙචී**ති අභයගිරිවාසිනො.

1129-30. **යථා චා**තිආදි එත්ථ තෙසං ඔපම්මදස්සනං. එකපුප්ඵං අත්තනො වණ්ටෙන එකස්ස වණ්ටං විජ්ඣතීති සම්බන්ධො. **මහාජනස්සාපි…පෙ…. විජ්ඣතී**ති ''අතීතං චිත්තං, අනාගතං චිත්තං, ඉමස්ස චිත්තං, අසුකස්ස චිත්ත''න්ති එවං විභාගං අකත්වා පරස්ස චිත්තං ජානාමිච්චෙව රාසිවසෙන මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ එකස්ස චිත්තං එකෙන චිත්තෙන උප්පාදක්ඛණෙ වා ඨිතික්ඛණෙ වා භඞ්ගක්ඛණෙ වා එකන්තෙන පටිවිජ්ඣතීති අත්ථො.

1131-2. තං පන තෙසං වචනං අයුත්තන්ති දස්සෙතුං **''යෙනාවජ්ජතී''**තිආදි වුත්තං. වස්සසහස්සම්පි හි එවං ආවජ්ජයතො ආවජ්ජනජවනානං එකස්මිං ආරම්මණෙ ඨානං නත්ථි, අභිඤ්ඤාචිත්තඤ්ච සචෙ ඛණපච්චුප්පන්නං

ජානාති, ආවජ්ජනෙන සහ එකාරම්මණෙ වත්තමානමෙව ජානාති, නො අඤ්ඤථා, තස්මා **තෙසං** ආවජ්ජනජවනානං **ද්වින්නං සහ එකස්මිං ආරම්මණෙ අට්ඨානාභාවතො තං න යුජ්ජති**. හවතු තාව කො එත්ථ දොසොති චෙ ආහ **"ආවජ්ජනජවනාන"**න්තිආදි. තත්ථ මග්ගඵලවීථිතො අඤ්ඤං අනිට්ඨට්ඨානං. මග්ගඵලවීථියඤ්හි ආවජ්ජනාදීනං සඞ්ඛාරාරම්මණත්තා, ගොත්‍රභුආදීනඤ්ච නිබ්බානාරම්මණත්තා නානාරම්මණතා ඉට්ඨා, අඤ්ඤත්ථ පන අනිට්ඨා, තස්මා **අනිට්ඨෙ ඨානෙ ජවනාවජ්ජනානං** නානාරම්මණතාපත්තිදොසො අයුත්තොති තං තෙසං වචනං **අයුත්තන්ති පකාසිතං** අට්ඨකථාසූති අධිප්පායො.

1133-4. යදි එවං, කථං චෙතොපරියඤාණං පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොතීති ආහ **"තස්මා"**තිආදි. යස්මා එවං අයුත්තන්ති පකාසිතං, තස්මා. **ජවනවාරතොති** එකජවනවාරවසෙන . ඉදං පන ඛණපච්චුප්පන්නානන්තරං ලහුකං කත්වා පච්චුප්පන්නදස්සනත්ථං වුත්තං, යං පන වත්තමානජවනවීථිතො අතීතානාගතවසෙන ද්විතිජවනවීථිපරිමාණකාලෙ පවත්තං පරචිත්තං , තං සබ්බම්පි ''සන්තතිපච්චුප්පන්නං නාමා''ති **අට්ඨකථායං** (විසුද්ධි. 2.416) වුත්තං, තස්මා **ජවනවාරතොති** ද්විතිජවනවාරවසෙන දීපෙතබ්බං, න සකලෙන පච්චුප්පන්නද්ධුනාති අධිප්පායො. **නිද්දිට්ඨං** සංයුත්තට්ඨකථායං. **තත්‍රායං දීපනාතිආදි** ජවනවාරස්ස අද්ධාපච්චුප්පන්නභාවදීපනමුඛෙන ඉද්ධිචිත්තස්ස පවත්තිආකාරදීපනං.

1139-41. සන්තතිපච්චුප්පන්නම්පි අද්ධාපච්චුප්පන්නෙනෙව සඞ්ගහෙත්වා ආහ **"අද්ධාවසා…පෙ…. පනා"**ති. **ආනන්දාචරියො** පනෙත්ථ අභිධම්මමාතිකාය ආගතස්ස පච්චුප්පන්නපදස්ස අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නපදත්ථතා න කත්ථචි පාළියං වුත්තා, තස්මා චිත්තසාමඤ්ඤෙන චිත්තං ආවජ්ජයමානං අභිමුඛීභූතං විජ්ජමානචිත්තං ආවජ්ජෙති, පරිකම්මානි ච තං තං විජ්ජමානචිත්තං චිත්තසාමඤ්ඤෙනෙව ආරම්මණං කත්වා චිත්තජානනපරිකම්මානි හුත්වා පවත්තන්ති. චෙතොපරියඤාණං පන විජ්ජමානචිත්තං පටිවිජ්ඣන්තං තෙන සහ එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජති. තත්ථ යස්මා සන්තානග්ගහණතො එකත්තවසෙන ආවජ්ජනාදීනි චිත්තන්තෙව පවත්තානි, තඤ්ච චිත්තමෙව, යං චෙතොපරියඤාණෙන විභාවිතං, තස්මා සමානාකාරප්පවත්තිතො න අනිට්ඨෙ ඨානෙ නානාරම්මණතා හොතීති ඛණපච්චුප්පන්නවසෙනෙව ඉමස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණතං ඉච්ඡති. **ඉතරානීති** ආවජ්ජනපරිකම්මචිත්තානි. **චක්ඛුද්වාරෙ විඤ්ඤාණන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණං.

1143-7. **පරිත්තාදීසු අට්ඨසූති** චෙතොපරියඤාණස්ස වුත්තෙසු පච්චුප්පන්නාරම්මණං හිත්වා නවත්තබ්බාරම්මණඤ්ච පක්ඛිපිත්වා අට්ඨසු පරිත්තාදීසු. **අතීතෙ…පෙ…. ඵලම්පි වාති** එත්ථ **අත්තනාති** නිදස්සනමත්තං. පරෙහිපි භාවිතමග්ගං, සච්ඡිකතඵලඤ්ච පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන සමනුස්සරති. **වා**-සද්දෙන වා අවුත්තසමුච්චයත්ථෙන අත්තනා භාවිතං මග්ගං, ඵලම්පි වා පරෙහි භාවිතං මග්ගං, ඵලම්පි වාති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා ච වුත්තං **අට්ඨකථායං** ''අත්තනා, පරෙහි භාවිතමග්ගං, සච්ඡිකතඵලඤ්ච අනුස්සරණකාලෙ''ති (විසුද්ධි. 2.417). **එව**-කාරං පන පදපූරණමත්තමෙව. **ඵලම්පි වාති** එත්ථ ''භාවිත''න්ති න සම්බන්ධිතබ්බං. න හි ඵලං භාවෙතබ්බං හොති, අථ ඛො සච්ඡිකාතබ්බමෙවාති. **සමනුස්සරතො මග්ගන්ති** එත්ථාපි ''අත්තනා, පරෙහි වා භාවිත''න්ති සම්බන්ධිතබ්බං. **එකන්තතොති** නියමතො.

1148-50. නනු ච චෙතොපරියඤාණයථාකම්මූපගඤාණානිපි අතීතාරම්මණානෙව, කිං පන තෙසං, ඉමස්ස ච ආරම්මණෙ නානාකරණන්ති ආහ **"චෙතොපරියඤාණම්පී"**තිආදි. **කිඤ්චාපීති** අයං නිපාතසමුදායො, එකො වා නිපාතො විසෙසානභිධානනිමිත්තෙ උපගමනෙ දට්ඨබ්බො. **අථ ඛොති** විසෙසාභිධානසමාරම්භෙ. **චිත්තමෙවාති** ඉදං පුබ්බෙ විචාරිතමෙව. **අතීතෙ චෙතනාමත්තන්ති** ඉදම්පි පුබ්බෙ විය මහාඅට්ඨකථාවාදං සන්ධායෙව වුත්තං. තත්ථ හි යථාකම්මූපගඤාණස්ස චෙතනාමත්තමෙව ආරම්මණං හොති, න චිත්තං, නාපි ඉතරෙ ධම්මා, යතො තං යථාකම්මූපගන්ති වුච්චතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන යථාකම්මූපගඤාණං අතීතචෙතනාමත්තමෙව ආරම්මණං කරොතීති වුත්තං, හෙට්ඨා දස්සිතපාළිවසෙන සබ්බෙ චත්තාරොපි ඛන්ධා යථාකම්මූපගඤාණස්ස ආරම්මණන්ති සඞ්ගහකාරානං සන්නිට්ඨානං. **නත්ථි කිඤ්චි අගොචරන්ති** කිඤ්චි ඛන්ධං වා ඛන්ධපටිබද්ධං නාමගොත්තාදිං වා අගොචරං නාම නත්ථි. තඤ්හි අතීතක්ඛන්ධඛන්ධපටිබද්ධෙසු ධම්මෙසු සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසමානගතිකමෙවාති අධිප්පායො.

1151-2. **අතීතක්ඛන්ධානුස්සරණෙති** අත්තනො ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ. **සරණෙ…පෙ…. ගොචරන්ති** ''අතීතෙ විපස්සී භගවා අහොසි, තස්ස මාතා බන්ධුමතී, පිතා බන්ධුමා''තිආදිනා නයෙන නාමගොත්තාදිං, පථවීනිමිත්තාදිඤ්ච අනුස්සරණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං හොති. **නවත්තබ්බගොචරන්ති** හි පරිත්තාරම්මණඅතීතාරම්මණත්තිකවසෙන වුත්තං, අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකවසෙන පන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනජ්ඣානස්ස ආරම්මණභූතධම්මාරම්මණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං හොති, අවසෙසපඤ්ඤත්තාරම්මණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං හොති. **නාමගොත්තන්ති** චෙත්ථ ඛන්ධපටිබද්ධො සම්මුතිසිද්ධො බ්‍යඤ්ජනත්ථො, න බ්‍යඤ්ජනං. බ්‍යඤ්ජනඤ්හි සද්දායතනසඞ්ගහිතත්තා පරිත්තං හොති. යථාහ ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා''ති (විභ. 749).

1154. **දිබ්බසොතසමන්ති** යස්මා පච්චුප්පන්නං, පරිත්තඤ්ච රූපං ආරම්මණං කරොති, තස්මා පච්චුප්පන්නාරම්මණං, පරිත්තාරම්මණඤ්ච හොති, අත්තනො කුච්ඡිගතරූපදස්සනෙ, පරස්ස හදයනිස්සිතලොහිතදස්සනාදීසු ච අජ්ඣත්තාරම්මණං, බහිද්ධාරම්මණඤ්ච හොති.

1155-6. **පරිත්තාදීසු අට්ඨසූති** පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස වුත්තෙසු අතීතාරම්මණං වජ්ජෙත්වා අනාගතාරම්මණං පක්ඛිපිත්වා අට්ඨසු. **නිබ්බත්තිස්සති…පෙ…. පජානතොති** ඉමිනා නිබ්බත්තක්ඛන්ධජානනමාහ . අනාගතංසඤාණස්ස අනාගතමගොචරං නත්ථි. තම්පි හි අනාගතක්ඛන්ධබන්ධපටිබද්ධෙසු ධම්මෙසු සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසමානගතිකමෙව.

1163. **ජානනෙ නාමගොත්තස්සාති** ‘‘අනාගතෙ මෙත්තෙය්‍යො නාම සම්මාසම්බුද්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සුබ්‍රහ්මා නාම පිතා භවිස්සති, බ්‍රහ්මවතී නාම මාතා’’තිආදිනා නයෙන නාමගොත්තාදිජානනකාලෙ.

1164-5. **පරිත්තාදීසු පඤ්චසූති** පරිත්තමහග්ගතඅතීතඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන පඤ්චසු. **කාමකම්මස්සාති** කාමාවචරකම්මස්ස.

1169. **විවිධත්ථවණ්ණපදන්ති** නානප්පකාරඅත්ථපදෙහි, බ්‍යඤ්ජනපදෙහි ච සම්පන්නං. **මධුරත්ථමතිනීහරන්ති** මධුරත්ථං අතිනීහරඤ්චාති පදච්ඡෙදො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1170-2. ඉදානි යස්මා එවං අභිඤ්ඤාවසෙන අධිගතානිසංසාය ථිරතරාය සමාධිභාවනාය සමන්නාගතෙන භික්ඛුනා පඤ්ඤා භාවෙතබ්බා හොති. එවඤ්හි සා සබ්බාකාරෙන ථිරතරා සිඛප්පත්තා ච හොති, තස්මා තස්සා භාවනානයවිභාවනත්ථමාරභන්තො ආහ **"සමාධිං පනා"**තිආදි . **කා පඤ්ඤා**ති සරූපපුච්ඡා. **කො චත්ථො**ති ඉමිස්සා කො අත්ථො. **පඤ්ඤා**ති පදං කං අභිධෙය්‍යත්ථං නිස්සාය වත්තතීති අධිප්පායො.

1173-4. **පඤ්ඤා විපස්සනාපඤ්ඤා**ති ඉධාධිප්පෙතමෙව පඤ්ඤං දස්සෙති, අඤ්ඤත්ථ පන බහුවිධො පඤ්ඤාපභෙදො හොති. **පුඤ්ඤචිත්තසමායුතා**ති කුසලචිත්තසම්පයුත්තා. එත්ථ ච **පුඤ්ඤ**-ග්ගහණෙන දුවිධම්පි අබ්‍යාකතං නිවත්තෙති, තථා ''අත්ථි සංකිලිට්ඨා''ති එවං පවත්තං මිච්ඡාවාදං පටිසෙධෙති. **විපස්සනා**-ග්ගහණෙන කම්මස්සකතාදිවසප්පවත්තං සෙසකුසලපඤ්ඤං. **ජානනා වා පකාරතො**ති වුත්තෙ ''කිමිදං පකාරතො ජානනං නාමා''ති අනුයොගං මනසි නිධාය සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨං නානප්පකාරතො ජානනන්ති දස්සෙතුං ''සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං, කො විසෙසො කිමන්තර''න්ති කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡං කත්වා විස්සජ්ජනමාහ **"සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤාන"**න්තිආදිනා. **ජානනත්තෙ සමෙපි වා**ති විසයවිජානනාකාරෙ සමානෙපි.

1175. **සඤ්ජානනමත්තංවා**ති ''නීලපීත''න්තිආදිකං ආරම්මණෙ විජ්ජමානං, අවිජ්ජමානං වා සඤ්ඤානිමිත්තං කත්වා ජානනං. තථා හෙසා පුන සඤ්ජානනපච්චයකරණරසා. **මත්ත**-සද්දෙන විසෙසනිවත්තිඅත්ථෙන විජානනප්පජානනාකාරෙ නිවත්තෙති, **එව**-කාරෙන කදාචිපි ඉමිස්සා තෙ විසෙසා න සන්තියෙවාති අවධාරෙති. තෙනාහ **"ලක්ඛණප්පටිවෙධ"**න්තිආදි. ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති ලක්ඛණපටිවෙධං කාතුං නෙව සක්කොති, විඤ්ඤාණකිච්චම්පි කාතුං න සක්කොති, සඤ්ඤා කුතො පඤ්ඤාකිච්චං කරෙය්‍යාති ලක්ඛණපටිවෙධං කාතුං න සක්කොතිච්චෙව වුත්තං, න වුත්තං ''මග්ගං පාපෙතුං න සක්කොතී''ති.

1176. විඤ්ඤාණං පන ආරම්මණෙ පවත්තමානං න තත්ථ සඤ්ඤා විය නීලපීතාදිකස්ස සඤ්ජානනවසෙනෙව පවත්තති, අථ ඛො තං තත්ථ අනිච්චතාදිවිසෙසං, අඤ්ඤඤ්ච තාදිසං විසෙසං ජානන්තමෙව පවත්තතීති ආහ **"විඤ්ඤාණං පනා"**තිආදි. කථං පන විඤ්ඤාණං ලක්ඛණපටිවෙධං කරොතීති? පඤ්ඤාය දස්සිතමග්ගෙන. ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය හි අනෙකවාරං ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣිත්වා පවත්තමානාය පගුණභාවතො පරිචයවසෙන ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙනපි විපස්සනා සම්භවති, යථා තං පගුණස්ස ගන්ථස්ස සජ්ඣායනෙ ඤායාගතාපි වාරා න විඤ්ඤායන්ති. **ලක්ඛණං පටිවිජ්ඣිතු**න්ති ච ලක්ඛණානං ආරම්මණකරණං සන්ධාය වුත්තං, න පටිවිජ්ඣනං.

1177. **උස්සක්කිත්වා**ති 220 උදයබ්බයාදිඤාණපටිපාටියා ආරභිත්වා මග්ගං පාපෙතුමෙව තං විඤ්ඤාණං න සක්කොති අසම්බොධසභාවත්තා. **වුත්තනය**න්ති විඤ්ඤාණෙ වුත්තනයං. සා හි ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණඤ්ච පටිවිජ්ඣති. අත්තනො පන අනඤ්ඤසාධාරණෙන ආනුභාවෙන මග්ගං පාපෙතුඤ්ච සක්කොති. බාලගාමිකහෙරඤ්ඤිකානං කහාපණජානනමිව ච නෙසං ආරම්මණජානනං වෙදිතබ්බං. යථා හි හෙරඤ්ඤිකඵලකෙ ඨපිතං කහාපණරාසිං එකො අසඤ්ජාතවොහාරබුද්ධි බාලදාරකො, එකො ගාමිකපුරිසො, එකො හෙරඤ්ඤිකොති තීසු ජනෙසු පස්සමානෙසු බාලදාරකො කහාපණානං චිත්තවිචිත්තදීඝරස්සචතුරස්සපරිමණ්ඩලභාවමත්තමෙව ජානාති, ''ඉදං මනුස්සානං උපභොගපරිභොගාවහං රතනසම්මත''න්ති න ජානාති. ගාමිකපුරිසො තදුභයං ජානාති, ''අයං ඡෙකො මහාසාරො, අයං කූටො, අයං අඩ්ඪසාරො, අයං පාදසාරො''තිආදිකං පන විභාගං න ජානාති. හෙරඤ්ඤිකො සබ්බෙපි තෙ පකාරෙ ජානාති, ජානන්තො ච ඔලොකෙත්වාපි ජානාති, ආකොටිතසද්දං සුත්වාපි ජානාති, ගන්ධං සායිත්වාපි රසං සායිත්වාපි හත්ථෙන ධාරයිත්වාපි ''අසුකස්මිං ගාමෙ වා නිගමෙ වා නගරෙ වා පබ්බතෙ වා නදීතීරෙ වා කතො''තිපි ''අසුකආචරියෙන කතො''තිපි ජානාති. තත්ථ **සඤ්ඤා** අසඤ්ජාතවොහාරබුද්ධිනො බාලදාරකස්ස කහාපණදස්සනං විය විභාගං අකත්වා පිණ්ඩවසෙනෙව ආරම්මණං ගණ්හාති නීලාදිවසෙන ආරම්මණස්ස උපට්ඨානාකාරග්ගහණතො, **විඤ්ඤාණං** ගාමිකපුරිසස්ස කහාපණදස්සනමිව එකච්චවිසෙසග්ගහණසමත්ථතාය, **පඤ්ඤා** අනවසෙසග්ගහණසමත්ථතාය හෙරඤ්ඤිකස්ස කහාපණදස්සනමිව දට්ඨබ්බාති.

1178-80. **සභාවපටිවෙධන**න්ති සකො භාවො, සමානො වා භාවො සභාවො, තස්ස පටිවෙධනං ඤාතපරිඤ්ඤාතීරණපරිඤ්ඤාවසෙන සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණපටිවෙධනං. සටපටාදිපටිච්ඡාදකස්ස බාහිරන්ධකාරස්ස දීපාලොකො විය යථාවුත්තධම්මසභාවපටිච්ඡාදකස්ස විද්ධංසනරසා. උප්පජ්ජමානොයෙව හි ඤාණාලොකො හදයන්ධකාරං විධමෙන්තො උප්පජ්ජතීති ආහ **"සම්මොහනන්ධකාරස්ස, විද්ධංසනරසා මතා"**ති. තතොයෙව සබ්බධම්මෙසු අසම්මුය්හනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨති, කාරණභූතා වා සයං ඵලභූතං අසම්මොහං පච්චුපතිට්ඨාපෙතීති ආහ **"අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා"**ති. විපස්සනාපඤ්ඤාය ඉධාධිප්පෙතත්තා සමාධි තස්සා පදට්ඨානං. තථා හි ''සමාහිතො යථාභූතං පජානාතී''ති (සං. නි. 3.5; 4.99; 5.1071; අ. නි. 11.2) සුත්තපදන්ති ආහ **"සමාධාසන්නකාරණා"**ති.

1181-2. ධම්මසභාවපටිවෙධො නාම පඤ්ඤාය ආවෙණිකො සභාවො, න තෙනස්සා කොචි විභාගො ලබ්භතීති ආහ **"ලක්ඛණෙනෙකධා වුත්තා"**ති. ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකො වුච්චති වට්ටං, තප්පරියාපන්නතාය ලොකෙ නියුත්තා, තත්ථ වා විදිතාති **ලොකිකා**. තත්ථ අපරියාපන්නත්තා **අලොකිකා**. කතමා පනෙත්ථ ලොකියා, කතමා ලොකුත්තරා වාති ආහ **"ලොකියෙනා"**තිආදි. ලොකියකුසලචිත්තුප්පාදෙසු මග්ගසම්පයුත්තා **ලොකියෙන මග්ගෙන යුත්තා**. විසෙසතො පන දිට්ඨිවිසුද්ධිආදිවිසුද්ධිචතුක්කසඞ්ගහිතමග්ගසංයුත්තා සමුදායෙ පවත්තා පඤ්ඤා තදෙකදෙසෙසුපි පවත්තතීති මග්ග-ග්ගහණං කතං, පච්චෙකම්පි වා සම්මාදිට්ඨිආදීනං මග්ගසමඤ්ඤාති කත්වා. ලොකතො උත්තරා උත්තිණ්ණාති **ලොකුත්තරා**. ලොකුත්තරාපි හි මග්ගසම්පයුත්තා භාවෙතබ්බා, විපස්සනාපරියොසානෙ ලබ්භතෙවාති ලොකුත්තර-ග්ගහණං න විරුජ්ඣති. තෙනාහ **"ලොකුත්තරෙනා"**තිආදි. **සුතමයාදිතො**තිආදිග්ගහණෙන භාවනාමයං සඞ්ගණ්හාති.

1183-5. **අත්තනොව චින්තායා**ති තස්ස තස්ස අනවජ්ජස්ස අත්ථස්ස සාධනෙ පරොපදෙසෙන විනා අත්තනො උපායචින්තාවසෙනෙව . **භූරිපඤ්ඤෙනා**ති මහාපඤ්ඤෙන, පත්ථටතාය පථවීසමානපඤ්ඤෙන වාති අත්ථො. **පරතො පන සුත්වා**නාති පරතො උපදෙසං සුත්වා. **සුතෙනෙව ච නිප්ඵන්නා**ති අන්තොගතහෙත්වත්ථමිදං විසෙසනං, සුතෙනෙව නිප්ඵන්නත්තාති අත්ථො. ''නිප්ඵන්නත්තා සුතෙන වා''ති වා පාඨො. **යථා වාපි තථා වා**ති පරතො සුත්වා වා අසුත්වා වා. **අප්පනාපත්තා**ති ඉදං සිඛාපත්තං භාවනාමයං දස්සෙතුං වුත්තං, න පන අප්පනාපත්තාව භාවනාමයාති. තිස්සොපි පනෙතා පඤ්ඤා පාළිවසෙන එවං වෙදිතබ්බා –

> ''තත්ථ කතමා චින්තාමයා පඤ්ඤා? යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා සිප්පායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා විජ්ජාට්ඨානෙසු කම්මස්සකතං වා සච්චානුලොමිකං වා රූපං අනිච්චන්ති වා, වෙදනා, සඤ්ඤා, සඞ්ඛාරා, විඤ්ඤාණං අනිච්චන්ති වා, යං එවරූපං අනුලොමිකං ඛන්තිං දිට්ඨිං රුචිං මුදිං පෙක්ඛං ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිං පරතො අසුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති චින්තාමයා පඤ්ඤා. තත්ථ කතමා සුතමයා පඤ්ඤා...පෙ.... සුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති සුතමයා පඤ්ඤා. සබ්බාපි සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා භාවනාමයා පඤ්ඤා''ති (විභ. 768).

එත්ථ ච කිඤ්චාපි කම්මායතනාදිවසෙන චින්තාමයසුතමයපඤ්ඤා මහග්ගතලොකුත්තරවසෙන භාවනාමයපඤ්ඤා ච වුත්තා, ඉධ පන අන්තිමභවිකානං ද්වින්නං බොධිසත්තානමෙව ලබ්භමානා චින්තාමයභූතා සච්චානුලොමිකා පඤ්ඤා, පූරිතපාරමීනං අවසෙසමහාපඤ්ඤානං ලබ්භමානා සුතමයා සච්චානුලොමිකා පඤ්ඤා, ලොකුත්තරප්පනාපත්තාපි භාවනාමයපඤ්ඤාව අධිප්පෙතා.

1186. **පටිසම්භිදාචතුක්කස්සා**ති අත්ථධම්මනිරුත්තිපටිභානසඞ්ඛාතස්ස පටිසම්භිදාචතුක්කස්ස වසෙන. නනු චෙත්ථ විපස්සනාපඤ්ඤා අධිප්පෙතා, කස්මා පටිසම්භිදා ආහටාති? විපස්සකානං ඤාණපාටවත්ථං පඤ්ඤාප්පභෙදෙ නිද්දිසියමානෙ පටිසම්භිදාපඤ්ඤාපි වත්තුකාමතාය, පටිසම්භිදාපඤ්ඤාය වා විපස්සනාඵලභූතත්තා ලොකියලොකුත්තරපඤ්ඤාධිකාරෙ වා ලොකුත්තරපඤ්ඤාය සහ පාපුණිතබ්බං පටිසම්භිදාපඤ්ඤම්පි වත්තුකාමතාය ඉධෙව වුත්තාති. **අත්ථධම්මනිරුත්තීසු ඤාණ**න්ති ''අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා''ති (විභ. 718) එවමාගතං අත්ථාදීසු තීසු පභෙදගතං ඤාණත්තයං. **තීසුපී**ති යථාවුත්තෙසු තීසුපි පටිසම්භිදාඤාණෙසු ගොචරකිච්චලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානභූමිආදිවසෙන තෙ ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානීති එවං පභෙදගතං ඤාණං, පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණවසෙන වා තීසු ඤාණෙසු ඤාණං. පටිසම්භිදාරම්මණම්පි හි පටිභානපටිසම්භිදා හොති. තෙනෙව ච **සුත්තන්තභාජනීයපාළියං** ''ඤාණෙසු ඤාණ''න්ති, **අට්ඨකථාය** ච ''සබ්බත්ථකඤාණං ආරම්මණං කත්වා ඤාණං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පභෙදගතං ඤාණ''න්ති (විභ. අට්ඨ. 718) අවිසෙසෙන වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා මහග්ගතපටිසම්භිදාඤාණස්ස අභාවෙපි නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා, තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණාති පටිභානපටිසම්භිදාය මහග්ගතාරම්මණතාපි පඤ්හාපුච්ඡකපාළියං වුත්තා.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන –

> ''යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා...පෙ.... ධම්මාරම්මණං වා, යං යං වා පනාරබ්භ, තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති. යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි අරූපිනො ධම්මා, ඉමෙ ධම්මා කුසලා. තෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. යාය නිරුත්තියා තෙසං ධම්මානං පඤ්ඤත්ති හොති, තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා. යෙන ඤාණෙන තානි ඤාණානි ජානාති 'ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානී'ති, තෙසු ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා''ති (විභ. 725) –

චිත්තුප්පාදක්කමෙන දෙසනාය පවත්තත්තා සාවසෙසො පාඨො කතො. චිත්තුප්පාදසඞ්ගහිතෙ අත්ථෙ අසෙසෙත්වා දෙසනා හි අභිධම්මභාජනීයෙ පවත්තා, න සබ්බඤ්ඤෙය්‍යොති යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙන ''යෙන ඤාණෙන තානි ඤාණානි ජානාතී''ති වුත්තං, න තං අඤ්ඤාරම්මණතං පටිසෙධෙති දෙසනාය අතප්පරභාවතො. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ

නිබ්බානෙ, අනාගතෙපි අත්ථපටිසම්භිදා සියා න වත්තබ්බා අතීතාරම්මණාතිපි අනාගතාරම්මණාතිපි පච්චුප්පන්නාරම්මණාතිපීති අත්ථපටිසම්භිදාය නිබ්බානාරම්මණතා වුත්තා. එත්ථ ච **අත්ථොති** සඞ්ඛෙපතො හෙතුඵලස්සෙතං අධිවචනං. හෙතුඵලඤ්හි යස්මා හෙතුඅනුසාරෙන අරීයති අධිගමීයති සම්පාපුණීයති, තස්මා අත්ථොති වුච්චති. **ධම්මොතිපි** සඞ්ඛෙපතො පච්චයස්සෙතං අධිවචනං. සො හි යස්මා තං තං දහති පවත්තෙති, සම්පාපුණිතුං වා ධාරෙති, තස්මා ධම්මොති වුච්චති. **නිරුත්තීති** සත්තානං මූලභාසාභූතා මාගධිකභාසා, යාය බුද්ධානං දෙසනා හොති. **පටිභානන්ති** හෙට්ඨා වුත්තං ඤාණත්තයමෙව. වුත්තඤ්හෙතං අභිධම්මෙ ''දුක්ඛෙ ඤාණං…පෙ…. තස්ස විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''තිආදි.

1187. යස්මා පනායං සඞ්ඛෙපත්ථොව, පභෙදවසෙන ච වුච්චමානො පාකටො හොති, තස්මා තං සඞ්ගහෙත්වා පභෙදතොව අත්ථාදිකෙ දස්සෙතුං **''යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්න''**න්තිආදි ආරද්ධං. **යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්නන්ති** යං කිඤ්චි හෙතාදිපච්චයතො සමුප්පන්නං. තං පන ''ඉදං ඉතො නිබ්බත්ත''න්ති එවං හෙතුඅනුසාරෙන විඤ්ඤායමානමෙව ඉධ අධිප්පෙතං, තථා කුසලාකුසලඵලභූතා විපාකා අබ්‍යාපාරසන්තිවසෙන විඤ්ඤායමානා, සෙසා අබ්‍යාපාරභූතා කිරියා ධම්මා අවිපාකසන්තිවසෙන, අසඞ්ඛතං නිස්සරණභූතො නිරොධො නිබ්බුතිසන්තිවසෙන, බුද්ධවචනත්ථභූතො ඛන්ධාදිපරමත්ථධම්මො ඉමාය අයං දීපිතොති එවං පාළිඅනුසාරෙන විඤ්ඤායමානොව අත්ථසමඤ්ඤං ලභතීති ආහ ''යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්න''න්තිආදි. තත්ථ හෙතුඵලං, භාසිතත්ථො ච සකසකහෙතුපටිබද්ධො, භාසිතපටිබද්ධො ච විඤ්ඤායතීති පරියායතො, සෙසං සකසකභාවවසෙනෙව විඤ්ඤායතීති නිප්පරියායතොව අත්ථො නාම. තත්ථ පරියායත්ථො සුත්තන්තභාජනීයවසෙන වුත්තො, නිප්පරියායත්ථො අභිධම්මභාජනීයවසෙනාති දට්ඨබ්බං. භාසිතන්ති පාළිධම්මමාහ. සෙසං අත්ථපඤ්චකෙසු වුත්තනයෙන යථාරහං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං.

එත්ථ ච නිබ්බානං පත්තබ්බො අත්ථො, භාසිතත්ථො ඤාපෙතබ්බො අත්ථො, ඉතරො නිබ්බත්තෙතබ්බො අත්ථොති තිවිධො හොති අත්ථො. මග්ගො සම්පාපකො හෙතු, භාසිතං ඤාපකො හෙතු, ඉතරං නිබ්බත්තකො හෙතූති එවං තිවිධො හොතීති දට්ඨබ්බං. කිරියාධම්මානඤ්චෙත්ථ අවිපාකතාය ධම්මභාවො න වුත්තො. යදි එවං විපාකා න හොන්තීති අත්ථභාවො න වත්තබ්බො? න, පච්චයුප්පන්නභාවතො. එවං සති කුසලාකුසලානම්පි පච්චයුප්පන්නත්තා අත්ථභාවො ආපජ්ජති? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා. විපාකස්ස පන පධානහෙතුතාය පාකටභාවතො ධම්මභාවො එව තෙසං වුත්තො, කිරියානං පච්චයභාවා ධම්මභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා. කම්මඵලසම්බන්ධස්ස පන හෙතුභාවාභාවතො ධම්මභාවො න යුත්තොති. අපිච ''අයං ඉමස්ස පච්චයො, අයං පච්චයුප්පන්නො''ති එවං භෙදමකත්වා කෙවලං කුසලාකුසලෙ විපාකකිරියධම්මෙ ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ධම්මත්ථපටිසම්භිදා න හොන්තීති තෙසං අත්ථධම්මතා වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

1189. **සභාවනිරුත්තීති** අවිපරීතනිරුත්ති, අවිපරීතනිරුත්තීති තස්ස තස්ස අත්ථස්ස බොධනෙ සබ්බකාලං පටිනියතසම්බන්ධො අබ්‍යභිචාරවොහාරො මාගධභාසාති වුත්තං හොති. සා හි සබ්බකාලං පටිනියතසම්බන්ධො, ඉතරා භාසා පන කාලන්තරෙන පරිවත්තන්ති. අත්ථතො පනෙසා නාමපඤ්ඤත්තීති ආචරියා. යථාහු –

''නිරුත්ති මාගධා භාසා, අත්ථතො නාමසම්මුතී''ති.

අපරෙ පන – යදි සභාවනිරුත්ති පඤ්ඤත්තිසභාවා, එවං සති පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බා, න වචනන්ති ආපජ්ජති, එවඤ්ච සති ''තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා''ති ඉදං න සක්කා වත්තුං, අභිලපිතබ්බොති අභිලාපො. න හි වචනතො අඤ්ඤං අභිලපිතබ්බං උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි, අථ ඵස්සාදිවචනෙහි බොධෙතබ්බං අභිලපිතබ්බං, එවඤ්ච සති අත්ථධම්මානම්පි බොධෙතබ්බත්තා තෙසම්පි නිරුත්තිභාවො ආපජ්ජති, අපිච **අට්ඨකථායං** ''ඵස්සොති ච සභාවනිරුත්ති, ඵස්සා ඵස්සන්ති න සභාවනිරුත්තී''ති (විභ. අට්ඨ. 718) වචනතො විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතො සද්දො නිරුත්තීති දස්සිතමෙව, ''තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා, එවමයං නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණා නාම ජාතා, න පඤ්ඤත්තිආරම්මණා''ති ච **අට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 718) වුත්තත්තා නිරුත්තිසද්දාරම්මණාය සොතවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො මනොද්වාරෙ නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තති, එවඤ්ච කත්වා ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා''ති වචනං උපපන්නං හොතීති වදන්ති. **ආචරියජොතිපාලත්ථෙරාදයො** පනාහු – ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණා''ති වචනං පච්චුප්පන්නං සද්දං ගහෙත්වා පච්ඡාජානනං සන්ධාය වුත්තං, එවඤ්ච සති අඤ්ඤස්මිං පච්චුප්පන්නාරම්මණෙ අඤ්ඤං පච්චුප්පන්නාරම්මණන්ති වුත්තන්ති ආපජ්ජති, යථා පන දිබ්බසොතඤාණං මනුස්සාදිසද්දභෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං තංතංසද්දවිභාවකං, එවං සභාවාසභාවනිරුත්තිනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං පච්චුප්පන්නසභාවනිරුත්තිසද්දාරම්මණං තංවිභාවකං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුච්චමානෙ න කොචි පාළිවිරොධො, තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්සාති ච පච්චුප්පන්නසද්දාරම්මණපච්චවෙක්ඛණං පවත්තෙන්තස්සාති න න සක්කා වත්තුං. තම්පි හි ඤාණං සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තමෙව තංතංසද්දපච්චවෙක්ඛණානන්තරං තංතංපභෙදනිච්ඡයස්ස හෙතුභාවතො නිරුත්තිං භින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජතීති ච පභෙදගතම්පි හොතීති.

1190. **තිවිධන්ති** ඉදං හෙට්ඨා විභාවිතනයමෙවාති. **පච්චවෙක්ඛතොති** ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානීති අසම්මොහවසෙන පච්චවෙක්ඛන්තස්ස. නනු ච තීණි ඤාණානිපි අත්ථධම්මසභාවං නාතිවත්තන්තීති ඤාණෙසු ඤාණං

අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මපටිසම්භිදා ච හොති, කස්මා පන ''තෙසු…පෙ…. මත''න්ති විසුං වුත්තන්ති? සාරම්මණෙසු තීසු ඤාණෙසු පවත්තඤාණස්ස අධිප්පෙතත්තා. යඤ්හි ඤාණාරම්මණං ඤාණං තස්ස ආරම්මණම්පි අසම්මොහවසෙන පටිවිජ්ඣන්තමෙව පවත්තති, තං ඉධ පටිභානපටිසම්භිදා නාම. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං ''ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානී''ති. ඤාණමත්තාරම්මණං පන ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදායෙව. එත්ථ ච කිඤ්චාපි අයං පටිසම්භිදා සාරම්මණෙසු ඤාණෙසු පවත්තති, ආරම්මණානං පන පභෙදං හෙට්ඨා ඤාණත්තයමෙව විභාවෙති. යථා කිං? යථා ධම්මදෙසනාය අසමත්ථො බහුස්සුතො කිඤ්චාපි ධම්මකථිකෙන කථෙතබ්බං ධම්මං ජානාති, දෙසනා පන ධම්මකථිකස්සෙව විසයොති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. ඉමාසු පන පච්ඡිමානං තිස්සන්නං සෙඛාසෙඛමග්ගක්ඛණෙ අසම්මොහවසෙන පටිවෙධො හොති, අත්ථපටිසම්භිදාය ආරම්මණකරණවසෙනපි. තථා හි සා මග්ගඵලසභාවාපි හොති. එවඤ්ච කත්වා සා ලොකියලොකුත්තරා, සෙසා තිස්සො ලොකියාව. තෙනාහු පොරාණා –

> ''ලාභො තාසමසම්මොහා, සෙඛාසෙඛපථක්ඛණෙ;
> අත්ථපඤ්ඤා යථාලම්බා, සා ද්විධාඤ්ඤා තු සාසවා''ති.

1191. ඉමා පන චතස්සො පටිසම්භිදා පඤ්චහි ආකාරෙහි විසදභාවං ගච්ඡන්තීති දස්සෙතුං **''පරියත්ති''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **පරියත්ති** නාම බුද්ධවචනස්ස පරියාපුණනං, පාළිඅට්ඨකථාසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිච්ඡයකථා **පරිපුච්ඡා** පරිතො සබ්බතො ඤාතුං පුච්ඡාති කත්වා. **සවනං** සක්කච්චං අට්ඨිං කත්වා සොතවිඤ්ඤාණවසෙන ගහණං, **අධිගමො** මග්ගුප්පත්ති. **අට්ඨකථායං** පන ''අධිගමො නාම අරහත්තමග්ගුප්පත්තී''ති (විභ. අට්ඨ. 718) වුත්තං. තං සෙඛභූමියං පභෙදගමනං අප්පවිසයං, අසෙඛභූමියං බහුවිසයන්ති කත්වා වුත්තං. සාතිසයං වා අධිගමනං සන්ධායෙව වුත්තං. සෙඛෙන පත්තානම්පි හි ඉමාසං අරහත්තප්පත්තියා විසදභාවාධිගමොති. පුබ්බයොගො විය පන අරහත්තප්පත්ති අරහතොපි පටිසම්භිදාවිසදතාය පච්චයො න න හොතීති පඤ්චන්නම්පි යථායොගං සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිසම්භිදාවිසදතාය කාරණතා යොජෙතබ්බා. **පුබ්බයොගො** නාම පුබ්බබුද්ධානං සාසනෙ ගතපච්චාගතිකභාවෙන යාව අනුලොමගොත්‍රභුසමීපං, තාව විපස්සනාභියොගො. අධිගමපුබ්බයොගා චෙත්ථ අනුප්පන්නං උප්පාදෙන්ති, උප්පන්නඤ්ච විසදං කරොන්ති, සෙසානි පන සුවිසදභාවස්සෙව පච්චයාති දට්ඨබ්බං.

1192-4. එවං එකවිධාදිවසෙන පඤ්ඤාය පභෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි භාවනාවිධානං විභාවෙතුං **''කථං භාවෙතබ්බා''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යස්මා ඉමාය පඤ්ඤාය ඛන්ධාදයො ධම්මා භූමි, සීලවිසුද්ධි චෙව චිත්තවිසුද්ධි චාති ඉමා ද්වෙ විසුද්ධියො මූලං, දිට්ඨිවිසුද්ධි කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධීති ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො සරීරං, තස්මා තෙසු භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිචයං කත්වා මූලභූතා ද්වෙ විසුද්ධියො සම්පාදෙත්වා සරීරභූතා පඤ්ච විසුද්ධියො සම්පාදෙන්තෙන භාවෙතබ්බාති දස්සෙතුං **''ඛන්ධාදීසු''**තිආදි ආරද්ධං. **ඛන්ධාදීසූති** ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදෙසු. **භූමිභූතෙසු චාති** ලක්ඛණාදිග්ගහණවසෙන ඤාණස්ස පවත්තිට්ඨානභූතෙසු. **සීලං චිත්තවිසුද්ධින්ති** මූලභූතං සීලවිසුද්ධිං, චිත්තවිසුද්ධිඤ්ච. සති හි සීලවිසුද්ධියං, චිත්තවිසුද්ධියඤ්ච අයං පඤ්ඤා මූලජාතා නාම හොති, නාසතීති. **දිට්ඨිවිසුද්ධාදයො පඤ්චාති** උපබ්‍රූහෙතබ්බත්තා සරීරභූතා දිට්ඨිවිසුද්ධිආදයො පඤ්ච. ඉමිස්සා හි පඤ්ඤාය සන්තානවසෙන පවත්තමානාය පාදපාණිසීසට්ඨානියා දිට්ඨිවිසුද්ධිආදයො ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො අවයවෙන සමුදායූපලක්ඛණනයෙන සරීරන්ති වෙදිතබ්බා. **තාය පඤ්ඤායාති** උග්ගහපරිපුච්ඡාදිවසෙන ඛන්ධාදීසු ධම්මෙසු පවත්තපඤ්ඤාය. **ජනනාදිතොති** ජාතිජරාමරණාදීහි.

1195-6. ''භාවෙතබ්බා''ති වත්වා ඉදානි යස්මා ඛන්ධාදිභූමීසු සීලවිසුද්ධිචිත්තවිසුද්ධිසඞ්ඛාතෙහි මූලෙහි සුප්පතිට්ඨිතෙන පඤ්චවිසුද්ධිසඞ්ඛාතසරීරස්ස වඩ්ඪනෙනෙව පඤ්ඤාවඩ්ඪනා නාම හොති, තස්මා විපස්සනාපඤ්ඤාය භූමිභූතෙසු ඛන්ධාදීසු එකදෙසදස්සනත්ථං **''රූපඤ්චා''**තිආදි වුත්තං. **තත්ථාති** තෙසු පඤ්චසු ඛන්ධෙසු. **යං කිඤ්චීති** අනවසෙසපරියාදානං. **අතීතානාගතාදිකන්ති**ආදිනා පන තදෙව එකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිත්වා දස්සෙති. **ආදි-**ග්ගහණෙන පච්චුප්පන්නස්ස ගහණං.

1197-1200. **හීනන්ති**ආදීසු අකුසලකම්මසමුට්ඨානතාය **හීනං,** කුසලකම්මසමුට්ඨානතාය **පණීතං**. අකුසලවිපාකුප්පත්තිහෙතුභූතතාය වා **හීනං,** විපරියායෙන **පණීතං**. දුප්පරිග්ගහභූතසුඛුමරූපාදිවසෙන **දූරං,** ඉතරවසෙන **සන්තිකන්ති**ආදිනා අත්ථො වෙදිතබ්බො. **සබ්බං තං එකතො කත්වාති** අතීතාදිවිභාගභින්නං සබ්බං තං රූපරාසිවසෙන බුද්ධියා එකජ්ඣං ගහෙත්වා ''මහාඋදකක්ඛන්ධො''තිආදීසු විය ''රාසට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධො''ති වුච්චති. **සුත්තෙපි** හි වුත්තං ''තදෙකජ්ඣං අභිසංයූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා''ති. **වෙදනාක්ඛන්ධොති**ආදීසුපි එසෙව නයො. එකෙකෙසු පන වෙදනාදීසු ''සමුද්දො මයා දිට්ඨො''තිආදීසු විය සමුදායවොහාරස්ස අවයවෙපි දිස්සනතො ඛන්ධ-සද්දො රුළ්හීවසෙන පවත්තතීති දට්ඨබ්බං. යං තං කිඤ්චි වෙදයිතලක්ඛණන්ති සම්බන්ධො. වෙදනාක්ඛන්ධොයෙව **වෙදනාක්ඛන්ධතා.** වෙදනාය අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථා **විසුද්ධිමග්ගතො** (විසුද්ධි. 2.497 ආදයො) ගහෙතබ්බා. **අභිසඞ්ඛාරලක්ඛණන්ති** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස චෙතනාපධානතාය එවං වුත්තං, සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ රාසිකරණලක්ඛණං සම්පිණ්ඩනලක්ඛණන්ති වුත්තං හොති. අථ වා ''සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තී''ති (සං. නි. 3.79) වුත්තත්තා යථා අත්තනො ඵලසඞ්ඛතං සම්මදෙව නිප්ඵන්නං හොති, එවං අභිසඞ්ඛරණසභාවන්ති අත්ථො. අයං පන කුසලාකුසලචෙතනාය වසෙන වට්ටති.

1202-5. එවං විපස්සනාපඤ්ඤාය භූමිභූතෙ ධම්මෙ එකදෙසතො දස්සෙත්වා ඉදානි සීලචිත්තවිසුද්ධීනං හෙට්ඨා වුත්තත්තා තා අවත්වා ඉදං පඤ්ඤාභාවනාය ආදිභූතං දිට්ඨිවිසුද්ධිං දස්සෙතුං **"චත්තාරො ච මහාභූතා"**තිආදි ආරද්ධං. තං සම්පාදෙතුකාමෙන ච යොගාවචරෙන චතුධාතුවවත්ථානවසෙන වා ද්වාදසායතනවසෙන වා පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන වා උභින්නං සඞ්ඛෙපකොට්ඨාසානං වසෙන වා පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන වා නාමරූපස්ස වවත්ථාපෙතබ්බභාවෙපි තෙන තෙන මුඛෙන වවත්ථානප්පකාසනස්ස අතිපපඤ්චාවහත්තා යථාධිගතක්ඛන්ධවසෙනෙව ඉධ වවත්ථානං දස්සිතං. **එකාසීතියා චිත්තෙනා**ති එකාසීතියා ලොකියචිත්තෙන. ලොකුත්තරචිත්තානි පන නෙව සුක්ඛවිපස්සකස්ස, න සමථයානිකස්ස පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති අනධිගතත්තා. **චත්තාරොරූපිනො ඛන්ධෙ**ති චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධෙ. සීතුණ්හාදිවිරොධිපච්චයසමවායෙ විකාරාපජ්ජනතො **රූපං රුප්පනලක්ඛණං**. ආරම්මණාභිමුඛං නමනතො **නාමං නමනලක්ඛණං. පරිගණ්හතී**ති පරිච්ඡෙදකාරිකාය පඤ්ඤාය පරිච්ඡින්දිත්වා ගණ්හාති.

1206-9. **තාලස්ස කන්දං තු යමක**න්ති ද්වීහි බීජෙහි නිබ්බත්තිතං එකීභූතං යමකතාලකන්දං. තඤ්හි යමකං භින්නසන්තානම්පි අභින්නං විය උපට්ඨාති, එවං රූපාරූපධම්මාති. **නාමඤ්ච රූපඤ්චා**ති එතෙනෙව තස්ස දුවිධභාවෙ සිද්ධෙ **"ද්විධා වවත්ථපෙතී"**ති ඉදං නාමරූපවිනිමුත්තස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවදස්සනත්ථං. තෙනෙවාහ **"නාමතො රූපතො"**තිආදි. නාමරූපමත්තතාය අවිනිච්ඡිතත්තා, සන්තානාදිඝනභෙදස්ස ච අකතත්තා අභිනිවෙසෙන විනා සමූහෙකත්තගහණවසෙන ''සත්තො''ති පවත්තො සම්මොහො **සත්තසම්මොහො,** තස්ස **ඝාතත්ථං** වික්ඛම්භනත්ථං. **බහුසුත්තවසෙනා**ති ''යථා හි''තිආදිනා ඉධ දස්සිතානං, අඤ්ඤෙසඤ්ච ''රූපඤ්ච හිදං, මහාලි, අත්තා අභවිස්ස , නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා''ති (මහාව. 20; සං. නි. 3.59) එවමාදීනං සම්බහුලානං **සුත්තන්තානං** වසෙන. **තන්**ති තං නාමරූපං.

1210-2. **අඞ්ගසම්භාරා**ති අඞ්ගසම්භාරහෙතු තන්නිමිත්තං අමුඤ්චිත්වා සති එව තස්මින්ති අත්ථො. **සද්දො**ති වොහාරො. **ඛන්ධෙසූ**ති පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු **සන්තෙසු** තෙ අමුඤ්චිත්වාව **සත්තොති සම්මුති** වොහාරො. ඉදං වුත්තං හොති – යථා අක්ඛචක්කපඤ්ජරඊසාදීසු අඞ්ගසම්භාරෙසු එකෙනාකාරෙන එකජ්ඣං රාසි හුත්වා ඨිතෙසු ''රථො''ති වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො පන එකෙකස්මිං අඞ්ගෙ උපපරික්ඛියමානෙ රථො නාම නත්ථි, එවමෙව උපාදානක්ඛන්ධසඞ්ඛාතෙසු රූපාරූපධම්මෙසු සන්තානවසෙන පවත්තමානෙසු ''සත්තො''ති වා ''පුග්ගලො''ති වා ''ජීවො''ති වා වොහාරමත්තං, පරමත්ථතො පන එකෙකස්මිං ධම්මෙ උපපරික්ඛියමානෙ ''අස්මී''ති වා ''අහ''න්ති වා ගාහස්ස වත්ථුභූතො සත්තො නාම නත්ථි, කෙවලං නාමරූපමත්තමෙව අත්ථීති. එවං පස්සතො හි දස්සනං යථාභූතදස්සනං නාම හොති, යං දිට්ඨිවිසුද්ධීති වුච්චති. සචෙ කොචි සත්තො නාම නත්ථි, කථඤ්චරහි නාමරූපමත්තෙ ගමනාදිඅත්ථකිච්චසිද්ධිතා හොතීති අනුයොගං සන්ධායාහ **"යථාපී"**තිආදි. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – යථා **දාරුමයං යන්තං නිජ්ජීවං** ජීවවිරහිතං අබ්භන්තරෙ වත්තමානස්ස ජීවස්ස අභාවතො තතොයෙව **නිරීහකං** නිබ්‍යාපාරං, අථ ච පන **දාරුරජ්ජුසමායොගෙ** පච්චයවිසෙසවසෙන **තං** දාරුයන්තං **ගච්ඡතිපි තිට්ඨතිපි,** සජීවං සබ්‍යාපාරං විය ගමනාදිකිච්චං සාධෙන්තමිව ඛායති, **තථා ඉදං නාමරූපම්පි** කිඤ්චාපි නිජ්ජීවං නිරීහකඤ්ච, අථ ච පන **අඤ්ඤමඤ්ඤ**සඞ්ඛාතපච්චයවිසෙසස්ස **සමායොගෙ** සජීවං සබ්‍යාපාරං ගච්ඡන්තං තිට්ඨන්තඤ්ච ඛායතීති.

1213. **සච්චතො**ති භූතතො, පරමත්ථතොති වුත්තං හොති. **ඉදං නාමරූපං අභිසඞ්ඛතං යන්තමිව සුඤ්ඤං** ජීවාදිනා. පච්චයෙහි අභිසඞ්ඛතං ඉදං නාමරූපං යන්තමිව සුඤ්ඤන්ති වා සම්බන්ධො. **දුක්ඛස්ස පුඤ්ජො**ති නිච්චාතුරතාය දුක්ඛස්ස රාසි. **තිණකට්ඨසාදිසො**ති අත්තසුඤ්ඤතාය තිණකට්ඨසමො.

1215. **යමක**න්ති යුගළං. සො ච යමකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සිතභාවෙනාති ආහ **"උභො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතා"**ති. තතො එව **එකස්මිං භිජ්ජමානස්මිං උභො භිජ්ජන්ති**. න හි කදාචි පඤ්චවොකාරභවෙ මරණවසෙන රූපෙ නිරුජ්ඣන්තෙ අරූපං අනිරුජ්ඣන්තං, අරූපෙ වා නිරුජ්ඣන්තෙ රූපං අනිරුජ්ඣන්තං අත්ථි. එකවොකාරභවචතුවොකාරභවෙසු පන තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනිස්සාය පවත්තියා කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙවාති. සො පනායං භඞ්ගො පච්චයවසෙනෙව, පච්චයනිරොධෙනෙව නාමරූපනිරොධොති අත්ථො. **පච්චයා**ති පච්චයභූතා, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චයා හොන්තාපි එකස්මිං භිජ්ජමානස්මිං උභො භිජ්ජන්තියෙවාති අත්ථො.

1216-9. **නිත්තෙජ**න්ති තෙජහීනං ආනුභාවවිරහිතං. යත්ථ පන තං නිත්තෙජං, තං දස්සෙතුං **"න බ්‍යාහරතී"**තිආදි වුත්තං. න හි අඤ්ඤථා සද්දහනුස්සාහනාදීසු නාමං නිත්තෙජන්ති සක්කා වත්තුං, නාපි රූපං සන්ධාරණාබන්ධනාදීසු. තෙනෙව හි **"තථා රූපම්පි නිත්තෙජ"**න්ති වත්වා **"භුඤ්ජාමීති…පෙ…. න විජ්ජතී"**ති වුත්තං.

1220-1. **නාමං නිස්සායා**තිආදිනා බ්‍යතිරෙකවසෙනපි නාමරූපානං නිත්තෙජතංයෙව විභාවෙති . රූපඤ්හි ගමනාදිකිරියාසු **නාමං නිස්සාය** පවත්තති, නාමං දස්සනාදිකිරියාසු **රූපං නිස්සාය**. අඤ්ඤමඤ්ඤං සන්නිස්සාය චස්ස අත්තකිච්චසිද්ධිපි පච්චෙකං අසමත්ථතං විභාවෙති. තථා හි නාමරූපස්ස අත්තසුඤ්ඤතා, නිබ්‍යාපාරතා ච සුට්ඨුතරං පාකටා හොන්තීති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථානං සමුදිතභාවෙ සති සමත්ථතා හොති අසාමග්ගියං අහෙතූනං සාමග්ගියම්පි අහෙතුකභාවාපත්තිතො. න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තානං සතම්පි සහස්සම්පි සමුදිතං දට්ඨුං සක්කොතීති චොදනං හදයෙ කත්වා ආහ **"ඉමස්ස පනා"**තිආදි. උපමායපි හි අසිද්ධො අත්ථො සාධෙතබ්බො. තෙනෙවාහ ''උපමං තෙ කරිස්සාමි, උපමායපි ඉධෙකච්චෙ විඤ්ඤූ පුරිසා භාසිතස්ස අත්ථං ජානන්තී''ති (ම. නි. 1.258; අ. නි. 8.8; 10.95; ජා. 2.19.24). අයං පනෙත්ථ **ජච්චන්ධපීඨසප්පීනං උපමා** – යථා ජච්චන්ධො ච පීඨසප්පී ච දිසා

පක්කමිතුකාමා අස්සු. ජච්චන්ධො පීඨසප්පිං එවමාහ ''අහං ඛො, භණෙ, සක්කොමි පාදෙහි පාදකරණීයං කාතුං, නත්ථි ච මෙ චක්ඛූනි, යෙහි සමං විසමං පස්සෙය්‍යා''න්ති. පීඨසප්පී ජච්චන්ධං එවමාහ ''අහං ඛො, භණෙ, සක්කොමි චක්ඛුනා චක්ඛුකරණීයං කාතුං, නත්ථි ච මෙ පාදා, යෙහි අභික්කමෙය්‍යං පටික්කමෙය්‍යං වා''ති. සො තුට්ඨහට්ඨො ජච්චන්ධො පීඨසප්පිං අංසකූටං ආරොපෙසි, පීඨසප්පී ජච්චන්ධස්ස අංසකූටෙ නිසීදිත්වා එවමාහ ''වාමං මුඤ්ච, දක්ඛිණං ගණ්හ, දක්ඛිණං මුඤ්ච, වාමං ගණ්හා''ති. තත්ථ ජච්චන්ධොපි නිත්තෙජො දුබ්බලො න සකෙන බලෙන ගච්ඡති, තථෙව පීඨසප්පී න සකෙන බලෙන ගච්ඡති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය ගමනං න පවත්තති, එවමෙව නාමම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තති, රූපම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය උප්පත්ති වා පවත්ති වා න හොතීති. තෙනාහු පොරාණා –

''න සකෙන බලෙන ජායරෙ,
නොපි සකෙන බලෙන තිට්ඨරෙ;
පරධම්මවසානුවත්තිනො,
ජායරෙ සඞ්ඛතා අත්තදුබ්බලා.

''පරපච්චයතො ච ජායරෙ, පරආරම්මණතො සමුට්ඨිතා;
ආරම්මණපච්චයෙහි ච, පරධම්මෙහි චිමෙ පභාවිතා''ති. (විසුද්ධි. 2.677);

1222-3. ඉදානි නාවායන්තිකූපමායපි නාමරූපානං අවසවත්තිතං විභාවෙතුං **''යථා හී''**තිආදිගාථාද්වයං වුත්තං. තත්ථ **නිස්සායාති** පතිට්ඨාය. **යන්තීති** ගච්ඡන්ති. **මනුස්සෙ නිස්සායාති** නෙතුභූතෙ නියාමකකම්මකරාදිමනුස්සෙ අපස්සාය. න හි තෙසං අරණග්ගහණලඞ්කාරසණ්ඨාපනඋදකසිඤ්චනාදිකිරියාය විනා නාවා ඉච්ඡිතදෙසං පාපුණාති, යථා පන උභොපි අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය **අණ්ණවෙ** ගච්ඡන්ති, එවං නාමඤ්ච රූපඤ්ච උභො අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සිතා පවත්තන්තීති අධිප්පායො.

1224. **සත්තසඤ්ඤං විනොදෙත්වාති** යථාවුත්තනයෙහි අනාදිකාලභාවිතං ඛන්ධපඤ්චකෙ සත්තග්ගාහං වික්ඛම්භෙත්වා. **නාම…පෙ…. වුච්චතීති** ''ඉදං නාමං, එත්තකං නාමං, න ඉතො භියො. ඉදං රූපං, එත්තකං රූපං, න ඉතො භියො''ති ච එවං සබ්බාකාරෙන තෙසං ලක්ඛණසල්ලක්ඛණමුඛෙන තමත්ථභාවදස්සනං **එතං** අත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො **දිට්ඨිවිසුද්ධීති වුච්චති** බුද්ධාදීහීති අත්ථො. න කෙවලඤ්චෙතං දිට්ඨිවිසුද්ධියෙව වුච්චති, නාමරූපවවත්ථාපනන්තිපි එතස්සෙව අධිවචනන්ති වෙදිතබ්බං. **ජාතිආදිතොති** ජාතිජරාබ්‍යාධිආදිතො දුක්ඛතො. යථාහ ''ජාතිපි දුක්ඛා, ජරාපි දුක්ඛා, බ්‍යාධිපි දුක්ඛො, මරණම්පි දුක්ඛං, යම්පිච්ඡං න ලභති, තම්පි දුක්ඛං, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා''ති (මහාව. 14; සං. නි. 5.1081; පටි. ම. 2.30). **අන්තද්වයන්ති** සස්සතුච්ඡෙදසඞ්ඛාතං අන්තද්වයං. අථ වා සත්තස්ස අච්චන්තං අත්ථිභාවසඞ්ඛාතං, තස්ස නත්ථිභාවසඞ්ඛාතඤ්ච **අන්තද්වයං**. පරමත්ථතො අනුපලබ්භනතො හි සත්තො අත්ථීති වජ්ජිතබ්බමෙව, ලොකසඞ්කෙතතොව උපලබ්භනතො නත්ථීතිපි වජ්ජිතබ්බමෙවාති. සුට්ඨුතරං පරිසුද්ධං කරොතීති සම්බන්ධො. **දිට්ඨිගතානි මලානීති** දිට්ඨිගතසඞ්ඛාතානි මලානි. **අසෙසං** නිස්සෙසතො **නාසං** විනාසං වික්ඛම්භනං **උපෙන්ති**. තථා හෙතං දිට්ඨිමලවිසොධනතො දිට්ඨිවිසුද්ධීති වුච්චති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. එකූනවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1227. අනන්තරං නිද්දිට්ඨාය දිට්ඨිවිසුද්ධියා විසයභාවෙන දස්සිතත්තා **"එතස්සා"**ති වුත්තං, න තදඤ්ඤතො විසෙසනත්ථං තදඤ්ඤස්ස ච අභාවතො. අජ්ඣත්තං වා හි විපස්සනාභිනිවෙසො හොතු බහිද්ධා වා, අත්ථසිද්ධියං පන ලක්ඛණතො සබ්බම්පි නාමරූපං අනවසෙසතො පරිග්ගහිතමෙව හොතීති. **ජානිත්වා හෙතුපච්චයෙති** හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හිත්වා, හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හනහෙතූති වුත්තං හොති. පච්චයපරිග්ගහණහෙතු හිස්ස අද්ධත්තයෙ කඞ්ඛාවිතරණං හොතීති. **විතරිත්වාති** අතික්කමිත්වා, වික්ඛම්භෙත්වාති අත්ථො. තං පන ඤාණං තථාවිගතං වසීභාවප්පත්තං ඣානං විය යොගිනො සන්තානෙ පබන්ධවසෙන පවත්තතීති කත්වා වුත්තං **"ඨිත"**න්ති.

1229-30. **නාමරූපස්ස…පෙ…. ආවජ්ජිත්වාති** යථා නාම කුසලො භිසක්කො රොගං දිස්වා තස්ස සමුට්ඨානං පරියෙසති, යථා වා පන අනුකම්පකො පුරිසො කුමාරං උත්තානසෙය්‍යං රථිකාය නිපන්නං දිස්වා "කස්ස නු බො අයං පුත්තකො"ති තස්ස මාතාපිතරො ආවජ්ජති, එවමෙවං **නාමරූපස්ස කො හෙතු, කො වා පච්චයො භවෙ**. න තාවෙතං අහෙතුකං සබ්බත්ථ, සබ්බදා, සබ්බෙසඤ්ච එකසදිසභාවාපත්තිතො, න ඉස්සරාදිහෙතුකං නාමරූපතො උද්ධං ඉස්සරාදීනං අභාවතො. යෙපි නාමරූපමත්තමෙව ඉස්සරාදයොති වදන්ති තෙසං ඉස්සරාදිසඞ්ඛාතනාමරූපස්ස අහෙතුභාවාපත්තිතො, තස්මා භවිතබ්බමස්ස හෙතුපච්චයෙහි, "කො නු බො"ති නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයෙ ආවජ්ජිත්වාති අත්ථො. එවං තාව කත්වා ඉමස්ස නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හන්තෙන ඔළාරිකත්තා, සුපාකටත්තා ච රූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති පඨමං තස්ස පච්චයපරිග්ගහො කාතබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ **"රූපකායස්සා"**තිආදි. තත්ථ යථා නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො අහෙතුවිසමහෙතුවාදනිවත්තියා හොති, එවං නිබ්බිදාවිරාගාවහභාවෙන තත්ථ තත්ථ අභිරතිනිවත්තියාපි ඉච්ඡිතබ්බොති තං ද්වත්තිංසාකාරවසෙන දස්සෙතුං **"කෙසා ලොමා"**තිආදි වුත්තං.

1232-3. **අවිජ්ජා…පෙ…. මතොති** අවිජ්ජා තණ්හා උපාදානං කම්මන්ති ඉදං චතුබ්බිධං ධම්මජාතං **එතස්ස** යථාවුත්තස්ස **රූපකායස්ස හෙතු,** චතුබ්බිධො ආහාරො පච්චයොති අත්ථො. කස්මා පන පුරිමං හෙතු, ඉතරො පච්චයොති චොදනං සන්ධාය **"ජනකො"**තිආදිං වත්වා තං ලොකවසෙන සමත්ථෙතුං **"හෙත්වඞ්කුරස්සා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ජනකොති, අනුපාලකොති** ච අන්තොගතහෙත්වත්ථමිදං විසෙසනං, ජනකත්තා, අනුපාලකත්තාති වුත්තං හොති. තත්ථ **ජනකත්තාති** නිබ්බත්තකත්තා. ඉමිනා බීජං විය අඞ්කුරස්ස අවිජ්ජාදයො රූපකායස්ස අසාධාරණකාරණතාය හෙතූති දස්සිතං. **අනුපාලකත්තාති** උපත්ථම්භකත්තා. ඉමිනා පන අඞ්කුරස්ස පථවීසලිලාදයො විය ආහාරො සාධාරණකාරණතාය පච්චයොති දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං.

1234-7. **ඉතිමෙ…පෙ…. ගතාති** එවමෙතෙ අවිජ්ජාදයො පඤ්ච ධම්මා යථාරහං **හෙතුභාවං, පච්චයභාවඤ්ච** ගතා. **මාතාව උපනිස්සයාති අවිජ්ජා** භවෙසු විජ්ජමානදොසපටිච්ඡාදනභාවෙන, **තණ්හා** පත්ථනාභාවෙන, **උපාදානං** දළ්හග්ගාහභාවෙනාති එවං සඞ්ඛාරභවානං හෙතුභූතා ජනකසහායතාය භවනිකන්තිතංසහජාතආසන්නකාරණත්තා අභිසඞ්ඛාරිකා, අපස්සයභූතා වාති මාතා විය උපනිස්සයා හොන්ති. යථා පිතුජනිතසුක්කෙ පුත්තස්ස උප්පත්තීති **පිතා** ජනකො, එවං **කම්මං** සත්තස්ස උප්පාදකත්තා **ජනකන්ති** ආහ. යථා **ධාතී** ජාතස්ස **කුමාරස්ස** වඩ්ඪිතා සන්ධාරිකා, එවං **ආහාරො** උප්පන්නස්ස කායස්ස බ්‍රූහෙතා, සන්ධාරකො වාති වුත්තං **"ධාතී…පෙ…. භවෙ"**ති. කාමඤ්චෙත්ථ අවිජ්ජාදයො නාමකායස්සාපි පච්චයො, පකාරන්තරෙන පන තස්ස පාකටං පච්චයපරිග්ගහවිධිං දස්සෙතුං "චක්ඛුඤ්චා"තිආදි වුත්තං. තත්ථ **චක්ඛුඤ්චාති ච**-සද්දො සමුච්චයත්ථො, තෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාදිං අජ්ඣත්තං සබ්බං පච්චයජාතං සඞ්ගණ්හාති. **රූපමාලොකමෙව චාති** පන **ච**-සද්දෙන යථා බාහිරරූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො, යථා ච ආලොකො උපනිස්සයපච්චයො, එවං අඤ්ඤම්පි බාහිරං පච්චයජාතං සඞ්ගණ්හාති. **පටිච්චාති** පච්චයභූතං ලද්ධාති අත්ථො. තෙන චක්ඛුස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන, රූපාලොකානඤ්ච යථාසම්භවං ආරම්මණඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන, ඉතරෙසඤ්ච සද්දසඞ්ගහිතානං අනන්තරාදිසහජාතාදිවසෙන පච්චයභාවං දස්සෙති. **ආදි**-සද්දෙන ඵස්සාදීනං විය සහ පච්චයෙහි සොතවිඤ්ඤාණාදීනං සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. එවං සම්මසනූපගං සබ්බං නාමං සහ පච්චයෙන සඞ්ගහිතං හොති. තෙනාහ **"නාමකායස්ස පච්චයං පරිගණ්හතී"**ති.

1238-40. **දිස්වානාති** එතරහි පවත්තිං දිස්වා. **තථෙවිදන්ති** ඉමිනා න කෙවලං සප්පච්චයතාමත්තමෙව පච්චාමට්ඨං, අථ බො යාදිසෙහි **එතරහි** පවත්තති, තාදිසෙහි අවිජ්ජාදිපච්චයෙහෙව **අතීතෙපි** පවත්තිත්ථාති පච්චයසහිතතාපි පච්චාමට්ඨාති දට්ඨබ්බං. **පුබ්බන්තෙති** අතීතඛන්ධප්පබන්ධකොට්ඨාසෙ. **පඤ්චධාගතාති** –

> "අහොසිං නු බො අහමතීතමද්ධානං, න නු බො අහොසිං අහමතීතමද්ධානං, කිං නු බො අහොසිං අහමතීතමද්ධානං, කථං නු බො අහොසිං අහමතීතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං අහොසිං නු බො අහමතීතමද්ධාන"න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) –

පඤ්චහි ආකාරෙහි **ආගතා,** පවත්තා වා. **අපරන්තෙති** අනාගතෙ ඛන්ධප්පබන්ධකොට්ඨාසෙ. **පඤ්චධා සමුදීරිතාති** –

> ''භවිස්සාමි නු ඛො අහමනාගතමද්ධානං, න නු ඛො භවිස්සාමි අහමනාගතමද්ධානං, කිං නු ඛො භවිස්සාමි අහමනාගතමද්ධානං, කථං නු ඛො භවිස්සාමි අහමනාගතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං භවිස්සාමි නු ඛො අහමනාගතමද්ධාන''න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) –

එවං පඤ්චධා කථිතා.

1241. **පච්චුප්පන්නෙපි අද්ධානෙති** එතරහි පටිසන්ධිං ආදිං කත්වා චුතිපරියන්තෙ අද්ධානෙපි. **අද්ධාන-**ග්ගහණෙන චෙත්ථ පච්චුප්පන්නඛන්ධකොට්ඨාසමෙව වදති. න හි තබ්බිනිමුත්තො අඤ්ඤො කොචි කාලො නාම අත්ථීති. **ඡබ්බිධා පරිකිත්තිතාති** –

> ''අහං නු ඛොස්මි, නො නු ඛොස්මි, කිං නු ඛොස්මි, කථං නු ඛොස්මි, අයං නු ඛො සත්තො කුතො ආගතො, සො කුහිං ගාමී ච භවිස්සතී''ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) –

එවං ඡබ්බිධා වුත්තා. ''සබ්බෙ තසන්ති දණ්ඩස්සා''තිආදීසු (ධ. ප. 129-130) විය පදෙසෙපි සබ්බ-සද්දස්ස පවත්තනතො **''සබ්බා''**ති වත්වාපි **''අනවසෙසා''**ති වුත්තං. නත්ථි එතිස්සා අවසෙසො අවසිට්ඨොති **අනවසෙසා,** සොළසවිධාපි චෙසා එකකඞ්ඛාවසෙනාපි අනවසිට්ඨා හුත්වාති වුත්තං හොති. **පහියාතීති** වික්ඛම්භනවසෙන පහියාති. කාමං නාමරූපමත්තං විනා සත්තස්ස අදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධියාව පච්චුප්පන්නෙ කඞ්ඛා පහීනා, අතීතානාගතෙ කඞ්ඛානං පහානෙන පන පච්චුප්පන්නෙ කඞ්ඛාය අතිසයප්පහානං දස්සෙතුං ඉධෙව සා වුත්තා. අථ වා පච්චුප්පන්නෙ නිස්සත්තනාමරූපස්ස පච්චයෙසු පවත්තකඞ්ඛාය ඉධෙව තීරණතො සා ඉධ වුත්තා. වණ්ණභණනං වා එතං ඉධ පච්චුප්පන්නකඞ්ඛාය පහානවචනං යථා තං සොතාපත්තිමග්ගාදීසු පහීනානම්පි ච පඤ්චන්නං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං පහානාතිආදිනා අනාගාමිමග්ගාදීසු වචනන්ති.

1242. **කම්මවිපාකානං වසෙනාපීති** පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනං සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවො ඉති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා, ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනා ඉති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධූපපත්තිභවස්මිං පුරෙ කතස්ස කම්මස්ස පච්චයා, ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා…පෙ…. චෙතනා භවො ඉති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා කම්මභවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයාති එවං වුත්තානං කම්මවට්ටවිපාකවට්ටානං වසෙන. කිලෙසවට්ටොපි චෙත්ථ කම්මසහායතාය කම්මවට්ටෙනෙව සඞ්ගහිතොති දට්ඨබ්බං.

1243. **දිට්ඨධම්මවෙදනීයන්ති** එත්ථ දිට්ඨධම්මො වුච්චති පච්චක්ඛභූතො පච්චුප්පන්නො අත්තභාවො, තත්ථ වෙදිතබ්බඵලං කම්මං **දිට්ඨධම්මවෙදනීයං. උපපජ්ජාපරාපරියාහොසිකම්මවසා පනාති** උපපජ්ජවෙදනීයඅපරාපරියවෙදනීයඅහොසිකම්මවසෙන. උත්තරපදලොපවසෙන හි ''උපපජ්ජාපරාපරිය''න්ති වුත්තං. තත්ථ පච්චුප්පන්නභවතො අනන්තරං උපපජ්ජිත්වා වෙදිතබ්බඵලං කම්මං **උපපජ්ජවෙදනීයං**. අපරෙ අපරෙ දිට්ඨධම්මතො අඤ්ඤස්මිං අඤ්ඤස්මිං යත්ථකත්ථචි අත්තභාවෙ වෙදිතබ්බඵලං කම්මං **අපරාපරියවෙදනීයං**. අහොසි එව කම්මං, න තස්ස විපාකො අහොසි, අත්ථි, භවිස්සති වාති එවං වත්තබ්බකම්මං **අහොසිකම්මං**.

පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතතාය, පච්චයවිසෙසෙන පටිලද්ධවිසෙසතාය ච බලවභාවප්පත්තා තාදිසස්ස පුබ්බාභිසඞ්ඛාරස්ස වසෙන සාතිසයා හුත්වා පවත්තා **පඨමජවනචෙතනා** තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලදායිනී **දිට්ඨධම්මවෙදනීයා** නාම. සා හි වුත්තාකාරෙන බලවතී ජවනසන්තානෙ ගුණවිසෙසයුත්තෙසු උපකාරානුපකාරවසප්පවත්තියා, ආසෙවනාලාභෙන අප්පවිපාකතාය ච ඉතරද්වයං විය පවත්තසන්තානුපරමාපෙක්ඛං, ඔකාසලාභාපෙක්ඛඤ්ච කම්මං න හොතීති ඉධෙව පුප්ඵමත්තං විය පවත්තිවිපාකමත්තං අහෙතුකඵලං දෙති, සහෙතුකඵලදානෙ පන පටිසන්ධිආකඞ්ඛනම්පි ආපජ්ජෙය්‍යා. **තථා අසක්කොන්තන්ති** කම්මස්ස විපාකදානං නාම උපධිප්පයොගාදිපච්චයන්තරසමවායෙනෙව හොතීති තදභාවතො තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ විපාකං දාතුං අසක්කොන්තං. **අහොසිකම්මං…පෙ…. විපාකොති** එත්ථ ''අහොසි කම්ම''න්ති පදං විසුං විසුං යොජෙතබ්බං ''අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො''ති (පටි. ම. 1.234). තත්ථ සකසකකාලාතික්කන්තස්ස උපපජ්ජවෙදනීයස්ස, දිට්ඨධම්මවෙදනීයස්ස ච වසෙන පුරිමං වුත්තං. තඤ්හි කම්මස්ස , විපාකකාලස්ස ච අතීතත්තා තථා වත්තබ්බත්තං ලභති, දුතියං අනාගතෙ අරහත්තං පාපුණන්තස්ස පුරිමභවෙසු කතං අදින්නවිපාකං අපරාපරියවෙදනීයං සන්ධාය වුත්තං, තතියං පන අනන්තරභවෙ කතං උපපජ්ජවෙදනීයං, අරහතො අතීතභවෙසු කතං අපරාපරියවෙදනීයඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. අපරෙ පන ''එකමෙව අතීතං කම්මං අද්ධත්තයෙ විපාකාභාවං සන්ධාය තිධා විභජිත්වා වුත්ත''න්ති වදන්ති.

අත්ථසාධිකාති දානාදිපාණාතිපාතාදිඅත්ථස්ස නිප්ඵාදිකා. කා පන සාති ආහ **''සත්තමජවනචෙතනා''**ති. සා හි සන්නිට්ඨාපකචෙතනා වුත්තනයෙන පටිලද්ධවිසෙසා, පටිසන්ධියා අනන්තරපච්චයභාවිනො විපාකසන්තානස්ස අනන්තරපච්චයභාවෙන වා තථා අභිසඞ්ඛතා සමානා අනන්තරත්තභාවෙ විපාකදායිනී උපපජ්ජවෙදනීයං නාම.

යෙභුය්‍යාවුත්තියා චෙත්ථ ‘‘සත්තමජවනචෙතනා’’ති වුත්තං. පච්චවෙක්ඛණවසිතාදිපවත්තියං පන පඤ්චමාදිකාපි හොති. **විපාකං දෙතීති** පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තිවිපාකං දෙති, අදින්නපටිසන්ධිකං පන පවත්තිවිපාකං දෙතීති නත්ථි. චුතිඅනන්තරඤ්හි උපපජ්ජවෙදනීයස්ස ඔකාසොති ආචරියා. පටිසන්ධියා පන දින්නාය ජාතිසතෙපි පවත්තිවිපාකං දෙති. තෙනාහ භගවා ‘‘තිරච්ඡානගතෙ දානං දත්වා සතගුණා පාටිකඞ්ඛිතබ්බා’’ති (ම. නි. 3.379). **උභින්න…පෙ…. දෙතීති** යථාවුත්තකාරණවිරහතො දිට්ඨධම්මූපපජ්ජවෙදනීයභාවං අසම්පත්තා පඤ්ච චෙතනා විපාකදානසභාවස්ස අනුපච්ඡින්නත්තා යදා ඔකාසං ලභති, තදා පටිසන්ධිවිපාකං, පවත්තිවිපාකං වා දෙති. **සති සංසාරප්පවත්තියාති** ඉමිනා අසති සංසාරප්පවත්තියං අහොසිකම්මපක්ඛෙ තිට්ඨති විපච්චනොකාසස්ස අභාවතොති දීපෙති.

1244. එවං තාව විපාකදානකාලවසෙන චතුබ්බිධං දස්සෙත්වා ඉදානි විපාකදානපරියායතො, කිච්චතො ච චතුබ්බිධතං දස්සෙතුං **‘‘ගරුක’’**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ගරුක**න්ති මහාසාවජ්ජං, මහානුභාවඤ්ච අඤ්ඤෙන කම්මෙන පටිබාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යකම්මං. **බහුල**න්ති අභිණ්හසො කතං, එකවාරං කත්වාපි අභිණ්හසමාසෙවිතඤ්ච. **ආසන්න**න්ති මරණාසන්නකාලෙ අනුස්සරිතං, තදා කතඤ්ච. **කටත්තාකම්ම**න්ති ගරුකාදිභාවං අසම්පත්තං කතමත්තතොයෙව කම්මන්ති වත්තබ්බකම්මං. තත්ථ කුසලං වා හොතු අකුසලං වා, ගරුකාගරුකෙසු යං ගරුකං මාතුඝාතකාදිකම්මං වා මහග්ගතකම්මං වා, තදෙව පඨමං විපච්චති. තථා බහුලාබහුලෙසු යං බහුලං සුසීල්‍යං දුස්සීල්‍යං වා, තදෙව පඨමං විපච්චති. දූරාසන්නෙසු යං ආසන්නං මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තෙනෙව උපපජ්ජති. ආසන්නකාලෙ කතෙ ච වත්තබ්බමෙව නත්ථීති. කටත්තා පන කම්මං පුනප්පුනං ලද්ධාසෙවනං පුරිමානං අභාවෙ පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති. ඉති ගරුකං සබ්බපඨමං විපච්චති. තථා හි තං ‘‘ගරුක’’න්ති වුත්තං. ගරුකෙ අසති බහුලීකතං, තස්මිම්පි අසති ආසන්නං, තස්මිම්පි අසති කටත්තාකම්මන්ති වුත්තං ‘‘පුරිමජාතීසු කතකම්මං විපච්චතී’’ති.

1245. පටිසන්ධිදානාදිවසෙන විපාකසන්තානස්ස නිබ්බත්තකං **ජනකං**. සුඛදුක්ඛසන්තානස්ස, නාමරූපප්පබන්ධස්ස වා චිරතරප්පත්තිහෙතුභූතං **උපත්ථම්භකං**. තෙනාහ ‘‘සුඛදුක්ඛං උපත්ථම්භෙති, අද්ධානං පවත්තෙතී’’ති. සුඛදුක්ඛෙ පවත්තමානෙ බව්හාබාධතාදිපච්චයූපනිපාතනෙන සණිකං සණිකං තස්ස විබාධකං **උපපීළකං**. තෙනාහ ‘‘සුඛදුක්ඛං පීළෙති බාධති, අද්ධානං පවත්තිතුං න දෙතී’’ති. තථා පටිපක්ඛකම්මවිපාකස්ස අප්පවත්තිකරණවසෙන උපච්ඡෙදකං පටිබාහකං **උපඝාතකං**. තෙනාහ ‘‘තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා’’ති.

රූපඤ්ච අරූපවිපාකක්ඛන්ධො චාති රූපාරූපවිපාකක්ඛන්ධො, කම්මජරූපස්සාපි විපාකපරියායො අත්ථීති **‘‘රූපාරූපවිපාකක්ඛන්ධෙ’’**ති වුත්තං. **අඤ්ඤෙන කම්මෙනාති** කුසලෙන වා අකුසලෙන වා අඤ්ඤෙන කම්මෙන කත්තුභූතෙන **දින්නාය පටිසන්ධියා** විපාකෙ ජනිතෙ. තෙනාහ **‘‘ජනිතෙ විපාකෙ’’**ති. පවත්තිවිපාකං සන්ධාය ‘‘ජනිතෙ විපාකෙ’’ති වදන්ති. **උප්පජ්ජනකසුඛදුක්ඛං උපත්ථම්භෙතීති** උපත්ථම්භකකම්මං කුසලං සමානං අඤ්ඤෙනපි කුසලකම්මෙන උප්පජ්ජමානකං සුඛං තස්ස පටිපක්ඛවිබාධනවසෙන උපත්ථම්භෙති. අකුසලං අඤ්ඤෙන අකුසලකම්මෙන උපපජ්ජමානං දුක්ඛං තථෙව උපත්ථම්භෙති. එවඤ්ච උපත්ථම්භෙන්තං තං දීඝකාලං පවත්තෙති නාමාති ආහ **‘‘අද්ධානං පවත්තෙතී’’**ති. **උප්පජ්ජනකසුඛදුක්ඛං පීළෙතීති** උපපීළකං අකුසලං සමානං සුඛිතස්ස රොගාදිඅන්තරායකාරණසම්පාදකභාවෙන සුඛසන්තානං උපච්ඡින්දන්තං පීළෙති, කුසලඤ්ච රොගාදිනා දුක්ඛිතස්ස භෙසජ්ජාදිසුඛාදිකාරණසම්පාදකභාවෙන දුක්ඛසන්තානං විච්ඡින්දන්තං පීළෙති. කෙචි පන ‘‘සුඛදුක්ඛස්ස කාරණං අසම්පාදෙන්තම්පි පටිසන්ධිදායකකම්මස්ස පවත්තිවිපාකං පටිබාහිත්වා සයං විපාකදායකකම්මං උපපීළකකම්ම’’න්ති වදන්ති. එවං සන්තෙ පන පටිසන්ධිදායකමෙව ජනකකම්මන්ති වුත්තං සියා.

අපිච උපඝාතකෙන සහ ඉමස්ස විසෙසභාවො ආපජ්ජති, තං පටිසන්ධිවිපාකස්ස පටිබාහකන්ති චෙ? තං න, අවිසෙසෙන වුත්තත්තාති. **‘‘දුබ්බලං කම්මං ඝාතෙත්වා’’**ති වුත්තෙ ‘‘නනු තස්ස පුබ්බෙයෙව සිද්ධත්තා, නිරුද්ධත්තා ච කථමිදං තදුපඝාතකං හොතී’’ති ආපන්නං චොදනං සන්ධාය කම්මස්ස ඝාතනං නාම තස්ස විපාකපටිබාහනමෙවාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා’’**ති. තංපටිබාහනඤ්ච අත්තනො විපාකුප්පත්තියා ඔකාසකරණන්ති වුත්තං **‘‘අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොතී’’**ති. විපච්චනාය කතොකාසං කම්මං විපක්කමෙව නාම හොතීති ආහ **‘‘එවං…පෙ…. උප්පන්නං නාම හොතී’’**ති.

උපපීළකං අඤ්ඤස්ස විපාකං උපච්ඡින්දති, න සයං අත්තනො විපාකං දෙති, උපඝාතකං පන දුබ්බලකම්මං උපච්ඡින්දිත්වා අත්තනො විපාකං උප්පාදෙතීති අයමෙතෙසං විසෙසො. කෙචි පන ආචරියා අපරෙනාපි නයෙන ජනකාදිකම්මං ඉච්ඡන්ති. කථං? යස්මිං කම්මෙ කතෙ පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච විපාකකටත්තාරූපානං උප්පත්ති හොති, තං ජනකං. යස්මිං පන කතෙ අඤ්ඤෙන ජනිතස්ස ඉට්ඨස්ස වා අනිට්ඨස්ස වා ඵලස්ස විබාධකවිච්ඡෙදකපච්චයානුප්පත්තියා, උපබ්‍රූහකපච්චයුප්පත්තියා ච ජනකානුභාවානුරූපං පරිපොසකචිරතරප්පබන්ධා හොන්ති, තං උපත්ථම්භකං. ජනකෙන නිබ්බත්තිතං කුසලඵලං, අකුසලඵලං වා යෙන පච්චනීකභූතෙන රොගධාතුවිසමතාදිනිමිත්තතාය බාධීයති, තං උපපීළකං. යෙන පන කම්මුනා ජනකසාමත්ථියවසෙන චිරතරප්පබන්ධාරහම්පි සමානං ඵලවිච්ඡෙදකපච්චයුප්පත්තියා උපහඤ්ඤති විච්ඡිජ්ජති, තං උපඝාතකන්ති.

එත්ථ ච කෙචි අප්පාබාධදීඝායුකතාසංවත්තනවසෙන දුතියස්ස කුසලභාවං, බව්හාබාධඅප්පායුකතාසංවත්තනවසෙන පච්ඡිමානං ද්වින්නං අකුසලභාවඤ්ච වණ්ණෙන්ති, භූරිදත්තාදීනං පන නාගාදීනං, ඉතො අනුප්පදින්නයාපනකපෙතානඤ්ච අපායෙසු අකුසලවිපාකස්ස උපත්ථම්භනූපපීළනූපඝාතකානි

කම්මානි සන්තීති චතුන්නම්පි කුසලාකුසලභාවො න විරුජ්ඣති. කිඤ්චාපි කම්මානං කම්මන්තරඤ්චෙව විපාකන්තරඤ්ච බුද්ධානං කම්මවිපාකඤාණස්සෙව යාථාවසරසතො පාකටං හොති. බුද්ධාවෙණිකඤ්හෙතං අසාධාරණං සාවකෙහි, විපස්සකෙන පන එකදෙසතො ජානිතබ්බං. න හි සබ්බෙන සබ්බං අජානන්තස්ස පච්චයපරිග්ගහො පරිපූරති, තස්මා තාදිසං පරිග්ගහං සන්ධාය ''ඉති ඉම''න්තිආදි වුත්තං. යාදිසෙහි පච්චයෙහි පච්චුප්පන්නෙ අද්ධානෙ නාමරූපස්ස පවත්ති, තාදිසෙහෙව ඉතරස්මිම්පි අද්ධද්වයෙති එවං යථා අතීතානාගතෙ නයං නෙති, තං දස්සෙතුං **''යථා ඉද''**න්තිආදි වුත්තං. අද්ධත්තයෙපි කිරියාකිරියාඵලමත්තතාදස්සනපරත්තා චොදනාය. **ඉතී කම්මඤ්චෙවා**තිආදිනා වුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනවසෙන වුත්තං. **තස්සෙවං...පෙ.... පහියාතී**ති තස්සෙවං සමනුපස්සතො යා සා පුබ්බන්තාදයො ආරබ්භ ''අහොසිං නු ඛො අහ''න්තිආදිනා නයෙන පවත්තා විචිකිච්ඡා පහියාති.

1246-8. පහීනාය පන තාය සබ්බභවයොනිගතිඨිතිසත්තාවාසෙසු හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙනෙව පවත්තනාමරූපමත්තමෙව ඛායති. තෙනෙවාහ **''හෙතුඵලස්ස සම්බන්ධවසෙනෙවා''**තිආදි. කාරණසාමග්ගියං දානාදීහි සාධිතකිරියාය පවත්තමානාය කාරණමත්තෙ කත්තුවොහාරොති ආහ **''කාරණතො උද්ධං කාරණං න ච පස්සතී''**ති. පාක...පෙ.... පටිවෙදකං න පස්සතීති සම්බන්ධො. **පාකපටිවෙදකන්ති** විපාකවින්දකං. එවං අපස්සන්තො පන කාරණෙ සති කාරකොති, විපාකප්පවත්තියා සති පටිසංවෙදකොති සමඤ්ඤාමත්තෙනෙව පණ්ඩිතා වොහරන්ති. ඉච්චෙවං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති. **සුද්ධධම්මාති** කෙනචි සත්තෙන වා පුග්ගලෙන වා අමිස්සධම්මා. **එවෙතන්ති** එවංවිධං එතං දස්සනං සම්මදස්සනං, අවිපරීතදස්සනන්ති අත්ථො.

1249. **බීජරුක්ඛාදිකානං වාති** යථා බීජතො රුක්ඛො, රුක්ඛතො බීජන්ති එවං කාරණපරම්පරගවෙසනෙ අනාදිකාලිකත්තා බීජරුක්ඛසන්තානස්ස පුබ්බා කොටි නත්ථි, එවං කම්මපච්චයා විපාකො, විපාකපච්චයා කම්මන්ති පරියෙසනෙ අනාදිකාලිකත්තා කම්මවිපාකසන්තානස්ස පුබ්බා කොටි න පඤ්ඤායති. **ආදි**-සද්දෙන ''කුක්කුටියා අණ්ඩං, අණ්ඩතො කුක්කුටී, පුනපි කුක්කුටියා අණ්ඩ''න්ති එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති.

1250-3. **අනාගතෙපි සංසාරෙති** යථා අතීතෙ, එවං අනාගතෙපි අද්ධානෙ ඛන්ධානං පටිපාටීතිආදිනා වුත්තසංසාරෙ සති. **අප්පවත්ති න දිස්සතීති** කම්මතො විපාකො භවිස්සති, විපාකතො කම්මන්ති අනාගතෙ කාරියපරම්පරාය ගවෙසියමානාය අපරික්ඛීණසංයොජනස්ස කම්මවිපාකානං අප්පවත්තනං න දිස්සති, පවත්තති එවාති අත්ථො. හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන පවත්තමානෙ සංසාරෙ ''පුබ්බා කොටි න පඤ්ඤායතී''ති වචනෙන කාරණෙ ආදිස්ස අභාවො වුත්තො, ''අප්පවත්ති න දිස්සතී''ති වචනෙන ඵලස්ස අවසානාභාවො වුත්තොති. **එතමත්ථන්ති** ''කම්මස්ස කාරකො නත්ථී''තිආදිනා වුත්තමත්ථං. **අසයංවසීති** න සයංවසිනො, මිච්ඡාභිනිවෙසපරවසාති අත්ථො. **අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධිනොති** ඉතරීතරවිරුද්ධා දිට්ඨියො වා දිට්ඨියා වා අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සහ විරොධිනො. ගම්භීරඤාණගොචරතාය **ගම්භීරං**. තථා **නිපුණං**. සත්තසුඤ්ඤතාය, අඤ්ඤමඤ්ඤසභාවසුඤ්ඤතාය ච **සුඤ්ඤං. පච්චයන්ති** නාමරූපස්ස පච්චයං, තප්පච්චයපටිවෙධෙනෙව ච සබ්බං පටිවිද්ධං හොතීති.

1254-6. **කම්මං නත්ථි විපාකම්හීති** කුට්ටාදීසු රජාදි විය විපාකෙ සන්තිට්ඨමානං කම්මං නත්ථි. **පාකො කම්මෙ න විජ්ජතීති** තථා කම්මෙ සන්තිට්ඨමානො විපාකො නත්ථි. යථාවුත්තමෙවත්ථං උපමාය විභාවෙතුං **''යථා න සූරියෙ''**තිආදි වුත්තං. **මණිම්හීති** සූරියකන්තමණිම්හි. **න තෙසං බහි සො අත්ථීති** තෙ මුඤ්චිත්වා තෙහි බහි සො අග්ගි නත්ථි. **සම්භාරෙහීති** සමඞ්ගීභූතෙහි ආතපාදීහි තීහි කාරණෙහි. **න අන්තො කම්මස්සා**තිආදි අත්ථතො හෙට්ඨා වුත්තම්පි උපමානිගමනත්ථං පුනපි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

1257-8. යදි හෙතු, ඵලඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤරහිතං, කථං හෙතුතො ඵලං නිබ්බත්තතීති ආහ **''කම්මඤ්ච ඛො උපාදායා''**ති. න කෙවලං කම්මඵලමෙව සුඤ්ඤං කත්තුරහිතං, සබ්බම්පි ධම්මජාතං කාරකරහිතන්ති දස්සෙතුං **''න හෙත්ථ දෙවො''**තිආදිගාථා වුත්තා. **හෙතුසම්භාරපච්චයාති** එකෙන හෙතුනා එකස්ස, අනෙකස්ස වා ඵලස්ස අනිබ්බත්තිතො හෙතුසමූහනිමිත්තං, සම්භාරොති වා පච්චයාධිවචනන්ති හෙතුපච්චයනිමිත්තන්ති අත්ථො.

1259. **අද්ධාසු තරිත්වා කඞ්ඛන්ති** තීසු අද්ධාසු සොළසවිධං කඞ්ඛං විතරිත්වා. න කෙවලමෙතං සොළසවිධමෙව කඞ්ඛං විතරති, අථ ඛො ''සත්ථරි කඞ්ඛතී''තිආදිනයප්පවත්තං (ධ. ස. 1123; විභ. 915) අට්ඨවිධං කඞ්ඛම්පි පජහති. තථා හෙත්ථ බුද්ධො ධම්මො සඞ්ඝො සික්ඛාති කඞ්ඛාය ගොචරභූතා ලොකියා ධම්මා අධිප්පෙතා. න හි ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ කිලෙසා පවත්තිතුං සක්කොන්ති. **පුබ්බන්තොති** අතීතා ඛන්ධායතනධාතුයො, **අපරන්තොති** අනාගතා, **පුබ්බන්තාපරන්තොති** තදුභයං, අද්ධාපච්චුප්පන්නං වා තදුභයභාගයුත්තත්තා. පටිච්චසමුප්පන්නධම්මග්ගහණෙන ගහිතො අට්ඨමො කඞ්ඛාවිසයො නාමරූපමත්තං, ඉදප්පච්චයතා-ග්ගහණෙන පන තස්ස පච්චයො ගහිතො, තස්මා සොළසවත්ථුකාය පහීනාය අට්ඨවත්ථුකා කඞ්ඛා අප්පතිට්ඨාව හොතීති. එතාසඤ්ච පහානෙන ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතානිපි වික්ඛම්භන්ති දිට්ඨෙකට්ඨත්තා විචිකිච්ඡාය. යථා හි දිට්ඨි සමුච්ඡිජ්ජමානා විචිකිච්ඡාය සද්ධිංයෙව සමුච්ඡිජ්ජති, එවං විචිකිච්ඡා වික්ඛම්භියමානා දිට්ඨියා සද්ධිංයෙව වික්ඛම්භීයති. අත්තාභිනිවෙසූපනිස්සයා හි ''අහොසිං නු ඛො අහ''න්තිආදිනයප්පවත්තා (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) සොළසවත්ථුකා කඞ්ඛා, සා එව ච පුබ්බන්තාදිවත්ථුභාවෙන වුත්තා, අත්තාභිනිවෙසවත්ථුකානි ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි, බුද්ධාදිවත්ථුකා ච තදෙකට්ඨාති. **උච්චීතන්ති** උප්පජ්ජිත්වා ඨිතං.

1260-2. **කඞ්ඛාවිතරණං නාමාති** යථාවුත්තකඞ්ඛාවිතරණතො කඞ්ඛාවිතරණං නාම. න කෙවලං කඞ්ඛාවිතරණං නාම, **ධම්මට්ඨිතිඤාණන්තිපි යථාභූතඤාණන්තිපි සම්මාදස්සනන්තිපි** ඉදං සමුදීරිතං. එත්ථ ච ධරීයන්ති අත්තනො පච්චයෙහීති ධම්මා, තිට්ඨති එත්ථ ඵලං තදායත්තවුත්තිතායාති ඨිති, ධම්මානං ඨිති **ධම්මට්ඨිති,** පච්චයධම්මා. අථ වා **ධම්මොති** කාරණං ‘‘ධම්මපටිසම්භිදා’’තිආදීසු (විභ. 718-721) විය, ධම්මස්ස ඨිතිසභාවො, ධම්මතො ච අඤ්ඤො සභාවො නත්ථීති පච්චයධම්මානං පච්චයභාවො, ධම්මට්ඨිතියං ඤාණං **ධම්මට්ඨිතිඤාණං**. සඞ්ඛාරානං යථාභූතං අනිච්චතාදි **යථාභූතං,** තත්ථ ඤාණන්ති **යථාභූතඤාණං**. සම්මා පස්සතීති **සම්මාදස්සනං. ලද්ධප්පතිට්ඨොති** සාසනෙ පතිට්ඨා නාම අරියමග්ගො. අයං පන තං අනධිගතොපි තදධිගමූපායපටිපත්තියං ඨිතත්තා ලද්ධප්පතිට්ඨො විය හොතීති ‘‘ලද්ධප්පතිට්ඨො’’ති වුත්තො. තතොයෙව **චූළකො සොතාපන්නො,** ලොකියාහි සීලසමාධිපඤ්ඤාහි සමන්නාගතත්තා උත්තරි අප්පටිවිජ්ඣන්තො සොතාපන්නො විය නියතො, සුගතිපරායණො ච හොතීති චූළසොතාපන්නො. සොතාපන්නො හි ඛීණාපායදුග්ගතිවිනිපාතොති. අථ වා ලද්ධප්පතිට්ඨො කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසමධිගමෙන. සප්පච්චයනාමරූපදස්සනෙන හි සම්මද්දිතදිට්ඨිකණ්ටකො විනිද්ධුතඅහෙතුකවිසමහෙතුවාදො යථාසකපච්චයෙහෙව ධම්මප්පවත්තිං ඤත්වා සාසනෙ පතිට්ඨිතසද්ධො ලද්ධප්පතිට්ඨො නාම හොතීති. නාමරූපවවත්ථානෙන දුක්ඛසච්චං, ධම්මට්ඨිතිඤාණෙන සමුදයසච්චං, තස්සෙව අපරභාගෙ අනිච්චතො මනසිකාරාදිවිධිනා මග්ගසච්චඤ්ච අභිඤ්ඤාය පවත්තියා දුක්ඛභාවං දිස්වා තස්ස අප්පවත්තෙ නිරොධෙ එකංසෙනෙව නින්නජ්ඣාසයතාය ලොකියෙනෙව ඤාණෙන චතුන්නං අරියසච්චානං අධිගතත්තා අපායෙසු අභබ්බුප්පත්තිකො, සොතාපන්නභූමියඤ්ච භබ්බුප්පත්තිකො හොතීති චූළසොතාපන්නො නාමාති වුත්තං **‘‘සොතාපන්නො හි චූළකො’’**ති. **තස්මාති** යස්මා එවං මහානිසංසමෙතං ඤාණං, තස්මා සපඤ්ඤො අත්තනො හිතානුපෙක්ඛනපඤ්ඤාය සමන්නාගතො. තෙනාහ **‘‘අත්ථකාමො’’**ති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. වීසතිමො පරිච්ඡෙදො

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1263. ඉදානි කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියා අනන්තරං උද්දිට්ඨාය මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධියා නිද්දෙසක්කමො අනුප්පත්තො, සා පන යස්මා ඔභාසාදිඋපක්කිලෙසසම්භවෙ සති හොති, ඔභාසාදයො ච උදයබ්බයඤාණෙ සම්භවන්ති, උදයබ්බයඤාණඤ්ච තිලක්ඛණවිපස්සනාය සති උප්පජ්ජති, තස්ස ච කලාපසම්මසනං ආදි. තඤ්හි අතීතාදිභෙදභින්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානවසෙන පවත්තනතො ආදිකම්මිකස්ස සුකරසම්මසනං, තස්මා පඨමං තත්ථෙව අභියොගං කරොන්තෙන කමතො තං සම්පාදෙතබ්බන්ති දස්සෙතුං **''කලාපසම්මසනෙනෙවා''**තිආදි ආරද්ධං. අථ වා ද්වින්නං විසුද්ධීනමන්තරෙ කලාපසම්මසනං හොති, තඤ්ච ඛො ද්වීසු එකාය විසුද්ධියා සඞ්ගහෙතබ්බං, මග්ගාමග්ගඤාණස්ස ච ආදිභූතත්තා තත්ථෙවස්ස සඞ්ගහො යුත්තොති එත්ථෙව නං සඞ්ගහිතුකාමතාය වුත්තං **''කලාපසම්මසනෙනෙවා''**තිආදි. කෙචි පන කලාපසම්මසනං නාම එකවිසුද්ධියම්පි න අන්තොගධන්ති තං අනාමසිත්වාව විපස්සනාචාරං වණ්ණෙන්ති. **කලාපසම්මසනෙනෙවාති** අතීතාදිභෙදභින්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානවසෙන කලාපතො, කලාපානං වා සම්මසනෙන මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිපස්සනාය **යොගො කරණීයො**. අථ වා භුම්මත්ථෙ කරණනිද්දෙසවසෙන කලාපසම්මසනෙ යොගො කරණීයොති අත්ථො. ''කලාපසම්මසනෙනෙව යොගො කරණීයො''ති වත්වාපි තං පන **විසුද්ධිමග්ගතො** (විසුද්ධි. 2.692) ගහෙතබ්බන්ති ගන්ථවිත්ථාරපරිහාරත්ථං ඉධ න දස්සිතන්ති.

1264. **පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්සාති** සන්තතිපච්චුප්පන්නස්ස, ඛණපච්චුප්පන්නස්ස වා. ආදිතො පන ඛණපච්චුප්පන්නස්ස උදයවයං දුප්පරිග්ගහං, තස්මා සන්තතිපච්චුප්පන්නවසෙන පඨමං උදයබ්බයානුපස්සනං කාතබ්බං. **නිබ්බත්තීති** ද්වින්නං පච්චුප්පන්නානං වසෙන පඨමාභිනිබ්බත්ති ච ඛණනිබ්බත්ති ච. **විපරිණාමොති** විනාසො.

1265. **අනුපස්සනාපි ඤාණන්**ති යා උදයස්ස ච වයස්ස ච අනුපස්සනා, සා ඤාණන්ති **වරඤාණෙන** සම්මාසම්බුද්ධෙන දෙසිතං. තත්‍රායං පාළි –

> ''කථං පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණං? ජාතං රූපං පච්චුප්පන්නං, තස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො. විපරිණාමලක්ඛණං වයො. අනුපස්සනා ඤාණං. ජාතා වෙදනා…පෙ…. සඤ්ඤා… සඞ්ඛාරා… විඤ්ඤාණං… ජාතං චක්ඛුං…පෙ…. ජාතො භවො පච්චුප්පන්නො, තස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො. විපරිණාමලක්ඛණං වයො. අනුපස්සනා ඤාණ''න්ති (පටි. ම. 1.49).

එත්ථ පන උදයදස්සනං යාවදෙව ඛයදස්සනත්ථන්ති වයදස්සනස්ස පධානතං දස්සෙතුං ''විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා''ති වත්වා තං පන වයදස්සනං උදයදස්සනපුබ්බකන්ති වුත්තං ''උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණ''න්ති.

1266-8. **පුබ්බෙ උප්පත්තිතොති** ජනනතො පුබ්බෙ අනුප්පන්නස්සාති වුත්තං හොති. **නිචයො රාසි වා නත්ථි,** යතො ආගච්ඡෙය්‍යා උප්පජ්ජමානං අලද්ධත්තභාවස්ස සබ්බෙන සබ්බං අවිජ්ජමානත්තා. තෙනාහ **''තථා උප්පජ්ජතො''**තිආදි. යථා අනාගතෙ අද්ධානෙ ඉමෙ ධම්මා සබ්බෙන සබ්බං නත්ථි, එවං අතීතෙපි අද්ධානන්ති දස්සෙන්තො **''තථා නිරුජ්ඣමානස්සා''**තිආදිං වත්වා අවිජ්ජමානානංයෙව රූපාරූපධම්මානං හෙතුපච්චයසමවායෙ උප්පාදො, උප්පජ්ජිත්වා ච සබ්බසො අභාවූපගමොති ඉමමත්ථං සමුදායගතං තදෙකදෙසභූතාය උපමාය විභාවෙතුං ඉමස්මිං ඨානෙ **අට්ඨකථාය** (විසුද්ධි. 2.723) වීණූපමා ආගතා. සා ඉධාපි ආහරිත්වා වත්තබ්බාති අධිප්පායෙන **''එත්ථ වීණූපමා''**තිආදිමාහ. **එතස්සත්ථස්සාති** අවිජ්ජමානානංයෙව උප්පාදො, උප්පන්නානඤ්ච පරතො අභාවොති ඉමස්ස අත්ථස්ස පකාසනෙ. **වීණූපමාති** වීණාවසෙන ආගතා උපමා. සා පනෙවං දට්ඨබ්බා – යථා වීණාය වාදියමානාය උප්පන්නස්ස සද්දස්ස නෙව උප්පත්තිතො පුබ්බෙ සන්නිචයො අත්ථි, න උප්පජ්ජමානො සන්නිචයතො ආගතො. න නිරුජ්ඣමානස්ස දිසාවිදිසාගමනං අත්ථි, න නිරුද්ධො කත්ථචි සන්නිචිතො තිට්ඨති, අථ ඛො වීණඤ්ච වීණාවාදනඤ්ච පුරිසස්ස ච තජ්ජං වායාමං පටිච්ච අහුත්වා සම්භොති, හුත්වා පටිවෙති, එවං සබ්බෙපි රූපාරූපධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්තීති.

1269-70. එවං සඞ්ඛෙපතො උදයබ්බයමනසිකාරවිධිං දස්සෙත්වා පුන යානි එතස්සෙව උදයබ්බයඤාණස්ස විභඞ්ගෙ ''අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො''ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, ''තණ්හාසමුදයා…පෙ…. කම්මසමුදයා…පෙ…. ආහාරසමුදයා රූපසමුදයො''ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති. ''අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො''ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, ''තණ්හානිරොධා…පෙ…. කම්මනිරොධා…පෙ…. ආහාරනිරොධා රූපනිරොධො''ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච

ලක්ඛණානි පස්සති. තථා ‘‘අවිජ්ජාසමුදයා වෙදනාසමුදයො’’ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, ‘‘තණ්හාසමුදයා…පෙ…. කම්මසමුදයා…පෙ…. ඵස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො’’ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති. ‘‘අවිජ්ජානිරොධා…පෙ…. තණ්හානිරොධා…පෙ…. කම්මනිරොධා…පෙ…. ඵස්සනිරොධා වෙදනානිරොධො’’ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විය සඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධානං . අයං පන විසෙසො – විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස ඵස්සට්ඨානෙ ‘‘නාමරූපසමුදයා නාමරූපනිරොධා’’ති.

එවං **එකෙකස්ස ඛන්ධස්ස උදයබ්බයදස්සනෙ** දස දස කත්වා සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි වුත්තානි, තෙසං වසෙනපි ‘‘එවම්පි රූපසමුදයො, එවම්පි රූපවයො, එවම්පි රූපං උදෙති, එවම්පි රූපං වෙතී’’ති පච්චයතො චෙව ඛණතො ච විත්ථාරෙන ච මනසිකාරවිධිං දස්සෙතුං **‘‘තස්සෙව ඤාණස්සා’’**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **අවිජ්ජාසමුදයාති** අවිජ්ජාය උප්පාදා , අත්ථිභාවාති අත්ථො. නිරොධවිරුද්ධො හි උප්පාදො අත්ථිභාවො හොති, තස්මා පුරිමභවසිද්ධාය අවිජ්ජාය සති ඉමස්මිං භවෙ රූපසමුදයො රූපස්ස උප්පාදො හොතීති අත්ථො. **ආදි-**සද්දසඞ්ගහිතෙසු ‘‘තණ්හාසමුදයා රූපසමුදයො, කම්මසමුදයා රූපසමුදයො, ආහාරසමුදයා රූපසමුදයො’’ති ච, තථා වයදස්සනෙ ‘‘අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො, තණ්හානිරොධා… කම්මනිරොධා… ආහාරනිරොධා රූපනිරොධො’’ති ච ආදීසු අවිජ්ජාදීහි තීහි අතීතකාලිකානි තෙසං සහකාරීකාරණභූතානි උපාදානාදීනිපි ගහිතානෙවාති වෙදිතබ්බං.

පවත්තිපච්චයෙසු කබළීකාරාහාරස්ස බලවතාය සො එව ගහිතො ‘‘ආහාරසමුදයා’’ති. තස්මිං පන ගහිතෙ පවත්තිපච්චයතාසාමඤ්ඤෙන උතුචිත්තානිපි ගහිතානෙව හොන්තීති චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස පච්චයතො උදයදස්සනං විභාවිතමෙවාති දට්ඨබ්බං. අවිජ්ජාතණ්හූපනිස්සයසහිතෙනෙව කම්මුනා රූපකායස්ස නිබ්බත්ති, අසති ච අවිජ්ජූපනිස්සයාය භවනිකන්තියා ජාතියා අසම්භවොයෙවාති. යථා රූපස්ස අවිජ්ජාතණ්හූපනිස්සයතා, එවං වෙදනාදීනම්පි දට්ඨබ්බා. ආහාරො පන උප්පන්නස්ස රූපස්ස පොසකො කබළීකාරාහාරස්ස අධිප්පෙතත්තා, කාමං යථාධිට්ඨානත්තා වා දෙසනාය. උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන වා ආහාරග්ගහණං. **අවිජ්ජානිරොධාති** අග්ගමග්ගඤාණෙන අවිජ්ජාය අනුප්පාදනිරොධතො අනාගතස්ස රූපස්ස අනුප්පාදනිරොධො හොති පච්චයාභාවෙ අභාවතො. ‘‘තණ්හානිරොධා කම්මනිරොධො’’ති එත්ථාපි එසෙව නයො. **ආහාරනිරොධාති** පවත්තිපච්චයස්ස කබළීකාරාහාරස්ස අභාවෙ. **රූපනිරොධොති** තංසමුට්ඨානරූපස්ස අභාවො හොතීති. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං . අයං පන විසෙසො – ‘‘ඵුට්ඨො වෙදෙති, ඵුට්ඨො සඤ්ජානාති, ඵුට්ඨො චෙතෙතීති (සං. නි. 4.93), ඵස්සපච්චයා වෙදනා, චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා, සඤ්ඤා චෙතනා’’ති වචනතො ඵස්සො වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධානං පවත්තිපච්චයො, තන්නිරොධා ච තෙසං නිරොධො, මහාපදානමහානිදානසුත්තෙසු , අභිධම්මෙ ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවාරෙ ‘‘නාමරූපපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති (දී. නි. 2.57, 97; කථා. 719) වචනතො නාමරූපං විඤ්ඤාණස්ස පවත්තිපච්චයො, තන්නිරොධා ච තස්ස නිරොධොති වුත්තං ‘‘ඵස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො’’තිආදි.

1271. **දස දසාති** රූපක්ඛන්ධස්ස උදයදස්සනෙ අවිජ්ජා තණ්හා කම්මං ආහාරොති ඉමෙසං පච්චයානං අත්ථිතාසඞ්ඛාතලක්ඛණානි චෙව රූපස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණඤ්චාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි, වයදස්සනෙ අවිජ්ජාදීනං චතුන්නං පච්චයානං අනුප්පාදනිරොධො, රූපස්ස ඛණනිරොධො චාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානීති රූපක්ඛන්ධස්ස දස ලක්ඛණානි, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං චතුන්නං චත්තාලීස ලක්ඛණානීති එවං සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි හොන්ති. තෙනාහ **‘‘පඤ්ඤාස ලක්ඛණානී’’**ති. ලක්ඛණට්ඨො පන තෙසං චතුන්නං පච්චයානං අත්ථිතා, අනුප්පාදනිරොධො චාති අට්ඨ ලක්ඛීයති එතෙහි රූපාදීනං උදයො ච වයො චාති ලක්ඛණානි. චතුන්නඤ්හි පච්චයානං අත්ථිතාහි රූපාදිඋදයො ලක්ඛීයති, අනුප්පාදනිරොධඅච්චන්තනිරොධෙහි වයො, නිබ්බත්තිවිපරිණාමානි පන සඞ්ඛතලක්ඛණානෙවාති. **ධම්මෙ සමනුපස්සතීති** රූපාදිකෙ ධම්මෙ උදයබ්බයවන්තෙ සමනුපස්සති. එත්ථ ච කෙචි තාව ආහු ‘‘අරූපක්ඛන්ධානං උදයබ්බයදස්සනං අද්ධාසන්තතිවසෙන, න ඛණවසෙනා’’ති, තෙසං මතෙන ඛණතො උදයබ්බයදස්සනමෙව න සියා. අපරෙ පනාහු ‘‘පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙන අතීතාදිවිභාගං අනාමසිත්වා සබ්බසාධාරණතො අවිජ්ජාදිපච්චයා වෙදනාය සම්භවං ලබ්භමානතං පස්සති, න උප්පාදං. අවිජ්ජාදිඅභාවෙ ච තස්සා අසම්භවං අලබ්භමානතං පස්සති, න භඞ්ගක්ඛණතො. උදයබ්බයස්ස දස්සනෙ පච්චුප්පන්නානං උප්පාදං, භඞ්ගඤ්ච පස්සතී’’ති, තං අයුත්තං. සන්තතිවසෙන හි රූපාරූපධම්මෙ උදයබ්බයතො මනසි කරොන්තස්ස අනුක්කමෙන භාවනාය බලප්පත්තකාලෙ ඤාණස්ස තික්ඛවිසදභාවප්පත්තියා ඛණතො උදයබ්බයා උපට්ඨහන්තීති.

1272-5. අයඤ්හි පඨමං පච්චයතො උදයබ්බයං මනසි කරොන්තො පච්ඡා අවිජ්ජාදිකෙ පච්චයධම්මෙ විස්සජ්ජෙත්වා උදයබ්බයවන්තෙ ඛන්ධෙ ගහෙත්වා තෙසං පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනමුඛෙන ඛණතොපි උදයබ්බයං මනසි කරොති. තස්ස යදා ඤාණං තික්ඛං විසදං හුත්වා පවත්තති, තදා රූපාරූපධම්මා ඛණෙ ඛණෙ උප්පජ්ජන්තා, භිජ්ජන්තා ච හුත්වා උපට්ඨහන්ති. තෙන වුත්තං **‘‘එවං රූපුදයො හොතී’’**තිආදි. තත්ථ **එවං රූපුදයොති** එවං වුත්තනයෙන අවිජ්ජාසමුදයා…පෙ…. තණ්හාසමුදයා…පෙ…. කම්ම…පෙ…. ආහාරසමුදයාපි රූපස්ස සම්භවො . **එවමස්ස වයොති** එවං වුත්තනයෙනෙව අවිජ්ජානිරොධා…පෙ…. තණ්හානිරොධා…පෙ…. කම්ම…පෙ…. ආහාරනිරොධා රූපස්ස වයො අනුප්පාදොති අයං පච්චයතො විත්ථාරෙන මනසිකාරො. **උදෙති එවං රූපම්පීති** එවං සමුදයතො කම්මසමුට්ඨානරූපම්පි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපම්පි උදෙති උප්පජ්ජති නිබ්බත්තති. **එවං රූපං තු**

වෙතීති කම්මසමුට්ඨානරූපම්පි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපම්පි එවං වෙති නිරුජ්ඣතීති අයං බණතො විත්ථාරෙන මනසිකාරො. තෙන වුත්තං **"එවං පච්චයතොපෙත්ථ බණතො උදයබ්බය"**න්ති. **සබ්බධම්මා පාකටා හොන්තීති** ඉති ඉමෙ ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්ති. යථා පච්චුප්පන්නෙ, එවං අතීතානාගතෙපීති නයවසෙන අතීතාදිධම්මානං ද්වෙධා උදයබ්බයං පස්සතො සච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණභෙදා පාකටා හොන්ති. තස්සෙවං පාකටීභූතසබ්බධම්මසභාවස්ස ''එවං කිර නාමිමෙ ධම්මා අනුප්පන්නපුබ්බා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති''ති නිච්චනවාව හුත්වා සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති. න කෙවලඤ්ච නිච්චනවාව, උදකෙ දණ්ඩකෙන කතලෙඛා විය, ආරග්ගෙ ඨපිතසාසපො විය, විජ්ජුසඤ්චාරො විය ච පරිත්තකාලට්ඨායිනො උපට්ඨහන්ති. තෙනාහ **"උදකෙ දණ්ඩරාජීවා"**තිආදි. උදකෙ දණ්ඩරාජිආදයොව කිඤ්චාපි උත්තරුත්තරි අතිපරිත්තට්ඨායිභාවනිදස්සනත්ථං දස්සිතා, තථාපි දන්ධනිරොධා එව නිදස්සිතා, තතොපි ලහුතරනිරොධත්තා සඞ්ඛාරානං. තථා හි ගමනස්සාදානං දෙවපුත්තානං හෙට්ඨුපරියෙන පරිමුඛං ධාවන්තානං සිරසි, පාදෙ ච බද්ධඛුරධාරාසන්නිපාතතොපි සීඝතරො රූපනිරොධො වුත්තො, පගෙව අරූපධම්මානං. න කෙවලං පරිත්තතරකාලට්ඨායිනොව උපට්ඨහන්ති, අථ ඛො අසාරාපි ඛායන්තීති ආහ **"කදලී"**තිආදි. තත්ථ මණ්ඩලාකාරෙන ආවිජ්ඣියමානං අලාතමෙව **අලාතචක්කං**. මන්තොසධප්පභාවිතා ඉන්දජාලාදිකා මායා.

1276-7. **එත්තාවතාති** ය්වායං කලාපසම්මසනනියොජනතො පට්ඨාය යාව උදයබ්බයපටිවෙධාය භාවනා විධි ආරද්ධො, එත්තාවතා භාවනාවිධානෙන කලාපසම්මසනම්පි උදයබ්බයඤාණුප්පාදස්සෙව පරිකම්මන්ති. උදයබ්බයදස්සනං ඤාණන්ති සම්බන්ධො. **ලක්ඛණානි ච...පෙ.... ඨිතන්ති** වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති, උප්පන්නඤ්ච වයං උපෙතීති ඉමිනා ආකාරෙන සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣිත්වා ඨිතං. අධුනා උප්පන්නං න තාව බලප්පත්තන්ති ආහ **"තරුණ"**න්ති. කලාපසම්මසනාදිවසෙන පවත්තසම්මසනං නිප්පරියායෙන විපස්සනාසමඤ්ඤං ලභති. උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තමෙව ලභතීති ආහ **"යස්ස වා"**තිආදි.

1278-80. අථස්ස ඉමාය තරුණවිපස්සනාය විපස්සන්තස්ස දස විපස්සනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්තීති දස්සෙන්තො ආහ **"විපස්සනායා"**තිආදි. **එතායාති** උදයබ්බයානුපස්සනාසඞ්ඛාතාය තරුණවිපස්සනාය, න භඞ්ගානුපස්සනාදිසඞ්ඛාතාය තරුණවිපස්සනාය, නාපි නිබ්බිදානුපස්සනාදිසඞ්ඛාතාය බලවවිපස්සනායාති අත්ථො. න හි තදා විපස්සනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්තීති. **විපස්සකස්සාති** ච විපස්සකස්සෙවාති එව-කාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨො. තෙනෙව වක්ඛති ''සම්පත්තපටිවෙධස්සා''තිආදි. දිට්ඨිග්ගාහාදිවත්ථුභාවෙන විපස්සනං උපක්කිලෙසන්තීති **උපක්කිලෙසා**. සම්පත්තො චතුසච්චඵලපටිවෙධො යෙන සො **සම්පත්තපටිවෙධො,** සො ච සොතාපන්නාදීනං අඤ්ඤතරො හොතීති ආහ **"සොතාපන්නාදිනො"**ති. **අපිචාති** අයං වක්ඛමානසමුච්චයත්ථො. ඉදඤ්ච උක්කට්ඨනිද්දෙසවසෙන වුත්තං බලවවිපස්සනාපත්තස්සාපි අනුප්පජ්ජනතො. **සම්පත්තපටිවෙධස්සාති** වා බලවිපස්සනාපත්තං සන්ධාය වුත්තං. සොපි හි පටිවෙධප්පත්තියා ආසන්නාරහදෙසෙ ඨිතත්තා සම්පත්තපටිවෙධො නාම හොති. එවඤ්ච සති **අපිචාති** වුත්තසමුච්චයත්ථො හොති. අථ වා **අපි**-සද්දො වුත්තසමුච්චයත්ථො. **ච**-සද්දො අවුත්තසමුච්චයත්ථො. තෙන නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානං සඞ්ගණ්හාති. විපස්සනං ආරභිත්වා අන්තරා වොසානං ආපන්නස්සාපි විපස්සනුපක්කිලෙසා න උප්පජ්ජන්ති. **විප්පටිපන්නස්සාති** සීලවිපත්තිආදිවසෙන යථා තථා විප්පටිපන්නකස්ස, ගරහිතබ්බපටිපන්නස්සාති අත්ථො. අථ වා **විප්පටිපන්නස්සාති** විපස්සනාභාවනාසඞ්ඛාතාය සම්මාපටිපත්තියා අභාවෙන විරහිතපටිපත්තිකස්ස.

1281. විපස්සනාපටිපත්තියෙව හි සසම්භාරා පුබ්බභාගෙ සම්මාපටිපත්ති, තදඤ්ඤා විප්පටිපත්ති, තෙනෙවස්ස විසුද්ධිපක්ඛෙ **"සම්මාව පටිපන්නස්සා"**ති වුත්තං. සා ච නික්ඛිත්තධුරස්සාපි හොතීති ඉමස්මිං පක්ඛෙ නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානොපි ඉමිනාව සඞ්ගහිතො හොතීති. **සම්මාව පටිපන්නස්සාති** හෙට්ඨා වුත්තවිධානෙන සම්මා එව පටිපන්නස්ස, න විප්පටිපන්නස්ස වා නික්ඛිත්තධුරස්ස වා. **යුත්තයොගස්සාති** යුත්තෙන යොගෙන, ඤාණෙන වා භාවනමනුයුඤ්ජනසීලස්ස. සා පන යුත්තයොගිතා සමථවසෙනාපි හොතීති තන්නිවත්තනත්ථමාහ **"සදා විපස්සකස්සෙවා"**ති. **උප්පජ්ජන්තීති** එත්ථාපි එව-කාරො සම්බන්ධිතබ්බො, තෙන න නුප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. අඤ්ඤථා මග්ගාමග්ගඤාණස්සෙව අසම්භවතො. **කිරාති** අනුස්සුතියං. සා පනෙසා අනුස්සුති පාළිවසෙනෙව ආගතාති දට්ඨබ්බං. යථාහ –

> ''කථං ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතං මානසං හොති? අනිච්චතො මනසිකරොතො ඔභාසො උප්පජ්ජති , ඔභාසො ධම්මොති ඔභාසං ආවජ්ජෙති, තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චං, තෙන උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. දුක්ඛතො...පෙ.... අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. තථා අනිච්චතො මනසිකරොතො ඤාණං උප්පජ්ජති...පෙ.... පීති පස්සද්ධි සුඛං අධිමොක්ඛො පග්ගහො උපට්ඨානං උපෙක්ඛා නිකන්ති උප්පජ්ජති, නිකන්ති ධම්මොති නිකන්තිං ආවජ්ජෙති, තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චං, තෙන උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. දුක්ඛතො...පෙ.... අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාතී''ති (පටි. ම. 2.6).

1282. ඉදානි තෙසං ඔභාසාදීනං සරූපවිභාවනත්ථං තෙසු උප්පන්නෙසු විපස්සනාය උපක්කිලිස්සනාකාරඤ්ච දස්සෙතුං **"විපස්සනායා"**තිආදි වුත්තං. **විපස්සනාය ඔභාසොති** විපස්සනාචිත්තසමුට්ඨිතං, සසන්තතිපතිතඋතුසමුට්ඨානඤ්ච භාසුරං රූපං. තත්ථ විපස්සනාචිත්තසමුට්ඨානං යොගිනො සරීරට්ඨමෙව පභස්සරං

හුත්වා තිට්ඨති, ඉතරං සරීරං මුඤ්චිත්වා ඤාණානුභාවානුරූපං සමන්තතො ඵරති, තං තස්සෙව පඤ්ඤායති, තෙන ඵුට්ඨොකාසෙ රූපගතම්පි පස්සති. පස්සන්තො ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පස්සති, උදාහු මනොවිඤ්ඤාණෙනාති වීමංසිතබ්බමෙතන්ති වදන්ති. **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන** පන ''දිබ්බචක්ඛුලාභිනො විය තං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති යුත්තං විය දිස්සතී''ති (විසුද්ධි. මහා. 2.733) වුත්තං.

1283-4. **මග්ගප්පත්තො ඵලප්පත්තො, අහමස්මීති ගණ්හතීති** ''න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපො ඔභාසො උප්පන්නපුබ්බො, අද්ධා අරියමග්ගං පත්තොස්මි, ඵලං සච්ඡිකාසි''න්ති අමග්ගංයෙව ''මග්ගො''ති ගණ්හාති. **තස්සෙවං පන ගණ්හතොති** තස්ස අමග්ගංයෙව ''මග්ගො''ති ගණ්හන්තස්ස. **විපස්සනාවීථීති** පටිපාටියා පවත්තමානා විපස්සනාව **උක්කන්තා නාම හොති,** යොගිනො ''මග්ගං පත්තොස්මී''ති අධිමානෙන විස්සට්ඨත්තා. විපස්සනාවීථින්තිපි පාඨො, තස්සෙවං ගණ්හතො විපස්සනා තතොයෙව වීථිං උක්කන්තා නාම හොතීති අත්ථො. **ඔභාසමෙව සො භික්ඛු, අස්සාදෙන්තො නිසීදතීති** සො භික්ඛු අත්තනා ආරද්ධං විපස්සනං විස්සජ්ජෙත්වා ඔභාසමෙව ලොභවසෙන වා දිට්ඨිවසෙන වා අස්සාදෙන්තො නිසීදති. සො ඛො පනායං ඔභාසො කස්සචි භික්ඛුනො පල්ලඞ්කට්ඨානමත්තමෙව ඔභාසෙන්තො උප්පජ්ජති, කස්සචි අන්තොගබ්භං, කස්සචි බහිගබ්භං, කස්සචි සකලවිහාරං ගාවුතං අඩ්ඪයොජනං යොජනං ද්වියොජනං තියොජනං, කස්සචි පථවීතලතො පට්ඨාය යාව අකනිට්ඨබ්‍රහ්මලොකා එකාලොකං කුරුමානො, යථා සමුද්දම්හි යොජනමත්තෙ මච්ඡකච්ඡපා පඤ්ඤායන්ති, එවං උප්පජ්ජන්ති. භගවතො පන දසසහස්සිලොකධාතුං ඔභාසෙන්තො උදපාදි.

1285. **විපස්සනාපීතීති** විපස්සනාචිත්තසම්පයුත්තා පීති. ඛුද්දිකාදිකා හෙට්ඨා වණ්ණිතායෙව, අයඤ්ච පඤ්චවිධා පීති උදයබ්බයානුපස්සනාය වීථිපටිපන්නාය අනුක්කමෙන උප්පජ්ජති. මත්ථකප්පත්තෙන පන උදයබ්බයඤාණෙන සද්ධිං ඵරණාපීතියෙව හොති. උපචාරප්පනක්ඛණතො අඤ්ඤදාපි හි ඵරණාපීති හොතියෙවාති. තෙන වුත්තං **අට්ඨකථායං** ''සකලසරීරං පූරයමානා උප්පජ්ජතී''ති (විසුද්ධි. 2.734; ධ. ස. අට්ඨ. 1.ධම්මුද්දෙසවාර ඣානඞ්ගරාසිවණ්ණනා).

1286-7. **යොගිනො...පෙ.... හොන්ති හීති** යස්සායං පස්සද්ධි උප්පන්නා, තස්ස යොගිනො රත්තිට්ඨානෙ වා දිවාට්ඨානෙ වා නිසින්නස්ස කායචිත්තානි පස්සද්ධානෙව හොන්ති, නෙව දරථො හොතීති අත්ථො. පස්සද්ධිආදීනි ඡ යුගළානි අඤ්ඤමඤ්ඤයොගීනීති පස්සද්ධියා උප්පන්නාය ඉතරාපි උප්පන්නායෙව හොන්තීති කිච්චදස්සනමුඛෙන තා සබ්බාපි දස්සෙන්තො **''ලහුනි ච''**තිආදිමාහ. එත්ථ ච **කාය**-ග්ගහණෙන රූපකායස්සාපි ගහණං වෙදිතබ්බං, න වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙව. කායපස්සද්ධිආදයො හි රූපකායස්සාපි දරථාදිනිම්මද්දකාති. **කම්මඤ්ඤානෙව හොන්තීති** න කෙවලං කම්මඤ්ඤානෙව සුවිසදානි උජුකානියෙව හොන්ති, අවිනාභාවිතාය පන තදුභයං විසුං න වුත්තං. කායචිත්තානං පස්සද්ධාදිභාවො ච තෙසං අපස්සද්ධාදිහෙතුභූතානං උද්ධච්චාදිථිනමිද්ධාදිදිට්ඨිමානාදිසෙසනීවරණාදිඅස්සද්ධියාදිමායාසාඨෙය්‍යාදිසංකිලෙසධම්මානං විද්ධංසනවසෙනෙව තදා විපස්සනාචිත්තුප්පාදස්ස පවත්තනතො.

1288-90. මනුස්සානං අයන්ති මානුසී, මනුස්සයොග්‍යකාමසුඛරති. තාදිසෙහි මනුස්සවිසෙසෙහි අනුභවිතබ්බතානතිවත්තනතො දිබ්බරතිපි සඞ්ගහිතා, මානුසීසදිසතාය, කාමසුඛභාවෙන දිබ්බා රති වා මානුසී, තස්සා අතික්කන්තතාය න මානුසීති අමානුසී, තං **අමානුසිං**. **සුඤ්ඤාගාරන්ති** යං කිඤ්චි විවිත්තං සෙනාසනං, විපස්සනං එව වා, සාපි හි නිච්චභාවාදිසුඤ්ඤතාය, යොගිනො සුඛසන්නිස්සයතාය ච ''සුඤ්ඤාගාර''න්ති වත්තබ්බතං ලභති. චිත්තස්ස අනුපසමකරානං කිලෙසානං විගමෙන **සන්තචිත්තස්ස** සංසාරෙ භයස්ස ඉක්ඛනෙන **භික්ඛුනො සම්මා** ඤායෙන රූපාරූපධම්මානං උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන තෙ **විපස්සතො** සම්මසතො සම්මාරද්ධවිපස්සනානං මනුස්සානං විසයතාය **අමානුසී** විපස්සනාපීතිසුඛසඤ්ඤිතා **රති** හොතීති අයමෙත්ථ ගාථාය සඞ්ඛෙපත්ථො. දුතියගාථා පන උදයබ්බයඤාණමෙව සන්ධාය වුත්තා. තත්ථ **යතො යතොති** රූපතො, අරූපතො වා.

1291. **ඤාණාදයොති** ඤාණසද්ධාදයො සත්ත. **වුත්තනයෙනාති** ''ඤාණන්ති විපස්සනාඤාණං, සද්ධාති විපස්සනාචිත්තසම්පයුත්තා සද්ධා''තිආදිනා වුත්තනයානුසාරෙන විපස්සනාවසෙනෙව ඤෙය්‍යා. තත්ථ ඤාණං රූපාරූපධම්මෙ උදයබ්බයානුපස්සනාවසෙන තුලයන්තස්ස තීරෙන්තස්ස විස්සට්ඨඉන්දවජිරමිව අවිගතවෙගං තිඛිණං සූරං අතිවිසදං උප්පජ්ජති. තථා හි තෙන යොගී ''මග්ගං පත්තොස්මී''ති මඤ්ඤති. සද්ධාති කිලෙසකාලුසියාපගමෙන චිත්තචෙතසිකානං අතිසයපසාදභූතා බලවතී සද්ධා, න පන කම්මඵලං, රතනත්තයං වා සද්දහනවසෙන පවත්තා. සතිපි සුපට්ඨිතා අචලා පබ්බතරාජසදිසා උප්පජ්ජති. ඉමිස්සා ච උප්පන්නාය සො යං යං ඨානං පච්චවෙක්ඛති, තං තං ඨානමස්ස අනුපවිසිත්වා ඔක්ඛන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පරිභණ්ඩභූතස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස උපට්ඨහන්තෙ පරලොකවිසයත්තා වණ්ණායතනවිසයමතීතන්ති දිබ්බචක්ඛුනො පරලොකො විය සතියා උපට්ඨාති. සුඛං පන සකලසරීරං අභිසන්දමානං අතිපණීතං උප්පජ්ජති. තස්මිඤ්හි උප්පන්නෙ තංසමුට්ඨිතෙහි අතිපණීතෙහි රූපෙහි සබ්බො කායො පරිඵුටො, පරිබ්‍රූහිතො ච හොති. උපෙක්ඛා පන විපස්සනුපෙක්ඛා චෙව ආවජ්ජනුපෙක්ඛා ච. තත්ථ විචිනිතවිචයත්තා සඞ්ඛාරානං විචිනනෙ මජ්ඣත්තභාවෙන ඨිතා විපස්සනුපෙක්ඛා. සා පන අත්ථතො තථාපවත්තා තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාව. මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තසම්පයුත්තා චෙතනා ආවජ්ජනෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනවසෙන පවත්තියා ආවජ්ජනුපෙක්ඛාති වුච්චති. දුවිධා පනෙසා තදා උප්පජ්ජති. තථා හි තස්මිං සමයෙ සබ්බසඞ්ඛාරානං උදයබ්බයෙ මජ්ඣත්තභූතා විපස්සනුපෙක්ඛා බලවතී උප්පජ්ජති, මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනුපෙක්ඛාපි. සා හිස්ස තං තං ඨානං

ආවජ්ජන්තස්ස විස්සට්ඨඉන්දවජිරමිව, පත්තපුටෙ පක්ඛන්දතත්තනාරාචො විය ච සූරා තිඛිණා හුත්වා පවත්තති. වීරියම්පි අසිථිලමනච්චාරද්ධං සම්පයුත්තධම්මෙ කිලෙසපක්ඛතො කොසජ්ජපක්ඛතො පග්ගණ්හන්තං සුපග්ගහිතමුප්පජ්ජති, නිකන්ති ච ඔභාසාදිපටිමණ්ඩිතාය විපස්සනාය ආලයං කුරුමානා භාවනාය සාතිසයප්පවත්තියා සුඛුමා සන්තාකාරා උප්පජ්ජති. යා කිලෙසොති පරිග්ගහිතුම්පි න යුත්තා. යථා ච ඔභාසෙ, එවං එතෙසුපි අඤ්ඤතරස්මිං උප්පන්නෙ යොගාවචරො ''න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපා පීති උප්පන්නපුබ්බා, එවරූපා පස්සද්ධි ඤාණං සද්ධා සති සුඛං උපෙක්ඛා වීරියං නිකන්ති උප්පන්නපුබ්බා, අද්ධා මග්ගඵලප්පත්තොස්මී''ති ගණ්හාති, තස්සෙවං ගණ්හතො විපස්සනා වීථිඋක්කන්තා නාම හොති. සො තෙයෙව අස්සාදෙන්තො නිසීදති. ඉමෙ ච පන විපස්සනුපක්කිලෙසා යෙභුය්‍යෙන සමථවිපස්සනාලාභිනො උප්පජ්ජන්ති. සො සමාපත්තිවික්ඛම්භිතානං කිලෙසානං අසමුදාචාරතො ''අරහා අහ''න්ති චිත්තං උප්පාදෙතීති.

1292-3. **උපක්ලෙසස්ස වත්ථුතොති** නිප්පරියායතො දිට්ඨිමානතණ්හා ඉධ උපක්කිලෙසා තෙසං වත්ථුතො උප්පත්තිට්ඨානතාය, න සභාවතො අකුසලත්තා. යථා පන ඔභාසාදයො, එවං නිකන්තිපි දිට්ඨිග්ගාහාදීනං ඨානං හොතීති වත්ථුභාවොපිස්සා යුජ්ජතෙව. **තංතමාවජ්ජමානස්ස, භාවනා පරිහායතීති** තං තං ඔභාසාදිකං ආවජ්ජමානස්ස දිට්ඨිමානතණ්හාවසෙන ''මම ඔභාසො''තිආදිග්ගාහං පවත්තෙන්තස්ස භාවනා වීථිං ඔක්කමිත්වා පරිවට්ටති. අප්පං සුතමෙතස්සාති **අප්පස්සුතො.**

1294-7. බහුස්සුතො පන ඔභාසාදීසු උප්පන්නෙසු ''අයං ඛො මෙ ඔභාසො උප්පන්නො, සො ඛො පනායං අනිච්චො සඞ්ඛතො පටිච්චසමුප්පන්නො ඛයධම්මො වයධම්මො විරාගධම්මො නිරොධධම්මො''ති වා, සචෙ ඔභාසො අත්තා භවෙය්‍ය, අත්තාති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍ය, අනත්තා ච පනායං අත්තාති ගහිතො, තස්මා ''සො අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තා, හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චො, උදයබ්බයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛො''තිආදිනා සමනුපස්සති, සො එවං සමනුපස්සන්තො උපක්කිලෙසජටං විජටෙත්වා ඔභාසාදයො ධම්මා න මග්ගො, උපක්කිලෙසවිනිමුත්තං පන වීථිපටිපන්නං විපස්සනාඤාණං මග්ගොති මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච වවත්ථපෙති. තෙන වුත්තං **''සබ්බොභාසාදයො''**තිආදි. **මග්ගාමග්ගෙසු ඤාණන්ති** මග්ගාමග්ගඤාණං, මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධීති වුත්තං හොති. මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිපත්තියා ච තෙන යොගිනා තිණ්ණං සච්චානඤ්ච වවත්ථානං කතං හොති. කථං? දිට්ඨිවිසුද්ධියා තාව නාමරූපවවත්ථාපනෙන දුක්ඛසච්චවවත්ථානං කතං හොති, කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියා පච්චයපරිග්ගහෙන සමුදයසච්චස්ස වවත්ථානං. අභිධම්මනයස්මිඤ්හි සබ්බකිලෙසා, කම්මඤ්ච සමුදයසච්චං, ඉමිස්සං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධියං සම්මා මග්ගස්ස අවධාරණෙන මග්ගසච්චං. තදුපායභූතස්ස හි මග්ගස්ස අවධාරණෙන තං අවධාරිතමෙවාති එවං ලොකියෙනෙව තාව ඤාණෙන තිණ්ණං සච්චානං වවත්ථානං කතං හොති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

21. එකවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1298. **අට්ඨඤාණවසෙනෙවා**ති උදයබ්බයඤාණාදීනං අට්ඨන්නං ඤාණානං වසෙන. විපස්සනාචාරස්ස මත්ථකප්පත්තියා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං **සිඛාපත්තා විපස්සනා.** සිඛාපත්ති පනස්සා උදයබ්බයඤාණාදීනං අට්ඨඤාණානං වසෙනාති ආහ **"අට්ඨඤාණවසෙනා"**ති. **නවම**න්ති සච්චානුලොමිකඤාණං. ඉති උදයබ්බයාදීනි අට්ඨ, ඉදඤ්ච නවමඤාණං **පටිපදාඤාණදස්සනන්ති පවුච්චති**. පටිපජ්ජති එතාය අරියමග්ගොති **පටිපදා,** උදයබ්බයාදීනං ජානනට්ඨෙන, පච්චක්ඛතො දස්සනට්ඨෙන **ඤාණදස්සන**ඤ්චාති කත්වා.

1299. තානි පන ඤාණානි සරූපතො දස්සෙතුං **"අට්ඨ ඤාණානී"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං කිඤ්චාපි තීරණපරිඤ්ඤාය පතිට්ඨං, තථාපි යථාවුත්තට්ඨෙන පටිපදාඤාණදස්සනම්පි හොතියෙවාති තම්පි ඉධ වුත්තං. ඉතරත්ථ පන උප්පන්නමත්තං අප්පගුණං සන්ධාය වුත්තං. අප්පගුණඤ්හි නිච්චසඤ්ඤාදිපහානසිද්ධියා පහානපරිඤ්ඤාය අධිට්ඨානභූතං. යතො තදධිගමෙන අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු එකච්චා අධිගතාව හොන්ති. න හි උදයබ්බයානං පච්චක්ඛතො පටිවෙධෙන විනා සාමඤ්ඤාකාරානං තීරණමත්තෙන සාතිසයං පටිපක්ඛප්පහානං සම්භවති. අසති ච පටිපක්ඛප්පහානෙ කුතො ඤාණාදීනං වජිරම්ව අවිහතවෙගතා තිඛිණවිසදාදිතා වා, තස්මා පගුණභාවප්පත්තං උදයබ්බයඤාණං පහානපරිඤ්ඤාපක්ඛියමෙව දට්ඨබ්බං.

1300-2. **භඞ්ගෙ**ති සඞ්ඛාරානං භඞ්ගෙ. යථාභූතදස්සාවී භායති එතස්මාති **භයං,** තෙභූමකධම්මා, තෙසු භයතො උපට්ඨිතෙසු භායිතබ්බාකාරග්ගාහිඤාණං **භයෙඤාණං**. තථා හෙතං ''භයතුපට්ඨානඤාණ''න්ති වුච්චති. මුච්චිතුං ඉච්ඡතීති මුච්චිතුකම්‍යං, චිත්තං, පුග්ගලො වා, තස්ස භාවො **මුච්චිතුකම්‍යතා,** තං පන ඤාණමෙවාති ආහ **"ඤාණං මුච්චිතුකම්‍යතා"**ති. පුන පටිසඞ්ඛානාකාරෙන පවත්තං ඤාණං **පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං**. නිරපෙක්ඛතාය සඞ්ඛාරානං උපෙක්ඛනවසෙන පවත්තං ඤාණං **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං**. ගාථාබන්ධත්ථං පන විසන්ධිනිද්දෙසො. ඔළාරිකොළාරිකස්ස සච්චපටිච්ඡාදකතමස්ස විගමනෙන සච්චපටිවෙධානුකූලත්තා **සච්චානුලොමිකං**. තං පන ඉදන්ති ආහ **"සච්චානුලොමඤාණන්ති, අනුලොමං පවුච්චතී"**ති.

1303. නනු ච උදයබ්බයඤාණස්ස පගෙව සිද්ධත්තා කිමත්ථං පුන තත්ථාපි අභියොගොති වෙ? අනිච්චාදිලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථං. උදයබ්බයඤාණඤ්හි හෙට්ඨා දසහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨං හුත්වා යාථාවසරසතො තිලක්ඛණං සල්ලක්ඛෙතුං නාසක්ඛි, උපක්කිලෙසවිනිමුත්තං පන සක්කොති, තස්මා ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථං පුන තත්ථෙව යොගො කාතබ්බො. ලක්ඛණානි චස්ස උදයබ්බයාදීනං අමනසිකාරා, සන්තතිඉරියාපථඝනපටිච්ඡන්නතාය ච නොපට්ඨහන්ති, තස්මා උදයබ්බයං මනසි කත්වා සන්තතිං උග්ඝාටෙත්වා අනිච්චලක්ඛණං, අභිණ්හපීළනං පරිග්ගහෙත්වා ඉරියාපථං උග්ඝාටෙත්වා දුක්ඛලක්ඛණං, ධාතුයො විනිබ්භුජිත්වා ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා අනත්තලක්ඛණඤ්ච සල්ලක්ඛෙත්වා ''අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා''ති සඞ්ඛාරා පුනප්පුනං සම්මසිතබ්බා. තස්සෙවං තුලයතො තීරයතො යදා සඞ්ඛාරගතං අත්තනො ලහුඋපට්ඨානෙන, ඤාණස්ස ච තික්ඛතාය තිරොහිතුප්පාදාදිභෙදං භිජ්ජමානමෙව උපට්ඨාති, භඞ්ගෙයෙව තස්ස ඤාණං සන්තිට්ඨති, තදා භඞ්ගානුපස්සනා නාම විපස්සනාඤාණං අධිගතං හොති. තස්ස තදෙව සඞ්ඛාරනිරොධාරම්මණභඞ්ගානුපස්සනං ආසෙවන්තස්ස යදා සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසෙසු සඞ්ඛාරා භිජ්ජනසභාවතාය යක්ඛරක්ඛසාදයො විය මහාභයං හුත්වා උපට්ඨහන්ති, තදාස්ස භයතුපට්ඨානඤාණං අධිගතං හොති. කිං පනිදං ඤාණං භායතීති? න භායති. තඤ්හි ''අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතා නිරුජ්ඣිස්සන්තී''ති තීරණමත්තමෙව හොති, බ්‍යසනාපන්නානං පන සබ්බසඞ්ඛාරානං භයතො උපට්ඨිතානං ගහණෙන භයතුපට්ඨානඤාණන්ති වුච්චතීති.

තස්ස තං භයතුපට්ඨානඤාණං ආසෙවන්තස්ස යදා සබ්බභවගතෙසු සඞ්ඛාරෙසු තාණං වා ලෙණං වා පරායණං වා න පඤ්ඤායති, උක්ඛිත්තාසිකො විය පච්චාමිත්තො සාදීනවා එව සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති, තස්ස සඞ්ඛාරානං ආදීනවමෙව පස්සන්තස්ස ආදීනවඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තස්සෙවං සබ්බසඞ්ඛාරෙ ආදීනවතො පස්සන්තස්ස යදා තිභවපරියාපන්නෙසු නිබ්බෙදො උප්පජ්ජති, උක්කණ්ඨා සණ්ඨහන්ති, සබ්බසඞ්ඛාරවිසංයුත්තෙ සන්තිපදෙ අභිරතිං පටිලභති, තදාස්ස නිබ්බිදානුපස්සනං නාම ඤාණං උප්පන්නං හොති. තස්ස යදා ඉමිනා නිබ්බිදාඤාණෙන සබ්බසඞ්ඛාරෙසු නිබ්බින්දන්තස්ස එකසඞ්ඛාරෙපි චිත්තං න සජ්ජති, සබ්බස්මා සඞ්ඛාරතො සප්පමුඛගතස්ස විය මණ්ඩූකස්ස මුච්චිතුකාමතා උප්පජ්ජති, තදා මුච්චිතුකම්‍යතාඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තස්සෙවං සබ්බසඞ්ඛාරෙහි මුච්චිතුකාමස්ස නිච්චසුඛසුභඅත්තාකාරෙන පන උපට්ඨිතුං අසමත්ථතං පාපෙත්වා මුච්චනස්ස උපායසම්පාදනත්ථං අනිච්චන්තිකතාදීහි අනිච්චලක්ඛණං, අභිණ්හපටිපීළනතාදීහි දුක්ඛලක්ඛණං, අජඤ්ඤකතාදීහි පටික්කූලතං, තුච්ඡතාදීහි අනත්තලක්ඛණඤ්ච ආරොපෙත්වා සබ්බසඞ්ඛාරගතං පරිග්ගණ්හන්තස්ස පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තෙන පනෙවං පරිග්ගහිතසඞ්ඛාරෙන යා සා ''සුඤ්ඤමිදං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා''තිආදිනා ද්විකොටිකාදිභෙදා සුඤ්ඤතා වුත්තා, සා පරිග්ගහෙතබ්බා. තස්සෙවං සුඤ්ඤතො දිස්වා තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සම්මසන්තස්ස යදා භයඤ්ච නන්දිඤ්ච විප්පහාය විස්සට්ඨභරියස්ස විය සඞ්ඛාරගතෙසු උපෙක්ඛා සන්තිට්ඨති, තීසු භවෙසු චිත්තං න සම්පසාරියති, තදාස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තං පනෙතං යාව නිබ්බානං න

පස්සති, තාව දිසාකාකො විය කූපකයට්ඨිං පුනප්පුනං සඞ්ඛාරමෙව අනභිමතම්පි නිස්සාය සඞ්ඛාරවිවිනනෙපි මජ්ඣත්තමෙව හුත්වා තිට්ඨති. තෙන වුත්තං **"එතෙසු පන ඤාණෙසූ"**තිආදි.

1306. **විපස්සනා…පෙ…. වුට්ඨානගාමිනීති** සිඛං උත්තමභාවං පත්තත්තා **සිඛාපත්තා**. වුට්ඨානං ගච්ඡතීති **වුට්ඨානගාමිනී**. ''වුට්ඨාන''න්ති හි බහිද්ධා නිමිත්තභූතා අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො චෙව අජ්ඣත්තප්පවත්තතො ච වුට්ඨහනතො මග්ගො වුච්චති, තං ගච්ඡතීති **වුට්ඨානගාමිනී,** මග්ගෙන සද්ධිං ඝටීයතීති අත්ථො.

1307. තන්ති යං සිඛාපත්තා විපස්සනා සච්චානුලොමඤාණන්ති ච වුච්චති, තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. **ආසෙවන්තස්සාති** පුනප්පුනං සම්මසනවසෙන සෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස. තස්ස හි අධිමොක්ඛසද්ධා භාවනාවසෙන බලවතරා නිබ්බත්තිස්සති, වීරියං සුපග්ගහිතං පටිපක්ඛවිධමනසමත්ථං හොති, ආරම්මණාභිමුඛභාවෙන සති සුපතිට්ඨිතා හොති, පස්සද්ධිසුඛානං සාතිසයතාය චිත්තං සුසමාහිතං, තතොව අනුලොමඤාණුප්පත්තියා පච්චයො භවිතුං සමත්ථා තික්ඛතමා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා උප්පජ්ජති.

1308-12. **අනිච්චා…පෙ…. වොතරතෙව සාති** අනිච්චාදීසු එකෙන ආකාරෙන සම්මසන්තී සත්තක්ඛත්තුං පවත්තිත්වා භිජ්ජන්තී භවඞ්ගං ඔතිණ්ණා නාම හොති, තතො පරං භවඞ්ගවාරොති කත්වා . **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාකතනයෙනාති** අනිච්චාදිනා ආරම්මණකරණවසෙනෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය කතනයෙන, න සම්මසිතනයෙන. තෙනාහ **"අනිච්චාදි…පෙ…. කුරුමාන"**න්ති. **භවඞ්ගාවට්ටනං කත්වාති** භවඞ්ගස්ස නිවත්තනං කත්වා චිත්තස්ස භවඞ්ගවසෙන පවත්තිතුං අදත්වා. **පරිකම්ම**න්ති මග්ගස්ස පරිකම්මත්තා පටිසඞ්ඛාරකත්තා. **උපචාර**න්ති මග්ගස්ස ආසන්නත්තා, සමීපචාරිත්තා වා.

1313-6. අනුලොමත්තං සයමෙව වදති **"පුරිමාන"**න්තිආදිනා. ඉදඤ්හි අනිච්චලක්ඛණාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ පවත්තත්තා, ''උදයබ්බයවන්තානංයෙව වත ධම්මානං උදයබ්බයඤාණං උප්පාදවයෙ අද්දසා''ති ච ''භඞ්ගවන්තානංයෙව වත භඞ්ගානුපස්සනං භඞ්ගමද්දසා''ති ච ''සභයංයෙව වත භයතුපට්ඨානස්ස භයතො උපට්ඨිත''න්ති ච ''සාදීනවෙයෙව වත ආදීනවානුපස්සනං ආදීනවමද්දසා''ති ච ''නිබ්බින්දිතබ්බෙයෙව වත නිබ්බිදාඤාණං නිබ්බින්ද''න්ති ච ''මුච්චිතබ්බම්හියෙව වත මුච්චිතුකම්‍යතාඤාණං මුච්චිතුකාමං ජාත''න්ති ච ''පටිසඞ්ඛාතබ්බමෙව වත පටිසඞ්ඛාඤාණෙන පටිසඞ්ඛාත''න්ති ච ''උපෙක්ඛිතබ්බංයෙව වත සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය උපෙක්ඛිත''න්ති ච අත්ථතො වදමානං විය ඉමෙසඤ්ච අට්ඨන්නං ඤාණානං කතකිච්චතාය අනුලොමෙති සබ්බාසංයෙව විපස්සනානං ලක්ඛණත්තයසම්මසනකිච්චත්තා, තථා උපරි ච අරියමග්ගෙ සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං තාය පටිපදාය පත්තබ්බතාය. න හි අනුලොමඤාණෙ ථූලථූලසච්චපටිච්ඡාදකසංකිලෙසවික්ඛම්භනවසෙන අප්පවත්තන්තෙ ගොත්‍රභුඤාණං උප්පජ්ජති, ගොත්‍රභුඤාණෙ ච අනුප්පන්නෙ මග්ගඤාණං න උප්පජ්ජති, තස්මා පුරිමපච්ඡිමානං භාගානං අනුලොමත්තා ''අනුලොමන්ති සඞ්ඛිත''න්ති. **තෙනෙවාති** හෙට්ඨිමඤාණානං අනුලොමමුඛෙන, උපරි බොධිපක්ඛියානං අනුලොමනතො ච. **සච්චානුලොමඤාණන්ති පවුච්චති** මග්ගසච්චස්ස අනුලොමිකත්තා. **වුට්ඨානගාමිනියාති** සඞ්ඛාරාරම්මණාය වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය. **පරියොසානන්ති** පුරිමා කොටි. සඞ්ඛාරාරම්මණවිපස්සනාසු හි අයං විසෙසතො වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාති. අසඞ්ඛතාරම්මණං පන සබ්බෙන සබ්බං අරියමග්ගසඞ්ඛාතං වුට්ඨානං ගච්ඡති උපෙතීති. තතොපි හි විසෙසතො ''වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා''ති වත්තබ්බතං ලභතීති ආහ **"සෙය්‍යථාපි සබ්බප්පකාරෙනා"**තිආදි.

1317-8. **කිත්තිතාති** ථොමිතා, අරියමග්ගාධිට්ඨානතාය මහන්තානං සීලක්ඛන්ධාදීනං එසනතො ගවෙසනතො **මහෙසිනා** සම්මාසම්බුද්ධෙන. සන්තකිලෙසතාය **සන්තා. යොගන්ති** භාවනං, භාවනාභියොගං වා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22. බාවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1319-21. ඉදානි ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා නිද්දෙසෙ අනුප්පත්තෙ සා යස්ස ඤාණස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජති, තං තාව දස්සෙන්තො **"ඉතො පර"**න්තිආදිමාහ. **ඉතො පරන්ති** ඉතො අනුලොමඤාණතො උපරි. **ආවජ්ජනියඨානත්තාති** ආවජ්ජනකිච්චං කරොන්තං කිරියමනොධාතු විය මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානෙ ඨිතත්තා අබ්බොහාරිකමෙව උභයවිසුද්ධිලක්ඛණාභාවතො. කිඤ්චාපි එවං, තථාපි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාය පරියොසානත්තා විපස්සනාපක්ඛියමෙවාති ආහ **"විපස්සනාය සොතස්මිං, පතිතත්තා විපස්සනා"**ති. එතෙනස්ස පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිභජනං දස්සෙති.

1322. පුථුජ්ජනෙසු භවං පොථුජ්ජනිකං, තදෙව ගොත්තං අරියෙහි අසම්මිස්සා පුථුජ්ජනසමඤ්ඤාති **පොථුජ්ජනිකගොත්තං**. එකවංසජාතඤ්හි සමානා සමඤ්ඤා ''ගොත්ත''න්ති වුච්චති, ගං තායති බුද්ධිං, අභිධානඤ්ච එකංසිකවිසයතාය රක්ඛතීති කත්වා. **වා**-සද්දො වක්ඛමානත්ථවිකප්පනෙ. අභිභුය්‍ය පවත්තිතො ගොත්‍රභූති සම්බන්ධො. **ගොත්තං වුච්චති නිබ්බානං** ''අරියො''ති බුද්ධියා, අභිධානස්ස ච තායනතො පවත්තනතොති අධිප්පායො. **තතො භවතීති** තතො ගොත්තතො ආරම්මණපච්චයතො භවති. **ඉති**-සද්දො චෙත්ථ හෙතුත්ථො දට්ඨබ්බො. තෙන යස්මා තතො භවති, තස්මා ගොත්‍රභූති අත්ථො.

1323-5. ඤාණදස්සනවිසුද්ධි එව **ඤාණදස්සනසුද්ධිකං**. තං සම්පාදෙතුං පනිච්ඡතා තෙන භික්ඛුනා යං අඤ්ඤං කිඤ්චිපි කාතබ්බං, තං නත්ථීති සම්බන්ධො. කස්මා නත්ථීති චෙ ආහ **"යං හි"**තිආදි. **"කතමෙවා"**ති වුත්තෙ ''කථ''න්ති අනුයොගස්ස උපට්ඨිතත්තා **"අනුලොමාවසානං හි"**තිආදිනා තං සමත්ථෙති.

1326-7. එවං උප්පන්නඅනුලොමඤාණස්ස පනස්ස එතෙහි තීහිපි අනුලොමඤාණෙහි අත්තනො බලානුරූපෙන ථූලථූලෙ සච්චපටිච්ඡාදකතමම්හි අන්තරධාපිතෙ සබ්බසඞ්ඛාරගතෙ චිත්තං න පක්ඛන්දති , න ලග්ගති, පදුමපලාසතො උදකං විය පතිකුටති පතිවට්ටති, සබ්බං නිමිත්තාරම්මණම්පි සබ්බං පවත්තාරම්මණම්පි පලිබොධතො උපට්ඨාති, අථස්ස සබ්බස්මිං නිමිත්තපවත්තාරම්මණෙ පලිබොධතො උපට්ඨිතෙ දුතියස්ස වා තතියස්ස වා අනුලොමඤාණස්ස අනන්තරං ගොත්‍රභුඤාණං උප්පජ්ජති. තෙනාහ **"තස්සා"**තිආදි. **පඨමාවජ්ජනඤ්චෙව පඨමාභොගතාපි චාති** පඨමාවජ්ජනං පඨමාභොගභූතං. සකත්ථෙ හි අයං තා-පච්චයොති. තත්ථ ආවජ්ජනං චිත්තසන්තානස්ස පරිණාමනවසෙන, ආභොගො අත්තනො ආභුජනවසෙන දට්ඨබ්බො.

1328-33. **අනන්තරාදීහීති** අනන්තරසමනන්තරආසෙවනඋපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙන ඡහි පච්චයෙහි. **මුද්ධන්ති** මුද්ධභූතං. එකන්තිකතාය එකවාරමෙව ච උප්පජ්ජනතො පුනරාවත්තාභාවෙන පන **අනාවත්තං**. **අනාවජ්ජනම්පි චාති** අනාවජ්ජනම්පිසමානං. **සඤ්ඤං දත්වා වියාති** ''එවං උප්පජ්ජාහී''ති සඤ්ඤං දත්වා විය. **අනිබ්බිද්ධපුබ්බන්ති** අපදාලිතපුබ්බං. **විද්ධංසෙන්තොවාති** විනාසෙන්තො එව. **ජායතීති** නිබ්බත්තති. එත්ථ ච ඉමං උපමං ආහරන්ති – එකො කිර ඉස්සාසො අට්ඨඋසභමත්තෙ පදෙසෙ ඵලකසතං ඨපාපෙත්වා වත්ථෙන මුඛං වෙඨෙත්වා සරං සන්නය්හිත්වා චක්කයන්තෙ අට්ඨාසි, අඤ්ඤො පුරිසො චක්කයන්තං ආවිඤ්ඡිත්වා යදා ඉස්සාසස්ස ඵලකං අභිමුඛං හොති, තදා තත්ථ දණ්ඩකෙන සඤ්ඤං දෙති. ඉස්සාසො දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව සරං ඛිපිත්වා ඵලකසතනිබ්බිජ්ඣති. තත්ථ දණ්ඩකසඤ්ඤං දෙන්තො විය ගොත්‍රභුඤාණං, ඉස්සාසො විය මග්ගඤාණං, දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව ඵලකසතං නිබ්බිජ්ඣනං විය මග්ගඤාණස්ස ගොත්‍රභුඤාණෙන දින්නසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං අපදාලිතපුබ්බානං ලොභදොසමොහක්ඛන්ධානං නිබ්බිජ්ඣනන්ති.

1335-8. **අනාමතග්ග…පෙ…. මහොදධින්ති** අට්ඨමභවතො පට්ඨාය නිබ්බත්තකං අඤ්ඤාතකොටිං සංසාරවට්ටදුක්ඛමහාසමුද්දං. පාණාතිපාතාදිපඤ්චවෙරානි චෙව පඤ්චවීසති මහාභයානි චාති **සබ්බවෙරභයානි. අනෙකෙපි ආනිසංසෙති** රතනත්තයෙ නිවිට්ඨසද්ධාදිකෙ ආනිසංසෙ. **ආදිමග්ගෙනාති** සොතාපත්තිමග්ගසඞ්ඛාතෙන පඨමමග්ගෙන. පඨමමග්ගඤාණවණ්ණනා.

1339. **තස්සෙවානන්තරන්ති** තස්ස අනන්තරංයෙව. **ද්වෙපි තීණි වාති** නාතිතික්ඛපඤ්ඤස්ස ද්වෙ, තික්ඛපඤ්ඤස්ස තීණි ඵලචිත්තානි.

1340-3. **"අජානිත්වා වදන්ති තෙ"**ති වත්වා තත්ථ කාරණං දස්සෙතුං **"එකස්සා"**තිආදි වුත්තං. **පඤ්චමං මග්ගචිත්තන්ති** ඉමිනාව ඡට්ඨස්ස අභාවදීපනෙන ''එකං ඵලචිත්ත''න්ති වදතො ගොදත්තත්ථෙරස්ස වාදොපි පටික්ඛිත්තො.

1344. **"එත්තාවතා"**ති පඨමමග්ගස්ස උප්පත්තිඅනන්තරං ඵලස්ස උප්පත්තිමත්තෙන. **සොතාපන්නොති වුච්චතීති** සොතාපන්නො නාම දුතියො අරියපුග්ගලොති වුච්චති. සො දෙවරජ්ජචක්කවත්තිරජ්ජාදිපමාදට්ඨානං ආගම්ම

භුසං පමත්තොපි හුත්වා කාමසුගතියං සත්තක්ඛත්තුමෙව සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තකරණසමත්ථො හොති. යථාහ –

''කිඤ්චාපි තෙ හොන්ති භුසං පමත්තා,
න තෙ භවං අට්ඨමමාදියන්තී''ති. (ඛු. පා. 6.9; සු. නි. 232; නෙත්ති. 115);

රූපාරූපලොකෙසු පන න තථා නියමොති ආචරියා.

1347. **ඵලාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන පහීනකිලෙසාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. තථා ච ''ඉමිනා වතාහං මග්ගෙන ආගතො''ති පඨමං මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, තතො ''අයං මෙ ආනිසංසො ලද්ධො''ති ඵලං පච්චවෙක්ඛති, තතො ''ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනා''ති පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, තතො ''ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා අවසිට්ඨා''ති උපරිමග්ගත්තයවජ්ඣෙ කිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, අවසානෙ ''අයං මෙ ධම්මො ආරම්මණතො පටිවිද්ධො''ති අමතං නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. ඉති සොතාපන්නස්ස පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණඤාණානි හොන්ති. යථා ච සොතාපන්නස්ස, එවං සකදාගාමිඅනාගාමීනම්පි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථි. එවං සබ්බානිපි එකූනවීසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානි. තෙනාහ **''පච්චවෙක්ඛණඤාණානි, භවන්තෙකූනවීසතී''**ති.

1348-50. යාසං පච්චවෙක්ඛණවසෙන ඉමානි ඤාණානි පවත්තන්ති, තා දස්සෙතුං **''මග්ගො ඵලඤ්චා''**තිආදිමාහ. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදොයෙව චෙසො. පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණඤ්හි සෙඛානම්පි හොති වා න වා. න හි සබ්බෙව තත්ථ සමත්ථා හොන්ති. තෙනෙව හි මහානාමො භගවන්තං පුච්ඡි ''කො සු නාම මෙ ධම්මො අජ්ඣත්තං අප්පහීනො, යෙන මෙ එකදා ලොභධම්මාපි චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨන්තී''තිආදි (ම. නි. 1.175). **යොගමාරභතෙ**ති තස්මිංයෙව වා ආසනෙ නිසින්නො, අපරෙන වා සමයෙන කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවකරාය සකදාගාමිමග්ගසඞ්ඛාතාය **දුතියාය භූමියා** අධිගමත්ථාය විපස්සනායොගං කරොති, දුතියභාවො චස්ස දෙසනාවසෙන, උප්පත්තිවසෙන ච වෙදිතබ්බො. සම්පයුත්තානං පන නිස්සයභාවෙන තෙ ධම්මා භවන්ති එත්ථාති **භූමි,** යස්මා වා සමානෙපි ලොකුත්තරභාවෙ සයම්පි භවති, න නිබ්බානං විය අපාතුභූතං, තස්මාපි **''භූමී''**ති වුච්චති. **ඤාණෙන පරිමජ්ජතී**ති තෙන තෙනාකාරෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛතරතං සම්පාදෙත්වා, බලබොජ්ඣඞ්ගානඤ්ච පටුතරභාවං සාධෙත්වා ලක්ඛණත්තයං තීරණවසෙන පරිමජ්ජති.

1351-2. තත්ථ අපරාපරං ඤාණං චාරෙන්තො පරිවත්තෙති. තෙනාහ **''විපස්සනාවීථිං ඔගාහතී''**ති. **හෙට්ඨා වුත්තනයෙනා**ති උදයබ්බයඤාණාදීනං උප්පාදනෙ වුත්තනයෙනෙව. **ගොත්‍රභුස්ස අනන්තර**න්ති එත්ථ ගොත්‍රභු විය ගොත්‍රභු. පඨමමග්ගපුරෙචාරිකඤාණඤ්හි පුථුජ්ජනගොත්තාභිභවනතො, අරියගොත්තභවනතො ච නිප්පරියායතො ''ගොත්‍රභූ''ති වුච්චති, ඉදං පන තංසදිසතාය පරියායතො ගොත්‍රභු. එකච්චසංකිලෙසවිසුද්ධියා, පන අච්චන්තවිසුද්ධියා ආරම්මණකරණතො ච ''වොදාන''න්ති වුච්චති. තෙනාහ **පට්ඨානෙ** ''අනුලොමං වොදානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.417). යස්මා පන **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** ''උප්පාදාදිඅභිභවනට්ඨං උපාදාය අට්ඨ ගොත්‍රභුධම්මා සමාධිවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස ගොත්‍රභුධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්තී''තිආදීසු (පටි. ම. 1.60) ගොත්‍රභුනාමවසෙනෙව ආගතං, තස්මා ඉධාපි ''ගොත්‍රභුස්ස අනන්තර''න්ති වුත්තං ගොත්තසඞ්ඛාතනිබ්බානතො භූතන්ති කත්වා. දුතියමග්ගඤාණවණ්ණනා.

1355-7. **යන්ති** යස්මා. **සකිදෙවා**ති එකවාරමෙව. **ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා**ති ඉමිනා පඤ්චසු සකදාගාමීසු චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි ඉධ සකදාගාමිඵලං පත්වා ඉධෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායතීති ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසිත්වා ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති, අයමෙකොව ඉධ ගහිතොති. **අන්තකරො භවෙ**ති දුක්ඛස්සන්තකරො භවෙය්‍ය, භවෙ වා අන්තකරො භවස්ස අන්තකරොති අත්ථො. තතියාය භූමියා පත්තියාති සම්බන්ධො. **බ්‍යාපාදකාමරාගානං පහානායා**ති තෙසංයෙව සකදාගාමිමග්ගෙන තනුකරානං සංයොජනානං නිරවසෙසප්පහානාය. තතියමග්ගඤාණවණ්ණනා.

1363-7. පටිසන්ධිවසෙන කාමභවස්ස අනාගමනතො **අනාගාමී**. තෙනාහ **''තත්ථෙව පරිනිබ්බායී''**ති. **තත්ථෙවා**ති සුද්ධාවාසෙ වා අඤ්ඤත්ථ වා යත්ථ උප්පන්නො, තත්ථෙව පරිනිබ්බායි. **අනාවත්තිසභාවො**ති තස්මා ලොකා ඉධ පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන ඉමං ලොකං පුනරාගමනාභාවතො අනාවත්තනසභාවො, බුද්ධදස්සනථෙරදස්සනධම්මස්සවනානං පනත්ථාය ආගමනං හොතියෙව. **රූපරාගාදිපහානායා**ති රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජාසඞ්ඛාතානං පඤ්චන්නං උද්ධම්භාගියසංයොජනානං නිරවසෙසප්පහානාය. **විද්ධංසායා**ති විනාසාය. චතුත්ථමග්ගඤාණවණ්ණනා.

1371-4. **මහාඛීණාසවො**ති මහානුභාවතො නිබද්ධපූජාවචනමෙතං, න උපාදායවචනං ''යථා මහාමොග්ගල්ලානො''ති. න හි චූළඛීණාසවො නාම අත්ථි. අනුප්පත්තො සදත්ථො සකත්ථො, පුජත්ථො වා එතෙනාති **අනුප්පත්තසදත්ථො,** සදත්ථොති ච අරහත්තං වෙදිතබ්බං. තඤ්හි අත්තුපනිබන්ධනට්ඨෙන, අත්තානං

අවිජහනට්ඨෙන, අත්තනො පරමත්ථට්ඨෙන ච අත්තනො අත්ථත්තා ''සදත්ථො''ති වුච්චති. ඛීණානි දසපි භවසංයොජනානි එතස්සාති **ඛීණසංයොජනො.** දක්ඛිණං අරහතීති **දක්ඛිණෙය්‍යො. චතස්සොපී**ති සොතාපත්තිමග්ගො සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො අරහත්තමග්ගොති චතස්සොපි. **විසුද්ධිකාමෙනා**ති අත්තනො විසුද්ධිං ඉච්ඡන්තෙන. තපොයෙව ධනමස්සාති **තපොධනො,** තෙන.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

23. තෙවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

කිලෙසප්පහානකථාවණ්ණනා

1375. ඉදානි ඉමිස්සායෙව චතුත්ථඤාණාය ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා ආනුභාවවිජානනත්ථං යෙන යෙ ධම්මා පහාතබ්බා, තෙසං පහානඤ්ච අභිසමයකාලෙ පරිඤ්ඤාදිකිච්චානි ච දස්සෙතුං **"එතෙසු යෙන යෙ ධම්මා"**තිආදි ආරද්ධං . **යෙ ධම්මාති** යෙ සංකිලෙසධම්මා. **සංයොජනාදීසු** බන්ධෙහි බන්ධානං, ඵලෙන කම්මස්ස, දුක්ඛෙන වා සත්තානං සංයොජනට්ඨෙන බන්ධනට්ඨෙන **සංයොජනානි**. සම්පයුත්තධම්මානං විබාධනට්ඨෙන, උපතාපනට්ඨෙන, සංකිලිට්ඨතාය ච **කිලෙසා**. අභිනිවෙසාදිවසෙන මිච්ඡාවිපරීතං පවත්තනතො මිච්ඡාසභාවාති **මිච්ඡත්තා**. ලොකෙ ධම්මා, ලොකපරියාපන්නා ධම්මා, ලොකප්පවත්තියං සති අනුපරමධම්මත්තා වාති **ලොකධම්මා**. මච්ඡෙරස්ස භාවො, කම්මං වාති **මච්ඡරියං**. විපරීතට්ඨෙන **විපල්ලාසා**. නාමකායස්ස ච රූපකායස්ස ච ගන්ථනතො **ගන්ථා**. අරියෙහි අගන්තබ්බා, අයුත්තා ගතීති වා **අගති**. ආසවන්තීති **ආසවා,** ආභවග්ගතො සබ්බමොකාසලොකං, ආගොත්‍රභුතො සබ්බෙ ධම්මෙ බ්‍යාපෙත්වා පවත්තන්තීති අත්ථො, ආසවන්ති සංසාරදුක්ඛන්ති වා **ආසවා,** චක්ඛාදීහි වා සංවරාසංවරද්වාරෙහි සත්තසන්තානෙ ආසවන්ති වණතො යූසානි සන්දන්ති වියාති **ආසවා,** ආසවන්ති වා එතෙහි චිත්තානි විසයෙසූති **ආසවා**. සංසාරමහාසාගරප්පත්තිහනනතො ඔඝා වියාති **ඔඝා**. හෙට්ඨා වුත්තනයෙන යොජනතො **යොගා**. නිවාරෙන්ති ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසාධිගමන්ති **නීවරණානි**. අනිච්චාදිධම්මසභාවං අතික්කම්ම පරතො අසභාවතො ආමසන්තීති **පරාමාසා**. මණ්ඩූකං පන්නගො විය ආරම්මණං භුසං ආදියන්තීති **උපාදානානි**. අප්පහීනභාවෙන සත්තසන්තානෙ අනුසෙන්ති මූසිකවිසං විය අනුරූපකාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති **අනුසයා**. චිත්තස්ස මලීනභාවකරණට්ඨෙන **මලා**. අකුසලකම්මානි ච තානි දුග්ගතීනං පථා චාති **අකුසලකම්මපථා**. ඉධ පන කම්මපථභාවං අප්පත්තානං තංසභාවතො ගහණං දට්ඨබ්බං. චිත්තං උප්පජ්ජති එත්ථාති චිත්තුප්පාදො, චෙතසිකරාසි, අකුසලො ච සො චිත්තුප්පාදො චාති **අකුසලචිත්තුප්පාදො**.

කාමභවතො උපරිකොට්ඨාසභාවතො තතියමග්ගප්පත්තියා උද්ධං භජිතබ්බතො, සෙවිතබ්බතො චාති උද්ධම්භාගා, රූපාරූපභවා, තෙසං හිතානි තත්ථුප්පජ්ජනබන්ධාදියොජනතොති උද්ධම්භාගියානි, තානියෙව සංයොජනානීති **උද්ධම්භාගියසංයොජනානි**. රූපාරූපභවතො හෙට්ඨිමකොට්ඨාසභාවතො තත්ථුප්පාදකිලෙසානං අප්පහීනභාවෙන තතියමග්ගප්පත්තියා හෙට්ඨා භජිතබ්බතො වා අධොභාගා, කාමභවා, තෙසං හිතානි සංයොජනානීති **අධොභාගියසංයොජනානීති**.

ඉමෙසු පන දසසු රූපභවසංයොජනං, අරූපභවසංයොජනං, කාමභවසංයොජනඤ්ච අත්ථතො ලොභොව, සක්කායදිට්ඨිසීලබ්බතපරාමාසාපි දිට්ඨියෙව, තස්මා ධම්මතො සත්ත සංයොජනානි.

මිච්ඡාසඞ්කප්පො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසමාධීති තථා පවත්තානං විතක්කවීරියසමාධීනමධිවචනං. මිච්ඡාවාචාදයො තයො තථා පවත්තා චෙතනා. මිච්ඡාසති පන චිත්තුප්පාදො. මිච්ඡාඤාණං තථා පවත්තො මොහො. මිච්ඡාවිමුත්ති ලොකථූපිකාදීසු මොක්ඛොති පවත්තමිච්ඡාගාහො.

කාරණූපචාරෙනාති ලාභහෙතුකො ලාභො, අලාභහෙතුකො අලාභොතිආදිනා කාරියස්ස කාරණවසෙන උපචරණෙන. **ලොකධම්මග්ගහණන්ති** ලොකධම්මග්ගහණෙන ගහණං.

ආවාසෙ මච්ඡරියං, ආවාසහෙතුකං වා මච්ඡරියන්ති **ආවාසමච්ඡරියං**. එවං **කුලමච්ඡරියාදීනිපි**. තත්ථ **ආවාසොති** විහාරාදි. **කුලන්ති** උපට්ඨාකකුලං, ඤාතිකුලඤ්ච. **ලාභොති** පච්චයලාභොයෙව. **වණ්ණොති** සරීරවණ්ණො ච ගුණවණ්ණො ච. **ධම්මොති** ආගමො, අධිගමො ච.

''තයො''ති වත්ථුං අභින්දිත්වා වුත්තං, භින්දිත්වා ච පන වුච්චමානෙ ද්වාදස හොන්ති.

අභිසජ්ජනුපනය්හනවසෙන පවත්තනතො අභිජ්ඣාබ්‍යාපාදානං කායගන්ථතා දට්ඨබ්බා. ''ඉදමෙව සච්චං මොඝමඤ්ඤ''න්ති එවං අවත්ථුම්හි පවත්තො අභිනිවෙසො ඉදංසච්චාභිනිවෙසො. සීලබ්බතපරාමාසඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථා චෙත්ථ අත්ථතො දිට්ඨියෙව, තස්මා ධම්මතො තයො කායගන්ථා.

''ඡන්දදොසමොහභයානී''ති අගතිකාරණත්තා වුත්තං, ඡන්දාදීහි පන අකත්තබ්බකරණං, කත්තබ්බාකරණඤ්ච අගති නාම.

ආසවෙසු කාමරාගභවරාගා අත්ථතො ලොභොති ධම්මතො තයො ආසවා.

තෙසමෙවාති කාමරාගාදීනමෙව. තෙ හි ඔඝො විය අත්තනි පතිතෙ අපායසමුද්දං පාපෙන්ති, සංසාරදුක්ඛතො ච සීසං උක්ඛිපිතුං න දෙන්ති, බන්ධාදීනි ච බන්ධාදීහි යොජෙන්ති.

කාමුපාදානාදීනීති කාමුපාදානදිට්ඨුපාදානසීලබ්බතුපාදානඅත්තවාදුපාදානානි. දිට්ඨුපාදානාදීනි චෙත්ථ තථා පවත්තා දිට්ඨියෙව, කාමුපාදානං ලොභොති ධම්මතො ද්වෙ උපාදානානි.

සත්තානුසයාති එත්ථ යදි අප්පහීනට්ඨෙන සත්තසන්තානෙ අනුසෙන්තීති අනුසයා. කස්මා සත්තෙව වුත්තා, නනු අඤ්ඤෙසම්පි කිලෙසානං අප්පහීනභාවො විජ්ජතීති? න මයං අප්පහීනමත්තෙන අනුසයං වදාම, කින්තු අප්පහීනභාවෙන ථාමගතකිලෙසා අනුසයාති, ථාමගමනඤ්ච නෙසං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණො සභාවො දට්ඨබ්බො. තථා හි ධම්මසභාවවෙදිනා තථාගතෙන ඉමෙයෙව අනුසයා වුත්තා, කාමරාගොයෙව අනුසයො කාමරාගානුසයො. එවං සෙසෙසුපි. අපරෙ පන ''කාමරාගස්ස අනුසයො''තිආදිනිබ්බචනං වත්වා කාමරාගාදීනං බීජභූතා අත්තභාවස්ස කිලෙසසම්භූතා කිලෙසුප්පාදනසත්ති අනුසයාති වණ්ණෙන්ති, තෙසං මතපටික්ඛෙපො ඉධ පපඤ්චාවහත්තා අනාභටො.

පාණස්ස අතිපාතො **පාණාතිපාතො, පාණො**ති වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්මිං පාණෙ පාණසඤ්ඤිනො ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා වධකචෙතනා පාණාතිපාතො. පරභණ්ඩෙ තථාසඤ්ඤිනො තදාදායකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා ථෙය්‍යචෙතනා **අදින්නාදානං**. අසද්ධම්මකාමතාය කායද්වාරප්පවත්තා අගන්තබ්බට්ඨානවීතික්කමචෙතනා **කාමෙසුමිච්ඡාචාරො**. අභූතං වත්ථුං භූතතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථා විඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා **මුසාවාදො**. සො පන පරස්ස අත්ථභෙදකරොව කම්මපථො, ඉතරො කම්මමෙව. සංකිලිට්ඨචිත්තස්ස පරභෙදනකාමතාය, අත්තපියකම්‍යතාය වා පරභෙදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා **පිසුණවාචා**. සාපි ද්වීසු භින්නෙසුයෙව කම්මපථො. පරමම්මච්ඡෙදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා එකන්තඵරුසචෙතනා **ඵරුසවාචා**. අනත්ථවිඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨචෙතනා **සම්ඵප්පලාපො** නාම. සො පන පරෙහි ගහිතෙයෙව කම්මපථො හොති. ''අහො වතෙදං මම හොතූ''ති එවං පරභණ්ඩාභිජ්ඣායනලක්ඛණා **අභිජ්ඣා**. ''අහො වතායං සත්තො විනස්සෙය්‍යා''ති එවං මනොපදොසලක්ඛණො **බ්‍යාපාදො**. ''නත්ථි දින්න''න්තිආදිනා නයෙන විපරීතදස්සනලක්ඛණා **මිච්ඡාදිට්ඨි**. එත්ථ ච නත්ථිකඅහෙතුකඅකිරියදිට්ඨීහියෙව කම්මපථභෙදො.

ඉමෙසු ච පාණාතිපාතාදි තිවිධං කායකම්මමෙව. තං කායවචීද්වාරෙසුයෙව උප්පජ්ජති, න මනොද්වාරෙ. තථා මුසාවාදාදි චතුබ්බිධං වචීකම්මමෙව. අභිජ්ඣාදිකං පන තිවිධං මනොකම්මමෙව. තං තීසුපි ද්වාරෙසු පවත්තති. ද්වාරන්තරෙසුපි පවත්තමානස්ස සකසකනාමාපරිච්චාගො වුත්තොයෙව. ධම්මතො චෙත්ථ ආදිතො සත්ත චෙතනාසභාවා, ඉතරෙ තයො චෙතනාසම්පයුත්තාති දට්ඨබ්බා. මහාසාවජ්ජඅප්පසාවජ්ජප්පයොගාදිභෙදො පන තත්ථ තත්ථ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

එතානීති ඉමානි මග්ගඤාණානි. **යථාසම්භව**න්ති තංතංමග්ගානුරූපං.

අපායං ගච්ඡන්ති එතෙහීති **අපායගමනීයා. සෙසා**ති න අපායගමනීයා. **ඔළාරිකා**ති තතියමග්ගෙන පහාතබ්බාවත්ථං උපාදාය ඔළාරිකා. තෙනාහ **''සුඛුමා තතියමග්ගඤාණවජ්ඣා''**ති. සුඛුමා කාමරාගපටිඝාති සම්බන්ධො. **චතුත්ථමග්ගඤාණවජ්ඣා එවා**ති අවධාරණෙන පඨමමග්ගාදිවජ්ඣතං නිවත්තෙති. න හි රූපරාගාදීනං අපායගාමිනියාවත්ථාපි අත්ථි, යතො තෙ පඨමඤාණවජ්ඣාපි සියුන්ති.

යත්ථ යත්ථ පන එව-සද්දෙන අවධාරණං අකත්වා යං යං දුතියඤාණවජ්ඣන්ති වා තතියඤාණවජ්ඣන්ති වා චතුත්ථඤාණවජ්ඣන්ති වා වක්ඛති, තත්ථ තත්ථ සො සො පුරිමඤාණෙහි හතාපායගමනීයාදිභාවොව හුත්වා උපරිඤාණවජ්ඣො හොතීති වෙදිතබ්බො. තෙන **ලොභ...පෙ.... චතුත්ථඤාණවජ්ඣානී**ති එත්ථ ලොභාදයො හෙට්ඨිමමග්ගවජ්ඣාපි හොන්තෙව.

යසෙති පරිවාරෙ.

දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසාති සම්බන්ධො.

අගතියො පඨමමග්ගඤාණවජ්ඣාති කිඤ්චාපි ඡන්දාදයො තණ්හාදිසභාවා උපරිමග්ගවජ්ඣා, තථාපි තම්මූලකස්ස අකත්තබ්බකරණස්ස, කත්තබ්බාකරණස්ස ච අපායගමනීයතාය පඨමමග්ගඤාණවජ්ඣා.

කතාකතකුසලාකුසලවිසයං යං විප්පටිසාරභූතං **කුක්කුච්චං,** තං ඉධ තතියඤාණවජ්ඣං වුත්තං. යං පන ''කුක්කුච්චපකතතාය ආපත්තිං ආපජ්ජතී''ති වුත්තං කුක්කුච්චං, තං සන්ධාය ''කුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා සොතාපත්තිමග්ගෙන පහීයන්තී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1176) **ධම්මසඞ්ගණීඅට්ඨකථායං** වුත්තං, තස්මා ද්වින්නං වචනානං අයං අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි එදිසෙසු ඨානෙසු අධිප්පායොව පරියෙසිතබ්බො, න විරොධතො පච්චෙතබ්බං. ඔළාරිකානවසෙසප්පහානං වා සන්ධාය කුක්කුච්චස්ස පඨමතතියඤාණවජ්ඣතා වුත්තා. යං පන අරහතො උප්පජ්ජමානං ''භගවතා පටික්ඛිත්තං අනුවසිත්වා අනුවසිත්වා ආවසථපිණ්ඩං භුඤ්ජිතුන්ති

කුක්කුච්චායන්තො න පටිග්ගහෙසී''ති (පාචි. 204) ආගතං කුක්කුච්චං, න තං නීවරණං. න හි නීවරණං අරහතො උප්පජ්ජති, නීවරණපතිරූපකං පන කප්පතීති වීමංසනභූතං විනයකුක්කුච්චං නාම, තං තථාපවත්තචිත්තුප්පාදොව.

කාමරාගපටිඝානුසයා අනුසහගතා තතියඤාණවජ්ඣා, ඔළාරිකානං පන දුතියඤාණවජ්ඣතා හෙට්ඨා වුත්තනයාව.

අකුසලචිත්තුප්පාද-ග්ගහණෙන චෙත්ථ මක්ඛපලාසමායාසාඨෙය්‍යථම්භසාරම්භාදීනං සඞ්ගහො කතොති දට්ඨබ්බං.

1376. **තෙන තෙනාති** තෙන තෙන ඝාතකෙන සද්ධිං. කිං පනෙතානි එතෙ ධම්මෙ ඝාතෙන්තානි අතීතානාගතෙ ඝාතෙන්ති, උදාහු පච්චුප්පන්නෙති. කිං පනෙත්ථ, යදි තාව අතීතානාගතෙ, අඵලො වායාමො ආපජ්ජති. කස්මා? පහාතබ්බානං තදා නත්ථිතාය. අථ පච්චුප්පන්නෙ, තථාපි අඵලො වායාමෙන සද්ධිං පහාතබ්බානං අත්ථිතාය. අථාපි කථඤ්චි පහානං සියා, සංකිලෙසිකා මග්ගභාවනා ආපජ්ජති පහාතබ්බප්පහායකානං සහාවට්ඨානතො? සච්චමෙතං, යෙ පන මග්ගෙන අසමුග්ඝාටිතත්තා කාරණලාභෙ සති අවස්සං උප්පජ්ජනාරහා කිලෙසා, තෙ අත්තනො උප්පත්තියා අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තානි එතානි තෙ අනාගතෙ ඝාතෙන්ති නාම.

1377-82. **පරිඤ්ඤාදීනි කිච්චානීති** පරිඤ්ඤාපහානසච්ඡිකිරියාභාවනාවසෙන චත්තාරි කිච්චානි. **වුත්තානීති** ''දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍යා''න්තිආදිනා (සං. නි. 5.1099), ''යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සතී''තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) ච වුත්තානි. **සච්චාභිසමයෙති** චතුන්නං අරියසච්චානං පටිවිජ්ඣනක්ඛණෙ.

යථාසභාවතොති අවිපරීතසභාවෙන. **''ජානිතබ්බානී''**ති වත්වා කථං පනෙතං ජානිතබ්බං, කථං නාම **එකෙකස්ස ඤාණස්ස එකක්ඛණෙ** චත්තාරි කිච්චානි සම්භවන්ති. න හි තාදිසං කිඤ්චි ලොකෙ දිට්ඨං අත්ථි, න ච වචනං ලබ්භතීති චොදනං මනසි නිධාය තෙසං ජානනවිධිං උපමාවසෙන තාව දස්සෙතුං **''පදීපො හී''**තිආදි වුත්තං. **විදංසෙතීති** දස්සෙති. **පරියාදියතීති** ඛෙපෙති.

1383-4. **පරිඤ්ඤාභිසමයෙනාති** අනවසෙසතො පරිච්ඡිජ්ජ ජානනසඞ්ඛාතෙන පටිවිජ්ඣනෙන. **අභිසමෙතීති** අසම්මොහවසෙන පටිවිජ්ඣති. **පහානාභිසමයෙනෙවාති** සමුච්ඡෙදප්පහානසඞ්ඛාතෙන පටිවිජ්ඣනෙන අසම්මොහතොව අභිසමෙති. **භාවනාවිධිනාති** සහජාතාදිපච්චයතාවසෙන භාවනාභිසමයවිධිනා. මග්ගඤාණඤ්හි සම්මාසඞ්කප්පාදිවසෙන මග්ගපුබ්බභාගභාවනාසම්භූතෙන අරියමග්ගභාවනාසඞ්ඛාතෙන පටිවිජ්ඣනෙන අභිසමෙතීති අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං අසම්මොහතො පටිවිජ්ඣති. තඤ්හි සම්පයුත්තධම්මෙසු සම්මොහං විද්ධංසෙන්තං අත්තනිපි සම්මොහං විද්ධංසෙතියෙව. **නිරොධන්ති** නිබ්බානං. **සච්ඡිකරොතීති** පච්චක්ඛකරණවසෙන පටිවිජ්ඣති. ''නිරොධං සච්ඡිකරොතී''ති නිරොධසච්චමෙකං ආරම්මණපටිවෙධෙන චත්තාරිපි සච්චානි අසම්මොහපටිවෙධෙන මග්ගඤාණං පටිවිජ්ඣති.

එවං යුත්තිවසෙන විභාවිතං එකපටිවෙධං ආගමෙනපි සාධෙතුං **''වුත්තම්පි චෙත''**න්තිආදි වුත්තං. **මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණන්**ති හි ''යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි, දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදම්පි සො පස්සතී''ති (සං. නි. 5.1100) එකසච්චදස්සනසමඞ්ගිනො අඤ්ඤසච්චදස්සනසමඞ්ගිභාවවිචාරණායං තමත්ථං සාධෙතුං ආයස්මතා ගවම්පතිත්ථෙරෙන වුත්තං. අඤ්ඤථා කමාභිසමයෙ සති පුරිමදිට්ඨස්ස පුන අදස්සනතො සමුදයාදිපස්සතො දුක්ඛාදිදස්සනං පුන අවත්තබ්බං සියා. ඉදානි පනෙත්ථ උපමාසංසන්දනං කරොන්තො ආහ **''පදීපො''**තිආදි. නිස්සයාභාවහෙතුතාය දුක්ඛපරිඤ්ඤාය වට්ටිජ්ඣාපනසදිසතා, පටිපක්ඛවිද්ධංසනතාය සමුදයප්පහානස්ස අන්ධකාරවිනාසනසදිසතා, ඤාණාලොකපරිබ්‍රූහනතාය මග්ගභාවනාය ආලොකවිදංසනසදිසතා, තෙන තෙන මග්ගෙන යථා යථා නිරොධස්ස සච්ඡිකිරියා, තථා තථා කිලෙසස්නෙහපරියාදානං හොතීති නිරොධසච්ඡිකිරියාය ස්නෙහපරියාදානසදිසතා කාරණූපචාරෙන වුත්තා.

1385-6. අපරායපි උපමාය තමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **''උග්ගච්ඡන්තො''**තිආදි. **ඔභාසෙතීති** පකාසෙති. **පටිහඤ්ඤතීති** පටිප්පස්සම්භෙති. එත්ථාපි යථා සූරියො රූපගතානි ඔභාසෙති, එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති. යථා අන්ධකාරං විනාසෙති, එවං සමුදයං පජහති. යථා ආලොකං දස්සෙති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති . යථා සීතං පටිප්පස්සම්භෙති, එවං සබ්බකිලෙසදරථපරිළාහපටිප්පස්සද්ධිභූතං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති උපමාසංසන්දනං දට්ඨබ්බං.

1388. **අප්පෙතීති** පප්පොති. දුක්ඛපරිඤ්ඤාය සක්කායතීරසමතික්කමභාවතො ඔරිමතීරප්පජහනසදිසතා, මග්ගභාවනාය සත්තතිංසබොධිපක්ඛියධම්මවහනතාය භණ්ඩවහනසදිසතා, එත්තාවතා පඤ්ඤාභාවනාය නානාකිලෙසවිද්ධංසනවසප්පවත්තො ආනිසංසො දස්සිතො හොතීති.

අරියඵලසමාපත්තිනිරොධසමාපත්තියොපි පනස්සා ආනිසංසාති දට්ඨබ්බං. තා පන සඞ්ඛෙපතො එවං දට්ඨබ්බා – ‘‘අරියඵලසමාපත්තී’’ති හි චතුන්නම්පි ඵලට්ඨානං අත්තනො අත්තනො අරියඵලස්ස දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං නිරොධෙ අප්පනා. චත්තාරොපි හි අරියපුග්ගලා සකං සකං ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති. කෙචි පන ‘‘අනාගාමිඅරහන්තොව සමාපජ්ජන්ති සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිතායා’’ති වදන්ති, තං අකාරණං අත්තනා පටිලද්ධසමාපත්තිසමාපජ්ජනෙ සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිතාය කාතබ්බාභාවතො. සබ්බසො අසමුච්ඡින්නකිලෙසස්ස හි පුථුජ්ජනස්සාපි අත්තනා පටිලද්ධලොකියසමාපත්තිසමාපජ්ජනං ලබ්භති, කිමඞ්ගං පන සමුච්ඡින්නෙකච්චකිලෙසානං අරියානං. උපරිමා පන හෙට්ඨිමං පුබ්බෙ පටිලද්ධම්පි න සමාපජ්ජන්ති පුග්ගලන්තරභාවං උපගතත්තා. සමුග්ඝාටිතකම්මකිලෙසනිරොධනෙන හි පුථුජ්ජනෙහි විය සොතාපන්නස්ස, සොතාපන්නාදීහි සකදාගාමිආදීනං පුග්ගලන්තරභාවූපගමනං අත්ථි, අනන්තරඵලත්තා ච ලොකුත්තරකුසලානං හෙට්ඨිමතො උපරිමො භවන්තරගතො විය හොතීති තස්ස තස්ස අරියස්ස තං තං ඵලං භවඞ්ගසදිසං හොති, තස්මා පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා නත්ථි උපරිමස්ස හෙට්ඨිමඵලසමාපත්තියා සමාපජ්ජනං, හෙට්ඨිමො පන උපරිමං න සමාපජ්ජති අනධිගතත්තාති චත්තාරොපි පුග්ගලා සකසකඵලමෙව සමාපජ්ජන්ති. තං පන සමාපජ්ජිතුකාමෙන අරියසාවකෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන උදයබ්බයාදිවසෙන සඞ්ඛාරා විපස්සිතබ්බා. තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඞ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤාණානන්තරං ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අප්පෙති. ඵලසමාපත්තිනින්නචිත්තතාය චෙත්ථ සෙඛස්ස ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො. අඤ්ඤො එව හි විපස්සනාචාරො අරියමග්ගාවහො, අඤ්ඤො ඵලසමාපත්තිආවහො.

තථා හි අරියමග්ගවීථියං අනුලොමඤාණානි අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං ථූලථූලලොභක්ඛන්ධාදීනං සාතිසයං පදාලනෙන ලොකියඤාණෙසු උක්කංසපාරමිප්පත්තානි මග්ගානුකූලානි හුත්වා උප්පජ්ජන්ති, ඵලසමාපත්තිවීථියං පන තානි තෙන තෙන මග්ගෙන තෙසං තෙසං කිලෙසානං සමුච්ඡින්නත්තා කිලෙසවික්ඛම්භනෙ නිරුස්සුක්කානි කෙවලං අරියානං ඵලසමාපත්තිසුඛසමඞ්ගිභාවස්ස පරිකම්මප්පත්තානි හුත්වා උප්පජ්ජන්තීති න තෙසං කුතොචි වුට්ඨානසම්භවො. යතො නෙසං පච්ඡිමො සඞ්ඛාරනිමිත්තතො වුට්ඨහිත්වා මග්ගස්ස අනන්තරපච්චයො භවෙය්‍ය, තෙනෙව ච ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයභූතං ඤාණං සඞ්ඛාරාරම්මණමෙව හොති, න නිබ්බානාරම්මණන්ති වෙදිතබ්බං. පුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙන චස්සා පබන්ධවසෙන පවත්තිපරිච්ඡින්නකාලාපගමෙ භවඞ්ගවසෙන තතො වුට්ඨානඤ්ච වෙදිතබ්බං.

නිරොධසමාපත්ති පන තතියචතුත්ථඵලට්ඨානං අනුපුබ්බනිරොධවසෙන චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අප්පවත්ති. අනාගාමිඅරහන්තොයෙව හි කාමච්ඡන්දාදිසමුච්ඡින්දනෙන සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිතාය සමථඵලසමන්නාගතත්තා නිරොධං සමාපජ්ජන්ති. තථා හෙතං සමථවිපස්සනානං යුගනන්ධභාවප්පවත්තනවසෙන ද්වීහි බලෙහි සමන්නාගතස්සෙව සම්භවති, තස්මා තං සමාපජ්ජිතුකාමෙන අනාගාමිනා, ඛීණාසවෙන වා අට්ඨසමාපත්තිලාභිනා රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරා අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සිතබ්බා, තතො දුතියං තතියං චතුත්ථං ආකාසානඤ්චායතනං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තථෙව තත්ථ සඞ්ඛාරා සම්මසිතබ්බා, අථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය නානාබද්ධාවිකොපනං සඞ්ඝපටිමානනං සත්ථුපක්කොසනං අද්ධානපරිච්ඡෙදොති චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කාතබ්බං.

තත්ථ සරීරතො විසංයුත්තා මඤ්චපීඨාදයො සත්තාහබ්භන්තරෙ යථා න නස්සන්ති, තථා අධිට්ඨානං **නානාබද්ධාවිකොපනං**. සරීරසංයුත්තෙ විසුං අධිට්ඨානකිච්චං නත්ථි. සඞ්ඝො පන ඤත්තිකම්මාදීසු කිඤ්චිදෙව කම්මං කත්තුකාමො ‘‘යාව මං න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමී’’ති පුබ්බාභොගකරණං **සඞ්ඝපටිමානනං**. සත්ථා ච ‘‘සික්ඛාපදපඤ්ඤාපනාදීසු යාව මං න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමී’’ති පුබ්බාභොගකරණං **සත්ථුපක්කොසනං**. සත්තාහබ්භන්තරෙ අත්තනො ආයුසඞ්ඛාරස්ස පවත්තනසමත්ථතාවලොකනං **අද්ධානපරිච්ඡෙදො**. එවං කතපුබ්බකිච්චෙන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිතබ්බං. අථෙකං වා ද්වෙ වා චිත්තවාරෙ අතික්කමිත්වා අචිත්තකො හොති, නිරොධං ඵුසති, තතො යථාපරිච්ඡෙදං තතියචතුත්ථඵලානං අඤ්ඤතරෙන නිරොධා වුට්ඨහිස්සතීති. එවමයං දුවිධා සමාපත්ති ලොකුත්තරපඤ්ඤාය ආනිසංසො.

1392-4. සදෙවකලොකතො උත්තිණ්ණෙන, උත්තරිතරෙන වාති **ලොකුත්තරෙන** සම්මාසම්බුද්ධෙන. පඤ්ඤාය භාවනන්ති සම්බන්ධො. **හිතභාවනන්ති** ඉධලොකපරලොකහිතවිභාවනං ඉමං පඤ්ඤාභාවනං. **සුඛසංහිතන්ති** සිනිද්ධච්ඡායුදකවන්තතාදිනා සුඛසහිතං. **හිතන්ති** යොගක්ඛෙමස්ස හිතං . **උත්තමන්ති** උග්ගතතමං, අච්චුග්ගතං බලවන්තම්පීති අධිප්පායො. **අවිග්ගහකම්පදන්ති** විග්ගහඤ්ච කම්පඤ්ච න දෙතීති අවිග්ගහකම්පදන්ති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

කිලෙසප්පහානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

24. චතුවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1395. ඉදානි නෙසං පච්චයවිධිං දස්සෙතුං **"යෙස"**න්තිආදි ආරද්ධං.

පටිච්ච එතං ඵලමෙති පවත්තති, තිට්ඨති, උප්පජ්ජති වාති **පච්චයො,** හිනොති පතිට්ඨාති එත්ථාති **හෙතු,** අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො මූල-සද්දො විය පතිට්ඨත්ථො වෙදිතබ්බො, හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ඡති විරුළ්හිං ආපජ්ජතීති **හෙතු,** හෙතු ච සො මූලට්ඨෙන, පච්චයො ච උපකාරකට්ඨෙනාති **හෙතුපච්චයො,** හෙතු හුත්වා පච්චයො හෙතුභාවෙන පච්චයොති අත්ථො.

එවං ආරම්මණපච්චයාදීසු දට්ඨබ්බං. ස්වායං පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, උභයත්ථ සහජාතනාමධම්මානඤ්ච පච්චයො. **සබ්බලොකියලොකුත්තර**න්ති ඉමිනා පඤ්ඤත්තියාපි ලොකෙ විදිතභාවෙන ලොකියපදෙන සඞ්ගහිතත්තා රූපාදිභෙදෙසු ඡබ්බිධෙසු සඞ්ඛතාසඞ්ඛතපඤ්ඤත්තිධම්මෙසු න කොචි ධම්මො ආරම්මණපච්චයො න හොතීති දස්සෙති. තෙනෙව **"යං යං ධම්මං ආරබ්භා"**ති අනියතො කතොති. නනු ච "යං යං ධම්ම"න්ති (පට්ඨා. 1.1.2-3) වුත්තත්තා පඤ්ඤත්තියා ගහණං න හොතීති? නායං දොසො ධම්මසද්දස්ස ඤෙයාවචනත්තා. **ආරබ්භා**ති ආලම්බිත්වා, ගහෙත්වාති අත්ථො. **උප්පජ්ජන්තී**ති ඉදං නිදස්සනමත්තං. තෙ පන තං ආරබ්භ උප්පජ්ජන්ති චෙව තිට්ඨන්ති ච. යථා හි දුබ්බලො පුරිසො දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වා උට්ඨහති චෙව තිට්ඨති ච, එවං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපාදිආරම්මණං ආලම්බිත්වා උප්පජ්ජන්ති චෙව තිට්ඨන්ති චාති.

ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො **අධිපතිපච්චයො. ජෙට්ඨකට්ඨෙනා**ති ච පමුඛභාවෙන. අත්තාධීනානඤ්හි පතිභූතො ධම්මො අධිපතීති සො තෙසං පමුඛභාවෙන පවත්තති. "ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො"තිආදිවචනතො ඡන්දාදයො චත්තාරො ධම්මා සහජාතනාමරූපානං සහජාතාධිපතීති දස්සෙන්තො ආහ **"තත්ථ සහජාතාධිපතී"**තිආදි. "ඡන්දවතො කිං නාම කම්මං න සිජ්ඣතී"තිආදිකං පුරිමාභිසඞ්ඛාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානෙ චිත්තුප්පාදෙ ඡන්දාදයො ධුරභූතා ජෙට්ඨකභූතා සම්පයුත්තධම්මෙ, තංසමුට්ඨානරූපෙ ච සාධයමානා වසෙ වත්තයමානා හුත්වා පවත්තන්ති, තෙ ච තෙසං වසෙන වත්තන්ති හීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතො. තෙන තෙ අධිපතිපච්චයා හොන්ති, නො ච ඛො එකතො. යදා හි ඡන්දං ධුරං ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තං පවත්තති, තදා ඡන්දොව අධිපති, න ඉතරෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. අධිපතිභාවොපි හි නෙසං අත්තනො පවත්තිනිවාරකෙ අභිභුය්‍යා පවත්තනතො හොති. **අවසෙස**න්ති යථාවුත්තානං තෙසං ගරුකාතබ්බතාභාවතො, ගරුකතස්සෙව ච ආරම්මණාධිපතිභාවවචනතො. වුත්තඤ්හෙතං "යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා. 1.1.3). තත්ථ **ගරුං කත්වා**ති ගරුකාරචිත්තීකාරවසෙන වා අස්සාදනවසෙන වා ගරුං භාරිකං ලද්ධබ්බං අනවඤ්ඤාතං කත්වා. ගරුකාතබ්බඤ්හි ආරම්මණං තන්නින්නපොණපබ්භාරානං අස්සාදනපච්චවෙක්ඛණමග්ගඵලානං අත්තනො වසෙ වත්තයමානං විය පච්චයො හොති, තස්මා අයං අත්තාධීනානං පතිභාවෙන උපකාරකත්තා අධිපතිපච්චයො දට්ඨබ්බො.

අන්තරයතීති අන්තරං, බ්‍යවධායකන්ති අත්ථො, නාස්ස අන්තරං විජ්ජතීති අනන්තරො, සොයෙව පච්චයොති **අනන්තරපච්චයො,** අනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මොති අධිප්පායො. **අනන්තරනිරුද්ධා**ති අත්තනො නිරොධානන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදස්ස උප්පත්තිපච්චයභාවෙන තස්ස උප්පත්තියා පුරිමභාගෙ අනන්තරං හුත්වා නිරුද්ධා, රූපධම්මා පන අනන්තරපච්චයා නත්ථි.

සමනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **සමනන්තරපච්චයො,** තථා සමනන්තරපච්චයොපීති ඨපෙත්වා උපසග්ගමත්තං න එත්ථ කොචි විසෙසො. යො හි අනන්තරපච්චයො, සොව සමනන්තරපච්චයොති. පුරිමපච්ඡිමානඤ්හි අනන්තරුප්පාදභාවතො නිරන්තරුප්පාදනසමත්ථතා අනන්තරපච්චයතා, රූපකලාපානං විය සණ්ඨානාභාවතො පච්චයපච්චයුප්පන්නානං සහට්ඨානාභාවතො ච "ඉදමිතො උද්ධං හෙට්ඨා තිරිය"න්ති විභාගාභාවා අත්තනො එකත්තමිව උපනෙත්වා සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උප්පාදෙතුං සමත්ථතා සමනන්තරපච්චයතා, තස්මා ධම්මතො අවිසෙසෙපි විනෙය්‍යවසෙන බ්‍යඤ්ජනත්ථමත්තතො විසෙසං ගහෙත්වා තෙසං විසුං දෙසනා කතා. යම්පි "අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයො"ති ආචරියානං මතං, තං "නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං කුසලං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"තිආදීහි (පට්ඨා. 1.1.418) විරුජ්ඣතීතිආදිනා පටික්ඛිත්තං.

උප්පජ්ජමානොව සහුප්පාදනවසෙන උපකාරකො ධම්මො සහජාතපච්චයො පකාසස්ස පදීපො විය, සො පනායං "චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං, සහජාතරූපානඤ්ච, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, උපාදාරූපානඤ්ච, පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤ"න්ති ච තිවිධො හොති, තස්මා වුත්තං **"චිත්තචෙතසිකා"**තිආදි. යම්පි හි

පාළියං අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙනස්ස ඡබ්බිධතං වුත්තං, තම්පි එත්ථෙව සඞ්ගහිතං. යො පනෙත්ථ සෙසරූපධම්මානං, උභයත්ථ වත්ථුනො ච පවත්තියා අරූපධම්මානං, උපාදාරූපානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං මහාභූතානං සහජාතපච්චයත්තාභාවො, සො පච්චයභාවසාමත්ථියවිසෙසායොගතොති දට්ඨබ්බං.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකො ධම්මො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො. අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථම්භකතිදණ්ඩකං විය උපකාරකතා ච අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව දට්ඨබ්බා, න සහජාතාදිවසෙන. සහජාතාදිපච්චයො හොන්තොයෙව හි කොචි කස්සචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති චිත්තචෙතසිකානං චිත්තජරූපෙ සති, මහාභූතානං උපාදාරූපෙ සති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයත්තාභාවතො. යථාහ ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා…පෙ…. ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.7). ආචරියෙන පන පච්චයුප්පන්නධම්මෙ අපරාමසිත්වා වුච්චමානත්තා අවිසෙසෙන වුත්තං ''තථා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො''ති.

තරුආදීනං පථවී විය අධිට්ඨානාකාරෙන, චිත්තකම්මාදීනං පටාදයො විය ච නිස්සයාකාරෙන උපකාරකො ධම්මො නිස්සයපච්චයො. **වත්ථුරූපානීති** සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං අධිට්ඨානාකාරෙන නිස්සයපච්චයභූතානි වත්ථුරූපානි. **මහාභූතා චිත්තචෙතසිකා චාති** අඤ්ඤමඤ්ඤං, උපාදාරූපානඤ්ච තථෙව නිස්සයභූතානි මහාභූතානි අඤ්ඤමඤ්ඤං, සහජාතරූපානඤ්ච නිස්සයාකාරෙන පච්චයානි චිත්තචෙතසිකානි, තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො ඵලෙන නිස්සිතො න පටික්ඛිත්තොති නිස්සයො.

යථා පන භුසො ආයාසො උපායාසො, එවං භුසො නිස්සයො උපනිස්සයො, බලවකාරණන්ති අත්ථො, තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො උපනිස්සයපච්චයොති වෙදිතබ්බො. සො ආරම්මණූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොති තිවිධොති ආහ **''ආරම්මණා''**තිආදි. තත්ථ –

> ''දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, ඣානා වුට්ඨහිත්වා ඣානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, සෙඛා ගොත්‍රභුං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, වොදානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, සෙඛා මග්ගා වුට්ඨහිත්වා මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තී''ති (පට්ඨා. 1.1.423) –

එවමාදිනා නයෙන ආරම්මණූපනිස්සයො තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං අකත්වාව විභත්තො. තෙනාහ **''ආරම්මණූපනිස්සයො ආරම්මණාධිපතියෙවා''**ති. කිඤ්චාපි නානත්තං අකත්වා විභත්තො, තථාපි අයං තෙසං විසෙසො – යං ආරම්මණං ගරුං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං නියමතො තෙසං ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං හොති. ඉති ගරුකාතබ්බමත්තට්ඨෙන ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණූපනිස්සයොති ච එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අනන්තරූපනිස්සයොපි ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.423) නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වාව විභත්තොති ආහ **''අනන්තරූපනිස්සයො පන අනන්තරපච්චයොවා''**ති. එවං සන්තෙපි අත්තනො අනන්තරා අනුරූපචිත්තුප්පාදවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන අනන්තරූපනිස්සයපච්චයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

පකතියා එව පච්චයන්තරරහිතෙන අත්තනො සභාවෙනෙව උපනිස්සයො **පකතූපනිස්සයො,** ආරම්මණඅනන්තරෙහි අමිස්සොව පුථගෙව කොචි උපනිස්සයොති වුත්තං හොති. අථ වා පකතො උපනිස්සයො **පකතූපනිස්සයො. පකතොති** චෙත්ථ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තනො ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථභාවෙන සන්තානෙ නිප්ඵාදිතභාවං, උපසෙවිතභාවඤ්ච දීපෙති, තස්මා අත්තනො සන්තානෙ නිප්ඵන්නො වා කායිකසුඛදුක්ඛසද්ධාසීලාදි උපසෙවිතො වා උතුභොජනාදි පකතූපනිස්සයොති අත්ථො. උපසෙවනඤ්චෙත්ථ දුවිධං උපයොගොපසෙවනං ආරම්මණූපසෙවනඤ්ච. එවඤ්ච කත්වා අනාගතස්සාපි උපනිස්සයපච්චයතා ලද්ධා හොති. **කායිකසුඛ…පෙ…. යො චාති** එත්ථ කායිකසුඛදුක්ඛානි රාගසද්ධාදීනං, උතුභොජනාදයො චිත්තසමාධානාදීනං, සද්ධාසීලාදයො සද්ධාසීලාදීනඤ්ච උපනිස්සයා හොන්ති. **ආදි-**සද්දෙන යං යං උපනිස්සාය යස්ස යස්ස සම්භවො, තං තං තස්ස තස්ස උපනිස්සයපච්චයභූතං සඞ්ගණ්හාති. පච්චයමහාපදෙසො හෙස, යදිදං උපනිස්සයපච්චයොති.

පච්චයුප්පන්නතො පඨමතරං උප්පජ්ජිත්වා වත්තමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **පුරෙජාතපච්චයො.** සො ච රූපධම්මොව සමානො අරූපධම්මස්සෙව හොති. තෙනාහ **''වත්ථුපුරෙජාතො නාමා''**තිආදි. යථා චෙත්ථ **''වත්ථුරූපානී''**ති හදයවත්ථුනොපි ගහණං, එවං **''රූපාදීනී''**තිආදි-ග්ගහණෙන ධම්මාරම්මණස්සාපි ගහණං දට්ඨබ්බං. නනු ච පඤ්චාරම්මණානෙව ආරම්මණපුරෙජාතභාවෙන ආගතානීති? සච්චං ආගතානි, පඤ්හාවාරෙ පන ''සෙඛා වා පුථුජ්ජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්තී''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.424) අවිසෙසෙන පච්චුප්පන්නචක්ඛාදීනම්පි ගහිතත්තා ධම්මාරම්මණස්ස ආරම්මණපුරෙජාතභාවො න සක්කා පටිබාහිතුං. අත්ථතොපි චෙතං සිද්ධං ''යං යං පච්චුප්පන්නං ආරම්මණං ගහෙත්වා මනොද්වාරෙ චිත්තං පවත්තති, තං තස්ස ආරම්මණපුරෙජාතං හොතී''ති. එත්ථ ච නිස්සයාරම්මණාකාරාදීහි විසිට්ඨා පුරෙජාතභාවෙන විනා උපකාරභාවං

අගච්ඡන්තානං වත්ථාරම්මණානං පුරෙජාතාකාරෙන උපකාරකතා පුරෙජාතපච්චයතාති අයමස්ස නිස්සයාරම්මණපච්චයතාහි විසෙසො.

ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසා චෙතනා විය පුරෙජාතානං රූපානං උපත්ථම්භකභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **පච්ඡාජාතපච්චයො.** මනොසඤ්චෙතනාහාරවසෙන හි පච්ඡාජාතචිත්තචෙතසිකෙහි විනා සන්තානට්ඨිතිහෙතුභාවං අගච්ඡන්තානං පච්ඡාජාතාකාරෙන චිත්තචෙතසිකානං උපකාරකතා විප්පයුත්තාකාරාදීහි විසිට්ඨා පච්ඡාජාතපච්චයතාති එවං සබ්බපච්චයානං පච්චයන්තරාකාරවිසිට්ඨා උපකාරකතා දට්ඨබ්බා. සො පන ''පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.11) ආගතත්තා එකවිධොති ආහ **''චිත්තචෙතසිකාවා''**ති.

පුරිමපුරිමපරිචිතගන්ථො විය උත්තරුත්තරස්ස ගන්ථස්ස කුසලාදිභාවෙන අත්තසදිසපගුණබලවභාවවිසිට්ඨං අත්තසජාතියතාගාහකං ආසෙවනං, තෙන පච්චයා සජාතියධම්මාව **ආසෙවනපච්චයො.** භින්නජාතිකා හි භින්නජාතිකානං ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවභාවවිසිට්ඨං කුසලාදිභාවසඞ්ඛාතං අත්තනො ගතිං ගාහාපෙතුං න සක්කොන්ති, න ච සයං තතො ගණ්හන්ති. තෙ පන අනන්තරාතීතානි ලොකියකුසලාකුසලානි චෙව අනාවජ්ජනකිරියාජවනානි වාති ආහ **''ඨපෙත්වා ආවජ්ජනද්වය''**න්තිආදි. ''න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක''න්ති (පට්ඨා. 1.1.221) වචනතො අහෙතුකකිරියාසු හසිතුප්පාදස්සෙව ආසෙවනභාවෙන, ආවජ්ජනද්වයං ආසෙවනපච්චයො න හොති, ලොකුත්තරම්පි කුසලං භින්නජාතිකස්සෙව ඵලස්ස පුරෙචරත්තා න තෙන, ආසෙවනගුණං ගණ්හාපෙති, විපාකාබ්‍යාකතම්පි කම්මවසෙන . විපාකභාවප්පත්තං කම්මපරිණාමිතං කම්මවෙගක්ඛිත්තං පතිතං විය හුත්වා පවත්තමානං අත්තනො සභාවං ගාහෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤවිපාකං පවත්තෙති, න ච පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උප්පජ්ජති. ලොකුත්තරවිපාකම්පි හි කිඤ්චාපි ජවනවසෙන උප්පජ්ජති, ආසෙවනගුණං පන ගණ්හාති, න ච අඤ්ඤං ගාහාපෙති. යම්පි ''ආසෙවනවිනිමුත්තං ජවනං නත්ථී''ති **ආචරියධම්මපාල**ත්ථෙරෙන වුත්තං, තම්පි ''යෙභුය්‍යවසෙන වුත්ත''න්ති විඤ්ඤායති, ඉතරථා පන ආචරියස්ස අසමපෙක්ඛිතාවිධායකත්තප්පසඞ්ගතො. තථා හි වුත්තං **පට්ඨානට්ඨකථායං** ''ලොකුත්තරො පන ආසෙවනපච්චයො නාම නත්ථී''ති (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.12). මග්ගො පන ගොත්‍රභුතො ආසෙවනං න ගණ්හාතීති නත්ථි භූමිආදිවසෙන නානාජාතිකතාය අනධිප්පෙතත්තා. තථා හි වුත්තං **පට්ඨානෙ** ''ගොත්‍රභු මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, වොදානං මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.426).

චිත්තප්පයොගසඞ්ඛාතආයූහනකිරියාභාවෙන සහජාතානං, නානක්ඛණිකානඤ්ච උපකාරකො ධම්මො **කම්මපච්චයො** . කම්මන්ති හි චෙතනා වුච්චති, සා ච ආයූහනබ්‍යාපාරා. පච්චයුප්පන්නෙන සහ උප්පන්නා **සහජාතා,** පච්චයුප්පන්නතො නානක්ඛණෙ භවා **නානක්ඛණිකා.** සහජාතා ලොකියලොකුත්තරා චෙතනාති සම්බන්ධො. සා සහජාතනාමානං, තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං පච්චයො, ඉතරා පන විපාකකටත්තාරූපානන්ති දට්ඨබ්බං. **සාසවකුසලාකුසලචෙතනා**ති අත්තනො උප්පාදවිසිට්ඨෙ සන්තානෙ සෙසපච්චයසමාගමෙ පවත්තමානානං විපාකකටත්තාරූපානං සන්තානවිසෙසනකිරියාභාවෙන උපකාරිකා කාමරූපාරූපකුසලචෙතනා, අකුසලචෙතනා ච. තස්සා හි තථා කිරියාභාවෙන පවත්තත්තා තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤථා. ඉතරා පන සහජාතානං ආයූහනකිරියාභාවෙන පවත්තමානා උපකාරිකාති වත්තබ්බං. අවධාරණෙන පනෙත්ථ චෙතනාසම්පයුත්තං අභිජ්ඣාදිකම්මං පටික්ඛිපති සතිපි විපාකධම්මසභාවෙ චෙතනාවජ්ජානං අතංසභාවත්තා. **අනාසව...පෙ.... පච්චයො**ති ඉමිනා ලොකියකුසලචෙතනාය විසෙසමත්තං දස්සෙති, න නානක්ඛණිකකම්මපච්චයතාභාවං. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **අට්ඨකථායං** ''අරූපාවචරචෙතනා, පන ලොකුත්තරචෙතනා ච උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා අත්තනො අත්තනො විපාකක්ඛන්ධානං නානක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති.

අත්තනො නිරුස්සාහසන්තභාවෙන සහජාතනාමරූපානං නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකා අරූපධම්මාව **විපාකපච්චයො.** තෙනාහ **''විපාකචිත්තචෙතසිකා''**ති. තෙ හි පයොගෙන අසාධෙතබ්බතාය කම්මස්ස කතත්තා නිප්ඵජ්ජනමත්තතො නිරුස්සාහසන්තභාවා හොන්ති, න කිලෙසවූපසමසන්තභාවා . නිරුස්සාහසන්තභාවතො එව හි භවඞ්ගාදයො දුවිඤ්ඤෙය්‍යා. පඤ්චද්වාරෙපි හි ජවනප්පවත්තියාව රූපාදීනං ගහිතතා විඤ්ඤායති. අභිනිපාතසම්පටිච්ඡනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුවිඤ්ඤෙය්‍යා එව.

රූපාරූපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරො **ආහාරපච්චයො.** සතිපි හි ජනකභාවෙ උපත්ථම්භකත්තමෙව ආහාරස්ස පධානකිච්චං, ජනයන්තොපි ච ආහාරො අවිච්ඡෙදවසෙන උපත්ථම්භෙන්තොව ජනෙතීති උපත්ථම්භනභාවොව ආහාරභාවොති. තත්ථ කබළීකාරො ආහාරො රූපකායස්සෙව උපත්ථම්භකො, සෙසා තයො රූපාරූපකායස්ස. න කෙවලඤ්හි තෙ නාමධම්මානමෙව අවිච්ඡෙදහෙතුකා, අථ ඛො පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං, පවත්තෙ චිත්තජරූපානම්පි.

තෙසු තෙසු කිච්චෙසු පච්චයුප්පන්නධම්මෙහි අත්තානං අනුවත්තාපනකසඞ්ඛාතආධිපච්චට්ඨෙන පච්චයො **ඉන්ද්‍රියපච්චයො.** අධිපතිපච්චයධම්මානඤ්හි පවත්තිවිනිවාරකෙ අභිභවිත්වා පවත්තනෙන ගරුභාවො අධිපතියට්ඨො, ඉන්ද්‍රියානං පන දස්සනාදිකිච්චෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි, ජීවනෙ කම්මජරූපෙහි, අරූපධම්මෙහි ච ජීවන්තෙහි සුඛිතාදිභාවෙසු සුඛිතාදීහි අධිමොක්ඛපග්ගහඋපට්ඨානාවික්ඛෙපප්පජානනෙසු ''අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමී''ති පවත්තියං

ආජානනෙ, අඤ්ඤාතාවිභාවෙ ච සද්ධාදිසහජාතෙහීති එවං තංතංකිච්චෙසු චක්ඛාදිපච්චයෙහි ධම්මෙහි චක්ඛාදීනං අනුවත්තනියතාමත්තං ඉන්ද්‍රියානං ආධිපච්චට්ඨොති අයමෙව තෙසං විසෙසො. **රූපසත්තක**-ග්ගහණෙන චක්ඛාදීනි පඤ්ච, ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියද්වයඤ්ච දස්සෙති. ජීවිතින්ද්‍රියං පන අරූපජීවිතින්ද්‍රියෙන සද්ධිං එකතො කත්වා **ජීවිත**-ග්ගහණෙන ගහිතං. එවඤ්හි ද්වාවීසති ඉන්ද්‍රියානි හොන්ති. ''අනාදිමති සංසාරෙ අනඤ්ඤාතං අසච්ඡිකතං චතුසච්චධම්මං, නිබ්බානමෙව වා ඤස්සාමී''ති පවත්තස්ස ඉන්ද්‍රියං **අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං,** පඨමමග්ගඤාණං. ආජානතො පඨමමග්ගෙන දිට්ඨමරියාදං අනතික්කමිත්වා ජානතො ඉන්ද්‍රියං **අඤ්ඤින්ද්‍රියං,** සොතාපත්තිඵලතො යාව අරහත්තමග්ගා ඡසු ඤාණං, අඤ්ඤාතාවිනො චතූසු සච්චෙසු පරිනිට්ඨිතකිච්චස්ස ඉන්ද්‍රියං **අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං,** අරහත්තඵලඤාණං . පඨමං පරියායතො ඉන්ද්‍රියත්තං සන්ධාය රූපසත්තක-ග්ගහණෙන ගහෙත්වාපි පුන කථඤ්චි උපකාරකත්තාභාවතො ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං එත්ථ අග්ගහණං දස්සෙතුං **''තෙසු''**තිආදි වුත්තං. තානි හි යෙභුය්‍යෙන ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තියමානානිපි පච්චයභාවතො නානුවත්තීයන්තීති වුත්තොවායමත්ථො.

ආරම්මණූපනිජ්ඣානලක්ඛණූපනිජ්ඣානවසෙන උපගන්ත්වා ආරම්මණනිජ්ඣානං ඣානපච්චයතා, සො ච විතක්කාදීනමෙව ආවෙණිකො සභාවොති ආහ **''ඣානපච්චයො''**තිආදි. තෙ පන පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං, පවත්තෙ චිත්තජරූපානං, උභයත්ථ නාමධම්මානඤ්ච පච්චයාති දට්ඨබ්බං.

සුගතිතො, දුග්ගතිතො, කුසලතො, අකුසලතො වා නිය්‍යානට්ඨෙන සහජාතානං උපකාරකතා මග්ගපච්චයතා, සා ච සම්මාදිට්ඨාදීනන්ති ආහ **''මග්ගපච්චයො''**තිආදි. **සඞ්කප්ප**-ග්ගහණෙන සම්මාසඞ්කප්පං, මිච්ඡාසඞ්කප්පඤ්ච දස්සෙති. එවං සෙසෙසුපි. මිච්ඡාසඞ්කප්පාදයො හි අපායමග්ගඞ්ගා, මිච්ඡාසතිමිච්ඡාවාචාදයො චෙත්ථ තථාපවත්තචිත්තුප්පාදා, චෙතනා ච, අයම්පි ඣානපච්චයෙ වුත්තානමෙව පච්චයුප්පන්නානං පච්චයොති දට්ඨබ්බං.

පරමත්ථෙන භින්නානම්පි එකීභාවගතානං විය එකුප්පාදාදිභාවසඞ්ඛාතසම්පයොගලක්ඛණෙන උපකාරකතා සම්පයුත්තපච්චයතා, සා ච නාමධම්මානමෙව, න රූපධම්මානන්ති ආහ **''සම්පයුත්තපච්චයො''**තිආදි.

අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධතාය යුත්තානම්පි සමානානං විප්පයුත්තභාවෙන විසංසට්ඨතාය නානත්තූපගමනෙන උපකාරකතා විප්පයුත්තපච්චයතා, සා ච වත්ථූනං, චිත්තචෙතසිකානමෙව වාති ආහ **''විප්පයුත්තපච්චයො''**තිආදි. ඡ වත්ථූනි හි සත්තන්නං විඤ්ඤාණානං යථාරහං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ, චිත්තචෙතසිකා පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච විප්පයුත්තපච්චයො. **වත්ථුපුරෙජාතානී**ති ඉදං චක්ඛාදිවත්ථුවසෙනෙව වුත්තං, හදයවත්ථු පන පටිසන්ධියම්පි පච්චයභාවතො සහජාතම්පි ලබ්භති. වුත්තම්පි හෙතං අබ්‍යාකතපදස්ස **සහජාතවිභඞ්ගෙ** ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඛන්ධා කටත්තාරූපානං, ඛන්ධා වත්ථුස්ස, වත්ථු ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''ති. තථා **පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා**ති ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවසෙනෙව වුත්තං, ''සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.434) පන සහජාතාපි ලබ්භන්ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **අට්ඨකථායං** ''විප්පයුත්තපච්චයො සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතවසෙන තිවිධො''ති. අයං පන රූපධම්මො සමානො රූපධම්මස්ස පච්චයො න හොති සම්පයොගාසඞ්කාය අභාවතො.

යෙසඤ්හි නාමානං චක්ඛාදීනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තානං විය පවත්ති, රූපානඤ්ච නාමසන්නිස්සයෙනෙව උප්පජ්ජමානානං සම්පයොගාසඞ්කා හොති, තෙසමෙව විප්පයුත්තපච්චයතා වුත්තා. රූපානං පන රූපෙහි සාසඞ්කා නත්ථි, වත්ථුසන්නිස්සයෙනෙව ච ජායන්තානං නාමානං විසයමත්තං ආරම්මණන්ති තෙනාපි තෙසං සම්පයොගාසඞ්කා නත්ථි. පච්චුප්පන්නසභාවෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා. සතිපි හි ජනකත්තෙ ඨිතියංයෙව සාතිසයො අත්ථිපච්චයානං බ්‍යාපාරොති උපත්ථම්භකතා තෙසං ගහිතා, තෙ ච රූපජීවිතින්ද්‍රියාදීනෙවාති ආහ **''අත්ථිපච්චයො''**තිආදි. රූපජීවිතින්ද්‍රියඤ්හි කටත්තාරූපානං, කබළීකාරාහාරො ඉමස්ස කායස්ස , ආරම්මණපුරෙජාතානි චිත්තචෙතසිකානං නිස්සයපච්චයෙ වුත්තධම්මා, තත්ථෙව වුත්තපච්චයුප්පන්නඤ්ච අත්ථිපච්චයො. **නිස්සයපච්චයෙ වුත්තධම්මා**ති ච වත්ථුරූපමහාභූතචිත්තචෙතසිකානං ධම්මසාමඤ්ඤෙනෙව ගහණං, න නිස්සයපච්චයභාවීනංයෙව. පච්ඡාජාතානම්පි චිත්තචෙතසිකානං පුරෙජාතස්ස කායස්ස පඤ්හාවාරෙ පච්චයභාවෙන නිද්දිට්ඨත්තා. එත්ථ ච අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකානමෙව අත්ථිභාවෙන උපකාරකතාය අත්ථිපච්චයතාභාවතො නත්ථි නිබ්බානස්ස සබ්බදා භාවිනො අත්ථිපච්චයතා, උප්පාදාදියුත්තානං වා නත්ථිභාවොපකාරතාවිරුද්ධො උපකාරකභාවො අත්ථිපච්චයතාති න තස්ස තප්පච්චයත්තප්පසඞ්ගො.

නත්ථිපච්චයොතිආදීසු අනන්තරතාමත්තෙන, චිත්තනියාමකභාවෙන වා උපකාරකතා අනන්තරපච්චයතා. එකස්මිං ඵස්සාදිධම්මසමුදායෙ පවත්තමානෙ දුතියස්ස අභාවතො අත්තනො ඨිතියා ඔකාසමලභන්තානං අනන්තරං උප්පජ්ජමානකචිත්තචෙතසිකානං ඔකාසදානවසෙන උපකාරකතා නත්ථිපච්චයතා. අත්තනො සභාවාවිගමෙන අප්පවත්තමානානං විගතභාවෙන උපකාරකතා විගතපච්චයතා. අත්ථතො පන ද්වින්නම්පි අනන්තරපච්චයභාවීධම්මත්තා අවිසෙසො වුත්තො. සභාවතාමත්තෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා, නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකතා අවිගතපච්චයතාති පච්චයවිසෙසො තෙසං ධම්මාවිසෙසෙපි වෙදිතබ්බො. ධම්මානඤ්හි සමත්ථතාවිසෙසං සබ්බාකාරෙන ඤත්වා භගවතා චතුවීසතිපච්චයා දෙසිතාති භගවති සද්ධාය ''එවං විසෙසා එතෙ ධම්මා''ති සුතමයඤාණං උප්පාදෙත්වා චින්තාභාවනාමයඤාණෙහි තදභිසමයාය යොගො කරණීයො.

අවිසෙසෙපි ධම්මසාමත්ථියස්ස තථා තථා විනෙතබ්බපුග්ගලානං වසෙන හෙට්ඨා වුත්තොපි පච්චයො පුන පකාරන්තරෙන වුච්චති යථා අහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුවිප්පයුත්තදුකං වියාති දට්ඨබ්බං.

යස්මා මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, උපාදාරූපානඤ්ච සහජාතපච්චයා, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපච්චයා, උපාදාරූපානං නිස්සයපච්චයාව, කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයො, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, උපාදාරූපානඤ්ච ජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානඤ්ච අත්ථිඅවිගතඉන්ද්‍රියපච්චයා, තස්මා වුත්තං **“රූපං රූපස්ස…පෙ…. සත්තධා පච්චයො හොතී”**ති.

රූපං අරූපස්සාතිආදීසුපි හෙට්ඨා වුත්තපච්චයුප්පන්නධම්මෙ සුට්ඨු උපලක්ඛෙත්වා පච්චයො යොජෙතබ්බො. **රූපං රූපාරූපස්සාති නත්ථී**ති ඉදං සහජාතපච්චයභූතම්පි රූපං රූපාරූපද්වයස්ස පච්චයභාවෙන අනාගතන්ති කත්වා වුත්තං.

සබ්බෙසං පච්චයානං ආරම්මණපච්චයෙ උපනිස්සයපච්චයෙ, සහජාතනානක්ඛණිකචෙතනාය කම්මපච්චයෙ, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාදිභෙදස්ස අත්ථිපච්චයෙ ච සමොධානතො සබ්බෙපි පච්චයා සඞ්ඛෙපතො චතුබ්බිධායෙවාති දස්සෙන්තො ආහ **“සබ්බෙ පනිමෙ”**තිආදි.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථාවණ්ණනා

1400-2. සබ්බධම්මෙසු අප්පටිහතගතිතාය සුන්දරා මති ඉමස්සාති සුමති, තස්ස **සුමතිස්ස** භගවතො **මතිචාරං** ඤාණචාරං බොධෙතීති **සුමතිමතිචාරබොධනො**. විරුද්ධා මති යෙසං තෙ විමතිනො, විරුද්ධා මතීති ච විරුද්ධදස්සනන්ති අත්ථො. තෙසං විමොහං විනාසෙතීති **විමතිවිමොහවිනාසනො. යතො** යස්මා නාමතො සුමතිනා භික්ඛුනා **මානතො** බහුමානෙන **ආයාචිතසම්මානතො** ආයාචිතො හුත්වා සම්මා අවනතො සදායෙව මතො අයං, **තතො** තස්මා මයා රචිතො අභිධම්මාවතාරො. තථා හි **භාවනා** සාධූනං සම්භාවනා **හිතවිභාවනා** හිතප්පකාසනතො සදා තොසදාති යොජනා.

1403-14. **අයුත්තං වා විරුද්ධං වා**ති එත්ථ ‘‘අට්ඨකථාය විමුඛභූතං අයුත්තං නාම, පාළියා විමුඛභූතං විරුද්ධ’’න්ති වදන්ති. **බ්‍යප්පථාන**න්ති ච වාචනාමග්ගානන්ති අත්ථො. **තිවිධා**ති එකො බ්‍යප්පථො සද්දසම්පන්නො, න අත්ථසම්පන්නො, එකො අත්ථසම්පන්නො, න සද්දසම්පන්නො, එකො උභයසම්පන්නොති තිප්පකාරාති අත්ථො. හිතමෙව අත්ථොති හිතත්ථො, තං අත්තනො කාමෙතීති **හිතත්ථකාමො**. අසංකිණ්ණකුලාකුලෙහි අසම්භින්නකුලෙහි සංකිණ්ණෙ. කෙලාසොයෙව සිඛරොති **කෙලාසසිඛරො,** සො හි හිමවතො චතුරාසීතියා කූටසහස්සානං පාමොක්ඛො රජතමයො මහාසිඛරො. තදාකාරෙහි සබ්බසෙතෙහි පාසාදෙහි පටිමණ්ඩිතත්තා **කෙලාස…පෙ…. මණ්ඩිතො. කණ්හදාසෙනා**ති එවංනාමකෙන උපාසකෙන. **පාචීනපාසාදෙ**ති පාචීනදිසාභාගසන්නිස්සිතෙ පාසාදෙ. **අයන්ති** අයමභිධම්මාවතාරො.

නිට්ඨිතායං අභිධම්මත්ථවිකාසිනී නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනා.

නිගමනකථා

1. රම්මෙ **පුලත්ථිනගරෙ** නගරාධිරාජෙ,
රඤ්ඤා **පරක්කමභුජෙන** මහාභුජෙන;
කාරාපිතෙ වසති **ජෙතවනෙ** විහාරෙ,
යො රම්මහම්මියවරූපවනාභිරාමෙ.

2. සම්පන්නසීලදමසංයමතොසිතෙහි,
සම්මානිතො වසිගණෙහි ගුණාකරෙහි;
පත්තො මුනින්දවචනාදිසු නෙකගන්ථ-
ජාතෙසු චාචරියතං මහිතං විදූහි.

3.. ඤාණානුභාවමිහ යස්ස ච සූචයන්ති,

සංවණ්ණනා ච විනයට්ඨකථාදිකානං;
සාරත්ථදීපනිමුඛා මධුරත්ථසාර-
සන්දීපනෙන සුජනං පරිතොසයන්ති.

4. තස්සානුකම්පමවලම්බිය **සාරිපුත්ත-**
ත්ථෙරස්ස ථාමගතසාරගුණාකරස්ස;
යො සාසනෙ ජිනවරස්ස රතිං උළාරං,
පප්පොති නන්දිපරිවෙණනිවාසවාසී.

5. ස සාධයං සොතුහිතං අනප්පකං,
සුමඞ්ගලොදීරිතනාමවිස්සුතො;
අකා**භිධම්මත්ථවිකාසිනිං** ඉමං,
පකාසයන්තිං මධුරත්ථසම්පදන්ති.

අභිධම්මාවතාරටීකා සමත්තා.